ACAD. PROF. IORGU IORDAN

LIMBA ROMÎNĂ CONTEMPORANĂ

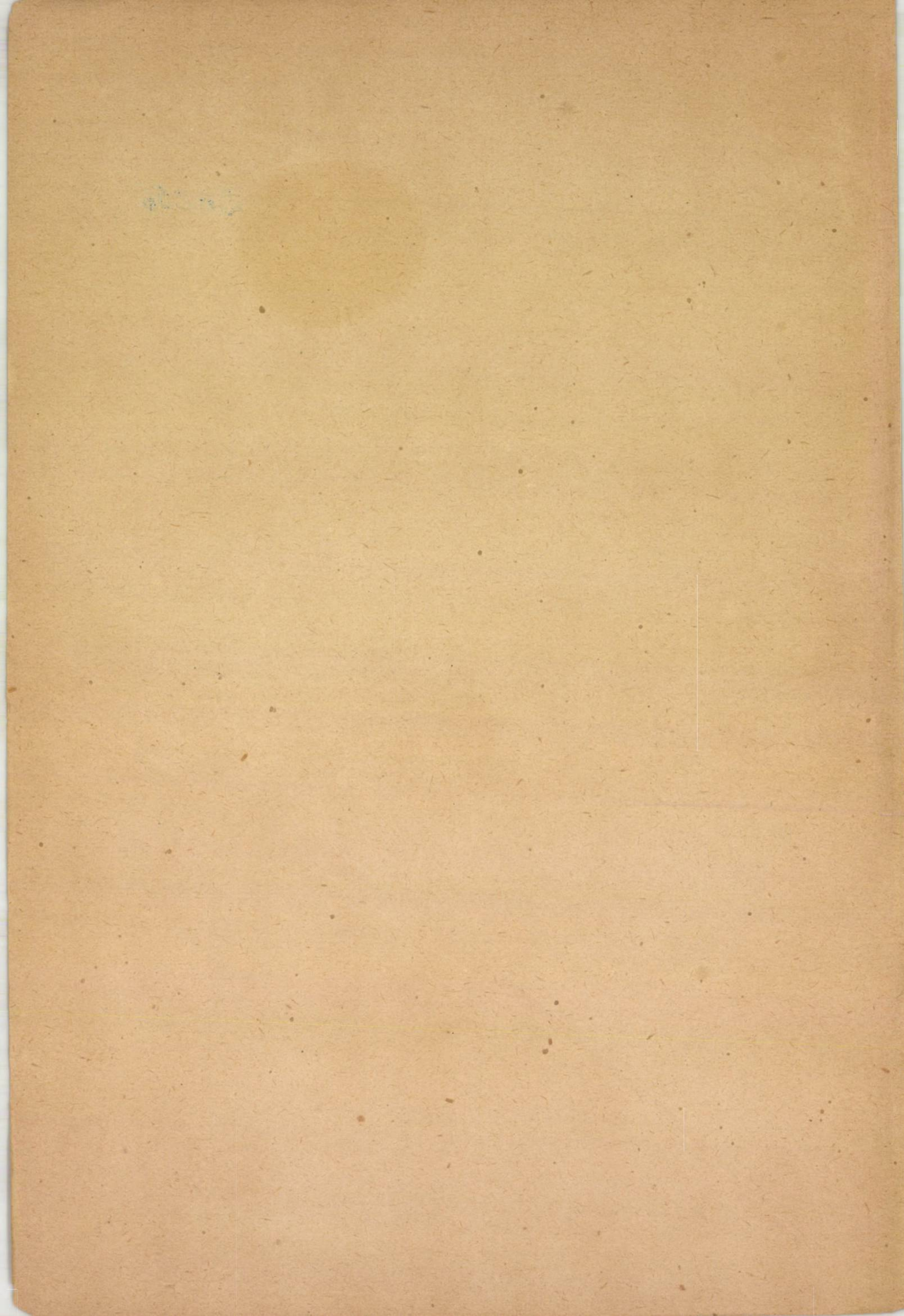
EDITURA MINISTERULUI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI
1956

ACAD. PROF. IORGU IORDAN

LIMBA ROMÎNĂ CONTEMPORANĂ

EDITURA MINISTERULUI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
1956

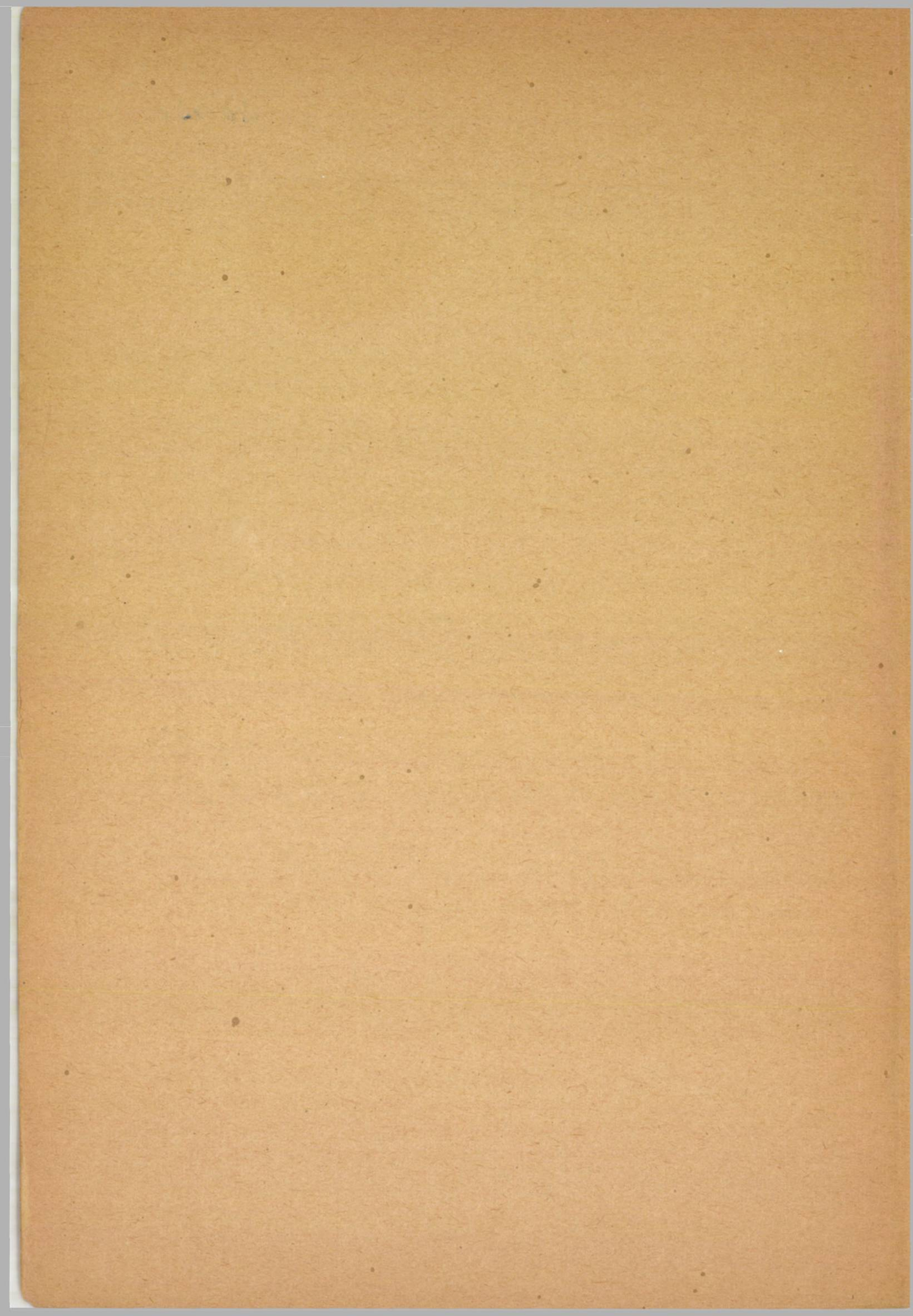

PREFAȚA

Această carte reprezintă o ediție nouă a manualului, purtînd același titlu, apărut în 1954. Interesul cu care a fost primită lucrarea mea nu numai de către membrii corpului didactic și studenții Facultăților de Filologie, beneficiarii ei direcți, ci și de către oameni din afara învățămîntului, a îndemnat Ministerul Învățămîntului s-o publice din nou, de astă dată în vederea răspîndirii ei într-un cerc mult mai larg de cititori.

Autorul nu poate decît să mulțumească conducerii Ministerului pentru această hotărîre, care îi dă prilejul să îndrepte foarte numeroasele greșeli de tipar strecurate în prima ediție, să înlăture destul de multe afirmații și aprecieri contestabile sau chiar greșite, să adauge o serie de citate din publicațiile noastre actuale, precum și un capitol final, consacrat unora dintre gramaticile limbii romîne apărute în curs de aproape 180 ani. De asemenea a putut întocmi indicele de materii și de cuvinte, absolut necesare pentru consultarea cu folos și cu economie de timp a cărții.

Lipsurile primei ediții se datoresc, în cea mai mare parte, grabei cu care a fost elaborată și tipărită, iar graba, la rîndul ei, se explică și, desigur, se justifică prin necesitatea de a pune cît mai neîntîrziat la dispoziția studenților manualul dorit de dînșii.

IORGU IORDAN

INTRODUCERE

§ 1. Limba romînă contemporană ca obiect de studiu științific

Lucrările lui I. V. Stalin cu privire la lingvistică, apărute în 1950, au determinat o cotitură radicală în știința limbii nu numai în Uniunea Sovietică, ci și în țările de democrație populară, printre care se numără și Republica Populară Romînă, precum și pretutindeni aiurea unde există lingviști progresiști. La noi interesul pentru aceste lucrări a crescut și s-a lărgit mereu. De unde la început problemele puse în discuție păreau a preocupa numai anumite cercuri, mai mult ori mai puțin restrînse, curînd după aceea s-a văzut că realitatea este alta și că, pe lîngă specialiștii din toate ramurile științelor, există foarte numeroși oameni care urmăresc, pasionați și plini de înțelegere, discuțiile privitoare la limbă.

Constatarea n-are nimic surprinzător în ea. Oricine își dă seama că limba are în viața socială o însemnătate enormă, că fără ea nu-i posibilă comunicarea între oameni, că nu se poate munci și nu se poate, deci, trăi în societate fără acest mijloc de înțelegere care este limba. De aceea un anumit interes pentru limbă a existat, la « nespecialiști », adică la oameni aparținînd celor mai variate domenii de activitate, și în trecut, datorită tocmai sentimentului mai mult ori mai puțin vag că limba este un element important în existența zilnică a oamenilor. Dar era vorba atunci de o simplă curiozitate empirică, dacă pot spune așa, o curiozitate asemănătoare cu aceea pe care o deștepta orice fapt din lumea înconjurătoare care dintr-un motiv ori altul trezea atenția.

Astăzi, în condițiile noi de viață din țara noastră, interesul pentru limbă, ca și pentru problemele ei, izvorăște din convingerea că în transformările profunde din viața poporului nostru, care construiește baza economică a socialismului, limba, acest instrument de luptă și de dezvoltare, are un rol hotărîtor, căci ajută la desfășurarea în cele mai bune condiții a muncii duse pentru realizarea scopului urmărit de regimul nostru democrat-popular.

Cum să nu-și dea seama muncitorul că, dacă izbutește să-și îmbunătățească necontenit munca, faptul se datorește legăturii neîntrerupte pe care o are nu

numai cu tovarășii din același loc de producție, ci și cu toți muncitorii țării sale, ba și ai altor țări, grație tocmai acestui instrument de luptă și de dezvoltare, grație limbii, care-l pune în situația de a se înțelege cu tovarășii de muncă, de a afla din ziare și cărți progresele realizate în ramura sa de activitate de către muncitorii fruntași ai Uniunii Sovietice și ai țărilor de democrație populară? Aceste progrese, la rîndul lor, implică existența unui nivel profesional, politic și ideologic ridicat, care nu se poate dobîndi decît tot cu ajutorul limbii, adică al cărților și broșurilor tehnice, politice și ideologice.

Așa se explică importanța pe care clasicii marxismului au acordat-o problemelor limbii, și tot așa interesul manifestat mereu de către conducătorii primului stat socialist din lume pentru limbile naționalităților conlocuitoare ale Uniunii Sovietice. Construirea socialismului este imposibilă fără cunoștință de carte, iar aceasta presupune folosirea limbii sub forma ei scrisă, deci existența unui alfabet, care să înlesnească fixarea, sub aspectul tiparului, a limbii vorbite. Astfel au ieșit la iveală alfabete, gramatici și dicționare ale idiomelor numeroaselor popoare sovietice care pînă la Revoluția din Octombrie erau analfabete în sensul cel mai strict, iar apoi tot felul de lucrări în limbile respective, care au făcut posibile realizări extraordinare în tehnică, știință și literatură la popoare socotite pînă atunci inapte de orice progres intelectual.

Tot așa se explică intervenția lui I. V. Stalin cu lucrările sale din 1950, care au produs o adevărată revoluție în lingvistică. Ele reprezintă rodul unei foarte îndelungate preocupări pentru problemele de limbă, bazată, cum am mai spus, pe concepția marxistă, că vorbirea umană este mijlocul cel mai important și mai desăvîrșit de înțelegere între oameni și, în consecință, factor esențial în dezvoltarea vieții sociale.

În țara noastră, aceste lucrări au trezit din primul moment interesul celor mai variate categorii de oameni. Și dacă, la început, acest interes s-a manifestat aproape exclusiv în cercul restrîns al specialiștilor, încet încet el s-a dovedit a fi mult mai larg și mai adînc. Pornind de la această stare de fapt, precum și de la convingerea că chestiunile discutate în « Marxismul și problemele lingvisticii » trebuie dezbătute în fața țării întregi, Academia R.P.R., cea mai înaltă instituție de cultură a patriei noastre, a organizat, mai întîi (21—25 martie 1951) o sesiune generală, cu dezbateri privind toate științele sociale, printre ele și lingvistica, iar apoi (între 2 și 4 iulie 1951) o sesiune lărgită a Secției de știința limbii, literatură și artă.

Pe noi ne interesează aici mai ales această ultimă sesiune, pentru motivul că problemele dezbătute se leagă strîns de activitatea didactică a profesorilor de limba romînă din învățămîntul superior, mediu și elementar. Atît autorii rapoartelor, cît și participanții la discuție au criticat concepția care sta la baza cursurilor de limba romînă din învățămîntul de toate gradele, în primul rînd ale celor de la universitate, care trebuie făcute responsabile și pentru ceea ce se întîmplă în școlile medii și elementare.

Dacă am vrea să rezumăm într-o singură frază criticile aduse, am putea spune că aceste cursuri erau rupte de realitate, de practică. Se studiau amănunțit dialectele limbii romîne (în special cele din afara granițelor statului nostru), istoria limbii, care era, de fapt, mai mult o gramatică istorică (și nu a întregii limbi, ci a celei vechi), și în schimb se neglija studiul limbii actuale, sub aspectul structurii gramaticale și al lexicului (în primul rînd al fondului principal de cuvinte). Rezultatul este cel cunoscut de toată lumea: studenții nu cunoșteau gramatica romînească, și după ce ajungeau profesori de limba romînă în învățămîntul mediu și elementar, se ocupau foarte puțin, superficial și fără plăcere de gramatică, ceea ce făcea ca elevii să și-o însușească și mai puțin, mai superficial și mai fără plăcere decît profesorii. Urmarea inevitabilă a acestei situații, care constituie un adevărat cerc vițios, este că extrem de numeroși oameni, chiar dintre cei ce au trecut prin școala medie și prin învățămîntul superior, nu știu să folosească în mod corect limba lor maternă.

Lingviștii au recunoscut justețea criticilor, iar Ministerul Învățămîntului, care avea răspunderea legală a întregii probleme, a luat măsurile de rigoare. Astfel începînd cu anul școlar 1951—52, jumătate din numărul total de ore acordat limbii romîne în cei patru ani de studiu sînt consacrate limbii romîne contemporane, adică limbii de astăzi, care, cum știm și cum vom vedea adesea la cursul nostru, nu s-a ivit din senin, ci reprezintă dezvoltarea normală, firească a limbii romîne din secolele trecute.

Măsura luată de Ministerul Învățămîntului a fost, într-un anumit grad, rezultatul consultărilor avute cu profesorii universitari de limba romînă, dar se datorește, mai ales, exemplului Uniunii Sovietice, unde centrul cursului de limba rusă din învățămîntul superior îl formează limba rusă contemporană, în jurul căreia se grupează, ca discipline secundare, menite să ajute studiul limbii contemporane, gramatica istorică, dialectologia și istoria limbii literare. Iată ce spune academicianul sovietic V. V. Vinogradov în studiul *Conținutul și sarcinile cursurilor disciplinelor lingvistice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică:* « Astfel, în procesul de însușire a acestui curs [cursul universitar de limba rusă contemporană] filologul rusist [care studiază limba rusă] adîncește, pentru prima dată, viața și mișcarea limbii ruse contemporane vii, legînd procesele active ale dezvoltării ei pe terenul lexicului și al formării cuvintelor cu construirea societății socialiste sovietice, cu schimbarea sistemului de producție, cu reorganizarea tehnicii, industriei, agriculturii, cu formarea unei intelectualități sovietice populare, cu trecerea treptată a poporului sovietic de la socialism la comunism. De aici decurge principiul general de alcătuire a cursului de limba rusă literară contemporană: e vorba de un curs metodologic sau « teoretic », cum sînt numite uneori cursurile lingvistice descriptive, care tind să dea o imagine completă despre toate laturile sistemului unei limbi. Deci important este nu belșugul materialului pînă în cele mai mici amănunte, pînă la toate așa numitele excepții, ci volumul generalizărilor, înțelegerea marxistă a

proceselor fonetice, gramaticale și lexicale ale limbii ruse contemporane, analiza categoriilor ei active principale».

Din acest citat se vede mai cu seamă scopul pe care îl urmărește studiul limbii contemporane (nu numai ruse, ci și, cu unele deosebiri de amănunt, romîne, bulgare etc.): înțelegerea justă, sub toate aspectele ei, a limbii, așa cum se prezintă ea în momentul de față.

Se pune însă întrebarea: de ce trebuie să acordăm atîta importanță limbii actuale? Un prim răspuns la această întrebare găsim în lecția ținută de V. V. Vinogradov la 25 august 1950 în fața lingviștilor sovietici. Deoarece n-am textul acestei lecții, reproduc răspunsul în discuție după rezumatul dat în *Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.*, secția « literatură și limbă» IX (1950), p. 146: « Este neîndoielnic că obiectul central [al ciclului cursurilor de limba rusă] îl constituie cursul de limbă contemporană, întrucît numai el dă un tablou complet al sistemului limbii». Prin sistemul limbii se înțelege structura ei gramaticală și lexicală, adică totalitatea mijloacelor ei de exprimare, privite în legăturile lor reciproce, nu izolat, unul cîte unul, ci legate între ele și alcătuind împreună structura sau construcția limbii (așa cum toate piesele unei mașini în stare de funcțiune alcătuiesc sistemul mecanismului ei).

Un răspuns aparent similar a dat și Ferdinand de Saussure, cel mai cunoscut și mai apreciat dintre lingviștii burghezi, în *Cours de linguistique générale*, iar după el, eu însumi în *Limba romînă actuală. O gramatică a « greșelilor »*, ed. II, București 1948, p. 17, unde spuneam următoarele: « spre a înțelege sistemul unei limbi, și scopul principal al cercetărilor lingvistice acesta este, se cuvine s-o studiem în aspectele ei actuale, adică așa cum o au în conștiința lor subiectele vorbitoare. Numai în acest chip ne putem da seama de structura ei, de combinarea în sistem a elementelor ei constitutive (sunete, cuvinte, forme gramaticale) și, prin urmare, de tendințele care pot, eventual, duce la modificarea sistemului». Ceea ce trebuie criticat și respins în această afirmație este atitudinea antiistorică a lui Saussure, pe care eu mi-am însușit-o și care rezultă mai ales din alte afirmații ale mele, printre ele aceea (p. 17) că lingvistica adevărată trebuie să fie statică sau sincronică [1]. Această idee este profund greșită, prin faptul că consideră limba actuală ca și cum ar fi un produs al momentului de față, fără nici o legătură cu fazele ei trecute, a căror dezvoltare logică este ea în realitate. Limba este o categorie socială și, deci, istorică, în continuă evoluție, cu schimbări treptate, care, oricît de numeroase ar fi, nu modifică în esența lor structura gramaticală și vocabularul (mai ales fondul principal de cuvinte). Prin urmare, pentru a înțelege sistemul actual al unei limbi nu putem neglija faptul esențial că acest sistem continuă, cu modificări neînsemnate, sistemul constituit în epoci îndepărtate. Astfel explicarea faptelor din limba romînă actuală trebuie să se refere

[1] În textul tipărit a apărut « diacronică ».

totdeauna la istorie, în sensul că, dacă avem a face cu fapte existente și în epocile mai vechi ale limbii noastre (și acesta va fi cazul de cele mai multe ori), vom invoca aspectul acelor fapte din trecut, iar cînd va fi vorba de fapte noi, ivite oarecum sub ochii noștri, vom arăta substratul lor istoric, adică izvorul lor, care este viața social-economică a poporului nostru din momentul respectiv.

Studiul limbii contemporane prezintă și alte avantaje de ordin științific teoretic. Această limbă există, prin subiectele vorbitoare, în momentul de față, cînd trăim și noi, cei care vrem s-o studiem. Pentru a o cunoaște, a o înțelege și a o cerceta, n-avem nevoie, în mod obișnuit, de texte, ca în cazul limbii mai mult ori mai puțin vechi, vorbită și scrisă în epoci pe care noi nu le-am trăit. Ne putem, deci, mulțumi, pentru studiul limbii actuale, cu materialul pe care ni-l oferă vorbirea contemporanilor noștri și a noastră înșine. Observarea ei atentă ne ajută să înțelegem modul cum izbutesc oamenii să redea cu ajutorul limbii ideile lor, să sezisăm activitatea pe care o desfășoară mintea noastră pentru a exprima prin cuvinte și combinări de cuvinte rezultatele constatărilor făcute de noi, cu ajutorul simțurilor, asupra lumii înconjurătoare. Altfel spus, studiul limbii contemporane ne înlesnește înțelegerea raporturilor dintre limbă și gîndire, idee centrală în cercetările lingvistice de orice fel. Căci limba este „realitatea nemijlocită a gîndirii» (Marx), care, la rîndul ei, oglindește realitatea materială din jurul nostru. Între limbă și gîndire există o legătură indisolubilă, alcătuind amîndouă o adevărată unitate dialectică. Nu putem gîndi fără să vorbim și nu putem vorbi fără să gîndim.

Gîndirea are două aspecte. Unul strict logic, izvorît din constituția organică a creierului nostru, din modul cum funcționează el, cum înregistrează fenomenele lumii materiale și raporturile dintre fenomene. Această gîndire, numită de obicei gîndire logică, este aceeași la toți oamenii, indiferent de locul și timpul existenței lor și indiferent de categorie socială. Alt aspect al gîndirii este produsul poziției în societate a omului, rezultatul atitudinii lui față de orînduirea socială, față de fenomenele lumii înconjurătoare, față de știință, literatură și artă. Și acest fel de gîndire, căreia îi spunem ideologică, se reflectă în limbă, dar într-o măsură foarte redusă. Ambele aceste aspecte ale gîndirii, dar în special pe cel dintîi, care este curent și normal, le putem urmări mai ușor și cu șanse de a le înțelege mai just, cînd studiem limba contemporană, limbă vorbită de noi înșine și de cei din jurul nostru.

Alt avantaj pe care-l oferă cercetarea limbii actuale este urmarea firească a legăturii dintre limbă și societate, dintre dezvoltarea limbii și aceea a societății. Această legătură o putem studia și pentru epocile trecute, întrucît dispunem de numeroase izvoare istorice, care ne arată cum s-a desfășurat viața poporului respectiv. În cazul nostru, de pildă, știm că primele începuturi de organizație politico-administrativă pe baze moderne apar în epoca Regulamentului Organic și au, deci, origine rusească,

fiindcă principatele romîne se găseau atunci sub protectoratul Rusiei. Ne așteptăm, prin urmare, dată fiind strînsa legătură dintre limbă și societate, ca primii termeni romînești privitori la noțiuni politico-administrative să fie de proveniență rusească. Așa și este, cum vom vedea la momentul potrivit. Tot așa, după trădarea revoluției de la 1848 de către burghezie, care s-a aliat apoi cu moșierimea, modelele de organizare a statului, menit să asigure exploatarea maselor în folosul clasei dominante burghezo-moșierești, ne-au venit mai ales din Franța și, odată cu ele, a venit și terminologia respectivă, mulțimea de cuvinte și expresii pentru denumirea noțiunilor în discuție.

Dar mai clar se prezintă lucrurile în legătură cu această problemă cînd studiem limba actuală, pentru motivul arătat și la problema raporturilor dintre limbă și gîndire. Istoria se săvîrșește sub ochii noștri, așa că o putem urmări prin experiență directă și proprie, atît în ea însăși, adică în faptele care se petrec în momentul de față, cît și în efectele acestor fapte asupra limbii. De la 23 August 1944, ziua eliberării țării noastre de către armata sovietică de sub jugul fascist, viața poporului romîn a început să capete altă înfățișare. După primele reforme foarte importante, cum au fost exproprierea pămîntului care aparținea moșierilor și naționalizarea principalului institut de credit al țării, care era așa zisa « Bancă Națională », s-a instituit la 30 decembrie 1947 regimul de democrație populară, prin înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii. Au urmat apoi, în mod logic, naționalizarea principalelor mijloace de producție industrială, naționalizarea băncilor și a transporturilor, reforma învățămîntului etc., care au creat condițiile necesare pentru construirea bazei economice a socialismului.

Această operă măreață, pe care o înfăptuiește clasa muncitoare, aliată cu țărănimea muncitoare, sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn, are ca model realizările din Uniunea Sovietică. Țara socialismului biruitor ne servește drept călăuză în toate privințele. Se creează sub ochii noștri o cultură nouă, socialistă în conținut și națională în formă. La crearea ei participă întregul nostru popor muncitor.

Toate aceste transformări se reflectă imediat și nemijlocit în limbă, al cărei vocabular se îmbogățește cu cuvinte noi, parte venite din limba rusă, parte create prin mijloacele proprii ale limbii noastre, și cu sensuri noi la cuvinte existente de mai înainte, pierzînd totodată un număr de cuvinte și expresii devenite inutile, pentru motivul că situația obiectivă care le dăduse naștere a dispărut din viața poporului nostru. Reflectarea în limbă a schimbărilor din producție și din toate ramurile de activitate ale societății romînești de astăzi o putem urmări foarte ușor, din cauză că ea are loc în momentul de față, sub ochii noștri, ai acelora care au marele privilegiu de ordin politic și științific nu numai de a asista, ci și de a participa la toate transformările produse în viața materială și spirituală a națiunii romînești și a contribui astfel la schimbarea societății și, în consecință, a limbii.

Încă un avantaj de natură teoretică pe care-l oferă studiul limbii contemporane este următorul. Am insistat mereu asupra schimbărilor ivite necontenit în limbă

ca un rezultat al transformărilor petrecute în viața socială. Sarcina lingvistului nu se poate limita la constatarea și nici chiar numai la explicarea faptelor. Un adevărat om de știință, adică un adevărat marxist, trebuie să și prevadă, în măsura posibilului, desfășurarea ulterioară a lor. Acest lucru nu este cu putință decît în cazul limbii contemporane. Pentru epocile trecute ne găsim în fața unor transformări pe deplin realizate, al căror proces s-a petrecut mai înainte, în condiții adesea greu de reconstituit. Vom avea prilejul să constatăm, de pildă în morfologie, anumite tendințe ale limbii noastre de azi, care, începute mai de mult, se desfășoară sub ochii noștri și pot fi urmărite în realizarea lor sub forma acumulării cantitative, prin înmulțirea faptelor care sînt cuprinse în sfera de acțiune a acestor tendințe. Astfel în flexiunea substantivului observăm răspîndirea tot mai mare a pluralului în *-i* la feminine (în locul dezinenței *e*) și a pluralului în *-e* la neutre (unde înlătură pe *-uri*), iar în flexiunea verbală trecerea verbelor de conjugarea a II-a la a III-a. Putem presupune că într-un viitor mai mult ori mai puțin îndepărtat vom avea la pluralul femininelor numai o dezinență (*-i*), identică cu a pluralului masculinelor, la pluralul neutrelor iarăși numai una (*-e*) în loc de două, iar la verbe trei conjugări (actualele I, III și IV) în loc de patru.

Un ultim folos pe care-l putem avea studiind limba contemporană este de natură practică. Am spus la începutul acestei introduceri că atenția aproape exclusivă pe care cursurile de limba romînă de pînă acum o acordau fazelor vechi, dialectelor și gramaticii istorice a dus la rezultatul, iarăși amintit mai înainte, că absolvenții Facultății nu cunoșteau gramatica limbii romîne de astăzi, adică, de fapt, limba în întregimea ei, căci gramatica reprezintă sistemul sau structura limbii. Am arătat deja, după Vinogradov, că sistemul unei limbi nu poate fi înțeles just și în totalitatea lui decît dacă studiem faza ei actuală. Și scopul principal al unui curs de limba romînă, fie universitar, fie școlar propriu-zis, trebuie să fie cunoașterea în măsură maximă a limbii din momentul de față, a celui mai perfect mijloc de comunicare cu membrii societății în care trăim și muncim noi înșine. Cu cît vom cunoaște și vom stăpîni mai desăvîrșit limba societății romînești de astăzi, cu atît mai ușor vom putea să ne însușim realizările din domeniul culturii celei noi, care se făurește sub ochii noștri, și cu atît mai efectiv vom putea contribui la dezvoltarea acestei culturi. Punînd studiul limbii contemporane la baza întregului curs de limba romînă, Ministerul Învățămîntului nostru a înțeles să aplice una dintre ideile fundamentale ale concepției marxist-leniniste, și anume legarea teoriei de practică.

Dat fiind că forurile conducătoare ale învățămîntului nostru s-au inspirat din programele sovietice, cred că pot încheia aceste considerații generale cu următorul citat din lucrarea academicianului V. V. Vinogradov, pe care am mai amintit-o aici: « Tendințele de prelucrare a programei [de limba rusă contemporană] sînt deci: 1) orientarea spre teoria stalinistă despre gramatică și vocabularul limbii; 2) înlăturarea greșelilor lui Marr; 3) încercarea de a introduce istorismul [= stricta interdependență dintre limbă și societate] în expunerea și

explicarea faptelor limbii ruse contemporane; 4) străduința de a folosi ce e mai bun în moștenirea lingvistică rusă prerevoluționară. Aceasta explică și apariția unui capitol nou istoriografic: « Studiu scurt asupra cercetării științifice a limbii ruse contemporane »... Aici trebuie date caracterizări generale ale operelor de gramatică ale lui Vostokov, Buslaev, Potebnia, Ovisniko-Kulikovski, Fortunatov, Șahmatov, Baudouin de Courtenay, Bogorodițki, Șcerba, Peșkovski etc. » (În cazul nostru, e vorba de contribuțiile la studiul limbii romîne contemporane ale lingviștilor progresiști din trecut, ca Hasdeu, Cihac, Lambrior, Tiktin, Philippide ș. a.)[1]

§ 2. Limba romînă ca limbă națională unică a întregului popor romînesc și ca formă a culturii naționale romînești

Limba noastră, așa cum o cunoaștem, și nu numai sub aspectul ei de astăzi, a fost și este limba întregului popor romînesc. Limbi de clasă, deci limbi diferite după clasele alcătuitoare ale unui popor, acolo unde societatea este împărțită în clase, nu există. Ele n-au existat nici în epocile îndepărtate, cînd popoarele actuale nu erau încă constituite în sens strict. Cu atît mai valabilă este această idee pentru epocile apropiate de a noastră, în cazul de față pentru epoca de la sec. IX sau X încoace, cînd limba romînă a căpătat aspectul ei specific, care o deosebește de celelalte idiome din grupul romanic.

Din punct de vedere politic romînii au trăit vreme îndelungată în organizații statale deosebite: pînă la 1859 am avut cele două principate, care s-au unit acum aproape 100 ani, și am avut o importantă ramură a poporului romînesc, care a aparținut unui stat străin — Ungaria și apoi Austro-Ungaria — și care de-abia dela 1918 încoace constituie, politic vorbind, o parte integrantă a națiunii romînești. Chiar în această situație limba romînă a fost una singură, o limbă unică a poporului nostru, deși cele trei provincii istorice romînești s-au dezvoltat în condiții politice mai mult ori mai puțin diferite (mai ales au existat deosebiri de ordin social-economic între romînii de peste Carpați și cei din Principate).

Și mai corespunzătoare realității este acestă idee pentru epoca noastră, cînd organizația politică în care trăiește și se dezvoltă poporul romînesc este unică și, deci, condițiile de viață socială și culturală nu mai diferă de la o provincie la alta. Astăzi nu mai vorbim de un popor romînesc, ci de o națiune romînească (și chiar dacă folosim încă adesea prima formulă, îi dăm sensul de națiune romînească). Căci astăzi, mai precis de la unirea Transilvaniei și Banatului cu vechiul stat Romînia, condițiile necesare pentru existența unei națiuni romînești sînt îndeplinite. I.V. Stalin, *Marxismul și problema națională* (*Opere*, Editura P.M.R., vol. II, 1949, p. 312) analizează în mod profund și amănunțit cu-

[1] Discuții de ordin teoretic cu privire la limba contemporană (ce trebuie să înțelegem prin acest termen, importanța limbii contemporane etc.) găsim în diverse studii din revista *Voprosî iazîkoznaniia* (I [1952], fasc. 1, p. 128 urm. și fasc. 2, p. 92 urm., IV 1955], fasc. 1, p. 88 urm. ș. a.).

prinsul acestei noțiuni, arătînd ce condiții trebuie să îndeplinească o comunitate de oameni pentru a putea fi o națiune. Iată definița dată națiunii: « Națiunea este o comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită și care a luat ființă pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică ce se manifestă în comunitatea culturii ».

Poporul nostru îndeplinește astăzi aceste patru condiții fără de care nu este posibilă existența unei națiuni. (Absența unui singur element constitutiv nu ne dă dreptul să considerăm drept națiune o comunitate de oameni.) Identitatea de limbă și de factură psihică manifestată în cultură a existat și înainte de 1918 sau 1859 la romîni. Au lipsit comunitatea vieții economice (în sensul că fiecare dintre cele trei mari povincii romînești erau organizate și se dezvoltau economicește în mod diferit, mai exact spus independent una de alta) și, mai ales, unitatea teritorială. Prin urmare se poate, ba chiar trebuie să se vorbească astăzi de o limbă romînească națională.

Cred că începuturi ale unei asemenea limbi există înainte de 1918 și chiar înainte de 1859. (Evident că, dată fiind evoluția limbii, în strictă dependență de evoluția societății, situația este în momentul de față alta, și anume mult mai favorabilă pentru existența și dezvoltarea unei limbi cu adevărat naționale.) În primele decenii ale sec. XIX (în special după răscoala poporului sub conducerea lui Tudor Vladimirescu și după tratatul de la Adrianopole) încep să se dezvolte bazele unei economii capitaliste, datorită mai ales libertății relative a Principatelor de a face comerț pe cont propriu. Sistemul feudal, care a durat, sub aspecte din ce în ce mai schimbate, pînă aproape de zilele noastre, manifestă semne de zdruncinare încă din a doua jumătate a sec. XVIII. Cf. *Istoria Romîniei*, manual pentru învățămîntul mediu, București 1952, p. 282 urm., partea a VI-a, intitulată « Descompunerea feudalismului și dezvoltarea capitalismului », unde este vorba, între altele, despre stările de lucruri din țările noastre, despre influența exercitată de revoluția franceză de la 1789 și de acțiunea decembriștilor ruși, despre dezvoltarea culturii naționale datorită muncii depuse de Gh. Lazăr și Gh. Asachi etc. [1].

Existența (sau începuturile de existență) a unei culturi naționale implică existența (sau începuturile de existență) a unei limbi naționale. Căci, dacă o limbă poate servi două culturi, pe cea burgheză și pe cea proletară (este cazul tuturor țărilor capitaliste), cultura națională nu poate fi îmbrăcată decît în haina

---

[1] Despre formarea națiunilor v. *Lupta de clasă*, ian.-febr. 1953, p. 41 urm. Articolul din *Voprosi iazîkoznaniia* II (1953), fasc. 2, p. 63 urm. privitor la formarea limbii naționale ruse este interesant, prin ideile generale pe care le conține, şi pentru problema limbii naționale romîneşti. Cf. şi articolul din aceeaşi revistă, vol. I (1952), fasc. 6, p. 120 urm., în care se vorbeşte despre transformarea limbii « poporului » (rus. *narodnost'*) în limba națională. Un studiu de ansamblu, care tratează problema « limbii naționale » din punct de vedere teoretic, a publicat G.D. Sanjeev, sub titlul « Formarea şi dezvoltarea limbilor naționale în lumina învățăturii lui I.V. Stalin ». (Vezi *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, Ed. Acad. R.P.R. 1953, p. 325–376.)

unei limbi naționale. (Cf. I. V. Stalin, *op, cit.* p. 18—19). Începuturile limbii romînești naționale se dezvoltă în preajma Revoluției de la 1848 (să se compare, între altele, colaborarea scriitorilor munteni la revistele moldovenești întemeiate de M. Kogălniceanu: *Dacia literară* 1840 și *Propășirea* 1844, apoi, și deja mai înainte, corespondența dintre C. Negruzzi și Eliade cu privire la problemele de limbă romînească) și după această revoluție, mai cu seamă după unirea Principatelor (1859), cînd se dezvoltă puternic și legăturile culturale dintre romînii trăitori în noul stat romînesc și cei de peste munți. Odată cu anul 1918, cînd provinciile transcarpatice alcătuiesc împreună cu vechea Romînie un stat unitar, condițiile de dezvoltare a unei limbi cu adevărat naționale sînt, cum am mai spus, foarte favorabile.

După eliberarea țării de către armata sovietică de sub jugul fascist și după înlăturarea regimului burghezo-moșieresc, drumul de dezvoltare al limbii romînești naționale s-a limpezit și s-a lărgit, prin crearea tuturor condițiilor materiale și spirituale necesare unei limbi naționale. Cultura noastră de astăzi este și devine pe zi ce trece o cultură națională în sensul propriu al cuvîntului. Știința și literatura Republicii Populare Romîne, prin temele lor, prin felul cum sînt tratate aceste teme și prin scopurile pe care le urmăresc se dovedesc a fi tot mai mult opera poporului muncitor, produse ale lui și puse în slujba intereselor lui. Iar limba, purtătoare a acestei culturi, este, cum nu-i posibil altfel, națională ea însăși.

Din această prezentare, sumară și aproximativă, a faptelor rezultă că limba națională a romînilor s-a format în condiții diferite de limbile naționale ale popoarelor din Apus. Acestea din urmă au luat naștere odată cu formarea națiunilor respective, care, la rîndul ei, coincide cu constituirea statelor centralizate și cu dezvoltarea popoarelor în națiuni propriu-zise, prin lichidarea feudalismului și instalarea burgheziei la conducerea statului devenit astfel stat național. La noi (și la alte popoare din orientul Europei) condițiile istorice au fost altele. Din cauza amenințării turcești s-au alcătuit state centralizate înainte de lichidarea feudalismului și de formarea națiunii. Romînii și-au cîștigat independența națională de abia în 1877, după războiul dus, alături de Rusia, împotriva Turcilor, așa că numai de atunci încoace au ei un stat național, iar elemente ale orînduirii feudale au continuat să existe cîtva timp chiar și după 23 August 1944. Cu toate acestea, limba noastră a început să devină națională înainte de constituirea statului romîn independent. Este, cred, unul dintre cazurile la care se referă I. V. Stalin, *Despre sarcinile imediate ale partidului în problema națională* (în *Opere* V, trad. rom., p. 16—17): «Acolo unde, în general, formarea națiunilor a coincis în timp cu formarea statelor centralizate, națiunile au luat, firește, forma de stat, dezvoltîndu-se în state burgheze independente. Așa s-a întîmplat în Anglia (fără Irlanda), Franța și Italia. Dimpotrivă, în răsăritul Europei, formarea statelor centralizate, grăbită de nevoile autoapărării (invazia turcilor, a mongolilor etc.), a avut loc înainte de lichidarea feudalismului, deci înainte de a se fi format națiunile». Cf. și Lenin, *Opere* XX, trad. rom., p. 396—7 și 406.

Condițiile de viață istorică din epocile trecute au dus, în mod inevitabil, la diferențieri lingvistice de la o provincie la alta a teritoriului de limbă romînească. S-au născut astfel dialectele teritoriale sau locale, cum le numește I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, București 1953, p. 39, ca să le deosebească de alte aspecte ale limbii unice, de așa zisele jargoane. « Dialectele « de clasă », se spune acolo, care, mai just, ar fi să fie numite jargoane, nu servesc masele populare, ci o restrînsă pătură socială de sus. Afară de aceasta, ele nu au structură gramaticală proprie și fond principal de cuvinte propriu. Din această cauză, ele nu se pot dezvolta nici de cum în limbi independente. Dialectele locale (« teritoriale »), dimpotrivă, servesc masele populare și au structură gramaticală proprie și fond principal de cuvinte propriu. Datorită acestui fapt, în procesul formării națiunilor, unele dialecte pot constitui baza limbilor naționale și pot să se dezvolte în limbi naționale independente ». Despre jargoane citim, la p. 36—7, următoarele: « Da, clasele influențează limba, introduc în limbă cuvintele și expresiile lor specifice și uneori înțeleg în mod diferit unele și aceleași cuvinte. . . asemenea cuvinte și expresii specifice, ca și cazurile de deosebire în semantică, sînt aît de puține în limbă, încît abia dacă reprezintă unu la sută din întregul material al limbii . . . cuvintele și expresiile specifice, care au nuanță de clasă, nu sînt folosite în vorbire după regulile vreunei gramatici « de clasă », care nu există în realiate, ci după regulile gramaticii limbii existente a întregului popor ».

Din aceste citate rezultă clar deosebirea esențială dintre jargoane și dialectele propriu-zise (teritoriale sau locale). Primele servesc un număr restrîns de indivizi, celelalte, masele populare, întocmai ca o limbă propriu-zisă. De aceea la cursul nostru nu vom lua în considerație jargoanele decît cu totul sporadic și numai pentru a combate folosirea cuvintelor și expresiilor lor specifice în limba scrisă și vorbită a întregului popor, care aparține și totodată se adresează poporului în întregimea lui. În schimb graiurile locale vor ocupa un loc important în studiul limbii romîne contemporane.

O problemă specială pentru limba noastră, în legătură cu raporturile dintre limba întregului popor și aspectele ei locale, este următoarea. În lucrarea sa citată, I. V. Stalin se referă mai totdeauna (în cazul dialectelor, totdeauna) la situația din U.R.S.S. Cînd spune că unele dialecte pot constitui baza limbilor naționale independente, dă ca exemplu « dialectul din regiunea Kursk și Orel (« graiul » din regiunea Kursk și Orel) al limbii ruse, care a constituit baza limbii naționale ruse. Același lucru trebuie să spunem despre dialectul din regiunea Poltava și Kiev al limbii ucrainene, care a constituit baza limbii naționale ucrainene » (*op. cit.*, p. 39).

În ce privește limba romînă (am în vedere mereu limba din Republica Populară Romînă), situația se prezintă astfel. Între limba moldovenilor, limba muntenilor și aceea a romînilor de peste munți deosebirile sînt neînsemnate. Și aceasta nu numai astăzi. Dacă punem un text al lui Coresi alături de unul (rotacizant) din nord-estul teritoriului lingvistic daco-romînesc aparținînd aceluiași secol (XVI),

constatăm ușor că avem una și aceeași limbă, adică aceeași structură gramaticală și același fond principal de cuvinte. La fel stau lucrurile cu limba *Noului Testament dela Bălgrad* (1648) în comparație cu aceea a *Cazaniei lui Varlaam* (1643), sau a *Pravilei Moldovei* (1646) cu aceea a *Pravilei dela Govora* (1640): toate aceste texte au o limba identică în ce privește structura gramaticală și fondul principal de cuvinte. Există deosebiri mai mult ori mai puțin mari în aspectul fonetic al cuvintelor și în vocabular (afară de fondul principal), întocmai ca astăzi, cînd vorbirea din cele trei provincii principale ale țării noastre se deosebește de la una la alta tot numai din punctul de vedere al pronunțării și al părții schimbătoare a lexicului. Cum se vor fi înfățișat lucrurile înainte de sec. XVI, nu știm, din cauză că nu avem texte pe care să ne întemeiem eventuale afirmații într-un sens sau altul.

Putem presupune totuși că cu cît mergem mai mult înapoi, cu atît deosebirile vor fi fost mai mici de la o provincie la alta. Căci imediat după formarea ei și o bucată de vreme după aceea, limba romînă trebuie să fi fost mai mult ori mai puțin unitară pe întreg teritoriul ei. Diferențierile au început a se produce odată cu fărîmițarea feudală (crearea statelor romînești) și s-au dezvoltat pe măsură ce a trecut vremea.

Urmează de aici că în cazul limbii romîne (adică daco-romîne) nu putem vorbi de dialecte, ci numai de graiuri, de aspecte ale aceleiași limbi, identice de la unul la altul și cu deosebiri fonetice și lexicale neesențiale între ele.

Din discuția imediat precedentă rezultă, indirect, și altă constatare, aceea că graiurile principale ale limbii noastre ar trebui să fie, cum se așteaptă oricine, trei la număr, cîte unul pentru fiecare dintre cele trei provincii istorice ale Republicii Populare Romîne: Muntenia, Moldova și Transilvania (cu Banatul). Căci primele două pînă la 1859, iar ultima pînă la 1918 au trăit și s-au dezvoltat în condiții politice diferite, care ar fi trebuit să ducă la deosebiri de limbă mai mari decît cele existente. Afară de asta, ne-am fi așteptat ca vorbirea din Moldova și cea din Muntenia să semene mult între ele, pentru motivul că, deși cu organizații statale independente una de alta, cele două principate au stat amîndouă sub stăpînirea turcească, au gravitat, din punct de vedere economic și cultural, iarăși amîndouă, spre estul și sud-estul Europei etc., și, în schimb, să se deosebească de vorbirea de peste munți. În realitate, situația se prezintă destul de diferit, în sensul că un grai transcarpatic, propriu-zis și în totalitatea lui teritorială, nu există. Sudul și sud-estul ținuturilor de peste munți merg, în linii mari, cu Muntenia (și Oltenia), iar centrul și nordul (inclusiv Banatul) merg, iarăși în linii mari, cu Moldova. [1]

Aceasta dovedește că, cel puțin pentru epoci mai îndepărtate, factorul politic a jucat un rol neînsemnat în comparație cu cel economic, care, în cazul nostru,

---

[1] Acesta este punctul de vedere al lui A. Philippide. După alți lingviști, printre ei mai ales E. Petrovici, trebuie să admitem existența și a unui grai bănățean, ba chiar și a unuia crișean.

n-a fost prea deosebit de la o provincie la alta. Se știe că vreme îndelungată ocupația de predilecție a majorității romînilor de peste munți a fost păstoritul, pe care l-au practicat sub forma transhumanței: vara, în munți (de o parte și de alta a vechii granițe politice dintre Romînia și Ungaria), iarna, pe cîmpia Dunării și în Dobrogea. Acest fel de viață a înlesnit un contact permanent între păstorii transilvăneni și locuitorii din Principate, contact mult mai strîns între romînii care trăiau dincolo și dincoace de granița politică (adică între transilvănenii din sud și munteni și olteni de o parte, între transilvănenii din răsărit și centru și moldoveni de altă parte). Acest contact a determinat o apropiere mai mare din punctul de vedere al limbii între ținuturile care comunicau permanent unele cu altele, mai ales că, după A. Philippide, *Originea Romînilor* I, p. 404 urm., s-ar părea că încă din epoca de formație a poporului nostru s-au produs mișcări de populație în același sens (moldovenii ar fi, la origine, urmașii unor imigranți veniți din părțile vestice și nordice ale Transilvaniei, iar ardelenii din sud și sud-est ar avea aceeași origine locală ca muntenii și olteni răsăriteni) [1].

Oricum s-ar explica această situație, ea există, și de la ea trebuie să pornim în discuțiile noastre, pentru care prezintă interes nu modul cum au luat naștere graiurile limbii noastre, ci raporturile lor cu limba națională a întregului popor, adică, după cum vom vedea la locurile cuvenite, în ce fel intervin elementele regionale în folosirea și dezvoltarea. limbii contemporane, aceeași, în fond, pentru toate subiectele vorbitoare [2].

Un ultim aspect al problemei puse în acest paragraf este locul limbii romîne în grupul limbilor romanice din care face parte împreună cu italiana, franceza, spaniola etc. Că romîna este un idiom romanic, așadar o continuare mai mult ori mai puțin modificată a latinei vorbite în părțile de răsărit ale fostului imperiu roman, unde s-a născut poporul romînesc, este un adevăr de care nu s-a îndoit nici un specialist cît de cît serios, cel puțin din momentul cînd studiul limbilor a devenit, grație metodei comparative istorice, o disciplină cu adevărat științifică. Întemeietorul lingvisticii romanice, Friedrich Diez, încă de la început (în 1836, anul apariței primului volum din opera sa *Grammatik der romanischen Sprachen*) a pus, alături de italiană, franceză etc., și romîna, pe care o cunoștea din lucrările filologilor ardeleni. Este drept că în epoca, din fericire, de scurtă durată, a legionarismului și fascismului, s-au găsit numeroși diletanți romîni care tăgăduiau originea latină a limbii noastre (vroiau s-o scoată dacă sau tracă, adică mai veche

---

[1] Cf. acum ș studiul acad. V. F. Șișmarev din revista *Voprosî iazîkoznaniia* I (1952), fasc. 1, pag. 80 urm., care acceptă multe dintre păreri e lui Philippde.

[2] Despre raporturile dintre limba întregului popor și variantele ei teritoriale (dialecte, subdialecte, graiuri), vezi, între altele, R.I. Avanesov, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I.V. Stalin*, cit., p. 294 urm. și *Obșcenarodnî iazîk i mestnîie dialetkî*, Moscova 1954; diverse articole, în *Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.*, secția « literatură și limbă », IX (1950), p. 161 urm. și *Voprosî iazîkoznaniia* II (1953), fasc. 5, p. 30 urm. și fasc. 6, p. 100 urm. Cu privire specială la limba noastră, cf. E. Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică* (în *Limba Romînă* III [1954], fasc. 1, p. 10 urm.).

decît latina), iar în vremea influenței, de altfel superficiale și trecătoare, a lingvisticii marriste, se vorbea despre romînă ca despre o limbă amestecată latino-slavă sau slavo-latină, mai exact spus, ca despre o limbă nouă, nici slavă, nici latină, născută prin « explozie » din încrucișarea acestora două.

Dacă atunci se mai putea susține o astfel de idee, acum, după apariția lucrării lui I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, numai un om care n-a citit-o sau, dacă a citit-o, n-a înțeles-o (din motive străine de adevărata știință) ar mai fi în stare să tăgăduiască originea latină a limbii romîne. Iată ce găsim în lucrarea citată: « În realitate, dezvoltarea limbii [a oricărei limbi!] nu s-a făcut pe calea distrugerii limbii existente și a construirii uneia noi, ci pe calea dezvoltării și perfecționării elementelor fundamentale ale limbii existente. Trecerea de la o stare calitativă a limbii la o altă stare calitativă nu s-a făcut pe calea exploziei, pe calea nimicirii dintr-odată a vechiului și a construirii noului, ci pe calea acumulării treptate și îndelungate a elementelor noii calități, a noii structuri a limbii, pe calea dispariției treptate a elementelor calității vechi. » (p. 24—25). Iar elementele fundamentale ale limbii sînt structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, cu privire la care I. V. Stalin spune (p. 23): « Dar în ceea ce privește fondul principal de cuvinte, el se păstrează în tot ce are esențial și este folosit ca temelie a vocabularului limbii. » « Elaborată în decursul epocilor și intrată în carnea și sîngele limbii, structura gramaticală se schimbă și mai încet decît fondul principal de cuvinte. Cu timpul ea suferă, desigur, schimbări. Ea se perfecționează, își îmbunătățește și își precizează regulile și se îmbogățește cu reguli noi, dar principiile structurii gramaticale se păstrează în decursul unei perioade de timp foarte îndelungate, deoarece ele — după cum arată istoria — pot servi cu succes societatea în decursul unui șir de epoci. »

Structura gramaticală și fondul principal de cuvinte ale limbii romîne confirmă ideea lui I. V. Stalin conținută în acest citat, după cum, la rîndul ei, această idee, întemeiată pe constatări făcute cu privire la tot felul de limbi considerate în dezvoltarea lor istorică, ne întărește în părerea pe care au avut-o și o au toți specialiști, romîni și străini, despre originea latină a limbii romîne.

O cercetare oricît de superficială a gramaticii romînești (în special a morfologiei, care este și mai rezistentă decît sintaxa), precum și a fondului principal de cuvinte dovedește în mod neîndoielnic că aceste elemente fundamentale ale limbii noastre sînt, în esența lor, latinești. Schimbările pe care le-au suferit ele (mai cu seamă din partea limbii vechi slave) n-au fost prea numeroase și nici esențiale. Ele au ajutat numai la îmbunătățirea, precizarea și îmbogățirea mijloacelor ei de expresie. Căci « cu ocazia încrucișării, spune I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 30—31, una dintre limbi iese de obicei învingătoare, își păstrează structura gramaticală, își păstrează fondul principal de cuvinte și continuă să se dezvolte potrivit legilor interne ale dezvoltării sale, în timp ce cealaltă limbă își pierde treptat propria ei calitate și dispare treptat. » În cazul nostru a ieșit învingătoare limba latină (și nu o singură dată): dacă ne raportăm numai la începuturile ei,

mai întîi cînd s-a «încrucișat» cu ea limba autohtonilor cuceriți de romani, iar apoi cînd s-a produs încrucișarea limbii vechi slave cu limba vorbită de băștinașii romanizați sau în curs de romanizare.

Despre locul limbii romîne între celelalte limbi romanice au vorbit, într-un fel sau altul, numeroși lingviști romîni și străini. Mai toți au arătat atît elementele asemănătoare (cele mai numeroase și mai esențiale), cît și pe cele deosebitoare. Din moment ce asupra caracterului latin al limbii noastre nu mai există îndoieli, voi aminti aici, din fugă, două lucrări care se ocupă de deosebirile dintre romînă și celelalte idiome romanice. Una, dezvoltată, întrucît are drept temă unică tocmai aceste particularități specifice ale limbii noastre, este *Linguistique balkanique*, Paris 1930, de Kr. Sandfeld. Titlul se explică prin aceea că autorul studiază fapte comune limbilor balcanice (albaneza, bulgara, greaca, sîrbo-croata) și romînei. Cealaltă atinge problema numai în treacăt, dar în schimb încearcă o caracterizare, destul de justă, mi se pare, a limbii noastre prin deosebirile dintre ea și idiomele romanice din Apus. Este comunicarea acad. Emil Petrovici, ținută la sesiunea din martie 1951 a Academiei R.P.R., sub titlul *Învățătura lui I. V. Stalin cu privire la știința limbii și sarcinile lingviștilor din Republica Populară Romînă*, și apărută în volumul *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei* R.P.R. *(21—25 martie 1951)*, p. 77 urm. Reproduc cîteva pasaje care interesează direct discuția noastră. « În ce privește limba romînă, structura gramaticală latină, evoluată treptat în cursul veacurilor, a fost adoptată cu prilejul celor două mari amestecuri de elemente etnice și de încrucișări de limbi întîmplate în decursul istoriei limbii romîne. Limba romînă a păstrat o structură gramaticală de tip romanic, trăgîndu-și obîrșia din gramatica latină, pe cînd vocabularul [1] e amestecat cu foarte multe elemente nelatine, în primul rînd slave. De aceea limba romînă, cu toată importanța elementului slav, a rămas o limbă romanică » (p. 96.) « Datorită mediului istoric cu totul deosebit de acela în care s-au dezvoltat celelalte limbi romanice, limba romînă prezintă trăsături inexistente în limbile romanice apusene» (p. 97). După ce înșiră o parte dintre aceste trăsături, pe care le explică cu ajutorul condițiilor de viață specifice ale poporului nostru, autorul conchide (p. 98): « Definiția poate fi formulată în felul următor: limba romînă este limba romanică de tip oriental, deosebită de grupul limbilor romanice de tip occidental, dezvoltată în mediu tracic, grecesc, maghiar, turcic etc., dar în primul rînd slav.»

Pentru a fixa poziția limbii romîne contemporane sub toate aspectele ei (acesta este obiectul prezentului paragraf), trebuie să ne mai oprim asupra unui fapt, care amintește, într-o oarecare măsură, de situația limbii ruse față de limbile naționalităților din U.R.S.S. În Republica Populară Romînă conviețuiesc, alături de romîni, numeroși cetățeni aparținînd naționalităților maghiară,

---

[1] Prin « vocabular» autorul înțelege numai partea schimbătoare a lexicului, deci fără fondul principal de cuvinte (vezi, de ex., p. 95 jos).

germană, ucraineană etc. Datorită regimului de democrație populară, aceste minorități naționale se bucură și în drept și în fapt de aceleași libertăți ca și romînii. Această egalitate de tratament le atașează sincer de statul și poporul nostru, ceea ce se traduce, între altele, prin învățarea și folosirea limbii romîne, în baza convingerii adînci că cunoașterea limbii națiunii care constituie temelia organizației noastre statale este necesară pentru întărirea unității și coeziunii politice. În felul acesta limba romînă devine un mijloc de comunicare nu numai între romîni și celelalte minorități naționale, ci și între ele înseși, de la una la alta. Acest fapt deschide limbii noastre perspective de dezvoltare necunoscute mai înainte, și ne putem aștepta la unele modificări în aspectul ei datorită tocmai folosirii ei de către minoritățile naționale.

§ 3. Limba romînă literară

Termenul « literar » poate avea și chiar are mai multe sensuri. Unul dintre ele, acela pe care ni-l impune etimologia (*literă* = slovă), este identic cu al lui « scris ». Așadar « limbă literară » însemnează « limbă scrisă » și se opune « limbii vorbite ». Urmează că, indiferent de conținut (științific, artistic, publicistic propriu-zis etc.), forma pe care o dăm acestui conținut, cînd îl comunicăm în scris altora, este aspectul literar al limbii.

Al doilea sens este mult mai restrîns, căci se referă numai la limba operelor literare propriu-zise (poezie și proză beletristică). Acest sens, care mi se pare mai răspîndit (cel puțin într-o vreme) decît celălalt, s-a născut, desigur, printr-o extindere a folosirii adjectivului « literar » (din formula « operă literară ») pe lîngă subst. *limbă*: dacă conținutul unei scrieri este « literar », la fel trebuie să fie și limba ei (așa își vor fi spus aceia care au întrebuințat pentru prima oară expresia «limbă literară»). Cu acest înțeles, termenul nostru se opune, într-o anumită măsură, și lui « vorbit », dar și, în special, lui « științific » (știința fiind, prin conținut, oarecum diferită de literatură).

O nuanță semantică a termenului în discuție este și aceea de « corect, conform cu regulile limbii ». Această nuanță s-a născut pornindu-se dela ideea, care corespunde, în general, realității, că limba scrisă este mai îngrijită decît cea vorbită, respectă mai strict normele, fixate prin tradiție literară și prin uz, ale limbii. Așa se explică formula « a vorbi literar », care, raportată la înțelesul prim al adj. *literar*, pare un nonsens, întrucît « a vorbi » și « literar » sînt noțiuni contradictorii.

Această șovăială cu privire la semnificația formulei « limbă literară » continuă a exista în parte și astăzi. Sînt scriitori și lingviști care se ridică atît împotriva cuvîntului « limbă » (legat de « literară »), cît și împotriva determinantului « literară ». Pe de o parte « limbă literară » (opus lui « limbă științifică » sau « limbă publicistică » etc.) poate trezi ideea, greșită, că ar exista, la același popor, mai multe limbi (de obicei lingviștii reprezintă acest punct de vedere), pe de altă

parte « literar » își păstrează încă înțelesul fundamental de « scris », indiferent dacă opera respectivă este științifică sau artistică, și acest înțeles este, desigur, just, așa că formula « limbă literară » întrebuințată exclusiv cu privire la limba scrierilor literare propriu-zise nu poate fi acceptată [1].

Unii propun folosirea formulei în discuție cu sensul etimologic al adj. « literar » (deci « limbă literară » = « limbă scrisă », deosebită de limba vorbită), iar pentru limba operelor beletristice să se spună « limba operelor literare ». Este probabil că în atitudinea aceasta intervine și influența termenului corespunzător din limba rusă, unde, aplicat la conținut, *literaturnîi* înseamnă « privitor la literatura artistică », iar aplicat la formă are înțelesul de « conform cu regulile limbii literare » (« stil literar, a vorbi literar »). *Literaturnîi iazîk* înseamnă « forma prelucrată în scris a limbii naționale, potrivit normelor acesteia » (după S. I. Ojegov, *Slovar' russkogo iazîka*, ed. II, 1952, p. 286—7) [2].

Pe oricare dintre aceste sensuri le-ar avea formula, ceea ce trebuie reținut este că limba literară nu este altă limbă decît cea vorbită, ci, la fel cu aceasta, numai o variantă a uneia și aceleiași limbi, a limbii unice aparținînd întregului popor. Să nu ne închipuim, așadar, că, dacă ne folosim de termenul « limbă », cu diverse calificative pe lîngă el, ar exista, într-adevăr, m a i m u l t e l i m b i, în sensul că fiecare dintre ele ar avea structură gramaticală proprie și fond principal de cuvinte propriu. [3]

Din această scurtă discuție rezultă, fie și indirect, că limba literară sau scrisă își schimbă mai mult ori mai puțin înfățișarea după conținutul operei respective. Alt aspect are limba unei lucrări științifice decît a uneia literare (= artistice) sau politice. Deosebirile se reduc însă la lexic, și anume la partea schimbătoare a lexicului (nu și la fondul principal de cuvinte). Fonetismul și structura gramaticală nu diferă absolut prin nimic de la una la alta, și tocmai de aceea nu poate fi vorba de « limbi », ci numai de aspecte ale unei singure limbi. Această situație este urmarea logică a conținutului diferit pe care îl au diversele genuri de opere scrise: noțiunile, ideile sînt, în bună parte, altele sau considerate altfel într-o

---

[1] La baza acestei concepții stă ideea, greşită, că operele literare se deosebesc esențial de cele ştiințifice, în primul rînd prin faptul că conținutul lor ar fi exclusiv emoțional (sau afectiv), lipsit de idei. Este acesta un punct de vedere idealist, care trebuie combătut.

[2] Despre limba operelor literare, cf., între altele, articolul de fond din *Flacăra*, 21 ianuarie 1951 şi articolul intitulat *Însemnări cu privire la aplicarea învățăturii lui I.V. Stalin despre lingvistică la studiul limbii literare* din acelaşi număr al acestei reviste; R. Tarasenkov, *Pentru bogăția şi puritatea limbii literare ruse* (în *Probleme de literatură şi artă*, an. IV [1951], nr. 3, p. 35 urm.); B.V. Tomaşevski, *Limbă şi literatură* (în *Problemele ştiinței literare sovietice în lumina lucrărilor lui I.V. Stalin despre lingvistică*, 1952, p. 231 urm.): N. I. Şvedova, *Problema elementului general) şi a celui individual în limba scriitorului* (în *Voprosî iazîkoznaniia* I, fasc. 2, p. 104 urm.). Cf. şi cele spuse în aceeaşi revistă, vol. I, fasc. 5, p. 24 urm.

[3] O prezentare de ansamblu a problemei limbii literare romîneşti se poate găsi în studiul meu apărut în *Limba Romînă* III (1954), nr. 6, p. 52 urm.

operă științifică decît în una literară [1], și, drept consecință, cuvintele care exprimă ideile uneia și pe ale celeilalte diferă, nu se poate să nu difere. Tot așa, dar într-o măsură cu mult mai mică, diferă sau pot diferi unele formule sintactice, unele combinări de cuvinte: raporturile dintre idei sînt sau pot fi privite altfel într-o operă științifică decît în una literară, ceea ce duce sau poate duce la construcții sintactice diferite.

Deosebirea dintre limba scrisă și cea vorbită este, în cazul operelor literare (artistice), mai mică decît pare a rezulta din cele spuse pînă aici. Nu numai că limba acestor opere se identifică aproape cu cea vorbită (cu anumite nuanțe ale acesteia; vezi mai jos) din punctul de vedere al formulelor sintactice, dar chiar în privința lexicului ea diferă relativ puțin. Mă gîndesc, în primul rînd, la scrierile în proză, mai ales epice și dramatice, unde dialogul joacă un rol important (în cele dramatice, un rol predominant). Scriitorul realist, atent la felul de a vorbi al oamenilor în viața de toate zilele, pune personajele sale să vorbească întocmai ca modelele lor reale, existente în realitatea concretă. (Aceasta în esență.) Să ne gîndim, de pildă, la operele lui Creangă, Caragiale sau Sadoveanu, ale căror dialoguri sînt tot așa de « realiste » ca și personajele respective. De aceea se folosește adesea formula « stil vorbit » [2] (sau « fapte de limbă vorbită ») cu privire la dialogurile (și nu numai la ele) din scrierile acestor autori.

Limba vorbită are și ea, la rîndul ei, mai multe aspecte, după conținutul celor spuse de subiectele vorbitoare, adică după cunoștințele lor de tot felul, apoi (la numeroși oameni) după împrejurările exterioare în care se găsesc, după starea psihică (aceasta la toți vorbitorii) etc. Avem astfel o limbă vorbită am zice academică (folosită de profesori la lecțiile lor, de conferențiarii publici la conferințele lor etc.), care corespunde limbii scrise științifice și nu diferă de aceasta aproape prin nimic (chiar în ipoteza că lecția sau conferința nu este scrisă, adică citită în fața ascultătorilor), bine înțeles cu condiția ca conținutul lor să fie tot științific (cel puțin în general). Avem apoi o limbă vorbită familiară (mă refer iarăși la oamenii culți), întrebuințată în relațiile curente dintre membrii familiei, dintre prieteni și cunoscuți intimi etc., o limbă mai simplă, mai naturală, plină adesea de culoare și de cuvinte expresive etc. Acest aspect al limbii vorbite ar corespunde, aproximativ, limbii scrise din operele literare în proză (mai ales dramatice, dar și, într-o anumită măsură, epice). Limba familiară diferă după mediul social și după împrejurările exterioare în care se găsesc oamenii. Un om cult, de pildă, are un limbaj familiar destul de deosebit atunci cînd vorbește cu oameni mai puțin culți sau inculți, iar aceștia între ei se folosesc tot de limba « familiară », dar de un aspect diferit al acesteia, impus de cunoștințele lor, mai

---

[1] Pentru un om de știință, un tehnician etc., noțiuni ca « stradă » sau « uzină » sînt privite din punctul de vedere al construcției, al folosirii, al producției etc., pe cînd scriitorul urmărește animația, sentimentele oamenilor etc. care participă la o demonstrație de stradă sau care muncesc într-o uzină.

[2] Unii spun « stil oral ».

reduse, precum și de o libertate mai mare în întrebuințarea unor cuvinte și expresii pe care oamenii instruiți, de obicei, le evită. Limba subiectelor vorbitoare inculte, și ea tot « familiară », prezintă un aspect și mai deosebit, nu numai în vocabular (relativ sărac sau foarte sărac), ci și în fonetică (are numeroase rostiri regionale), apoi chiar în gramatică, prin faptul că unele forme, acorduri etc. sînt greșite (ceea ce se întîmplă adesea, deși în măsură mai mică, și cu limba familiară a oamenilor culți.) Deosebiri de pronunțare față de regulile limbii așa zise literare ne întîmpină și la foarte mulți oameni culți, care au vorbit în copilărie graiul ținutului lor natal, cu particularități fonetice mai mult ori mai puțin deosebite de ale limbii scrise. Este, în special, cazul moldovenilor și al majorității ardelenilor, mai puțin al muntenilor și oltenilor, care, în ciuda aparențelor, nu se conformează nici ei absolut totdeauna normelor ortoepice. De aceea am afirmat mai sus că « a vorbi literar » este un nonsens: ar fi trebuit să spun mai degrabă că este o imposibilitate, pentru unii mai mare, pentru alții mai mică, tocmai din cauză că pronunțarea reală, aș zice concretă, diferă, în grade diferite, chiar foarte diferite, după regiuni, dar diferă totdeauna de aspectul scris al limbii. (Să ne gîndim, de pildă, în cazul muntenilor, a căror vorbire e mult mai aproape de limba scrisă, la *dă*, *pă*, *dîn* pentru *de*, *pe*, *din*, la *plaje*, *cămașe* etc. pentru *plajă*, *cămașă*, la *erea* pentru *era* ș.a.)

Tot ce-am spus pînă aici este valabil, în linii mari firește, pentru orice limbă ai cărei vorbitori diferă între dînșii din punctul de vedere al instrucțiunii. Și acesta este cazul nu numai al tuturor țărilor capitaliste (ca să nu mai amintesc pe cele coloniale și semicoloniale), ci și al celor de democrație populară (într-o măsură mai mică, firește, și cu deosebiri de la una la alta), ba și al Uniunii Sovietice, unde totuși, grație regimului socialist, care a pornit la construirea comunismului, deosebirile dintre oraș și sat, dintre muncitorii cu brațele și cei cu mintea se atenuează mereu, ca rezultat al răspîndirii culturii, și, drept consecință, se constată o împuținare a deosebirilor dialectale de la o provincie la alta și o apropiere din ce în ce mai vizibilă a vorbirii diverselor categorii sociale și de la una la alta și față de limba literară.

Cele spuse despre aspectele mai mult ori mai puțin diferite ale limbii naționale unice a întregului popor romînesc se referă, în fond, la aspectele sau varietățile ei stilistice. Căci « stil » înseamnează nu numai felul special, personal al fiecărui om de a-și exprima ideile sau felul personal de a folosi, pentru exprimarea ideilor, limba lui maternă, una și aceeași pentru toți compatrioții săi, ci și totalitatea particularităților pe care le prezintă « limba » unui grup social, a unei categorii profesionale, a unui gen literar sau științific. Astfel, oricît s-ar deosebi, în felul de a vorbi sau a scrie, un naturalist de un chimist, un lingvist de un fizician (cînd intră în joc specialitatea fiecăruia), « stilul » unuia (mai exact spus stilul unei discipline) diferă, în fond, prea puțin de al celuilalt (sau, mai exact, de al celeilalte), fiindcă pretutindeni avem a face cu un « stil științific », deosebit numai de « stilul literar », nu și de la o disciplină la alta (cu excepția, firește, a

terminologiei tehnice specifice fiecăreia, care nu reprezintă totuși mare lucru nici cantitativ, nici calitativ).

Tot așa nu diferă prea mult stilul unei poezii de al unui roman, deși în cazul literaturii artistice deosebirile sînt vizibil mai mari de la un gen la altul, și chiar de la un scriitor la altul, datorită intervenției factorului afectiv, de sensibilitate și viziune personală, fatal diferite de la unul la altul.

Deși rezultă destul de clar din cele spuse chiar acum, cred necesar să insist asupra faptului că « stiluri », varietăți sau aspecte stilistice, are nu numai limba scrisă sau numai cea artistică, cum sîntem deprinși să admitem (fiindcă se discută, obișnuit, despre stil numai cînd intervine o operă literară, beletristică), ci și limba vorbită. Între aceste două aspecte generale ale uneia și aceleiași limbi nu există nici o deosebire esențială, și de aceea nu trebuie să le diferențiem din punctul de vedere al folosirii lor în comunicarea ideilor și simțirilor noastre. Din moment ce există un stil științific « scris » sau unul literar « scris » etc., există, nu se poate să nu existe un stil științific « vorbit » și unul literar « vorbit »: faptul că odată vorbitorul recurge la forma scrisă, a doua oară la cea vorbită nu ne îndreptățește să folosim termenul « stil » numai în legătură cu limba scrisă.

De altfel am invocat mai sus dialogul operelor literare ale scriitorilor realiști, arătînd că aceștia folosesc foarte des mijloace de expresie așa zise vorbite: introduc, adică, în dialogul personajelor (și, adesea, în condiții determinate, chiar în povestirea directă, a lor înșiși) elemente de limbă vorbită în sens strict, adică un « stil vorbit », cu rezultate dintre cele mai bune.

Evident că un aspect oarecare al limbii scrise diferă într-o anumită măsură de aspectul corespunzător al limbii vorbite. Un fizician, de pildă, care face o comunicare la Academia R.P.R. sau la o societate științifică de specialitate, se folosește de același limbaj, are același « stil » ca și atunci cînd, presupunînd că-i profesor, vorbește în fața studenților. Întrebuințează nu numai aceiași termeni tehnici, ci și aceleași formule, expresii etc., adică aceeași sintaxă, ca să nu mai pomenim de morfologie, care în orice împrejurare și pentru orice vorbitor este aceeași. Cu toate acestea, nu-i greu de observat că « stilul » comunicării este mai îngrijit, mai pretențios, mai căutat (în accepția favorabilă a cuvîntului) decît « stilul » lecției ținute în fața studenților, chiar cînd lecția este, întocmai ca și comunicarea, scrisă, redactată de mai înainte. Și aceasta, nu pentru că profesorul în discuție ar face deosebire între ascultătorii săi de la Academie și cei de la Universitate (se întîmplă și asta, dar eu nu mă gîndesc la cazuri excepționale), că ar avea pentru unii o considerație mai înaltă decît pentru ceilalți, ci din cauza condițiilor oarecum exterioare, diferite de la o situație la alta. Comunicarea se ține în fața unui public mai mult ori mai puțin « străin », alcătuit în majoritate din oameni necunoscuți autorului comunicării, și mai ales în împrejurări oarecum solemne, în sensul că nu-i vorba de un act obișnuit, care are loc zilnic sau măcar săptămînal, cum se întîmplă cu o lecție făcută într-un cerc

întrucîtva familiar și pentru oameni cunoscuți de aproape de către profesor. Este, aș spune, aceeași deosebire ca în alte domenii de manifestarea socială: același om într-un grup de indivizi pe care-i vede cînd și cînd, cu care în mod obișnuit nu are nici un fel de relații, apare îmbrăcat și se comportă altfel decît în mediul familial și în acela al prietenilor sau cunoscuților apropiați, mai cu seamă dacă, după cum am presupus în ipoteza comunicării științifice, prilejul care adună la un loc pe oameni are un caracter mai mult ori mai puțin solemn.

Un exemplu mai concret, la îndemîna d-voastre, ni-l oferă felul de a vorbi al unuia și aceluiași profesor la curs și la seminar, indiferent aproape de faptul că lecția propriu-zisă este scrisă sau nu: vorbirea, adică «stilul» cursului, diferă de al seminarului prin aspectul mai îngrijit, mai puțin familiar al celui dintîi în comparație cu al celui de-al doilea.

Tot așa se prezintă situația în cazul operelor literare. Am spus că scriitorii realiști recurg la așa numitul «stil vorbit», și nu numai cînd pun personajele romanului sau nuvelei să vorbească, ci adesea chiar în povestirea directă, făcută de ei înșiși, nu prin gura eroilor. Se știe că mai ales Creangă și Caragiale sînt citați ca exemple de scriitori care recurg de obicei la stilul vorbit. Nu-i greu însă de observat că, deși vorbirea personajelor din operele acestor autori este foarte autentică, există totuși o deosebire între felul lor de a vorbi și acela al oamenilor concreți aparținînd aceleiași categorii sociale. Țăranii lui Creangă întrebuințează un material lingvistic cu adevărat «țărănesc», luat de autor din vorbirea țăranilor nemțenii de acum un secol, pe care au vorbit-o părinții și consătenii lui, oamenii din satele vecine și el însuși. Cu toate acestea, Moș Nichifor Coțcarul se deosebește într-o anumită măsură prin «stilul» lui de harabagiul concret care i-a servit lui Creangă drept model, tocmai datorită faptului că în cazul povestirii avem a face cu o situație oarecum solemnă, pe care o impune natura însăși a operei literare, operă scrisă, rod al unei elaborări și al unei intenții artistice. Moș Nichifor are o vorbire țărănească «stilizată», așa cum sînt stilizate melodiile populare prelucrate de un compozitor muzical. De altfel Creangă însuși vorbea în viața lui de toate zilele, cu Eminescu, de pildă, altfel decît în «Povești» sau în «Amintiri»: vorbea mai familiar, mai puțin îngrijit, mai puțin «artistic».

Dezvoltările de pînă aici mi s-au părut necesare nu numai pentru lămurirea raporturilor dintre limba literară sau scrisă și limba vorbită, adică dintre cele două aspecte principale ale limbii naționale, unice, a întregului popor, ci și pentru a arăta că fiecare din aceste două aspecte prezintă varietăți stilistice numeroase, pe care le observăm cu destulă ușurință, ba chiar le folosim (cel puțin parțial) în activitatea noastră obișnuită. Totodată am crezut că aceste dezvoltări ajută la înțelegerea mai justă a valorii semantice, așa de bogată în nuanțe, a cuvîntului «stil», pe care-l întîlnim mereu în tot felul de împrejurări, de obicei însă în studiile privitoare la operele literare, ceea ce ar putea face

pe unii să-și închipuie că numai astfel de opere și numai autorii lor au « stil ». [1]

În ciuda acestor aspecte, așa de numeroase și de variate, ale limbii romîne (și ale oricărei limbi ajunse la un grad asemănător de dezvoltare), ea este și rămîne o limbă unică, limba întregului popor, care a creat-o, a îmbogățit-o și a perfecționat-o de-a lungul veacurilor, spre a-i servi, în condițiile cele mai potrivite, la exprimarea ideilor și sentimentelor, spre a o face să corespundă în cel mai înalt grad menirii ei, care este comunicarea de la unul la altul a rezultatelor obținute de către membrii societății romînești prin munca lor fizică și intelectuală, precum și a experiențelor, de orice natură, ale vieții lor în comun.

Limba este purtătoarea culturii poporului respectiv. Cu ajutorul ei capătă formă concretă produsele activității desfășurate în domeniul culturii materiale și spirituale de poporul care o vorbește. Fără limbă, cultura este imposibilă, după cum este imposibilă viața socială însăși. De aceea atîtea popoare vechi, dispărute cu vremea, deși au avut, nu se poate să nu fi avut, fie și simple începuturi de cultură, sînt ca și inexistente pentru istoria proriu-zisă a oamenirii, tocmai din cauză că limbile vorbite de ele au pierit fără să lase nici o urmă.

Legătura dintre limbă și cultură este foarte strînsă. O cultură bogată presupune existența unei limbi bogate în mijloace de exprimare, după cum o limbă bogată nu poate exista decît în momentul cînd poporul care o vorbește a ajuns să creeze o cultură bogată. Avem aici un aspect, aparent diferit (dar numai aparent), al unității dialectice dintre limbă și gîndire. Printre diversele varietăți ale limbii, așa cum le-am schițat mai sus, nu încape îndoială că purtătoare a culturii în adevăratul sens al cuvîntului este, înainte de toate, limba literară, pentru motivul că mai ales grație ei cultura unui popor devine cunoscută dincolo de hotarele existenței lui în spațiu și în timp. Numai prin opere scrise cultura unui popor se transmite peste veacuri și peste milenii, după dispariția lui, și tot prin astfel de opere, în primul rînd, trece ea granițele țării unde a luat naștere.

De aici rezultă importanța deosebită a limbii literare la orice popor care a ajuns să aibă o astfel de limbă, deci și importanța limbii literare romînești. Ea este purtătoarea prin excelență a culturii noastre și, datorită aceste situații oarecum privilegiate, ea servește drept model tuturor subiectelor vorbitoare, deocamdată în grade diferite, fiindcă instrucțiunea diferă încă simțitor de la o categorie socială la alta. Normele și regulile ei sînt considerate, conștient și inconștient, ca cele mai juste, ba chiar ca singurele juste, și de aceea le urmează, în măsura posibilităților, variabile după grupuri și după indivizi, toate subiectele vorbitoare, chiar și cele lipsite de o cultură propriu-zisă.

Datorită acestui fapt, importanța socială a limbii literare romînești (ca și a oricărei alteia) este extraordinar de mare. Influențînd, cum am arătat, asupra

---

[1] Cf. A.N. Gvozdev, *Ocerki po stilistike russkogo iazîka*, Moskva 1952, p. 13 urm. și R.A. Budagov, în *Voprosî iazîkoznaniia* III (1954), fasc. 3, p. 54 urm.

vorbirii tuturor categoriilor de indivizi și a fiecăruia în parte, ea servește la împuținarea și atenuarea treptată a deosebirilor care există în fonetismul și vocabularul subiectelor vorbitoare din cauza originii lor locale diferite (vezi mai sus), adică, în fond, la unificarea lingvistică, pe care o putem întrevedea mai mult ori mai puțin totală într-un viitor nu tare îndepărtat, cînd vor fi dispărut deosebirile esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală și cele dintre sat și oraș. Limba literară ajută chiar la unificarea gramaticală, mai exact spus la îmbunătățirea regulilor gramaticale « vorbite », nu pentru că acestea ar fi altele, ci pentru că, după cum știm, regulile limbii adevărate nu sînt totdeauna respectate în vorbirea unui număr relativ mare de vorbitori (și tot din cauza unei culturi insuficiente).

Prin aceasta limba literară servește la întărirea solidarității naționale. Este incontestabil că deosebirile lingvistice existente astăzi de la o provincie la alta a țării noastre, deosebiri observate și chiar « comentate » (în serios sau în glumă), trezesc involuntar în mintea vorbitorilor ideea că există ceva care-i separă într-o anumită măsură, îi impiedecă de a se simți cu adevărat unități de același fel ale unui tot unic și perfect solidar. Trebuie să adaug că intervine în ivirea acestui sentiment, de altfel superficial, și atmosfera creată de politica burghezo-moșierimii din trecut. Se știe că interese de clasă și de grup au determinat pe numeroși latifundiari și burghezi să fie adversari ai Unirii din 1859 și, mai ales, să întrețină, după unire, în mod artificial, animozități în legătură cu originea locală diferită a moldovenilor și a muntenilor, iar după 1918 s-a continuat aceeași « politică », într-o măsură chiar mai mare, cu romînii de peste munți.

Toate aceste manifestări vor dispărea, în bună parte au și dispărut, datorită atmosferei create de regimul nostru democratic, care și din acest punct de vedere se dovedește a fi un regim cu adevărat patriotic. În opera de înlăturare a acestor rămășițe detestabile, limba romînească literară are un rol deosebit de important, ceea ce, de altfel, rezultă din dezvoltările de pînă aici. Trebuie să adaug numai că, într-un anumit mod, această limbă înlesnește totodată și apropierea minorităților naționale, atît de romîni, cît și între ele. Căci, așa cum am mai spus, limba romînească servește ca mijloc de comunicare, în grade diferite, pentru toți sau pentru imensa majoritate a locuitorilor patriei noastre, indiferent de naționalitate. Iar cînd e vorba de ne-romîni, comunicarea se face mai ales prin intermediul limbii literare (adică scrise, în sens larg), nu pentru că maghiarii, sașii etc. ar lua contact cu limba noastră exclusiv sau în cea mai mare parte pe calea scrisului, ci prin faptul că, în general, « străinii » (dau acestui cuvînt înțeles strict lingvistic) se conformează, în folosirea unei limbi învățate, în mai largă măsură uzului literar decît celui vorbit. Ei nu se lasă conduși de deprinderile fonetice pe care romînii le au din graiul lor local și care reprezintă adesea un obstacol în însușirea desăvîrșită a pronunțării literare.

Toate aceste fapte arată marea importanță socială a limbii literare și, drept consecință, nevoia imperioasă de a o cultiva, a o îmbunătăți și a o perfecționa

neîncetat, prin studiu propriu-zis, ca și prin osteneala de fiecare moment de a-i cunoaște « legile » gramaticale și de a ne conforma cu strictețe lor. În largă măsură constatările și aprecierile mele sînt valabile și pentru limba contemporană, obiectul cursului nostru, care, deși nu se confundă cu limba literară (cuprinsul și sfera ei de acțiune sînt mult mai largi), are totuși aceeași valoare socială, iar ca mijloc de comunicare întrece chiar limba literară.

§ 4. Originalitatea limbii noastre naționale și calea de dezvoltare a limbii romîne literare

Ca produs al vieții întregului popor romîn, al istoriei lui multiseculare, care diferă, nu se poate să nu difere prin numeroase și importante particularități de aceea a altor popoare, limba noastră posedă o originalitate bine precizată. Nu mă gîndesc la faptul că, în calitatea ei de limbă propriu-zisă, de idiom cu o structură gramaticală și un fond lexical specifice, deosebite de ale altor limbi, are prin aceasta însăși o originalitate care o face să nu semene, în aspectul ei general, cu alte limbi. În acest sens, orice idiom de pe pămînt este original, se deosebește, adică, de altele, tot așa cum orice popor prezintă anumite trăsături ale vieții lui materiale și, mai ales, spirituale, care-l deosebesc de alte popoare și-i creează un loc aparte în istoria omenirii.

Este vorba de altceva. Dacă punem limba romînă alături de celelalte limbi romanice, cu care este înrudită din punct de vedere genealogic, nu-i greu de constatat că, pe lîngă asemănări, multe și esențiale, prezintă și o serie de deosebiri dintre cele mai izbitoare. Am atins, din fugă, această chestiune în una din lecțiile precedente, cînd am reprodus afirmația acad. E. Petrovici, că romîna este o limbă romanică de tip oriental, pe cînd celelalte sînt limbi romanice de tip occidental.

Deosebirile cele mai numeroase și mai ușor de sezisat sînt, cum ne așteptăm, de natură lexicală. Nici fondul principal de cuvinte al limbii noastre nu este identic, în totalitatea lui, cu al celorlalte limbi romanice, fiindcă chiar el conține multe cuvinte necunoscute acestora (și nu mă gîndesc numai la cele nelatinești)[1]. Cît despre restul vocabularului, care alcătuiește marea lui majoritate, el diferă de al limbilor romanice apusene în așa măsură, încît, dacă facem abstracție de împrumuturile din ultimul secol, putem spune că este vorba de idiome neînrudite unul cu altul. De aceea o scriere literară, cu conținut artistic, care, cum știm, se folosește în general rar de așa zisele neologisme, prezintă pentru un italian sau un francez, chiar cînd aceștia sînt specialiști în lingvistica romanică, dificultăți de neînvins tocmai din cauza vocabularului.

Să trecem în revistă, foarte sumar, principalele categorii de elemente lexicale nelatinești ale limbii noastre Avem, mai întîi, cuvintele slave (cu vechime și

[1] Cf. R.A. Budagov, *Fondul principal de cuvinte al limbilor romanice și problemele studierii lui (Voprosî iazîkoznaniia* II [1953], fasc. 2, p. 28 urm.).

origine locală foarte felurită), cele mai numeroase și, în majoritatea lor, cele mai des întrebuințate. Celorlalte idiome romanice, în special celor apusene în sens strict (franceza, provensala, spaniola, portugheza), astfel de cuvinte le sînt ca și total necunoscute. (Excepțiile, extrem de puține și absolut întîmplătoare, le trec cu vederea în această discuție de ordin general.) De asemenea lipsesc în limbile romanice din Apus cuvintele de origine maghiară, turcă și greacă, al căror număr este încă mare chiar astăzi (mă refer la ultimele două categorii, care s-au împuținat simțitor, începînd cu sec. XIX, cînd condițiile de viață politico-socială a principatelor n-au mai fost favorabile exercitării influențelor respective).[1]

Dar deosebirile lexicale dintre limba noastră și cele înrudite cu ea nu se reduc la atîta. După cum romîna posedă cuvinte absente în idiomele romanice apusene, tot așa vocabularul acestora conține cuvinte necunoscute celui romînesc. Locul principal îl ocupă elementele lexicale de origine germanică (mă gîndesc la limbile populațiilor germanice care, în epoca migrațiilor, s-au stabilit definitiv sau pentru vreme mai mult ori mai puțin îndelungată în provinciile imperiului roman de apus). Vin apoi cele arabe, numeroase mai cu seamă în Peninsula Iberică și în sudul Italiei, în sfîrșit cele « nordice » (engleze și scandinave), care de asemenea lipsesc în limba noastră[2].

O comparație similară a romînei cu limbile popoarelor din estul și sud-estul Europei, care s-au dezvoltat în condiții destul de asemănătoare cu a noastră, duce la o concluzie prea puțin diferită de precedenta. Această comparație se impune, pentru motivul, amintit și cu alt prilej, că romîna prezintă multe trăsături comune, unele dintre ele chiar gramaticale, cu limbile balcanice (bulgara, albaneza, greaca și sîrbo-croata). Dacă vocabularul de origine « orientală » al tuturor acestor limbi le este, în linii mari, comun, restul, în frunte cu fondul principal de cuvinte, diferă. Romîna are un foarte mare număr de elemente latinești și romanice (= latinești, venite prin intermediul limbilor romanice din Apus), care lipsesc ori sînt puțin numeroase în limbile balcanice[3]. Tot așa le sînt necunoscute acestora[4] cuvintele de origine maghiară, atît de frecvente în limba noastră.

Urmează, deci, că, în ciuda asemănărilor pe care le prezintă romîna nu numai cu limbile romanice, ci și cu cele balcanice, deosebirile lexicale[5] față de ambele grupe sînt cu mult mai importante, și ele îi dau o fizionomie aparte, originală

---

[1] Și aici trebuie să fac rezerva că vorbesc aproximativ, în linii mari, căci altfel și celelalte limbi romanice au în vocabularul lor împrumuturi, variabile ca număr de la una la alta, maghiare, turcești și grecești, infinit mai puține totuși decît romîna.

[2] Cu privire la cele arabe, trebuie arătat că ele nu sînt necunoscute romînei, dar ne-au venit nu direct, în urma unui contact cu o populație de limbă arabă, ci prin intermediul limbii turcești, deci ca cuvinte turcești propriu-zise.

[3] În albaneză, foarte multe dintre cuvintele « vechi » sînt de origine latină.

[4] Cu excepția parțială a limbii sîrbo-croate.

[5] Pe cele gramaticale nu le iau în considerație, fiind de la sine înțelese.

în sens strict. Originalitatea limbii noastre provine nu numai din faptul că ea se deosebește de limbile cu care a avut sau are legături mai mult ori mai puțin strînse, ci și din altceva. Chiar ceea ce am spus pînă acum arată că vocabularul romînesc este mai variat decît al limbilor cu care am comparat-o. Să nu uităm mai ales că elementul slav, de pildă, este el însuși foarte felurit. Putem spune că, cu extrem de puține excepții, nu există limbă slavă din care a noastră să nu fi împrumutat cuvinte. Și iarăși nu există epocă din istoria popoarelor slave în decursul căreia romîna să nu fi suferit influența limbii unuia sau altuia dintre aceste popoare.

La felurimea, neobișnuit de mare, a materialului lexical în ce privește originea lui, s-a adăugat modul cum acest material a fost «prelucrat», cum a fost adaptat la nevoile de exprimare ale poporului nostru, potrivit condițiilor specifice de viață în care acesta s-a dezvoltat de-a lungul veacurilor. Altfel spus, a intervenit factura lui psihică, una dintre cele patru trăsături caracteristice ale națiunii, descrisă de I. V. Stalin precum urmează: « Națiunile se deosebesc unele de altele nu numai prin condițiile vieții lor, și ci prin fizionomia lor spirituală, care se exprimă în particularitățile culturii naționale. Dacă englezii, nord-americanii și irlandezii, care vorbesc cu toții una și aceeași limbă, formează cu toate acestea trei națiuni diferite, apoi aici joacă un rol însemnat factura psihică specifică ce s-a format la aceste națiuni, din generație în generație, ca urmare a condițiilor de existență deosebite. Firește că, luată în sine, factura psihică, sau, cum i se mai zice, „ caracterul național ", este, pentru observator, ceva imperceptibil, dar, întrucît se exprimă în originalitatea culturii comune națiunii, el este perceptibil și nu poate fi ignorat. E de prisos să mai spun că nu poate fi vorba de « caracter național» ca ceva dat odată pentru totdeauna; el se modifică odată cu condițiile vieții, dar, întrucît există în fiecare moment dat, își pune pecetea pe fizionomia națiunii. Așa dar, f a c t u r a p s i h i c ă c o m u n ă, care se exprimă în comunitatea culturii, este una din trăsăturile caracteristice ale națiunii.» (*Marxismul și problema națională*, în I. V. Stalin, *Opere* II, Ed. P.M.R. 1949, p. 311—312.)

Dată fiind legătura strînsă dintre limbă și cultură (vezi cele spuse în § 3), legătură care, în cazul de față, apare sub alt aspect, acela anume al izvorului lor comun (= factura psihică, produs al condițiilor de viață specifice fiecărui popor), se poate afirma, pe baza citatului de mai sus, că originalitatea culturii implică originalitatea limbii, și invers. Dacă s-ar urmări, pe pildă, comparativ soarta cuvintelor turcești din limba noastră și din limbile balcanice, s-ar constata, cu siguranță, deosebiri însemnate atît cantitative, cît și calitative: noi am pierdut cu vremea numeroase cuvinte turcești, care în limbile balcanice au rămas, și tot așa, multe dintre cele păstrate au evoluat din punct de vedere semantic altfel decît în limbile bulgară, albaneză etc.

În ce privește calea de dezvoltare a limbii literare, nu-i greu de văzut că după 23 August 1944 situația s-a schimbat fundamental. Înainte de această dată,

limba noastră literară era, în primul rînd, un apanaj al burgheziei și moșierimii exploatatoare, care o foloseau ca o armă de luptă și un instrument de dezvoltare în interesele ei de clasă. Țărănimea muncitoare în totalitatea ei și muncitorimea de la orașe în cea mai mare parte erau analfabete, fie în sens strict (cazul majorității copleșitoare a țărănimii muncitoare), fie în sensul că condițiile de viață materială și spirituală nu le îngăduiau păstrarea unui contact, oricît de slab, cu cartea, adică cu limba literară. Numai intelectualitatea progresistă, în frunte cu scriitorii noștri clasici, înțelegea să cultive și să folosească limba în interesul maselor populare. Așa se explică faptul că, în ciuda condițiilor de viață cu totul nefavorabile, limba romînă literară s-a putut dezvolta și perfecționa în măsura pe care o cunoaștem din atîtea opere literare și științifice valoroase. Cu toate acestea, din cauza lipsei de instrucțiune a maselor largi ținute în întuneric de către regimurile trecute, între limba literară de o parte și graiurile locale, cu toate varietățile lor, de altă parte, existau foarte multe și importante deosebiri de ordin lexical, care împiedecau pe oamenii neinstruiți, deci marea majoritate a populației, să utilizeze lucrările intelectualilor progresiști și să participe astfel, direct și indirect, la dezvoltarea limbii literare.

Fiind folosită în scopul apărării și consolidării poziției de clasă a burghezo-moșierimii, limba literară dinainte de 23 August își căuta armele, adică materialul lingvistic (mai ales cuvinte, dar și întorsături de frază), în limbile țărilor străine care serveau regimurilor trecute drept model și sprijin în activitatea lor exploatatoare. Știm cu toții cît de îmbîcsită era limba literară (indiferent de conținutul operelor) cu cuvinte și expresii franțuzești, adesea și nemțești (acestea în special după primul război mondial, culminînd cu epoca de ascensiune a hitlerismului), care continuă să circule și astăzi într-o măsură destul de mare și împotriva cărora trebuie să ducem o luptă dîrză. De aceea, chiar cînd împrejurările îngăduiau unor reprezentanți ai claselor exploatate să citească, ei se împiedecau de mulțimea enormă a cuvintelor și formulelor sintactice străine, pe care nu le înțelegeau, fiindcă nu cunoșteau modelele lor din limbile respective.

După 23 August 1944, situația s-a schimbat și continuă să se schimbe radical, mai ales de la instaurarea regimului democrat popular. Pentru construirea socialismului avem nevoie de oameni culți, care să poată folosi cum trebuie toate mijloacele puse lor la dispoziție de regim în vederea atingerii acestui țel măreț. Așa se explică lupta, deja încununată de succese, contra analfabetismului, înmulțirea enormă a școlilor elementare și punerea lor în bune condiții de dezvoltare, înființarea de biblioteci în toate satele țării, cercuri de învățătură, atenee și atîtea alte mijloace de răspîndire temeinică și adîncă a culturii sub toate formele ei. Tot așa se explică, drept consecință logică, creșterea extraordinară a tirajului ziarelor și revistelor, al cărților literare, științifice, ideologice și politice, care dovedește că numărul cititorilor obișnuiți se cifrează la milioane.

Aceste condiții nemaicunoscute în țara noastră arată calea de dezvoltare a limbii literare romînești într-un viitor destul de apropiat. Devenind bunul

unui număr tot mai mare de oameni, ea se va dezvolta din ce în ce mai independent, potrivit nevoilor profund simțite ale maselor largi, care se trezesc la o viață nouă. Ea va furniza acestora mijloace de expresie numeroase și felurite, după cum vorbirea maselor i le va îmbogăți și varia pe ale ei. Astfel deosebirile dintre limba literară și vorbirea categoriilor sociale rămase pînă nu de mult departe de sfera acțiunii ei se vor atenua treptat printr-o apropiere reciprocă. Urmarea va fi că și limba literară va deveni cu vremea limbă a întregului popor, așa cum este și cum a fost totdeauna ceea ce numim de obicei limba romînă în sens larg.

Partea I: LEXICUL

Cap. I: Cuvîntul, considerat ca unitate lexicală în lumina lingvisticii marxist-leniniste

Prin « lexic » (sau « vocabular ») se înțelege curent totalitatea cuvintelor pe care le posedă o limbă. Din punctul de vedere al vorbitorilor contează acele cuvinte pe care ei le întrebuințează în mod obișnuit sau le pot întrebuința cu șanse de a fi înțelese de interlocutori. Gradul de înțelegere variază într-o foarte largă măsură, nu numai după natura cuvintelor, ci și după poziția socială a subiectelor vorbitoare. Astfel termenii tehnici sînt, în general, cunoscuți numai de specialiștii ramurii de activitate respective. Orășeanului îi sînt familiare numeroase cuvinte pe care țăranul nu le-a auzit niciodată, iar acesta folosește multe cuvinte total inaccesibile orășeanului. Cea mai mare parte a vocabularului este legată nemijlocit de producție, cum a arătat I. V. Stalin. De aceea ocupațiile și preocupările obișnuite ale subiectelor vorbitoare joacă un rol important în folosirea cuvintelor care exprimă noțiunile curente în domeniul diverselor ramuri de activitate.

Aceasta nu înseamnează că fiecare categorie socială are vocabularul ei propriu. Termenii tehnici sau speciali, oricît de numeroși ar fi, alcătuiesc o minoritate în raport cu restul vocabularului, considerat nu numai în totalitatea lui absolută, adică față de vocabularul întregii societăți, ci și față de totalitatea cuvintelor folosite de fiecare categorie socială în parte. Afară de asta, cuvintele speciale apar de obicei în procesul muncii respective, deci între participanții la crearea, eventual la difuzarea produselor care constituie obiectul acelei ramuri de producție. Dacă ar fi altfel, înțelegerea între oamenii aparținînd la categorii sociale diferite ar fi imposibilă, și limba nu și-ar mai îndeplini menirea ei de a servi ca mijloc de comunicare. Să nu uităm apoi că datorită tocmai acestui rost al limbii, impus de relațiile existente între membrii unei comunități umane, o parte destul de însemnată din terminologia tehnică ajunge să fie cunoscută, deci înțeleasă și folosită de toți vorbitorii sau de majoritatea lor.

Dacă, după cum am afirmat mai sus, pentru oamenii existenți la un moment dat contează numai cuvintele înțelese sau apte de a fi înțelese, pentru limba

însăși, ca și pentru cei care o studiază, lexicul îmbrățișează toate cuvintele ei, indiferent dacă ele circulă ori nu într-un anumit moment. Din cauza schimbărilor continui care se produc în viața societății, lexicul se schimbă și el mereŭ (e vorba de partea lui mobilă), ceea ce are drept rezultat dispariția unor cuvinte și apariția altora. Cele dispărute nu mai circulă, dar au circulat și cîteodată, prin talentul unui scriitor, pot reapărea în literatură, pot căpăta din nou viață, fie și numai efemeră, redusă la așa zisa limbă literară. Avem astfel în vocabular o parte vie, foarte importantă prin cantitatea cuvintelor, precum și prin viața care le însuflețește, și o parte moartă, redusă ca număr de cuvinte. Pentru studiile noastre prezintă interes și această parte a vocabularului, nu numai din punct de vedere teoretic, ci și practic, în legătură cu eventuala lor folosire în limba literară, cum se va vedea ceva mai încolo.

Așadar vocabularul unei limbi însemnează totalitatea cuvintelor ei, cu precizările făcute mai sus. Urmează că fiecare cuvînt alcătuiește o unitate a acestui complex sau sistem lexical care este vocabularul. Ce exprimă cuvîntul? La această întrebare răspundem bazîndu-ne pe definiția dată de Marx limbii în întregimea ei: « limba este realitatea nemijlocită a gîndirii ». [1] Extinsă la „cuvînt" această definiție poate fi redată astfel: cuvîntul este realitatea nemijlocită a gîndirii aplicate la un singur obiect sau la o categorie de obiecte din lumea înconjurătoare. Mai scurt, și în termeni folosiți curent, cuvîntul exprimă o noțiune.

Creierul omului primește de la realitatea materială care-l înconjoară impresii prin intermediul simțurilor. Cu ajutorul văzului, al auzului etc. noi luăm cunoștință de obiectele[2] existente în natură și în societate.

Procesul cunoașterii acestor obiecte trece prin mai multe faze. Prima este senzația, adică reflectarea în conștiința noastră a însușirii unui obiect material (dimensiune, culoare, formă etc.). De obicei, dacă nu chiar totdeauna, activitatea creierului nostru depășește acest stadiu, înregistrînd obiectul întreg, cu toate însușirile pe care le are și care-l deosebesc de alte obiecte. Acest al doilea stadiu al cunoașterii este percepția, care însemnează reflectarea în conștiința noastră a obiectelor și fenomenelor în întregimea lor.

Cunoașterea lumii înconjurătoare prin senzații și percepții este o cunoaștere intuitivă: în mintea noastră se reflectă imaginile obiectelor considerate izolat, unul cîte unul. Ea nu ne ajută să înțelegem realitatea în esența ei, cu procesul apariției și transformării ulterioare a obiectelor, ci ne furnizează numai materialul necesar înțelegerii. Pentru a ne da seama de conținutul propriu-zis al obiectelor, de legătura existentă între elementele lor alcătuitoare, trebuie să intervină gîndirea, care prelucrează, elaborează materialul înregistrat cu ajutorul senzațiilor și percepțiilor (așa cum materiile prime trebuie prelucrate pentru a deveni

[1] Sau, sub altă formă: « Limba este tot atît de veche ca şi conştiinţa; limba este tocmai conştiinţa reală, practică, existentă şi pentru alţi oameni, şi numai prin aceasta existentă şi pentru mine însumi ».

[2] Prin « obiect » trebuie să înţelegem aici tot ce există în realitate: lucruri, fiinţe, însuşiri de-ale lor, acţiuni, fenomene etc.

produse industriale). Comparînd obiectele unele cu altele, adică stabilind asemănările și deosebirile dintre ele, analizînd sau desfăcînd obiectele în elementele lor alcătuitoare, pentru a scoate în evidență particularitățile fiecăruia, și reconstituind mintal obiectele prin unirea elementelor despărțite în urma analizei, gîndirea omului a făcut un mare pas înainte față de simpla înregistrare sau constatare a realității cu ajutorul senzațiilor și al percepțiilor.

Dar procesul cunoașterii nu s-a oprit aici. Comparația, analiza și sinteza[1], repetate de mii de ori și vreme foarte îndelungată, l-au făcut pe om să observe că diversele particularități ale obiectelor nu sînt deopotrivă de importante, unele fiind mai caracteristice, mai esențiale, altele mai puțin caracteristice, mai puțin esențiale. Urmarea a fost că omul a învățat nu numai să deosebească esențialul de neesențial, ci și să neglijeze în mintea lui ceea ce este mai puțin caracteristic la un obiect și să rețină ceea ce-i caracteristic, esențial. Mai scurt, a învățat să facă abstracție de particularitățile neimportante ale obiectelor, să abstractizeze, să gîndească abstract, să stăpînească acest mijloc superior de cunoaștere a lumii care se numește abstracție. Și cum în realitatea materială obiectele nu există izolat, ci fiecare apare în legătură cu altele, adesea asemănătoare sau chiar înrudite, abstractizarea, adică eliminarea, în mintea lui, a particularităților neesențiale, l-a pus pe om în situația de a reține particularitățile esențiale ale mai multor categorii de obiecte asemănătoare sau înrudite și de a le atribui tuturora, adică de a le generaliza. Astfel diversele feluri de arbori (brad, stejar, fag, măr, păr etc.) se deosebesc unele de altele în multe privințe (înălțimea, coroana, aspectul scoarței, forma și dimensiunea frunzelor etc.), dar ele și seamănă, prin însușiri mult mai importante (toate au o rădăcină în pămînnt, un trunchi lemnos, cu multe ramificații, o constituție materială identică etc.). Abstrăgînd (făcînd abstracție) în mintea lui de particularitățile neesențiale, omul a reținut pe cele esențiale și le-a generalizat la toți arborii, le-a considerat ca existente la toți arborii (cum și sînt ele în realitate). Generalizarea este urmarea logică a abstractizării: prin faptul însuși că abstragem, că eliminăm ce e neesențial, generalizăm esențialul, îl atribuim (fiindcă ne « obligă » realitatea materială) tuturor obiectelor care îl posedă. Abstractizarea și generalizarea alcătuiesc un singur proces mintal, tot așa cum analiza și sinteza constituie și ele un proces unic (una fără alta nu poate exista).

Rezultatul generalizării (faza ultimă a cunoașterii cu ajutorul gîndirii) este noțiunea (cf. exemplul de mai sus cu arborii: generalizînd particularitățile esențiale comune bradului, stejarului, mărului, părului etc., omul a ajuns la noțiunea « arbore »). Definiția noțiunii apare clar în urma celor spuse: noțiunea este cunoștința[2] care reflectă însușirile esențiale comune ale obiectelor sau,

---

[1] Acestea sînt numele celor trei operații amintite mai sus (analiza = desfacerea obiectului în părțile lui constitutive, sinteza = unirea acestor părți pentru a reface obiectul).

[2] Cunoștințe despre lumea înconjurătoare căpătăm și prin senzații și percepții, dar aceste cunoștințe sînt, cum am mai spus, intuitive, se reduc la însușiri și obiecte izolate.

ceea ce-i tot una, oglindirea mijlocită, generalizată a realității. Noțiunile se exprimă prin cuvinte, de obicei printr-un singur cuvînt, dar adesea și prin grupuri de cuvinte. Astfel « Facultate », « Facultate de Filologie » și « Facultatea de Filologie a Universității Parhon » exprimă fiecare o singură noțiune (nu aceeași noțiune), deși în primul caz avem un cuvînt, în al doilea trei cuvinte și în al treilea șase cuvinte. « Facultate » însemnează « parte sau secție a unei instituții de învățămînt superior », « Facultate de Filologie » are un sens mai restrîns și de aceea mai concret, și anume « secție a unei instituții de învățămînt superior unde se studiază limbile și literaturile popoarelor », iar « Facultatea de Filologie a Universității Parhon » ne trimite la un obiect și mai concret, întrucît e vorba de secția respectivă a unei anumite universități. Dar, repet, în toate trei cazurile avem o singură noțiune diferită de la unul la altul prin conținut și prin sferă: prima are un conținut mic și o sferă mare (« Facultăți » au și institutele politehnice, agronomice etc.), a doua, un conținut ceva mai mare și o sferă ceva mai mică (este vorba de o anumită Facultate, cu un conținut de studii special), a treia, un conținut și mai mare și o sferă și mai mică (întrucît avem în minte Facultatea de Filologie a unei anumite universități).

Cuvîntul și noțiunea pe care o exprimă el alcătuiesc o unitate dialectică, sînt legate organic între ele. Cuvînt fără o noțiune corespunzărtoare și noțiune fără un cuvînt care s-o numească nu există [1]. Acest lucru l-au afirmat Marx, cînd a spus că limba este realitatea nemijlocită a gîndirii sau, cu privire specială la cuvinte, « ideile [= noțiunile și raporturile dintre noțiuni] nu există rupte de limbă », și I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 35: « Orice gînduri ar lua naștere în capul omului și oricînd ar lua naștere, ele pot să se nască și să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor și frazelor limbii. Gînduri nude, libere de materialul limbii, libere de « materia naturală » a limbii nu există » [2].

Să nu confundăm însă noțiunea cu reprezentarea. Rostirea unui cuvînt, să zicem *arbore*, trezește în mintea noastră noțiunea respectivă, așa cum am definit-o mai sus (cu însușirile esențiale comune tuturor arborilor existenți în realitate), adică « arborele » ca idee generală, ca noțiune propriu-zisă, abstractă, nelegată direct de un anumit arbore, de un arbore concret. Dar rostirea acestui cuvînt poate trezi și imaginea unui arbore pe care l-am văzut în realitate, pe care-l

---

[1] În toată discuția aceasta am în vedere cuvinte care exprimă noțiuni, cum sînt substantivul, adjectivul, verbul etc. Prepozițiile și conjuncțiile, care exprimă raporturile dintre noțiuni, sînt lăsate la o parte, tot așa interjecția, care are o situație specială.

[2] În ce privește natura legăturii dintre cuvînt și noțiune, iar pe plan mai larg, dintre limbă și gîndire, numeroși lingviști se exprimă « prudent », în sensul că vorbesc numai de o « unitate indisolubilă ». Formula « unitate dialectică » apare totuși destul de des (cf., de pildă, R.A. Budagov, *Ocerki po iazîkoznaniiu*, Moscova 1953, p. 99; *Voprosî iazîkoznannia* III [1954], fasc. 3, p. 104 și IV [1955], fasc. 1, p. 5). Vezi și *Lupta de clasă*, nov. 1954, p. 47.

cunoaştem, care ni-i familiar. Această imagine este ceea ce numesc psihologii o reprezentare, la care mintea omului a ajuns cu ajutorul percepției (vezi mai sus), înainte de a forma noțiuni. Reprezentarea este imaginea intuitivă a unui obiect și are caracter individual: în mintea mea, cînd spun « arbore », poate să apară imaginea unui brad (dacă sînt obişnuit cu brazii, presupunînd că trăiesc la munte sau am brazi în grădina mea), în mintea altuia se poate ivi imaginea unui stejar, în mintea unui al treilea imaginea unui măr etc. Noțiunile, dimpotrivă, au caracter general, sînt produsul gîndirii unui mare număr de oameni tocmai fiindcă reflectă, oglindesc lumea obiectivă, aceeași pentru foarte mulți sau pentru toți oamenii, fără niciun amestec al impresiilor subiective, individuale, diferite de la un om la altul (ca în cazul reprezentărilor). Noțiunea este oglindirea mijlocită [1], generalizată a realității. Lenin a exprimat precum urmează aceste constatări ale concepției materialiste despre lume: « Simțurile arată realitatea ; gîndirea și cuvîntul arată generalul. Orice cuvînt (vorbire) ca atare [= prin el însuși] generalizează. . . ; în limbă există numai ceea ce e general. »

Deosebirea dintre noțiune și reprezentare prezintă interes pentru noi mai ales în legătură cu așa numitele cuvinte abstracte. Numeroase fenomene și idei n-au în realitatea materială un aspect apt de a fi perceput cu simțurile noastre. Lenin invocă ideea de « mișcare », exemplificată prin viteza luminii: « Reprezentarea nu poate cuprinde mișcarea în ansamblul ei [deci ca noțiune propriu-zisă], ea nu cuprinde, de pildă, mișcarea cu o iuțeală de 300.000 km. pe secundă, dar gîndirea o cuprinde și trebuie s-o cuprindă »; « . . . noțiunile, spune în altă parte Lenin, sînt cel mai superior produs al creierului, care este cel mai superior produs al materiei » [2]. Pentru astfel de noțiuni, fără corespunzător concret, apt de a fi constatat cu simțurile, în realitatea materială, limba are cuvinte așa zise abstracte, cuvinte care nu se deosebes de cele « concrete » prin nimic esențial, întrucît exprimă, întocmai ca acestea, noțiuni. Am putea spune [3] chiar că cuvintele abstracte sînt mai veritabile decît cele concrete, tocmai pentru că ele trezesc în mintea noastră numai noțiuni, nu și reprezentări, ca cele concrete.

Dezvoltările de pînă aici dovedesc cu prisosință că tot ce se petrece în mintea noastră, toate aspectele cunoașterii sînt reflectarea lumii materiale din afara noastră, care există independent de noi și a existat și înainte de apariția omului. Și cum gîndirea se manifestă, acționează prin limbă, cu care alcătuiește o unitate dialectică, urmează că limba însăși are o bază materială. Marx a formulat acest adevăr astfel: « Pînă și conținutul de bază al gîndirii, elementul în care se exprimă

---

[1] Prin mijlocirea gîndirii (cu fazele ei arătate mai sus: comparația, analiza, abstracția etc.).

[2] Creierul este, la fel cu întreg organismul omului, materie, dar o materie superioară, capabilă să gîndească.

[3] Exagerînd, pentru a uşura înțelegerea. De altfel, ar trebui să vorbim de noțiuni abstracte (şi noţiuni concrete).

viața gîndirii — limba — este de natură senzorială [este produsul senzațiilor, căpătate de noi prin simțuri de la lumea exterioară] » [1].

Cap. II: ASPECTUL SEMANTIC AL CUVÎNTULUI

Am văzut în capitolul precedent că cuvîntul exprimă o noțiune sau, altfel spus, « noțiunea se realizează în cuvînt », « cuvîntul este noțiunea manifestată »[2]. Aceasta implică existența a două elemente, idestructibil legate între ele: un element material, sunetele, partea sonoră, de natură pur fizică (produs al organelor vorbirii, care sînt limba, buzele, palatul, coardele vocale etc.) și un element ideal, noțiunea, care oglindește realitatea înconjurătoare. Obișnuit se spune că cuvîntul are o formă (sonoră) și un sens (înțeles, însemnare sau, mai rar, accepție), un element formal și unul semantic. Sensul, adică conținutul, este dat de realitatea materială, pe care o cunoaștem cu ajutorul senzațiilor și percepțiilor, iar forma, aspectul sonor, adică numele obiectului, este dat de rațiune, de mintea omului. « Asupra spiritului, a spus Marx, planează de la început blestemul « împovărării » sale de către materie, care apare aici [în cazul cuvîntului și al limbii în general] sub forma straturilor mobile de aer, a sunetelor, într-un cuvînt sub forma limbii. ». Aceasta însemnează că noțiuni « goale » sau « gînduri nude » (I. V. Stalin), neîmbrăcate în formă sonoră, lingvistică, nu există.

Dar « noțiune » și « sens » nu sînt lucruri identice sau nu sînt totdeauna, la toate cuvintele, identice. E. M. Galkina-Fedoruk, *lucr. cit.*, p. 68 afirmă: « Noțiunea este de obicei legată de cuvînt și apare în conștiința noastră sub forma sensului cuvîntului. » Ținînd seamă de cele spuse în capitolul precedent, afirmația aceasta trebuie interpretată astfel: sensul unuia și aceluiași cuvînt poate fi (și adesea este) multiplu, pe cînd noțiunea exprimată de cuvîntul în discuție este unică. Am putea vorbi de un sens fundamental, cel mai general cu putință (aceasta ar fi noțiunea), și de sensuri secundare, derivate, mai mult ori mai puțin diferite unul de altul, dar întemeindu-se toate pe cel fundamental (acestea ar fi sensurile propriu-zise). Noțiunea există totdeauna, la toate cuvintele[3] și în toate împrejurările, sensul (sau sensurile) numai în unele împrejurări determinate.

Autoarea citată deosebește « limba [4] rațională » (sau intelectuală, cum îi

---

[1] Pentru întreaga discuție din acest paragraf am consultat S. N. Vinogradov și A. F. Kuzmin, *Logica*, trad. rom., București 1951, p. 13 urm. și E. M. Galkina-Fedoruk, *Probleme fundamentale de lingvistică în operele lui V.I. Lenin* (Analele Romîno-Sovietice, Seria Istorie — Filozofie, iulie—august 1951, p. 61 urm.).

[2] E. M. Galkina-Fedoruk, *lucr. cit.*, p. 68 (cu adaosul, la pasajul al doilea, « ceea ce contrazice tezele lingvisticii idealiste », pentru care noțiunea există separată de cuvînt).

[3] La cuvintele propriu-zise, acelea care exprimă noțiuni « logic elaborate », nu simple manifestări ale unor senzații, cum sînt, de pildă, interjecțiile, sau expresii ale raporturilor dintre noțiuni, ca prepoziția și conjuncția.

[4] Mai exact « limbaj » (rus. *iazîk* însemnează « limbă » și « limbaj »).

mai putem spune) de « limba emoțională » (limbajul afectiv). În cea dintîi, noțiunea și sensul coincid, în cea de-a doua, « sensul poate să nu coincidă cu noțiunea, categorie a gîndirii » (p. 69). Ar fi deosebirea dintre sensul propriu, care ar coincide cu noțiunea, și sensul sau sensurile figurate la cuvinte de felul lui *capră*, *coadă*, *picior* etc. Noțiunea « capră » intervine în cazul animalului numit astfel, pe cînd la diverse obiecte care poartă același nume (capra trăsurii, capra de sărit dintr-o sală de gimnastică etc.) acest cuvînt exprimă numai sensuri, mai exact spus sensurile respective nu coincid cu noțiunea (cu noțiunea inițială, propriu-zisă, aceea care a fost logic elaborată). Tot așa *coada* sau *piciorul* (unui animal) față de « coada măturii », sau « piciorul scaunului ». Iată concluzia la care ajunge E. M. Galkina-Fedoruk: « noțiunea este sensul cuvîntului, cînd e vorba de limba rațională, dar nu în ceea ce privește cuvintele care exprimă emoții și manifestări de voință. » [1]

Existența mai multor sensuri la unul și același cuvînt se explică prin contradicția dintre gîndire și limbă, contradicție inerentă oricărei unități dialectice (iar gîndirea și limba alcătuiesc o astfel de unitate).[2] Gîndirea se mișcă mai ușor decît limba, este mai aptă de dezvoltare decît limba, datorită faptului că realitatea obiectivă, materială se află în continuă mișcare. Limba rămîne foarte adesea în urma gîndirii, pentru că nu tot ce se întîmplă în lumea înconjurătoare și, drept urmare, în gîndire capătă o expresie lingvistică nouă. De aceea numeroase obiecte și fenomene noi, adică observate sau produse ulterior, sînt numite cu cuvinte vechi. Și aceasta este posibil, din cauză că adesea lucrurile noi prezintă o asemănare mai mult ori mai puțin aproximativă cu cele vechi, ale căror nume le « împrumută ». În astfel de cazuri, mintea noastră micșorează conținutul noțiunii originale, trecînd cu vederea, neglijînd o parte dintre trăsăturile caracteristice (« notele ») ale acesteia și ținînd seamă numai de acelea care există și la obiectul nou. În cazul « caprei », notele comune animalului și caprei de tăiat lemne sau de sărit sînt picioarele, poziția ambelor obiecte, eventual și alte particularități mai puțin izbitoare. Ele au fost de ajuns, pentru ca, în ciuda deosebirilor (mai multe și mai mari) dintre animal (ființă vie, crescută și întreținută de om în vederea folositii produselor ei) și lucrurile respective să se extindă numele celui dintîi la acestea din urmă.

Cuvintele cu mai multe sensuri se numesc o m o n i m e (= același nume sau nume identic pentru obiecte diferite). Ele iau naștere în modul arătat chiar acum, prin extinderea folosirii unui cuvînt pentru a denumi obiecte sau feno-

---

[1] Cf. acum studiul lui R. Ghinzburg, *Problema sensului cuvîntului în lumina învățăturii staliniste despre limbă* (în revista *Inostrannîe iazîki v școle* 1952, fasc. 4), unde se susține că sensul are la bază noțiunea exprimată de cuvîntul respectiv, dar este determinat de totalitatea particularităților vocabularului şi structurii gramaticale ale limbii.

[2] Cf., între altele, *Voprosî iazîkoznaniia* II (1953), fasc. 1, p. 141-2. Trebuie să arăt că sînt numeroşi lingvişti (şi sovietici printre ei), care vorbesc despre « unitate », pur şi simplu, între limbă şi gîndire. Problema se află în cercetarea lingviştilor şi filozofilor în U.R.S.S. şi va fi, desigur, rezolvată just.

mene mai mult ori mai puțin asemănătoare cu cel vechi. La exemplele date mai sus (*capră*, *coadă*, *picior*) se pot adăuga numeroase altele. Numele de animale se pretează ușor la această operație mintală, cu rezultate lingvistice, de întrebuințare metaforică a lor, din cauza tendinței oamenilor, foarte puternică în epoci mai îndepărtate, de a însufleți lucrurile, de a le asimila cu ființele. De pildă: *broască*, animalul, și « încuietoarea de metal a ușii », « umflătură sub piele a pleoapelor sau a obrajilor (la om) și sub limbă sau falcă (la vitele cornute) », « diverse unelte » ș. a.; *cal* are de asemenea numeroase sensuri, precum « instrument de gimnastică (pentru sărituri) », « figură la șah », « suport de fier pe care se așează lemnele în vatra cuptorului », « cele două lemne orizontale pe care se sprijină coșul morii » etc; *iapă* « o parte a jugului ferăstrăului de munte », « țenchi de legat pluta de mal », « tălpigi (la războiul de țesut) »; *porumb*, pasărea, « planta care se cheamă și păpușoi sau cucuruz », iar ca adjectiv însemnează « de culoare cenușie-albăstruie, suriu ».

Nume de lucruri date altor lucruri, tot ca efect al extinderii sensului (prin mărirea sferei noțiunii respective), deci tot o metaforă: *cap* la om și la animale, dar și la lucruri (partea de sus sau de dinainte a unui obiect, margine sau capăt), apoi « început » (și « sfîrșit », căci un lucru limitat în spațiu are două capete, care pot fi rînd pe rînd începutul sau sfîrșitul, după cum servesc ca punct de plecare sau ca punct de sosire), « persoană, individ » (*la masă s-au plătit cîte 50 lei de cap*), « individ (într-un grup de animale) » (*5 capete de vită*), « căpetenie, șef » etc. Și numele altor părți ale corpului omenesc se aplică unor obiecte, de ex. *cot* (« cotitură », « colț, unghi », « partea încovoiată a unei țevi sau a unui burlan » ș.a.), *ochi* (la ferestre, « ou prăjit întreg, nesfărîmat », « gaură în pîine », « rotocol mic de grăsime deasupra supei », « nod al viței de vie unde se formează mugurul », « loc unde se învîrtește apa rîului, vîrtej » etc.).

De multe ori se întrebuințează acest mijloc de înmulțire a sensurilor cu scopuri ironice. Punctul de plecare este tot asemănarea, aproximativă, a obiectelor, dar folosirea procedeului se face intenționat, ca urmare a intervenției unui element emoțional, afectiv (nemulțumirea, disprețul etc. subiectului vorbitor). Ex: *ciupercă* « pălărie femeiască, mică și caraghioasă »; *dovleac* (sau *bostan*) « cap (prost) »; *plisc* (sau *clonț*) « gura omului » ș.a.

Omonimele iau naștere și ca rezultat al modificărilor fonetice suferite de cuvinte de-a lungul timpului. Astfel verbele latinești *seminare* și *similare* au devenit în romînește, amîndouă, *semăna(re)*. Așadar, două cuvinte deosebite nu numai prin înțeles, ci și prin sunete, ajung cu vremea să se confunde, să sune exact la fel. În asemenea cazuri se poate vorbi de o m o f o n i e, adică identitatea strict fonetică, fără vreo apropiere, cît de slabă, de ordin semantic[1].

---

[1] De aceea, cînd cineva spune că două lucruri sau două ființe seamănă între ele, conlocutorul dacă crede că nu există nici o asemănare, răspunde cu un joc de cuvinte la baza căruia stă omo-

Alte exemple: *brîncă* «labă, partea de jos a piciorului unui animal», «mînă» ş.a. (curent mai ales sub forma plur. *brînci: a cădea în brînci, a da brînci cuiva* etc.) și *brîncă* «boală a vitelor și a porcilor, caracterizată prin umflarea gîtului sau a capului» (primul provine din lat. *branca*, al doilea e, foarte probabil, de origine slavă); *cioacă* «o specie de cioară» (cuvînt slav sau maghiar), *cioacă*, numele unor unelte sau părți de unelte (de origine obscură, poate slavă, dar fără nici o legătură cu precedentul) și *cioacă* «deal» (din sîrbește sau bulgărește).

Destul de asemănător cu acest izvor al omonimelor (în special al celor de felul lui *brîncă* și *cioacă*) este următorul. Limba primește de la alta, pe care o continuă cu schimbări mai mult ori mai puțin mari, cuvinte de tot felul, dar totodată face împrumuturi din diverse limbi cu care vine, prin subiectele vorbitoare, în contact. Se întîmplă uneori ca cuvîntul împrumutat să capete o formă identică cu a unuia moștenit. În modul acesta se naște o omonimie. Este cazul, între altele, al lui *casă* (de locuit) < lat. *casa* și *casă* (de bani) < frc. *caisse* sau al lui *masă* (pentru mâncat, scris etc.) < lat. *me(n)sa* și *masă* (de obiecte, de oameni etc.) < frc. *masse*. Tot aici trebuie pus *cap* «limbă de pămînt care înaintează în mare; promontoriu» < frc. *cap*, devenit omonim, pe bază strict formală, cu rom. *cap* < lat. *caput*.

Vorbitorii sînt conștienți de existența omonimelor. Jocul de cuvinte amintit deja (*seamănă, dar nu răsare*) și altele similare (de pildă jucătorii de table sau de șah, cînd au cîștigat și au pierdut același număr de partizi, spun, tot în glumă, *sîntem chit sau balenă: chit* < frc. *quitte*, de unde și *a achita* < frc. *acquitter* «a plăti o datorie, a nu mai fi dator», și *chit*, numele mai vechi al balenei). Reacția față de omonime, care pot provoca unele confuzii, mai mult ori mai puțin supărătoare, nu se limitează la glume sau jocuri de cuvinte. Deoarece limba este un mijloc de înțelegere, tot ce o împiedică în îndeplinirea funcțiunii ei trebuie, cel puțin teoretic, să fie înlăturat sau măcar atenuat, îmbunătățit. Avem destule fapte care dovedesc aceasta. Astfel în graiurile muntenești, unde «păpușoiului» i se spune *porumb*, omonimul *porumb* (pasărea) a căpătat forma diminutivală *porumbel*, al cărei rost este să evite confuzia a două noțiuni așa de diferite (și care sînt frecvente, amîndouă, în activitatea zilnică a oamenilor). O dovadă în sprijinul acestei explicații este, cred, faptul că în Moldova sudică, unde plantei în discuție i se spune *păpușoi*, numele păsării, identic cu cel muntenesc (și deosebit, deci, de mold. nordic *hulub*), a rămas cu forma lui inițială *porumb*: în copilăria și adolescența mea n-am auzit pe nimeni (la Tecuci, locul meu natal) zicînd

---

nimia pur formală a celor două verbe *semăna(re): seamănă, dar nu răsare*. Aceasta dovedeşte, între altele, că se simte clar deosebirea de sens dintre ele. Acest fel de omonimie se deosebeşte de celălalt, căruia unii lingvişti (printre ei Gilliéron, creatorul geografiei lingvistice) îi spun p o l i s e m i e (= multiplicitate de sensuri) sau p l e t o r ă s e m a n t i c ă (= acumulare excesivă de sensuri). Se mai întrebuințează şi termenul de p o l i s e m a n t i s m (= polisemie). Acad. V. Vinogradov vorbeşte de omonime şi omoforme (*Voprosî iazîkoznaniia* I, fasc. 6, p. 139).

porunghel (= *porumbiel)*, nici măcar pe copii, care altfel se prăpădeau de dragul porumbeilor[1].

Evitarea omonimiei se face și în alte moduri. Astfel subst. *miere* se pronunță în multe graiuri *mere*, întocmai ca plur. lui *măr* (fructul). Pentru a nu provoca neînțelegere, mai ales că ambele noțiuni sînt nu numai curente, ci și asemănătoare prin faptul că se mănîncă, ba se și vînd adesea în același local, se spune *m(i)ere de albine* pentru produsul albinelor și *mere* pentru acela al pomului. Cîteodată se recurge, în graiuri diferite, la două mijloace pentru înlăturarea aceleiași omonimii. În Moldova de sud, cel puțin în familiile modeste și sărace, unde leguma *piper* este (și a fost) bine cunoscută, pe cînd condimenitul *piper* mult mai puțin (din cauza scumpetei, poate și a relativei lui inutilității), *chiper* însemnează «ardei», iar condimenului i se spune *chiper negru*[2].

Uneori este pusă la contribuție morfologia pentru a se atenua sau înlătura eventualele urmări nedorite ale omonimiei. Subst. *cap* are trei forme de plural, fiecare cu sensul sau sensurile ei speciale: *capete* (la om și animale), *capi* (= căpetenii, șefi) și *capuri* (= promontoriile, ca noțiune geografică). Din latinește ni s-a transmis numai prima formă *(capita)*, celelalte două s-au născut ulterior și, cu siguranță, pentru a ușura înțelegerea diverselor sensuri ale omonimului *cap*. La fel *cot* face pluralul *coate* (< lat. *cubita)*, cu sensul de «parte exterioară a brațului, în locul unde se îndoaie», *coți* «măsură de lungime» și *coturi* «cotiturile unei ape curgătoare etc.». Și *ochi* are forme de plural diferite după sens: *ochi* «organul văzului», *ochiuri* (de geam, de apă etc.).

În sfîrșit se recurge uneori la ortografie. Așa se explică de ce mulți dintre noi scriu *casă* (= locuință) și *cassă* (de bani etc.), *masă* (mobila) și *massă* (mulțime de oameni sau de lucruri). Acest mijloc este pur formal și de aceea inutil. Să nu uităm că pronunțarea nu diferă prin nimic de la *casă* la *cassă*, de la *masă* la *massă* și, mai ales, că în probleme de acest fel trebuie să decidă aspectul vorbit al limbii, care este cu mult mai frecvent decît cel scris.

Deosebite de omonime sînt s i n o n i m e l e. În loc de două sau mai multe sensuri la unul și același cuvînt (acesta este cazul omonimelor), avem aici două sau mai multe cuvinte pentru același sens, pentru aceeași noțiune. De pildă: *arbore*, *copac* și *pom*; *sclav*, *rob*, *șerb* și *iobag*; *cucuruz*, *păpușoi* și *porumb* etc.

---

[1] Aceasta dovedeşte, în treacăt zis, că *porumbel* este un fals diminutiv, că, adică, are numai formă diminutivală, fără sensul (nuanța de sens) corespunzător. Există numeroase cazuri de acest fel. De pildă *pescăruş* «pasărea de apă care se hrăneşte cu peşti», derivat de la *p scar*, nu însemnează «pescar mic» (eventual «drag»), ci o ființă asemănătoare cu pescarul-om: forma diminutivală este menită să evite confuzia cu omonimul *pescar*. Tot aşa mold. *chipăruş* «ardei», diminutiv aparent (fals) de la *chiper*, care însemnează şi «ardei», dar şi «piper».

[2] Amănuntul interesează, în special dacă-l punem alături de *chipăruș*, notat mai sus: ne arată influența stării materiale a oamenilor asupra limbii. Putem fi siguri că *chipăruş* «ardei» a apărut în vorbirea oamenilor mai înstăriți, în viața cărora condimentul era mai frecvent sau cel puțin la fel de frecvent ca leguma.

Dacă observăm ceva mai de aproape conținutul noțional al acestor cuvinte (și al altora similare), nu-i greu de observat că cele două sau mai multe numiri pentru aceeași noțiune nu au totdeauna sensuri perfect identice. Este adevărat că munteanul sau olteanul înțelege prin *porumb* exact același lucru ca moldoveanul prin *păpușoi* și ardeleanul prin *cucuruz*. Dar în mod obișnuit situația se prezintă altfel, și «*pomul*», de ex., diferă de «*arbore*» sau de «*copac*» prin faptul că face fructe (comestibile), iar ultimele două, deși perfect identice ca sens, se deosebesc prin modul lor de folosire, întrucît «arbore» este literar, mai exact spus științific (exprimă noțiunea respectivă așa cum și-o imaginează botaniștii), pe cînd «copac» este termenul familiar și popular. Mai clar se observă deosebirea semantică dintre *sclav*, *rob* și *șerb* [1], chiar dacă, în general, «*rob*» și «*șerb*» sînt simțite ca identice nu numai între ele, ci, pentru cunoscătorii limbii vechi, și cu «*sclav*»: cînd vorbim de orînduirea sclavagistă, întrebuințăm pe *sclav*, care a devenit un termen «tehnic», în sensul că are o semnificație specială, peste care nu se poate trece decît cu riscul de a falsifica noțiunea[2].

Din cele spuse pînă aici rezultă că nu există sinonime propriu-zise, adică mai multe cuvinte pentru aceeași noțiune [3]. Dacă limba ajunge să aibă la un moment dat sinonime perfecte (și acest lucru s-a întîmplat în cursul dezvoltării ei și, desigur, se întîmplă încă, chiar dacă nu putem urmări fenomenul, fiindcă producerea lui cere un timp îndelungat), rămîne numai unul dintre cuvintele sinonime, iar celălalt sau celelalte dispar. Limba, prin subiectele ei vorbitoare, «simte» inutilitatea a două sau mai multe numiri pentru același lucru și de aceea elimină pe cel de prisos, păstrînd una singură. Unii lingviști de pe vremuri invocau noțiunea de «economie»: limba, adică oamenii care o vorbesc, evită luxul, datorită spiritului de economie, nevoii de a nu face risipă, întocmai ca în viața de toate zilele, unde predomină punctul de vedere strict economic (de producere și folosire a bunurilor materiale). Astfel vechiul termen

---

[1] Am putea adăuga şi pe rarul *serv*, neologism, avînd aceeaşi origine (lat. *servus*) ca şi vechiul *şerb*.

[2] Cîteodată chiar oamenii de ştiinţă, pentru a varia expresia (vezi mai departe), spun *rob*, dar acest termen popular şi familiar evocă mai ales, dacă nu exclusiv, noţiunea morală de «sclav» (de ex. *rob al unei pasiuni*). Aceasta în limba literară, care se serveşte de ambele cuvinte. Pentru majoritatea ţăranilor noştri de pînă mai ieri, cînd exista încă marea proprietate de pămînt, *rob* avea un înţeles strict economic: clăcaşul era şi se simţea un adevărat rob, a cărui existenţă materială şi morală atîrna de a boierului. Cf. şi situaţia ţiganilor robi (au fost dezrobiţi pe la jumătatea veacului trecut).

[3] Această afirmaţie este valabilă, în general, numai pentru aspectele locale (sau teritoriale) ale unei limbi, adică pentru dialectele şi graiurile ei, nu şi pentru limba comună, a întregului popor. Moldovenii (în primul rînd, ţăranii moldoveni) spun numai *păpuşoi*, nu şi *porumb* sau *cucuruz* (acesta din urmă circulă şi el prin Moldova, dar însemnează ştiulete de porumb mic, nedezvoltat, oprit oarecum în creştere), după cum muntenii se folosesc exclusiv de *porumb*. Tot aşa *nea* (peste munţi), *omăt* (Mold.), *zăpadă* (Munt.). De aici urmează că în momentul cînd deosebirile dialectale se vor reduce la minimum sau vor dispărea cu totul (datorită răspîndirii instrucţiunii în mase), vor dispărea şi sinonimele din graiurile care nu stau la baza limbii literare.

şerb < *servus* a dispărut[1] în momentul cînd sinonoimul *rob* (de origine slavă) a devenit general. Ideea aceasta este relativ justă (nu ca explicaţie a faptului, ci numai ca o caracterizare a lui), în sensul că sinonimele adevărate nu se pot menţine la infinit. Pînă la urmă, sinonimia încetează de a mai exista, dar nu totdeauna prin dispariţia unuia sau unora dintre cuvintele sinonime[2], ci şi printr-o modificare a sensului, care permite existenţa mai departe a aşa ziselor sinonime. Această ultimă ipoteză se realizează, cred, mult mai des, cel puţin pentru limba considerată în totalitatea ei (nu în sens cronologic) şi, mai ales, pentru limba literară, care trebuie să exprime tot felul de nuanţe semantice şi de aceea are nevoie de o bogăţie, niciodată prea mare, de cuvinte[3].

Din punctul de vedere al limbii literare (sau, poate, mai exact, al limbii oamenilor instruiţi), ideea de « economie », de evitare a « luxului » este greşită. Mînuitorii acestui aspect al limbii nu numai că nu evită « luxul », ci chiar îl caută, ostenindu-se în toate felurile să-şi îmbogăţească şi să-şi varieze vocabularul şi mijloacele de exprimare în general. Faptul este bine cunoscut oricui şi n-are nevoie de argumentare.

Dacă nu uităm (şi nu trebuie să uităm) că limba şi gîndirea constituie o unitate dialectică, existenţa sinonimelor pe de o parte pare de neînţeles, pe de altă parte însă se dovedeşte a fi o necesitate logică inevitabilă. Pare de neînţeles, din cauză că limba este realitatea nemijlocită a gîndirii, iar gîndirea, reflectarea în mintea omului a realităţii: obiectele din lumea înconjurătoare se reflectă în conştiinţa noastră, devenind (cum am arătat în paragraful precedent) noţiuni şi căpătînd astfel un nume, o expresie lingvistică. Urmează, deci, că una şi aceeaşi noţiune nu poate avea decît un singur nume. Mai multe nume implică existenţa mai multor noţiuni. Iar dacă avem totuşi, cum am văzut deja cu ajutorul exemplelor date şi cum vom vedea amănunţit mai departe, mai multe cuvinte pentru aceeaşi noţiune, înseamnează că ceea ce ni se pare o singură noţiune nu este în realitate una singură, ci mai multe sau o noţiune unică privită sub aspecte diferite, fiecare dintre acestea cerînd o numire specială, deosebită de a celorlalte.

Am pomenit în § 1 de conţinutul şi sfera noţiunilor. Prin conţinutul unei noţiuni se înţelege totalitatea notelor esenţiale ale unei clase (ale unui grup) de obiecte. Astfel grupul de obiecte pe care le numim *copac* posedă o serie de note, de particularităţi specifice, esenţial deosebite de ale altor grupuri (« animal », « mineral » etc.), şi anume rădăcină, tulpină, frunze etc. (ca la orice plantă),

[1] A dispărut, evident, din limba vie, continuînd să existe în texte vechi şi în dicţionare, de unde îl iau cînd şi cînd scriitorii, istoricii, filologii etc. pentru satisfacerea unor nevoi bine determinate.

[2] Dispariţie care, repet, are loc numai în limba vie, şi adesea nici chiar în limba vie a tuturor păturilor sociale. Limba scrisă se lasă condusă de criterii diferite şi de aceea foloseşte numeroase cuvinte « moarte », intrate, adică, în fondul pasiv al vocabularului.

[3] Deşi se înţelege, cred, destul de clar că mă refer la aspectul general al limbii, ţin să subliniez situaţia oarecum specială a termenilor tehnici, care pot varia, fiind perfect sinonimi, de la o ramură de activitate la alta sau în cadrul aceleiaşi ramuri. Să se compare, de ex., *semantică* şi *semasiologie*, *gramatică* şi *structură gramaticală*, *vocabular* şi *lexic*, *lingvistică* şi *ştiinţa limbii*, *conjunctiv* şi *subjonctiv* etc.

apoi (spre deosebire de flori, buruieni, arbuști, care sînt tot plante) un trunchi lemnos dur, de dimensiuni mai mult ori mai puțin mari, care poate fi folosit ca combustibil, ca material de construcție etc. Copaci sînt: stejarul, bradul, paltinul etc., dar și mărul, părul, vișinul etc., care posedă în plus unele note esențiale, necunoscute stejarului și celorlalți copaci obișnuiți, printre ele cea mai importantă fiind producerea de fructe comestibile. Această deosebire face ca termenul generic *copac* (sau *arbore*) să fie simțit inapt de a exprima ceea ce este caracteristic mărului, părului etc. Și atunci s-a spus și se spune *copac (arbore) roditor*, *fructifer (producător de fructe)* sau, mai scurt, *pom* (copac care produce poame, adică fructe)[1]. În ciuda aparențelor, prezența în limba noastră a acestor sinonime (mă gîndesc la *copac* și *pom*; *arbore* a dispărut, probabil cu totul, din limba vorbită a maselor populare) are o bază materială: existența la cele două specii de copac (la genul «copac», cum spun logicienii) a unor note, a unor particularități deosebite de la una la alta.

Această explicație dovedește lămurit că sinonimele (adică ceea ce numim astfel) nu numai nu infirmă unitatea limbii și gîndirii, ci, dimpotrivă, o confirmă.

Și mai clar, dacă se poate, se prezintă situația în cazul obiectelor propriu-zise, acelea produse de om în procesul muncii, pentru satisfacerea necesităților vieții materiale. Să luăm o noțiune curentă în activitatea economică a poporului nostru, curentă și foarte importantă, mai ales astăzi, cînd avem începuturi serioase de socializare a agriculturii. Este vorba de «plug». Acest cuvînt este, cum se știe, de origine slavă. Și înainte de contactul cu slavii, strămoșii romînilor făceau agricultură (altfel nu s-ar fi putut hrăni; cf. *mei*, *grîu*, *secară*, termeni latinești), deci arau pămîntul (măcar în unele ținuturi, dacă presupunem că în altele, din cauze pur fizice, se mulțumeau numai să-l sape cu hîrlețul, cu sapa, etc.), ceea ce implică existența unui plug. Într-adevăr din limba latină ni s-a transmis *aratrum* «plug», păstrat pînă astăzi la aromîni *(arat)*, dar dispărut fără urmă la daco-romîni. În epoca conviețuirii slavilor și romînilor pe teritoriul actual al țării noastre, *arat* și *plug* au coexistat o bună bucată de vreme, ca sinonime (în vorbirea acelorași oameni, cînd erau bilingvi, întrucît vorbeau și «latina» și slava). Dar, întocmai ca în exemplul de mai sus, sinonimia lui *arat* și *plug* nu era perfectă: deși ambele unelte serveau la aratul pămîntului, prima era o unealtă primitivă (de lemn), pe cînd cealaltă, fiind de fier[2], dădea rezultate superioare și, deci, se deosebea de «arat», din acest punct de vedere foarte important (căci e de natură strict economică). Încet, încet folosirea plugului

---

[1] *Arbore* și *pom* sînt cuvinte latinești moștenite, *copac* este nelatinesc (poate autohton, cf. albanezul *kopač)*. Limba a șovăit și (cea vorbită) mai șovăie pînă azi în folosirea acestor termeni. Astfel graiurile muntenești se pare că întrebuințează pe *pom* cu sensul de «copac». Cf. și *pom de iarnă*, care-i un brad. În vorbirea populară cred că *arbore* a dispărut. De aceea face impresia unui neologism: îl întrebuințează botaniștii și oamenii instruiți (aceștia, de obicei, cînd scriu).

[2] Slavii au făcut totdeauna (mă refer la epoca veche) agricultură mai multă și mai bună decît strămoșii romînilor (e vorba de autohtoni în primul rînd).

(de fier) s-a răspîndit și, fără să fi devenit (pînă nu de mult) absolut generală, ea a dus la dispariția treptată a celui de lemn și, fapt esențial pentru discuția noastră, la dispariția cuvîntului vechi care denumea o unealtă veche *(arat)*. Cît timp au existat amîndoi termenii, am avut o sinonimie, dar tot aproximativă (așadar nu o adevărată sinonimie), bazată și ea pe realitatea materială: obiectul concret numit de slavi *plug* nu era identic cu « aratul » daco-latin decît ca folosire; în ce privește construcția, mai ales materialul din care era făcut cuțitul (fierul plugului), el se deosebea și de aceea nu putea fi numit cu termenul latinesc, care exprima nu altă noțiune, e adevărat, dar o realitate concretă diferită, corespunzătoare aceleași noțiuni. Cf. *tractor*, care tinde să întocmească pe *plug*, deși tractorul este numai vehiculul automat care duce cu el plugul propriu-zis.

Unitatea dialectică a limbii și gîndirii ne ajută și în alt chip să înțelegem nașterea sinonimelor. Dialectica implică existența contradicțiilor, a contrariilor. În cazul limbii contradicțiile există sau pot exista între forma cuvîntului și conținutul lui.[1] Conținutul se schimbă mai ușor și mai repede decît forma, adesea el se schimbă brusc, prin salturi, pe cînd forma se schimbă treptat, pe nesimțite, cum arată I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 24 urm., unde distruge concepția antimarxistă a lui N. I. Marr, care vorbea de explozii, de salturi bruște în dezvoltarea limbii.

Astfel un obiect de întrebuințare curentă poate fi înlocuit dintr-odată prin altul de calitate superioară. Progresul extraordinar al tehnicii duce de nenumărate ori la creații noi, menite să înlocuiască pe cele vechi. Chiar cînd acestea din urmă dispar cu totul, numele lor continuă să existe alături de numele nou, dat obiectului nou creat. Nu totdeauna limba se conformează imediat noii situații, ci întîrzie, uneori vreme foarte îndelungată.

Să dăm cîteva exemple. *Casă* a însemnat, la început, cum arată etimonul (lat. *casa* « baracă, colibă de cioban ») « locuința omului sărac (alcătuită dintr-o singură încăpere [2] și construită din material fragil, lipsită de cel mai modest confort etc.) ». Astăzi (și încă mai de mult) acest cuvînt denumește orice fel de « locuință » (și un palat de pe vremuri și un bloc, construit din beton, cu sute sau mii de încăperi, și chiar o clădire oarecare, indiferent dacă locuiește sau nu cineva în ea). Noțiunea a evoluat, ba s-a și schimbat în multe dintre notele ei esențiale, dar numele vechi a rămas și coexistă alături de « sinonimele » *palat*, *castel*, *bloc* etc. (toate sinonime mai mult ori mai puțin aproximative). Tot așa *pat*, care, de la patul primitiv (în forma unei ridicături de pămînt, dreptunghiulară și bine

[1] I.V. Stalin, *Opere* I, ed. P.M.R. p. 322—323 spune: « Conținutul fără formă nu este posibil, dar forma, oricare ar fi ea, din cauză că rămîne în urma conținutului său, nu corespunde niciodată pe deplin acestui conținut, și astfel noul conținut este « nevoit » să îmbrace provizoriu forma veche, ceea ce duce la un conflict între ele ».

[2] Cf. pînă astăzi la țară *casa cea mare* « odaia de musafiri sau de sărbătoare » (unde nu se locuiește, ci se păstrează lucrurile de preț: haine, scoarțe, lăicere etc.), spre deosebire de *casa cea mică* « odaia de locuit ».

bătătorită, de lungimea omului și puțin înaltă) pînă la paturile luxoase, făcute din metal sau din lemn și împodobite în toate felurile, a continuat să desemneze acest obiect, indiferent de aspectul lui exterior, din cauză că nota esențială a noțiunii respective (și anume menirea obiectului, folosirea lui ca mijloc de odihnă al omului) n-a suferit nici o schimbare. O bucată de vreme, nu prea lungă, s-a spus[1], în Moldova, *crivat* la patul omului înstărit, întrodus prin modă, care, pentru țăranul și muncitorul reduși la o existență sărăcăcioasă, reprezenta un adevărat lux, chiar cînd acest pat se deosebea de al lor numai prin faptul că avea la extremități niște tablii, care serveau ca sprijin pentru cap și pentru picioare. În domeniul schimburilor economice, unitatea de măsură a valorii mărfurilor, adică moneda *(leu)*, a variat mereu în ce privește conținutul noțiunii[2], pe cînd numele ei a rămas, din sec. XVI, același. Deoarece în 1867 a fost echivalat, pe bază de aur, cu moneda similară franceză și elvețiană, *leul* a căpătat un sinonim, pe *franc*, de origine franceză, întrebuințat, la un moment dat, mai des decît cuvîntul vechi (și aceasta, chiar, dacă nu mai ales, în vorbirea populară[3]).

Din exemplele date s-a putut vedea nu numai ceea ce am vrut să dovedesc, anume că sinonime propriu-zise nu există și că, în ciuda aparențelor, existența lor are o bază materială, ci, cel puțin indirect, și altceva. Spunînd că *șerb* e de origine latină, iar *rob* de origine slavă, că *arbore* și *pom* sînt latinești, pe cînd *copac*, probabil autohton, etc., am arătat proveniența oarecum exterioară a sinonimelor romînești, adică din ce limbi ne-au venit ele.

În majoritatea cazurilor avem a face cu o origine multiplă: pe lîngă cuvintele transmise din latinește și, eventual, din limbile populațiilor autohtone romanizate, au apărut, pe calea împrumuturilor, alte cuvinte, care desemnau obiecte mai mult ori mai puțin asemănătoare, dar diferite totuși prin unele particularități ale lor. În mod obișnuit s-a ajuns la această situație prin bilingvism, care nu presupune numai decît amestec etnic (chiar dacă aceasta se întîmplă de cele mai multe ori), ci poate rezulta și din simplul fapt al cunoașterii unei limbi străine de către un număr redus de oameni, care însă, grație poziției lor sociale, exercită o influență puternică asupra celorlalți (este, între altele, cazul împrumuturilor franțuzești din epoca burghezo-moșierească). Indiferent de modul cum se ajunge la bilingvism și cum iau, deci, naștere sinonimele ca efect al bilingvismului, trebuie să admitem că de cele mai multe ori numele obiectelor propriu-zise (materiale) nu vin singure, ci împreună cu obiectul sau, cel puțin, pe baza cunoașterii directe a obiectului. Faptul a fost constatat de multă vreme, și unii

---

[1] Poate se va fi mai spunînd prin unele ținuturi mai puțin evoluate din punct de vedere economic.

[2] A valorat, cînd 6 « bani roşii », cînd 12 bani, cînd 40, iar de la 1867 încoace 100. Pentru subiectele vorbitoare, important, înainte de toate, era că leul servea ca mijloc de schimb, ca unitate de măsură a valorilor.

[3] Fiindcă am pomenit acest fapt de ordin strict economic, trebuie să arăt, tot ca un argument în sensul celor spuse mai sus, că 1/100 din leul nou (de la 1867) se numea *ban*, dar şi *para*, deşi valoarea acesteia fusese alta. Cf. *parale* = *bani* « avere ».

lingviști l-au urmărit de aproape, inaugurînd astfel o metodă specială de a studia vocabularul unei limbi, metoda cunoscută sub numele « cuvinte și lucruri »: studiul cuvintelor odată cu al obiectelor respective.

Sinonime se nasc și fără intervenția unei limbi străine. Oricît de puțin întins este un teritoriu lingvistic, el prezintă varietăți dialectale în ce privește lexicul (și fonetica, dar aceasta nu ne interesează aici). Urmarea este că de la un dialect la altul, de la un grai la altul și de la toate la limba comună națională au loc schimburi, împrumuturi de cuvinte, care duc adesea la apariția sinonimelor. Așa se explică, între atîtea altele, cazul lui *straie* altături de *haine*, al lui *oleacă* alături de *puțin* ș. a. din limba literară: *straie* și *oleacă* au intrat din graiurile regionale. Se înțelege că numai din punctul de vedere al ivirii lor în limba literară nu poate fi vorba de origine străină, din afară. Altfel, ori de cîte ori găsim pentru același obiect un cuvînt latinesc și unul sau mai multe împrumutate, existența sinonimiei implică intervenția unei sau unor limbi străine, deosebite de latină.

Alt mijloc intern, dacă-i pot spune așa, de a înmulți cuvintele care exprimă aceeași noțiune privită sub aspecte diferite este cel folosit în mod obișnuit pentru îmbogățirea și a altor mijloace de exprimare: formarea de cuvinte noi. Să ne gîndim, de pildă, la substantivele colective de felul lui *brădet-brădiș*, *cărpinet-cărpiniș*, *frăsinet-frăsiniș* etc.: formațiile în *-et* sînt mai vechi, fiindcă *-et* este latinesc (de multe ori cuvîntul întreg ni s-a transmis din latină), cele în *-iș* mai noi, dar apariția acestora dovedește că în unele graiuri, din cauze pe care nu le putem descoperi totdeauna, primele au început să fie mai puțin vii în mintea vorbitorilor. Și dacă în asemenea cazuri avem a face cu cîte doi termeni dintre care unul circulă curent într-o regiune, iar celălalt în alta, la diminutive, de ex., ca *băiețaș-băiețel*, *drăguț-drăgălaș*, *micuț-micușor*, *păhărel-păhăruț* etc. ambele apar în unul și același grai (bineînțeles și în limba literară), cu deosebiri semantice între ele[1], ca la toate așa zisele sinonime.

Deseori mijloacele interne și cele externe colaborează. În limba noastră, după cum știm, infinitivul lung a devenit substantiv în sensul cel mai strict (se declină, are plural, primește articol etc.) Începînd cu primele decenii ale secolului trecut (poate și ceva mai devreme), am împrumutat cuvinte străine de origine latino-romanică formate cu suf. *-ție* (precedat de *a*, *i*, *u* etc.), mai întîi din rusește, apoi, tot mai multe, din franțuzește, de unde am luat cu vremea și verbele aflate la baza formațiilor respective. Aceasta a dus la existența unui derivat în *-ție* de la un verb, alături de infinitul substantivat al aceluiași verb: *administrație-administrare*, *constituție-constituire*, *intervenție-intervenire* etc. Deci sinonime, extrem de numeroase, dar, ca toate sinonimele, cu deosebiri semantice între ele. Căci spunem, adică trebuie să spunem, *administrarea bunurilor statului trebuie făcută cu toată grija* de o parte, *administrația bunurilor statu-*

[5] Mai ales afective (în cazul de față).

lingviști l-au urmărit de aproape, inaugurînd astfel o metodă specială de a studia vocabularul unei limbi, metoda cunoscută sub numele « cuvinte și lucruri »: studiul cuvintelor odată cu al obiectelor respective.

Sinonime se nasc și fără intervenția unei limbi străine. Oricît de puțin întins este un teritoriu lingvistic, el prezintă varietăți dialectale în ce privește lexicul (și fonetica, dar aceasta nu ne interesează aici). Urmarea este că de la un dialect la altul, de la un grai la altul și de la toate la limba comună națională au loc schimburi, împrumuturi de cuvinte, care duc adesea la apariția sinonimelor. Așa se explică, între atîtea altele, cazul lui *straie* altături de *haine*, al lui *oleacă* alături de *puțin* ș. a. din limba literară: *straie* și *oleacă* au intrat din graiurile regionale. Se înțelege că numai din punctul de vedere al ivirii lor în limba literară nu poate fi vorba de origine străină, din afară. Altfel, ori de cîte ori găsim pentru același obiect un cuvînt latinesc și unul sau mai multe împrumutate, existența sinonimiei implică intervenția unei sau unor limbi străine, deosebite de latină.

Alt mijloc intern, dacă-i pot spune așa, de a înmulți cuvintele care exprimă aceeași noțiune privită sub aspecte diferite este cel folosit în mod obișnuit pentru îmbogățirea și a altor mijloace de exprimare: formarea de cuvinte noi. Să ne gîndim, de pildă, la substantivele colective de felul lui *brădet-brădiș*, *cărpinet-cărpiniș*, *frăsinet-frăsiniș* etc.: formațiile în *-et* sînt mai vechi, fiindcă *-et* este latinesc (de multe ori cuvîntul întreg ni s-a transmis din latină), cele în *-iș* mai noi, dar apariția acestora dovedește că în unele graiuri, din cauze pe care nu le putem descoperi totdeauna, primele au început să fie mai puțin vii în mintea vorbitorilor. Și dacă în asemenea cazuri avem a face cu cîte doi termeni dintre care unul circulă curent într-o regiune, iar celălalt în alta, la diminutive, de ex., ca *băiețaș-băiețel*, *drăguț-drăgălaș*, *micuț-micușor*, *păhărel-păhăruț* etc. ambele apar în unul și același grai (bineînțeles și în limba literară), cu deosebiri semantice între ele[1], ca la toate așa zisele sinonime.

Deseori mijloacele interne și cele externe colaborează. În limba noastră, după cum știm, infinitivul lung a devenit substantiv în sensul cel mai strict (se declină, are plural, primește articol etc.) Începînd cu primele decenii ale secolului trecut (poate și ceva mai devreme), am împrumutat cuvinte străine de origine latino-romanică formate cu suf. *-ție* (precedat de *a*, *i*, *u* etc.), mai întîi din rusește, apoi, tot mai multe, din franțuzește, de unde am luat cu vremea și verbele aflate la baza formațiilor respective. Aceasta a dus la existența unui derivat în *-ție* de la un verb, alături de infinitul substantivat al aceluiași verb: *administrație-administrare*, *constituție-constituire*, *intervenție-intervenire* etc. Deci sinonime, extrem de numeroase, dar, ca toate sinonimele, cu deosebiri semantice între ele. Căci spunem, adică trebuie să spunem, *administrarea bunurilor statului trebuie făcută cu toată grija* de o parte, *administrația bunurilor statu-*

---

[1] Mai ales afective (în cazul de față).

lui din raionul Mihăilești de altă parte, *comunicare științifică* și *mijloace de comunicație* etc. Infinitivul substantivat, dată fiind originea lui verbală, exprimă, într-o măsură destul de sensibilă, nuanța de mișcare, de acțiune proprie verbului, pe cînd substantivului corespunzător această nuanță îi lipsește.

Încă două fapte care mi se par necesare pentru lămurirea fenomenului aici în discuție. Bilingvismul dă naștere uneori la sinonimii parțiale, dacă mă pot exprima așa. Subst. *carte*, de origine latină, a însemnat, din capul locului, « scrisoare ».[1] Cînd s-a produs amestecul populației romanizate cu slavii și a luat astfel naștere bilingvismul slavo-romanic, cuvîntul latinesc, sub influența lui *kniga*, care însemna și «scrisoare», dar și «carte» (propriu-zisă), a căpătat acest de-al doilea sens, devenind sinonim deplin cu cel slav (cu care, mai înainte, era sinonim numai parțial) [2].

Tot așa *lume* <lat. *lumen,-inis* a însemnat, la început de tot, numai « lumină » (ca în limba veche și în unele graiuri regionale), apoi, sub influența v. slav. *světŭ*, care avea sensurile « lumină » și « lume », a ajuns să desemneze și această de a doua noțiune (singura existentă pentru limba literară).

Alt fapt, mai special, întrucît se referă la vorbirea afectivă (sau emoțională), este așa numita derivație sinonimică: două cuvinte care au același înțeles propriu devin sinonime și prin înțelesul lor figurat. (Situația seamănă, în linii mari, cu cea arătată la calcul lingvistic.) În vorbirea familiară și populară se spune, de pildă, *m-am ars* « am făcut o greșeală mare, o prostie » (cu consecințe rele pentru mine). Deoarece *a arde*, în sens propriu, este aproximativ sinonim cu *a frige*, *a pîrli* etc., nu-i greu, mai ales cînd intervine nevoia unei expresii puternice, să se întindă sinonimia și la sensul figurat, să se spună, adică, *m-am fript*, *m-am pîrlit* etc. « am făcut o prostie; am căzut la examen etc. ».

În toată discuția care precedă am invocat mereu « obiectele » în sens strict. Să nu se creadă însă că există sinonime numai pentru lucruri concrete. Numărul sinonimelor de acest fel este, firește, cu mult mai mare, din cauză că numărul însuși al obiectelor materiale depășește pe acela al ideilor abstracte, precum și pentru motivul că progresul tehnic se dezvoltă foarte rapid (de aceea duce des și repede la crearea de obiecte noi sau la transformarea, la perfecționarea celor vechi). Iată cîteva exemple de sinonime pentru noțiuni abstracte: *amic-prieten* [3]; *asupri-apăsa-oprima*; *deosebire-diferență*; [4] *dovadă-argument-probă*; *gîndi-cugeta-medita-reflecta*; *mod-chip-fel-manieră*; *nebun-smintit-sărit-țicnit-lovit cu leuca*, *zăltat*[5] ș. a.

---

[1] Cf. *carte n-are cine-mi face, căci primarul nostru zace* (= n-are cine să-mi facă scrisoarea...); *ai carte, ai parte; carte poștală.*

[2] S-a produs ceea ce se cheamă un calc lingvistic (sau împrumut semantic).

[3] Cf. Gr. Scorpan, *Cuvinte care dispar: Amic* (în *Studii și Cercetări Lingvistice* I [1950], p. 244 urm.).

[4] Primul arată o diferență mai mult calitativă, celălalt una mai mult cantitativă.

[5] Formă populară (care sună și *săltat)* a neologismului *exaltat.*

Un aspect al sinonimiei sînt așa numitele d u b l e t e (și t r i p l e t e): un cuvînt, unic la origine, capătă cu timpul două aspecte fonetice (fiindcă a intrat în limbă la epoci sau pe căi diferite [1]) și sînt simțite ca două cuvinte avînd (aproximativ) același sens. De ex. *închina(re)* și *înclina(re)* provin amîndouă din lat. *inclinare* (primul direct și de aceea unele sunete au suferit modificări, celălalt împrumutat în sec. XIX); *păgîn* și *pogan* (cel dintîi continuă lat. *paganus*, al doilea este slav. *pogan*, împrumutat din latinește); *săruta(re)* și *saluta(re)* (situația este asemănătoare cu aceea de la *închina-înclina*: primul însemna, în sec. XVI, și « a saluta », poate sub influența sinonimului slav). Altădată dubletele (și tripletele) iau naștere prin mijloacele interne ale limbii (vezi cele spuse mai sus la *brădet-brădiș* etc.). Este, între altele, cazul lui *rugăciune-rugăminte-rugă* (primul continuă, direct, pe *rogatio,-onis*, celelalte două s-au născut, ulterior, în limba noastră, probabil din nevoia de a face deosebire între semnificația bisericească și cea laică a noțiunii în discuție).

Am afirmat mereu că sinonime perfecte nu există. Să exemplific această afirmație (oarecum altfel decît pînă aici). Se citează adesea *timp* (latinesc) și *vreme* (slav), spunîndu-se, de pildă, că al doilea a intrat în locuțiunea conjuncțională *de vreme ce*, unde nu poate fi înlocuit prin *timp*. Astăzi putem adăuga *timp mort* (plur. *timpi morți*) « timpul în care, din diverse cauze, nu se lucrează și, deci, nu se produce într-o uzină, întreprindere etc., timp pierdut pentru producție », căruia nu-i poate lua locul *vreme moartă* (plur. *vremi* sau *vremuri moarte* însemnează « timpuri dispărute pentru totdeauna, care nu se mai întorc »). *Prilej* și *ocazie* (ambele împrumuturi, dar primul e vechi și popular): *lucru de ocazie* (nu . . . *de prilej*). *Veac* și *secol* (cu observația de la exemplul precedent): *în vecii vecilor* (nu în *secolele secolelor*), *a dărui de veci* (nu . . . *de secole*). *A frînge—a rupe—a sparge—a zdrobi—a sfărîma* se întrebuințează cînd unul, cînd altul, după obiectul despre care-i vorba: *se frînge pîinea*, *se rup hainele*, *se sparge geamul*, *se zdrobește sarea*, *se sfărîmă bolovanii de pămînt uscat*. Tot așa *a frige—a coace—a prăji* apar cu obiecte deosebite: *se frige carnea* (sau *peștele*), *se coace pîinea* (sau *oul*), *se prăjesc cartofii* (în grăsime sau în ulei). [2].

Faptul că nu există sinonime propriu-zise și că, drept consecință logică, ele se păstrează în limbă, le deosebește esențial de omonime. Dacă acestea sînt adesea înlăturate, iar cînd înlăturarea nu-i posibilă, pot provoca echivocuri, sinonimele nu numai că nu dau naștere la nici un inconvenient (în ipoteza, înțeleasă de la sine, că sînt folosite cum trebuie), ci, dimpotrivă, prezintă marele avantaj, de ordin stilistic, că ajută la variația expresiei și la redarea tuturor nuanțelor semantice. De aceea ele sînt căutate, îngrijite și cultivate, mai ales de către scriitori, ale căror opere se deosebesc, trebuie să se deosebească de cele științifice și prin bogăția, felurimea și plasticitatea mijloacelor de expresie. Astfel,

[1] Sub forma lui veche a suferit modificări fonetice care nu s-au mai produs în forma-i ulterioară, ivită mai tîrziu în limbă.

[2] Cf. S. Pușcariu, *Limba Romînă* I, București 1940, p. 20.

ca să dau un exemplu, cu care închei discuția despre sinonime, Mihail Sadoveanu folosește sinonimele *colb—praf —pulbere* precum urmează: « *colb* pentru fărîmițarea pămîntului prin uscăciune;... *praf* pentru medicamente și substanțe chimice;... *pulbere* pentru hrana armelor de vînătoare (pulbere de pușcă) » (v. Mihail Sadoveanu, *Opere* I, București 1940, p. XXV.) Și oamenii de știință pun adesea la contribuție existența sinonimelor, bineînțeles nu în cazul termenilor tehnici și al expresiilor, formulelor etc. consacrate, care au căpătat un sens precis, acceptat de toți specialiștii și, în consecință, respectat de dînșii, ci în cazul cuvintelor și expresiilor curente, din limba comună, care pot fi înlocuite prin altele, numai aproximativ echivalente, fără ca precizia și claritatea expunerii să fie primejduită. Cu cît este cineva mai instruit, cu cît posedă cunoștințe mai numeroase și mai felurite, cu atît dispune de un vocabular mai bogat și mai variat, care-i permite să evite repetarea frecventă a unui cuvînt și să-l înlocuiască prin sinonimele lui aproximative. Folosirea sinonimelor este, deci, o problemă de stil (în sens larg, aplicabil nu numai limbii operelor literare, ci tuturor aspectelor scrise, ba chiar și celor vorbite ale limbii comune).

Cap. III: Fondul principal de cuvinte și restul vocabularului

Una dintre ideile de bază ale lucrării lui I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii* este aceea despre « fondul principal de cuvinte» Am definit, în cap. I, vocabularul (sau lexicul) ca totalitate a cuvintelor unei limbi considerate împreună, laolaltă. Din punctul de vedere al folosirii lor, cuvintele nu se găsesc toate în aceeași situație. Unele se întrebuințează des sau foarte des, altele rar sau extrem de rar; unele au sensuri numeroase, altele unul singur (ceea ce duce, între altele, la apariția mai frecventă a unora decît a celorlalte); unele servesc la formarea de cuvinte noi (cu ajutorul sufixelor, prefixelor etc.), sînt, adică, productive, altele nu pot fi folosite în acest scop, sînt, deci neproductive, etc.

Pornind de la astfel de fapte, I. V. Stalin a formulat următoarea idee foarte importantă: « Esențialul în vocabular este fondul principal de cuvinte, în care intră ca nucleu toate rădăcinile. El este cu mult mai puțin cuprinzător decît vocabularul, dar trăiește multă vreme, de-a lungul veacurilor, și dă limbii o bază pentru formarea de noi cuvinte» (*op. cit.*, p. 21).

Rezultă, deci, că vocabularul unei limbi, privit în totalitatea lui, este alcătuit din două părți: una, fondul principal de cuvinte, puțin numeroasă, dar esențială pentru existența limbii, întrucît durează vreme îndelungată și servește ca punct de plecare pentru formarea unor cuvinte noi, ajutînd astfel la îmbogățirea vocabularului; alta, restul vocabularului, cu mult mai cuprinzătoare numeric vorbind, dar mai puțin esențială, pentru motivul că nu trăiește vreme prea îndelungată și nu este, în general, folosită la formarea de cuvinte noi. Acest ultim amănunt constituie o caracteristică esențială, cum arată faptul că I. V. Stalin insistă asupra ei în citatul reprodus mai sus. După ce spune că în fondul principal

« intră toate rădăcinile », adaugă precizarea că « dă limbii o bază pentru formarea de noi cuvinte »: de la rădăcinile (temele sau tulpinele) cuvintelor din fondul principal (adică de la părțile care conțin sensul propriu-zis, lexical, al cuvintelor) se formează prin derivare și compunere (cu ajutorul sufixelor, prefixelor etc.) cuvinte noi, pentru a exprima sensuri noi sau nuanțe semantice noi. De ex: *om* (plur. *oameni*) a dat naștere, prin mijloacele arătate, lui *omenesc*, *omenire*, *omenos*, *omușor*, *omuleț*, *a omeni* ș. a.; din *a bate* s-au format *bătut* (*bătutul porumbului*), *batiște*, *bătealăă*, *băteliște*, *bătuci*, *a răzbate*, *a străbate*, *a batjocori* etc.

Deosebirea dintre fondul principal și restul vocabularului iese la iveală și din alte pasaje ale lucrării citate: « De aceea vocabularul, fiind cel mai sensibil la schimbări, se află într-o stare de schimbare aproape neîntreruptă, iar limba, spre deosebire de suprastructură, nu trebuie să aștepte lichidarea bazei, ea introduce schimbări în vocabular înainte de lichidarea bazei și independent de starea bazei. Vocabularul nu se schimbă în același fel ca suprastructura, nu se schimbă prin anularea vechiului și construirea noului, ci pe calea completării vocabularului existent cu cuvinte noi, apărute în legătură cu schimbările orînduirii sociale, cu dezvoltarea producției, cu dezvoltarea culturii, a științei etc. Deși din vocabular dispar de obicei un anumit număr de cuvinte învechite, i se adaugă un număr mult mai mare de cuvinte noi. Dar în ceea ce privește fondul principal de cuvinte, el se păstrează în tot ce are esențial și este folosit ca temelie a vocabularului limbii ». (*Op. cit.*, p. 22—23.)

Aici apare într-o lumină vie mai ales deosebirea privitoare la stabilitatea fondului principal față de nestabilitatea celeilalte părți a vocabularului. Asupra acestei deosebiri a insistat lingvistul sovietic R. A. Budagov într-un articol din *Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.*, secția « literatură și limbă », X (1951), fasc. 2, p. 105 urm., unde urmărește de aproape cele două părți bine distincte ale vocabularului, numindu-le respectiv « partea stabilă (statornică) » și « partea mobilă (schimbătoare, nestatornică) »[1].

Stabilitatea fondului principal de cuvinte este impusă de necesitățile permanente ale vieții colective, care sînt, în esență, aceleași pentru toți vorbitorii, indiferent de epocă, de categorie socială, ocupație, vîrstă, sex etc. La p. 23 a lucrării citate, I. V. Stalin spune: « Nu este de loc necesar să se distrugă fondul principal de cuvinte, dacă el poate fi folosit cu succes în decursul unei serii de perioade istorice, fără a mai vorbi de faptul că, nefiind posibil să se creeze un nou fond principal de cuvinte într-o perioadă scurtă de timp, distrugerea fondului princi-

[1] Titlul articolului (în traducere romînească) este « Despre problema elementelor stabile și mobile din lexic ». Printre alte studii publicate de lingviștii sovietici cu privire la fondul principal de cuvinte pot aminti aici următoarele două: V.V. Vinogradov, *Despre fondul principal de cuvinte și rolul său de formare a cuvintelor în istoria limbii* și P.I. Cernîh, *I. V. Stalin despre fondul principal de cuvinte*. Ambele au apărut și în traducere romînească (vezi *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, Edit. Academiei R.P.R. 1953, p. 155 urm., resp. 129 urm.).

pal de cuvinte acumulat în decursul secolelor ar duce la paralizarea limbii, la o totală dezorganizare a comunicării între oameni».

Iar în alt loc, se dau (p. 9) cîteva exemple de cuvinte (mai exact spus de noțiuni), care oricînd și oriunde îndeplinesc condițiile cerute pentru a face parte din fondul principal: « Cine are nevoie ca « apă », « pămînt », « munte », « pădure », « peşte », « om », « a merge », « a face », « a produce », «a face negoț » etc. să nu se numească *apă*, *pămînt*, *munte* etc., ci altfel? » Aceste exemple sînt foarte interesante, fiindcă servesc ca punct de plecare pentru stabilirea fondului principal de cuvinte. Observăm ușor că noțiunile amintite sînt dintre cele mai curente în viața oamenilor, majoritatea au existat de la început, altele cel puțin de la epoca sclavagistă încoace, cînd a apărut proprietatea privată, cu toate urmările pe care le implică ea (în primul rînd, schimbul de produse sub forma negoțului). Este vorba, deci, de noțiuni elementare sau fundamentale, fără de care nu ne putem imagina existența unei colectivități umane. Aceasta presupune, între altele, o vechime mare a cuvintelor care exprimă astfel de noțiuni: noțiunile fundamentale sau elementare s-au format, în mintea omului, înaintea altora și de aceea au căpătat, au trebuit să capete un nume înaintea altora[1].

Dacă aplicăm această idee, care mi se pare justă, la limba noastră, urmează că fondul principal este alcătuit, într-o foarte largă măsură, din cuvinte latinești și cuvinte autohtone (acestea din urmă extrem de puține și în general obscure). Cred că pot aduce în sprijinul acestui punct de vedere mărturia lui I. V. Stalin, care, ocupîndu-se de « încrucișarea » a două limbi, afirmă următoarele: « În realitate, cu ocazia încrucișării, una dintre limbi iese de obicei învingătoare, își păstrează structura gramaticală, își păstrează fondul principal de cuvinte și continuă să se dezvolte potrivit legilor interne ale dezvoltării sale, în timp ce cealaltă limbă își pierde treptat propria ei calitate și dispare treptat. Prin urmare, încrucișarea nu dă o nouă, o a treia limbă, ci menține una dintre limbi, menține structura ei gramaticală și fondul ei principal de cuvinte și îi dă posibilittea să se dezvolte potrivit legilor ei interne de dezvoltare ». *(Op. cit.*, p. 27.) Să se ia în considerație și altă idee stalinistă, aceea că fondul principal de cuvinte și structura gramaticală ale limbii « sînt produsul unui șir de epoci ».

În cazul limbii noastre, lucrurile s-au petrecut întocmai cum se spune în citatul de mai sus: cu limba latină adusă de romani s-a încrucișat limba populației autohtone, pe care latina a învins-o, păstrîndu-și structura gramaticală și fondul principal de cuvinte. Originea latină a gramaticii și a unei părți din vocabularul

---

[1] În ce priveşte criteriile după care ne putem conduce cînd urmează să hotărîm ce cuvinte intră în fondul principal, prezintă interes deosebit articolul lui V.V. Vahmistrov, apărut în revista *Inostrannîe iazîki v şkole* 1951, nr. 4, p. 7 urm. (reprodus parțial în *Cum vorbim*, nov. 1951, p. 19 urm.). Iată criteriile stabilite de lingvistul sovietic: 1) utilizarea cuvîntului de către întregul popor; 2) stabilitatea; 3) capacitatea de a exprima mai multe noțiuni; 4) capacitatea de a forma cuvinte noi; 5) capacitatea de a forma întorsături frazeologice. Cf. şi Al. Graur, *Despre fondul principal lexical* (*Cum vorbim*, dec. 1951, p. 8 urm.).

limbii romînești (partea cea mai importantă, deși mai puțin numeroasă) n-o mai pune nimeni la îndoială. La vocabularul latinesc s-au adăugat cuvinte autohtone (« cu acest prilej al încrucișării are loc o oarecare îmbogățire a vocabularului limbii învingătoare pe seama limbii învinse »[1]), foarte puține, dintre care unele trebuie să fi intrat în însuși fondul principal de cuvinte[2].

Încrucișarea limbii latine cu a populației atohtone n-a fost singura. Cînd a început conviețuirea populației în curs de romanizare cu slavii vechi (sec. VI și următoarele), s-a produs o nouă încrucișare, care a dus la formarea limbii romîne. Și de astă dată a învins limba latină, care și-a păstrat structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, primind însă de la limba veche slavă numeroase elemente lexicale și chiar unele gramaticale, fără să-și schimbe totuși esența, cum probează aspectul ei inițial și cel de mai tîrziu. (De data aceasta aportul limbii învinse a fost mult mai important decît în cazul primei încrucișări, dar este vorba de o importanță mai cu seamă cantitativă.)

Această interpretare găsește un sprijin aproape direct în spusele lui I. V. Stalin privitor la limba rusă: « Așa s-a întîmplat, de exemplu, cu limba rusă, cu care s-au încrucișat în cursul dezvoltării istorice limbile mai multor popoare și care a ieșit întotdeauna învingătoare. Desigur, vocabularul limbii ruse se completa cu acest prilej pe seama vocabularului celorlalte limbi; dar aceasta nu numai că nu a slăbit, ci, dimpotrivă, a îmbogățit și întărit limba rusă. » (*Op. cit.*, p. 27.)

După formarea ei, limba noastră nu s-a mai încrucișat cu nici o altă limbă, ceea ce nu însemnează că n-a continuat să primească de la diverse alte limbi elementele lexicale, adesea chiar de formare a cuvintelor (în special sufixe). Dar aceasta nu s-a întîmplat ca efect al încrucișărilor, adică al amestecurilor etnice în mase mari (ca după cucerirea Peninsulei Balcanice și a Daciei sau după așezarea slavilor pe teritoriul de formare a poporului romînesc), ci pe calea împrumuturilor propriu-zise, care implică, de obicei, existența unui contact, ba chiar și a unui amestec de populații, dar mai mult sau mai puțin redus din punctul de vedere al teritoriului unde s-a produs și al numărului participanților. Printre împrumuturile mai tîrzii, importante pentru istoria vocabularului romînesc, figurează și cele franțuzești, care ne-au venit pe calea scrisului și numai rareori pe calea unui contact direct între vorbitorii de limbă romînă și cei de limbă franceză.

---

[1] Cu privire la limba noastră, v. I. Coteanu, *Fondul principal de cuvinte* (în revista *Cum vorbim*, nov-dec. 1950, p. 1 urm.), E. Petrovici. *Fondul principal de cuvinte al limbii romîne* (*Limba Romînă* ian.-febr. 1953, p. 21 urm.) și, în special, Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R. 1954.

[2] Acad. V.F. Șișmavev, într-un studiu din revista *Voprosî iazîkoznaniia* I (1952), p. 80 urm., vorbește nu de încrucișarea limbii vechi slave cu limba populației romanizate de prin părțile noastre, ci de influența celei dintîi asupra limbii romîne, care era, deci, formată în momentul cînd a început conviețuirea slavo-romanică.

Am arătat ceva mai sus că noțiunile fundamentale sînt numite cu termeni care aparțin, prin aceasta însăși, la fondul principal de cuvinte și am tras de aici concluzia că astfel de cuvinte au, în majoritatea lor, o vechime mare: cele mai multe noțiuni fundamentale există de foarte multă vreme și au trebuit, deci, să capete un nume încă de la începutul existenței lor. De aici afirmația că, în primul rînd, fondul principal de cuvinte al limbii noastre urmează să fie alcătuit din elemente latinești și (într-o foarte redusă măsură) din elemente autohtone. Căci și unele și celelalte datează încă de la începuturile limbii romîne, din momentul cînd de-abia se punea temelia acestei limbi.

Deoarece s-ar putea greșit înțelege că cuvintele latinești și cele autothtone intră toate în fondul principal sau că numai ele alcătuiesc acest fond, se impune să adîncim puțin problema.

Cele două condiții esențiale pe care trebuie să le îndeplinească un cuvînt pentru a face parte din fondul principal sînt să exprime o noțiune curentă în viața zilnică a poporului și să servească (ori să fi servit) la îmbogățirea lexicului ca nucleu pentru formarea de cuvinte noi. Aceste două condiții presupun adesea, poate chiar în majoritatea cazurilor, o vechime, măcar relativă (deși, de obicei, rezistența fondului principal de-a lungul secolelor implică o vechime mare și foarte mare). Dar această condiție, consecință celorlalte două, nu este obligatorie, deci nu-i o condiție propriu-zisă, fără de care un cuvînt n-ar putea intra în fondul principal, ci o simplă împrejurare.

Dovadă că așa stau lucrurile avem faptul că noțiuni fundamentale sînt exprimate în limba noastră și prin cuvinte slave (destul de numeroase), prin cuvinte maghiare, ba chiar și grecești (medii și moderne), turcești și franțuzești (în cantități variabile după originea lor și foarte mici față de cele latinești și vechi slave).

Să dau cîteva exemple, pornind de la cele două condiții amintite. Noțiunile fundamentale aparțin ramurilor de activitate fizică și intelectuală curente, existente din capul locului, sau, altfel spus, manifestărilor și aspectelor obișnuite ale vieții de toate zilele și ale lumii înconjurătoare. Așa sînt, între altele, noțiunile referitoare la relațiile dintre oameni, la corpul omului și la funcțiunile organelor lui, la animalele și plantele necesare existenței, la locuință, la muncă, la acțiuni ale forțelor naturii ș.a. În toate aceste domenii găsim cuvinte de origine latină mai mult ori mai puțin numeroase: *om*, *bărbat*, *femeie*, *băiat*, *mamă*, *frate*, *unchi* etc.; *cap*, *gură*, *ochi*, *față*, *ureche*, *limbă* etc.; *a vedea*, *a auzi*, *a simți*, *a înțelege* etc.; *a mînca*, *a bea*, *a dormi*, *a suferi* etc.; *cîine*, *cal*, *bou*, *vacă*, *vițel*, *porc*, *oaie*, *găină* etc.; *grîu*, *iarbă*, *floare*, *pom* ș.a.; *casă*, *curte*, *masă*; *fereastră*, *ușă*, *poartă* etc.; *a lucra*, *a scrie*, *a vinde*, *a cumpăra* ș.a.; *foc*, *apă*, *pămînt*; *a arde*, *a frige*, *a ploua*, *a ninge* etc; *lună*, *soare*, *stea*, *cer* ș.a. Dar găsim și cuvinte nelatinești, în primul rînd slave, precum *nevastă*, *babă*, *drag*, *a iubi*; *obraz*; *cocoș*, *gîscă*; *ogradă*; *muncă*, *treabă*; *vorbă*, *chip*, *temei*, *a citi*, *a plăti*; *plug*, *zăpadă*, *vreme* etc.; maghiare: *a cheltui*, *fel*, *a făgădui*, *gînd*, *a locui*, *oraș*, *s(e)amă*; *sobă* etc.; turcești: *chior*, *dușman*, *murdar*, *odaie* ș.a.; grecești: *fasole*, *folos*, *hîrtie*, *ieftin*, *lipsă*, *patimă*, *pedepsi*, *tipar*, *zabăr* etc.

Cuvinte de felul acestora îndeplinesc și cea de-a doua condiție, de a servi drept teme pentru formarea de cuvinte noi. Trecînd peste cele latinești, ca mai clare din acest punct de vedere, mă voi opri la cîteva dintre cele nelatinești: *drag* > *drăguț*, *drăgălaș*, *a îndrăgi*[1]; *obraz* > *obraznic*, *obrăznicătură*, *a se obrăznici*; *vorbă* > *a vorbi*, *vorbitor*, *vorbăreț*; *muncă* > *a munci*, *muncitor*, *muncitoresc*; *a plăti* > *plată*, *plătitor*, *platnic*; *plug* > *plugar*, *a plugări*[2], *plugușor*; *a făgădui* > *făgăduială*, *făgăduință*; *gînd* > *a gîndi*, *gînditor*; *a locui* > *locuință*, *locuitor*; *oraș* > *orășean*, *orășenesc*; *chior* > *a chiorî*, *chiorîș*; *dușman* > *a dușmăni*, *dușmănie*, *dușmănos*; *murdar* > *a murdări*, *murdărie*; *folos* > *a folosi*, *folositor* (și *nefolositor*), *folosință*; *a lipsi* > *lipsă*; *patimă* > *a pătimi*, *pătimaș* etc.[3].

Stabilitatea fondului principal de cuvinte este foarte mare în general și, mai ales, în comparație cu restul vocabularului, care se schimbă aproape continuu. Este vorba totuși de o stabilitate oarecum relativă, căci fondul principal este supus el însuși unor schimbări, puține, e adevărat, dar totuși se schimbă și el cu vremea. Astfel, ca să dau cîteva exemple, lat. *aratrum* «plug» > arom. *arat* a făcut, cu siguranță, parte din fondul principal, întrucît exprima o noțiune fundamentală din viața romînilor, care, chiar dacă înainte de contactul cu slavii făceau mai puțin agricultură, cunoșteau bine și practicau această îndeletnicire (cum probează termenii respectivi, tot latinești: *a ara*, *a semăna*, *grîu*, *orz* etc.). După ce au învățat de la slavi să facă o agricultură mai bună, au pierdut cuvîntul latinesc (fiindcă au renunțat treptat la plugul de lemn), adică l-au înlocuit cu slav. *plug*, care desemna același obiect, perfecționat (plugul de fier). Tot așa au dispărut sinonimele latinești, eventual autohtone, ale lui *nevastă*, *drag*, *a iubi* etc., care nu se poate să nu fi existat în limbă (date fiind noțiunile respective) înainte de amestecul cu slavii. La fel se pune chestiunea pentru alte cuvinte slave care exprimă noțiuni fundamentale și pentru care nu avem sinonime latinești.

Elemente ale fondului principal pot nu numai să dispară, ci și să înceteze de a mai face parte din el. Este, între altele, cazul lui *mei* < lat. *milium*: cîtă vreme această cereală constituia hrana obișnuită a unui număr de romîni, numele ei aparținea, desigur, fondului principal de cuvinte. Astăzi meiul se cultivă puțin, oamenii nu-l mai mănîncă decît rar (gătit cu carne sau altfel) și, cu toate că cuvîntul n-a dispărut (n-a dispărut nici obiectul), el a ieșit din fondul principal: noțiunea exprimată de el a încetat în ultimele veacuri de a mai fi fundamentală pentru romîni[4].

---

[1] *Dragoste* a venit direct din slavă. Are și el o familie: *a (se) drăgosti*, *drăgostos* etc.

[2] Acesta este, de fapt, un derivat de la *plugar* (la fel *plugărie*).

[3] Trebuie să arăt că unele dintre cuvintele menționate în text sînt discutabile, în sensul că nu toți lingviștii le socotesc ca aparținînd fondului principal. De altfel nici criteriile pe baza cărora se grupează cuvintele în fondul principal nu sînt toate sigure, întrucît cel puțin unele variază de la un lingvist la altul.

[4] Ca și în cazul vocabularului propriu-zis, dispar din fondul principal mai ales cuvintele care se leagă, prin noțiunile respective, nemijlocit de producție.

Cap. IV. Componența lexicului romînesc contemporan din punctul de vedere al originii lui istorice

§ 1. Generalități

În ce privește proveniența cuvintelor care alcătuiesc vocabularul limbii romîne contemporane, situația se prezintă foarte complex, datorită faptului că condițiile istorice de formare și de dezvoltare a limbii noastre au fost ele înseși neobișnuit de complexe. Materialul lexical latinesc, care a alcătuit din capul locului și continuă, în bună parte, pînă astăzi să alcătuiască baza vocabularului romînesc, s-a îmbogățit de-a lungul veacurilor cu numeroase și variate elemente venite din limbile populațiilor care au trăit pe teritoriul de formație al poporului nostru și în imediata lui vecinătate sau au avut cu el, de la distanță, relații economice și culturale.

În capitolul precedent, unde ne-am ocupat de fondul principal al lexicului romînesc, am arătat că acest fond este alcătuit, în marea lui majoritate, din cuvinte latinești (cele mai multe) și vechi slave. Faptul se explică prin aceea că baza limbii romînești o formează latina, care a învins mai întîi limba populației autohtone și apoi limba populației slave, stabilită după cucerirea romană (începînd cu sec. VI) în ținuturile unde a luat naștere poporul romînesc. Participarea limbii autohtonilor la formarea limbii noastre a fost, după toate probabilitățile, neînsemnată, chiar în ce privește lexicul, din cauze asupra cărora, presupunînd că le-am cunoaște măcar aproximativ, nu este locul să ne oprim. În schimb, contribuția vechilor slavi a fost foarte importantă, nu numai cantitativ, ci și calitativ vorbind. Sînt specialiști (istorici și lingviști) care cred că un popor romînesc și o limbă romînească in sens strict există de-abia după terminarea, în linii mari, a amestecului, mai bine zis a fuziunii populației romanizate cu populația veche slavă [1].

Prin urmare, putem, ba chiar trebuie să spunem că nucleul fondului principal al vocabularului romînesc este alcătuit din cuvinte latinești (majoritatea) și cuvinte vechi slave. La acestea s-au adăugat, după cum am arătat în capitolul precedent, diverse alte cuvinte (printre ele, cu siguranță, un număr oarecare, foarte redus, de cuvinte autohtone), care au îmbogățit fondul principal, i-au mărit varietatea, dar nu l-au schimbat în esența lui.

Am afirmat mai sus că lexicul limbii noastre este foarte pestriț din cauza originii lui variate, care se datorește faptului că la formarea lui au contribuit

---

[1] Tot aşa cum în provinciile imperiului roman de apus s-a ajuns la formarea popoarelor şi limbilor romanice după fuziunea populaţiilor romanizate cu triburile germanice. Cf. acum studiul acad. V.F. Şişmarev, *Limbile romanice ale Europei sud-orientale și limba națională a Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești (Voprosî iazîkoznaniia* I, fasc. 1, p. 80 urm.), unde contribuția limbii vechi slave este prezentată ca o influență propriu-zisă și pusă pe acelaşi plan cu influența arabă asupra limbilor ibero-romanice. « Contactul cu slavii, afirmă autorul (p. 91), n-a dus la o transformare radicală a limbii ». Această ultimă afirmație o consider justă, nu pot însă accepta părerea despre importanța egală a celor două influențe aici în discuție.

neobișnuit de multe limbi. Dispunem de o statistică recentă, aproximativă și ea (cum sînt, de altfel, toate statisticile într-un domeniu ca acesta), dar mai apropiată de realitate de cît a lui Cihac [1]. Este statistica făcută de D. Macrea (v. articolul *Circulația cuvintelor în limba romînă*, în revista *Transilvania*, vol. LXXIII [1942], p. 268 urm.), care ia în considerație, pornind de la *Dicționarul limbii romîne din trecut și de astăzi* (partea I din *Dicționarul Enciclopedic Ilustrat* « Cartea Romînească »), un număr mult mai mare de cuvinte, așa cum apar ele în limba romînă dintre cele două războaie mondiale. [2]

Iată constatările lui Macrea. Din cele 43.269 cuvinte ale acestui dicționar, 20,58 % sînt latinești moștenite; 10,45 % vechi slave și slave bisericești; 5,96 % slave tîrzii (bulgărești, sîrbești, rusești, ucrainiene etc.); 4,36 % turcești; 3,15 % grecești medii și moderne; 3,14 % maghiare; 0,57 % albaneze (autorul spune, prudent, « elemente comune cu albaneza »); 2,62 % latinești savante; 29,69 % franceze; 0,98 % italiene și spaniole; 1,67 % germane; 1,96 % onomatopeice; 3,73 % de origine nesigură; 9,79 % de origine necunoscută; 1,10 % de origine diversă (foarte amestecată).

Deosebirile dintre această statistică și aceea a lui Cihac sînt foarte mari atît cantitativ, cît și calitativ. Macrea s-a folosit de un dicționar mai bogat și, în general, mai conform cu realitatea noastră lingvistică nu numai de astăzi, ci și din vremea lui Cihac. Să nu uităm, pentru a ne explica just situația, că cercetările strict științifice cu privire la limba romînă au început, putem spune, de-abia cu publicarea Dicționarului lui Cihac și că numai de atunci încoace s-au făcut cu adevărat progrese în domeniul lingvisticii romînești.

Statistica prezentată mai sus trebuie primită, așa cum am afirmat deja, cu destulă rezervă. În linii mari ea corespunde însă realității, chiar absolut vorbind, iar în comparație cu a lui Cihac, nu încape nici o îndoială că are un temei mai solid. Putem, deci, să ne bazăm pe ea în aprecierile pe care le facem asupra lexicului limbii noastre.

Să ne oprim la unele amănunte ale acestei statistici, care ne ajută să înțelegem mai mult ori mai puțin exact și problema fondului principal de cuvinte.

Astfel din cele 8905 elemente latinești (20,58 %), 2099 sînt cuvinte de bază, iar restul reprezintă variante și derivate de tot felul care au luat naștere pe teren romînesc (s-au format, adică, de la cuvintele alcătuitoare de ale « nucleului » latinesc, cu ajutorul sufixelor și prefixelor, care sînt și de origine latină, dar și de origine slavă, marghiară, turcă etc.). Proporția dintre cuvintele de bază și derivatele lor este, cum vedem, de 1 la 3 $^{1}/_{4}$; așadar unui cuvînt de bază îi corespund

[1] După acesta (v. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort s. M. 1870—1879, vol. II, p. XIII) participarea procentuală a diverselor elemente la formarea lexicului romînesc (pe baza materialului introdus de el însuși în dicționarul său) era următoarea: 20% latine, 40% slave, aproape 20% (de fapt 17,8%) turcești și mai mult de 20% grecești moderne, maghiare și albaneze.

[2] Trebuie să spun că dicționarul citat nu conține toate cuvintele limbii noastre. Lipsesc multe elemente vechi și, mai ales, dialectale, în schimb figurează numeroase altele care circulă (și mai cu seamă circulau) numai în vorbirea și în scrisul unor pături restrînse de oameni.

$3^1/_4$ derivate și variante. Această proporție arată clar că o bună parte dintre cuvintele latinești aparțin fondului principal, care constituie punctul de plecare pentru formarea de cuvinte noi, pentru îmbogățirea vocabularului [1].

O situație apropiată de a elementelor latinești au cele vechi slave (și slave bisericești). Din totalul de 4524 (10,45 %), 1466 sînt cuvinte de bază[2], iar restul, variante și derivate. Proporția dintre nucleul slav de o parte, variantele și derivatele lui de altă parte este de 1 la 2, așadar mai mică decît la elementele latinești. Trebuie făcută însă o corectură. Cuvintele slave bisericești, care sînt numeroase, s-au împuținat cu vremea (și astăzi multe dintre ele aparțin exclusiv limbii cărților religioase din secolele trecute, încît nu trebuie luate toate în considerație la stabilirea proporției dintre cuvintele de bază slave și derivatele lor). Astfel numărul acestora din urmă crește și ajunge, poate, la $2\,^1/_2$ față de 1 al cuvintelor de bază. În orice caz, proporția stabilită pentru elementele latinești rămîne mult superioară, fapt care nu ne surprinde, fiindcă fondul principal de cuvinte al limbii noastre este alcătuit, în majoritate, din elementele latinești: limba învingătoare impune celei învinse, adică vorbitorilor acesteia, gramatica și fondul lexical principal, care alcătuiesc laolaltă esența limbii [3].

Urmărind în modul arătat pînă aici celelalte elemente ale lexicului romînesc, facem constatări, în general, similare: cu cît numărul lor total este mai mic, cu atît proporția dintre cuvintele de bază și derivate (împreună cu variantele) crește pentru primele și scade pentru celelalte. (Aceasta în linii generale [4].)

Să ne oprim puțin, tot în detaliu, la o serie de elemente lexicale care prezintă importanță din diverse puncte de vedere. Punem alături pe cele turcești și pe cele grecești moderne, pentru motivul că ele au intrat în limba noastră în împrejurări oarecum asemănătoare (mai mult impuse, primele prin stăpînirea turcească

---

[1] E nevoie să precizez, ceea ce de altfel se înțelege ușor, că nu toate cuvintele latinești au derivate, ci numai o parte dintre ele, probabil cele mai multe, și că, prin urmare, cifra de $3^1/_4$ trebuie mărită (iar pentru cuvintele din fondul principal ea trebuie mult mărită). În ce privește variantele, al căror număr este, de igur, relativ mare, cred că și ele vorbesc în sensul arătat aici, întrucît existența lor dovedește, în general, o circulație mai mult ori mai puțin largă a cuvintelor respective (și frecvența sau circulația mare constituie o particularitate a fondului principal de cuvinte).

[2] Sau « cuvinte-matcă », potrivit analogiei cu roiul de albine care se concentrează în jurul « reginei » (această formulă o întrebuințează tovarășii clujeni care au lucrat la « Dicționarul Academiei R.P.R. », cu privire la raportul dintre cuvîntul de bază, adică articolul din dicționar unde se tratează cuvîntul de bază, și articolele consacrate derivatelor corespunzătoare). La lingviștii sovietici am întîlnit expresia « cuvinte-cuib », care mi se pare și mai nimerită: metafora este mult mai justă, cum poate observa oricine.

[3] Am vorbit mereu de elemente vechi slave, ca să le deosebesc de elementele slave medii și moderne. Distincția este de ordin cronologic. Din punct de vedere geografic și etnologic, elementele vechi slave sînt, în general, bulgărești (deci vechi bulgărești).

[4] Astfel la elementele sîrbești (1,84 %) proporția e de 5 (cuvinte de bază) la 3 (variante și derivate), la cele bulgărești (1,25 %) de 1 la 1,20, la cele rusești (0,95 %) de 2 1/2 la 1 1/2, la cele ucrainiene (0,91 %) de 2 1/2 la 1 1/2. Pentru elementele latinești savante și cele franțuzești, care sînt numeroase sau (în cazul ultimelor) foarte numeroase, vezi mai departe.

asupra Principatelor, celelalte prin faptul că nu numai în epoca domniilor fanariote, ci și mai înainte, precum și ceva mai tîrziu s-a exercitat o puternică influență grecească asupra țărilor noastre, ca rezultat, fie și, parțial, indirect, al aceleiași stăpîniri turcești). Cînd condițiile politico-sociale s-au schimbat și n-au mai fost favorabile influențelor respective, o mare parte dintre cuvintele venite pe această cale au dispărut. După socoteala lui Cihac, care nu făcea distincție între cuvintele turcești și grecești moderne vii și cele moarte, procentul lor era de 17,8 (pentru primele) și 5 (pentru celelalte). La Macrea, elementele turcești sînt în număr de 1889 (4,36 %, așadar numai un sfert din procentul dat de Cihac), cu proporția de $1^{1}{}_{2}$ (cuvinte de bază) la 1 (variante și derivate), iar cele grecești moderne, în număr de 1020 (2,35 %, reduse, deci, la jumătate față de Cihac), cu proporția cam tot de $1^{1}/_{2}$ la 1 [1].

O situație extrem de interesantă pentru discuția noastră au elementele latinești savante și cele franceze. (Aș putea adăuga, dar nu-i nevoie pentru aspectul teoretic al problemei, pe cele italienești și englezești.) Din 1135 elemente latinești savante (2,62 %), 875 sînt cuvinte de bază, iar 260 variante și derivate; proporția este, așadar, de $3^{1}{}_{3}$ față de 1. La cele franțuzești, în număr total de 12.854 (29,69 %), avem 11.387 cuvinte de bază și 1467 variante și derivate, adică o proporție de 8 la 1[2]. Constatarea aceasta interesează nu numai prin faptul că elementele latinești savante și cele franțuzești pot fi socotite ca aproape inexistente pentru fondul principal de cuvinte, ci și din altă cauză. Disproporția dintre întreaga lor cantitate de o parte, variante și derivate de altă parte dovedește o foarte redusă circulație atît ca frecvență propriu-zisă, cît și ca număr de vorbitori. Ea confirmă, deci, ceea ce știam de mai înainte, pe alte căi (istoria vieții noastre publice din ultimii 100—150 ani), că aceste elemente lexicale au fost folosite aproape exlusiv de clasa stăpînitoare și de către intelectualii aserviți ei, la fel (deosebirile de amănunt nu contează) cu o bună parte dintre elementele turcești și grecești de pe vremuri. Și putem afirma că, iarăși la fel cu acestea, multe vor dispărea (au și început, sub ochii noștri, să dispară).

Din expunerea de pînă aici rezultă, între altele, că cu cît elementele lexicale sînt mai vechi, cu atît proporția dintre cuvintele de bază și derivate (cu variante) este mai favorabilă acestora din urmă. Astfel pentru elementele maghiare, care, în parte, aparțin fondului vechi al vocabularului nostru proporția amintită este de 1 la $1^{1}/_{4}$. Urmează că vechimea cuvintelor constituie o trăsătură, fie și neesențială, a fondului lexical principal: timpul îndelungat al existenței

---

[1] Dacă punem aceste cifre alături cu cele date în nota 4 de la p. 59, observăm că pretutindeni la elementele lexicale în discuție, numărul cuvintelor de bază e mai mare decît al derivatelor. Excepție fac elementele bulgărești, care au ceva mai multe derivate decît cuvinte de bază și care stau astfel oarecum alături de cele latinești și vechi slave, fapt care dovedește că dintre cuvintele bulgărești, puține la număr, cîteva trebuie să fi făcînd parte din fondul principal.

[2] Cred că această proporție este, de fapt, și mai defavorabilă pentru derivate, fiindcă printre acestea unele vor fi venit ca atare direct din franceză.

lor în limbă le ajută să circule mai mult, să se răspîndească, să capete variante și să servească la formarea de cuvinte noi.

În acest sens vorbește, cred, situația onomatopeelor, destul de numeroase (1,96 %): din totalul de 848, avem 284 cuvinte de bază și 564 variante și derivate, cu proporția de 1 la 2. Se știe că onomatopeele datează dintr-o epocă destul de îndepărtată în trecut: chiar dacă asemenea formații mai iau naștere din cînd în cînd și astăzi, marea lor majoritate sînt vechi și foarte vechi. Cît despre proporția dintre nucleu și derivate, nu prea favorabilă acestora din urmă (dată fiind vechimea), ea se explică prin faptul că natura lingvistică a onomatopeelor nu le face tocmai apte de a servi ca teme pentru formații noi.

În legătură cu vechimea, m-aș mai opri asupra unui fapt. Numărul elementelor lexicale romînești de origine necunoscută este foarte mare: 4240 (9,79 %). Ceva mai mult de jumătate sînt cuvinte de bază, celelalte, variante și derivate. Aceasta probează că printre ele trebuie să se fi găsind destule vechi și, în consecință, putem presupune că unele, poate chiar mai multe, provin din limba populației autohtone. Sigur este că parte dintre ele intră în fondul principal (altfel nu se explică numărul relativ mare al variantelor și derivatelor, care, foarte probabil, au la bază un nucleu relativ redus). Cam la fel se prezintă situația elementelor de origine nesigură (1620, reprezentînd 3,73 %), la care proporția aici în discuție este de 1 (cuvinte de bază) la 0,93 (variante și derivate).

Proporția cea mai favorabilă pentru variante și derivate, mai favorabilă chiar decît la elementele latinești, ne-o oferă « elementele comune cu albaneza » (așa se exprimă Macrea): din totalul de 249 (0,57 %), 54 sînt cuvinte de bază, iar 195 variante și derivate, așa dar 1 la 4. Aceste cifre confirmă punctul de vedere enunțat mai sus cu privire la raportul direct dintre vechimea unui cuvînt și posibilitatea de a fi folosit la crearea de formații noi. În același timp, ele ne dau dreptul să socotim elementele respective, în marea lor majoritate, dacă nu în total, ca provenind din limba autohtonilor. Altfel nu se poate explica situația lor, mai bună, în ce privește productivitatea, decît a elementelor latinești.

Sper că analiza amănunțită a statisticii lui Macrea ne-a ajutat, între altele, să apreciem mai just fondul principal de cuvinte al limbii noastre și, prin aceasta, să înțelegem mai bine ideea, foarte importantă, a lui I. V. Stalin despre fondul principal al lexicului oricărei limbi, considerat și în el însuși și, mai cu seamă, în raport cu restul vocabularului.

2. Condițiile social-economice ale pătrunderii elementelor străine în componența lexicului romînesc

Prin elemente lexicale străine trebuie să înțelegem cuvintele intrate în limba noastră după constituirea ei ca idiom de sine stătător. Aceasta însemnează că, cu excepția elementelor autohtone, latinești și vechi slave, toate celelalte urmează

a fi socotite străine. În sprijinul acestei interpretări vorbește și faptul, că, spre deosebire de cele intrate după formarea limbii romînești, elementele autohtone, latinești și vechi slave sînt rezultatul unui proces intern, petrecut pe teritoriul unde a luat naștere poporul nostru, în urma unui adînc și prelungit amestec de populație de proporții mari (am în vedere mai ales pe autohtoni și pe slavi), care, din punct de vedere lingvistic, s-a încheiat cu biruința limbii latine asupra celorlalte două.

Să vedem, pe scurt, condițiile social-economice ale pătrunderii elementelor străine în componența vocabularului romînesc. Aceste condiții diferă de la o categorie de elemente la alta, cum nici nu-i posibil altfel, dată fiind natura multiplă și variată a relațiilor care se pot stabili între popoare.

În majoritatea cazurilor (chiar dacă sub raportul cantitativ nu putem vorbi de o majoritate), avem a face cu legături impuse de vecinătatea geografică. Din limbile popoarelor ale căror teritorii au avut ori au hotar comun cu al nostru au intrat, putem spune în mod firesc, cuvinte (adesea și elemente formative, de ex. sufixe) în limba romînă: între populațiile de o parte și de alta a granițelor s-au stabilit, prin forța lucrurilor, ca o necesitate a vieții de toate zilele, relații social-economice, care au dus la împrumuturi lexicale, dat fiind că vocabularul este legat direct de producție și urmează schimbările intervenite în activitatea de toate felurile a oamenilor. Vecinătatea dă naștere (mai ales în epocile trecute, cînd granițele politice nu erau prea stricte) și la amestec de populație, în proporții variabile, dar, de obicei, reduse. Amestecul are mai totdeauna cauze strict economice: părăsirea teritorului băștinaș și trecerea în teritoriul vecin în urma unei secete, a imposibilității de a găsi de lucru, de a plăti birurile, de a face față angaralelor de tot felul etc. Cîteodată intervine războiul: armata unei țări invadează țara vecină și, la întoarcere, aduce robi.

Ipotezele enunțate aici, eventual și altele, sînt realități în cazul împrumuturilor bulgărești, sîrbești, maghiare, poloneze și ucrainene. Privitor la cele mai multe putem invoca și fapte istorice concrete. În legătură cu influența bulgară se poate aminti faptul bine cunoscut că pînă astăzi diverse ținuturi ale țării noastre au o populație de limbă bulgară, care a devenit bilingvă și este în curs de romînizare. (Fenomenul s-a petrecut mereu, de-a lungul veacurilor, fără să fi fost înregistrat de istorie.) Și nu-i vorba numai de regiunile scăldate de apele Dunării, ci și de altele, mai mult ori mai puțin depărtate de actuala graniță romîno-bulgară, cum sînt, de pildă, orașele Ploiești și Buzău, fiecare cu cîte un cartier bulgăresc (i se spune însă « sîrbesc », fiindcă atît romînii, cît și bulgarii în discuție, printr-o confuzie asupra căreia nu-i cazul să ne oprim, folosesc numele celuilalt popor slav din Balcani vecin cu noi în locul numelui adevărat, singurul corespunzător realității lingvistice și etnografice), apoi Tecuciul, unde a rămas aproape numai amintirea originii primilor locuitori ai mahalalei *Bulgari*, și Hușii. Cît despre fostele județe Ilfov și Vlașca, satele cu populație bulgărească

și, mai ales, mixtă (bulgărească și romînească) se numărau, la începutul acestui secol, cu zecile [1].

La fel, în general, se prezintă situația altor populații slave din țara noastră, de ex. a sîrbilor din Banat și a ucrainenilor din Bucovina, care trăiesc în mici mase compacte și sînt tratați din această cauză ca minorități naționale. În ce privește pe ucraineni, trebuie arătat că ei se găsesc, în număr relativ mic, și prin unele sate din fostele județe Dorohoi, Botoșani, Fălticeni și Iași. Înainte de primul război mondial, grădinile de copii din aceste sate aveau rolul impus de regimul politic naționalist să învețe romînește pe copiii ucraineni, pentru a-i face apți să urmeze cursurile școlii elementare în limba romînă [2]. Existența lor în regiunea amintită se datorește nu numai relațiilor firești, determinate de vecinătate, dintre populațiile de dincoace și de dincolo de hotarul politic, ci și unor evenimente istorice, pe care le relatează Grigore Ureche. După înfrîngerea polonezilor în Codrul Cosminului, Ștefan cel Mare a făcut o incursiune în Polonia (a. 1498), de unde a adus peste 100.000 robi: « Și mulți oameni, spune cronicarul, bărbați și muieri și copii, i-au luat robi, mai mult de o sută de mii, ce i-au așezat Ștefan Vodă în țara sa, de și pînă astăzi trăiește limba rusească [= ucraineană] în Moldova, ales pe unde i-au descălecat». La fel a procedat urmașul lui Ștefan, Bogdan Orbul (a. 1509). Aceste fapte arată că pătrunderea elementelor ucrainene în lexicul romînesc a avut loc și ca efect al unui amestec de populație destul de important pe teritoriul țării noastre.

Într-o măsură mult mai mare s-au petrecut fapte de acest fel cînd e vorba de influența maghiară. Nu-i nevoie să amintesc evenimentele bine cunoscute din istorie cu privire la condițiile în care populația de limbă maghiară a venit în contact cu populația de limbă romînească în ținuturile de peste munți și care explică prezența unui foarte mare număr de maghiari (circa 1.400.000) în republica noastră populară. Mă opresc, o clipă, asupra faptului, mai puțin prezent în mintea d-voastre, că și în regiunea Bacău (fostele județe Bacău și Roman) trăiesc pînă astăzi numeroași maghiari (= ceangăi), care sînt, cei mai mulți, dacă nu chiar toți, bilingvi [3]. Așa se explică de ce graiurile moldovenești conțin elemente lexicale maghiare mai numeroase decît cele muntenești și oltenești (a ajutat la aceasta și faptul că Moldova a fost și continuă să fie vecină cu ținuturile transcarpatice unde trăiește în mase compacte marea majoritate a populației maghiare din țara noastră). Cum vedem, influența maghiară asupra

---

[1] Cf. constatările lui G. Weigand, *Jahresbericht des Instituts fur rumänische Sprache zu Leipzig* VIII, p. 248 urm.

[2] Asupra populației de limbă ucraineană din Moldova ne informează tot Weigand, în același « Anuar» IX, p. 157—8.

[3] Maghiarii din Transilvania sînt, parte, bilingvi, dar marea lor majoritate își păstrează limba și cultura, care, grație regimului nostru democrat popular, se dezvoltă în cele mai bune condiții. Prin noua Constituție a R.P.R., ținuturile din partea de răsărit a Ardealului, unde trăiește o populație maghiară masivă, alcătuiesc Regiunea Autonomă Maghiară.

limbii romîne s-a exercitat pe mai multe căi, dintre care una, și anume stăpînirea politică (e vorba de Transilvania), este necunoscută în cazul celorlalte influențe venite de la popoarele învecinate cu al nostru.

De împrumuturile lexicale menționate pînă aici se deosebesc esențial, din punctul de vedere al împrejurărilor care le-au dat naștere, împrumuturile turcești, grecești și cele latino-romanice [1]. Toate acestea ne-au venit, în general, aș zice de la distanță, pe calea unor relații care nu implică un contact direct și cu atît mai puțin un amestec între populațiile respective. Există totuși de la unele la altele deosebiri destul de importante, care explică și caracterul și, în special, soarta diferită a împrumuturilor aici în discuție. În cazul turcilor și al grecilor, un anumit contact cu romînii a existat, nu putea să nu existe, date fiind condițiile istorice care au dus la exercitarea influenței din partea celor dintîi asupra noastră. Turcii au stăpînit și au asuprit Principatele vreme de cîteva secole, ceea ce presupune prezența temporară [2] printre noi a unui număr de reprezentanți ai puterii otomane. Dar aceasta n-a putut provoca nici în cea mai slabă măsură vreun amestec de populație. Relațiile dintre turci și romîni aveau, formal și, în bună parte, chiar de fapt, un caracter oficial, întrucît se desfășurau de la stat la stat. Cum însă stăpînirea turcească urmărea exploatarea țărilor noastre, pe care le transformase în adevărate colonii, realizarea acestui scop, foarte important, căci era de natură economică, cerea prezența la fața locului a unor slujbași turci și, deci, un contact cu populația, care trebuia să procure, să transporte etc. produsele de tot felul cerute de Poartă. De aceea împrumuturile lexicale turcești din limba noastră, extrem de numeroase în secolele trecute, aparțin la două categorii distincte una de alta: de o parte termeni oficiali (politici, administrativi, militari etc.), care, în marea lor majoritate, n-au ajuns a fi cunoscuți de mase, aveau, deci, într-un anumit sens, caracter de jargon; de altă parte, cuvinte referitoare la viața de toate zilele, dintre care cele mai multe au pătruns în limba întregului popor. Prima categorie de împrumuturi a dispărut odată cu stăpînirea turcească (destule chiar mai înainte, pe măsură ce puterea otomană slăbea). Este cazul unor cuvinte de felul lui *arz*, *buiurdi*, *cumbară*, *firman*, *haraciu*, *hatișerif*, *havalea* și atîtea altele, înregistrate și studiate de L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne*, București 1900, vol. II, partea II. Cele din categoria a doua s-au păstrat, în largă măsură (vezi partea I a volumului II din această operă), iar unele, foarte puține, firește, au intrat chiar în fondul principal (cf. cele spuse în capitolul precedent).

Caracter de jargon au avut și multe împrumuturi grecești moderne, în timpul domniilor fanariote, cînd clasa exploatatoare, alcătuită din boieri și acoliții lor,

---

[1] Mă folosesc de această formulă mai cuprinzătoare pentru împrumuturile din limbile latină, franceză și italiană.

[2] Știm că tratatele Moldovei și Munteniei cu Poarta interziceau (din motive de ordin religios) stabilirea turcilor în țările noastre. Chiar dacă această dispoziție nu se respecta în mod strict, situația era, în fond, aceeași.

se conducea în felul ei de viață după modelul curților princiare. Aceste împrumuturi îndeplineau condițiile caracteristice jargonului, așa cum l-a definit I. V. Stalin, într-un grad și mai mare decît împrumuturile turcești puse de mine în prima categorie. Alături de cuvintele grecești[1] specifice jargonului boierimii de pe vremuri și care au dispărut treptat în prima jumătate a veacului XIX (pentru a face loc celor franțuzești), limba noastră a primit din greaca modernă multe altele, pe calea unor relații normale, de natura economică. Acestea s-au bucurat de o răspîndire destul de largă, adesea foarte largă, și de aceea multe au intrat în limba întregului popor, unde le găsim și astăzi.

Asemănătoare, în linii mari, cu împrumuturile turcești și cu cele grecești sînt împrumuturile franțuzești. Trebuie să facem unele distincții și precizări, pentru a nu da loc la o înțelegere greșită a situației acestora din urmă. Asemănarea, aproximativă, constă în faptul că între romîni și francezi n-a existat decît întîmplător un contact propriu-zis, adică direct. Acest contact a fost, în cazul de față, și mai slab, date fiind distanța care separă popoarele în discuție și natura relațiilor dintre ele (care n-au fost nici politice și nici chiar economice în sens strict). Francezii au trăit la noi numai cu totul sporadic (indivizi izolați, foarte puțin numeroși, aduși de diverse evenimente politice sau personale: în secolul XVIII, ca secretari ai domnilor fanarioți și ca reprezentanți diplomatici ai Franței, în sec. XIX și XX, ca profesori — ceea ce s-a întîmplat și către sfîrșitul secolului XVIII —, ca oameni de afaceri etc.). Mai frecvent a fost contactul dintre francezi și romîni în țara celor dintîi, începînd cu sec XIX, după ce fiii boierilor și burghezilor noștri s-au « deprins » a-și face studiile și, cei mai mulți, a petrece în Franța, pe care o proclamau a doua lor patrie.

Marea majoritate a împrumuturilor franțuzești din limba noastră n-au venit însă pe calea aceasta, a contactului direct (nici nu puteau veni, dată fiind enorma lor mulțime (29,69 % din lexicul romînesc, așa cum apare el în Dicționarul folosit de D. Macrea; vezi începutul capitolului de față), ci pe cale exclusiv culturală. În special după trădarea revoluției dela 1848 și aruncarea la coș a principiilor ei, burghezia, aliată curînd cu moșierimea, și-a făcut din limba și cultura franceză un adevărat idol. În școlile medii, înființate pentru odraslele clasei stăpînitoare și în care pătrundeau și copii ai micii burghezii, din cînd în cînd chiar fii de țărani și, mai rar, de muncitori, învățămîntul limbii franceze era obligatoriu în toate cele 7 sau 8 clase. Legislația, administrația și întreaga conducere politică aveau la bază modele franceze: se traduceau, mai mult ori mai puțin aproximativ, în romînește legile, dispozițiile, regulamentele etc. respective din Franța. Cunoașterea limbii franceze constituia un titlu de « glorie » și, la fel, cunoașterea literaturii franceze (mai ales a unei anumite literaturi). Toate aceste fapte, la care s-ar putea adăuga altele, explică pătrunderea masivă

[1] Printre care numeroși termeni culturali (privitori la școală, la literatură, artă etc.)

a cuvintelor [1] franțuzești în limba noastră. Ele explică totodată caracterul de jargon pe care l-au avut și-l mai au (din ce în ce mai puțin, fiindcă s-au împuținat « jargonizanții ») o bună parte dintre împrumuturile franțuzești. Foarte multe și-au mărit circulația și din punctul de vedere al numărului vorbitorilor și din acela al păturilor sociale care le folosesc. Cu excepția țăranilor săraci, în vorbirea cărora a pătruns totuși cîte un cuvînt franțuzesc (mă refer la cele legate de nevoile reale ale vieții), nu există categorie de romîni care să nu folosească, în grade diferite, elemente lexicale de origine franceză. Alături de acestea, care sînt departe de a alcătui o masă impresionantă și pe care trebuie să le considerăm ca aparținînd limbii întregului popor, există altele, mult mai numeroase, cu o circulație redusă la diverse domenii de activitate intelectuală și, mai puțin, economică, unde prezența lor se dovedește, pentru moment, a fi necesară sau, în unele cazuri, pur și simplu de prisos, cum arată dispariția și înlăturarea lor treptată din limba literară actuală.

Cu împrumuturile franțuzești seamănă bine cele latinești și cele italienești, care ne-au venit pe aceleași căi (în cazul cuvintelor latinești, numai pe cale așa zisă savantă, adică, prin voința unor oameni cunoscători ai limbii latine) și au o situație, în general, foarte asemănătoare cu a elementelor franțuzești.

Din cele spuse pînă aici rezultă destul de lămurit că lexicul romînesc posedă un număr enorm de cuvinte « străine », în sensul pe care l-am dat acestui epitet la începutul prezentului capitol (cuvinte intrate în limba romînă după ce ea se constituise, în urma fuziunii populației romanizate cu slavii). Ele sînt nu numai foarte multe, ci și foarte felurite în ce privește originea. Acest ultim amănunt prezintă un interes deosebit pentru aprecierea justă a problemei cuvintelor străine, și de aceea trebue să ne oprim asupra lui.

Am arătat că din limbile popoarelor vecine cu al nostru am primit de-a lungul veacurilor numeroase cuvinte, rezultat firesc al relațiilor impuse de condițiile materiale ale vieții. Așezarea geografică a acestor popoare a făcut ca împrumuturile lingvistice reciproce (căci și ele au împrumutat cuvinte din limba romînă) să se limiteze la anumite teritorii mai mult sau mai puțin extinse, să fie, adică regionale. Astfel elementele lexicale bulgărești ne întîmpină mai cu seamă în graiurile muntenești și oltenești, cele sîrbești se găsesc în Banat și în Oltenia apuseană, cele ucrainene în Moldova, Bucovina și Transilvania de nord, cele maghiare în Transilvania și, mai puțin, în Moldova etc. Cînd o noțiune, datorită conținutului sau altor însușiri, s-a răspîndit dincolo de limitele teritoriului unde a avut loc contactul sau amestecul de populație, cuvîntul respectiv și-a lărgit și el sfera întrebuințării, ba uneori a pătruns și în limba comună, iar prin scriitori, chiar în limba literară.

Limitarea împrumuturilor lexicale la o regiune, mai întinsă ori mai puțin întinsă, se produce uneori și în cazul cînd influnța străină se exercită de la

[1] Și a expresiilor, întorsăturilor de frază etc., care nu interesează direct discuția de față.

distanță, prin relații economice, politice sau culturale. Am văzut că din limbile turcă și greacă modernă ne-au venit un număr de cuvinte mult mai mare decît din limbile popoarelor învecinate (cu excepția, parțială, a maghiarei), deși contact direct între romîni de o parte, turci și greci de altă parte n-a existat decît întîmplător şi sporadic. Cu toate acestea, constatăm la împrumuturile turcești și grecești moderne o situație destul de asemănătoare cu cea amintită mai sus în ce privește sfera răspîndirii lor. Din cauză că ținuturile romînești de peste munți au aparținut, pînă în 1918, statului ungar, iar Principatele, aparent de sine stătătoare, au fost stăpînite de turci, care, în acțiunea lor de exploatare, recurgeau, în largă măsură, și la supușii lor greci, influența turcească și cea grecească, atît în limbă, cît și în obiceiuri, s-a exercitat numai aupra Principatelor. Puținele cuvinte grecești, existente în vorbirea romînilor de peste munți înainte de 1918, au venit prin relațiile lor (ale celor din sudul și sudestul Transilvaniei) cu Muntenia. Cît despre elementele turcești, ele se găsesc numai în graiurile bănățene (dar nici pe departe în aceeași măsură ca în țara veche, și aceasta tot ca urmare a condițiilor istorice: în Banat, populația romînească a fost și continuă a fi amestecată, între altele, cu populație sîrbească, despre care știm că a trăit multe sute de ani sub stăpînirea turcească. Graiurile moldovenești și muntenești cunosc deopotrivă, fără deosebiri remarcabile de la unele la altele, împrumuturile turcești și grecești, tocmai pentru că relațiile cu turcii și cu grecii n-au diferit prin nimic esențial de la o provincie la cealaltă. Aici deosebirile au fost, cum am văzut, nu teritoriale, ci sociale: pătura conducătoare din ambele Principate, aliată cu exploatatorii turci și greci, a primit din limbile acestora mai multe cuvinte și, în special, altfel de cuvinte decît masele populare.

§ 3. Împrumuturile latino-romanice

Caracterul de jargon al unei părți din împrumuturile turcești și grecești, caracter asupra căruia am insistat întrucîtva la locul cuvenit, apare, în măsură chiar mai mare, la împrumuturile latinești și la cele franțuzești. Faptul se explică prin legătura strînsă dintre dezvoltarea limbii și dezvoltarea societății. În epoca feudală tîrzie, clasa conducătoare de la noi a modificat structura statului, acest instrument de exploatare a poporului, potrivit intereselor Porții Otomane, care se confundau, în multe privințe, cu propriile ei interese. Urmarea a fost puternica influență turcească (și grecească) exercitată atît în domeniul politic, cît și în celelalte domenii legate nemijlocit de acesta. Cînd burghezia a început să devină puternică (moment care coincide cu slăbirea și apoi cu desființarea stăpînirii turcești), modelul pentru reorganizarea statului romînesc vine din Franța, țara cea mai tipic burgheză (cu excepția Angliei) din Europa. Naționalismul burgheziei romînești o împingea cu atît mai vîrtos spre Franța, cu cît limba franceză și limba romînă aparțin aceluiași grup romanic (sau neolatin.) Așa se explică de ce influența franceză merge, în domeniul limbii,

paralel cu influenţa latină (începută aceasta mai de mult, sub imboldul şcolii ardelene, dar destul de slabă în comparaţie cu cea franceză[1]). Cu ajutorul operelor literare şi de altă natură din prima jumătate a veacului XIX, cînd se dă lupta între «vechi» (societatea feudală, reprezentată prin boierime, în special prin boierimea mare şi cea mijlocie) şi «nou» (începuturile societăţii burgheze), se poate urmări o luptă asemănătoare în domeniul limbii: elementele vechi (=turceşti şi greceşti) cedează treptat (bineînţeles nu toate, ci numai acelea care aveau mai mult ori mai puţin caracter de jargon) în faţa elementelor noi (franţuzeşti şi latineşti). Se vede uşor cum termenii politici, administrativi, ştiinţifici etc. de origine grecească şi turcească sînt înlocuiţi prin sinonimele lor apusene. Deosebit de interesant este acest fenomen în cazul cuvintelor greceşti, care, fie că provin din limba veche greacă sau dintr-o limbă romanică apuseană, seamănă bine şi ca aspect formal cu cuvintele corespunzătoare franţuzeşti (sau latineşti). De ex. *alfavita*, *aligorie*, *fandasie*, *fteatru*, *haractir*, *simbatie*, *sindaxis* etc. fac loc lui *alfabet*, *alegorie*, *fantazie*, *teatru*, *caracter*, *simpatie*, *sintaxă* etc. Şi sinonimele avînd origine diferită în limbile care reprezentau atunci cele două lumi prezintă interes din punctul de vedere al luptei dintre ele şi al biruinţei elementului nou: *evghenie* (cu familia: *evghenisi*, *evghenicos)*, *ipolipsis (om cu ipolipsis*, *a avea ipolipsis la cineva* etc.), *pliroforie*, *prolipsis*, *stenahorie* etc. dispar în faţa lui *nobleţe (nobil)*, *consideraţie* (şi *stimă)*, *informaţie*, *prejudecată*, *necesitate* etc. Cf. şi finalele verbelor, de felul lui *publicarisi*, *recomandarisi* ş. a. (de origine italiană în greceşte, unde au primit terminaţia *-isi)*, devenite *publica*, *recomanda*, sub influenţa frc. şi ital. (în fond, lat.!) *publier (pubblicare)*, *recommander (raccomandare)*.

Un amănunt important în legătură cu împrumuturile latino-romanice asupra căruia trebui să ne oprim este următorul. Astfel de cuvinte, care apar, izolat, destul de des şi la cronicarii noştri (mai ales moldoveni) din sec. XVII şi XVIII, au început a intra în limba romînă prin intermediul popoarelor slave vecine. Este vorba de polonezi (pentru veacurile amintite)[2] şi în special de ruşi (pentru sec. XIX).

Se ştie că ruşii au început a împrumuta cuvinte apusene încă din timpul lui Petru ce Mare De-a lungul veacului XVIII şi cu deosebire în veacul urmă-

---

[1] Deosebirea dintre influenţa latină şi cea franceză asupra limbii noastre are cauze materiale vizibile pentru oricine: latina era şi atunci o limbă moartă, puţin cunoscută (şi greu accesibilă), fără suportul şi vehiculul pe care le posedă o limbă vie (oamenii, literatura, presa etc.). Dar a intervenit şi un factor psihologic: «importatorii» noştri burghezi de cuvinte noi îşi dădeau uşor seama că împrumuturile latineşti şi cele franţuzeşti sînt, în fond şi de cele mai multe ori, acelaşi lucru.

[2] Acestea aproape nu contează, fiindcă pe de o parte cuvintele respective au fost puţine, iar pe de alta (şi mai ales) n-au circulat aproape de loc: operele cronicarilor au rămas pînă către mijlocul veacului trecut în manuscris, astfel că materialul lor lingvistic a stat ascuns pentru toată lumea. De aceea putem afirma, fără să greşim, că marea majoritate (dacă nu chiar unanimitatea) a cuvintelor latino-romanice existente la cronicari (şi în alte texte netipărite la vremea lor), cînd apar din nou, în sec. XIX, trebuie considerate ca împrumutate atunci pentru întîia oară.

tor numărul acestor cuvinte a crescut mereu, și acelea care răspundeau unei nevoi s-au impus. Grație relațiilor de prietenie dintre romîni și ruși (relații care au dus timp de peste 100 de ani la contact direct, fie și restrîns, ca număr de oameni), precum și faptului că după tratatul de la Adrianopole (1829) Rusia devine protectoarea țărilor noastre (protecția durează, oficial, pînă la 1848), limba romînă a primit din rusește, în prima jumătate a sec. XIX (și cu deosebire în epoca Regulamentului Organic), numeroase cuvinte de origine latino-romanică. Ele aparțin la diverse domenii de activitate, precum armata (în legătură cu organizarea armatei naționale): *artilerie*, *cavalerie*, *infanterie*, administrația și politica în general: *administrație*, *carantină*, *comitet*, *constituție*, *instituție*, *școală*, *seminarie*, *subsidie*, *vacanție* etc. Originea rusească a acestor termeni se poate dovedi și prin vîrsta lor (cei mai mulți sînt atestați înainte de apariția influenței franceze în ramurile de activitate respective), dar și, mai ales, prin aspectul lor formal. E vorba, la unele, de accent (cf. *artilerie*, *cavalerie* etc., care, dacă ne-ar fi venit din franțuzește, ar fi fost accentuate pe *i*), la altele, de sufix (*administrație*, *constituție* etc.; frc. *administration*, *constitution* etc. au dat în romînește, cînd au început a intra în limba noastră, după 1848, *administrațiune*, *constituțiune* etc., forme însușite de cosmopoliții vremii și folosite uneori chiar astăzi, împotriva uzului consacrat în decurs de peste 100 ani), iar la altele, de partea lor finală (*comitet* < rus. *komitét*, cu *-t* inexistent în etimonul frc. *comité*; cf. și *complect* < rus. *kompléкt*, față de frc. *complet*).

În ce privește împrumuturile latinești și franțuzești, am văzut, cînd ne-am ocupat de componența lexicului romînesc din punctul de vedere al originii lui istorice, că ele sînt mai numeroase decît toate celelalte (luate aparte), căci reprezintă în total 32,31%, (repartizate astfel: latinești 2,62 %, franțuzești 29,69 %). Trebuie arătat că «Dicționarul Enciclopedic», folosit de D. Macrea pentru întocmirea statisticii, nu conține toate cuvintele franțuzești (eventual și latinești savante) care au circulat (și, parțial, mai circulă) în limba noastră literară (adică scrisă, indiferent de conținutul operelor) din ultimele zeci de ani, mai ales în epoca dintre cele două războaie mondiale.

Dar chiar Dicționarul citat conține numeroase cuvinte de origine latină savante și franceză care trebuie socotite ca aparținînd nu numai unor limbaje speciale, unde prezența multora, poate a majorității lor, este necesară, ci și jargonului clasei dominante de pe vremuri și a intelectualilor aserviți ei. Dau cîteva exemple: *acuitate* «ascuțime», *afige* «a lipi un anunț judecătoresc», *bol* «strachină mică de forma unei jumătăți de sferă», *cardinalat* «demnitatea de cardinal», *cazualism* «doctrină care atribuie întîmplării cauzele și ordinea în care se urmează evenimentele», *delabra* «a (se) dărăpăna», *delecta* «a (se) desfăta», *deleter* «vătămător», *depinge* «a descrie, a zugrăvi», *desista* «a renunța la o cerere, o pretenție etc.», *devot* «evlavios, cucernic», *dezolant* «întristător», *dol* «înșelăciune», *eben* «abanos», *elf* «geniu sau divinitate a văzduhului», *emblematic* «ce ține de emblemă», *estival* «de vară, văratic» etc. etc.

Dacă recurgem însă la publicațiile epocii amintite mai înainte (dintre cele două războaie mondiale), numărul împrumuturilor (aproape, poate chiar toate) franțuzești, care circulau atunci (este drept că numai la anumiți scriitori și publiciști, de obicei fără valoare), precum și natura acestor împrumuturi (noțiunile exprimate și aspectul lor formal), dau impresia unei limbi amestecate, nici romînească, nici franțuzească, mai ales alături și prin contrast cu gramatica folosită, care, cel puțin în ce privește morfologia și o bună parte din sintaxă era, cum nu-i posibil altfel, romînească.

Iată o scurtă listă [1] de franțuzisme: *aberant*, *abhorat*, *abscons*, *afolare*, *alert*, *angoasă*, *aplatisă*, *avivă*; *barbișă*, *blasfemă*, *bulanjeriță*, *bulversă*; *camelotă*, *carică*, *carură*, *cipres*, *clacă*, *comizerație*, *compozit*, *confesă*, *contențiune*, *coronă*, *cozerie* (scris și *causerie*, ca în franțuzește), *criard*, *cristianiza*, *curonament*; *deboșă*, *delestă*, *demi-nud*, *depeiza*, *derezonant*, *devanseur* (scris așa), *devergonda*, *diurn* (opus, ca sens, lui *nocturn*), *dolent*, *dompta* (sic!, ca în franțuzește, unde nu se citește însă *p*), *dubitațiune*; *eclata(nt)*, *efasă*, *efleura(re)*, *efrenat*, *eplorat*, *espagnolesc* (sic!), *estropiat*, *evertua*, *extramundan*, *extravagă*; *famină*, *farnient*, *fervoare*, *festin*, *flană* (și *flaneur*) *flaterie*, *fluent*, *frustetă*, *furb*, *furtiv*; *gangă*, *ghină*, *glaciațiune*, *gramatician*, *grief*; *habitaclu*, *hanta(t)*, *hermă*, *hibernal*, *hors-text* (sic!) etc. etc.[2]

Cuvinte de felul celor înșirate mai sus nu corespundeau și nu corespund nici unei necesități, în legătură cu conținutul unei opere literare, științifice sau publicistice la baza căreia s-ar găsi realități din viața poporului nostru. Cei care le foloseau le luau direct din franțuzește, adică din cărți și alte publicații scrise în această limbă, fără să-și pună problema, dacă adoptarea unui vocabular creat și dezvoltat în alte condiții de viață poate reda, în mod just, potrivit unității dintre limbă și gîndire, fapte și idei izvorîte din realitatea societății romînești. Iar dacă își puneau totuși această problemă, o rezolvau așa zicînd foarte simplu: « spiritul omenesc » este pretutindeni la fel, preocupările intelectualilor nu diferă și nu trebuie să difere de la o țară la alta, prin urmare limbajul folosit pentru comunicarea ideilor va fi un limbaj comun, deosebit numai prin materia lui sonoră, care contează cu atît mai puțin, cu cît, în cazul de față, limbile (e vorba de romînă și franceză) aparțin la aceeași familie.

Avem aici produsul unei mentalități tipic cosmopolite, care a bîntuit la noi un veac întreg, începînd cu instalarea la conducerea politică a burgheziei aliate cu moșierimea.

Trebuie adăugat că introducerea în limba romînă a atîtor cuvinte netrebuincioase se datora și unui fel de lene intelectuală, de asemenea caracteristică pentru burghezia în descompunere. Știm că la începutul secolului trecut, cînd

---

[1] Scurtă, în comparație cu aceea care s-ar putea da.

[2] Mă opresc aici. Lista continuă și pentru celelalte litere, mult mai bogată decît pare, la p. 472 urm. din cartea mea *Limba romînă actuală. O gramatică a « greșelilor »*, București 1948 (ediția I, Iași 1943, p. 471 urm.).

s-a pus pentru întîia oară în stil mare problema așa ziselor neologisme (cuvinte « noi », împrumutate din alte limbi, pentru a exprima noțiuni noi, necunoscute romînilor și, deci, fără corespondent în limba lor), scriitorii noștri [1] au procedat la rezolvarea ei cu discernămînt, cu spirit critic, ostenindu-se să dea împrumuturilor lexicale forma cerută de sistemul lingvistic romînesc. Totodată ei s-au ferit, în general, să recurgă la cuvinte străine, cînd găseau în propria lor limbă termeni echivalenți.

În epoca de care ne ocupăm aici a lipsit orice precocupare de acest fel la scriitorii și publiciștii noștri. Unii, foarte puțini, se conduceau după idei juste, datorită legăturilor strînse cu viața și cu limba poporului. Este cazul lui Sadoveanu, de pildă, care poate fi citat ca model și din acest punct de vedere. Dar ei nu puneau problema « neologismelor » în discuție publică, ci se limitau și se sileau s-o rezolve fiecare cum putea, cu ajutorul mai de grabă al unui fel de instinct lingvistic, al simțului pentru limba maternă, transmis lor de-alungul generațiilor și dezvoltat prin contactul permanent cu poporul, cu viața și limba acestuia, nu numai sub aspectele lor contemporane, ci și ale trecutului, așa cum se găsesc ele depozitate în operele cronicarilor, în literatura populară și în documente de tot soiul.

Problema neologismelor au discutat-o la noi, în epoca dintre cele două războaie, numai lingviștii și publiciștii (printre aceștia din urmă, mai ales ziariștii). Cei dintîi au privit-o așa zicînd științific, adică, după propria lor apreciere, «obiectiv»: neologisme, în sensul de cuvinte «străine», limba noastră a avut tot timpul, pentru că altmintrelea nu-i posibil, odată ce poporul care o vorbește a stat în relații economice și culturale cu alte popoare. Totdeauna au intrat în limba romînă și neologisme de prisos: în vremea puternicii influențe slavone, limbajul bisericesc era plin de slavonisme, care treptat au dispărut, fiindcă nu erau necesare; tot așa în epoca stăpînirii turcești limba noastră s-a împestrițat cu împrumuturi turcești și grecești, care au avut, în majoritatea cazurilor, o existență efemeră, dispărînd și ele fără urmă. La fel, spuneau lingviștii, se va întîmpla și cu nenumăratele cuvinte franțuzești din vremea noastră introduse fără nevoie, numai din spirit de imitație și din dorința de a impresiona pe cititori. Iată ce spuneam eu însumi despre acest proces de « selecție naturală »[2] a neologismelor netrebuincioase: « Neglijență, exhibiționism, modă au existat și vor exista mereu. Cine cunoaște istoria limbii noastre (și nu numai pe a ei) știe că, în esență, lucrurile s-au petrecut oricînd și oriunde așa cum le vedem astăzi. Totdeauna și pretutindeni au intrat din limbile străine foarte multe cuvinte inutile împreună cu cele absolut necesare. Dar sita vremii le-a cernut, eliminîndu-le treptat, fără zgomot și fără trudă. Căci limbajul uman procedează, prin subiectele vorbi-

---

[1] Printre ei, Eliade (la începutul activității sale), C. Negruzzi, Kogălniceanu, Bălcescu, Alecsandri ș. a.

[2] Această expresie, foarte potrivită, aparține lui L. Răutu (v. *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei* R.P.R. (*21—25 martie* 1951), p. 65).

toare, întocmai ca un organism: asimilează ce-i convine și înlătură ce-i poate strica sau nu-i folosește.» (*Limba romînă actuală*, p. 471.)

Interesant și în același timp semnificativ este că această atitudine obiectivistă, produs al cosmopolitismului, au avut-o atît lingviștii care, din punct de vedere politic, erau progresiști, de pildă Al. Graur, cît și reacționarii de felul lui S. Pușcariu. Constatarea nu trebuie să ne surprindă. Cei dintîi vedeau în lupta dusă contra neologismelor ca atare, în bloc, o atitudine retrogradă, obscurantistă și șovină: respingerea, din principiu, a neologismelor, mergea la numeroși adversari ai lor (mai cu seamă gazetari, care-și popularizau ideile prin ziarele naționaliste ale timpului) mînă în mînă cu ura împotriva străinilor și cu ideea, mărturisită ori nu, că țăranii, reprezentanții « neaoși » ai poporului romîn, trebuie să rămînă neatinși de civilizația venită de peste hotare, ai cărei purtători sînt neologismele. Lingviștii reacționari se manifestau la fel de « obiectiv », adică obiectivist, pornind dela ideea, pe care, măcar indirect, o exprimau, că neologismele sînt, mai toate, de origine latino-romanică, așa că introducerea lor în limba noastră înseamnează restabilirea, în drepturile ei vechi, a latinității năpădite de cuvinte orientale, mai mult ori mai puțin barbare, în frunte cu slavismele de toare categoriile.

Singurul publicist romîn care a avut în problema neologismelor o atitudine principială justă este L. Rădăceanu. Iată ce spune el în articolul «Despre problema neologismelor» (*Gîndul Vremii*, ianuarie 1938, p. 1): « Întrebarea aceasta nu trebuie însă pusă din punct de vedere al filologiei academice. Pentru filologie, limba nu este decît un fenomen obiectiv, ca atîtea altele, care trebuie studiat și cercetat, ale cărui legi de ființare și dezvoltare trebuiesc descoperite, dar față de care nu încape altă atitudine decît aceea a cercetătorului perfect dezinteresat. . . Orice amestec conștient al omului și orice intervenție organizată a societății pentru a îndrepta limba pe un anumit făgaș de dezvoltare nu pot fi pentru filologie decît noi aspecte în acest fenomen complex care este limba și a cărei studiere aprofundată este menirea ei. Aprecierile însă asupra îndreptățirii sau folosului cutărei sau cutărei intervențiuni conștiente în ceea ce se numește, fără prea mult temei, evoluția organică a limbii iese din sfera de competință a filologiei. Ele sînt exclusiv de domeniul politicii culturale, care, prin definiție, are menirea de a îndrepta cultura într-o anumită direcție, nu de domeniul științei, care are a constata și cerceta, nu a aproba sau dezaproba»[1].

---

[5] Partea finală a acestui citat, care exprimă ideea, foarte justă, că problema neologismelor este o problemă de politică culturală (căci se leagă strîns de ridicarea nivelului intelectual al maselor) păcătuieşte prin afirmația (care ar putea fi numai ironică sau prezentată din punctul de vedere, greşit, al lingviştilor) că ştiința trebuie să se limiteze la constatarea şi cercetarea faptelor, renunțînd la aprobarea şi dezaprobarea lor. Cînd este vorba de fenomene naturale, se înțelege că omul de ştiință nu trebuie (nici nu poate) să ia atitudine față de ele. Fizicianul constată şi cercetează trăznetul, chimistul urmăreşte combinațiile de corpuri, pentru a vedea cum se produc ele şi după ce legi se conduc etc. Dar în cazul fenomenelor sociale, printre care se numără limba, omul de ştiință, presupunînd că vrea

Discuția de pînă aici arată că a existat și continuă să existe o problemă a neologismelor, care a fost numai pusă, de obicei incidental, neorganizat și, aproape totdeauna, greșit. Rezolvarea ei n-a încercat-o în trecut nimeni, urmînd să se producă de la sine, pe calea « selecției naturale ». Astăzi situația nu poate rămîne așa. Deși problema n-a fost reluată, un început serios de soluționare a ei poate constata orice cititor atent al publicațiilor noastre, mai ales politice (în frunte cu gazetele). Se observă absența unui mare număr de cuvinte străine care, pînă mai ieri, aveau o circulație destul de frecventă în presa noastră periodică. Afară de aceasta, folosirea celor necesare se face, în general, cu măsură și cu grijă deosebită pentru justa lor întrebuințare, atît din punct de vedere semantic, cît și în ce privește aspectul lor formal (fonetic și morfologic). Problema trebuie pusă în discuție publică, la care să participe lingviști, scriitori și reprezentanți ai diverselor instituții de cultură, întreprinderi și organizații de masă, pentru ca toate categoriile sociale să-și spună cuvîntul[1]. Limba este creația întregului popor și mijlocul cel mai important de comunicare în viața societății. De aceea problemele ei interesează întreaga societate și la rezolvarea lor trebuie să participe reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale.

§ 4. Termenii tehnici

Deosebiți, în multe privințe, de împrumuturile discutate mai sus sînt termenii tehnici. Din punctul de vedere al originii, ei diferă prea puțin de neologismele latino-romanice, pentru motivul că marea lor majoritate ne-au venit tot din limba franceză sau prin intermediul acesteia. Căci burghezia noastră, creatoare, în bună parte, a tehnicii și științei moderne, a avut de obicei, cel puțin sub raportul lingvistic, același model apusean, reprezentat prin țara libertăților și a revoluțiilor, cum i se spunea Franței de pe vremuri. Trebuie adăugat totuși

---

să fie așa zicînd obiectiv, ba chiar se silește în acest sens, prin forța lucrurilor ia, nu se poate să ia, atitudine față de ele, fiindcă științele sociale (deci și lingvistica) sînt ideologie, sînt produsul mentalității de clasă. De altfel chiar științele pozitive (științele naturii, mai bine zis) au, în parte, caracter ideologic, mai ales atunci cînd intervin interpretarea fenomenelor și, în special, aplicarea practică a rezultatelor științifice. Să se compare și alte articole ale lui L. Rădăceanu, apărute în aceeași revistă (febr. 1935 și nov. 1935), în care a susținut idei asemănătoare cu privire la neologisme și din cauza cărora i s-a adus acuzația că-i reacționar, șovinist etc. Iată cum răspunde el la această acuzație (*loc. cit.*, p. 9): « Un socialist nu este un antinaționalist [= nepatriot] și, departe de a disprețui comorile ființei și culturii naționale, el tinde, dimpotrivă, să le scoată la iveală, să le pună în valoare și să facă să se împărtășească de ele întreaga națiune, nu numai clasele privilegiate prin bogăție și cultură. Naționalizarea limbii, dar nu internaționalizarea ei — dacă se poate spune așa — este un postulat nu numai național, dar și democratic și socialist în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, după cum, în general, nu există antinomie, ci, dimpotrivă, cea mai strînsă identitate între convingerile democrate și socialiste și interesele adevărate ale națiunii ».

[1] O asemenea discuție este cu atît mai necesară, cu cît « neologismomania » n-a dispărut cu totul. Vezi, de ex., romanul *Bietul Ioanide* al academicianului G. Călinescu.

că, prin instalarea pe tronul Principatelor Unite a unei familii domnitoare germane, relațiile economice ale Romîniei s-au dezvoltat mai ales cu Germania, datorită intereselor Hohenzollernilor, dar și faptului că industria germană, în special după războiul franco-prusian din 1870—71, a luat un avînt neobișnuit de mare. În felul acesta, un important număr de termeni tehnici industriali au intrat în vocabularul nostru din limba germană. Cum însă o bună parte din terminologia respectivă are în nemțește origine latino-romanică, rezultatul este că, strict lingvistic vorbind, împrumuturile respective s-au înglobat la fondul latino-romanic propriu-zis, așa încît de multe ori ne este greu sau imposibil (dacă nu studiem problema și cu ajutorul « lucrurilor », urmărind, adică, obiectele înseși: cînd au apărut la noi, de unde au fost aduse pentru prima dată etc.) să decidem care dintre cele două limbi apusene (franceza sau germana) ni le-a furnizat, mai cu seamă că adaptarea acestor termeni la sistemul fonetic și morfologic romînesc s-a făcut conform acelorași norme, care sînt « latino-romanice », la fel cu limba noastră însăși. [1]

Încă un amănunt vrednic de luat în considerație este următorul. Ca pretutindeni aiurea, și la noi industria și tehnica nouă au fost precedate de meșteșuguri și manufacturi, care au avut de asemenea o terminologie specială, cum nu era posibil altfel. Aceste începuturi de industrie, care au existat și, în parte, continuă să existe alături de industria propriu-zisă, au împrumutat acesteia o parte dintre termenii lor tehnici, pentru uneltele, piesele etc. comune ambelor categorii de producție industrială. Termenii meșteșugărești sînt la noi, în majoritatea cazurilor, tot străini, dar mai mult ori mai puțin vechi și proveniți, foarte des, din limbile popoarelor invecinate sau prin intermediul acestora. Așa se explică faptul că cei mai mulți circulă și în afara locului de producție și totodată nu mai sînt simțiți ca cuvinte străine (aceasta, și din cauza aspectului lor fonetic și morfologic, prea puțin sau de loc deosebit de al cuvintelor din vocabularul curent) [2].

---

[1] Vezi ceva mai departe. De aceea Al. Graur vorbește în asemenea cazuri, pe bună dreptate, de « etimologie multiplă » (v. articolul, cu acest titlu, apărut în *Studii și Cercetări Lingvistice I* [1950], p. 22 urm.).

[2] Destui dintre ei sînt latinești moșteniți, fie ca termeni tehnici propriu-ziși, fie ca cuvinte obișnuite, dar devenite cu vremea termeni tehnici. Acest fapt contribuie și el la crearea impresiei că terminologia meșteșugărească nu se deosebește prin nimic de vocabularul curent al limbii. Iată cîteva exemple (intrate în diversele lucrări de lexicografie tehnică romînească, precum *Lexiconul Tehnic*, 1949 urm., *Mic Dicționar Tehnic*, 1950 ș.a.): *baiț*, *balama*, *bîtcă* « mică nicovală portativă pentru bătut coasa », *boiandrug* (și *buiandrug)* « grindă deasupra golului destinat unei uși sau ferestre », *branț* « talpa interioară a încălțămintei », *buceà* « manșon de metal montat între două piese ale unei mașini », *burghiu* « sfredel », *ceapraz* « unealtă de l mnărie » (și « ciucure de lînă sau de mătase »), *ciocan* (despre tot felul de unelte care servesc la bătut, chiar cînd sînt puse în mișcare mecanic), *clapă* « piesă care servește la închiderea și deschiderea alteia » (cu diminutivul *clapetă)*, *coarbă* « unealtă de dulgher », *contrapiuliță* « piuliță de siguranță înșurubată lîngă piulița normală » etc. etc. (Luate din *Mic Dicționar Tehnic.)*

Deosebirea dintre termenii tehnici și neologismele discutate mai înainte izvorăște din natura lor însăși, din conținutul lor noțional.

Învățătura stalinistă despre limbă ne arată că partea mobilă (sau schimbătoare) a vocabularului se găsește într-o stare aproape neîntreruptă de prefaceri, din cauză că, la fel cu limba în totalitatea ei, dar în mai mare măsură decît gramatica și fondul principal de cuvinte, este legat nemijlocit de producție. « Dezvoltarea continuă a industriei și a agriculturii, a comerțului și a transporturilor, a tehnicii și a științei cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte noi, necesare activității lor. Și limba, reflectînd nemijlocit aceste nevoi, își completează vocabularul cu cuvinte noi, își perfecționează structura ei gramaticală. » (I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 10—11.) De aceea termenii tehnici, luați în totalitatea lor, sînt simțiți ca absolut necesari, și cei mai îndîrjiți adversari de pe vremuri ai neologismelor făceau deosebire, chiar dacă nu spuneau, între aceste cuvinte străine și cele din vocabularul curent al limbii. Necesitatea termenilor tehnici este impusă și de considerente aș zice stilistice (și avînd același izvor, anume noțiunile pe care le exprimă). Știm că limbajul științific trebuie să fie precis, să conțină termeni proprii, care să nu dea loc la înțelegeri aproximative sau greșite, la confuzii etc. Limbajul operelor literare, dimpotrivă, poate folosi și cuvinte cu sens vag, neprecis, atunci cînd nu intervin idei propriu-zise, iar în ce privește proprietatea, se recomandă chiar întrebuințarea așa ziselor figuri de stil, care însemnează, de fapt, termeni improprii (folosirea unui cuvînt în locul altuia). Și terminologia tehnică aparține limbajului științific. Ea este, putem spune, o terminologie științifică aplicată, concretă, și din această cauză trebuie să îndeplinească aceleași condiții, căci altfel nu-i posibilă înțelegerea, așa de necesară în toate domeniile de activitate și cu atît mai mult în domeniul producției economice.

Limba noastră actuală este foarte bogată în termeni tehnici [1], și bogăția ei crește mereu, paralel cu creșterea activității economice și ca o consecință logică a acesteia. Este aceasta o constatare pe care o face oricine, mai ales în momentul de față, cînd clasa muncitoare, aliată cu țărănimea muncitoare, construiește cu avînt bazele societății socialiste. Este destul să citim cu atenție presa zilnică (nu numai articolele de fond sau pe cele scrise de tehnicieni, ci și numeroasele reportaje provenite de la corespondenții voluntari din centrele industriale), pentru a ne da seama de bogăția și varietatea terminologiei noastre tehnice.

De aceea cred necesar să mă opresc numai asupra unor fapte mai interesante și mai puțin cunoscute. Dată fiind noutatea tehnicii socialiste, cu numeroasele ei invenții, inovații și raționalizări, așa cum o cunoaște țara socialismului victorios, care ne servește ca exemplu și în domeniul economic, terminologia tehnică actuală s-a îmbogățit și se îmbogățește mereu cu cuvinte și expresii necunoscute mai înainte, venite foarte adesea din limba rusă, unde

---

[1] *Lexiconul Tehnic*, citat mai sus, cuprinde, în total, circa 80.000 !

au, în marea majoritate a cazurilor, o origine tot latină-romanică (vezi cele spuse mai sus). Iată o serie de exemple luate la întîmplare (și, din această cauză, interpretate, poate, cîteodată greșit în ce privește noutatea sau originea lor « istorică »): *abataj* « tăierea, detașarea și extragerea minereurilor »; *agregat* « grup de mașini care lucrează în comun pentru realizarea unei anumite lucrări; materialele inerte (pietriș, nisip etc.) care se amestecă cu ciment și apă pentru a da beton » (rus. *ag(g)regít)*; *alezaj* « operațiune de prelucrare a interiorului unui cilindru » (și *alezor* « unealtă folosită pentru alezaj »); *biuretă* « aparat pentru măsuratul volumului de reactiv care se scurge prin robinetul lui » (rus. *biurétka)*; *bujie* « dispozitiv pentru producerea de scîntei electrice la mașinile cu motor » (cf. rus. *bují)*; *buldozer* « mașină rutieră pe șenile pentru tăiat pămîntul și pentru deszăpezire » (un fel de « plug »; rus. *bul'dózer)*; *carcasă* « cadru, osatură, schelet » (cf. rus. *karkás)*; *clemă* « dispozitiv de prindere » (rus. *klémma)*; *cocserie* « ansamblul instalațiilor în care se fabrică cocsul » (și *cocsifica* « a transforma cărbunele în cocs »); *combină* « mașină agricolă care execută simultan pe cîmpul de recoltă atît lucrările de secerat, cît și pe cele de treierat » (rus. *kombáin)*; *combinat* « organism economic de stat care reunește întreprinderi cu producții complementare » (rus. *kombinát)*; *cran* (și *cranic)* « macara » (rus. *kran)*; *excavátor* « mașină specială cu mare capacitate de lucru pentru săpat și încărcat pămîntul » (rus. *exkavátor)*[1]; *freză* «unealtă pentru găurit lemnele, pentru făcut diverse tăieturi, roți dințate etc; mașină pentru scormonit și amestecat pămîntul » (cu primul sens, și *frezor)* (cf. rus. *fréza*, *frézer)*; *iarovizare* « metodă de scurtare a perioadei de vegetație, respectiv de accelerare a dezvoltării vegetației într-o perioadă mult mai scurtă » (rus. *iarovizátsiia)*; *klinker* « produs intermediar la fabricarea cimentului, obținut prin arderea marnei sau a unui amestec de argilă cu calcar » (rus. *klínker)*; *marșrut* „metodă de lucru la mai multe mașini, care impune controlul acestora într-o anumită ordine, dinainte stabilită; mersul unui tren de marfă cu parcurs lung, care nu lasă și nici nu ia vagoane din vreo stație de pe parcurs » (și vb. *marșrutiza;* rus. *marșrút)*; *radioficare* (cf. *Societatea de Radioficare și Radiodifuziune)* « acțiunea de construire a stațiunilor și instalațiilor radiofonice » (rus. *radiofikátsiia)* etc.

Am afirmat ceva mai sus că terminologia tehnică actuală este neobișnuit de bogată și am dat cifra aproximativă a cuvintelor (80.000) care au intrat în *Lexiconul Tehnic.* O parte destul de însemnată a acestor termeni aparțin domeniului de activitate meșteșugărească, pe care o practică nu numai meșteșugarii profesioniști, ci și orice gospodar. De asemenea sînt foarte numeroși termenii care, indiferent de ramura tehnică, s-au încetățenit de multă vreme, în sensul că au devenit adesea cuvinte de circulație mai mult ori mai puțin generală. Majoritatea lor însă alcătuiesc un limbaj special, diferit adesea de la un

[1] În presa noastră apare adesea sub forma (necorectă !) *escavator.* S-a creat de la acest substantiv, imediat după ce s-a răspîndit printre tehnicieni și muncitori, verbul *a excava* (mai întîi, poate, forma participială: *pămînt excavat* « pămînt scos cu excavatorul »).

sector la altul, și de aceea necunoscut vorbitorilor neinițiați, adesea chiar specialiștilor din altă ramură industrială. Această bogăție se datorește, cum am arătat, bogăției și varietății producției. Ea se explică totuși, într-o anumită măsură, și printr-o lipsă de atitudine critică din partea tehnicienilor, care, din diverse cauze, nu triază suficient terminologia străină și acceptă adesea cuvinte inutile, în sensul că li se poate găsi un echivalent romînesc. Situația seamănă cu aceea a neologismelor propriu-zise, cu o deosebire pur cantitativă: sînt mult mai numeroase neologismele inutile decît termenii tehnici inutili, dar sînt destul de numeroși și aceștia. N-am putut urmări problema, nici măcar din fugă, sînt convins însă că s-ar găsi, la o cercetare minuțioasă, multe sute, dacă nu mii de termeni tehnici inutili. Am notat cîțiva: *canevas*[1] « schița sau liniile generale ale unui desen», același, nu numai ca origine (< frc. *canevas)*, ci și ca însemnare, cu *canavà* « pînză foarte rară, formînd o împletitură de pătrățele regulate, pe care se brodează[2] »; *corpus* « corp de literă de 10 puncte tipografice» (se spune obișnuit *corp* 10); *debaclu* « ruperea și pornirea gheței prinse între malurile unui curs de apă» (= *zăpor*, cum arată însuși *Micul Dicționar Tehnic)*; *defrișare* « operațiune de tăiere și de înlăturare completă a arborilor dintr-o pădure» (adică *despădurire* sau *runcuire*, *lăzuire*, cum spun țăranii); *eșantion* « mică parte dintr-o furnitură, constituind o mostră de probă sau o epruvetă de încărcare » (sinonim perfect al lui *mostră*, care de altfel lipsește în dicționarul citat) ș.a.

Dintre disciplinele mai puțin inaccesibile profanilor mi se pare că medicina întrece pe toate celelalte în ce privește mulțimea termenilor tehnici inutili, adesea barbari prin aspectul lor aproape identic cu al prototipurilor străine (în marea lor majoritate, franțuzești). Cred că în domeniul medical influența cosmopolitismului a fost și, în parte, mai este foarte puternică. De aceea specialiștii respectivi nu s-au ostenit prea mult nici pentru a înlătura termenii și expresiile de prisos (cărora le pot lua locul, fără nici un inconvenient științific, cuvinte romînești), nici pentru a da celor necesari o formă potrivită cu sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre. Această stare de lucruri este cu atît mai izbitoare, cu cît medicina ar trebui să fie, date fiind obiectul de studiu și aplicarea ei practică, un domeniu accesibil, sub anumite aspecte, tuturor oamenilor, căci toți au nevoie, într-un fel ori altul, de ea. (Poate tocmai din această cauză sînt eu însumi mai sensibil față de situația schițată aici.) Dau pentru ilustrarea punctului meu de vedere cîteva exemple, culese tot la întîmplare, din publicații medicale[3] (și nu numai termeni tehnici de specialitate): *acomodație*, *dediferențiere*, *degenerativ*, *destruc-*

[1] Se pronunță, probabil, cum se scrie (cu accentul pe silaba finală).

[2] Elementul comun și esențial este, la ambele noțiuni, aspectul (pătrățelele regulate).

[3] Las la o parte cazuri cunoscute de toată lumea, cum sînt *cord* pentru *inimă*, *maladie* pentru *boală*, *pulmoni* pentru *plămîni*, *spută* pentru *scuipat* ș.a.

țiune, *diminuant*, *frena*, *frotiuri*, *gigant* (*celulă gigantă*), *heparinat* (*plasmă heparinată*), *implantare* (alături de *implîntare!*), *liniform*, *lumen*, *maturațiune*, *multiplicație*, *obnubilare*, *osificațiune*, *reacțional*, *regenerescență*, *subjacent* (*organ subjacent*), *toxemie*, *tumefacție*, *vira* (*colorația virează în roșu*) etc.

O bună parte dintre termenii tehnici în sens larg (tehnici propriu-ziși și științifici) sînt internaționali, există, adică, în toate limbile popoarelor civilizate de astăzi, datorită relațiilor existente de la o țară la alta și bazate pe necesitățile, în primul rînd economice, ale oamenilor [1]. Din punct de vedere lingvistic, caracterul lor internațional se explică prin faptul că sînt împrumutați din limbile clasice (latină și greacă). Deoarece cultura modernă este continuarea, mult dezvoltată, a culturii greco-romane, terminologia științifică inițială a fost luată din cele două limbi amintite. Odată creată, această tradiție s-a înrădăcinat treptat, încît chiar atunci cînd s-au produs invenții și descoperiri care n-aveau nici o legătură cu cultura și civilizația antică, s-a recurs tot la limbile clasice, adică la vocabularul acestor limbi, pentru a forma cuvintele necesare denumirii obiectelor și noțiunilor noi, absolut necunoscute mai înainte. În felul acesta au luat naștere mii și mii de termeni, mai mult ori mai puțin artificiali [2], care s-au impus în majoritatea cazurilor și au devenit un bun comun al limbilor așa zise de civilizație, căci corespund nevoii de înțelegere ușoară între oameni, indiferent de locul și de condițiile lor de viață [3].

Din discuția de pînă aici privitoare la nelogisme și la termenii tehnici (împrumuturi mai mult ori mai puțin recente din limbi străine) trebuie reținut că pe de o parte nu sîntem, nici nu putem fi principial și în general nici de fapt, contra lor, iar pe de altă parte atitudinea noastră în această problemă să se conducă după criterii politice, de ideologie a clasei muncitoare, care a fost ținută în întuneric de către regimul burghezo-moșieresc și are nevoie, în interesul întregului popor, să se lumineze, să învețe și să se cultive, spre a putea construi socialismul în patria noastră. Pentru atingerea acestui scop, limba trebuie să evite în măsură maximă dificultățile de înțelegere care au la bază mulțimea de împrumuturi străine inutile, primite de clasa conducătoare din trecut, fără necesitate pentru masele populare, dar în conformitate cu interesele ei.

---

[1] De ex.: *afazie*, *algebră*, *argument*, *bacterie*, *biologie*, *botanică*, *clasă*, *comunist* (și *comunism*), *cosmografie*, *critică*, *cultură*, *democrație* (și familia lui), *dialectic(ă)*, *dictatură*, *dramă*, *energie*, *epidemie*, *fizică*, *formă*, *geografie*, *geometrie*, *hegemon(ie)*, *ieroglifă*, *imperialist* (și *imperialism*) etc. etc.

[2] Cf. *aerodrom*, *aeroplan*, *automobil*, *electrodinamic(ă)*, *electrotehnic(ă)*, *fotoelectric*, *fotoscopie*, *gramofon*, *hidrocentrală*, *microbiolog(ie)*, *monogeneză*, *monotip*, *policlinică*, *polisportiv*, *politehnic(ă)*, *radiofonie*, *radioterapie*, *telefon*, *telegramă*, *televiziune*, *termodinamic(ă)*, *termometru*, *zootehnic(ă)* etc. Unele sînt compuse dintr-un cuvînt grecesc și unul latinesc.

[3] Problema termenilor tehnici în limba noastră a constituit obiectul unei comunicări făcute la sesiunea lărgită a Secției a VI-a a Academiei R.P.R. (2—4 iulie 1951) de către inginerul St. Bălan sub titlul: *Importanța fixării unei terminologii tehnice unitare pentru răspîndirea cunoștințelor tehnice în R.P.R.* (rev. *Cum vorbim*, iulie—august 1951, p. 44 urm.).

Felul cum se va rezolva problema neologismelor este, cred, cel indicat, în linii generale, de către tovarăşul L. Răutu în comunicarea făcută la sesiunea Academiei R.P.R. din martie 1951: « În sfîrşit, cîteva cuvinte în legătură cu dezvoltarea de viitor a limbii romîne. Limba romînă literară a suferit în ultimele decenii influenţa nefastă a jargonului de salon al claselor dominante. În limbă au fost introduse nenumărate barbarisme. Exponenţii culturii burgheze considerau că limba literară, cu cît mai greu este înţeleasă de popor, cu atît este mai aleasă. Noi ne exprimăm speranţa că lingviştii noştri, fără a-i repeta pe purişti, fără a-l imita pe Aron Pumnul sau — păstrînd toate proporţiile — pe Timoleon Pisani, vor aborda problema curăţirii limbii literare de zgură şi a apropierii ei tot mai mari de limba vorbită de popor. În niciun caz nu putem fi de acord cu părerea exprimată într-o lucrare a sa de Acad. I. Iordan, care preconiza un fel de selecţie naturală a neologismelor. Dacă limba manifestă indiferenţă faţă de clase, în schimb clasele sînt departe de a fi indiferente faţă de limbă; mai ales în condiţiile construirii socialismului, condiţiuni ale triumfului activităţii umane conştiente asupra haosului capitalist, dezvoltarea limbii trebuie îndrumată, şi anume, îndrumată pe făgaşul apropierii ei cît mai mari de limba vorbită de popor. Totodată trebuie îndrumată şi îmbogăţirea ei cu neologismele necesare. În U.R.S.S. se duce cu mare avînt activitatea de îmbogăţire a limbii naţionale cu noi termeni speciali. Numai în Letonia sovietică, comitetul special constituit în acest scop a aprobat aproape 40 mii de termeni noi din diferite domenii ale ştiinţei şi tehnicii. Noi, cei ce muncim pe tărîmul ştiinţelor sociale, cerem ajutorul lingviştilor pentru introducerea în limba romînă a unor termeni filozofici, care n-au existat în trecut în limba noastră. Unul din termenii fundamentali ai filozofiei — rusescul « bîtie », germanul « Sein » — este foarte greu traductibil în limba romînă. S-a introdus în limba noastră termenul « partinic ». Dar cum să traducem cuvîntul rusesc, de largă circulaţie în literatura ideologică — « partiinost »? Unii au ajuns să traducă « partinitate » şi chiar « partinicitate ». Cred că şi aici lingviştii noştri au un cuvînt de spus. Acestea sînt unele probleme unde o rodnică şi strînsă colaborare între lingvişti, filozofi, istorici poate aduce o valoroasă contribuţie la rezolvarea unor însemnate probleme ştiinţifice şi la dezvoltarea limbii romîne. » (*Problemele ştiinţelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R. (25 martie 1951)*, p. 64—65.) [1]

---

[1] La rezolvarea problemei neologismelor ne va fi de mare ajutor şi « Dicţionarul de cuvinte străine » al limbii ruse (*Slovar' inostrannîh slov*, apărut în a treia ediţie, Moscova 1949), conţinînd circa 20.000 cuvinte (« care se întîlnesc în operele clasicilor marxism-leninismului, în literatura popular-ştiinţifică, tehnică şi artistică » şi care provin « din limba greacă veche, latină şi în special din limbile orientale şi din limbile europene occidentale noi, precum şi cuvintele care au intrat în limba rusă din limbile popoarelor U.R.S.S. »). Cea mai mare parte a acestui dicţionar conţine cuvinte şi termeni internaţionali, comuni multor limbi ale pămîntului (de ex. *analiz*, *sintez*, *klass*, *revol'utsiia*, *kommunizm*, *konstitutsiia*, *soţializm* etc.). Mai ales aici stă interesul mare pentru noi al acestui dicţionar.

§ 5. Adaptarea neologismelor la sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre

Cuvintele străine (în sensul larg pe care l-am dat acestui epitet la începutul prezentului capitol) nu-și păstrează decît în mod cu totul excepțional forma lor, așa cum există ea în limba de origine. Ele se asimilează la sistemul fonologic și morfologic al limbii noastre, se conformează regulilor fonologice și gramaticale ale acesteia. Adaptarea se petrece, de obicei, treptat, durează vreme mai mult ori mai puțin îndelungată, pentru că însăși răspîndirea lor în limba majorității sau unanimității subiectelor vorbitoare are loc încet: fie că avem a face cu cuvinte împrumutate pe calea relațiilor directe de la un popor la altul, fie că-i vorba de termeni tehnici, culturali etc., care se introduc, în mod obișnuit, prin publicații de tot felul, introducerea lor în limbă se datorește totdeauna unui mic număr de oameni. Numai după trecerea unui anumit timp se produce treptat acceptarea împrumuturilor de către grupuri de vorbitori din ce în ce mai numeroase, pînă cînd folosirea lor devine mai mult ori mai puțin largă (sau chiar generală). Procesul adaptării cuvintelor străine la sistemul limbii împrumutătoare seamănă în linii mari cu asimilarea alimentelor de către organismul omului: trebuie să se producă diverse acțiuni din partea organelor respective, pentru ca, după înlăturarea elementelor de prisos, lipsite de valoare nutritivă, substanțele de care avem nevoie pentru întreținerea vieții să se integreze, să devină una cu carnea și sîngele nostru. Așa se explică de ce nu toate împrumuturile ajung un bun lingvistic comun: multe și foarte multe rămîn în limba grupurilor restrînse care le-au împrumutat, și nici acolo multă vreme, căci dispar din lipsă de valoare circulatorie (ca o marfă necerută). De aceea termenul «asimilație» din fiziologie îl folosesc și lingviștii atunci cînd vorbesc de adaptarea cuvintelor străine la structura limbii împrumutătoare.

Datorită transformărilor suferite de sunetele cuvintelor latinești, precum și puternicei influențe vechi slave, limba noastră posedă un sistem fonetic bogat și variat. Această situație i-a permis și-i permite să asimileze relativ ușor din punct de vedere fonetic cuvintele primite din alte limbi. Să ne gîndim, de pildă, că italiana, care are numai finale vocalice, trebuie să dea o astfel de finală unui împrumut străin terminat în consoană, iar franceza, ale cărei cuvinte se termină foarte des în consoană, trebuie să îndepărteze finala vocalică a cuvintelor împrumutate din alte limbi. Nu mai vorbim de faptul că atît italienei, cît și, mai ales, francezei îi lipsesc un număr de sunete (*h*, *j* celei dintîi, *h*, *č*, *ğ*, *ț* celei de-a doua), care apar des în diverse alte limbi, de unde le vin sau le pot veni împrumuturi.

Romîna nu posedă, între altele, vocalele *ö* și *ü*. Ne așteptăm, deci, ca cuvintele străine care au aceste sunete să le înlocuiască prin altele mai mult ori mai puțin asemănătoare. Așa se și întîmplă. Astfel frc. *bureau* a devenit *birou*, *chauf-*

feur — *şofer*, *coiffeur* — *coafor* etc. Prin urmare *ü* a fost redat prin *i*, iar *ö* prin *e* sau *o*, situație perfect logică, întrucît *ü* seamănă cu *i*, dar și cu *u*, căci are elemente fonice de-ale ambelor acestor vocale, iar *ö* seamănă, pentru aceleași motive, cu *e* și cu *o*. Din pricina naturii lor complexe (ambigue), aceste vocale pot fi redate în romînește și printr-un diftong: *iu* (pentru *ü*) și *io* (pentru *o*). De ex. frc. *cuvette* este pronunțat, de obicei, *chiuvetă*, iar frc. *liqueur*, *lichior*. Cîteodată cele două elemente ale diftongului suferă ceea ce lingviștii numesc diereză: semivocala devine vocală propriu-zisă și dintr-o singură silabă rezultă două. Este, de pildă, cazul frc. *punaise*, care se pronunță, obișnuit, *pioneză* (dintr-un *piuneză* anterior, încă viu astăzi, cu *u* neaccentuat transformat în *o*).

Am afirmat mai sus că adaptarea cuvintelor străine la sistemul limbii noastre durează vreme mai mult ori mai puțin îndelungată. Sînt destul de numeroase în momentul de față împrumuturile care nu și-au fixat încă aspectul fonetic. Astfel frc. *cuvette*, deja amintit, sună *chiuvetă* [1], dar și *chivetă*, ba chiar (foarte rar) *cuvetă*; frc. *curasse* se pronunță *chiurasă*, *chirasă* (rar), *curasă* (rar) și *cuirasă*; frc. *liqueur* apare sub formele *lichior*, *licher* și *licoare* (ultima e echivocă, fiindcă, de obicei, însemnează « substanță lichidă în general, băutură »).

Adaptarea în cazuri ca acestea a mers încet și din cauză că pătura conducătoare și intelectualii cosmopoliți au împiedecat-o, cu atît mai ușor, cu cît noțiunile respective circulau numai în vorbirea oamenilor culți, care păstrau și se sileau să păstreze pronunțarea franceză a cuvintelor de felul celor înșirate. (Am văzut cu alt prilej că chiar în scris unele erau redate întocmai ca în franțuzește.) Astăzi situația diferă, și într-un viitor apropiat ea se va schimba în așa măsură, încît cuvinte ca cele amintite ori vor deveni elemente ale limbii întregului popor și se vor asimila la sistemul acesteia, nestingherite de tendințe cosmopolite, ori vor dispărea (în ipoteza că vor fi înlocuite prin creații proprii sau prin împrumuturi mai accesibile).

Am dat, pentru *ö*, exemplele *şofer* și *coafor*. Modificarea în două feluri a aceluiași sunet franțuzesc se explică și fonetic (vezi cele spuse la locul cuvenit), dar și morfologic (în sens mai larg). Observăm că în ambele aceste exemple *ö* se găsește la sfîrșit, acolo unde se găsesc sufixele (la cuvintele formate cu ajutorul sufixelor). Limba noastră posedă un sufix *-er* (regional *-eriu*, variantă a lui *-ariu*: *coşer*, *pivnicer* etc.) și unul *-ier* [2] (*făclier*, *pălărier* etc.), sub influența cărora frc. *-ör* devine sau poate deveni *-er* aș zice dintr-odată, fără să mai șovăie, dacă cuvîntul în discuție se bucură de la început de o circulație mai largă). Cred că așa se vor fi petrecut lucrurile cu frc. *mineur* > rom. *miner*, care, foarte probabil, n-a sunat niciodată (nici chiar în vorbirea proprietarilor de mine și a consiliilor de administrație) *minör*. Romîna posedă însă și un sufix *-tor*, care, în unele cazuri, poate fi simțit ca *-or*. Dar chiar și sub forma lui obișnuită el a putut influența

---

[1] În vorbirea maselor populare orășenești pare a se încetățeni forma *ghi(u)vetă*.

[2] De fapt, este identic cu *-er* (< *-ar*), nu alt sufix, ca în neologisme de felul lui *casier*, *plutonier* etc.

asupra frc. *-eur*, în sensul transformării lui în *-or*, și uneori iarăși dintr-odată. Este, între altele, cazul frc. *mineur* > *minor* (termen juridic), al cărui *o* se va fi datorind, într-o anumită măsură, și etimonului lat. *minor*.

Din această discuție rezultă că la adaptarea neologismelor participă nu numai factorul fonetic, ci și cel morfologic (în sensul de formare a cuvintelor, cel puțin deocamdată). Lucrul nu trebuie să ne surprindă, pentru motivul că limba este o unitate și acționează, prin subiectele vorbitoare, ca atare. Un caz interesant și sigur de influență a morfologiei (= formarea cuvintelor) asupra neologismelor ne oferă cuvintele de origine franceză terminate în *ü*: *fichu*, *pardessus* etc., care au devenit rom. *fișiu*. *pardesiu* etc., dacă nu din primul moment (căci obiectele respective au constituit, un timp nu prea lung, apanaju claselor avute), desigur destul de repede și de ușor, datorită și sunetului (v. mai sus cele spuse despre *ü*), dar mai ales faptului că limba noastră are un sufix *-iu* destul de răspîndit (*cenușiu*, *vișiniu* etc.).

Interesant, dar nu neașteptat, este faptul că redarea în limba noastră prin *i* și *e* a vocalelor *ü* și *ö* din împrumuturi străine a avut loc și cu multe veacuri în urmă, la cuvintele venite din maghiară și turcă (limbi care, la fel cu franceza, posedă vocalele aici în discuție). Astfel magh. *költeni* a devenit rom. *cheltui*, turc *köfte* — rom. *cheftea*, *chiftea* (cu *e* neaccentuat > *i*), magh. *ülő*— rom. *ilău* etc. Putem adăuga, pentru *ü*, că chiar diftongul *iu* (asemănător cu *ü*) a dat în romînește tot *i*: v. slav. *bljudŭ* — rom. *blid*. Aceasta dovedește că avem a face cu o veche lege fonetică a limbii romîne, conform căreia grupul *iu* și echivalentul lui aproximativ *ü* nu pot, în anumite condiții, să se mențină ca atare, ci trebuie să se modifice, fie devenind *i*, ceea ce s-a întîmplat de cele mai multe ori, fie căpătînd aspectul unui diftong descendent (în poziție finală: *iu* [1]), fie, în sfîrșit, dezvoltîndu-se, prin diereză, în două silabe (*i*—*u* : *piuneză* > *pioneză*). În acest sens (al instabilității lui *iu* și *ü*) vorbesc chiar elemente latinești vechi, de ex. *înghiți* < *in-gluttire*, *sughița* < *sub-gluttiare*, care, prin înmuierea lui *l* și apoi prin prefacerea lui în *i*, au devenit *înghiuți(re)* și *sughiuța(re)*, iar mai tîrziu, potrivit tendinței fonetice amintite, *înghiți* și *sughița*.

În ce privește pe *cu* și *gu*, grupuri fonetice care de asemenea n-au existat în romînește [2], redarea lor variază: avem cînd *cu*, resp. *gu*, cînd *cv*, resp. *gv*, de ex. *ecuator* alături de *acvariu* (*acvatic* ș. a.), *linguistică* (din ce în ce mai rar) alături de *lingvistică*. Fiind vorba de cuvinte care circulă în cercuri mai mult ori mai puțin restrînse, aspectul lor fonetic s-a fixat sau tinde să se fixeze sub influența etimonurilor latinești respective. Știm însă că pronunțarea limbii latine

---

[1] Cf. și neologisme ca *mediu*, *orologiu* etc., care sînt pronunțate adesea *mediŭ*, *orologiŭ* (în loc de *medĭu*, *orologĭu*).

[2] Cuvintele latinești transmise limbii noastre au prefăcut uneori pe *qu* în *p* (*aqua* > *apă*, *quattuor* > *patru*) și pe *gu* în *b* (*lingua* > *limbă*), iar alteori au pierdut pe *u*, asimilînd astfel pe *qu* cu *c* și pe *gu* cu *g* (cf. *quinque* > *cinci*, *exstinguo* > *sting*). Faptul probează că încă de la început sistemul fonologic romînesc a eliminat grupurile de sunete aici în discuție.

diferă după cum specialiștii aparțin unui popor sau altuia. Astfel germanii pronunță pe *qu* (= *cu*) *cv*, iar pe *gu*, *gv*, pe cînd francezii și mai ales italienii le pronunță cum sînt scrise (și cum le pronunțau romanii înșiși). Noi am învățat latinește (în școli) mai întîi cu profesori ardeleni, care, la rîndul lor, învățaseră această limbă direct sau indirect de la profesori germani, așa că am deprins pronunțarea *cv* și *gv* a celor două grupuri fonetice în discuție. După aceea a intervenit influența franceză (mult mai puțin cea italiană), cu rezultatul că am păstrat pe *gu* și *qu* neschimbați la cuvintele împrumutate mai tîrziu.

Ar mai fi ceva de spus despre adaptarea neologismelor avînd terminații neobișnuite în limba noastră. Încep cu cele terminate în *o*, așadar într-o vocală care apare obișnuit numai la vocativul substantivelor feminine (nume proprii). Cînd sînt substantive (și, pe cît se pare, toate aparțin la această categorie morfologică), astfel de cuvinte trebuie să-și modifice aspectul, pentru a putea fi încadrate în una dintre declinările românești. Dacă *o* este accentuat, devine *ou*, după analogia substantivelor vechi de felul lui *bou*, *ou* etc. Ex: *cadou* (frc. *cadeau*), *lingou* (frc. *lingot*), *metrou* (frc. *métro*), *stilou* (frc. *stylo*), *tablou* (frc. *tableau*) etc. Cînd *o* e neaccentuat, se păstrează la forma nearticulată a substantivului: *radio*, *verso*, *zero*, dar prezintă dificultăți la adăugarea articolului și a desinenței de plural, cum rezultă, indirect, și din faptul că se evită, pe cît e posibil, formele acestea. În vorbirea păturilor largi, unde au pătruns *radio* și *zero*, se spune *radiul* și *zerul* (cf., pentru ultimul, mai ales plur. *zeruri*). Oamenii instruiți șovăie și, cînd n-au încotro, adaugă articolul întocmai ca la cuvintele în *o* accentuat: *radioul*, *versoul*[1], *zeroul*, și tot așa desinența pluralului: *radiouri*, *versouri*, *zerouri* (n-am întîlnit în scris, nici n-am auzit aceste forme, dar cred că ele există cel puțin virtual, în sensul că, atunci cînd nu pot fi evitate, cei care trebuie să le folosească așa le folosesc.) Cîteodată dificultatea este evitată prin înglobarea cuvîntului în grupa substantivelor cu *o* accentuat. Cred că acesta este cazul lui *studio*, care, la început, va fi fost accentuat pe silaba inițială (căci provine din italiană[2]) și apoi, din cauza dificultăților morfologice semnalate aici, s-a pronunțat *studió* (artic. *studioul*, plur. *studiouri*).

Situația se prezintă mult mai clar la substantivele terminate în *-e* și *-i* accentuați, și aceasta, datorită faptului că este vorba de vocale care poartă accentul cuvîntului (cf. cele constatate mai sus cu privire la *o* accentuat). Amănuntul interesează, întrucît trebuie, cred, interpretat în sensul că prezența accentului

---

[1] Pe acesta l-am întîlnit și sub forma *versul* (*Cuvîntul Liber*, dec. 1935, p. 44; *Viața Romînească*, iulie 1940, p. 50).

[2] Cf. *orice studiou cinematografic* (« Contemporanul », 5 nov. 1952, p. 3, unde apare și pluralul *studiouri*). Într-un roman dinaintea celui de al doilea război mondial am întîlnit acest cuvînt sub forma *studiu*, care nu poate fi acceptată, din cauza echivocului: *studiul maestrului* (cu sensul de « cabinet, cameră de lucru »). Înlocuirea lui *o* prin *u* la cuvinte de acest fel pare a se răspîndi. În « Contemporanul », 1949, nr. 164, p. 4, col. 1, citim: « manuscrisul Eminescu 230 *foliul* de la Biblioteca Academiei R.P.R. » (*foliu* = *folio*, adică *in folio*; cf. *zeru*, *radiu*, date în text ca « populare »).

pe vocala finală ajută la naşterea unei semivocale, ca un fel de prelungire a pronunţării vocale accentuate. Vom vedea chiar acum că semivocala este totdeauna *u*, foarte deosebită de *e* şi *i* din punctul de vedere al locului de articulare. (Ne-am fi aşteptat să se ivească un *i*, semivocală palatată.) Intervine factorul morfologic: fiind vorba de substantive, care trebuie, deci, să intre într-o clasă anumită de declinare, să se articuleze etc., limba le adaptează după criterii dacă nu exclusiv, cel puţin în primul rînd morfologice. Toate sînt nume de lucruri, prin urmare de genul neutru, ceea ce aduce cu sine, aş zice automat, finala *u*, singura posibilă, morfologic vorbind. [1]

Iată cîteva exemple (numărul total al cuvintelor de acest fel este foarte mic; afară de asta ele aparţin unor limbaje speciale): *aparteu* (termen de teatru, care însemnează « vorbele spuse de un personaj ca pentru sine, fără să fie auzit de partener ») < frc. *aparté*, *careu* (trupă de infanterie aşezată aşa fel încît formează un pătrat) < frc. *carré*, *taxiu* < frc. *taxi*, *travestiu* (apariţia pe scenă a unui personaj sub înfăţişarea altuia) < frc. *travesti*. Aspectul acestor cuvinte, aşa cum l-am redat aici, este singurul care se conformează sistemului fonologic şi morfologic al limbii noastre, şi de aceea îl întîlnim în vorbirea naturală, liberă a oamenilor neinfluenţaţi de modelele lor franţuzeşti[2]. Şi aici avem a face cu o veche tendinţă a limbii noastre, cum arată împrumuturi maghiare de felul lui *ceatlău*, *ilău* etc., provenite respectiv din *csatló*, *ülő*, care, deşi accentuate în limba lor de origină pe silaba iniţială (în maghiară, accentul stă întotdeauna pe prima silabă), au fost primite de romîni, încă de la început, cu accentul pe finală (care era de obicei lungă).

Cîteodată cuvinte de felul celor amintite capătă altă (sau şi altă) înfăţişare. Este cazul frc. *entrée*, de pildă, care are două forme: *antreu* şi *antret*[3]. Ultima, cu *t*, aminteşte de *comitet*, care, deşi de origină franceză (*comité*), a intrat în limba noastră din ruseşte, unde sună *komitét*. Cu acesta merge împreună *caiet*, tot

---

[1] Un *i* ne-ar trimite la numărul plural. Factorul fonetic se va fi amestecat şi în alt sens decît am spus mai înainte (accentul pe vocala finală), şi anume absenţa în limba noastră a cuvintelor terminate în *e* şi *i* accentuaţi.

[2] Cosmopoliţii, în măsura în care mai există astăzi, continuă să spună *aparté*, *caré*, *taxi*, *travesti*, dar la forma articulată şi la plural se supun normei generale, căci spun *aparteul* şi *aparteuri*, *taxiul* şi *taxiuri* etc.

[3] *Dicţionarul Academiei* înregistrează (fără indicarea izvorului) şi forma *antrea* (« vulgară »: de ce vulgară? Pentru că e cea mai conformă cu sistemul limbii noastre? ! Cf. *chiftea* < turc. *köfte*, *chisea* < turc. *kyase* etc.). Să se compare *cupea* şi *cupeu* « trăsură (sau automobil) închis(ă), în formă de cub » (frc. *coupé*). Dintre cele două aspecte romîneşti ale frc *entrée*, mult mai răspîndit este *antret*, care cred că de la început a aparţinut vorbirii mai populare. *Antreu* se aude tot mai puţin, chiar în vorbirea oamenilor instruiţi, poate şi din cauză că are încă un sens, acela de « mîncare ce se serveşte la începutul mesei după aperitive ». La Caragiale apare diminutivul *antreluţă*, care presupune un primitiv *antre(a)*, mai apropiat, din punct de vedere fonetic, de modelul franţuzesc. (Autorul îl atribuie unui personaj din « Momente ».) Cf. şi *bereu* (= *beretă*), tot la Caragiale (în schiţa « Domnul Goe »).

de origine franceză, dar venit din poloneză sau măcar influențat, în ce privește partea finală, de pol. *kajet*.

Mă mai opresc puțin la o ultimă grupă de neologisme, acelea terminate în *um: maximum minimum* ș. a. Aceste două cuvinte au în romînește o dublă funcțiune și un dublu aspect formal: sînt adjective, fără *-um (înălțime maximă, temperatură minimă)*, și substantive, cu *-um (maximum de încordare, minimum de salariu)*. Cum limba noastră nu cunoaște cuvinte în *-um* și totodată, cînd au valoare de substantiv, ele trebuie, în anumite condiții sinatactice, să fie articulate, se ivesc ezitări și, drept consecință inevitabilă, variații în ce privește forma lor. Mulți spun *maximul* și *minimul*, indiferent dacă sînt articulate ori nu, pentru a evita pe de o parte confuzia cu adjectivele corespunzătoare (ceea ce s-ar întîmpla la forma nearticulată fără *-um)*, iar pe de alta, prezența (neobișnuită în limba noastră) a accentului pe silaba anteantepenultimă (la forma articulată și cu *-um: maximumul, minimumul)*. Dificultățile de adaptare sporesc la pluralul articulat, unde numărul silabelor se mărește cu două, iar accentul, rămînînd pe aceeași silabă, se îndepărtează și mai mult de finală: *maximumurile, minimumurilor*. De aceea, probabil, fizicienii recurg la pluralele latinești *(maxima, minima)*, pe care însă nu le declină (nici n-ar putea), iar cei care preferă finala *-ul*, crezînd, fără temei obiectiv, că aceste cuvinte capătă astfel aspect (mai) romînesc[1], spun la plural *maximuri(le), minimuri(le)*, ca și cum singularul nearticulat ar fi (dar nu este, în sistemul adoptat de ei) *maxim, minim* (la fel cu adjectivele corespunzătoare) [2].

Alte neologisme în *-um* prezintă mai puține șovăieli, din cauză că găsesc un punct de sprijin în cuvinte mai vechi, cu care seamănă într-o privință ori alta. De pildă *ultimatum* se poate dispensa de *-um*, înglobîndu-se astfel în categoria participiilor (și a unor substantive) în *-at: a adresa un ultimat; ultimatul adresat Cehoslovaciei de către Hitler în 1938 a fost dat cu consimțămîntul guvernelor reacționare ale Angliei și Franței.*

Singurul neologism de acest fel care s-a încadrat definitiv și, pe cît se pare, fără greutăți în sistemul fonologic și flexionar al limbii noastre este *album* (articulat *albumul)*, datorită, cred, numărului mic de silabe și, mai ales, faptului că este accentuat pe finală (această particularitate l-a ajutat să primească ușor articolul enclitic). S-ar putea adăuga, dar numai parțial, *post-scriptum*, dacă-i lăsăm la o parte pe *-um*, ceea ce se și întîmplă uneori (grație ajutorului dat de *manuscript, rescript)*, și renunțăm în scris (pentru a ne deprinde cu ideea că avem un cuvînt compus « romînesc »), la trăsătura de unire *(postscript)*.

Asimilat pe deplin, dar altfel decît cele de pînă aici, este *prezidiu* (< lat. *praesidium)*, căruia i s-a înlăturat *-m* (așadar nu întreaga finală « neromînească »),

---

[1] Puținele cuvinte terminate (la forma nearticulată) în *-ul (cumul, preambul, vestibul)* sînt neologisme și, în plus, au accentul pe finală (unele în vorbirea tuturor).

[2] În *agrominim*, recent împrumutat din rusește, s-a impus de la început forma fără *-um* (în ciuda etimonului, care sună *agrominimum)*.

pornindu-se, desigur, de la numeroase alte neologisme terminate în *-iu* (*cortegiu*, *preludiu*, *refugiu* etc.), de origine franceză, dar modelate după tiparul latinesc. Asimilarea lui *prezidiu* s-a făcut în ultimii ani, de cînd există *Prezidiul Marii Adunări Naționale*, *Prezidiul Academiei* R. P. R. și, mai ales, obiceiul, practicat foarte des, de a se alcătui prezidii de onoare și active cu prilejul adunărilor şi mitingurilor ținute în țara noastră: apariția foarte frecventă în vorbirea curentă a acestui cuvînt (apariție provocată de larga circulație a noțiunilor înseși) a ușurat mult adaptarea lui la sistemul fonologic și morfologic al limbii romînești.

§ 6. Pătrunderea cuvintelor dialectale și populare în vocabularul limbii literare

Problema neologismelor nu este singura care se pune în legătură cu lexicul limbii literare contemporane. La fel de importantă, deși în alt sens, este problema cuvintelor regionale și a celor populare în general. La fel cu neologismele, regionalismele[1] pot constitui o piedică în atingerea scopului pentru care există limba și care este comunicarea ideilor, înțelegerea între ei a oamenilor. Neologismele îngreuiază, ba chiar fac imposibilă înțelegerea pentru masele populare, care au fost lăsate în întuneric, iar regionalismele, pentru locuitorii din ținuturile unde ele nu circulă și, adesea, pentru intelectuali, care, indiferent de cauze, chiar cînd sînt originari din regiunea respectivă, nu cunosc ori au uitat înțelesul cuvintelor folosite numai în unele graiuri locale.

Dacă ne referim la limba literară și dăm acestei expresii înțelesul ei adevărat, acela de limbă-model din punctul de vedere al « corectitudinii » nu numai gramaticale, ci și lexicale, neologismele și regionalismele introduse în limba literară pot păcătui și sub acest ultim aspect. Căci există și reguli sau legi lexicale, norme după care trebuie să ne conducem în scris și în vorbire și care constau nu numai în justa folosire a cuvintelor (cerută de proprietatea, precizia etc. termenilor), ci și în evitarea abaterilor de la vocabularul limbii întregului popor. Limba literară trebuie să îndeplinească într-o măsură mai mare decît celelalte aspecte ale limbii condițiile cerute unei adevărate limbi a întregului popor. Un scriitor sau un om de știință vorbește, în opera sa, ca reprezentant al colectivității în mijlocul căreia s-a născut și s-a format şi, în consecință, se adresează acestei colectivități în întregimea ei. De aceea el trebuie să țină seamă de nevoile intelectuale comune tuturor membrilor ei și să le satisfacă, din punct de vedere lingvistic, cu mijloace mai mult ori mai puțin comune tuturor. Aceasta, în momen-

[1] Trebuie preferat acest termen aceluia, mai răspîndit pînă nu de mult, de provincialism, pentru motivul că, aproape totdeauna, cuvintele în discuție aparțin unor regiuni, adesea puțin întinse, nu unor provincii propriu-zise. Afară de aceasta, *provincialism* poate fi echivoc (cf. *provincial*, cu nuanță uşor peiorativă în vorbirea oamenilor din « capitală », care nu-i totdeauna Bucureştii).

tul de față, numai la ideal, căci sîntem încă departe de vremea cînd instrucțiunea va fi nu numai generală, ci și la un nivel ridicat[1]. Deocamdată trebuie să avem în vedere acest ideal și să ne ostenim a-l ajunge.

Condițiile istorice de dezvoltare a poporului romînesc au dus la nașterea deosebirilor pe care le cunoaștem de la o provincie la alta, deosebiri mari din punct de vedere fonetic și lexical, care, evident, nu împiedică, ba nici măcar nu îngreuiază înțelegerea între vorbitori originari din provincii diferite. Apăsarea și mizeria claselor exploatate au făcut ca chiar după constituirea statului național aceste deosebiri să se mențină în largă măsură și să constituie o particularitate distinctivă a maselor populare. Consecința a fost și este că limba literară se resimte adesea de pe urma originii locale a autorului. Aceasta mai ales, dacă nu exclusiv, în cazul operelor literare, pentru motivul că conținutul lor se pretează, ba și îndeamnă oarecum, la folosirea unui limbaj cu colorit regional: unitatea dintre fond și formă permite, iar adesea chiar cere ca fapte și personaje luate dintr-un anumit mediu să fie prezentate într-o limbă care să amintească din cînd în cînd de mediul respectiv.

Scriitorii noștri au uzat și uzează de această libertate, care este, cîteodată, o obligație. Principial nu-i putem critica, nici măcar atunci cînd regionalismele apar în povestirea directă. În ce privește vorbirea personajelor, dacă ele fac parte din categoriile sociale neinstruite, întrebuințarea cuvintelor dialectale se impune. În ambele ipoteze este chestiune de măsură: scriitorul trebuie să dozeze folosirea regionalismelor nu numai pentru a nu îngreuia înțelegerea operei sale, ci și pentru a nu o deforma din punct de vedere artistic. Căci abuzul de cuvinte regionale dăunează măestriei artistice, a cărei realizare trebuie să fie ținta principală a oricărei opere literare.

În ultima vreme, datorită unei înțelegeri greșite a noțiunii de artă pusă în slujba poporului, diverși scriitori, nu prea numeroși (și nu totdeauna dintre cei mai buni), au abuzat de libertatea, pe care teoretic o au, de a-și alcătui un limbaj oarecum propriu, adecvat preocupărilor și scopurilor urmărite în operele lor literare. Unii și-au transformat povestirile sau romanele într-un fel de colecții folclorice, bogate în material dialectal, foarte interesant pentru lingviști, dar neinteresant pentru cititori și dăunător în cel mai înalt grad pentru opera de artă.

În comunicarea deja citată (p. 68), L. Răutu a atins, din fugă, acest aspect al activității literare din țara noastră: „Unii poeți abuzează de regionalisme. În poeziile despre Valea Jiului cuvîntul *ortac* este mai des întrebuințat decît chiar de locuitorii acestei regiuni». Iar revistele și cealaltă presă periodică, în recenziile despre opere literare, precum și în articole speciale, insistă mereu,

---

[1] De altfel în acel moment nu se va mai pune problema neologismelor și a regionalismelor: cele dintîi vor fi accesibile oricui încă de la începutul introducerii lor în limbă, celelalte vor fi puține iar cu timpul vor dispărea, în cea mai mare parte, dacă nu în total.

mai cu seamă după sesiunea din martie 1951 a Academiei R.P.R., asupra abuzului de regionalisme, pe care-l prezintă ca o manifestare « proletcultistă »[1].

Înainte de a exemplifica cele spuse pînă aici, trebuie să precizez că termenii « provincialisme » și « regionalisme, » folosiți de obicei pentru a califica materialul lexical care nu aparține limbii comune, nu sînt tocmai sinonimi[2]. Primul este mai cuprinzător, are o sferă mai largă decît al doilea, cum arată și tema lor (« provincia » este mai întinsă decît « regiunea »). Alături de aceștia apar, cu o valoare semantică asemănătoare, « cuvinte dialectale » și « cuvinte populare », așadar, dacă reținem forma adjectivală a tuturora, avem « provincial », « regional », « dialectal » și « popular ».

Primii trei pot fi socotiți, cu rezervele menționate, ca aproximativ sinonimi: deși semnificația celor doi dintîi este, la origine, locală, ea se confundă cu a celui de-al treilea, pentru motivul că « dialect » (sau « grai ») însemnează « vorbirea unei provincii sau a unei regiuni », « aspectul local sau teritorial al unei limbi ». Prin urmare, ei se opun lui « comun » sau « literar »: vorbirea provincială (regională, dialectală) se deosebește de limba comună, prin care înțelegem, de obicei, aspectul mai ales vorbit al limbii întregului popor, așa cum apare ea în relațiile curente dintre oamenii cu un grad mai mult ori mai puțin înalt de instrucțiune; ea se deosebește însă (într-o măsură chiar mai mare) și de limba literară, care este aspectul în special scris al limbii întregului popor și perfect conform cu regulile ei gramaticale și lexicale. « Provincial » și « regional » se opun, în mod obișnuit (din cauza nuanței semantice locale), mai ales lui « comun », iar « dialectal », mai ales lui « literar ».

În ce privește pe « popular », semnificația lui este strict socială, căci ne trimite la o categorie de oameni, care se opune altei sau altor categorii. Mă pun aici din punctul de vedere al celor care au folosit întîia oară acest termen, pornind de la deosebirea mare (și foarte mare în cazul unor țări ca a noastră) dintre lipsa de instrucțiuni a « poporului », care reprezenta enorma majoritate a populației, și instrucțiunea, în grade diferite, a păturilor sociale moșierești, burgheze și mic burgheze. Astăzi « popular » are, trebuie să aibă pentru noi alt înțeles, pe acela de « a întregului popor »[3], care nu se mai poate, deci, opune lui « comun » sau « literar », ci, mai degrabă, se confundă cu acestea. Și dacă n-am ajuns încă

---

[1] Termen împrumutat din limba rusă, unde a fost întrebuințat întîia oară cu privire la partizanii extremiști ai « culturii proletare » *(proletarskaia kul'tura > proletkul't)*, care credeau că trebuie înlăturată și distrusă întreaga cultură dinaintea Marii Revoluții din Octombrie, pentru motivul că a fost creată de burghezie, dușmanul de moarte al proletariatului. Cf. și cele spuse de I.V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 17: « La noi existau într-un timp « marxiști » care susțineau că drumurile de fier rămase în țara noastră după Revoluția din Octombrie sînt burgheze și că nu ne șade bine nouă, marxiștilor, să le folosim, că trebuie să le distrugem și să construim alte căi ferate, « proletare ». Pentru aceasta, ei au căpătat porecla de « troglodiți »... ».

[2] Vezi și nota de la p. 87.

[3] Cf. « masele populare », « democrație populară » și alte construcții în care adjectivul nostru deșteaptă numai această idee.

la stadiul de dezvoltare către care tinde regimul nostru democratic, nu este un motiv să păstrăm vechea semnificație izvorîtă din ideologia de clasă a exploatatorilor de pe vremuri.

Dau acum un număr de exemple din opere literare contemporane care păcătuiesc prin abuzul de provincialisme (nu atît în dialogul personajelor, cît mai ales în povestirea directă.)

În fruntea tuturor trebuie, cred [1], să punem romanul tînărului scriitor moldovean Ion Istrati: *Grîu înfrățit* [2]. Înșir cuvintele dialectate găsite în primele trei pagini: *dimerlie*, *a se frăsui*, *țuhal*, *tăbultoc*, *barabulă*, *păpușoiști*, *a se ogoi*, *a odrăsli*, *holboră*, *chir*, *ciucleji*, *boncălui*, *gobăi*, *strujăni*, *covălie*, *hîrj*, *daică*, *șui* (subst. plur.), *muruit*, *huiet*, *sfădălie*, *scăldăciune*. Pe unele dintre ele nu le înțeleg nici eu (dacă nu le caut prin dicționare și glosare), deși sînt lingvist și, pe deasupra, moldovean. Din cauza aceasta se poate întîmpla să greșesc în... minus, și să las la o parte cuvinte, tot regionale moldovenești, care (pentru motivul că le folosesc eu însumi) mi se par numai populare, adică mai mult ori mai puțin general romînești, cu circulație în toate graiurile noastre sau în marea lor majoritate. Iată și dintre acestea cîteva (existente tot în primele trei pagini ale romanului): *lipcă* (*a sta lipcă*), *a tropăi*, *pop*, *ogrinji*, *oleacă* [3], *păpușoi* [3], *otavă*, *crîcneală*, *imaș*, *a se oploși*, *gonitor*, *lehamite*, *stuhuită*.

Să nu vă închipuiți că autorul nostru pune astfel de cuvinte în gura personajelor sale, care sînt țărani moldoveni și, prin urmare, pot, ba chiar trebuie (în anumite limite) să vorbească în graiul lor local. (Se întîmplă și asta, firește, ba încă într-o și mai largă măsură.) Exemplele citate sînt luate din povestirea directă, a autorului, care, pornind dela ideea, justă în sine, că trebuie creată și cu ajutorul limbii atmosfera necesară înțelegerii evenimentelor și oamenilor prezentați într-o operă literară [4], a crezut că poate vorbi el însuși întocmai ca unul dintre țăranii moldoveni ai romanului. Greșeala lui este de ordin cantitativ, nu calitativ: exagerează, și exagerează mult, nu numai în dauna artei, ci și a înțelegerii propriu-zise, care este însăși rațiunea de a fi a limbii ca atare, indiferent de aspectul ei și de scopul mai special pe care-l urmărește într-o împrejurare dată.

Pentru a aprecia concret procedeul aici în discuție, socot util să citez cîteva fragmente: « Pînă la Crăciun, o mai închipuiseră ei, care și cum putură. Ba mai oleacă de grîu, un țuhal-doi de grăunțe, ba cîte o dimerlie de orz, ori secară, un tăbultoc de barabule și nu mai încăpu crîcneală». (P. 5.) « Și de unde pînă

[1] Mă exprim astfel pentru motivul că problema aici în discuție n-am urmărit-o decît în mod întîmplător.

[2] Publicat (în 1950) de « Editura pentru literatură și artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. », care își are astfel partea ei de răspundere pentru acceptarea, în forma-i originară, a acestei opere.

[3] Acestea două sînt specific moldovenești, dar au ajuns a fi cunoscute și de către romînii din alte părți (mai ales *oleacă*, intrat chiar în limba literară, prin scriitorii moldoveni de mare talent, ca M. Sadoveanu ș.a.).

[4] Potrivit corespondenței dintre conținut și formă.

atunci cireada umbla numai pe imaş la Ţurcani, văcarii lăsară vitele să pască de laolaltă peste miriştĭ şi păpuşoişti, doar doar li se va ogoi foamea. În zadar, căci pe ţarinele arse nu odrăslise nici ştirul, nici holbora, nici chirul şi nici loboda, şi vitele prinseră a boncălui, cutreierînd, cu boturile rănite de ciucleji şi bulgări, haturi peste haturi, din vîrf dela Sfichi şi pînă-n vale, la Cal-Alb, unde secase iazul». (P. 6.)

Se vede uşor că autorul s-a s i l i t să vorbească în felul acesta, că a căutat cuvintele, aşa cum le căutau, pînă nu de mult, poeţii care îşi închipuiau că există cuvinte «frumoase» şi cuvinte «mai puţin frumoase» sau «urîte» prin ele înseşi, nu prin modul cum le folosim noi în conformitate cu conţinutul pe care trebuie să-l exprimăm şi cu regulile limbii. (Şi la poeţi intervine adesea necesitatea, deci scuza, impusă de normele mai mult ori mai puţin fixe ale versului, pe care sînt de asemenea ţinuţi să le respecte.) Ce necesitate, în cazul de faţă, a cerut întrebuinţarea lui *odrăsli* cu sensul învechit (şi nu tocmai propriu aici!) de «a răsări»? Întrebarea se poate repeta şi cu privire la alte cuvinte dintre cele amintite şi dintre sutele neamintite, dar prezente la tot pasul în romanul lui Istrati. Avem a face cu o înţelegere profund greşită a noţiunilor de «popor» şi «popular» aplicate în domeniul limbii şi al literaturii, după cum am mai spus, şi totodată cu o concepţie formalistă, deci, în fond, idealistă despre «arta literară». Scriitorii burghezi cultivă «cuvîntul» în sine şi pentru sine, indiferent de conţinutul operei literare, închipuindu-şi că pot exprima o noţiune, un sens prin orice cuvînt li se pare lor potrivit nu pentru că ar corespunde noţiunii sau sensului în discuţie, ci pentru că satisface o necesitate de ordin formal variabilă de la un scriitor la altul, ba chiar şi la acelaşi scriitor de la o operă la alta, de la o situaţie la alta, de la un moment la altul. Osteneala, pe care putem fi siguri că şi-a dat-o Istrati, de a găsi cuvinte cît mai «populare», mai «neaoşe» etc., este efectul unei concepţii asemănătoare cu a scriitorilor burghezi: tot goana după un fel de «virtuozitate» formală, mai exact spus lingvistică, l-a făcut şi pe dînsul să umble după cuvinte dintre care pe unele nu le mai întrebuinţează nici el însuşi, chiar cînd vorbeşte cu ţăranii din partea locului.

Această concepţie, de care nu-şi dă bine seama, precum şi lipsa de experienţă literară, explică o anumită nesiguranţă în folosirea materialului lingvistic, care-l face să dea unor cuvinte nuanţe semantice sau funcţiuni sintactice necunoscute. De ex.: *tot tropăiau* [1] *dintr-o odaie într-alta* [la Primărie] (p. 5.); *nu căzu măcar un şuvoi* [2] *de ploaie* (p. 5); *o casă bătrînească feţuită* [3] *cu var* (p. 6); *Încolo, pînă-n*

---

[1] Acest verb însemnează «a face tropa-tropa cu picioarele încălţate, a lovi, a izbi pămîntul sau duşumeaua cu încălţămintea».

[2] Cum poate ploua «cu şuvoaie»? (După ce plouă mult şi repede, se fac şuvoaie pe pămînt, dar asta nu însemnează «a plouat cu şuvoaie».)

[3] *A feţui* se spune mai ales despre lemne cînd se geluiesc, cînd li se dă un fel de lustru cu ajutorul gealăului sau feţuitorului. Pereţii unei case se pot feţui şi ei, dar nu cu var (sau cu vreo vopsea oarecare), ci tot cu o unealtă. Meşterii zidari spun *a sclivisi*.

malul pîrăului, este oleacă de grădină care...[1] (p. 6); *întorcîndu-se la o bucată de de noapte acasă*[2] (p. 6). Cu această mulțime de cuvinte și expresii regionale sau populare contrastează apariția, la fel de deasă, a perfectului simplu, care constituie, cum știm, o particularitate a graiurilor oltenești și (mai puțin) muntenești. (Vorbirea moldovenească se caracterizează, dimpotrivă, prin absența totală a acestei forme verbale, care a făcut loc, de multă vreme, perfectului compus.) De pildă: « De cum *se puse* barosan pe iarnă și *se troieni* drumul... Toată vara, de sus, de pe muchea Găurencii și pînă la Pîșcov... nu *căzu* măcar un șuvoi de ploaie. Nălbenii nu *ridicară* în toamnă de pe ogoare nici sămînța... Odată cu toamna, oamenii mai *vîndură* cîte un juncan... mai *schimbară* caii pe boi... și *intrară* în iernat cu două trei oi și cu boulenii pentru arătură. Femeile *oploșiră* cîteva gobăi... Apoi se *tăiară* berbecii...., pînă cînd... *ajunseră* la un moment dat cu gata. Așa îi *găsiră* sărbătorile...» (P. 6—7)

Se înțelege că în unele cazuri, poate chiar de cele mai multe ori, perfectul simplu se impune, fiindcă autorul raportează fapte care s-au petrecut înaintea momentului cînd au loc evenimentele povestirii propriu-zise și n-au legătură directă cu acestea sau, mai exact, sînt indiferente pentru autor și pentru personajele lui în momentul povestirii. Dar unui cititor inițiat în sintaxa verbului romînesc din limba literară și din graiurile locale contrastul dintre formele verbale citate și materialul lexical îi atrage atenția și-i provoacă nedumerire [3].

Unii scriitori merg și mai departe (dacă se poate!) în redarea vorbirii regionale, întrucît se ostenesc s-o reproducă așa zicînd exact chiar din punctul de vedere al pronunțării. Procedeul nu se recomandă absolut prin nimic, pentru motivul că nu poate contribui în nici un fel la caracterizarea psihologică a personajelor. Iar cînd scriitorul nu cunoaște (și e destul de greu să cunoască), măcar în linii mari, particularitățile fonetice ale graiului local respectiv, ajunge să creeze o imagine nu numai falsă, ci și caricaturală a acestuia. Este, între altele, cazul lui Ben Corlaciu, *Noaptea de la Ipotești (Viața Romînească*, dec. 1950), care pune pe țăranii din satul natal al lui Eminescu să vorbească moldovenește... sadea. Astfel, alături de mold. *mini*, *meli* etc., găsim, la aceeași oameni, *vale*, *scoate*, *lume* etc. (așadar ca în limba literară), ba încă, unul și același cuvînt apare cînd cu *e* neaccentuat prefăcut în *i*, cînd cu el păstrat: *di* și *de*, *ci* și *ce* etc. Tot așa *i* după *s*, *ș*, *ț* etc. la unele cuvinte rămîne, la altele se transformă în *î* (iarăși fără alegere): *așizare* (= *așezare*, mold. însă sună *așăzari*), *nopții* etc., alături de *sîngur*,

[1] *Oleacă de grădină* = puțină grădină, un capăt sau o fîșie de grădină este cam forțat, dacă nu chiar impropriu (din cauză că i se dă acestui grup sintactic valoare de subiect). « Grădina » (oricare ar fi ea) poate duce pînă la un anumit loc, dar oleacă (sau « leaca ») de grădină?

[2] *La o bucată de noapte* « după ce a trecut o parte sau o bucată din noapte » (autorul s-a condus după formule ca *la miez de noapte* sau *la două ceasuri din noapte)*.

[3] Trebuie să adaug că în noul său roman *(Trandafir de la Moldova)*, I. Istrati folosește într-o măsură mai mică material regional de felul celui discutat aici, fără să izbutească totuși a-l doza cum trebuie.

şi, *bătrîneţîle*, *ţî-i (= ţi-i)* etc. Aceleaşi şovăiri în cazul palatalizări labialelor: *meu*, *mi*, *visat* etc., lîngă *chiept* [sic !], *izghi*, *(să) hie* etc., şi al redării lui *č* (pronunţat, cum ştim, de către moldoveni ca *ś*, sunet intermediar între *č* din limba literară şi *ş)*: *ce*, *flcior* etc., alături de *aşeia*, *şele*, *aişi* etc. De asemenea şovăie autorul cînd foloseşte perfectul compus cu privire la forma auxiliarului: *o trimis* (ar fi trebuit *o trimes*, fiindcă aşa spun moldovenii), *n-o bătut* etc. şi *a cumpărat*, *ne-a culcat*, *mi-au luat* etc. (pretutindeni vorbesc ţărani).

Mai gravă este prezenţa, în vorbirea presupusă moldovenească, a unor forme caracteristice pentru alte graiuri locale: *iram*, *şade* (şi *şadi)*, *strein* (şi *înstreinat)*, *coconii*, *mumă*, *sări!* (imperativ), *o hi*, *or prins*, *or tăiet* [1], *ai mere (= ai merge)*, *aste meleaguri*, *inima aia* etc. [2]

Dacă cele mai multe fapte de acest fel ne întîmpină în opere literare cu conţinut « moldovenesc », indiferent de originea locală a autorilor (care sînt totuşi, în marea majoritate a cazurilor, moldoveni), tendinţa de a întrebuinţa material lingvistic regional (de obicei, dar nu exclusiv, cuvinte şi expresii) apare şi la autori originari din alte provincii ale ţării. Fără să mă gîndesc, nici pe departe, la. . . circumstanţe atenuante pentru scriitorii provinciali (aprecierile de mai sus cu privire la « Grîu înfrăţit » dovedesc aceasta), cred că trebuie totuşi să facem o deosebire între ei şi cei din Muntenia, pornind de la faptul că limba literară are la bază graiul muntenesc, iar de la 1859 încoace, cînd centrul economic, politic şi cultural al ţării au devenit Bucureştii, această limbă s-a îmbogăţit mereu cu elemente regionale munteneşti (şi olteneşti), care s-au impus, în mare parte, chiar limbii vorbite a oamenilor instruiţi de pretutindeni. Vreau să spun cu aceasta că scriitorii munteni se găsesc în condiţii obiective mult mai favorabile, pentru a nu fi ispitiţi să recurgă prea des la material lingvistic din graiurile lor

---

[1] Această formă de perfect compus, specifică pentru unele graiuri de peste munţi, urmăreşte aprig pe unii scriitori ai noştri, chiar moldoveni (cazul lui Cezar Petrescu, despre care nu se poate spune că nu cunoaşte, şi încă bine, atît limba literară, cît şi vorbirea moldovenească). Pornind de la faptul că pers. III sing. face *o fost* şi de la ideea, justă în general, că pers. III plur. diferă de a III-a sing., scriitorii neiniţiaţi (şi ...neatenţi) greşesc cu atît mai uşor forma pluralului, cu cît în graiurile munteneşti apare sing. *o* alături de plur. *or*, dar nu la perfectul compus, ci la viitor *(o fi — or fi)*. Aşadar, o dublă greşeală, adică o dublă confuzie (perfectul simplu cu viitorul şi graiul moldovenesc parte cu cel muntenesc, parte cu cel ardelenesc). Astfel Dan Deşliu, care, în ciuda vîrstei sale foarte tinere, se dovedeşte a fi un bun cunoscător al limbii romîneşti, chiar sub aspectele ei regionale, face aceeaşi greşeală în ce priveşte forma auxiliarului la perfectul compus moldovenesc. Într-un reportaj (« Pe drumul belşugului ») din « Scînteia », 11 aprilie 1950, despre gospodăria agricolă colectivă din comuna Pechea (raionul Galaţi), pune în gura membrilor acestei gospodării forme de perfect ca *or cuprins*, *or lucrat*, *or terminat* etc., împreună cu *a venit*, *a murit*, *a izbutit* etc. De altfel nu sînt singurele inconsecvenţe acestea. Cf. *al nost' (= al nostru)*, care e un ardelenism, *tînjeală* (pentru *tânjală)*, *e loc de ajuns* (vorbirea moldovenească, indiferent dacă e populară sau numai familiară, nu cunoaşte pe *e*, ci numai pe *(î)i* şi *este)*, *calea iasta* (pentru *calea aiasta* sau *calea asta)*, *o să iasă* (pentru *are să iasă)* etc.

[2] Pentru alte inadvertenţe (presupuse moldovenisme !), vezi articolul *Cîteva observaţii asupra limbii unor opere literare (Cum vorbim*, decembrie 1951).

locale. Afară de asta, conştiinţa că limba vorbită şi scrisă de dînşii se identifică, în general, cu cea literară ar trebui să-i împiedice de a folosi particularităţi dialectale. Căci apariţia acestora este, cred, o dovadă de « inferioritate » şi pentru graiul respectiv şi pentru cei care le întrebuinţează. Ele au caracterul, dacă nu al unui « protest », cel puţin al unui drept la viaţă pe care îl cere (prin reprezentanţii lui) graiul devenit simplă vorbire provincială, după ce o bucată de timp (este acesta cazul graiului modovenesc) s-a bucurat de aceleaşi drepturi, ba, în ce priveşte valoarea operelor literare, chiar de întîietate faţă de cel care, graţie împrejurărilor istorice, s-a ridicat la rangul de limbă literară şi oficială a ţării.

Scriitorii munteni care uzează, iar uneori abuzează de cuvinte şi expresii dialectale sînt, fireşte, mai puţin numeroşi decît cei moldoveni, dar nu lipsesc, cum ne-am aştepta, teoretic vorbind. Aceasta dovedeşte că adevărata cauză a fenomenului aici în discuţie este aceeaşi pe care am indicat-o la începutul prezentului paragraf, şi anume concepţia formalistă, adică idealistă, despre limbă, căreia i-aş spune acum, cu un termen mai just, naturalism lingvistic: după cum, în ce priveşte conţinutul, scriitorul naturalist crede că descrierea realităţii, fără o alegere a faptelor şi fără să ia poziţia faţă de ele, este suficientă, că, deci, înfăţişarea realităţii constituie un scop în sine, tot aşa, cînd e vorba de limbă, el îşi închipuie că prezenţa unui bogat material apropiat de vorbirea reală a personajelor este obligatorie pentru o operă literară.

Spre a ilustra acest punct de vedere, mă voi opri la romanul *Desculţ* (vol. I, Bucureşti 1948) de Zaharia Stancu. Trebuie să precizez, chiar dacă nu-i absolut necesar, că nu poate fi vorba de o comparaţie între această operă şi romanul lui Istrati, discutat mai sus, nici din punctul de vedere al valorii literare, nici din acela al modului cum este folosit în ambele materialul lingvistic regional. Asemănarea constă în simplul fapt că şi Z. Stancu întrebuinţează elemente din vorbirea locală a personajelor romanului. Date fiind talentul şi experienţa literară îndelungată a acestui scriitor, este firesc ca utilizarea lexicului regional să fie făcută cu măsură şi chiar cu artă.

Iată o listă destul de bogată, dar nici pe departe completă, a cuvintelor regionale munteneşti, dintre care multe sînt specifice regiunii (Teleorman) unde se petrec evenimentele: *sfoiag*, *gaică*, *zăbăuc*, *snanie*, *geac*, *năvleg*, *groştei*, *izîni*, *tîromi*, *fişteică*, *covercă*, *snagă*, *ligav* (şi *lingav)*, *cantaur*, *natantol*, *pricăjit*, *dăulat*, *deliu*, *năzuros*, *siteav*, *bîcî* , *lulu'*, *caraulă*, *cavaf*, *cealmà*, *ci(u)mber*, *feregeà*, *mintean*, *zăbun binà*, *zaraf*, *raià*, *narghileà*, *dam*, *dever*, *rîlă*, *mahmudeà*, *chervan*, *nărîmzat*, *tarapangeà*, *sfoig'*, *tor*, *gadină*, *dulamă*, *testemel*, *siv*, *lacră*, *dadă*, *bulgu'*, *bonţ*, *fîşcă*, *ghioroc*, *ghiurt*, *giovl'*, *pearcă*, *ponod*, *smotoc'*, *teşmen'*, *tofolog* etc.

O parte dintre aceste cuvinte sînt necunoscute chiar oamenilor originari din ţinuturi învecinate şi lingviştilor, cum dovedeşte faptul că un fost asistent la catedra de Limba romînă, născut în regiunea Piteşti, unde a trăit tot timpul, şi eu însumi avem nevoie de « traducerea » lor. Trebuie arătat, pentru înţelegerea

și aprecierea justă a situației, că faptele povestite în romanul « Desculț » datează de acum o jumătate de secol și sînt autobiografice, în sensul că autorul le cunoaște direct, prin participarea sa și alor săi la ele. Acest amănunt explică și, într-o anumită măsură, justifică, folosirea, în povestirea directă, a bogatului material lexical așa de puțin accesibil: ca participant la evenimentele relatate, autorul se transpune în situația de atunci și vorbește, aproximativ, ca un țăran din vremea aceea și dintr-o regiune rămasă în urmă din punct de vedere social-economic (așa se face că apar atîtea cuvinte turcești, dispărute de mult în alte părți: orașul Turnu Măgurele și ținutul din jurul lui au fost raia turcească).

Iată și cîteva pasaje, pentru a ne da seama de felul cum apar cuvintele dialectale în legătura lor sintactică cu cele din fondul principal și cu vocabularul limbii comune: « Văzîndu-se luat în răspăr, s-a supărat boierul. L-a dus la oraș jandarmul pe văru-meu Pantilie. L-au sucit, l-au răsucit, nimic n-au putut stoarce din el grangurii. L-au lăsat, pînă la urmă, în voia lui, l-au socotit cantaur, zăltat, deliu aproape. N-o să răstoarne lumea cu dosu-n sus cu snoavele lui. . . I-a venit lui văru-meu Pantilie vremea să meargă la oștire. S-a dus la oștire la Turnu, la dorobanți. I-a căzut să ajungă ordonanță la un căpitan, unul Jirescu, os din boierii Jirescu care au moșii între Călmățui și Olt, sus la Crîngeni. » (P. 35.) « Cîțiva, cu gîtul în vîlvori, se apropie de butoi. Întind mîinile spre cănile pe care le aduce pe o tavă mare de lemn mocanca, nevasta cîrciumarului. Între ceata celor însetați de vin și butoi se așează Zvîca, măruntă, vie ca o zvîrlugă. Ochii, care pînă mai adineauri păreau stinși, uscați de plîns după copiii ei morți în toiul iernii, s-au aprins. Poartă șorț negru, ghiurt negru, cimber negru dada Zvîca. E galben șofran obrazul ei. Mai galbene buzele . . . » (P. 98.)

Comparînd aceste pasaje cu cele reproduse mai sus din « Grîu înfrățit », nu-i greu de observat că prezintă mult mai puține greutăți din punctul de vedere al înțelegerii, și nu numai pentru un cititor cunoscător într-o anumită măsură a graiurilor muntenești. Faptul se datorește unei dozări meșteșugite a întrebuințări cuvintelor regionale, care permite cel puțin sezisarea aproximativă a sensului termenilor necunoscuți și, deci, înțelegerea globală a frazei. Folosirea moderată a materialului lingvistic regional în romanul « Desculț » face ca pasajele de felul celor citate să fie relativ puține. De aceea n-a fost tocmai ușor să le găsesc. Numai în total considerate, elementele lexicale cu caracter regional sînt numeroase, și faptul se datorește, în bună parte, întinderii neobișnuite a cărți (400 pagini in 8^0 mare).

Comparația pe care am făcut-o între « Grîu înfrățit » și « Desculț » este instructivă, căci ne arată cum trebuie rezolvată practic problema folosirii graiurilor locale în opera literară. Este vorba, deci, numai de aplicarea unui principiu, nu de principiul însuși, cu care toată lumea este, nu se poate să nu fie de acord. După cum nu ne ridicăm principial contra neologismelor, ci ne limităm să cerem o întrebuințare justă a lor, atît cantitativ, cît și calitativ vorbind, tot așa nu com-

batem utilizarea cuvintelor regionale, dacă ea se realizează cu măsură, fără exagerări în ce privește numărul și fără a face din prezența lor un fel de scop în sine [1].

Aceeași atidudine trebuie s-o avem și față de arhaisme. În romanele și povestirile cu conținut istoric, scriitorii se găsesc față de cuvintele vechi, mai mult ori mai puțin caracteristice pentru epoca respectivă, în aceeași situație ca autorii de romane cu subiect actual, luat din viața rurală, față de cuvintele regionale. Situația unora seamănă cu a celorlalți prin faptul că pe de o parte trebuie să folosească (cel puțin în dialog) material lingvistic vechi, iar pe de alta, folosirea lui trebuie făcută cu măsură, în vederea aceluiași scop, de a nu îngreuia înțelegerea și a nu dăuna valorii artistice a operi literare.

În ce privește mînuirea arhaismelor, se ivesc dificultăți necunoscute în cazul regionalismelor. Acestea din urmă se pot și «învăța», chiar «pe viu», la fața locului, în ipoteza că scriitorul descrie viața și oamenii dintr-o regiune puțin familiară lui. Arhaismele trebuie studiate, findcă nimeni nu le poate cunoaște. Pentru aceasta e nevoie de lecturi numeroase și repetate, de o cercetare propriu-zisă (așa cum procedează filologii și lingviștii), căci numai astfel își poate cineva însuși limba unei epoci, adică particularitățile ei caracteristice. Acest lucru cere timp și osteneală, ceea ce scriitorii noștri, cu extrem de puține excepții, nu sînt încă deprinși să facă.

O deosebire între regionalisme și arhaisme trebuie totuși să existe. Dacă în cazul celor dintîi, afară de cuvinte, pot fi folosite și forme gramaticale, eventual chiar unele fonetisme (bineînțeles, numai în dialogul personajelor fără instrucțiune), arhaismele trebuie să constea exclusiv în cuvinte, și aceasta, pentru a nu îngreuia înțelegerea și pentru a evita, totodată, unele aspecte sau chiar greșeli care ar da vorbirii un aspect ciudat (vezi ceva mai încolo). Cunoștințele noastre despre aspectele din trecut ale limbii romînești nu sînt totdeauna sigure, și de aceea se impune să fim prudenți în folosirea materialului pe care credem că-l putem pune în vorbirea personajelor din opere literare cu conținut istoric. Se recomandă prudență în special scriitorilor care cunosc superficial sau nu cunosc de loc limba veche.

Un amănunt important este următorul. Pînă în epoca foarte apropiată de a noastră au existat deosebiri destul de mari între vorbirea moldovenească și cea muntenească. Nu numai autorii de scrieri religioase, oameni în general cu mai puțin instrucțiune, ci și cronicarîi care făcuseră studii la școli înalte (cazul lui Miron Costin, Stolnicul Cantacuzino, D. Cantemir) întrebuințau, în mod obișnuit, aspectul «vorbit», adică mai mult ori mai puțin local, al limbii din provincia respectivă. De aceea, pentru epocile trecute arhaismele se confundă adesea cu regionalismele, și cum graiurile populare prezintă pînă astăzi nume-

---

[5] Cu privire la folosirea regionalismelor în limba operelor literare, cf. *Probleme de literatură și artă* 1951, nr. 3, p. 50 urm. (E vorba de literatura sovietică rusă.)

roase particularități arhaice (mai cu seamă în vocabular), urmează că « arhaism» și « regionalism» sînt de multe ori același sau cam același lucru. Această situație ușurează oarecum sarcina scriitorilor actuali, în sensul că atunci cînd cred necesar să folosească material lingvistic arhaic se pot conduce, pentru a nu greși, și după aspectul de astăzi al principalelor graiuri romînești.

Limba operelor literare contemporane oferă prea puțin prilej de discuție în legătură cu arhaismele. Și se înțelege de ce. Marea majoritate (aproape unanimitatea) a romanelor și povestirilor din momentul de față au subiecte actuale: fapte și oameni care luptă sau au luptat înainte de 23 August pentru democrație și pentru socialism. Extrem de puține sînt operele care se ocupă de trecut, mai ales de un trecut îndepărtat. Pentru acest motiv recolta mea în domeniul arhaismelor este săracă. (Sărăcia se datorește și faptului că n-am urmărit problema decît în chip cu totul întîmplător.)

Mă opresc la un fragment din drama *Ion Vodă cel Cumplit* de L. Fulga (tipărit în *Contemporanul*, cu data de 3 august 1951). La fel cu autorii de opere literare avînd subiecte din viața noastră rurală, L. Fulga a crezut că personajele sale trebuie să vorbească potrivit cu condițiile realității sociale în care trăiesc și acționează. Din păcate încercarea a dat greș aproape în întregime. Iată cîteva exemple [1]: *ăsta* (pentru *ista* sau *aista*) ; *ne-o întreba*, *ne-o trage* (în loc de *ne-a întreba*, *ne-a trage*) ; *mi-ar place* (pe vremea aceea nu spuneau *place* pentru *plăcea* nici muntenii, cu atît mai puțin moldovenii); *(eu) auz*, *(eu) crez* (în loc de *aud*, *cred*) ; *Berheaci* (nume propriu, același cu actualul *Berheci*, afluent al Bîrladului, care nu putea avea în sec. XVI diftongul *ea*, fiindcă în silaba următoare nu este *ă* sau *e*) ; *boieria-ta* (ca formulă de adresare n-a existat); *întru aceea* (cauzal, sinonim cu *pentru aceea*, de asemenea este necunoscut limbii vechi, ca și celei actuale, de altfel); *îndrăznesc a spune și eu o voroavă* (pentru . . . *o vorbă*) ; *ai vreun cuget nou*? (= ai vreun gînd . . . vreo idee) ș.a.

Punctul de vedere just în problema arhaismelor trebuie să fie același ca în problema regionalismelor: principial, folosirea lor nu poate fi condamnată, de fapt însă ea întîmpină greutăți mari (mai mari decît în cazul materialului regional), și de aceea se impune o atenție cu totul deosebită din partea scriitorilor, pentru evitarea greșelilor (anacronisme, confuzie de graiuri după provincii etc.).

Cred că pot reproduce aici un pasaj din articolul meu *Cîteva observații asupra limbii unor opere literare* (*Cum vorbim*, dec. 1951, p. 27) [2]: « Alt mijloc pe care-l recomand, de astă dată direct (mai sus l-am atins numai din fugă), este să se renunțe, în general, la redarea particularităților dialectale. Deși lingvist, eu nu văd, din punct de vedere artistic, necesitatea ca personajele luate din lumea sate-

---

[1] Cele mai multe aparțin foneticii și gramaticii. Deși aici ne ocupăm de vocabular, înregistrez (exact ca în cazul regionalismelor) și fapte nelexicale, pentru motivul că la capitolele respective nu va mai veni vorba despre ele. Afară de asta, problema arhaismelor și a regionalismelor trebuie pusă sub toate aspectele ei.

[2] Care se referă atît la arhaisme, cît și la regionalisme.

lor noastre să vorbească (fie și aproximativ, sub raportul cantității) în dialect. Evident că deosebirea, realmente existentă, între felul lor de a vorbi și acela al oamenilor instruiți trebuie să apară în opera literară, dar se impune păstrarea unei anumite măsuri, pentru că altminteri schița sau nuvela se transformă într-o colecție de fapte lingvistice dialectale.

În această privință, ca și în atîtea altele, poate și trebuie să servească drept model marele nostru prozator Mihail Sadoveanu, ai cărui țărani, extrem de numeroși și recrutați din toate ținuturile patriei noastre, nu vorbesc în dialect și totuși fac impresia unor țărani autentici nu numai prin psihologie, ci și prin limbă. Particularitățile vorbirii lor sînt, în mare majoritate, « populare », deci comune oamenilor simpli și fără instrucțiune, de pretutindeni, nu numai dintr-o anumită provincie sau regiune. Ele sînt, mai totdeauna, fapte de sintaxă: predominarea propozițiilor independente, juxtapunerea, deasa întrebuințate a lui *și*, fraze nedezvoltate (adică mai mult aparente) etc. Și cu drept cuvînt, fiindcă deosebirea cea mai izbitoare dintre vorbirea unui om cu instrucțiune și a unuia neinstruit este de natură sintactică și are la bază deosebirea dintre felul lor de a gîndi, de a stabili raporturi între noțiuni.

Apar la țăranii lui Sadoveanu și particularități lexicale (foarte numeroase, cînd e vorba de moldoveni), ceea ce iarăși corespunde realității lingvistice, de astă dată nu atît ca o caracteristică a limbii « populare » (în opoziție cu limba « cultă »), cît mai ales ca un semn distinctiv de la o provincie sau regiune la alta. Cît despre particularitățile fonetice, ele sînt aproape inexistente în opera marelui nostru scriitor, și aceasta, nu pentru că n-ar exista deosebiri de pronunțare în vorbirea așa zisă populară a diverselor provincii romînești (dimpotrivă, oricine știe că aceste deosebiri sînt și foarte multe și foarte mari), ci pentru că a le utiliza în scris însemnează a face operă de lingvist, nu de artist, și mai însemnează a te îndepărta de la limba întregului popor, care trebuie să stea la baza oricărei opere literare, indiferent de mediu și de originea socială a personajelor.

Aceeași măiestrie artistică, vrednică de imitat, dovedește Sadoveanu și în folosirea așa ziselor arhaisme, cînd compune povestiri istorice. Deși nu există scriitor romîn care să cunoască atît de bine ca el limba veche, marele nostru povestitor nu face, ca să zic așa, paradă de cunoștințele sale, din contra se arată foarte sobru, aproape avar, fiindcă își dă sema că nu mulțimea faptelor de limbă, ci tonul general al vorbirii personajelor, adică stilul propriu-zis, dă impresia că avem a face cu oameni de altădată». [1]

---

[1] (În acest citat trebuie să înțelegem prin « dialect » și « dialectal » respectiv « grai » și « regional ».) O realizare de excepțională valoare și din punctul de vedere care ne interesează direct aici este romanul *Nicoară Potcoavă* al marelui nostru scriitor. Să se compare și comunicările sale, ținute la Academia R.P.R. (1 și 2 februarie 1955), despre limba literară și despre limba povestirilor istorice (v. *Contemporanul*, febr. 1955). — Idei juste și pline de învățăminte pentru noi cu privire la folosirea neologismelor, regionalismelor, arhaismelor etc. în limba operelor literare găsim în *Voprosi iazîkoznaniia* I, fasc. 5, p. 34 urm.

Cap. V: Schimbări în vocabularul limbii romîne literare după 23 august 1944

23 August 1944 este o dată epocală în istoria poporului romînesc, căci marchează începutul unei epoci noi. Prin eliberarea țării noastre de către armatele sovietice a devenit posibilă organizarea ei pe baza social-economice absolut noi, asemănătoare cu acelea din Uniunea Sovietică după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Între 23 August 1944 și 30 Decembrie 1947, cînd a fost înlăturată monarhia, am avut perioada de desăvîrșire a revoluției burgheze democrate, care a dus la distrugerea ultimelor rămășițe ale feudalismului: desființarea marii proprietăți de pămînt, cu toate implicațiile sistemului de exploatare a țăranilor lipsiți de pămînt sau cu prea puțin pămînt[1]. După 30 Decembrie 1947, Romînia se transformă într-un stat de democrație populară, a cărui menire este construirea bazei economice a socialismului. În acest scop s-au realizat o serie de reforme revoluționare în cel mai strict sens al cuvîntului: naționalizarea principalelor mijloace de producție industrială, a transporturilor și a băncilor, reorganizarea statului pe baze democratice (înlocuirea vechiului parlament prin Marea Adunare Națională, egalitatea deplină a cetățenilor fără deosebire de sex, religie și naționalitate, raionarea țării etc. etc.), restructurarea tuturor ministerelor, instituțiilor publice, reforma învățămîntului de toate gradele etc.

Aceste schimbări și multe altele au început să transforme din temelii înfățișarea vieții noastre publice. Sîntem în plină revoluție, atît economico-socială, cît și culturală. Urmarea, din punctul de vedere care ne interesează pe noi aici, este o vie mișcare a vocabularului limbii romîne. Căci între dezvoltarea societății și dezvoltarea limbii există o legătură indisolubilă: aceasta din urmă se conduce după cea dintîi. Mai ales vocabularul (și anume partea lui schimbătoare) se dovedește a fi foarte sensibil la schimbările care se produc în viața socială. De aceea este posibilă urmărirea evoluției lui chiar pentru un interval de timp foarte scurt (dacă, bineînțeles, în acest interval se petrec, cum este cazul nostru, transformări profunde în societate). Căci « limba este legată nemijlocit de activitatea de producție a omului, și nu numai de activitatea de producție, ci și de oricare altă activitate a omului, în toate sferele muncii sale, de la producție la bază, de la bază la suprastructură. De aceea limba reflectă schimbările din producție imediat și nemijlocit, fără să aștepte schimbările în bază. . Aceasta și explică în primul rînd faptul că limba, mai exact vocabularul ei, se află într-o schimbare aproape neîntreruptă. Dezvoltarea continuă a industriei și a agriculturii, a comerțului și a transporturilor, a tehnicii și a științei cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte și expresii noi, necesare activității lor.» (I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 10—11.) Și mai departe (p. 22—23): « De aceea vocabularul, fiind cel mai sensibil la schimbări, se află într-o stare de schim-

[1] Această exploatare n-a fost suprimată în întregime nici pînă în momentul de față, căci mai există exploatatori rurali (chiaburii).

bare aproape neîntreruptă, iar limba, spre deosebire de suprastructură, nu trebuie să aștepte lichidarea bazei, ea introduce schimbări în vocabular înainte de lichidarea bazei și independent de starea bazei. Vocabularul nu se schimbă în același fel ca suprastructura, nu se schimbă prin anularea vechiului și construirea noului, ci pe calea completării vocabularului existent cu cuvinte noi, apărute în legătură cu schimbările orîndurii sociale, cu dezvoltarea producției, cu dezvoltarea culturii, a științei etc. Deși din vocabular dispare de obicei un anumit număr de cuvinte învechite, i se adaugă un număr mult mai mare de cuvinte noi. Dar în ceea ce privește fondul principal de cuvinte, el se păstrează în tot ce are esențial și este folosit ca temelie a vocabularului limbii.»

Aceste citate ne arată foarte clar cum se schimbă limba în legătură cu schimbările care au loc în viața societății. Interesează, în special, ideea că limba nu așteaptă schimbările din bază, ci se schimbă odată cu schimbările din producție. Este cazul limbii noastre în momentul de față: baza socialistă de abia se construiește la noi, și totuși limba romînească, adică vocabularul ei, este în plină schimbare, fiindcă activitatea de producție și activitatea în celelalte sfere ale muncii poporului romînesc se găsesc în plină transformare. De asemenea prezintă un interes deosebit pentru discuția care urmează ideea că schimbările în vocabular se fac, pe de o parte prin completarea lui cu cuvinte și expresii noi, care desemnează obiectele și noțiunile noi, necunoscute mai înainte și ivite ca o consecință logică a muncii depuse de oameni în toate ramurile de activitate, iar pe de altă parte prin dispariția (în mai mică măsură) a unor cuvinte și expresii care nu mai corespund noilor stări de lucruri, în sensul că noțiunile și obiectele respective au dispărut ele înseși.

Să nu ne închipuim că revoluția socială, oricît de profundă ar fi, provoacă o revoluție în limbă. (Așa au crezut N. I. Marr și elevii lui.) Iată ce spune I. V. Stalin, referindu-se la o afirmație a lui Lafargue în legătură cu limba franceză și revoluția burgheză din Franța: « Lafargue nu avea dreptate cînd vorbea despre « brusca revoluție a limbii care s-a înfăptuit între anii 1789 și 1794» în Franța (vezi broșura lui Lafargue « Limbă și revoluție»). Nici o revoluție în limbă, dar mi-te una bruscă, nu a avut loc atunci în Franța. Desigur, în decursul acestei perioade, vocabularul limbii franceze s-a completat cu cuvinte și expresii noi, a dispărut un oarecare număr de cuvinte învechite, s-a schimbat înțelesul anumitor cuvinte — și atît. . . Dar structura gramaticală și fondul principal de cuvinte al limbii franceze. . . nu numai că s-au păstrat, dar continuă să fiinţeze și astăzi în limba franceză contemporană. Nu mai vorbesc de faptul că pentru lichidarea limbii existente și construirea unei noi limbi naționale (« revoluția bruscă a limbii» !) termenul de cinci, șase ani este ridicol de mic; pentru aceasta este nevoie de veacuri.» *(Op. cit.*, p. 25.)

Interesul acestui citat pentru problema noastră este foarte actual, în sensul că poporul romînesc se găsește astăzi într-o situație care amintește de aceea a poporului francez între anii 1789—1794: trăiește și înfăptuiește o revoluție, care,

deși esențial deosebită în multe privințe de cea franceză de acum 160 ani, se manifestă prin transformări radicale în toate domeniile de activitate și tinde la crearea unei noi orînduirii social-economice. Ce constatăm noi înșine, cei care asistăm și participăm într-un fel ori altul la revoluția în curs de realizare din patria noastră? Ceea ce spune I. V. Stalin despre revoluția burgheză din Franța, anume că influența ei asupra limbii constă în îmbogățirea vocabularului cu un număr de cuvinte noi și în dispariția unui număr de cuvinte vechi.

Mai interesant, pentru aprecierea justă a schimbărilor prin care trece astăzi limba noastră, este următorul pasaj, referitor la limba rusă, la limba majorității poporului sovietic, care, în 1950, cînd apar lucrările lingvistice ale lui I. V. Stalin, construise socialismul (se găsea, deci, într-un stadiu de dezvoltare social-economică mult mai avansat decît poporul nostru în momentul de față): « Ce s-a schimbat în limba rusă în această perioadă? [1] S-a schimbat într-o anumită măsură vocabularul limbii ruse, s-a schimbat în sensul că a fost completat cu un însemnat număr de cuvinte și de expresii noi, ivite în legătură cu apariția noii producții socialiste, cu apariția statului nou, a noii culturi socialiste, a noii vieți sociale, a noii morale, în sfîrșit în legătură cu progresul științei și tehnicii; s-a schimbat sensul unei serii de cuvinte și de expresii care au căpătat o nouă semnificație; au dispărut din vocabular un anumit număr de cuvinte învechite. În ce privește fondul principal de cuvinte și structura gramaticală a limbii ruse, care constituie temelia limbii, ele nu numai că nu au fost lichidate și înlocuite după lichidarea bazei capitaliste printr-un nou fond principal de cuvinte și printr-o nouă structură gramaticală a limbii, ci, dimpotrivă, s-au păstrat în întregime și au rămas fără nici un fel de modificări serioase — s-au păstrat tocmai ca temelie a limbii ruse contemporane.» *(Op. cit.*, p. 6.)

Dacă limba rusă, după 30 și ceva de ani de la Revoluția Socialistă și după biruința socialismului, a suferit schimbări neesențiale, ne așteptăm ca în limba noastră să se fi produs schimbări și mai puțin importante în scurtul timp care s-a scurs de la instaurarea regimului de democrație populară. Să urmărim aceste schimbări în măsura în care permite sumara mea documentare cu privire la aspectul limbii romîne contemporane considerat din punctul de vedere al influenței exercitate asupra ei de revoluția economică, politică și culturală în curs de desfășurare.

Ceea ce trebuie subliniat încă de la început, pentru înțelegerea exactă a situației, este faptul următor. Există o deosebire clară între apariția unor cuvinte și sensuri noi pe de o parte și dispariția altora vechi pe de altă parte în ce privește ritmul în care se produce fenomenul respectiv. Cuvintele și sensurile noi apar repede (uneori ele dispar la fel de repede), adică odată cu noțiunea corespunzătoare. Și cum noțiunile noi se ivesc necontenit și în cantitate mare, dată fiind activitatea neobișnuit de bogată care se desfășoară în toate sectoarele vieții

[1] E vorba de timpul scurs de la Revoluția din Octombrie 1917 pînă în 1950.

sociale, însemnează că apariția cuvintelor și sensurilor noi are loc fără întrerupere și în număr mare. Aceasta mai însemnează că urmărirea lor se poate face cu destulă ușurință, grație faptului că le înregistrează publicațiile de tot felul şi presa zilnică. Dificultățile provin de la cantitatea lor adesea excesivă și, mai ales, de la necesitatea, care nu poate și nu trebuie să fie ocolită, de a stabili, în mod mai mult ori mai puțin sigur, dacă cuvîntul sau sensul respectiv este într-adevăr nou. Aceasta implică cercetarea terminologiei tuturor ramurilor de activitate, cu ajutorul lucrărilor de specialitate, al vocabularelor (în ipoteza că ele există) etc. Trebuie să declar că recolta care urmează, destul de săracă și nu tocmai sigură, nu are la bază un studiu mai mult ori mai puțin sistematic al vocabularului limbii noastre de azi considerat sub aspectul inovațiilor produse în el după 23 August 1944 sau după 30 Decembrie 1947. Materialul lexical a fost adunat cam la întîmplare și fără intenția de a-l folosi pentru o lucrare ca aceasta. El poate servi totuși pentru o caracterizare aproximativă a limbii noastre actuale din punct de vedere lexical.

În ce privește dispariția unor cuvinte și a unor sensuri, situația prezintă greutăți foarte mari și aproape de neînvins. În domeniul limbii, « nașterile » se înregistrează vrînd nevrînd, întrucît cuvintele circulă, se răspîndesc și prin aceasta dovedesc că există. « Morțile » nu se înregistrează, pentru simplul motiv că nu pot fi înregistrate. Dispariția unui cuvînt este un fenomen de durată, se produce încet și treptat: începe în vorbirea unei categorii sociale reduse ca număr de indivizi, care alcătuiesc un fel de avangardă progresistă în materie de limbă[1], și se continuă apoi, cu destulă încetineală, în vorbirea altor categorii pînă la totala lui scoatere din uz. (Să ne gîndim, de pildă, la dispariția unor anumite deprinderi și obiceiuri, mai exact spus, la forța lor de rezistență, chiar atunci, cînd, aparent cel puțin, condițiile nu sînt de loc favorabile pentru menținerea lor.) Şi afară de asta, ce însemnează dispariție? Noi știm că numeroase cuvinte care nu mai circulă de loc în vorbirea zilnică continuă totuși să fie folosite în limba scrisă ori de cîte ori intervin în discuție noțiunile respective. Astfel un istoric care studiază viața publică dintr-o epocă anterioară a țărilor noastre este nevoit să întrebuințeze numeroase cuvinte, dispărute de mult, dar necesare, ba chiar inevitabile, pentru motivul că ele desemnează tocmai instituțiile, obiceiurile etc. din epoca aceea. Tot așa autorul unei povestiri istorice, deși într-o măsură ceva mai mică, recurge la cuvinte din vremea în care se petrec evenimentele și trăiesc personajele romanului sau ale nuvelei.

De aceea lingviștii sovietici împart vocabularul în ceea ce ei numesc, cu termen foarte potriviți, f o n d u l   l e x i c a l   a c t i v și f o n d u l   l e x i c a l   p a s i v al limbii: în prima grupă intră cuvintele folosite mereu și care, din această cauză, sînt « vii », în sensul că servesc sau pot servi la derivări și compuneri de cuvinte noi, chiar dacă nu fac parte din fondul principal, iar în a doua

[1] Drept urmare a faptului că ei constituie o asemenea avangardă în domeniul social-economic.

grupă sînt puse cuvintele « moarte », fie dispărute cu totul, fie numai rar întrebuinţate şi, prin aceasta, inapte nu numai de a da naştere la formaţii noi, ci şi de a fi « reînviate » într-un chip oarecare.

Cînd vorbim de cuvinte noi, înțelegem atît cuvintele cu adevărat noi, absolut necunoscute mai înainte, care, la fel cu aşa zisele neologisme (în sensul tradiţional al termenului[1]), vin totdeauna dintr-o limbă străină, cît şi creaţiile noi care iau naştere în limba însăşi, cu ajutorul mijloacelor ei proprii de a forma cuvinte noi de la cuvinte vechi. Vom vedea că numărul acestor creaţii este mare şi mereu în creştere, ceea ce nu trebuie să ne surprindă în actualele condiţii de viaţă din ţara noastră, cînd se dă o luptă dîrză pentru asigurarea şi desăvîrşirea independenţei în toate domeniile de activitate.

Încă un fapt asupra căruia trebuie să ne oprim înainte de a trece la documentarea consideraţiilor teoretice de pînă aici. Regimul nostru de democraţie populară, care construieşte bazele socialismului, se inspiră şi primeşte un nepreţuit ajutor de la Uniunea Sovietică, prima ţară socialistă a lumii. Ştiinţa şi tehnica înaintată a acesteia călăuzesc pe oamenii de ştiinţă şi tehnicienii din Republica Populară Romînă în munca lor teoretică şi practică. Marea noastră aliată şi prietenă ne trimite maşinile, aparatele şi instrumentele de care avem nevoie pentru a produce obiectele necesare ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii, pentru a perfecţiona instalaţiile noastre industriale şi pentru a face instalaţii noi etc. Tot din Uniunea Sovietică ne vine, prin publicaţiile respective, un bogat material ideologic, literar şi artistic, care ajută la dezvoltarea suprastructurii noului stat romînesc. În asemenea condiţii este natural ca o bună parte dintre cuvintele şi sensurile noi care îmbogăţesc vocabularul limbii noastre actuale să fie de origine rusească. Numeroase sînt mai cu seamă calcurile lingvistice: sub influenţa unor cuvinte ruseşti capătă înţelesuri sau nuanţe semantice noi cuvintele romîneşti corespunzătoare parţial sinonime cu ele. Acest fenomen se produce cu atît mai uşor, cu cît, în marea majoritate a cazurilor, cuvintele ruseşti respective sînt împrumuturi latino-romanice, existente, mai totdeauna, şi în limba noastră. De asemenea se creează, tot după model rusesc, multe cuvinte noi, prin mijloace, în general, necunoscute mai înainte şi de aceea considerate, pe nedrept, fireşte, ca neconforme cu sistemul limbii noastre[2].

Să vedem acum o serie de cuvinte şi de sensuri menite să ilustreze şi să confirme consideraţiile teoretice care precedă. Le voi grupa precum urmează: 1. creaţii noi (în sens larg, deci şi împrumuturi, atît lexicale propriu-zise, cît şi semantice, adică sensuri decalcate după cuvinte ruseşti); 2. dispariţii (mai exact spus, treceri de cuvinte şi sensuri în fondul pasiv al vocabularului).

---

[1] Vezi discuţia făcută mai sus în legătură cu împrumuturile latino-romanice.

[2] Pentru împrumuturile şi calcurile lingvistice recente din ruseşte, vezi Iorgu Iordan, *Influenţe ruseşti asupra limbii romîne*, Bucureşti 1950, p. 16 urm. Această lucrare urmează a fi utilizată numai pentru materialul ei lingvistic.

1. *a)* Împrumuturi lexicale (e vorba de obiecte și noțiuni cunoscute rușilor, unele numai lor, și pe care noi le-am adoptat odată cu numirile corespunzătoare)[1]: *agregat* « grup de mașini care lucrează în comun pentru realizarea unei anumite lucrări; materiale inerte (pietriș, nisip etc.), care se amestecă cu ciment și apă pentru a da beton» < *a(g)gregat; agrominim* «totalitatea măsurilor agricole minimale necesare pentru asigurarea unei recolte bune» < *agrominimum; artel* «asociație pentru munca în comun, tovărășie, cooperativă» < *artel'*[2]*; bolșevic* « revoluționar, comunist; curajos» < *bol'șevik* « majoritar»[3] (la congresul al II-lea al partidului muncitoresc social-democrat rus, ținut la Londra în 1903, punctul de vedere susținut de Lenin în problema programului a fost aprobat de majoritatea participanților; cei rămași în minoritate au fost numiți *menșevici*, vezi mai departe); *buldozer* « mașină rutieră pe șenile pentru tăiat pămîntul și pentru deszăpezire» < *bul'dozer*; *buncher* (variantă *buncăr)* « silozul de înmagazinare a cărbunilor» *(La stația de sfărîmare nr.* 1 *se toarnă în grabă uriașele bunchere subterane*, Scînteia, 2 august 1952, p. 1) < *bunker; calculator* (cf. *calculator al timpilor de lucru)* < *kal'kul itor* « salariat care face sau ține socoteala muncii duse și a materialelor etc. folosite într-o întreprindere» (socoteala însăși se chiamă la noi *calculație* < *kal'kulațiia*[4]); *capitulant* (adj. și subst.) « care capitulează, care cedează în fața greutăților» *(propuneri capitulante; capitulanți de dreapta; partidul clasei muncitoare trebuie curățat de capitulanți, dezertori, spărgători de grevă și trădători»*, din « Istoria Partidului Comunist (b) al U.R.S.S. ») < *kapitul'ant; cauper* « aparat de preîncălzit aerul, în cuptoarele înalte» *(sudarea conductelor de la caupere*, Scînteia, 16 iulie 1952, p. 1) < *kauper; colhoz* < *kolhoz* «asociație de producție a țăranilor muncitori pentru organizarea economiei rurale pe baze socialiste » (format din primele sunete ale cuvintelor *kolektivnoe hoziaistvo* « economie sau gospodărie colectivă»; echivalentul romînesc este *gospodărie agricolă colectivă)*[5]*; combină* « mașină agricolă de executat simultan pe cîmpul cu recoltă atît lucrările de secerat, cît și pe cele de treierat» < *kombain* (și la noi a circulat un timp forma cu *ai: combaină*, dar s-a impus cealaltă, care a găsit un sprijin în *combina(t)*, *combinație* etc., cu aceeași origine etimologică; cf. și *combiner* « muncitor la combină; mecanicul combinei», care a avut și forma *combainer* < rus. *kombainer*, cîteodată chiar

[1] Unele dintre cuvintele care urmează au fost amintite și într-un paragraf anterior. Notez accentul cuvintelor rusești numai atunci cînd diferă de al celor romînești corespunzătoare.

[2] Era cunoscut și înainte de 23 August, dar circula foarte puțin; așa s-ar explica absența lui în dicționarele limbii noastre. În U.R.S.S. există (sau existau) «arteluri agricole» (faza inițială a colhozurilor), «arteluri meșteșugărești» etc.

[3] Înainte de 23 August, acest cuvînt avea sensul arătat aici numai pentru comuniști și oamenii progresiști. Clasele exploatatoare îi dădeau o nuanță peiorativă. Cf. și derivatele *bolșevism*, *bolșeviza*, *bolșevist* (acesta din urmă a înlocuit, un timp, la început, pe *bolșevic). Bolșevism* este rus. *bol'șevizm.*

[4] Se pare că atît *calculator*, cît și *calculație* se întrebuințau și înainte de 23 August 1944.

[5] Și *colhoznic* < *kolhoznic* « țăran-membru al unui colhoz» (întrebuințat în limba noastră și ca adjectiv: *construcție colhoznică).*

combinar)[1]; *combinat (combinat forestier, metalurgic, poligrafic, polisportiv* etc.)[2] < *kombinat* « întreprinderi industriale unite în care produsele uneia servesc ca materie primă pentru alta »; *comintern* (apare foarte rar, mai ales după desființarea organizației respective) < *komintern*[3] « internaționala comunistă » (a treia internațională a partidelor muncitorești, dar de nuanță comunistă, întemeiată la 4 martie 1919 și desființată la 15 mai 1943); *comsomol* «organizația tineretului comunist din U.R.S.S. » < *komsomol* (format din primele silabe ale denumirii oficiale pe care o are această organizație : *Kommunisticeskiĭ Soiuz Molodejî* « Uniunea Comunistă a Tineretului »)[4]; *consultant* < *konsul'tant* « specialist într-o ramură de activitate, care lucrează într-o instituție în calitate de om ce dă sfaturi în legătură cu specialitatea sa; specialist invitat să dea consultații într-o chestiune oarecare »[5]; *culac* < *kulak* « țăran bogat, care exploatează munca altora, fie angajînd muncitori, fie dînd bani cu camătă etc. » (definiție a lui Lenin)[6]; *cursant* = *cursist* < *kursant* «cel ce urmează, la o școală de război, cursuri pentru pregătirea cadrelor de comandă; 2. cel care ascultă cursuri »[7]; *cvartal* « grup de clădiri » < *kvartal; estacadă* « pod pentru transportarea cărbunelui de la depozit la moara de cărbune » < *estakada ; excavator*[8] « mașină specială cu mare capacitate de lucru pentru săpat și încărcat pămîntul » < *exkavator*; *exponat* « obiect expus într-un muzeu sau într-o expoziție » *(Printre exponatele muzeului Pușkin din Moscova se află . . .)*[9]; *frezor* « unealtă pentru găurit lemnele, pentru făcut diverse tăieturi, roți dințate etc. » < *frézer ; grafic* « reprezentarea prin desen a unei situații » < *grafik ; hegemon* « conducător (politic) » *(Partidul comunist are rolul de hegemon al clasei muncitoare)*[10] < *gegemon* (cf. *proletariat gegemon revol'uții* « proletariatul este

---

[1] Alte forme ale derivatului sînt: *combainist (Cel mai mare salariu, de 26, 32 lei pe zi, se va acorda combainiștilor și havatorilor*, Gh. Gheorghiu-Dej, *Scînteia*, 2 iulie 1952, p. 3); *combainier (li se scrie despre realizările tractoriștilor și combainierilor din această stațiune, Scînteia*, 10 ian. 1953, p 4). În momentul de față, limba noastră s-a oprit definitiv la formele *combină* și *combiner*.

[2] Apare pentru prima dată, absolut izolat probabil, la Al. Sahia, *U.R.S.S. azi*, Craiova 1935, care folosește și alte cuvinte de acest fel.

[3] Format, la fel cu *colhoz*, *comsomol* etc., din silabele inițiale ale cuvintelor care-i stau la bază: *Kommunisticeskiĭ Internațional*.

[4] Cf. și *comsomolist* « membru al comsomolului », care este rus. *komsomoleț*, cu sufixul *-eț* înlocuit prin *-ist* (luat de la *comunist*, *socialist* etc.). Cf. și *stahanovist*, amintit mai departe.

[5] Așadar sinonim aproximativ cu *expert*. În romînește *consultant* apare rar.

[6] Și derivatele *culăcime*, *culăcesc*, care au circulat puțin. Această definiție am reprodus-o după *Tolkovîĭ slovaŕ russkogo iazîka* (sub redacția lui D.N. Ușakov), Moskva 1935—1940, vol. I, col. 1543.

[7] Rom. *cursant* se întrebuințează în momentul de față numai pentru elevii școlilor de partid, ca la început.

[8] Scris uneori greșit *escavator*. Cf. și *excavație* « acțiunea care se săvîrșește cu ajutorul excavatorului » (exista și înainte, dar cu alt sens, acela de « scobitură, săpătură în pămînt »), apoi verbul, creat foarte de curînd, *a excava*.

[9] Folosit din ce în ce mai des.

[10] Înainte a existat în limba noastră numai *(h)egemonie* « supremația unui stat federat asupra altora care fac parte din aceeași confederație ».

hegemonul revoluției»); *hozrasciot* «gospodărirea socialistă a întreprinderilor» *(Se știe că fondul de rulment e factorul de bază al hozrasciotului*, Gh. Gheorghiu-Dej, *Scînteia*, 2 iulie 1952, p. 3) < *hozrascët; iarovizare* «metodă de scurtare a perioadei de vegetație, respectiv de accelerare a dezvoltării vegetației într-o perioadă mult mai scurtă» < *iarovizațiia* (de la adj. *iarovoĭ* «care se seamănă primăvara și se coace în vara aceluiași an»); *Informbirou* «Biroul Informativ al Partidelor comuniste și muncitorești»[1] < *Informbiuro* (format din *Informaționnoe Biuro* «birou informativ»); *instructaj* «totalitatea normelor (instrucțiilor sau dispozițiilor) care trebuie urmate pentru atingerea scopurilor într-un domeniu de activitate» *(C C S -ul a elaborat un instructaj general pentru întrecerile socialiste*; *curs de instructaj pentru instructorii echipelor de jocuri și dansuri)* < *instruktaj; magistrală* «arteră principală de comnunicație (cale ferată, șosea, stradă)» < *magistral; profil* «plan tipic de muncă al întreprinderilor, instituțiilor etc. etc., de același fel» *(profilul institutelor Academiei* R.P.R.*)*, cu derivatele *a profila* și *profilare* < *profil; proletcult*, cu derivatele *proletcultist* și *proletcultism*, folosite toate, destul de des în vremea de după apariția articolelor despre lingvistică ale lui I. V. Stalin, pentru a caracteriza, cu intenții critice peiorative, pe scriitorii (și atitudinea acelora) care disprețuiesc arta literară, valoarea artistică a operei literare < *proletkul't (proletarskaia kul'tura)* «cultură proletară», în sens ironic, despre felul cum, după Revoluția din Octombrie, înțelegeau unii stîngiști că urmează a fi întemeiată o adevărată cultură proletară, și anume ignorînd și disprețuind în bloc, fără distincție, cultura burgheză creată de-a lungul veacurilor; *radioficare*[2] *(Societatea de Radioficare și Radiodifuziune)* < *radiofikațiia* «construirea de stațiuni și instalații radiofonice»; *schip* «ladă din tablă de fier care se încarcă și se descarcă automat; servește la încărcarea și descărcarea minereurilor, cărbunelui etc.". (cf. *Scînteia*, 31 oct. 1952, p. 1) < *skip; sovhoz*[3] «întreprindere agricolă socialistă de stat" < *sovhoz* (format din *sovetskoe hoziaistvo* «economie sau gospodărie sovietică»)[3]; *stahanovist*[4] «fruntaș în producție; muncitor, tehnician etc., care depășește normele» < *stahanovets* «muncitor din epoca socialistă, care, în întrecerea socialistă, obține cea mai mare productivitate a muncii, cea mai bună utilizare a tehnicii și depășirea planurilor de producție,

---

[1] De-ființat in aprilie 1956.

[2] După modelul lui *administrare* (infinitiv substantivat al verbului *administra)*, alături de *administrație*, s-a creat, de la *radioficare*, corespunzătorul romînesc al rus. *radiofikațiia*, verbul *radiofica*. Cf. *stațiune experimentală de radioficat localitățile Moreni și Băicoi* (ziarele).

[3] Am întîlnit (în *Contemporanul*, 4 martie 1949) și derivatul *sovhoznic*, creație romînească după modelul lui *colhoznic*. Cf. și rus. *sovhoznoe stroitel'stvo* «construcție sovhoznică».

[4] Pînă nu de mult, acest cuvînt se întrebuința numai despre muncitorii fruntași din U.R.S.S. Acum sînt numiți așa și muncitorii (tehnicienii etc.) romîni. Astfel, cu prilejul decorării unui număr de fruntași în producție cu «Ordinul Muncii», ziarele noastre, în frunte cu *Scînteia*, au vorbit despre «stahanoviștii» decorați. Există și substantivul abstract *stahanovism* «mișcare stahanovistă». Cf. Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. cu privire la stahanoviștii și fruntașii în producție și stimularea lor morală și materială (1951), unde se dă definiția noțiunii aici în discuție.

biruind normele tehnice vechi și forțele de proiect existente» (după numele lui Alexei Stahanov, miner din bazinul Donețului, care a început, în 1935, lupta pentru indici înalți ai muncii socialiste[1]); *trest* « o asociație de întreprinderi care lucrează în ramuri înrudite» < *trest; udarnic* « muncitor fruntaș; primul stahanovist într-o fabrică, uzină etc.» < *udarnik* « muncitor fruntaș în producție socialistă, care-și însușește tehnica și dă exemplu de disciplină productivă».

b) Calcuri lingvistice. Numeroase cuvinte romînești, existente deja în limbă și aparținînd, prin noțiunile pe care le exprimă, la mai toate ramurile de activitate, au căpătat sensuri noi sau și-au schimbat sensul sub influența cuvintelor rusești corespunzătoare. O bună parte dintre ele seamănă cu cele de sub *a)* prin faptul că au, în ambele limbi, aceeași origine, și anume sînt venite, pe căi diferite, din limbile apusene ale Europei (în special din cele romanice, printre care, pentru a scurta vorba, punem și latina). Trebuie precizat că uneori (poate chiar destul de des) modificările semantice în discuție datează dinainte de 23 August 1944. Cred că intră în această categorie mai cu seamă termenii politici și cei ideologici în general, care au circulat și înainte de această dată în limbajul partidelor muncitorești, cu deosebire în al celui comunist, singurul strîns legat, prin caracterul lui strict internaționalist, de mișcarea partidelor similare din alte țări și, în primul rînd, din Uniunea Sovietică. Pot greși, deci, ca și sub *a)*, ba chiar într-o măsură mai mare, din punct de vedere cronologic. Aceasta, și din cauza unei documentări insuficiente, dar și pentru că literatura politică și ideologică a Partidului Comunist din Romînia a fost, de la trecerea lui în ilegalitate și pînă la 23 August 1944, clandestină și, deci, foarte puțin cunoscută[2].

De asemenea trebuie precizat că unele calcuri lingvistice dintre cele ce urmează se vor fi produs și sub inflența altor limbi afară de rusa. Datorită originii romanice a cuvintelor respective, ele au circulat și continuă să circule în limbajul politico-ideologic al partidelor muncitorești din majoritatea țărilor europene, în primul rînd al celui din Franța, ceea ce însemnează că, din cînd în cînd, un termen politic sau ideologic romînesc, existent în limbă de mai înainte, a putut să-și schimbe sensul sau să capete un sens nou sub influența sinonimului francez corespunzător.

Dau acum lista, relativ bogată, a calcurilor lingvistice care interesează discuția noastră. *Activ* (subst.), cu sensul pe care-l are în formule ca *activ(ul) de partid* « membrii de partid cu funcții de răspundere în aparatul de Partid și aparatul de Stat» (*Scînteia*, 23 nov. 1948), *activ de autori* (sau *activul autorilor*) « colectiv de autori ai unei lucrări», etc., este decalcat după rus. *aktiv* « partea cea mai avansată, mai oțelită politicește și mai activă a membrilor

[1] Definiția şi explicația dată în paranteză le-am luat din *Tolkovîi slovarî russkogo iazîka*, vol. IV col. 498.

[2] Se impune o cercetare a ace tui material acum, cînd el ne este accesibil, într-o lucrare specială.

unei organizații dê partid sau publice în general» (cf. și *activist*, alături de rus. *aktivist* « persoană care aparține unui activ»); *acumulare:* « cîștigurile aduse de întreprinderi vor fi strînse într-un fond special, iar aceste acumulări vor fi îndrumate de Stat, în interesul maselor muncitoare» (*Scînteia*)[1], așadar, mai scurt, « economie, fond de rezervă» (în terminologia de pe vremuri), după rus. *akkumul'ațiia; agentură:* are sensul politic al rus. *agentura* « spionii și diversioniștii guvernelor dușmane»; *agitator:* « M.I. Kalinin a fost unul dintre cei mai populari agitatori», după rus. *agitator* « persoană care se ocupă cu agitația» (la fel *agitație* — rus. *agitațiia* « activitatea orală sau scrisă, menită să influențeze asupra maselor prin răspîndirea unor idei și lozinci determinate; mijlocul cel mai important de luptă politică de clasă și de partid»[2]); *antagonism* « contradicție ireductibilă»: cf., de pildă, rus. *klassovîi antagonizm* « antagonism de clasă»; *atlantic* (subst.) « partizan al pactului atlantic, îndreptat împotriva U.R.S.S.; (prin extensiune) inamic al U.R.S.S. și al țărilor de democrație populară»: acest sens pare a fi recent de tot, căci l-am întîlnit de-abia în ultima vreme, și este, cu siguranță, o traducere a sensului rus. *atlanticeskii*, care se va fi întrebuințînd și el cu această nouă semnificație; *atomist* « partizan al bombei atomice, al războiului atomic»: ar putea fi și o formație romînească, dată fiind aptitudinea limbii noastre de a crea cu ușurință derivate în *-ist* (vezi mai departe); *avangardă:* « P.C.R. a fost totdeauna avangarda proletariatului din țara noastră»; « P.M.R. este avangarda clasei muncitoare din R.P.R.»: cf. rus. *kommunisticeskaia partiia—avangard rabocego klassa* « partidul comunist este avangarda clasei muncitoare»; *brigadă* « grup sau colectiv de muncitori ocupați vremelnic în vederea îndeplinirii unei sarcini determinate», după sensul recent (probabil ulterior Revoluției din Octombrie) al rus. *brigada* dintr-o formulă ca *proizvodstvennaia brigada (na zavode, v kolhoze)* « brigadă de producție (în uzină, în colhoz)» (cf. și *brigadier* « membru al unei brigăzi» — rus. *brigadier* «lucrător mai vechi al unei brigăzi; conducător de brigadă»[3]); *cadre:* foarte frecvent astăzi (cf. *școală de cadre politice; cadre științifice, tehnice* etc.; *direcția* sau *serviciul cadrelor*, într-o instituție sau întreprindere, ș.a.); exista și înainte de 23 August, dar, pe cît se pare, mai ales, dacă nu exclusiv, în formule de felul lui *cadrele armatei*, *cadrele magistraturii*, ceea ce însemnează că valoarea actuală i se datorește modelului rus. *kadrî* « activ de bază al muncitorilor dintr-o instituție sau întreprindere, dintr-o organizație profesională sau de partid etc., în general, toți cei care creează într-un sector oarecare, avînd o anumită calificare»[4]); *carierism*

---

[1] Pentru precizarea semnificației politice a acestui cuvînt, i se adaugă adj. *socialistă:* « 40 milioane de ruble acumulări socialiste peste prevederile planului».

[2] Cf. *Direcția agitației și propagandei a P.M.R.* În rusește, din fragmentele inițiale ale cuvintelor corespunzătoare s-a creat *agitprop* « secția de agitație și propagandă a C.C.P.C. al U.R.S.S.».

[3] *Brigadier* era, nu de mult, termen militar cu însemnarea « general de brigadă» (astăzi general-maior) și administrativ (*brigadier silvic*, salariat în administrația domeniilor păduroase ale statului)

[4] Interesant este că s-a creat un singular *cadru: ne trebuie un cadru bun la instituția noastră.*

și *carierist*, folosite și mai înainte, au astăzi semnificație mai ales, poate exclusiv politică, pentru care cf. rus. *kar'erizm* « însușirea intrinsecă a carieristului, care-i pune în mișcare acțiunea; goana după carieră, după succese personale, ca manifestare obștească negativă» și *kar'erist* (fem. *kar'eristka*); *casă de nașteri* (în locul mai vechiului *maternitate*): este traducerea rus. *rodil'nîi dom*; *cerc*, în formule ca *cerc de învățătură*, *cercurile imperialiste* etc., este un calc după rus. *krujok*: *krujok po izuceniiu leninizma* « cerc de învățătură leninistă»; *imperialisticeskie krujki* « cercurile imperialiste»; *cincinal* (adj. și subst.): *primul nostru (plan) cincinal a început în 1951* (reprezintă traducerea rus. *piatiletnîi* (adj.), *piatiletka* (subst.), după cum ideea însăși împreună cu organizarea planului au drept model experiența sovietică; *colectiv*, care era, mai de mult, numai adjectiv, se întrebuințează astăzi, foarte des, ca substantiv, sub influența rus. *kollektiv* « totalitatea oamenilor uniți în vederea acelorași scopuri; în special, un grup de oameni legați prin munca sau activitatea pe care o depun obișnuit împreună (de ex. colectivul unui teatru, colectivul muncitorilor unei instituții sau întreprinderi oarecare, colectiv de salariați)»[1]; *colț*, în formula *colț(ul) roșu*[2], este decalcat după rus. *ugol*, din expresia *krasnîi ugol*, care are la bază pe mai vechea *perednîi ugol* « colțul (= locul, într-o casă de țară) pentru oaspeții de cinste, drept în fața intrării»; *coraport* « al doilea (eventual al treilea) raport făcut cu privire la aceeași problemă»: cf. rus. *sodoklad* idem (în romînește merge mai bine *coraportor*, cunoscut și în trecut, pentru motive logice: un raport poate avea mai mulți raportori, unul principal, ceilalți secundari, adică coraportori, dar raportul însuși nu poate avea un coraport, ci un al doilea, al treilea etc. raport alături de el); *cotitură*: « naționalizarea mijloacelor de producție industrială înseamnă o cotitură decisivă în dezvoltarea economiei noastre», după rus. *perelom* « schimbare bruscă, transformare radicală în mersul unui proces oarecare» (cf. articolul lui I.V. Stalin, intitulat *God velikogo pereloma* « Anul marii cotituri», unde-i vorba de socializarea agriculturii)[3]; *critică* (și *autocritică*), foarte frecvente astăzi, la fel cu rus. *kritika* și *samokritika*; *democrație*, în formulele *democrație populară*, *democrație nouă*, *democrație de tip nou* etc., după rus. *narodnaia demokratiia*, *demokratiia novogo tipa* ș.a.; *detașament (de avangardă)*: « P.M.R. este detașamentul de avangardă al clasei muncitoare în lupta ei pentru realizarea socialismului», după rus. *(peredovoi) otriad* într-o construcție ca *Kommunisticeskaia Partiia — peredovo otriad rabocego klassa* « Partidul Comunist este detașamentul de avan-

---

[1] Cf. *activ*, notat mai sus, asemănător și ca înțeles, și ca funcțiune. Dat fiind că valoarea inițială a lui *colectiv* este de adjectiv, îl găsim folosit și ca adverb: « organele de partid fiind antrenate să lucreze colectiv» (se opune lui *sectar*).

[2] Iată exemple (dacă mai este nevoie de ele): «unul din mijloacele principale în activitatea culturală și educativă în cadrul întreprinderilor noastre trebuie să fie clubul sau colțul roșu»; « activitatea multora din cluburi și colțuri roșii este multilaterală» (*Scînteia*, 5 oct. 1949).

[3] Și alte cuvinte rusești au putut contribui la crearea sensului dat aici pentru *cotitură*, de ex. *povorot* « schimbare totală în direcția sau dezvoltarea unui lucru oarecare», *oborot* idem.

gardă al clasei muncitoare»; *elibera* «a desărcina (pe cineva dintr-o funcție, dintr-o muncă etc.)»[1]: traduce rus. *osvobodit'* idem; *emerit*, avînd sensul de «meritos, distins» (bazat pe un fel de etimologie populară cu *merit*, care i-a schimbat accepția originară de « pensionat, pus în retragere»), a intrat în formulele, foarte răspîndite astăzi, *artist emerit al* R.*P*.R., *maestru emerit al* R.*P*.R. sub influența rus. *zaslujennîi artist S.S.S.*R., *zaslujennîi deiatel' iskusstva S.S.S.*R. [2]; *fierbinte*, folosit de obicei ca epitet al subst. *salut* (« vă trimit, în numele colectivului nostru, un salut fierbinte»), este traducerea rus. *goreacii* (sau *plamennîi* «înflăcărat, aprins»), care de asemenea se întrebuințează în formule de salut;[3] *gazetă* (sau, mai rar, *jurnal) de perete:* după rus. *stengazeta (stennaia* [4] *gazeta)* « gazetă scrisă de mînă sau la mașină, care se atîrnă de perete, servind ca organ al unei organizații locale, al muncitorilor unei instituții etc.»; *imperialism* și *imperialist*, cu sensurile date de V.I. Lenin (cf. lucrarea lui celebră: *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului)*, sînt decalcate după rus. *imperializm* și *imperialist(iceskii)*, dintre care primul este explicat (în *Slovar' inostrannîh slov)* prin « stadiul suprem și ultim al capitalismului, în care acesta a pășit la sfîrșitul veacului XIX și începutul celui de-al XX-lea; capitalismul monopolist, parazitar sau intrat în putrefacție și muribund, ajunul revoluției socialiste mondiale»; *inovator* « muncitor sau tehnician care aduce o inovație într-un sector al producției, menită să perfecționeze metodele de lucru și să sporească randamentul», după rus. *novator* « om care introduce curajos ceva nou sau aduce idei noi într-un domeniu oarecare, spărgînd vechile concepții, reguli, norme care frînează mersul înainte» [5]; *împăciuitorism* și *împăciuitorist*, creații interesante din punctul de vedere al formării cuvintelor (sufixele neologice *-ism* și *-ist* s-au alipit la o temă veche și populară), traduc rus. *primirencestvo* și *primirenets*, ultimul explicat prin « om care caută să pună de acord « dreapta» cu « stînga» oportunist»; *întovărășire*, cu sensul, aproximativ, de « cooperativă (agricolă)» (cf. « tractoriștii au termintat arăturile pentru 21 întovărășiri»)[6], după rus. *tovarișcestvo* dintr-o construcție ca *tovarișcestvo po sovmestnoi obrabotke zemli* « întovărășire pentru munca în comun a pămîntului»; *întrecere* (mai ales cu determinativul *socialistă)*, atît de frecvent și de semnificativ totodată, mai cu seamă de la naționalizarea mijloacelor de producție industrială și de la introducerea muncii planificate, este decalcat după

[1] Se întrebuința, pe vremuri, numai cu privire la soldați și la deținuți.

[2] Cf. și *artist al poporului* R.*P*.R. (după rus. *narodnîi artist S.S.S.*R.*)*, apoi titlul, creat la începutul anului 1953, de *erou al muncii socialiste* (după rus. *geroi soțialisticeskogo truda)*.

[3] Apare tot mai des astăzi și expresia *salut frățesc* (în scrisorile și telegramele adresate de conducerea unui partid muncitoresc conducerii partidului similar din altă țară); cf. rus. *bratskii privet*.

[4] Adjectiv de la *stena* «zid, perete».

[5] Cf. și *inovație*, față de rus. *novațiia* idem.

[6] Cu «participiul» *întovărășit*, folosit ca adjectiv și ca substantiv: *țăranii muncitori întovărășiți din Șona, raionul Tîrnăveni* (*Scînteia*, 10 iulie 1952, p. 3).

rus. *(soțialisticeskoe) sorevnovanie*[1]; *lector* și *lecție:* capătă tot mai mult sensuri care le îndepărtează de cele « universitare » *(lector de engleză, lecție de pedagogie* etc.), și anume pe acelea de « om care citește « lecția » (proprie sau a altuia) în fața unui auditoriu oarecare, » respectiv « conferință », sub influența rus. *lektor* și *lekțiia* (cf. *citat' lekțiiu* « a ține o conferință », *țikl lekții o Pușkine* « un ciclu de conferințe despre Pușkin »); *lichida(re)*, cu familia lui *(lichidatorism, lichidatorist)*, în construcții de felul acesta: « moșierii au fost lichidați ca clasă »; « lichidarea ultimelor rămășițe ale exploatării omului de către om »; « lichidarea analfabetismului »; « lichidatoriștii care susțineau necesitatea lichidării partidului muncitoresc revoluționar, făcînd astfel jocul țarismului » etc., redau rus. *likvidirovat'*, *likvidator* idem; *miliție*, instituția însărcinată cu menținerea ordinii, n-are, afară de nume, nimic comun cu vechea miliție (armată), ci înseamnează același lucru ca rus. *milițiia* « instituție administrativă de stat pentru paza ordinii, a proprietății socialiste și a securității publice »[2]; *mobiliza(re)*, cu sensul politic (« trebuie să mobilizăm pe tovarășii sindicaliști pentru 7 Noiembrie »), corespunde rus. *mobilizovat'* (cf. *mobilizovat' vse silî dlia vîpolneniia planov* « să mobilizăm toate forțele pentru îndeplinirea planurilor »); *nivel (ideologic, politic, profesional* etc.): cf. rus *(ideologiceskii, politiceskii, professional'nîi) uroven'* idem; *normă*, afară de sensul vechi (« regulă »), încă viu, are pe acela, cu nuanță economică, mult mai răspîndit, de « cantitate de muncă fixată pentru o anumită unitate de timp »: « opt norme anuale realizate dela începerea planului cincinal », « a depăși norma de lucru » ș.a., pentru care cf. rus *norma* idem *(norma sutocnoi vîrabotki* « norma producției zilnice [de 24 ore] »[3]; *populariza(re)* « a face cunoscut (adică « popular ») un om, o idee, un eveniment etc. în masele largi (cu ajutorul presei, al radioului etc.), ca mijloc de ridicare a nivelului profesional, politic etc. » (« să popularizăm ideea de asociere a țărănimii muncitoare în gospodării colective »; « popularizarea fruntașilor întrecerilor socialiste este necesară pentru sporirea producției ») are ca model rus. *popul'arizirovat'* « a răspîndi în masele largi, a face cunoscut în masele largi », *popul'arizațiia* « larga difuzare a unor idei »; *prelucra(re):* « a prelucra o rezoluție (un articol de fond etc.); prelucrarea momentului politic (a unei teme date etc.) », după rus. *vîrabotat'* și *vîrabotka* (cf. *vîrabotat' programmu dnia* « a prelucra programul zilei », *vîrabotka rezol'uții*

---

[1] Iată definiția acestei noțiuni: « principiul întrecerii socialiste: ajutor tovărășesc dat celor rămași în urmă de către cei înaintați, cu scopul de a ridica nivelul tuturora ».

[2] Cf. și *milițian* « membru al miliției », așa de deosebit de vechiul milițian, care era un militar (simplu soldat sau grad inferior) neactiv, trecut de o anumită vîrstă.

[3] Cf. și *normă progresivă*, care ar putea fi decalcat după rus. *peredovaia norma* « normă înaintată, ridicată », *normă medie progresivă* « norma cuprinsă între media atinsă de o secție sau întreprindere în decursul anului și norma maximă obținută pe o perioadă mai îndelungată de o echipă sau secție fruntașă în aceeași ramură de producție » (*Scînteia*, 11 oct. 1949) și derivatul *normator* (« șef normator al fabricii de locomotive »), adică « salariat care supraveghează îndeplinirea normelor ».

« prelucrarea rezoluției »[1]); *principial* « conform principiilor marxist-leniniste (cu negativul, pare-se mai frecvent, *neprincipial)* și *principialitate* « atitudine (concepție) conformă cu doctrina marxist-leninistă » (și negativul *neprincipialitate)*, amîndoi termenii opunîndu-se lui *obiectivist* și *obiectivism*, care desemnează atitudinea burghezilor față de diversele probleme științifice, politice, ideologice, sînt traduceri ale rus. *prințipial'nîi* și *prințipial'nost'*; *punct de agitație:* « punctele de agitație organizate în cluburi, colțuri roșii, cămine culturale, școli, gări, centrele aglomerate etc., pentru dezbaterea Proiectului de Constituție a R.P.R. » după rus. *agitpunkt (agitaționîi punkt)*; *raționaliza(re)* : *a raționaliza producția* « a îmbunătăți producția, cantitativ și calitativ, prin economisirea timpului și a materialelor, prin perfecționarea tehnică a instrumentelor, mașinilor etc. », după rus. *raționalizirovat'* « a lua toate măsurile pentru îmbunătățirea și ieftinirea producției, pentru ușurarea muncii etc. »[2]; *rupe(re)*, foarte frecvent în construcții ca « a rupe teoria de practică », « a se rupe de mase », « ruperea de popor » etc., are ca model rus. *otrîvat' (teoriiu ot praktiki)* « a rupe (teoria de practică) », *otorvat'sia (ot mass)* « a se rupe (de mase) », *razrîv (s narodom)* « rupere (de popor) », etc.; *salt:* « prin naționalizarea întreprinderilor industriale, economia noastră a făcut un mare salt spre socialism », « salturile calitative se produc în urma unor acumulări cantitative » etc., decalcat, măcar parțial, după rus. *skačok* (cf. *skačok v novoe sostoianie* « salt într-o stare nouă »); *sarcină*, extrem de frecvent, corespunde la două sinonime rusești: *zadača* și (mai puțin) *zadanie*, pentru care se pot invoca construcții ca *stavit' sebe* (sau *pered soboĭ*) *zadaču* « a-și pune (în față) o sarcină », *dal'neișie zadaci partii* « sarcinile ulterioare ale partidului », *planovoe zadanie* « sarcină planificată » ș.a.; *simplu*, din formula frecventă (mai ales în lupta pentru pace) *oameni simpli* (« oamenii simpli de pretutindeni urăsc războiul »), este traducerea rus. *prostoĭ*, care apare sub forma plur. *prostîe*, împreună cu *liudi* în exact aceeași împrejurări *(v serdțah vseh prostîh liudeĭ zemnogo șara* « în inimile tuturor oamenilor simpli ai globului pămîntesc »); *socotitor:* « M. Gh., socotitor la Gospodăria Colectivă « Flacăra Roșie », Tîrzii (raionul Huși) », traducere a rus. *scetovod* « cel care ține socotelile unui colhoz »; *timp*, plur. *timpi (timpi de muncă:* « îmbunătățim timpii de muncă pentru a putea mări producția »; « nu în toate întreprinderile corespund timpii de muncă nevoilor noastre actuale »), după rus. *temp* « gradul de viteză cu care se realizează ceva » *(narastanie tempov proisvodstva* « creșterea timpilor producției »)[3]; *vîrf* « conducător, persoană care are o poziție superioară într-o organizație politică, socială etc. », mai ales sub forma pluralului *(vîrfurile burgheziei; vîrfurile administrative* ș.a.), este tradu-

---

[1] Cf. și *razrabotat' vopros* « a prelucra o chestiune », *razrabotka plana* « prelucrarea (sau elaborarea) planului ».

[2] Și derivatul *raționalizator* (cf. *raționalizatorii și inovatorii de la I.M.S. Hunedoara)*, care este mai degrabă un împrumut propriu-zis din rus. *raționalizátor* « cel care lucrează în domeniul raționalizării producției ».

[3] Cf. și *timp(i) mort(ți)* « timpul care, indiferent de cauze, este pierdut pentru producție ».

cerea rus. *verhuşka* « persoane care conduc o organizaţie oarecare socială sau politică » *(pravitel'stvennaia verhuşka* « vîrfurile guvernului », *verhuşka profsoiuza* « vîrfurile sindicatului »)[1]; *vigilent* şi *vigilenţă* (« trebuie să fim vigilenţi faţă de toate slăbiciunile noastre »; « vigilenţă revoluţionară »; « vigilenţă de clasă »; « scăpări de vigilenţă » etc.), după rus. *bditel'nîi (nadzor)* « (control) vigilent », *(revol'uţionnaia) bditel'nost'* « vigilenţă (revoluţionară) ».

c) Formaţii noi. Prezintă un interes deosebit, prin faptul că sînt produsul mijloacelor proprii ale limbii noastre: pornindu-se de la materialul deja existent (cuvinte şi particule formative: sufixe, prefixe etc.), se creează cuvinte noi menite să satisfacă nevoile subiectelor vorbitoare. În felul acesta se îmbogăţeşte vocabularul, aşa cum se îmbogăţeşte el şi cu ajutorul împrumuturilor propriu-zise sau al calcurilor lingvistice, dar totodată se dezvoltă aptitudinea limbi de a da naştere nu numai la cuvinte noi, ci, uneori, şi la mijloace noi de formare a cuvintelor. Se înţelege că această activitate a limbii nu este absolut de sine stătătoare, cum s-ar părea la prima vedere. Dată fiind legătura indisolubilă dintre elementele alcătuitoare ale limbii (căci toate împreună constituie această unitate desăvîrşită care este limba), indiferent de natura lor (cuvinte, mijloace formative etc.), influenţele sau măcar « sugestiile » din afară, venite de la alte limbi, sînt inevitabile: odată ce se împrumută cuvinte şi sensuri dintr-o limbă străină, este firesc ca acestea, în ipoteza că influenţa ei se exercită puternic (ca în cazul nostru), să servească de model celeilalte şi în ce priveşte formarea cuvintelor. Vom vedea imediat că romîna dezvoltă, după model rusesc, un mijloc de a crea cuvinte pe care-l cunoştea mai de mult (într-o măsură însă extrem de redusă) şi, fapt deosebit de interesant, îşi însuşeşte din limba rusă un mijloc nou de a forma cuvinte, nu numai aproape total necunoscut mai înainte, ci şi, aparent, imposibil.

Înşir, în cele ce urmează, un număr de creaţii noi, după categoriile la care aparţin şi pe care le-am anunţat chiar acum.

α) Derivate şi compuse. *Aera* « a introduce aer proaspăt în mină » (înlocuieşte, ca termen tehnic special, pe *aerisi* din vorbirea obişnuită) şi *aeraj* « acţiunea de a introduce aer (cf. şi expresia *ventilator de aeraj* « ventilator cu care se aerează mina »); *autobază* « depou (parc) de automobile camioane etc. » *(autobaza R.A.T.A.)*; *autoimpunere:* « . . . o contribuţie bănească pe care o hotărăsc de bună voie locuitorii satelor, comunelor şi staţiunilor balneoclimaterice, pentru ca, în afară de marile lucrări de interes obştesc ce se realizează prin fondurile puse la dispoziţie de către stat, să contribuie şi ei în mod direct la intensificarea acţiunii de ridicare culturală, socială şi sanitară a comunelor şi satelor »

[1] Cuvîntul romînesc are şi sens material, propriu, de « nivel (înalt) »: « a reuşit să depăşească vîrful de producţie obţinut în cursul anului »; « cel mai înalt vîrf de producţie atins... ».

[2] Atrag şi aici atenţia asupra faptului că unele vor fi luat naştere înainte de 23 August 1944, iar altele sînt, probabil, împrumuturi ruseşti, eventual franţuzeşti.

(*Scînteia*, 1952, nr. 2377, p. 1); *batozar* «lucrător la batoză»; *cocserie* «ansamblul instalațiilor în care se fabrică cocsul»; *cultivatoare* «mașină agricolă servind la prelucrarea pămîntului după arătură» (*181 semănători*, 139 *cultivatoare etc. au fost distribuite gospodăriilor colective*[1]); *deparafinare* «operațiunea de îndepărtare a parafinei cristalizate din uleiurile minerale»; *desprăfuire (s-a terminat montarea instalației de desprăfuire a cărbunelui* (*Scînteia*, 2 aug. 1952, p. 1); *dezintegrator* «moară formată din două discuri cu bare care se învîrtesc în sensuri opuse» (servește la măcinarea materialelor semidure sau fibrose); *dezmiriști(re)* «întoarcerea scoarței miriștii cu plugul (pentru înlăturarea buruienilor și a insectelor)»[2]; *dinamitieră* «subterană specială în care se păstrează dinamita»; *distanțier(ă)* «compas măsurător; piesă care menține distanța între două părți ale unei mașini»; *filetaj:* lipsește în «Mic Dicționar Tehnic» și în «Lexiconul Tehnic», dar l-am găsit în presa zilnică; trebuie să fi însemnînd același lucru ca *filetare* «operațiunea de executare a unui filet» (= șanț făcut pe suprafața unei piese pentru înșurubarea ei în alta); *havator* «care lucrează la haveză» (= mașină de havat; servește la tăiatul zăcămintelor de cărbune): cf. citatul reprodus la p. 104, n. 1 în legătură cu *combainist; hidrocentrală* (= centrală hidroelectrică) «instalație pentru transformarea energiei apei în energie electrică»: *Hidrocentrala V. I. Lenin de la Bicaz; hidroenergetică* (disciplină științifică al cărei obiect de studiu este energia produsă de căderile de apă); *însiloza* «a depozita cereale etc. în silozuri»; *motopompă* «grup mobil format dintr-un motor cuplat cu o pompă»; *negație* «dovadă emanată de la o întreprindere socialistă, că un anumit produs nu poate fi furnizat de ea» (și poate să fie cumpărat din sectorul particular); *preabataj* «operațiune care precedă abatajul» (tăierea, detașarea și extragerea cărbunelui, minereului etc.); *prefabricat* (adj. și subst.) «fabricat înainte de a fi necesar» (*arce de beton prefabricat; se construiesc case din prefabricate* «se construiesc case din piesele confecționate de mai înainte: pereți, ferestre etc.»); *recondiționa(re)* «a pune un instrument etc. în stare de a fi întrebuințat din nou» (*recondiționarea sculelor*, scrie un corespondent de presă voluntar); *rulaj:* trebuie să fie sinonim cu *rulare* «mișcare de rostogolire a unui obiect» (se opune mișcării de alunecare); *valoric* «privitor la valoare» (*planul valoric și cantitativ*).

Un loc aparte ocupă formațiile în -*ism* și -*ist*[3], întrucît sînt (mai ales cele de al doilea) foarte numeroase și tind să se înmulțească mereu. Se continuă astfel

---

[1] «Micul Dicționar Tehnic» are *cultivator forestier* și *cultivatoare* (la acesta din urmă definiția începe cu plur. «mașini», ceea ce ar însemna, poate, că singularul este *cultivator*, dar pare puțin verosimil, pentru că s-ar confunda cu masc. *cultivator* «cel care cultivă»).

[2] Această operație se execută cu ajutorul unei mașini speciale numită *dezmiriștitoare*.

[3] Aceste două sufixe merg, de obicei, împreună, în sensul că de la aceeași temă se formează un derivat în -*ism*, care arată «atitudinea, concepția etc.», și altul în -*ist*, care desemnează pe «cel ce ia o atitudine, are o concepție, se îndeletnicește etc.» (în legătură cu noțiunea exprimată de temă).

un proces mai vechi în legătură cu aceste sufixe (vezi *Limba romînă actuală*, ed. II, p. 180 urm.). Iată cîteva derivate recente: *aeromodelist* « care construiește aeromodele sau lucrează cu ele (de obicei ca amator) »[1]; *cincisutist* « mecanic de locomotivă care parcurge cîte 500 km. zilnic » (după rus. *piat'sotnik* idem)[2]; *codism și codist*, derivate de la *coadă* (fig.) « rămînere în urmă (cu munca, cu nivelul politic și ideologic etc.) » sub influența rus. *hvostizm* « tactică oportunistă de rămînere în urma evenimentelor etc. » și *hvostist* « oportunist, partizan al codismului » (tema este *hvost* « coadă »)[3]; *colectivist* « membru al unei gospodării agricole colective » (sinonim cu rus. *kolhoznik)*[4]; *defensist* « necombativ » *(poziție defensistă* « poziție de simplă apărare față de dușmanul de clasă »); *diversionism* « acțiune de diversiune (în interesul burgheziei) » și *diversionist* « partizan al diverionismului »; *excavatorist* « muncitor la excavator »; *filaturist* « muncitor sau tehnician care lucrează la o filatură de bumbac) »; *furnalist* « muncitor care lucrează la un furnal »; *gaterist* « muncitor la gater » (= ferăstrău mecanic); *gazogenist* « specialist în gazogene; lucrător la gazogen » *(gazogen* « aparat de transformare a unui corp solid în gaz combustibil »); *goscolist* « membru al unui *goscol* » (v. mai departe; sinonim al lui *colectivist*, care e mult mai răspîndit); *laminorist* « care lucrează la un laminor » (= mașină de laminat, de transformat lingourile de metal în plăci etc.); *macaragist* (și feminin *macaragistă*) « muncitor la macara; *proletcultism* și *proletcultist*, derivat de la *proletcult*, pe care l-am explicat la p. 105; *screperist* « muncitor la screper »; *sutamiist* « conducător de vechicul mecanic (locomotivă, automobil) care parcurge o distanță de cel puțin 100.000 km fără reparații radicale la mașină » (tot după un model rusesc, ca și *cincisutist)*; *tenisist* « jucător de tenis » (pare a fi mai degrabă un împrumut din rusește, unde există *tennisist* idem); *tunelist* « muncitor la tunel »; *turlist* « muncitor care construiește turle (la sonde petrolifere) »; *vedetism* și *vedetist* « atitudine, respectiv om care urmărește, prin procedee individualiste, ieșirea în evidență (cu scopuri personale) ». Sufixul - *ist* apare foarte des (iarăși în continuarea unui proces lingvistic ceva mai vechi) la teme care provin din abreviații de felul lui *C.F.R.* *(ceferist* etc.; vezi imediat mai jos), de ex. *ufederistă* «membră a *U*(niunii) *F*(emeilor) *D*(emocrate din) R(omînia) »; *utemist(ă)* « membru *(*-ă) a(l) *U*(niunii) *T*(ineretu-lui) *M*(uncitor) ș. a.

β) Creații avînd la bază abrevieri de cuvinte. Sînt două categorii. Una a existat și înainte de 23 August 1944, dar era destul de săracă, și este produsul citirii literelor inițiale ale cuvintelor care alcătuiesc împreună titulatura unei instituții, a unei întreprinderi, a unei organizații poli-

---

[1] *Aeromodel* « model de avion construit la o scară mică, cu un mijloc de propulsie oarecare şi care poate să zboare, fără pilot, o distanță apreciabilă ».

[2] Are şi valoare adjectivală *mişcarea cincisutistă*.

[3] Sînt, poate, mai degrabă calcuri după cuvintele ruseşti corespunzătoare. Cf. sinonimul (pe alt plan) vechi *codaş*.

[4] Pe vremuri erau porecliți *colectivişti*, de către conservatori, liberalii (li se facea, fie şi în ironie, o prea mare cinste, fiindcă nici nu le trecea prin minte « colectivizarea » adică « socializarea ».

tice ș.a. Începutul s-a făcut cu *C*(ăile) *F*(erate) *R*(omîne) = *Cefere(ul)*[1], a urmat apoi *P*(oșta) *T*(elegraful) *T*(elefonul)[2] = *Petete(ul)*, după aceea multe altele, ca *S*(ocietatea de) *T*(ramvaie) *B*(ucurești) = *Setebe(ul)*, *C*(asa) *A*(utonomă a) *M*(onopolurilor) = *Cam(ul)*, *C*(asa) de *E*(conomie și) *C*(onsemnațiuni) = *CEC(ul)*, *C*(onfederația) *G*(enerală a) *M*(uncii) = *Cegeme(ul)*, *P*(artidul) *M*(uncitoresc) *R*(omîn) = *Pemere(ul)*, R(epublica) *P*(opulară) *R*(omînă) = *Repere*, *S*(tațiune de) *M*(așini și) *T*(ractoare) = *Semete*(*ul*) ș.a. Acest procedeu a găsit și continuă să găsească un sprijin în modele rusești, care, fără a fi prea numeroase, l-au ajutat, cu siguranță, să se dezvolte. S-ar putea spune că limba rusă se pretează în mod special la astfel de formații. În realitate, nu-i vorba de o însușire caracteristică a acestei limbi (procedeul ne întîmpină și aiurea), ci de o atitudine, politică, bineînțeles, față de limbă: sovieticii, care au făcut cea mai mare și mai radicală revoluție socială din istoria lumii, au procedat revoluționar și față de limbă. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît sistemul în discuție prezintă avantajul de a economisi (nu numai în scris, ci și în vorbire) timpul, atît de necesar muncii productive, și totodată de a ajuta masele largi populare să prindă repede și să rețină ușor numele instituțiilor, întreprinderilor, organizațiilor etc. cu titluri prea lungi. Iată și cîteva exemple rusești: *R.S.F.S.R.* (Rossiiskaia Sovetskaia Federativnaia Soțialisticeskaia Respublika) = Republica Socialistă Federativă Sovietică Rusă; *S.S.S.R.* (Soiuz Sovetskih Soțialisticeskih Respublik) = Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice; *U.S.S.R.* (Ukrainskaia Sovetskaia Soțialisticeskaia Respublika) = Republica Socialistă Sovietică Ucraineană etc. (De altfel, toate republicile unionale, precum și cele autonome ale Uniunii Sovietice sînt denumite în modul acesta[3].)

Mai important este al doilea procedeu de formare a unor cuvinte noi, și anume acela care constă în împreunarea silabelor inițiale (eventual a unor părți de silabe) de la cuvintele care alcătuiesc numele unei instituții, al unei întreprinderi etc. De pildă: *Aprozar* = (Societate pentru) *Apro(*vizionarea cu) *Zar*(zavat); *Centrofarm* = (Societatea) *Centr*(ală pentru exploatarea produselor) *Farm*(aceutice); *Comcar* = (Societate) *Com*(mercială de Stat pentru aprovizionarea cu) *Car*(ne); *Comlemn* = (Societate) *Com*(ercială de Stat pentru confecționarea mobilei de) *Lemn*; *Sovrom-Gaz*, *Sovrom-Lemn*, *Sovrom-Petrol*, *Sovrom-Transport* etc;. *goscol* = *gos*(podărie agricolă) *col*(ectivă); *gostat* = *gos*(podărie agricolă de) *stat* etc. Interesul mare pe care îl prezintă astfel de formații este că teoretic toate, de fapt cele mai multe s-au încadrat ca cuvinte propriu-zise în sistemul limbii noastre (nu numai

---

[1] Și, ceva mai rar, *Chefere(ul)* (prin Muntenia și Oltenia, *C.* = Constantin se citește *Che)*.

[2] De fapt, *Direcția Generală a Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor*.

[3] Cf. și *Z.I.S.* (Zavod Imeni Stalina — Uzina de automobile cu numele lui Stalin), care circulă și la noi, unde e tratat ca un substantiv: *(un) zis, zisul, zisuri* și însemnează «automobil (lucrat în această fabrică»). De adăugat *Z.I.M.* (Avtozavod Imeni Molotova = Uzina de automobile cu numele lui Molotov), care se întrebuințează, întocmai ca *zis*, cu valoarea substanivală : *un zim* etc.

în sistemul lexical, ci și în cel gramatical), fiind tratate întocmai ca substantivele obișnuite: au plural, se articulează și se declină, la fel cu acestea. Este cazul, mai cu seamă, al lui *sovrom* (Societate mixtă) *sov*(ieto) *rom*(înă)[1], care însemnează ceea ce am spus în paranteză. De asemenea se spune *aprozaruri ; aprozarul Nr. 5 ; în raionul Lenin avem un nou aprozar* etc. Așadar, limba noastră posedă acum un mijloc necunoscut (și socotit, desigur, ca imposibil mai înainte), de a forma, printr-un fel de compunere « sui generis », cuvinte noi, în sensul cel mai strict, avînd, adică, nu numai un aspect nou, ci și un înțeles al lor specific, deosebit de înțelesurile altor cuvinte, cu care ar părea, la prima vedere, că seamănă.

De astă dată modelul a fost, aproape exclusiv, limba rusă,[2] care este extraordinar de bogată în asemenea formații și continuă să se îmbogățească mereu, datorită legilor ei interne de dezvoltare[3]. Se știe că această limbă utilizează compunerea, ca mijloc de formare a cuvintelor noi, într-o măsură neobișnuit de mare, la fel cu limba germană, de exemplu (și spre deosebire de limbile romanice, care recurg, în general, foarte rar la compunere). Nu-i vorba de formații prefixate, care sînt de asemeni numeroase (și există în tot felul de limbi indoeuropene, printre ele și a noastră), ci de compuneri în sens strict, alcătuite din două cuvinte propriu-zise, ca, de ex., *blagovestit'*, *blagoglupost'*, *blagodarnîi* etc. Cred că de la acestea s-a pornit, în epoca sovietică, la crearea lui *kolhoz*, *sovhoz* etc., amintite cu alt prilej, a lui *aviabaza (aviaționnaia baza)* « bază aeronautică », *gosbank (gosudarstvennîi bank)* « bancă de stat », *Politbiuro (Politiceskii biuro* « Biroul Politic (al Comitetului Central al Partidului Comunist al U.R.S.S.), *raikom (raionnîi komitet)* « comitet raional » etc. etc.

Trebuie să arăt că viața multora, poate chiar a celor mai multe dintre creațiile aici în discuție (am în vedere prima categorie), este destul de scurtă. Ele durează cît durează titulatura instituției respective (în ipoteza că aceasta suferă modificări), eventual instituția însăși (care se poate desființa), lucru natural, întrucît intervine o lege lingvistică generală: după cum sensul unui cuvînt obișnuit se modifică potrivit modificărilor intervenite în obiectul sau noțiunea pe care o exprimă, tot așa trebuie să se întîmple aici (cu amănuntul, în plus, că se schimbă, mai mult ori mai puțin, și aspectul, adică forma cuvîntului, dar nu în baza vreunei legi fonetice, ci a faptului că în titulatură un termen sau mai mulți au fost înlocuiți prin alții). La fel se aplică o lege, dacă vreți, și mai generală, atunci cînd

---

[1] Punctul de plecare este formula rusească: *Sov(etskoe)-rum(înskoe obșcestvo)* « Societate romîno-sovietică », a cărei topică explică așezarea lui *sov-* în primul loc.

[2] Înainte de 23 August 1944 existau, se pare, *Solagra* și *Incoop.*

[3] Cf. atitudinea negativă a lui A. Tarasenkov față de « prescurtările fără rost » *(Probleme de literatură și artă* 1951, nr. 3, p. 49). Aceeași atitudine trebuie să avem și noi. De altfel unele creații de acest soi, precum *gac* (= gospodărie agricolă colectivă), *tov* (= tovarăș) n-au prins. Acum de curînd a început să apară prescurtarea *S.U.A.* (= Statele Unite ale Americii), pe care o putem folosi în scris, pentru că prezintă avantaje . . . economice (facem economie de timp și de material scriptic). dar nu trebuie s-o transformăm într-un cuvînt « vorbit », adică s-o rostim așa cum se scrie *(sua)*,

instituția, organizația etc. încetează de a mai exista. De ex.: *U(*niunea) *F*(emeilor) *A*(ntifasciste din) *R*(omînia) a devenit *U*(niunea) *F*(emeilor) *D*(emocrate din) *R*(omînia), așadar « *ufaristele* » au devenit « *ufederiste* »; *U*(niunea) *N*(ațională a) *S*(tudenților din) *R*(omînia) s-a desființat și, odată cu ea, *Unesereul* (la fel «uneseriștii» ca atare); *Romlacta* (= Societate romînă pentru aprovizionarea cu lapte) s-a transformat în *Aprolacta* (= Societate pentru aprovizionarea cu lapte)[1] etc. Cf. și un exemplu rusesc: *Narkomindel* (<*Narondnîi Komissariat Inostrannîh Del* = Comisariatul Poporului pentru Afacerile Străine) a devenit *Minindel* (<*Ministerstvo Inostrannîh Del* = Ministerul Afacerilor Străine), după ce departamentele guvernamentale nu s-au mai chemat « comisariate ale poporului », ci « ministere ».

Ar mai fi de adăugat, numai pentru a completa, sub forma unei simple schițe, documentarea noastră, o serie de creații care sînt noi prin conținut, nu și prin aspect. Mă refer, în primul rînd, la cuvinte și expresii cu sens politic, unele împrumutate (și folosite ca în limba lor de origine, fără nici o schimbare), altele alcătuite potrivit normelor sistemului lingvistic romînesc. De exemplu: *feldwebel(ul)*[2] *atlantic* (= comandantul armatei « europene », pregătită pentru a ataca Uniunea Sovietică și țările de democrație populară), *führer*, *gauleiter*, *oberspion* (toate luate din terminologia germană de pe vremea lui Hitler, cu intenția de a caracteriza politica neofascistă a imperialiștilor americano-englezi); *social-imperialist*, *social-pacifist*, *social-patriot*, *social-șovin*, *social-trădător* (formate pe baza lui *social-democrat*, prin înlocuirea părții a doua, care nu mai corespunde realității, cu termeni meniți să arate adevărata atitudine a social-democraților de dreapta). Din domeniul administrativ: *raion* « subdiviziune a unei regiuni » (corespunde, ca întindere, în unele cazuri unei foste plăși, alteori unui fost județ de pe vremuri, avînd de obicei o suprafață intermediară între o plasă și un județ de altădată) și « subdiviziune a centrelor orășenești importante », cu derivatele *raiona(re)* « a împărți în raioane », *raional* « privitor la raion » (*comitet raional* etc.); *regiune* « diviziune administrativă de întindere mai mare decît a unui fost județ » (R.P.R. este împărțită în 16 regiuni), cu derivatul *regional* « privitor la regiune »; *sfat popular* « organ de conducere al unei comune, al unui raion orășenesc etc. »; *ministru-adjunct*[3] (corespunde fostului subsecretar de stat de odinioară)[3]; *consilier ministerial* (corespunzător fostului secretar general) etc. Diverse: *casă de odihnă*, *operativ* (și *operativitate)*, *organizator* și *organizatoric* (acesta din urmă, și cu valoare de substantiv), foarte frecvenți în limbajul politic; *producție*, cu sensul aproximativ de « muncă » (*a fi în producție* « a munci într-o întreprindere, instituție etc. »; *a avea producție* « a lucra », de ex. *azi avem producție* « azi lucrăm »,

---

[1] Aici conținutul e același (societatea respectivă n-a suferit nici o schimbare), numai titulatura s-a modificat în parte. În ultimul timp *C.G.M.-ul* s-a transformat în *C.C.S.* (= Consiliul Central al Sindicatelor), iar *U.F.D.R.-ul* a devenit Comitetul delegatelor de femei.

[2] Germ. *Feldwebel* înseamnă « sergent major, plutonier ».

[3] Înlocuit ulterior prin *locțiitor al ministrului* (după rus. *zamestitel' ministra)*.

adică nu-i zi de odihnă, nu-i sărbătoare legală); *sacrifica* « a tăia un animal (pentru carnea lui) » etc. etc.

2. D i s p a r i ț i i d e c u v i n t e. Am spus la începutul prezentului capitol că constatarea disparițiilor lexicale este o operație foarte grea, pentru motivul că ele nu sînt (și nici n-au cum să fie) înregistrate. Afară de asta, numărul cuvintelor care au dispărut (sau, cu altă expresie, au intrat în fondul pasiv al vocabularului) este infinit mai mic decît al creațiilor noi. Și se înțelege de ce. Inovațiile în producția economică și în activitatea spirituală sînt neobișnuit de numeroase, pe cînd renunțarea la anumite mașini, metode de lucru, idei etc., cel puțin în momentul trecerii de la o situație la alta, se face greu și pe nesimțite. Foarte des cuvintele respective rămîn în limbă, chiar dacă nu mai corespund realității sociale care le-a dat naștere și nu mai au, deci, vechea lor semnificație. Este acesta din urmă cazul termenilor legați de religie și de credințe superstițioase. Astfel *cruce (a-și face cruce cu amîndouă mîinile* sau *cu stînga* «a se mira foarte tare»), *doamne! (doamne iartă-mă!*, *doamne ferește!)*, *dumnezeu (ce dumnezeu s-a mai întîmplat!)*, *drac (să-l ia dracu!*, *ducă-se la dracu!*, *dracu știe!*, *ce dracu întîrzii atîta!* etc.), *păcatele mele*, *din păcate* ș.a. circulă încă foarte frecvent, nu numai în vorbirea maselor, care mai cred în asemenea lucruri, ci și în aceea a oamenilor necredincioși.

Pentru motivele arătate, precum și din cauza lipsei unei documentări serioase, materialul lexical aparținînd acestui sector este extrem de sărac. Iată cîteva exemple. Din domeniul administrativ: *județ* și *plasă*, împreună cu numele funcționarilor care le conduceau *(prefect*, *subprefect*, *pretor*, *primar)* și ale organelor consultative *(consiliu județean*, *consiliu comunal)*, *subsecretar de stat*, *secretar general;* din domeniul organizației învățămîntului: *primar (școală primară)*, *secundar (școală secundară)*[1], *gimnaziu*, *școală politehnică*[2], *Ministerul Educației* (sau *Culturii) Naționale*, *Casa Școalelor* etc. ; din domeniul politic: *parlament*, *cameră (camera deputaților)*, *senat (*și *senator)*, *parlamentar*[3]; din domeniul relațiilor sociale: *boier* (circulă încă, dar cu sens mai mult, dacă nu exclusiv ironic, la adresa celor care « o fac pe boierul »)[4], *cocoană* (cu aceeași observație), *cocoane!* (ca titulatură, în conversația curentă), *servitor* (și *servitoare)*, *jupîneasă* (= femeie sau fată în casă), *băiat de familie*, *lume bună*, *om de condiție* (adică de « bună » condiție, după cum și « de familie » însemna de « familie bună, distinsă »), *societate* (sinonim, aproximativ, cu *lume bună)*, *high-life* etc.[5].

---

[1] Le-au luat locul respectiv *elementar (ciclul I*, *ciclul II)* și *mediu*.

[2] I se spune *institut politehnic*. *Institut* apare des în titulatura instituțiilor de învățămînt superior *(Institutul Agronomic*, *Institutul de Teatru*, *Institutul de Mine*, *Institutul de Piscicultură* etc.).

[3] Cu sensul de « membru al parlamentului ».

[4] O situație întrucîtva asemănătoare are și *domn*, care se întrebuințează totuși încă foarte des cu vechiului sens.

[5] Multe n-au dispărut cu totul, ceea ce am arătat la unele dintre ele. Afară de aceasta, ele (și altele, asemănătoare) sînt folosite în limba operelor literare și politice ori de cîte ori vin în discuție noțiunile respective.

Sînt, cu siguranță, și alte cuvinte, mai numeroase decît acestea, care au dispărut ori sînt pe cale să dispară. Rămîne să le urmărim și să le... descoperim, pentru a ne îmbogăți materialul și a ne da seama de realitatea adevărată[1].

Cap. VI: Componența lexicului romînesc contemporan sub raportul stilistic

Discuția de pînă aici cu privire la lexicul limbii romîne contemporane a arătat, între altele, cît este el de bogat și de variat. Bogăția lui se datorește dezvoltării continui și progresive a producției în toate ramurile de activitate, iar varietatea este consecința logică a bogăției: din moment ce se înmulțesc și se lărgesc cunoștințele noastre, ca rezultat al creșterii producției economice și intelectuale, este natural ca mijloacele de exprimare ale limbii și, în primul rînd, vocabularul, tezaurul ei de cuvinte, să sporească atît din punctul de vedere al numărului, cît și din acela al varietății.

Fondul principal se îmbogățește într-o măsură neînsemnată, dată fiind marea lui rezistență la schimbările care au loc în viața societății. În schimb, restul vocabularului se schimbă necontenit și cu o repeziciune adesea uimitoare, mai ales atunci cînd, ca în cazul nostru, se produc transformări revoluționare în organizarea economică, politică și culturală a unei țări. De aceea considerațiile teoretice pe care le fac aici în legătură cu îmbogățirea vocabularului se referă aproape exclusiv la partea lui schimbătoare. De altfel, și faptele discutate în capitolele precedente se referă tot numai la această parte a vocabularului limbii romîne contemporane.

Bogăția și varietatea lexicală fac posibilă folosirea cuvintelor în modul cel mai potrivit cu necesitățile de exprimare ale vorbitorilor, în sensul că aceștia, dispunînd de un material îmbelșugat, pot alege termenii și expresiile de care au nevoie, atît pentru a-și exprima precis și clar ideile, cît și pentru a varia, într-o măsură mai mare ori mai mică, stilul, adică felul de a prezenta rodul gîndirii lor în vorbire sau în scris. Bogăția lexicală a unei limbi presupune nu numai o bogăție corespunzătoare de noțiuni, ci și existența unui mare număr de sinonime (bineînțeles aproximative, cum am avut prilejul să constatăm la locul cuvenit), care fac ca stilul să varieze și în cuprinsul aceleiași opere și, mai ales, de la o operă la alta, după conținutul ei.

Aici ne interesează acest ultim aspect al problemei, și asupra lui mă voi opri în cele ce urmează. Trebuie să precizez că prin stil înțelegem nu numai ceea ce se înțelege obișnuit prin acest termen, și anume stilul așa numit poetic sau literar, bogat în imagini plastice și colorate, menite să « înfrumusețeze » modul

---

[1] Un model pentru studiul științific al vocabularului limbii noastre de după 23 August 1944 găsim în lucrarea lingvistului sovietic S. I. Ojegov: *Cu privire la problema schimbărilor vocabularului limbii ruse în epoca sovietică* (*Voprosî iazîkoznaniia* II [1953] fasc. 2, p. 71 urm.).

de exprimare a conținutului unei scrieri artistice. Este vorba de stil în sens foarte larg, ca mijloc de exprimare pe care îl impune natura ideilor din opera respectivă, indiferent dacă ea aparține literaturii propriu-zise, științei, ideologiei etc. Aș putea chiar spune că ne interesează în mai mare măsură tocmai operede neartistice, al căror stil nu are nimic căutat (ca în cazul celor artistice), ci este impus de nevoia strict obiectivă a autorului de a comunica pur și simplu, în modul cel mai adecvat cu putință, un conținut de idei, care trebuie înțeles precis și exact, fără aproximații, fără abateri de la uzul consacrat prin tradiție al materialului lexical.

De la o disciplină la alta, de la o ramură de producție la alta etc. există deosebiri de conținut, impuse de realitatea materială. Noțiunile cu care operează naturalistul sînt în majoritate, dacă nu chiar total, diferite de ale inginerului, iar ale acestuia nu seamănă cu ale medicului etc. Urmează, deci, că o bună parte din vocabularul folosit de dînșii se deosebește de la unul la altul. Aceasta înseamnă, cum se spune de obicei, că naturalistul are, în multe privințe, alt limbaj, adică alt stil, decît inginerul și decît medicul. (La fel se petrec lucrurile și cu reprezentanții celorlalte discipline, fie științifice, fie tehnice, ca și cu ai tuturor ramurilor de activitate, indiferent dacă-i vorba de opere scrise sau numai de aspectul oral al limbajului respectiv.)

Un mare număr de cuvinte apar în scrisul și în vorbirea tuturor specialiștilor (și, pot adăuga, al tuturor vorbitorilor unei limbi). Datorită acestui fapt, ele sînt lipsite de semnificație stilistică, în sensul că nu constituie o particularitate a unui limbaj sau stil: un fel de cuvinte « neutre », dacă le pot spune așa, fără caracter specific pentru vreo ramură de activitate oarecare, din cauză că nici noțiunile respective nu aparțin unor anumite profesiuni. (Să nu credem însă că-i vorba aici de fondul principal al vocabularului, cum s-ar părea la prima vedere. În acest material lexical, « neutru » din punct de vedere stilistic, care alcătuiește majoritatea, intră și fondul principal, dar intră și foarte numeroase alte cuvinte care nu aparțin acestui fond și au totuși o circulație adesea mare în vorbirea oamenilor cu un anumit grad de cultură.)

Bazîndu-ne pe dezvoltările de pînă aici, putem distinge, în linii mari, următoarele specii de stil: *a)* literar propriu-zis sau artistic; *b)* științific și tehnic; *c)* publicistic; *d)* oficial; *e)* oratoric; *f)* familiar.[1] În interiorul fiecăreia există aspecte mai mult ori mai puțin diferite, după natura conținutului operelor respective, care nu este, nu poate fi identic în toate. Astfel stilul unei poezii lirice este întrucîtva deosebit de al unui roman, cu toate că în ambele cazuri avem a face cu stil artistic sau poetic. Tot așa diferă stilul unei lucrări medicale de acela al unei lucrări de geologie sau de fizică etc., chiar în ipoteza că ele ar

[1] Primele cinci aparțin limbii scrise, chiar dacă ele nu capătă totdeauna un aspect scris (mă gîndesc la faptul că o comunicare științifică, un discurs etc., deși sînt adesea numai rostite, presupun o redactare, deci o formă scrisă). Ultimul fel de stil este totdeauna vorbit.

avea unul și același autor: deosebirea de stil este o deosebire de vocabular, care are la bază o deosebire de conținut, de noțiuni.

Deoarece lucrurile se prezintă, cred, clar, nu mi se pare necesar să insist asupra lor mai mult decît am făcut pînă aici. Totuși, pentru exemplificare, voi reproduce mai jos cîte un pasaj din diverse opere, luate la întîmplare.

a) « Iarna era bogată în zăpadă și troiene. În nopțile cu lună plină ieșea cu unul sau doi camarazi, ca să vadă la produfurile lacului vidre strecurîndu-se șerpuitor de la o copcă la alta. Văzduhul înstelat era un cristal în care vibrau curat șoaptele, pașii, țipătul unei paseri de noapte. Gerul tăia ca un brici, intra în nări ca sîrme de foc. Iarna de la Dropii îi sta în amintire ca un joc de săniușuri. Iarna de aici se lega cu spațiile imense ale polului și cu viscolele care amenințau cu pieirea totală viața, de la gînganie la fiară și om. Fiara aștepta în culcuș, sub nămeți alinarea. Dar omul o înfrunta, cu îndărătnicie și gravitate: asta impresionase mai ales pe Mitrea Cocor. » (M. Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, p. 103.)

b) « Antiseptice: substanțe chimice, întrebuințate pentru combaterea dezvoltării bacteriilor în organismele și în produsele vegetale sau animale. Pentru uzul intern sînt folosite antisepticele cu acțiune mică asupra organismului. Unele sînt capabile să distrugă bacteriile, altele împiedică înmulțirea lor. Antisepticele sînt otrăvuri protoplasmice care tulbură echilibrul proteinelor din plasmă, prin procese de oxidare, de precipitare, de substituție a unei funcțiuni vitale, sau de schimbare a raporturilor normale de permeabilitate celulară. Aceste procese pot fi reversibile sau ireversibile; în primul caz, bacteria este împiedicată în dezvoltarea ei, în al doilea este distrusă. » *(Lexiconul Tehnic*, vol. I, p. 133—4.)

« Căldura: Experiența arată că în interacțiunile termice dintre corpurile de temperaturi diferite ale unui sistem fizicochimic, care au loc fără transformări sau produceri de energie mecanică, electrică sau magnetică, variația între două limite date a temperaturii unui corp ales ca etalon e compensată totdeauna de o variație, în mijlociu de sens contrar, a temperaturii celorlalte corpuri. Produsul masei corpului etalon prin variația considerată a temperaturii lui și printr-un factor constant, care depinde de unitatea de măsură aleasă, se numește cantitatea de căldură (sau căldura) trecută de la celelalte corpuri la corpul etalon sau invers, după cum variația temperaturii corpului etalon e pozitivă sau negativă. » *(Ibid.*, p. 471.)

c) « În prefața pe care Engels o scrie pentru volumul al doilea al « Capitalului », prietenul și colaboratorul de o viață întreagă a lui Marx arată că și-a îndeplinit sarcina dată de Marx în înțelesul cel mai strict al cuvîntului: pregătind pentru tipar geniala moștenire a lui Marx, fără să se atingă de textul original al lui Marx, fără să scoată și fără să adauge nimic, nefăcînd schimbări de ordin stilistic decît acolo unde era încredințat că Marx însuși le-ar fi făcut, mulțumindu-se, acolo unde pentru același capitol existau mai multe redactări, să aleagă pe cea din urmă, completînd-o, acolo unde era necesar, cu pasagii luate din redactările anterioare ». (B. Zaharescu, în *Lupta de clasă*, iulie-august 1951, p. 26.)

d) « Tovarăşului Decan al Facultăţii de Filologie: În urma restructurării personalului din cadrul Bibliotecii Centrale Universitare, pentru a putea acoperi în mod organizat şi planificat problema traducerilor din limba rusă, spre a satisface nevoile catedrelor din toate Facultăţile, s-a organizat în cadrul B.C.U. din strada Wilson, nr. 1, o secţie de traduceri formată din toţi translatorii Bibliotecii Centrale care funcţionau pînă acum pe lîngă diferite Facultăţi. Vă aducem la cunoştinţă pe această cale că materialul în limba rusă necesar a fi tradus pentru colectivele de catedră urmează a ne fi trimis, direct sau prin bibliotecile de Facultate respective, şi în cel mai scurt timp posibil vă vom remite traducerea dactilografiată în trei exemplare. Considerăm că această hotărîre va fi în măsură să asigure tuturor Facultăţilor în mod egal materialul necesar. De asemenea vom putea asigura dactilografierea şi verificarea materialului tradus, pus în circulaţie pentru uzul intern al Facultăţilor. » (Dintr-o adresă a Direcţiei Bibliotecii Centrale Universitare.)

e) « Dar chiar în aceste condiţii grele, comuniştii, însufleţiţi de devotament faţă de popor şi Patrie, au rămas credincioşi măreţei cauze a lui Lenin şi Stalin. Comuniştii şi ceilalţi luptători antihitlerişti erau însufleţiţi de eroica luptă a poporului sovietic împotriva hoardelor fasciste, de ordinele de zi ale lui Stalin şi de înflăcăratele chemări la luptă împotriva jugului hitlerist pe care le transimtea radio Moscova. Plini de încredere în victoria Uniunii Sovietice, înfruntînd teroarea bestială a Gestapo-ului şi plutoanele de execuţie ale lui Antonescu, ei organizează în uzine şi fabrici acte de sabotaj, mobilizează grupe de patrioţi împotriva maşinii de război hitleriste, tipăresc şi răspîndesc presa ilegală şi manifeste care cheamă masele la luptă împotriva dictaturii fasciste şi războiului, şi formează, împreună cu organizaţiile Frontului Plugarilor, Uniunii Patrioţilor, Madosz-ului şi alte grupuri, Frontul Patriotic Antihitlerist. « (Gh. Gheorghiu-Dej, *30 ani de luptă a Partidului sub steagul lui Lenin şi Stalin*, p. 28.)

Pentru limba de conversaţie (sau limbajul familiar) nu putem da o mostră, din cauză că aspectul ei este totdeauna oral sau vorbit. (Am putea totuşi s-o înregistrăm şi în scris, stenografiind-o sau, mai bine, recurgînd la un aparat special: fonograf, magnetofon.) În orice caz nu este greu s-o caracterizăm din punct de vedere stilistic, întrucît o cunoaştem foarte bine, dat fiind că o folosim noi înşine mai des decît pe oricare dintre celelalte aspecte, amintite mai sus, ale limbii noastre.

Caracteristica cea mai izbitoare a limbajului familiar este, în ce priveşte vocabularul (acesta ne interesează aici), o relativă sărăcie şi totodată o banalitate, care rezultă pe de o parte din numărul redus al noţiunilor folosite în relaţiile curente dintre oameni, iar pe de alta din faptul că noţiunile respective sînt ele înseşi banale, aparţin, adică, ramurilor de activitate celor mai obişnuite în viaţa de toate zilele. De aceea, în vreme ce aspectele prezentate pînă aici cu ajutorul citatelor se deosebesc într-o măsură însemnată de vorbirea oamenilor puţin sau de loc instruiţi, între aceasta şi limbajul familiar (pe care l-am consi-

derat de la început ca aparținînd oamenilor instruiți, pentru motivul că și celelalte limbaje aici în discuție aparțin tot acestora) deosebirile sînt destul de mici. Proba s-ar putea face, dacă ar mai fi necesar, punînd pe un țăran sau pe un muncitor cu puțină instrucțiune să citească texte de felul celor reproduse mai sus și totodată să asculte conversația obișnuită a doi intelectuali, iar după aceea să verificăm, prin întrebări și discuții, ce-a înțeles din fiecare. Putem fi absolut siguri că unele texte (cele științifice și tehnice) i-au rămas total, altele parțial străine, pe cînd conversația a putut s-o urmărească și s-o înțeleagă fără greutate.

Altă caracteristică a limbajului familiar, care trebuie socotită, măcar în parte, drept consecință a celei deja enunțate, este că se folosește de cuvinte din fondul principal într-o măsură mai mare decît celelalte limbaje. În acestea predomină termenii științifici, tehnici, politici etc., din cauza conținutului lor specific, deosebit de acela al conversației obișnuite, care se referă la noțiuni curente și de aceea accesibile oricui.

Dacă facem acum o comparație între diversele stiluri, așa cum apar ele în mostrele reproduse mai sus, constatăm lucruri de asemenea interesante, deși mai mult ori mai puțin așteptate. Astfel stilul literar propriu-zis este destul de asemănător cu acela al conversației zilnice. Îl întrece, evident, pe acesta prin bogăție și varietate, dar se apropie mult de el, întrucît nu conține termeni tehnici sau științifici, ci cuvinte adesea populare și, în orice caz, ușor de înțeles, chiar cînd unele sînt învechite sau rar întrebuințate.

După stilul artistic, cel mai apropiat de cel familiar este stilul oratoric, care seamănă în unele privințe cu cel artistic (deși este mult mai precis decît acesta), iar apoi stilul publicistic, aproape identic cu cel oratoric (mai ales astăzi la noi, unde a dispărut, fără pagubă, patosul, mai totdeauna fals, al discursurilor de odinioară, menite să impresioneze nu prin fapte și idei, ci printr-o prezentare așa zicînd frumoasă, adică pompoasă și bombastică). Cel mai îndepărtat de stilul familiar este stilul științific și tehnic, care oferă adesea greutăți de înțelegere chiar pentru oamenii instruiți, dacă aceștia nu cultivă specialitatea respectivă sau una înrudită[1].

Cap. VII: LEXICOGRAFIA ROMÎNEASCĂ

Ca încheiere a capitolului despre vocabularul limbii noastre contemporane, se impune să trecem, critic, în revistă activitatea desfășurată de lingviștii romîni în domeniul lexicografiei limbii lor materne.

Există, și încă de mult, numeroase dicționare romînești. Cele mai vechi,

---

[5] Problemele pe care le pune ideea de « stil », precum și acelea ale stilisticii, ca disciplină lingvistică, au fost analizate într-o serie de articole publicate în *Voprosî iazîkoznaniia* III (1954). Discuția s-a încheiat cu studiul acad. V. V. Vinogradov, apărut în aceiași revistă, vol. IV (1955), fasc. 1, p. 60 urm.

de pildă așa numitul *Anonymus Caransebesiensis*[1] (dicționar romîn-latin), datează de pe la sfîrșitul sec. XVII sau începutul sec. XVIII. Pe noi ne interesează aici operele lexicografice alcătuite și publicate în secolele următoare, începînd aproximativ din momentul în care se poate vorbi, măcar aproximativ, de o limbă națională.

După conținutul lor, dicționarele, în general, sînt de mai multe feluri sau tipuri. Avem dicționare e x p l i c a t i v e, care înregistrează și « explică » (prin definiții, eventual și prin exemple sau citate) cuvintele limbii studiate. Explicațiile pot fi date în limba respectivă sau într-o limbă străină. Alt tip de dicționare sînt cele e t i m o l o g i c e: cuvintele sînt și explicate, în sensul amintit, dar, de obicei, foarte sumar (fără sau cu puține exemple și citate), fiindcă scopul principal urmărit de autori este să dea etimologia cuvintelor, să le arate etimonurile, adică prototipurile lor, cuvintele din care provin ele. În cazul limbii noastre, originea cuvintelor ei se caută în limbile care i-au furnizat materialul lexical (vezi cele spuse în cap. IV: autohtonă, latină, veche slavă, maghiară etc. etc.) Tipul cel mai obișnuit de dicționare (cel puțin în epoca mai apropiată de a noastră) este acela pe care l-am putea numi m i x t: explicativ și etimologic totodată.

Deosebirile de la un dicționar la altul constau mai cu seamă în extinderea lor. Unele caută să îmbrățișeze, pe cît se poate, întregul material lexical, pe care-l culeg din tot felul de izvoare (texte, începînd cu cele mai vechi și mergînd pînă în momentul de față, literatura orală, depozitată în culegeri de folclor, vorbirea familiară și cea populară, așa cum apar ele în realitatea lingvistică actuală și pe care o putem cunoaște, între altele, cu ajutorul anchetelor pe teren și al comunicărilor făcute de oameni din partea locului, etc. etc.). Altele, am putea spune aproape toate, își limitează cîmpul de observație, adică de înregistrare a materialului lexical, mulțumindu-se să cuprindă mai ales cuvintele din limba literară și pe acelea din principalele graiuri locale, care se bucură de o circulație mai mult ori mai puțin largă. (Aprecierile asupra criteriilor și detaliilor potrivit cărora sînt sau nu înregistrate cuvintele regionale, cele arhaice etc. variază de la un autor la altul, ceea ce explică deosebirile, adesea mari, dintre dicționare aparent asemănătoare.)[2]

În cele ce urmează voi prezenta, foarte sumar, principalele dicționare ale limbii noastre, grupate după tipul căruia aparțin.

---

[1] Întocmit de un autor necunoscut, originar din Banat (de aici denumirea, dată ulterior de cercetători). Vezi N. Drăganu, *Dacoromania* IV, p. 112 urm., care-l atribuie lui Mihail Halici.

[2] Un studiu foarte interesant cu privire la diverse tipuri de dicționare, întemeiat pe operele lexicografice rusești din epoca sovietică, a publicat S. I. Ojegov în *Voprosî iazîkoznaniia* I, fasc. 2, p. 85 urm. Există și dicționare consacrate limbii folosite de anumiți scritori. Astfel sub egida Academiei de Științe a U.R.S.S. se lucrează, încă din 1938, la un dicționar al limbii lui Pușkin, creatorul limbii ruse literare contremporane.

Începem cu cele etimologice. Cel mai vechi este aşa numitul *Lexicon de la Buda*[1], elaborat, în curs de peste 30 ani, de către mai mulţi autori, între care rolul de frunte l-a jucat Petru Maior[2]. Dată fiind formaţia intelectuală şi politică a autorilor, toţi reprezentanţi ai şcolii ardelene, nu trebuie să ne surprindă tendinţa, foarte pronunţată, de a căuta cu orice preţ etimologii latineşti pentru cuvintele romîneşti, chiar şi pentru acelea care se puteau recunoaşte încă de pe atunci că provin din alte limbi. Ştim bine că întreaga activitate a şcolii ardelene urmărea acest scop unic: să dovedească originea «pur romană» a poporului romîn şi, drept urmare, originea «pur latină» a limbii lui. De aceea numeroase împrumuturi slave, maghiare etc. (ca *birui*, *corabie*, *greşeală*, *harnic*, *păpuşă*, *slobod*, *slujitor* etc.) sînt explicate din cuvinte latineşti, cu care nu seamănă, în general, aproape de loc nici fonetic, nici semantic. Trebuie arătat, pentru înţelegerea justă a situaţiei, că lingvistica se găsea atunci de-abia la începuturile ei, ca disciplină ştiinţifică, şi numai în domeniul limbilor indoeuropene propriu-zise şi al celor germanice. A trebuit să treacă mai mult de un deceniu pînă la apariţia (în 1836) a primului volum din «Gramatica limbilor romanice» de Fr. Diez, care pune bazele lingvisticii romanice, şi aproape trei decenii pînă cînd acelaşi învăţat a publicat (1854) «Dicţionarul (etimologic al) limbilor romanice». Putem fi însă convinşi că şi cu aceste ajutoare ştiinţifice autorii «Lexiconului Budan» ar fi procedat, în general, la fel, adică ar fi căutat cu orice preţ etimologii latineşti, dovadă, nu numai «Dicţionarul Academiei», lucrat de A. T. Laurianu şi I. Massimu (1871—1876), ci şi, într-o oarecare măsură, «Dicţionarul etimologic» al lui S. Puşcariu (1905), despre care va veni vorba ceva mai încolo.

În 1870 apare, la Frankfurt pe Main, primul volum din *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* (conţinînd elementele latineşti), iar în 1879, tot acolo, al doilea volum, în care sînt studiate elementele slave, maghiare, turceşti, greceşti etc. Autotul acestei importante opere lexicografice, elaborate pe baze cu adevărat ştiinţifice, este A. de Cihac. Dacă predecesorii şi contemporanii săi latinişti au exagerat în sensul arătat mai sus pentru «Lexiconul de la Buda», Cihac exagerează, mult mai puţin însă, în direcţia opusă. Atitudinea lui se explică şi, în bună parte, se justifică prin reacţiunea pe care trebuia s-o provoace latinismul aproape maladiv al celorlalţi. În orice caz, această reacţiune a fost binefăcătoare, căci a deschis ochii, cu ajutorul unei lucrări ştiinţifice serioase, asupra primejdiei pe care o prezenta punctul de vedere şovinist al lingviştilor noştri din vremea aceea atît pentru dezvoltarea studiilor privitoare la limba romînă, cît şi pentru educaţia politică a contemporanilor. Totodată atidutinea lui Cihac a ajutat la crearea în lingvistica romînească a unei stări de spirit mai mult ori

[1] Titlul exact sună astfel: *Lesicon romînescu-lătinescu-ungurescu-nemţescu-*. . . (sau *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum*. . .), Budae 1825.

[2] A fost început de Samuil Micu. P. Maior s-a ocupat în special de etimologii şi de ortografia dicţionarului.

mai puțin obiective, care a făcut posibilă apariția lucrărilor de mai tîrziu, remarcabile, în primul rînd, prin osteneala autorilor de a nu se lăsa influențați, cel puțin în mod voit, de idei preconcepute în tratarea și soluționarea problemelor privitoare la limba noastră.

Exagerările lui Cihac merg în două sensuri, care, de fapt, duc la același rezultat: subapreciere, ușoară, a elementelor latinești și supraevaluare a celor străine (în special a celor slave). Aici a intervenit reacțiunea provocată de exagerările în sens opus ale latiniștilor, de care am amintit mai sus. Importante sînt și lipsurile cantitative, dacă pot spune așa: numeroase cuvinte din limba veche și din unele graiuri daco-romînești (în primul rînd muntenești și oltenești) sînt absente în Dicționarul lui Cihac. Întîmplarea face ca o parte dintre aceste cuvinte neluate de el în considerație să fie de origine latină. Să nu uităm însă că izvoarele de informație, mai cu seamă cele privitoare la graiurile populare, erau puțin numeroase în vremea lui Cihac și, pentru el, puțin accesibile. Cu toate lipsurile semnalate, Dicționarul aici în discuție rămîne o operă de valoare, chiar pentru epoca noastră, mai ales în ce privește elementele slave, care, de la Cihac încoace, n-au mai fost tratate într-o lucrare de ansamblu.

Alt dicționar etimologic al limbii noastre, care conține însă numai elementele latinești, este *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*[1] de S. Pușcariu. Deși apărut cu 35 ani după al lui Cihac, într-o vreme, deci, cînd știința limbii făcuse progrese considerabile, acest dicționar nu corespunde decît într-o anumită măsură nivelului științific așteptat. Defectul principal este spiritul latinist care-l stăpînește: autorul caută etimonuri latinești nu numai pentru cuvinte de origine nelatină, ci și pentru cuvinte inexistente în limba noastră. În acest scop siluiește și falsifică realitatea lingvistică. Astfel *mezin*, care, cum se știe, însemnează (însemna și acum 50 ani!) « copilul cel mai mic dintr-o familie » și este de origine slavă, apare cu sensul de « mijlociu », numai pentru a putea fi scos din lat. *medianus*. Autorul înregistrează subst. *prat* « cîmpie » și-l derivă din lat. *pratum*, deși afirmă el însuși că nu-l cunoaște și că nu l-a găsit atestat nicăieri. *Vinaț* « vin; specie de vin », format pe teren romînesc de la *vin*, este considerat ca continuator al lat. *vinaceus (hortus vinaceus* « vie »), și, pentru a-l pune de acord cu acesta din punct de vedere semantic, îi schimbă sensul cel adevărat, traducîndu-l prin « Weinberg » (= vie).

Altă lipsă importantă, al cărei izvor este tot dorința de a înmulți cuvintele « neaoș latinești » ale limbii noastre, constă în faptul că se dau etimonuri fictive, simple creații ale autorului, bazate pe ideea, principial justă, că latina populară posedă un număr de cuvinte fie necunoscute latinei clasice, fie numai neatestate în textele transmise nouă. Ori de cîte ori « se cere » un etimon latinesc, intră în funcțiune reconstrucția: cu ajutorul legilor fonetice ale limbii noastre, autorul

[1] Heidelberg 1905. Vezi, între altele, recenzia publicată în revista *Vieața Nouă* III (1907—08), p. 114 urm., 125 urm.

ticluește un cuvînt latinesc, care ar sta, după el, la baza celui romînesc (gen *brandia* > *brînză*). Astfel *înspina*, formație romînească de la *spin*, este scos dintr-un lat. *inspinare*, tot așa *întuneca* din **intunicare*, etc.

Superior, în toate privințele, acestui dicționar este acela, similar, publicat, între 1907 și 1914, de către I.-A. Candrea și Ov. Densusianu, sub titlul *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine*. Superioritatea lui constă pe de o parte în absența defectelor semnalate la opera precedentă[1], pe de alta în bogăția materialului și în elaborarea lui științifică. Autorii sînt obiectivi, în sensul că nu se lasă stăpîniți de idei preconcepute, ci înregistrează exact realitatea lingvistică, așa cum apare ea în diversele izvoare ale limbii noastre, și prelucrează materialul lexical cu o metodă riguroasă. Sînt luate în considerație nu numai dialectele romînești din afara teritoriului țării noastre, ci și limba veche, apoi graiurile daco-romînești actuale. Cuvintele sînt grupate pe familii, chiar atunci cînd ele provin (toate sau numai unele) din etimonuri latinești directe. Altfel spus, se pornește oarecum de la familiile de cuvinte latinești, cînd situația permite sau pare a impune acest procedeu. La fel cu Cihac și Pușcariu, dar într-o măsură mai mare, datorită materialului de care dispun, autorii acestui dicționar invocă cuvintele romanice corespunzătoare, ori de cîte ori ele există (ceea ce se întîmplă în marea majoritate a cazurilor). Din cauze necunoscute mie, această lucrare valoroasă a rămas neterminată (s-a oprit la vb. *putea*).

Dintre dicționarele e x p l i c a t i v e, voi aminti *Dicționar(ul) universal al limbii romîne* de Lazăr Șăineanu și *Dicționarul enciclopedic ilustrat «Cartea Romînească»* de I.-A. Candrea și Gh. Adamescu[2]. Primul a apărut, de la 1896 pînă la 1943, în 9 ediții, fapt care se explică mai puțin prin calitățile lui, reale totuși, și mai mult prin aceea că «publicul mare», cum se spunea pe vremuri, a simțit nevoia unei astfel de lucrări, care îl ajuta să înțeleagă o serie de cuvinte mai puțin frecvente în scris sau în vorbire și, deci, necunoscute multora dintre cititorii de opere literare și științifice cu un nivel mai ridicat. Dacă autorul, care, cum știm, a trebuit să se expatrieze (în 1900) din cauza atmosferei șoviniste create în jurul lui, ar fi supravegheat el însuși și de aproape publicarea edițiilor noi, putem fi siguri că lipsurile, destul de numeroase, ar fi fost înlăturate cu vremea. Căci Șăineanu a fost un specialist cu serioasă pregătire științifică și contează nu numai în istoria lingvisticii romînești, ci și în aceea a lingvisticii romanice în general.

Dicționarul enciclopedic ilustrat este un fel de «Larousse» romînesc. Partea strict lingvistică, singura care ne interesează direct aici, are de autor pe I.-A. Candrea și posedă calități remarcabile. În primul rînd este foarte bogată (în comparație cu al lui Șăineanu). conține peste 43.000 cuvinte, care aparțin atît

[1] O anumită tendință de a înmulți cuvintele de origine latină apare și în acest dicționar (mai cu seamă cînd e vorba de derivate).

[2] Publicat în 1931.

limbii literare contemporane, cît și limbii vechi, apoi diverselor graiuri daco-romînești. Definițiile și explicațiile semantice date sînt, în general, exacte, precise și, în majoritatea cazurilor, bazate pe citate, adesea bogate și variate. Deși explicativ în intenția autorului (și mai ales a editurii), acest dicționar este și etimologic, întrucît dă, ori de cîte ori poate, originea cuvintelor, fără s-o «documenteze» (se limitează, de obicei, la invocarea etimonului).

O lipsă serioasă constă în faptul că autorul a introdus foarte multe neologisme (mai toate franțuzești), pe care le întrebuințau extrem de puțini oameni, și de aceea n-avem dreptul să le considerăm drept cuvinte romînești în sens strict. Să nu uităm că este vorba de un dicționar destinat unui public larg, care are nevoie nu numai de explicarea termenilor necunoscuți, ci și de un îndreptar lingvistic, un fel de «model» în ce privește folosirea materialului lexical al limbii noastre.

Un ultim tip de dicționare sînt cele m i x t e, cum le-am caracterizat aici mai sus. Trebuie să arăt, înainte de a mă opri asupra lor, că și cele explicative sînt, într-o anumită măsură, mixte, căci nu se mărginesc la explicarea cuvintelor, ci le dau și etimologia, cu deosebirea, de ordin cantitativ mai ales, că nu dezvoltă peste o anumită limită (impusă de scopurile practice pe care le urmăresc) nici partea explicativă, nici, mai cu seamă, pe cea etimologică.

Exemplu de dicționar mixt este *Dicționarul Academiei* (așa i se spune de obicei). Sînt necesare unele lămuriri de ordin istoric. În 1866 s-a înființat Academia Romînă (care se numea, la început, «Societatea Literară Romînă»), avînd drept menire principală întocmirea unui dicționar al limbii noastre (și a unei gramatici). Majoritatea membrilor erau latiniști. Așa se face că sarcina de a întocmi dicționarul a fost încredințată lui A. T. Laurianu, cel mai extremist dintre reprezentanții latinismului, care și-a asociat, ca colaborator principal, pe Ion Massimu. Între 1871 și 1876 au apărut cele trei volume ale dicționarului, dintre care primele două, conținînd, în intenția autorilor, numai cuvintele de origine latină, poartă titlul *Dictionariulu limbei romane*, iar al treilea se cheamă *Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana, straine prin originea sau form'a loru, cumu si celle de origine indouiosa*. Nu numai titlul (prima parte e un «dicționar», a doua un «glosar», adică o listă de cuvinte asemănătoare cu ale unui biet dialect sau grai oarecare, vorbit de oameni neinstruiți, pe o întindere de teritoriu mai mult ori mai puțin redusă etc.), ci și dimensiunile (volumele «Dicționarului» au împreună 2864 pagini, acela al «Glosarului» 584 pagini) tindeau să arate, de la o simplă aruncătură de ochi, că limba noastră este cu adevărat o «limbă» numai datorită cuvintelor latinești, infinit mai numeroase decît cele «barbare». Pentru a putea umple cu cuvinte latinești (vorba vine!) un număr de pagini de cinci ori mai mare decît paginile consacrate celor străine, autorii au considerat drept latinești foarte multe cuvinte nelatinești și totodată au introdus în dicționar la fel de multe cuvinte luate pur și simplu din dicționare latinești și care n-au existat niciodată în limba noastră. Fanatismul latinist și igno-

rarea celor mai elementare legi de dezvoltare ale limbii romînești s-au aliat cu o vădită intenție de a induce lumea în eroare, pentru ca împreună să dea naștere acestui monstru lexicografic, care a însemnat, de fapt, moartea, prin sinucidere, a latinismului lingvistic extremist.

După această încercare total nereușită a fost însărcinat cu întocmirea « Dicționarului Academiei» B.-P. Hasdeu, care, între 1884 și 1897, a redactat și publicat, sub titlul, foarte semnificativ pentru noua orientare a muncii în domeniul lexicografiei noastre, *Dicționarul limbii istorice și poporane a Romînilor*, numai cuvintele începătoare cu A și cu B (pînă la cuvîntul *bărbat*). Încetineala cu care a lucrat acest lingvist serios pregătit din punct de vedere științific, se datorește concepției sale greșite despre dicționar. Hasdeu a crezut că o astfel de operă trebuie să fie o enciclopedie, cu articole nu numai dezvoltate, ci și, pe cît posibil, complete din punctul de vedere al explicațiilor privitoare la conținutul noțiunilor respective. Autorul a introdus în articolele dicționarului tot ce știa el despre obiectele și fenomenele în discuție, transformîndu-le adesea în adevărate studii, care puteau, ba chiar trebuiau să figureze într-o broșură specială sau într-o publicație periodică, dar nu într-un dicționar lingvistic propriu-zis.

În 1897, lucrarea trece asupra lui A. Philippide, profesor la Universitatea din Iași, care, la materialul lexical strîns de Hasdeu, adaugă o mare cantitate de citate noi, culese din texte aparținînd secolelor XVI—XIX. Noul conducător al acestei opere muncește intens timp de 8 ani, fără să-și poată ține angajamentul de a o termina la data fixată. (Redactase literele A, B, C și parte din D.) Academia îi retrage însărcinarea și apelează la S. Pușcariu, autorul dicționarului etimologic amintit mai sus. Acesta își ia cîțiva colaboratori — ceea ce predecesorii lui nu făcuseră decît pentru adunarea materialului — și izbutește să publice, într-un timp relativ scurt (din decembrie 1906 pînă în preajma primului război mondial), literele A,B,F,G,H, și parte din I, pentru ca după aceea, adică din 1914 pînă în 1944, să nu mai publice decît pe C, restul din I, pe J și parte din L și să redacteze pe D, E, și părți din M,N,O și P.

După crearea Academiei R.P.R., sarcina de a continua această operă a trecut asupra a două echipe numeroase, una la București, cealaltă la Cluj. Munca lor, începută în 1949, a constat în redactarea literelor neredactate încă și în revizuirea întregii părți publicate sau redactate mai înainte, pe baza unui material mult îmbogățit față de cel strîns în vremea fostei Academii Romîne, și urma să se termine în decembrie 1952, adică în 4 ani de la începerea ei.

Una dintre caracteristicele cele mai importante ale « Dicționarului Academiei» este, de la Hasdeu încoace, absența tendinței puriste, care se manifestă, mai mult ori mai puțin puternic, în toate dicționarele așa zise academice (de ex. al Academiei Franceze, al Academiei Spaniole, al Academiei Italiene « della Crusca»). În acest dicționar intră cuvinte aparținînd tuturor aspectelor limbii întregului popor: scris și vorbit, vechi și nou, « cult» și « popular», comun și regional etc. Sînt acceptate, cu rezervele și explicațiile de rigoare, chiar unele

elemente de jargon, dacă ele au avut o circulație relativ mare în limba scrisă. La aceasta se adaugă o mare bogăție atît de articole (adică de cuvinte), cît și de citate. Principial, dicționarul în discuție trebuia să conțină, în măsura posibilului, toate cuvintele limbii noastre, cum rezultă de altfel și din lămuririle date chiar acum și, bineînțeles, cu excepțiile impuse de concepția noastră actuală în ce privește neologismele, la care se adaugă și termenii tehnici (în cazul acestora intervine, în primul rînd, considerentul că cei mai mulți sînt prea speciali și de aceea nu pot intra într-un dicționar lingvistic, care se adresează unor mase mai largi de cititori). În iulie 1952 a avut loc o dezbatere largă asupra acestei opere lexicografice pe baza unei machete înadins întocmite. Marea majoritate a participanților au fost de părere că în momentul de față este necesar nu un dicționar-tezaur [1] al limbii romîne, așa cum a fost conceput de Hasdeu și de toți continuatorii lui, inclusiv cei care au lucrat la el între 1949 și 1952, ci un dicționar al limbii literare contemporane cu caracter, în primul rînd, normativ[2]. Prezidiul Academiei R.P.R. și-a însușit acest punct de vedere și, începînd din toamna anului 1952, se lucrează la întocmirea unui dicționar al limbii romîne literare contemporane, care urmează să aibă patru volume [3]. S-au adus « Dicționarului Academiei », așa cum a fost el întocmit pînă în iulie 1952, și critici, în general juste, cu privire la definițiile date unor cuvinte, la citatele folosite pentru lămurirea sensurilor, la atitudinea redactorilor față de materialul prelucrat etc. Dezbaterile au căutat să arate nu numai ce fel de dicționar ne trebuie în momentul de față, ci și cum urmează să fie el realizat.

Alt dicționar mixt al limbii noastre este *Dicționarul romîn-german* al lui H. Tiktin (București 1895—1925). În ciuda titlului, modest și cam didactic, această operă lexicografică (de aproape 2000 pagini in 4⁰) este, în momentul de față, cel mai bun dicționar complet al limbii noastre. Mai puțin bogat decît al Academiei, el seamănă cu acesta prin concepția strict științifică și prin luarea în considerație a tuturor aspectelor limbii noastre, cu excepția neologismelor, la care autorul a trebuit să renunțe, de la litera E încolo, de teamă că nu-și va putea duce la bun sfîrșit opera. Definițiile și explicațiile de tot felul sînt date în nemțește, ceea ce a îngreuiat și îngreuiază consultarea dicționarului de către oamenii necunoscători ai limbii germane, în schimb a contribuit la răspîndirea lui printre numeroșii străini, specialiști și nespecialiști, interesați să cunoască

[1] Astfel de dicționare există, de pildă pentru limba rusă (diversele ediții ale Dicționarului Academiei din epoca țaristă și Dicționarul lui Dal', care conține peste 200.000 cuvinte) și pentru limba armeană (acesta, operă a defunctului profesor S. Malhasian, a apărut în ultimii ani și a fost distins cu Premiul Stalin). Dicționarul lui Dal' a fost retipărit în 1955, fără modificări.

[2] Cf. *Slovar' sovromennogo russkogo literaturnogo iazika* al Academiei de Științe U.R.S.S., care se află în curs de publicare. (Au apărut, din 1950 pînă astăzi, 3 volume, conținînd literele A, B, V, G, E.) Discuțiile privitoare la « Dicționarul Academiei » se pot urmări în *Studii și Cercetări Lingvistice* III (1952).

[3] Au apărut vol. I (A—C) în 1955 și vol. II (D—L) în 1956. Celelalte două urmează să apară în 1957 și 1958.

limba romînă. Lipsurile, inerente oricărei lucrări de acest fel, nu-i sînt, fireşte străine, dar într-o măsură mult mai redusă decît celorlalte dicționare discutate mai sus. Cea mai serioasă privește partea etimologică, în sensul că Tiktin se arată excesiv de prudent (de teamă să nu greșească), atunci cînd trebuie să arate originea cuvintelor încă nelămurite din punctul de vedere al provenienței lor. (De aceea, cred, și-a intitulat opera «Dicționar romîn-german», fără altă precizare.) Dacă ținem seamă că autorul lui a lucrat singur și că a învățat romînește la vîrsta de aproape 20 ani, putem pune acest dicționar printre puținele realizări cu adevărat mari ale lingvisticii romînești. Fără el, nici « Dicționarul enciclopedic ilustrat», nici acela al Academiei n-ar fi avut unele din calitățile pe care le au: opera similară a lui Tiktin le-a servit ca model și adesea ca izvor.

Partea a II-a: FONETICA ȘI ORTOEPIA

Cap. I: Fonetică și fonologie

În capitolele precedente am studiat lexicul limbii romîne contemporane, adică cuvintele pe care le folosesc cei care vorbesc și scriu această limbă. În capitolul de față urmează să cercetăm elementele sonore ale limbii romîne contemporane: sunete, accent, intonație, ritm ș.a.

După cum cuvintele, considerate izolat, constituie elementele cele mai reduse ale limbii, în sensul că, pentru a-și păstra înțelesul lor lexical, ele nu pot fi fragmentate în unități mai mici, tot așa sunetele, luate unul cîte unul, sînt elementele cele mai reduse ale cuvîntului (și, prin aceasta, și ale limbii în întregimea ei). Altfel spus, sunetul este o unitate ireductibilă a limbii, singura ei unitate într-adevăr ireductibilă (căci cuvîntul se poate descompune în silabe și sunete, propoziția în părțile ei alcătuitoare etc.).

Aceasta nu înseamnă că sunetul considerat ca atare este, cu adevărat, o unitate lingvistică. Îi lipsește înțelesul, conținutul, și unitate lingvistică propriu-zisă este numai acel element constitutiv al limbii care exprimă ceva, care este purtătorul unui înțeles. Din aceeași cauză nu poate fi socotită unitate lingvistică nici silaba, care cuprinde, în mod obișnuit, mai multe sunete, fiindcă nici ea, luată izolat, nu are un înțeles.

Cînd întîlnim totuși silabe sau chiar sunete izolate care exprimă un conținut, de ex. *am*, *și*, *da*, *e*[1], *o*[2] etc., avem a face nu cu silabe sau cu sunete, ci tot cu cuvinte, care, din diverse cauze (cea mai importantă este evoluția fonetică de-a lungul timpului), au ajuns să fie alcătuite dintr-o singură silabă sau chiar dintr-un singur sunet[3].

Sunetele vorbirii omenești, cărora specialiștii le spun și sunete articulate, spre a le deosebi de altfel de sunete[4], pot fi studiate din două puncte de vedere.

---

[1] *E bine*, *e tovarășul meu* etc.

[2] *O văd*, *am citit-o* etc.

[3] În această ipoteză este nevoie, cum arată exemplele din notele precedente, de alte cuvinte pentru a ne da seama că *a*, *e* etc. nu sînt simple sunete, ci cuvinte.

[4] Cum sînt țipetele, strigătele, zbieretele etc. scoase de animale. (De altfel și oamenii « țipă » sau « zbiară », emit, adică, în anumite împrejurări, sunete nearticulate.)

Unul se referă la aspectul lor concret sau material, de care luăm cunoștință cu ajutorul urechii: organele vocale sau articulatorii (limba, cerul gurii, dinții, coardele vocale), fiind puse în funcțiune, prin nervii motori, de creierul omului, fac să vibreze aerul care iese din plămîni, și astfel se produc diverse zgomote, variabile după forma și dimensiunile pe care le capătă cavitatea bucală, datorită poziției organelor articulatorii unele față de altele.

Celălalt punct de vedere se referă la valoarea lingvistică a sunetelor, adică la funcțiunea lor. Căci, întocmai ca alte elemente alcătuitoare ale limbii, de pildă formele gramaticale de toate felurile, sunetele îndeplinesc și ele o funcțiune, evident că nu luate izolat, ci în legătură cu celelalte sunete ale cuvîntului, și această funcțiune diferă după felul cum ele se combină pentru a forma cuvintele unei limbi.

Disciplina care se ocupă de sunetele rostite ale limbajului uman poartă numele de f o n e t i c ă. Ea studiază, în primul rînd, modul cum le pronunțăm și cum le înregistrăm cu urechea. Pentru rezolvarea acestor probleme, urechea și observația făcută asupra propriei noastre pronunțări nu sînt totdeauna suficiente. De aceea foneticienii recurg la diverse aparate, care înregistrează și cele mai fine nuanțe, foarte greu sau imposibil de prins numai cu simțurile noastre.

Fonetica astfel concepută este o disciplină descriptivă și oarecum generală, în sensul că studiază toate sunetele vorbirii omenești, indiferent de limba în care apar ele. Totodată ea seamănă bine cu științele naturii, întrucît materialul pe care-l cercetează este produsul funcțiunii unor organe ale corpului nostru.

Tot fonetică descriptivă facem și atunci cînd studiem sunetele unei limbi date, în cazul nostru sunetele limbii romîne, așa cum se prezintă ele în momentul de față (dacă ne interesează faza ei actuală) sau într-o epocă anterioară[1], fără să urmărim aspectul lor mai vechi, pentru a arăta cum s-a ajuns la faza respectivă.

În sfîrșit, sunetele unei limbi date pot fi cercetate și istoric. Limbajul uman, la fel cu toate fenomenele din viața socială și din natură, se găsește în continuă mișcare. Cuvintele își schimbă nu numai înțelesul, ci și aspectul lor fonetic. Urmărirea modificărilor suferite de sunetele unei limbi în cursul dezvoltării ei constituie de asemenea obiectul de studiu al foneticii. De astă dată, îi spunem fonetică istorică, spre a o deosebi de fonetica descriptivă.

Studiul fonemelor, adică al sunetelor considerate din punctul de vedere al funcțiunii (sau al sensului) lor, se numește f o n o l o g i e.[2] Această disciplină nu se interesează de partea materială a sunetelor, de natura lor fiziologică, ci de funcțiunea pe care o îndeplinesc ele în cuvînt, așa cum, bunăoară, sintaxa nu se ocupă de forma cazurilor, modurilor, timpurilor etc., ci de înțelesul lor,

---

[1] În această ipoteză ne bazăm exclusiv pe texte, întrucît n-avem altă posibilitate de a ne informa asupra aspectelor din trecut ale unei limbi.

[2] Sau, cum se spune în *Grammatika russkogo iazîka* I, Moscova, 1953, p. 12: «Natura lingvistică a fiecărui sunet al vorbirii se definește chiar prin faptul că poate să însemneze ceva într-o limbă dată, și termenul fonem se întrebuințează tocmai cu scopul de a sublinia această situație».

de rolul pe care-l au ele în legătură cu celelalte cuvinte alcătuitoare ale propoziției.

Cuvintele romînești *bal*, *cal*, *mal*, *șal*, *val* se deosebesc unul de altul printr-un singur sunet, și totuși fiecare are înțelesul lui bine precizat, diferit de al celorlalte, grație tocmai sunetului deosebitor, adică fonemului. Tot așa nu se confundă *bade*, *bage*, *bale*, *bate*, și pentru același motiv: *d*, *g*, *l*, *t* sînt foneme diferite unul de altul și de aceea stabilesc, între cuvintele citate, o opoziție fonologică, al cărei rezultat este deosebirea de înțeles.

A doua serie de exemple prezintă interes și în altă privință. Se știe că în multe ținuturi de peste munți, *d*, *l* și *t* se pronunță muiat, iar *g* se pronunță *j*, cînd sînt urmate de *e*. Avem, așadar, sunete deosebite de cele curente dincoace de Carpați. Cu toate acestea, înțelesul cuvintelor în discuție este identic pentru noi toți, fiindcă, indiferent de aspectul lor vorbit, sunetele respective reprezintă un singur fonem.

Mai scurt se poate spune că sunetul, obiectul de studiu al foneticii, are un caracter individual, în sensul că diferă nu numai de la o regiune la alta, ci, și, foarte des, de la un vorbitor la altul, ba chiar la unul și același vorbitor, pe cînd fonemul are un caracter social, fiindcă se întemeiază pe funcțiune, aceeași pentru toți membrii colectivității lingvistice.

Altfel spus, fonetica studiază sunetele concrete sau materiale, produse de organele articulatorii pe care le punem în funcțiune, cînd avem ceva de comunicat altor oameni, pe cînd fonologia se ocupă de sunetele abstracte, la care se ajunge pornind de la sunetele concrete.

Făcînd această distincție între sunete concrete și sunete abstracte, mă întemeiez pe spusele lui I.V. Stalin cu privire la gramatică: « ea stabilește regulile modificării cuvintelor, avînd în vedere nu cuvinte concrete, ci în general cuvinte fără caracter concret; ea stabilește reguli pentru compunerea propozițiilor, avînd în vedere nu propoziții concrete, de exemplu un subiect concret, un predicat concret etc., ci în general orice fel de propoziții, independent de forma concretă a cutărei sau cutărei propoziții. » (*Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 22.)

Cred că această idee se poate aplica și la sunete. După cum avem modificări concrete de cuvinte (cazurile, modurile, timpurile etc. cuvintelor pe care le folosim, adică le rostim zilnic) și combinații concrete de cuvinte (propoziții și fraze, așa cum apar ele în vorbirea noastră de fiecare clipă), care nu alcătuiesc însă gramatica[1], tot așa avem sunete concrete, a căror pronunțare diferă[2], într-o anumită măsură, nu numai de la un grai la altul, de la un individ la altul, ci, adesea, chiar la unul și același individ de la un moment la altul (după starea lui subiectivă, după împrejurările în care se află etc.), sunete care nu alcătuiesc

[1] Deși ele sînt punctul de plecare al gramaticii, adică al regulilor gramaticale, care nu se pot constitui decît pe baza formelor și construcțiilor concrete ale limbii.

[2] După cum diferă și formele flexionare ale cuvintelor, construcția propozițiilor și frazelor etc.

sistemul fonetic propriu-zis (= abstract) al limbii. Ele numai corespund sau se conformează « legilor fonetice » (abstracte) ale limbii, așa cum formele gramaticale și construcțiile sintactice concrete corespund sau se conformează « legilor gramaticale » ale limbii, la care s-a ajuns în urma « unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane, un indice al uriașelor succese ale gîndirii ». (I.V. Stalin, *op. cit.*, p. 22) [1]

Iată un exemplu lămuritor. Limba romînă posedă, printre alte sunete mai mult ori mai puțin specifice, africata *g(e)*, din cuvinte ca *geană*, *ginere*, *merge* etc. În vorbirea concretă a diverselor provincii din patria noastră, acest sunet este rostit diferit: *g(e)* (ca în limba literară) în graiurile muntenești și oltenești, un *g(e)* « tocit » (dacă-i pot spune așa) în graiurile moldovenești și un *j* în numeroase graiuri ardelenești[2]. Totuși, pentru sistemul fonetic al limbii noastre, pentru ceea ce cred că pot numi « gramatica fonetică » a ei, aceste deosebiri de pronunțare nu prezintă absolut nici o importanță, fiindcă nu-i modifică întru nimic sistemul fonetic, tot așa cum diversele forme gramaticale și construcții sintactice concrete, care se abat într-o măsură oarecare de la « regulile gramaticale », nu-i modifică structura gramaticală. Pentru toți cei care vorbesc romînește cuvintele în discuție sînt și rămîn *geană*, *ginere*, *merge*, indiferent dacă unii pronunță pe *g(e)* ca în limba literară, alții ca în graiurile moldovenești, iar alții ca în multe graiuri ardelenești. Diverșilor *g(e)* concreți din vorbirea noastră le corespunde în « structura fonetică » a limbii romîne un singur *g(e)*, un *g(e)* abstract, tot așa cum diverselor nominative, imperative, subiecte, predicate etc. concrete le corespund în structura gramaticală un singur nominativ, imperativ, subiect, predicat etc. abstract, produs al unei îndelungate munci de abstractizare depusă de mintea omului.

În *Marxismul și problemele lingvisticii*, I.V. Stalin vorbește numai despre morfologie și sintaxă ca părți ale gramaticii, fără să amintească nimic despre fonetică sau fonologie. Faptul acesta a dat loc la discuții în lingvistica sovietică. Astfel L.A. Bulahovski spune (în *Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.*, secția « literatură și limbă », vol. IX, an. 1950, p. 100) următoarele: « Problemele de fonetică, dat fiind că, în general, ele ocupă loc puțin în lingvistică, n-au fost omise [de I. V. Stalin] în mod întîmplător ». Această afirmație (« loc puțin... »), lingvistul citat o întemeiază pe spusele lui Engels, că s-ar face ridicol acela care ar încerca să explice cu ajutorul factorului economic deosebirile de vocalism dintre cele două limbi ale Germaniei (« hochdeutsch » = limba germană de sus, care se vorbește în centrul și sudul Germaniei și a devenit limbă literară, și « niederdeutsch » sau « plattdeutsch » = limba germană de jos, vorbită în partea de nord a Germaniei [3]).

---

[1] Pot invoca, cred, în sprijinul părerii mele și ideea lui Lenin despre raportul dintre general și particular: aș spune că fonemul se comportă față de sunet ca generalul față de particular, fiecare existînd în celălalt.

[2] Prezentarea situației reale din diversele regiuni ale țării este făcută aici în linii mari, generale.

[3] Delimitarea geografică dată aici este foarte aproximativă.

Afirmația lui Bulahovski este pe de o parte prea sumară, iar pe de alta nemotivată. Căci spusele lui Engels înseamnează numai că nu se pot explica modificările fonetice și, deci, deosebirile de aceeași natură cu ajutorul factorului economic (așa cum pot și trebuie să fie explicate, de pildă, modificările produse în vocabular). Ideea lui Engels nu are nimic comun cu problema pe care o pune Bulahovski: dacă fonetica face sau nu face parte din gramatică. [1]

Ulterior, alt lingvist sovietic, anume O. I. Țaher, a publicat un studiu amănunțit intitulat *Fonetica în lumina învățăturii lui I. V. Stalin despre limbă* (în revista *Inostrannîe iazîki v școle*, an. 1951, nr. 3), unde problema enunțată în titlu este dezbătută sub toate aspectele ei. Pe noi ne interesează mai ales poziția principială a autorului, în legătură cu întrebarea dacă fonetica, adică studiul sunetelor, alcătuiește o parte a gramaticii. Iată ce spune el încă de la început: « Avînd în vedere că I. V. Stalin n-a vorbit concret despre fonetică, unii tovarăși sînt înclinați să creadă că fonetica și-a trăit traiul și că lingvistica n-are absolut nici o nevoie de această știință. O astfel de atitudine față de fonetică este o dovadă de studiere superficială a lucrărilor lui I.V. Stalin cu privire la lingvistică. Chiar dacă în aceste lucrări nu există o indicație directă despre fonetică, din definiția stalinistă a limbii pot și trebuie să fie deduse concepții absolut determinate asupra foneticii. »

În sprijinul părerii sale, autorul invocă afirmația lui I.V. Stalin, *op. cit.*, p. 35: « Orice gînduri ar lua naștere în capul omului și oricînd ar lua naștere, ele pot să se nască și să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor și frazelor limbii. Gînduri nude, libere de materialul limbii, libere de « materia naturală » a limbii, nu există. « Limba este realitatea nemijlocită a gîndirii » (Marx). Realitatea gîndirii se manifestă în limbă. Numai idealiștii pot vorbi despre o gîndire nelegată de « materia naturală » a limbii, despre gîndire fără limbă. »

« Materia naturală » a limbii sînt cuvintele și formele gramaticale, care, spune Țaher, « se prezintă într-un anumit înveliș material sonor. Nu pot exista cuvinte și forme gramaticale rupte de învelișul sonor al limbii. » Urmează de aici că trebuie studiate și sunetele, nu numai cuvintele și formele gramaticale, că, adică, nu putem face abstracție de sunete atunci cînd studiem gramatica (și lexicul, firește), din moment ce formele gramaticale (la fel cu cuvintele) au un suport sonor, fără de care existența lor nu este posibilă.

În ce privește deosebirea dintre fonetica propriu-zisă și fonologie (vezi aici mai sus), O. I. Țaher își însușește, dezvoltîndu-l, punctul de vedere al academicianului L. V. Șcerba, care spunea în 1945: « Împotriva unui lucru trebuie protestat prin toate mijloacele, și anume, împotriva separării fonologiei de fonetică (în sensul restrîns al cuvîntului)... Li se pare unora că se poate studia fonologia separat de fonetică. Aceasta este tot așa de imposibil ca și a te ocupa

[1] Trebuie precizat că articolul citat a apărut foarte curînd după publicarea lucrărilor despre lingvistică ale lui I.V. Stalin şi de aceea nu putea prezenta o luare de poziție hotărîtă.

de funcțiunea unei forme oarecare izolînd-o de condițiile concrete ale întrebuințării ei în vorbire». De aceea Țaher nici nu folosește doi termeni pentru a denumi aceste două feluri de a studia sunetele. El vorbește mereu de fonetică, înțelegînd prin aceasta disciplina care se ocupă de sunetele vorbirii privite sub toate aspectele lor. « Lingviștii burghezi, spune el, consideră că fonetica trebuie să se ocupe numai de însușirile materiale ale sunetelor vorbirii, că fonetica, știință naturală[1], nu are a se preocupa de problema rolului pe care-l joacă în limbă proprietățile materiale ale sunetelor pentru exprimarea sensului. Funcțiunea de deosebire a sensului sunetelor limbii trebuie să constituie, după părerea lor, obiectul unei științe speciale — fonologia. Fonologia burgheză se ocupă de alcătuirea sistemelor fonologice (sau fonematice) ale diferitelor limbi, rupte de latura materială a sunetelor vorbirii, în urma cărui fapt aceste sisteme sînt lipsite de viață și nu oferă nimic, nici practicii, nici teoriei.»[2]

A separa fonetica, adică studiul fiziologic al sunetelor (felul cum se articulează ele, felul cum sînt percepute proprietățile lor acustice etc.), care, pentru lingviștii burghezi, constituie o disciplină în afara lingvisticii, de fonologie, adică de studiul funcțiunilor pe care le îndeplinesc sunetele vorbirii, însemnează a face idealism. Foneticienii propriu-ziși, care cercetează sunetele la fel cu fiziologii și fizicienii numai din punctul de vedere al producerii și perceperii lor, fără să se intereseze de rostul lor în vorbire, procedează ca materialiștii mecaniciști de pe vremuri și prin aceasta se dovedesc a fi, de fapt, tot așa de idealiști ca și fonologii care studiază sunetele limbii, în mod abstract, netinînd seamă de vorbirea concretă.

Fonetica, în sensul dat de Țaher[3], « este, afirmă el, alături de gramatică și de lexic, o subdiviziune a științei limbii. Obiectul foneticii este latura sonoră a limbii, care este un fenomen social. Se înțelege că fonetica este, din această cauză, o știință socială, nu una naturală [= a naturii]. Fonetica aplică doar, în procesul de cercetare a fenomenelor sociale [= a limbii], realizările unor științe naturale, și, în primul rînd, ale fiziologiei și acusticii». Și mai departe, ca concluzie finală: « fonetica trebuie să se ocupe nu numai de fiziologia și acustica sunetelor vorbirii, ci și de funcțiunea lor de distingere a sensului». Căci nu există sunet care, ca element alcătuitor al cuvintelor, să nu aibă o funcțiune, să nu participe la exprimarea sensului cuvîntului respectiv, după cum

---

[1] Adică știință a naturii, a unor fenomene naturale, la fel cu fizica, de exemplu, a cărei parte numită acustică stă la baza procesului de percepere a sunetelor.

[2] Cf., între altele, și studiul lui R.I. Avanesov, în *Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.*, secția « literatură și limbă», XI (1952), p. 463 urm., unde se afirmă că există o singură disciplină, fonetica, cu două aspecte în ce privește obiectul ei de studiu, care sînt sunetele, elemente ale structurii limbii. În același volum al acestui buletin (p. 469 urm.), A.A. Reformatski, studiind probleme asemănătoare, afirmă (p. 471) că fonologia reprezintă o treaptă superioară a dezvoltării foneticii.

[3] Și de alți lingviști sovietici, poate chiar de toți, întrucît nu văd cum ar fi posibilă altă interpretare a foneticii, ca știință unică a sunetelor, privite din toate punctele de vedere. Fiind vorba de o disciplină unică, se explică și se justifică întrebuințarea unui singur cuvînt pentru a o denumi.

iarăşi nu poate exista o anumită funcţiune fără un anumit sunet: funcţiunea sunetului atîrnă de natura lui, adică de modul cum se formează el (cum se articulează) şi cum sună. Între felul de a fi al unui sunet şi funcţiunea pe care o îndeplineşte în cuvînt există un raport de strictă cauzalitate. De aceea, spune Ţaher, « nu putem separa efectul de cauză, şi nici nu le putem privi [efectul şi cauza] înafara corelaţiei dintre ele. »

Poziţia lingvistului sovietic faţă de problema care ne interesează aici este, indiscutabil, justă şi ne-o însuşim în întregime. Noi vom menţine distincţia dintre fonetică şi fonologie, aşa cum am definit mai sus aceste două aspecte ale studiului sunetelor, fără să le separăm însă una de alta. De asemenea vom deosebi sunetele concrete (sau realizate în vorbire) de cele abstracte (= foneme), fiindcă, după cum am văzut, există între unele şi celelalte deosebiri de care trebuie să ţinem seamă pentru înţelegerea justă, din punct de vedere filozofic, a lucrurilor. În paragrafele următoare vom cerceta materialul sonor al limbii romîne potrivit concepţiei materialist-dialectice, care ne învaţă că forma şi conţinutul, suportul material şi sensul sau funcţiunea oricărui element constitutiv al limbii, alcătuiesc o unitate indisolubilă.

La întrebarea dacă fonetica face sau nu parte din gramatică tot n-am răspuns încă. Citatul din Bulahovski nu reprezintă propriu-zis o luare de poziţie, iar din discuţia pe care o face Ţaher am înţeles uşor şi foarte clar că fonetica este o disciplină lingvistică de sine stătătoare, la fel cu gramatica şi cu studiul vocabularului. Reproduc încă odată afirmaţia lui făcută din fugă (întrucît el nu şi-a pus întrebarea dacă fonetica trebuie înglobată ori nu în gramatică): « Fonetica este, alături de gramatică şi lexic, o subdiviziune a ştiinţei limbii. » Şi acest punct de vedere este just, nu numai pentru motivele arătate în pasajele reproduse pînă aici, ci şi pentru că sunetele sînt elemente alcătuitoare atît ale formelor gramaticale, cît şi ale cuvintelor înseşi, considerate ca material lexical (material de construcţie al limbii), fără nici o legătură cu gramatica. Dacă am îngloba fonetica, aşa cum o concep lingviştii sovietici (ca studiu al sunetelor privite sub toate aspectele lor) în gramatică, ar însemna să cercetăm sunetele numai din punctul de vedere al structurii gramaticale, nu şi al lexicului, dînd a înţelege astfel că sunetele, ca elemente constitutive ale cuvintelor, n-au nici o importanţă. Materialul sonor al limbii îmbracă şi conţinutul formelor gramaticale şi pe acela al cuvintelor. Fără sunete, este imposibilă exprimarea unui conţinut, fie el gramatical sau lexical. De altfel, cînd vorbim despre formă şi conţinut, înţelegem prin formă elementul sonor, iar prin conţinut sensul, indiferent dacă avem în vedere sensul unei forme gramaticale sau al unui cuvînt[1].

---

[1] La cuvintele apte de a-şi schimba forma în cursul vorbirii (cum sînt substantivul, adjectivul, verbul etc.) nu se poate separa sensul gramatical, pe care îl are forma respectivă (dativ, prezent, viitor etc.), de sensul lexical, existent în cuvînt ca atare, care este acelaşi la toate formele lui. *Dau tovarăşului cartea* înseamnează altceva decît *trimit părinţilor o scrisoare*, fiindcă, deşi verbul şi cele două substantive au în ambele propoziţii aceleaşi forme (prezentul indicativului, dativ şi acuzativ), cuvintele nu sînt aceleaşi, nu au, adică, acelaşi sens lexical în amîndouă propoziţiile.

Cînd am explicat ce este fonemul, l-am comparat cu o regulă gramaticală, în sensul că se ajunge la el pornind de la sunetul concret, care se realizează diferit după graiuri, după indivizi etc., așa cum se ajunge la o regulă gramaticală pornind de la aspectele ei concrete din vorbire, care sînt ori pot fi deosebite după graiuri sau indivizi, fără a înceta totuși atît sunetele cît și formele respective de a fi identice în ce privește valoarea lor funcțională. Această comparație, pe care o mențin, fiindcă mi se pare justă[1], nu trebuie interpretată în sensul că fonologia (= studiul fonemelor) este o parte a gramaticii, iar fonetica propriu-zisă (= studiul sunetelor concrete) un capitol al istoriei limbii sau, mai degrabă, al gramaticii istorice.

Din discuția făcută de O. I. Țaher rezultă limpede că studiul sunetelor abstracte (= foneme) nu poate fi separat de studiul sunetelor concrete și, în consecință, nu există fonologie ca disciplină aparte, deosebită de fonetică, și tot așa nu există fonetică propriu-zisă, ca disciplină care studiază numai emiterea și perceperea sunetelor, fără să țină seamă de funcțiunea lor în vorbire. Dată fiind legătura foarte strînsă dintre aceste două aspecte ale foneticii (în sens larg), care se întemeiază, cum am mai spus, pe faptul că există o legătură la fel de strînsă între sunetele vorbirii realizate și fonemele corespunzătoare, urmează că nu numai fonetica, în sens strict, poate fi descriptivă și istorică, ci și fonologia. Căci, dacă la baza fonemelor stau, cum am arătat, sunetele concrete, care se schimbă de-a lungul veacurilor, însemnează că trebuie să se schimbe cu timpul și fonemele corespunzătoare.

De aceea Țaher critică, în articolul citat, pe L.V. Șcerba și pe continuatorii doctrinei acestuia pentru faptul că privesc sistemul fonologic (sau fonematic) al limbii ca ceva static, neținînd seamă de dezvoltarea lui istorică. Iată cum vede el sistemul fonologic în mișcare: « Cîtă vreme modificările felului de a suna al fonemului[2] nu duc la diferențierea cuvintelor, avem a face cu modificări ascunse și neînsemnate, care, de obicei, nu sînt observate de către vorbitori. Dar asemenea schimbări ascunse și neînsemnate pot să ducă la schimbări radicale bruște. Aceasta se întîmplă atunci cînd nuanțele fonemului se transformă într-un fonem, în virtutea faptului că nuanța se eliberează de influența mediului fonetic și dobîndește o putere de distingere a sensului de sine stătătoare ». Așadar fonemele evoluează la fel și odată cu celelalte elemente constitutive ale limbii: din moment ce limba, în întregul ei, este supusă la transformări neîntrerupte, nu se vede pentru ce fonemele n-ar suferi și ele transformări (indiferent cît de multe și de profunde).

Iată și definiția pe care o dă Țaher fonemului (ținînd seamă de aspectul istoric al problemei): « Fonemul este o unitate a învelișului sonor al limbii, care există în mod real, care servește într-o anumită etapă a dezvoltării acestei

---

[1] De aceea cred că fonologia ar putea fi definită ca o gramatică a sunetelor.

[2] Adică sunetele concrete corespunzătoare fonemului respectiv.

limbi ca mijloc de distingere a cuvintelor și a formelor lor gramaticale și care se manifestă în vorbirea concretă sub forma unei serii de nuanțe, care nu au una față de alta putere de distingere a sensului[1].»

Cap. II: Elementele sonore ale limbii romîne contemporane

Aceste elemente sînt: *a)* fonemele; *b)* cantitatea; *c)* accentul și intonația; *d)* calitatea; *e)* ritmul. Le vom studia în ordinea aceasta.

§ 1) F o n e m e l e. Am văzut în capitolul precedent ce trebuie să înțelegem prin foneme: sunetele care servesc la diferențierea cuvintelor și a formelor gramaticale unele de altele, indiferent de modul cum se realizează ele în vorbirea concretă. Totalitatea fonemelor alcătuiesc sistemul fonologic sau fonematic[2] al limbii.

Studiul limbii noastre sub acest aspect a început foarte tîrziu. De aceea problema nu este încă rezolvată, deși cele mai multe lucruri de amănunt sînt, în general, lămurite. După A. Graur și A. Rosetti (vezi *Bulletin Linguistique* VI [1938], p. 5 urm.), limba romînă contemporană are 7 vocale *(a, e, i, o, u, ă, î)*, 2 diftongi (*ea*, *oa*), 2 semivocale *(i̯, u̯)*, 20 consoane *(p, b, m, f, v, t, d, n, l, r, s, z, ț, ș, j, č, ğ, c, g, h)*, dintre care 15 prezintă cîte o variantă muiată.

Sînt necesare unele lămuriri. Limba noastră (și nu numai cea de astăzi) are foarte mulți diftongi. Autorii citați enumeră ei înșiși (p. 8) 23, la care trebuie

---

[1] Deşi mai lungă şi de aceea, aparent, mai complicată, această definiție seamănă, în esență, cu cele date de alți lingvişti. Apar totuşi două elemente noi, foarte importante, şi anume: 1. fonemul este o unitate sonoră r e a l ă, deşi are existență abstractă, în mintea noastră (Țaher se gîndeşte la lingviştii care văd în fonem un fel de « model» sau « prototip» al sunetului concret, adică un sunet ideal); 2. fonemul serveşte la distingerea sensului cuvintelor şi formelor gramaticale într-o etapă dată a evoluției limbii, nu tot timpul, adică de-a lungul întregii ei existențe. Cf. şi definiția dată de E. Petrovici în *Studii și Cercetări Lingvistice* I (1950), p. 174. Problema fonemului (şi a fonologiei) a fost supusă în cursul anilor 1952 şi 1953 unei largi discuții la care au participat numeroşi lingvişti sovietici. Articolele respective au fost publicate în vol XI şi XII din *Izvestia Akademii Nauk S.S.S.R.*, secția « literatură şi limbă». Din ele rezultă că noțiunea de «fonem» nu e clară pentru toată lumea şi prezintă primejdia de a fi interpretată în mod idealist. Discuția, stîrnită de articolul lui S.K. Şaumian (*vol. XI*, p. 324 urm.), care, direct şi indirect, şi-a însuşit concepția structuralistă a lui N.S. Trubețkoi, *Grundzüge der Phonologie*, Prague 1939, n-a dus la rezultate definitive. Pînă la fixarea unui punct de vedere comun, problema trebuie considerată ca nerezolvată (vezi concluziile redacției, vol. XII, p. 549 urm.). Cu atît mai aptă de « cercetări» este expunerea pe care am făcut-o eu în paginile precedente. Din această cauză se impune rezervă față de cele spuse pînă aici. Lista studiilor sovietice privitoare la fonologie şi fonem o găsim la D. Macrea, *Probleme de fonetică*, Ed. Academiei R.P.R. 1953, p. 26 nota. La p. 27 urm. ale acestei lucrări se prezintă problema raportului dintre fonetică şi fonologie şi aceea a fonemului. Cf şi Al. Rosetti, *Despre fonetică și fonologie în lumina materialismului dialectic*, în *Studii și Cercetări Lingvistice* V (1954), p. 55 urm.

[2] Îi putem spune şi fonetic, fără teamă de a confunda fonemele cu sunetele concrete, pentru motivul că un sistem fonetic propriu-zis nu poate însemna decît sistem fonematic: noțiunea de sistem implică existența unui tot, bine închegat, de elemente abstracte, ne trimite, deci, la structura limbii (întocmai ca regulile şi categoriile gramaticale, care alcătuesc structura sau sistemul gramatical al unei limbi).

adăugați 8 triftongi (p. 11), ceea ce înseamnează o cantitate enormă și constituie o caracteristică a limbii romîne față de celelalte limbi romanice și față de diverse alte limbi cu care ea a avut sau mai are legături. Dacă totuși în lista de mai sus nu figurează decît doi diftongi (*ea*, *oa*) și nici un triftong, faptul se datorește concepției fonologice de la care pornesc autorii și care stă la baza prezentei discuții: fonemele sînt sunete cu valoare funcțională, care rezultă din opoziția lor față de alte foneme. Astfel *ea* se opune lui *a* în *teacă-tacă* și lui *oa* în *teacă-toacă*; *oa* se opune lui *a* în *roadă-radă* și lui *ea* în *oloagă-o leagă*[1]. Nici un alt diftong dintre toți ceilalți și nici un triftong nu se află în situația de a constitui o opoziție fonologică față de o vocală sau de un diftong (eventual un triftong) și de a funcționa astfel ca fonem. În cazul lui *ea* și *oa* intervine în plus un amănunt esențial: ei sînt aproape totdeauna diftongi (adică cele două sunete alcătuitoare formează o singură silabă și de aceea nu pot fi despărțite în sensul ca unul din ele să treacă la o silabă, iar celălalt la silaba următoare)[2] și, în ce privește cantitatea, nu se deosebesc prin nimic de vocalele simple[3].

Semivocalele *i* și *u*, cărora unii le spun și semiconsoane (fiindcă nu sînt nici vocale propriu-zise, căci nu pot forma silabă, nici consoane, din cauza modului cum se articulează)[4], apar totdeauna ca elemente alcătuitoare ale unui diftong sau triftong, în care accentul stă pe o vocală propriu-zisă.

Cît despre cele 15 consoane, care sînt atît dure, cît și muiate, autorii citați precizează că aspectele muiate apar numai în « finală absolută », adică numai la sfîrșitul cuvintelor după care urmează o pauză, unde au un rol morfologic, acela de a arăta pluralul substantivelor și adjectivelor masculine și persoana II singular a prezentului, opunîndu-se astfel respectiv singularului și pers. I sing.: *lup-lupi*, *pom-pomi*, *lucrez-lucrezi*, *mor-mori*[5] etc. Consoanele care au aspecte dure și muiate sînt *p*, *b*, *m*, *f*, *v*, *t*, *d*, *n*, *l*, *r*, *z*, *ț*, *ș*, *j*, *c*, *g*, *h*, adică 17, dar contează, fonologic vorbind, numai 15[6], fiindcă în finală absolută *t* și *d* nu se opun niciodată lui *t*, respectiv *d* duri: aceste două consoane s-au prefăcut una în *ț*, cealaltă în *(d)z*, cînd erau urmate de *-i*, așa că ele se opun, la plural și la pers. II, acestora două (*tot-toți*, *aud-au(d)zi*). Restul consoanelor (pînă la 20) sînt ori numai muiate (*č*, *ğ*) ori numai dure (*s*).

---

[1] În toate grupurile de cîte două cuvinte puse alături sunetele sînt identice de la un cuvînt la altul, afară de diftongii aici în discuție și de vocala care li se opune.

[2] Excepțiile sînt mai toate cuvinte recent împrumutate: *stearină*, *real*, *boa*, *coagula*.

[3] Din această cauză, *ea* și *oa* sînt, spun Graur-Rosetti, p. 11, realizări monofonematice, adică sunete « simple » în ce privește funcțiunea lor în vorbire. Dovadă, între altele, faptul că se pot opune unei singure vocale (v. exemplele).

[4] Al treilea termen, după părerea mea, cel mai potrivit, este acela de *i* și *u* consonantici.

[5] Am redat pluralele și pers. II cu ortografia consacrată, ca să evit semnele speciale folosite de lingviști. De fapt *-i* reprezintă înmuierea consoanei precedente, cum poate observa oricine.

[6] Între socoteala mea și cea făcută de autorii noștri există o ușoară deosebire: eu am considerat ca avînd variantă muiată cu valoare fonologică pe *ț* (*hoț* — *hoți*), care lipsește la dînșii, iar ei, în schimb, au socotit pe *d*, deși spun că *d* urmat de *-i* a devenit *(d)z*.

Afară de opoziția consonantică dură-muiată, există, tot cu valoare fonologică, opoziția surdă-sonoră. Consoanele surde se articulează fără participarea coardelor vocale *(p, f, t, c, s* etc.), cele sonore *(b, v, g, d, z* etc.) cu participarea coardelor vocale, care vibrează întocmai ca la rostirea vocalelor. Această deosebire face ca două cuvinte avînd exact aceleași sunete, minus unu care diferă prin sonoritate de corespunzătorul lui nesonor, sînt într-adevăr două cuvinte simțite astfel de către vorbitori. Această opoziție apare și în finală absolută: *crap-crab, rît-rîd, draci-dragi* etc[1].

Problema fonemelor limbii romîne contemporane a studiat-o și acad. E. Petrovici, în lucrările *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă* și *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, publicate respectiv în *Studii și Cercetări Lingvistice* I (1950), p. 172 urm. și III (1952), p. 127 urm. În amîndouă, autorul studiază sistemul fonologic al limbii literare, dar se referă foarte des și la graiurile locale pentru a arăta în ce chip se realizează fonemele. Între felul cum prezintă E. Petrovici sistemul nostru fonologic și felul cum îl prezintă A. Graur-A. Rosetti există deosebiri destul de multe și de mari, asupra cărora trebuie să stăruim, pentru că în modul acesta vom putea să înțelegem mai bine unele lucruri. Totodată ne vom da seama pe bază de fapte și de interpretare a lor că problema este complexă și cere o cercetare adîncă.

După E. Petrovici, limba romînă contemporană are numai 5 foneme-vocale: *a, o, u, ă* și *î*. Celelalte două *(e, i)*, atît de frecvente totuși, ar fi simple variante ale lui *ă* și *î*: cînd acestea sînt precedate de consoane muiate, devin *e*, resp. *i*. În general se constată în limba noastră o influență puternică exercitată de consoane asupra vocalelor următoare: după consoane dure avem vocale posterioare, iar după consoane moi, vocale anterioare. În cazul lui *ă* și *î* «poate e mai just, precizează autorul (I, p. 207) să se spună că vocalele schimbătoare[2] tind numai să se realizeze după consoane moi ca *e, i*, dar nu ajung totdeauna să sune exact ca *e* și *i*».

Dintre numeroșii diftongi ai limbii noastre, nici unul nu are valoare fonologică, prin urmare nici *ea* și *oa*, pe care Graur-Rosetti îi consideră drept foneme. Aici intervine corelația de timbru a consoanelor dure și moi, care constituie principalul obiect al studiului. După Petrovici, nu numai la sfîrșitul cuvintelor, ci și în interiorul lor avem consoane moi și consoane dure, după cum vocala următoare este palatată *(e, i)* sau nepalatată *(a, o, u, ă, î)*. Astfel în cuvinte ca *teacă, dea* etc. n-avem diftongul *ea*, cum pare a rezulta din ortografia oficială (și cum au susținut Graur-Rosetti), ci un *t, d* etc. muiați urmați de

---

[1] Autorii s-au oprit numai la exemple cu consoane surde şi sonore în finală, pentru a arăta, probabil, că limba noastră diferă de germană, de pildă (sau de rusă), unde consoanele sonore finale devin totdeauna surde.

[2] Le numeşte aşa, din cauză că ele suferă într-o măsură mai mare decît celelalte influența consoanelor precedente şi, drept urmare, îşi schimbă mai des şi mai tare aspectul.

a: deci *d'acă*, *d'a* etc., care se opun lui *tacă*, *da* etc. cu *t*, *d* etc. duri, urmați tot de *a*. În ce privește așa zisul diftong (sau « pseudodiftongul ») *oa*, Petrovici susține că el este, de fapt, un *a* precedat de o consoană labializată sau rotunjită: *doar*, redat cu semne fonetice, trebuie scris *d°ar*, tot așa *toacă* = *t°acă* etc.

Trecînd la fonemele-consoane, acest lingvist afirmă că majoritatea lor prezintă aspecte triple (dure, moi și rotunjite) nu numai în finală absolută, ci și în cuprinsul cuvîntului, de cele mai multe ori în funcțiune de natura vocalei următoare, iar unele chiar patru aspecte (se adaugă nuanța moale rotunjită). Altă deosebire față de Graur-Rosetti este că în prima situație (cu aspect triplu) se găsesc 18 consoane: *p*, *b*, *m*, *f*, *v*, *t*, *d*, *n*, *ț*, *s*, *z*, *ș*, *j*, *c*, *g*, *h*, *l*, *r* (fiecăreia îi corespunde aspectul moale, cînd vocala următoare e palatată, și aspectul rotunjit, cînd se găsește înaintea pseudodiftongului *oa*, care este, de fapt, un *a* precedat de o consoană rotunjită). Nouă dintre aceste consoane, și anume: *b*, *m*, *v*, *t*, *d*, *l*, *r*, *k*, *g*, apar și sub aspectul muiat rotunjit. La aceste 63 foneme-consoane se adaugă încă 4: trei (*č*, *ğ*, *i̯*), care sînt moi și moi-rotunjite, și una (*u̯*), care e numai dură.

Deosebirea cantitativă dintre constatările lui Petrovici (70 consoane) și acelea ale lui Graur-Rosetti (35) se explică prin faptul că aceștia din urmă, pornind de la ideea că consoane moi există numai în poziție finală, n-au luat în considerație pe *t'* și *d'*, care nu alcătuiesc niciodată opoziție fonologică cu *t* și *d* (limba romînă n-are cuvinte terminate în *t* și *d* muiați, care să se opună lui *t* și *d* duri ai altor cuvinte), și nici aspectele rotunjite ale celor mai multe dintre consoane (căci, după ei, limba noastră are un diftong *oa* propriu-zis). Au intervenit apoi, cum am arătat deja, scăparea din vedere a lui *ț*, care apare muiat cu valoarea fonologică la sfîrșitul cuvintelor (*hoț'*, pluralul lui *hoț*) și, în fine, faptul că Petrovici pune în rîndul consoanelor și semivocalele (sau semiconsoanele) *i̯*, *u̯*, pe care Graur-Rosetti le-au lăsat la o parte. [1]

Cum vedem, față de numărul mic al vocalelor, consoanele reprezintă o cantitate enormă. De aceea se poate spune că romîna este o limbă de tip consonantic. [2]

Pentru a termina discuția asupra fonemelor limbii romîne contemporane, trebuie să arăt că în Gramatica întocmită de Institutul de Lingvistică din București al Academiei R.P.R., capitolul privitor la fonologie, redactat de

---

[1] Din punct de vedere strict fonetic (adică fiziologic și acustic), *i̯* și *u̯* sînt, într-adevăr, semivocale sau semiconsoane, deci nici vocale, nici co ɩcane propriu-zise. Din punct de vedere fonologic (al funcțiunii lor în vorbire) ele sînt consoane.

[2] Consoanele (mai exact spus, fonemele-consoane sau consonantice) amintite mai sus (în număr pe 70) aparțin limbii literare, spune Petrovici în al doilea studiu (p. 170 a revistei citate).

un colectiv condus de E. Petrovici și Al. Rosetti, sistemul fonologic romînesc este prezentat altfel decît am văzut pînă aici. Deosebirile dintre cele două descrieri rezumate mai sus sînt înlăturate, prin punerea de acord a punctelor de vedere contradictorii.

Iată, pe scurt, cum este înfățișat sistemul fonologic al limbii literare contemporane în gramatica amintită[1]. Avem 7 foneme-vocale: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *ă*, *î*. Nu există foneme-diftongi și foneme-triftongi. Cu privire la acestea trebuie să dau unele amănunte pentru înțelegerea justă a lucrurilor. Diftongi adevărați sînt numai acele grupuri alcătuite dintr-o vocală și o semivocală care au o durată egală cu a unei vocale simple (mai precis, cu durata propriei lor vocale). Această condiție n-o îndeplinesc decît *ea* și *oa*, dar numai dacă nu sînt precedați de consoane, fiindcă altfel consoana s-a înmuiat (încă de foarte multă vreme) din cauza lui *e* următor (vocală palatală) și s-a rotunjit (iarăși într-o epocă îndepărtată) sub influența lui *o* următor, ceea ce a avut drept rezultat că așa zișii diftongi (sau pseudodiftongii) *ea*, *oa* sînt, unul, *a* precedat de consoană moale, celălalt, *a* precedat de consoană dură rotunjită. Iar atunci cînd *ea* și *oa* se găsesc la începutul cuvîntului sau al silabei, fapt care se întîmplă des în limba noastră, ei nu se pronunță așa cum îi scriem, ci *ia*, resp. *ua*, dar aceste două grupuri fonetice nu sînt diftongi, din cauză că nu îndeplinesc condiția amintită ceva mai înainte, aceea, anume, ca durata (= timpul necesar pentru rostirea) lor să fie egală cu a unei vocale simple. Aceste grupuri (și la fel cu ele toate celelalte, foarte numeroase, pe care le numim obișnuit, dar greșit, diftongi) au durata unei vocale + consoană: rostirea lui *iată* durează tot atîta timp cît și rostirea lui *lată* etc. Și alt argument se aduce în sprijinul ideii că grupurile fonetice în discuție nu sînt diftongi: cînd forma cuvîntului care conține un astfel de grup se schimbă, cele două sunete trec la silabe diferite (ex.: *cai—ca ii*, *rîu—rî|ul* etc.).

În ce privește fonemele-consoane, se mențin corelațiile constatate de E. Petrovici (v. aici mai sus). Prima corelație: consoane dure-consoane moi, în număr de 18, atît în finală absolută *(pom-pom'*, *lucrez-lucrez'*[2]*)*, cît și în interiorul cuvîntului *(b'ată-bată*, *t'acă-tacă* etc.*)*, scrise, cu ortografia consacrată, *beată-bată*, *teacă-tacă* etc., consoane numai moi în număr de 3 *(č*, *ğ*, *i̯)* și numai dură una *(u̯)*. A doua corelație consonantică, cu valoare fonologică, este consoană rotunjită opusă aceleiași consoane nerotunjite, dar numai în interiorul

[1] *Gramatica limbii romîne* vol. I, Ed. Acad. R.P.R. 1954, p. 58 urm. Se pare că paragrafele respective prezintă punctul de vedere al lui E. Petrovici, altfel nu se explică părerea diferită, în ce privește pe *ea*, a lui Al. Rosetti (şi a colectivului său de fonetică), expusă în *Studii și Cercetări Lingvistice* VI (1955), p. 7 urm. și 183 urm. Despre diftongi în general, Al. Rosetti a publicat, singur, un studiu în aceeași revistă, vol. V (1954), p. 433 urm.

[2] *Pom* și *lucrez* au consoană dură, fiindcă, într-o vreme (încă din latinește), se terminau în *u* (vocală nepalatală), pe cînd *pom'*, *lucrez'* au consoană moale, din cauză că s-au terminat în *i* (vocală palatală).

cuvîntului[1]: prima apare înaintea lui *oa*, pronunțat, de fapt, *ua* (deci înaintea unui *u*), cealaltă înaintea lui *a*. Iată exemple: *p°ată* (scris *poată*) — *pată*, *b°abă* (*boabă*) — *babă*, *g°ală* (*goală*) — *gală*, *č°ară* (*cioară*) — *čară* (*ceară*), *g'°agă* (*ghioagă*) — *g'ață* (*gheață*) etc. Această corelație consonantică este mai bogată decît cealaltă (dure-moi), pentru motivul că apar rotunjite (sau labializate) și unele consoane moi. În total avem 26 consoane rotunjite, și anume toate cele 18 dure sau nemuiate (vezi mai sus), plus *i̯*, *č*, *ǧ*, care, cum am arătat, sînt numai muiate, și *m'*, *v'*, *l'*, *k'*, *g'*.

Dacă ținem seamă de faptul că aceeași consoană poate fi dură nerotunjită (sau nelabializată), muiată nerotunjită și muiată rotunjită, rezultă că avem în limba romînă contemporană (e vorba de aspectul ei literar) cîte trei variante, toate fonologice (cu funcțiune semantică) pentru majoritatea consoanelor. Astfel *r* este dur nerotunjit în *nor*, muiat nerotunjit în *nor'* (pluralul, scris *nori*) și dur rotunjit în *r°adă* (scris *roadă*). La fel se prezintă situația lui *p*, *b*, *t* etc.

În cazul lui *m*, *v*, *l*, *k* și *g*, există cîte patru variante, de asemenea toate fonologice: *car*, *k'ar* (= *chiar*), *c°arnă* (= *coarnă*) și *k'°ară* (= *chioară*).

O ultimă corelație consonantică este surdă-sonoră, amintită deja la p. 142, unde am dat exemple de felul lui *crap-crab*, *fac-fag*, *rît-rîd* etc. Această corelație există nu numai în finală, cum au arătat Graur-Rosetti, ci și înainte de vocală: *fată-fadă*, *rasă-rază* etc. Înainte de consoană, ea n-are valoare fonologică: *smeură*, *teslă* etc. rămîn aceleași cuvinte, fie că le pronunțăm așa (cu *s*), fie că sonorizăm pe *s* și spunem, deci, *zmeură*, *tezlă* etc., cum se pronunță ele de către unii vorbitori. Tot așa nu există nici o deosebire de pronunțare între *b* din *subțire* și *p* din *opt*, deși ortografia diferă (căci înaintea unei consoane surde nu putem avea decît o consoană tot surdă; de aceea *subțire* se pronunță *supțire*).

Concluzia la care duc aceste fapte este formulată, în capitolul « Fonologia » al Gramaticii întocmite de Institutul de Lingvistică al Academiei R.P.R. precum urmează: « Limba comună (literară) are, prin urmare, 66 foneme-consoane și numai 7 foneme-vocale. Numărul mare al fonemelor consoane și puternica influență pe care ele o exercită asupra fonemelor-vocale, deplasîndu-le articulația în spre partea anterioară a cavității bucale sau labializîndu-le, clasifică

[1] O bună parte a graiurilor locale cunosc această poziție şi la sfîrşitul cuvîntului, de ex. *ochiu*—*ochi*, *taiu*—*tai* etc., care, transcrise cu alfabetul fonetic, apar astfel: *ok'°* —*ok'°*, *tai̯°*—*tai̯*, adică avem la prima pereche, un *k* muiat rotunjit sau labializat opus lui *k* muiat nerotunjit sau nelabializat, iar la a doua pereche, un *i* semivocalic rotunjit opus unui *i* semivocalic nerotunjit. Deosebirea dintre cele două forme se explică istoric: *ochiu* provine din lat. *oc(u)lu*, terminat în *u*, care, cu vremea, a amuțit, după ce mai întîi a labializat pe *k'* precedent (rezultat din *cl*>*cl'*), iar *ochi* din *oc(u)li*, terminat în *i*, care a amuțit şi el cu vremea, dar n-a rotunjit pe *k'* precedent, fiindcă nu-i o vocală labială (ca *u*). Tot aşa *taiu* are la bază un *talio*, devenit *taliu*, pe cînd *tai* un *talias*, devenit *tali*. Limba literară nu deosebeşte pe *ochiu* de *ochi*, nici pe *taiu* de *tai*.

limba romînă printre limbile de tip consonantic. Caracterul acesta consonantic e și mai pronunțat în unele graiuri regionale»[1].

Și alte fapte confirmă, dacă ar mai fi fost nevoie, această caracterizare a limbii noastre. În articolul citat, Graur-Rosetti se ocupă și de grupurile consonantice din limba noastră, arătînd, cu ajutorul a numeroase exemple, cum se pot combina între ele fonemele-consoane romînești. Avem astfel grupuri de cîte două consoane, foarte numeroase, atît la începutul cuvintelor, cît și la sfîrșitul și în interiorul lor (vezi *loc. cit.*, p. 17—21), apoi grupuri de cîte trei consoane, mai puține decît cele de cîte două, totuși destul de numeroase și ele (p. 21—22), grupuri de cîte patru consoane, puține (ex. *abstract*, *exclama*, *înscrie*, *vîrstnic)* și grupuri de cîte cinci consoane, extrem de puține (singurele exemple date de autorii citați sînt *cincisprezece*, pronunțat *cinčsprezece*, cu grupul consonantic *nčspr*, și *optsprezece*, cu grupul *ptspr*, care, chiar în vorbirea îngrijită, sună, de fapt, *pspr*) [2].

§ 2. Cantitatea fonemelor. Limba romînă nu face deosebire între foneme după cantitatea lor, adică după durata rostirii lor. Nu există vocale lungi și vocale scurte, consoane lungi și consoane scurte (ca în limba latină, de ex., unde fiecare vocală avea cîte două aspecte cantitative, sau în limba italiană, cu bine cunoscutele ei consoane duble sau geminate, care, de fapt, nu sînt consoane duble, adică un *tt* nu înseamnează doi *t*, pronunțați unul după altul, ci un *t* prelungit). Ca și în cazul sunetelor, de care ne-am ocupat în alineatul precedent, am în vedere valoarea fonologică a cantității. Este vorba, adică, dacă această însușire a fonemelor îndeplinește în limba noastră o funcțiune prin opoziția care ar exista între două cuvinte sau două forme gramaticale altfel identice. În acest sens am afirmat că limba romînă nu are foneme lungi

---

[1] În articolul *Unele probleme de fonetică în lumina învățăturii staliniste despre limbă* (din *Limba Romînă*, mai—iunie 1953, p. 17 urm.), E. Petrovici retractează cele spuse în lucrările publicate în *Studii și Cercetări Lingvistice* I și III (v. mai sus) prin următoarea afirmație: « Concepția idealistă și antiistorică a școlii de la Praga asupra sistemului fonetic se reflectă și în expunerile asupra fonologiei făcute de Iorgu Iordan și E. Seidel. Critica e valabilă și în ceea ce privește cele două articole publicate de mine în « Studii și cercetări lingvistice »...; « și în articolele mele regăsim aceeași « fonetică pe hîrtie » a școlii de la Praga, în care abundă schemele fictive, rupte de realitățile fiziologice și acustice » (p. 24). Punctul nou de vedere al autorului este formulat precum urmează: « Fonetica limbii romîne trebuie, așadar, tratată așa cum s-a făcut în « Gramatica limbii romîne » a Academiei R.P.R., nu împărțind-o în două capitole, primul tratînd « fonetica », adică fiziologia și acustica sunetelor limbii romîne, iar al doilea « fonologia », adică utilizarea în limbă a acestor sunete, ci expunînd sistemul fonemelor limbii romîne strîns legat de însușirile acustico-fiziologice ale fonemelor ». *(Ibidem.)* Cf. și alt studiu al lui E. Petrovici asupra fonemelor limbii noastre, în *Studii* și *Cercetări Lingvistice* VI (1955), p. 29 urm.

[2] Faptele expuse pînă aici, cu privire la sistemul fonologic al limbii noastre, arată că există șovăiri în prezentarea lui chiar la unul și același cercetător, ca să nu mai vorbesc de deosebirile dintre E. Petrovici, de o parte, și A. Graur-A. Rosetti, de altă parte. Situația se explică prin dificultățile mari pe care le prezintă o problemă ca aceasta, puțin cercetată de către specialiștii noștri.

și foneme scurte. Același fonem-vocală sau același fonem-consoană prezintă aceeași durată, în toate cuvintele și în toate formele gramaticale unde apare.

În vorbirea concretă apar totuși deosebiri cantitative. Mai întîi, vocala unei silabe accentuate este ceva mai lungă decît vocala unei silabe neaccentuate, lucru de înțeles, întrucît rostirea cu o forță mai mare a silabei accentuate (de fapt, a vocalei respective) duce în mod inevitabil (aș zice mecanic) la o ușoară prelungire a duratei necesare pentru rostire.

De asemenea intervin deosebiri și mai sensibile de ordin cantitativ în vorbirea afectivă (sau emoțională). Cînd sîntem stăpîniți de stări sufletești emotive (supărare, mînie, indignare, admirație, entuziasm etc.), lungim, fără să vrem și chiar fără să ne dăm seama, anumite sunete ale cuvîntului celui mai important din frază (ale predicatului logic, cum i se spune adesea). Aceasta se întîmplă de obicei în vorbirea zilnică, determinată de munca noastră și de relațiile cu ceilalți oameni: ceea ce facem noi înșine și ceea ce fac și spun cei cu care venim în contact produc în mintea noastră reacțiuni de ordin nu numai pur intelectual, ci și afectiv. Exprimarea acestor reacțiuni se realizează, din punctul de vedere al materialului lingvistic propriu-zis, prin aceleași mijloace ca și a reacțiunilor strict intelectuale (căci limba este în toate împrejurările aceeași), dar intervin deosebiri în ce privește modul cum rostim cuvintele: lungim unele sunete, accentuăm mai puternic, eventual și altfel decît de obicei, cuvîntul sau cuvintele care exprimă elementul principal al gîndirii noastre colorate de afect etc. În asemenea cazuri, pe lîngă funcțiunea ei obișnuită, aceea de a « comunica » idei, limba îndeplinește și o funcțiune « expresivă », ea este, adică, nu numai comunicare, ci și expresie [1].

Astfel mirarea sau admirația pe care o trezește în noi un obiect sau un eveniment face ca cuvîntul respectiv (predicatul logic, cum i-am spus mai înainte) să fie rostit cu lungirea vocalei din silaba accentuată: *Am văzut un film sovietic frumoos!; Maare scriitor a fost I. L. Caragiale!* Și nemulțumirea, cu toate nuanțele ei, se poate exprima așa. De ex.: *Grozaavă ispravă ai mai făcut!*

---

[1] În rezumatul unei lecții făcute de profesorul sovietic A. S. Cikobava (vezi *Izvestija Akademii Nauk S.S.S.R.*, secția « literatură și limbă », IX, 1950, p. 147), citim următoarele: « Funcțiunea de bază a limbii este să comunice, să fie un mijloc de comunicare. Funcțiunea ei expresivă, ca mijloc de a exprima și a realiza gîndurile — atîrnă de funcțiunea ei ca mijloc de comunicare. Considerarea limbii din punctul de vedere al funcțiunii de comunicare înseamnează considerarea ei din punctul cel mai larg de vedere, care îmbrățișează întregul cuprins al esenței limbii. » Așadar, limba îndeplinește două funcțiuni, care nu sînt însă despărțite una de alta, ci se exercită în același timp, una dintre ele, aceea de « a exprima », izvorînd în mod logic din cealaltă, care este fundamentală, esențială. Prof. Cikobava combate cu acest prilej concepția idealistă a lingvistului german K. Vossler, care vedea în ceea ce F. de Saussure, alt idealist, numea « limbă » un mijloc de comunicare (generală), iar în « vorbire » (realizarea concretă « a limbii ») un mijloc de exprimare individuală, deosebit de « limbă ». Prin urmare, după acest lingvist, am avea de o parte « limbă »-comunicare, de alta « vorbire »-expresie, complet separate una de alta.

În cazul consoanelor, fenomenul de lungire este mai vizibil și, desigur, mai răspîndit, cum poate constata ușor oricine. Natura lor fonetică, precum și numărul lor, mult mai mare decît al vocalelor, explică această situație. Tot predicatul logic (cînd avem propoziții întregi)[1] intră și aici în joc, dar, deoarece consoanele nu pot purta accentul silabei, lungirea lor n-are nici o legătură directă cu silaba accentuată. Mai mult decît atîta. În mod obișnuit (poate mai sau chiar totdeauna), consoana rostită lung se găsește într-o silabă neaccentuată și, de preferință, la începutul cuvîntului.

Iată cîteva exemple: *Toți ațîțătorii la război sînt niște mmizerabili; tticălosul!; nnemernicul!; addmirabil tovarăș!; ssplendidă vreme!* etc. Cf., la I. L. Caragiale, *Rromînii verzi*, cu lungirea lui *r*, ca o imitație ironică și disprețuitoare a felului cum rosteau acest cuvînt politicienii șovini și șarlatani din vremea aceea.

În limba scrisă, fenomenul acesta este neglijat, nu pentru că n-ar exista în realitatea lingvistică descrisă de autori, ci pentru că aceștia nu se ostenesc să-l redea cu ajutorul semnelor grafice. Totuși, scriitorii meticuloși, adică realiști, îl notează deseori. Dau cîteva exemple luate mai mult la întîmplare. Din Eliade (*Gramatica*, prefața): *s-aaa duuus acum* și *limba* (rîde de retrograzi, care erau scandalizați că Eliade modifica alfabetul); din Caragiale: *Vorrrbă!... Ce cauți noaptea în prăvăliile neguștorilor?* (îi spune ipistatul lui Pampon în « D-ale carnavalului[2] »); din Creangă: *După ce hoața de vulpe a aruncat o mulțime de pește pe drum, biniișor! sare și ea din car*[3]*: Buna masă, cumătră! Tiii! ce mai de pește ai! Dă-mi și mie, că taaare mi-i poftă!*; din Cezar Petrescu, *1907*, vol II, p. 38: *Stăăteam și eu ca prostu', ș-adulmecam și'nghițăm în săc!... binecuvîntatul bădia Ionică, mare proprietar, mai puțin mare avocat, mai mare mîncău și în orice caz foarte maaare filotim la pungă...* Discuție mai amănunțită a acestui fenomen se poate găsi în cartea mea *Stilistica limbii romîne*, București 1944, p. 52 urm.

§ 3. Accentul. În limba romînă accentul cuvîntului poate sta pe orice silabă, mai exact spus, nu are o poziție fixă, în sensul că aceeași silabă (prima sau penultima sau ultima) ar fi accentuată în toate cuvintele[4]. Fiind liber, accentul

---

[1] De cele mai multe ori cuvintele pe care le folosim în momente de emoție apar izolat, neînsoțite de altele, pentru că « descărcarea » sentimentelor cere formulări scurte. Cf. interjecțiile, aşa de des folosite (fără alt cuvînt lîngă ele).

[2] Exemplul acesta prezintă interes prin faptul că vorbitorul nu-i stăpînit de emoție, ci de ideea că, fiind « reprezentantul forței publice », trebuie să fie... energic! Observația este valabilă şi pentru unele dintre citatele următoare, în sensul că nu intervine nici acolo o stare psihică propriu-zis afectivă. De altfel, după cum nu putem (şi nu trebuie, vezi mai sus) să despărțim funcțiunile de comunicare şi de expresie ale limbii, tot aşa nu putem separa cele două aspecte (intelectual şi emoțional) ale gîndirii.

[3] În acest citat observăm că s-a lungit vocala dintr-o silabă neaccentuată, ceea ce dovedeşte că între accent şi lungirea unui sunet nu există o legătură cauzală. La fel se prezintă situația în primul citat din romanul *1907*.

[4] În franceză, de pildă, se accentuează totdeauna ultima silabă, în poloneză, penultima, în maghiară, prima etc.

are valoare fonologică, întrucît deosebește unul de altul două cuvinte care altfel, prin faptul că sunetele lor sînt identice, ar trebui să fie perfect omonime. Ex.: *copíi* (pl. lui *copil*) — *cópii* (pl. lui *copie*); *comedíe* « piesă de teatru comică » — *comédie* « distracție de bîlci, ispravă, întîmplare ciudată, bazaconie »; *acéle* (pl. lui *acea*, pron. demonstrativ) — *ácele* (pl. articulat al lui *ac*); *notà* (infinitivul verbului respectiv) — *nóta* (forma articulată a lui *notă*); *ără* (pers. 3 prez. indic.) — *ară'* (pers. 3 perf. indic.) etc. Chiar cînd ortografia pare a evita confuzia între două cuvinte, tot numai accentul le deosebește unul de altul, de pildă *mînji'* (verb, la infinitiv sau la pers. 3 perf. indic) — *mî'njii* (forma de plural articulat al lui *mînz*, pronunțată, de fapt, *mînji*, cu un singur *i*, silabic) sau *voi* (verbul *a voi* la infinitiv sau pers. 3 perf. indic.) — *voii* (genitiv-dativul articulat al lui *voie*) etc. Cîteodată același cuvînt are sensuri diferite, după cum accentul stă pe o silabă sau pe alta[1].

Nu numai aspectul fonologic al problemei accentului ne interesează aici, unde, cum am arătat în cap. I, facem atît fonologie, cît și fonetică, strîns legate una de alta, în sensul că la fonologie (la valoarea fonologică a unui element sonor din limbă) se ajunge pornind de la fonetică, adică de la vorbirea concretă.

Cînd spun, cum am spus ceva mai înainte, că accentul cuvîntului este liber în ce privește poziția (sau locul) lui, mă refer la ceea ce se înțelege obișnuit prin accentul cuvîntului: rostirea unei silabe, a silabei așa zise accentuate, cu o forță mai mare a curentului de aer (care iese din plămîni în timpul vorbirii). O astfel de silabă avem în orice cuvînt, chiar și în unul monosilabic, unde, însă, din cauză că nu mai există altă silabă cu care să poată fi comparată și, deci, pusă în opoziție cea accentuată (unica silabă a cuvîntului), ea trece neobservată.

Un cuvînt format din mai mult de două silabe n-are numai o silabă accentuată, ci două, eventual trei, după numărul total al silabelor lui. Cuvintele trisilabice au două silabe accentuate, cînd accentul cuvîntului stă pe antepenultima sau pe ultima: *cumpănă*, *dediță*, *căpețel*, *conifer* etc. A doua silabă accentuată a unor asemenea cuvinte este cea finală, respectiv cea inițială, care poartă un accent numit secundar, spre a se deosebi de accentul propriu-zis al cuvîntului, căruia i se spune accent principal. Cum vedem, între cele două silabe accentuate se găsește una neaccentuată, adică complet neaccentuată. La cuvintele de patru silabe avem două accentuate (una cu accent principal, cealaltă cu accent secundar) și două neaccentuate: *desfătare*, *prepeliță* etc. Tot așa se prezintă situația la cuvintele alcătuite din cinci silabe, dacă accentul principal nu stă pe inițială sau pe finală: să se compare *reacțiune* cu două silabe accentuate *(ac-* și *-u-)*, față de *deosebitor*, care are trei silabe accentuate (prima, a treia și a cincea).

Așadar, între două silabe accentuate stă una neaccentuată, după cum între două silabe neaccentuate stă una accentuată. Astfel spus, silabele accentuate

---

[1] Vezi ceva mai încolo, unde se arată că unele neologisme se accentuează în două feluri și au, de aceea, două sensuri.

și cele neaccentuate alternează unele cu altele, ceea ce în treacăt zis, face posibilă existența ritmului în vers: ritmul trohaic și ritmul iambic, cele mai răspîndite [1] în poezia noastră [2], au la bază tocmai această alternanță, naturală (nu voită de oameni!), a silabelor accentuate și neaccentuate[3].

Din discuția de pînă aici, ca și din exemplele date, rezultă că accentul cuvîntului poate sta în limba noastră și pe silaba a cincea (socotind de la sfîrșitul cuvîntului spre începutul lui), de pildă la *șaptesprezece*, ba și pe a șasea: *(al) șaptesprezecelea.* Dar astfel de cazuri sînt foarte rare. (Observăm că avem a face cu cuvinte compuse, care mai prezintă o particularitate caracteristică, aceea că sînt numerale formate din trei elemente lexicale: două se repetă la toate numeralele de la 11 la 19, iar al treilea, care diferă și de aceea trebuie să poarte un accent puternic, pentru evitarea confuziilor, se află la începutul cuvîntului.) În mod obișnuit, accentul stă pe silabele penultimă și antepenultimă, apoi, mai puțin des, pe silaba ultimă. Așa se explică de ce accentuarea pe anteantepenultimă (ca în *prepeliță*, *veveriță*) prezintă pentru noi dificultăți, cum arată (mă bazez pe experiența mea personală) faptul că trebuie să depun un efort ca să accentuez pe silaba inițială (a patra de la sfîrșit) un cuvînt ca *duminică* [4].

Această stare de lucruri este rezultatul unui proces istoric. Cuvintele latinești, care, la început de tot (înainte de formarea limbii romîne), alcătuiau marea majoritate a vocabularului, se accentuau ori pe penultima (cele mai multe) ori pe antepenultima[5]. Modificările fonetice, produse de evoluția naturală a limbii, au dus la înmulțirea cuvintelor accentuate pe silaba penultimă (cuvinte paroxitone, cum le spun specialiștii), din cauză că numeroase cuvinte avînd accentul pe antepenultima au pierdut cu vremea silaba penultimă (de obicei numai vocala), care era complet neaccentuată (și se găsea între două silabe accentuate, ceea ce-i slăbea și mai mult poziția): *calidus*, *oculus*, *viridis* etc. au devenit de timpuriu *caldus*, *oclus*, *virdis* (cum constată « Appendix Probi »). Acest proces a avut loc și în cadrul limbii noastre, după ce ea a luat ființă (ca rezultat al amestecului populației romanizate cu populația slavă), numai că în alt sens,

---

[1] Ar trebui să spun singurele firești într-o limbă ca a noastră (și, pot adăuga, în toate limbile romanice, germanice și slave de astăzi). Căci dactilul, anapestul și alte unități ritmice din poezia modernă sînt imitații după metrica limbilor greacă și latină, în care, cum știm, ritmul versului se întemeia pe cantitatea silabelor: îmbinarea cuvintelor se făcea în așa mod, încît silabele lungi și cele scurte să se găsească unele față de altele în raportul și poziția cerute de versul respectiv.

[2] În poezia populară ele sînt singurele existente.

[3] Această regulă suferă abateri în sensul că silaba inițială a unui cuvînt alcătuit din mai mult decît trei silabe are de obicei (sau totdeauna?) un accent secundar (dacă, bineînțeles, nu poartă accentul propriu-zis al cuvîntului). Problema n-a fost studiată, și de aceea mă e prim evaziv.

[4] Intervine, evident, deprinderea: deoarece în graiul meu de acasă acest cuvînt se accentuează pe antepenultima *(dumi'nică)*, îmi vine greu să spun *dúminică* și de aceea se impune un efort special, care nu-i necesar în cazul lui *prepeliță* și *veveriță*. Exemplul este totuși interesant, căci ilustrează o stare de fapt, peste care nu putem trece.

[5] Cu accentul pe silaba ultimă erau foarte puține.

și anume prin slăbirea și apoi dispariția (relativ tîrzie) a lui *u* și *i* (silabici) finali: *cumpăru* (> lat. *comparo*) a devenit *cumpăr* (adică paroxiton din proparoxiton — accentuat pe antepenultima — cum a fost la început), *cumpări*[1] (< lat. *comparas*) s-a transformat în *cumperi* actual[2] etc.

Schimbările fonetice la care au fost supuse cuvintele de-a lungul timpului au făcut să se înmulțească și cuvintele accentuate pe silaba ultimă (oxitone), care, am spus deja, erau foarte puține în latinește. Astfel substantivele formate cu sufixul *-ella* (< *-ella* și *-illa*), prefăcînd, în urma evoluției fonetice, pe acest *-ella* în *ea*, au devenit oxitone (din paroxitone, cum fuseseră la început): *maxilla* > *măsea*, *stella* > *stea* etc. Înmulțirea oxitonelor a fost determinată și de fenomenul fonetic amintit ceva mai înainte și anume amuțirea lui *u* și *i* finali: *barbatus* > *bărbat* (plur. *barbati* > *bărbați*), *homo* > *om*, *vitellus* > *vițel* etc.

În modul acesta, limba romînă a ajuns să aibă cuvinte accentuate pe fiecare dintre cele trei silabe (începînd de la ultima) și, cu toate că majoritatea[3] o alcătuiesc, probabil, paroxitonele, celelalte două categorii sînt destul de bogate, pentru a stabili un echilibru, fie și aproximativ, între aceste trei grupuri de cuvinte. Faptul interesează în gradul cel mai înalt, prin aceea că elementele străine (vechi slave, care au participat la constituirea vocabularului romînesc, și toate celelalte, împrumutate după ce limba noastră se formase) s-au putut adapta ușor, din punctul de vedere al accentului (adică al locului accentului în cuvînt), la sistemul fonetic romînesc. Vreau să spun că vorbitorii n-au simțit greutăți în operația de adaptare a împrumuturilor: avînd în limba lor cuvinte accentuate pe toate cele trei silabe aici în discuție, ei au putut să prindă ușor, din primul moment, și după aceea să rețină, fără șovăire, împrumuturile care erau accentuate pe una dintre aceste silabe (și putem afirma, fără a recurge la date statistice, care, de altfel, lipsesc, că marea majoritate a cuvintelor împrumutate erau proparoxitone, paroxitone și oxitone). Iar cînd s-au produs schimbări pe calea analogiei, în sensul că un împrumut lexical și-a schimbat locul accentului sub influența unor cuvinte deja existente în limba noastră, aceste schimbări s-au făcut tot în cadrul celor trei poziții ale accentului, așa că nici această operație de adaptare n-a întîmpinat greutăți.

Ceea ce am spus pînă aici despre locul accentului arată, cu prisosință, că limba romînă se mișcă, din acest punct de vedere, foarte liber.

Această libertate duce, cum e și firesc, la deosebiri, neînsemnate, de altfel (atît cantitativ, cît și calitativ), între diversele graiuri regionale cu privire la locul accentului în unul și același cuvînt. Astfel constatăm, la un număr de cuvinte, că graiurile moldovenești le accentuează pe partea de la început, iar cele muntenești (și oltenești) pe partea de la sfîrșit. Ex.: *bólnav-bolnáv*, *dúșman-dușmán*, *frî'nghie-frînghíe*, *gíngaș-gingáș*, *gîngie-gingíe*, *gî'ngav-gîngáv*, *léșin-leși'n*,

[1] Cu *i* silabic, deci trei silabe!

[2] Bisilabic și pronunțat, de fapt, *cumper'*.

[3] Poate numai relativă.

mî'rșav-mîrșáv, *péstriț-pestríț*, *Ștéfán-Ștefan* etc. Și forme gramaticale prezintă, uneori, o situație asemănătoare, de pildă *sî'ntem-sîntém* (la fel pers. II plural), cu deosebirea că, de astă dată, graiurile moldovenești pun accentul pe finală.

Neologismele oferă cazuri mai numeroase de șovăire a accentuării, dar nu după graiuri, ci după indivizi sau după grupuri sociale: *académie-academíe*, *avárie-avaríe*, *carácter-caractér*, *épocă-epócă*, *fenómen-fenomén*, *cúmul-cumúl*, *indústrie-industríe*, *lozincă-lózincă*, *preámbul-preambúl*, *profésor-profesór*, *sectór-séctor*, *vestíbul-vestibúl* etc.[1] Unele nume de țări de asemenea se accentuează în două feluri: *Cehoslovácia-Cehoslovacía*, *Rúsia-Rusía*, *Túrcia-Turcía* (ultimele două sînt mai mult ori mai puțin vechi și de aceea trebuie separate de neologismele propriu-zise). Cîteodată deosebirea de accent este utilizată de limbă pentru a exprima sensuri diferite: *compánie* (unitate militară în arma infanteriei) — *companie* (tovărășie, în sens economic capitalist și în sens social curent, de « grup de oameni care umblă, petrec etc. obișnuit împreună»); *istórie* (disciplină științifică; totalitatea evenimentelor din viața omenirii, considerate în întregime sau pe epoci etc.) — *istoríe* (întîmplare neașteptată, neplăcută, ciudată etc.). În ultimul timp se observă o șovăire a accentului (fără nici o influență asupra înțelesului) la două cuvinte de largă circulație: *lozincă-lózincă* și *sectór-séctor*. Accentuarea pe prima silabă cîștigă mereu teren, datorită faptului că este răspîndită în vorbirea maselor largi [1].

Ar mai fi de amintit că, în ce privește forța accentului de intensitate, limba noastră se caracterizează printr-un accent mai degrabă slab, în comparație, de pildă, cu al limbii germane sau al celei maghiare. De aceea silabele cu accent secundar nu sînt clar percepute, și chiar cele cu accentul principal sînt rostite cu o forță relativ mică. Acest fapt ar explica, cred, impresia de ușoară monotonie pe care o face limba romînă.[2] Există și aici deosebiri după graiuri (evident și după indivizi, dar acestea nu contează). Vorbirea muntenească are un accent mult mai pronunțat, mai bine marcat decît cea moldovenească, pe care o întrec, în această privință, și unele graiuri de peste Carpați. Așa se face că moldovenilor vorbirea muntenilor li se pare «răstită», mai ales că accentuarea puternică este întovărășită de un ritm rapid, care de asemenea lipsește graiurilor moldovenești. Aș pune pe moldoveni alături de ruși (și ucraineni), iar pe munteni alături de bulgari în ce privește accentul și ritmul.

Accentul despre care am vorbit mereu pînă acum este așa numitul a c c e n t d e i n t e n s i t a t e (sau e x p i r a t o r sau d i n a m i c), care constă în rostirea silabei accentuate cu o mai mare forță (= intensitate) expiratorică și

---

[1] *Micul dicționar ortografic* recomandă accentuarea muntenească la *bolnav, dușman, gingie* și pe cea moldovenească la *gingaș, mîrșav, sîntem, sînteți*. (*Gîngav* și *Ștefan* nu sînt înregistrate.) Dintre celelalte exemple date aici apar în acest dicționar *cumul*, *industrie*, *lózincă*, *preambul*, *profesor(i)*, *vestibul* și *sector*.

[2] Intervine, în largă măsură, și absența accentului muzical (adică, după cum se va arăta, contopirea lui cu cel de intensitate).

o mai mare tensiune a mușchilor organelor articulatorii decît celelalte silabe ale cuvîntului. Cînd sînt mai multe silabe accentuate într-un cuvînt, cea cu accent principal este rostită mai puternic decît cele cu accent secundar, iar acestea mai puternic decît cele neaccentuate.

Intensitatea este o calitate a sunetelor, cum spun foneticienii, și depinde de amplitudinea vibrațiilor, adică de lungimea distanței pe care o străbat particelele de aer de la punctul de plecare pînă la alt punct, de unde se întorc înapoi [1]. Cu cît amplitudinea vibrației este mai mare, cu atît sunetul se articulează mai puternic. Așadar, silaba accentuată se rostește cu o amplitudine mai mare a vibrațiilor aerului decît silabele neaccentuate.

Există însă și un alt fel de accent, așa numitul accent m u z i c a l, care constă în rostirea silabei respective cu un ton mai ridicat [2] decît celelalte silabe ale cuvîntului. Acest accent depinde de numărul vibrațiilor în unitatea de timp (care e secunda): cu cît are vibrații mai multe, cu atît sunetul este mai înalt. Urmează, deci, că silaba care poartă accentul muzical se rostește cu un număr de vibrații mai mare pe secundă decît celelalte silabe.

În limba noastră (ca și în celelalte limbi romanice), accentul de intensitate și cel muzical cad, de obicei, pe aceeași silabă. Aceasta înseamnează că ele se confundă, dar în dezavantajul accentului muzical: cînd vorbim, percepem numai pe cel de intensitate, adică simțim că silaba accentuată se rostește mai puternic (nu și mai sus) decît celelalte.

Sînt totuși destul de numeroase cazurile cînd accentul muzical predomină asupra celui de intensitate. Aceasta se întîmplă mai ales în exclamații și întrebări, care, fie că sînt propoziții sau fraze întregi, fie că constau dintr-un singur cuvînt, au un «ton» (cum se spune curent) diferit de al construcțiilor sau al cuvintelor care enunță[3] pur și simplu ceva, fără altă intenție decît aceea de a comunica o constatare aș zice obiectivă, necolorată de o stare psihică emoțională sau afectivă (mirare, ironie, supărare etc.). Să ne gîndim cum rostim pe *da* sau pe *nu*, cînd nu credem pe cel cu care vorbim sau cînd sîntem furioși etc.

Am vorbit mereu de accentul cuvîntului, considerat aparte, izolat, fără legătură cu alte cuvinte. Există însă și un accent al frazei (înțeleg aici prin «frază» îmbinări de cuvinte, indiferent dacă ele alcătuiesc, din punct de vedere formal, o frază, o propoziție sau un simplu grup sintactic, căruia îi lipsește verbul predicativ și care, din această cauză, nu poate fi o propoziție).

În frază, cuvintele își păstrează accentul lor, așa cum îl au, cînd sînt rostite izolat, cu unele deosebiri asupra cărora trebuie să stăruim puțin. După funcțiune, elementele alcătuitoare ale unei fraze (în sensul dat aici acestui termen) se împart în principale și secundare, cum se spune în gramatici: unele au impor-

---

[1] Grafic, această mişcare a aerului se poate exprima printr-o linie ondulată.

[2] Adică mai sus, cu o notă mai înaltă.

[3] Sau «narează» (după terminologia lingviştilor sovietici, care vorbesc de propoziţii «narative», deosebite de cele interogative şi exclamative).

tanță mai mare, altele mai mică, potrivit raporturilor logice dintre noțiunile pe care le exprimă (raporturi dictate de realitatea obiectivă, materială). Astfel un substantiv este mai important decît adjectivul care-l determină, pentru motivul că obiectul desemnat de substantiv este mai important decît însușirea (sau însușirile) obiectului: *carte bună*, *intenție frumoasă* etc. Ca să existe însușiri, trebuie să existe mai întîi obiecte. Un substantiv poate fi, în acest sens, mai important de cît alt substantiv sau decît un verb, dacă raportul dintre ele este asemănător cu cel arătat în exemplele date (substantiv + adjectiv): *cartea tovarășului*, *intenția de a ajuta*. În aceste grupuri sintactice, *tovarășului* și *de a ajuta* se găsesc față de *cartea*, respectiv *intenția* în același raport ca adjectivele din exemplele precedente, întrucît, la fel cu acestea, ele îndeplinesc funcțiunea de determinant al substantivului precedent. Nu-i nevoie, cred, să extind explicația și la verb, care de asemenea are determinante și, deci, este, în comparație cu acestea, un element principal al frazei.

Urmează că elementele importante sînt accentuate mai puternic decît cele mai puțin importante: după cum într-un cuvînt izolat o silabă are accent (eventual unul mai puternic), iar celelalte nu (sau unul mai slab), tot așa într-un grup de cuvinte unul este accentuat mai puternic. În jurul lui se grupează celelalte, întocmai cum, într-un cuvînt, silabele neaccentuate (sau slab accentuate) se grupează în jurul celei accentuate.

O consecință de mare importanță a acestui fapt (la baza căruia, repet, stă realitatea obiectivă, reflectată în gîndire) este următoarea. O serie de cuvinte, prin însăși natura lor, sînt totdeauna în stare de inferioritate față de altele (nu ca adjectivele, de pildă, care, în condiții sintactice determinate, pot fi mai importante decît substantivele și, deci, pot avea un accent mai puternic decît acestea). Avem, înainte de toate, prepozițiile și conjuncțiile, care știm că exprimă raporturi, nu obiecte (sau însușiri etc.). Întrebuințate singure *(de*, *în*, *și*, *căci*, *fiindcă* etc.), ele nu spun nimic (așa cum spun *carte*, *oraș*, *bun*, *frumos*, *a merge*, *acolo* etc). Numai împreună cu alte cuvinte sau grupuri de cuvinte, prepozițiile și conjuncțiile au un sens, îndeplinesc o funcțiune, aceea de a «lega» două cuvinte sau două grupuri de cuvinte, adică de a arăta în ce raport se găsesc acestea unele față de altele *(Facultatea de Filologie; tata și mama; muncesc, fiindcă-mi place* etc.). Întrebuințate singure, conjuncțiile și prepozițiile au accent, întocmai ca orice alt cuvînt. În frază însă ele sînt neaccentuate[1], cum poate constata ușor oricine, urmărind atent rostirea grupurilor sintactice date aici ca exemple.

Afară de prepoziții și conjuncții avem articolul (e vorba și de articolele care, în scris, nu se alipesc de cuvîntul respectiv: *al*, *a* etc., *cel*, *cea* etc., *un*, *o*) și formele așa zise scurte sau conjuncte ale pronumelui personal *(îmi*, *mă*, *îți*,

---

[1] Chiar cînd sînt alcătuite din mai multe silabe (cazul lui *fiindcă*, *în jurul...*, *din cauză că...* etc.). În acest caz, prepozițiile și conjuncțiile seamănă cu silabele care au un accent secundar: accentul există, dar nu-l percepem în vorbire (decît dacă urmărim problema, ceea ce schimbă situația).

te, *ne*, *vă* etc.). Acestea sînt absolut totdeauna neaccentuate (nu pot avea nici măcar un accent secundar în frază) [1]. Se pot adăuga, în sfîrșit, formele verbelor auxiliare *(am citit*, *sînt ajutat*, *voi veni)* și semiauxiliare *(pot înnota*, *știu scrie)*, apoi unele forme ale diverselor pronume, cînd au funcțiune adjectivală (cînd însoțesc, adică, un substantiv, de ex. *tatăl meu*, devenit, în vorbirea familiară, *tată-meu*, *acest tovarăș* etc.), care, în anumite condiții, pot avea un accent secundar, imperceptibil în vorbirea normală.

Iată un pasaj din Caragiale, citit așa cum l-ar fi rostit autorul (în ipoteza că nu l-ar fi scris, ci l-ar fi comunicat oral unui ascultător): « M-am dus | la Sf. Ion | să fac o vizită doamnei Maria Popescu, o veche prietenă, ca s-o felicit | pentru onomastica unicului său fiu, Ionel Popescu, un copilaș foarte drăguț | de vreo opt anișori. N-am voit | să merg cu mîna goală și-am dus băiețelului | o minge foarte mare de cauciuc și foarte elastică » [2].

În ciuda celor spuse mai sus despre părțile principale și secundare ale propoziției (sau frazei), situația se prezintă, de fapt, altfel (dar numai aparent altfel). Deși substantivul e mai important decît adjectivul care-l determină, accentul principal al grupului subst. + adjectiv nu stă pe substantiv, ci pe adjectiv. (De asemenea, dacă determinantul e tot un substantiv, acesta, nu cel determinat, poartă accentul principal. Tot așa, în cazul verbului urmat de un obiect sau un complement circumstanțial: nu verbul, ci obiectul sau complementul este mai puternic accentuat.) Faptul se datorește importanței reale, în împrejurarea concretă, a celor două cuvinte. Substantivul, exprimînd o noțiune de la care pornim, arată ceva cunoscut, pe cînd adjectivul, elementul nou, adăugat la cel vechi, arată ceva necunoscut, deci mai important, dacă nu totdeauna și pentru vorbitor, cel puțin pentru ascultător [3]. Dovadă, posibilitatea de a determina unul și același substantiv prin mai multe adjective. *Tovarăș* poate fi numai cel la care ne gîndim, pe care l-am pomenit mai înainte etc. (deci cunoscut, adesea cunoscut chiar ascultătorului, ca în dialog, de pildă). Însușirile pe care le poate avea această noțiune sînt multe: *(tovarăș) bun*, *rău*, *leneș*, *harnic* etc. etc. Prin urmare, nu este indiferent ce însușire atribuim, în cazul

---

[1] De aceea, în vorbire, ele sînt simțite ca o silabă a cuvîntului precedent sau următor şi, drept urmare, în scris, le « legăm » (aparent le... separăm) de acestea prin linioară: *m-apucă (de mînă)*, *ți-am spus* (aici, dacă am vrea să arătăm în mod exact rostirea, ar trebui să scriem *ți-am-spus*, *pentru că* nici *am* n-are accent şi, deci, nici el nu e un cuvînt « independent », ci o anexă a lui *spus)* ; *dîndu-şi importanță*; *ajută-l*; *văzîndu-ne*; *arătîndu-le* etc. Astfel de cuvinte sînt numite de unii lingvişti p r o c l i t i c e (cînd stau înainte) şi e n c l i t i c e (cînd stau după cuvîntul cu care merg împreună), numiri foarte juste, fiindcă corespund r a tăț i lingvistice. Dacă spunem articolului nedefinit *(un, o)* şi celui posesiv sau genitival *(al meu, a tovarăşului)* articole proclitice, iar celui definit *(omul, cartea)* articol enclitic, de ce n-am spune la fel şi altor cuvinte (de fapt, forme gramaticale) tot aşa, odată ce ele se găsesc exact în aceeaşi situație, din punct de vedere sintactic?

[2] Liniile verticale arată pauzele impuse de raporturile sintactice. Pauze se fac, fireşte, şi înainte de virgule, apoi înaintea conjuncției *și*. Pe acestea nu le-am notat.

[3] La fel se prezintă situația şi pentru determinantele substantivale.

concret (bazîndu-ne tot pe realitate), noțiunii în discuție, dimpotrivă, prezintă un interes deosebit atribuirea uneia sau a alteia dintre toate însușirile posibile, mai ales că pe de o parte unele însușiri exclud pe altele (căci sînt contradictorii: *bun-rău*, *harnic-leneș*, *mare-mic* etc. etc.), iar pe de altă parte se întîmplă ca aceleiași noțiuni să-i atribuim, rînd pe rînd (după împrejurări), însușiri deosebite.

Ceea ce am spus despre substantiv și determinantele lui este valabil și pentru verbul însoțit de determinante (obiecte sau complemente circumstanțiale), și pentru aceleași motive: acțiunea (exprimată de verb) este elementul cunoscut, adică «vechi», pe cînd obiectul (sau alt determinant), elementul necunoscut, adică «nou», deci mai important sau mai interesant în împrejurarea dată. Mai mult decît atîta. Chiar între subiect și predicat există un raport asemănător din acest punct de vedere. Deși amîndouă sînt, cum spune gramatica, părți principale de propoziție, deci independente una de alta (în sensul că nici una dintre ele nu atîrnă de cealaltă), subiectul, în calitatea lui de element «vechi», adică cunoscut, de la care pornește comunicarea (= gîndirea) noastră, este mai puțin important decît predicatul, elementul nou sau necunoscut. În consecință, accentul principal al propoziției stă pe predicat, nu pe subiect [1]. Așa se explică și topica frazei în limba noastră: se așează întîi elementul vechi sau cunoscut, după aceea vine cel nou sau necunoscut, regulă valabilă și pentru grupuri sintactice (substantiv + atribut, verb + complement) și pentru propoziții (subiectul, cu determinantele lui + predicatul, cu determinantele lui) și pentru fraze (propoziția principală + propozițiile secundare).

Între accentul frazei (în sens larg) și așezarea cuvintelor există o legătură foarte strînsă: se accentuează mai puternic elementul care este mai important, și se așează acest element, tocmai pentru că-i mai important, după cel care are importanță mai mică. Interdependența dintre accent și locul unui element al vorbirii în frază iese la iveală și în așa zisele inversiuni. Se întîmplă des (și nu numai, cum sîntem deprinși să spunem, în limbajul așa zis poetic) ca determinantele să stea înaintea determinatului (deci atribut + substantiv, verb + complement). În această ipoteză, accentul stă tot pe determinant, fiindcă el nu încetează de a exprima elementul nou, necunoscut, al frazei, numai că își schimbă locul. De astă dată, printr-o contradicție care nu trebuie să ne surprindă, se pune de acord întîietatea de conținut (elementul mai important este determinantul) cu întîietatea cronologică sau spațială (elementul mai important stă înainte, acela mai puțin important stă în urmă). Aceasta însemnează că ceea ce numim inversiune (abatere de la ordinea obișnuită a cuvintelor) este, de fapt,

---

[1] Cînd predicatul este nominal, situația se prezintă şi mai limpede pentru înțelegerea discuției: între predicatul nominal exprimat printr-un adjectiv sau substantiv şi adjectivul sau substantivul pus ca atribut pe lîngă un substantiv nu există altă deosebire decît prezența, în primul caz a copulei, care lipseşte în al doilea. Dar în ambele cazuri noi atribuim ceva unei noțiuni: *tovarăşul este harnic* şi *tovarăşul harnic* spun acelaşi lucru, au acelaşi conținut noțional, numai că exprimat în două chipuri.

ordinea directă (= dreaptă, normală, logică) și ar trebui, prin urmare, să spunem că așezarea obișnuită este tocmai inversiunea [1].

Problema discutată aici prezintă și un interes teoretic, cum rezultă chiar din faptul că am amintit unele limbi în care situația se prezintă altfel decît în a noastră[2]. Interesant din punctul de vedere al lingvisticii generale este că, deși gîndirea logică nu diferă de la un popor la altul, mijloacele de exprimare prezintă deosebiri: importanța mai mare a elementului nou (determinantul) se impune de la sine, pretutindeni, dar diversele limbi procedează diferit, cînd trebuie să exprime (prin topică sau accent) această importanță. Constatarea nu trebuie să ne surprindă: fiecare limbă are legile ei interne de dezvoltare, produse de dezvoltarea istorică a poporului care a creat-o și o vorbește.

În ce privește limba noastră, la care trebuie să revenim după această digresiune teoretică, urmează să mai spun că, așa cum cuvîntul izolat are și un accent muzical, care, obișnuit, se confundă cu (mai bine zis în) cel de intensitate, la fel și fraza (în sens larg) are, pe lîngă accente de intensitate (folosesc pluralul, fiindcă o construcție sintactică mai lungă n-are numai un accent), și accente muzicale, care, iarăși întocmai ca la cuvintele izolate, coincid cu cele de intensitate. Cînd vorbitorul este stăpînit de o stare psihică emoțională, ele cad însă pe alte cuvinte decît pe acelea care poartă accentele de intensitate, căci avem situații speciale, deci sensuri (sau măcar nuanțe) sintactice diferite de cele obișnuite. Aceasta se întîmplă mai ales în frazele interogative, exclamative și în toate cazurile în care «luăm atitudine», adică intervine și un element subiectiv.

Pentru ilustrarea discuției, dau cîteva exemple. Din Creangă: *Ei, ei! acu-i acu. Ce-i de făcut, măi Nică?; Afurisită priveliștie mai fu și asta!; și am căzut în Ozana, cît mi ți-i băietul!; Eu atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte?! Apoi ce-ți trebuie mai bună vorbă decît asta?; Și atunci, bucuria lui Ipate!; Tiii!..., ce frumoasă cațaveică am să fac nevestei mele!* Din alte izvoare (scrise sau orale)*; Ho!, smeule, ho!, că ți-o gătetc acum; De!, mormîie Ion; Nanana!, c-am pățit-o!; Ce de lume, mamă!, Mamă!; mamă!, ce ne facem acum?*

§ 4. Calitatea fonemelor. Fonemele-vocale pot fi deschise sau închise, după cum canalul bucal (spațiul dintre limbă și palat) este mai larg sau mai puțin larg. Din acest punct de vedere există deosebiri mari între *a*, de pildă, vocala cea mai deschisă, și *i*, vocala cea mai închisă. Pe noi ne interesează aici altceva în legătură cu calitatea (sau timbrul) vocalelor, și anume,

---

[1] De altfel, în limba germană, de pildă, adjectivul atributiv stă totdeauna înaintea substantivului pe care-l determină: s-a ajuns la punerea de acord odată pentru totdeauna a importanței cuvîntului cu locul care i se cuvine (în fruntea grupului). În franceză, atributul adjectival stă, de obicei, înainte, dar poate sta şi după substantiv. Limba noastră prezintă, evident, un avantaj față de germană, tocmai prin faptul că poate varia topica şi, deci, poate varia expresia.

[2] Cu franceza seamănă rusa, în sensul că «regula» este aşezarea adjectivului atributiv înaintea substantivului, dar, în condiții sintactice determinate, substantivul precedă adjectivul.

dacă limba romînă prezintă deosebiri de timbru la una și aceeași vocală. Căci, de ex., un *e* mai deschis trebuie considerat drept alt fonem de cît un *e* mai închis, tot așa un *o* mai deschis față de un *o* mai închis.

Romîna literară și o bună parte dintre graiurile regionale nu cunosc astfel de distincții: *e* și *o* al lor sînt vocale medii, fără nici o nuanță sensibilă de deschidere sau închidere, și se rostesc la fel în toate cuvintele și în toate pozițiile. Majoritatea graiurilor ardelenești și unele graiuri moldovenești (centrale și nordice, mai ales din vestul provinciei) au un *e* deschis și un *o* deschis, dar numai în anumite condiții fonetice. Astfel *e* deschis apare în poziție accentuată, dacă în silaba următoare se găsește un *e*: *ghęme*, *męrge*, *ręce*, *vęde* etc. Acest *é* deschis continuă vechiul diftong *ea*, care, după ce a existat o bună bucată de vreme, a devenit *e*, ca în limba literară și în cea mai mare parte a limbii vorbite, trecînd (încă din sec. al XVI-lea, poate chiar mai înainte) prin faza *e* deschis, păstrată pînă astăzi în graiurile aici amintite[1]. În ce privește pe *o* deschis, situația se prezintă diferit, și anume: îl găsim, în locul lui *oa* din limba literară și din cele mai multe graiuri locale, atunci cînd silaba următoare are un *ă* sau *e*, în ținuturile de peste munți la nord de Mureș și, sporadic, prin regiunile Hunedoara, Sibiu și Stalin. Este, deci, vorba de o nuanță a diftongului *oa*, ceea ce face ca deosebirea față de limba literară să fie mai mică decît în cazul lui *e* deschis. Numai la cuvinte de felul lui *două*, *nouă*, *plouă*, *vouă* (unde, cum vedem, după *o* apare grupul fonetic *uă*) avem o situație asemănătoare cu aceea de la *e*, în sensul că unui *o* din limba literară îi corespunde în graiurile amintite un *o* deschis (*dǫuă*, *nǫuă* etc.)[2].

În nici unul dintre cazurile amintite, *e* și *o* deschiși nu au valoare fonologică, nu servesc, adică, la diferențierea de sens a două cuvinte, care ar avea toate sunetele identice, minus *e*, respectiv *o*. Fie că rostim *ghęme* sau *gheme*, *nepǫtă* sau *nepoată*, *dǫuă* sau *două*, înțelegem cu toții că este vorba de aceleași cuvinte (întocmai ca la *ginere*, de pildă, pe care unii îl pronunță *ginere*, alții *ǵinere*, alții *jinere*). Este vorba, prin urmare, de nuanțe fonetice care există numai în vorbirea realizată.

§ 5. R i t m u l. În alineatul privitor la accent am văzut că silabele accentuate și cele neaccentuate ale unui cuvînt alternează în mod regulat, ca rezultat al unui proces fiziologic natural, care este impus de actul respirației. Această alternanță explică nașterea așa zisului ritm al versului (eventual al prozei ritmate). Aici am în vedere ritmul nu în acest sens, ci în acela de tempo al vorbirii, pe care unii lingviști îl definesc prin « alura enunțării », adică viteza cu care sînt rostite frazele în cursul vorbirii naturale și care poate fi lentă (înceată),

---

[1] Pentru răspîndirea pe teren a acestei vocale, vezi A. Philippide, *Originea Romînilor* II, p. 18 urm. și *Micul Atlas Linguistic Romîn*, partea II, vol. I, harta 47. Între aceste două izvoare există deosebiri. Mai sigur este al doilea, pentru că ancheta dialectală s-a făcut mai de curînd și de către specialiști.

[2] Cf. Philippide, *op. cit.*, p. 75 și *Micul Atlas Linguistic Romîn*, partea I, vol. II, hărțile 242 și 270.

rapidă (i se spune, cu un termen împrumutat din muzică, allegro) sau sacadată (= staccato, termen muzical și acesta)[1].

Considerată din acest punct de vedere, putem spune că limba romînă are un ritm « mijlociu »: tempo-ul vorbirii obișnuite a romînilor este potrivit de repede, cu deosebiri de la o provincie la alta, cum am constatat și la accentul de intensitate (care este accentul propriu-zis al cuvintelor și al grupurilor sintactice din limba noastră). Cred că între forța accentului și tempo-ul vorbirii există o legătură destul de strînsă, cum arată faptul că muntenii, de pildă, despre care am spus că accentuează mai puternic decît ardelenii[2] și moldovenii, vorbesc mai repede decît aceștia (mult mai repede decît moldovenii și puțin mai repede decît ardelenii sau o bună parte dintre ardeleni). Căci atît forța cu care articulăm sunetele (deci și silabele, accentuate ori nu), cît și viteza vorbirii au cauze fiziologice, și acestea izvorăsc, în bună parte, din constituția fizică a oamenilor, fatal deosebită[3] nu numai de la un popor la altul, ci și de la o provincie la alta în cadrul aceluiași popor, dat fiind amestecul etnic multiplu și variat care a dus la nașterea popoarelor și a diverselor lor ramuri.

Există și deosebiri individuale de tempo, în vorbirea concretă: unii oameni vorbesc mai repede, alții mai lent, după temperamentul fiecăruia, care este de asemenea un produs al constituției fizice și al funcțiunilor fiziologice. Mai mult decît atîta. Unul și același individ variază, inconștient, tempo-ul vorbirii sale, după împrejurările obiective în care se găsește și care influențează asupra psihicului. Viteza crește cu deosebire în momente de enervare, care provoacă și o creștere a forței accentului de intensitate (o « ridicare » a tonului, cum se spune, care se manifestă, într-adevăr, prin folosirea unei note mai înalte, dar și, în special, prin accentuarea cu o mai mare intensitate a cuvintelor).

Acestea (adică fonemele sau sunetele, cantitatea, accentul cu intonația, calitatea și ritmul) ar fi elementele sonore ale limbii romîne.

Cap. III: Alternanțe fonetice

Prin alternanțe fonetice înțelegem deosebirile de sunete pe care le prezintă diversele forme ale aceluiași cuvînt în cadrul flexiunii sau cuvintele aparținînd aceleiași familii în cadrul derivării. Punctul de plecare al comparării formelor și derivatelor îl constituie, în cazul celor dintîi, nominativul singular[4], dacă-i vorba de substantive, adjective sau pronume, și persoana I singular a indicati-

---

[1] Vezi J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris 1943, p. 208.

[2] Mă exprim în felul acesta, adică vag și aproximativ, pentru motivul că, după cît știu, această problemă n-a fost studiată, și de aceea mă întemeiez pe simple impresii personale, care pot fi uneori discutabile.

[3] Nu-i de loc necesar ca deosebirile să fie mari, pentru a da naștere la emisiuni fonice diferite.

[4] A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, Iași 1897, p. 10 îi spune « formă normală ».

vului prezent, dacă avem a face cu un verb, iar în cazul derivatelor, cuvîntul de bază (sau primitiv, cum i se spune de obicei în gramatică)[1].

Aceste deosebiri nu sînt arbitrare, ci se încadrează într-un sistem de corespondențe căruia i se supun cu strictețe formele și derivatele în discuție, indiferent de origine și de vîrstă. Le putem asemăna în această privință cu legile fonetice potrivit cărora s-au modificat sunetele în epoca de formare a limbii romîne și, în bună parte, chiar după aceea. De altfel asemănarea are la bază, de cele mai multe ori, tocmai unele dintre legile de dezvoltare ale limbii, care au acționat fie direct (în vremea cînd aceste legi erau « vii »), fie indirect, pe calea analogiei (după ce legile respective încetaseră de a mai lucra ca factori pur fiziologici, dar după modelul creat de ele).

Alternanțele fonetice constituie o trăsătură mai mult ori mai puțin caracteristică a limbii noastre. Ele se întîlnesc și în alte limbi, fie romanice, fie slave; dar, sub raportul cantitativ, putem spune că limba romînă ocupă un loc de frunte, în comparație nu numai cu cele romanice, unde fenomenul aici în discuție nu este prea frecvent (mă refer la aspectul lor literar), ci și cu cele slave, pe care cred că le întrece[2]. În orice caz, limba romînă este mult mai aproape de acestea din urmă decît de cele dintîi, și nu greșim, dacă spunem că la producerea alternanțelor fonetice pe o scară așa de întinsă a contribuit într-o anumită măsură elementul slav (cel vechi, în epoca de constituire a limbii noastre, și cel adăugat ulterior, sub forma împrumuturilor propriu-zise.)

Fiind vorba de o trăsătură atît de caracteristică și de izbitoare a sistemului fonetic romînesc (cu efecte foarte importante în domeniul morfologiei, cum vom avea mereu prilejul să constatăm), nu-i de mirare că el a atras atenția lingviștilor noștri. Voi cita numai două lucrări, pe care le folosesc în tratarea acestei probleme, și anume: Gramatica, deja amintită, a lui Philippide, și studiul privitor la fonologia limbii romîne al lui Graur-Rosetti, cunoscut nouă din discuția făcută în capitolul precedent[3].

Deoarece alternanțele fonetice privesc atît vocalele, cît și consoanele, grupez faptele după cum aparțin vocalismului sau consonantismului.

§ 1. A l t e r n a n ț e   v o c a l i c e. Graur-Roseti constată alternanțe « cu doi termeni », cînd unei vocale din forma normală îi corespunde o vocală diferită în alte forme ale aceluiași cuvînt sau în derivatele din aceeași familie, și alternanțe « cu trei termeni », cînd apare și o a treia vocală, diferită de celelalte amîndouă.

a) Alternanțe vocalice cu doi termeni.

---

[1] Cu privire la rolul alternanțelor fonetice în unele sectoare ale gramaticii, vezi Em. Vasiliu, *Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii*, în *Studii și Cercetări Lingvistice* VI (1955), p. 43 urm.

[2] Afirmația o fac cu toată rezerva, fiindcă n-am posibilitatea s-o verific.

[3] Vezi p. 25 urm. din *Bulletin Linguistique* VI.

Lui *a* accentuat din temă[1] îi corespunde *ă* (accentuat sau, mai des, neaccentuat): *carte-cărți; carne-cărnuri; tai-tăiem (tăiam, tăind* etc.*); mare-mărișor. a* accentuat—*e* (accentuat sau neaccentuat): *față-fețe; las-(să) lese; jale-(a) jeli. ea (ia)* accentuat — *(i)e* (accentuat sau neaccentuat): *ceată-cete, baiat-băieți, băiete!; aceastăaceste; leac-(a) lecui.*

oa accentuat — *o* (accentuat sau neaccentuat): *poartă-porți; coadă-codaș, codană, codiță* etc.

ă accentuat sau neaccentuat — *e* accentuat sau neaccentuat: *făt-feți; apăr-aperi, (să)apere; umăr — (a se) umeri.*

ă neaccentuat — *a* accentuat: *hîrdău-hîrdaie, pîrău-pîraie.*

(i)e accentuat — *ea (ia)* accentuat: *berc-bearcă, fier-fiare; leg-leagă, pierd-(să) piardă.*

î accentuat și neaccentuat — *i* accentuat și neaccentuat: *vînă-vine, galbîn-galbini; vînd-vinzi, vinde* etc.; *tînăr-întineri, tinerește.*

o accentuat — *oa* accentuat: *mort-moartă, moarte; sorb-soarbe, (să) soarbă; rob-roabă.*

b) Alternanțe vocalice cu trei termeni. Apar numai în flexiunea verbală și în derivare.

a accentuat — *ă* accentuat sau neaccentuat — *e* accentuat sau neaccentuat: *văd-(să) vadă-vede; masă-măsuță-mescioară.*

o accentuat — *oa* accentuat — *u* neaccentuat: *mor-moare, (să) moară-murim; joc* (subst.) *joacă* (subst.)-*jucărie.*

§ 2. Alternanțe consonantice. Sînt mai numeroase decît cele vocalice, și faptul se datorește, evident, numărului mult mai mare al consoanelor. Și aici intervin aceleași categorii morfologice pe care le-am constatat la alternanțele vocalice. În lista care urmează consoanele sînt înșirate după natura lor (oclusive, spirante, lichide și nazale).

*d-z: cadă- (*gen.-dativ articulat) *căzii* (cf. și *căzile*, plural articulat); *repede-(a) repezi.*

d-z muiat: *voievod-voievozi; rabd-rabzi.*

d-j: grămadă-grămăjoară.

t-ț: bărbat-bărbații; simt-simțim; frate-frăție.

t-ț muiat: *tot-toți; alint-alinți.*

t-č: cuminte-cumincior; fierbinte-fierbincior.

g-ğ: dungă-dungi; piciorog-picioroage; fug-fugi, fuge; fag-făget.

c-č: capac-capace; mac-maci; fac-faci, face; porc-purcel.

f-ș: burduf-burdușăl, (a) burduși.

f-ș muiat: *vătaf-vătași.*

s-ș: duios-duioșie.

[1] E vorba, cum am mai spus, de tema nominativului singular la substantive, adjective, pronume apoi la derivate, și de pers. I sing. a indicativului prezent la verbe.

s-ş muiat: *frumos-frumoşi; las-laşi.*
z-z muiat: *francez-francezi; suedez-suedezi.*
z-j: *viteaz-vitejie.*
z-j muiat: *breaz-breji; necaz-(a)necăji.*
ţ-č: *Bistriţa-Bistricioara; cuviinţă-cuviincios.*
l-i: *miel-miei; frumuşel-frumuşei; cal-căier* « păzitor de cai ».
r-i: *(eu) cer-(tu) cei; pier-piei, sar-sai.*
n-i: *an*-v.rom. *ai; scaun-scăuiel, scăuieş.* Cf. şi n. pers. *Scăuieru.*
Şi grupuri consonantice alternează între ele, adesea după aceleaşi norme ca şi consoanele simple.
sc-şt (sau *şt'*): *muscă-muşte; Ruscă-Ruşte; înfloresc-înfloreşti.*
şc-şt': (sau *şt*) *cuşcă-cuşti, gaşcă-gaşte* (şi *găşti*); *împuşc-împuşti.*
st-şt': *poveste-poveşti; acest-aceşti.*
şt-şt': *peşte-peşti.*
str-ştr: *ministru-miniştri; vostru-voştri.*
De adăugat *u* (semivocală) care alternează cu *i* (semivocală): *leu-lei; meu-mei; dau-dai.*

Astfel de fapte şi altele asemănătoare care s-ar mai putea constata sînt rezultatul evoluţiei fonetice a limbii noastre, produsul legilor ei interne de dezvoltare: fie spontan, adică fără nici o influenţă din partea sunetelor înconjurătoare (de ex. *a* neaccentuat > *ă*), fie, ca în marea majoritate a cazurilor, sub influenţa sunetelor precedente sau următoare, au avut loc numeroase şi, adesea, profunde modificări, care, cu vremea, au devenit adevărate norme, tocmai pentru că s-au produs ori de cîte ori condiţiile fonetice erau identice. Odată stabilite aceste norme, pe baza corespondenţelor dintre sunetele originare şi cele rezultate în urma modificărilor, s-a constituit sistemul fonetic al limbii noastre, căruia i s-au conformat şi continuă să i se conformeze toate cuvintele, cu diversele lor forme, dacă, bineînţeles, situaţia se prezintă favorabil pentru aplicarea normelor în discuţie.

Abaterile, puţin numeroase, de altfel, se datoresc influenţei pe care o exercită unele forme asupra altora sau primitivul asupra derivatelor. Aceasta se întîmplă mai ales atunci cînd în mintea vorbitorilor este clară legătura etimologică dintre cuvintele aparţinînd aceleiaşi familii. Astfel avem *morar* în loc de *murar* şi *porcar* în loc de *purcar* (cf. şi *porcesc* pentru *purcesc*), din cauza primitivelor *moară* şi *porc*[1]. În schimb, *purcel* (şi *purcică*) păstrează pînă astăzi pe *u*, potrivit normei că unui *o* accentuat îi corespunde un *u* neaccentuat. În cadrul flexiunii de asemenea avem abateri, care, la fel cu precedentele, sînt, de fapt, reveniri, provocate de analogie. Verbul *dormi*, de ex., prezintă astăzi, în limba

[1] De altfel, într-o epocă mai îndepărtată s-a spus (dialectal se mai spune şi astăzi) *murar* şi *purcar*, ceea ce arată că, în anumite împrejurări, limba înlătură deosebirile fonetice prea mari dintre derivat şi primitiv.

literară și în cele mai multe graiuri locale, pretutindeni *o* (afară de cazul cînd se găsește un *ă* sau un *e* în silaba următoare): *dormim*, *dormea*, *dormind* etc. (în loc de vechile *durmim*, *durmea* etc., care mai circulă și astăzi prin unele regiuni). Dimpotrivă a *purta*, a cărui situație este identică cu a lui *dormi*, păstrează corespondențele fonetice aici in discu ie: *port-poartă*, *purtăm (purta*, *purtaseră*, etc.*)*. Astfel de fapte dovedesc existența unor tendințe contradictorii: pe de o parte se merge spre unificarea temei, pe de alta se păstrează vechea deosebire, fără să putem spune de ce într-un caz se petrec lucrurile într-un fel, iar în celălalt altfel.

Trebuie arătat că numai alternanțele vocalice (și nici ele toate) sînt supuse la șovăieli de soiul acesta. Cele consonantice rezistă foarte bine mai totdeauna și se aplică chiar unor cuvinte recente[1], de ex. *colonel-colonei* (alături de *coloneli*, pe care îl mai folosesc unii oameni, mai mult printr-un act de voință).

Dacă ne oprim la cîteva exemple dintre cele date mai sus, de pildă *apăr-aperi*, *vînă-vine*, la care se pot adăuga *masă-mese*, *măr-meri*, *tînăr-tineri* etc., observăm că între vocala temei și vocala finalei există o concordanță, în sensul că unei vocale velare din temă îi corespunde o vocală asemănătoare în terminație[2], și tot așa, cînd finala are o vocală palatală, vocala temei este și ea palatală[3]. Această potrivire vocalică amintește de un fenomen asemănător caracteristic pentru limbile fino-ugrice. În maghiară, de ex., avem cuvinte ca *epe* «fiere», *küszöb* «prag», alături de *szolga* «servitor», *lusta* «leneș»: primele două au vocale palatale, celelalte două, vocale velare (*a* se pronunță ca un *o* foarte deschis). Cînd un substantiv trebuie să funcționeze ca obiect sau complement, iar un verb trebuie pus la un mod oarecare, limba maghiară recurge la sufixe (în locul desinențelor sau al prepozițiilor din limbile indoeuropene). Sufixele au același fel de vocale ca și cuvîntul propriu-zis: *ember-nek* «omului», *kö-vel* «cu (o) piatră», alături de *só-val* «cu sare», *jó-s.'g* «bunătate». Acest fenomen poartă numele de a r m o n i e v o c a l i c ă și constituie, cum am mai spus, o trăsătură caracteristică a limbilor fino-ugrice.

Unii lingviști, care au urmărit alternanțele fonetice ale limbii noastre, le-au asimilat cu fenomenul amintit din maghiară și au vorbit despre existența unei armonii vocalice în romînește. Astfel G. Weigand, la cursurile și în lucrările

---

[1] Neologismele (în sensul curent al termenului: împrumuturi mai mult ori mai puțin noi din limbi străine) nu se supun, în general, acestor norme. Cf., de ex., *ordonator-ordona* (față de *cîntător-cînta)*, *pane-pană* (de automobil), *evocă*, *să evoce-evoca*, etc. În astfel de cazuri intervine influența modelului străin sau (ceea ce e tot una) conștiința că avem a face cu cuvinte împrumutate. Vorbirea populară aplică însă totdeauna regula alternanțelor fonetice, și la fel procedează chiar limba literară sub impulsul celei «populare»), cînd neologismul se bucură de o circulație largă. Să se compare, de pildă, *provoacă*, *să provoace-provoca*, a cărui parte finală este identică cu a lui *evoca*. (Tot așa *convoacă*, *să convoace-convoca.)*

[2] Să nu uităm că *apăr*, *măr*, *tînăr* se terminau în *u* într-o epocă mai veche a limbii noastre.

[3] Aici se vede clar că aceste alternanțe sînt produsul evoluției fonetice: lat. *vena* a dat *vînă*, pentru că un *e* precedat de labială a devenit *ă* (apoi *î)*, dacă în silaba următoare nu se găsea un *e* sau *i*, pe cînd plur. *venae* a păstrat pe *i* (provenit din *e)*, fiindcă silaba finală avea *e*.

sale privitoare la limba romînă, vorbea mereu de « armonie vocalică », iar un elev al lui, Adolph Storch, a tratat această problemă într-un studiu special (« Armonia vocalică în limba romînă », apărut în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, vol. VII, p. 93 urm.). A Philippide, *Viața Romînească*, ianuarie 1910, p. 38 combate această părere, în sensul că armonie vocalică propriu-zisă este numai fenomenul din limbile fino-ugrice. În cazul nostru, spune el, avem a face cu simple asimilații: o vocală influențează asupra altei vocale, următoare sau precedentă, făcînd-o să semene sau chiar să se identifice cu ea. Armonia vocalică din limbile fino-ugrice (și din limba turcă) este tot un produs al asimilației, cum recunosc lingviștii, cu singura deosebire că acolo ea a devenit o lege fonetică, adică o normă care se aplică regulat, fără excepții, sau cu prea puține excepții, care nu contează, pe cînd la noi întîlnim numeroase cazuri (mai cu seamă în graiurile locale) unde fenomenul n-are loc[1].

Este vorba, așadar, de o simplă deosebire terminologică, mai ales că chiar pentru armonia vocalică din limbile fino-ugrice și din limba turcă se întrebuințează uneori termenul « asimilație » (mai des « colorație asimilatorică »). De aceea Graur-Rosetti, *loc. cit.*, p. 11—12 acceptă ideea că limba noastră cunoaște armonia vocalică: « În cuvintele radicale și mai ales în derivate, spun ei, romîna practică, într-o anumită măsură, armonia vocalică: timbrul vocalelor este determinat cînd de inițială, cînd de finală ». Urmează apoi exemplificări: *tînăr-tineri*, *vînăt-vineți*, unde *î* din silaba inițială, rezultat pe cale fonetică dintr-un *i* mai vechi, a făcut ca *e* din silaba următoare să devină *ă* (vocală asemănătoare cu *î*), deși regula cere ca *e* după *n* să se păstreze nemodificat (cf. *ne*, *înec*, *bine*, *cine* etc.). Sau *sîmbete*, plur. lui *sîmbătă*, cu *e* în penultimă: *e*, desinența pluralului, a influențat asupra lui *ă*, prefăcîndu-l în *e*[2]. Și exemple de felul lui *căzăcesc* <*cazac* + *-esc*, *părăluță* <*para(le)* + *-uță* reprezintă, după Graur-Rosetti, fenomene de armonie vocalică, iar în *bălămăli*, plur. lui *balama*, ei văd un caz de « triplă schimbare »[3].

În rezumat, putem spune că și limba romînă cunoaște, într-o anumită măsură, armonia vocalică, produs, la început, al unor modificări fonetice, iar după aceea, al deprinderii, creată de legile fonetice respective, de a avea o corespondență vocalică între tema cuvîntului și desinență pe de o parte, între cuvîntul de bază și derivatele lui pe de altă parte. Cît despre alternanțele consonantice, care, cum am văzut, sînt mult mai numeroase, nu s-a folosit de nimeni (nici nu era posibil să se folosească) alt termen pentru denumirea fenomenului.

---

[1] Cf., de pildă, *beut*, *beutură* (pentru *băut*, *băutură*), *peană* (pentru *pană*), *tinăr* (pentru *tînăr*) etc.

[2] Observăm totuși că *î* din silaba inițială se păstrează și la plural, cu toate că celelalte două silabe au *e*. În limbile cu armonie vocalică propriu-zisă o astfel de situație nu poate exista.

[3] Pornesc, probabil, de la ipoteza, teoretic justă, că s-a spus, mai întîi, *balamăli* (s-a prefăcut, adică, mai întîi *a* accentuat în *ă*, ca la *carte-cărți*, și după aceea, sub influența acestui *ă*, au devenit *ă* și ceilalți doi *a*). Lingviștii sovietici întrebuințează, pentru noțiunea aici în discuție (« armonie vocalică »), termenul *singarmonizm*.

Personal cred că, în general, trebuie să preferăm formula « alternanțe fonetice (cu subdiviziunile « vocalice » și « consonantice »), care prezintă avantajul că corespunde mai bine realității lingvistice românești. Am văzut doar că deseori alternanțele vocalice și cele consonantice coexistă în flexiunea aceluiași cuvînt și în familia de cuvinte respectivă. De altfel și lingviștii sovietici, cînd se ocupă de fenomenul corespunzător din limba rusă, vorbesc tot numai de alternanțe vocalice și consonantice)[1].

Cap. IV: Silabe

Majoritatea cuvintelor romînești sînt alcătuite din două sau mai multe silabe, care, în vorbire, se recunosc după pauzele, foarte scurte, slab sau chiar de loc perceptibile, pricinuite de întreruperea vibrațiilor coardelor vocale (cînd avem două vocale una după alta: *a-ur*, *bo-a*, *mete-or*) sau de închiderea totală ori parțială a canalului vocal (cînd după vocală urmează o ocluzivă: *a-ba*, *a-mic*, sau o nazală: *u-nu*). Se mai recunosc silabele în general (nu numai în limba noastră) și după alte indicii, de pildă slăbirea pînă la minimum a curentului expirator (de aer) sau reducerea, iarăși pînă la minimum, a perceptibilității rostirii.

Trebuie arătat că foneticienii și lingviștii, foarte numeroși, care au studiat (cei dintîi, și cu ajutorul aparatelor) problema silabei (în general, ori numai cu privire la o limbă sau la un grup de limbi) n-au căzut de acord asupra punctului esențial, care este natura silabei: ce urmează să înțelegem prin silabă, care sînt limitele ei (adică unde începe și unde se sfîrșește) etc. Cine dorește, își poate face o idee, aproximativă numai, despre deosebirile de păreri dintre specialiști parcurgînd paginile 67—73 (mai ales ultimele) din *Curs de fonetică generală* de Al. Rosetti, unde, tocmai pentru că nu s-a ajuns la o definiție acceptată de unanimitatea sau măcar de majoritatea specialiștilor, nici nu se definește, propriu-zis, silaba, ci, ca încheiere a discuției, se spune (p. 73): « Cum vedem, aceste teorii ale silabei se complectează una pe alta; rămînem, deci, cu convingerea că frontiera silabei se află așezată la limita dintre o tensiune descrescîndă și o tensiune crescîndă »[2].

---

[1] Așa rezultă din « Programa cursului de limba rusă contemporană ».

[2] Aceasta înseamnează că o silabă se termină acolo unde forța articulării (= rostirii) în general slăbește, și începe (cînd este precedată de altă silabă) acolo unde această forță crește. Pauza dintre silabe este provocată de slăbirea forței articulatorii: între două silabe există un punct care reprezintă tensiunea minimă, după o slăbire treptată a ei și înainte de creșterea, iarăși treptată, a ei. După cum între silabe există un minimum de tensiune, tot așa în interiorul fiecărei silabe există un maximum de tensiune, care stă pe vocala silabei. Așadar silaba începe de la un minimum de tensiune (ori după o pauză totală, cînd începem a vorbi sau după o propoziție de sine stătătoare), continuă, prin creștere treptată, pînă la un maximum, pentru ca apoi fenomenul să se repete, ori de cîte ori urmează altă silabă. Dacă am vrea să reprezentăm silaba printr-o figură, ar trebui să recurgem la un unghi cu vîrful în sus. La vîrf este punctul culminant al tensiunii, și acolo se află vocala silabei, cînd silaba are o consoană.

Din această cauză, pe de o parte nu avem încă o definiție a silabei [1], iar pe de alta, se ivesc dificultăți și, deci, discuții cu privire la despărțirea silabelor în scris. Se poate spune că regulile, stabilite mai mult prin tradiție grafică decît ca rezultat al unui studiu științific, corespund numai aproximativ, adesea chiar foarte aproximativ, realității lingvistice[2].

Cînd între două vocale se găsește o singură consoană, consoana trece la silaba următoare. În această ipoteză silaba precedentă este deschisă, fiindcă se termină în vocală, Ex.: *a-de-sea*, *că-ru-ță*, *to-va-răș*. Situația este aici foarte clară și nu poate da loc la nici un fel de discuție, indiferent de natura consoanei. Dificultățile încep atunci cînd între două vocale se găsesc două sau mai multe consoane. Avem diverse cazuri, după numărul consoanelor, ca și după felul lor. În ipoteza că între cele două vocale există două consoane, dintre care prima este o oclusivă (= explosivă), iar a doua o lichidă *(l, r)*[3], ambele consoane trec la silaba următoare, așa că silaba precedentă este și de astă dată deschisă: *a-cru*, *a-prob*, *că-tre*, *ne-gru*, *pu-blic*, *ti-tlu* etc. Dacă între cele două vocale se află o lichidă urmată de altă consoană, oricare ar fi natura acesteia, lichida aparține silabei precedente, iar cealaltă consoană silabei următoare: *ar-de*, *car-te*, *lar-mă*, *al-gă*, *căl-ca*, *pal-mă*.[4] La fel se petrec lucrurile cînd lichida este urmată de altă lichidă, ceea ce se întîmplă foarte rar: *ar-le-chin*, *tur-lă*. Exemple cu -*lr*-n-am găsit, poate nici nu există în limba noastră. Toate cazurile de pînă aici sînt clare și de aceea nu dau naștere la discuții contradictorii.

Greutățile și, în consecință, interpretări diferite se ivesc în ipoteza că între cele două vocale există fie tot două consoane, dar altele decît cele deja amintite, fie trei, eventual patru consoane. Astfel A. Philippide, în *Gramatica* citată, p. 9, afirmă că grupul consonantic *mn* merge cu silaba următoare, la fel ca în limba latină, după regulile căreia (stabilite de specialiști, mai mult ori mai puțin aproximativ) susține el (p. 8) că se conduce a noastră, întrucît noi am fi moștenit din latinește și felul de a despărți cuvintele în silabe. Ex.: *pu-mnul*, *pi-mni-ță*, *toa-mnă*. Același învățat revine mai tîrziu (într-un curs universitar) asupra acestei afirmații, acceptînd de astă dată despărțirea propusă de Tiktin (pe care o condamnase mai înainte ca « neromînească »). Deci: *pum-nul*, *pim-ni-ță*, *toam-nă*. Nu-i greu de văzut că această ultimă poziție este cea justă, sau mai justă decît cealaltă.

---

[1] Rămîne să ne limităm la definiția curentă, dar justă și suficientă pentru nevoile practice ale cursului nostru, pe care o găsim, de altfel, și în manualul *Russkiĭ iazîk* (pentru școlile pedagogice) de A.M. Zemskiĭ, S.E. Kriučkov și M.V. Svetlaev: « Silaba este un sunet sau un grup de sunete care se pronunță cu o singură emisiune a aerului expirat » (partea I, p. 77). Trebuie precizat, chiar dacă se înțelege oarecum de la sine, că orice silabă are, în limba noastră (la fel în rusă), o vocală (singură sau împreună cu una ori mai multe consoane).

[2] Așa se explică faptul că de la o limbă la alta există deosebiri mari. Astfel englezii despar *pub/lish* « a publica », pe cînd noi și francezii, cu mai multă dreptate, *pu/bli/ca,-er*. Cf. și engl. *speak/ing*, căruia i-ar corespunde vorb/ind !

[3] Se întrebuințează de către unii lingviști expresia din gramatica latină: « muta cum liquida »

[4] Prima silabă este închisă la toate aceste cuvinte, fiindcă se termină în consoană.

Philippide respingea în *Gramatica* sa și alte despărțiri în silabe propuse de Tiktin (și pentru același motiv, că n-ar fi romînești): *pes-telcă*, *as-pru*, *rab-dă*, *oas-pe*, *cas-că*, *oas-te*, *meș-ter*, *nos-tru*, *cus-cru*, pe care, în cursul amintit, le admite sub forma unui principiu general, și anume: « cînd între două vocale se găsește oricare alt grup de consoane [afară de explosivă + lichidă], cea dintîi consoană din grup merge la silaba întîia, și aceasta devine închisă »[1].

Cred că un mijloc oarecum sigur de orientare în această problemă este următorul: dintre două sau mai multe consoane existente între două vocale, trec la silaba următoare consoanele cu care poate să înceapă un cuvînt romînesc. Căci o silabă din interiorul cuvîntului trebuie considerată întocmai ca una inițială din punctul de vedere al structurii fonetice. Dovadă, între altele, faptul că o silabă din mijlocul cuvîntului nu poate avea diftongul *ea*, ci numai pe *ia*, tot așa cum un cuvînt nu poate începe decît cu acest ultim diftong (chiar dacă îl scriem *ea*)[2]. Dacă aplicăm acest principiu, însemnează că ultimele exemple citate după Tiktin trebuie despărțite în silabe nu cum le despărțea acesta, ci cum cerea Philippide în *Gramatica* sa: *pe-stelcă*, *a-spru*, *oa-spe*, *ca-scă*, *oa-ste*, *me-șter*, *no-stru*, *cu-scru*, și aceasta, pentru motivul că avem în romînește cuvinte, mai mult ori mai puțin numeroase, care încep cu grupurile consonantice în discuție (de pildă *stea*, *spre*, *spelcă*, *scăpa*, *stare*, *știință*, *strungar*, *scrum*)[3].

Acest principiu mi se pare că corespunde mai bine realității lingvistice, deși nici el nu corespunde în întregime[4]. Dacă sîntem atenți la rostirea exemplelor de aici, nu-i greu de observat că pauza dintre silabe (mai exact spus, slăbirea articulației) se face în mijlocul primei consoane din grup, care aparține astfel parte silabei precedente, parte celei următoare[5].

Cap. V: Pronunțarea romînească literară

Între modul de rostire a sunetelor așa cum le redăm în limba literară, potrivit normelor ei fonetice, și rostirea reală există deosebiri mai mari sau mai mici, după categorii sociale[6] și după graiul local pe care l-au vorbit o bucată de vreme ori continuă să-l vorbească membrii colectivității lingvistice romînești.

Aceste deosebiri se explică ușor, dacă urmărim dezvoltarea limbii în legătură cu dezvoltarea societății. Modificările fonetice produse de-a-lungul veacurilor în limba latină devenită treptat limba romînă, chiar dacă (ceea ce pare mai

---

[1] Celelalte consoane trec, se înțelege, la silaba următoare.

[2] Din cauză că, în cuvintele mai vechi, noi nu putem pronunța un *e* la început de cuvînt sau de silabă decît cu un *i̯* înainte.

[3] Pentru același motiv, pe *rabdă* trebuie să-l despărțim *rab-dă*, fiindcă limba noastră n-are, probabil, nici un cuvînt cu *bd* în inițială.

[4] Fiindcă nu-i posibil. Cf. explicația care urmează în text.

[5] Regulile practice privitoare la despărțirea silabelor sînt fixate acum în *Micul dicționar ortografic*, p. 58—59.

[6] Cu privire la sensul acestei expresii, v. sfîrșitul prezentului capitol.

mult decît probabil) vor fi fost la început aceleași pe întreg teritoriul lingvistic romînesc, nu s-au putut menţine tot timpul unitare, din cauză că condiţiile de viaţă n-au fost și nici nu puteau fi pretutindeni identice. Pe de o parte, prin mișcarea firească a oamenilor în procesul muncii pentru satisfacerea nevoilor de trai, limba romînă s-a răspîndit pe întinderi de loc din ce în ce mai mari, iar pe de altă parte, prin amestecuri etnice multiple și felurite ea a ajuns a fi vorbită de populaţii a căror limbă de origine era alta. Aceste amestecuri au fost determinate mai întîi de faptul că teritoriul lingvistic romînesc a crescut: prin extinderea ei dincolo de graniţele locului de formaţie, limba romînă a fost adoptată de oameni care pînă atunci vorbiseră altă limbă. Afară de asta, aceleași nevoi care împingeau pe romîni să migreze în ţinuturi unde trăiau populaţii neromînești le sileau și pe acestea să se așeze în regiuni de limbă romînă. Aceste amestecuri de populaţie s-au soldat, pînă la urmă, cu pierderi reciproce: după cum condiţiile social-economice erau mai favorabile pentru populaţia de limbă romînească sau pentru populaţia de altă limbă, a învins ori a fost învinsă limba romînă. În discuţia de faţă ne interesează numai prima ipoteză, fiindcă urmărim evoluţia limbii noastre. În cazuri de încrucișare a limbilor știm că limba învingătoare primește de la limba învinsă diverse elemente, mai ales lexicale, dar, în anumite condiţii, chiar elemente gramaticale (foarte puţine) și, în special, fonetice.

Cu privire la acestea din urmă, care constituie tema principală a discuţiei noastre, sînt necesare unele lămuriri. Felul de a pronunţa sunetele vorbirii omenești nu este același la diversele popoare. Este un fapt pe care-l poate observa oricine, cînd ascultă vorbind romînește un rus, un chinez sau un bulgar. Deosebirile de pronunţare nu sînt deopotrivă de mari și de numeroase la toţi aceia care învaţă și ajung apoi să vorbească o limbă străină. De asemenea nu intervin astfel de deosebiri în pronunţarea tuturor sunetelor. Ele sînt însă reale, și trebuie să le luăm în consideraţie atunci cînd vrem să explicăm deosebirile de pronunţare de la o provincie la alta în cadrul aceleiași limbi, cum este cazul limbii noastre. Dacă rostirea moldovenească diferă în multe privinţe și de cea ardelenească și, mai cu seamă, de cea muntenească, faptul nu se poate explica decît ca un produs al unor condiţii de viaţă socială diferite, cel puţin pînă la un anumit moment, de la o provincie la alta. Printre aceste condiţii cred că trebuie să punem pe primul plan amestecul etnic, care, după formarea limbii romîne (în urma încrucișării limbii latine cu vechea slavă), a fost de altă natură în Moldova decît în Transilvania și în Muntenia, iar în acestea iarăși deosebit, la fiecare, de amestecul produs în celelalte două. Urmarea acestor fapte a fost dobîndirea unor deprinderi fonetice diferite de la o provincie la alta. Cele mai multe dintre deprinderile fonetice ale romînilor sînt aceleași pretutindeni, și nu la ele mă refer aici. E vorba numai de acelea, mai puţine, dar destul de numeroase și, unele, destul de importante, care izbesc nu numai pe specialiști sau pe străinii atenţi la felul nostru de a vorbi, ci și pe conaţionalii noștri. De ce moldovenii pronunţă pe

i ca *î* şi pe *e* ca *ă* după *ş*, *j*, *s*, *ţ* etc., şi de ce mulţi ardeleni înmoaie aşa de tare anumite consoane înainte de *e* şi *i*, încît pe *t*, de ex, îl prefac în *k'*, iar pe *k* în *t'*, şi tot aşa transformă pe *d* şi *g* unul în altul?[1] Nu încape îndoială că avem a face cu deprinderi fonetice, diferite de la o provincie la altă provincie, pe care romînii le-au dobîndit în urma unui amestec etnic deosebit de la una la alta: locuitorii de altă limbă, care au ajuns cu vremea să vorbească romîna, au introdus în pronunţarea acesteia unele obişnuinţe de rostire din propria lor limbă, care apoi s-au generalizat în perioada de bilingvism (cînd, adică, se vorbeau de către ambele populaţii sau de o bună parte a lor amîndouă limbile)[2].

Vor fi ajutat la ivirea deosebirilor fonetice dintre diversele graiuri romîneşti şi alte cauze. Dar ele n-au putut juca decît un rol secundar în comparaţie cu amestecul etnic. În ce priveşte natura lor, putem fi siguri că n-au fost de ordin economic. Să nu uităm afirmaţia lui Engels, că s-ar face ridicol acela care ar încerca să explice cu ajutorul factorului economic deosebirile fonetice dintre limba germană de sus (« hochdeutsch ») şi limba germană de jos (« niederdeutsch »). Dacă astfel de deosebiri nu se pot explica prin condiţiile vieţii economice, urmează că trebue să le dăm altă explicaţie, în legătură tot cu dezvoltarea societăţii, care este izvorul tuturor schimbărilor produse în limbă, deci şi al legilor ei interne de dezvoltare. În cazul legilor de dezvoltare fonetică, faptele ne arată că unele dintre ele sînt comune tuturor limbilor: asimilaţia, disimilaţia, metateza, analogia se produc în tot felul de limbi[3], deşi de la una la alta există deosebiri în în ce priveşte modul cum aceste legi generale acţionează în fiecare dintre ele (adesea chiar în cadrul aceleiaşi limbi de la un grai la altul). Cele mai multe fapte fonetice arată însă că fiecare limbă are legile ei de desvoltare, ba, după cum am spus chiar acum, şi fiecare dialect sau grai are sau poate avea anumite legi fonetice necunoscute celorlalte, cel puţin din punctul de vedere al chipului cum se realizează concret legile respective. Care este cauza acestor deosebiri? Răspunsul, parţial, e adevărat, l-am dat mai sus, cînd, pentru a explica aspectele fonetice ale limbii noastre diferite de la o provincie la alta, am invocat amestecurile etnice.

Odată produse, deosebirile fonetice dintre diversele ţinuturi ale teritoriului de limbă romînă s-au dezvoltat şi s-au accentuat, datorită condiţiilor de viaţă care s-au ivit pe de o parte prin cucerirea Transilvaniei de către maghiari, iar pe de alta prin întemeierea Munteniei şi Moldovei ca organizaţii politice de sine stătătoare. Aceste fapte au îngreuiat menţinerea unităţii lingvistice, care

---

[1] Cf. *teiu* şi *cheie*, care, în ce priveşte consoana iniţială, se pronunţă la fel (cînd *t'ei*, *k'ei*, cînd *k'eie*, *t'eie*).

[2] S-a repetat, pe o scară mai puţin întinsă şi cu urmări mai puţin profunde, procesul care a avut loc în epoca de convieţuire a vechilor slavi cu populaţia romanizată de prin părţile noastre, precum şi mai înainte, cînd autohtonii şi-au însuşit limba latină.

[3] De aceea li se spune adesea tendinţe fonetice generale sau legi fonetice în sens strict: ele acţionează oricînd şi oriunde, indiferent de condiţiile specifice ale fiecărei limbi considerată aparte.

încă de mai înainte începuse a fi zdruncinată ca efect al amestecurilor etnice, precum și din cauza extinderii limbii pe un teritoriu mai mare decît cel inițial. Apartenența celor trei ramuri de mai tîrziu ale poporului romînesc la trei state diferite trebuia să ducă nu numai la accentuarea deosebirilor fonetice deja existente, ci și la ivirea altora, drept rezultat firesc al dezvoltării limbii în legătură cu noile condiții de viață, mai mult ori mai puțin specifice pentru fiecare dintre cele trei organizații politice.

Extinderea teritoriului de limbă romînească ar fi pricinuit diferențieri fonetice chiar dacă nu s-ar fi produs amestecuri etnice deosebite de la o provincie la alta. Distanțele mari îngreuează relațiile economice și de altă natură, ceea ce, din punct de vedere lingvistic, se soldează cu accentuarea tendinței de fărîmițare a limbii, de constituire a graiurilor sau grupurilor de graiuri locale, tendință mai mult ori mai puțin firească în condițiile de viață ale evului mediu. Geografia lingvistică a dovedit, cu ajutorul a numeroase fapte, că, dacă nu există mijloace de comunicație lesnicioasă, graiurile locale prezintă cu atît mai multe particularități specifice, cu cît se găsesc la o mai mare depărtare de un centru politic ori cultural, sau de locul de formație al limbii respective.

În sec. XVI, cînd apar primele texte romînești[1], găsim deja, în linii mari, situația pe care o cunoaștem după aceea și pînă în momentul de față, adică deosebiri de pronunțare de la un grai la altul al limbii noastre. Deși am vorbit mereu de cele trei provincii istorice ale patriei noastre, voi lua în considerație de aici înainte numai graiurile principale, care sînt, cum știm, două: cel moldovenesc, vorbit în Moldova, Bucovina și cea mai mare parte a Ardealului propriu-zis, și cel muntenesc, vorbit în Muntenia, Oltenia și sudul (mai ales sud-estul) Ardealului. Celelalte ținuturi neamintite aici au graiuri mai mult ori mai puțin amestecate cu particularități de-ale graiurilor învecinate sau prezintă o importanță mai mică pentru discuția noastră[2].

Textele lui Coresi (a doua jumătate a sec. XVI), care sînt scrise, cum știm, în limba vorbită în Muntenia nordică, de unde era originar Coresi, și în sud-estul Transilvaniei, unde s-au tipărit, nu diferă prea mult de limba literară actuală sub raportul fonetismului. Iată un fragment, luat la întîmplare, din « Cartea cu învățătură» (sau Cazania a II-a), apărută în 1581: « Dereptŭ aceia și noi, greșiții și nedestoinicii și ticăloșii, carii ne-amu truditŭ acicea, noi ne

---

[1] S-a scris, foarte probabil, romîneşte şi înainte de sec. XVI, dar extrem de puţin, şi ce se va fi scris atunci s-a pierdut. Pentru sec. XV există numai material lexical izolat, reprezentat mai ales prin nume de oameni şi de locuri (rareori şi prin nume apelative) în documentele slave şi (pentru ţinuturile de peste munţi) latine. Cît despre secolele anterioare (XIII şi XIV), nu avem, aproape de loc, nici măcar material de acest fel. Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne VI. Din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti 1946, p. 69.

[2] În general, se poate spune, pe bază de fapte (mai ales *Atlasul Linguistic Romîn* a dovedit aceasta) că fostele principate posedă graiuri mult mai unitare decît ţinuturile de peste munţi. Cît despre Dobrogea, ea are o situaţie specială, datorită împrejurării că este un ţinut de colonizare romînească destul de recentă.

rugămŭ și ne milcuimŭ fiecărora carei veți ceti acicea, sau veți propovedui altora, sau veți scrie dentru ea ceva, și unde să veți afla ceva neisprăvitŭ bine, sau greșitŭ, iară voi să dereptați, să nu blăstemați. Că ne-amŭ nevoitŭ ș-amŭ truditŭ, iară mintea noastră și firea doară nu se-au de toate domiritŭ. C-amŭ avutŭ și noi minte nedestulă și întunecată, cumŭ doară și pre voi puteți socoti, derep-ce că și voi înșivă sînteți oameni cu inimă de țărînă, ca și noi, și cu fire neprecepătoare de toate.»

Cînd am afirmat că, din punct de vedere fonetic, limba lui Coresi de acum aproape 400 ani diferă relativ puțin de limba literară actuală, am ținut seamă de particularitățile caracteristice ale acesteia comparate cu particularitățile corespunzătoare, neliterare, din graiul moldovenesc. Prin urmare, trebuie să trecem cu vederea fonetisme ca *derept* (pentru *drept)*, *ceti* (în loc de *citi)*, *blăstemați* (pentru *blestamați*) etc., care reprezintă arhaisme general romînești, și să ne oprim numai la ceea ce separă astăzi (și de multă vreme) graiurile muntenești, adică, în fond, limba literară, de cele moldovenești.

Reproduc acum un pasaj din Psaltirea Scheiană, text netipărit din prima jumătate a sec. XVI, scris în nord-estul țării: « Viu în agiutoriulŭ Susului, în cuperemăntulu Dzeului de ceriu încurți-se. Gice-va Domnului: Agiutoriulu mieu ești și scăparea mie, Dzeul mieu, și upuvăescu într-ănsu . . . Cu arme încungiură-te de(a)devărul lui, nu spemenți-te de frica nopției. De săgeate ce zboară dzua, de lucrure ce întru înturerecu trecu, de tămpirare și de draculŭ de amiadzădzi . . . Nu veri-va către tire reu, și rană nu apropia-se-va cătră pelița ta. . . » Dacă trecem peste fenomenul bine cunoscut al rotacismului, care a dispărut cu vremea și, deci, nu mai prezintă interes pentru problema noastră, constatăm, între altele, două particularități caracteristice pentru graiul moldovenesc și absente în cel muntenesc (și, bineînțeles, necunoscute limbii literare): *ğ* pentru *j (agiutoriu)* și *dz* pentru *z (Dzeul)*[1]. Putem adăuga pe *r* final muiat și rotunjit (poate, pentru epoca aceea, mai potrivit cu realitatea lingvistică ar fi spunem un *r* muiat urmat de *u)* din cuvinte ca *agiutoriu*, *ceriu* etc., care se pronunță și astăzi în vorbirea moldovenească cu *ŕ°* sau, mai des, cu *ŕ*.

Alte particularități caracteristice pentru graiurile moldovenești din sec. XVI, ca și pentru cele actuale, întîlnim în scrisorile de la Bistrița (vezi A. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles tirèes des archives de Bistrița (Transylvanie)*, București, 1926). De pildă: « Câ noi avem nede(a)jde numai pre domniavoastrâ, e, de vrem ave(a) pagubâ, noi vrem ține(a) de câtrâ domniavoastrâ de nu veț da noao a ști, căci câ ne seț prie(a)tin multu-nedejdiuitori, și avem nede(a)jde pre domniavoastrâ se daț noao a ști de toate. De ace(a)ste(a) dâm știre și rugâm pre domniile voastre. Și se fiț sânâtoș cu toț oamenii

[1] Acest fonetism există și astăzi în nordul Moldovei, unde se împuținează mereu, sub influența limbii literare și a graiurilor care nu-l cunosc. Și graiurile ardelenești periferice, apoi cele bănățene păstrează pînă în momentul de față pronunțarea cu *dz* (v. Philippide, *op. cit.*, p. 158—9), care va fi cedînd și acolo în fața pronunțării cu *z*.

voștri într-ani mulți și buni, amin»[1]. (Scrisoare datată 30 iunie 1592, Mănăstirea Moldovița-Bucovina.)

Remarcăm, între altele, lipsa lui *-i* (sau *-ĭ*) după *ț* (*veț*, *seț*, *toț*, *fiț*) și *ș* (*sânâtoș*), exact ca în graiurile moldovenești actuale, care se caracterizează (și se opun astfel lămurit celor muntenești) prin pronunțarea dură a lui *ț*, *ș* (și a altor șuierătoare), ceea ce are drept rezultat prefacerea în *î* a lui *i*, iar cînd acesta este (mai bine zis, a fost) semivocalic și final, dispariția lui totală[2].

Pentru alte fonetisme moldovenești caracteristice, existente în sec. XVI și în cele următoare, pînă astăzi, cf. I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* I, București 1916, p. CXXVIII urm. și Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne* VI, p. 104 urm. Notez cîteva dintre cele neamintite încă de mine: *sară* (= *seară*), *făreca* (= *fereca*), *mărgînd*, *acopăr*, *sămînță*, *pusără*; *hi* (= *fi*), *heru* (= *fieru*); *adapași*, *armasar*, *pacatele*, *cadzu(ră)*, *masură*, *sacure*; *grochi* (= *gropi*); *e* final neaccentuat>*i* (foarte des: *ari*, *ceri*, *mari*, *mini* etc.).

Unele au nevoie de explicații. *Adapași*, *armasar* etc. prezintă prefacerea lui *ă* neaccentuată în *a* sub influența lui *a* accentuat din silaba următoare, fenomen general în graiurile moldovenești. Cît despre *cadzu(ră)*, *masură* etc., care de asemenea au un *a* pentru *ă* în silabă neaccentuată, dar cărora le lipsește un *a* accentuat, fenomenul este spontan (nu condiționat, adică produs al influenței asimilatorice din partea altui sunet) și constituie o particularitate a graiului moldovenesc de nord.

Pentru ilustrarea afirmației că fonetismul moldovenesc din sec. XVI prezintă, în general, trăsăturile caracteristice ale celui de astăzi, redau aici cîteva fragmente din textele culese de E. Petrovici în cursul anchetei făcute pentru *Atlasul Linguistic Romîn* (și publicate sub titlul *Texte dialectale. Suplement la Atlasul Linguistic Romîn* II (*ALRT* II), Sibiu-Leipzig 1943). «Faśim școalâ di vii: faśim u(n) șanț di doâ rînduri di hîrlęțâ și pi uurmâ di-u(n) rînd di hîrlęțâ. Dăm țărna înapoi în groapâ, punim două rînduri di cîrliźi di vii, nănțîmia lor cu patru uochiuri. Șî sâ traźi țărnâ, sâ faśi-un mŭșînoĭ lung, o cŭamâ cît îi șanțu śala di lung șî s-acupiri vîrvurili di nu sâ văd.» (Cristești-Botoșani)

« Punim apâ la hertŭ. După śe hęrbi, punim lîna îm bali sau găletarŭ, turnăm apa hiartâ pisti lîn pînî sî cuprindi lîna. Pi uurmâ punim o țoalâ diasupra găletarului. Dacă apa sâ răśești așa di-i numa bunâ di caldâ, luuom lîna la spălatŭ. O zolim, o stoarśim, așa, o mototolim în găletarŭ. În dou-o sau trii api după spălatu-ntăi o limpezîm.»[3] (Furceni-Tecuci)

Comparînd aceste texte cu cele reproduse mai sus (tot din Moldova), constatăm, evident, și deosebiri, în sensul că abaterile de la pronunțarea literară

---

[1] *â* redă, în transcrierea lui Rosetti, semnul chirilic «iusul mare», care avea, cu siguranță, și valoarea *ă* (*dâm* nu poate fi decît = *dăm* etc.). Prin *e(a)*, eu am transcris pe «eati» și «iusul mic».

[2] Graiurile muntenești vorbite pe un teritoriu al cărui centru sînt Bucureștii prezintă, astăzi cel puțin, fenomenul opus, adică înmuierea lui *ș*, *j* etc. și, deci, prefacerea în *e* a lui *ă* și în *i* a lui *î*.

[3] Am reprodus aceste două texte cu unele schimbări în ce privește redarea nuanțelor de rostire care nu interesează. Aceasta, pentru a nu complica transcrierea și a nu îngreuia lectura.

actuală sînt în acestea mai mici decît în cele din sec. XVI, dar particularitățile caracteristice sînt aceleași: *e* neacc. >*i*, *i* >*î* după șuierătoare (tot așa *e*>*ă* după aceleași sunete). Textele de față sînt foarte scurte și de accea nu pot conține decît o mică parte din trăsăturile caracteristice ale graiurilor moldovenești. Afară de asta, trebuie să luăm în considerație un fapt extrem de important pentru aprecierea justă a situației. Acum 300 — 400 ani, redarea vorbirii se făcea imperfect, din cauza lipsei de pregătire a celor care scriau, precum și din cauza obișnuinței grafice. Putem afirma, cu toată siguranța, că actualului *z* din cuvinte latinești moștenite (*zăcea*, *zi* etc.) îi corespundea și atunci în graiurile moldovenești un *dz*, întocmai ca astăzi[1] (în alt text din Cristești-Botoșani apare *ḑ*, care-i = dz), dar scribii (poate numai editorii textelor) au scris *z*. Tot așa avem dreptul să credem că , ğ se pronunțau ś, ź, dar alfabetul chirilic n-avea litere pentru aceste sunete[2]. Încă un fapt peste care nu trebuie să trecem: cu cît ne apropiem de epoca noastră, cu atît constatăm o influență mai puternică din partea limbii scrise asupra celei vorbite, chiar la oamenii puțin instruiți. Textul din Furceni-Tecuci este foarte elocvent în această privință. L-am ales anume, pentru că eu sînt originar din orașul Tecuci, iar satul în discuție se află la o depărtare de 7 km de capitala fostului județ (în prezent raion). Comparînd felul de a vorbi al subiectului anchetat de E. Petrovici (o femeie, care, întîmplător, avea în 1937, cînd s-a făcut ancheta, exact vîrsta mea!) cu vorbirea folosită, acum 50 ani, de mine și de concetățenii mei neinstruiți, observ destule deosebiri, care arată un progres în sensul apropierii de limba literară. Astfel eu pronunțam (cred că, « din fugă », mai pronunț cîteodată și astăzi!) *spalat*, nu *spălat* (și tot așa ori de cîte ori există un *a* accentuat în același cuvînt: *adivarat*, *pacat* etc.). De asemenea se rostea (și sînt sigur că se rostește încă) *pănâ*, nu *pînâ*, ca în textul nostru. Trebuie să contăm, uneori, și cu o înregistrare numai aproximativă sau chiar greșită a pronunțării reale. Astfel nu înțeleg dece *ă* final e redat cînd prin *â* (sunet intermediar între *ă* și *î*), cum este rostirea lui reală, cînd prin *ă* (ca în limba literară). Un exemplu hotărîtor în ce privește influența limbii literare ni-l oferă *bertă* și *biartă:* subiectul a spus întîi *fertă*, *fiartă*, iar apoi s-a « corectat », înlocuind pe *f* cu *h*, conform vorbirii reale.

Deoarece am amintit de influența limbii literare, socot necesar să arăt că ea s-a exercitat și în secolele trecute asupra vorbirii moldovenești. Pentru epoca în care putem spune că avem cel puțin un început de limbă literară, deci nu numai corectă, adică conformă cu regulile ei fonetice și gramaticale, așa cum existau ele atunci, ci și comună, folosită fără deosebire de toți romînii în operele lor scrise, această influență se poate urmări relativ ușor. Se știe, de pildă, că C. Negruzzi a părăsit treptat anumite particularități moldovenești pe măsură ce

[1] Și ca la cronicari, care fac deosebire între *z* din cuvinte nelatinești și *dz* din cuvinte latinești.

[2] Pare curios că a revenit asupra pronunțării « boierești » (așa numeam noi, acum 50—60 ani, tot ce semăna, în vorbirea locală, cu limba literară). De obicei subiectele simple se jenează să vorbească « țărănește » cu intelectualii.

se lasă influențat de limba lui Eliade, cu care a purtat o întinsă corespondență lingvistică, și de a altor scriitori munteni. Faptul dovedește că moldovenii considerau încă de pe atunci vorbirea lor drept un aspect oarecum dialectal al limbii romînești, căruia trebuie să i se aducă îndreptări și corectări.

În secolele XVII și XVIII nu poate fi vorba de o influență a limbii literare, pentru motivul că o asemenea limbă, în sens strict, nu exista încă. Dar și atunci graiul muntenesc era socotit de moldoveni ca mai apropiat de ceea ce ar trebui să fie limba folosită în scris de către oamenii cultivați. În acest sens pledează atitudinea lui Varlaam, care, în Cazania sa (1643), deși scrie moldovenește (nici nu putea scrie altfel în vremea aceea [1]), se lasă vizibil înfluențat de anumite particularități fonetice ale graiului muntenesc. Cred că așa se explică exemple ca *pînă* alături de *pănă*, *bărbați* alături de *macar*, *dascali* (cu *ă* neacc.>*a)*, *pofta* al. de *pohtesc*, *înțelege* (pentru *înțălege*, cerut, indirect, de *sămn* > *semn* ș.a.). De altfel titlul însuși al Cazaniei vorbește în sensul arătat aici: m o l o d o v e a n u l Varlaam își intitulează opera « Carte r o m î n e a s c ă . . . », adică în limba romînă (nu moldovenească). Pe vremea aceea (ca și mult mai tîrziu) *romîn* și *romînesc* nu circulau în vorbirea moldovenească cu sensurile pe care le au astăzi la toți locuitorii patriei noastre.

Trebuie amintit apoi, ca o dovadă că se simțea încă de pe atunci nevoia unei limbi mai mult ori mai puțin unitare, deci, într-un anumit sens, literară, cazul bine cunoscut al traducătorilor *Noului Testament de la Bălgrad* (1648), care, în prefață, pun problema deosebirilor de limbă de la o ramură la alta a poporului romînesc. Deși, în concret, ei se referă la lexic, putem fi siguri că aveau în minte și aspectul fonetic diferit de la un grai la altul. Iată ce spun ei: « Aceasta încâ vă rugămŭ să luați aminte că rumânii nu g r ă e s c u în toate țărâle într-un chip, încâ neci într-o țarâ toți într-n chipŭ ».

Și dacă în cazul operelor religioase influența graiului muntenesc pare oarecum logică, între altele, pentru că erau, de obicei, tipărite și destinate să circule nu numai în provincia unde apăreau, cînd e vorba de cronici, rămase multă vreme în manuscris, situația se prezintă altfel, și adică mult mai favorabilă punctului de vedere aici în discuție. Dau cîteva exemple din Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*: *grije(a)*, *pașe*, *jecuise* (cu *e* pentru *ă*, chiar acolo unde limba literară cere *ă*, fiindcă la baza lui stă un *a* neaccentuat; prin urmare, un fonetism muntenesc pe care și l-a însușit cronicarul moldovean); *trimis* și *trimață* (la primul exemplu avem *i* în loc de *e*, căci moldovenii pronunță pînă astăzi *trimes;* la al doilea apare un amestec de rostire: *-ma-* pentru *-mea-* este moldovenesc, iar *-ță*, cu *ț* în loc de *t*, muntenesc); *înțălegînd* (mold.) alături de *înțelege* (munt.) etc. Și la Neculce (sec. XVIII) întîlnim fonetisme muntenești, ca *pașe*, apoi, mai ales, formele așa zise iotacizate ale pers. III con-

---

[1] Tot aşa muntenii scriau « munteneşte », iar ardelenii « ardeleneşte ».

junctiv prezent (*audză*, *vadză* ș. a., în loc de *audă*, *vadă*, care au devenit, cu vremea, literare) [1].

Afirmînd, cum am făcut mereu pînă aici, că, din punct de vedere fonetic, graiurile muntenești stau la baza limbii literare, nu vreau (și nici nu pot!) să spun că ele concordă cu aceasta totdeauna sau în marea majoritate a cazurilor. Numeroase particularități fonetice muntenești sînt și au rămas pînă astăzi dialectale, în sensul că se abat de la normele limbii literare. Pentru ilustrarea afirmației mele voi reproduce cîteva texte din aceeași colecție a lui E. Petrovici.

« Púnem apă-n căldare și-o punémm pă foc. Și-o fierbem în clocot bine. Și puniém lîna-(n) albie și puniém apa fiartă peste ia. Și-o așezăm bine, ca să să curețe. Și pă urmă vărsăm apa aia a fiartă. Uo scurăm bine și ne ducem cu ia la apă rece la fîntînă. . . Și mai rămîne puțîn udă. O bătém cu ciumagu . . . o dărăcim cu dăracu, făcu(d) dă lemn și cu dinț dă fier. » (Balș, raionul Balș, regiunea Craiova)

« La brad, la bușteni: Tăiem bradu jos, îi luom coája și curățîm cepi, crăcili, după iel. Daca-l facem bușteni, îl cojim și curățîm crăcili și-l lăsăm să să usuce: prisiacă. Lăsăm o lună, două dă zîle. . . După aia-i tăvălim, pă iarnă, ca să-i avem primăvara la rîu, că toamna-i apa mică, nu merg. . . Bilili să fac î(n) altfel: Să taie bradu, să curăță cepi și să retează d-um metru trunchi. » (Nucșoara, raionul Curtea de Argeș)

« Îl mulge și-l pune într-o oală mare și-l ține-uo zi ș-o noapte, pînă să prinde iel. Apăi d-acilea-l pune-m putinei șă ăl ia la bătut, pînă iese untu. Apăi ia untu șî rămîne laptili; și îl pune și mănîncă dîn iel. » « Tăiem *vy*iță dî(n) al loc, dîla altă vie și veni(n) ș-o sădim la locu al mieu: Ară(m) locu, tragem niște cărări mari și-adînci, apăi facem gropi cu tîrnăcopu și punem v*y*ița. Îi punem apă, apăi o-ngropăm cu pămînt. Gata ». (Ghimpați, în fostul județ Vlașca)

« Pă timpu ăla, cîm m-a(m) liberat ieu dî(n) armată, pă nouăzeșșapte, m-an duz la puțu ș-a(n) lucrat la puțu un an dă zile. Și a(n) lucrat cu crivacu dă prima dată. Pînă-l ducean dă patruzeci, ci(n)zeci dă stî(n)jeni. . . Daca dideam dă păcură, punea hegnă și lăcăria cu calu cu hîrdaili. Păcura o luam și-o puneam la rezervoare. Și d-acoleá o-ncărca la butoaie dă lemn și-o ducea la fabrică ». (Valea-Lungă-Cricov, fostul județ Dîmbovița)

« Spunea că pă timpurili vechi iera vo patru, cinci casi. Spuneau c-atuncea trăiau bini, aveau izlazuri pă săturati; undi vrea, acolo păștea. Dar viili le-avea

---

[1] Este necesară o precizare. Cronicile ni s-au transmis în copii directe sau indirecte de pe manuscrisele autografe, care vor fi existat în majoritatea cazurilor. De aceea nu putem ști cum scriau cronicarii înșiși, în cazul de față, cei moldoveni. (O excepție, foarte parțială, în ce privește întinderea, face manuscrisul 253 din Biblioteca Academiei R.P.R., care are cîteva pagini și mai multe pasaje, scurte, scrise de Neculce.) Copiștii puteau fi și chiar erau uneori munteni, așa că introduceau, cu voie sau, mai ales, fără voie, particularități din vorbirea lor muntenească. Totuși nu cred că toate fonetismele muntenești din cronicile moldovenești se datoresc copiștilor. Vezi acum Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București 1955, p. 47 urm.

cu obăgie: muncea boierului. Şi-i da şî muncitorului din vyin ce să făcea. Pă urmă, la cîmp, muncea di clacâ. Iera clăcaşi ai boierului. Cînd avea nevoie di muncă boieru, îl luua cu biciu dindărăt.» (Gura-Sărăţii, fostul judeţ Buzău).

Am reprodus mai multe texte, din diverse ţinuturi ale Olteniei şi Munteniei, pentru ca să se vadă că graiurile munteneşti, indiferent de aşezare geografică, diferă nu numai de cele moldoveneşti, ci şi, evident mai puţin, de la unul la altul. Deşi numeroase, ele nu ne dau o imagine bogată şi justă a realităţii lingvistice, pentru motive lesne de înţeles. Sînt scurte, provin de la oameni simpli, care folosesc un vocabular redus, şi de aceea conţin puţine fapte dintre acelea care interesează discuţia noastră. În colecţia citată lipsesc texte din apropierea mai mare sau mai mică a Bucureştilor, care, în multe privinţe, ar fi mai interesante, pentru motivul că prezintă mai consecvent unele particularităţi specific munteneşti (de pildă *ă*>*e* după şuierătoare: *coaje*, *moaşe* etc.), care au pătruns şi în limba scrisă. Cu toate acestea, textele reproduse mai sus sînt suficiente pentru a confirma ceea ce am spus mereu, direct sau indirect, şi anume că graiurile munteneşti se apropie într-o largă măsură de limba literară, dar totodată ele nu se confundă, nici măcar aproximativ, cu aceasta. Pentru a completa tabloul pronunţării dialectale, dau şi cîteva mostre din graiurile de peste munţi.

« Să măsuoră, cînd vi*ń*e omu la brîndză. Măi întî*ń* vi*ń*e uomu cu lapce măi mult, după iel vi*ń*e care-i cu lapce măi mic. Aşcea-z băşuo*ń*. Stăpî*ńi* care au păcurari, aia-z băşuo*ń*, şî care n-au păcurari, care or dat uoil'i-m păzît, aia-z bîrcaş. Dar totodată, cînd primieşce lapcili, atu(n)*ś* şî iel îi băşo*ń*.» (Glimboca, fost judeţ Severin)

« Punem pociu*ń*t'i une trăbă, să videm că cîtă yiţă-n trăbă. Atuncea numărăm pociunt'i şi ştiu că cîtă yiţă să cumpăru. Atuncea merje(n) la firmă şi cumpărăm yiţa ş-o punemu(n)-yiie. Face(n) la tot pociumpu gaură pe cum are omu uameni. Atuncea unu face la găuri înentre şî hălălat pune yiţa. Şî mai yeşte unu; ăla astupă cu sapa». (Micăsasa, raionul Blaj)

« Dulama, făcută dîn postav sau dîn mătase, blănită cu pei dă miel, mare, care să să puată-mbrăca păstă tuate celelalte haine, cu mîneci largi şi cu plimbu pă dinnainţi; şi la guler, şi la mîneci, dîntr-un fel de piei de bursuc. Punea şi dîn jderi (cele bogate). Haină dă iarnă.» (Cernatu, raionul Stalin)

« Am auzît spuiind pă bătrî*ń* c-o fost capcî*ń*, ş-o foz mîncînd uami*ń*i. S-o băgat pă bîrlogu uomù, s-o fost ascu(n)zînd dă capcî*ń*. Capcî*ń*i o fos strîgîndu la hîrtopu: — Ieş, Măriii, c-o mărs capcî*ńi* d-aici. Şi ie o ieşitu şi u-o mîncatu.» (Roşia, regiunea Bihor).

« Amu s-o lăsat d'-aśeia mod'*ĕ*. Făśe mai naint'e cunu*ń*. O făśę o cunună d'ĕ grîu ş-al'eźau o fată ş-apui o pu*ń*e, pe cap d'-asupra. Ş-apu să duśę pi ul'iţ cîntîn horia cunu*ń*i». (Prundul Bîrgăului, fostul judeţ Năsăud)

Ultimele patru texte confirmă, în general, ideea că graiurile ardeleneşti care se vorbesc, aproximativ, la nord de Mureş seamănă cu cele moldoveneşti, iar graiurile din sudul Ardealului, cu cele munteneşti. Primul text (din Banat)

prezintă destule particularități care-i creează o situație aparte. De altfel dialectologii noștri vorbesc de un grai bănățean deosebit atît de cele « muntenești », cît și de cele «moldovenești» (în sensul dat aici acestor termeni geografici.)

Tot ce-am spus pînă acum se referă la vorbitorii cu puțină instrucțiune sau total neinstruiți, care au format multă vreme majoritatea populației de limbă romînească din țara noastră. În epocile mai îndepărtate acești vorbitori alcătuiau, putem spune, aproape unanimitatea [1], din cauza condițiilor social-economice: lipseau școlile, presa și toate celelalte mijloace de răspîndire a instrucțiunii pe care le cunoaștem astăzi și care ajută în cea mai largă măsură, între altele, la deprinderea normelor de pronunțare ale limbii literare. De aceea, între clasa conducătoare și masele populare nu exista aproape nici o deosebire: boierii erau, de multe ori, aproape tot așa de analfabeți ca și țăranii [2], și, deci, ambele categorii vorbeau la fel, cu particularitățile pe care în momentul de față le considerăm ca regionale. Chiar unii cronicari din sec. XVII, care știm că au făcut studii înalte la școli poloneze, nu vorbeau o limbă romînească prea deosebită de a țăranilor, cel puțin din punctul de vedere al pronunțării, cum poate constata oricine parcurgînd cîteva pagini din cronica lui Ureche sau a lui Miron Costin [3].

Așa se explică prelungirea pînă în zilele noastre a deosebirilor fonetice, atît de numeroase și atît de mari, dintre diversele graiuri locale de la unul la altul și de la toate la limba literară. Pe măsură ce se răspîndește știința de carte, aceste deosebiri se împuținează, cum poate observa oricine, urmărind propria sa vorbire de-a lungul cîtorva ani. Limba scrisă a exercitat mereu și continuă din ce în ce mai mult să exercite o foarte puternică influență asupra graiurilor populare, adică asupra oamenilor care le vorbesc. Prestigiul cuvîntului scris este incontestabil, iar cînd intervine și valoarea mare a scriitorului sau a savantului, acest prestigiu nu cunoaște nici o limită. Am arătat mai sus că cronicarii și alți autori moldoveni se lăsau influențați, evident fără o intenție specială, de vorbirea muntenească, socotită de ei mai corectă, deși condițiile erau în acea vreme foarte puțin favorabile pentru exercitarea unei astfel de influențe.

De aceea, la începutul acestui capitol am afirmat, în treacăt, că pronunțarea romînească diferă nu numai după provincii, adică după graiuri, ci și după grupuri sociale. În cadrul aceluiași grai local există deosebiri, adesea mari și foarte mari, de la o categorie socială la alta. Aceste deosebiri se datoresc faptului că unele categorii sînt mai mult ori mai puțin instruite, altele, mai mult ori mai puțin neinstruite. Cele dintîi se apropie, în grade diferite, firește, dar se apropie,

[1] Cînd se scria slavonește, situația era și mai puțin favorabilă pentru cultivarea limbii romînești în sensul nostru de astăzi.

[2] Să se compare ce spune Neculce despre Constantin Cantemir, care « carte nu știa, ce numai iscălitura învățasă de o făcea ». Și acest boier a ajuns domn al Moldovei, după ce mai înainte fusese capichehaia țării sale la Constantinopol.

[3] Același lucru se constată și la cronicarii munteni, cu deosebirea că particularitățile lor regionale impresionează mai puțin, din cauză că adesea ele corespund pronunțării literare de azi.

de pronunțarea literară, pe cînd celelalte rămîn, în general, cu particularitățile graiului local pe care l-au deprins în familie și continuă să-l folosească în viața de toate zilele prin legăturile cu ceilați membri ai grupului social respectiv. Cu cît știința de carte este mai dezvoltată, cu atît se atenuează, adesea pînă la dispariție, particularitățile de pronunțare regională [1]. Un ardelean sau un moldovean instruit vorbește mai literar decît un muntean neinstruit, chiar dacă acesta s-a născut și trăiește în București, centrul cultural al țării. Intervine adesea și un element individual, care trebuie luat în considerație, fiindcă are importanța lui, mai ales cînd se manifestă într-o măsură destul de largă. Este vorba de oamenii care, printr-un act de voință sau numai din spirit de imitație (foarte recomandabil în cazul de față), caută să-și însușească normele limbii literare.

Hotărîtor este însă gradul de instrucțiune. Școala, presa, radioul, teatrul, conferințele publice etc. sînt cel mai sigur mijloc de înlăturare a particularităților regionale. Deși faptul este la îndemîna oricui, nu cred de prisos să insist puțin asupra lui, bazîndu-mă pe observații personale cu privire la propria mea vorbire. Ca moldovean, am deprins și am păstrat, într-o anumită măsură pînă astăzi, particularitățile de pronunțare ale graiului moldovenesc (din sudul provinciei).

Astfel eu pronunț, la fel cu moldovenii, *î* în loc de *i* după *ș*, *j*, *ț* etc. *(șî, jînd, țîn)* și *ă* în loc de *e* după aceleași sunete *(ășăz, jărpelit, bătrîneță)*. De asemenea prefac pe *e* neaccentuat (mai ales final) în *i (cali, treci)*, pe *ă* neaccetuat (iarăși final) în *î (casî, frumoasî)*[2]. Dar aceste particularități apar numai în cuvintele romînești vechi, mai exact spus în cuvintele pe care le-am auzit de la alții și le-am întrebuințat mereu în vrenea copilăriei, a « uceniciei » mele lingvistice. La școală am învățat numeroase alte cuvinte, fie neologisme (marea lor majoritate), fie tot vechi, dar inexistente în graiul meu de acasă. Le-am învățat din carte, adică din scris, precum și din auzite: profesorii, care le învățaseră și ei, pe cele mai multe, tot din carte, le pronunțau așa cum erau scrise. Rezultatul a fost că normele fonetice regionale amintite mai sus n-au mai avut nici o putere în cazul cuvintelor scrise pe care le-am pronunțat, de la prima lectură, ca în carte. Astfel, alături de *șî*, *zîc*, *jîgărit* etc., apar în vorbirea mea *șist*, *benzină*, *jilț*; alături de *sîlă*, *sîmt* etc., *sigur*, *silvic*, *sincer*; alături de *jărpelit* etc., *jenă* etc.; alături de *așăz*, *coșăr* etc., *șenilă*, *șeviot*, chiar *șes* (care este un cuvînt vechi, dar mi-a devenit cunoscut prin carte); alături de *zăci*, *zămos* etc., *muzeu*, *zel* (acesta din urmă se găsește în aceeași situație ca *șes)*[3] etc.

---

[1] Le amintesc numai pe acestea, fiindcă ele ne interesează aici. Dar afirmația este valabilă și pentru alte fapte de limbă, ba într-o măsură mai mare, întrucît particularitățile gramaticale și cele lexicale se însușesc mai ușor.

[2] De fapt, un sunet intermediar între *ă* și *î* (mai apropiat de *ă* decît de *î)*; la fel *-i* este un *e* foarte închis (aproape, dar nu perfect identic cu *i)*.

[3] Și alte cuvinte vechi, deprinse tîrziu (din carte), le pronunț ca în limba literară: *jertfă*, *jirebie*, *semeț*, *sitar*, *șerb*, *țel*, *țipirig*, *zid* etc. Cîteodată același cuvînt apare cu ambele aspecte fonetice: *ziuă*, *zîle* etc., dar *buna ziua* (această formulă am învățat-o mai tîrziu, căci formulele de salutare erau, la oamenii simpli din vremea copilăriei mele, altele: *bine v-am găsit*, *noroc (bun)*, *mai rămîneți sănătoși* etc.).

În ce măsură este hotărîtoare deprinderea, dovedește și mai elocvent faptul următor. Limba noastră posedă, cum știm, un foarte mare număr de neologisme în *-ație*, *-iție*, *-isie* etc. Sub forma aceasta a sufixului, unele dintre ele ne-au venit din rusește, la începutul secolului trecut (mai ales în timpul Regulamentului Organic). După eșecul revoluției de la 1848, burghezia, aliată curînd cu moșierimea, a organizat noul stat romînesc după modelul celui francez. Din punct de vedere lingvistic, această situație a dus la importarea unui număr enorm de cuvinte franțuzești, printre care multe de felul celor împrumutate mai de mult din limbă rusă. Dar forma lor originară diferea de a acestora, și atunci *administrație* a devenit *administrațiune*, *constituție-constituțiune* etc. Formele mai vechi se răspîndiseră uneori în cercuri destul de largi, și *comisie*, *poliție* etc. ajuseseră, la oraș, cuvinte curente, pentru motivul că în vremea regimului burghezo-moșieresc statul nostru era, pentru masele muncitoare, un stat cu adevărat polițienesc. Datorită acestui fapt, eu am cunoscut asemenea cuvinte încă din copilărie și le-am deprins cu pronunțarea lor populară: *comisîe*, *polițîe* etc. La școală le-am auzit sub forma «franțuzească»: *comisiune* (deci în *-iune* și cu *i* după *s)* [1], *petițiune* etc. Astfel am ajuns, la un moment dat, să întrebuințez cuvinte de celul acestora sub două forme: una «populară», în *-ie* și cu *î* după *s*, *ț* etc., a doua în *-iune* și cu *i* după *s*, *ț* etc. Situația s-a schimbat ulterior, în sensul că am rămas la formele în *-ie* aproape totdeauna (excepțiile, puține, sînt, între altele, *misie*, *rație* ș.a., care au înțelesuri diferite, după cum se termină în *ie* sau în *iune)*, iar la cuvintele deprinse din copilărie, dacă nu mă controlez, aplic așa zicînd norma fonetică a graiului meu de acasă și pronunț *administrațîe*, *comisîe*, *ocazîe* etc. [2] Chiar un cuvînt ca *mașînă* apare în vorbirea mea cu *î*, din cauză că l-am cunoscut și folosit în copilărie (bineînțeles, nu cu sensul de «automobil») [3]

Discuția de pînă aici arată că, în ciuda cauzelor adînci și vechi care au provocat deosebirile de pronunțare existente pînă astăzi de la un grai la altul al limbii romîne, înlăturarea particularităților regionale este posibilă. Pe măsură ce se răspîndește știința de carte și se intensifică munca de culturalizare prin toate mijloacele care ne stau la dispoziție, influența limbii literare devine tot mai puternică și duce, încet, e adevărat, dar sigur, la împuținarea abaterilor de la normele ei de pronunțare. În modul acesta poate și trebuie să se ducă lupta împotriva aspectelor fonetice locale [4] din vorbirea marii majorități a populației de limbă romînească din țara noastră.

În rezumat, problema aici în discuție este o problemă de politică culturală. Rezolvarea ei cade în sarcina tuturor oamenilor și tuturor întreprinderilor,

[1] *Polițiune* (ca Zița din «O noapte furtunoasă») nu spunea nici unul dintre profesorii mei, și tot așa n-am văzut această formă în vreuna dintre cărțile folosite atunci de mine!

[2] Pentru mai multe amănunte în legătură cu această problemă, vezi articolul meu *Mots savants et mots populaires (Bulletin Linguistique* IV, p. 5 urm.).

[3] *Mașina de treierat*, *mașina de la moara de foc* etc.

[4] Și nu numai fonetice. De altfel influența limbii literare se exercită în bloc, asupra tuturor aspectelor dialectale.

instituțiilor și organizațiilor de masă, a căror muncă, indiferent de natura ei, se desfășură, prin forța împrejurărilor, și sub aspectul cultural. Regimul nostru democrat popular, sub îndrumarea căruia clasa muncitoare construiește socialismul, pune din belșug la dispoziție mijloacele necesare pentru răspîndirea culturii. Școlile, neobișnuit de numeroase și de felurite, bibliotecile, existente astăzi în toate satele, căminele culturare, ateneele populare, radioficarea etc.: toate aceste instrumente de ridicare a nivelui intelectual sînt folosite pe o scară tot mai largă și au început deja să dea roade îmbucurătoare.

Un cuvînt greu are de spus în această problemă și Academia R.P.R., în sarcina căreia cade rezolvarea tuturor problemelor de limbă, printre ele și ortografia. Discuția noastră a arătat că între ortografie și ortoepie există o legătură indisolubilă: scriind corect, ajungem să vorbim corect, potrivit normelor limbii literare, după cum și invers, pronunțînd corect cuvinte și formele gramaticale, izbutim să le scriem corect. Ortografia trebuie să fie simplă și ușor accesibilă oricui, în primului rînd milioanelor de oameni ai muncii, care, din cauza regimurilor trecute, au rămas sau au devenit mai mult ori mai puțin neinstruiți. Dată fiind această legătură dintre ortografie și ortoepie, noile reguli ortografice trebuie să fie însoțite de un „îndreptar" sau vocabular ortoepic: o listă cît mai bogată de cuvinte cu privire la pronunțarea cărora există sau pot exista șovăieli. [1]

Se impun, deci, eforturi colective și eforturi individuale, din partea tuturor, pentru înlăturarea, în măsură maximă, a deosebirilor de pronunțare dintre graiurile locale și limba literară. O limbă cu adevărat națională, cum este a noastră, trebuie să fie în același timp și unitară: după cum națiunea, în sensul ei just, presupune înlăturarea tuturor divergențelor și intereselor regionale și de grup, tot așa limba națională trebuie să se dezbare de particularitățile locale, care sînt, de fapt, reflectarea vechilor deosebiri, inevitabile în epocile trecute, de la o provincie la alta și de la un grup social la altul.

Principalele particularități de pronunțare regională împotriva cărora trebuie luptat ar fi următoarele: *l*, *n*, *t*, *d* etc. muiați înaintea unui *e* în majoritatea graiurilor de peste munți (dintre care unele prefac pe *t'* în *k'*, pe *d'* în *g'*, iar altele în *č*, respectiv *ğ*); *i*>*î* și *e*>*ă* după șuierătoare (*ș*, *j*, *s*, *z*, *ț* etc.), fenomen general în graiurile moldovenești și în multe graiuri ardelenești, dar prezent mai mult ori mai puțin aproape pretutindeni [2]; *ă* neaccentuat >*î* și *e* neaccentuat >*i* (mai ales în poziție finală) [3], destul de asemănător cu cel precedent în ce privește răspîndirea geografică; *ă* neaccentuat > *a* (tipuri: *barbat* < *bărbat* și *casuță*

[1] Au apărut (1953) *Mic dicționar ortografic*, lucrat de Institutul de Lingvistică din București al Academiei R.P.R., pe baza normelor aprobate de Consiliul de Miniștri și care, e bine să adaug, nu se prea respectă în presa noastră periodică, și (1956) *Dicționar ortoepic*, întocmit de același institut.

[2] Cu acest fenomen merge împreună *ea* > *a* (din cuvinte ca *sară* < *seară*, *zamă* < *zeamă* etc.).

[3] De fapt, cum am mai spus, un sunet intermediar între *ă* și *î*, resp. între *e* și *i* (la acesta, mai apropiat de *i* decît de *e*).

< *căsuță* cu o extindere teritorială variabilă (*barbat*, general moldovenesc, *casuță*, în nordul Moldovei și, sporadic, în numeroase alte ținuturi ale țării); *ẹ* <*e* (în cuvinte ca *legẹ*, *mergẹ* etc.) și *ọ* <*o* (în *două*, *nouă*, *plouă*), caracteristice mai ales pentru graiurile transcarpatice, dar și pentru alte regiuni (Moldova de nord, în ce privește pe *ọ*); *ă*>*e* după *ș* și *j* (în multe graiuri muntenești: *fașe* <*fașă*, *plaje*<*plajă*); *e*>*ă* în *pă*, *dă* etc. și *i* <*î* în *dîn* (tot muntenesc); *sk'* >*șk'* (în *schimba*, *deschide*, *Paraschiva* etc.), fenomen de asemenea specific muntenesc [1].

Cap. VI: Modificări fonetice condiționate

Cuvîntul este un complex de sunete, după cum grupul sintactic [2] este un complex de cuvinte. Elementele alcătuitoare ale cuvîntului, ca și cele ale grupului sintactic, formează un tot bine închegat, în sensul că lipsa unui sunet în primul caz sau a unui cuvînt în al doilea caz poate duce (și adesea duce) la distrugerea unității, ceea ce implică dispariția cuvîntului sau a grupului sintactic ca atare, eventual transformarea lor în altele.

Unitatea cuvîntului este dată prin transmiterea limbii de la o generație la alta: cu excepția modificărilor fonetice inevitabile, care izvorăsc din însăși natura sunetelor și care se produc treptat, fără ca o generație, ba chiar și mai multe, să-și dea seama, cuvintele își păstrează forma și înțelesul lor consacrat și, deci, există ca atare pentru subiectele vorbitoare ale unei sau mai multor generații, cu condiția să nu li se modifice în mod voit și violent aspectul.

La grupul sintactic, unitatea este rezultatul unei îmbinări de cuvinte pe baza legăturilor logice dintre noțiunile respective. Același cuvînt se poate lega, rînd pe rînd, cu numeroase altele, datorită faptului că noțiunea exprimată de el poate să aibă raporturi logice cu numeroase alte noțiuni. De aceea grupurile sintactice nu sînt « date », nu se transmit de la o generație la alta, nici măcar de la un grup social sau de la un individ la altul [3]. Ele iau naștere în mod concret, pe măsură ce li se simte nevoia, impusă de realitatea înconjutătoare reflectată

---

[1] S-ar mai putea adăuga altele, printre care palalalizarea labialelor, cu aspecte numeroase și felurite (urmați de *i*, *p* devine *k'*, *b* > *g'*, *f* > *h'*, *v* > *γ'*, *m* > *ń*), răspîndită, în proporții variabile, pretutindeni, cu excepția Banatului și a unor ținuturi, puțin întinse, din diferite alte părți ale țării (afară de Moldova, dacă ne referim numai la provinciile istorice). Dar această particularitate este simțită de toată lumea ca regională (din cauza prea marii deosebiri dintre aspectul literar și cel local al sunetelor respective) și de aceea se evită relativ ușor. Așa se face că cine trece prin clasele cursului elementar sau trăiește cîtva timp într-un mediu unde labialele nu se palatalizează renunță fără nici o dificultate la ea.

[2] Înțeleg aici prin grup sintactic nu numai un grup de cuvinte care nu alcătuiesc o propoziție, fiindcă n-au un verb predicativ, ci și propoziția și fraza. Aceasta, pentru a scurta vorba.

[3] Afară de formulele devenite fixe cu vremea, ca *brînză bună în burduf de cîine*, *coate-goale*, *coada-șoricelului*, *gură-cască*, *mîță blîndă*, *ochiul-boului*, *sac fără fund*, *ieftin la făină și scump la tărîțe*, *gros de obraz*, *într-o ureche*, *în doi peri*, *sărac lipit (pămîntului)*, *deocamdată*, *din cale afară*, *dis-de-dimineață*, *alaltăieri*, *altmintrelea*, *bunăoară*, *cum se cade* etc., care au căpătat un înțeles special, deosebit de al elementelor lor alcătuitoare, cînd acestea apar în alte construcții sintactice.

în mintea noastră. Ceea ce se transmite sînt regulile abstracte de îmbinare a cuvintelor în grupuri sintactice, și pe baza acestor reguli se întocmesc grupurile sintactice ori de cîte ori cere situația obiectivă.

Așa stînd lucrurile, urmează că între elementele alcătuitoare ale cuvintului, ca și între ale grupului sintactic există o strînsă legătură, care face ca soarta unuia să depindă de a celorlalte, potrivit primei trăsături fundamentale a dialecticii marxiste: « În opoziție cu metafizica dialectica privește natura nu ca o acumulare întîmplătoare de obiecte, de fenomene, rupte unele de altele, izolate și independente unele de altele, ci ca un tot unit, coerent, în care obiectele, fenomenele sînt organic legate între ele, depind unele de altele și se condiționează unele pe altele. De aceea metoda dialectică socotește că nici un fenomen în natură nu poate fi înțeles, dacă este luat izolat, nelegat de fenomenele înconjurătoare, căci orice fenomen, în orice domeniu al naturii, poate fi prefăcut în nonsens, dacă-l privim nelegat de condițiunile înconjurătoare, rupt de ele, și, dimpotrivă, orice fenomen poate fi înțeles și justificat, dacă este privit în legătura sa indisolubilă cu fenomenele înconjurătoare, dacă-l privim așa cum este condiționat de fenomenele care-l înconjoară. » (I. V. Stalin, *Despre materialismul dialectic și materialismul istoric*, Editura Partidului Comunist Romîn, 1947, p. 9—11.)

Această trăsătură fundamentală a dialecticii marxiste se aplică și la limbă, în cazul de față, la cuvinte și la grupuri sintactice, considerate ca unități alcătuite din elemente care sînt legate între ele, depind unele de altele și se condiționează unele pe altele. În cap. III am avut prilejul să constatăm acest lucru ocupîndu-ne de alternanțele fonetice. De astă dată vom urmări cîteva fapte în legătură directă cu pronunțarea, privită din punctul de vedere al limbii literare.

Există numeroase cazuri în care, deși rostirea sunetelor este corectă, au loc totuși abateri de la regulile pronunțării literare, din cauză că un sunet suferă influența sunetelor învecinate și, drept urmare, se pronunță altfel decît trebuie, sau dispare.

Am amintit cu alt prilej transformarea în *e* a lui *ă* precedat de *j* și *ș* (mai rar de alte șuierătoare), explicînd-o ca un produs al asimilației: aceste consoane se rostesc muiat în unele graiuri muntenești, și de aceea, sub influența lor se rostesc « muiat » (adică palatal) și vocalele următoare, care devin astfel una *e*, cealaltă *i*. Ex.: *se degije*, *jelbar (<jalbă)*, *schije* (singular), *vraje*; *înduioșetor*, *îngroașe* (indicativ), *șeluț (<șal)*; *descurajind*, *înduioșind*, *îngroșind* etc. Datorită aceleiași pronunțări muiate, un *a* precedat de *j* sau *ș* devine, aparent, un diftong[1]: *descurajeat*, *jeale*, *mîrșeav*, *șease*[2] etc.

Deseori intervine în același sens și influența altor sunete, tot muiate sau palatate, așa încît *ă*, de pildă, este împins din mai multe părți să se transforme

---

[1] Elementul palatal existent în *j* și *ș* muiați, unit cu *a* următor, dă impresia că avem un diftong, pe care în scris îl notăm prin *ea*.

[2] Provine din *șase*, cu *ș* muiat. (Nu e, cum s-ar putea crede, continuatorul direct al vechiului *șease*, rezultat din *șese* > lat. *sex* + *e*, prin diftongarea lui *e* accentuat înaintea lui *e* final.)

în *e*. În astfel de condiții fenomenul are loc după *r*, *s*, *ț*, *z*. De pildă: *(să se) curețe*, *înseilezi*, *înzdreveni*, *întrezerite*, *(să) resfețe*, *zepezi* (plur. lui *zăpadă*) ș.a. Tot așa cred că trebuie explicate *bererie*, *fiererie* etc.: *ă* (din *berărie*, *fierărie)* s-a prefăcut în *e* sub influența lui *e* din silaba precedentă și a lui *ie* din silabele următoare[1]. Avem aici cazuri tipice de « armonie vocalică », dar nu pe baze strict istorice, ca produse ale unor legi fonetice care au acționat într-o epocă îndepărtată, ci în urma ivirii unei pronunțări specifice a lui *ș*, *j* în anumite graiuri locale sau prin influența, relativ recentă, a sunetelor palatale învecinate.

La fel, cel puțin în parte, trebuie să explicăm și apariția unui *i* în locul lui *e* la formele articulate ale pluralului substantivelor și adjectivelor feminine: *fetile*, *literile*, *mesile*, *operile; bunile*, *grelile*, *ultimile* etc. Va fi intervenind, în astfel de cazuri, și faptul că, la forma nearticulată a unor asemenea cuvinte, *e* final *(fete*, *bune)* se pronunță *i*, fiindcă e neaccentuat, dar cauza principală trebuie căutată în dismilație[2]: *e* al articolului, ajutat, foarte des (vezi exemplele), de *e* al temei, provoacă prefacerea lui *e* în *i*. În favoarea acestei explicații pledează existența, pe aceeași pagină[3], a formelor articuate, așa cum le-am redat aici, alături de cele nearticulate, cu *-e: fetile-fete*, *ultimile-ultime* etc. (N-am găsit niciodată *feti*, *ultimi* etc.)

Confundarea lui *i* cu *e* și invers apare, tot ca un produs al asimilației sau al disimilației, la unele neologisme, unde poate interveni, în cazul oamenilor neinstruiți, și greutatea de a-și însuși pronunțarea corectă. De pildă: *atitudene* (pentru *atitudine*)[4], *elexir* (pentru *elixir*), *evenement* (pentru *eveniment*), *femenin*[5] (pentru *feminin* ș.a). Poate că și la *destins* (pentru *distins*), *posibel* etc. a lucrat, într-o oarecare măsură, disimilația *(i-i > i-e)*.

Abaterile de la pronunțarea literară, avînd drept cauză aceeași influență din partea sunetelor învecinate, sînt mai numeroase și mai felurite decît rezultă din cele spuse pînă aici. Astfel în cazul neologismelor cu doi *n* (în silabe diferite), unul dintre ei este înlăturat prin disimilație, care înseamnează, de fapt, greutatea

---

[1] Ne putem gîndi și la altă explicație, mai puțin verosimilă, aceea că vorbitorii care rostesc așa aceste cuvinte le simt derivate de la *bere*, respectiv *fier* (plur. *fiare)*, nu de la *berar*, resp. *fierar*.

[2] Cum dovedește apariția acestei abateri de la pronunțarea literară și în vorbirea acelora care nu schimbă pe *e* final neaccentuat în *i*.

[3] Toate exemplele sînt culese de mine din limba scrisă.

[4] Și alte cuvinte în *-ine*.

[5] Va fi influențat și subst. *femeie*, deși span. *femenino* arată că fenomenul s-a putut produce pe cale pur fonetică. Acest termen gramatical ne amintește, fără să vrem, de *genetiv*, pe care mulți dintre noi îl pronunță și îl scriu *genitiv*. Este sigur că, într-o anumită măsură, a avut loc și aici o influență din partea vocalelor existente în silabele precedentă și următoare. Cauza șovăirii trebuie căutată în faptul că lat. *genitivus* avea și forma *genetivus*, despre care dicționarele limbii latine afirmă că se găsește în cele mai bune manuscrise. Și în germană sînt folosite ambele forme *(Genitiv* și *Genetiv)*, încît nu poate fi vorba de o greșeală de pronunțare. Trebuie totuși să ne hotărîm pentru una dintre cele două variante, și aceasta mi se pare că este *genetiv*, mai conformă cu deprinderile noastre fonetice. (Cf. și cuvintele înrudite cu el: *generație*, *geneză* etc.) Totuși *Micul dicționar ortografic* recomandă forma *genitiv* (după frc. *génitif?)*.

de a-i rosti pe amîndoi. Auzim adesea și chiar citim din cînd în cînd *conjuctiv*, *conjucție*, *indepedență*, *transcedental* etc. Cei care rostesc și scriu așa nu sînt totdeauna oameni neinstruiți (aceștia nici nu folosesc astfel de termeni, care aparțin, mai toți, limbajului științific). Că avem a face cu dificultăți de ordin fiziologic (ajutate și de sistemul fonetic al limbii noastre), dovedește răspîndirea, aș spune chiar generalizarea lui *delicvent* (pentru *delincvent*), care a fost acceptat, sub această formă (cu un singur *n*), chiar de către autorii Codului Penal al R.P.R. (nu însă și de *Micul dicționar ortografic*).

Nazala *n* provoacă și alte abateri de la pronunțarea corectă, apărînd acolo unde nu se justifică, și tot sub influența ei înseși, dacă pot spune așa. Este cazul lui *indentic* și *intinerar*, destul de frecvente chiar în scris și care se explică pe de o parte prin ceea ce specialiștii numesc anticipare (organele articulatorii iau poziția necesară rostirii lui *n* înainte de a ajunge la el), iar pe de altă parte, foarte probabil, sub influența numeroaselor cuvinte care încep cu *in*[1]. Cu aceste exemple seamănă, ca rezultat final (apariția lui *n*), *conrespunde* (și *conrespondență*), *conrupe* etc. (în loc de *corespunde*, *corespondență*, *corupe*). De astă dată cauza este analiza greșită a acestor cuvinte: deoarece avem în limba noastră verbele *răspunde* și *rupe*, vorbitorii stabilesc o legătură (îndreptățită, de altfel, sub raportul etimologic) între aceste elemente lexicale moștenite din latinește și neologismele *corespunde*, *corupe*, ceea ce provoacă, la mulți dintre ei, « descompunerea » acestora din urmă în părțile lor componente: *con*-(prefix)+*respunde* și *rupe*. Dar această analiză, justă din punct de vedere lingvistic, calcă principiul istoric care trebuie aplicat la limba noastră. Noi am împrumutat aceste cuvinte din latinește (sau din franțuzește), unde ele au forma *corresp*- și *corrump*- (resp. *corromp*-), cu *cor*- provenit din prefixul lat. *cum*-[2]. Asemănător cu acestea[3] este cazul lui *înfinge* (pentru *înfige*), care, deși regional în sens strict, este foarte răspîndit și apare chiar în scris.

Și *r* dă loc uneori la greșeli de pronunțare. Cuvintele din familia neologismului *propriu*, și anume *proprietate*, *proprietar*, *împroprietări* etc., pierd pe *r* din silaba a doua, sub influența disimilatoare a lui *r* din prima silabă[4]: foarte mulți oameni spun, ba unii și scriu, *propietate*, *propietar*, *împropietări*[5] etc. Din aceeași familie face parte, fără să fie simțit astfel de către toți vorbitorii, și vb. *(a-și) apropria* « a-și însuși ceva (un obiect etc.) », așadar « a-și face propriu (al său)

---

[1] Această influență nu s-ar putea totuşi exercita, dacă n-ar exista în corpul cuvintelor amintite aici un *n*. Mai trebuie arătat, pentru înțelegerea justă a fenomenului, că, înaintea unei consoane, *n* nu se pronunță ca un sunet propriu-zis, distinct, ci ca o nazalizare a vocalei precedente. Și acest fapt (poate mai ales el) contribuie la epenteza lui *n* (la apariția lui acolo unde nu se justifică.)

[2] Modificarea fonetică s-a produs în latină, de unde franceza a împrumutat aceste cuvinte, fără să le modifice partea inițială. *Correspondere* a apărut în latina medievală.

[3] Asemănarea constă în epenteza lui *n*. Altfe situația diferă.

[4] Această influență se exercită cu atît mai uşor, cu cît în ambele silabe *r* este precedat pe *p*.

[5] *Propriu* păstrează bine pe al doilea *r*. Fenomenul acesta a devenit normă corectă în limba spaniolă, unde apare chiar *propio*, nu numai *propiedad*, *propietario*.

un lucru». Din cauza disimilației, dar și, mai ales, a asemănării (care este, într-o anumită măsură, chiar semantică[1]) cu verbul vechi și răspîndit *apropia*, se spune adesea, ba se și scrie, *(a-și) apropia (ceva)*.

Mult mai numeroase sînt modificările provocate de sunetele înconjurătoare și avînd adesea drept urmare abateri dela pronunțarea literară, cînd intră în joc grupuri fonetice alcătuite din trei sau mai multe consoane. În cap. I am văzut că limba noastră, care este o limbă de tip consonantic, posedă un mare număr de cuvinte unde stau la un loc, una lîngă alta, trei, patru și (foarte rar, e drept) chiar cinci consoane. Rostirea acestor grupuri fonetice prezintă dificultăți, pe care vorbitorii le înving așa zicînd prin eliminarea unei consoane, eventual a mai multora.

Avem, mai întîi, o primă categorie de cuvinte, toate neologisme, formate cu prefixul *ex (= ecs)*. Cînd sunetul imediat următor este un *c*, intervine disimilația[2], ca mijloc de a înlătura dificultatea pronunțării: *excavator*, *exclama(ție)*, *excrescență*, *excursie* sînt rostite adesea *escavator*, *esclama(ție)*, *escrecență*, *escursie*. De la astfel de cazuri fenomenul s-a întins la altele[3], unde după *ex* avem altă consoană decît *c: experiență*, *explozie*, *exprima*, *extaz*, *extras*, *extrem(itate)* ș.a. apar în vorbire și, uneori, în scris ca *esperiență*, *esplozie* etc. Se pare că, în general, grupul *cs*, indiferent de natura sunetelor înconjurătoare, nu corespunde sistemului fonetic romînesc, căci și în cuvinte de felul lui *examen*, *exact* etc. *cs* pierde pe *c:* auzim, adesea și oameni instruiți, spunînd *ezamen* (sau *esamen*), *ezact* (sau *esact*) etc. Dacă ne amintim că grupul *cs* din elementele latinești transmise direct limbii noastre a suferit asimilarea lui *c* la *s* următor *(laxare > lăsare*, *maxilla > măsea)* sau a devenit *ps (coxa > coapsă)*, înțelegem de ce, la neologisme, același grup fonetic se menține greu, cu eforturi din partea vorbitorilor: romînii au pierdut (mai exact, n-au avut) deprinderea de a pronunța pe *cs*[4]. (Situația seamănă cu aceea din limba italiană, care de asemenea, ba într-o măsură mult mai mare decît a noastră, a înlăturat pe *cs* prin asimilarea parțială sau totală a lui *c* la *s: paradosso* alături de *esempio*.) Se înțelege că abaterile, semnalate aici, de la pronunțarea literară nu pot fi tolerate și trebuie combătute.

Nu numai împrumuturi mai mult ori mai puțin recente, ci și cuvinte vechi, adesea populare, prezintă fenomene asemănătoare cu cele arătate mai sus. În

---

[1] Un obiect, care n-a fost de la început, ci a devenit ulterior «al tău», e a p r o a p e de tine («ți l-ai apropiat» în sens material: l-ai adus, l-ai tras etc. lîngă tine, aproape de tine).

[2] Adică *csc > sc*, deci o disimilație (unul dintre cele două sunete identice dispare).

[3] Se poate să mă înșel, făcînd această afirmație, chiar dacă simte oricine că *exc-* este mai greu de pronunțat decît *exp-*, *ext-* etc., ba chiar decît *expr-*, *extr-* etc. Cf. fenomenul opus, produs al hiperurbanismului: *excroc* pentru *escroc*.

[4] Cf. totuși cuvinte grecești ca *exoflisi*, *doxă* ș. a., apoi împrumuturi mai recente de felul lui *boxă*, *intoxica*, *ortodox* etc., a căror pronunțare nu pare a prezenta dificultăți, cum dovedește păstrarea lor intactă în ce privește grupul consonantic aici în discuție. Exemplele date chiar acum au fost anume alese, pentru a arăta că în ele *cs* se găsește atît la începutul, cît și în interiorul sau la sfîrșitul cuvintelor.

unele cazuri eliminarea unui sunet din grupul consonantic este generală, fiind impusă de situația obiectivă, adică de imposibilitatea de a pronunța în mod natural toate consoanele. Este acesta cazul lui *cincisprezece* și *optsprezece*, pe al căror *č*, respectiv *t* nu le rostește nimeni, fiindcă nu poate: toți spunem *cinsprezece* și *opsprezece*, iar dacă vrem totuși să pronunțăm și aceste consoane, trebuie să facem o pauză după *cinci* și *opt*, ceea ce înseamnă silabisirea cuvintelor, adică o pronunțare artificială[1]. Ce facem într-o situație ca aceasta? Pentru *optsprezece* am dat soluția, indirect, în nota 2, unde am arătat că pronunțarea reală este la foarte mulți vorbitori cu o vocală după *t*[2]. În cazul lui *cincisprezece*, singura ieșire este, oricît s-ar părea de curios, punerea de acord a scrierii cu rostirea: dacă *-ci-* (adică *č*) nu se pronunță, urmează să nu-l mai scriem[3]. Soluția surprinde, din cauză că pe de o parte sîntem deprinși cu ortografia consacrată, iar pe de altă parte avem în minte, foarte vie, legătura de sens dintre *cinci* și *cincisprezece*, pe care le simțim ca aparținînd aceleiași familii de cuvinte.

Asemănătoare cu acestea, în ce privește situația de fapt (neputința de a pronunța), ca și soluția care se impune, sînt *untdelemn* și *totdeauna*, pronunțate de mult și de către toți vorbitorii *undelemn* și *todeauna*[4].

La alte cuvinte vechi condițiile obiective sînt mai puțin grele, și de aceea nu apar contradicții între pronunțare și scriere (adică între pronunțarea reală și cea literară) decît în vorbirea neîngrijită. Este, de pildă, cazul lui *vrednic*, pronunțat adesea *vrenic*, a lui *stîlpnic*>*stîlnic* (cuvînt prin excelență popular și folosit numai în numele de sărbătoare *Simion Stîlnicul)*, *pustnic*>*pusnic* [5], *vîrstnic*>*vîrsnic* *jertfă*>*jerfă* etc.

Asimilația, care am văzut că joacă un rol important în discuția de pînă aici, intervine și altfel, pentru a crea un dezacord între pronunțarea reală și cea aparentă, grafică, dacă-i pot spune așa (și, deci, presupus literară). Cuvinte ca *absent*, *absolvi*, *obște*, *obtuz*, *subțire* etc. se rostesc, de către toți vorbitorii de limbă romînească, cu *p*, nu cu *b*: *apsent*, *apsolvi*, *opște*, *optuz*, *supțire*, fiindcă înaintea unui *s*, *ș*, *t* etc. (consoane surde) nu se poate articula un *b*, consoană sonoră, care de aceea se preface în *p*.

---

[1] La *optsprezece*, o astfel de pronunțare dă naștere unei vocale după *t*: *optisprezece* sau *optusprezece*. Aceste forme de aud foarte des. Să nu uităm însă că aspectul vechi al lui *opt* avea un *u* final.

[2] Și alte numerale compuse cu *opt* dau loc la discuții de aceeași natură: *optzeci* și *optsute* pierd de asemenea pe *t* în pronunțarea reală (și din aceeași cauză: imposibilitatea de a-l pronunța), cu rezultate diferite de la unul la altul, căci *optzeci* devine *obzeci (p* se sonorizează, fiindcă este urmat de *z*, consoană sonoră), iar *optsute* se pronunță fără *t* (și fără vreo altă modificare, întrucît *p* și *s* pot sta alături, fiind amîndouă consoane surde).

[3] Deși la *cincisute* condițiile sînt, aparent, mai favorabile (căci avem numai trei consoane una după alta), situația este, de fapt, aceeași: *-č-* nu se pronunță, fiindcă nu se poate pronunța (decît cu pauză după el). La fel se petrec lucrurile cu *cincizeci*.

[4] Aici avem o asimilare a lui *t* la *d* următor, care s-a produs cu atît mai ușor, cu cît între aceste două sunete singura deosebire importantă este că unul e surd, celălalt sonor.

[5] Prounțarea lui *t* este destul de grea, din cauza elementelor fonice ale acestei consoane comune cu ale lui *n* (ambele sînt dentale).

La începutul prezentului paragraf am pus și grupul sintactic alături de cuvînt, prezentîndu-le pe amîndouă ca unități lingvistice alcătuite din elemente care sînt strîns legate între ele și, drept urmare, supuse unei influențe reciproce. După ce am arătat cum se poate manifesta această interdependență a elementelor alcătuitoare ale cuvîntului (= sunetele), se impune să urmărim fapte similare în domeniul grupurilor sintactice, și aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît, în mod obișnuit, fenomenele asemănătoare privind grupurile sintactice sînt neglijate.

Ceea ce trebuie spus din primul moment este că între cuvinte și grupurile sintactice nu există nici o deosebire din punctul de vedere care ne interesează aici. Legătura dintre elementele alcătuitoare ale unui grup de cuvinte este tot așa de strînsă ca și aceea dintre elementele constitutive ale cuvîntului (= sunetele). Ea se datorește raportului logic stabilit de mintea noastră între noțiunile pe care le exprimă elementele constitutive ale grupului sintactic. Cele două sau mai multe cuvinte ale acestuia alcătuiesc un tot la fel de unitar, chiar fonetic vorbind, ca și un cuvînt unic. Numai sentimentul că într-un caz avem mai multe cuvinte (din punct de vedere morfologic sau lexical), pe cînd în celălalt unul singur și, mai ales (consecință logică a acestui sentiment), deprinderea de a separa în scris elementele alcătuitoare ale grupului sintactic ne împiedică de a vedea just problema.

Am dat mai sus, printre alte exemple, pe *untdelemn*, cuvînt unitar, scris ca un cuvînt simplu, deși ori cine vede că avem a face cun unul compus. Ce deosebire este, în privința pronunțării, între *untdelemn* și *unt de vacă*? Absolut nici una. De ce le scriem totuși diferit? Pentru că pe cel dintîi îl simțim, semantic vorbind, cu un cuvînt unitar, al cărui înțeles ne trimite la o singură noțiune[1], pe cînd cel de-al doilea trezește în mintea noastră două noțiuni (și de aceea se opune altor grupuri, formate la fel, cum sînt *unt de oaie* și *unt de bivoliță*[2]). În primul caz s-au sudat definitiv cele trei cuvinte alcătuitoare ale grupului, dînd naștere unui compus propriu-zis, în cazul al doilea sudura este numai sintactică, nu și morfologică sau lexicală. Dar în limba mai veche se spunea *untul (a untului) de lemn*, așadar aveam atunci un grup sintactic identic cu actualul *unt de vacă (a untului de vacă)*.

Aici ne interesează numai aspectul fonetic al problemei. Sub acest raport, repet, nu există absolut nici o deosebire între cuvînt și grupul sintactic. Fenomene de felul celor constatate și discutate mai sus apar și la grupul sintatic: sunetele unui element constitutiv al acestuia pot fi (și sînt, de fapt) influențate și, deci, modificate de sunetele altui element, ca și cum toate la un loc ar alcătui un singur cuvînt. Astfel de modificări, care contează, la fel cu celelalte, în vorbire, căci și ele sînt tot așa de reale, aparțin unui capitol special al foneticii, numit de specialiști f o n e t i c ă   s i n t a c t i c ă.

[1] Dovadă, dacă ar mai fi nevoie, faptul că-l putem înlocui printr-un sinonim simplu *(ulei)*.
[2] Cf. și *unt de cocos*.

Limba scrisă nu ne ajută în studiul fenomenelor de fonetică sintactică, pentru motivul, deja arătat, că tradiția grafică impune (și trebuie să impună) scrierea separată a cuvintelor. În schimb, limba vorbită ne îndeamnă, aș zice ne silește să luăm în considerație fonetica sintactică, fiindcă așa se prezintă realitatea lingvistică obiectivă. De cîte ori nu ni se întîmplă să nu înțelegem un grup sintactic tocmai din cauză că elementele lui alcătuitoare sînt rostite unul după altul, fără alte pauze decît acelea pe care le cer și silabele unui cuvînt unic?[1] De altfel și limba scrisă ne poate fi de folos, mai ales dialogurile din operele literare[2], dacă cititorul știe să le interpreteze potrivit intențiilor autorului sau dacă noi înșine urmărim atent legătura sintactică dintre părțile alcătuitoare ale unui grup sintactic, ale unei propoziții sau fraze.

Iată un pasaj din M. Sadoveanu, *Nada Florilor* (arăt prin arcuri, puse dedesubtul cuvintelor respective, legătura dintre ele): — «Să știi că eu îs Pricop Litavoi... Poate ai mai auzit de mine. Dacă n-ai mai auzit, nu-i nimica: afli acuma. Eu îs cel care m-am tras în degete cu un boier Alecu Forăscu și l-am înfruntat, cînd ne spurca și ne batjocorea că ce ne trebuie nouă țăranilor unire și domn unul de-ai noștri pe care-l chema Cuza Vodă...».

Dacă am transcrie acest text ținînd seamă de fonetica sintactică, aspectul lui ar fi, aproximativ[3], următorul: «Să-știi că-eu-s-Pricop-Litavoi... Poate-ai-mai-auzit-de-mine. Dacă-n-ai-mai-auzit, afli-acuma. Eu-s-cel care-m-am-tras-în-degete-c-un-boier-Alecu-Forăscu și-l-am-înfruntat, când-ne-spurca și-ne-batjocorea că-ce-ne-trebuie nouă-țăranilor unire și-domn-unul-de-ai-noștri, pe-care-l-chema Cuza-Vodă...».

Numai puține exemple de fonetică sintactică propriu-zisă, adică de modificări fonetice, ne oferă acest text, de pildă dispariția lui *î* din *îs (eu-s)*, absorbit de *u* al cuvîntului precedent, transformarea în semivocală a lui *e* din *poate* și din *de* înaintea lui *ai* următor și a lui *i* din *afli* înaintea lui *acum*, ivirea diftongului *ia* prin îmbinarea lui *i* din *mai* cu *a* din *auzit*, contragerea lui *u* din *cu* cu *u* din *un*.

Textele culese din vorbirea vie a oamenilor simpli, dacă cel care le înregistrează are pregătirea fonetică necesară, ne sînt de cel mai mare folos pentru

[1] În ipoteza, frecventă, că vorbitorul are un debit rapid sau foloseşte grupuri sintactice cu care nu sîntem deprinşi sau rosteşte neglijent cuvintele. De multe ori sînt mai clar percepute pauzele dintre silabele aceluiaşi element constitutiv al unui grup de cuvinte decît pauzele dintre diversele lui elemente.

[2] Caragiale chiar şi în relatarea directă. De exemplu: *Tipătescu se-ntoarce . . . ;* (Cetățeanul turmentat) *vine amețit şi -mpleticindu-se ; ş-o aprinde* [țigara]; *bate-n masă ; îşi vîră capu-n mîini ; se-ncheie cu îngrijire la mintean* etc. Să se compare acest fel de a reda vorbirea reală cu următorul: . . . *pe care . . . nu îi pomeneşte ; nu am avea de analizat problema veniturilor (Studii,* ian.-martie 1953, p. 200, 209).

[3] Foarte aproximativ, fiindcă numai cu un aparat special am putea înregistra vorbirea aşa cum este ea în realitate.

înțelegerea foneticii sintactică. Este cazul culegerii întocmite de E. Petrovici, pe care am mai utilizat-o și din care voi reproduce cîteva fragmente. Autorul a notat exact vorbirea subiectelor anchetate nu numai în ce privește rostirea sunetelor considerate unul cîte unul, ci și legătura sintactică dintre cuvintele care alcătuiesc grupuri sintactice, folosind în acest scop semne speciale[1]. Pentru a nu îngreuia, în mod inutil, urmărirea și înțelegerea fenomenului, renunț la transcrierea exactă a diverselor nuanțe fonetice pe care le prezintă graiul respectiv, limitîndu-mă să reproduc întocmai legăturile dintre elementele alcătuitoare ale grupurilor sintactice.

« Ș-an dat drumu la γite la toate, afară dimpoiată și la porci la toḍ din coteṭe și i-a(n) scos pe poart-afară... și m-a(n) suit pe jireada de paie și am puz lepedeauă ude... Ș-apoi s-odunat mai mulț oameni-acolo...».

Cele mai multe fapte de ordin fonetic din acest text sînt asimilări ale sunetelor finale din cuvintele precedente la sunetele inițiale din cuvintele următoare. Astfel *m* al auxiliarului *am* nu se pronunță labial, cum ar trebui, ci dental, adică *n*, sub influența oclusivei dentale *d* a participiului *dat*, sau dispare, nazalizând pe *a*, cînd cuvîntul imediat următor începe cu *s* *(a(n) scos, a(n) suit)*, adică cu o spirantă, tot dentală, care nu poate, fiindcă-i un sunet continuu (nu momentan, ca *d*), să dea sprijin lui *m* (de fapt *n*) precedent, în sensul păstrării elementelor lui fonice. Observăm și fenomenul opus, anume prefacerea în *m* a lui *n* final înaintea unui cuvînt care începe cu o labială: *dim poiată*. Constatăm apoi sonorizarea unei consoane surde finale, cînd este urmată de un cuvînt cu o sonoră în inițială: *toț din* se pronunță *toḍ din*, iar *pus lepedeauă* devine *puz lepedeauă*. În sfîrșit *s-o adunat* s-a prefăcut în *s-odunat*, prin contopirea lui *-o* și *a-* într-un singur sunet (*o*, care ar trebui să fie deschis).

Iată încă un text care poate ilustra noțiunea de fonetică sintactică:

« Măi fag da rar... Strî(n)źi frunḍă di tăt fieliu, mai mult di sovîrv, în timpu cîn-îi în curățăli... Ș-apu sâ to^{t}-strîng pî(n) śi sâ scuturâ frunḍa. Sâ usucâ la umbrâ ș-apă-n ḍîua di Florii, îm postu mari, cîn-îi o săptămînâ pînă-m Paști... sâ pun la muiet într-om vas curat nou... Ș-ap-sâ(n)-śep a sâ freca buruienile, florile śelea, îm-mîn, îm-fiicari ḍî...»

Dacă trecem peste fapte deja constatate în textul precedent, urmează să relevăm pe *-c* > *g* sub influența lui *d-* al cuvîntului următor *(fag-da)*, dispariția lui *-d (*în *cînd)* înaintea unui *î- (cîn-îi)*, reducerea parțială a lui *t* final urmat de *s- (to^{t} -strîng)*, prefacerea lui *-n* în *m* din cauza lui *f-* și a lui *v-* următori *(îm-fiicari, om-vas < un vas)*.

---

[1] Tre uie să precizez că pe E. Petrovici l-a interesat mai mult, dacă nu chiar aproape exclusiv, modificările suferite de sunetele finale ale cuvintelor sub influența sunetelor inițiale din cuvintele următoare cu care alcătuiesc împreună un grup sintactic.

Să nu ne închipuim că numai în graiurile locale se petrec astfel de fenomene. În această privință, limba oamenilor instruiți, precum și limba literară nu diferă prin nimic esențial de vorbirea așa zisă populară. Evident că cele dintîi sînt mai îngrijite și de aceea prezintă cazuri de fonetică sintactică mai puțin numeroase decît aceasta din urmă, dar nu cantitatea, ci prezența faptelor interesează. Și nu există deosebiri, fiindcă fenomenul este produsul pur fiziologic, deci inevitabil, al înlănțuirii cuvintelor, al îmbinării lor sintactice (tot așa cum este inevitabilă influența reciprocă dintre sunetele aceluiași cuvînt). Vorbirea naturală este o vorbire «legată» în sensul cel mai strict: trecerile de la un cuvînt la altul se fac pe nesimțite, pauzele, cînd există, sînt impuse mai mult de necesitățile aparatului respirator și durează foarte puțin în interiorul aceleiași propoziții, adesea chiar în interiorul unei fraze. Vorbirea naturală este curentă, ca o apă curgătoare, fără opriri bruște sau prea sensibile și de aceea pare continuă, cu excepții relativ puține, provocate de intervenția unor stări psihice speciale, care nu contează în discuția unei probleme ca aceasta.

M-am oprit la fapte de felul celor studiate în capitolul de față pentru a arăta că chiar limba literară, ca să nu mai vorbim de celelalte aspecte ale limbii noastre[1], este, în realitate, mai mult ori mai puțin diferită de ceea ce pare ea a fi, cînd o redăm în scris. Altfel spus, însăși limba literară se abate, într-o oarecare măsură, de la normele ei abstracte, așa cum orice formă concretă a obiectelor din lumea înconjurătoare se abate de la aspectul lor abstract, existent în mintea noastră, în sensul că nu este, nu poate fi o realizare perfect identică a noțiunii înseși.

Aceasta nu înseamnă că ne este îngăduit să neglijăm cultivarea limbii literare. Dimpotrivă. După cum am spus și la sfîrșitul capitolului precedent, trebuie să depunem eforturi susținute pentru a evita tot ce nu corespunde regulilor de corectitudine perfectă ale limbii literare și a ne apropia astfel în măsură maximă de limba model, esență a limbii întregului popor.

Cap. VII: Tendințe fonetice în limba romînă contemporană

La fel cu toate lucrurile din natură și din viața socială, limba se transformă necontenit, suferă schimbări neîntrerupte. I se aplică și ei a doua trăsătură fundamentală a materialismului dialectic, pe care I.V. Stalin, *op. cit.*, p. 11—12 o caracterizează astfel: « În opoziție cu metafizica, dialectica privește natura nu ca o stare de repaos și de imobilitate, de stagnare și de neschimbare, ci ca o stare de mișcare și de schimbare neîntreruptă, de reînnoire și de dezvoltare neîntreruptă, în care întotdeauna se naște și se dezvoltă ceva, se distruge și dispare ceva. De aceea metoda dialectică cere ca fenomenele să fie privite nu numai din punctul de vedere al legăturii și condiționării lor reciproce, dar

[1] Și ale oricărei alteia.

şi din punctul de vedere al mişcării lor, al schimbării lor, al evoluţiei lor, din punctul de vedere al apariţiei şi dispariţiei lor. Pentru metoda dialectică este important, înainte de toate, nu ceea ce la un moment dat pare stabil, dar începe să moară treptat, ci ceea ce se naşte şi se dezvoltă, chiar dacă la un moment dat pare nestabil, căci pentru metoda dialectică de neînvins este numai ceea ce se naşte şi se dezvoltă.»

Limba romînă este continuarea limbii latine vorbite acum peste un mileniu şi jumătate în părţile de răsărit ale imperiului roman. Dar această limbă latină a suferit aşa de multe şi de mari transformări, încît, de cele mai multe ori, singuri specialiştii (şi nici ei totdeauna) pot recunoaşte în fapte de limbă romînă faptele latineşti corespunzătoare.

Deoarece pe noi ne preocupă aici numai problemele de ordin fonetic, voi aminti cîteva dintre schimbările importante pe care le-au suferit sunetele latineşti de-a lungul procesului de transformare a limbii latine în limba romînă. Astfel *t* şi *d* urmaţi de *i* au devenit *ţ*, resp. *(d)z*: *teneo* (> *tieneo*) > *ţin*, *dico* > *(d)zic*; *l* intervocalic > *r*: *salire* > *sărire*; *a* accentuat urmat de *m* + cons. sau de *n* > *î*: *campus* > *cîmp*, *manus* > *mînă*; *a* neacc. > *ă*: *casa* > *casă*, *tacebam(us)* > *tăceam* etc. etc.

Cele mai multe dintre aceste schimbări s-au produs în epoca de constituire a limbii romîne şi de aceea n-au atins sunetele de acelaşi fel din cuvintele împrumutate: *tină*, *dihanie*, *alean*, *cange* ş.a. păstrează, cum vedem, pînă astăzi, neschimbaţi pe *t*, *d*, *l*, *a* etc., deşi situaţia lor este identică cu a sunetelor corespunzătoare din cuvintele latineşti.

În schimb, s-au ivit modificări noi, necunoscute în perioada de formare a limbii noastre, la care au fost supuse atît cuvintele latineşti, cît şi împrumuturile. Este, între altele, cazul diftongării lui *e* şi *o* accentuaţi înaintea unui *ă* sau *e* din silaba următoare: *leagă* < lat. (*legat* <) *ligat*, *ceată* < v. slav. *četa*, *oiagă* «sticlă < magh. *üveg*; *coapsă* < lat. *coxa*, *groasă* < lat. *grossa*, *oaste* < lat. *hostis*, *boală* < v. slav. *boli*, *perioadă* (neologism), *coase* (plur. lui *coasă* < v. slav. *kosa*), *chioare* (plur. fem. al lui *chior* < turc. *kör*) etc.

În orice moment al existenţei ei, limba se găseşte în transformare, chiar dacă, de obicei, subiectele vorbitoare şi chiar specialiştii nu-şi dau seama de schimbările care au loc sub ochii lor. În general, trebuie să treacă vreme mai mult ori mai puţin îndelungată pentru a putea constata schimbările produse. Şi exemplele citate mai sus datează, în ce priveşte modificările suferite de sunetele respective, dintr-o epocă anterioară, cu privire la care ne informează textele vechi şi comparaţia dintre aspectele iniţiale şi cele ulterioare ale cuvintelor.

Cu toate acestea, nu totdeauna trebuie să aşteptăm trecerea cîtova generaţii, pentru a observa, dacă nu realizarea unor schimbări fonetice, cel puţin începuturile sau răspîndirea lor. De asemenea este posibil să se întrevadă sau chiar să se prevadă drumul pe care-l va urma, pînă la urmă, o modificare fonetică (şi de altă natură) în curs de dezvoltare.

Limba romînă actuală manifestă o serie de tendințe fonetice, dintre care unele sînt mai avansate, altele mai puțin avansate, dar toate s-au ivit într-o epocă anterioară celei actuale, cum se poate constata cu ajutorul textelor.

Să vedem pe cele mai caracteristice și care au șanse să se realizeze, adică să se transforme în norme fonetice generale. *u* final precedat de semivocala *i* tinde să dispară. Fenomenul trebuie socotit drept continuarea unei modificări fonetice foarte vechi. Știm că o bună parte dintre cuvintele latinești transmise limbii noastre[1] s-au terminat, la început, în *u* vocalic, care, după o bucată de vreme, slăbindu-i-se articulația din cauza poziției finale, a devenit semivocalic, pentru ca apoi să amuțească în limba literară și în numeroase graiuri locale. Astăzi foarte numeroase cuvinte latinești din limba noastră se termină în consoană în loc de *u*, și cu ele merg unele împrumuturi care au avut la început o situație asemănătoare cu cele latinești, în sensul că aveau și ele un *u* final. Din vremea cînd se terminau în *u*, substantivele masculine și neutre au rămas cu această vocală la forma lor articulată: *omul*, *scaunul* (în limba veche *omulu*, *scaunulu*, nearticulat *omu*, *scaunu*). Numai după consoană + *l* sau *r* se mai păstrează *u* final vocalic: *codru*, *suflu*, iar după o vocală avem un *u* semivocalic, care alcătuiește un diftong descendent cu vocala respectivă: *au*, *meu*, *ou* etc.

Tendința de slăbire și apoi de dispariție a lui *u* final este foarte veche. Ea se manifestă încă din sec. XIII, cum dovedesc cuvintele romînești existente în documentele slave și latinești ale epocii. Dar s-a realizat încet și necomplet, din diverse cauze, care nu ne interesează aici[2], și de aceea găsim încă și astăzi un *u* final, adesea slab, dar clar perceptibil, în numeroase graiuri locale. (Vezi *Micul Atlas Linguistic Romîn* II, h. 11, 43, 68, 135, 140, 143, 150, 159, 215, 309 și E. Petrovici, *Texte dialectale*, deja citat cu alte prilejuri.)

---

[1] În primul rînd, substantivele masculine şi neutre de decl. II şi IV (după ce au pierdut consoana finală *s* sau *m*), apoi pers. I sing. indic. şi conjunctiv prezent de la verbele tuturor conjugărilor, ale căror *-o* a devenit, de timpuriu, *u*, fiindcă era neaccentuat, pers. III plur. indic. prez. a verbelor de conjug. II-IV ş. a.

[2] Cf. Ov. Densusianu, *Din istoria amuțirii lui u final în limba romînă* (Analele Acad. Romîne, Memoriile Secției Literare, seria II, tom. XXVI, p. 1 urm.), Al. Rosetti, *Limba romînă în sec. XVI*, p. 48 urm.; Acelaşi, în *Bulletin Linguistique* I, p. 58 urm. Acest din urmă autor susține că *u* final a dispărut de mult (cu excepțiile arătate de mine în text) şi că acolo unde el se aude astăzi în graiurile populare avem a face cu o apariție relativ recentă, care se datoreşte felului special de a se articula unele consoane la sfîrşitul cuvîntului. Pare totuşi ciudat că, după ce a dispărut, *u* final a reapărut, indiferent în ce împrejurări. Afară de asta, nu văd cum s-ar putea dovedi că actualul *-u* din numeroase graiuri populare nu-i vechiul *-u*, ci un *u* nou. Numai dacă s-ar constata că a existat o epocă, fie şi de scurtă durată, în care *u* final lipseşte pretutindeni acolo unde lipseşte şi astăzi în limba literară, ipoteza lui Rosetti ar sta în picioare. Constatarea nu se poate face, dimpotrivă, atît textele tipărite, cît şi manuscrisele din secolele trecute prezintă mai mult ori mai puțin regulat pe *u* final acolo unde limba literară actuală nu-l mai cunoaşte. Interesant este amănuntul că în manuscrisul 253 de la Academia R.P.R., care conține cronicile lui Ureche, Miron Costin şi Neculce, acesta din urmă a scris cîteva pagini şi a făcut diverse adaosuri în partea al cărei autor este. Pretutindeni, după un grup consonantic, acest cronicar scrie *-u*, şi anume semnul *u* (chirilic) propriu-zis, nu unul dintre cele două « ieruri » (pe care de altfel nu le întrebuințează aproape de loc nici în alte cazuri). Cf. *Studii şi Cercetări Lingvistice* V, p. 341 urm.

Pentru limba literară actuală, principalul nostru obiect de studiu, prezintă importanță, în primul rînd, o serie de neologisme, la care putem observa oarecum direct cum lucrează tendința aici în discuție. Este vorba mai ales de cuvinte în care *u* final este precedat de un *i* semivocalic (ceea ce însemnează că alcătuiesc împreună un diftong) [1]. De pildă: *accesoriu*, *contrariu*, *laboratoriu*, *seminariu*, *serviciu* ș.a. Unele dintre acestea sînt pronunțate de toată lumea fără *-u: laborator*, *seminar*, la altele rostirea șovăie încă, dar majoritatea vorbitorilor folosesc forma fără *-u: contrar*, *servici* (adică *servič*), ceea ce dovedește că într-un viitor apropiat aceste forme pot deveni generale. Cîteodată limba pare a da sensuri sau funcțiuni diferite celor două variante. Astfel *accesoriu* circulă mai ales ca substantiv, *accesor* ca adjectiv. Adaptarea acestor cuvinte la sistemul limbii noastre nu-i deplină nici măcar în cazul tuturor celor care au pierdut pe *-u*. Căci, dacă *laborator* face pluralul « regulat » *laboratoare* (ca *condensator* — *condensatoare*, *tractor* — *tractoare*), *seminar* n-a ajuns încă la forma *seminare*, ci păstrează forma *seminarii*, care cere un singular *seminariu* (cum a sunat mai de mult acest substantiv). Tot așa nu spune încă nimeni *service* (acesta-i pluralul « normal » al lui *servič*), ci numai *servicii*, care are la baza sing. *serviciu*.

Alte cuvinte, cu *-u* în exact aceleași condiții, conservă, în general, aspectul inițial: *aluminiu*, *domiciliu*, *gimnaziu*, *prejudițiu*, *teritoriu* etc. Dar, pe măsură ce se răspîndesc în cercuri mai largi, manifestă și ele începuturi de adaptare, în sensul pierderii lui *-u*. Am întîlnit, rar, e adevărat, forme ca *alumin*, *domicil* (și *domițil*), *gimnaz* [2], *prejudiț*, *teritor* etc. Se mențin încă foarte bine *craniu*, *geniu* și alte cîteva, extrem de puține, datorită faptului că au, deocamdată, o circulație restrînsă, și aceasta, din cauza noțiunilor mai puțin accesibile pe care le exprimă [3].

O categorie aparte o formează cuvintele terminate în *-agiu* și *-egiu*. Cele dintîi cunosc și o variantă în *-aj*, mult mai răspîndită și adesea chiar unică: *atelaj* [4], *avantaj*, *grilaj*, *limbaj*, *pavaj* etc. Forma în *-giu* se păstrează printr-un act de voință, aș zice încăpățînată și cu caracter cosmopolit, căci nu este conformă cu sistemul fonetic al limbii noastre, cum dovedește faptul că, atunci cînd un astfel de cuvînt devine popular, el este primit sub aspectul în *-aj: curaj* circulă de mult în vorbirea oamenilor neinstruiți, care îl rostesc *coraj* (și *coraș* [5]).

---

[1] De fapt, după constatările specialiștilor (vezi cap. II), avem (sau am avut) un *u* vocalic precedat de o consoană muiată. În felul acesta se înțelege mai ușor slăbirea și apoi eventuala dispariție a lui *-u*.

[2] Acest substantiv a intrat în fondul mort (sau pasiv) al vocabularului, prin faptul că noțiunea pe care o exprimă nu mai este folosită.

[3] Va interveni însă, cu siguranță, influența limbii literare, care va opri această tendință și va face ca cuvintele respective să fie pronunțate de către toți vorbitorii așa cum le pronunță astăzi oamenii instruiți.

[4] Cuvînt oarecum popular, căci este des folosit în terminologia gospodăriilor agricole colective, cu sensul de « animale de muncă împreună cu vehiculul pe care-l trag. »

[5] De unde derivatul *corașliu* « vesel, bine dispus ». În sensul spuselor mele vorbește și faptul că vechiul *ǧ* a devenit *j* în limba literară și în numeroase graiuri locale: *agiutor* > *ajutor*, *gios* > *jos* etc.

Numai în mod cu totul excepțional a rămas *-agiu*, neconcurat de *-aj: naufragiu, omagiu, ravagiu*[1].

Cît despre cealaltă finală *(-egiu)*, situația se prezintă diferit, în sensul că toate cuvintele respective apar numai sub acest aspect: *cortegiu, privilegiu, sacrilegiu* etc. Faptul se explică așa cum am arătat mereu pînă acum: este vorba de cuvinte cu o circulație redusă (din cauza noțiunilor pe care le exprimă). Mă îndoiesc totuși că, chiar în cazul cînd ele se vor fi răspîndit în vorbirea maselor, vor ajunge la o formă paralelă cu *-aj* al celor deja discutate, adică *cortej, privilej*[2] etc. Nu vreau să spun cu asta că vor păstra mereu forma în *-egiu*. După cum *serviciu* (asemănător cu *cortegiu* etc., prin faptul că se termină într-o africată urmată de *-iu*) a devenit *servič*, tot așa *cortegiu, privilegiu* etc. se pot preface în *corteğ, privileğ* etc.[3] În acest sens vorbește, direct, *colegiu*, care este pronunțat de Agamiță Dandanache *coledzi*, adică, în limbaj nepeltic, *coleğ*. Putem fi siguri că autorul « Scrisorii pierdute » a auzit o pronunțare ca aceasta (cu *-ğ*) și, în consecință, a înregistrat-o ca scriitor, punînd-o în gura unui om puțin instruit, care se conducea, deci, în rostirea cuvintelor, după normele limbii populare, mai autentic romînești. Cu cuvintele în *-egiu* merg cele (puțin numeroase) în *-igiu*, *-ogiu* și *-ugiu: litigiu, orologiu, refugiu*.

În legătură cu *-iu* final ar mai fi de spus că sînt vorbitori care-l rostesc ca pe un diftong descendent *(-iŭ) : cortegiŭ, mediŭ, orologiŭ* etc. Cred că intervine influența sufixului *-iu* din cuvinte ca *albăstriu, căpriu portocaliu* etc. Astfel de pronunțări trebuie evitate, între altele și pentru motivul că elementele latinești terminate în *-ium* ni s-au transmis totdeauna sub forma *-ĭu* (*i* semivocalic și *u* vocalic): lat. *adjutorium* a devenit *adjutoriu* și apoi *agiutorĭu*.

Altă tendință fonetică a limbii romîne contemporane, care, la fel cu precedenta, datează de mai multă vreme și constituie o caracteristică atît a limbii literare, cît și a multor graiuri populare, este următoarea: în grupul *ie*, fie că alcătuiește un diftong, fie că ambele sunete sînt silabice, *i* tinde să dispară (în ipoteza din urmă, după ce mai întîi a devenit semivocală, cel puțin teoretic vorbind).

Trebuie să despărțim cuvintele vechi de celelalte. Primele au diftongul *ie* ca rezultat al evoluției fonetice: un *e* latinesc scurt (= deschis) s-a prefăcut în *ie*, de pildă *fiere* (< lat. **fĕle*, pentru *felle*), *mieu* (< lat. *mĕus*), *pierde* (< lat. *pĕrdere*) etc. Astfel de cuvinte se pronunță adesea fără *i*[4], cum dovedește, dacă

---

[1] Din cauză că se folosesc ambele variante, apar, adesea, forme hibride de plural, care trebuie evitate cu orice preț: *avantajii, peisajii* etc. Pluralul corect al lui *avantaj* este *avantaje*, iar al lui *avantagiu* — *avantagii*.

[2] Sună foarte franțuzește, ca și *avantaj, grilaj* etc. de altfel, care totuși nu fac de loc impresia că-s franțuzești. Aceasta, pentru că în limba noastră este frecvent suf. *-aș*.

[3] Dacă nu se va produce, cum putem crede, o reacțiune, sub influența limbii literare.

[4] Vezi *Micul Atlas Linguistic Romîn* I, hărțile 3 (cuvîntul *piele*) și 262 (cuvîntul *miei*, plur, lui *mieu*) și II, harta 115 *(piept)*, care nu sînt destul de concludente, din cauză că labialele s-au palatalizat (și astfel *i* semivocalic s-a contopit cu palatala precedentă). Pronunțarea *meu* este recomandată de *Micul dicționar ortografic*.

ar mai fi nevoie, faptul că *miere* se confundă cu *mere* (pluralul lui *măr*) și de aceea se spune foarte des (se și scrie, pe la magazine alimentare) *m(i)ere* de *albine*. În unele cazuri, destul de numeroase, chiar ortografia trădează această tendință: în scris apar din ce în ce mai rar forme ca *fier*, *miercuri*, *mieu* etc., de unde rezultă că, cel puțin la astfel de cuvinte, pronunțarea fără *i* este mai mult ori mai puțin generală. Se pare că dispariția lui *i* constituie o particularitate a limbii literare și a vorbirii oamenilor instruiți în mai mare măsură decît a graiurilor locale, care, prin faptul că, aproape toate, palatalizează labialele înaintea unui *i*, nu ne pot informa precis asupra acestui fenomen.

Situația neologismelor diferă în anumite privințe. Unele au în limba de origine diftongul *ie*, altele grupul *ie*, alcătuit din două vocale propriu-zise. Noi le-am primit pe toate cu *i-e*: *atelier*, *butonieră*, *piesă*, *proprietar* etc. Alături de aceste forme, care sînt literare și trebuie, deci, să se impună tuturor vorbitorilor, se aud (cîteodată chiar se scriu) și formele fără *i*: *butoneră* (de obicei *botoneră*), *maneră* (deja la « eroii » lui Caragiale), *pesă*, *propetar* etc. Eliminarea lui *i* nu s-a produs, probabil, dintr-odată, ci, cum am mai spus, după ce mai întîi va fi devenit semivocală, ceea ce a pus neologismele într-o situație asemănătoare cu a cuvintelor vechi (*fier*, *mieu* etc.). Rostirea fără *i* a acestor cuvinte constituie o particularitate a vorbirii oamenilor neinstruiți și de aceea trebuie combătută. De altfel, pe măsură ce se extinde știința de carte, formele corecte se răspîndesc și devin încet, încet generale. Un caz interesant în acest sens ne oferă cuvîntul *pionier*. Multă vreme s-a pronunțat cînd cu *i*, cînd fără *i* (după grupuri sociale și după indivizi)[1]. Cînd s-a creat de către Partidul Muncitoresc Romîn organizația pionierilor, unii tovarăși, influențați de aspectul grafic din limba rusă al acestui cuvînt (scris *pioner*, dar pronunțat *pionier*, întocmai ca *sovet* = *soviet*), au crezut că trebuie să spunem *pioner*. Discuția care a avut loc a restabilit faptele, și astăzi cred că nu mai rostește aproape nimeni altfel decît cu *ie* acest substantiv, foarte răspîndit grație tocmai popularizării organizației pionierești. Un exemplu elocvent de intervenție reușită în materie de pronunțare.

Tendința care duce la înlăturarea lui *i* din cuvinte străine de felul celor amintite aici are o cauză mai adîncă, și anume dificultatea de a rosti două vocale în hiat. Sistemul fonetic al limbii romîne nu îngăduie, în general, prezența hiatului. În acest sens vorbesc mai întîi cuvintele de origine latină: din *cuneus* (trisilabic) a ieșit rom. *cuiu* (prin fazele *cuniu*, *cuñu*), *filius* (trisilabic) a dat *fi(i)u* (după ce s-a prefăcut în *fil'u*), suf. *-torius* a devenit *-tor(iu)* etc. Această tendință de evitare a hiatului, existentă încă din latina tîrzie[2], a găsit un sprijin

---

[1] Avea sens pur tehnic, în limbajul militar (« soldat care lucrează la terasamente, instalare de poduri etc. »), şi unul oarecum figurat, de « om care porneşte primul o acțiune într-un domeniu mai mult ori mai puțin necunoscut ».

[2] Toate limbile romanice presupun, la cuvinte de felul celor pomenite aici, forme latineşti fără hiat. Cf. lat. *parietes*, devenit *parietes*, apoi *paretes*, aşa de asemănător cu *fier* < *fer*, *butonieră* > *botoneră* etc.

în limba veche slavă (iar mai tîrziu, în diverse alte limbi slave), care, cel puţin înaintea unui *e*, făcea să se ivească un *i* semivocalic, ceea ce ajuta la evitarea hiatului, în cazul cînd *e* era precedat de o vocală [1]. Căci hiatul se evită nu numai prin transformarea în semivocală a uneia dintre vocale (ca la cuvîntele vechi latineşti citate mai sus), ci şi prin apariţia unei semivocale între cele două vocale.

Limba romînă foloseşte ambele procedee, cum arată exemplele deja date. Destul de des unul şi acelaşi cuvînt este supus, după grupuri sociale şi după indivizi, cînd unui tratament, cînd celuilalt. Astfel cuvinte ca *aviaţie*, *social*, *ziar* etc. sînt pronunţate de marea majoritate a vorbitorilor *aviiaţie*, *sociial*, *ziiar*, dar alături de aceste forme se aud, rar, e adevărat (la oameni care nu sînt totdeauna neinstruiţi), şi *aviaţie*, *social*, *ziar* (cu *ia*). Iar de la forme cu *i* consonant nu-i greu să se ajungă la altele fără acest *i*, aşa cum am arătat mai sus: *botoneră*, *obect*, *pesă* [2].

Tendinţa de dispariţie a lui *i* semivocalic se observă şi în alte condiţii fonetice. Cazul cel mai frecvent este al lui *i* final, cînd înaintea lui se găseşte un *i* vocalic, ceea ce se întîmplă, de obicei, la forma articulată de genitiv-dativ sing. a substantivelor şi adjectivelor feminine, a căror formă nearticulată se termină în *i (cărţii — cărţi)*, la pluralul articulat sau nearticulat al substantivilor şi adjectivelor masculine, care au un *i* vocalic înaintea lui *i* final *(caii — cai*, *codrii — codri*, *copiii — copii)*, la persoana a II-a singular a indicativului şi conjunctivului prezent dela unele verbe ca *a fi*, *a şti*, *a veni (fii*, *ştii*, *vii)*, la persoana I sing. a perfectului simplu de la verbele de conjugarea a IV-a *(venii)* etc. Vorbirea unui mare număr de oameni, instruiţi sau neinstruiţi, se caracterizează printr-o foarte slabă pronunţare a lui *i* final, care deseori nu se aude absolut de loc. Se poate uşor constata acest lucru, iar cine doreşte să se documenteze găseşte material bogat şi interesant în colecţia de « Texte dialectale », citată mereu pînă aici, a lui E. Petrovici. Din cauza acestei articulări slabe, de-abia perceptibile, a lui *-i* se produc, în scris, numeroase greşeli: pe de o parte nenotarea acestui sunet *(cărţi* în loc de *cărţii*, *tu şti* etc.*)*, pe de altă parte, scrierea lui acolo unde el nu există de fapt *(doi codrii*, *ai noştrii)*, ceea ce duce la confuzia (în scris a) formei articulate a substantivelor şi adjectivelor cu cea nearticulată şi la confuzia pers. I sing. cu a III-a sing. de la perfectul simplu al verbelor de conjug. IV *(eu veni — el venii)*.

Astfel de scrieri, care, cîteodată, influenţează vorbirea, trebuie combătute, chiar dacă tendinţa în discuţie este puternică şi poate provoca, cu vremea, dispariţia totală a lui *i* semivocalic final în condiţiile arătate aici. Deocamdată există un număr mare de oameni care, fără nici o intenţie specială, pronunţă

---

[1] Cf. pronunţarea foarte frecventă a lui *aer*, *Boemia*, *duel* etc. cu un *i* între *e* şi vocala precedentă.

[2] Ba şi *ateler*, *caserie* etc., care presupun o fază intermediară cu *i̯ (ateli̯er*, *casi̯erie)*. Cf. şi *chestea (= chestia)*, notat, desigur pe baze reale, într-o revistă umoristică de pe vremuri.

pe acest *i* și fac, deci, o deosebire precisă între *fli* și *fi*, *codrii* și *codri* etc. În același timp, sistemul morfologic al limbii noastre nu permite un amestec al formelor articulate cu cele nearticulate (*codrii — codri*), al pers. I cu pers. III de la perfectul simplu, al pers. II sing. indicativ și conjunctiv prezent cu infinitivul (*tu știi* și (*poți*) *ști*) etc. Un mijloc practic pentru a combate cu destul succes nu numai greșeli de felul acestora, ci și însăși tendința care le provoacă, ar fi introducerea în ortografia noastră a lui *i* așa zis scurt (*ĭ*) ca semn pentru *i* semivocalic. Deoarece avem în pronunțare două feluri de *i*, trebuie să avem și în scriere două semne, cîte unul pentru fiecare dintre cei doi *i*.

Ar mai fi de înregistrat, din domeniul vocalismului, o tendință, pe care am amintit-o, indirect, cu prilejul discuției asupra pronunțării literare. Este vorba de prefacerea în *e* a lui *ă* precedat de *ș* sau *j*: *fașe*, *îngroașe*, *grije*, *deranjem* etc. Această particularitate, care-i produsul unei asimilații (*ș*, *j* se pronunță muiat și de aceea *ă* următor devine *e*), caracterizează vorbirea romînilor din diverse ținuturi ale țării. După *Micul Atlas Linguistic Romîn* (partea I, hărțile 295 și 296: cuvîntul *moașă*, și partea II, h. 283: cuvîntul *ușă*), localitățile care prezintă acest fenomen se găsesc, aproximativ, prin Muntenia (fostele județe Ialomița, Ilfov, Prahova, Muscel, Argeș), Oltenia (Mehedinți, Vîlcea, Romanați), sud-estul Transilvaniei și nord-vestul aceleiași provincii, dar nu constituie arii întinse[1]. Fără să încerc a pune la îndoială datele Atlasului, pot spune, pe baza impresiilor mele (care pot fi și, desigur, sînt nu numai vagi, ci, cîteodată, chiar greșite), că centrul tendinței de a transforma în *e* pe *ă* precedat de *ș* și *j* pare a fi, mai ales Bucureștii și teritoriul din jur (pe o întindere relativ mare)[2]. Aș mai adăuga amănuntul că această tendință se observă într-o largă măsură cu deosebire la adolescenți și la tineri. Doi frați, originari din Buzău, unde au trăit pînă la vîrsta de 19—20 ani și ai căror părinți pronunță *ș* și *j* duri, înmoaie regulat aceste două consoane (ei rostesc nu numai *mătușe*, *grije* etc., ci și *șianț* pentru *șanț*, *bonjiur* < *bonjur*). Mai interesant consider amănuntul că același fenomen apare și la tineri care s-au născut și au trăit o bucată de vreme în Moldova, unde nici vorbă nu poate fi de pronunțarea muiată a lui *ș* și *j*.

În domeniul consonantismului, tendința cea mai izbitoare este pronunțarea lui *s* ca *z* la un mare număr de neologisme. Situația se prezintă destul de complicat și de aceea este necesar să ne oprim ceva mai mult asupra ei.

Cauzele acestui fenomen sînt multiple. Intervine, în primul rînd, ortografia. În limbile din care am împrumutat cuvinte noi (franceza și germana, mai puțin italiana), *s* intervocalic (în germană, și *s* numai urmat de vocală) se pronunță *z*:

---

[1] Trebuie să precizez că există deosebiri, în ce privește răspîndirea geografică, nu numai între cele două părți ale Atlasului citat, ci și între hărțile 295 și 296 ale părți I, unde este vorba de același cuvînt (în una ni se arată pronunțarea lui *ș*, în alta, a lui *ă*). Ne-am așteptat ca acolo unde *ș* se rostește muiat să avem *e* în loc de *ă*. De obicei așa e, dar destul de des nu, ceea ce mi se pare curios.

[2] Mă refer la vorbirea oamenilor în general culți.

paysage, *philosophie*, *poésie* etc. Sub influența aspectului scris al acestor cuvinte, noi le-am scris și continuăm, adesea, să le scriem cu *s* în loc de *z*, cum le pronunțăm toți sau cei mai mulți dintre noi. În felul acesta s-a născut ideea și s-a creat deprinderea pronunțării lui *s* intervocalic ca *z* acolo unde în limbile respective se rostește un *s*[1]: *bazin*, *premiză*, *viteză*, ba chiar *azistent*, *chintezență*, *grimază*, *regizor*, *seziune* etc. Răspîndirea acestor rostiri diferă de la caz la caz, se pare, după cum cuvintele respective au pătruns mai adînc sau mai puțin adînc în vorbirea maselor largi. Astfel *viteză* este general, datorită faptului că dezvoltarea tracțiunii mecanice (prin automobile și diverse alte mașini) a popularizat noțiunea și, odată cu ea, cuvîntul care o exprimă. Foarte răspîndit, și pentru motive asemănătoare, este *bazin*: de la tovarăși ingineri care urmăresc și probleme de limbă în legătură cu terminologia tehnică am aflat că nu există muncitor, tehnician sau inginer care să pronunțe altfel acest cuvînt.

La cauza de ordin grafic amintită mai sus se va fi adăugînd, cîteodată, ceea ce s-ar putea numi fonetică stilistică. Sunetul *z* prezintă, față de *s*, cu care seamănă foarte bine, avantajul, dacă-i pot spune așa, că este mai expresiv, dată fiind sonoritatea lui (absentă în cazul lui *s*). Această calitate explică, cred, preferința maselor mai largi pentru *z* la cuvinte ca *bazin*, *viteză* etc., și tot ea trebuie invocată pentru a înțelege de ce termeni prea puțin răspîndiți, de felul lui *grimasă*, *premisă* etc., apar cu *z* în vorbirea oamenilor instruiți, care cunosc pronunțarea sau, cel puțin, ortografia acestor cuvinte în limba franceză. Interesant și semnificativ mi se pare amănuntul că nici unul dintre cei care spun *chintezență* nu pronunță tot cu *z* și pe *esență*[2]: acesta din urmă s-a banalizat, deci nu mai prezintă interes, pe cînd celălalt se bucură de prestigiul rarității, de privilegiul apariției în limbajul unui cerc redus de inițiați și de aceea trebuie să se distingă de « părintele » lui devenit « vulgar ».

Pronunțarea cu *z* în loc de *s* a făcut progrese mai ales după primul război mondial. Faptul trebuie pus în legătură cu influența germană exercitată, indirect, prin romînii din Transilvania și Bucovina, cunoscători ai limbii germane și formați (mai ales ultimii) la școli germane. Așa se explică, cred, rostirea cu *z* a unor cuvinte ca *consiliu* (cf. *conziliul dirigent*, organul administrativ superior de conducere al ținuturilor de peste munți în primii ani după 1918), *conversație*, *pensiune*[3], *patriotism*, *socialism* etc.

---

[1] Indiferent dacă scriem *s* sau *z*. Toate exemplele date în text se pronunță cu *s* nu numai în franceză *(bassin*, *prémisses*, *vitesse*, *assistant*, *quintessence*, *grimace*, *régisseur*, *session)*, ci şi în germană (cînd cuvintele corespunzătoare există şi în această limbă: *Bassin*, *Prämissen*, *Quintessenz*, *Grimasse*, *Regisseur*, *Session)*, de asemenea în rusă: *bassein*, *rejisser*, *sessia*.

[2] Partea a doua a lui *chintesență* este, cum vede uşor oricine, *esență*.

[3] Toate acestea există în nemțeşte şi se pronunță cu *z* în loc de *s*. Cu privire la ultimele două (şi la toate celelalte, foarte numeroase, terminate în *-ism)*, trebuie invocată, poate, şi influența italiană, care s-a putut exercita în unele cauri pe cale literară: cine ştie că ital. *razionalismo*, *patriotismo* etc. se rostesc cu *z* s-a putut lăsa condus de acest fapt, mai ales că, din punct de vedere fonetic, limba

z pentru *s* ne întîmpină și la un număr de verbe în *-isa*: *aterisa*, *furnisa*, *sezisa* etc., care au fost împrumutate din franțuzește, pornindu-se, nu ca de obicei, de la infinitiv, ci de la pluralul indicativului prezent, de la imperfect etc., unde există infixul *-iss-* (*atterrissons*, *fournissait* etc.). Cauza pronunțării cu *z*, devenită astăzi ca și generală, trebuie căutată în confundarea sufixului *-isa* [1] cu *-iza* (*comuniza*, *fasciza*, *naționaliza* etc.), mult mai frecvent și foarte productiv [2].

O ultimă problemă în legătură cu fonetica și ortoepia este adaptarea sunetelor străine la sistemul de pronunțare al limbii romîne. Această problemă am tratat-o deja în partea I (consacrată lexicului limbii romîne contemporane), cap. IV, d, unde ocupîndu-mă de neologisme, am urmărit, de aproape, adaptarea împrumuturilor lexicale la sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre.

---

noastră este foarte apropiată de italiană (mă gîndesc, înainte de toate, la dezvoltarea sunetelor latinești în amîndouă aceste limbi). Cf. însă și existența dubletelor cu *zm* la cuvinte ca *smeură*, *smîntînă*, *sismă* etc.

[1] E un fel de a spune «sufix», căci nu-l simte nimeni ca atare: dacă analizăm verbele respective, nu căpătăm nici o temă existentă în limba noastră (sau măcar în franceză).

[2] Pronunțarea lui *s* ca *z* acolo unde ea nu se justifică nici etimologic, nici prin faptul că a devenit deja mai mult ori mai puțin generală, trebuie combătută. Vezi acum *Micul dicționar ortografic*, unde problema este rezolvată diferit, de la caz la caz. Trebuie să arăt că, împotriva așteptărilor mele (probabil și ale altora !), această lucrare și-a «însușit» pronunțarea cu *z* la cuvinte ca *bazin*, *furniza*, *regizor* etc., care, așa cum am spus deja, nu se rostesc cu *z* în nici una dintre limbile de cultură cunoscute și accesibile nouă.

Partea a III-a: GRAFIA ȘI ORTOGRAFIA

Cap. I: Grafia Romînească

După cum se știe, cele mai vechi texte romînești datează din sec. XVI. În secolele anterioare s-a folosit limba veche slavă [1], care era limba oficială a celor două principate și totodată limba cultului religios. Datorită acestei situații, s-a scris la noi slavonește și după ce, o dată cu sec. XVI, a început a fi din ce în ce mai des întrebuințată limba romînă. Specialiștii noștri (istorici, filologi sau lingviști) sînt de acord că s-a scris romînește și înainte de sec. XVI, dar puțin și numai pentru nevoi particulare, căci conviețuirea, veacuri de-a rîndul, a romînilor și slavilor, ajutată de superioritatea politică și culturală a acestora din urmă, a dus, de timpuriu, la o puternică influență slavă asupra romînilor și, drept urmare, la impunerea limbii slave ca limbă a statului și a bisericii [2].

Ceea ce ne interesează direct aici este faptul că romînii au recurs la alfabetul chirilic, pe care-l foloseau slavii ortodocși, atunci cînd au început să scrie în limba lor. Alt alfabet nu cunoșteau, pentru că tradiția latină, foarte slabă de altfel [3], s-a pierdut: alfabetul latin fusese folosit numai în puținele acte oficiale,

---

[1] Prezintă deosebiri față de limba în care frații Metodiu și Chiril au tradus (în sec. IX) scrierile necesare cultului religios, datorită faptului că limba acestor scrieri devenise o limbă oarecum moartă, care trebuia învățată din cărți și nu putea fi învățată decît cu imperfecțiuni. Afară de asta, cei care scriau slavonește la noi erau, în marea majoritate a cazurilor, slavi, așadar oameni avînd drept limbă maternă o limbă slavă vie (de obicei bulgari și sîrbi în Muntenia, ruși și ucraineni în Moldova). Urmarea acestui fapt este că ei amestecau în slavona scrisă de dînșii particularități din propria lor limbă. De altminteri la fel s-au petrecut lucrurile în țările slave care s-au folosit de limba veche slavă (așa cum cele din Europa apuseană s-au folosit de limba latină în biserică și în actele oficiale). Din această cauză, slavona din Moldova se deosebea într-o oarecare măsură de slavona din Muntenia. Deosebirile amintite aici explică și denumirea de slavonă dată limbii slave folosite în principatele romînești: ea nu se identifică nici cu limba veche slavă, deși seamănă bine cu aceasta, și nu e (cu atît mai puțin) nici vreuna dintre limbile popoarelor slave vecine nu noi.

[2] Cultura avea atunci (pretudindeni în Europa) caracter religios: sîntem doar în plin ev-mediu.

[3] Condițiile n-au fost de loc favorabile pentru dezvoltarea unei culturi în limba latină. Atît coloniștii, cît și vîrfurile clasei conducătoare atutohtone, care și-au însușit această limbă, erau, în general, analfabeți.

care au încetat de a mai exista odată cu dispariția stăpînirii romane, și în inscripțiile de tot soiul, care nici ele nu durează mai mult decît aceeași stăpînire romană. Întrebuințarea alfabetului chirilic în scrierea limbii romîne datează, după toate probabilitățile, de pe la sfîrșitul sec. XIII sau începutul sec. XIV [1], ceea ce înseamnează că, oricît de puțin se va fi scris romînește înainte de sec. XVI, ortografia era deja aproximativ fixată cînd apar primele texte romînești.

Alfabetul chirilic avea, la început, foarte multe litere (43). Faptul se datorește pe de o parte bogăției de sunete a limbii vechi slave (în comparație cu latina, de pildă), pe de alta, adoptării din alfabetul grecesc, care i-a servit ca model, a unor litere de prisos. Astfel existau doi *o* (*o* și ω), doi *i* (и și і), plus un *y* (igrec sau ipsilon), care avea tot valoarea unui *i*, doi *z* etc. Pentru scrierea limbii noastre s-a simțit nevoia a două semne, care să redea pe *ĝ* și *î*, sunete necunoscute limbii vechi slave. În schimb, s-a renunțat la trei din totalul de 43 litere, așa că romînii au folosit o bună bucată de vreme acest alfabet cu 42 litere. Datorită marelui număr de semne, scrierea limbii noastre cu alfabetul chirilic a putut fi foarte apropiată de realitatea lingvistică, adică mai mult ori mai puțin fonetică. În același timp însă, tocmai pentru că erau așa de multe semne, se întrebuințau două pentru același sunet sau trei pentru două sunete deosebite între ele (*ă* și *î*, de pildă) etc., ceea ce provoacă pînă astăzi dificultăți de interpretare în ce privește valoarea fonetică exactă a literelor respective.

De aceea s-a simțit nevoia unei reglementări, și în sensul fixării unui semn anumit pentru un anumit sunet, dar și în sensul înlăturării literelor de prisos. Cea mai radicală reformă, care, de altfel, a prins, a fost a lui Eliade-Rădulescu, în Gramatica sa de la 1828 [2]: din 42 de semne, alfabetul chirilic a rămas cu 27. Sub influența școlii ardelene, care, prin unii reprezentanți ai ei, începuse a fi activă și în Principate (mai ales în Muntenia), începe să-și facă drum ideea de a înlocui alfabetul chirilic prin cel latinesc. Așa se explică apariția unui alfabet de tranziție, alcătuit din litere chirilice și latinești, care s-a folosit, cu deosebire în scrierile laice, după 1828 și pînă la introducerea oficială a alfabetului latinesc (1860 în Muntenia și 1862 în Moldova).

Alfabetul latinesc apare la noi cu mult înainte de data introducerii lui oficiale. Încă de pe la sfîrșitul sec. XVI îl găsim folosit, în condiții speciale, e adevărat, de către boierul moldovean Luca Stroici, care trăia exilat în Polonia, împreună cu fostul domnitor al Moldovei Ieremia Movilă: aflîndu-se într-o țară catolică, unde alfabetul folosit era cel latinesc, nu-i de mirare că, la cererea unui polonez curios să știe cum arată grafic limba noastră, refugiatul politic moldovean a scris, cu litere latine, rugăciunea « Tatăl nostru ».

În secolele următoare se înmulțesc cazurile de acest fel, iar textele scrise cu alfabetul latinesc au uneori întinderea unor cărți. Totuși, numai o dată

[1] Cf. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, p. 16.

[2] Înaintea lui a făcut o încercare similară, fără rezultat practic, E. Văcărescul în Gramatica lui de la 1787 (redusese numărul literelor la 33).

cu apariția primei lucrări lingvistice a școlii ardelene, și anume gramatica lui Samuel Micu (*Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, 1780), se pune problema întrebuințării alfabetului latinesc pentru redarea în scris a limbii noastre. Ideea aceasta pornea, cum știm, din convingerea despre originea latină a limbii romîne, care trebuia dovedită prin toate mijloacele, în vederea obținerii de către romîni a unor drepturi egale cu ale celorlalte popoare din Transilvania. Între aceste mijloace, un loc important trebuia să ocupe scrierea cu litere latinești, atît prin ea însăși, cît și, mai ales, prin folosirea unui sistem ortografic care să dovedească oricui, de la prima vedere, că romîna este o limbă « pur latină » (așa cum, după aceeași convingere a reprezentanților școlii ardelene, poporul romîn este « curat roman »).

Cîtă vreme s-a scris cu alfabetul chirilic, oamenii nu se prea întrebau dacă scrierea corespunde sau nu vorbirii și, în caz afirmativ, în ce măsură corespunde. Ei nu-și puneau această întrebare, pentru că li se părea natural ca între aspectul vorbit și aspectul scris al limbii să existe o potrivire. De ce au fost inventate diversele mijloace de a comunica, prin limbă, și de la distanță (în spațiu și în timp) cu alți oameni, cu alte generații? Tocmai pentru a nu exista nici o deosebire între comunicarea orală, directă, și cea scrisă, indirectă: depărtarea care-i separă pe oameni nu trebuie să ducă la falsificarea sau denaturarea celor ce au a-și comunica.

Această idee a existat, conștient sau nu, în mintea tuturor creatorilor de alfabete și, putem adăuga, deși se înțelege de la sine, în mintea oamenilor simpli din toate timpurile și din toate locurile. E destul să ne uităm la felul cum scrie cineva care a făcut numai cîteva clase ale cursului elementar, spre a ne da seama de starea psihologică a primului om pus în situația de a-și fixa în scris ideile. Luptă cu greutăți mari, e adevărat, face greșeli multe, fiindcă-n-are încă deprinderea scrisului, dar nu se gîndește nici un moment să scrie altfel decît vorbește.

Cu un asemenea om trebuie comparați, din punctul de vedere al atitudinii lor față de scriere, toți cei care au folosit la noi, în veacurile trecute, alfabetul chirilic. Ei erau, fără să știe, în mod firesc, partizani ai ortografiei fonetice: scriau, adică, așa cum vorbeau. Se înțelege că corespondența dintre scriere și vorbire era numai aproximativă, că, pe măsură ce trecea vremea, limba suferea modificări, pe cînd scrierea rămînea aceeași, că destul de des, mai ales după crearea unei tradiții grafice, intervenea chiar voința de a nu schimba scrierea nici atunci cînd ea se deosebea lămurit de vorbire, etc. Cu toate acestea, deosebirile dintre aspectul scris și cel vorbit al limbii noastre erau, în epoca alfabetului chirilic, neînsemnate. Ajuta la aceasta și faptul, deja amintit, că acest alfabet poseda un mare număr de litere, ceea ce excludea, cel puțin teoretic, folosirea aceluiași semn pentru mai multe sunete.

În momentul cînd s-a pus problema folosirii alfabetului latinesc, situația s-a schimbat fundamental. Școala ardeleană cerea să se scrie limba noastră cu

litere latinești nu numai pentru că romîna este continuarea limbii latine și, prin urmare, i se potrivește mai bine alfabelul latinesc, ci și pentru alt motiv, în ochii ei mult mai important, care explică întreaga atitudine a acestei școli în materie de limbă. Scrierea cu litere latinești trebuia să dovedească, după cum am mai spus, originea « pur latină » a limbii noastre. Pentru atingerea acestui scop se impunea înlăturarea, în măsură maximă, a deosebirilor, multe și adesea mari, produse de dezvoltarea istorică a poporului romîn, dintre latină și romînă. Ideea aceasta îi stăpînea pe reprezentanții școlii ardelene cu atîta putere, încît problema ortografiei a căpătat în mintea lor o importanță hotărîtoare, cu mult mai mare chiar decît problemele limbii înseși. Așa se explică, între altele, mulțimea lucrărilor privitoare la ortografie alcătuite de dînșii în primii ani ai secolului XIX.

Și după cum alfabetul chirilic, grație numărului mare de litere, ducea, prin forța lucrurilor, la o ortografie mai mult ori mai puțin fonetică, tot așa numărul mic de semne ale alfabetului latinesc (raportat la sistemul fonetic al limbii noastre, mai bogat decît al limbii latine) împingea, chiar și fără vreo intenție specială din partea gramaticilor și lingviștilor, la o ortografie mai mult ori mai puțin etimologică. Astfel latina n-avea vocalele *ă* și *î*, nu cunoștea consoanele *ș*, *ț* etc. De aceea, pentru redarea în scris a acestor sunete, era nevoie ca literelor latine respective să li se aplice semne așa numite diacritice, care să arate deosebirea dintre două sau trei sunete reprezentate prin aceeași literă. Așa s-a ajuns la *ă*, *â*, *î*, *ș*, *ț* etc.: semnele puse deasupra sau dedesubt înlătură confuzia lor cu *a*, *i*, *s*, *t* etc. Pentru reprezentanții școlii ardelene, ca și pentru urmașii lor din școală latinistă, aceste semne diacritice n-aveau nici un rost: din moment ce *ă* romînesc provine dintr-un *a* sau dintr-un *e* latinesc, este logic ca el să fie redat în scris prin *a* sau *e*, după cum cuvîntul latinesc din care provine[1] cuvîntul romînesc avea un *a* sau un *e*. La fel în cazul lui *î*, care are la bază cînd un *a*, cînd un *e*, cînd un *i* latinesc: se va scrie, rînd pe rînd, *a*, *e* sau *i*, fără nici un semn special deasupra sau dedesubt.

Mai mult decît atîta. Deseori sunetele latinești au suferit, de-a lungul veacurilor, transformări așa de profunde, încît n-a mai rămas nimic din ele. Este cazul lui *l* și *n*, care, sub influența lui *i* următor, s-au înmuiat, devenind *l'* și *ń* (la fel în celelalte dialecte ale limbii noastre, unde se păstrează pînă astăzi), iar apoi au dispărut (s-au « topit » în masa palatală a lui *i*). Unii latiniști nu țineau seamă de acest fapt și scriau, de pildă, *liepure* (pentru *iepure*), *cuniu* (pentru *cuiu*), ca să arate celor care nu voiau să recunoască romînilor drepturi egale cu ale celorlalte popoare din Transilvania că cuvintele respective sînt lat. *lepus,-oris* și *cuneus*.

[1] Sau ni se pare că provine (şi latiniştilor de toate speciile li « se părea » foarte des că diverse cuvinte slave, maghiare etc. provin din latineşte).

Astfel s-a ajuns la *ortografia etimologică:* se scriu cuvintele nu cum se pronunță, ci în așa fel, încît să li se recunoască ușor etimologia, adică originea, în cazul nostru originea latină. Între diferiții reprezentanți ai latinismului au existat unele deosebiri în ce privește limitele sistemului etimologic. Cipariu, de pildă, care, cum știm, a inaugurat studiul limbii romînești vechi, se oprea, urmărind înapoi evoluția limbii noastre romînești, cel puțin teoretic, la sec. XVI, cînd apar primele texte romînești: ortografia lui etimologică ținea seamă de aspectele cele mai vechi ale limbii noastre. În schimb, Laurian și Maxim, autorii primului dicționar academic al limbii romîne, mergeau pînă la limba latină, pe care o luau ca model în scrierea limbii noastre. Trebuie să precizez totuși că, de fapt, deosebirile dintre unul și ceilalți sînt neînsemnate.

Iată două mostre de scriere etimologică. T. Cipariu, *Principia de limba si de scriptura*, Blasiu 1866, p. 3: « Cea mai via convingere a' autoriului, si impreuna, pre cumu crede, a' toturoru romaniloru cunoscutori, de intru inceputu fù: cumu cà limb'a romanesca, cà dialectu italicu, pre la inceputulu aratarei ei in Dacia, erà cu multu mai curata in forme, si mai avuta in cuvente romane, de cumu este astadi, — cumu cà, prein contactulu si amesteculu cu popora de altu sange si de alta limba: slavi, greci, unguri, turci, si prein despotismulu slavonismului in curti si in besereca prein seculi nenumerati, a pierdutu multu deintru amendoue (forme si cuvente), nu numai, ci cà a si impromutatu multe de la acelesi popora, atatu forme câtu sî[1] cuvente. »

A. T. Laurianu si J. C. Massimu, *Dictionariulu limbei romane* (dupo insarcinarea data de Societatea Academica Romana), Bucuresci 1871, vol. I, p. V: « Prefatione. Presentandu nationei una carte de insemnatatea acestei-a, una carte care coprende tesaurulu cellu mai pretiosu allu totoru Romaniloru, se semte imperiosa necessitate de a spune in câteva vorbe, ce coprensu s-a aflatu co s-ar cadé se aiba cartea preste totu, cu ce planu si economia se se lucredie fiacare articlu in parte, in ce forma ortografica se se investimente fiacare cuventu, ce face obiectulu unui articlu. Coprensulu Dictionariului si allu Glossariului. Glossariu, Vocabulariu, Dictionariu, suntu numirile romanice celle mai usitate, cari s-au applecatu si se appleca la collectioni coprenditorie de materi'a unei limbe. Glossariele inse nu coprendu decâtu vorbe mai multu sau mai pucinu essite d'in usulu limbei. Vocabulariele nu dau decâtu cuventele celle mai usitate cu insemnarile celle mai communi. Numai dictionariele cauta a imbraciosia tota materi'a unei limbe. »

---

[1] Aceste două cuvinte, cu *â* şi *î*, trebuie, cred socotite ca greşeli de tipar (cf. *atatu*, fără *â*, şi *si*, scrise regulat aşa).

În amîndouă aceste fragmente observăm lipsa, aproape totală [1], a semnelor diacritice la *a*, *i*, *s*, *t*, *d*, atunci cînd aceste litere redau pe *ǎ*, *î*, *ș*, *ț*, *ẓ*. Alte asemănări: articolul enclitic feminin se desparte prin apostrof de cuvîntul căruia-i aparține (*limb'a* Cipariu, *materi'a* Laurian — Maxim); *u* final apare pretutindeni unde exista în latină (după căderea consoanelor finale și după prefacerea lui *-o* în *-u* la diverse forme verbale), pentru motivul (în cazul lui Cipariu) că și limba romînească veche cunoaște această finală vocalică; tot așa păstrează ambele sisteme pe *i* înaintea lui *u* la cuvinte ca *autoriu*, *vocabulariu* etc. (fiindcă atît latina, cît și romîna veche cunoșteau grupul fonetic *-riu*) [2] etc. Latinismul « pur » al autorilor Dicționarului academic se manifestă în folosirea consoanelor duble (*cellu* < lat. *eccu-illu*; *necessitate*, neologism din lat. *necessitas*), în introducerea literei corespunzătoare latinești fără să se țină seamă de sunetul romînesc (*co* = *că*, rezultat din lat. *quod*, *semte* = *simte* < lat. *sentit*) și a formelor gramaticale latinești (*communi*, pluralul feminin al adj. *comun*, care în latinește era de decl. III și de aceea avea aceeași formă pentru masculin și feminin; *totoru* pentru *toturoru* al lui Cipariu, fiindcă pluralul masculin al lat. *totus* făcea sau trebuia să facă la genitiv *totorum*) etc. Observăm și întrebuințarea unor cuvinte latinești care n-au existat niciodată în romînește: (*se se*) *investimente* = (să se) îmbrace [3].

Se știe că, la începuturile ei, fosta Academie Romînă era alcătuită, în majoritate, din latiniști fățiși sau camuflați. De aceea sistemul etimologic extremist al lui Laurian, Maxim etc. s-a impus pentru un timp [4]. După eșecul dezastruos al dicționarului întocmit de aceștia și drept urmare a atitudinii unor oameni legați de popor prin limba pe care o foloseau în operele lor literare (Alecsandri, Odobescu ș.a., membri ei înșiși ai Academiei), a fost părăsită ortografia etimologică și înlocuită prin una care reprezintă un fel de compromis între sistemul etimologic al latiniștilor extremiști și sistemul fonetic. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași 1894, p. 271 o numește pseudoetimologică și o atribuie « Junimii », care, după înfrîngerea latiniștilor, izbutește, prin Maiorescu și prietenii acestuia, să fie atotputernică la Academie [5]. Înainte de a fi adoptată

---

[1] Apare numai la *â* și (în ortografia lui Cipariu) la *à* cu valoarea lui *ǎ*. Accentul (') se întîlnește și la Laurian-Maxim, dar cu valoare de accent propriu-zis.

[2] Trec peste alte puncte comune, ușor de constatat și care arată că deosebiri esențiale între latinistul « moderat » Cipariu și latiniștii « extremiști » Laurian-Maxim » nu există.

[3] Singurul în fragmentul reprodus, dar nu singurul în toată lucrarea. Faptul acesta dovedește că ortografia latinistă urmărea și modificarea limbii, chiar în vocabular, nu numai în gramatică și în pronunțaaıe

[4] Să nu uităm că scopul principal pentru care fusese întemeiată Academia a fost de a legifera în materie de limbă, cu ajutorul unui dicționar, al unei gramatici și al unei ortografii.

[5] Iată ce spune A. Philippide, *Introducere în istoria limbei și literaturei romîne*, Iași 1888, p. 56: « La 1867 J u n i m e a din Iași a propus un compromis între etimologismu și fonetismu — care a fost de la început și este pînă astăzi ortografia C o n v o r b i r i l o r l i t e r a r e — caracterizat mai ales prin întrebuințarea unuia și aceluiași semn pentru ambele sunete *ǎ* și *î* ».

(1881), această ortografie a fost îndelung discutată: « În sesiunile generale din 1880 și 1881, Academia Romînă, în lungi dezbateri, a așezat regulele ortografiei romîne, părăsind ortografia etimologică adoptată de Societatea Academică la 1869, ortografie care o izolase de mișcarea literară a aproape întregii națiuni, din cauză că acea sistemă de scriere n-a fost primită și întrebuințată mai de nici un scriitor de merit. Academia reconstituită la 1879 ca institut național, a crezut de bine a reveni asupra acestei importante chestiuni și a întocmi pentru publicațiunile sale o ortografie mai ușoară și mai rațională, lăsînd vechiul etimologism riguros, dar neprimind nici principiul scrierii fonetice, după cum l-au înțeles unii, fără nici o regulă, scrii cum vorbești; ea a mărginit regulele scrierii romîne numai în marginile unui etimologism romîn, nu latin, și astfel a crezut că a rezolvat deocamdată chestiunea scrierii limbii romîne, cel puțin în punctele sale principale, prin regulele discutate și votate în ultimele sale două sesiuni generale»[1].

Prin « etimologism romîn», fosta Academie înțelegea scrierea în așa fel, încît formele unuia și aceluiași cuvînt să se scrie oarecum la fel, pentru ca cititorul să-și dea seama că ele aprțin unui singur cuvînt sau unei singure familii lexicale. Astfel, fiindcă pers. I-a sing. indic. prezent sună *cunosc*, vom scrie tot cu *sc* și celelalte persoane: *cunosci*, *cunósce*, *cunóscem*, etc., deși pronuțăm *cunoști*, *cunoaște*, *cunoaștem* etc. Tot așa *pesce* (după *pescuit*, *pescar* etc.), *românesci* (după *românesc)* ș. a., dar *Ștefan*, *ștergar* etc. (cu *șt)* fiindcă în familia acestora cuvinte nu se întîlnește niciodată *sc*. La verbul *vedea* avem, în temă, *e* și *d*, care apar, la alte forme ale lui, ca *ă* și *ḑ*: urmează să scriem *vedŭ*, *veḑi* și *vĕḑêndŭ* (la acesta din urmă, al doilea *e* a devenit *î* și de aceea, conform regulii, el trebuie să rămînă, primind semnul care arată că-i vorba de *î*, nu de *ă* sau *e)*. În ce privește pe *u* scurt final, discuțiile au fost foarte aprinse, căci unii susțineau suprimarea lui, pentru motivul că nu se mai aude în vorbire, alții vroiau să-l mențină, ca să se deosebească masculinul de feminin (la substantive și adjective), singularul de plural la conjugare etc. Pînă la urmă s-a adopat păstrarea lui numai la « vorbele flexibile »: *omŭ*, *bunŭ*, *lucrulŭ*, *plecŭ*, *dregŭ*, *facŭ* etc.

Cum vedem, « etimologismul romîn », este, de fapt, un etimologism « latin », ceva mai moderat, întrucît nu merge pînă la limba latlnă, ca al lui Laurian și Maxim, ci se limitează în cadrul limbii noastre. Dar ne întrebăm, fără să vrem: de ce se acceptă scrierea fonetică la cuvintele nelatinești (cf. *Ștefan)*, ba și la unele latinești, foarte puține acestea *(șterg*, care n-a avut niciodată grupul *sc* în vreuna dintre formele lui)? Nu cumva, pentru că mai întîi se vor fi. . . numărat cuvintele latinești și, după ce s-a constatat că ele constituie majoritatea, se va fi adoptat regula în discuție? Pentru un străin necunoscător al limbii noastre și, deci, nici al ortografiei fixate de Academia Romînă, atît *vedendu* al lui Laurian, cît și *vĕḑêndŭ*

---

[1] Din broşura *Ortografia limbei romîne*, Bucureşti 1881, publicată de Academia Romînă. Am reprodus acest pasaj după Philippide, *Principii*. . . cit., p. 264—5.

al acesteia trimit tot la lat. *vedendo*: semnele diacritice n-au nici o valoare în sine. Şi putem fi siguri că autorii ortografiei din 1881 (şi cei care au acceptat-o) se gîndeau, întocmai ca reprezentanţii şcolii ardelene, şi la străini, poate chiar în special la străini: trebuiau convinşi aceştia că limba noastră este latină, că noi sîntem romani şi, în consecinţă, superiori altor popoare, cu o origine nici pe departe aşa de nobilă ca a noastră! Prin urmare, tot naţionalism, ca şi cu 100 ani în urmă, dar camuflat şi, deci, cu atît mai condamnabil, mai ales că între timp situaţia se schimbase în sensul că stăpînirea străină (turcească) intrase în istorie.

Alt principiu al ortografiei academice din 1881 este folosirea lui *s* dublu în cazul cîtorva omonime, pentru a evita confuzia dintre cuvîntul vechi, scris cu *s*, şi neologismul omonim, scris cu doi *s*: *masă* — *massă* (> frc. *masse* « cantitate de obiecte care alcătuiesc împreună un tot »), *casă* — *cassă* (> frc. *caisse* « locul unde se păstează sau se primesc banii »), *rasă* (femininul participiului trecut al verbului *rade)* — *rassă* (> frc. *race* « grup de oameni avînd anumite trăsături fizice comune ») şi *rassă* (haină călugărească). Această regulă a fost suprimată de-abia în 1932, data ultimei modificări oficiale a ortografiei făcută de fosta academie.

Sistemul pseudoetimologic, cum l-a caracterizat just Philippide (vezi mai sus), a continuat să fie folosit de Academia Romînă pînă la sfîrşitul existenţei ei (iunie 1948), cu uşoare concesii în favoarea fonetismului. Astfel în 1904, cînd are loc o nouă modificare oficială a ortografiei, se renunţă la *é* şi *ó* pentru *ea* şi *oa*, la *ḑ* (se generalizează scrierea cu *z)*, la *ê* şi *ĕ*, la *sce*, *sci* pentru *şte*, *şti*. Se păstrează însă celelalte particularităţi ale etimologismului, în ciuda principiului proclamat în art. III: « În regulă generală, fiecare literă reprezintă în scriere un anumit sunet al vorbirii şi fiecare sunet al vorbirii se scrie printr-una şi aceeaşi literă ». Căci imediat după această enunţare principială urmează excepţia, menită să... salveze originea noastră romană: « literele *â* şi *î* însemnează acelaş sunet » (cu precizarea de la p. 6—7[1], că *â* se scrie în corpul cuvintelor, deci *român* etc., iar *î* la începutul şi sfîrşitul lor).

Această distincţie, lipsită de orice temei logic, se menţine şi în noile « Reguli ortografice », elaborate de aceeaşi Academie Romînă în sesiunea generală din mai 1932, care, în unele privinţe, însemnează totuşi un progres din punctul de vedere al corespondenţei dintre sunete şi litere. Surprind însă unele şovăieli şi contradicţii. De pildă, păstrarea lui *u* final (sub acest aspect, care evocă un *u* silabic) la singularul substantivelor şi adjectivelor masculine şi neutre care au în ultima silabă un *i (biciu*, *cuiu*, *vechiu* etc.), la pers. I sing. a indicativului prezent de la unele verbe *(atribuiu*, *moiu*, *taiu)*, dar se suprimă acelaşi *u* final la pers. I sing. a perfectului simplu *(ascultai*, *făcui* etc.), la n. pers. de felul lui *Andrei*,

[1] Vezi broşura *Ortografia Academiei Romîne declarată oficială şi obligatorie*. . ., Bucureşti 1926 (obligativitatea datează din 1907).

Mihai și la n. topice de felul lui *Vaslui*, deși realitatea lingvistică este în toate aceste cazuri aceeași [1]. Sau scrierea prefixului *des-*, totdeauna cu *s*, deși știm că, înaintea unei vocale și înaintea consoanelor sonore *(b, g, v, z* etc.), el se pronunță *dez (dezamăgi, dezinfecta, dezbina, dezvăța* etc.), a grupului vocalic *ua* din *culuar*, *tualetă* etc. ca *oa* (care prezintă și dezavantajul că se poate confunda cu diftongul *oa* din *coasă*, *moară* etc.). Un caz de șovăială, care, este de fapt o contradicție, ne oferă, între altele, punctul 33 din «Regulile ortografice» aici în discuție: «*gv* redă pe *gu* francez în neologisme ca: *lingvistică*, *sangvin* (se scrie însă și *linguistică*, *sanguin* [2])».

Pentru a sfîrși istoricul, foarte sumar, al ortografiei academice, care, la început, a fost pur etimologică, iar apoi a devenit pseudoetimologică, apropiindu-se treptat, dar nu destul, de ortografia fonetică, trebuie să mai adaug că, înainte de a deveni Academia R.P.R., fosta Academie Romînă luase în cercetare «Regulile ortografice» din 1932, spre a le modifica. Dintr-un proiect, scris la mașină și nedatat, rezultă că progresul, început mai de mult, în sensul eliminării unor scrieri care nu mai corespundeau pronunțării, continua să se manifeste, fie și cu șovăieli, explicabile la o instituție îmbîcsită de tradiționalism rău înțeles. 12 din cele 55 articole ale «Regulilor ortografice» adoptate în 1932 trebuiau să sufere modificări, ca să se conformeze, măcar aproximativ, realității lingvistice. Astfel se recomanda scrierea *(eu) acopăr*, *(eu) sufăr*, *(el, ei) acoperă*, *suferă*; suprimarea lui *-u* la *bici*, *cui*, *noroi* etc., *(eu) atribui*, *moi*, *tai; z* în loc de *s* la începutul cuvintelor, cînd consoana imediat următoare este o sonoră: *zbîrci*, *zdrobi*, *zgomot*, *zmeu*, *zvîcni* etc.; înlăturarea lui *gu*, permis mai înainte, alături de *gv*, în *lingvistică*, *sangvin*. Semnificativ este amănuntul că la articolul 14, unde se vorbește despre cele două semne pentru *î (â* și *î)*, se făcuse mențiunea: «Acest articol se menține sau se modifică, după hotărîrea plenului (Academiei)», care arată că autorii proiectului erau dispuși, cel puțin teoretic, să renunțe la *â*, deci și la *român*, dacă majoritatea academicienilor ar fi votat pentru suprimarea lui *â*. [3]

Pînă spre sfîrșitul anului 1953, noi n-aveam o ortografie, adică un ansamblu de reguli pe care să le respecte și, deci, să le aplice, dacă nu toată lumea de la noi care scrie romînește, cel puțin marea majoritate. Oficial erau în vigoare (ca să mă exprim în termeni juridici) «Regulile ortografice» din 1932. De fapt, nu le aplica în întregime nimeni (pot adăuga chiar că nu le aplicau, pe vremea fostei academii Romîne, nici măcar toți membrii ei). Acestei situații, care, înainte de 23 august 1944 și un timp după aceea, era oarecum inevitabilă, i s-a

---

[1] Contradicția atinge culmea, cînd ni se spune că adv. *întîi* (la fel *dintîi)* se scrie fără *-u*, iar adj. *întîiu* cu *-u* (și acesta, numai cînd e masculin: *rîndul întîiu*, dar *clasa întîi)*. Această așa zisă regulă amintește de ortografia din 1881, care cerea păstrarea lui *u* scurt, deci mai aproape de pronunțare, la «vorbele flexibile».

[2] De ce? Nu se spune, dar noi putem răspunde, ca mai sus: etimologismul, nu «romîn», ci «latin» (cf. lat. *lingua*, *sanguineus*), complicat cu cosmopolitismul (frc. *(linguistique*, *sanguin)*.

[3] Ceea ce nu sînt de loc sigur că s-ar fi întîmplat.

pus capăt, destul de tîrziu, de altfel, prin reforma ortografică, aprobată de Consiliul de Miniştri al R.P.R. (vezi mai departe). Disciplina şi ordinea, care domnesc în toate sectoarele de activitate, trebuiau introduse, fără întîrziere, şi aici. Să nu uităm că mai avem încă, cel pu in, semianalfabeţi, tristă moştenire de la regimurile trecute, şi că marea masă a ştiutorilor de carte luptă încă cu greutăţile scrisului (atît al lor propriu, cît şi al altora): şi unii şi ceilalţi simt nevoia unui sistem ortografic pe care să şi-l însuşească toată lumea şi, bineînţeles, să-l respecte toată lumea. Din puţinele fapte amintite mai sus rezultă clar legătura strînsă dintre ortografie şi limbă, în sensul că aceasta din urmă se poate lăsa influenţată de cea dintîi şi că, prin urmare, lipsa unui sistem ortografic unic sau îndepărtarea lui de la vorbirea adevărată, a întregului popor, poate avea efecte păgubitoare asupra limbii, acest mijloc de comunicare între oameni şi totodată, după definiţia justă a lui I. V. Stalin, instrument de luptă şi de dezvoltare în viaţa societăţii.

Academia R.P.R. a pus, aproape de la înfiinţare (iunie 1948), în planul ei de muncă problema unei ortografii, care să fie nu numai o nouă ortografie, ci şi una n o u ă în sens strict. Un prim proiect a fost întocmit şi apoi discutat de secţia a VI-a (« Ştiinţa limbii, literatură şi artă»), dar n-a fost supus unei dezbateri mai largi, nici în plenul Academiei, nici în faţa unor instituţii sau organizaţii mai direct interesate (cum ar fi Sindicatele de învăţămînt, Uniunea scriitorilor etc.). S-a reluat apoi studiul problemei, după sesiunea lărgită a secţiei a VI-a (din iulie 1951), în sînul unei comisii speciale, alcătuită şi din oameni străini de Academie. Rezultatele muncii acestei comisii au fost pe de o parte două proiecte, unul al lui Al. Graur, celălat al lui E. Petrovici[1], pe de altă parte un proiect al comisiei, care a venit în discuţia secţiei a VI-a şi a fost acceptat de majoritatea membrilor ei. Acest proiect, care reprezintă adesea un compromis între cele două proiecte individuale, a fost publicat, spre a fi suspus unei largi discuţii, în revista « Contemporanul» (20 iunie 1952), unde au apărut, timp de cîteva luni, şi diverse articole în legătură cu proiectul, semnate de academicieni, scriitori, profesori, studenţi etc.

Ţinînd seamă de observaţiile, sugestiile şi propunerile conţinute în aceste articole, precum şi în numeroasele scrisori primite de la oameni ai muncii din diverse ramuri de activitate, Academia R.P.R. a cerut comisiei însărcinate cu rezolvarea problemei ortografice să întocmească un « proiect de hotărîre», care să cuprindă numai punctele esenţiale ale viitorului sistem ortografic. Acest proiect a fost discutat şi acceptat, cu uşoare modificări, într-o şedinţă lărgită a Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., care a primit apoi sarcina să dezvolte proiectul într-un « îndreptar ortografic» şi totodată să alcătuiască un «dicţionar ortografic». Ambele aceste lucrări au fost supuse unei discuţii largi în şedinţa din 6 februarie 1953, cînd au avut loc şi dezbaterile cu

[1] Ambele au apărut în revista *Cum vorbim* iulie-august 1951.

privire la prima parte a « Proiectului de Gramatică a limbii romîne», întocmit de același Institut de lingvistică al Academiei R. P. R. Proiectul a căpătat aprobarea Consiliului de Miniștri (la 16 sept. 1953), și prin aceasta a devenit obligatoriu, cu începere de la diverse date, unele apropiate, altele ceva mai îndepărtate, după condițiile obiective de muncă ale instituțiilor, întreprinderilor etc. (Vezi *Colecția de hotărîri și dispoziții a Consiliului de Miniștri al* R.P.R., anul II, nr. 63 din 5 oct. 1953.) În ultimele zile ale lui decembrie 1953 a apărut *Mic dicționar ortografic* (sub egida Academiei R.P.R., Institutul de lingvistică din București).

În discuția de pînă aici am pus mereu față în față sistemul sau principiul etimologic (și varianta lui pseudoetimologică) cu sistemul sau principiul fonetic. Acesta din urmă are nevoie de oarecare lămuriri, întrucît simpla lui enunțare, chiar însoțită de «definiție» (să se scrie, adică, așa cum se vorbește), nu numai că spune prea puțin, dar poate induce în eroare.

Este adevărat că a scrie fonetic înseamnează a te conforma în măsură maximă vorbirii reale. Am văzut în multe dintre paginile precedente (și afară de asta, știm cu toții, fiindcă observăm, fără să vrem, faptele concrete din jurul nostru) că vorbirea diferă, adesea mult, după regiuni, după grupuri sociale, cîteodată chiar și după indivizi. Deosebirile cele mai numeroase și mai mari privesc tocmai ceea ce interesează direct aici: pronunțarea. Scriind fonetic, care dintre diversele vorbiri trebuie să ne servească drept punct de plecare? La această întrebare nu-i greu de răspuns. Din moment ce avem o limbă literară, în general bine fixată, cu regulile ei ortoepice, care, chiar dacă nu sînt încă toate îndeajuns de precizate, se pot preciza fără prea mari greutăți, este logic să ne conducem în scris după această limbă literară, așa cum trebuie să ne conducem după ea și atunci cînd vorbim. Conformarea vorbirii cu regulile de pronunțare ale limbii literare este ceva mai grea, cel puțin pentru moment, pe cînd conformarea scrierii se poate face ușor, dacă cunoaștem (și putem cunoaște) regulile ortoepice literare [1]. Prin urmare, scrierea fonetică presupune stăpînirea mai mult sau mai puțin perfectă a regulilor de pronunțare literară: în fixarea unei ortografii fonetice, precum și în aplicarea ei practică trebuie să plecăm de la limba literară.

Am constatat însă (vezi cap. V) că, deocamdată, pronunțarea literară șovăie (și va mai șovăi o bucată de vreme de acum înainte), în sensul că, de fapt, nu există nimeni care, atunci cînd vorbește, să se conformeze în întregime acestei pronunțări. Intervin totdeauna nuanțe fonetice, adesea foarte lămurit percepute, care stingheresc sau pot stingheri chiar conformarea grafică a vorbirii reale cu limba literară. Acest fapt n-are însă nici pe departe importanța pe care sîntem dispuși, unii mai mult, alții mai puțin, să i-o atribuim. Ceea ce numim de obicei ortografie fonetică este o imposibilitate din punctul de vedere care ne

---

[1] Aplicarea lor în vorbire prezintă dificultăți din cauza deprinderilor fonetice căpătate în copilărie de la graiurile regionale, cum am arătat, cu exemple concrete, în unul dintre capitolele precedente.

interesează ..ici. Ortografia presupune unitate a scrierii, unitate desăvîrșită și conformă cu un ideal de limbă, care e limba literară. « Fonetismul », dimpotrivă, implică lipsa oricărei unități, înregistrarea exactă și precisă a tuturor particularităților, nunațelor etc. de pronunțare, fie colective, fie individuale. Ortografia fonetică este un instrument de lucru foarte prețios al dialectologilor și, în general, al tuturor specialiștilor care urmăresc elementul individual și pe cel de grup restrîns al vorbirii umane. Ortografia destinată redării în scris ,a limbii literare trebuie să fie nu fonetică, ci fonologică (sau fonematică).

În capitolul I al părții a II-a (p. 133 urm.) am arătat că sunetelor din limba vorbită, indiferent de diversele ei aspecte sociale și regionale, le corespund sunete « abstracte », pe care le-am numit foneme. Fonemele sînt unice, pe cînd sunetele vorbirii realizate, corespunzătoare fonemelor, variază, mai ales de la un grai la altul, dar și de la un grup social la altul. În ciuda acestor aspecte mai mult ori mai puțin diferite, vorbitorii se înțeleg fără nici o dificultate, fiindcă au în mintea lor fonemul, căruia îi corespund sunetele respective, și își dau perfect de bine seama de această corespondență. Ortografia trebuie să se conducă după fonemele limbii, nu după sunetele ei vorbite, și de aceea, atunci cînd spunem « ortografie fonetică » (sau sistem ortografic fonetic), avem în vedere redarea exactă în scris a fonemelor. De altfel (este necesar să precizez sau să amintesc acest lucru), deosebirile dintre sunetele vorbirii realizate și fonemele corespunzătoare sînt, în general, și puțin numeroase (în sensul că numai la o parte dintre foneme situația se prezintă așa cum o arăt aici) și neînsemnate. Și acest fapt ajută la înțelegerea dintre vorbitori de care pomeneam mai înainte.

Pentru a ușura interpretarea justă a celor spuse chiar acum, cred util să reproduc aici un fragment din « Expunere de motive la proiectul de modificare a ortografiei », redactată de Al. Graur și de mine, în iulie 1949, cînd s-a pus în discuția secției a VI-a a Academiei R.P.R. problema modificării ortografiei.

« Să nu se creadă însă că am împins prea departe tendința fonetistă. Oricît de just este principiul că trebuie să pornim de la pronunțarea reală, înțelege oricine că ortografia nu poate fi fonetică în sensul strict al termenului. Este vorba doar de fixarea în scris a limbii literare, adică mai mult ori mai puțin comună sau generală, iar nu a unui grai vorbit în cine știe ce colț îndepărtat al țării, și cu scopul de a servi drept normă tuturor cetățenilor, atunci cînd ei se găsesc în situația de a-și reprezenta sub forma scrisului gîndurile și simțirile, nu ca obiect de studiu pentru un număr redus de specialiști, pe care-i interesează toate nuanțele de pronunțare, indiferent de frecvența, răspîndirea și importanța lor.

O ortografie pur fonetică în cazul limbii comune este o imposibilitate, ba chiar, presupunînd că ar fi posibilă, o absurditate, căci ar duce la rezultate contrare celor pe care trebuie să le urmărească orice sistem ortografic. În preambulul proiectului nostru, răspunzînd la argumentul adus de etimologiști

și pseudoetimologiști pentru a-și justifica inconsecvențele, anume că, din cauza deosebirilor de pronunțare, ortografia nu poate fi perfect fonetică, noi afirmăm lămurit că « nu orice particularitate locală poate avea pretenția să fie luată în seamă », adăugînd imediat că « formele regionale mai răspîndite pot fi folosite de scriitori, dar n-au nevoie de semne speciale decît acolo unde intervin diferențe fonologice ».

Tocmai pentru că ortografia redă limba comună, ea trebuie să reproducă nu sunetele, variabile în mod fatal de la o regiune la alta, adesea și de la un individ la altul, ci fonemele, care sînt identice la toți vorbitorii. Scriem, deci, *belciug*, și numai așa, într-un singur fel, chiar dacă majoritatea locuitorilor țării noastre pronunța *belśug:* între ambele aspecte ale acestui cuvînt există numai o deosebire fonetică, nu și una fonologică, întrucît fonemul în discuție este același pentru toți oamenii care vorbesc romînește, fie că-l pronunță cu *č*, fie că-l pronunță cu *ś*. Avem, așadar, a face în ambele cazuri cu un cuvînt, același pentru toată masa vorbitoare, și din punct de vedere semantic și din punct de vedere fonologic.

La fel se prezintă situația în cazul lui *belșug*, care, deși se deosebește printr-un singur fonem de *belciug*, nu se confundă și nici nu se poate confunda cu acesta, chiar dacă unii compatrioți ai noștri, destul de numeroși, îl pronunță *belșiug:* toți simt că în *belciug* avem alt fonem decît în *belșug*, și atîta ajunge pentru ca aceste două cuvinte să fie într-adevăr d o u ă cuvinte, diferite prin înțelesul, ca și prin reprezentarea mintală a sunetului lor deosebitor ».

În legătură cu sistemul ortografic fonetic, căruia trebuie, cum am văzut, să-i spunem fonologic sau fonematic (și pe care l-au înțeles așa toți specialiștii, chiar cei din vremea cînd noțiunea de « fonem » era necunoscută), trebuie să arăt că lingviștii progresiști, legați de popor și de limba acestuia, au fost partizani ai ortografiei fonetice. Este, între alții, cazul lui Al. Lambrior, H. Tiktin și A. Philippide, care au discutat, direct și indirect, problema ortografiei, susținînd, cu convingere și cu argumente temeinice, aplicarea principiului fonetic la scrierea limbii noastre. Iată o apreciere a lui A. Philippide despre sistemul etimologic: « Noi căpătasem, cu alte vorbe, scrierea etimologică[1], o nebunie care nu știu dacă a mai intrat în capul vreunui om, de cînd au scris oamenii pe pămînt, afară de capul patrioților[2] noștri. Sînt popoare care duc sarcina etimologismului în spinare de nevoie, fiindcă nu și-au modificat scrisul după vorbă la vreme, astfel că între cele două fapte s-a produs la un moment dat o prăpastie, care nu se mai poate umple cu una cu două. (Ce ar face francezii

---

[1] Prin latiniști de felul lui Cipariu și Laurian (vezi mai sus).

[2] Acest cuvînt are aici nuanță ironică și înseamnează, de fapt « naționaliști ». Nu numai atunci (cu 60 ani în urmă), ci și mai tîrziu numeroși patrioți adevărați nu-și ziceau « patrioți », ci rezervau această denumire celor care, fără să fi fost de loc patrioți (dimpotrivă, se comportau ca niște dușmani ai poporului), vorbeau mereu de patrie și patriotism, pentru a înșela lumea. Cf. « eroii » comediilor lui Caragiale, care plîngeau de emoție la simpla pronunțare a cuvîntului « patrie » !.

cu literatura lor de pînă astăzi, în caz cînd ar voi să părăsească ortografia lor actuală? Această literatură, cetită cum e scrisă, ar cădea la nivelul celei din sec. XII și n-ar mai înțelege-o nimeni. Ar fi nevoiți atunci ca ori să reediteze toate bibliotecile în ortografia cea nouă, ori să învețe alături cu noua ortografie pe cea veche!) Noi însă, tot mai meșteri, am vrut să scriem etimologic de la început.» (*Principii de istoria limbii*, p. 258.)

După cum sistemului etimologic îi corespunde unul pseudoetimologic (acela al «Junimii», devenit al Academiei Romîne din momentul înfrîngerii latinismului și pînă în zilele noastre), tot așa, alături de sistemul fonetic, a existat unul p s e u d o f o n e t i c. Este vorba de sistemul ortografic al lui Aron Pumnul, prezentat de acest lingvist în mai multe rînduri [1] și care se caracterizează, pe scurt, «prin întrebuințarea unui anumit semn pentru un anumit sunet în mod independent de sunetul originar din care provine cel romînesc» (A. Philippide, *Introducerea* citată, p. 55—6). Deci sistem fonetic, întrucît fiecărui sunet îi corespunde un semn (și invers, un singur semn pentru un singur sunet), dar complicat cu modificări numeroase și profunde ale cuvintelor intrate în limba noastră după constituirea acesteia. Am văzut că etimologiștii nu făceau aproape nici o deosebire între cuvintele romînești și cuvintele latinești corespunzătoare, în sensul că scriau pe cele romînești ca și cum ar fi fost latinești, cu simpla lăsare la o parte a finalelor consonantice și cu puține alte modificări neînsemnate). Pentru Laurian și ceilalți latiniști extremiști, legile fonetice ale limbii romîne, adică prefacerile pe care le-au suferit sunetele limbii latine de-alungul epocii de transformare a ei în limbă romînă, erau ca și neexistente. Pumnul pornește de la ideea opusă, aceea că, indiferent de vechimea lor, toate cuvintele romînești, fără deosebire, trebuie să fie supuse legilor fonetice, chiar dacă acestea au încetat de multă vreme a mai acționa (ceea ce și explică faptul că împrumuturile de tot felul, chiar vechi, n-au suferit modificările suferite de cuvintele moștenite din latinește).

Astfel, după sistemul ortografic așa zis fonetic al lui Pumnul, orice *a* neaccentaut trebuie redat prin *ă: Trăian*, *Văsiliu*, *bărbar*, *măzilire*, *Mohămet*, *literătură*, *lătină*, *Hărcov*, *făimos* etc. etc. (fiindcă *a* neaccentuat a devenit *ă* în toate cuvintele transmise direct din limba latină); *a* urmat de *n* trebuie prefăcut în *î* (cf. *mînă* < lat. *manus*, *pîne* < lat. *panis) : Frînțuz*, *Germîn*, *Cîntemirești*, *înglic (= anglic*, adică «englez»); *o* urmat de *n* > *u* (cf. *bun* < *bonus*, *munte* < *monte) : cuntra*, *Cicerune*, *Arune*, *Plătune (= Platon(e))*; *i* urmat de *ns* > *î: învîns*, *însulă; e* accentuat > *ea* înaintea unui *ă* din silaba următoare *(leagă* < *ligat*, *piatră* < *petra) : etearnă*[2]; finala *culus* > *chiu* (ca în *oculus* > *ochiu) : perichiu*

---

[1] Cf. *Binescriința limbei romînești cu litere romane*, adaus de D. Arune Pumnul, profesor, în «Gramatica limbii romîneşti», compusă de Vasile Ioanovici, Viena 1851, p. 212 urm.; A. Pumnul, *Lepturariul romînesc*, Viena 1862; Idem, *Grammatik der rumänischen Sprache*, Viena 1864.

[2] Cf. *mogheamă* (= modernă), la Marius Chicoş Rostogan, «pedagogul de şcoală nouă» al lui Caragiale.

(= pericol) ; -tione > -ciune (cf. *tăciune < titione) : mîntuiciune*, *năciune* (=naţiune), *edăciune* (= ediţiune) etc. Afară de asta Pumnul creează cuvinte cu ajutorul diverselor sufixe existente în limba noastră: *închegătură*, *stîmpărătură* etc., *rătăcinţă*, *scutinţă*, *vorbinţă* etc., *adevărătate*, *numărătate*, *vechietate* etc., precum şi cu sufixe neexistente în romîneşte: *hulitiv*, *scriitiv (pană scriitivă)* etc., *neimitavăr* (= neimitabil), *neapăravăr* (= inevitabil) etc. [1]; formează un participiu prezent după model latinesc: *omorinte* (= care omoară), *vezinte* (= care vede) şi un participiu viitor după acelaşi model: *arătoriu*, *iernătoriu*, *venitoriu* [2] etc.; dă formă de feminin gerunziului: *omorîndă*, *văzîndă*, *vînzîndă* etc. etc.

Cum vedem, întocmai ca etimologiştii, Pumnul, care se intitula fonetist [3], nu se limita să stabilească reguli ortografice, ci intervenea cu schimbări numeroase şi profunde, care tindeau să modifice pur şi simplu limba, mai exact spus, să creeze altă limbă, una cu totul artificială şi imposibilă, care nu era nici romînească, nici latinească şi nici de alt soi. Constatarea este interesantă prin faptul că arată legătura strînsă dintre ortografie şi limbă. Felul de a scrie, chiar cînd respectă în măsură maximă realitatea lingvistică sub forma limbii literare, încă poate, ba şi trebuie să influenţeze, evident că nu asupra limbii literare, pe care o putem compara cu fonemul, în sensul că este o limbă oarecum abstractă, ci asupra limbii vorbite, făcînd-o să se apropie de cea literară, dacă-i posibil pînă la identificarea ei cu aceasta [4].

Cap. III: Aplicarea principiului fonologic şi a celui morfologic în scrierea limbii romîne

Vorbind, în paragraful precedent, despre diversele sisteme ortografice aplicate la scrierea limbii noastre, am spus, între altele, că toţi partizanii principiului fonetic au înţeles prin această formulă ceea ce noi numim astăzi principiul fonologic sau fonematic: scrierea trebuie să redea nu sunetele concrete, vorbite după graiuri şi după indivizi, ci sunetele abstracte, adică fonemele. Şi am citat un pasaj din expunerea de motive a proiectului de ortografie, prezentat în 1949 secţiei a VI-a a Academiei R.P.R., cu scopul de a uşura înţelegerea deosebirii dintre scrierea fonologică şi scrierea fonetică, pe care etimologiştii o combăteau, aparent, just, cînd afirmau că pronunţarea nu este aceeaşi la toţi

---

[1] Suf. lat. *-(a)bilis*, care nu ni s-a transmis, trebuia, potrivit legilor fonetice, să devină rom. *-(a)văr* (după Pumnul).

[2] Cf. *venitorele* (= viitorul), pus de Caragiale în gura Ziţei.

[3] Şi era, de altfel, un partizan al fonetismului, căci cerea să se scrie cum se pronunţă, numai că impunea pentru neologisme o pronunţare care nu corespundea legilor interne de dezvoltare ale limbii noastre.

[4] Cîteva date bibliografice în legătură cu grafia şi ortografia. Afară de lucrările citate ale lui Philippide şi Al. Rosetti, cf. H. Tiktin, *Călăuza ortografică*, în revista *Arhiva*, Iaşi, vol. I, 1889; L. Şăineanu, *Istoria filologiei romîne*, Bucureşti 1895, p. 117 urm., 184 urm.; R. Ionaşcu, *Sistemele ortografice cu litere cirilice şi latine în scrierea limbii romîne*, Bucureşti 1894; Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne* VI, p. 22 urm.

oamenii și, prin urmare, nu putem (fiindcă n-avem cum) s-o respectăm în scris decît cu acceptarea unui foarte mare număr de excepții: orice sistem ortografic trebuie să pornească de la limba literară, care are, față de diversele aspecte vorbite ale limbii, o situație asemănătoare cu a fonemului față de realizările lui concrete.

Să ne oprim ceva mai mult asupra acestei idei. În unul dintre capitolele părții a II-a (p. 159 urm.) ne-am ocupat de alternanțele fonetice, care joacă un rol important în limba noastră și constituie o trăsătură caracteristică a ei. Am arătat atunci că aceste alternanțe sînt produsul dezvoltării istorice a sunetelor latinești de-a-lungul perioadei de transformare a limbii latine în limbă romînă: dacă singularul lat. *pirus* (de fapt, *peru*) a dat rom. *păr(u)*, iar pluralul *piri* (= *peri*) a devenit rom. *peri*, aceasta se datorește faptului că *e* s-a prefăcut în *ă* după labiala *p*, cînd silaba următoare avea un sunet dur *(u)*, și s-a păstrat, cînd avea un sunet moale *(i)*.

Ortografia trebuie să țină seamă de aceste alternanțe fonetice, și nu numai în cazuri de felul celor amintite acolo, care, de altminteri, sînt luate în considerație prin forța lucrurilor. Limba noastră posedă doi « diftongi », foarte asemănători, dacă nu chiar perfect identici[1] : *ea* și *ia*. Primul corespunde, la formele fără diftong ale aceluiași cuvînt sau la cuvintele, iarăși fără diftong, ale aceleiași familii, unui *e*, celălalt unui *ie*, și aceasta, datorită tot modificărilor fonetice suferite de limba romînă în cursul timpului. Urmează de aici că, indiferent de pronunțarea reală, care, de altminteri, se conformează adesea acestei corespondențe, trebuie să scriem *ea* sau *ia*, după cum în formele sau cuvintele înrudite fără diftong avem un *e* sau un *ie*. Vom scrie astfel *leagă*, *meargă*, *pleacă* etc., fiindcă spunem *leg (legam*, *legînd)*, *merg (mers*, *merge)*, *plec (plecai*, *plecat)*. Și tot așa trebuie să scriem *piatră*, cu *ia*, pentru motivul că pluralul acestui cuvînt și derivatele lui au un *ie* în temă: *pietre*, *pietricică*, *pietros* etc.[2]

La fel vom proceda și în numeroase alte cazuri, precum *beat(ă)*, cu *ea*, căruia îi corespund plur. *beți (bete)* și derivatele *beție*, *bețiv*, dar *biată*, cu *ia*, fiindcă e femininul lui *biet*; *dezmiardă*, *fiarbă*, *obială*, *viață*, toate cu *ia*, pentru că alte forme ale acestor cuvinte au *ie (dezmierd*, *fierb*, *obiele*, *vieți)*.

Marea asemănare fonetică dintre *ea* și *ia* provoacă dese șovăieli și confuzii. La criteriul bazat pe alternanțele fonetice se poate adăuga încă unul, pe care ni-l impune pronunțarea ca *ie* a lui *e*, ori de cîte ori acesta se găsește la începutul cuvîntului sau al silabei. Se știe că, datorită încrucișării limbii vechi slave cu limba populației romanizate de prin părțile noastre, s-a ajuns la această pronunțare a lui *e*, pe care foarte mulți romîni n-o pot evita nici cînd vorbesc o limbă străină, dacă nu se controlează cu mare atenție. Urmarea este că diftongul născut

---

[1] Vezi cele spuse în cap. I al părții a II-a.

[2] Raționamentul se poate inversa: deoarece pluralul și derivatele au *ie* (cum dovedește, dacă ar mai fi nevoie, pronunțarea regională, foarte răspîndită, *ketre*, *ketros* etc.), singularul și cuvîntul de bază trebuie scrise cu *ia*, nu cu *ea*.

dintr-un *e* la începutul cuvîntului sau al silabei nu poate fi decît *ia* (rezultat dintr-un *iea* mai vechi: *e* devine *ea* sub influența unui *ă* din silaba următoare, ceea ce înseamnă că *ie*, în aceleași condiții, a trebuit să dea mai întîi un *iea* și apoi *ia*, prin contopirea celor două semivocale palatale *i* și *e* în una singură, *i*). De aceea avem *iarbă*, *iarnă* etc. (nu *earbă*, *earnă* etc.) și *iederă*, *ieri* etc. (nu *ederă*, *eri* etc.).

Dacă în ceea ce privește începutul cuvintelor toată lumea este de acord (și s-a deprins) să scrie *ia*, cînd diftongul se găsește la început de silabă în interiorul cuvintelor se produc șovăieli, în sensul că lui *ia* i se substituie *ea*. Căci, alături de *aceluia*, *acesteia*, *buruiană*, *(să) croiască*, *îngăduia*, *nuia*, *tămîiază* etc., întîlnim scrieri ca *cheltueală*, *crăească*, *statuea* etc., determinate, pe lîngă asemănarea de pronunțare a celor doi diftongi în discuție, și de faptul că suf. *-ială*, *-iasă* apar deseori după o consoană care cere un *ea*: *acreală*, *împărțeală*, *osteneală*, *umezeală* etc., *căpităneasă*, *florăreasă*, *mireasă* etc., sau, în cazul lui *statuia*, de forma nearticulată (cu *-e*) : *statue* (cf. *alee*, *idee* etc., care se scriu cu *-ea* la forma articulată: *aleea ideea*).

Foarte des se confundă *ea* cu *ia* la imperfectul verbelor, mai ales al celor de conjugarea IV, unde se produce înlocuirea lui *ea* prin *ia*, pornindu-se dela infinitiv, care se termină în *i*: *citia*, *privia*, *sosia*, *zăria* etc. Este aceasta un fel de scriere etimologică (mai exact spus, pseudoetimologică): deoarece infinitivul are *-i*, mulți cred că imperfectul trebuie să aibă totdeauna *-ia*, indiferent de sunetul care precede această desinență. De fapt, decide sunetul precedent, cum rezultă, indirect, chiar din cele arătate mai sus. Vom scrie, deci, *ia* la începutul silabei (cf. *îngăduia* deja amintit, *înnoia*, *priia*, *roia*, *trebuia* etc.) și *ea* după consoanele care cer un diftong cu *e* (*citea*, *privea*, *sosea*, *zărea* etc.)[1].

Precizarea făcută cu privire la consoanele după care trebuie un *ea* are nevoie de o dezvoltare. Cele mai multe consoane sînt de acest fel. Există însă cîteva, și anume *č*, *ğ*, *k'* și *ǵ* (consoane muiate prin natura lor, nu din cauza vocalei palatale următoare), după care așa zisul diftong seamănă și cu *ea* și cu *ia* sau nu seamănă cu nici unul, căci, de fapt, el nu există: avem numai un *a* precedat de sunet muiat[2]. Obișnuința grafică, de origine etimologistă, a consacrat scrierea cu *ea* după *č* și *ğ*: *ceapă* (lat. *cepa*), *ceată* (slav. *četa*), *geam* (turc. *ğam*), *geană* (lat. *gena*) și scrierea cu *ia* după *k'*, *ǵ*: *chiar* (lat. *clarus*, devenit mai întîi *cl'aru*), *ghiață* (lat. *glacia*, trecut prin faza *gl'ață*) etc.

Dar și aici intervin șovăieli, și grafii ca *gheată*, *tinichea* etc. sînt foarte frecvente, ba (unele) chiar generale. Din punctul de vedere al pronunțării, mai aproape de realitatea lingvistică sînt scrierile cu *ia*, fiindcă elementul palatal al lui *č*, *ğ*, *k'*, *ǵ*, combinat cu *a*, dă naștere (pentru ureche) unui sunet mai asemă-

---

[1] Trebuie adăugat că la unii oameni (foarte puțin numeroși), cunoscători ai limbii noastre vechi, scrieri ca *auzia*, *privia* etc. găsesc un sprijin (aparent, adică pur grafic) în v. rom. *auziia*, *priviia* etc.

[2] Cf. cele spuse în cap. II, § 1.

nător cu *ia* decît cu *ea*. Se recomandă aplicarea principiului enunțat mai sus, și anume: dacă alte forme ale cuvîntului sau alte cuvinte din aceeași familie au *e* în temă, vom scrie *ea*, altfel *ia;* prin urmare *ceapă (cepe, cepușoară)*, *ceată (cete, cetaș)*, *geam (gemuleț)*, *geană (gene)*, *cheamă (chem, chema)*, *tinichea (tinichele)*, *gheată (ghete, ghetuță)*, alături de *chiar*, *maghiar* etc.

Diftongul *ea* dă prilej de discuție și în alt sens. După *ș* și *j* el se reduce la *a* nu numai în multe graiuri locale, ci și, uneori, în limba literară. Astfel avem *șapte*, *șarpe*, *șase*, *deșartă*, rezultate din forme vechi cu *ea*, care au la bază un *e* accentuat, devenit *ea* înaintea lui *e* sau *ă* din silaba următoare. Sînt însă graiuri în care *ș* și *j* se pronunță muiat (cum am arătat cu alt prilej), ceea ce înseamnă că cuvintele amintite aici sună, de fapt, *ș'arpe*, *ș'apte*, *ș'ase*, *deș'artă*. Cei care le pronunță așa sînt înclinați să le scrie (și chiar le scriu adesea) *șearpe*, *șease*, *șeapte*, *deșeartă*. Cu aceasta merge, între altele, *greșală*, la care diftongul găsește un sprijin în plur. *greșeli: e* accentuat (înaintea lui *i)* corespunde, în regulă generală, unui *ea* (înaintea lui *ă* din silaba următoare)[1]. În ciuda aparențelor, scrierea cu *a*(în loc de *ea)* este mai conformă cu regulile de pronunțare (și chiar cu cele morfologice) ale limbii literare și de aceea trebuie acceptată.

Am amintit mai sus de particularitatea limbii noastre de a avea la început de cuvînt și de silabă un *ie* în loc de *e*. Dacă ne conformăm pronunțării, (și trebuie să ne conformăm, în măsură maximă), urmează să scriem pretutindeni la începutul cuvintelor și al silabelor grupul *ie*, nu *e: ied*, *ieftin*, *iepure*, *ieri*, *ieși*, *iezer* etc., apoi *aievea*, *baie*, *claie*, *cuie*, *femeie*, *lămîie*, *mîntuie*, *Ploiești*, *suie*, *taie*, *voie*, *zguduie* etc. Dacă în ce privește începutul cuvintelor scrierea cu *ie* este acceptată și practicată fără șovăieli prea mari[2], la începutul silabei din interiorul cuvintelor situația se prezintă foarte variat, adesea chiar în scrierea aceluiași om. Acest fapt ar dovedi că *i* este mai slab perceput în mijlocul cuvîntului decît la începutul lui, și poate că realitatea lingvistică, adică fonetică, așa se prezintă. Tendința actuală, judecînd după publicațiile de tot felul, merge spre evitarea lui *ie*, atît la cuvintele vechi, cît și la neologisme (cf. *proect*, de ex., foarte răspîndit), ceea ce, în cazul substantivelor feminine (și al adjectivelor), vine în contradicție cu norma enunțată mai sus, că la începutul cuvîntului și al silabei nu putem avea decît *ia: bae — baia*, *femee — femeia*, *voe — voia* etc.

Deși în discuția de pînă aici am pornit de la pronunțare, s-a putut ușor observa că deseori am luat în considerație și morfologia (morfologia propriu-zisă, cînd am invocat formele aceluiași cuvînt, și formarea cuvintelor, cînd m-am referit la familia căreia aparține un cuvînt). Între ortografie și morfologie există o legătură strînsă. Mai întîi, datorită faptului că și formele grama-

---

[1] La fel se prezintă situația lui *deșartă* (plur. *deșerte.)*

[2] Excepții, iarăși generale (sau aproape generale), sînt formele pronumelui personal: *eu*, *el*, *ei*, *ele* și ale verbului *a fi: ești*, *este*, *era-* etc. (la aceastea din urmă a intervenit și s-a impus etimologismul: lat. *es(t)*, *eram* etc.).

ticale sînt elemente ale limbii, la fel cu ceea ce numim în mod obișnuit cuvinte [1], ele se scriu, întocmai ca celelalte cuvinte, și în consecință problema care se pune cu privire la redarea în scris a cuvintelor se pune și pentru formele gramaticale. Afară de asta, după cum scrierea cuvintelor poate influența asupra pronunțării lor și, drept urmare, poate modifica aspectul lor vorbit, tot așa se petrec lucrurile și cu formele gramaticale. Pe această influență a scrierii asupra vorbirii se întemeiau mai ale latiniștii din secolul trecut, cînd desființau, cum am văzut la timp, semnele diacritice, absolut necesare pentru redarea exactă în scris cu alfabetul latinesc a limbii noastre, sau cînd introduceau cuvinte latinești pe care aceasta nu le-a cunoscut niciodată [2].

Dar și morfologia poate influența asupta ortografiei, mai exact spus, regulile morfologice pot și trebuie să ne servească drept călăuză la redarea în scris a cuvintelor și formelor gramaticale, cînd, din cauza pronunțării neconforme cu limba literară sau din alte cauze, sîntem în primejdie de a greși. Acest principiu are o mare valoare practică, și de aceea el trebuie aplicat, uneori chiar împotriva realității fonetice, dacă ușurează deprinderea regulilor ortografice. Este tocmai cazul nostru, adică al limbii romîne, care nu are o tradiție grafică prea veche și, cum am văzut în capitolul precedent, a fost supusă în mai puțin de un secol la numeroase sisteme ortografice, toate într-o măsură mai mare sau mai mică departe sau foarte departe de limba adevărată a întregului popor.

Trebuie semnalat apoi faptul, deosebit de important în legătură cu problema noastră, că avem încă un număr însemnat de semianalfabeți, care întîmpină dificultăți adesea de neînvins în deprinderea scrierii, măcar aproximativ corecte, a limbii lor materne. Criteriul morfologic, aplicat cu măsură, acolo unde este necesar, ajută la învățarea regulilor ortografice. Căci morfologia nu diferă de loc sau aproape de loc de la un grai la altul și nici de la graiurile locale la limba literară, ceea ce însemnează că ea poate servi ca o călăuză sigură și unică, adică aceeași pentru toate subiectele vorbitoare, în deprinderea regulilor ortografice mai dificile.

Toate sistemele de scriere a limbii noastre au ținut seamă de principiul morfologic, pornind nu de la ideea justă, enunțată aici, ci de la etimologism sau pseudoetimologism, cum am avut prilejul să constatăm în cap. II. De aceea ortografia latiniștilor de toate speciile mai mult îngreuia decît ușura învățarea regulilor ortografice, și la fel, deși într-o măsură mai redusă, a împiedicat pe oamenii simpli să deprindă lesne aceste reguli ortografia Academiei Romîne de la 1881 încoace, după renunțarea la etimologismul extremist al lui Laurian, Maxim ș.a.

---

[1] Aș zice cuvinte lexicale, privite, adică, din punctul de vedere al sensului, ca toate elementele vocabularului.

[2] În cîteva cazuri, extrem de puține, latiniștii au izbutit să modifice aspectul unor cuvinte, de pildă *se*, pron. refl., care se pronunța (și se mai pronunță foarte des) *să*, sau *sunt* în loc de *sînt* (general aproape în vorbirea oamenilor puțin instruiți sau total neinstruiți).

Să vedem un număr de fapte, care pot ajuta la înțelegerea lucrurilor. O normă morfologică a limbii noastre este următoarea: substantivele feminine terminate la singular în *ă* fac pluralul, de obicei, în *-e*, iar cele treminate în *e* fac pluralul în *-i*. Nu există substantive feminine care, potrivit regulilor morfologice ale limbii literare, să aibă aceeași formă la ambele numere[1]. Urmează de aici că nu vom scrie, chiar dacă pronunțăm (și sînt mulți vorbitori care pronunță) cu *-e*, ci cu *-ă* cuvinte de felul acesta: *avalanșă*, *branșă*, *fașă*, *păpușă* etc., *coajă*, *grijă*, *plajă*, *schijă* etc. Dacă pornim de la formele regionale în *e (avalanșe*, *coaje)*, însemnează că la cele mai multe pluralul nu se mai deosebește prin nimic de singular *(avalanșe — avalanșe*, *branșe — branșe*, *plaje — plaje*, *schije — schije)*, iar în cazul lui *cireașe* (pentru *cireașă)* se ajunge la un plural în *-i (cireși)*, care se confundă cu pluralul masculinului *cireș*, numele pomului[2].

Situația apare și mai clară în sensul arătat aici la substantive feminine derivate de la masculinele corespunzătoare: *chiriașă*, *nuntașă tovarășă* etc. Derivarea se face în astfel de cazuri cu ajutorul lui *-ă*, semnul distinctiv al femininului, prin urmare nu poate fi nici o îndoială că pronunțarea și, deci, scrierea cu *ă* este singura conformă cu regulile limbii noastre. Și dacă la unele substantive dintre cele înșirate mai sus primejdia de a confunda singularul cu pluralul[3] a fost sau poate fi înlăturată prin crearea unui plural nou în *-i* (cf. *păpuși*, *coji*, *griji*, chiar *plăji)*, femininele formate de la masculine trebuie să facă pluralul totdeauna în *-e*, fiindcă altfel se confundă cu masculinele de la care s-au derivat: *chiriași*, *nuntași*, *tovarăși* nu pot fi decît pluralul lui *chiriaș*, *nuntaș*, *tovarăș*. Tot așa se prezintă lucrurile în cazul adjectivelor de felul lui *codașă*, *gingașă*, *oacheșă*, feminine de la *codaș*, *gingaș*, *oacheș:* pluralul lor se termină în *-e* și trebuie, deci, să se deosebească (pentru înlăturarea confuziei) de aspectele regionale (în *-e)* ale singularului corespunzător.

Nu numai substantivele și adjectivele se găsesc într-o astfel de situație. Diversele forme ale verbelor în tema cărora se găsește un *ș* sau *j* urmat de *ă* dau loc, în cazul pronunțării ca *e* a acestei vocale, la confuzii asemănătoare, netolerate de sistemul morfologic verbal. La conjugarea I, în mod obișnuit, pers. III sing. și plural a indicativului prezent se termină în *ă*, iar aceeași persoană a conjunctivului prezent are desinența *e: (el*, *ei) cîntă — (el*, *ei) să cînte*. Verbe ca *îngrășa*, *îngroșa*, *degaja* etc. au, în vorbirea oamenilor care prefac pe *ă* în *e* după *ș* și *j*, indicativul egal cu conjunctivul: *(el*, *ei) îngrașe (îngroașe*, *degaje)* și *(el*, *ei) să îngrașe (îngroașe degaje)* Această confuzie nu poate fi tolerată, și de aceea se impune să scriem cu *-ă* indicativul și cu *-e* conjunctivul, așa cum scriu (și pronunță)

---

[1] Cu extrem de puține excepții, care nu contează. Vezi cele spuse mai departe la « Morfologie », în capitolul despre substantiv.

[2] Se spune, într-adevăr, un *kilogram de cireși* (și, sub influența acestuia, *un kilogram de vișini*, *de căpșuni* etc.). *Cireașe* contravine (aparent !) și la o normă fonetică a limbii noastre, aceea că vechiul diftong ea s-a prefăcut în *e* înaintea unui *e* din silaba următoare.

[3] Datorită faptului că *-ă* al singularului se preface în *-e*.

majoritatea vorbitorilor de limbă romînească[1]. Dacă mai luăm în considerație și faptul că pers. I plur. a acestor verbe sună și adesea se scrie *îngrășem*, *îngroșem*, *degajem*, se poate produce, fie și trecător, încă o confuzie, în sensul că verbele respective ar aparține conjungării II (tip *a vedea — vedem)*.

În alte cazuri situația e mai puțin clară. Substantive, vechi sau recente (acestea din urmă, de obicei, împrumutate), formate cu suf. *-eță* apar în vorbirea unui mare număr de vorbitori (nu numai a acelora care prefac pe *ă* în *e* după *ș,j)* cu *e* final în loc de *ă*: *bătrînețe*, *frumusețe*, *tinerețe*; *justețe*, *tristețe*. La cele vechi, sufixul a avut într-o vreme forma *-eață* (<lat. *-itia*, care a devenit, regulat, rom. *-eață)*: *bătrîneață*, *frumuseață*, *tinereață*. Afară de acest aspect, textele vechi cunosc, mult mai des, variante în *-eațe*, care se datoresc, poate, și pronunțării muiate a lui *ț*[2], dar, în primul rînd, dacă nu exclusiv, unei confuzii a pluralului cu singularul, căci *-eațe* este pluralul lui *-eață*. Că astfel de substantive pot avea plural, dovedesc nu numai textele vechi, ci și, pentru unele dintre ele, uzul actual (în vorbirea familiară din multe regiuni): *în tinerețele mele*, *vai de bătrînețele lui* etc. Din cauză că sensul lor este mai de grabă de singular (sînt substantive abstracte), n-a fost greu să fie simțit pluralul ca singular (și apoi, acolo unde pluralul se înrădăcinase în vorbire, să se ajungă la un plural nou în *-eți*, corespunzător, în baza regulilor morfologice, singularului în *-ețe)*. Fapt este că în textele vechi dăm peste tot felul de forme, care arată un amestec al plurarului cu singularul și lupta dintre ele[3]. Variantele în *-eță*, considerate drept regionale, s-au născut fie pe cale de analogie (unui plural în *-ețe* i s-a alăturat un singular în *-eță)*, fie, mai probabil, ca o continuare a vechiului *-ețe*, pronunțat *-eță* și asimilat, din cauza terminației, cu substantivele în *-ă*[4].

Dacă privitor la aceste substantive poate exista îndoială (ceea ce explică faptul că ortografia din 1932 acceptă ambele lor aspecte: *bătrînețe-bătrîneță* etc.), deși nu-i greu de văzut că varianta în *-ețe* are un temei istoric solid, în cazul neologismelor de felul lui *fineță*, *justeță*, *politeță* etc. morfologia arată că trebuie preferate formele cu *-ă*. Într-adevăr, substantivele feminine frunțuzești terminate în *e* « mut », împrumutate de limba noastră, au trecut, în general, la decl. I (primind terminația *-ă)*: *aparență*, *butonieră*, *cameră* *castă*, *figură*, *formă* etc. Prin urmare, *justesse*, *politesse* etc. trebuie să se conformeze și ele acestei reguli, chiar

---

[1] Faptul că conjunctivul este precedat totdeauna de *să* (care lipsește la indicativ) nu poate fi invocat ca argument în favoarea călcării normei morfologice aici în discuție.

[2] Această ipoteză este puțin verosimilă, pentru motivul că formele în *-eațe* apar la autori moldoveni, care nu puteau pronunța muiat pe *ț*.

[3] Cf. *la bătrîneațe mă voiu pocăi* (Varlaam); *de multe bătrîneațe* (Dosofteiu); *Cantemir vodă era trecut cu bătrînețele* (Neculce); *păcatele tinerețelor mele* (Biblia 1688); *lucrurile cele lumești a tinereții* (prima jumătate a sec. XVIII) etc., alături de *bătrîneață*, *frîmseață* etc.

[4] Această ultimă explicație este mai verosimilă, dat fiind că *-eță* apare, de preferință, în graiuri care pronunță dur pe *ț* și de aceea *e* devină *ă*. De altfel, dacă de la pluralul *-e(a)țe* s-ar fi ajuns, prin analogie, la un singular corespunzător, acesta ar fi trebuit să sune *-eață*, căci un *e* accentuat se diftonghează înaintea unui *ă* din silaba următoare.

dacă finala lor a fost asimilată cu suf. *-ețe* (ceea ce, din punct de vedere istoric, este logic, întrucît frc. *-esse* continuă lat. *-itia*, la fel cu rom. *-eață*, *-ețe)*. Afară de aceasta, pluralul neologismelor în discuție (cînd există) se temînă în *e*: *finețe*, *politețe* etc., ceea ce, potrivit normelor morfologice romînești, presupune un singular în *-eță* (nu în *-ețe*, care ar cere un plural în *-eți)*.

Principiul morfologic ne este de mare ajutor în scrierea exactă a cuvintelor, mai cu seamă atunci cînd pronunțarea sunetelor finale este așa de slabă, încît ele de-abia se aud sau nu se mai aud de loc. În această situație se găsesc formele articulate ale substantivelor și adjectivelor (eventual și ale altor cuvinte), apoi desinențele unor forme verbale.

Începem cu cele dintîi. Limba vorbită nu cunoaște existența articolului enclitic la singularul substantivelor și adjectivelor masculine (și neutre). Toată lumea spune *omu*, *partidu*, *tovarășu*, *bunu*, *vrednicu* etc., dar scrie, datorită tradiției grafice, *omul*, *partidul*, *tovarășul*, *bunul*, *vrednicul* etc. Nimeni (sau aproape nimeni) n-a cerut suprimarea în scris a lui *-l*, cu toate că, în marea majoritate a cazurilor[1], lipsa articolului nu poate da naștere la confuzii între forma articulată și cea nearticulată: *omu-om*, *partidu-partid*, *tovarășu-tovarăș*. Se scrie *-l*, deși se deosebesc lămurit între ele *bunu-bun*, *vrednicu-vrednic*, numai spre a se face o distincție între aceste două forme ale unuia și aceluiași cuvînt, fără o necesitate de ordin practic propriu-zis.

Pentru un motiv asemănător se scrie *i* final semivocalic la forma articulată de genitiv-dativ singular a substantivelor și adjectivelor feminine, de ex. *limbii*, *(a) marii (cotituri)*, și la forma articulată de nominativ-acuzativ plural a substantivelor și adjectivelor masculine al căror *i* final este precedat de un *i* vocalic: *fruntașii*, *vizitiii*, *mîndrii*. Cu acestea merg substantivele și adjectivele, tot masculine, care au un *i* în temă și, prin urmare, un *-i* semivocalic chiar la formele nearticulate: *copii*, *străvezii*, precum și unele forme verbale în aceleași condiții fonetice: *(mă) apropii*, *știi*, *venii* etc. Trebuie să precizez (ceea ce poate constata, de altfel, oricine) că situația lui *i* final în asemenea cazuri nu seamănă cu a articolului *-l*, întrucît un slab *i* semivocalic se aude, dacă nu în vorbirea tuturor, cel puțin la o bună parte dintre contemporanii noștri. Și dacă acolo unde *i* vocalic imediat precedent se păstrează, *i* semivocalic se aude foarte slab sau nu se aude de loc, în graiurile în care, după anumite consoane (mai ales șuierătoare), *i* vocalic devine *î*, rostirea lui *i* final semivocalic este foarte clară: *munții*, *străvezîi*, *vitejîi* etc. Dar și fără acest argument scrierea lui *-i* final se impune: din moment ce scriem pe *-l*, care nu se pronunță absolut de loc[2], nu se poate susține în mod temeinic înlăturarea în scris a lui *-i* semivocalic, care, spre deosebire de *-l*, se aude totuși la o bună parte dintre vorbitorii limbii noastre.

---

[1] Excepție fac substantivele și adjectivele terminate în *-u* vocalic la forma nearticulată: *codru*, *membru*, *suflu*, *oblu* etc. se pot confunda cu *codrul(l)*, *suflu(l)*, *oblu(l)*.

[2] Cu excepția, care nu știu în ce măsură poate fi acceptată, a lecturilor și cuvîntărilor solemne.

În legătură strînsă cu această problemă stă aceea a scrierii formelor articulate de genitiv-dativ singular și de plural ale substantivelor și adjectivelor. Am arătat cu alt prilej că, din cauza tendinței de închidere (adică de prefacere în *i)* a lui *e* neaccentuat, formele aici amintite sînt supuse unui amestec și unor confuzii care trebuie evitate, măcar în scris, dacă nu-i posibil totdeauna și în vorbire. Evitarea lor ne-o înlesnește tot morfologia, și anume pornind de la formele nearticulate ale substantivelor și adjectivelor. Dacă acestea se termină în *e*, cele articulate vor avea *-ei*, respectiv *-ele: (unei) mese-mesei*, *mesele; albe-albei-albele;* dacă terminația este *i*, adăugîndu-se articolul, vom avea *-ii*, resp. *-ile: (unei) limbi-limbii-limbile; mari-marii-marile.*

Flexiunea verbală oferă și alt prilej, afară de cel amintit, de aplicare justă a principiului morfologic la ortografie. Numeroase verbe de conjugarea I împrumutate din franțuzește primesc la formele prezentului indicativ și conjunctiv (pers. 1,2,3 și 6) sufixul *-ez* (după analogia verbelor vechi ale aceleiași conjugări: tip *lucrez)*. Ex.: *agreez*, *blochez*, *diftonghez* etc. Potrivit normei morfologice create de *lucrez*, *îmbrățișez* etc., ale căror pers. 2, 3 și 6 sună *lucrezi*, *îmbrățișezi*, *lucrează*, *îmbrățișează*, neologismele aici menționate și altele asemănătoare trebuie să se ortografieze întocmai ca acestea la persoanele în discuție, adică *agreezi*, *blochezi*, *diftonghezi - agreează*, *blochează*, *diftonghează*. Și dacă în ce privește pers. 2 lucrul pare lămurit (s-ar putea gîndi cineva, cel mult, la faptul că *agreezi* are între cei doi *e* un *i* semivocalic, care ar trebui, poate, notat, în scris), la pers. 3 și 6 *-ea-* vine în contradicție cu o regulă ortografică enunțată cu alt prilej, aceea că la început de silabă pronunțăm *ia* (nu *ea)* și urmează, deci, să scriem *ia*. Trebuie totuși să dăm preferință principiului morfologic, pentru păstrarea simetriei, adică a regularității formale, nu numai în cadrul aceleiași paradigme (= totalitatea formelor aceluiași cuvînt prezentate într-un tablou sinoptic), ci și în interiorul aceleiași conjugări. De altfel, în sprijinul lui *agreează*, *blochează*, *diftonghează* se poate aduce și un argument de ordin fonetic, bazat pe alternanța *e- ea*, pomenită ceva mai înainte.

Ar mai fi de discutat un caz asemănător cu precedentele din punctul de vedere al aplicării principiului morfologic la ortografie. Este vorba de *u* semivocalic final precedat de un *i* semivocalic în cuvinte ca *bici*, *cui*, *întîi*, *noroi*, *ochi*, *război*, *vechi* etc. Majoritatea celor care urmăresc problemele scrierii limbii noastre sînt de părere că astfel de cuvinte trebuie scrise fără *-u*, pentru motivul că acest sunet a dispărut de mult din rostirea marii majorități a vorbitorilor. În cazul celor mai multe dintre cuvintele citate aici (la care se pot adăuga n. pers. *Andrei*, *Matei*, *Neculai* ș.a.), acest punct de vedere este, incontestabil, just. Mă întreb însă de ce principiul morfologic, potrivit căruia se scrie articolul *l*, deși nu-l pronunță nimeni, nu se aplică și aici cuvintelor cu formă identică la ambele numere, ca *ochi(u)-ochi*, *vechi(u)-vechi.* Singurul răspuns valabil, cel puțin în parte, ar fi că s-ar face deosebire între cuvinte a căror finală se rostește la fel (fără *-u)*, numai de dragul principiului morfologic, ceea ce

ar îngreuia deprinderea regulii ortografice de către masa oamenilor neinstruiţi sau cu pra puţină instrucţiune, căci am avea de o parte cuvinte cu forme deosebite la cele două numere şi, deci, fără *-u (bici, cui, noroi-bice, cuie, noroaie)*, de alta, cuvinte de felul lui *ochiu-ochi, vechi-vechiu*[1].

Am arătat în capitolul precedent că modificarea vechii ortografii aşa zise oficiale[2], pe care n-o respecta nimeni, devenise o problemă de mare actualitate şi totodată urgentă. Aşa se explică interesul care i s-a arătat mai ales în timpul din urmă, după sesiunea lărgită a secţiei a VI-a a Academiei R.P.R. (iulie 1951). Revista *Cum vorbim*, nr. 7—8 (iulie-august) 1951 a publicat proiectele de ortografie ale lui E. Petrovici şi Al. Graur, în scopul de a provoca o discuţie mai largă cu privire la ortografie şi în vederea unei colaborări, fie şi indirecte, la fixarea unor reguli simple, accesibile oricui, de scriere a limbii romîne.

Deşi nu mai sînt actuale, aceste proiecte merită o discuţie din partea noastră, nu numai pentru că autorii lor s-au ocupat vreme îndelungată de problema ortografiei, ci şi pentru motivul că foarte multe dintre propunerile lor au fost acceptate de comisia care a întocmit, din însărcinarea Academiei R.P.R., « proiectul de hotărîre,» aprobat, cum am spus ceva mai înainte, de Consiliul de Miniştri al Republicii Populare Romîne. Afară de asta, ambele proiecte dau prilejul unor discuţii de ordin principial, care interesează direct conţinutul prezentului capitol al cursului nostru.

Între ambele proiecte există numeroase asemănări, cum nici nu-i posibil altfel, dat fiind că autorii lor au aceeaşi pregătire ştiinţifică şi au urmărit un scop comun, acela de a simplifica ortografia şi, prin urmare, de a o face cît mai accesibilă maselor largi. Nu-i locul să mă opresc asupra amănuntelor, mai ales că este vorba de simple proiecte, care n-au căpătat o formă definitivă, poate nici chiar pentru autorii lor. Afară de aceasta, despre diverse sisteme ortografice am vorbit în paragraful precedent. Aici noi urmărim numai aplicarea principiului fonologic şi a celui morfologic la scrierea limbii noastre. Să vedem, deci, în ce măsură E. Petrovici şi Al. Graur ţin seamă de aceste două principii.

În ce priveşte principiul fonologic, situaţia este, în general, limpede: el este aplicat într-o largă măsură, cu excepţii, relativ puţine, impuse de necesităţile practice în legătură cu uşurarea deprinderii regulilor ortografice. Relevez numai inovaţiile, considerate din punctul de vedere al sistemului ortografiei Academiei Romîne (1932).

Avem, mai întîi, introducerea unui semn nou: *i* scurt *(ĭ)*, folosit într-o vreme nu prea îndepărtată, dar părăsit după aceea[3]. Limba romînă posedă două foneme *i* clar deosebite unul de altul: un *i* vocalic sau silabic (i se mai spune şi sonant, ca să se deosebească de celălalt, care-i consonantic, adică asemănător

[1] Am putea adăuga verbe ca *atribuiu — (tu) atribui, moiu — moi, taiu — tai* ş.a.

[2] A fostei Academii Romîne (din 1932), care fusese impusă în şcoli, la autorităţi, instituţii etc.

[3] A. Philippide îl întrebuinţa regulat (chiar în lucrări mai recente, de ex. *Originea Romînilor*, apărută acum treizeci de ani).

cu o consoană, căci, întocmai ca consoanele, el nu poate forma silabă), din cuvinte ca *bine*, *codri*, *umpli* etc., și un *i* semivocalic sau nesilabic (sau consonantic), în cuvinte ca: *ai*, *întîi*, *mei*, *răi*, *venii* etc. Fiind vorba de două foneme, urmează să le deosebim în scris și, deci, să întrebuințăm semne deosebite. De aceea, atît E. Petrovici, cît și Al. Graur propun introducerea în ortografia noastră a lui *ĭ* scurt *(ĭ)*, care să redea pe *i* semivocalic. Așadar, ei înțeleg să aplice, pe bună dreptate, principiul fonologic, chiar dacă prezența unui semn în plus pare a îngreuia deprinderea ortografiei de către oameni simpli. Introducerea lui *ĭ* urmărește și un scop practic, și anume evitarea confuziei celor două feluri de *i*, confuzie care se produce în ortografia actuală, din cauză că se folosește aceeași literă pentru două foneme diferite. Așa se face că *ĭ* scurt apare în proiectul Petrovici numai la sfîrșitul cuvintelor, pentru a nota un *i* nesilabic sau caracterul moale al consoanei precedente *(caĭ*, *eĭ*, *voĭ*, *filozofĭ*, *bolnavĭ*, *poveștĭ*, *părțĭ* etc.) și în interiorul cuvintelor, unde scrierea cu *i* ar putea provoca confuzii, în sensul că s-ar citi și, deci, s-ar pronunța ca un *i* silabic *(oricînd*, *oricum*, *cîțiva*, *cîteșiteri*, *cincizeci* etc.) Proiectul Graur extinde folosirea lui *ĭ* pretutindeni unde pronunțarea cunoaște un *i* nesilabic: afară de cazurile semnalete, *ĭ* se mai scrie înaintea unui *a* sau *o* cu care formează un diftong (real sau aparent), de ex. *ĭarnă*, *ĭeftin*, *bătaĭe*, *chĭor*, *ghĭață*, *pĭerde* etc.

Criteriul practic, de care aminteam mai sus, intervine, în cazul lui *i* nesilabic, și atunci cînd realitatea lingvistică de opune, cel puțin parțial. Am arătat ceva mai înainte că *i* final nesilabic, precedat de un *i* silabic, se articulează slab și de aceea nu se aude de loc sau aproape de loc în vorbirea unui mare număr de oameni. Cele două proiecte ortografice se întemeiază pe ideea că în asemenea condiții *i* final nesilabic este ca și neexistent și, drept urmare, îl suprimă în scris, pentru a evita confuziile, extrem de frecvente astăzi, între formele cu doi *i* sau cu trei *i* și cele cu un *i* sau cu doi *i* ale aceluiași cuvînt[1]. Astfel ele recomandă scrieri ca *pomi (din grădină)*, *(capacul) lăzi*, *fii (noștri)*, *pantofi (mei)*, *(al) găini*, *(a) familii* etc. În ciuda aparențelor, aceste propuneri țin seamă și de principiul morfologic, întrucît forma articulată și cea nearticulată a aceluiași cuvînt se deosebesc în scris lămurit una de alta, prin faptul că prima are un *i*, eventual doi *i* silabici (redați prin *i)*, iar a doua are un *i* nesilabic, eventual unul silabic și altul nesilabic, fiecare dintre aceste două feluri de *i* avînd semnul lui special: *pomi-pomĭ*, *lăzi-lăzĭ*, *fii-fiĭ*, *pantofi-pantofĭ*, *găini-găinĭ*, *familii-familiĭ*. Și totuși ne punem, fără voie, întrebarea: de ce se recomandă *-ĭ* acolo unde el reprezintă numai înmuierea consoanei precedente *(pomĭ*, *lăzĭ*, *găinĭ* etc.), unde, așadar, nu-i corespunde, în realitatea lingvistică, un sunet propriu-zis (fie și foarte slab articulat), iar acolo unde o bună parte a vorbitorilor limbii noastre pronunță un *-ĭ* destul de clar perceptibil *(copiĭ*, *pomiĭ*, *lăziĭ* etc.) nu se propune

[1] Cf. *cărți* în loc de *cărții*, *membrii* în loc de *membri*, *copii* în loc de *copiii*, *(eu) veni* în loc de *(eu) venii* etc.

notarea lui? Chiar principiul morfologic ar fi mai bine respectat, dacă s-ar scrie *pomĭ-pomiĭ*, *lăzĭ-lăzi* etc.

Proiectul Petrovici prevede întrebuințarea lui *u* scurt, bazîndu-se pe ideea, care corespunde faptelor, că limba noastră are un *u* nesilabic sau semivocalic, așa cum are un *i* nesilabic sau semivocalic: din moment ce există două foneme *u* clar deosebite unul de altul, urmează să folosim două semne (întocmai ca în cazul celor două feluri de *i*). Acest *ŭ* se va scrie, potrivit recomandațiilor proiectului amintit, după un *i* semivocalic (precedat de vocală sau de *č*, *k'*, *ğ*,) la nominativul singular nearticulat al substantivelor și adjectivelor masculine și neutre și la pers. I singular a prezentului indicativ și conjunctiv: *puiŭ*, *dibaciŭ*, *ochiŭ*, *(eu) taiŭ*, *(eu) moiŭ*, *(eu) atribuiŭ* etc. Autorul proiectului precizează, pe de o parte că acest « u scurt (în realitate, rotunjirea buzelor care însoțește consoana precedentă) se rostește aproximativ pe jumătatea teritoriului țării », iar pe de altă parte că propunerea sa are de scop să deosebească singularul de plural și persoana I de persoana II *(puiŭ-puĭ*, *dibaciŭ-dibacĭ*, *ochiŭ-ochĭ*, *taiŭ-taĭ*, *moiŭ-moĭ*, *atribuiŭ-atribuĭ)*. Așadar îmbinarea celor două principii, fonologic *(ŭ* este alt fonem decît *u)* și morfologic (deosebirea în scris a formelor aceluiași cuvînt).[1]

Trec peste alte puncte din cele două proiecte de ortografie, pentru motivul că intenția mea a fost să arăt numai dacă și cum se aplică în aceste proiecte principiul fonologic și cel morfologic. Căci problema tratată în capitolul de față aceasta este: ortografia trebuie să fie, în linii mari, fonologică, să țină, adică, seamă de sunetele-foneme (nu de sunetele realizate), și, cînd nevoia (de ordin practic) cere, să ia în considerație morfologia.

Cap. IV: Reflectarea îmbinării lexicale în ortografie

În capitolul despre fonetica sintactică am arătat că cuvintele vorbirii « legate » alcătuiesc grupuri sintactice, propoziții și fraze. Iar atunci cînd ne-am ocupat de accent, am constatat că, dacă, rostite izolat, cuvintele au toate un accent, eventual mai multe (după numărul silabelor), în grupuri sintactice, așa cum apar ele de obicei în realitatea lingvistică, unele sînt accentuate, altele nu, ceea ce înseamnă că cele neaccentuate își pierd, în grup, accentul pe care îl au în ipoteza că apar singure, fără legătură cu alte cuvinte.

Aceste două fapte, care se găsesc într-o relație strînsă unul cu altul, întrucît pierderea accentului este urmarea logică a îmbinării cuvintelor în grupuri sintactice, dau naștere la situații interesante din punct de vedere ortografic și vrednice, deci, de a atrage atenția celor ce se ocupă cu redarea în scris a limbii. Să vedem cîteva amănunte.

[1] Ar fi de criticat numai aplicarea practică a ideii, foarte justă în sine, și anume redarea lui *i* înainte de *u* prin *i* (ca și cum ar fi silabic), ceea ce poate duce la o pronunțare greșită a cuvintelor în discuție. Căci, dat fiind că *i* reprezintă, obișnuit, pe *i* silabic, iar *ŭ* pe *u* nesilabic, *-iŭ* poate fi citit ca *-iu* din *căpriu*, *tîrziu*, *vizitiu* ș. a.

Pierderea accentului într-un grup sintactic poate fi parțială [1] sau totală, în a doua ipoteză, singura care privește direct discuția de față, cuvîntul respectiv devine o simplă anexă a celui dinainte sau de după el, în sensul că, la rostire, el este simțit ca element alcătuitor nu al grupului întreg, ci al cuvîntului de care este strîns legat, prin faptul că-l determină într-un anumit fel. Asemenea cuvinte total lipsite de accent se numesc proclitice sau enclitice, după cum stau înaintea sau în urma cuvîntului purtător al accentului întregului grup sintactic.

Pentru ortografie nu prezintă interes toate procliticile și encliticele, din cauză că tradiția grafică a tratat cuvintele total neaccentuate în mod deosebit, ținînd seamă de legătura mai strînsă sau mai puțin strînsă dintre ele și cuvîntul accentuat al grupului. Astfel prepozițiile și conjuncțiile, a căror funcțiune constă în exprimarea raportului dintre elementele alcătuitoare ale unui grup sintactic (în sens larg), deși neaccentuate [2], n-au fost niciodată scrise împreună cu cuvîntul precedent sau următor. Și aceasta, pentru motivul că nici prepoziția nici conjuncția nu « merge » (cum se spune obișnuit) cu unul sau cu altul dintre membrele grupului. Faptul că ele fac legătura între aceste membre le creează o situație aparte, în sensul că se găsesc între un cuvînt și alt cuvînt, adică nu ca prelungire a cuvîntului precedent sau ca început al celui următor [3]. Același lucru se întîmplă cu toate speciile de articol, minus cel enclitic *(-l, -a, -i, -le)*: deși au un corp fonetic redus (de obicei o singură silabă) și sînt simțite ca simple silabe ale cuvîntului imediat următor, atît *un*, *o* (articol nedefinit), *al*, *a*, *ai*, *ale* (articol posesiv sau genitival), cît și *cel*, *cea*, *cei*, *cele* (articol determinativ sau adjectival) s-au scris de la început și se scriu pînă astăzi separat de cuvintele pe care le însoțesc.

Rămîn astfel numai puține enclitice și proclitice care apar în scriere, ca anexe ale cuvintelor determinate de ele, fiind, adică, tratate ca silabe alcătuitoare ale cuvintelor accentuate dinaintea sau din urma lor, în sensul că se scriu împreună cu acestea, dar, pentru a se arăta că ele sînt totuși cuvinte distincte, apar despărțite prin linioară sau apostrof [4]. Aceste proclitice și enclitice sînt forme conjuncte (sau scurte, adică neaccentuate) ale pronumelui personal și unele forme ale verbului *a fi*.

Pronumele conjuncte pot sta atît înaintea, cît și în urma cuvîntului cu care alcătuiesc o unitate sintactică. Formele conjuncte de dativ și de acuzativ ale

---

[1] Cuvîntul respectiv are un accent secundar, spre deosebire de cuvîntul pe care-l determină și care poartă accentul principal al grupului.

[2] Adesea total neaccentuate. (Este cazul celor care au o singură silabă, eventual două silabe.)

[3] Această situație este foarte clară în cazul conjuncțiilor. La prepoziții se simte că ele aparțin oarecum cuvîntului următor, chiar cînd sînt locuțiuni propoziționale: *luptă de clasă; particip la ședință; mă plimb de-a-lungul apei; de jur împrejurul casei avem copaci* etc. De aceea complementul circumstanțional sau atributul este în astfel de cazuri substantivul î m p r e u n ă cu prepoziția. Vezi și ceva mai departe.

[4] În toată discuția de pînă aici am pornit de la situația anterioară apariției *Micului dicționar ortografic*, pentru că scopul urmărit de mine este să prezint problema ortografiei sub toate aspectele ei, indiferent de modul cum a fost ea rezolvată în practică.

pronumelui personal pot sta, absolut toate, după cuvîntul determinat de ele: *dă-mi*, *caută-ţi (de treabă)*, *spune-i*, *spălîndu-mă*, *du-te*, *prinde-l*, *vezi-o*, *adu-ne (cartea)*, *bateţi-vă (capul)*, *făcîndu-le (bine)*, *ajută-ne (în munca noastră)*, *văzîndu-vă*, *lăsaţi-i (în pace)*, *ţine-le (în mînă)* etc. Cînd precedă cuvîntul cu care merg sintactic împreună, aceste forme se comportă diferit, după cum cuvîntul următor începe cu o vocală sau cu o consoană. În prima ipoteză, pronumele se desparte de cuvîntul următor prin linioară, dacă se termină în consoană sau în orice vocală afară de *ă*, şi prin apostrof, dacă se termină în *ă*, care se elidează [1]: *mi-a spus*, *ţi-am lăsat (cartea)*, *i-aduc*, *ne-arată*, *te-ai dus*, *l-apucă (de braţ)*, *ne-amintim; m'atinge (cu mîna)*, *s'adună* [2], *v'am spus* etc.

Trebuie precizat că între limba vorbită şi limba scrisă există deosebiri. Exemplele date aparţin vorbirii obişnuite, care, fiind mai puţin îngrijită şi debitată într-un tempo mai rapid, face foarte des legătura dintre pronume şi cuvîntul următor în felul arătat aici. Limba scrisă şi chiar limba vorbită în împrejurări mai mult ori mai puţin solemne recurg rareori la acest procedeu. Ele îl folosesc, în general, numai dacă după pronume urmează formele de prezent ale auxiliarului *a avea* sau cele de prezent conjuncte ale lui *a fi* (cînd acesta serveşte drept copulă: *le-a spus*, *mi-e bine*, *ţi-i rău* etc) [3].

Se pare că o condiţie esenţială pentru producerea acestui fenomen este ca cuvîntul care urmează să fie el însuşi neaccentuat sau să înceapă cu o silabă neaccentuată. Se spune astfel *m-apuc*, *te-aleg* etc., dar *mă are*, *se arde* etc. Acuzativul feminin singular al pronumelui de pers. III nu se uneşte cu cuvîntul următor: *o vede*, *o alegem*, *o citesc* etc. Cînd după pronume urmează un verb compus cu prefixul *în*, dacă situaţia cere elidarea vocalei, se eliderează *î* al verbului: *minchipui*, *te-ntorci* etc.

Cu privire la formele lui *a fi* care sînt tratate la fel cu pronumele conjuncte, lucrurile se prezintă mai puţin complicat, întrucît ele apar aproape totdeauna ca enclitice (foarte rar ca proclitice [4]) şi numai la pers. 3 şi 6: *asta-i (altceva)*, *toate-s (bune)*, *mi-e indiferent* etc.

Formele pronominale aici în discuţie se pot combina şi între ele, bineînţeles cu condiţia să fie urmate sau precedate de un cuvînt pe care-l determină: *mi-l arată*, *ţi-o prezint*, *ni-l explică; spune-mi*, *dă-le-o*, *întîmple-i-se* etc.

Afară de formele pronominale şi de acelea ale verbului *a fl*, în limba vorbită familiară şi populară sînt tratate la fel şi alte cuvinte, printre ele prepoziţii şi chiar conjuncţii (acestea din urmă numai în poteza că sînt monosilabice [5]).

---

[1] Mă pun din punctul de vedere al vechii ortografii.

[2] Pentru *se adună*. Excepţia de la regula enunţată este aparentă, căci, cum am spus şi altădată, actualul *se* a apărut în scris pe vremea latinismului; mai înainte (la fel astăzi, în vorbirea majorităţii romînilor), acest pronume suna *să* (la fel cu conjuncţia *să)* şi de aceea, înaintea vocalei iniţiale a cuvîntului următor, s-a elidat *ă*.

[3] Astfel de grupuri sintactice aparţin mai ales tot limbii vorbite, dar apar şi în cea scrisă.

[4] Cf. *e-ales (bine orezul)*?

[5] Pe cît se pare la prima vedere.

De ex.: *plec de-acasă, intră-n oraş, într-o zi, dintr-odată, şi-atunci* (sau *ş-atunci*), *de-ar veni primăvara!* etc. Astfel de fapte sînt caracteristice tot mai cu seamă pentru aspectul vorbit al limbii. În aspectul ei scris, singurul cuvînt care suferă acelaşi tratament cu formele conjuncte ale pronumelor personale şi ale verbului *a fi* este negaţia *nu: n-am vreme, nu-i bine, nu-ţi spun, nu-mi dai* etc.

Există în limba noastră numeroase cuvinte formate din două sau mai multe elemente, care uneori sînt simţite alcătuind o unitate mai mult ori mai puţin închegată, iar alteori ca membre separate ale unui grup lexical. În primul caz ele trebuie scrise împreună, ca şi cum ar forma un singur cuvînt, în al doilea urmează să le scriem despărţit (şi fără linioară între ele). Este greu însă, de multe ori, să decidem, cu toată siguranţa, dacă avem a face cu una sau cu cealaltă dintre aceste două ipoteze. De aici, deosebiri mari de la un sistem ortografic la altul şi şovăieli la unul şi acelaşi om, cînd trebuie să redea în scris astfel de cazuri.

« Regulile ortografice » din 1932 ale fostei Academii Romîne stabileau următoarele norme pentru scrierea separată a elementelor care intră în alcătuirea unor asemenea grupuri lexicale: « *a)* cînd cuvinte de prea multe silabe nu pot fi puse la un loc, pentru că li s-ar da un aspect rebarbativ; *b)* cînd sensul fiecărui cuvînt se mai păstrează relativ destul de bine; *c)* cînd vreuna din forme, chiar dacă nu apare cu întrebuinţările ei obişnuite, trebuie totuşi să-şi păstreze independenţa. » Numai punctul *b* este clar şi, teoretic cel puţin, admisibil. Al treilea are nevoie de lămuriri, pe care eu nu le pot da, iar cel dintîi este formalist şi de aceea trebuie respins. Dar şi punctul al doilea prezintă dificultăţi de aplicare, întrucît se bazează pe un criteriu subiectiv şi de aceea variabil de la un individ la altul.

După stabilirea acestor norme, « Regulile ortografice » dau liste bogate de exemple, unele scrise împreună, altele separat. La numerale, recomandă scrierea într-un cuvînt dela 11 la 19 şi de la 20 la 90 (numai zecile întregi) şi scrierea separată pentru toate zecile urmate de unităţi: *douăzeci şi unu, al treizeci şi patrulea* etc.[1]. Pronumele de felul lui *careva, celălat, oricine* etc. sînt scrise aşa cum le redau aici. Singure *ceea ce* şi *cel ce* apar despărţite, recomandare acceptabilă numai pentru ultimul, care este, lexical şi sintactic vorbind, echivalentul lui *omul ce (care)*, pe cînd *ceea ce* are un sens unic (dovadă posibilitatea de a-l înlocui printr-un singur cuvînt: *în ceea ce priveşte = în ce priveşte; ceea ce nu înţeleg eu este... = ce nu înţeleg eu este...*) Foarte lungă este lista adverbelor ca *adeseori, alaltăseară, deocamdată* etc., alături de *ca şi, de aiurea, de aproape, de cînd, de pildă* etc. Printre cele propuse a fi scrise despărţit sînt şi *deabia, dealtfel, dealtmintrelea, deasemenea, defel, degeaba, degrabă* etc., la care nu se simte de loc existenţa separată a celor două elemente alcătuitoare în ce priveşte sensul lor şi care de aceea trebuie scrise într-un singur cuvînt. Constatări şi observaţii similare se pot face şi referitor la prepoziţiile

---

[1] Se aplică aici norma de sub *a*.

și conjuncțiile (puțin numeroase, de altfel) înșirate la p. 12—13 ale broșurii citate (*de pe*, *din spre*, *pe la*, *așa dar*, *după ce*, *după cum*, *întru cît* ș. a., care nu văd de ce trebuie scrise separat).

Afară de aceste cuvinte, la care sudura elementelor alcătuitoare se găsește în faze de dezvoltare diferite, se dau, la p. 13, numeroase exemple de « forme compuse », ca *apă-tare*, *argint-viu*, *soare-apune*, *nu-mă-uita*, *ochiul-boului*, *get-beget*, *papă-lapte*, *Făt-Frumos*, *munte-de-pietate*, *stat-major*, *Ștefan-Vodă* etc., toate, cum se vede, cu linioară între elementele lor alcătuitoare. Discuție poate fi numai cu privire la punerea sau înlăturarea linioarei (nu și în ce privește scrierea lor într-un singur cuvînt). Teoretic prezența linioarei este îndreptățită: cuvintele acestea au un sens mai mult ori mai puțin diferit de acela al elementelor din care sînt constituite. Întrebarea este dacă linioara ajută la ceva, în primul rînd la evitarea unei înțelegeri greșite. Răspunsul la această întrebare nu poate fi decît negativ: cu sau fără linioară, *apă tare* nu poate însemna « o apă care este tare (pentru simțul gustativ sau pentru cel tactil) », și tot așa nu se pot produce confuzii în cazul celorlalte « compuse », dacă lipsește linioara.

Unele formații oarecum asemănătoare sînt redate ca un singur cuvînt: *avangardă*, *subofițer*, *viceconsul*, *dacoromîn*, *neogrec*, *atotputernic*, *miazănoapte* etc., ceea ce trebuie acceptat.

Cele două proiecte de ortografie amintite mai sus merg foarte departe în scrierea la un loc a cuvintelor care formează unități semantice. Proiectul Petrovici spune textual: « Vor fi scrise cît mai mult într-un cuvînt numeralele, pronumele, adverbele, prepozițiile, conjuncțiile compuse din mai multe cuvinte, de ex. *deasupra*, *întruna*, *întradevăr*, *laolaltă*, *pentrucă*, *deadreptul*, *dela*, *deodată*, *nemaicunoscut*, *însfîrșit*, *totodată*, *deasemenea*, *niciun*, *nicio*, *cutoatecă*, *decîteori*, *(cu) deamănuntul* etc. » Proiectul Graur enunță numai principiul general: « Vom despărți acele cuvinte compuse unde fiecare parte componentă și-a păstrat forma și sensul particular, și vom scrie împreună acele cuvinte compuse unde elementele componente și-au schimbat forma și sensul primitiv », care arată însă că autorul proiectului înțelege să lărgească mult posibilitatea de a scrie împreună cuvintele compuse.

În ce privește semnele folosite pentru a arăta că două sau mai multe cuvinte care alcătuiesc o unitate sintactică sînt totuși, în alte condiții, cuvinte propriu-zise, de sine stătătoare, ortografia tradițională întrebuințează linioara (sau trăsătura de unire[1]) și apostroful: prima, cînd îmbinarea sintactică a cuvintelor nu provoacă dispariția vreunui sunet, al doilea, cînd se produce elidarea sunetului final al cuvîntului precedent sau a sunetului inițial al cuvîntului următor. Proiectul E. Petrovici desființează apostroful, pornind, probabil, de la ideea

[1] I se spune, destul de des, și « trăsură de unire », termen pe care trebuie să-l părăsim, fiindcă, indiferent cum a luat naștere, este echivoc: « trăsură » trezește în mintea noastră altă noțiune decît aceea aici în discuție.

pe care o avea şi A. Philippide, că, din punct de vedere pur lingvistic, transformarea în semivocală a vocalei finale din cuvîntul precedent *(ne-am dus)* sau a celei iniţiale din cuvîntul următor *(nu-i bine < nu e bine)* şi dispariţia unei vocale în condiţii similare *(m-apuc, se-ntoarse)* nu diferă prin nimic esenţial una de alta şi, în consecinţă, nu-i necesar să se folosească două semne. Practic vorbind, suprimarea apostrofului simplifică ortografia şi, deci, uşurează deprinderea ei. Totodată ea înlătură posibilitatea de a întrebuinţa linioara în locul apostrofului şi invers, greşeli care, în vechiul sistem ortografic, se săvîrşeau adesea [1].

Actuala ortografie, ale cărei reguli, cu exemplificări şi cu o foarte bogată listă de cuvinte apte de a provoca dificultăţi la redarea lor în scris, le găsim în *Mic dicţionar ortografic*, elaborat de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., a devenit obligatorie pentru toată lumea printr-o hotărîre a Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne. Această ortografie trebuie aplicată, iar nu discutată, chiar dacă are şi ea destule lipsuri. Discuţia care precedă ajută, sper, la aprecierea şi înţelegerea justă din punct de vedere teoretic a noilor reguli ortografice. Aşa se explică faptul că în capitolul de faţă am analizat nu numai sisteme de scriere ieşite din uz, ci şi simple proiecte, care n-au fost niciodată puse în practică.

---

[1] În hotărîrea definitivă cu privire la ortografie s-a acceptat punctul de vedere al lui E. Petrovici.

Partea IV-a: GRAMATICA

INTRODUCERE

§1. Ce este gramatica.

În *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 21—22, I. V. Stalin spune următoarele: « [Gramatica] stabilește regulile de modificare a cuvintelor, regulile de combinare a cuvintelor în propoziții, și astfel dă limbii armonie și înțeles. Gramatica (morfologia și sintaxa) este un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și la îmbinarea lor în propoziții. Prin urmare, tocmai datorită gramaticii, limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gîndurile umane în învelișul material al limbii». Fără gramatică, limba ar fi o simplă acumulare de cuvinte, informe și inapte de a exprima gîndiri (ci numai noțiuni izolate, fără legătură între ele). Căci singur vocabularul (totalitatea cuvintelor) « nu este suficient pentru a forma o limbă; el este mai degrabă material de construcție pentru limbă. După cum materialele de construcție în opera de construcție nu formează clădirea, deși fără ele este imposibil să se construiască o clădire, la fel și vocabularul nu formează limba însăși, deși fără el nu este de conceput nici o limbă.» (*Op. cit.*, *p.* 21).

După ce stabilește această deosebire fundamentală dintre gramatică și vocabular, I. V. Stalin definește de aproape noțiunea « gramatică», despre care spune: «. . .stabilește regulile modificării cuvintelor, avînd în vedere nu cuvinte concrete, ci în general cuvinte fără caracter concret; ea stabilește reguli pentru compunerea propozițiilor, avînd în vedere nu propoziții concrete, de exemplu un subiect concret, un predicat concret etc., ci în general orice fel de propoziții, indiferent de forma concretă a cutărei sau cutărei propoziții. Prin urmare, făcînd abstracție de particular și concret, atît în cuvinte cît și în propoziții, gramatica ia acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor și a îmbinărilor lor în propoziții și construiește din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale. Gramatica este rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane, un indice al uriașelor succese ale gîndirii.» *(Op. cit., p.* 22.)

În legătură cu acest caracter abstract și general al gramaticii cred că munca depusă de mintea oamenilor pentru a construi regulile gramaticale poate fi comparată cu munca aceleiași minți pentru a ajunge de la senzații, percepții și

reprezentări la noțiuni. Căci noțiunea are, întocmai ca gramatica, un caracter abstract: reținînd numai particularitățile esențiale ale unei categorii de obiecte («casă», «animal», «plantă» etc.), făcînd abstracție de cele neesențiale (diferite de la un obiect la altul în interiorul aceleiași categorii) și generalizînd pe cele esențiale, mintea omului a stabilit noțiunile respective («casă», «animal», «plantă»), noțiuni abstracte în care sînt cuprinse toate obiectele de același fel, indiferent de particularitățile individuale ale fiecăruia (dacă e mai mare sau mai mic, dacă se naște viu sau din ou, dacă produce fructe sau nu, etc.), indiferent de înfățișarea lor concretă, în realitatea materială, care diferă de la unul la altul. Tot așa gramatica stabilește reguli sau legi pornind, pentru fiecare regulă sau lege, de la fapte concrete existente în limbă, neglijînd particularitățile individuale ale fiecărui fapt în parte și reținînd particularitățile comune tuturor faptelor din aceeași categorie, pe care le generalizează, le atribuie atît faptelor existente la un moment dat (punctul de plecare al regulilor), cît și celor de același fel care se ivesc ulterior.

Pentru a face mai ușor înțeles caracterul abstract al gramaticii, I. V. Stalin o compară cu geometria, care « își stabilește legile făcînd abstracție de obiectele concrete, considerînd obiectele drept corpuri neconcrete și stabilind relațiile dintre ele nu ca relații concrete ale unor obiecte concrete, ci ca relații dintre corpuri în general, lipsite de orice caracter concret.» *(Op. cit.*, p. 22*)*. După cum, deci, în geometrie definiția pătratului, de pildă (figură cu patru laturi egale și cu patru unghiuri de cîte 90 grade fiecare), este valabilă pentru orice pătrat, indiferent de dimensiunile lui sau de materialul din care este făcut (hîrtie, lemn, metal etc.) și constituie astfel o adevărată lege, căreia i se supun toate pătratele concrete, fiindcă la baza definiției stau cele trei elemente esențiale (numărul laturilor, egalitatea lor și mărimea unghiurilor), comune tuturor pătratelor, la fel în gramatică persoana I-a, să zicem, este orice persoană care adresează alteia vorba într-un dialog, indiferent de natura ei, de loc sau de timp, adică de particularitățile ei concrete.

Datorită acestui caracter abstract și general, gramatica se schimbă foarte greu, mai greu nu numai decît vocabularul considerat în totalitatea lui, ci și decît fondul principal de cuvinte. « Elaborată în decursul epocilor și intrată în carnea și sîngele limbii, structura gramaticală se schimbă și mai încet decît fondul principal de cuvinte. Cu timpul, ea suferă, desigur, schimbări. Ea se perfecționează, își îmbunătățește și își precizează regulile și se îmbogățește cu reguli noi, dar principiile structurii gramaticale se păstrează în decursul unei perioade de timp foarte îndelungate, deoarece ele — după cum arată istoria — pot servi cu succes societatea în decursul unui șir de epoci.» (I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 23.)

Urmarea logică a acestei forțe neobișnuite de rezistență de-a lungul vremurilor este că gramatica unei limbi nu diferă prin nimic esențial de a limbii care-i stă la bază, deci, în cazul nostru, structura gramaticală a limbii romîne este, în esență, aceeași ca a limbii latine. Evident că s-au produs, în curs de aproape

două milenii, unele schimbări, din cauza condițiilor istorice[1] în care s-a dezvoltat limba latină din părțile de răsărit ale imperiului roman, dar în liniile ei mari, fundamentale, gramatica romînească continuă, cu îmbunătățiri, perfecționări și precizări în anumite puncte de amănunt, gramatica limbii latine, care-i stă la bază.

Din definiția și caracterizarea gramaticii, așa cum se arată în aceste citate, rezultă că morfologia este ansamblul regulilor privitoare la modificarea cuvintelor, care s-au stabilit, de-a lungul timpului, pornindu-se de la elementul comun modificărilor tuturor cuvintelor de același fel. Sarcina gramaticului și a lingvistului este, deci, să descopere, cu ajutorul faptelor concrete, și să formuleze just aceste reguli sau legi abstracte, generale, după care se conduce limba.

Precum știm, nu toate cuvintele își schimbă forma, și aceasta, din cauză că nu toate exprimă noțiuni care să apară unele față de altele în diverse raporturi. Căci modificările suferite de cuvinte în cursul vorbirii sînt impuse de faptul că între noțiunile respective putem stabili, pornind de la realitatea materială, anumite raporturi. Să luăm, de pildă, noțiunile exprimate prin cuvintele *tovarăș* și *muncă*. Pe baza faptelor concrete pe care le constatăm cu ajutorul simțurilor noastre (și al operațiilor psihice consecutive), stabilim între aceste două noțiuni raportul de atribut (atribuim uneia pe cealaltă, fiindcă așa cere realitatea) și spunem *munca tovarășului*. Vedem că ambele cuvinte și-au modificat forma, și aceasta, pentru că raportul amintit nu se poate exprima decît în modul arătat aici. Și alt raport este posibil între cele două cuvinte. Cînd spun *tovarăș de muncă*, însemnează că mă refer nu numai la tovarășul respectiv care muncește (într-o fabrică, la Facultate etc.), ci și la alt tovarăș, care de asemenea muncește (ba chiar în același loc cu primul), fără să-l numesc[2], și vreau să arăt că între ei există o legătură și că această legătură o face munca lor în comun.

Să presupunem că noțiunea «tovarăș» posedă, printre alte însușiri, și pe aceea de «vrednic». Vom spune, deci, *tovarăș vrednic*, formulă care nu implică nici o modificare a cuvintelor puse împreună (tot în baza unui raport). Dacă este vorba de mai mulți tovarăși la fel cu acesta, spunem *tovarăși vrednici*, așadar cu forma schimbată la ambele cuvinte (față de forma obișnuită a fiecăruia) și totodată cu o formă care seamănă de la unul la altul (cum seamănă și grupurile sintactice *tovarășă vrednică*, *tovarășe vrednice*). Și în acest caz a intervenit un raport, care, întîmplător, este tot de atribut, ca și la primul exemplu (de astă dată atribuim tovarășului o însușire pe care o are — altminteri nu i-am atribui-o[3]),

---

[1] Trebuie avută în vedere mai cu seamă încrucișarea limbii vechi slave cu limba vorbită de populația romanizată sau în curs de romanizare din Dacia și din Peninsula Balcanică.

[2] Dar îl am prezent în minte. De fapt, *tovarăș de muncă* este o construcție detașată dintr-o propoziție ca N. *îmi este tovarăș de muncă*, pe care ori am formulat-o mai înainte ori o presupun cunoscută și celui cu care vorbesc.

[3] De fapt, «atribuirea» pe care o facem noi este numai expresia unei situații concrete, existentă în afara noastră și pe care noi ne mulțumim s-o constatăm.

dar exprimat altfel (nu numai cu alt cuvînt — un adjectiv, în loc de substantiv, ca mai înainte — , ci și cu alt aspect formal, cu modificări de altă natură ale cuvintelor respective, din cauză că diferă categoria gramaticală căreia aparțin).

Dacă, revenind la primul exemplu, ne imaginăm noțiunea « muncă » sub aspectul procesului pe care îl implică existența ei, adică sub aspectul acțiunii, al muncii în mișcare, urmează să spunem *tovarășul muncește*. Și aici avem un raport, dacă vreți, tot de atribut, căci și de astă dată atribuim tovarășului ceva, dar atribuirea se exprimă în alt mod, cu alt cuvînt și, deci, cu altă modificare a cuvîntului decît în cazurile precedente, pentru motivul că realitatea materială se prezintă altfel: nu mai este vorba de atribuirea unei munci efectuate sau care se va efectua, nici de o însușire a tovarășului, ci de faptul concret, observat de noi, că acest tovarăș săvîrșește o acțiune, o muncă, munca lui obișnuită. De aceea recurgem nu la un substantiv sau un adjectiv, ci la un verb (căci verbul exprimă mișcarea, acțiunea obiectelor din lumea înconjurătoare) și dăm ambelor cuvinte forma impusă de raportul existent între noțiunile respective: spunem *tovarășul* (nu *tovarăș* sau *un tovarăș*), fiindcă este vorba de un tovarăș cunoscut mie (poate și conlocutorului meu, dacă l-am amintit mai înainte) și *muncește* (nu *munceam* sau *vei munci*), pentru că munca o face persoana III (despre care vorbesc eu cu conlocutorul meu) în momentul de față (nu mai de mult și nici peste cîtva timp). Același raport dintre *tovarăș* și *muncește* cere o modificare a formei acestor cuvinte, dacă avem în vedere mai mulți tovarăși: *tovarășii muncesc* (întocmai ca la exemplul *tovarăș vrednic*, unde, pentru mai mulți tovarăși, am recurs la construcția *tovarăși vrednici*, cu modificarea formei cuvîntului care arată atribuirea după forma cuvîntului celuilalt).

Cele spuse pînă acum arată, între altele, că morfologia este strîns legată de sintaxă. Cînd vorbim de raporturi între noțiuni, facem, din punct de vedere lingvistic, sintaxă, fiindcă exprimarea unui raport implică îmbinarea a două sau mai multe cuvinte în grupuri sintactice sau în propoziții. Fiecărui raport îi corespunde, teoretic (în mod obișnuit, și de fapt), o formă a cuvîntului respectiv (după cum fiecărei noțiuni îi corespunde un cuvînt, potrivit unității dialectice dintre conținut și expresie, dintre fond și formă, dintre gîndire și limbă). Prin urmare, modificarea formei cuvintelor este cerută de stabilirea raporturilor posibile între noțiunile exprimate prin cuvintele respective, adică, altfel spus, morfologia există, fiindcă există sintaxa[1].

Dintre cele două părți ale gramaticii (morfologia și sintaxa), prima este mai rezistentă decît a doua. Să nu ni se pară curioasă această distincție, care, la prima vedere, pare a nesocoti deosebirea, din punctul de vedere al rezistenței, existentă între gramatică (luată în întregimea ei) de o parte și vocabular (considerat și în totalitate și numai sub aspectul fondului principal de cuvinte) de

[1] De unde nu urmează însă, cum greșit credea N. I. Marr, că morfologia ar fi subordonată sintaxei (o simplă « tehnică » a acesteia). Între amîndouă este o strictă interdependență, nici una neputînd exista fără cealaltă.

altă parte. După cum în cadrul limbii înseşi diversele ei sectoare (gramatica, vocabularul și fonetica) se comportă diferit în ce privește rezistența față de schimbările la care este supusă limba (ca orice fenomen din natură și din viața socială), tot așa în interiorul aceluiași sector al limbii există deosebiri din acest punct de vedere. Cu privire la vocabular am văzut amănunțit la locul cuvenit că fondul principal de cuvinte rezistă, în general, bine, chiar foarte bine, pe cînd restul vocabularului se transformă necontenit, repede și ușor, fiind legat nemijlocit de producție, care suferă ea însăși, fără întrerupere, schimbări mari și rapide.

Istoria limbilor ne arată că o astfel de distincție trebuie făcută și în interiorul gramaticii între cele două părți ale ei. Dacă studiem morfologia și sintaxa limbii noastre, nu-i greu de constatat că cea dintîi este mult mai apropiată de limba latină decît cea de-a doua. Cu extrem de puține și de neînsemnate excepții, se poate spune că morfologia romînească este identică cu cea latinească, pe cînd sintaxa, continuînd a fi, în esența ei, aceeași cu sintaxa latinească, prezintă totuşi numeroase și, adesea, importante schimbări.

Dar nu numai rezistența față de evoluția firească a limbii diferă de la morfologie la sintaxă. Comportarea lor se deosebește (după cum se deosebește comportarea gramaticii de a vocabularului) și în cazul cînd au loc încrucișări de limbi. Știm ce se întîmplă în ipoteza că două limbi vin în contact una cu alta prin oamenii care le vorbesc. Ne-o spune I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 27: « În realitate, cu ocazia încrucișării, una dintre limbi iese de obicei învingătoare, își păstrează structura gramaticală, își păstrează fondul principal de cuvinte și continuă să se dezvolte potrivit legilor interne ale dezvoltării sale, în timp ce cealaltă limbă își pierde treptat propria ei calitate şi dispare treptat.»

Cu limba latină, adusă de romani prin cuceriri în părțile de răsărit ale imperiului lor, s-au încrucișat, rînd pe rînd, limba populației autohtone și limba veche slavă. Rezultatul acestor încrucișări a fost că latina a ieșit învingătoare, păstrîndu-și structura gramaticală și fondul principal de cuvinte și continuînd a se dezvolta potrivit legilor ei interne. Evident că ea a primit de la limbile învinse (mai cu seamă de la vechea slavă) numeroase elemente, și nu numai de vocabular, ci și de gramatică, fără să-și schimbe însă caracterul, tipul lingvistic căruia i-a aparținut de la început. Cele mai multe elemente primite de limba latină în urma acestor încrucișări au fost cuvinte, mai numeroase în restul vocabularului, mai puțin numeroase în fondul principal. Dar ea a primit (pe cît se pare numai de la limba veche slavă) și o serie de elemente gramaticale, dintre care marea majoritate aparțin sintaxei, și numai extrem de puține [1] morfologiei[2].

---

[1] Vocativul feminin în *-o* şi o «întărire» a celui masculin în *-e*, care exista deja în flexiunea latinească.

[2] Deşi după încrucişarea limbii vechi slave cu latina nu s-au mai produs astfel de fenomene, limba romînă, care a luat naştere în urma acestei încrucişări, a continuat să vină în contact cu alte limbi, fie direct, fie indicrect (prin influențe exercitate de la distanță pe calea relațiilor economice, politice şi

Așadar, diversele părți ale limbii se comportă diferit atît față de dezvoltarea oarecum naturală a limbii, cît și față de încrucișările lingvistice. Și gradul de permeabilitate al fiecăreia este același în ambele cazuri. Pornind de la fapte concrete, privitoare la limba noastră, ca și la alte limbi, acad. E. Petrovici, în comunicarea făcută cu prilejul sesiunii din martie 1951 a Academiei R.P.R., stabilește următoarea ordine descrescîndă în ce privește aptitudinea părților limbii de a se schimba în urma încrucișărilor lingvistice: vocabularul, fondul principal de cuvinte, sintaxa, sistemul fonetic și fonologic, formarea cuvintelor, morfologia, după care precizează: « Ordinea aceasta o consider valabilă numai pentru limba romînă. Alți cercetători ar propune altă ordine. Găsind că numărul sufixelor și prefixelor slave în limba romînă e foarte mare, ar așeza derivația [= formarea cuvintelor] după sistemul fonetic. Asupra unui lucru însă sînt de acord toți lingviștii: morfologia este partea cea mai stabilă a limbii, iar vocabularul, cea mai supusă schimbărilor.» [1]

Se pune, fără să vrem, întrebarea, de ce morfologia este mai rezistentă decît sintaxa. La această întrebare, care s-a ivit în mintea specialiștilor încă din momentul cînd au constatat că morfologia suferă foarte puține și neînsemnate schimbări [2] de-a lungul timpului, s-a răspuns că flexiunea (adică declinarea și conjugarea, căci la aceasta se reduce, în fond, morfologia) alcătuiește un sistem bine închegat, ale cărui elemente sînt așa de strîns legate între ele, încît unul nu poate exista fără celelalte, iar înlăturarea unuia (înlocuirea lui printr-un element venit din afară, de la alt tip flexionar) poate aduce cu vremea înlăturarea altora[3]. Paradigmele date în gramatici pentru declinare sau conjugare există și în mintea vorbitorilor: un caz, un timp, o persoană etc. se asociază cu celelalte cazuri, timpuri, persoane, etc., ceea ce pe de o parte provoacă influențe reciproce între ele[4], iar pe de alta constituie un sprijin pentru fiecare în parte și pentru toate la un loc. Introducerea, în flexiunea tradițională, a unui element străin produce perturbări și confuzii, pe care limba, în condiții normale, nu le poate îngădui, pentru motivul că o stingheresc în îndeplinirea scopului ei esențial, care este comunicarea, înțelegerea între oameni.

---

culturale). Rezultatul au fost împrumuturile numeroase și felurite făcute de limba noastră din diverse limbi străine. Și cu ocazia împrumuturilor se observă aceeași comportare diferită a diverselor părți ale limbii: vocabularul (fără fondul principal) acceptă ușor elemente venite de aiurea, pe cînd gramatica (și, ceva mai puțin, fondul principal de cuvinte) rezistă (mult mai bine morfologia decît sintaxa, cum dovedește, de pildă, influența franceză).

[1] Vezi *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei* R.P.R. *(21—25 martie* 1951*)*, p. 95.

[2] Aproape toate sînt, în realitate, îmbunătățiri și perfecționrări ale sistemului morfologic.

[3] I se aplică prima trăsătură fundamentală a dialecticii materialiste: interdependența fenomenelor.

[4] Un exemplu, între atîtea altele. Limba veche nu cunoștea silaba *ră* în flexiunea perfectului simplu decît la pers. III plural (fiindcă numai această persoană a primit-o din latinește: *dixerunt* > *ziseră)*. Cu vremea, *ră* s-a extins și la pers. I, II, sub influența pers. III, care era (și este) mult mai des întrebuințată, fiind simțit ca un semn distinctiv al pluralului. De la perfect s-a răspîndit și la mai-mult-ca-perfect, unde e în curs de generalizare.

Sistemul sintactic e mai puțin închegat decît cel morfologic, și de aceea vorbitorii dispun de oarecare libertate în mînuirea lui, fără să rezulte de aici vreun inconvenient pentru atingerea deplină a scopului urmărit de vorbire. Așa se explică atît numeroasele fapte de ordin sintactic provenite din limbi străine în urma încrucișărilor și a influențelor de tot felul, cît și relativa ușurință cu care se asimilează ele la alt sistem sintactic, dacă, bineînțeles, între limbile respective nu există deosebiri prea mari (de « familie » lingvistică, adică de tip, cum ar fi acelea dintre limbile izolante, ca chineza, de pildă, și cele aglutinante sau flexionare, ca maghiara, resp. romîna). Să ne gîndim numai la atîtea construcții sintactice romînești imitate într-o epocă mai îndepărtată după limba veche slavă, și după limba franceză în epoca noastră.

Am definit gramatica, aici mai sus, pe baza unui citat din *Marxismul și problemele lingvisticii*, ca « un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și îmbinarea lor în propoziții » arătînd, totodată, că aceste reguli sînt abstracte și generale, aplicabile tuturor faptelor concrete existente în limba pe care o vorbim și o scriem. Este vorba de gramatica limbii înseși, de structura ei gramaticală, creată încă de la început și dezvoltată, îmbunătățită și perfecționată cu vremea, indiferent dacă ea a fost sau nu studiată de oameni, în lucrări speciale. Această gramatică, singura autentică în toate detaliile ei, există în mod obiectiv, independent de faptul că se găsește sau nu cineva care încearcă să-i descopere și să-i fixeze regulile. Este cazul atîtor limbi din U.R.S.S., care înainte de Marea Revoluție din Octombrie n-aveau nici măcar alfabet și totuși existau, erau vorbite și posedau, deci, o gramatică, cu regulile ei cunoscute și aplicate în practică de subiectele vorbitoare. În aceeași situație se găsesc astăzi limbile unor populații din Africa sau din Australia, care, datorită înapoierii lor economice și sociale, au rămas analfabete.

Alături de gramatica existentă în limba însăși avem diverse gramatici ale uneia și aceleiași limbi, întocmite de specialiști, pe baza regulilor gramaticale abstracte, după care se conduc vorbitorii în relațiile dintre dînșii. Între gramatica limbii înseși și aceea făcută de un specialist nu sînt, fiindcă nu trebuie să fie, deosebiri: regulile stabilite de autorul unei gramatici nu pot fi altele decît regulile reale ale limbii, care urmează a fi urmărite și descoperite de el cu ajutorul unui material de fapte concrete cît mai bogat, iar apoi formulate în scris, spre a fi deprinse de vorbitorii care, din diverse cauze, nu stăpînesc îndeajuns regulile limbii respective.

M-am oprit asupra acestui amănunt, pentru ca să arăt (ceea ce, de altfel, înțelege, măcar vag, oricine) că cuvîntul gramatică» are două înțelesuri și totodată că, în ciuda afirmației (mai mult teoretice) făcute mai sus, gramaticile alcătuite de specialiști (sau nespecialiști, căci există și de aceștia) nu sînt pe de-a-ntregul identice cu gramatica reală a limbii respective. Ele au totdeauna lipsuri materiale, întrucît nu înregistrează toate regulile (adică, în fond, toate faptele cărora le corespunde o regulă abstractă și generală), după cum au sau pot avea defi-

cienţe mai mult ori mai puţin serioase în sensul că regulile stabilite de autorii gramaticilor diferă într-o anumită măsură de regulile reale, care, din diverse cauze, n-au fost înţelese just.

Sarcina principală a gramaticului (şi a lingvistului, în general, indiferent dacă studiază întreaga gramatică sau numai unele aspecte ale ei) este, cum am mai spus, să descopere regulile gramaticale ale limbii, pornind de la realizarea ei concretă în vorbire şi în opere scrise, şi să le dea formularea cea mai justă, cea mai conformă cu realitatea lingvistică. Afară de asta, ca adevărat om de ştiinţă, el trebuie să ia atitudine în cazuri îndoielnice şi totodată să prevadă în ce fel se va dezvolta limba pe care o cercetează. Această ultimă condiţie se identifică, de fapt, cu cealaltă: din moment ce limba se află într-o transformare continuă, luarea de atitudine intervine în deosebi atunci cînd faptele respective sînt în curs de dezvoltare, cînd limba, prin subiectele vorbitoare, şovăie între aspectul vechi şi cel nou al unui fenomen lingvistic, şi aceasta cere de la specialist o înţelegere justă a drumului pe care-l va străbate inovaţia pînă la realizarea ei deplină.[1]

§ 2. Categoriile gramaticale ale limbii romîne

Prin categorii gramaticale înţelegem expresia lingvistică a unor categorii logice, adică a unor raporturi stabilite de mintea noastră între noţiuni, obiecte sau fenomene.

În domeniul flexiunii nominale (substantiv, adjectiv, numeral), categoriile gramaticale sînt genul, numărul şi cazul, în acela al flexiunii pronominale, care seamănă bine cu flexiunea nominală, genul, numărul, cazul şi persoana, iar în domeniul flexiunii verbale, numărul, persoana, modul, timpul şi « diateza »[2]. Tuturor acestor categorii gramaticale le corespund forme speciale: legătura dintre conţinut şi expresie (adică dintre gîndire şi limbă) cere ca fiecare noţiune, fiecare idee sau fiecare raport logic să aibă o formă corespunzătoare. La adjective şi la unele adverbe[3] intervine o categorie gramaticală necunoscută celorlalte părţi ale vorbirii, anume comparaţia, dată fiind posibilitatea însuşirilor de a exista în grade diferite la obiectele şi acţiunea care o posedă.

Să vedem, pe scurt, natura acestor categorii gramaticale şi apoi mijloacele prin care sînt ele exprimate în limba noastră.

G e n u l este o categorie gramaticală pe care, în cazul substantivelor, o impune realitatea înconjurătoare: omul şi fiinţele, în general, sînt de sexul

[1] Cf. N. S. Pospelov, *Învăţătura lui I. V Stalin despre structura gramaticală a limbii* (în volumul *Vaprosî iazîkoznaniia v svete trudov I. V. Stalina*, ed. II, Moscova 1952, p. 97 urm., p. 100 urm. ale traducerii romîneşti) şi articolul « Gramatica » din *Marea Enciclopedie Sovietică*, ed. II, vol. XII, p. 423 urm. De adăugat *Grammatika russkogo iazîka* I, Moscova 1953 (publicată de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S.) şi *Gramatica limbii romîne* (Edit. Academiei R.P.R.).

[2] Adică ceea ce gramaticile noastre curente numesc « formă » sau « conjugare » activă, pasivă şi reflexivă. Am adoptat termenul « diateză », pe care îl foloseşte şi *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R.

[3] Cele de mod şi o parte dintre cele de loc şi de timp.

bărbătesc sau femeiesc și, prin urmare, cuvintele care le denumesc aparțin genului masculin sau genului feminin [1]. La baza acestei categorii gramaticale stă, deci, un fapt material, un conținut propriu-zis. Pe lîngă ființe există și lucruri, la care nu poate fi vorba de sex, ceea ce înseamnă că numele lor nu sînt nici masculine, nici feminine, ci neutre. Așa trebuie să ne închipuim, teoretic vorbind, situația substantivului în raport cu obiectele pe care le desemnează, și așa s-a prezentat ea la începuturile limbajului omenesc, precum și o bună bucată de vreme după aceea. Limbile vechi ne arată lămurit aceasta, căci posedă cele trei genuri aici în discuție: de o parte masculinul și femininul, alcătuind împreună genul animat (sau însuflețit), genul ființelor propriu-zise [2], iar de altă parte genul neutru, genul neanimat (sau neînsuflețit) corespunzător lucrurilor.

Această distincție, chiar dacă (lucru puțin probabil) va fi fost foarte strictă la început de tot, n-a putut dura mult timp, pentru că au intervenit analogii impuse tot de realitatea materială. Astfel pentru omul primitiv, între ființele adevărate și pomi, de pildă, care fac fructe, nu exista nici o deosebire, din cauză că și unele și ceilalți dau naștere la ceva, au «progenitură» :copii sau pui ființele, fructe și semințe care rodesc mai departe, pomii. Așa se explică faptul că în latinește substantivele nume de arbori erau de genul feminin, întocmai ca numele femeii (în cazul omului) și al femelei (în cazul animalelor).

Pe măsură ce trecea vremea, omul se dezvolta din punct de vedere intelectual, datorită progresului pe care-l realiza în domeniul economic: munca îl punea în situație de a cunoaște din ce în ce mai bine natura și a-și da astfel seama că între ființele propriu-zise și plante sau alte obiecte din lumea înconjurătoare există o deosebire esențială. Aceste constatări au dus, între altele, la transformarea numelor de arbori din feminine în masculine. Afară de asta interveniseră încă de mai înainte fapte de ordin pur formal care au avut drept urmare asimilarea multor nume de lucruri cu numele de ființe. Această asimilare se producea cu atît mai ușor, cu cît flexiunea substantivelor neutre diferea de a celorlaltea numai la unele cazuri (de obicei nominativul și acuzativul). De aceea limba latină însăși prezenta o situație care nu mai semăna decît aproximativ cu cea inițială, existentă în limba indoeuropeană comună. În și mai mare măsură se deosebesc din acest punct de vedere limbile actuale de cele vechi, care le-au dat naștere. Astfel limbile romanice au pierdut genul neutru, intrat în descompunere încă din latina tîrzie.

Romîna l-a păstrat în linii mari, desigur și sub influența limbii vechi slave, care avea (cum au pînă astăzi toate idiomele slave) un al treilea gen, clar deosebit de masculin și feminin. Neutrului romînesc i s-a spus (și i se mai spune uneori) «ambigen» (unii îi spuneau «eterogen»), adică «de ambele genuri», fiindcă substantivele respective seamănă la singular cu masculinele *(un lucru)*, iar

[1] În astfel de cazuri există o corespondență deplină între genul natural și genul gramatical.

[2] Îi putem spune, într-un anumit sens, și gen personal.

la plural cu femininele *(două lucruri)*. Tendința actuală este să se revină (în Gramatica Academiei s-a și revenit) la terminologia latinească (folosită de specialiști nu numai cu privire la limbile slave sau germanice, care, întocmai ca latina, posedă un gen neutru, ci și atunci cînd intervine acest al treilea gen, ca sens, nu ca formă — căci forma a dispărut de mult — în cazul limbilor romanice). Lingviștii noștri se servesc astăzi (unii s-au servit și mai înainte) de termenul «neutru» pentru a desemna al treilea gen al substantivelor romînești[1]. Dacă nu uităm ce-am spus aici mai sus despre substratul material al acestei categorii gramaticale care este genul, se înțelege că denumirea de neutru corespunde mai bine realității, căci are la bază conținutul, adică sensul cuvintelor: substantivele noastre care aparțin acestui al treilea gen sînt, aproape toate, nume de lucruri, și tot așa se prezintă situația celor mai multe substantive transmise din latinește în limba romînă. Termenul ambigen[2] se întemeează pe formă, de aceea contrazice ideea de la care s-a pornit, cînd a luat naștere categoria gramaticală a genului. Afară de asta, faptele lingvistice se definesc nu prin asemănările, ci prin deosebirile, adică prin opoziția dintre ele: al treilea gen în limba noastră (ca și în toate celelalte unde el există) se opune atît masculinului, cît și femininului, diferă, deci, și de unul și de altul[3].

Trebuie precizat că nu toate numele de lucruri sînt în limba noastră de genul neutru și că tendința actuală este, cum vom vedea, să se dea formă masculină și la plural multor substantive neutre (mai ales în terminologia științifică și tehnică: *combustibili*, *condensatori*, *nuclei*, *robineți*, *vagoneți* etc., în loc sau alături de *combustibile*, *condensatoare*, *nuclee*, *robinete*, *vagonete* etc.). Totodată avem și nume de ființe în cadrul genului neutru: *animal*, *dobitoc*, apoi «colectivul» *popor* etc. Aceste fapte arată că baza materială a neutrului este șubredă și se șubrezește mereu, ceea ce nu trebuie să ne surprindă, dată fiind puternica influență pe care o exercită în domeniul flexiunii analogia: substantivele neutre au la singular formă de masculin, ceea ce duce sau poate duce cu atît mai ușor la înlocuirea pluralului lor feminin prin unul masculin, cu cît numărul substantivelor masculine este mai mare decît al celor neutre.

Formal au genuri și alte părți ale vorbirii. În primul rînd adjectivele, numeralele, adjectivale și pronumele adjectivale[4], care, potrivit structurii gramaticale, trebuie să se «acorde» în gen cu substantivul pe care îl determină. De asemenea

---

[1] Vezi, între altele, Al. Graur, *Genul neutru în romînește (Limba Romînă* 1954, nr. 1, p. 30 urm).

[2] La fel «sinonimul» lui: eterogen, care, cuvînt cu cuvînt, însemnează «de alt gen». Susținători ai genului ambigen în limba noastră continuă să existe. Afară de I. I. Bujor (v. *Limba Romînă* IV [1955], nr. 6, p. 51 urm.), trebuie amintit lingvistul sovietic M. A. Gabinski (v. *Voprosî iazîkoznaniia* V [1956], fasc. 1, p. 86—87), care, bazîndu-se pe fapte, foarte asemămătoare cu ale noastre, din albaneză, afirmă că avem a face cu genul ambigen, deosebit de neutru, aşa cum îl cunoaştem pe acesta din latină, din limbile slave etc.

[3] Lingviştii sovietici îi spun «gen mijlociu» *(srednii rod)* genului neutru din limba rusă.

[4] Adică numeralele şi pronumele care determină un substantiv şi funcţionează, deci, ca atribute, fiindcă au valoare adjectivală.

au gen toate cuvintele care îndeplinesc funcţiune de substantiv: pronumele (ca înlocuitor obişnuit al substantivului), numeralul întrebuinţat singur, deci cu valoare substantivală, adjectivul întrebuinţat ca substantiv şi formele nominale ale verbului devenite substantive (infinitivul şi supinul, apoi participiul, întrebuinţat cu valoare de adjectiv şi apt, la fel cu adjectivele propriu-zise, de a fi întrebuinţat ca substantiv). Şi articolele, de toate speciile, au gen, pentru un motiv asemănător cu cel arătat la adjective: regula « acordului [1]» cere ca articolul, care este şi el un determinant, să-şi adapteze forma la aceea a substantivului determinat de el.

Altă categorie gramaticală este n u m ă r u l, care apare nu numai în flexiunile nominală (a substantivului, adjectivului etc.) şi pronominală, ci şi în cea verbală. La fel cu genul, numărul are, la substantive, o bază materială, dată de realitatea înconjurătoare: obiectele (= fiinţele şi lucrurile) există şi cîte unul, izolate, şi mai multe împreună. Prin urmare, numele lor îşi schimbă forma după cum este vorba de un singur obiect sau de mai multe. Altfel nu s-ar putea exprima deosebirea pe care ne-o impune realitatea. Tot ce-am spus, în legătură cu genul, despre determinantele substantivului, ca şi despre echivalentele lui sintactice, este valabil şi aici, în sensul că se aplică regula acordului (în cazul determinantelor) şi regula asimilării lor depline cu substantivul (în cazul echivalentelor sintactice). Trebuie precizat numai că numeralul nu are un plural propriu-zis, întrucît, de la «doi» în sus, toate numeralele sînt oarecum «pluralul» lui *unu*, căci toate arată mai multe obiecte decît unul singur. În ce priveşte forma lor, situaţia diferă mult de la unul la altul. Astfel *doi* şi *trei* sînt, formal vorbind, plurale în sens strict (se termină în *-i*, semnul pluralului masculin [2]), şi tot aşa *douăzeci*, *treizeci* etc. În schimb, *patru*, *şase*, *opt* ş. a. au formă de singular, iar *sută* şi *mie* se comportă la fel cu substantivele, fiind tratate sub această formă ca singulare (deşi sensul este de plural) şi primind dezinenţele substantivelor de plural corespunzătoare terminaţiei *(sute*, *mii*,*)* cînd noţiunea respectivă (asimilată cu un obiect propriu-zis) apare sub aspect multiplu.

După cum am spus deja, categoria gramaticală a numărului aparţine şi verbului, dar nu pentru că acţiunea exprimată de el ar fi cînd una singură, cînd mai multe[3], ci pentru că « obiectul» (fiinţa sau lucrul) care o săvîrşeşte poate fi unic sau multiplu. Prin urmare, forma de număr a verbului are aceeaşi situaţie ca a adjectivului: este produsul legii « acordului» între două cuvinte, dintre care unul (verbul) « determină» pe celălalt (substantivul sau un echivalent

---

[1] Mai bine zis a c o n g r u e n ţ e i, cu termenul folosit de lingviştii germani cînd e vorba de acordul adjectivului (şi al tuturor cuvintelor care au în frază funcţiune atributivă în sens larg) după gen, număr şi caz cu substantivul pe care-l determină.

[2] Şi *două*, femininul lui *doi*, are finala caracteristică a pluralului (*-ă* este provenit din *-e*; cf. dial. *cară*, *hotară*, *izvoară* etc.).

[3] Aceasta se întîmplă la infinitivul (sau supinul) devenit substantiv, dar acolo acţiunea a devenit noţiune în sens strict, adică «obiect», şi de aceea numele ei a încetat de a mai fi verb.

sintactic al lui) și, în consecință, trebuie să-și adapteze forma la a acestuia din urmă. Altfel spus, singularul și pluralul la verb, privite sub aspectul lor material, sînt nu ale acțiunii înseși, ci ale «persoanei» considerate drept categorie gramaticală, ale autorului acțiunii, care, în cazul persoanei III, poate fi exprimat printr-un substantiv și prin toate echivalentele acestuia, iar la pers. I și II, numai prin pronumele personal (și posesiv) corespunzător.

C a z u l este categoria gramaticală la baza căreia stau raporturile dintre «obiecte» (= ființe și lucruri) unele față de altele sau dintre «obiecte» și acțiuni. În realitatea materială obiectele se pot găsi, unele față de altele, în tot felul de raporturi (unul aparține altuia sau provine din altul etc.). La fel pot exista raporturi între acțiuni și obiecte (acțiunea este săvîrșită de un «obiect» sau se transmite unui obiect etc.). Pentru exprimarea acestor raporturi, substantivul (= numele obiectului) trebuie să-și modifice forma fie în sens strict, fie primind un element ajutător. Dacă și-ar păstra neschimbat aspectul formal, substantivul[1] ar avea numai înțelesul lui lexical, ne-ar spune, adică, numai cum se chiamă obiectul respectiv. Ca să exprime și raporturile obiectului în discuție față de alte obiecte (și vorbirea implică totdeauna existența unor astfel de raporturi, căci vorbim prin grupuri de cuvinte, nu prin cuvinte izolate), substantivul capătă aspecte diferite după raporturile stabilite de vorbire între obiectul desemnat de substantiv și alte obiecte sau între el și o acțiune oarecare. Categoria gramaticală a cazului este cea mai abstractă dintre toate: substratul ei material se lasă mai greu descoperit decît al genului și al numărului.

Limba noastră are cinci cazuri, care, potrivit celor spuse pînă aici, se definesc după raporturile exprimate de fiecare. Așadar li se dă o definiție sintactică, nu una morfologică, cum ne-am aștepta, poate, dat fiind că studiul flexiunii nominale (ca și al celei verbale) aparține morfologiei. Din moment ce cazurile, adică diversele aspecte formale ale substantivului (și ale echivalentelor lui), n-au altă rațiune de a fi decît să exprime raporturile dintre noțiuni (în sens larg, de obiecte și acțiuni), definirea conținutului lor nu poate fi decît sintactică, bazată, deci, pe natura raporturilor pe care le exprimă[2]. N o m i n a t i v u l este cazul substantivului[3] întrebuințat ca subiect în propoziție. Tot în nominativ stă substantivul cînd funcționează ca predicat nominal (legat de subiect prin copula *a fi* sau prin echivalente ale acesteia) și ca apoziție. G e n i t i v u l[4] arată raportul de origine, de posesiune și de dependență, cîteodată și un raport de scop sau de efect. Funcțiunea obișnuită a substantivului pus la genitiv este aceea de atribut, fiindcă depinde de alt substantiv. D a t i v u l exprimă noțiunea căreia

---

[1] Și toate echivalentele lui (vezi cele spuse la g e n.).

[2] O dovadă, aceasta, între atîtea altele, foarte elocventă, a legăturii indisolubile dintre morfologie și sintaxă.

[3] Și al echivalentelor lui. Această precizare trebuie avută în vedere de-a lungul întregii discuției care urmează.

[4] Mai ales la genitiv apare raportul dintre două obiecte (în sens larg).

i se dă, i se ia ori i se adaugă ceva sau care servește drept țel al unei acțiuni. De aceea funcționează ca obiect (complement) indirect pe lîngă un verb. A c u z a t i v u l desemnează noțiunea asupra căreia se îndreaptă sau lucrează o acțiune și are funcțiunea de obiect (complement) direct al verbului. V o c a t i v u l se întrebuințează cînd ne adresăm unei ființe sau unui lucru. El nu exprimă un raport propriu-zis între noțiuni, ci arată numai o luare de poziție din partea vorbitorului față de un obiect, cu scopul de a-i comunica ceva. De aceea vocativul nu este un caz în sens strict, cum rezultă clar din faptul că el nu se leagă sintactic de nici un membru al propoziției[1].

O categorie gramaticală întrucîtva deosebită este c o m p a r a ț i a, mai exact spus, gradele de comparație, la baza căreia stă aptitudinea însușirilor de a exista în grade diferite de la un obiect la altul. O însușire poate fi comparată și cu ea însăși, în sensul că intervine un singur obiect, a cărui însușire nu este privită în raport cu aceeași însușire existentă la alte obiecte, ci cu aspectul ei oarecum normal, așa cum apare ea în mod obișnuit. Altfel spus, însușirea, considerată abstract, servește ca un fel de unitate de măsură pentru aprecierea gradului în care ne întîmpină ea la un obiect concret. În principiu, numai adjectivele pot avea « gradație » sau grade de comparație, fiindcă numai ele exprimă însușiri. Sînt însă asimilate cu adjectivele toate adverbele de calitate (sau de mod, cum li se spune de obicei), care îndeplinesc, pe lîngă verb, aceeași funcțiune ca adjectivele pe lîngă substantiv, apoi unele adverbe de loc și de timp, întrucît conținutul exprimat de ele este apt de a exista în grade diferite (mai aproape sau mai departe, în spațiu sau în timp, de un punct care servește ca mijloc de orientare pentru aprecierea distanței). Și diversele echivalente ale adjectivului sînt supuse gradației, de pildă unele substantive, ale căror noțiuni seamănă cu însușirile, apoi participiile, asimilate, în general, cu adjectivele. Sînt două grade de comparație: c o m p a r a t i v u l și s u p e r l a t i v u l[2].

În flexiunea verbală, afară de număr, pe care îl cunoaște și flexiunea nominală (precum și cea pronominală), apar categorii gramaticale necunoscute substantivului și celorlalte părți de vorbire care merg împreună cu el. Una singură apare și înafara flexiunii verbale: este p e r s o a n a, pe care o cunoaște și pronumele, lucru firesc, întrucît săvîrșirea unei acțiuni implică existența unui autor care o săvîrșește, adică a unui subiect sau a unei persoane[3]. Persoana exprimă raportul în care se află obiectul vorbirii față de vorbitor. Cînd acest obiect este vorbitorul însuși, avem p e r s o a n a I; cînd i se adresează lui vorba, avem p e r s o a n a a II-a, iar cînd se vorbește despre el, avem p e r s o a n a I I I -a.

---

[1] În scris această situație a vocativului se arată prin punerea virgulei între el și restul propoziției.

[2] În mod obişnuit se vorbeşte de trei grade, căci este pus alături de aceste două şi pozitivul, care nu poate fi însă considerat ca un grad propriu-zis: cînd folosim un adjectiv la pozitiv, nu intervine ideea de comparație.

[3] Dacă verbul are « persoane », faptul se datorește pronumelui. Verbul nu face altceva decît să-și adapteze forma la aceea a persoanei exprimate prin pronume.

Categorii gramaticale specifice verbului sînt modul, timpul și diateza (« vocea » « genul » sau «forma»). M o d u l este felul cum privim sau ne închipuim noi acțiunea săvîrșită de subiect, atitudinea pe care o avem noi față de acțiune, pornind, bineînțeles, ca totdeauna, de la realitate. Limba noastră are patru moduri propriu-zise: indicativul, conjunctivul (sau subjonctivul), condiționalul (sau optativul) și imperativul [1]. Celelalte patru, și anume infinitivul, participiul, gerunziul și supinul, sînt puse în gramaticile curente la rubrica « modul », dar fără dreptate, pentru motivul că nu îndeplinesc condiția cerută unui adevărat mod verbal. Infinitivul spune cum se cheamă acțiunea exprimată de un verb (seamănă, deci, cu substantivul și de aceea, sub forma lui lungă, a devenit substantiv pur), iar participiul prezintă acțiunea ca o însușire care poate fi atribuită unui obiect sau unei alte acțiuni (seamănă, așadar, cu adjectivul, de unde folosirea lui ca adjectiv). Despre gerunziu și supin va fi vorba în capitolul consacrat verbului. Nici una dintre aceste forme verbale nu arată în ce fel se săvîrșește acțiunea, adică în ce fel privește vorbitorul acțiunea exprimată de verb.

Categoria gramaticală a t i m p u l u i are la bază faptul material că acțiunea se săvîrșește într-un anumit moment, care poate fi momentul vorbirii (prezentul), un moment anterior (trecutul, cu diversele lui nuanțe, cum vom constata, pe larg, la locul cuvenit) sau unul următor (viitorul).

În ce privește diateza [2], raportul căruia îi dă expresie forma verbală se stabilește între acțiune și obiectul vizat de ea. Dacă obiectul este altul decît autorul acțiunii, avem diateza activă sau diateza pasivă, după cum el funcționează ca complement direct ori indirect: *(eu) lovesc ușa* sau ca subiect al propoziției: *ușa este lovită (de mine)*. Dacă obiectul vizat de acțiune este totodată și autorul acțiunii, avem diateza reflexivă: *mă lovesc (de ușă)*.

Totalitatea modificărilor pe care le suferă părțile așa zise flexibile ale vorbirii poartă numele de f l e x i u n e. Avem o flexiune n o m i n a l ă, aceea a substantivului și a echivalentelor lui sintactice (adjectivul, numeralul), o flexiune p r o n o m i n a l ă (a pronumelor de toate speciile, precum și a articolului) și o flexiune v e r b a l ă (a verbului). Flexiunea nominală și cea pronominală alcătuiesc împreună ceea ce obișnuit se numește d e c l i n a r e. Ele sînt puse la un loc, pentru motivul că seamănă, în primul rînd prin faptul că ambele posedă categoria gramaticală a cazului (necunoscută flexiunii verbale). Afară de asta

[1] Cînd ne vom ocupa în special de verb, vom vedea că există și alte moduri sau, cel puțin, nuanțe modale, care se exprimă prin forme verbale diferite de ale acestor patru moduri consacrate prin tradiție. De asemenea se va arăta atunci că optativul nu este echivalentul perfect al condiționalului.

[2] Aceasta este termenul adoptat de autorii Gramaticii limbii romîne lucrată la Institutul de lingvistică al Academeiei R.P.R., în locul celor curenți pînă acum în terminologia gramaticală romînească: f o r m ă sau c o n j u g a r e sau f o r m ă de c o n j u g a r e (activă, pasivă și reflexivă), care sînt improprii sau chiar echivoci. Căci « formă » înseamnează și « mod » și « timp » și «caz» etc., iar prin « conjugare » se înțelege, de obicei, categorie sau clasă de verbe: conjugarea I, a II-a etc. Francezii întrebuințează denumirea de *voix* (= voce), iar germanii pe aceea de *Genus* (= gen). În limba rusă i se spune *zalog*.

cu excepția pronumelui personal, toate pronumele prezintă în flexiunea lor elemente formale comune cu ale substantivului. Flexiunii verbale i se spune, de obicei, c o n j u g a r e. Cum s-a putut vedea din lămuririle de pînă aici, ea diferă esențial de flexiunea nominală și de cea pronominală. Se vede acum de ce am afirmat, la un moment dat, că morfologia se reduce, în fond, la declinare și conjugare.

Sînt necesare unele precizări. În flexiunea nominală și în cea pronominală intră numai schimbările de număr și caz. Cele de gen nu fac parte din flexiunea propriu-zisă, adică din declinare, pentru motivul că în cazul substantivului genul rămîne, mai totdeauna, neschimbat, în sensul că substantivul nu și-l schimbă după cum se combină sintactic cu un cuvînt sau cu altul [1]. Am văzut (și știe oricine) că determinantele de toate felurile ale substantivului (adjectivul, articolul, numeralul și pronumele adjectival) își schimbă forma după genul substantivului pe care-l determină. Această adaptare formală se numește m o ț i u n e (= « mișcare »: determinantul, ca simplă anexă a determinantului, se mișcă, adică își « mișcă » forma după a acestuia). [2]

Nici comparația (adjectivelor și adverbelor) nu face parte din flexiunea propriu-zisă, din cauză că nu-i obligatorie, dacă pot spune așa: legătura sintactică a unui adjectiv cu substantivul pe care-l însoțește nu duce, prin ea însăși, la folosirea comparativului sau a superlativului. Apariția acestor grade de comparație, deci modificarea formei de pozitiv a adjectivului, nu este determinată de raportul existent între însușirea exprimată de el și noțiunea desemnată de substantivul pe care îl determină adjectivul, ci de raportul dintre două sau mai multe obiecte (noțiuni) posesoare ale aceleiași însușiri, dar în grad diferit de la unul la altul. De aceea un adjectiv poate apărea în tot cursul vorbirii numai la forma pozitivului (și, de fapt, există adjective care, din cauza naturii însușirilor respective, nu se întrebuințează decît la pozitiv).

Cînd am vorbit despre « genul » adjectivului, am spus că avem a face numai cu o modificare formală, cerută de așa zisul acord: însușirile nu pot avea gen (cum au obiectele de toate felurile), dar numele lor posedă aspecte diferite după genul substantivului pe care-l determină. Și am precizat atunci că termenul propriu pentru denumirea acestei adaptări a formei adjectivului la genul substantivului este acela de c o n g r u e n ț ă.

Determinantele substantivului își modifică forma nu numai după genul acestuia, ci și după numărul și cazul lui: *tovarăș vrednic-tovarășă vrednică; tovarăși vrednici-tovarășe vrednice; a tovarășei vrednice* etc. De aceea regula congruenței (sau a acordului), în legătură cu adjectivul (și celelalte determinante adjectivale

---

[1] Substantivele își pot schimba cu vremea genul sub influența analogiei: din masculine devin feminine, și invers, dar fi masculine, fie feminine, ele apar cu genul respectiv în toate condițiile sintactice.

[2] Unii lingviști înțeleg prin moțiune numai aptitudinea substantivelor așa zise mobile de a-și schimba aspectul după genul noțiunii respective: *membru-membră, vrabie-vrăbioi; cocoș-găină, țap-capră* etc. Acest punct de vedere apare și în Gramatica Academiei R.P.R.

ale substantivului) sună astfel: adjectivul se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe care-l determină.

Regula acordului se aplică și în cazul verbului, bineînțeles altfel, dată fiind natura specifică a acestei părți de vorbire. El se acordă în număr și persoană cu substantivul care desemnează pe autorul acțiunii (sau cu înlocuitorul substantivului, adică pronumele): *tovarășul muncește-tovarășii muncesc; eu scriu—tu citești—el ascultă—noi vorbim* etc. Deoarece, în mod obișnuit, existența unei acțiuni și a unui autor al ei implică, lingvistic vorbind, existența unei propoziții (căci spunem că autorul acțiunii o săvîrșește sau o suferă), regula acordului dintre aceste două elemente ale vorbirii sună așa: verbul se acordă în număr și persoană cu subiectul lui (indiferent dacă acesta este activ sau pasiv, dacă, adică, el face sau el suferă acțiunea).

Raportul gramatical dintre două cuvinte este, foarte des, de așa natură, încît unul depinde de celălalt. Și în acest caz se produce o modificare formală (asemănătoare prin ea însăși cu cele amintite mai sus), și anume: cuvîntul dependent capătă forma cerută de raportul dintre el și cuvîntul de care depinde. Acest raport gramatical poartă numele de r e g i m: unul dintre cele două cuvinte este «regent», dacă putem spune așa[1], conduce sau domnește, celălalt se supune sau ascultă.

Să luăm fraza următoare: *Tatăl copilei bolnave acordă medicului ei o nemărginită încredere, pe care acesta o merită cu prisosință.* Cuvintele *tatăl*, *acordă*, *merită* sînt independente („regente"), întrucît nu depind de altele, ci, dimpotrivă, fac pe altele să depindă de ele, pe cînd *copilei*, *încredere*, *ei* sînt dependente, întrucît atîrnă de cele dinaintea lor. Raportul dintre cuvintele din a doua categorie și acelea de care ele depind este un raport de regim. *Medicului* joacă un rol dublu: pe de o parte depinde de *acordă* (este obiectul indirect al acestuia), iar pe de alta are după el un determinant *(ei)*, care depinde de el (i se « supune» lui). Alte cuvinte din exemplul nostru se află între ele în raporturi care impun aplicarea regulii acordului (sau congruenței): adjectivul *bolnave* (genitiv feminin singular) față de substantivul *(copilei)*, *-ei*, articolul, se acordă de asemenea în caz, gen și număr cu substantivul la care s-a alipit *(copilei)*, și tot acord sau congruență avem între *nemărginită* (adjectiv) și *încredere* (substantiv), *acordă* (verb-predicat) și *tatăl* (substantiv-subiect), *merită* (verb-predicat) și *acesta* (pronume-subiect)[2] etc.

În raportul de regim, cuvintele de care pot depinde altele sînt: *a)* substantivul (cînd de el depinde alt substantiv: *tatăl copilei); b)* adjectivul *(vrednic de laudă, scump mie); c)* verbul *(acordă încredere, o merită, îți dau, vă mulțumesc); d)* propoziția și locuțiunea prepozițională *(în fața casei, despre mine, din timp)*[3].

---

[1] Ca să rămînem la familia lexicală a lui «regim» (a cărui temă este lat. *rego,-ere* «a conduce, a dirija»).

[2] Acordul, la predicat-subiect, este, cum vedem aici, în număr și persoană.

[3] Deși prepoziția e o simplă unealtă gramaticală, prezența ei impune o anumită formă cuvîntului următor. În latină sau germană, situația e foarte clară, fiindcă prepozițiile se construiesc cu un anumit caz (genitiv, dativ, acuzativ, ablativ).

Dependente pot fi: *a)* substantivul și *b)* pronumele substantival (întrebuințat adică, singur), cînd stau în unul dintre cazurile oblice (genitiv, dativ sau acuzativ). Numai adverbul, conjuncția și interjecția nu se pot găsi nici în raportul de regim, nici în acela de acord. Cînd spunem *să vorbesc*, nu trebuie să credem că apare conjunctivul, fiindcă l-ar cere conjuncția *să* (care face parte integrantă din forma de conjunctiv a verbului, căci, fără ea, *vorbesc* ar fi indicativul): se întrebuințează conjunctivul din cauza îndoielii vorbitorului. Tot așa în *vai nouă!; bravo ție!* etc., pronumele stau la dativ nu datorită interjecției precedente, ci pentru că sînt cerute de un verb neexprimat, pe care-l avem în minte *(vă zic vouă vai!; îți spun bravo!)*[1]. În ce privește adverbul, dat fiind că el rămîne neschimbat, întrucît n-are flexiune propriu-zisă, și totodată nu influențează cu nimic asupra formei cuvîntului pe care-l determină, nu se poate găsi în raportul de regim.

§ 3. Cum se exprimă categoriile gramaticale

Rămîne să vedem acum prin ce mijloace se exprimă categoriile gramaticale de care ne-am ocupat pînă aici, adică genul, numărul, persoana, modul, timpul etc. Avem mijloace morfologice, care constau în modificarea formei cuvintelor, și mijloace sintactice (îmbinări de cuvinte).

Mijlocul morfologic cel mai des folosit în limba noastră este modificarea aspectului formal al cuvintelor. Forma lor se poate schimba în mai multe feluri, și anume: se adaugă o desinență[2], eventual se înlocuiește terminația propriu-zisă printr-o desinență, de ex. *tovarăș* — femin. *tovarășă* — plural *tovarăși* (masc.), *tovarășe* (femin.) — gen.-dativ femin. sing. *tovarășe* — vocativ *tovarășe* (masc.) *tovarășo* (femin.); *scrii* (pers. II sing. indic. și conjunctiv prezent) — *scrie* (pers. III sing. de la aceleași moduri și același timp) etc., față de *scriu* (pers. I), al cărui *-u* a fost înlocuit prin *i*, respectiv *e* etc.[3].

---

[1] Sau, poate, mai just, din cauza sensului apropiat de acțiune al acestor interjecții. Se folosesc și alte construcții, cînd intervine o interjecție: *vai de el!; halal de voi!* etc. Acestea s-au născut sub influența formulelor de felul lui *sărmanul de el*, unde prezența prepoziției este cerută de raportul dintre cele două cuvinte.

[2] Trebuie preferată această denumire aceleia de «terminație», care însemnează «partea finală a unui cuvînt»: toate cuvintele au terminație, pe cînd de inența apare numai la cele flexibile și, de obicei, numai la formele derivate, dacă le putem spune așa, adică la acelea care sînt cerute de regulile acordului și ale congruenței. Astfel nominativul singular nearticulat al unui substantiv n-are desinență propriu-zisă, pluralul lui însă are, tot așa genitivul și dativul singular al femininelor.

[3] Această situație este produsul modificărilor fonetice suferite de formele corespunzătoare latinești ale verbului *scribere*, devenit rom. *scrie(re)*. La fel se explică formele substantivelor, adjectivelor etc. transmise direct din limba latină. După modelul lor s-au modificat cuvintele împrumutate sau formate pe teren romînesc. Aceasta este explicația istorică a fenomenului, pe care însă n-o cunosc subiectele vorbitoare, și chiar cînd unele (specialiștii) o cunosc, ea nu există pentru dînșii. Vreau să spun că atunci cînd vorbim ne conformăm regulilor gramaticale ale limbii pe baza tradiției lingvistice, a deprinderilor

Cu desinențele seamănă foarte bine pe de o parte articolul definit enclitic, pe de alta sufixele flexionare *-ez* și *-esc* de la unele forme ale verbelor de conjug. I și IV. Asemănarea constă atît în faptul că și articolul și sufixele se alipesc la sfîrșitul cuvîntului, alcătuind, împreună cu acesta, o unitate tot așa de perfectă ca și cuvîntul căruia i se aplică o desinență, cît și în identitatea de funcțiune gramaticală: prezența articolului sau a sufixului flexionar face ca formele care le au să se deosebească de formele care nu le au (ale aceluiași cuvînt) și, prin urmare, să îndeplinească funcțiuni diferite. Articolul a fost, la început de tot, un mijloc sintactic de exprimare a categoriei gramaticale respective, căci nu se aglutinase încă cu substantivul pe care-l determina: s-a zis, în latina tîrzie, *(h)omo ellu bonu*, și probabil tot așa (cu prefacerile fonetice de rigoare: *omu (ă)lu bunu)* în limba romînă la începuturile ei și cîtva timp după aceea, dar apoi, din cauza desei întrebuințări a construcției cu articol și a strînsului raport sintactic dintre elementele construcției, articolul a devenit o simplă prelungire, o desinență a substantivului precedent. Astăzi (și de multă vreme) articolul enclitic este simțit ca o desinență a substantivului (și a altor cuvinte asimilate cu substantivul): între *omu(l)* și *case* (adică între *-u(l)* al primului cuvînt și *-e* al celui de-al doilea) nu există, pentru vorbitori, absolut nici o deosebire (afară de aceea că raporturile sintactice exprimate de ele sînt diferite, din cauza naturii specifice a fiecăruia dintre aceste două mijloace de exprimare). Și dat fiind că în limba noastră substantivele (deci și echivalentele lor nominale: adjectivul, infinitivul substantivat etc.) au (cu excepția singularului femininelor) o singură formă pentru toate cazurile, articolul a devenit desinență propriu-zisă și în sensul că, la fel cu desinențele, el ajută la diferențierea cazurilor [1]. Sufixele flexionare *-ez* și *-esc (lucrez, înfloresc)*, deși desinențe și ele, primesc la unele dintre formele unde apar (pers. 2, 3 și 6 ale indicativului și conjunctivului prezent și la pers. 2 a imperativului) desinențe propriu-zise *(lucrezi-lucrează; înflorești-înflorește)*, pentru a putea exprima categoria gramaticală a persoanei.

Am văzut cu alt prilej că limba romînă cunoaște așa zisa alternanță fonetică la formele și în familia aceluiași cuvînt și am arătat în ce consistă, cum se explică etc.: *(o) carte -(unei) cărți*, *fac-făceam*, *măr-meri*, *poartă-purta* etc. Alternanța fonetică este și ea un mijloc morfologic de exprimare a categoriilor gramaticale, adică, formal vorbind, de diferențiere a singularului de plural, a nominativului de genitiv, a prezentului de imperfect ș. a. De obicei ea se combină cu desinența (căci este, de fapt, o consecință a desinenței). Cîteodată poate însă apărea și singură, mai ales în vorbire, cum dovedesc exemple ca *înfață -(să) înfeță*, *masă-mesă* etc. (forme regionale, e adevărat, dar foarte răspîndite), și chiar *carte-cărți*

---

pe care le-am căpătat prin învățarea limbii de la ceilalți vorbitori și din textele citite. În mintea noastră avem corespondențele dintre diversele forme ale aceluiași cuvînt și ne conducem în vorbire după ele, ori de cîte ori nevoia cere. Observația este valabilă pentru toate mijloacele de exprimare a categoriilor gramaticale.

[1] Mai ales că, declinîndu-se, el are posibilitatea de a-și modifica destul de variat aspectul formal.

(parte-părți), lacare de sinența este ca și neexistentă (sau pur și simplu neexistentă) pentru numeroși vorbitori[1].

Uneori servesc și prefixele ca mijloc de exprimare a categoriilor gramaticale. Aceasta se întîmplă la verbe, cînd intervine deosebirea de aspect verbal (de durată a acțiunii). Limba noastră cunoaște deosebirea dintre verbele perfective, a căror acțiune este concepută ca durînd o singură clipă, și cele imperfective, a căror acțiune (identică, în ce privește conținutul, cu a verbelor perfective corespunzătoare) este imaginată ca durînd mereu, dar nu posedă decît în mod cu totul excepțional mijloacele[2] necesare pentru exprimarea acestei deosebiri. Este, de pildă, cazul verbului *adormi*, alături de *dormi*, primul, perfectiv (acțiunea durează un singur moment), al doilea, imperfectiv (acțiunea durează mereu, adică vreme îndelungată). Vor mai fi existînd fapte asemănătoare, pe care rămîne să le descoperim, dar ele sînt, cu siguranță, extrem de puține și de aceea nu contează pentru structura gramaticală a limbii noastre[3].

Un ultim mijloc morfologic[4] de exprimare a categoriilor gramaticale este accentul, mai exact spus deosebirea de accent dintre diversele forme ale aceluiași cuvînt. Cred că numai în flexiunea verbală se folosește acest mijloc. Astfel la verbele conjugării I, persoana a III-a singular de la indicativul prezent diferă de aceeași persoană a perfectului simplu prin faptul că cea dintîi poartă accentul pe temă (*ară*, *cîntă*, *tună* etc.), pe cînd a doua este accentuată pe desinență (*ară'*, *cîntă'*, *tună'* etc.).

Afară de mijloacele morfologice, limba noastră dispune și de mijloace sintactice pentru exprimarea categoriilor gramaticale. Prin mijloace sintactice trebuie să înțelegem grupuri de cuvinte: în loc de un singur cuvînt, ca în cazurile discutate pînă aici, recurgem la un grup sintactic pentru a exprima categoria gramaticală (sau, ceea ce-i cam același lucru, sensul sintactic al unui cuvînt).

În flexiunea nominală și pronominală, faptul cel mai frecvent este folosirea unei prepoziții: *pe masă*, *în stradă*, *la București*, *pentru mine*, *despre dînsul* etc. Dacă asemenea exemple ne trimit mai mult la funcțiuni sintactice decît la categorii gramaticale propriu-zise, altele, identice cu acestea din punct de vedere formal, arată că un grup sintactic poate îndeplini exact același rol grama-

---

[1] În graiurile unde *ț* este pronunțat dur, pluralul acestor substantive se deosebește de singular numai prin alternanța fonetică *(a-t — ă-ț)*, căci *-i* nu se aude (nici măcar sub forma înmuierii lui *ț* precedent, ca în alte graiuri).

[2] Este vorba de mijloace morfologice, eventual lexicale, atît de numeroase și de variate în limba rusă (prefixe, sufixe, teme diferite etc.).

[3] S-ar putea adăoga același prefix *a*, prezent în adverbul *aici* și absent în varianta *ici: sînt aici* (= în locul acesta) și *ici colo* (= unde și unde), deși situația nu-i la fel ca la *adorm-dorm*. Cele două adverbe citate se deosebesc mai ales (poate exclusiv) din punct de vedere lexical, pe cînd *adorm* diferă unul de altul, înainte de toate, prin aspectul (= durata) acțiunii. Cf. și *așez* față de *șed* (regional *șez*).

[4] Trebuie precizat, chiar dacă se înțelege oarecum de la sine, că «morfologic» însemnează aici «formal»: se modifică forma cuvintelor. Altfel cele mai multe dintre mijloacele în discuție sînt, de fapt, fonetice, căci constau în deosebiri de sunete de la o formă la alta.

tical ca un cuvînt cu desinență sau alt mijloc morfologic. Astfel dativul se exprimă, în vorbirea familiară (adesea și în limba literară), prin substantivul respectiv precedat de prepoziția *la*: *(dau fîn) la cai*, *(împart jucării) la copii* sînt perfect echivalente cu *(dau fîn) cailor*, *(împart jucării) copiilor* Tot așa acuzativul (obiect direct al) numelor de persoană și de ființe umane în general se exprimă (de astă dată obligatoriu: aceasta e regula gramaticală) cu ajutorul prepoziției *pe* pusă înaintea substantivului: *(citesc) pe Sadoveanu*, *(văd) pe Gheorghe*, *(vizitez) pe tata* [1] etc.

Numeroase sînt faptele de acest fel în flexiunea verbală, care, cum știm, recurge foarte des la forme compuse (sau analitice). Avem, mai întîi, întreaga conjugare pasivă, apoi perfectul compus, viitorul I și II, condiționalul prezent și trecut etc. ale conjugării active. Toate aceste forme verbale *(sînt evidențiați*, *am obosit*, *voi pleca*, *aș fi vorbit* etc.) exprimă categorii gramaticale (persoane, moduri, timpuri) cu sens unitar, deși sînt alcătuite din mai multe cuvinte. Situația se prezintă foarte clar în cazul perfectului compus pus alături de perfectul simplu: între *am obosit* și *obosii* nu există absolut nici o deosebire în ce privește unitatea înțelesului. Și tot așa nu diferă viitorul romînesc *voi cînta*, format din două cuvinte, de lat. *cantabo*, exprimat printr-un singur cuvînt: amîndouă arată că acțiunea verbului se va săvîrși de acum înainte, fără nici un adaos semantic în cazul formei romînești compuse, și iarăși fără vreo știrbire a sensului în cazul celei latinești, la care categoria gramaticală a viitorului este exprimată printr-o desinență (nu printr-un cuvînt special, ca la viitorul romînesc [2].

Un fapt interesant din punctul de vedere aici în discuție ne oferă conjunctivul, care, cum știm, este însoțit de conjuncția *să*. La prezent observăm ușor că valoarea de categorie gramaticală aparte, deosebită de alte categorii, îi vine conjunctivului de la *să*: fără acest adaos, s-ar produce o confuzie cu indicativul (*muncesc — să muncesc*, *muncești — să muncești* etc.) [3].

La adjective și la o bună parte dintre adverbe avem cele două grade de comparație (comparativul și superlativul), pe care le-am considerat mai sus drept categorii gramaticale. Amîndouă sînt exprimate prin mijloace sintactice (sau prin forme analitice, cum se mai spune): *mai mare*, *cel mai mare*, *foarte mare* (și numeroase alte formule ca *strașnic de mare*, *extraordinar*, *teribil*, *nemaipomenit*, etc. *de mare)*. Toate au un înțeles unitar, deși sînt alcătuite din mai multe cuvinte.

---

[1] La fel, cînd în locul substantivului apare un pronume: *(te întîlnesc) pe tine*, *(îl aud) pe acesta* etc.

[2] Că între un verb ajutător (ca rom. *voi*) și o desinență nu există o deosebire esențială, dovedește situația din limbile romanice apusene, unde auxiliaiul *habeo* s-a transformat, la viitorul I și la condiționalul prezent într-o simplă desineuță: frc. *(je) chanterai* < *cantare habeo*, *(je) chanterais* < lat. *cantare habebam*.

[3] Numai la pers. 3 și 6 deosebirea dintre aceste moduri se exprimă și printr-un mijloc morfologic (*muncește* sau *muncesc — să muncească)*, dar nu totdeauna *(taie — să taie*, *știe — să știe)*.

Pentru superlativul absolut poate fi amintită și repetiția: adjectivul (sau adverbul) se rostește de două ori una după alta *(mare mare)*, păstrîndu-și totuși sensul unitar, identic cu al lui *foarte* (sau *strașnic* etc. *de) mare*[1].

Un mijloc sintactic, rar întrebuințat, pentru exprimarea categoriilor gramaticale este și t o p i c a. Dat fiind că nominativul și acuzativul celor mai multe substantive au o formă identică[2], se întîmplă uneori ca deosebirea dintre aceste două cazuri (și dintre funcțiunile pe care le indeplinesc ele) să se exprime numai cu ajutorul poziției lor față de predicat (exprimat printr-un verb tranzitiv). Substantivul pus înaintea predicatului stă la nominativ (și este, deci, subiect), substantivul pus după predicat stă la acuzativ (și este, deci, obiect direct). Ex: *zăpada acoperă cîmpul; elevul pregătește lecția; vulpea alungă iepurele* etc. Dacă schimbăm locul substantivului față de verb, schimbăm și funcțiunea lui.

Ar mai fi de amintit, în sfîrșit, i n t o n a ț i a, ca mijloc de exprimare a categoriilor gramaticale. Este vorba, în primul rînd, de vocativul numelor proprii feminine: cînd nu primește desinența *-o*, ceea ce se întîmplă foarte des[3], această formă *(Ileană! Marie!* etc.) diferă de nominativ-acuzativ nearticulat numai prin intonație, care constă în creșterea intensității accentului și lungirea silabei accentuate. Același lucru se întîmplă la vocativul numelor de familie masculine, care nu se termină în *-u* (și de aceea nu sînt simțite ca substantive comune)[4]: *Iftimie*, *Istrate*, *Mîrza* etc. Aici situația se prezintă și mai clar decît la feminine, pentru motivul că acestea se întrebuințează rar cu terminația *-ă* sau *-e* (în loc de *-a)* la nominativ. (Se spune, mai totdeauna, *Ileana*, *Maria* etc., nu *Ileană*, *Marie.)*

Intonația se combină cu desinența pentru a exprima împreună categoria gramaticală a vocativului la acele nume proprii care primesc desinența de vocativ (tot așa și la substantivele comune): *Ioane!* se deosebește de *Ion* nu numai prin desinență, ci și prin intonație (la fel *tovarășe!*, de *tovarăș)*.

Intonația intervine și în exprimarea categoriei gramaticale a imperativului, care seamănă, în multe privințe, cu vocativul. La verbele de conjugarea I și la majoritatea celor de a IV-a (tip: *a coborî* sau *a vorbi)*, pers. II sing. a imperativului prezent este, formal vorbind, identică cu pers. III sing. a indicativului prezent *(cîntă*, *coboară*, *vorbește)*, așa că, în vorbire, singura deosebire dintre

---

[1] Cf. şi *maaare (= foarte mare)*, unde apare un nou mijloc morfologic (de fapt fonetic) de exprimare a superlativului.

[2] La toate substantivele există identitate formală între aceste două cazuri. Aici am în vedere deosebirea dintre substantivele nume de ființe (de obicei umane), care primesc la acuzativ (obiect direct) prepoziția *pe*, şi celelalte substantive, care apar, la acelaşi caz, fără această prepoziție.

[3] Forma în *-o* este sau poate fi simțită ca nepoliticoasă şi de aceea apare foarte rar în vorbirea oamenilor sensibili la « convenientele sociale ».

[4] Cele aşa zise de botez *(Ion*, *Marin*, *Radu* etc.) primesc desinența respectivă *(Ioane!*, *Marine!*, *Radule!)*. Dar sînt multe care, din cauza finalei *(Gheorghe*, *Timotei*, *Vasile* etc.) sau a originii lor străine *(Alfons*, *Eugen* etc.), nu pot primi desinența *-e* (sau *-le)*. De aceea vocativul lor are aceeaşi formă ca nominativul, de care se deosebeşte numai prin intonație.

aceste două moduri se reduce la intonația specială pe care o dăm imperativului *(cîntă!, coboară!, vorbește!)*. La celelalte verbe, de obicei pers. II sing. a imperativului este identică cu pers. II sing. a indicativului prezent: *vezi, mergi, auzi*. Cît despre pers. II plural a imperativului, ea este, la toate verbele, identică cu pers. II plural a indicativului prezent. În ambele cazuri intervine, la imperativ, intonația ca mijloc de diferențiere și, deci, ca « formă » de exprimare a categoriei gramaticale în discuție: *vezi!, mergi!, auzi!; cîntați!, mergeți!, coborîți!, auziți!*

A. MORFOLOGIA

GENERALITĂŢI

§ 1. Cuvîntul ca unitate gramaticală în lumina lingvisticii marxist-leniniste

În cap. I al părţii privitoare la « lexic » (v. aici mai sus, p. 33 urm.) am studiat « cuvîntul » ca unitate lexicală, ca element constitutiv al vocabularului, fără să ţinem seamă de raporturile în care se poate găsi un cuvînt faţă de altele, atunci cînd ele se combină în sintagme, propoziţii şi fraze. Acolo am urmărit legătura indestructibilă dintre conţinutul cuvîntului şi aspectul lui sonor, sau, altfel spus, unitatea dintre noţiune (elementul ideal al cuvîntului) şi sunetele (complexul de sunete) care o exprimă. Am privit cuvîntul aşa cum îl priveşte lexicograful şi cum îl găsim în dicţionarul unei limbi: ce aspect fonetic şi ce înţeles are, chiar dacă ambele aceste elemente nu pot fi cunoscute decît tot numai cu ajutorul grupurilor de cuvinte. Căci limba se compune din vocabular şi gramatică, şi vocabularul nu-şi poate îndeplini menirea decît cu ajutorul gramaticii: «. . . vocabularul capătă cea mai mare însemnătate cînd este pus la dispoziţia gramaticii, care stabileşte regulile de modificare a cuvintelor, regulile de combinare a cuvintelor în propoziţii, şi astfel dă limbii armonie şi înţeles. » (I. V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*, p. 21.)

Cuvîntul trebuie, deci, studiat şi ca unitate gramaticală, ca element alcătuitor al grupurilor sintactice [1], considerat, adică, din punctul de vedere al raporturilor lui cu alte cuvinte.

O primă constatare care se impune prin forţa lucrurilor este că cuvîntul îşi păstrează sensul (sau sensurile) lui lexical(e) în orice condiţii sintactice. Vreau să spun că, indiferent de natura raporturilor sintactice în care se găseşte un cuvînt faţă de celelalte cuvinte ale grupului, el însemnează totdeauna ceea ce însemnează

---

[1] Înţeleg prin aceasta orice combinaţie de cuvinte legate între ele prin diverse raporturi sintactice, fie că alcătuiesc ori nu propoziţii şi fraze.

și atunci cînd este folosit singur. *Carte prieten*, *frumos*, *vorbi* etc. au înțelesurile pe care le cunoaștem nu numai cînd sînt folosite izolat, unul cîte unul, fără legătură cu alte cuvinte, ci și atunci cînd devin membre ale unei sintagme. În *carte folositoare*, *prieten bun*, *vreme frumoasă*, *vorbim rusește* etc., cuvintele menționate mai sus nu și-au schimbat înțelesul. Li s-a adăugat un element, menit să precizeze un anumit aspect al noțiunii respective, dar sensul lor a rămas același. La fel se prezintă situația în ipoteza că intervin și alte precizări cu privire la noțiunile în discuție: *carte folositoare este aceea care ne ajută în munca noastră; prietenul bun la nevoie se cunoaște; vremea frumoasă ne dispune; vorbim rusește fiindcă ne place*. Nici în aceste combinații sintactice cuvintele de la care am pornit discuția nu și-au modificat înțelesul lor obișnuit.

În ce constă totuși deosebirea dintre cuvîntul întrebuințat singur și același cuvînt ca element alcătuitor al unui grup sintactic? Îmbinarea cuvintelor pentru a forma propoziții și fraze are la bază raporturile logice pe care vorbitorii, pornind de la realitatea înconjurătoare, le stabilesc între noțiuni. Pentru exprimarea acestor raporturi nu sînt suficiente cuvintele, adică vocabularul, ci trebuie să intervină și gramatica, regulile gramaticale, potrivit cărora cuvintele își schimbă forma și se combină între ele în așa fel, încît pot să dea expresie raporturilor respective. Aceasta însemenează că la sensul lexical pe care-l au cuvintele se adaugă, atunci cînd ele alcătuiesc grupuri sintactice, un sens gramatical. Astfel, ca să revenim la unele dintre exemplele date mai înainte, în *carte folositoare*, prin faptul că aceste două cuvinte s-au combinat între ele, a luat naștere alături de sensul lexical al fiecărui cuvînt în parte, un sens nou, gramatical, acela de atribut: adjectivul *folositoare* are rostul să exprime atribuirea unei însușiri noțiunii *carte*. Tot așa în *prieten bun*, unde s-a adăugat, la subst. *prieten*, de la care am pornit, adj. *bun*, tot ca atribut, și în *vreme frumoasă*, unde punctul de plecare l-a constituit adj. *frumos*, căruia, prin apariția alături de el a subst. *vreme*, i s-a concretizat (dar fără să i se schimbe) înțelesul lexical, prea abstract atunci cînd stătea singur, și totodată i s-a dat rolul de atribut[1] pe lîngă *vreme*.

Dacă extindem analiza la propozițiile pe care le-am alcătuit pornind de la cuvintele amintite din capul locului, constatăm și altfel de raporturi, sau sensuri gramaticale, rezultate din combinațiile sintactice ale cuvintelor. În *prietenul bun la nevoie se cunoaște*, afară de raportul atributiv, deja amintit, dintre subst. *prietenul* și adj. *bun*, avem și alte raporturi. Mai întîi, unul important, prin faptul că nu implică o dependență, între substantivul *prietenul (bun)* și verbul *se cunoaște*. Acest raport seamănă cu cel de atribut, întrucît verbul spune și el ceva despre substantivul de care se leagă, întocmai ca adjectivul, dar sub forma unei acțiuni, nu a unei însușiri, din cauza naturii lexicale a verbului, care exprimă acțiuni, adică, dacă vreți, tot un fel de însușiri, privite însă sub aspectul mișcării lor,

---

[1] Rol impus de natura lexicală a adjectivului, care, prin faptul că exprimă însușiri ale obiectelor nu poate fi decît un determinant atributiv al substantivului.

nu al produsului mișcării[1]. Faptul că de astă dată raportul sintactic cerut de substantiv se stabilește cu un cuvînt care desemnează o acțiune duce (sau poate duce) la folosirea pe lîngă verb a unui determinant menit să arate în ce împrejurare se desfășoară acțiunea. Așa se explică prezența sintagmei *la nevoie*, care se leagă de verbul *se cunoaște* prin raportul de circumstanțial, și tot așa, în fraza *vorbim rusește, fiindcă ne place*, prima propoziție este determinată de propoziția următoare, care are rostul să arate din ce cauză se săvîrșește acțiunea celei dintîi.

Pînă aici am urmărit aspectul semantic al legăturii sintactice dintre cuvinte: obiectele, însușirile, acțiunile din realitatea materială se pot găsi unele față de altele în diverse raporturi, și pentru exprimarea raporturilor este necesar ca cuvintele să se combine între ele potrivit regulilor gramaticale ale limbii. Combinarea cuvintelor în grupuri sintactice implică însă o schimbare a formei lor. Exemplele date arată clar acest lucru: numai întîmplător cuvintele își păstrează aspectul așa cum ni-l dau dicționarele, și aceasta mai mult în grupuri de cuvinte, nu și în propoziții sau fraze. Spunem *carte folositoare*, deși în dicționar adjectivul apare sub forma *folositor* (aceasta figurează în fruntea articolului respectiv), fiindcă, după cum am văzut într-un paragraf precedent, adjectivul se acordă în gen (număr și caz) cu substantivul pe care-l determină. Tot așa spunem *vorbim (rusește)*, nu *(a) vorbi (rusește)*, pentru motivul că intervin mai multe persoane (plural), care săvîrșesc realmente (modul indicativ) acțiunea « a vorbi » în momentul de față (timpul prezent) și care sînt totodată autorii înșiși ai acțiunii enunțate de dînșii (persoana I). În *prietenul bun la nevoie se cunoaște*, substantivul *prieten* a primit articolul enclitic, din cauză că, pentru vorbitor, numai un anumit prieten (« acela bun »), deci un prieten cunoscut prin însușirea lui de « bun », poate ajuta pe cineva aflat în nevoie.

Cînd forma propriu-zisă a cuvîntului nu se schimbă, și raportul sintactic nu poate fi exprimat prin simpla alăturare a cuvintelor sub aspectul lor obișnuit (i-am zice lexical), intervin unelte gramaticale, cum sînt, în primul rînd, prepozițiile și conjuncțiile. Cu ajutorul prepozițiilor se construiesc sintagmele propriu-zise și propozițiile: *(ne ajută) în munca (noastră)*, *(se cunoaște) la nevoie*, pe cînd conjuncțiile servesc, de obicei, la formarea frazelor, căci leagă propozițiile între ele[2]: *(vorbim rusește) fiindcă (ne place)*.

Din discuția de pînă aici rezultă că, în mod obișnuit, cuvîntul are în vorbire două sensuri: unul lexical, pe care îl are și atunci cînd se întrebuințează singur, și unul gramatical sau, mai precis, sintactic. Pe cel dintîi îl exprimă cuvîntul

---

[1] Între *prietenul se cunoaște* și *prietenul este cunoscut* deosebirea se reduce, în fond, la deosebirea dintre un « proces » (ceva care este în curs de desfășurare) și rezultatul procesului: « cunoașterea » seamănă cu un fenomen, în sens strict, întrucît presupune o dezvoltare, o durată în timp, cu diverse faze pînă la realizarea lui definitivă, pe cînd « cunoscut » implică terminarea procesului, deci rezultatul lui, care este o noțiune propriu-zisă sau însușirea unei noțiuni.

[2] Această slujbă sintactică o fac, foarte des, și pronumele relative, apoi unele adverbe *(unde, cînd, cum* etc.), cărora li se spune, din această cauză, adverbe relative.

respectiv indiferent de aspectul lui formal, indiferent, adică, dacă, în legătură cu alte cuninte, el își păstrează neschimbată forma lui « normală » ori și-o modifică, din cauza raportului sintactic pe care trebuie să-l exprime. Sensul sintactic implică, de obicei, o modificare a formei cuvîntului, iar cînd modificarea nu se produce, fiindcă n-o cer regulile gramaticale, limba recurge la alte mijloace, cum am arătat în § 2 al introducerii la « Gramatică » (și cum s-a putut vedea, parțial, chiar din exemplele date mai sus), de pildă folosirea uneltelor gramaticale (sau a « cuvintelor ajutătoare », cu expresia folosită de lingviștii sovietici), așezarea cuvintelor într-un anumit fel unele față de altele etc.

Între sensul lexical și cel sintactic există o strictă interdependență. Am spus deja că primul rămîne mereu același, oricare ar fi raporturile sintactice dintre cuvinte, așadar independent de faptul că cuvintele își schimbă forma sau se leagă între ele prin unelte gramaticale. Sensul sintactic variază la unul și același cuvînt după raportul în care el se găsește față de alte cuvinte din grup. De aceea un cuvînt poate avea, în construcții diferite, numeroase sensuri sintactice, exprimate adesea prin aceeași formă sau cu ajutorul aceleiași unelte gramaticale.

Interdependența dintre cele două sensuri se manifestă nu numai prin faptul că nu putem să le despărțim, adică să le sezisăm, în vorbire, separat unul de altul, ci și altfel. Sensul lexical este în funcțiune de natura morfologică a cuvîntului sau, poate, mai degrabă, natura morfologică este determinată de sens. Vreau să spun că substantivul nu poate fi decît substantiv, din moment ce exprimă noțiuni propriu-zise (obiecte = ființe și lucruri). Tot așa verbul este verb, din cauză că desemnează acțiuni etc. De aici rezultă că în combinație cu alte cuvinte substantivul nu poate îndeplini decît funcțiunile cuvenite unui substantiv, adică nu poate avea decît sensurile sintactice conforme cu natura lui morfologică, cu sensul lui lexical, și la fel se prezintă situația pentru verb, adjectiv etc.

Prin urmare, după cum, în cazul cuvîntului folosit singur, deci numai cu sensul lexical, este imposibilă separarea conținutului de forma lui, fiindcă între ele există o legătură indestructibilă, tot așa în grupuri sintactice, propoziții și fraze nu poate fi despărțit sensul sintactic de cel lexical: ele se găsesc unul față de altul într-o legătură asemănătoare cu aceea dintre conținutul unui cuvînt și aspectul lui formal (structura lui fonetică). Singura deosebire este că în cazul grupurilor sintactice de toate felurile situația se prezintă mai complicat: avem o corespondență (= legătură) între sensul lexical și cel sintactic, de care am amintit chiar acum, și, în plus, o corespondență între conținut și formă atît la cuvîntul considerat izolat, adică din punctul de vedere exclusiv al sensului lexical, cît și la cuvîntul considerat sub aspectul lui gramatical.

§ 2. Structura morfologică a cuvintelor limbii romîne

În paragraful precedent., unde am studiat cuvîntul ca unitate gramaticală, precum și în partea introductivă la « Gramatică », unde ne-am ocupat, între

altele, de mijloacele pe care le întrebuințează limba noastră pentru a exprima categoriile gramaticale, am putut vedea, fapt, de altfel, bine cunoscut și ușor de constatat, că marea majoritate a cuvintelor își schimbă forma în cursul vorbirii. Adj. *folositor* pus pe lingă subst. *carte*, spre a-l determina, a devenit *folositoare*. Verbul *a vorbi* a căpătat forma *vorbim* atunci cînd am vrut să arătăm că acțiunea, respectivă se săvîrșește realmente (modul indicativ) în momentul de față (timpul prezent) de către mai mulți oameni (numărul plural), care comunică ei înșiși și în numele lor acest lucru (persoana I). Subst. *tovarăș* are alături de el femin. *tovarășă*, care evocă o ființă de sex femeiesc cu aceleași calități în ce privește conținutul noțiunii respective, minus genul, iar cînd intervine categoria gramaticală a numărului, *tovarăș* devine *tovarăși*, și *tovarășă*, *tovarășe*.

Ce se schimbă la cuvinte în astfel de cazuri? Se schimbă totdeauna partea lor finală, care capătă, de obicei, un adaos sau, mai puțin des, înlocuiește unul, eventual mai multe sunete, prin altul sau altele. De multe ori are loc și o modificare a sunetelor din interiorul cuvîntului, ca la *folositoare*, rezultat din *folositor* (și la numeroase alte cuvinte, cum am constatat în capitolul unde ne-am ocupat de alternanțele fonetice ca mijloc de exprimare a categoriilor gramaticale).

Exemplele date și toate care s-ar mai putea da arată că deosebirile dintre diversele forme ale aceluiași cuvînt sînt relativ neînsemnate, întrucît, în mod obișnuit, se referă la partea finală a lui și, afară de asta, ele ating foarte puține sunete. Urmarea este că cea mai mare parte a cuvîntului rămîne neschimbată, și de aceea fiecare vorbitor, chiar dacă, din tot felul de cauze, nu cunoaște prea bine limba, își dă, în general, ușor seama că are a face pretutindeni cu același cuvînt, care prezintă numai unele deosebiri în aspectul lui exterior. Aceste deosebiri, după cum am văzut, au rostul să arate categoria gramaticală sau funcțiunea sintactică a cuvîntului sau, ceea ce se întîmplă adesea, pe amîndouă în aceeași vreme.

În paragraful imediat precedent am constatat că, dacă înțelesul gramatical diferă la unul și același cuvînt după chipul cum se combină cu alte cuvinte spre a exprima tot felul de raporturi logice stabilite între noțiuni, înțelesul lexical romîne neschimbat: *folositor*, de ex., însemnează același lucru fie că apare sub această formă, fie că devine *folositori*, *folositoare*, *folositoarelor* etc., și tot așa *a vorbi* își păstrează sensul lui lexical nemodificat, indiferent dacă acțiunea pe care o exprimă se săvîrșește în prezent, în trecut sau în viitor, dacă o săvîrșesc mai mulți oameni sau numai unul, dacă acțiunea este o realitate sau o simplă posibilitate etc.

De unde îi vine cuvîntului acest înțeles, mereu același la toate formele lui, adesea foarte numeroase (ca în cazul verbului)? La această întrebare poate răspunde ușor oricine, chiar fără să cunoască limba romînă, întemeindu-se pe faptele expuse aici și pe logică. Dacă se schimbă numai partea finală a cuvîntului, pe cînd restul rămîne totdeauna același, și dacă fiecărei modificări a finalei îi corespunde un înțeles gramatical diferit, pe cînd înțelesul lexical nu se schimbă,

însemnează că acest ultim înțeles se găsește în partea nechimbătoare a cuvîntului, pe cînd cel gramatical este exprimat de partea schimbătoare, de finala cuvîntului.

Cuvintele care-și modifică forma în cursul vorbirii (li se spune, după cum știm, în mod obișnuit, flexibile) au, așadar, două părți distincte: una schimbătoare, alta neschimbătoare. Cea dintîi poartă numele, amintit cu alt prilej, de d e s i n e n ț ă, cealaltă se numește t e m ă. Circulă și alte numiri, unele perfect sinonime, altele prezentate, de cei care le folosesc, ca sinonime, fără să fie totuși astfel (și de aceea se produc confuzii). În loc de « desinență » se spune t e r m i n a ț i e. Am arătat că acest nume este impropriu, dacă îl întrebuințăm cu înțelesul de « desinență ». « Terminație » însemnează sfîrșitul cuvîntului în sens strict, fără nici o aluzie la aptitudinea lui de a se modifica în vederea îndeplinirii unei funcțiuni gramaticale. Orice cuvînt, fie flexibil, fie neflexibil, are o terminație, pe cînd desinențe au numai cuvintele flexibile. Terminația este un simplu fapt material, desinența are o semnificație gramaticală. În *tovarăși*, de pildă, *-i* este desinență, căci arată pluralul, este expresia categoriei gramaticale a pluralului[1], pe cînd în *tovarăș* (singular) nu avem desinență (se vorbește de desinența « zero », adică de lipsa desinenței), ci numai terminație (pe *-ș*). Dacă ținem seamă de locul desinenței în cuvînt, putem spune că și ea este o terminație, fiindcă se găsește la sfîrșit. Dar atunci ea este terminație și desinență totodată, ceea ce complică inutil lucrurile, ba le și încurcă. De aceea trebuie să rămînem la distincția arătată aici: « desinență » vom numi partea finală al cărei aspect variază după funcțiunile gramaticale (în sens larg) ale cuvîntului, iar terminație, finala propriu-zisă a unui cuvînt, lipsită de orice semnificație gramaticală.

În ce privește partea neschimbătoare a cuvîntului, situația se prezintă, de fapt, și mai complicat. Afară de t e m ă, i se mai zice t u l p i n ă, r a d i c a l sau r ă d ă c i n ă. Să ne oprim, o clipă, la acești termeni, pentru a-i defini și, deci, a-i distinge unul de altul. Vom începe cu «rădăcina», ca fiind punctul de plecare al celorlalte (adică a lui « tulpină » și « radical »). Prin « rădăcină » se înțelege elementul ireductibil al unui cuvînt, partea care rămîne după ce s-au eliminat toate adaosurile menite să exprime diverse raporturi strict gramaticale sau de formare a cuvintelor. Astfel verbul *a cînta* are numeroase forme (*cînți*, *cîntarăm*, *cîntînd*, *cîntat* etc.), precum și diverse formații, de pildă *cîntător*, *cîntăreț*, *cîntec*, *a încînta*, *a descînta* etc. Ce este comun tuturor acestor forme și cuvinte? *Cînt-*, care apare pretutindeni și care, totodată, nu poate fi redus mai mult decît atîta, fiindcă nu mai are nici un alt adaos. L-am primit, prin diversele lui forme, din limba latină, unde suna *cant* (*-are*, *cantaverunt*, *cantando*, *cantatus* etc.). Am spune, deci, că în *cînt-* avem rădăcina lui *cînta* și a tuturor formelor și formațiilor lui. Din punctul de vedere al limbii romîne, afirmația ar fi justă. Dar în latină, *cant-* pro-

[1] Iar dacă luăm în considerație pronunțarea reală a lui *tovarăși* (cu *ș* muiat, deci fără un *-i* ca sunet propriu-zis, distinct de celelalte), vom spune că înmuierea lui *ș* este, gramatical vorbind, desinența, fiindcă ea arată pluralul (la singular, *tovarăș* are un *ș* dur, deosebit de *ș* muiat al pluralului).

vine de la *canere*[1], care înseamnă tot «a cînta», deci el nu-i o rădăcină propriu-zisă, căci conține adaosul *-t-*, ci numai o temă, rădăcina lui fiind *can-*.

Am invocat situația din limba latină spre a arăta că ceea ce poate fi considerat drept rădăcină din punctul de vedere al unei limbi este numai temă în limba din care provine cea dintîi. Și dacă am raporta latina la limba care-i stă la bază, am constata (nu numaidecît în cazul lui *canere)* că tema latinească este o rădăcină în limba indoeuropeană comună (sau în una intermediară între aceasta și latină). De aceea cred că noțiunea «rădăcină» trebuie eliminată din discuțiile privitoare la limba noastră (ca și la toate cele actuale), nu pentru că ele n-ar avea și rădăcini, ci pentru că nu putem spune totdeauna, cu deplină siguranță, cînd este vorba de rădăcini propriu-zise și cînd de simple teme. Ar trebui să ne raportăm mereu la limba latină, ceea ce nu-i necesar. Rădăcini pure apar cu atît mai des, cu cît mergem mai adînc în istoria limbilor. De aceea socot că acest termen se potrivește, în general, pentru situația din limbile vechi și foarte vechi.

«Radical» a fost, la început, și, în parte, continuă să fie un sinonim al lui «rădăcină», dar un sinonim aproximativ, cum dovedește faptul că termenul din alte limbi, de pildă franceza și germana, corespunzător acestei noțiuni, este cînd echivalentul lui «radical» (frc. *radical*, germ. *Stamm* «tulpină»), cînd acela al lui «rădăcină» (frc. *racine*, germ. *Wurzel)*[2]. La noi, după cît știu, «radical» a însemnat totdeauna numai «temă» (nu «rădăcină», sau și «rădăcină»). «Tulpină» a apărut în mod logic, imediat ce s-a întrebuințat termenul «rădăcină». Sensul originar a trebuit să fie ceea ce spune acest cuvînt: tulpina, la un arbore, continuă rădăcina, deci se deosebește de ea, așa cum se deosebește un lucru adăugat de cel căruia i se adaugă, chiar dacă adaosul este mai mare. Prin urmare «tulpina» unui cuvînt ar trebui să însemneze tot ce se adaugă la rădăcină (minus aceasta, firește). În realitate, «tulpină» este sinonim cu «temă» sau cu «radical», adică tocmai cu ceea ce n-ar trebui să intre în conținutul noțiunii de care ne ocupăm aici.

Din această discuție sumară rezultă că, pentru evitarea confuziilor, pe care le provoacă și mulțimea termenilor și faptul că ei nu sînt totdeauna preciși, se impune eliminarea celor de prisos și echivoci. Vom spune, deci, «temă» părții neschimbătoare a cuvîntului, indiferent dacă la origine (în limba latină, adică, sau în limba din care am făcut împrumutul lexical respectiv) această parte a fost «rădăcină» (= elementul ireductibil, în sens strict, al cuvîntului) sau «temă» (= rădăcină, plus un adaos, ca în cazul lat. *cant-* din *cantare*, care se descompune în *can-*, de la *canere*, + *-t-)*.

Am dat mai sus exemplul rom. *cînta*, alături de care am citat nu numai diverse forme flexionare ale lui, ci și cuvinte din aceeași familie: *cîntător*, *cîntăreț*,

---

[1] De la tema participiului trecut al acestui verb *(cant-um)*.

[2] Vezi J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris 1943, p. 182—183. Alături de aceste două limbi poate fi pusă și rusa, care posedă termenii *osnova* «temă (= radical)» și *koren'* «rădăcină». Ultimul este mult mai frecvent și înseamnează atît «temă» (sau «radical»), cît și «rădăcină».

cîntec, *a încînta*, *a descînta* etc. Observăm că partea neschimbătoare, existentă în toată flexiunea verbului *cînta*, ne întîmpină și la cuvintele formate cu ajutorul diverselor elemente adăugate la tema lui. De astă dată sensul lexical nu mai este același [1] nici de la verb la celelalte cuvinte ale familiei lui, nici de la unul la altul dintre acestea, deși noțiunea fundamentală, pe care o exprimă *a cînta*, nu dispare cu totul la nici unul dintre ele, ci numai își modifică conținutul, la unele mai mult, la altele mai puțin. Prin urmare tema unui cuvînt rămîne neschimbată și atunci cînd el servește la formarea de cuvinte noi [2].

Să ne oprim puțin la unele dintre exemplele date chiar acum. În *cîntător* sau *cîntăreț* avem, cum am afirmat deja, tema *cînt-* de la verbul *a cînta*, căreia i s-a adăugat, la primul, *-ător*, la al doilea *-ăreț*. Aceste adaosuri, care arată pe autorul acțiunii exprimate de verbul *cînta* [3], se numesc s u f i x e (fiindcă se alipesc la sfîrșitul temei). În cazul lui *cîntăreț* avem un sufix compus, alcătuit din *-ar*, care, combinat cu alte teme (*fugar* < *fugi*, *lingurar* < *lingură*), are același sens ca *-ăreț* (« cel care face acțiunea sau obiectul exprimat de temă »), și din *-eț*, cu diverse funcțiuni, printre ele una asemănătoare (de ex. *drumeț* « cel care face un drum », adică « merge pe un drum, de obicei lung »). La *încînta*, adaosul (*în*) stă înaintea temei și de aceea poartă numele de p r e f i x. Modificarea înțelesului exprimat de temă este, în cazul de față, de altă natură: cuvîntul nou, format cu ajutorul pref. *în-*, rămîne tot verb (ca și *cînta*), dar însemnează, cuvînt cu cuvînt, « a transpune pe cineva într-o anumită stare psihică cu ajutorul cîntecului ».

Numeroase cuvinte conțin atît sufixe, cît și prefixe. Astfel, după cum de la *cînta* am format pe *cîntător*, tot așa putem forma, cu același sufix *-tor*, un cuvînt nou de la *încînta*, și anume pe *încîntător*, care se găsește față de *încînta* în același raport semantic (de înțeles) ca și *cîntător* față de *cînta* (« cel care săvîrșește acțiunea încîntării », deci tot un nume de agent). Lucrul nu trebuie să ne surprindă. Odată creat cu ajutorul unui prefix sau al unui sufix, cuvîntul nou are aceeași situație ca un cuvînt vechi (ca cuvîntul de la care s-a format), cu aceleași drepturi, ca să spun așa, în ce privește posibilitatea de a servi drept punct de plecare pentru formarea de cuvinte noi. În special cuvintele din fondul principal [4] prezintă cazuri de acest fel, în sensul că formațiile lor noi dau naștere

---

[1] Cum este la formele lui flexionare, indiferent de rolul lor sintactic.

[2] Schimbările de sunete, care dau naştere la alternanțe fonetice, nu se produc totdeauna, nu provoacă ruperea unele de altele a formelor flexionare şi nici a membrilor aceleiaşi familii. De aceea ele nu contează pentru discuția de față, unde urmărim elementele alcătuitoare ale cuvintelor sau structura lor morfologică.

[3] De aceea se spune că aceste două cuvinte noi (*cîntător* şi *cîntăreț*) sînt « nume de agent » (numele celui care săvîrşeşte acțiunea).

[4] Cf. I.V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*, p. 24: « Esențialul în vocabular este fondul principal de cuvinte, în care intră ca nucleu toate rădăcinile. El este cu mult mai puțin cuprinzător d cît vocabularul; dar trăieşte multă vreme, de-a lungul veacurilor, şi dă limbii o bază pentru formarea de noi cuvinte ». (« Rădăcini » în acest citat însemnează ceea ce noi numim, de obicei, « teme ». Cf. discuția de mai sus.)

adesea la alte formații, care, la rîndul lor, devin cîteodată baza pentru a treia serie de formații. De pildă adj. *bun* < lat. *bonus* a servit ca bază pentru crearea unui mare număr de cuvinte noi: *bunic(ă)*, *străbun(ă)*, *bunișor*, *bunicel*, *buneață* (și *bunețe*, ambele învechite), *nebun*, *îmbuna* etc. De la cele mai multe dintre ele s-au format alte cuvinte, prin aceleași mijloace (sufixe și prefixe): *străbun(ă)* > *străbunic(ă)*; *nebun* > *nebunie*, *înnebuni*, *nebunatic* etc.; *îmbuna* > *îmbunător*, *îmbunătură*, *îmbunăciune* (toate învechite) ș. a. Verbul *înnebuni*, formație de gradul al II-lea (căci provine dela *nebun*, care este el însuși un cuvînt nou, format de la baza *bun*), poate da naștere unei formații de gradul al III-lea, cu ajutorul suf. *-tor*: *înnebunitor* « care te face să înnebunești » (acest cuvînt, chiar dacă nu există [1], poate fi creat în orice moment, pentru că corespunde sistemului romînesc de formare a cuvintelor).

Un exemplu ca acesta din urmă arată că la o serie de cuvinte intervin sau pot interveni atît sufixele, cît și prefixele, ba chiar două prefixe și un sufix (*înnebunitor*) sau două sufixe și un prefix (cazul lui *nebunește*, pe care îl descompunem în *bun*, cuvîntul de bază sau tema, pref. *ne-*, suf. *-esc*, adjectival, și suf. *-e*, adverbial [2]!).

Alături de prefixele propriu-zise, provenite, în general, din prepoziții (în cazul celor de origine latină: *a-* < *ad*, *în-* < *in*, *pre-* < *per-* etc.), există numeroase p s e u d o p r e f i x e sau p r e f i x o i d e, de felul lui *aero-* (*aeroport*), *auto-* (*automobil*, *autostradă*), *foto-* (*fotocopie*, *fotografie*), *micro-* (*microfon*, *microorganism*) etc., care sînt, de fapt, cuvinte propriu-zise (substantive, ca *aero-* < *aer*, pronume, ca *auto-* < grec. αὐτός « însuși », adjective, ca *micro-* < grec. μικρός « mic »).[3]

Formarea de cuvinte noi cu ajutorul sufixelor poartă numele de d e r i v a r e, și spunem, de ex., că adj. *nebunesc* este derivat de la *nebun* cu sufixul *esc*. Formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor și al pseudoprefixelor se cheamă c o m p u n e r e [4]: adj. *nebun* este compus din adj. *bun* și prefixul *ne-*. Totalitatea cuvintelor formate cu sufixe sau prefixe de la aceeași temă, adică de la același cuvînt de bază, alcătuisc o f a m i l i e d e c u v i n t e: *bunic*, *străbun*, *bunișor*, *nebun*, *înnebuni* etc. alcătuiesc împreună familia cuvîntului *bun*.

---

[1] Eu cred totuşi că există şi că o urmărire atentă a limbii scrise ar duce la descoperirea lui într-un text literar.

[2] Aceasta este analiza « istorică »: sufixul adverbial *-e* ni s-a transmis din latineşte (prin adverbe de felul lui *bene* ⟨*bine*, *mane*⟩ *mî(i)ne* etc.). Vorbitorii simt însă pe *nebuneşte* ca un derivat de la *nebun* cu sufx. adv. *-eşte*.

[3] Pseudoprefixele sînt, toate, neologisme şi provin din latină sau din greaca veche. Ele există în toate limbile de cultură, au, deci, caracter internaţional şi apar mai ales la termeni ştiinţifici şi tehnici.

[4] Cei mai mulţi lingvişti consideră « derivare » şi formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor, alţii vorbesc de « compunere » numai atunci cînd cuvîntul este format cu un prefix şi un sufix în acelaşi timp. În *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R., formaţiile prefixate sînt puse tot la « derivare », deşi se arată deosebirea de funcţiune dintre prefixe şi sufixe.

Cuvintele de la care formăm altele prin derivare și compunere se numesc p r i m i t i v e, fiindcă sînt anterioare celorlalte, există înaintea lor și servesc ca punct de plecare, ca bază pentru formațiile noi. Acest termen se opune, în sens strict, lui « derivat », dar, de fapt, însemnează « cuvînt care nu-i nici derivat, nici compus, care n-are un sufix sau un prefix », de ex. *bun*, *lucru* etc. Unor astfel de cuvinte li se mai spune și s i m p l e, adică, literal vorbind, « necompuse ». Dar, după cum « primitiv » nu se opune numai lui « derivat », ci și lui « compus », tot așa « simplu » se întrebuințează adesea cu același înțeles ca « primitiv ». Acești termeni sînt folosiți și cu privire la formele gramaticale. Astfel prezentul lui *cînta* este un timp primitiv în comparație cu imperfectul *(cîntam)* sau perfectul *(cîntai)*, care sînt timpuri derivate, — așa era situația în latină —, la fel prezentul sau imperfectul sînt timpuri simple, pe cînd viitorul *(voi cînta)* sau optativul *(aș cînta)*, compuse. Cf. perfect simplu și perfect compus.

Afară de sufixele care servesc la derivare (și pe care le numim, din această cauză, d e r i v a t i v e), avem și sufixe f l e x i o n a r e, menite să deosebească o formă flexionară de alte forme flexionare ale aceluiași cuvînt. Ele au, deci, un rol pur gramatical, întocmai ca desinențele. Este cazul lui *-ez*, care apare la pers. 1, 2, 3, și 6 ale prezentului indicativ și conjunctiv și la pers. 2 a imperativului verbelor de conjug. I (tip *a lucra-lucrez)*, și al lui *-esc*, existent la aceleași forme ale verbelor de conjug. IV (tip *vorbi-vorbesc*[1]*)*.

Pe lîngă aceste sufixe, pe care Gramatica Academiei le consideră desinențe, pentru motivul că servesc la diferențierea formei unei persoane de a altei persoane (uitînd totuși că ele nu apar la toate persoanele aceluiași mod sau timp, nici la toate modurile sau timpurile, ceea ce însemnează că ele ajută la deosebirea acestora din urmă unele de altele), există numeroase alte sufixe în flexiunea verbală.

Derivarea și compunerea, așa cum le-am văzut pînă aici, nu sînt singurele procedee de a forma cuvinte în limba romînă, deși alcătuiesc oarecum baza îmbogățirii vocabularului ei prin mijloace proprii. Există și altele, pe care le voi trece în revistă, pe scurt, în cele ce urmează.

Avem, mai întîi, c o m p u n e r a p r o p r i u - z i s ă, adică formarea unui cuvînt nou din două sau mai multe cuvinte. Se pot combina între ele, pentru a da naștere unei formații noi, un substantiv și un adjectiv, două substantive, două adjective, un verb și un substantiv etc. Iată cîteva exemple pentru fiecare specie de compuse propriu-zise. *a)* S u b s t. + a d j.: *botgros*, *codroș* (ambele nume de pasăre), la care putem adăuga, din același domeniu al ornitologiei, *codălbiță* < *codalb* (= *coadă*+*alb)*, el însuși un compus de acest fel, + suf. *-iță*[2], toate cu adjectivul așezat în urma substantivului (conform topicii

[1] Cu varianta fonetică *-ăsc* la verbe a căror temă se termină în *r* *(hotărî-hotărăsc*, *izvorî-izvorăsc* etc.).

[2] Exemplul prezintă interes prin aceea că arată cum se comportă compusele propriu-zise, după ce au luat naștere, față de alte mijloace de formare a cuvintelor: ca un cuvînt simplu, căci pot primi sufixe, eventual prefixe, pentru a da naștere la formații noi.

consacrate în această privință), *bunăstare*, *bunăvestire*, *bunăvoință*, *reavoință*, cu adjectivul pus înainte, după modele străine, în primul rînd slave. Din latină ni s-au transmis direct cîteva compuse cu substantivul precedat de adjectiv: *miazăzi* (< *media dies*), *mijloc* (< *medius locus*), *primăvară* (< *prima ver*[*a*]). *b)* D o u ă s u b s t a n t i v e: *untdelemn* (așadar, cu prepoz. *de* ca element de legătură între cele două substantive). *c)* D o u ă a d j e c t i v e: *galben-portocaliu*, *roșu-închis*, *verde-deschis* etc. *d)* S u b s t. + v e r b: *gură-cască* (și *cască-gură*), *papă-lapte*, *sfarmă-piatră*, *strîmbă-lemne*, *tîrîie-brîu* etc. *e)* D o u ă n u m e r a l e: *treizeci*, *șaptezeci* etc. (fără un element de legătură între ele); *unsprezece*, *cincisprezece* etc. (legate prin prepoz. *spre*). *f)* P r o n u m e + v e r b (sau alt pronume): *cineva*, *fiecare*, *orice*, *celălalt* etc. În ciuda aparențelor (mai ales a numărului relativ mare al formulelor de compunere), acest mijloc de a forma cuvinte noi este mai puțin folosit în limba noastră.

Alt procedeu este m o ț i u n e a. Cînd am studiat categoriile gramaticale și modul cum sînt ele exprimate, am arătat ce este moțiunea: adaptarea formei adjectivului și a altor cuvinte cu valoare adjectivală la aceea a substantivului după genul acestuia, mai precis spus, transformarea aspectului masculin în feminin, cînd substantivul pe care-l determină adjectivul este de genul feminin. Moțiunea servește și ca mijloc de formare a cuvintelor, în sensul că de la un substantiv masculin se formează, cu ajutorul finalei *-ă*[1], un femenin, care se deosebește de masculinul corespunzător numai prin gen, nu și prin înțelesul lexical. Acest procedeu l-am primit din latinește odată cu perechi de cuvinte ca următoarele: *fiu* < *filius* — *fiiă* (devenit apoi *fie*; cf. *fie-mea*) < *filia*; *ied* < *haedus* — *iadă* < *haeda*; *porumb* < *palambus* — *porumbă* < *palumba* etc. După modelul acestora s-au format și continuă să se formeze, prin simpla alipire a lui *-ă*, numeroase substantive feminine de la masculine, pentru a denumi ființa de sex femeiesc corespunzătoare celei de sex bărbătesc. Ex.: *camaradă* < *camarad*, *elevă* < *elev*, *poetă* < *poet*, *studentă* < *student*, *tovarășă* < *tovarăș* etc.

Dacă mijloacele de pînă aici (inclusiv derivarea și compunerea cu prefixe) înseamnează, practic vorbind, adăugarea unui element la cuvîntul de bază, formarea de așa zise p o s t v e r b a l e se traduce, în fapt, prin lăsarea la o parte a unei părți (și anume a părții finale) din cuvîntul de bază. Acesta este totdeauna un verb, de unde numele dat formațiilor respective, iar cuvîntul care ia naștere este, de asemenea totdeauna, un substantiv. Procedeul ni s-a transmis din limba latină: *dor* < *dolus* (postverbal de la *dolere* « a durea »), *laudă* < *laus*, *-dis* (simțit ca postverbal al lui *laudare*), *teamă* < *tima* (de la *timere*). Cum vedem, se lasă la o parte finala infinitivului, ca să rămînă numai tema verbului, iar acesteia i se adaugă finala caracteristică a substantivului (masculin sau feminin). După modelul arătat au luat naștere cuvinte ca *alint* < *alinta(re)*, *auz* < *auzi(re)*, *ceartă*

---

[1] Care, în cazul de față, îndeplinește funcțiunea unui sufix. Cf. *doctoră* și *doctoriță*, perfect sinonime și formate de la aceeași temă.

< *certa(re)*, *cînt* < *cînta(re)*, *cuget* < *cugeta(re)*, *goană* < *goni(re)*, *pîndă* < *pîndi(re)*, *plată* < *plăti(re)* etc. Formaţiile ivite pe teren romînesc primesc finala *-ă*, dacă sînt feminine, pe cînd masculinele au aceeaşi formă ca tema pură a verbului.

Un ultim mijloc de formare a cuvintelor este schimbarea categoriei sau, mai bine spus, a valorii morfologice: un substantiv devine adjectiv, un nume propriu ajunge substantiv comun, un adjectiv se transformă în substantiv etc. De obicei aceste schimbări nu sînt definitive, în sensul că trecerea unui cuvînt dintr-o categorie în alta nu implică eliminarea lui din categoria originară: substantivul devenit adjectiv continuă să se întrebuinţeze şi ca substantiv, tot aşa adjectivul devenit substantiv îşi păstrează şi valoarea adjectivală etc. Deosebirea dintre cele două valori se face cu ajutorul sintaxei: modul cum se combină cuvîntul respectiv cu alte cuvinte ne spune cînd este el substantiv şi cînd adjectiv, etc.

Iată diverse schimbări de acest fel [1]. *a)* substantiv > adjectiv: *boboc* « naiv », *filozof*, *poet* etc. (ultimele două numai la comparativ şi, eventual, la superlativ); *b)* nume propriu > nume comun: *americă* « un fel de pînză de bumbac » (astăzi nu se mai întrebuinţează) [2], *olandă* « pînză fină de in » ş. a.; *c)* adjectiv > substantiv: *înaltul (cerului)*, *orbul (găinilor)*, *documentar* < *(film) documentar*, *judeţeană* < *(organizaţie) judeţeană*, *plenară* < *(şedinţă) plenară* etc.[3]; *d)* verb (la infinitiv) > substantiv: *cădere*, *facere*, *gonire*, *măcelărire*, *rupere*, *scriere*, *vorbire* etc. (orice verb poate deveni substantiv sub forma infinitivului aşa zis lung, care a încetat de mult a mai fi întrebuinţat ca verb propriu-zis, ajungînd astfel a se deosebi de infinitivul verbal şi prin formă, nu numai prin valoarea gramaticală); *e)* supin (tot formă nominală a verbului) > substantiv: *arat(ul ogoarelor)*, *cules(ul viei)*, *plîns(ul copilului)*, *prăşit(ul porumbului)*, *semănat(ul rapiţei)* etc.; *f)* participiu > adjectiv: *beat* < lat. *bibitus* (part. trecut al lui *bibere)*, *înţelept* < *intellectus* (part. trecut al lui *intelligere)*, *mort* < *mortuus* (part. tr. al lat. pop. *morire)*, *strîmt* < *strictus* (part. tr. al lui *stringere)* etc.; după modelul acestora, orice participiu al unui verb poate, teoretic, să devină adjectiv: *băut* (sinonim cu *beat)*, *cunoscut*, *învăţat* (acestea două, întrebuinţate şi ca substantive), *mohorît*, *supărat*, *tras* etc.; *g)* adjectiv > adverb: *chiar* < lat. *clarus* « limpede, clar », *foarte* < *fortis* « puternic » etc., apoi numeroase adjective de tot felul folosite ca determinante pe lîngă verbe, adjective sau alte adverbe, de ex. *(merge) încet*, *(aleargă) repede*, *straşnic (de înalt)*, *teribil (de cald)* etc.

Toate mijloacele de formare a cuvintelor enumerate pînă aici sînt productive în limba noastră, se întrebuinţează, adică, şi astăzi în vederea creării unor forma-

---

[1] Adesea are loc şi o relativă schimbare a sensului: substantivul exprimă conţinutul respectiv sub forma unei noţiuni, adjectivul sub forma unei însuşiri, etc.

[2] Se spune acum *pînză muncitor*.

[3] Cf., între altele, *iarnă* < **hiberna* (= *hibernum tempus* «timp de iarnă», cu lăsarea la o parte a substantivului şi cu schimbarea de gen a adjectivului devenit substantiv).

ții lexicale noi. Unele au o productivitate mare, de pildă derivarea și, mai puțin, compunerea prin prefixe, datorită faptului că romîna este foarte bogată în sufixe și relativ bogată în prefixe [1] și că majoritatea acestora sînt încă vii. Alte procedee au o productivitate redusă. Este, mai ales, cazul compunerii propriu-zise, care n-a fost niciodată pusă prea mult la contribuție, din cauza structurii gramaticale a limbii noastre. Sînt limbi, ca cele germanice, de pildă, care folosesc în foarte largă măsură compunerea (propriu-zisă, ca și pe cea cu prefixe). Cu ele merge limba rusă, de asemenea bogată și mereu aptă de a se îmbogăți cu compuse de ambele feluri. În schimb, limbile romanice utilizează rar compunerea. Și unele și altele continuă o stare de lucruri veche, existentă în limbile din care provin.

Și mai puțin întrebuințat este procedeul de a forma postverbale, chiar dacă unii scriitori (printre ei Cezar Petrescu) îl utilizează adesea, împotriva uzului limbii, așa cum se manifestă el în vorbirea populară, care este săracă în astfel de formații.

Neobișnuit de frecventă este schimbarea de valoare sau categorie morfologică, despre care putem spune că, teoretic, nu cunoaște nici o limită în ce privește folosirea ei la formarea de cuvinte noi. Această situație se explică prin faptul că, în majoritatea cazurilor, este vorba, în fond, de un procedeu sintactic [2]: cuvîntul nu suferă nici o modificare formală, ci capătă sens de substantiv sau de adjectiv, de verb sau de substantiv etc., după cum se combină cu alte cuvinte în grupuri sintactice de un fel sau de alt fel.

Și moțiunea servește des la formarea cuvintelor noi. Am impresia, care ar trebui verificată cu ajutorul unui material mai bogat, că în special de la neologisme se creează feminine prin alipirea finalei *ă* la substantivul masculin corespunzător. Astfel *doctoră* a apărut în vremea din urmă și tinde să înlăture pe mai vechiul *doctoriță*, tot așa *pictoră*, *sculptoră* față de *pictoriță*, *sculptoriță*, iar de la *arhitect*, alt feminin afară de *arhitectă* nu mi se pare posibil [3].

§ 3. Părțile de vorbire ale limbii romîne

Sînt în număr de zece, și anume: 1. substantivul; 2. articolul 3. adjectivul; 4. numeralul; 5. pronumele; 6. verbul; 7. adverbul; 8. prepoziția; 9. conjucția; 10. interjecția. Ele se deosebesc unele de altele și, deci, pot fi recunoscute ca atare după înțeles (sau conținut), după funcțiunile sintactice și după caracteristicile lor morfologice.

Să vedem, pe scurt, cum se înfățișează la fiecare dintre ele aceste particularități. Substantivul desemnează obiecte în sens larg (ființe, lucruri, noțiuni abs-

[1] Putem adăuga și pseudoprefixele, care, deși foarte recente și cu caracter internațional, sînt folosite adesea la formarea de cuvinte noi.

[2] În subsidiar, și stilistic.

[3] Se spune și *decană*, *ingineră* etc.

tracte, fenomene naturale etc.), adjectivul arată calitățile și proprietățile obiectelor, iar numeralul, numărul sau cantitățile lor. Aceste trei părți de vorbire sînt puse, uneori, împreună, sub rubrica n u m e, din cauză că prezintă trăsături (mai ales morfologice și sintactice) comune [1], dar, de fapt, sînt nume în sens strict numai substantivul și adjectivul, singurele care « numesc », adică dau un nume propriu-zis (unul obiectelor, celălalt însușirilor). Pronumele înlocuiește un nume (un substantiv, dar și echivalentele acestuia, adjectivul și numeralul, cînd au valoare substantivală), ori de cîte ori cere nevoia de exprimare a vorbitorului. Verbul arată acțiunile și stările obiectelor, privite ca procese, în desfășurare. Adverbul desemnează însușiri și circumstanțe ale acțiunilor și stărilor, sau anumite caracteristici ale calităților și proprietăților obiectelor. Prepoziția și conjuncția exprimă raporturi între cuvinte și între propoziții. Articolul individualizează obiectele ale căror nume le întovărășește. În sfîrșit interjecția exprimă (fără să le numească în sens strict) sentimente, impulsuri sau atitudini ale subiectului vorbitor.

Conducîndu-se după înțelesul părților de vorbire, așa cum le-am definit, pe scurt, aici, lingviștii sovietici pun la un loc substantivul, adjectivul, numeralul, verbul și adverbul, pentru motivul că sînt singurele cuvinte care exprimă un conținut propriu-zis, material: obiecte, însușiri, acțiuni, stări, circumstanțe (= loc, timp etc.) Ei le spun, din această cauză, c u v i n t e i n d e p e n d e n t e, care pot, « trăi » pe cont propriu, fără nici un ajutor (în ce privește sensul pur lexical) din partea altora. Pronumele se referă la cuvintele independente (în primul rînd, la substantiv și la echivalentele lui), dar nu numește, prin el insuși [2], nici obiecte, nici calități sau acțiuni etc., ci numai dă indicații cu privire la ele. Prepozițiile și conjuncțiile sînt numite de lingviștii sovietici c u v i n t e a j u t ă t o a r e, termen foarte potrivit, dat fiind că aceste părți de vorbire exprimă numai raporturi, ajută, adică, alte părți de vorbire sau propozițiile să se lege unele de altele [3]. Tot așa de bine le putem spune și u n e l t e (sau i n -

[1] Se declină în acelaşi chip (au declinare nominală), primesc articole, funcționează ca subiect atribut, obiect etc. în frază, ba chiar au şi un înțeles asemănător (în orice caz se deosebesc toate şi cam în acelaşi fel de pronume şi de verb).

[2] Numai « prin delegație », dacă pot spune aşa: după ce un obiect a fost numit, pronumele folosit în locul substantivului respectiv are acelaşi înțeles ca acesta. Urmează de aici că acelaşi pronume are, rînd pe rînd, o infinitate de sensuri, după substantivul pe care-l înlocuieşte.

[3] Deoarece am invocat cu acest prilej terminologia sovietică, socot nimerit să adaug că această terminologie diferă adesea de acea cu care sîntem noi deprinşi. Astfel, ca să rămînem deocamdată în domeniul morfologiei, termenul c a t e g o r i e m o r f o l o g i c ă este folosit de numeroşi lingvişti sovietici numai pentru noțiunile de « caz », « mod », « timp » etc., nu şi pentru părțile de vorbire, cum fac, în general, lingviştii burghezi. « Noțiunile generale ale gramaticii care determină caracterul sau tipul structurii limbii şi care îşi găsesc expresia în schimbările formelor cuvintelor şi în îmbinarea cuvintelor în propoziții se numesc de obicei « c a t e g o r i i g r a m a t i c a l e ». (*Gramatica limbii ruse* a Academiei de Științe U.R.S.S., vol. I, Moscova 1953, p. 9.) Acest punct de vedere mi se pare just, pentru motivul că părțile de vorbire sînt, de fapt, categorii semantico-morfologice.

s t r u m e n t e) g r a m a t i c a l e, tocmai pentru că rolul lor seamănă cu al instrumentelor de care se servește omul în munca sa.

Un fel de unealtă gramaticală este și articolul, care, întocmai ca prepozițiile și conjuncțiile, nu poate fi folosit singur (căci n-ar avea nici un înțeles), ci numai pe lîngă un substantiv (sau un echivalent al substantivului), și totodată, iarăși întocmai ca prepozițiile și conjucțiile, lasă neatins sensul lexical al cuvîntului la care se alătură și îl modifică numai pe cel sintactic. Singura deosebire, neesențială, dintre articol și uneltele gramaticale propriu-zise, amintite aici, este că acestea exprimă un raport între două obiecte sau două judecăți, pe cînd raportul exprimat de articol există între un obiect și vorbitor [1].

În ce privește interjecția, situația se prezintă cu totul diferit de ceea ce am văzut pînă acum la celelalte părți ale vorbirii. Ea nu-i nici cuvînt independent, căci nu denumește obiecte, însușiri, acțiuni etc., deși trezește în mintea ascultătorului astfel de noțiuni, și nu-i nici unealtă gramaticală, întrucît nu exprimă raporturi între obiecte sau judecăți. Ea stă izolată în frază (cum arată, în scris, virgula sau alt semn de punctuație care o desparte de celelalte cuvinte), tocmai pentru că nu se leagă de nici unul dintre cuvintele frazei. Prezența sau absența interjecției nu schimbă înțelesul sintactic al spuselor noastre: fraza rămîne aceeași ca structură și, deci, ca înțeleles sintactic, fie că are, fie că n-are o interjecție. De aceea interjecția poate apărea (și chiar apare neobișnuit de des) singură: faptul că nu se leagă sintactic de nici un cuvînt îi permite să fie folosită singură și, grație conținutului ei lexical, să exprime ceea ce exprimă o propoziție sau o frază întreagă (ba și mai mult, întrucît un sentiment — acesta este conținutul obișnuit al interjecției — are nevoie, în general, de mai multe fraze pentru a fi comunicat altora).

Lingviștii sovietici, cînd fac gramatica limbii rusești, înregistrează și alte părți de vorbire, afară de cele enumerate pînă aici [2], și anume: p a r t i c u l e l e și c u v i n t e l e m o d a l e. Cu privire la ele ne putem informa din lucrarea *Russkiĭ iazîk*, manual pentru școlile pedagogice, de A. M. Zemskiĭ, S. E. Kriučkov și M. E. Svetlaev, partea I, ed. III, Moscova 1950, p. 264 [3] și mai ales din opera lui V. V. Vinogradov, *Russkiĭ iazîk*, Moscova-Leningrad 1947, p. 725 urm., care face o largă discuție asupra acestor părți de vorbire. Din exemplele invocate rezultă că, de fapt, cele mai multe particule și cuvinte modale sînt adverbe de mod, care, în anumite condiții sintactice, dau cuvintelor determinate de el sau propoziției (ori frazei) întregi o nuanță de sens, necesară exprimării mai precise a atitudinii vorbitorului fată de obiectul comunicării lui. În mod obișnuit, nuanțele semantice (de natură mai mult sau chiar exlusiv sintactică) exprimate de particule și cuvintele modale au caracter subiectiv: prezența

---

[1] Vorbitorul cunoaşte obiectul respectiv sau vrea să-l cunoască; în ambele ipoteze el izolează obiectul, care-l interesează, de alte obiecte identice sau asemănătoare, adică îl individitualizează.

[2] Cu excepția articolului, care nu există în rusește.

[3] Tot aşa procedează şi autorii *Gramaticii limbii ruse* (vol. I) citată.

lor nu este obligatorie din punct de vedere gramatical (construcţia respectivă satisface pe deplin regulile sintaxei şi fără ele), şi dacă vorbitorul le foloseşte totuşi, aceasta se datoreşte nevoii de a da spuselor sale anumite nuanţe menite să-i arate atitutinea de ordin intelectual sau emoţional (= afectiv) faţă de conţinutul comunicării.

Încercînd să redau, prin echivalente romîneşti, înţelesul particulelor şi al cuvintelor modale ruseşti prezentate ca atare în lucrările citate, aş pune în această categorie adverbe de felul următoarelor: *chiar*, *apoi*, *şi*, *ba*, *numai*, *tocmai*, *anume*, *oare* etc. Iată cîteva construcţii exemplificatoare: *chiar ai făcut cum spui*?; *apoi* rostit, în vorbirea familiară şi populară, *apăi)*, *dacă-i aşa*, *schimbăm foaia; ei, şi ce-i cu asta*?; *te-ai şi întors*?; *ba mai mult de cît atîta (nici nu-şi ţine angajamentele)*; *numai de nu s-ar răzgîndi; ai sosit tocmai la timp; ai venit anume să mă vezi*?; *aşa să fie oare*?; *o fi dormind oare*? Dacă sîntem atenţi la felul cum sînt rostite asemenea propoziţii şi fraze, nu-i greu să constatăm că ele se rostesc cu o anumită intonaţie, care contribuie şi ea la nuanţarea în sens modal a comunicării (fiind provocată de aceeaşi nevoie care-l face pe vorbitor să recurgă la întrebuinţarea unui cuvînt modal) [1]. De altmineri nu-i o simplă întîmplare (şi nici rezultatul unei intenţii speciale din partea mea!) că mai toate aceste exemple sînt construcţii exclamative sau interogative. Exclamaţia şi întrebarea sînt prin ele înseşi forme modale (subiective!) de exprimare, datorită intonaţiei impuse de conţinutul comunicării.

Printre particulele şi cuvintele modale ruseşti menţionate în lucrările citate găsim echivalentul rom. *va* [2] existent în pronume şi adverbe nedefinite (*cineva*, *careva*, *ceva*, *cîndva*, *undeva*). În limba noastră, această particulă s-a aglutinat de mult şi definitiv cu cuvintele la care s-a alipit, încît n-o mai simţim ca un cuvînt aparte, apt de a fi întrebuinţat şi în alte condiţii. De asemenea figurează acolo echivalentele lui *nu* şi *nici* (primul, adică rus. *ne*, fiind discutat şi în calitatea lui de prefix; îl avem şi noi ca prefix, venit din vechea slavă). Ar mai fi de relevat un fapt interesant pentru limba noastră, acela că, pentru exprimarea nuanţei de dorinţă la verb, limba rusă foloseşte particula *da*, care, într-o formulă ca *da zdravstvuet Pervoe Maia!*, corespunde rom. *să* (*să trăiască 1 Mai!*). Pornind de la această echivalenţă sintactică, ne-am putea întreba dacă *să* al nostru, devenit de multă vreme semnul caracteristic (şi indispensabil) al conjunctivului, nu va fi fost la început o particulă de felul rus. *da*, care se întrebuinţa, în primele timpuri, numai cînd vorbitorul voia să dea acţiunii exprimate de verb o anumită nuanţă subiectivă (modală), pentru a deveni apoi un element constitutiv al conjunctivului.

---

[1] Vinogradov nu face nici o deosebire între unele şi altele: le discută în acelaşi capitol (p. 725 urm.), intitulat «Cuvinte modale şi particule. Felurile lor».

[2] Este vorba de *-nibud'* din cuvinte (simţite ca compuse) de felul lui *kto-nibud'* «cineva», *čto-nibud'* «ceva», *gde-nibud'* «undeva» etc.

În rezumat, particulele și cuvintele modale nu sînt alte părți de vorbire decît cele pe care le cunoaștem. Se vede clar din discuția precedentă că, din punct de vedere lexical și morfologic, ele nu se deosebesc prin nimic de adverbele de mod (eventual de alte părți ale vorbirii), dimpotrivă, sînt identice, adică aceleași, cu acestea. Intervine numai o întrebuințare specială a lor, în condiții sintactice determinate, am spune, mai scurt, o valoare stilistică, de natură subiectivă, pe care i-o dă vorbitorul atunci cînd conținutul comunicării lui are nevoie de o anumită nuanțare, intelectuală sau emoțională [1].

Pentru a termina discuția privitoare la părțile vorbirii, ar mai fi de spus (ceea ce vom constata mereu, de-a lungul studiului nostru, cu ajutorul materialului lingvistic respectiv) că granițele dintre ele nu sînt așa de stricte cum pare a rezulta din definițiilor date și din distincțiile făcute în expunerea de mai sus. Am arătat, de altfel, incidental, că infinitivul, de pildă, este și substantiv (sub forma lui lungă, numai substantiv), că participiul trecut este, după felul cum îl folosim în vorbire, cînd verb, cînd adjectiv, că adjectivele pot deveni, în anumite condiții, substantive, că unele substantive se pot întrebuința ca adjective etc.Deci granițele dintre părțile vorbirii pot fi și sînt, de fapt, depășite. Problema depășirii granițelor stabilite de morfologie aparține sintaxei, ceea ce dovedește, încă odată, că între morfologie și sintaxă există o strînsă legătură, o interdependență sau întrepătrundere, pe care o impune limba, ca expresie perfect unitară a gîndirii.

Cap: I. SUBSTANTIVUL

§ 1. Este partea de vorbire care denumește obiecte în sens foarte larg, adică ființe, lucruri, noțiuni abstracte, fenomene ale naturii. Etimologic vorbind, acest termen însemnează ceea ce există sub forma unei substanțe sau ca substanță, de sine stătător, ceea ce are un conținut esențial, care-i aparține și-l deosebește de conținutul altora. Dată fiind mulțimea extraordinară a obiectelor din lumea înconjurătoare și a noțiunilor abstracte pe care și le formează omul, substantivul este cuvîntul cel mai frecvent în vorbire și totodată cel mai bine reprezentat. De aici, importanța lui lingvistică, de natură nu numai cantitativă, ci și calitativă. În jurul lui se grupează celelalte nume (adjectivul și numeralul). De aceea V. V. Vinogradov, *Russkiĭ iazîk*, p. 48 spune că substantivul este «pivotul» gramatical al categoriei numelui. Și pronumele depinde într-un anumit fel de substantiv, căci fără existența numelor obiectelor nu-i posibilă existența pronumelor, înlocuitoarele substantivelor.

---

[1] Al. Ionașcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire* (*Limba Romînă* IV [1955] nr. 2, p. 55 urm.) își însușește concepția lingviștilor sovietici, adăugînd o parte de vorbire nouă (« cuvinte statuale»), după V. V. Vinogradov, a cărui părere despre existența « stării », ca o categorie semantico-morfologică aparte, o dezvoltă și o aplică la limba romînă, fără succes, N. Ștefan (*Studii și Cercetări Lingvistice* VI [1955], p. 51 urm).

Avem mai întîi două mari categorii de substantive: c o n c r e t e și a b s t r a c t e. Primele desemnează obiecte materiale: ființe, lucruri, fenomene ale naturii, pe care le percepem cu ajutorul simțurilor. Celelalte denumesc noțiuni în sens strict, sau concepte, produse ale minții noastre, cum sînt diversele particularități ale obiectelor (*bătrînețe*, *frumusețe*, *mărime*, *tărie*), stările lor (*fericire*, *necaz*, *răbdare*) sau acțiunile lor (*curs*, *mers*, *plîns*, *strigat*). Cu acestea din urmă trebuie puse împreună, ca fiind de aproape înrudite, infinitivele lungi devenite substantive: *citire*, *hotărîre*, *mîncare*, *rupere*, *vindere* etc [1].

Substantivele concrete se împart în p r o p r i i și c o m u n e. Cele dintîi numesc ființe sau lucruri individualizate, adică « indivizi » (în sens larg) considerați izolat, de pildă oameni (*Gheorghe*, *Ileana*, *Vasile*, *Zamfira*, *Ionescu*, *Popescu*), animale (*Azor*, *Joian*, *Marțolea*, *Vinerica*), localități (*București*, *Galați*, *Sibiu*), țări (*Germania*, *Japonia*, *Luxemburg*, *Polonia*, *Romînia*), popoare (*ceh*, *maghiar*, *rus*, *suedez*), rîuri (*Dunărea*, *Niprul*, *Oltul*, *Sena*, *Tisa*, *Volga*), munți (*Altai*, *Carpați*, *Pirinei*) ș. a. Substantivele proprii separă sau deosebesc un individ de ceilalți care aparțin aceleiași categorii. Definiția curentă prin gramaticile de altă dată, că substantiv sau nume propriu este acela care se dă unui singur obiect, nu corespunde realității. Dacă vrem să pornim de la o idee asemănătoare, trebuie să spunem că nume propriu este acela care nu se dă tuturor obiectelor de același fel. Astfel nu pe toți bărbații îi cheamă *Gheorghe* sau *Ionescu*, nu toate orașele se numesc *București* sau *Galați*, și nici toate popoarele *cehi* sau *ruși* etc.

Substantivele comune desemnează pe reprezentantul unei categorii de obiecte, oricare ar fi el. Altfel spus, substantivul comun este numele oricăruia dintre obiectele aparținînd aceleiași categorii, adică al tuturor obiectelor de același fel. Avem substantive sau nume comune a p e l a t i v e, cînd se referă la o categorie de obiecte: *animal*, *copac*, *om*, *lup*, *masă*, *stejar*, *tovarăș*; nume comune c o l e c t i v e, cînd se dau unei mulțimi determinate de obiecte identice, considerată în totalitatea ei, fără a ține seamă de indivizii care o alcătuiesc: *armată*, *popor*, *brădet*, *cărpiniș* [2]; nume comune m a t e r i a l e, cînd se dau unor obiecte ale căror ele-

---

[1] Foarte multe dintre infinitivele substantivate au căpătat și un sens concret. Este, printre cele citate, cazul lui *hotărîre* (*hotărîrile Comitetului Central al P. M. R.*), *mîncare* (sub forma plur. *mîncăruri* « feluri de mîncare »), dar ca nume de acțiuni propriu-zise ele continuă să fie abstracte. Observația este valabilă și pentru substantive de felul lui *curs*, *mers* etc., care sînt tot nume de acțiuni și, în consecință, pot căpăta sens concret, dacă acțiunea respectivă ia o formă materială (cf. *curs de limba romînă contemporană*, *mersul pe jos*, *plînsul copilului* etc.).

[2] Cu privire la substantive ca *armată*, *popor* etc. poate (fi și chiar este!) discuție dacă sînt ori nu substantive colective. După unuii lingviști, numai derivatele cu sufixe colective intră în această categorie, fiindcă numai ele evocă, prin tema lor, și elementele alcătuitoare ale colectivității considerate individual (*brădet* < *brad* + *-et* = un grup de brazi).

mente alcătuitoare nu există izolat, unul cîte unul: *apă*, *fier*, *lapte*, *piatră*, *sare* etc.

Substantivele abstracte sînt toate comune: conținutul lor nu le permite să fie sau să devină proprii, întrucît conceptele nu pot fi individualizate. Individualizarea le-ar transforma în noțiuni concrete, și atunci ele ar înceta de a mai fi ceea ce sînt prin natura lor. Se întîlnește uneori și termenul de substantiv verbal. Nu-i vorba de o specie aparte, deosebită de celelalte prin conținut, ci de o caracterizare pur formală a substantivelor provenite din formele nominale ale verbului: *curs*, *mîncare*, *strigăt*, *vedere* etc.[1]

Din cauza conținutului lor, substantivele apar în vorbire cu tot felul de funcțiuni: obiectele se pot găsi între ele sau față de însușirile și acțiunile din lumea înconjurătoare în raporturi numeroase și variate. În primul rînd, obiectele săvîrșesc acțiuni: omul este activ prin definiție, muncește, ca să-și întrețină viața, producînd bunuri de tot felul, și aceasta implică săvîrșirea unui număr infinit de acțiuni. Și celelalte ființe, afară de om, sînt active, într-o măsură mult mai redusă, e adevărat, dar totuși sînt, iar în ce privește viața strict vegetativă ele nu se deosebesc esențial de om, căci mănîncă, dorm, se dezvoltă, mor etc. la fel cu acesta.

De aici, funcțiunea sintactică a substantivului ca subiect, ca autor al acțiunii exprimate de predicatul propoziției. Dar obiectele nu apar în realitatea înconjurătoare numai sub acest aspect. Ele posedă, prin natura lor, însușiri sau le capătă în urma unei schimbări produse în starea lor. Existența obiectelor ne preocupă în tot momentul, fiindcă avem nevoie necontenit de ele. Aceasta înseamnă că vorbim mereu despre ele, fapt care de asemenea duce la folosirea foarte deasă a substantivului nu numai ca subiect, ci și ca atribut (cînd existența obiectelor ne interesează din punctul de vedere al aparținerii lor la alte obiecte).

Față de acțiuni, obiectele se pot găsi și în alt fel de raporturi. În loc să fie active, ele sînt pasive, adică nu săvîrșesc acțiunile, ci devin ținta directă sau indirectă a acțiunilor. Prin schimbarea rolurilor, o propoziție ca *copiii primesc jucării* se transformă în *copiilor li se dau jucării* sau *pe copii îi bucură jucăriile*: din subiect, cum este în prima propoziție, subst. *copii* a ajuns obiect indirect în a doua, obiect direct în a treia.

Și complement circumstanțial poate fi substantivul în propoziție, arătînd în ce împrejurări (de loc, timp, mod, cauză etc.) se săvîrșește acțiunea exprimată de verb. În asemenea cazuri, substantivul este ajutat, pentru îndeplinirea rolului lui sintactic, de o prepoziție sau o locuțiune prepozițională, deși uneori se poate lipsi de ajutorul lor.

Substantivul mai poate fi predicat, dacă obiectul pe care-l exprimă este considerat ca o însușire a subiectului și atribuit acestuia cu ajutorul unui verb

[1] Se spune substantiv verbal, dar mai rar, și substantivului care, fără a fi formă a verbului, exprimă acțiuni ca și acesta. De ex. *manifestație*, *represiune* etc.

nepredicativ[1]: *Prietenul meu este doctor; studenţii de la institutele politehnice ies (devin, ajung, se fac) ingineri.* Avem aici predicate nominale exprimate prin substantive (împreună cu verbul însoţitor).

În rezumat, substantivul poate îndeplini orice funcţiune sintactică, şi prin aceasta se deosebeşte de toate celelalte părţi ale vorbirii, care au funcţiuni mai reduse, iar cînd se întîmplă totuşi ca unele dintre ele să joace aceleaşi roluri sintactice ca substantivul, faptul se datoreşte transformării lor în substantive. Deci tot în calitate de substantive (sintactic vorbind) sînt ele folosite. Este cazul adjectivelor, al pronumelor, al formelor verbale cu valoare nominală (infinitivul, supinul, participiul).

Deşi, cum am arătat (şi cum de altfel ştie oricine), substantivul poate îndeplini în vorbire orice funcţiune sintactică, rolul lui de căpetenie este acela de subiect. Această particularitate se explică prin natura conţinutului exprimat de substantiv: obiectele sînt prin excelenţă active, săvîrşesc acţiuni de tot felul, sînt autorii acţiunilor desemnate de verbe. Fără obiecte, existenţa acţiunilor ar fi imposibilă, căci n-ar avea cine să le săvîrşească[2].

După aceste consideraţii de ordin general asupra naturii lingvistice a substantivului, să vedem fapte de amănunt în legătură cu aspectele lui morfologice şi cu valoarea sintactică a acestora.

§ 2. G e n u l. În capitolul introductiv al acestei părţi (v. mai sus, p. 238 urm.) am arătat că genul este o categorie gramaticală care, în cazul substantivului, corespunde unei categorii logice, unui conţinut. Obiectele sînt, prin natura lor, de sexul bărbătesc sau de sexul femeiesc sau de nici un sex. Expresia lingvistică a acestei particularităţi este genul: masculin, feminin şi neutru. Am spus tot acolo, şi repet aici, că corespondenţa dintre sexul obiectelor şi genul substantivelor respective, dintre genul natural şi cel gramatical nu există totdeauna. De multă vreme s-au produs şi continuă să se producă nepotriviri între genul natural al obiectelor şi genul substantivelor care le numesc. Cauza trebuie căutată în eliberarea omului de sub stăpînirea atotputernică a lumii înconjurătoare asupra minţii lui, care caracterizează primele începuturi ale omenirii, cînd obiectele erau împărţite în «animate» şi «neanimate», determinate de slaba dezvoltare intelectuală a omului primitiv[3].

---

[1] *A fi, a deveni, a ajunge, a ieşi* etc. (Li se spune verbe atributive sau copulative, fiindcă «atribuie» subiectului noţiunea exprimată de predicat sau «fac legătura» dintre subiect şi predicat, întocmai ca o conjuncţie copulativă.)

[2] Acelaşi lucru cu «stările» (căci verbele exprimă nu numai acţiuni): *a şedea, a sta, a zăcea, a se odihni* etc. Mă folosesc obişnuit de termenul «acţiune», fiindcă marea majoritate a verbelor exprimă acţiuni, şi totodată pentru a scurta vorba.

[3] Gramatica Academiei R.P.R., vol I, p. 126—127 vorbeşte de «tendinţa» limbii romîne «de a distinge un gen personal (substantive proprii şi comune care denumesc persoane sau animale personificate)». Argumentele aduse nu conving. Pentru detalii, v. articolele lui C. Racoviţă, *Bulletin Linguistique* VIII (1940), p. 154 urm. şi A. Graur, *ibid.* XIII (1945), p. 97 urm.

Expresia formală a deosebirilor de gen este terminația substantivelor. Așa era situația în limba latină, și tot așa se prezintă ea în romînește. Schimbările fonetice produse de-a lungul timpului și influențele analogice, bazate pe asemănări între aspectele morfologice ale substantivelor, au provocat de timpuriu (încă din latinește) și continuă să provoace treceri numeroase de la un gen la altul, fără să se mai țină seamă de sexul natural al obiectelor. Aceasta s-a petrecut mai ales, dacă nu chiar exclusiv, la substantivele nume de lucruri, care ar trebui să fie (cum au fost, desigur, la început), numai de genul neutru. Limba noastră are încă foarte multe substantive neutre (care erau neutre și în latină), dar multe nume de lucruri sînt masculine, după ce într-o vreme au fost neutre. Afară de asta, un însemnat număr de substantive aparținînd, prin conținutul lor, acestei categorii și formate pe teren romînesc sau împrumutate din limbi străine au fost din capul locului masculine.

Semnele distinctive ale celor trei genuri din limba noastră sînt: terminația *-ă* pentru feminin, *-u* sau consoană pentru masculin și neutru, *-e* pentru toate trei genurile. Aceasta, în general. Destul de des intervin ceea ce am putea numi abateri sau, cum li se spune de obicei, excepții de la această regulă. Avem astfel masculine (extrem de puține) în *-ă*: *popă*, *tată*, *vlădică*, care se deosebesc totuși foarte lămurit de feminine prin desinența pluralului, mai mult ori mai puțin specifică pentru genul masculin[1]. (La *tată*, de pildă, intervine și faptul că nu se produce alternanța fonetică: sing. *a*—plur. *ă*, obligatorie în cazul femininelor cu pluralul în *-i*: *tată-tați*; alături de *ladă-lăzi*.) Există de asemenea masculine și neutre terminate la singular în *-i* sau sunet muiat (redat în scris prin *i*): *ochi*, *război* (pe care mulți le-au scris pînă unde mult, iar alții le scriu încă *ochiu* și *războiu*, desigur și sub influența nevoii de a distinge cele două numere ale substantivului și de a respecta oarecum regula conform căreia masculinele și neutrele se termină în *u* sau consoană). Femininele au și alte terminații: *-ea*, *-a* și *-i*, toate accentuate (*măsea*, *stea*, *basma*, *manta*, *zi*).

Aceste particularități morfologice ale substantivului romînesc se explică istoric, ca o continuare a situației din limba latină, cu modificările fonetice produse de-a lungul timpului. Terminațiile feminine *ă*, *ea* și *i* corespund respectiv latineștilor *-a*, *-ella* (devenit *-eauă*, cum dovedesc pînă astăzi unele forme regionale, apoi cele din aromînă și meglenită, precum și forma articulată din dacoromînă: *măseaua*, *steaua*) și *-ies* (un singur exemplu: *dies* > *zi*). Toate (cu excepția ultimei) aparțineau declinării I latine.

Cele masculine și neutre continuă desinențele corespunzătoare latinești de la declinările a II-a și a IV-a (aceasta din urmă s-a contopit cu a II-a). Trebuie arătat că *-us* și *-um* au devenit, la început, *-u*, care s-a păstrat multă vreme (cum arată textele vechi), mai întîi cu *u* silabic, după aceea ca *u* nesilabic. Astăzi *u*

[1] Deosebirea este dictată de conținutul acestor substantive, nume de ființe bărbătești, care ar fi suficient el singur, fără intervenția unui element formal (desinența), pentru înlăturarea oricărei posibilități de confuzie cu femininele.

apare numai după grupul consonantic muta + liquida (explozivă sau spirantă + *l* sau *r*), unde e silabic (*codru*, *suflu*) și după o vocală cu care formează diftong, unde e, deci, nesilabic (*fiu*, *leu*, *ou*). În toate celelalte cazuri, *u* final a dispărut sau se menține sub forma unei ușoare rotunjiri a sunetului precedent[1]. Așa se explică existența terminației consonantice la substantivele masculine și neutre romînești.

Terminația *e*, existentă la toate genurile, continuă terminația substantivelor latinești de decl. III: *-es* și *-is*, finalele cele mai răspîndite la această declinare, au pierdut pe *s*, după cum acuzativul aceleiași declinări a pierdut pe *-m*, ceea ce a dus la confuzia cazurilor și la obținerea unei forme unice în *-e* (*i* din *is*, fiind neacentuat și final, a putut deveni *e* pe cale pur fonetică)[2]. Avem astfel *cî(i)ne* < *canis*, *vulpe* < *vulpes*, *nume* < *nomen*[3].

Substantivele de origine străină s-au adaptat la normele morfologice create de fondul latinesc, după criterii, în primul rînd, strict formale: terminația originară decidea cu privire la genul substantivului împrumutat. Foarte des terminația însăși suferea modificări în procesul de adaptare fonetică a împrumuturilor, ceea ce putea duce în unele cazuri la schimbarea genului, pe care-l avusese la început substantivul împrumutat, chiar în limba noastră. Se înțelege că în cazul numelor de ființe genul lor natural avea cuvînt hotărîtor. Cf., între altele, *popă* și *vlădică*, al căror gen originar s-a păstrat, fără să intervină o adaptare a formei, cum ar fi fost de așteptat (*pop* și *vlădic*; ultimul aspect există, dar a apărut mai tîrziu, sub influența plur. *vlădici*).

Ar mai fi de spus, în legătură cu terminația *u*, că ea apare, cu valoare silabică, la numeroase neologisme intrate din limba franceză (cele mai multe), dar modelate după prototipurile lor latinești (reale sau fictive), adică, în fond, după normele fonetice ale limbii noastre. Unele, foarte puține, au *-u* silabic precedat de o consoană + *l*, *r*: *cuplu*, *membru*. Marea majoritate prezintă însă această terminație în condiții care, la cuvintele vechi, nu îngăduie existența unui *u* final silabic[4]. Cred că toate neologismele în discuție au un *i* nesilabic înaintea lui *u* final silabic: *accesoriu*, *consiliu*, *domeniu*, *mediu*, *omagiu*, *principiu*, *privilegiu*, *teritoriu* etc. Toate aceste substantive sînt de genul neutru.

Dacă recapitulăm faptele enumerate pînă aici, observăm ușor că numai femininele au terminații mai mult ori mai puțin specifice: afară de *e*, pe care-l găsim la toate genurile, celelalte, și adică, *ă*, *ea*, *a* nu se întîlnesc decît la feminine[5].

---

[1] Vezi discuția pe care am făcut-o la «Fonetică și ortoepie», cap. II.

[2] La masculine și neutre. Femininele au păstrat, la singular, și dativul.

[3] Cu *-n* dispărut (ca și alte consoane finale).

[4] De altfel, cum am arătat cu alt prilej, tendința limbii actuale este înlăturarea lui *-u* (și a lui *i* semivocalic precedent): *laborator*, *minister*, *seminar* etc. au sunat odată *laboratoriu*, *ministeriu*, *seminariu*. Cf. și preferința, tot mai marcată, pentru *avantaj*, *pasaj* etc. (față de *avantagiu*, *pasagiu* etc.).

[5] *-ă* apare și la cîteva masculine (v. mai sus), dar acestea sînt așa de puține, încît le putem trece cu vederea în discuția noastră de ordin general.

Masculinele și neutrele, luate împreună, prezintă o situație tot atît de clară, căci, cu excepția lui *-e*, și terminațiile lor sînt distincte, neputîndu-se confunda cu ale femininelor. Dar considerate izolat (și așa trebuie să procedăm, întrucît masculinul este alt gen decît neutrul), nu-i greu de constatat că neutrul are o situație precară, prin faptul că terminațiile lui sînt identice cu ale masculinului. De aceea, pentru a-l deosebi de masculin, trebuie să intervină pluralul, dar atunci el suferă concurența femininului, cu desinențele căruia se confundă ale lui. Aceată situație este rezultatul schimbărilor fonetice, cum am văzut mereu în discuțiile noastre, schimbări care s-au produs în mod inevitabil, fără nici o considerație cu privire la gen (sau la alte particularități de ordin morfologic ale cuvintelor).

Asemănarea formală desăvîrșită a neutrelor la singular cu masculinele și la plural cu femininele provoacă dese schimbări de gen, care lovesc totdeauna substantivele neutre și merg în două sensuri: asemănarea la singular cu masculinele face să se ivească un plural nou masculin, iar asemănarea la plural cu femininele dă naștere unui singular nou feminin. Ambele fenomene s-au produs și continuă să se producă în limba noastră prin forța lucrurilor: masculinul și femininul sînt genuri mai « tari » decît neutrul, grație conținutului lor, într-un anumit fel mai concret și, aș spune, fără să comit un pleonasm (în cazul ființelor, care sînt foarte numeroase și, de obicei, mai apropiate de om sau mai interesante pentru el decît lucrurile, intervine genul natural) mai precis decît al neutrului, care-i oarecum nedefinit, întrucît se reduce, în fond, la particularități negative (nu-i nici masculin, nici feminin).

Romîna actuală cunoaște o serie de substantive cu forme duble de gen. Deoarece în acest alineat urmărim problema genului din punctul de vedere al conținutului (și conținutul este exprimat prin forma de singular a substantivului[1]), voi da deocamdată exemple de substantive care au la singular două genuri: masculin și feminin. Aproape toate sînt nume de lucruri, ceea ce înseamnă că, dacă ținem seamă și de plural, ele aparțin genului neutru. Le grupez după origine, mai exact spus după întrebuințarea lor: unele sînt împrumuturi recente și circulă în limbajul oamenilor instruiți, celelalte sînt cuvinte mai mult ori mai puțin vechi și fac parte din vorbirea populară (în sens larg, de limbă a întregului popor).

Neologisme: *amib—amibă*, *basc—bască*, *bonet—bonetă*, *camfor—camforă*, *caolin—caolină*, *compres—compresă*, *dromader—dromaderă*, *filigran—filigrană*, *fonem—fonemă*, *hieroglif—hieroglifă*, *ipostaz—ipostază*, *metod—metodă*, *monogram—mono-*

---

[1] Și pluralul exprimă conținutul, la numele de ființe, care sînt masculine și feminine, dar, într-un anumit sens, forma pluralului este impusă de genul substantivului considerat sub aspectul lui de singular. Cf. *popă*, *tată*, *vlădică* — *popi*, *tați*, *vlădici*: fiind masculine (nume de ființe de sex bărbătesc), aceste substantive nu pot avea la plural decît desinența *i*. specific masculină, deși forma lor de singular este feminină. Situația se prezintă foarte clar la neutre: masculine la singular și feminine la plural, din cauză că obiectele respective n-au sex și de aceea numele lor trebuie să se deosebească și de masculine (la plural) și de feminine (la singular).

gramă, *paranteʒ — paranteʒă*, *poem — poemă*, *prişniţ — prişniţă*, *sistem — sistemă*, *stalactit — stalactită*, *tort — tortă*, *tranşeu — tranşee* etc. (Pluralul apare totdeauna sub forma femininului, căci se termină în *e* sau *uri*.) La unele este mai răspîndită forma masculină, la cele mai multe forma feminină[1], şi, pînă la urmă, una dintre ele va învinge, sau, cînd vor rămîne amîndouă, se vor deosebi una de alta ca înţeles. Această ultimă ipoteză este o realitate în cîteva cazuri, de pildă *cartel* « asociaţie capitalistă de întreprinderi, cu scopul de a monopoliza o ramură de producţie » şi *cartelă* (de alimente, de îmbrăcăminte etc.)[2]; *cifru* « sistem de corespondenţă secretă (cu cifre în loc de cuvinte) » şi *cifră*; *deviʒ* « valoare financiară (reprezentată prin titluri, monedă etc.) » şi *deviʒă* « idee conducătoare »; *fascicul* (de lumină) şi *fasciculă* (a unei publicaţii); *grup* « mulţime (de obiecte) » şi *grupă* «categorie (de obiecte) »; *ordin* «dispoziţie (dată de o autoritate superioară)» şi *ordine* «regulă; disciplină»; *tabel* «tablou (statistic etc.) » şi *tabelă* «tabla de scris» (la acest ultim exemplu procesul de diferenţiere semantică se găseşte în curs de realizare) etc. Cîteodată cele două forme par a se specializa după categorii de vorbitori. Astfel în limbajul feroviarilor noştri se spune (sau numai se spunea?) *controlă* în loc de *control*, iar actorii preferă (poate preferau pînă nu de mult) formă feminină *(rolă)* celei masculine *(rol)*.

Cuvinte vechi: *bocanc(ă)*, *cartof(ă)*, *călăuʒ(ă)*, *cojoc — cojoacă*, *grăunţ(ă)*, *lăcat(ă)*, *poclad(ă)*, *rotocol — rotocoală*, *sfichiu — sfichie*, *stacan(ă)*, *ţol — ţoală*, *ʒălog — ʒăloagă*, *ʒglăvoc — ʒglăvoacă* etc. Situaţia acestor cuvinte diferă, în multe privinţe, de a celor precedente. Mai întîi ele nu au toate un plural feminin, de unde urmează că unele sînt în acelaşi timp masculine şi feminin la ambele numere. Este cazul lui *bocanc(ă)*, *cartof(ă)*[3], *călăuʒ(ă)*. Afară de asta, repartiţia celor două forme este orizontală, adică teritorială sau dialectală: în unele graiuri circulă masculinul, în altele femininul.

La neologisme, repartiţia este mai mult verticală, după categorii sociale: păturile instruite, care cunosc modelul străin, se lasă influenţate de el şi deseori dau împrumutului o formă apropiată de a modelului, pe cînd păturile cu mai puţină instrucţiune se conduc după sistemul limbii noastre.

Se poate spune, în general, că la cuvintele vechi a existat, din capul locului, o singură formă, din care, sub influenţa analogică a pluralului, s-a născut încă una, pe cînd la neologisme s-a produs şovăiala încă de la început, din cauza luptei dintre tendinţa cosmopolită de a păstra o formă apropiată de a etimonului şi cea « populară » de a o adapta la sistemul morfologic indigen. Mai scurt, în cazul cuvintelor vechi punctul de plecare este, de obicei, forma unică şi cel de sosire forma dublă, pe cînd la cuvintele noi situaţia se prezintă, iarăşi de

---

[1] Faptul este interesant pentru aprecierea justă a poziţiei genului neutru în limba actuală.

[2] *Cartel* înseamnează şi « asociaţie între două partide politice în vederea alegerilor ». Se pare, judecînd după *Dicţionarul Academiei*, că aceste două aspecte ne-au venit unul din franceză şi celălalt din italiană.

[3] Aici se observă tendinţa, destul de slabă pentru moment, de a folosi pe *cartof* ca anume al plantei şi pe *cartofă* ca nume al tuberculei care se mănîncă. Se spune în multe graiuri *cartoafă — cartoafe*.

obicei, tocmai invers. Dovadă, faptul că, în majoritatea cazurilor, la acestea din urmă s-a impus sau este gata să se impună una dintre cele două forme, ceea ce se explică, desigur, și prin intervenția limbii literare: spre deosebire de cuvintele vechi, care, de cele mai multe ori, se bucură de o circulație limitată la anumite graiuri, neologismele au intrat, mai toate, în limba literară, și aceasta vrea unitate, ordine, disciplină. Astfel *amibă*, *bască*, *bonetă*, *camforă*, *compresă*, *hieroglifă*, *ipostază*, *metodă*, *monogramă*, *paranteză*, *stalactită*, *tortă*, *tranșee* putem spune că s-au impus de pe acum sub acest aspect de feminin, după cum *caolin*, *dromader*, *fonem*, *prișniț*, *sistem* s-au impus sub forma masculinului (dar sînt feminine la plural, adică, în total, neutre, nu feminine ca celelalte).

§ 3. N u m ă r u l. Este și el o categorie gramaticală, care corespunde unei realități materiale, de ordin cantitativ. Ocupîndu-mă aici mai sus de genul substantivelor, am arătat și desinențele pluralului, care sînt în funcțiune de gen. De astă dată, din punct de vedere pur formal, avem numai masculine și feminine, fiindcă neutrele sînt la plural identice cu femininele.

După cum singularul unuia și aceluiași substantiv apare sub aspecte variate, tot așa și pluralul, cu deosebirea că la singular cele două aspecte reprezintă genuri diferite, pe cînd la plural ele se leagă aproape exclusiv de categoria gramaticală a numărului. Vreau să spun că la singular diferența de gen este hotărîtoare, întrucît masculinul se opune clar femininului și prin conținut și prin formă (*u* sau consoană terminația unuia, *ă* terminația celuilalt[1]), pe cînd la plural, în cazul neutrelor, forma lui este identică cu a femininului, și de aceea substantivele neutre sînt sau pot fi simțite la plural ca feminine. Forme duble, eventual triple de plural apar și la substantivele feminine, unde ideea de gen nu contribuie cu nimic la producerea fenomenului de care ne ocupăm aici, pentru motivul că ele sînt feminine atît la singular, cît și la plural [2].

Avem, deci, deocamdată, două serii de substantive cu forme duble de plural: una alcătuită din substantive masculine la singular, iar la plural masculine și feminine în același timp, adică, în total, ținînd seamă de ambele numere, masculine și neutre, a doua, formată din substantive feminine, care rămîn feminine și la plural, dar au două forme.

Există însă și a treia serie de substantive cu forme duble de plural, și anume substantive neutre, care, întocmai ca femininele amintite chiar acum, prezintă la plural două forme, ambele corespunzătoare sistemului morfologic al limbii noastre, fără ca genul lor să sufere vreo schimbare sau măcar vreo atingere. Voi grupa exemplele potrivit cu situația specială a fiecărei categorii de substantive.

---

[1] Din listele de exemple date mai sus se vede lămurit că forme duble apar numai la singularul substantivelor terminate în consoană sau în *ă*, lucru firesc, din moment ce terminația *e* se întîlnește deopotrivă la toate genurile.

[2] Cum vedem, între categoria gramaticală a genului și aceea a numărului este o legătură strânsă, determinata de cauze formale.

a) Substantive masculine la singular, masculine și feminine la plural. Dau numai formele de plural, fiindcă cele de singular se pot ghici ușor.[1] *Acizi — acide, cîmpi — cîmpuri, combustibili — — combustibile, compuși — compuse, derivați — derivate, epoleți — epolete, explozivi — explozive, filamenți — filamente, grumaji — grumaze* (și *grumazuri), hexametri — hexametre, lobi — loburi, nuclei — nuclee, penduli — pendule, produși — produse, robineți — robinete, secoli — secole, suporți — suporturi, șpalți — șpalturi* (și *șpalte), torenți — torente, umeri — umere, vagoneți — vagonete* etc. O primă constatare este că majoritatea acestor substantive sînt împrumuturi mai mult ori mai puțin recente, ceea ce explică, măcar în parte, șovăiala vorbitorilor (întocmai ca la substantivele cu gen dublu). Afară de asta, ele aparțin, de obicei, terminologiei tehnice în sens larg și adesea nu unei singure ramuri de activitate, ci mai multora. Acest ultim fapt este cîte odată cauza deosebirii de formă a pluralului: unii specialiști folosesc masculinul, alții femininul, conducîndu-se, probabil, după situația specială a fiecărei discipline și urmărind, poate, evitarea confuziilor, care nu sînt excluse, chiar dacă sensul este, în general, același. Astfel, dintre exemplele de mai sus, *compuși* și *derivați* spun chimiștii, *compuse* și *derivate* lingviștii. De adăugat *contraforți* și *contraforturi*, primul folosit de arheologi, al doilea de militari; *curenți* (electrici) și *curente* (literare, politice etc.) ș.a În asemenea cazuri se constată un început de diferențiere semantică, mai avansat sau mai puțin avansat, care se poate realiza pînă la capăt, cum arată, de pildă, *corneți* (cei care cîntă din instrumentul numit *cornet)* și *cornete* (instrumentele înseși), *cristali* (părțile componente ale unui corp cristalizat) — *cristale* (obiecte de cristal), *globi* (la ochi) — *globuri* (de sticlă etc.), *membri* (de partid etc.) — *membre* (mîinile și picioarele omului) etc.

Trebuie relevată ca un fapt important tendința, care mi se pare clară în numeroase cazuri, de a prefera forma de plural masculină. Din exemplele date rezultă că această preferință se manifestă mai ales în limbajul tehnicii și al științelor naturii: *compuși, derivați, cristali, curenți* etc. spun chimiștii, mineralogii, electricienii ș.a., pe cînd lingviști, istoricii literari etc. se folosesc de formele feminine *compuse, derivate, curente* etc.[2] Se pot adăuga, din terminologia tehnică, *acumulatori, condensatori, transformatori* ș.a., toate, nume de aparate sau instrumente, care ar trebui, din cauza conținutului, al sensului lor, să fie neutre. La căile ferate fenomenul este foarte frecvent. Inventarele afișate în vagoanele de călători conțin numeroși termeni de felul acestora, care surprind prin aspectul lor masculin la plural: *butoni (de sonerie), întrerupători (electrici), robineți, suporți* etc. Asemenea fapte confirmă, cred, cele spuse de mine cu alt prilej, că genul neutru are în

[1] Pun la un loc cuvinte vechi și cuvinte noi (primele sînt puțin numeroase,) pentru motivul că limba nu face deosebire între ele.

[2] Lingviștii tineri spun totuși, în mod greșit, *compuși* și *derivați*. Constatarea prezintă interes, întrucît confirmă existența tendinței, foarte recentă, desigur, de a da, în asemenea cazuri, preferință masculinului.

limba noastră o poziție șubredă, cel puțin atunci cînd este vorba de neologisme. Elocvente mi se par mai ales cazurile în care forma masculină de plural ar trebui să fie simțită ca echivocă, de ex. *acumulatori*, *condensatori*, *întrerupători* etc., prin faptul că ne trimite, mai degrabă, la «oameni», nu la lucruri: *acumulatori* «cei care acumulează», *întrerupători* «cei care întrerup» ș. a.[1]

Substantivele vechi cu forme duble de plural n-au, în general, o situație deosebită decît din punctul de vedere al cauzelor care au dat naștere unei forme noi de plural. Întocmai ca la formele duble de gen, faptul se datorește numai analogiei, nu și șovăielii, ca în cazul neologismelor, întrucît nu poate fi vorba de nesiguranță la cuvinte vechi și avînd o circulație, de obicei, mare. Cazurile de diferențiere semantică par a fi mai rare decît la neologisme. Iată cîteva exemple: *bobi — boabe* (sing. *bob* și *boabă*, dar masc. *bob* face pluralul și *bobi*, în formula *a da în bobi*, și *boabe*, cf. *boabe de grîu); capi* «șefi», *capete* (de animale) și *capuri* (termen geografic)[2]; *jumări — jumere* (forme diferite după graiuri: munt. *jumări* «scrob, ouă prăjite», mold. *jumere* «resturile rămase după ce s-a topit slănina»); *ochi — ochiuri* ș.a. Uneori avem a face cu simple omonime, deci cu două cuvinte, atît ca sens, cît și ca formă (ceea ce și explică existența formei duble de plural): *corni*, *coarne* și *cornuri* (primul este pluralul numelui de arbore *corn* < lat. *cornus*[3], al doilea, pluralul lui *corn* < lat. *cornu* «cornul animalelor», iar al treilea este, ca sens, identic cu al doilea, adică o metaforă a acestuia, care trebuia să aibă o formă deosebită la plural, pentru evitarea confuziei)[4].

b) S u b s t a n t i v e f e m i n i n e c u f o r m e d u b l e l a p l u r a l. Avem mai întîi o categorie, foarte bogată și mereu în creștere, care fac pluralul în *-e* și în *-i*. Pretutindeni prima formă este cea originară, fiindcă este vorba de substantive terminate în *ă*, deci de decl. I latinească, moștenite sau împrumutate. Forma a doua are, în general, caracter recent, și, deseori, constatăm că ea luptă împotriva celei vechi, pe care, de obicei, o lasă ușor în urmă ca frecvență, mai ales în vorbirea familiară și populară. Alte două categorii, mult mai slab reprezentate în limba contemporană, cuprind, una substantive terminate la

---

[1] Cf. și *elemenți* «anumite piese la instalația de calorifer», *fotoelemenți (Un hectar de teren acoperit cu fotoelemenți*, în *Scînteia*, 7 sept. 1955, p. 3), *termoelemenți (ibid.)*.

[2] Pluralul vechi și multă vreme singurul existent este *capete*. Forma *capi* a apărut tîrziu, pentru a «traduce» frc. *chef (= cap)*, iar *capuri*, tot tîrziu, pentru redarea frc. *cap* «promontoriu». (Sensul de «conducător» apare și în limba veche, dar pluralul este același *capete*, ca la sensul propriu. Cea mai veche atestare a formei *capi* o dă *Dicționarul Academiei* după Bălcescu, la care găsim însă și *capete*, cu același înțeles. Acest fapt dovedește că de-abia în prima jumătate a veacului al XIX-lea își face apariția pluralul *capi*, din nevoia de a diferenția formele după înțeles, dar și sub influența frc. *chef*, substantiv de genul masculin. În acest sens trebuie luată afirmația că forma *capi* «traduce» frc. *chef.)* Urmează astfel că avem nu un singur cuvînt, ci trei sau măcar două.

[3] Cf. și *corni*, pluralul lui *corn* «instrument muzical de alamă» (în formă de corn și construit după modelul cornului de animal folosit la vînătoare pentru darea unor anumite semnale).

[4] Material mai bogat decît cel dat aici, precum și unele detalii în legătură cu fenomenul însuși se pot găsi în studiul meu *Pluralul substantivelor în limba romînă actuală (Buletinul Inst. de Filologie Romînă «Alex. Philippide»* V, 1938, p. 1 urm.).

singular în *-(e)a* accentuat, iar la plural în *-le* și *-li* (unele au și a treia formă, în *-i)*, cealaltă, substantive care, indiferent de terminația singularului, fac pluralul în *-e* (eventual *-i)* și în *-uri*, cu o ușoară deosebire de înțeles între ambele forma. Dau pentru fiecare categorie cîte o serie de exemple.

1. *beregate — beregăți, căpșune — căpșuni, cireșe — cireși, cîrje — cîrji, coale — coli, coperte — coperți, crame — crămi, cratițe — crătiți, dulame — dulămi, falange — fălăngi, fețe — feși, foițe — foiți, haine — häini, hale — hăli, înghețate — înghețăți, nostimade — nostimăzi, panorame — panorămi, plute — pluți, regule — reguli, sape — săpi, stafide — stafizi, sucursale — sucursăli, sudalme — sudălmi, tarabe — tărăbi, telegrame — telegrămi, tinde — tinzi, țărance — țărănci, ulițe — uliți, uzine — uzini* etc.

2. *balamale — balamăli, basmale — basmăli, curele — curăli, haimanale — haimanăli, harabale — hărăbăli, mahalale — mahalăli, mantale — mantăli* (și *mantăi)* etc.[1]

3. *cărni — cărnuri, fantezii — fanteziuri, mărimi — mărimuri, mîncări — mîncăruri, zemi — zemuri* etc.

Să ne oprim puțin asupra unora dintre aspectele acestui fenomen morfologic. Majoritatea substantivelor care au două forme la plural aparțin primei grupe, cu *-i* alături de *-e*. Forma nouă este cea în *-i*, cum arată nu numai morfologia istorică a limbii noastre, în cazul substantivelor terminate la singular în *-ă* (cf. lat. *casa* (sing.) — *casae* (plur.) > rom. *casă — case)*, ci și faptul că unele dintre substantivele de felul acestora cunosc numai forma de plural în *-e*, chiar în vorbirea regională, ca să nu mai amintesc limba literară, unde pluralul în *-i* apare relativ rar și se simte că scriitorii mai atenți îl evită [2]. Deși, poate, de prisos, întrucît situația este clară, nu strică să arăt că în limba veche unele substantive feminine care fac astăzi pluralul în *-i* aveau atunci desinența *e* (și numai pe aceasta). De ex. *ciuperce, pușce, rame, talpe* (la cronicarul Ion Neculce); *blane* (Ien. Văcărescul); *lacrăme, porunce, săgete* (după Șt. Pașca, *Cel mai vechiu ceaslov romînesc*, București 1939, p. 38). Cf. și *figure* (Hasdeu), *barbe, talpe* (Creangă).

Am afirmat ceva mai sus că limba literară evită, în general, pluralul în *-i* al substantivelor de felul celor enumerate în lista noastră. Faptul se datorește caracterului regional și popular al formei în *-i*.

Printre exemplele date aici figurează cîteva tipic populare sau perferice: *beregăți, înghețăți, telegrămi*. Putem adăuga pe *dicorății, consumății, cumpănii*[3] din vorbirea eroilor lui Caragiale [4]. Ceea ce interesează în legătură cu această

---

[1] Multe substantive din această listă au și o a treia formă, răspîndită în vorbirea maselor: *bălămăli, băsmăli, măhălăli, mäntăi* (a patra, de astă dată).

[2] Cîteodată tendința de a evita pe *-i* este anacronică, întrucît merge contra evoluției firești a limbii. Astfel unii publiciști și oameni de știință întrebuințează pluralul în *-e* la substantive cu terminația *-că: critice, epoce, statistice, tehnice* etc. Apare chiar și *pagine* în locul regulatului *pagini*.

[3] Așa spuneau, pînă nu de mult, și soldații noștri.

[4] Cf. și *luminăţii, stăţii* etc. (pentru liter. *iluminații, stații)*, interesante prin faptul că, deși fac singularul în *-e*, pot fi puse alături de cele din text, cu care seamănă bine ca mediu social.

constatare este nu corectitudinea formei, considerată din punctul de vedere al limbii literare, ci originea ei socială, mediul în care a luat ea naștere. Situația se prezintă foarte clar atît din exemple, cît și din discuția de pînă aici: pluralul în *-i* este un produs al vorbirii maselor populare, care se dezvoltă în general liber, conducîndu-se după criterii practice, după necesitățile imediate ale vorbitorilor și în conformitate strictă cu menirea limbii ca mijloc de comunicare între oameni.

Cu aceasta venim la cauzele fenomenului. Parcurgînd listele de mai sus (pe toate trei), nu-i greu de observat că pluralul în *i* se deosebește de singular în mod mai precis decît pluralul în *e*. Căci, afară de finală, intervin deosebiri și în tema substantivului: *a* accentuat devine *ă*, *oa* se preface în *o*, dentalele *d* și *t* se africatizează etc. Aceste modificări nu se produc la pluralele în *e*: cf. *beregate — beregăți*, *coale — coli*, *nostimade — nostimăzi* etc. Cum scopul limbii este înțelegerea, urmează că dezvoltarea ei se face potrivit acestui scop, că, adică, vorbitorii preferă formele mai clare, care ușurează înțelegerea. În cazul nostru, această idee generală găsește un suport de natură economică. Nevoia de a deosebi singularul de plural izvorăște din teama că o confuzie a acestor două forme poate provoca pagube materiale. Putem fi siguri că punctul de plecare al fenomenului sau măcar extinderea lui are o cauză economică, mai exact spus trebuie căutat în procesul muncii.

Că vorbitorii sînt foarte sensibili la deosebirile de număr, cel puțin în anumite împrejurări, dovedește forma de plural feminin *servitori*, pe care am auzit-o în vorbirea unei femei neinstruite: deși se poate confunda cu pluralul masculin *(servitor — servitori)*, această formă a fost preferată celei « regulate » *(servitoare)*, pentru motivul că se deosebește de singular[1]. Între posibilitatea confuziei genurilor și aceea a numerelor, vorbitorul nostru a acceptat-o pe cea dintîi, ca mai puțin gravă prin eventualele ei consecințe neplăcute.[2]

În ce privește repartiția dialectală a formelor în discuție, constatăm următoarele lucruri, de asemenea interesante. Pînă nu prea de mult, pluralul în *-i* al femininelor terminate la singular în *-ă* făcea impresia că constituie o particularitate a graiului moldovenesc, cel puțin la unele substantive: *boli*, *coli*, *roți*, *școli* etc. erau simțite (eu însumi le simțeam) ca forme moldovenești, prin faptul că

---

[1] Cf. *cositori*, *legători*, *prășitori*, *secerători*, *semănători*, *tocători*, *vînturători* etc., plur. lui *cositoare*, *legătoare*, *prășitoare*, *secerătoare*, *semănătoare*, *tocătoare*, *vînturătoare* (mașini agricole). Aceste exemple sînt foarte interesante pentru discuția noastră, prin faptul că confirmă explicația propusă aici: nevoia de a distinge pluralul de singular este mai puternic simțită decît nevoia de a deosebi femininul de masculin. Astfel *prășitori*, *secerători*, *semănători* pot fi confundate cu pluralul lui *prășitor*, *secerător*, *semănător*, și totuși limba le preferă formelor *prășitoare*, *secerătoare*, *semănătoare*.

[2] Un exemplu interesant este binecunoscutul *cășî* oltenesc, devenit oarecum proverbial din cauza aspectului aparent curios (în ochii oamenilor care nu meditează asupra faptelor). Acolo unde plur. *case* se pronunță *casî*, deci la fel cu singularul, forma *cășî* este binevenită. Cf. și forma *căsi* (monosilabic !), existentă prin Ardeal.

graiul muntenesc şi, în general, limba literară, puternic influenţată de acesta, foloseau formele *boale*, *coale*, *roate*, *şcoale*. Astăzi situaţia pare schimbată, mai ales în cazul lui *şcoale*, care putem spune că aproape a dispărut, făcînd loc lui *şcoli*. Şi celelalte trei substantive se întîlnesc tot mai des în vorbirea muntenească şi în limba scrisă cu forma de plural în *-i*, chiar dacă cea în *-e* continuă să fie încă răspîndită [1]. Mai mult decît atîta. O bună parte dintre exemplele de sub 1, cu *i* la plural, sînt specific munteneşti: *căpşuni*, *cireşi*, *cîrji*, *hăini*, *ţărănci*, la care putem adăuga pe *pelerini* (sing. *pelerină)*, *sălbi* (sing. *salbă)*, *vişini* (sing. *vişină)*. La unele, forma în *-i* este cerută de singularul în *-e*, născut în urma pronunţării muiate a lui *ş* şi *j*: munt. *cireaşe*, *cîrje* nu pot avea alt plural decît *cireşi*, *cîrji*. De la acestea şi de la unele asemănătoare cu ele, forma în *-i* s-a extins mai întîi la substantive aparţinînd unei cerc de noţiuni înrudite *(cireşi* a atras pe *căpşuni* şi *vişini)*, apoi la numeroase altele, indiferent de orice legătură semantică sau de apropiere fonetică.

Să ne mai oprim, un moment, la exemplele de sub 3. Am spus că între formele în *-i* şi cele în *-uri* ale aceluiaşi substantiv se constată un început de diferenţiere semantică. Acest început este uneori destul de avansat şi se datoreşte nevoii fireşti a vorbitorilor de a stabili unitatea, cerută de limbă, între expresie şi conţinut. După cum sinonimia nu se poate menţine, ci este înlăturată, în sensul că unul dintre cele două sinonime dispare sau capătă o nuanţă semantică nouă, tot aşa se întîmplă cu dubletele morfologice (cărora le-am putea spune « sinonime morfologice»): unul trebuie să dispară sau să sufere o modificare a înţelesului. Exemplele pe care le-am dat se conformează acestei ultime eventualităţi. Astfel *cărni* este pluralul aş zice normal al lui *carne:* despre un om slab, care a fost mai înainte foarte gras, se spune că *curg cărnile de pe el* (carnea unei singure fiinţe, văzută sub aspectul pluralului, întrucît « curge» din mai multe părţi ale corpului), pe cînd *cărnuri* însemnează «soiuri de carne», provenite de la animale diferite şi prezentate în magazine spre a fi consumate[2]. Situaţia este şi mai clară, dacă se poate, la *mîncare: mîncări* are sensul obişnuit al pluralului (« înmulţirea obiectului, respectiv apariţia lui sub aspectul mai multor exemplare din aceeaşi categorie»), de ex. *(două bătăi strică) două mîncări nu strică*, iar *mîncăruri* însemnează «feluri de mîncare (la un restaurant, la o cantină etc.»). Observăm că forma în *-uri* are un sens mai concret (în cazul lui *cărni — cărnuri)*, sau numai concret, spre deosebire de cel abstract al formei în *-i* (cf. *mîncăruri* faţă de *mîncări)*. Foarte elocventă este, în această privinţă, situaţia lui *fantezie*, substantiv abstract aş

---

[1] Gramatica Academiei R.P.R. recomandă, ca literare, formele în *-i*. (La fel procedează şi *Micul dicţionar ortografic*.) În formule devenite fixe cu vremea se păstrează, şi probabil se va mai păstra, forma veche. Cf. *a băga* (sau *a vîrî) în boale* (aşa spun chiar moldovenii, care au părăsit de mult pluralul *boale*).

[2] Intervine, poate, în subsidiar şi deosebirea dintre carnea « vie» (în primul caz) şi carnea moartă = ne-vie) (în al doilea caz).

zice prin el însuși, datorită conținutului pe care-l exprimă: cu înțelesul originar face la plural *fantezii (nu sînt de loc dispus să ascult fanteziile d-tale)*, care, deși într-o anumită măsură concret (căci nu-i vorba de fantezia, adică de imaginația mai multor oameni, ci de produsele sensibile ale fanteziei unui singur individ), nu este nici pe departe așa de concret ca *fanteziuri* « stofe (mătăsuri etc.) ».

Mai ales în limbajul comercial apar (și, probabil, au apărut din capul locului) formele de plural în *-uri* la nume de materii care pot fi privite și sub aspectul lor obișnuit, de materie propriu-zisă, oarecum informă (în sensul că nu-i lucrată), și sub aspectul obiectelor confecționate din materia respectivă sau măcar sub aspectul colectiv (aceeași materie în mai multe exemplare și adesea provenită de la mai mulți « producători »). Sensul colectiv și cel de « obiect fabricat » se leagă strîns unul de altul, și de aceea le putem găsi împreună. Legătura constă mai ales în caracterul concret al amîndurora. Să se compare *blăni — blănuri*, *lînă — lînuri* ș.a., la care deosebirea semantică amintită aici e clară. Cîteodată substantivul respectiv apare numai cu o formă de plural, cea în *-uri*, fiindcă cealaltă nu-i posibilă, adică nu-i cerută de realitatea materială. Este cazul lui *mătase*, al cărui unic plural sună *mătăsuri* și însemnează « soiuri de mătase; haine, batiste etc. confecționate din mătase ». Un plural *mătăsi* nu există: n-ar avea ce spune (cum spune, de pildă, *lîni*, care se întrebuințează atunci cînd e vorba de lîna obținută în același an de la o singură oaie: *oile noastre dau cîte două lîni pe an fiecare)*.

c) Substantive neutre cu două forme de plural. Desinențele de plural ale substantivelor neutre sînt, cum știm, *-e*, pe care o cunosc și femininele, *-uri*, care, după ce multă vreme a fost un semn caracteristic exclusiv al neutrelor, a început să se întindă și la feminine (vezi discuția de sub *b)*, și *-i*, apărută odată cu unele neologisme de origine latino-romanică. Interesează, deocamdată, formele duble de plural cu desinențele *-e* și *-uri*, pentru motivul că situația lor seamănă, în multe privințe, cu a femininelor discutate mai sus sub *b*. Asemănarea constă în faptul că desinența nouă *(-e)* se răspîndește mereu, tinzînd să înlăture pe cea veche *(-uri)*, așa cum la feminine desinența *i*, apărută ulterior, face o concurență redutabilă vechiului *-e*. Poate că există o legătură între aceste două fenomene perfect paralele, în sensul că extinderea lui *-e* la neutre ar fi cauza sau efectul împuținării aceleiași desinențe la feminine [1]. În lista de exemple care urmează dau numai forma în *-e*, întrucît cealaltă trebuie presupusă ca cunoscută: *albușe*, *ansamble* (de muzică și dans), *apele* (= chemări), *apetite*, *buste* (sing. *bust)*, *cable*, *cămine chibrite*, *contracte*, *dialoage*, *duele*, *echilibre*, *frunzișe*, *ghivece*, *hazarde*, *hotele*, *ideale*, *îndemne*, *măruntișe*, *nivele*, *parfume*, *plane*, *profile*, *prototipe*, *răsade*, *refrene*, *regime*, *resoarte*, *scurt-circuite*, *sprijine*, *șire* (sing. *șir)*, *talaze*, *tance*, *uruite* (sing. *uruit de căruță*, *de tren* etc.), *vîrteje*, *zăgaze*, *zbuciume* etc.

---

[1] Cf. și răspîndirea lui *-uri*, în condițiile arătate mai sus, la pluralul femininelor.

Unele dintre aceste forme sînt relativ puțin răspîndite, cîteodată vor fi consstituind particularități de vorbire mai mult ori mai puțin individuală. Majoritatea lor însă au o circulație mare și, adesea, foarte mare, încît putem fi siguri că, mai devreme sau mai tîrziu, ele vor deveni generale. Am impresia că în special vorbitorii tineri preferă formele în *-e* ale neutrelor, ceea ce este consecința noutății acestor forme. Destul de des ele sînt echivoce, căci se pot confunda cu pluralul feminin al participiului trecut folosit ca adjectiv (în ipoteza unor teme verbale), de ex. *cuprinse*, sau cu aceeași formă a adjectivelor omonime, de pildă *ideale*, *rapide* (= trenuri rapide), *rituale*, *șirete* (sing. *șiret de ghete)* etc., și totuși nu sînt evitate.

Tendința de a prefera pe *-e* se manifestă de mai multă vreme. Vreau să spun că un însemnat număr de substantive neutre care astăzi fac pluralul numai în *-e* cunosc în sec. XIX (și cu atît mai mult în celelate secole)[1] forma în *-uri*. Iată o listă destul de bogată[2]: *aplausuri* (la M. Kogălniceanu, A. Russo), *biliarduri* (Eminescu,) *briliantturi* (Alecsandri), *costumuri* (Bolliac), *diamanturi* (Neculce), *excesuri* (Bălcescu), *glonțuri și tulpanuri* (Neculce), *palaturi* (Alecsandri, Bălcescu, Creangă, Eminescu, Kogălniceanu), *scheleturi* (Alecsandri), *tiparuri* (Eminescu), *albumuri*, *clișeuri*, *obrazuri*, *puncturi*, *scrupuluri*, *sexuri* (toate la Caragiale)[3]. Această listă poate fi mărită cu numeroase forme similare înregistrate de mine în scrisul romînesc actual, dar nu mi se pare necesar pentru discuția noastră, care urmărește, în primul rînd, înțelegerea și explicarea fenomenului.

Cele două forme de plural neutre capătă, uneori, nuanțe semantice deosebitoare, după natura domeniului de activitate în limbajul căruia sînt folosite. Este, între altele, cazul lui *arce* — *arcuri* (matematicienii întrebuințează obiș-

---

[1] În ipoteza că cuvintele respective sînt vechi.

[2] Dau numai exemple întîlnite la scriitori consacrați.

[3] Am putea adăuga cîteva exemple din vorbirea «eroilor» marelui nostru satiric (cele date în text îi aparțin lui însuși): *asasinaturi*, *enteresuri* (= interese), *metaluri*, *santimuri*, de asemenea interesante, fiindcă arată și ele că în a doua jumătate a secolului trecut formele în *-uri* erau mai frecvente decît astăzi. Pentru aprecierea justă a situației dau o listă relativ bogată de exemple, pe care le-am găsit, mai mult întîmplător, la autori din secolul al XIX-lea. Marea majoritate sînt neologisme, fapt vrednic de reținut, fiindcă mai cu seamă neologismele manifestă tendința aici în discuție. Printre ele figurează cîteva care fac astăzi plura ul în *-ii*. Radu Tempea (1797): *perioduri;* A. Pann: *caracteruri*, *complimenturi*, *corajuri*, *elementuri*, *minuturi*, *producturi*, *proverburi*, *talenturi*, *teatruri*, *verburi;* Eliade: *adverburi*, *elementuri*, *objeturi*, *sedimenturi*, *subjeturi*, *verburi;* Dinicu Golescu: *postamenturi;* C. Negruzzi: *pretexturi*, *procesuri*, *protesturi;* Grigore Alexandrescu: *metaluri*, *omagiuri*, *protesturi;* Kogălniceanu: *ligheanuri*, *portreturi*, *prezenturi* (= cadouri), *salonuri;* Ion Ghica: *amaneturi;* Alecsandri: *atestaturi*, *munamenturi* (în vorbirea Chiriței), *muzeuri*, *portreturi*, *principiuri*, *privilegiuri*, *teatruri;* Bolliac: *bileturi*, *concerturi*, *instrumenturi*, *metaluri*, *ministeruri*, *obiecturi*, *oceanuri*, *preludiuri*, *staturi*, *străinismuri*, *sujeturi*, *suveniruri*, *talenturi*, *teatruri;* Bălcescu: *amăruntturi*, *privilegiuri*, *staturi;* C. A. Rosetti: *modeluri*, *muzeuri;* Odobescu: *templuri;* Caragiale: *romanuri;* Macedonski: *metaluri;* Ispirescu: *amănunturi;* A. Philippide: *palaturi*, *schematizmuri*, *texturi*. Cf. și următoarele substantive, care astăzi sînt masculine sau feminine: *atomuri* (C. Negruzzi), *diftonguri* (Eliade), *móbiluri* (= mobile) și *monstruri* (Bolliac).

nuit prima formă), *plane — planuri* (cu aceeași observație), *resoarte — resorturi* (cea dintîi are sensul de « diviziune sau subdiviziune administrativă, industrială etc; « competență, jurisdicție », a doua își păstrează înțelesul originar, material, de « arc, coardă »), *strate — straturi* (geologii vorbesc de « strate », grădinarii sau cel puțin țăranii de « straturi de flori, de zarzavat etc. »). Cîteodată diferențierea semantică este stabilită în mod precis: *mijloace — mijlocuri*, *ocoale* (pentru vite) — *ocoluri* (« drumuri ocolite »), *rapoarte* (adresate autorităților, organizațiilor etc.) — *raporturi* (între oameni, între obiecte etc.).

Forma în *-uri* face impresia că-i învechită, cum rezultă, direct și indirect, din cele spuse pînă aici. Așa se explică înlocuirea ei prin forma în *-e* mai ales la neologisme. Totodată ea pare și, de fapt, chiar este populară: oamenii neinstruiți, în primul rînd țăranii, care au încă legături destul de slabe cu orașul, adică, în realitate, cu cartea și cu gazeta, folosesc, în marea majoritate a cazurilor, pluralul în *-uri*[1]. Aceasta dovedește că inovația în discuție — tendința de înlocuire a lui *-uri* prin *-e* — s-a ivit în vorbirea oamenilor instruiți. Așadar, o situație deosebită, din acest punct de vedere (al originii după categorii sociale), față de inovația din domeniul flexiunii substantivelor feminine, unde am văzut că preferința pentru desinența de plural *-i* vine de la masele populare.

În ce privește cauza strict lingvistică, adică formală, a fenomenului, lucrurile se prezintă numai aproximativ la fel. Desinența *-e* provoacă în tema substantivului modificări fonetice care fac ca forma pluralului să se deosebească oarecum mai precis de forma singularului[2]. Este drept că *-uri* nu poate da loc la confuzii între singular și plural, dimpotrivă, prin faptul că se adaugă la forma de singular *(arc — arcuri)*, delimitează clar cele două numere ale substantivului. Să nu uităm însă că alternanțele fonetice joacă un rol mare în structura gramaticală a limbii noastre, cum am avut prilejul să constatăm, între altele, cu ajutorul unor cuvintre ca *față — fețe*, *fașă — fețe*, *masă — mese* etc., care, în vorbirea unei bune părți din populația țării noastre, se deosebesc de la singular la plural numai prin vocala din temă. Aceasta dovedește că alternanțele fonetice sînt simțite de vorbitori ca un semn distinctiv flexionar și, în consecință, ele pot apărea în flexiune chiar atunci cînd nu sînt absolut necesare: marea lor frecvență a creat deprinderea de a fi puse la contribuție ori de cîte ori permite situația (considerată din punct de vedere fonetic). Să se compare, pentru aprecierea justă a spuselor mele, exemple ca *aerodroame* față de *aerodromuri*, *almanace — almanacuri* (sau *-huri)*, *dialoage—dialoguri*, *ghioace—ghiocuri*, *tance—tancuri* etc.[3]

[1] Nu-i o noutate constatarea că formele (şi cuvintele) vechi, înainte de a dispărea sau de a intra în fondul pasiv al limbii, continuă să trăiască în graiurile populare.

[2] Tot aşa cum *-i* aduce cu sine, la pluralul femininelor, mai multe şi mai profunde modificări fonetice ale temei decît *-e*.

[3] Problema concurenței dintre *-uri* şi *-e* este cercetată acum de către I. Coteanu, în volumul colectiv *Limbă şi Literatură*, Bucureşti 1955, p. 103 urm. Rezultatele la care ajunge acest lingvist diferă în general de ale mele, şi parte dintre ele sînt valabile. Mă surprind afirmațiile că « unele (sic!) neutre au schimbat pe *-uri* prin *-e* » (p. 116) şi că absența alternanțelor fonetice reprezintă un avantaj (p. 117).

Am arătat mai sus că, afară de *-e* și *-uri*, există la neutre încă o desinență de plural: *i* [1]. Aceasta apare la pluralul substantivelor terminate în *-iu*, toate, pe cît se pare, neologisme. De ex: *consiliu*, *cortegiu*, *domeniu*, *litigiu*, *orologiu*, *principiu*, *serviciu*, *teritoriu* etc. La începutul existenței lor în limba noastră, substantivele de felul acestora făceau pluralul în *-uri* (ca marea majoritate a neutrelor vechi): *consiliuri*, *litigiuri*, *privilegiuri* (atestate în diverse dicționare). Cînd a început a fi simțită ca învechită, această desinență a făcut loc lui *-ii*, care a fost impusă, cred, din două direcții diferite. Pe de o parte, latiniștii, conducîndu-se după flexiunea latinească și, în parte, după legile fonetice romînești, adăugau acestor substantive desinența de plural *-e*: *fluvie*, *principie*, *studie* etc. (cf. lat. *principia*, *studia*, care, dacă s-ar fi transmis limbii noastre, ar fi dat *principie*, *studie*, cu *-a* neaccentuat > *ă*, apoi *e*, ca în *familia* > *femeie*, *filia* > *fie* ș. a.). Pe de altă parte, sub influența limbii ruse, unele neologisme de felul acestora aveau terminația *-e* la singular: *seminarie*, *stipendie*, *subsidie* [2] ș. a. și erau feminine. Pentru evitarea confuziei celor două numere s-a pornit de la formele de singular în *-ie*, care erau mai conforme cu structura limbii noastre și de aceea mai răspîndite și, potrivit flexiunii substantivelor vechi terminate în *-ie*, s-a creat pluralul în *-ii*, existent pînă astăzi la aceste neologisme.

O grupă aparte constituie împrumuturile latino-romanice de felul lui *avantaj*, *echipaj*, *peisaj* etc. După cum știm, alături de aspectul dat aici, care-i cel mai răspîndit și, în scurtă vreme, se va generaliza la marea lor majoritate [3], aceste cuvinte au și unul în *-agiu*: *avantagiu*, *echipagiu*, *peisagiu* etc. În consecință apar forme duble și la plural: *avantaje — avantagii*, *echipaje — echipagii*, *peisaje — peisagii*.

De dapt, nu avem forme duble de plural în sensul arătat pînă aici, căci fiecare dintre cele două forme ale pluralului corespunde unei anumite forme de singular. (În discuția de mai sus am avut totdeauna un singular unic și un plural multiplu.) Totuși, dat fiind că circulă deopotrivă atît dubletele singularului, cît și dubletele pluralului, se întîmplă destul de des să se ivească forme hibride de plural: *avantajii*, *echipajii*, *peisajii*, care, evident, trebuie evitate, căci sînt simple greșeli.

În momentul cînd la cele mai multe substantive ca acestea se va impune singularul în *-aj*, astfel de forme «mixte» vor dispărea cu totul. În sprijinul părerii că *-agiu* va fi inlocuit, mai totdeauna, prin *-aj* vorbește constatarea, făcută la «Fonetica și ortoepia», cap. VII, că *-iu* are astăzi o poziție foarte șubredă. Am dat acolo exemple de felul lui *laborator*, *seminar* ș. a., care au sunat la început

---

[1] Am putea adăuga, nu o desinență nouă, ci o categorie, puțin numeroasă, de substantive neutre cu *-e* atît la singular, cît și la plural: *codice*, *indice*, *nume*, *pronume* etc. (*Indice*, cu sensul de «listă de cuvinte la sfîrșitul unei cărți», face la plural *indice*. Cînd însemnează «cifră», e de genul masculin și primește desinența *-i*: *indici*.)

[2] În rusește aceste substantive se termină în *-ia*, la fel cu *administrația*, care a dat rom. *administrație*.

[3] Îl recomandă, ca literar, *Micul dicționar ortografic*.

(poate mai sună și acum) *laboratoriu*, *seminariu*. Răspîndirea lui *avantaj*, *echipaj* etc. se datorește aceleiași tendințe de a evita finala *-iu*, care la *avantagiu*, *echipagiu* etc. nu poate fi evitată decît prin înlocuirea lui *ğ* [1] prin *j*, de fapt, prin înlocuirea variantei în *-giu* cu varianta în *-j*.Interesant pentru discuția în legătură cu pluralul este amănuntul că *laborator*, *seminar* etc. păstrează încă forma de plural în *-ii*, pe care au căpătat-o cînd se pronunțau la singular *laboratoriu*, *seminariu*, etc. Se spune astfel *laboratorii* (dar și, mult mai des, *laboratoare)*, *seminarii* (se pare că numai așa) etc. Prin urmare, încă o categorie, restrînsă aceasta, de neutre cu forme duble de plural, care, în parte, vor rămîne cu una singură, cea în *-e* preferată astăzi de către vorbitorii limbii noastre.

În legătură cu forma de plural a substantivelor ar mai fi de relevat un fapt, produs exclusiv al modificărilor fonetice, și anume: în vorbirea oamenilor care prefac pe *i* în *î* după șuierătoare (*ș*, *ț*, *j* etc.), pluralul articulat al masculinelor se termină adesea în *î*, dat fiind că *i* nesilabic final a fost absorbit de *i* silabic precedent [2]. Astfel avem *dințî (= dinții)*, *franțujî (= franțujii)*, *munțî*, *suedejî (= suedejii)* etc. Se pare că fenomenul nu-i tocmai răspîndit (ar trebui să se urmărească atent materialul dialectal din textele culese de Emil Petrovici în timpul anchetei pe care a făcut-o pentru Atlasul lingvistic). Eu am auzit forme ca cele reproduse aici în vorbirea unor intelectuali cu origine locală foarte diferită: unul e bucureștean, altul moldovean din nord, iar al treilea năsăudean [3]. Dacă luăm în considerație și forma nearticulată a substantivelor amintite (și nu putem s-o neglijăm), urmează că, în realitate, avem a face, cum am mai spus, cu un fapt fonetic: *i* nesilabic, desinență a pluralului, a dispărut după ce a înmuiat consoana precedentă. Acolo unde pronunțarea șuierătoarelor este dură, *-i* n-a lăsat absolut nici o urmă, așa că *dinte*, *franțuz* etc. sună la plural *dinț*, *franțuj* etc., cînd sînt nearticulate, și *dințî*, *Franțujî* etc., cînd primesc articolul. Față de cele constatate în partea privitoare la fonetică, singura noutate pe care o prezintă acest fenomen este că *-i* final nesilabic dispare și după un *î* silabic. Constatarea surprinde, întrucît observarea pronunțării reale dovedește că, dimpotrivă, *-i* se menține în această poziție (și este logic să se mențină, din cauză că între *î* și *i* există deosebiri importante care ajută la păstrarea ambelor sunete). Din punct de vedere morfologic interesează numai forma articulată a substantivelor [4] de felul celor amintite, care se deosebește de a tuturor celorlalte masculine prin prezența unui *î* final cu valoare morfologică (semn al pluralului articulat).

---

[1] Acest sunet are nevoie de un sprijin după el: *ğ* pur final nu-i posibil (sau este foarte greu de realizat) în limba noastră.

[2] Ceea ce ar dovedi că prefacerea lui *i* silabic în *î* s-a produs după absorbirea lui *i* nesilabic. Concluzia este logică, dar pare a contrazice faptele.

[3] În unele graiuri olteneşti situaţia se prezintă tot aşa (spune stud. Căpinaru, oltean).

[4] Şi a altor cuvinte în aceleaşi condiţii: *alţî*, *neînfricaţî (noştri tovarăşi)* etc.

Fapte numeroase cu privire la raporturile dintre pluralul și singularul substantivului romînesc se pot găsi la J. Byck-A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain (Bulletin Linguistique* I (1933), p. 14—57) și în lucrarea mea, deja citată, *Pluralul substantivelor în limba romînă actuală (Buletinul Institutului de Filologie Romînă « Alexandru Philippide»* V (1938), p. 1—54). Un studiu mai vechi, intitulat « Starea actuală a formării pluralului în dacoromînă» a publicat H. Thalmann în *Jahresbericht des Instituts fur rumänische Sprache zu Leipzig*, vol. IV (1897), p. 82—135.

Nu toate substantivele limbii noastre au forme corespunzătoare celor două numere. Marea lor majoritate se supun acestei reguli, la baza căreia stă, cum am văzut, realitatea materială. O parte dintre ele posedă însă numai cîte o formă, fie de singular, fie de plural. Această situație specială este și ea produsul unei realități, întocmai ca la celelalte: conținutul exprimat de substantiv cere ca acesta să aibă o singură formă de număr. Sînt obiecte a căror existență o concepem numai sub aspectul unui exemplar unic din categoria respectivă, altele, dimpotrivă, ne apar sub aspectul unei multiplicități de exemplare din aceeași categorie. Numele celor dintîi au numai forma de singular, ale celorlalte numai forma de plural. Termenii folosiți de lingviști pentru a le califica din punct de vedere gramatical sînt respectiv s i n g u l a r i a t a n t u m și p l u r a l i a t a n t u m[1].

Să vedem acum cîteva fapte, menite să ilustreze această idee teoretică. Pornind de la înțelesul (= conținutul) substantivelor, ne așteptăm ca numele proprii și cele abstracte să aibă numai singular, fiindcă obiectele exprimate de ele ni se înfățișează în cîte un exemplar unic. Așa se spune în gramaticile curente, și așa se prezintă realitatea lingvistică în general. Astfel numele proprii personale (antroponimicele[2]) au numai formă de singular: *Gheorghe*, *Ion*, *Maria*, *Safta; Ionescu*, *Marinescu*, *Popescu; Blîndu*, *Micu*, *Orbu*, *Șchiopu* etc.[3]

Sînt totuși situații în care folosim sau putem folosi asemenea nume și la plural. De pildă membrilor aceleași familii *Ionescu* sau *Oroveanu* le spunem, cînd îi luăm în considerație laolaltă, *Ionești* sau *Oroveni:* doi sau mai mulți oameni care poartă același nume de familie nu pot fi numiți decît cu forma de plural a numelui lor comun, dacă ne referim la toți deodată. Trebuie precizate unele amănunte, importante pentru înțelegerea fenomenului. Mai întîi, numai numele de familie (nu și cele de botez), iar dintre ele numai cele în *-escu* și *-(e)anu* sînt întrebuințate la plural, și totdeauna în condiții bine deter-

---

[1] Împrumutați din gramatica latină. Cînd vorbim numai despre un substantiv, spunem « singulare tantum» și « plurale tantum».

[2] Adică « numele de oameni». Ramura lexicologiei (= studiul lexicului, al vocabularului) care se ocupă cu cercetarea lor se cheamă a n t r o p o n i m i e (mai bine decît a n t r o p o n o m a s t i c ă).

[3] Acestea din urmă sînt, de fapt, adjective, întrebuințate mai întîi ca porecle la adresa oamenilor cu particularitățile respective considerate drept un semn distinctiv al ființei lor și devenite apoi, tocmai prin aceasta, nume proprii (de familie).

minate, de ex.: *deseară mergem la Ioneşti; Orovenii sînt oameni vrednici.* Acest uz este de dată recentă şi are, probabil, modele străine, dacă nu uităm că el apare numai în vorbirea oamenilor instruiţi (şi nu chiar a tuturora). Formula autentic romînească în asemenea cazuri este *alde* + numele respectiv: *deseară mergem la alde Ionescu* etc.

Se mai întrebuinţează pluralul unor asemenea nume şi în alte condiţii. Dacă purtătorul numelui este o mare personalitate şi, deci, cunoscută (sau presupusă astfel), putem să-l luăm drept unitate de măsură pentru aprecierea valorilor umane şi, prin urmare, să ni-l închipuim ca apt de a exista în mai multe exemplare. De ex.: *Emineştii nu se ivesc la tot pasul; în epoca Bălceştilor şi Kogălnicenilor burghezia romînească era democrată* etc. Tot aşa, cînd numele propriu are sens metaforic, întrucît desemnează nu persoana care-l poartă, ci produsele muncii sale. Este mai ales cazul pictorilor şi sculptorilor, autori ai mai multor opere de artă: *Galeria naţională a* R.P.R. *este bogată în Grigoreşti, Amani şi Luchieni.* De data aceasta constatăm că şi alte nume de familie (nu numai cele în *-escu* sau în *-(e)anu)* capătă formă de plural[1].

Şi în aceste cazuri avem a face cu imitarea unor construcţii străine (franceze în primul rînd), cum arată conţinutul lor. Vorbirii populare nu-i sînt străine astfel de uzuri, numai că în alte împrejurări. Dat fiind că, mai ales la ţară, contează numele de botez («numele mic» sau prenumele), nu cel de familie, ne aşteptăm să-l întîlnim pe acela sub forma pluralului. Aşa şi este, dar în condiţii diferite, dictate de mediul social specific vieţii rurale. Se poate spune astfel *în satul nostru sînt o mulţime de Ioni* (sau *de Ilene)*, eventual (de către oamenii cu oarecare instrucţiune) *o mulţime de Ioneşti* (sau *de Marineşti)*, nu însă *mă duc la Ioneşti, am văzut pe Marineşti* etc.

De ce, dintre numele de familie, cele formate cu sufixele *-escu* şi *-(e)anu* apar (în condiţiile arătate mai sus) sub forma pluralului? Ele sînt, de fapt, unele adjective, celelalte substantive comune, care au căpătat un rol special, acela de a desemna pe un om după originea lui personală sau locală. *Ionesc(u)* înseamnează «descendent al lui Ion» (mai precis «un individ asemănător cu Ion» sau «care aparţine lui Ion, este al lui Ion»), iar *Moldovean(u)* «om originar din Moldova». Datorită acestei situaţii, ele pot fi tratate ca nişte nume comune, chiar atunci cînd au valoare de nume proprii.

Sub influenţa lor se întrebuinţează la plural şi altfel de nume de familie (bineînţeles, tot în vorbirea oamenilor instruiţi, care spun *Georgeşti, Ioneşti* etc. cu sensul de «membrii familiei Georgescu, Ionescu etc.»). De ex.: *am fost astăzi la Boteji* (= la familia Botez), *la Grigorii* etc., dar asemenea construcţii sînt, cu siguranţă, foarte rare. Poate că şi numele de familie la baza cărora stau porecle se vor fi folosind cîteodată sub forma pluralului: *am întîlnit la magazin pe Blînzi (Orbi* etc.), deşi nu cred, pentru motivul că chiar în mintea

[1] Chiar nume străine se comportă la fel: *Rafaeli, Repini, Rembranzi* ş. a.

celor ce cunosc bine familiile respective aceste plurale ar trezi ideea unui grup de oameni blînzi (orbi etc.), sau măcar și această idee, ceea ce ar da naștere la echivoc, adică la neînțelegere.

Cum vedem, regula din gramaticile curente privitoare la însușirea de singularia tantum a numelor proprii de persoană nu corespunde întocmai realității lingvistice, care cunoaște destule excepții, admise de structura gramaticală a limbii noastre.

Pe lîngă antroponimice, există și t o p o n i m i c e[1], adică nume proprii de locuri. Ele au, în multe privințe, altă situație decît cele de persoane. Caracterul lor de nume propriu este mai clar, din cauză că numai rareori se întîmplă ca două sau mai multe (niciodată prea multe!) locuri (ape, dealuri, sate, orașe etc.) să fie numite la fel. Și se înțelege de ce: dacă n-ar fi așa, s-ar produce confuzii, care, în cazul antroponimicelor, sînt evitate (de obicei cu succes) prin faptul că, alături de « numele mic », fiecare om are și pe cel de familie. Situația apare și mai interesantă, cînd luăm în considerație natura toponimicelor din punctul de vedere al originii lor strict lingvistice. Marea lor majoritate sînt nume apelative, dintre care cele mai multe continuă să existe ca atare în vocabularul curent al limbii: *Balta*, *Cîmpurile*, *Frăsinetul*, *Gropile*, *Muncelul*, *Priseaca*, *Roșia*, *Sărata*, *Turnul*, *Vadurile* etc. Dacă, în cazul celor cu formă de singular, s-ar întrebuința, indiferent din ce motive, și pluralul, el ar da foarte ușor naștere la confuzii, căci ar evoca noțiunea exprimată de apelativul respectiv din vorbirea curentă. Așadar, originea lor, care ar trebui tocmai să permită folosirea pluralului, împiedică, în mod strict, apariția acestei forme. Faptul se datorește omonimiei, care, în împrejurarea de față, este o omonimie intolerabilă: între satul *Balta* și o baltă oarecare există, ca sens, o deosebire așa de mare, încît nu poate fi îngăduită o confuzie, fie și trecătoare, între ele. Confuzia s-ar produce dacă cineva, pornind dela constatarea că în țara noastră sînt mai multe sate cu numele *Balta*, ar întrebuința, vorbind despre ele, pluralul *Bălți(le)*.

O situație asemănătoare au toponimicele unice: *Constanța*, *Dunărea*, *Muntenia*, *Siretul*, *Zimnicea* etc. Aici nici măcar nu se poate pune problema folosirii formei de plural, întrucît nu avem mai multe localități sau mai multe ape cu aceste nume. Constatăm, deci, că puncte de plecare total diferite duc la rezultate identice: odată avem nume apelative devenite toponimice (dar continuînd a exista și sub aspectul lor originar), a doua oară nume unice, adică proprii în sens strict, și totuși, în ambele cazuri, pentru motive diferite, limba nu îngăduie apariția formei de plural.

Cu toate acestea intervin și aici împrejurări cînd se trece peste « regulă », întocmai ca la numele de persoană, deși într-o măsură cu mult mai mică (tocmai din cauza situației foarte deosebite). În stilul figurat (mai exact spus retoric)

---

[1] Ramura lexicologiei al cărei obiect de studiu îl formează aceste nume se cheamă t o p o n i m i e (mai puțin bine t o p o n o m a s t i c ă).

al oamenilor instruiți, nume de țări sau de orașe, a căror formă curentă este de singular, pot apărea la plural. De ex.: *cele două Rome* (Roma, capitala fostului imperiu roman, și Constantinopolul, devenit capitala imperiului roman de răsărit, iar după desființarea celui de apus, capitala imperiului « roman » pur și simplu, care era însă, de fapt, un imperiu bizantin, adică grecesc). Tot așa: *cele două Rusii (a țarilor și a lui Lenin)*.

În ce privește substantivele abstracte, lucrurile nu se prezintă prea diferit în comparație cu cele constatate la numele proprii. Regula este că abstractele se întrebuințează, din cauza conținutului lor, numai la singular, și ea corespunde, în general, realității lingvistice: *adevăr*, *dreptate*, *înțelepciune*, *prudență*, *temperanță* etc. Dar unele noțiuni abstracte pot fi concepute și sub un aspect concret, atunci cînd, de pildă, un obiect oarecare întruchipează pentru noi noțiunea respectivă, prin faptul că o posedă, ca pe o calitate, în așa grad, încît se confundă cu ea, sau cînd noțiunea abstractă are ori ni se pare că are forme de manifestare diferite, deci mai multe decît una. Se vorbește astfel despre *adevărurile* (sau *neadevărurile) istoriei*, despre *bunătăți* (« lucruri de mîncare bune »), despre *conștiințe treze* (sensibile la ticăloșii), despre *onoruri* [1] (« distincții acordate cuiva »: premii, decorații etc.) ș.a.

Și cu privire la numele de materii circulă în gramatici regula că se întrebuințează numai la singular: *cremene*, *păcură*, *piper*, *praf*, *zahăr* etc. Dar situația reală diferă, întocmai ca la categoria imediat precedentă, și pentru motive similare, mai puternice, de astă dată, întrucît noțiunile materiale pot apărea relativ ușor sub aspecte multiple (în special prelucrate, deci foarte concrete). Am văzut, ceva mai sus, că substantive de felul lui *lînă*, *mătase* etc. apar adesea cu forme duble de plural *(lîni-lînuri)* [2]. Dintre exemplele date aici, *praf*, cu sensul de « medicament preparat în formă de pulbere », face plur. *prafuri*. De asemenea au plural *apă (ape curgătoare*, *ape minerale* etc.), *sare (săruri*, cînd înseamnă « corp chimic rezultat din combinarea unui acid cu o bază »), *vin (vinuri de Cotnari*, *Drăgășani*, *Nicorești* etc.) ș.a. [3]

Pluralia tantum sînt unele toponimice (foarte numeroase la noi în țară), unele nume de sărbători, cîteva substantive comune care desemnează obiecte alcătuite din mai multe (de obicei două) părți perfect identice și unele substantive colective. Să ne oprim la cîteva fapte pentru fiecare grupă.

Toponimicele avînd formă exclusiv de plural sînt, în primul rînd, cele formate cu suf. *-ani*, *-eni* și *-ești: Botoșani*, *Focșani*, *Roșcani*, *Vutcani; Gheorghieni*, *Petroșeni*, *Urziceni*, *Vultureni; București*, *Ionășești*, *Ploiești*, *Vizurești*, apoi altele, cu desinența *-i* (întocmai ca la substantivele comune de genul masculin,

[1] Cf. omonimul popular *cinste*, cu plur. *cinsturi* « daruri aduse în cinstea unui individ » *(Graiul nostru* I, p. 138).

[2] La Creangă întîlnim *lînuri (boite)*, *cheburi (albe)*, *otrăvuri*, iar în *D-ale carnavalului*, *pomădur*.

[3] La Eminescu apare *cremeni*, pluralul lui *cremene* (a fost reluat de T. Arghezi).

dar avînd drept temă tot un nume de om), ca *Cernaţi*, *Huşi*, *Tîrzii*, în fine cele provenite din cuvinte existente în vocabularul limbii curente, precum *Cîmpurile*, *Fîntîni(le)*, *Gropile*, *Poieni*, *Rîpile*, *Ulmi* etc. Cu excepţia acestora din urmă, a căror situaţie e clară, căci ne trimit la existenţa, în locul respectiv, a mai multor obiecte din categoria celor desemnate de apelativul corespunzător, celelalte au formă de plural, pentru că arată pe urmaşii întemeietorului sau stăpînului aşezării omeneşti în discuţie[1] : *Focşani* « (descendenţi) ai lui Focşa», *Ionăşeşti* « ai lui Ionaş», *Cernaţi* « ai lui Cernat» etc. Formă de plural au adesea şi numele munţilor, mai exact spus ale masivelor şi lanţurilor de munţi, din cauza configuraţiei lor: *Alpii*, *Balcanii*, *Carpaţii*, *Pirineii* etc. Sîntem aşa de deprinşi cu acest aspect al numelor de munţi, încît dăm cîteodată formă de plural unor nume care în limba lor de origine stau la singular. Este, de pildă, cazul munţilor *Urali* din U.R.S.S.: în ruseşte se spune *Ural*[2].

N u m e d e s ă r b ă t o r i: *Florii*, *Paşti*, *Probajini* (= Schimbarea la faţă, 6 august), *Rusalii* ş.a. Al doilea dintre acestea este tratat, sub forma *Paşte*, ca singular, cum rezultă, între altele, din zicala populară *Crăciunul sătul(ul)*, *Paştele fudul(ul)*. Confuzia de număr vine, cu siguranţă, de la forma articulată a acestui cuvînt: *-le* este articol masculin la singular şi feminin la plural, aşa că *Paştile* (în sec. XVI se întîlneşte numai plur. *Paşti)* a putut fi simţit cu atît mai uşor ca singular, cu cît *-i* neaccentuat se preface adesea în *e* (şi invers). A lucrat, desigur, şi analogia numelor de sărbători cu formă de singular (în primul loc *Crăciun*, vezi zicala citată), mult mai numeroase decît cele cu formă de plural.

N u m e d e o b i e c t e a l c ă t u i t e d i n d o u ă p ă r ţ i i d e n t i c e: *cleşte*, *foarfeci*, *iţari*, *ochelari*, *pacheşti*[3] *(= bretele)*, *pantaloni*, etc. Din cauză că astfel de obiecte sînt totuşi unice, se întîmplă ca numele unora dintre ele să se întrebuinţeze şi sub forma de singular. Astfel se spune *un cleşte* (căruia îi corespunde un plural nou *cleşti)*, *o foarfecă* şi *un foarfec(e)*, ba chiar *un ochelar* şi *un pantalon*[4].

S u b s t a n t i v e c o l e c t i v e: *cîlţi*, *coclauri*, *icre*, *iţe*, *jumări*, *măruntaie*, *mendre*, *moaşte*, *moravuri*, *nazuri*, *ogrinji* (ce rămîne nemîncat din paiele sau fînul dat vitelor), *zîmbre*, *zori* etc. Şi aici întîlnim adesea forma de singular alături de a pluralului: *coclaur* (mai ales la scriitorii care nu cunosc, probabil, decît din cărţi acest cuvînt), *icră* (despre un pămînt negru şi moale se spune *cum e icra)*, *jumară*, *morav* ş.a.

---

[1] Aşa a fost la început de tot. Pe urmă, populaţia s-a amestecat cu oameni veniţi de aiurea, dar numele satului (sau al oraşului, care la început a fost, de obicei, tot un sat) a rămas.

[2] Alecsandri are o poezie *Balcanul şi Carpatul*, unde personifică munţii respectivi şi de aceea trebuie să folosească forma de singular (neexistente în realitate) a numelor lor.

[3] Cuvînt popular în Moldova (din rus. *podtiažka*, care, la plural, înseamnează « bretele»).

[4] Acesta din urmă, se pare, exclusiv în vorbirea celor influenţaţi de cuvîntul franţuzesc corespunzător, care are numai singular.

Așadar constatăm și în cazul substantivelor pluralia tantum, întocmai ca la singularia tantum, destul de numeroase « abateri » de la regulă, adică depășirea cadrului în care ni se pare, judecînd după formă, că ar trebui să rămînă substantivul. Faptul dovedește că realitatea este de multe ori alta decît ne-o închipuim, sau, mai exact spus, că ea își schimbă aspectele cu care sîntem deprinși și, în consecință, limba trebuie să i se conformeze.

§ 4. C a z u l. Cînd ne-am ocupat de categoriile gramaticale, am arătat care sînt cazurile substantivului (și ale tuturor cuvintelor cu valoare substantivală), precum și funcțiunile lor principale. Aici vom vedea unele fapte mai importante în legătură cu forma cazurilor și cu funcțiunile lor sintactice.

N o m i n a t i v u l este înainte de toate cazul subiectului, adică al acelei părți de propoziție despre care se spune ceva. În această calitate el prezintă obiectul desemnat de substantiv ca autor al acțiunii exprimate de un verb, ca cel care o suferă și ca posesor al unei însușiri care îi este atribuită cu ajutorul unui verb copulativ (*a fi* ș.a.). Potrivit legii sau regulii congruenței, subiectul se acordă cu predicatul. Cînd predicatul este un substantiv (sau alt cuvînt avînd valoare substantivală), acordul lui cu subiectul se face în număr, gen și caz. De aceea nominativul este și cazul predicatului nominal (adică, mai exact spus, al numelui predicativ) [1]. În sfîrșit, nominativul funcționează și ca apoziție: cînd atributul substantival nu depinde de subiectul pe care-l determină, ci se găsește față de el în raportul de inerență (la fel cu predicatul nominal), el stă în cazul nominativ [2].

Rezultă că nominativul este un caz independent (sau « direct » = casus rectus), în sensul că prezența lui în propoziție nu atîrnă de prezența altui cuvînt (nici chiar de a predicatului, cum am arătat în nota 1).

Asemănător cu el din acest punct de vedere este v o c a t i v u l. Nici acesta nu depinde de vreun alt membru al propoziției. Mai mult decît atît: vocativul nu implică măcar existența unui cuvînt de care să se lege (cum se leagă subiectul de predicat). De aceea vocativul este mai independent chiar decît nominativul, căci, folosit singur (ceea ce se întîmplă foarte des), are un înțeles propriu-zis, însemnează ceva sintactic vorbind, pe cînd nominativul, fără alt cuvînt pe lîngă el, are numai înțelesul lexical pe care-l are substantivul și la celelalte cazuri [3].

---

[1] Spre deosebire de celelalte părți ale propoziției, subiectul și predicatul nu sînt între ele nici coordonate, nici dependente, ci « inerente », adică indisolubil legate unul de altul: existența subiectului implică existența predicatului, și invers.

[2] Între apoziție și predicatul nominal exprimat printr-un subtantiv deosebirea este numai formală: pentru a putea fi predicat propriu-zis, substantivul are nevoie de un verb, care îl « leagă » de subiect (și de aceea se cheamă verb copulativ); dacă lipsește verbul și substantivul se alipește la subiect prin simplă juxtapunere, avem apoziție. Să se compare *prietenul meu este doctor* și *prietenul meu doctor(ul)* : în ambele construcții spunem exact același lucru despre subiect *(prietenul meu)*, și anume îi arătăm calitatea de *doctor*.

[3] Independența sintactică a vocativului se arată, în vorbire, printr-o intonație specială, însoțită de o pauză, iar în scris, prin punctuație (virgulă sau semnul exclamației).

Funcțiunea vocativului este de « chemare »: cu ajutorul lui « chemăm » obiectul exprimat de substantiv sau ne « adresăm » lui. Vocativul are valoarea unei propoziții sau fraze întregi, imperativă sau deziderativă, căci arată fie o poruncă, fie o dorință a vorbitorului. Așa se explică asemănarea lui pe de o parte cu interjecția, pe de alta cu imperativul [1]. De altfel vocativul apare deseori însoțit de o interjecție (cînd simțim nevoia să dăm sentimentelor noastre o expresie mai puternică: *Vai! tovarășe, ce bine că ai venit!*) sau de un imperativ (cînd vorbitorul vrea să-și exprime deplin gîndirea: *copii, veniți la mine!*)[2].

G e n i t i v u l, d a t i v u l ș i a c u z a t i v u l alcătuiesc categoria cazurilor dependente (« oblice » sau « indirecte »), întrucît existența lor atîrnă de existența altor membre ale propoziției, pe care ele le determină. Toate trei arată raporturi între obiecte: genitivul între obiecte propriu-zise (exprimate, adică, prin substantive), dativul și acuzativul între obiecte și acțiuni. Intervine, deci,categoria sintactică a « regimului »: aceste cazuri depind (sînt « conduse » sau « stăpînite »), primul de un substantiv sau adjectiv, celelalte două de un verb.

Iată funcțiunile lor cele mai obișnuite. G e n i t i v u l arată: 1) apartenența sau posesiunea (genitivul posesiv): obiectul exprimat de substantivul pus la genitiv este posesorul celuilalt obiect (*vrednicia tovarășului*)[3]: 2) originea, proveniența sau descendența (genitivul originii): substantivul în genitiv arată că obiectul respectiv este punctul de plecare al celuilalt (*provestirile lui Sadoveanu, copiii mamei*)[4]: 3) cînd înțelesul substantivului determinat de un genitiv conține o nuanță verbală (ceea ce se întîmplă totdeauna la infinitivele lungi devenite substantive), avem un genitiv subiectiv sau obiectiv, după cum raportul este activ sau pasiv (*hotărîrea Partidului* — genitiv subiectiv, căci genitivul arată pe autorul acțiunii exprimate de substantivul infinitival; *exploatarea omului* — genitiv obiectiv, întrucît genitivul desemnează pe cel care suferă efectele acțiunii conținute în substantivul regent). Aceste două specii de genitiv seamănă, din punct de vedere strict sintactic, după cum ne spun numele lor, unul cu subiectu (*hotărîrile Partidului* = *Partidul hotărăște*), celălalt cu obiectul direct (*exploatarea omului* = *omul este exploatat*, adică *pe om îl exploatează*). Faptul se datorește naturi morfologice a substantivelor infinitivale: originea lor verbală le face să păstreze destul de clară ideea de acțiune, ceea ce duce la sensuri sintactice perfect identice cu acelea pe care le are substantivul cînd se leagă de un verb propriu-zis, iar nu de un infinitiv substantivat.

---

[1] Care au și ele o intonație anumită și totodată se separă, în scris, de restul propoziției sau al frazei prin semne de punctuație.

[2] Cu privire la vocativ, vezi articolul Laurei Vasiliu în *Studii de gramatică* I, București 1956, p. 5 urm.

[3] Raportul seamănă cu acela dintre un substantiv și adjectivul care-l determină ca atribut (*tovarăș vrednic*).

[4] Între acest genitiv și cel precedent există multe elemente comune, în sensul că și genitivul originii implică existența ideii de posesiune.

D a t i v u l este cazul obiectului gramatical indirect, adică al obiectului care participă la acțiunea subiectului, în calitate nu de țel (țintă), ci de scop al acțiunii. Altfel spus, substantivul pus la cazul dativ arată pentru cine (în folosul sau în paguba cui) săvîrșește subiectul acțiunea respectivă[1]. De ex. *dau tovarășului un sfat*; *copiilor le plac jucăriile; pacea este scumpă tuturor oamenilor muncii* etc. Deoarece participantul, în acest sens, la acțiune este totdeauna o persoană (sau un lucru asimilat cu persoanele), dativul are un caracter personal foarte precis, deosebindu-se astfel de acuzativ, care poate fi considerat, drept cazul « lucrurilor ». Obiectul desemnat printr-un substantiv în dativ este nu numai pasiv (întrucît suferă urmările acțiunii), ci și activ, tocmai prin faptul că participă sau este interesat la săvîrșirea ei. De aceea raportul exprimat de dativ este un raport de reciprocitate între subiectul propoziției (= autorul acțiunii) și obiectul desemnat de substantivul pus la dativ. *Dau tovarășului un sfat* însemnează că eu (subiectul) dau și tovarășul (obiectul indirect) primește sfatul. Tot așa în *tata spune copiilor povești* acțiunea « a spune » este săvîrșită de subiect *(tata)* și transmisă obiectului indirect *(copiilor)*, care o ascultă.

Din cauza acestui caracter al lui, dativul se construiește obișnuit cu verbe și cu adjective, cum rezultă și din exemplele de mai sus[2], sau cu echivalentele lor sintactice. Căci atît verbul, cît și adjectivul pot atribui ceva unui obiect (= dativului): verbul, sub forma sau, mai bine zis, prin mijlocirea unei acțiuni, adjectivul sub forma unei însușiri. Deoarece între « atribuire » și « posesiune » există elemente semantice comune, dativul poate apărea în locul genitivului. De pildă: *mamei îi sîngeră inima de durere la vestea morții fiului ei* pentru *inima mamei sîngeră la vestea morții fiului ei*. Construcția cu dativul este mai expresivă (și de aceea preferată), prin faptul că face să participe la acțiunea exprimată de verb obiectul exprimat prin dativ (« mama »), nu posesiunea acestui obiect (« inima »). Acest exemplu arată clar caracterul « personal » al dativului, asupra căruia am insistat mai sus (indiferent dacă substantivul respectiv desemnează o « persoană » în sens strict sau un lucru).

A c u z a t i v u l este, înainte de toate, cazul obiectului gramatical direct, exprimă, adică, obiectul (ființă sau lucru) asupra căruia se îndreaptă sau lucrează nemijlocit acțiunea săvîrșită de subiect. Spus mai scurt, obiectul desemnat de substantivul pus la acuzativ este țelul sau ținta acțiunii. Prin această funcțiune a lui, acuzativul se opune nominativului, care-i cazul subiectului: la un capăt al liniei care ar înfățișa acțiunea se găsește nominativul (= subiectul), la celălalt capăt, obiectul direct (= acuzativul), primul ca punct de plecare, al doilea ca punct de sosire al acțiunii. Existența acuzativului depinde de aceea a unui verb, și anume a unui verb tranzitiv, fiindcă numai acțiunile exprimate de verbele tranzitive pot să fie îndreptate sau să lucreze nemijlocit asupra unui obiect.

[1] Sau cui îi este destinat (cui i se dă sau i se ia) conținutul predicatului nominal.

[2] *Pacea este scumpă tuturor oamenilor muncii* devine, după ce lăsăm verbul copulativ *este* la o parte *pacea, scumpă tuturor oamenilor muncii*, de unde se vede că dativul este cerut de adj. *scumpă*.

Dată fiind opoziția, amintită mai sus, dintre acuzativ și nominativ, aceste două moduri își schimbă reciproc rolurile, atunci cînd verbul propoziției devine pasiv din activ, cum a fost la început, sau invers. Astfel propoziția *conștiința oamenilor cinstiți de pretutindeni a condamnat sever crimele comise de hitleriști* se poate transforma în *crimele comise de hitleriști au fost condamnate sever de conștiința oamenilor cinstiți de pretutindeni.* În prima construcție cu verb activ, subiectul (= nominativul) este *conștiința* (urmat de toate determinantele lui), iar obiectul direct (= acuzativuul) *crimele;* în a doua, cu verb pasiv, fostul subiect *(conștiința)* s-a transformat în « obiect »[1], iar fostul obiect *(crimele)* în subiect[2].

Să vedem raporturile exprimate de acuzativ ca obiect direct. Cel mai obișnuit a fost oarecum amintit în definiție, anume țelul sau ținta acțiunii: *părinții își iubesc copiii; să condamnăm războiul!*; *rog pe tovarăși să mă ajute* etc. Alt raport este acela de « mijloc » sau de materie a acțiunii, în construcții ca *beau apă: țăranul macină porumb; arcașul aruncă săgeata.*[3] De asemenea exprimă acuzativul rezulttul (efectul sau produsul) acțiunii, ceea ce s-a urmărit prin săvîrșirea ei: *Sadoveanu a scris un nou roman; construim hidrocentrale pentru electrificarea țării; vom alege pe cei mai buni tovarăși în conducerea sindicatului.* Nu-i greu de văzut că aceste două ultime raporturi sînt, de fapt, aspecte, mai mult ori mai puțin speciale, ale raportului fundamental, acela de țintă sau țel al acțiunii.

Pe lîngă funcțiunea de obiect direct, care este cea mai răspîndită, acuzativul îndeplinește și altele, mai puțin importante. Cu verbele care arată o mișcare, el exprimă extinderea acesteia în spațiu sau în timp: *am urcat de mai multe ori Ceahlăul; trebuie să muncim zi și noapte; voiu lipsi o săptămînă din București.* Cînd e vorba de timp, acuzativul indică și momentul în care ea se săvîrșește (nu numai durata ei): *Duminică plec la țară; anul trecut n-am avut fructe multe.* În sfîrșit, acest caz arată și măsura, greutatea sau prețul obiectelor: *revista « Viața Romînească » costă cinci lei exemplarul; un miel gras cîntărește 7—8 kilograme; vîrful Omul are 2508 metri.*

Ar fi de adăugat că acuzativul precedat de prepoziții exprimă tot felul de raporturi, în primul rînd raporturi circumstanțiale sau adverbiale (de loc, timp, mod, cauză etc.). Astfel de cazuri diferă formal (din cauza prepoziției) și sintactic de ceea ce trebuie să înțelegem prin acuzativ (deși, din acest ultim punct de vedere, ele și seamănă cu unele dintre cele discutate aici).

După discutarea principalelor funcțiuni ale cazurilor, rămîne să vedem ce mijloace formale folosește limba noastră pentru îndeplinirea acestor funcțiuni[4]. Avem, în primul rînd, desinențele. Ele sînt foarte puțin numeroase,

[1] Într-un obiect « activ », dacă-i putem spune așa (= complement de agent), întrucît săvîrșește el însuși acțiunea.

[2] În subiect « pasiv », care suferă, nu săvîrșește, acțiunea.

[3] Obiectul exprimat de substantivele puse la acuzativ în aceste exemple arată « mijlocul » sau « materia » folosită de subiect pentru săvîrșirea acțiunii îndrep ate asupra obiectului.

[4] Poate părea curios, la prima vedere, că, deși sîntem la morfologie, am început studiul cazurilor pornind dela funcțiunile, iar nu dela formele lor. În introducerea la partea de « Gramatică » din cursul

mai ales dacă le comparăm cu cele din limba latină sau din rusă. Situația a fost de la început aceeași. Vreau să spun că pierderea marii majorități a desinențelor cazuale s-a produs încă din latina tîrzie, cum dovedesc toate limbile romanice apusene, care au și mai puține desinențe decît a noastră.

Se poate spune că limba romînă posedă numai trei desinențe cazuale: una, la genitiv-dativul singular al substantivelor feminine; alta, la vocativul singular al substantivelor masculine; a treia, la vocativul singular al substantivelor feminine. Nominativul și acuzativul singular al femininelor, toate cazurile (minus vocativul) de la singularul masculinelor, precum și toate cazurile (inclusiv vocativul) pluralului ambelor genuri[1] sînt lipsite de desinențe Aceasta însemnează că la plural substantivele, indiferent de gen, au o singură formă și că aproape tot așa se prezintă situația la singularul masculinelor, unde, cu excepția vocativului, celelalte patru cazuri nu diferă formal unul de altul. În rezumat, avem trei forme cazuale la feminin singular, și anume: una pentru nominativ-acuzativ, a doua pentru genitiv-dativ, a treia pentru vocativ; două forme la masculin singular, dintre care una pentru nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, cealaltă pentru vocativ; o singură formă la pluralul masculin și feminin pentru toate cazurile. Dacă nu pierdem din vedere că vocativul apare, în general, rar, din cauză că cele mai multe substantive nu se pot întrebuința la acest caz, iar o bună parte dintre cele care se întrebuințează la vocativ nu posedă o formă specială, ci se folosesc de forma nominativului, putem spune că în limba vie de astăzi acest caz este destul de slab reprezentat.

De ce vorbim totuși de cinci cazuri, cînd situația este așa cum o înfățișăm aici? Categoria gramaticală a cazului este, în primul rînd, o categorie sintactică, și am văzut destul de amănunțit acest lucru, cînd am arătat funcțiunile cazurilor. Din punct de vedere sintactic, limba romînă posedă tot atîtea cazuri cît și latina, ba chiar ca și rusa (aceasta are șapte cazuri, deci unul în plus față de latină): raporturile sintactice cunoscute în latinește și în rusește există și în romînește, numai că, de cele mai multe ori, ele sînt exprimate prin alte mijloace decît prin desinențe. Sîntem, prin urmare, îndreptățiți să vorbim de cinci cazuri[2] în limba noastră, căci ne conformăm astfel realității. Numai formal ele sînt mai puțin numeroase, dar acest aspect al problemei are o importanță secundară. Situația descrisă pînă aici este produsul dezvoltării istorice a limbii latine devenite cu vremea limbă romînă. Prin pierderea consoanelor finale, formele cazurilor s-au confundat unele cu altele, ceea ce a dus la împuținarea lor, așa cum am arătat.

Să vedem acum desinențele cazuale păstrate. Masculinul singular are desinență propriu-zisă numai la vocativ și numai dacă substantivele respective apar-

---

nostru am arătat că între morfologie și sintaxă există o legătură indestructibilă, care, în împrejurarea de față, se traduce prin necesitatea de a da mai întîi definiția cazurilor și după aceea formele lor.

[1] Neutrul merge, cum știm, din punct de vedere formal, la singular cu masculinul și la plural cu femininul.

[2] Poate și de mai multe.

țin declinării a doua (terminată în *u* sau consoană): *băiete*, *tovarășe* etc.[1]. Acest *-e* este continuatorul vocativului latinesc de declinarea a II-a: *amice*, *domine* etc., care a găsit un sprijin în vocativul vechi slav cu aceeași desinență *-e*, atunci cînd a început conviețuirea slavilor cu populația romanizată de prin părțile noastre. (Această explicație se bazează pe faptul că vocativul feminin în *-o* este produsul exclusiv al influenței vechi slave.) Celelalte cazuri au, după cum am spus, o singură formă, fără desinență propriu-zisă, ci numai cu ceea ce noi numim în mod obișnuit terminație (*u* sau consoană).

Cum s-a ajuns la această formă unică pentru toate cazurile (afară de vocativ)? S-au emis două păreri. După una, cea mai veche (este a lui Fr. Diez, întemeietorul lingvisticii romanice), această formă continuă acuzativul latinesc (și nu numai de decl. II, și nici numai la masculine) [2]. Astfel cuvinte ca rom. *bărbat*, *fiu* etc. provin din lat. *barbatum*, *filium*, acuzativul lui *barbatus*, *filius*, care, pierzînd pe *-m*, au devenit mai întîi *bărbatu*, *fiiu* (bisilabic, cu *u* vocalic) și apoi *bărbat fiu* (monosilabic). După a doua părere (emisă de filologul italian Fr. D'Ovidio), forma unică a substantivului romanic este produsul unui amestec al mai multor forme cazuale latinești, ca urmare a dispariției consoanelor finale. *Barbatus*, de pildă, a ajuns să sune *barbatu* nu numai la acuzativ, ci și la nominativ (căci și *-s* a căzut în limba latină tirzie), apoi la dativ și ablativ, al căror *-o (barbato)*, fiind final și neaccentuat, s-a prefăcut în *u*[3]. Așadar, patru din cele șase cazuri au căpătat, pînă la urmă, aceeași formă, care s-a impus genitivului.

Această ultimă explicație corespunde mai bine realității, nu numai pentru că satisface legile fonetice, ci și pentru că e greu de admis că dintre toate cele patru cazuri care ajunseseră să aibă exact aceeași formă s-a transmis numai unul (și anume acuzativul). Să nu uităm că morfologia alcătuiește un sistem foarte bine închegat, ceea ce înseamnă că diversele forme flexionare ale aceluiași cuvînt se găsesc într-o strînsă legătură unele cu altele și, în consecință, se sprijină și totodată se influențează reciproc. Analogia lucrează cu o mare forță în interiorul aceleiași flexiuni, și, de obicei, formele mai numeroase hotărăsc cu privire la soarta celor mai puțin numeroase

Ceea ce am spus despre masculinele în *-u* și în consoană este valabil și pentru cele în *-e*, care au la bază substantive de decl. III latinească. Rom. *cî(i)ne* provine din *canis*, care a pierdut consoanele finale la cazurile cu terminație consonantică (nominativ, vocativ și genitiv *canis*, acuzativ *canem)* și apoi a prefăcut în în *e* pe *i* neaccentuat, încît a devenit, pînă la urmă, *cane*, de unde rom. *cîne* [4].

---

[1] Cele de declinarea a III-a, terminîndu-se în *-e*, au la vocativ aceeaşi finală ca la toate celelalte cazuri. (Altă desinență propriu-zisă de vocativ afară de *-e* nu avem la masculin.)

[2] Diez avea în vedere toate limbile romanice.

[3] În italiană a rămas ca *o*, în schimb, *-u* dela nominativ şi acuzativ s-a transformat în *o*.

[4] La substantivele de acest fel situația a fost şi mai favorabilă pentru ivirea unei singure forme prin confuzia cazurilor, căci acestea toate se terminau în *e* sau *i* după dispariția consoanelor finale. (La decl. II, genitivul şi vocativul se deosebeau de celelalte.)

La fel s-au petrecut lucrurile, în linii mari, și la pluralul masculinelor de declinarea a II-a: lat. *barbati* a devenit forma unică, grație faptului că vocativul era identic cu nominativul, iar dativ-ablativul *barbatis* a pierdut pe *s*. În ce privește pluralul celor de declinarea a III-a, lucrurile se prezintă, aparent, mai puțin clar. Subst. *canis*, de ex., făcea la nominativ, acuzativ și vocativ *canes*, la genitiv *canum*, iar la dativ-ablativ *canibus*. Cele trei cazuri cu formă identică au putut «învinge» pe celelalte, întrucît nominativul și acuzativul apăreau (și apar în tot felul de limbi) mai des decît oricare altele. Dar *canes* trebuia să dea rom. *cîne*, potrivit legilor fonetice. De aceea unii lingviști au crezut că nu pot ocoli această dificultate decît recurgînd la șa zisa latină arhaică, în care desinența cazurilor aici în discuție era *-is* (cu *-i* lung). Ipoteza este inutilă, în primul rînd pentru că, chiar dacă forme și cuvinte vechi se transmit adesea la mari distanțe în timp, ele se păstrează în cîte un grai izolat, și nu văd cum arhaicul *-is* ar fi putut ajunge dintr-un asemenea grai latinesc în ținuturile din răsăritul imperiului care au fost romanizate mai tîrziu decît cele din apus. Afară de asta, lingviștii care invocă în situația de față latina arhaică se contrazic pe ei înșiși, întrucît de obicei ei uzează și chiar abuzează în explicațiile lor de noțiunea «latină populară», care însemnează tocmai un aspect tardiv, deci «nou», al limbii latine. Pentru a ieși din această situație, e destul să ne gîndim că un plural «regulat» *cane* (< *canes*) nu se putea menține, din cauză că se confunda cu singularul și de aceea a devenit *cani*, după modelul substantivelor de declinarea II-a, care aveau la plural desinența *-i*. (Confuzia între cele două numere exista și la femininele declinării a III-a, tip *vulpes*, care s-au modelat după masculine: deosebirea de gen nu putea împiedica adoptarea desinenței *-i*, specific masculină, la feminine, pentru că eventuala confuzie a genurilor era mai puțin gravă decît confuzia pluralului cu singurul. De altfel și la singular cele două genuri, ba chiar toate trei — căci și neutrul se termină în *-e* — au avut și au încă pînă astăzi forme identice, fără ca limba să fie stingherită în îndeplinirea scopului ei, care este înțelegerea.)

Femininul singular posedă, după cum am mai spus, trei forme cazuale. Una în *-o*, la vocativ, primită din limba veche slavă, care cunoaște în mod obișnuit această desinență la vocativul femininelor terminate la nominativ în *-a* (tip *žena* «femeie»). Această explicație, propusă de Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* I, p. 244, a fost acceptată, pînă la urmă, de către toți lingviștii[1], întrucît se impune prin forța lucrurilor: latina nu avea un vocativ în *-o*,

[1] A. Philippide susținea, la cursurile sale, că *-o* este interjecția *o!* Această părere, pe care înaintea lui Philippide a emis-o Fr. Miklosich, nu poate fi primită, pentru motivul că interjecția *o!* nu se întrebuințează nici astăzi prea mult (poate chiar de loc) în vorbirea populară, şi, afară de asta, ea nu stă după substantiv, cum ar fi trebuit, pentru a se putea aglutina cu el. Că altfel nu-i imposibilă transformarea unei interjecții în desinență (mai exact spus, într-o finală cu valoare morfologică), dovedeşte vorbirea populară din Moldova de nord, unde vocativul unui substantiv de felul lui *mămucă* face *mămucăi!* (cu accentul pe silaba finală), rezultat din *mămucă hăi!* Cf. şi *mamăi!*, *tatăi!* în aceeaşi regiune.

iar limba populației autohtone din părțile noastre pare foarte puțin probabil să-l fi avut. Chiar dacă nu uităm că structura gramaticală se păstrează foarte bine de-a lungul unei serii de epoci, încă nu putem respinge explicația aici în discuție, pentru motivul că încrucișările lingvistice pot provoca modificări și în structura gramaticală, foarte puțin numeroase și neesențiale, e adevărat, dar le pot provoca. A doua formă este a nominativului și acuzativului și se termină, după declinarea căreia îi aparțin substantivele, în *-ă*, *-(e)à*, *-i* și *-e*. La baza ei stă forma latinească născută din contopirea tuturor cazurilor, afară de genitiv-dativ (la decl. I) și de dativ (la decl. III). A treia formă aparține genitivului și dativului și are desinența *e* la substantivele în *-ă (casă-case)*, *-le* la cele în *-(e)à* și *-i (măsea -măsele, basma-basmale, zi-zile)* și *-i* la cele în *-e (vulpe -vulpi)*. Trebuie adăugat că desinența *i* apare și la numeroase feminine terminate în *-ă (limbă-limbi)*. Această formă a fost explicată în două feluri. Explicația mai veche, pe care n-o mai acceptă nimeni astăzi, aparține lui Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Vokalismus* III, Wien 1883, p. 15 și, după el, lui A. Philippide, *Originea Romînilor* II, p. 409—410[1]. Acești lingviști pornesc de la ideea că substantivele latinești de decl. I au rămas cu o singură formă (în *-ă*) la toate cazurile, cum dovedesc limbile romanice apusene, care n-au cunoscut și nu cunosc forme diferite pentru nominativ (eventual și acuzativ) de o parte, genitiv-dativ de altă parte. Rom. *casă*, la început formă unică pentru toate cazurile, a devenit *case* în legătură cu articolul definit de genitiv-dativ *ei*, care se alipea la sfîrșitul substantivului (cf. v. rom. *Sarăei*, *strămoașăei)*: din *casăei* a rezultat *caseei (ă > e* sub inflența lui *e* următor), apoi *casei* (prin contragerea celor doi *e*) și, în fine, nearticulat, *case (-i* a fost simțit ca articol el singur, nu cu *e* precedent împreună)[2]. Cum această formă era identică cu pluralul, s-a întins identitatea dintre gen.-dativ singular și întreg pluralul și la substantivele feminine de decl. III, adică, altfel spus, a luat naștere în cadrul acestei declinări o formă de genitiv singular egală cu pluralul (mai înainte, toate cazurile singularului sunau *vulpe)*. Cealaltă explicație o găsim la W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* II, p. 25 urm. și la E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, ed. III (Paris 1930), p. 227 urm., care discută problema pentru toate limbile romanice, apoi la H. Tiktin, *Altrumänisches Elementarbuch*, Heidelberg 1905, p. 75 urm[3]. După acești lingviști, *case* provine din lat. *casae*, forma de genitiv-dativ, care, fiind clar deosebită de *casa* (rezultat din celelalte patru cazuri), nu s-a putut confunda cu aceasta. Unii dintre ei susțin că rom. *case* continuă numai dativul latinesc, căci genitivul s-a pierdut, fiind înlocuit fie prin construcții prepoziționale (mai ales

[1] Înainte de această operă, în *Principii de istoria limbii*, p. 58 urm.

[2] S-a mai arătat că articolul definit a fost, un timp, nu numai enclitic, ci şi proclitic: *caseei* şi *ei case*, fapt care a contribuit şi el la naşterea lui *case*.

[3] O lucrare de ansamblu, destul de veche, privitoare la formele cazuale de singular ale limbii noastre, este a lui E. Bacmeister, *Die Kasusbildung des Singular im Rumänischen (IV. Jahresbericht des Instituts fur rumänische Sprache zu Leipzig*, p. 1 urm.).

de + ablativ), fie prin dativ (genitivul posesiv se apropie ca sens de dativ). Tot din dativul latinesc (și numai din dativ, afirmă lingviștii citați) a ieșit și gen.-dativul singular al declinării III: *vulpi* > *vu'pi*[1]. Această părere este astăzi primită de toți lingviștii, fie și cu rezerva, neesențială, pe care o fac unii că, cel puțin la decl. I, forma de genitiv-dativ singular are la bază nu numai dativul, ci și genitivul latinesc.

În legătură cu forma de genitiv-dativ singular la feminin ar mai fi de spus, ceea ce, de altfel, se înțelege de la sine, că substantivele care au forme duble (eventual triple) la plural prezintă astfel de forme și la gen.-dativ singular, dată fiind identitatea constatată mai sus[2]. Astfel *boală*, *roată* etc. fac la gen.-dativ singular și *boale*, *roate*, dar și *boli*, *roți*, după cum pluralul sună *boale*, *roate*, sau *boli*, *roți*. Tot așa *manta-mantale*, *mantăli*, *mantăi*.

Tot ce am spus pînă aici despre cazurile substantivului romînesc corespunde, în linii mari, regulilor morfologice ale limbii romînești de astăzi și, pot adăuga, din toate timpurile, căci, în aproximativ o mie de ani de cînd a luat ea naștere, nu s-au produs schimbări importante în structura ei gramaticală.

Ar mai fi de relevat cîteva fapte de amănunt interesante prin situația lor specială. Unele substantive latinești ni s-au transmis sub forma nominativului. Aceasta s-a întîmplat numai cu substantive imparisilabice aparținînd declinării a III-a latinești. Mai exact spus, numai la astfel de substantive, al căror nominativ[3] avea o silabă mai puțin decît celelalte cazuri, se poate constata că forma lor romînească are la bază nominativul. Ele sînt, între altele, *drac* < *draco*, *împărat* < *imperator*, *oaspe* < *hospes*, *jude* < *judex*, *om* < *homo*, *soră* (v. rom. *soru*) < *soror*. Observăm ușor că toate sînt nume de ființe (una, imaginară, dar tot așa de vie pentru mintea omului primitiv, stăpînită de superstiții și misticism), ba încă de ființe umane[4], deci active prin excelență. Acest fapt explică păstrarea nominativului, a cazului-subiect, care indică pe autorul acțiunii săvîrșite de predicat. Astfel de substantive se întrebuințau, din cauza conținutului lor, mai des la nominativ decît la celelalte cazuri. Au intervenit, desigur, și împrejurări de natură pur formală, în legătură cu aspectul fonetic și morfologic sau cu folosirea lor în frază. Căci altfel nu putem înțelege de ce s-a păstrat nominativul

---

[1] În ce privește substantivele feminine de declinarea I terminate în *-ea*, situația este aceeași ca la toate celelalte: gen.-dativul singular și pluralul sînt identice (lat. *maxillae* a dat regulat în romînește *măsele)*.

[2] Această identitate nu există absolut totdeauna. Unele neologisme, cu finala *-oare*, apar adesea, la genitiv-dativ articulat, sub forma *-oarei* (în loc de *-orii*, cum cere structura fonetic-gramaticală a limbii noastre): *amploarei*, *favoarei*, *grandoarei*, *teroarei* etc. Trebuie să preferăm aspectele «regulate»: *amplorii*, *favorii* etc. De altfel, la gen.-dativ nearticulat, nimeni nu spune (unei) *amploare*, (unei) *favoare* etc. *Mirosul floarei* (la Creangă) are sens colectiv: nu-i vorba de o floare oarecare (sau anumită), ci de «floarea teiului», adică de toate florile lui considerate împreună. (Cf. *pomi în floare.)*

[3] Și vocativ, care nu poate intra în discuție.

[4] Oamenii superstițioși își imaginează diavolul nu numai sub chipul unui om, ci și cu felul de a fi al omului (rău, bineînțeles).

numai la numele de ființe înșirate mai sus, iar nu și la altele care se găseau în aceeași situație, mai ales că, alături de ele, găsim substantive de felul lui *cap* < *caput*, *sînge* < *sanguis*, *secetă* < *siccitas*, *șarpe* < *serpens*, pentru care nu este posibilă o explicație asemănătoare, în legătură cu sensul lor (afară de ultimul, celelalte sînt nume de lucruri) [1].

În condiții sintactice speciale ni s-a transmis uneori și genitivul latinesc. Este vorba de numele primelor cinci zile ale săptămînii: *luni*, *marți*, *miercuri*, *joi* și *vineri*, care provin din lat. *Lunae*, *Martis*, *Mercurii*, *Jovis* și *Veneris*. Toate aceste forme de genitiv au fost, la început, determinantele substantivului *dies*: se spunea, adică, *Lunae dies* (= ziua lunii, astrul nocturn), *Martis dies* (= ziua zeului și planetei Marte) etc., iar după un timp *dies* a fost lăsat la o parte, întrucît se subînțelegea [2].

Afară de desinențe, limba noastră folosește și alte mijloace pentru a arăta diversele funcțiuni ale substantivului. Avem astfel prepozițiile, cu ajutorul cărora se exprimă raportul de complement circumstanțial (*în casă*, *pe stradă*, *la București*, *cu condeiul*, *peste o săptămînă*) și de obiect indirect (*despre copil*), apoi articolul (care, în cazul celui enclitic, joacă adesea rolul unei desinențe) și, în sfîrșit, cîteodată, ordinea cuvintelor (cf. *capra sare masa*, *iada sare casa*: substantivul pus înaintea predicatului e subiect, cel pus după predicat e obiect direct). Vezi cele spuse în § 3 al introducerii la « Gramatică ».

§ 5. D e c l i n a r e a. Limba romînă are trei declinări (sau clase de substantive), care corespund, în general, declinărilor I, II și III latinești, singurele existente în latina tîrzie (căci declinarea a IV-a a fost absorbită de a doua, iar declinarea a V-a de I-a [3]). Am arătat, incidental, și mai înainte că declinarea căreia îi aparține un substantiv se cunoaște după terminația acestuia la nominativul singular nearticulat. Avem astfel la declinarea I substantive terminate în *ă* (tip *casă* < lat. *casa*), în *eà* (tip *măsea* < *maxilla*, deveni mai întîi *măseauă*, cum dovedesc unele graiuri de peste munți și forma articulată *măseaua*), în *à* (tip *basma*) [4] și în *i* (unul singur: *zi* < *dies*). Marea lor majoritate sînt feminine, dar, alături de ele, există cîteva masculine: *beizadea* (nemaiîntrebuințat astăzi) [5], *pașă* (la fel), *popă*, *tată* [6], *vlădică*, apoi nume proprii terminate

[1] Părerea lui Al. Lambrior, *Carte de citire*, Iași 1893, p. XII urm., că limba noastră a avut o declinare « cu două cazuri », ca vechea franceză, de pildă (adică o formă pentru nominativ și alta pentru cazurile oblice), este greșită.

[2] Exact ca la *hibernum tempus* « timp de iarnă », care a « pierdut » pe *tempus* și s-a redus la *hibernum* > *iarnă*.

[3] Informațiile care urmează sînt destul de sumare, pentru motivul că noi nu facem aici o gramatică propriu-zisă a limbii romîne, deși faptele gramaticale invocate sînt numeroase. Interesează mai puțin amănuntele și mai mult problemele.

[4] Toate (sau aproape toate) sînt împrumuturi turcești, care, fiind terminate în *a* accentuat, au fost asimilate, morfologic vorbind, cu substantivele latinești în *-ea* accentuat. Substantive de origine turcească avem și cu terminația *eà*: *chiftea*, *chisea*, *ipingea*, *temenea* etc.

[5] Cu o situație specială, întrucît formal e feminin (*o beizadea — două beizadele*), iar ca sens, masculin.

[6] Are, în vorbirea curentă din anumite regiuni, și forme (analogice !) după decl. II: *tatu-tău*, *tatu-său*, *tatul femeii*.

în *ă* (sau *a*), ca *Dănilă*, *Păcală*, *Tîndală*, *Toma* etc. De declinarea a II-a țin substantivele terminate în *u* silabic (tip *socru* < *soc(e)rus)*, în *u* nesilabic (tip *fiu* < *filius)* și în consoană (tip *cal* < *caballus*, care, o bună bucată de vreme, a avut și el terminația *u)*. Toate sînt masculine și neutre. În declinarea a III-a intră substantive terminate în *e* și de toate trei genurile: *cî(i)ne* < *canis*, *vulpe* < *vulpes*, *nume* < *nomen*. Se poate spune, dacă luăm în considerație genul substantivelor, că declinarea I-a este, prin excelență, declinarea femininelor, a II-a, declinarea masculinelor (și neutrelor), iar a III-a, declinare amestecată, întrucît cuprinde substantive de genul masculin, feminin și neutru (cu predominarea celor două dintîi). Despre formele pluralului și ale cazurilor nu mai vorbesc, fiindcă ar însemna să repet lucruri deja spuse. Aș putea arăta numai că unele forme de plural par neregulate, întrucît nu primesc desinența respectivă, potrivit normelor obișnuite (la tema substantivului). Avem astfel pluralele *capete*, *nurori*, *oameni*, *oaspeți*, *surori* etc., de la sing. *cap*, *noră*, *om*, *oaspe*[1], *soră*. Aceste forme se explică istoric. Ele provin din pluralele latinești corespunzătoare *(capita*, *homines*, *hospites*, *sorores)*[2], care se deosebeau, mai mult ori mai puțin, în sensul unei « neregularități », de sing. *caput*, *homo*, *hospes*, *soror*.

Un număr de substantive feminine fac parte, aparent, din două declinări (I-a și a III-a), fiindcă au la singular două forme, mai exact două variante fonetice, una în *-ă*, alta în *-e*: *coajă-coaje*, *mătușă-mătușe* etc. În realitate, ele merg după o singură declinare, cum dovedește faptul că au atît la genitiv-dativ singular, cît și la toate cazurile pluralului, o singură formă *(coji*, *mătuși)*. Varianta în *-e* de la nominativ-acuzativ singular reprezintă o pronunțare dialectală, cum am constatat cu alt prilej. Deosebite întrucîtva de acestea sunt *imagine-imagină*, *margine-margină*, *origine-origină*, *secere-seceră*, la care a intervenit nu o pronunțare dialectală, ci influența pluralului: deoarece unui plural în *-i (imagini*, *margini*, *origini*, *seceri)* îi corespunde foarte des (astăzi din ce în ce mai des) un singular în *-ă*, s-a creat un singular nou, analogic, în *-ă*, alături de cel vechi și, trebuie să adaug, « corect » *(margine* < lat. *margo*, *-ginis*; *secere* < lat. *sicilis*; *imagine* și *origine* sînt neologisme, dar s-au conformat, în limba noastră, normei aplicate cuvintelor latinești moștenite: lat. *imago*, *-ginis* și *origo*, *-ginis*, nu pot suna în romînește decît *imagine* și *origine)*[3].

Și substantive masculine sau neutre prezintă situații asemănătoare, cu două forme de singular, care merg însă, într-adevăr, după două declinări (a II-a și a III-a)[4]: *berbec-berbece*, *pîntec-pîntece*, *sîmbur-sîmbure*, *șoarec-șoarece* ș.a. Tot

[1] Astăzi se spune mai mult *oaspete*, singular nou, refăcut după plur, *oaspeți*, potrivit tendinței de unificare a f rmelor aceluiași cuvînt, adică de înlăturare a deosebirilor prea mari dintre ele.

[2] *Nurori* este analogic, creat pe teren romînesc, după modelul lui *surori*, datorită înrudirii semantice a acestor două substantive.

[3] La Bălcescu întîlnim forma, foarte răspîndită astăzi, *origină*, care se explică prin franceză: dat fiind că substantivele franțuzești de genul feminin terminate în *-e* (« mut ») împrumutate de romîni au trecut, în general, la decl. I (cu finala *ă)*, frc. *origine* a putut deveni *origină*, în ciuda modelului latinesc.

[4] Lucru ușor, pentru că masculinele și neutrele au cîte o singură formă la ambele numere.

pluralul a intervenit aici pentru crearea unei a doua forme de singular. Destul de des se întîmplă ca aparținerea la două declinări să se datorească faptului că substantivul respectiv are forme de două genuri și, cîteodată, cu sensuri diferite: *amib(ă)*, *cartel(ă)*, *fapt(ă)*, *lăcat(ă)* etc. (Vezi lista de mai sus, § 2.) De astă dată cele două declinări sînt a II-a și I-a.

Cînd este vorba de împrumuturi recente, cu terminații neobișnuite în limba noastră, declinarea se prezintă destul de variată și, mai ales, șovăitoare. Am arătat, indirect, acest lucru în partea privitoare la lexic, unde m-am ocupat de adaptarea fonetică și morfologică a cuvintelor străine la structura limbii romîne. Aici voi da numai cîteva exemple. Substantivele (mai întotdeauna franțuzești) terminate în vocală accentuată se adaptează repede, întrucît accentul ușurează ivirea unui *u* nesilabic final[1] sau (în cazul lui *a* ori *e*) asimilarea cuvintelor respective cu cele vechi terminate în *à* și *eà*. Urmarea, din punct de vedere morfologic, este că unele se încadrează în declinarea a II-a, celelalte în declinarea I (aceasta, în general). De exemplu: *fichu* > *fișiu*, *pardessus* > *pardesiu*, *tableau* > *tablou* etc.; *purée* > *piurea* etc. Cînd vocala finală a împrumuturilor e neaccentuată, situația prezintă dificultăți de adaptare. Aceasta se întîmplă mai ales în cazul lui *o*: *radio*, *zero* etc. merg, evident, după declinarea a II-a (sînt de genul neutru și nu se termină în *e*, ca să intre în declinarea a III-a), dar alipirea desinenței de plural *(-uri)* și a articolului se face greu și fără succes deplin deocamdată. Cf. *radiouri*, *zerouri* alături de *radiul*, *zerul*. Este sigur că intervin și sunetele învecinate, fie pentru a ușura, fie pentru a îngreuia adaptarea. Căci altfel nu se poate explica de ce ital. *piccolo*, de pildă, a devenit repede rom. *picol* (plur. *picoli)*, pe cînd *radio* și *zero*, mai vechi sau mai răspîndite, constituie încă un grup flexionar aparte.

Declinările romînești, așa cum le-am prezentat, sumar, mai sus, nu sînt toate la fel de vii, la fel de productive, în limba actuală. Vreau să spun că substantivele pe care le împrumutăm astăzi, precum și cele create cu mijloacele noastre proprii nu primesc toate terminațiile enumerate mai sus, ceea ce înseamnează că, din punct de vedere morfologic, ele nu intră în absolut toate subdiviziunile celor trei declinări. De altfel împărțirea însăși în declinări, așa cum am dat-o aici, bazîndu-mă pe tradiție, este defectuoasă. Dacă la declinarea a II-a și a III-a lucrurile se prezintă, în general, logic, căci una cuprinde substantive terminate astăzi sau care s-au terminat altădată în *u*[2], iar cealaltă substan-

---

[1] Fenomenul s-a produs încă din epoci mai îndepărtate, la cuvinte de origine maghiară: *ceatlău* < *csatló*, *ilău* < *üllő* etc.

[2] Amănuntul că, la cele mai multe, acest *u* a dispărut (cel puțin în limba literară), nu prezintă importanță din punct de vedere morfologic, pentru motivul că nu schimbă de loc situația. Substantivele terminate astăzi în consoană primesc articolul enclitic la fel cu cele terminate în *u* (ca şi cum s-ar termina şi ele în *u*): *creion(ul)*, *om(ul)* la fel cu *codru(l)*, *ou(l)*. Tot aşa nu există nici o deosebire între unele şi altele la plural: desinențele pluralului sînt aceleaşi la substantivele de acelaşi gen, indiferent dacă terminația acestora este *u* sau o consoană.

tive în *-e*, la decl. I situația este foarte complicată, în sensul că substantivele respective au terminații numeroase și adesea fără legătură între ele. Și aceasta, nu numai la singular. Astfel între cele cu *-ă* de o parte și cele cu *-eà*, *-à*, *-i* de altă parte nu există nici un element comun, decît doar acela că aproape toate sînt feminine (ceea ce nu contează însă, căci decl. II și a III-a cuprind substantive de mai multe genuri) sau acela că substantivele în *-ă* și cele în *-eà* au la bază (multe dintre ele) prototipuri latinești (în *-a*, resp. *-ella)* de decl. I. Acest ultim amănunt prezintă importanță istorică mare, dar interesează puțin, ca să nu spun de loc, din punctul de vedere al limbii actuale, adică al regulilor ei gramaticale. Deosebirea dintre *casă* (< lat. *casa)* și *măsea* (< lat. *maxilla)* se vede clar mai ales la plural *(cas-e*, alături de *măse-le* sau *măs-ele)* și la forma articulată a singularului *(cas-a*, al. de *măsea-ua)*. Iar dacă ținem seamă că foarte multe substantive în *-ă* primesc la plural desinența *i* (sau și această desinență), care, cum am văzut, cîștigă mereu teren, deosebirea dintre tipul *casă* și tipul *măsea* este și mai izbitoare. La aceasta trebuie să mai adăugăm faptul, iarăși relevat mai sus, că numeroase substantive terminate în *ă* fac pluralul și în *-uri*, desinență specifică, la început, genului neutru și care, pe cît pare, nu se poate alipi la cele terminate în *-eà*. Destul de strînsă este legătura între tipul *măsea* și tipul *basma*, grație finalelor asemănătoare ca sunet și, mai ales, ca accent, ceea ce explică asimilarea acestora din urmă (de origine turcească în general) cu cele dintîi în ce privește desinența pluralului și, implicit, a genitiv-dativului singular[1]. Dar și aici se observă un început de separație, întrucît substantivele în *-a* tind să se asimileze cu cele în *-ă:* pluralele de felul lui *băsmăli*, *măntăli* (și *măntăi* sau *mantăi)* devin tot mai frecvente și tind să înlăture pe *basmale*, *mantale* etc.[2]

În rezumat, putem spune că în cadrul declinării I avem trei clase de substantive, mai mult ori mai puțin deosebite unele de altele, și că ar trebui să vorbim de trei declinări sau măcar de două (dacă nu despărțim tipul *măsea* de *basma)*. Dintre aceste trei clase, vie, cu adevărat, adică productivă, este aceea în *-ă:* foarte numeroase creații noi (în special, feminine în *-ă* de la masculine cu terminație consonantică), precum și împrumuturi din limbi străine intră în această clasă. Celelalte două pot fi considerate ca neproductive, cu ușoare deosebiri de la una la alta, în sensul că tipul *basma* este total neproductiv (și așa a fost încă de la început, dată fiind originea lui: limba turcă aparține unei familii cu totul deosebită de familia indoeuropeană, din care face parte romîna), pe cînd tipul *măsea* intervine în cazul derivatelor cu sufixul diminutival *-eà* (femininul lui *-el)*. Totuși numărul formațiilor de acest fel este mic, din cauză

---

[1] Asimilarea este însă cam aproximativă, întrucît sunetele care preced, la plural, desinența *-le* diferă lămurit de la un grup la celălalt, și de aceea vorbitorii simt că desinența reală a pluralului este la unele *-ele*, la altele *-ale*. Poate și acest fapt contribuie la apariția formei de plural în *-i* numai la tipul *basma*, nu și la *măsea*.

[2] Înlăturarea nu se va produce, pînă la urmă, căci va interveni limba literară.

că vorbitorii preferă astăzi sufixul *-ică*, chiar la cuvinte vechi, cu atît mai mult la creațiile noi. Să se compare *nepoțea-nepoțică*, *purcea-purcică*, *rîndunea-rîndunică*, *surcea-surcică*, *turturea-turturică*, *ulcea-ulcică* (toate moștenite sau existente de foarte multă vreme în limbă), apoi derivate mai recente ca *bombonică*, *broșurică*, *floricică*, *păpușică*, *profesorică*, *săricică*, *Vinerica* etc., de la care variante în *-ea* par a fi nu numai inexistente, ci și imposibile[1].

Declinările a II-a și a III-a pot fi puse împreună din punctul de vedere al productivității, în sensul că primesc în cadrul lor atît împrumuturi din limbi străine, cît și creații proprii. Se pare că a II-a este mai aptă de îmbogățire decît a III-a, și aceasta, datorită terminațiilor, adică faptului că substantive cu finală consonantică pot veni din alte limbi, după cum pot lua naștere pe teren romînesc prin derivare cu sufixe terminate în consonă (și care sînt foarte numeroase). Mai limitate sînt posibilitățile de îmbogățire a acestei declinări cînd intervine terminația *u* rară atît la eventualele împrumuturi, cît și la formații proprii (căci sufixe în *-u* există puține în limba noastră). La declinarea a III-a deosebirea, din punctul de vedere al productivității, trebuie făcută după genuri, întrucît terminația este una singură *(-e)*. Masculinul și neutrul se pretează într-o foarte mică măsură la creșterea numărului substantivelor respective, pentru motive asemănătoare cu cele arătate la substantivele de declinarea a II-a terminate în *u:* nici prin împrumuturi și nici prin formații proprii categoriile masculin și neutru (mai ales ultima) în *-e* nu se prea pot îmbogăți. În schimb, femininele se găsesc într-o situație la fel de favorabilă ca cele de declinarea I: limba romînă posedă numeroase sufixe terminate în *-e* (printre care unele foarte productive)[2], iar din limbi străine (în primul rînd din rusă) ne pot veni de asemenea multe feminine cu finala *-e*.

§ 6. Formarea substantivelor. Se face cu ajutorul sufixelor, al prefixelor (și pseudoprefixelor) și al compunerii (propriu-zise). Să vedem cîteva fapte mai caracteristice pentru fiecare dintre aceste mijloace de a forma substantive noi în limba noastră. Procedeul cel mai des folosit este derivarea (cu sufixe). Numărul sufixelor substantivale romînești este foarte mare, și ele provin, în general, din limbile care au participat mai mult ori mai puțin activ la constituirea vocabularului nostru. Avem astfel sufixe latinești și slave, cele mai bine reprezentate atît cantitativ, cît și calitativ, apoi sufixe maghiare, turcești și latino-romanice. Constatarea cu privire la originea sufixelor substantivale[3] este în logica lucrurilor: sufixele nu se moștenesc, nici nu se împrumută ca atare, ci prin cuvintele care le conțin. Prin urmare, dacă limba romînă are un vocabular alcătuit, în primul rînd[4], din elemente latinești și slave, trebuie să ne

---

[1] Pluralul face și la unele și la celelalte tot în *-ele*. Limba literară s-a oprit, putem spune pretutindeni în asemenea cazuri, la varianta *-ică*.

[2] De adăugat infinitivele lungi (= substantivate) ale creațiilor verbale noi, de asemenea numeroase.

[3] Ca și a tuturor celorlalte sufixe.

[4] Am în vedere mai ales vocabularul de pînă pe la începutul sec. XIX.

așteptăm ca și majoritatea sufixelor (fie substantivale, fie de alt fel) să fie tot latinești și slave.

Deoarece am pus problema originii sufixelor în legătură cu aceea a originii cuvintelor, trebuie să arăt încă un aspect al ei. La «Lexic» am văzut, cu ajutorul statisticii făcute de D. Macrea, că majoritatea relativă a cuvintelor limbii romîne sînt neologisme latino-romanice. Ar trebui ca și sufixele de aceeași origine să reprezinte o majoritate, fie și foarte aproximativă. Realitatea este însă alta, cum vom constata ceva mai încolo. O constatare similară, în sensul unei disproporții între cantitatea cuvintelor și aceea a sufixelor provenite și unele și altele din aceeași limbă (disproporție defavorabilă sufixelor), facem și cu privire la alte limbi din care a noastră a primit împrumuturi. Astfel turca și greaca sînt destul de bine reprezentate în vocabularul romînesc, și totuși ele ne-au furnizat extrem de puține sufixe (două, respectiv unu).

Această situație se explică, în primul rînd, prin faptul că împrumuturile din limbile turcă și greacă, chiar cînd aparțineau vorbirii întregului popor[1], nu se bucurau de o circulație prea largă. Se aplică aici, sub alt aspect al ei, ideea despre fondul principal de cuvinte ca «nucleu... care dă limbii o bază pentru formarea de noi cuvinte». Evident că nu toate cuvintele latinești și nici toate cele (vechi) slave intră în fondul principal, după cum iarăși nu absolut toate cuvintele turcești și grecești aparțin exclusiv vocabularului[2]. Totuși nu-i o simplă întîmplare că cele mai numeroase sufixe (substantivale și de alt fel) sînt latinești și (vechi) slave, provin, adică, din limbile care sînt cel mai bine reprezentate în vocabularul nostru din punctul de vedere al circulației cuvintelor respective. Frecvența mare a unui cuvînt îl pune în situația nu numai de a servi ca bază pentru formarea de cuvinte noi, ci și de a fi analizat în elementele lui alcătuitoare, în ipoteza că este derivat (sau compus). (Și aceasta, indiferent dacă aparține sau nu la fondul principal[3].) Analiza face posibilă detașarea de temă a sufixului (sau a prefixului) și, deci, utilizarea lui la crearea de cuvinte noi de la alte teme.

A mai intervenit însă un fapt, care explică numărul mic de sufixe turcești și grecești din limba noastră. Este deosebirea de tip lingvistic între romînă de o parte, turcă și greacă de altă parte. Mai cu seamă prima dintre acestea diferă mult de a noastră în ce privește structura ei. Chiar greaca, deși indoeuropeană (la fel cu romîna și cu celelalte limbi romanice), prezintă totuși numeroase trăsături caracteristice care o îndepărtează de sistemul nostru lingvistic. Că acest element intervine în problema formării cuvintelor, dovedește, cred situația sufixelor romînești de origine maghiară. Împrumuturile maghiare (mă

[1] În epocile de puternică influență din partea acestor limbi, care dădeau un caracter de adevărat jargon vorbiri clasei dominante.

[2] Înțelegînd prin aceasta majoritatea cuvintelor unei limbi.

[3] Sigur că elementele fondului principal se pretează, în general, mult mai des și mai ușor la formarea de cuvinte noi.

gîndesc la cele mai mult ori mai puțin comune tuturor graiurilor limbii noastre), fără a fi prea numeroase, sînt totuși vechi și se bucură, în general, de o largă circulație [1]. Cu toate acestea, noi avem numai trei sufixe substantivale de origine maghiară, care, în plus, sînt, cu excepția unuia, neproductive, apărînd la foarte puține cuvinte (create, mai toate, într-o epocă relativ îndepărtată). Structura limbii maghiare diferă în cel mai înalt grad de structura limbii noastre, și acest fapt explică, fie și numai parțial, puținătatea și neproductivitatea sufixelor de origine maghiară.

Să vedem acum principalele sufixe substantivale romînești. Mă voi limita la enumerarea, cu puține exemple, a celor productive [2], arătînd la fiecare înțelesurile mai importante. Le grupez după conținutul lor semantic, nu după origine, pe care totuși o indic. Trebuie să spun de pe acum că sufixele des folosite n-au niciodată un singur înțeles, întocmai, de altfel, ca și cuvintele de largă circulație: apariția lor frecventă duce în mod logic la o îmbogățire și o varietate de sensuri, pe care le impune realitatea înconjurătoare.

a) Nume de agent (= substantive care desemnează pe autorul unei acțiuni sau al unui obiect). *-ar* < lat. *-arius*, slav *-ar* etc.: *căprar* < lat. *caprarius*, *fierar* < *ferrarius*, *păcurar* < *pecorarius*, *lopătar* < bulg. *lopatar*, *zidar* < bulg. *zidar* etc [3]. Este foarte productiv, cum arată creații noi de felul lui *ciocănar* « lucrător pavagiu (cu ciocanul) », *cuțitar* « delicvent care operează cu cuțitul » [4], *faetonar* « vînzător de lapte la domiciliu » < *faeton*, *ghetar* « negustor de ghete », *mezelar* « fabricant » (sau negustor) de mezeluri », *oțelar*, *poștar* « factor poștal », *sifonar* « fabricant (și negustor) de sifoane », *ședințar*, cu sens ironic (Eug. Frunză, *Viața Romînească*, martie 1953, p. 82), *șlepar* « conducător al unui șlep », *vagonetar* « muncitor care transportă cărbuni etc. cu vagonetul » ș.a. Alături de asemenea substantive, creații proprii ale limbii noastre, există multe altele care provin din franțuzește, avînd la bază suf. *-aire*, asimilat cu *-ar*: *colecționar*, *demisionar*, *gestionar*, *pamfletar*, *permisionar* « soldat în permisie », *vestiar* « garderobă (în localuri publice) » etc. — *-tor*, fem. *-toare* < *-torius*, *-toria* (cu o vocală înainte, care variază, de obicei, după conjugarea căreia aparține verbul din temă): *croitor*, *duruitoare* « cascadă » (< *a durui)*, *învățător* (și *-toare)*, *muncitor* (și *-toare)*, *săpător*, *tăietor* etc. Numeroase sînt formațiile noi cu deosebire în domeniul producției, unde ele desemnează diverse categorii de muncitori: *arzător* « cel care supraveghează arderea cuptorului într-o fabrică de ciment », *cocător* « cel

---

[1] Unele fac chiar parte din fondul principal.

[2] Pe cele neproductive le voi neglija cu totul, pentru a nu încărca prea mult expunerea.

[3] Cuvintele date aici ca provenind direct din latină au putut, uneori, să ia naştere în limba noastră prin mijloacele ei proprii. Este greu, în general, să hotărîm cu siguranță deplină sau chiar numai aproximativă, cînd avem a face cu cuvinte moştenite şi cînd cu formații romîneşti.

[4] A însemnat mai demult (poate mai înseamnă și astăzi) « fabricant » (sau negustor) de cuțite ». Deşi avînd temă şi sufix identice, este vorba de d o u ă cuvinte, atît din cauza sensului diferit, cît şi din punct de vedere cronologic: cel dat în text a luat naştere tîrziu şi nu-i o continuare a celui vechi.

care coace pîinea», *culegător* (la tipografie) « zețar », *frămîntător* « cel care frămîntă aluatul pentru pîine », *suflător* « cel care « suflă » în sticla topită spre a-i da forma cerută », *șlefuitor*, *topitor*, *torcător*, *ungător* « cel care unge mașinile » etc.[1]. Și aici au contribuit limbile străine la îmbogățirea derivatelor cu acest sufix: franceza (latina, italiana) în cazuri ca *agitator*, *filator* « care lucrează într-o filatură », *formator* « muncitor calificat care lucrează la turnătorie », *informator*, *modelator retezator* (*Lupta de clasă* iulie 1954, p. 110) ș.a., iar în momentul de față rusa, care posedă un număr destul de mare de cuvinte în *-ator*: *inovator* (cu sensul actual de « muncitor care aduce o inovație în ramura sa de activitate ») după rus. *novátor*, *normator* « cel care « normează » munca și supraveghează îndeplinirea normelor » (trebuie să aibă tot un model rusesc), *organizator* (< rus. *organizátor*), *raționalizator* (< rus. *raționalizátor* « cel care lucrează în domeniul raționalizării producției ») etc. Cf. și *truditor*, care, cu sensul lui actual de « muncitor » (considerat de mine ca... poetic și de aceea nerecomandabil... în proză !), redă rus. *trudiașciisia* idem. Intervenția limbii rusești se face simțită și la cuvinte existente mai de mult în limba noastră, care capătă un sens nou sau o nuanță semantică nouă sub influența termenului rusesc corespunzător. Este, de pildă, cazul lui *agitator*, care și-a pierdut înțelesul « subversiv » de pe vremea poliției burghezo-moșierești, devenind astăzi sinonim cu rus. *agitátor*, sau al lui *inovator* și *organizator*, care de asemenea și-au schimbat sensurile vechi potrivit condițiilor noi de viață din țara noastră. — *-giu* (mai ales sub forma *-agiu*), de origine turcească: *boia(n)giu*, *cafegiu*, *geamgiu*, *harabagiu* etc., toate venite direct din limba turcă. Derivatele romînești erau, pînă nu de mult, mai puțin numeroase decît împrumuturile propriu-zise: *laptagiu*, *pomanagiu*, *povarnagiu* « distilator » < *povarnă* « distilerie » etc. Limba actuală recurge des la acest sufix, mai ales pentru formații cu sens peiorativ. Interesant este faptul că temele folosite sînt mai totdeauna neologisme latino-romanice. Această îmbinare a unor elemente așa de deosebite în ce privește originea și ambianța spirituală contribuie în largă măsură la nuanțarea peiorativă a sensului, care vine, în primul rînd, de la sufix, considerat nu în el însuși (căci nici în turcește, nici la noi n-a avut nuanța semantică aici în discuție), ci sub aspectul istoric, ca aparținînd unei lumi detestate și apuse pentru totdeauna. La formații ceva mai vechi, de felul lui *reclamagiu*, *scandalagiu*, sînt de adăugat *biliargiu*, *bombagiu* « atentator cu bombe; lansator de știri senzaționale » (= bombe !), *calamburgiu* « amator de calambururi », *carambolagiu* « jucător (de biliard) la « carambol » (numai cu bilele, fără popice) », *combinagiu* « cel care umblă după combinații (= afaceri urîte) », *corvagiu* «(soldat) care lucrează la corvadă », *frontagiu* « ofițer de front », *pistolagiu* « care trage cu pistolul »[2], *pontagiu* « care ponteaza (la un joc de noroc) », *tea-*

---

[1] Creangă are cîteva formații de acest fel, puțin folosite de alți scriitori: *crescător* (în « *Povestea porcului* » despre moșneagul și baba care creșteau pe Făt-Frumos transformat, prin vrăji, în porc), *băutor* și *mîncător* (în « Harap-Alb »); cf. și *trăitor*, adj. (*era trăitor* « trăia »).

[2] Despre atentatorii și asasinii fasciști de la noi (și de aiurea).

tragiu « care « joacă » teatru (fără să fie actor de profesie!), cabotin » etc. Cele mai multe au început să dispară în condițiile noi de viață din țara noastră. — *-(i)er*, de origine franceză (altoit adesea pe vechiul *-er*, variantă a lui *-ar: coșer = coșar, prăștier* etc.): *apeductier* « specialist în lucrări de apeducte », *biografier*, *brichetier* « lucrător de brichete (din cărbuni », *bufetier* « conducător al unui bufet (= restaurant mic) », *camioner* « conducător (sau proprietar) de camion », *echipier* « membru al unei echipe (de muncă, sport etc.) », *epistolier* « autor de scrisori (= epistole) », *liftier* « om de serviciu la lift », *matrițier* « muncitor tipograf la matrițe », *restanțier* « candidat la examene restante », *textier* « autor de texte pentru melodii » etc.

b) A u g m e n t a t i v e. *-an* (de origine slavă): *băietan*, *bețivan*, *fetișcană*, *juncan*, *șoiman* etc. Obiectele mari trezesc adesea sentimente de neplăcere, nemulțumire, ostilitate. De aceea numeroase augmentative au sens peiorativ, care le poate veni și de la temă[1]. De ex.: *bogătan*, *golan*, *grosan* < *gros*, *guran* « om cu gura mare », *molan* < *moale*, *prostan* etc.[2] — *-oi*, femin. *-oaie* (< lat. *-oneus*, *-onea*): *buboi*, *cămeșoi*, *furcoi*, *lopătoaie* (< *lopată*), *măturoi*, *pietroi*, *țăpoi* etc. Sens depreciativ (sau peiorativ) au *băboi*, *băiețoi*, *fătoi*, *maimuțoi* etc. — *-oc*, feminin *-oacă* (variantă fonetică *-og*, *-oagă*; de origine parte latină, parte slavă), care, la fel cu precedentul, exprimă și o nuanță peiorativă: *fătoc* (< *fată*), *ghijoagă* « cal bătrîn și slab » (< *ghiuj* « moșneag »), *hîrțoage* (< *hîrtie* + *cărți* documente etc.) », *picioroage* (< *picior*), *terfeloage* « registre » (< *terfeli*) etc. — *-ai*, femin. *-aie* (de origine slavă) și, mai ales, compusul *-ăraie*, la care intervine, adesea, și ideea de colectivitate (« mare » — augmentativ — și « mult » — colectiv — sînt noțiuni înrudite): *apăraie*, *fleșcăraie* « noroi mare și mult », *fumăraie*, *marhaie* « vacă mare și slabă » (< *marhă* « vită »), *pălălaie* « flacără mare » etc.

c) D i m i n u t i v e. *-aș* (de origine variată, totdeauna nelatinească): *bastonaș*, *cuțitaș*, *dulăpaș*, *hîrdăiaș* etc. După cum la augmentative intervine nuanța depreciativă (obiectele mari, sau prea mari, pot provoca nemulțumire, neplăcere etc.), la diminutive intervine nuanța contrară, căci obiectele mici (în special ființele) trezesc, de obicei, sentimente de plăcere, de dragoste etc.[3] Iată cîteva diminutive dezmierdătoare: *băiețaș*, *copilaș*, *iepuraș*, *pîrîiaș* etc. Cînd « micimea » unui obiect depășește limitele cu care sîntem deprinși, pe care o socotim oarecum « normală », ea provoacă nemulțumire, dispreț, și astfel sufixul diminutival dă cuvîntului format cu ajutorul lui un înțeles peiorativ: *articolaș*, *autoraș*, *doftoraș*,

---

[1] Observația este valabilă și pentru augmentativele formate cu alte sufixe.

[2] Acest sufix servește și la derivarea adjectivelor, dintre care multe seamănă, ca sens, așa de bine cu substantivele, încît nu se pot separa de acestea. De aceea unele exemple date aici vor apărea și în paragraful despre adjectiv.

[3] Cele spuse despre *-aș* în legătură cu nuanțele semantice de natură afectivă sînt valabile și pentru alte sufixe diminutivale. Discuție asupra acestor nuanțe, precum și a acelora, asemănătoare, de la augmentative, se poate găsi în studiul meu din *Bulet. Inst. Fil. Romînă « Alex. Philippide »* VII—VIII, 1940—41, p. 71 urm.

omănaş « om mic (de statură »), *profesoraş* etc. — *-el*, femin. *-ea* (< lat. *-ellus*, *-ella*) : *copăcel*, *fîntînea*, *însurăţel*, *mieluşea*, *scăunel* etc. Cu sens dezmierdător: *băieţel*, *bărbăţel*, *degeţel*, *Ionel*, *pescărel*, *sufleţel* etc. etc. — *-ic(ă)* (< lat. *-ic(c)us*, *-ic(c)a*) : *bucăţică*, *cărticică*, *lopăţică*, *nodic* « copil mic » (< *nod*), *popic* (< *pop* « stîlp ») etc. Diminutive dezmierdătoare: *bădică* (< *bade*), *Costică*, *Georgică*, *lăptic(ă)*, *păpuşică*, *profesorică* etc. — *-ior*, femin. *-ioară* : (< lat. *-eolus*, *-eola*; *-iolus*, *-iola*) : *căscioară*, *felioară*, *oşcior*, *pălărioară* etc. Dezmierdătoare: *frăţior*, *inimioară*, *Mărioara*, *surioară* etc. Apare acest sufix şi compus cu altele: *beţişor*, *foc(u)şor*, *nucuşoară*, *ţărişoară* etc. — *-iţă* (de origine slavă): *cheiţă*, *linguriţă*, *peniţă* etc. Cu sens dezmierdător: *bădiţă*, *fetiţă*, *Gheorghiţă*, *Mariţa* etc. Compus cu alt sufix: *furculiţă*, *gîsculiţă*, *musculiţă*, *vorbuliţă* etc. — *-uc(ă)* (de origine latină): *băbucă* (< *babă*), *finuc* (< *fin*), *mămucă*, *tătucă* etc. — *-ui*, femin. *-uie* (< lat. *-uleus*, *-ulea*) : *brădui*, *cărăruie*, *cetăţuie*, *ferestruie*, *păsăruie* etc. Compus cu *-că* : *cămeşuică*, *ceteruică* (< *ceteră*), *nevăstuică* etc. — *-uţ(ă)* (< lat. *-uceus*, *-ucea*) : *bănuţ*, *căruţ(ă)*, *crenguţă*, *frătuţ*, *ieduţ*, *măsuţă*, *Onuţ* etc. Dezmierdătoare: *cafeluţă*, *cucuţ* (< *cuc*), *mămuţă*, *moşneguţ*, *părăluţe* etc. În unele cazuri diminutivele pot avea sens augmentativ, de ex. *nopticică* (*n-am închis ochii toată nopticica*), *ziulică* (*cît îi ziulica de mare numai de joacă se ţine*), *geruleţ* (*e un geruleţ afară, de-ţi îngheaţă răsufiarea*). De asemenea trebuie să arăt că numeroase diminutive au numai aspect, nu şi sens diminutival. Este mai cu seamă cazul numelor de plante: *alunele* nu înseamnează « alune (mai) mici », nici *aurică* « aur mic (sau puţin) », ci « asemănător cu (sau apropiat de) alunele, respectiv aurul ». Toponimia este bogată în astfel de diminutive: *Bucureştioara* era numele unei gîrle care curgea în apropiere de Bucureşti, *Tecucel* se cheamă un pîrîu care trece prin oraşul Tecuci etc. Aici intervine, adesea, nevoia de a evita confuzia între două locuri care altfel ar purta exact acelaşi nume[1].

d) C o l e c t i v e. *-et* (< lat. *-etum*): *bănet*, *căpret*, *frunzet*, *păsăret* etc. În special de la nume de plante se formează asemenea colective, avînd sensul de « loc acoperit cu..., pădure de... ». Unele dintre ele sînt moştenite: *frăsinet* (< *fraxinetum*), *nucet* (< *nucetum*), *pinet* (< *pinetum*) ş.a. Numeroase sînt toponimicele de acest fel (*Brădetul*, *Cărpinetul*, *Făgetul* etc.). — *-ime* (< lat. *-imen*): *burghezime*, *felurime*, *învăţătorime*, *muncitorime*, *ţărănime* etc. La Creangă: *dăscălime* (< *dascăl* « elev la şcoala de catiheţi »), *ţînţărime*; la Eminescu *motănime*. — *-iş* (de origine slavă): *aluniş*, *frunziş*, *nisipiş*, *pietriş*, *răchitiş*, *stejăriş* etc. Şi astfel de colective apar des în toponimie: *Brădişul*, *Cărpinişul*, *Frăsinişul* etc. — *-işte* (de origine slavă): *burueniște* (< *buruiană*), *cînepişte*, *inişte* « loc pe care creşte in », *porumbişte* « loc unde a fost porunb » etc.

e) F e m i n i n e d e l a m a s c u l i n e. *-că* (de origine slavă): *ardeleancă*, *bulgarcă*, *craioveancă*, *romîncă*, *ruscă* etc. — *-easă* (< lat. *issa*): *bucătăreasă*,

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Bulletin Linguistique* XV, p. 69 urm. Cf. şi exemplele asemănătoare (*chipăruş*, *porumbel* etc.), date la p. 42, unde am discutat omonimia.

căpitănească, *găinăreasă*, *lăptăreasă*, *mireasă*, *stolnicească* < *stolnic* etc. Observăm ușor că sensul nu este perfect identic la toate exemplele date, privite din punctul de vedere al raportului dintre ele și tema lor: *căpitănească*, de ex., însemnează « soție de căpitan », pe cînd *lăptăreasă* are înțelesul de « femeie care vinde lapte ». Cîteodată aceste două nuanțe semantice pot exista la unul și același derivat: astfel *cîrciumăreasă* însemnează « soție de cîrciumar » și « patroană de cîrciumă ». — *-iță* (de origine slavă): *casieriță*, *dăscăliță*, *frizeriță*, *macaragiță*, *maistoriță*, *morăriță*, *porumbiță*, *sudoriță*, *școlăriță*, *zidăriță* etc. Observația făcută cu privire la cele două sensuri ale lui *-easă* este aplicabilă și aici: să se compare, de ex., *dăscăliță* « soție de dascăl », de o parte, și *casieriță*, *frizeriță* etc. de altă parte. De asemenea există derivate în *-iță* care exprimă, după împrejurări, ambele noțiuni: *cîrciumăriță* [1]. Aceste fapte arată că *-easă* și *-iță* sînt sinonime (atunci cînd servesc la derivarea femininelor de la masculine) [2]. Dovadă, dacă ar mai fi necesar, sînt dubletele de la aceeași temă și cu același înțeles: *bucătăreasă* — *bucătăriță*, *cîrciumăreasă* — *cîrciumăriță*, *găinăreasă* — *găinăriță* etc. Cîteodată sinonimia nu este desăvîrșită, mai exact spus, vorbitorii caută să dea nuanțe ușor diferite celor două derivate. Astfel Mihail Sadoveanu face deosebire între *împărătească* « femeie-împărat » și *împărătiță* « soție de împărat ». — *-oaie* (femininul lui *-oi*, discutat mai sus ca augmentativ), cu varianta compusă *-oaică*: *bărbătoaie* « femeie », *doftoroaie*, *ghionoaie*, *pășoaie* « soție a unui pașă etc.; *englezoaică* *franțuzoaică*, *nemțoaică*, *rusoaică*, *unguroaică* etc. [3].

f) Abstracte. *-ătate* (< lat. *-itas*, *-itatis*): *bunătate*, *ieftinătate*, *puținătate*, *străinătate*, *vecinătate* etc. Alături de astfel de cuvinte, unele transmise direct din latinește *(bonitas*,*-atis)*, altele derivate pe teren romînesc, există numeroase neologisme, împrumutate din franceză (latină sau italiană) sau, mai rar, create în limba noastră cu suf. *-itate*, dubletul lui *-ătate*: *civilitate*, *debilitate*, *legalitate*, *partinitate* (de la rus. *partiĭnîĭ* devenit, ca adjectiv romînesc, *partinic*), *posibilitate*, *principialitate* etc. Teoretic vorbind, de la orice adjectiv împrumutat din limbile romanice (sau din latină) este posibilă derivarea unui substantiv abstract în *-itate*. Nu urmează însă că trebuie să uzăm și, mai ales, să abuzăm de această posibilitate, cum fac (sau făceau pînă nu de mult) unii scriitori [4], la care găsim « creații » ca *angelitate*, *diafanitate*, *elementaritate*, *inaccesibilitate*, *rotunditate*, *teribili-*

---

[1] *Dăscăliță*, pomenit mai sus, are și el cele două însemnări, dar în medii sociale diferite: « soție de dascăl » la țară (și, p. alocurea, la oraș) și « membră a corpului didactic » (în limbajul profesorilor etc.).

[2] *-iță* este și diminutiv, cum am văzut ceva mai înainte.

[3] După ce *-oaie* a ajuns la această funcțiune, care nu-i cea originară, masculinul *-oi* a început a fi utilizat la formarea de masculine de la feminine: *broscoi* < *broască*, *mierloi* < *mierlă*, *rățoi* < *rață*, *văduoi* < *văduvă* etc.

[4] În frunte cu G. Călinescu. Exemple foarte actuale: *complexitate*, *conspirativitate*, *specificitate*. O creație recentă, menită să traducă rus *zakonomernost'*, este *legitate*, care trebuie combătută, pentru motivul că nu se conformează regulilor limbii noastre: atît vechile derivate (în *-ătate)*, cît și cele noi (în *-itate)* au drept temă adjective, nu substantive.

tate etc. etc.[1] — *-eală* (de origine slavă): *acreală căpiială, greș(e)ală, îndrăzneală, pricopseală, scuteală* etc. — *-enie* (de origine slavă): *ciudățenie, drăgălășenie muțenie, rudenie, slobozenie, șiretenie* etc. Și aici constatăm tendința de a crea derivate care nu mi se par conforme cu sistemul limbii noastre: *arătoșenie, cumsecădenie* (< *cumsecade*), *șchiopenie* etc. — *-ie* (de origine variată: latină, slavă, greacă): *bărbăție, curăție, fudulie, hărnicie, nebunie, omenie, semeție, vrednicie* etc. — *-ism* (neologism latino-romanic): *comunism, internaționalism, patriotism, socialism* etc. Foarte productiv, mai áles în ultimul timp, cu sensul pe care îl cunoștea și mai înainte, acela de « curent, doctrină, concepție etc». (conținutul propriu-zis este dat de temă). Cîteodată astfel de derivate ne-au venit din rusește, de ex. *bolșevism*, sau au luat naștere după modele rusești, de pildă *codism* « atitudinea unui om care rămîne în urmă sau a unui conducător care se așează în coada maselor» (după rus. *hvostizm*). Cf. și *carierism*, care există mai de mult, dar a căpătat o nuanță nouă, strict politică, sub influența rusescului *kar'erizm*, apoi *expansionism, cosmopolitism, idealism, materialism* etc.[2] Foarte des tema formațiilor în *-ism* este numele unei persoane care a creat o doctrină, un curent politic, literar etc.: *leninism, marxism; eminescianism* [3] etc. Posibilitatea de a deriva cuvinte cu ajutorul acestui sufix este oarecum nelimitată, ceea ce duce la abuzuri, asemănătoare cu cele constatate în cazul lui *-itate*. Iată cîteva exemple: *complectudinism, epigonism, evazionism, geometrism, programatism (simfonic; Contemporanul*, 4 febr. 1955, p. 1) etc. Unele sînt reușite, grație conținutului exprimat în temă: *copoism* (< *copoi* « polițist)», *ienicerism* (<*ienicer*) etc [4]. — *-lîc* (de origine turcească): *caraghioslîc, hagialîc* « pelerinaj », *matrapazlîc* « afacere veroasă », *murdarlîc* « murdărie » etc. Toate aceste cuvinte sînt împrumutate din limba turcă întocmai așa (cu puține și neînsemnate modificări fonetice). Derivate romînești au fost, pînă în vremea noastră, ca și neexistente. La un moment dat acest sufix a început să devină productiv și, întocmai ca *-(a)giu*, de preferință cu teme neologice. De ex.: *autorlîc, avocatlîc, farsorlîc, gangsterlîc, geambașlîc, pedantlîc, savantlîc, șmecherlîc* etc. Explicația dată acolo este valabilă și aici: nuanța peiorativă, pe care vorbi-

---

[1] Ba și *costelivitate* (< *costeliv*, adjectiv popular, de origine slavă).

[2] Influența rusă este puternică în momentul de față nu atît prin numărul cuvintelor formate cu acest sufix, pe care le-am împrumutat, cît mai ales prin faptul că limba rusă este foarte bogată în astfel de formații și ne servește, deci, drept model pentru creații proprii. Cf. *Voprosî iazîkoznaniia* II (1953), fasc. 2, p.74, unde se spune că suf. *-izm* este « tipic » pentru epoca actuală a limbii ruse. Caracterizarea mi se pare valabilă și pentru *-ism* al nostru, ceea ce, de altfel, rezultă din dezvoltările cuprinse în text. Iată două creații recente (care au la bază, probabil, modele rusești): *Negarea caracterului obiectiv al legilor economice o constituie baza ideologică a aventurismului în politica economică* (G. M. Malenkov, *Raportul de activitate al Comitetului Central al P.C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului*, pag. 116; *o politică de fantezism aventurier* (D. Șepilov, *I. V. Stalin despre caracterul legilor economice ale socialismului*, p. 13).

[3] Tema acestui derivat este ea însăși produsul derivării (cu suf. *-ian)*.

[4] Cîteodată *-ism* dă derivatului un sens peiorativ: cf. *obiectivism* (în comparație cu *obiectivitate)*, *sentimentalism* (față de *sentimentalitate)* etc.

torii vor s-o dea formațiilor în discuție, crește mult, grație contrastului dintre temă (de origine recentă, « apuseană ») și sufix (« oriental », adică balcanic, în sens defavorabil). — *-ură* (< lat. *-ura*): *asupritură*, *furătură*, *învățătură*, *păcălitură*, *strîmbătură* etc.

g) Diverse. *-ean* (de origine slavă): *ardelean*, *codrean* « om care trăiește pe lîngă codri », *cîmpean* « locuitor de la cîmp », *focșănean* « originar din Focșani », *orășean*, *sătean*, *țăran* (dintr-un mai vechi *țărean*) etc. — *-ist*: este strîns legat de *-ism*, întrucît desemnează pe aderentul sau partizanul unei doctrine, al unui curent politic, literar etc., și de aceea unui derivat în *-ism* îi corespunde, în general, unul în *-ist* de la aceeași temă, de ex. *comunist*, *internaționalist*, *leninist*, *materialist*, *marxist*, *pavlovist*, *socialist* etc. Acest sufix, de origine latino-romanică, există și în limba rusă, de unde primește astăzi un sprijin puternic, în sensul că își lărgește cîmpul de activitate, dînd naștere la creații noi și sub influența cuvintelor rusești în *-ist*. Iată cîteva derivate recente: *atomist* « partizan al războiului atomic », *editorialist* « autor de articole editoriale (în presa zilnică) », *furnalist*, *gaterist* « muncitor la gater », *laminorist*, *motorist*, *nervist* (*Babeș, fără să fie nervist consecvent...*, *Contemp.*, 23 iulie 1954, p. 7)[1], *radist* « lucrător la Radio »l *sectarist* (*Lupta de clasă*, aprilie 1954, p. 125), *selecționist* (« doctor în științele agricole »), *stahanovist*, *tractorist*, *turlist* «muncitor care construiește turlele sondelor de petrol » etc. Apar și formații de la grupuri de cuvinte, oarecum neașteptate ca *cincisutist* « mecanic de locomotivă care parcurge 500 km în 24 ore », *sutamiist* « conducător de automobil (camion etc). care circulă 100.000 km fără reparații radicale la mașină »[2]. Cf. și *doftanist* « fost deținut politic (comunist) la Doftana ». Derivatele aici în discuție au adesea și funcțiune adjectivală: cf. *mișcarea comunistă*, *învățătura marxist-leninistă*, *atitudine nesovinistă* etc. — *-ie* (și *-iune*).[3] Acest sufix este foarte frecvent și datează, relativ, de multă vreme (aproximativ din a doua jumătate a sec. XVIII, dar mai ales din primele decenii ale sec. XIX). Ne-a venit, sub forma *-ie*, din rusește (unde are origine tot latino-romanică): *administrație*, *constituție* etc., iar sub forma *-iune*, din franceză, latină etc. Cronologic vorbind, neologismele împrumutate din rusește (nu prea numeroase) sînt anterioare celorlalte și de aceea ele au devenit populare (cînd condițiile erau favorabile, grație noțiunii pe care o exprimau) înaintea celor intrate din limbile occidentale. Urmarea au fost deprinderea maselor cu forma « rusească » a sufixului și, deci, transformarea în acest sens a aspectului mai tuturor împrumuturilor latino-romanice, care pătrundeau în vorbirea unor pături mai largi. Lupta dintre cele două forme ale sufixului aici în discuție a durat timp îndelungat și, în parte, mai durează, deși biruința lui *-ie* este neîndoielnică. Unele

---

[1] În acelaşi articol din *Contemporanul* apare acest cuvînt şi cu valoare adjectivală (*explicație pur nervistă*). Cf. şi, tot acolo, *nervism* (*Botchin, un adevărat precursor al nervismului*).

[2] Aceste două formații foarte recente au devenit titluri de cinste pentru muncitorii din transporturi.

[3] De obicei combinat cu *-aț-*, *-iț-*, *-uț-*, care reprezintă adesea finalele modificate ale participiilor de la unele verbe (*administrație*, *constituție*, *excursie*, *exhibiție* etc.).

neologisme au rămas pînă astăzi (și vor rămîne, probabil, mereu) cu forma «lungă» (i-aș zice «savantă») a sufixului: *acțiune*, *defecțiune*, *deriziune* etc. În alte cazuri, cele două forme au sensuri diferite: *misie* «indemnizație bănească acordată salariaților care se deplasează în interes de serviciu» — *misiune (politică, diplomatică* etc); *porție* (de mîncare) — *porțiune* (de teren); *rație* (alimentară) — *rațiune* etc. La marea majoritate a cuvintelor de acest fel s-a impus forma în *-ie*, ca mai conformă cu structura limbii noastre: *administrație*, *condiție*, *constituție*, *direcție*, *excursie*, *halucinație*, *intuiție*, *opinie* etc. Variantele în *-iune* par demodate și adesea ridicule, căci amintesc pedantismul (sau verbiajul) altor timpuri. I. L. Caragiale a sezisat încă de acum 80 ani această nuanță stilistică și a folosit-o în cazul Ziței («O noapte furtunoasă»), punînd în gura acestui personaj comic cuvîntul *polițiune*, care n-a sunat, probabil, niciodată așa, tocmai pentru a ridiculiza tendința de «distincție», foarte vizibilă (în parte, chiar astăzi), a vorbitorilor cu pretenții de oameni «învățați»[1]. Cînd verbul care stă la baza acestor substantive există în limba noastră (ceea ce se întîmplă foarte des), ele vin, ca sens, în concurență cu infinitivele lungi respective. Să se compare *administrație-administrare*, *comunicație-comunicare*, *explicație-explicare*, *intuiție-intuire* etc. etc. Deosebirea semantică dintre substantivele propriu-zise și infinitivele substantivate este clară: primele exprimă noțiunea ca rezultat al acțiunii exprimate de verb, celelalte au un înțeles, în parte, verbal, căci ne prezintă noțiunea sub forma mișcării. Să se compare *explicația dată de tovarășul N. faptelor petrecute* și *explicarea fenomenului în discuție este grea; reprezentație teatrală* și *reprezentarea comediilor lui Caragiale* ș.a.[2]

Substantive noi se pot forma, după cum am spus, și cu ajutorul p r e f i x e l o r. Avem prefixe propriu-zise, provenite din prepoziții și adverbe, și pseudoprefixe sau prefixoide, care sînt, de fapt, substantive sau adjective (eventual, mult mai rar, alte părți de vorbire), care se combină cu substantive deja existente în limbă și joacă pe lîngă acestea același rol ca prefixele propriu-zise. Numărul prefixelor și pseudoprefixelor substantivale este, în general, mic, iar în comparație cu al sufixelor, chiar foarte mic (mai ales acela al prefixelor autentice). Acest mijloc de a forma cuvinte noi se aplică, în special, la verbe și, mai puțin, la adjective. Trebuie arătat de asemenea că prefixele vechi, fie latinești (moștenite), fie împrumutate (din vechea slavă), sînt toate neproductive.

---

[1] Înaintea lui Caragiale şi-a bătut joc de asemenea formații Alecsandri, care, în «Dicționar grotesc», dă o frază, admirabil alcătuită, cu foarte multe cuvinte de acest fel (alese anume şi din punctul de vedere al conținutului). Şi în alte rînduri acest perfect cunoscător al limbii noastre își bate joc de cei care foloseau formele în «*-țiune*, vară primară cu păcătoasul *-ciune*» (*Romînia Literară*, 27 febr. 1855, p. 116), de pildă într-o scrisoare (păstrată la Academia R.P.R.) către Pantazi Ghica (19 nov. 1868). Cf. şi „țiunile" şi „ționele", despre care vorbeşte Eminescu, referindu-se la limba latiniştilor etc. din vremea lui.

[2] Cf. *Studii şi Cercetări Lingvistice* I (1950), p. 64 urm.; Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii romîne*, p. 12 urm.

Așa se explică numărul mic al substantivelor formate cu ajutorul acestor prefixe: de obicei ele ne-au fost transmise gata formate, din latinește sau din limbile străine respective. Creațiile noi, pe teren romînesc, sînt extrem de puține. Voi da cîteva prefixe și pseudoprefixe substantivale mai des folosite în limba romînă contemporană. Marea majoritate a cuvintelor care urmează sînt împrumutate ca atare din limbi străine (franceza, în primul rînd). Foarte puține reprezintă creații romînești propriu-zise. Dacă le pun totuși împreună, aceasta se datorește faptului că pe de o parte nu-i posibil totdeauna să stabilim care sînt împrumuturi și care formații ale limbii noastre, iar pe de altă parte, am crezut util să fac o prezentare de ansamblu a prefixelor și pseudoprefixelor, indiferent de felul cum au ajuns să existe în limba romînă cuvintele formate cu ajutorul lor.

a) P r e f i x e. (Nu separ pe cele vechi de cele noi, pentru motivele enunțate mai sus.) *ante-: antebraț, antetren* «partea de dinainte a trenului care servește la transportul servanților, munițiilor etc.», *antevorbitor* (după germ. *Vorredner)*. — *anti-: anticiclon, anticorp, antidot, antigaz, antitoxină* etc. Se confundă adesea cu *ante-*, datorită marii asemănări fonetice și unei apropieri semantice destul de mari. De obicei *ante-* (< lat. *ante* «înainte, în față») este confundat cu *anti-*, adică înlocuit prin acesta (din grec. ἀντί «contra»), cum arată, între altele, *anticameră* (după frc. *antichambre*), care ar trebui să sune *antecameră* (= cameră care se găsește înaintea sau în fața alteia). — *con-* (cu variantele *com-* și *co-*, produse ale influenței sunetelor de la începutul cuvîntului de bază): *coasociat, colocatar, competiție, concetățean, confederație, configurație, confrate, co(n)mesean, consătean, convorbire* etc. Este destul de productiv, cum dovedește, de pildă, *consătean* [1], care n-are nici un model străin (cum au *confrate*, în frc. *confrère*, *co(n)mesean*, în frc. *convive*). Apare uneori și în formații nerecomandabile: *coraport* «al doilea (sau al treilea etc.) raport privitor la aceeași problemă», care n-are, logic vorbind, nici un sens (căci al doilea, al treilea etc. raport sînt tot rapoarte; numai autorii lor sînt *coraportori*, adică «raportori împreună cu alții») [2]. — *-contra-: contraargument* (și sinonimul *contradovadă*, care-i un fel de traducere a lui *contraargument*), *contraatac, contrabas, contramanifestație, contraofensivă, contrapunct, contratimp* etc. — *ex-* (înseamnă «fost»): *exconsilier, exministru, exprofesor* etc. Destul de rar și face impresia că-i pedant, dacă nu i se dă, ca de obicei, nuanța menită să atenueze (numai aparent, de aici sensul ironic) aspectul neplăcut al situației unui om care a fost ceva (mare) și nu mai este. — *hiper-* (sinonim cu *super-* și *supra-*, care urmează): *hiperaciditate, hipertensiune, hipertiroidian, hipertrofie* etc. Apare mai cu seamă în terminologia științifică medicală. — *inter-: interacțiune, intercomunicație, interdependență, interrelație* etc. Rar la substantive care n-au și adjective sau verbe în familia

---

[1] Cf. și *conmahalagiu* «locuitor din aceeași mahala (cu altul)», *conorășan*, care n-au prins însă.

[2] Trebuie să fie o «traducere» a rus. *sodoklad*. Cf. și *coreferat* (alături de *coreferent)*. De adăugat *coechipier* (v. *Contemporanul*, 18 sept. 1953, p. 6).

lor, cum este cazul lui *internaționalism*, de pildă, format nu de la *naționalism* cu pref. *inter-*, ci de la adj. *internațional* cu suf.*-ism*. Cîteodată *inter-* este redat prin *între-* (dubletul lui vechi, moștenit din lat. *inter*): *întrepătrundere* (care este, de fapt, infinitivul substantivat al lui *întrepătrunde*), *întreprinzător* (sinonim, aproximativ, cu vechiul *antreprenor*), *întrevorbire* (« traducere » a germ. *Unterredung*). — *ne-* (de origine slavă): *neastîmpăr*, *necinste*, *necuviință*, *neființă*, *neliniște*, *nevreme* (*a murit la nevreme*, Arghezi), *nenoroc* etc. Este foarte productiv, grație, desigur, faptului că servește neobișnuit de des la formarea adjectivelor cu sens negativ. Teoretic vorbind, se poate spune că de la orice adjectiv se poate crea unul nou care însemnează contrariul, și, sub influența adjectivelor, iau naștere numeroase substantive (mai ales în cadrul aceleași familii de cuvinte) [1]. — *para-* (de origine neogreacă): cu excepția lui *paraleu* (însoțit adesea de *leu*: *vine ca un paraleu*, Creangă), celelalte formații, destul de numeroase, aparțin vorbirii oamenilor instruiți și are totdeauna sens ironic. Substantivele compuse cu acest prefix se întrebuințează numai la plural, fiindcă nemulțumirea, pe care o exprimă vorbitorul cu ajutorul lor, izvorăște tocmai din numărul prea mare al obiectelor în discuție. Totodată ele sînt întovărășite de substantivele care le stau la bază și de care se leagă prin *și*: *directori și paradirectori*; *ordine și paraordine*; *regulamente și pararegulamente*; *ședințe și paraședințe* etc. Toate sînt creații de moment, în sensul că iau naștere ori de cîte ori subiectul vorbitor simte nevoia să-și arate nemulțumirea: de fiecare dată cuvîntul este creat din nou, ca și cum n-ar mai fi fost întrebuințat de același om sau de alții. Formații permanente sau definitive, dar tot împrumutate (din franceză) sînt *parafrază*, *paratifos* ș. a.[2] — *pre-* (de origine multiplă): *precădere*, *precugetare*, *prejudecată* etc. Toate au modele străine, la fel cu *preseară* (după germ. *Vorabend*), *preștiință* (cf. germ. *Vorwissen*), *preziuă* (=germ. *Vortag*), care n-au prins însă[3]. — *răs-* (de origine latină și slavă): *răscruce*, *răspăr*, *rășputere* (aceasta, la plural: *din răsputeri*) etc. Împreună cu cuvîntul de bază și sub forma pluralului (la ambele), substantivul compus cu *răs-* are valoare stilistică (cf. cele spuse mai sus despre *para-*): *cruci și răscruci* [4] (e vorba de imprecații), *cute și răscute*, *planuri și răsplanuri* (*care nu se aduc la*

---

[1] Sînt greșite construcțiile, destul de răspîndite în momentul de față, în care *ne* al adjectivului trece la substantiv, ca și cum am avea aceeași situație obiectivă. Se spune astfel *neadîncirea suficientă a problemei*; *nepregătirea temeinică a examenelor* etc., în loc de *adîncirea nesuficientă*. . . ; *pregătirea netemeinică*. . . etc. Ia ă și citate propriu-zise: *neprezentarea suficient de profundă a acestei esențe* (*Gazeta Literară*, 2 iunie 1955, p. 2, col. 3); *neadîncirea suficientă a unor atari probleme* (*ibid.*, 25 aug. 1955, p. 2); *nestudierea sistematică*. . . (*Scînteia*, 1 sept. 1954, p. 1).

[2] *Para-* din *paratrăsnet* este același « prefix » (de origine veche grecească), dar provine din frc. *para-* existent în cuvinte ca *parapluie*, *parasol*, *paravent* etc. *Paratrăsnet* redă, pe « jumătate romînește », frc. *paratonnerre*.

[3] Apar des la C zar Petrescu.

[4] În această formulă, *răscruci* e a l t cuvînt decît *răscruce* « răspîntie », atît ca sens, cît și ca formație, deși prefixul pare a fi același: *răscruci* însemnează « multe cruci, cruci repetate » (nu « răspîntie », ca *răscruce* în *răscrucea* sau *răscrucile drumului*).

îndeplinire) *veri și răzveri* (Cezar Petrescu) etc. — *stră-* (lat. *extra-*): *străbun(ic)*, *strămoș* (și femin. *strămoașă*), *strămoșie* (într-un document din a doua jumătate a sec. XVII, reluat sau re-creat de T. Arghezi). Însoțite de substantivele care le servesc drept temă, aceste compuse alcătuiesc formule expresive, asemănătoare cu cele amintite la *para-* și *răs-*: *nu vreau să aud* (*nici*) *de bunicul* (*și*) *nici de străbunicul acelui individ*; *moșii și strămoșii noștri* etc. *Străfund* (din *străfundul inimii* sau *sufletului*) este redarea, cu cuvinte romînești, a frc. *tréfonds* (cf. *savoir le fonds et le tréfonds d'une affaire* « a cunoaște toate amănuntele unei afaceri »). — *sub-*: *subadministrator*, *subcomisi*(*un*)*e*, *subdirector*, *subinspector*, *submarin* [1], *substrat* etc [2]. Apare și în unele cuvinte vechi sau foarte vechi, unde nu mai este însă simțit ca prefix (și unde, bineînțeles, nu este vorba de acest *sub-*, care redă frc. *sous* din *sous-bibliothécairre*, *sous-inspecteur* etc.): *supat* (< *sub pat*, adică prepoziția *sub* urmată de un substantiv, la fel ca în *cuminte* < *cu* + *minte*), *subsuoară* (< *sub suară*, trisilabic, < lat. *sub ala*), cu aceeași observație ca la exemplul precedent în ce privește « prefixul »). — *super-*: *superarbitru*, *superfilm*, *superrevistă* (*teatrală*), *supernaturalism* etc. Din ce în ce mai rar, fiind concurat de sinonimul *supra*, care, grație faptului că există în cîteva compuse vechi și populare (*asupra*, *deasupra*), cîștigă ușor teren. De altfel înseși noțiunile exprimate de compusele cu *super-* nu mai circulă astăzi, cînd a dispărut atmosfera de « reclamă americană » [3] în toate domeniile, deci și în acela al cinematografiei și al teatrului. — *supra-*: *supraarbitru* [4], *supraintendent* [5], *supranume*, *suprаом*, *suprastrat* [6], *suprastructură*, *suprataxă* etc. — *trans-*: *Transcaucazia*, *transfigurație*, *transfuzie*, *Transiordania*, *transhumanță* etc.

b) P s e u d o p r e f i x e. Sînt, de fapt, cuvinte propriu-zise (substantive, adjective sau pronume), care, combinate cu altele, devin simple anexe ale acestora, îndeplinind o funcțiune asemănătoare cu a prefixelor. Unele dintre ele se pot pune atît înaintea cît și în urma cuvîntului de bază. Multe există în limba noastră și ca cuvinte « independente », cu deosebirea că, în această calitate, apar cu forma lor întreagă, pe cînd ca pseudoprefixe ele își modifică aspectul (partea finală suferă, de obicei, o « amputare », sau, mult mai rar, o « creștere », impusă de combinarea lor cu alte cuvinte). Formațiile cu pseudoprefixe seamănă bine cu cuvintele compuse. Se poate spune că ele fac trecerea de la formațiile cu prefixe la compuneri. Pseudoprefixele sînt de origine grecolatină și au un caracter internațional, în sensul că aparțin, sub aceeași formă,

---

[1] De fapt, adjectiv, care, întrebuințat din ce în ce mai des singur, a devenit substantiv.

[2] Multe nu mai circulă, pentru motivul că noțiunile respective au dispărut. În cazul funcțiunilor administrative, locul acestor formații l-au luat cele de tipul *director-adjunct*.

[3] Căci *super-*, deși venit prin franceză, este, ca conținut, de origine americană.

[4] A înlocuit definitiv pe *superarbitru*, care, după cît se pare, n-a avut niciodată o răspîndire prea largă.

[5] Rang în organizația bisericii evanghelice.

[6] Unii lingviști romîni spun *superstrat*. De ce?

unui mare număr de limbi (toate indoeuropene). De obicei creațiile din domeniul științei și al tehnicii sînt numite cu substantive formate în felul acesta[1]. *aero-*: *aerodrom*, *aerogramă*, *aeromodel*, *aeronavă*, *aeroplan*, *aeroport*, *aeroterapie* etc. — *auto-*: *autobiografie*, *autobuz*, *autocritică*, *automotor*, *autoplastie*, *autotipie* etc.[2] — *electro-*: *electrochimie*, *electromagnet*, *electrometru*, *electromotor*, *electroterapie* etc. — *filo-*: *filoenglez*, *filoitalian*, *filoromîn*, *filorus*, etc. Se pune și după cuvîntul de bază, ca un sufix (în această ipoteză «adaosul» *-o* nu mai apare, nefiind necesar): *germanofil*, *rusofil* etc. — *foto-*: *fotochimie*, *fotocopie*, *fotogramă*, *fotogravură*, *fotolitografie*, *fotosculptură*, *fototerapie* etc. — *micro-*: *microbiologie*, *microfilm*, *microfon* *microfotografie*, *microscop(ie)*, *microvietate* (după *microorganism*, pe care îl «traduce»!) etc. — *mono-*: *monoclu*, *monocultură*, *monogam(ie)*, *monogeneză*, *monografie*, *monolog*, *monoplan*, *monoteism*, *monotip* etc. — *poli-*: (se opune ca sens lui *mono-*): *policlinică*, *poligam(ie)*, *poligeneză*, *poliglot*, *poligraf(ie)*, *polisilogism*, *politeism* etc. — *proto-* (există și în cuvinte relativ vechi, împrumutate din grecește, direct sau prin intermediu slav, mai ales în terminologia bisericească: *protodiacon*, *protoiereu*, *protopop*, *protopsalt*): *protocarbură*, *protoclorură*, *protoiodură*, *protoistorie*, *protosulfură*, *prototip*, *protozoar* etc. — *pseudo-*: *pseudodemocrat*, *pseudoinginer*, *pseudoinvalid*, *pseudoistoric*, *pseudoprefix*, *pseudosavant*, *pseudoziarist* etc. Cele mai multe sînt creații de moment, trecătoare, apte de a se reînnoi ori de cîte ori li se simte nevoie. De aceea în principiu, de la orice substantiv care desemnează o profesie, o atitudine etc. se poate forma un compus cu *pseudo-*, pentru a arăta că individul respectiv nu este ceea ce pare sau vrea să fie. — *radio-*: *radioaudiție*, *radiocomentator*, *radioficare*, *radiodifuziune*, *radioemisiune*, *radiogramă*, *radiojurnal*, *radiologie*, *radiopiesă*, *radioprogram*, *radiotelegramă*, *radioterapie*, *radiotransmisiune*, *radiovaliză* etc. — *semi-*: *semicerc*, *semiconsoană*, *semiîntuneric*, *semilună*, *semiton*, *semivocală* etc. — *tele-*: *telecomandă*, *telecomunicație*, *telefon*, *telefotografie*, *telegraf*, *telegramă*, *televiziune*, *televizor* etc. — *termo-*: *termocauter*, *termocentrală*, *termochimie*, *termogen(ie)*, *termometru*, *termoscop(ie)*, *termostat*, *termoterapie* etc.—*tri-*: *triciclu*, *tricorn*, *triedru*, *triftong*, *trilogie*, *trimestru*, *trinom*, *triunghi*, *trizonie* (teritoriul german ocupat de americani, englezi și francezi, alcătuind trei zone, care s-au unit din punct de vedere economic și politic etc.). — *zoo-*: *zoolatru* (și *zoolatrie*), *zoolog(ie)*, *zoomorfie*, *zoospor*, *zooterapie* etc.

Compuse. Sînt relativ puține, din cauză că structura limbii noastre (la fel cu a latinei, pe care o continuă) nu se pretează la astfel de formații. Din cele constatate pînă aici s-a putut vedea că prefixele și pseudoprefixele ocupă, în comparație cu sufixele, un loc relativ modest în cadrul formării de cuvinte

---

[1] Despre chipul cum iau naştere astfel de compuse (şi alte lucruri în legătură cu ele), vezi *Limba romînă actuală*, p. 215 urm.

[2] De la unele dintre cuvintele formate cu *auto-*, acest pseudoprefix s-a detaşat spre a fi transformat ntr-un fel de determinant substantival: *mecanic-auto* (*Contemporanul*, 12 aug. 1955, p. 1), *tracțiune-auto* (alături de şi în opoziție cu *tracțiune hipo*).

noi. Și dacă nu trecem cu vederea faptul că toate pseudoprefixele (împreună cu substantivele respective) sînt împrumuturi recente și nu servesc decît în mod excepțional la creații romînești propriu-zise, urmează ca ele aproape nu contează în viața limbii noastre. O situație asemănătoare au și cele mai multe prefixe, care, iarăși la fel cu pseudoprefixele, constituie, deocamdată, o particularitate mai ales a limbii oamenilor instruiți (și nici chiar a tuturor acestora, cînd e vorba de termeni specifici pentru anumite ramuri ale științei sau tehnicii). Aceste fapte dovedesc că formarea de cuvinte noi cu prefixe și pseudoprefixe nu este prea des folosită în limba romînă (și nu numai în cazul substantivelor). Și mai rar este pusă la contribuție compunerea, care implică existența unei structuri lingvistice de un anumit tip, opus, măcar în parte, tipului « derivativ », cum este acela al limbii noastre, unde predomină, cu mult, procedeul de formare a cuvintelor cu ajutorul sufixelor. Compunerea este și mai strîns legată de structura limbii, din cauză că, în mod obișnuit, elementele alcătuitoare ale unui cuvînt compus (din două substantive sau dintr-un substantiv și un verb etc.) nu pot fi întrebuințate la formarea altor cuvinte (cum sînt întrebuințate prefixele și pseudoprefixele). Fiecare cuvînt compus constituie o unitate lingvistică aparte, unică, de sine stătătoare, care, chiar dacă este și ea analizabilă în părțile-i componente, nu poate ajuta, de cele mai multe ori, la formarea de compuse noi decît ca procedeu, nu și prin vreunul dintre elementele lui alcătuitoare (cum se întîmplă în cazul cuvintelor formate cu prefixe și pseudoprefixe, care pun la dispoziția limbii, pentru creații noi, nu numai procedeul, ci și uneltele înseși, adică prefixele și pseudoprefixele). Așa se explică, de pildă, faptul că prefixul slav *ne-* a servit și continuă a servi la formarea de cuvinte noi, pe cînd *blago-*, tot slav, a rămas fixat în împrumuturile respective (*blagoslovi*, *blagoveștenie*) [1], neputînd fi despărțit de celălalt element constitutiv și utilizat pentru creații noi.

Considerațiile de pînă aici sînt valabile în deosebi pentru aspectele mai vechi și oarecum « populare » ale limbii romîne. În epoca noastră constatăm o tendință destul de vie, în sensul adaptării ei la procedeul de formare a cuvintelor prin compunere. Complexitatea vieții actuale, ajutată de existența unor modele străine mai mult ori mai puțin accesibile, apropiate ca structură lingvistică, face pe de o parte să crească nevoia de a recurge la cuvinte compuse (în loc de perifraze), iar pe de altă parte să se înmulțească formațiile de acest fel, care, în marea lor majoritate, sînt tot împrumuturi, dar destul de des sînt și creații ale limbii noastre [2].

Dau mai jos cîteva exemple de compuneri, grupate după natura morfologică a părților componente.

a) S u b s t. + s u b s t.: *fero-aliaj*, *floricultor* și (*floricultură*), *legumicultor* (și *legumicultură*), acestea din urmă după modelul mai vechilor *pomicultor*

[1] A fost « tradus » uneori prin *bun*: cf. *bunăvestire* (= *blagoveștenie*).

[2] Procesul este astăzi mult ajutat de limba rusă, foarte bogată în cuvinte compuse. Împrumuturi rusești recente ca *agrominim*, *tehnominim* ș. a. s-au impus din primul moment.

(*pomicultură*) și *viticultor* (*viticultură*); *omucidere* și (*omucigaș*) « traducere » a frc. *homicide*; *pruncucidere* (și *pruncucigaș*), decalcat după frc. *infanticide*; *nordamerican*, *sudcoreean* (cu valoare mai mult adjectivală).[1] Destul de numeroase sînt compusele (creații trecătoare sau de moment) cu *fobie* și *manie*: *anglofobie* etc., *francomanie*, *grecomanie* etc., ajutate de existența formațiilor în *-fob* și *-man* de la teme similare (*anglofob*, *francoman* etc.). O creație recentă, foarte răspîndită, este *citatomanie*[2], la care pot adăuga una și mai nouă: *ședințomanie*.

b) A d j. + s u b s t.: *basorelief* (după frc. *bas-relief*, ital. *bassorilievo*), *clarviziune* (și *clarvedere*, < frc. *clairvoyance*); *prim-ministru*, *prim-președinte*, *prim-secretar* (și *secretar-prim*) etc.; *scurt-circuit*, plur. *scurt-circuite* sau *-turi* (< frc. *court-circuit*) etc. Afară de acestea există altele, mai vechi, în care adjectivul se acordă cu substantivul: *bunăstare*, *bunăvoință*, *reavoință* etc., ceea ce dovedește că, în ciuda relativei lor vechimi, sînt încă simțite ca « sintagme », nu ca cuvinte unitare (cf. genitiv-dativ *(a) bunei stări*,[3] *(a) relei voințe* etc.). De adăugat, între altele, *plusprodus* și *plusvaloare*, care merg, în ce privește flexiunea, cu *basorelief*, *clarviziune* etc. (*(a) plusprodusului*, *(a) plusvalorii)*. Deosebirea dintre formațiile mai vechi și cele noi se datorește faptului că elementele alcătuitoare ale celor dintîi apar la tot pasul în vorbire cu sensurile și funcțiunile lor obișnuite, ceea ce face ca ele să fie considerate drept grupuri sintactice, nu unități lexicale închegate.

c) P r e p o z., a d v. etc. + s u b s t.: *după-amiază* și *după-masă*, plur. *după-amiezi(le)*, *după-mese(le)*, *fără-de-lege* (după slav. *bezzakoniie)*, care a servit de model nereușitelor *fără-de-grijă (libertatea și fără-de-grija*, la Cezar Petrescu), *fără-de-nădejde (cumplita fără-de-nădejde a lui Manlache*, la Victor Ion Popa)[4] etc.

d) V e r b + s u b s t. Acest tip de compunere este vechi[5] și de aceea răspîndit, mai cu seamă în vorbirea familiară și populară. De ex.: *papă-lapte*, *pierde-vară*, *strîmbă-lemne*, *tîrîie-brîu*, *zgîrie-brînză* etc. Așa se explică apariția unor formații similare ca *port-armă*, *port-drapel*, *posed-armă*, care fac impresia că aparțin integral sistemului limbii noastre, sau ca *passe-partout*, *porte-parole* ș. a., care, deși destul de des întrebuințate (mai ales primul), nu s-au asimilat încă, ceea ce rezultă și din chipul cum sînt scrise[5].

e) D i v e r s e : *du-te-vino* (traducerea frc. *va-et-vient)*, folosit numai cu articolul nedefinit *(era un du-te-vino*, *de-nu-ți puteai ține răsuflarea)*; juxtapunerea a două substantive: *casă-model*, *copil-minune*, *corp-delict*, *mașină-sport*, *roman-fluviu* etc. toate, traduceri ale unor formații străine, fapt care explică modul

[1] Gradul de sudare a celor două elemente alcătuitoare diferă de la caz la caz. Să se compare, de ex., *fero-aliaj* cu celelalte, sau, mai ales, *zi-muncă (valoarea fiecărei zile-muncă)* cu oricare dintre compusele date aici.

[2] Pare a fi o « traducere » a rus. *țitatnicestvo*.

[3] În presa de partid apare tot mai des forma de genitiv-dativ *(a) bunăstării*.

[4] Poetul Al. Philippide a creat (traducînd germ. *Zeitlosigeit)* compusul *fără-timp*.

[5] *Porte-parole* circulă (și cred că a circulat mereu) numai în limba vorbită. Echivalentul lui, care s-a impus definitiv în limba literară, este *purtător de cuvînt*.

[6] Îl cunosc și alte limbi romanice.

cum sînt tratate din punct de vedere gramatical (plur. *case-model*, *corpuri-delicte*, *romane-fluviu* etc.); juxtapunerea unui substantiv și a unui adjectiv: *natură-moartă* (plur. *naturi-moarte)*, *proces-verbal* (plur. *procese-verbale*); *maistru-fierar*, *meșter-lăcătuș*, *muncitor-miner* etc.

f) Alte mijloace formative. Le-am amintit și cu alt prilej, cînd ne-am ocupat, în general, de procedeele pe care le folosește limba noastră pentru formarea cuvintelor noi. Aici vom avea în vedere numai cîteva fapte privitoare la substantiv.

α) Postverbale. De la verbe se creează substantive prin lăsarea la o parte a desinenței verbale, ceea ce înseamnă că tema verbului devine substantiv. Ex.: *auz (< auzi)*, *prăpăd (< prăpădi)*, *trai (< trăi)*, *treier (< treiera)*, *văz (< vedea*, tema perfectului: *văzui)*; cf. *supăr* la cronicarul Neculce. Posibilitatea de a deriva în acest fel substantive de la verbe este, teoretic, nelimitată, cu condiția ca necesitatea unei creații noi să fie adînc simțită și să nu poată fi satisfăcută prin alte mijloace. Există tendința (redusă, e adevărat, ca număr de vorbituri) de a forma cu orice preț postverbele, numai de dragul noutății și pentru motivul că ele « sună frumos». În special Cezar Petrescu se distinge, nu în avantajul limbii sale literare, printr-o căutare stăruitoare de postverbale, care, în marea majoritate a cazurilor, trebuie considerate ca nereușite. Iată cîteva exemple (și de la alți scriitori): *ales (fără ales* = fără alegere), *alin (două vorbe de alin* =... de alinare), *alint*, *apăs*, *frămînt (frămîntul mieu)*, *fumeg (fumegul focurilor)*, *licăr (licărul de cub lustruit al automobilului)*, *mișun (mișunul de gînduri)*, *potol (fără potol* = nepotolit*)*, *schiaun*, *spulber* ș. a.[1]

β) Moțiunea. De la substantive masculine se formează feminine cu ajutorul finalei *ă*, care, în cazul de față, are rol lexical, deci de sufix, nu gramatical, fiindcă nu este expresia acordului, ci a conținutului noului cuvînt (conținut deosebit de al cuvîntului de bază numai sub raportul genului, dar această deosebire ajunge pentru ca să putem vorbi de alt cuvînt). Procedeul, deși continuă o stare de lucruri din latină (cf *socru-soacră* etc.*)*, pare a caracteriza astăzi mai ales, dacă nu exclusiv, limba literară și se aplică, de preferință, la neologisme. Cîteva exemple sînt suficiente pentru înțelegerea fenomenului: *arhitectă*, *decană*, *doctoră*, *felceră*, *ingineră*,[2] *lingvistă*, *membră*, *pedagogă*, *poetă*, *șefă*, *textieră* « autoare de texte pentru melodii», *tractoristă*, *vagonetară* etc. Cînd masculinul aparține fondului mai vechi al vocabularului, astfel de formații prind greu. Să se compare *băietană*[3], *ctitoră*, *lăutară* (G. Bacovia), *moșneagă* (Cezar Petrescu) etc., creații personale, care nu s-au impus.

---

[1] Acest procedeu de a forma substantive noi este numit în Gramatica Academiei (vol. I, p. 36—37) și derivare regresivă, fără ca ambii termeni să fie perfect sinonimi. Ultimul desemnează o noțiune mai largă decît « postverbal» (se referă nu numai la substantiv, ci și la alte părți de vorbire).

[2] Cf. *Contemporanul* (18 sept. 1953, p. 4): *două prietene. . ., actualmente inginere.*

[3] Dispărut foarte curînd după ivirea lui (ca « traducere» a frc. *garçonne*, titlul unui roman care a făcut zgomot acum 30 și ceva de ani).

Pe măsură ce se îmbogățesc profesiile îmbrățișate de femei, se accentuează tendința de a forma substantive feminine de la masculinele corespunzătoare cu ajutorul lui *-ă* (și a sufixelor de felul lui *-iță*). Și limba rusă tinde să creeze derivate și să renunțe la forma de masculin a substantivului nume de profesie, precum și la formula « femeie-doctor »; vezi *Voprosî iazîkoznaniia* II (1953), fasc. 4, pag. 100—101.

γ) În capitolul V, c, β al părții I, ocupîndu-mă de îmbogățirea limbii noastre după 23 August 1944, am arătat că, mai ales sub influența unor modele rusești, se creează substantive noi din sunetele sau silabele inițiale ale cuvintelor care alcătuiesc o « sintagmă » cu înțeles lexical unic. De pildă: *Cefere(ul)* < C(ăile) F(erate) R(omîne), *Petete(ul)* < P(oștele), T(elegrafele), T(elefoanele), *Setebe(ul)* < S(ocietatea) T(ramvaielor) B(ucurești,) existente înainte de 23 August 1944, iar unele dispărute astăzi[1], *Cec(ul)* < C(asa) (de) E(conomii) și C(onsemnațiuni), *Cegeme(ul)* < C(onfederația) G(enerală) (a) M(uncii)[2], *Pemere(ul)* < P(artidul) M(uncitoresc) R(omîn), *Semete(ul)* < S(tațiune de) M(așini) (și) T(ractoare) (cf. *1 Mai. Ziua solidarității internaționale a celor ce muncesc*, p. 24: *Azi sînt în țara noastră peste 200 S.M.T-uri)*, *Uteme(ul)* < U(niunea) T(ineretului) M(uncitor) etc.; *Aprozar* < (Societatea comercială de Stat pentru) *Apro*(vizionarea populației cu) *zar*(zavat), *Centrocom* (cu diverse determinante: *Aliment*, *Textil* etc.) < (Societate) *Centr*(ală pentru) *Com*(erțul cu alimente, textile etc.); *Comcar* < (Centrală) *Com*(ercială pentru aprovizionarea cu) *Car*(ne); *Plafar* < (Societate comercială pentru folosirea) *Pla*(ntelor) *Far*(maceutice); *Sovrom* < (Societate) *Sov*(ieto-) *Rom*(înă) (pentru exploatarea petrolului, lemnului, transporturilor etc., pentru producerea filmelor etc. — de aceea se adaugă la *Sovrom* cuvîntul care arată specificul societății respective: *-Petrol*, *-Lemn*, *-Transport*, *-Film* etc.). Nu toate aceste formații sînt simțite ca cuvinte propriu-zise, între altele, fiindcă nu toate întreprinderile respective există în mai multe exemplare, pentru ca numele lor să poată fi întrebuințate la plural. Se spune, de ex., *Aprozarul Nr.* 5, *două aprozaruri*; *sovromurile sînt o dovadă de colaborare pe bază de drepturi egale între U.R.S.S. și R.P.R.* Uneori partea a doua a formațiilor de acest fel este un cuvînt întreg: *Romarta* < (Societate de Stat) *Rom*(înă pentru comerțul obiectelor de) *Artă; Rompescaria* < (Societate comercială) *Rom*(înă pentru exploatarea) *Pescări*(ilor statului) etc[3].

δ) S c h i m b a r e a   v a l o r i i   m o r f o l o g i c e[4]. Se creează substantive din alte părți de vorbire care, continuînd a fi în mod obișnuit ceea ce sînt ele din capul locului (adjective, verbe etc.), capătă, în condiții sintactice determinate, înțeles și valoare de substantiv. Mai cu seamă adjectivele și formele nominale ale verbelor devin ușor substantive, cele dintîi prin transformarea însușirii într-o

---

[1] Fiindcă au dispărut instituțiile sau întreprinderile respective în forma lor inițială.

[2] Locul *Confederației Generale a Muncii* l-a luat *Consiliul Central al Sindicatelor (C.C.S.-ul)*.

[3] Cf. și cele spuse la locul indicat în text cu privire la astfel de formații.

[4] I se mai spune și d e r i v a r e (sau d e r i v a ț i e) i m p r o p r i e.

noțiune propriu-zisă, de sine stătătoare (adică într-un « obiect »), celelalte printr-o operație mintală asemănătoare aplicată « acțiunii » exprimate de verb. Adjectivul se schimbă în substantiv întrebuințîndu-se singur și articulîndu-se: *activul de partid*; *bunul cel mai de preț al oamenilor muncii este Pacea*; *colectiva din comuna Pechea, r. Galați* (= gospodăria agricolă colectivă...); *colectivele de catedră ale Facultății noastre*; *frumosul se realizează în opere de artă* [1]; *la aprozaruri se pot cumpăra roșii, vinete și zămoși* (= *pătlăgele roșii, pătlăgele vinete și pepeni galbeni* [2]). În limba scrisă actuală se abuzează de acest procedeu: *caracteristicul acestui proces, picturalul stilului, (« Cravata Roșie ») lunarul pentru pionieri și școlari* etc. Cf. și termenii sportivi *reprezentativă, selecționată* (acesta trecut mai întîi prin faza de participiu). În ce privește formele verbale, situația diferă de la una la alta. Infinitivul sub forma lui originară întreagă a încetat de multă vreme a mai fi verb propriu-zis, devenind substantiv: *citire, deprindere, facere, învățare, mîncare, pierdere, radere, suire, trimitere, vedere* etc.[3] Supinul a fost încă de la început și substantiv: *culesul (porumbului), friptul (cărnii), masul (peste noapte), plînsul (copiilor), torsul (lînii)* etc. Participiul, care funcționează des ca adjectiv, se poate transforma în substantiv la fel ca un adjectiv propriu-zis: *asupriții, evidențiații, (ne)poftitul*) etc. Gerunziul lui *suferi* a devenit substantiv (prin faza intermediară de adjectiv) sub influența frc. *souffrant*, pe care-l « traduce »: *suferinzii din spitale*.

Și alte părți de vorbire se pot transforma în substantive. Astfel pronumele personal *eu* se întrebuințează în limbajul psihologilor (și, după ei, în al oamenilor instruiți) cu sensul de « personalitate » sau « ființă morală »: *eul nostru*, și tot așa pronumele reflexiv *sine* în vorbirea familiară și populară: *în sinea mea (a lui* etc.*)* « în gîndul meu (al lui etc.) ». Numeralele de asemenea pot căpăta valoare de substantiv, dacă cifra respectivă, adică numărul pe care îl exprimă, devine o noțiune independentă, echivalent al unui obiect determinat: *dă-mi cinciul!* spuneau copiii pe vremuri, cînd existau monete de cinci bani [4] (=dă-mi piesa de cinci bani); *am fost ascultat la Romînă și am căpătat un patru* (=nota patru); pop. *miile și sutele mărită slutele* (=miile și sutele de lai, adică averea sau banii, mărită pe fetele urîte ale bogătanilor). Chiar adverbul se schimbă în substantiv: *s-a dus în rîpă sărind alternativ cu dinaintea și cu dinapoia* (M. Sadoveanu, *Însemnări Ieșene* II, 3, p. 499): *dinaintea* însemnează « partea din față », iar *dinapoia* « partea din spate (a cămășii sau a rochiei) » în vorbirea croitoreselor și a gospodinelor (primul are și plur. *dinainți)*; *bine* se întrebuințează de foatte multă vreme ca substantiv *(a face un bine, a vrea binele cuiva, binele obștesc* etc.).

---

[1] Cf. și pop. *am să-i fac un frumos, să mă ție minte!*

[2] În vorbirea moldovenească de nord *zămos* = pepene galben.

[3] Cîteodată și infinitivul scurt poate avea valoare de substantiv, ca în construcția populară *a-i da cuiva un pui de bate* = a-i da o bătaie bună).

[4] Ar putea spune și astăzi, căci, după reforma bănească din ianuarie 1952, avem iarăși o monedă de cinci bani.

Ar mai fi de amintit trecerea, în interiorul aceleiași categorii morfologice, de la o specie la alta. Este cazul substantivelor proprii care devin, în anumite condiții, substantive comune: *a trînti la gherlă* (pe vremuri) = a aresta (la *Gherla*, oraș în regiunea Cluj, exista o închisoare celebră); *mărcuță* « casă de nebuni» (cf. *Viața Romînească*, mai 1938, p. 65: *jubilează această mărcuță urlătoare)*, de la *Mărcuța*, localitate în preajma Bucureștilor, unde era mai de mult o casă de sănătate pentru alienați. Se pare că și sinonimul *balamuc* are o origină asemănătoare (de la *Malamuc*, sat în reg. Ploiești).

Cap. V: Articolul

Nu este o parte de vorbire propriu-zisă, ci o unealtă gramaticală[1], care la fel cu prepoziția sau conjuncția, nu poate apărea singură, ci numai împreună cu alte cuvinte, în primul rînd cu un substantiv, apoi cu un echivalent al substantivului. Funcțiunea articolului constă în individualizarea obiectelor: dintr-un grup de obiecte de același fel, vorbitorul se oprește asupra unuia singur, pe care îl numește cu ajutorul substantivului însoțit de articol.

Individualizarea, care înseamnă, de fapt, separarea unui obiect de celelalte, prezintă diverse grade și aspecte, variabile după împrejurări, cum se va vedea din ceea ce urmează. Așa se explică, între altele, existența mai multor feluri de articole.

Din punctul de vedere al funcțiunii avem:

1. articolul definit (sau hotărît); 2. articolul posesiv, căruia i se mai spune și genitival; 3. articolul adjectival sau determinativ; 4. articolul nedefinit (sau nehotărît).

După locul lor față de substantiv sau de alt cuvînt pe care îi însoțesc, articolele sînt: 1. proclitice și 2. enclitice. Articolul posesiv, articolul adjectival și cel nedefinit sînt proclitice; articolul definit este, de obicei, enclitic.

§ 1. Articolul definit. Are următoarele forme: masc. sing. *-l (tovarășul)*, *-le (fratele)* la nomin-acuz.; *-lui (tovarășului, fratelui)* la gen.-dativ; *-le* la vocativ; femin. sing. *-a (cartea)* la nomin.-acuz.; *-i (cărții)* la gen.-dativ; masc. plur. *-i* la nomin. -acuz.; *-lor* la gen.-dativ și la vocativ; femin. plur. *-le* la nomin.-acuz.; *-lor* la gen.-dativ și la vocativ[2].

El se pune la sfîrșitul substantivului și al altor cuvinte care au sau pot avea valoare substantivală (adjectivul, numeralul, pronumele, infinitivul substantivat, supinul și participiul), împreună cu care alcătuiește o unitate desăvîrșită. Alipirea articolului definit se face în mai multe feluri, după terminația cuvîntului pe

[1] Exprimă raporturi, nu noțiuni.

[2] Observăm că f rmele acestui articol sînt foarte asemănătoare sau chiar identice cu ale pronumelui de persoana a III-a. Faptul se datorește o.iginii lor comune (provin amîndouă din lat. *ille)*.

care îl însoțește. Cuvintelor terminate în *e* și *u*, articolul li se adaogă direct, fără nici o modificare fonetică a finalei: *cî(i)ne-le; nume-le; carte-a; codru-l; ou-l*. La cele terminate în consoană apare un *u* între terminație și articol: *om-u-l*, *oraș-u-l*. Acest *u*, care nu face parte din articol, este vechea terminație a substantivelor masculine și neutre, care cu timpul a dispărut. La cuvintele feminine terminate în *ă* articolul ia locul terminației: *țară-țara*, iar la cele în *-ea*, *-a* și *-i* accentuați, alipirea articolului se face cu ajutorul vocalei *u*, ca element de legătură între cuvînt și articol: *măsea-u-a*; *basma-u-a; zi-u-a*. Acest *u* datează din vremea cînd astfel de substantive se terminau în *uă*, cum dovedesc pînă astăzi *ziuă*, a doua formă nearticulată a lui *zi*, și unele aspecte regionale (prin Bihor, de pildă) ale cuvintelor de felul lui *măsea*.

Funcțiunile articolului definit. Acest articol se întrebuințează ori de cîte ori un obiect, potrivit funcțiunii generale a articolului, trebuie individualizat, fiindcă este cunoscut într-un fel oarecare vorbitorului, eventual și ascultătorului. Gradul de cunoaștere, precum și cauzele ei diferă mult după împrejurările în care se vorbește și care sînt determinate de realitatea materială oglindită în mintea vorbitorului.

Să vedem cîteva dintre cazurile cele mai obișnuite în care substantivul sau un echivalent al lui apare articulat, adică însoțit de articolul definit[1].

a) Cînd substantivul este determinat de un atribut: *zîmbește vesel soarele bălai și steagurile roșii ard în soare* (Beniuc); *n-am cosit din holda lor un pai* (Idem); *rodul muncii sale* (Slavici); *nifilistul Cațavencu* (Caragiale); *munții Carpați; bulevardul Bălcescu* etc.

Prezența unui atribut pe lîngă substantiv arată că obiectul în discuție este cunoscut vorbitorului, căci altfel acesta n-ar putea face precizări cu privire la însușirile sau la alte particularități ale obiectului. Pentru ca substantivul să primească articolul în asemenea construcții, trebuie să avem un atribut determinativ, nu calificativ. Spunem astfel *atitudinea tovarășului*, dar *atitudine de tovarăș:* în primul caz este vorba de atitudinea unui tovarăș cunoscut, deci determinat, și de aceea ambele substantive primesc articolul, în al doilea, atributul servește ca un simplu calificativ, la fel cu adjectivul, cum dovedește faptul că în loc de *atitudine de tovarăș* putem spune, cu exact același înțeles, *atitudine tovărășească*. Dacă construcția a doua este, la rîndul ei, determinată, articolul apare: *atitudinea de tovarăș a profesorului nostru* (sau *atitudinea tovărășească a profesorului nostru)*.

b) Cînd substantivul desemnează un obiect cunoscut, poate primi articolul și fără să fie determinat de un atribut. Cunoașterea poate avea tot felul de cauze. Iată cîteva dintre cele mai curente.

---

[1] Cred că numai în această situație se poate vorbi de substantiv articulat. Însoțit de articolul nedefinit *(un, o)*, substantivul este nearticulat, căci își păstrează neschimbată forma pe care o are cînd apare izolat (așa cum îl găsim în dicționar).

α) Obiectul în discuție este unic: *soare*, *vînt*, *lumină*, *lună*, *cer* etc.: *luna încă nu răsărise* (Sadoveanu); *de-acolo voiam să ating în copilărie cerul cu mîna* (Beniuc); *alergam ca furtuna în goană* (Idem).

Cu astfel de substantive sînt asimilate unele dintre numele gradelor de rudenie: *mamă*, *tată*, *bunic(ă)*, *unchi*, care, cînd se referă la vorbitor, în sensul că arată legăturile de rudenie ale acestuia însuși, devin adevărate nume proprii pentru cel ce le folosește. Ex.: *duc la mama; am văzut astăzi pe tata; bunicul ține mult la mine; De mama îmi aduc aminte ca prin vis* (Slavici); *Noi priveam uimiți. Mama s-a sculat tremurînd* (Sadoveanu); *A fugit fratele Ioan tînăr de-acasă*, *tata l-a căutat o viață*, *pretutindeni* (Idem).

Numele celorlalte grade de rudenie, care nu îndeplinesc condiția arătată, nu se pot întrebuința articulate, dacă nu sînt însoțite de un determinant. Este, deci, greșit să spunem: *am scris sorei; diseară mă întîlnesc cu fratele* etc.

Și substantive care desemnează ființe bine cunoscute pot să fie considerate de către vorbitor ca unice în împrejurarea dată și să primească, deci, articolul: *au început a pișca din somn pe împăratul* (Creangă); *cînd fu a se înfățișa la boierul* (Ispirescu). Cf. și *vine domnul*, *am să te spun la domnul* (în vorbirea școlarilor de pe vremuri). Și nume de lucruri se construiesc la fel, dacă vorbitorul le consideră unice. De ex.: *luna și stelele cufundate în marea; pînă la marea* (Creangă). În limba veche astfel de construcții erau frecvente. Astăzi ele au caracter arhaic și popular, de aceea apar în opere literare, cu scopuri stilistice.

β) Acțiuni, fenomene etc. ale vieții, aceleași pentru toate ființele și, deci, bine cunoscute oricui: *foame*, *sete*, *somn*, *minte* etc.: *fă-i cît mai des băi căldicele, ca să-i vie somnul și pofta de mîncare* (Slavici); *foamea este cel mai bun bucătar; lenea e cucoană mare* etc.

γ) Obiectul a fost amintit în cursul vorbirii și prin aceasta a devenit cunoscut: *peste un ceas, pe înserate, o birjă în goana mare pe strada Emancipării... Birja se oprește în sfîrșit în preajma unei cocioabe* (Caragiale); *am văzut o casă frumoasă...; casa era sediul Sfatului Popular.* Articularea substantivelor *birjă* și *casă* se datorește faptului că obiectele respective, fiind pomenite mai înainte, au încetat de a mai fi niște obiecte oarecare, necunoscute ascultătorului.

c) Cînd substantivul se întrebuințează cu înțelesul lui cel mai general, indicînd specia căreia îi aparține obiectul respectiv: *numai rîndunea era sfîntă și putea să-și crească liniștită puii* (Beniuc); *Ca țăranul printre snopi de grîu voi intra masiv și greu în vreme* (Idem). În astfel de cazuri intervine, indirect, și opoziția dintre două sau mai multe specii, deci tot individualizarea, separarea uneia de celelalte.

Datorită acestei opoziții, substantivul apare articulat și atunci cînd este vorba de un singur exemplar al speciei. În *i-a mîncat lupul oaia*, prezența articolului se explică prin faptul că, deși are în vedere un singur lup, vorbitorul îl înfățișează ca pe un reprezentant al întregii specii, în sensul că nu ursul sau vulpea, ci lupul, ca atare, în calitatea lui de « lup » (= specie) a săvîrșit acțiunea enun-

țată. Experiența de veacuri a ciobanului și a țăranului a creat această siguranță, că numai « lupul », și nu alt animal, poate să le mănînce oile.

Articolul definit poate însoți și alte părți de vorbire, afară de substantiv. Astfel adjectivul pus înaintea substantivului se articulează în aceleași condiții în care se articulează substantivul, cînd acesta apare singur sau cu adjectivul după el. Ex.: *vrednicul nostru tovarăș a fost evidențiat; interesantul roman al lui N.* etc. Tot așa numeralele ordinale *întîi* și *ultim*: *întîia manifestare a grupei noastre; ultimele publicații sosite din U.R.S.S.*

Adjectivele *tot* și *întreg* se conformează unor reguli speciale, în sensul că *tot* nu se articulează niciodată, indiferent de locul lui față de substantiv, care, în schimb, se articulează el totdeauna: *tot poporul*, *lumea toată*, pe cînd *întreg* rămîne nearticulat după substantiv și poate apărea atît cu articol, cît și fără articol, cînd stă înaintea substantivului: *grupul întreg; întreg grupul; întregul grup; întreagă mila ta o cer* (Coșbuc).

Articulat sau nearticulat se întrebuințează și adj. *biet*, cînd precede substantivul : *biată mama* și *biata mamă*, cu o ușoară deosebire de sens de la o formulă la cealaltă. Substantivul însuși nu poate avea ambele aspecte decît în funcțiune de adjectiv: dacă acesta se articulează, substantivul rămîne nearticulat, și invers [1].

§ 2. Articolul posesiv sau genitival. Se numește așa, din cauză că însoțește un pronume posesiv și un substantiv la cazul genitiv. Formele lui sînt: masc. sing. *al*, masc. plur. *ai*; femin. -sing. *-a*, femin. plur. *-ale*; masc., și femin. gen.-dativ plur. *alor*. Folosirea formei *a* pentru ambele genuri și numere, care se bucură de o largă răspîndire în limba vorbită, mai ales prin Moldova, constituie o greșeală și trebuie, deci, evitată.

Acest articol servește ca element de legătură între pronumele posesiv sau cazul genitiv și substantivul pe care ele le determină ca atribute. În asemenea cazuri, el poate fi înlocuit prin articolul hotărît alipit la substantiv: în loc de *un tovarăș al meu* (sau *o tovarășă a mamei)* spunem, cu același înțeles în ce privește raportul sintactic, *tovarășul meu* (sau *tovarășa mamei)*.

În legătură cu această echivalență sintactică trebuie amintit și faptul că articolul posesiv se acordă, întocmai ca cel hotărît, cu substantivul precedent, nu cu cel pus la genitiv sau cu pronumele [2].

---

[1] În anumite condiții, articolul definit se întrebuințează fără necesitate, ba chiar împotriva regulii cerute de structura gramaticală a limbii noastre. Avem, mai întîi, voca i/ul unui nume propriu de persoană precedat de un « titlu »: *domnule Iancule!* (a « eroii » lui Caragiale). Și la alte cazuri afară de vocativ: *Mai roagă-te și tu de domnul prefectul...; coanii Joițichii; doamnei Fifinii* (tot din opera satirică a lui Caragiale). Apoi după adverbul comparativ *ca: fenomenul care se manifestă ca purtătorul cauzei; Ștefan cel Mare a intrat* (în sufletul poporului romîn) *ca eroul național...* (trebuie *purtător al...*, *ca erou...)*.

[2] Iată cîteva construcții menite să arate cum trebuie folosite just diversele forme ale acestui articol: *nepot de soră al mamei; modurile de prezentare a materiei; legile interne de dezvoltare ale limbii; cheltuielile de transport* (sau *de întreținere) ale întreprinderii noastre.*

Articolul posesiv se întrebuințează în următoarele împrejurări:

a) Înaintea pronumelui posesiv, cînd acesta are valoare pronominală propriu-zisă, cînd precede substantivul pe care-l însoțește și cînd stă după un substantiv nearticulat sau urmat de un determinant. Ex.: *Se îmbracă și se înarmează Ivan cu toate ale lui* (Creangă); *Trei iubite ale mele* (Iarnik-Bîrseanu); *A voastră dorință nu poate fi îndeplinită; Ale noastre sînt biruințele!; Un prieten bun al meu.*

b) Înaintea unui genitiv, în condiții sintactice asemănătoare cu cele arătate la pronumele posesiv: *Lung îi drumul Clujului, Dar mai lung al dorului* (Iarnik-Bîrseanu); *Apăsătoarele cuvinte ale părintelui său* (Creangă); *ale vieții valuri.*

Așezarea posesivului și a genitivului înaintea substantivului pe care îl determină se folosește, de obiecei, în limba operelor literare, mai ales a celor versificate. În vorbirea curentă ea are un caracter emfatic: *al meu soț*, *ale tale cărți* etc.

Articolul posesiv însoțește și numeralul ordinal, de la *al doilea (a doua)* înainte. Situația lui este, în acest caz, diferită din punct de vedere sintactic. Dacă numeralul determină un substantiv și stă în urma acestuia, înlocuirea articolului posesiv prin cel hotărît alipit la substantiv nu este posibilă. Spunem totdeauna numai *tovarășul al doilea*, *tovarășa a cincea* etc., nu *tovarășul doilea* (cum nu spune nimeni) sau *tovarășa cincea* (cum spun greșit mulți). Această deosebire se datorește faptului că *al*, *a* alcătuiesc împreună cu numeralul o unitate desăvîrșită. De aici rezultă că funcțiunea articolului posesiv nu este aceeași pretutindeni. În cazul numeralului ordinal, valoarea lui se apropie puțin de a unui pronume. Această valoare apare mai clar atunci cînd atît pronumele posesiv, cît și genitivul sau numeralul se întrebuințează singure, nu ca determinante ale unui substantiv: *această carte este a școlarului (a mea)* etc. = *această carte este cartea școlarului (cartea mea)* etc.

§ 3. Articolul adjectival sau determinativ. Se întrebuințează, în mod obișnuit, cu un substantiv articulat urmat de un adjectiv: *omul cel bun; cartea cea frumoasă; Ștefan cel Mare; Mircea cel Bătrîn* etc. Are următoarele forme: masc. sing. *cel* (nomin. -acuz.), *celui* (gen. -dativ); feminin singular *cea* (nom.-acuz.), *celei* (gen.-dativ); masc. plur. *cei* (nomin.-acuz.), *celor* (gen. -dativ); femin. plur. *cele* (nomin. -acuz), *celor* (gen.-dativ).

Din cauză că formal seamănă bine cu pronumele demonstrativ *acel*, *acea*, ba chiar se și confundă cu aspectul « scurtat » al acestuia *(cel*, *cea* din construcții ca *acest stilou scrie mai bine decît cel al fratelui meu)*, articolul adjectival are un înțeles apropiat de al pronumelui demonstrativ. La aceasta contribuie și faptul că el se leagă mai mult de adjectiv decît de substantiv, cum dovedește analiza formulei sintactice *omul cel bun* în *omul — cel bun* (nu *omul cel — bun)*. În acest sens vorbește convingător construcția din limba veche: *Alexandru Vodă cel numit bun* (Radu Popescu, sec. XVIII), în care despărțirea articolului de adjectiv cu ajutorul pecizării *numit* n-ar fi fost posibilă, dacă *cel* n-ar fi fost simțit ca pronume *(Alexandru Vodă acela numit bun).*

Întrebuințarea acestui articol pe lîngă un adjectiv care determină un substantiv deja articulat pare curioasă la prima vedere. Dacă nu uităm însă că funcțiunea articolului este de a individualiza obiectele, situația se prezintă normal. *Omul bun* are un sens general, foarte apropiat de *omul*, ca nume al speciei umane: există foarte mulți « oameni buni », după cum există și foarte mulți « oameni răi ». De aceea, « omul bun » nu poate indica un « anumit om bun », ci numai pe « omul bun » în general, care se opune « omului rău » în general. Prezența lui *cel* are rostul să aducă precizarea necesară, chiar dacă deasa și îndelungata lui întrebuințare i-a slăbit valoarea demonstrativă inițială. Această valoare se păstrează ceva mai bine în formulele cu nume proprii: *Ștefan cel Mare*, unde *cel Mare* evocă pe « Ștefan acela cunosut de toată lumea ca mare ».

Slăbirea sensului demonstrativ explică fenomenul de acumulare a articolelor răspîndit în unele graiuri regionale: *omul ăla bunul*, cu articolul adjectival înlocuit prin pronumele demonstrativ, care-i stă, de altfel, la bază. Acest cumul de articole amintește de repetarea, sub forma pronumelui personal conjunct, a obiectului direct și indirect.

Articolul adjectival însoțește și un numeral ordinal, în aceleași condiții ca și pe adjectiv: *soția cea de-a doua; prietenul cel de-al treilea.* De asemenea el determină un numeral cardinal întrebuințat cu valoare de substantiv: *cei trei*, *cei zece mii* și un participiu întrebuințat singur: *cei evidențiați (în muncă)*. În amîndouă aceste cazuri, funcțiunea lui *cel* este identică cu a articolului hotărît, cum dovedește, pentru participiu, posibilitatea de a înlocui pe *cei evidențiați* prin *evidențiații (în muncă)*, fără să se producă vreo schimbare de înțeles. Cu numeralul cardinal, această probă nu se poate face, din cauză că numeralele sînt inapte de a primi articolul hotărît. Să se compare totuși indentitatea semantico-sintactică dintre *cei doi* și *ambii.*

Cel apare și înaintea substantivului: *pe* c e l *deal*, *pe* c e l *colnic* (Pop); *Vrei să te bușească* c e i *nandralăi prin omăt*? (Creangă). De astă dată valoarea lui este foarte apropiată de a pronumelui demonstrativ *acel*, întocmai ca în construcții de felul lui c e l *dinăuntru*, c e i *din cetate*, c e l *de pe comoară* (= dracul), *cei de la țară* etc. În asemenea cazuri, este vorba de pronumele demonstrativ, întrebuințat cu valoare adjectivală.

§ 4. A r t i c o l u l n e d e f i n i t. Acest articol dă substantivului un sens asemănător cu acela pe care i-l dau pronumele nehotărît și numeralul *un*, *o*. Faptul se datorește originii lor comune: *un*, *o* provin din numeralul latinesc *unus*, *una*, care îndeplinea și funcțiunea de pronume nedefinit, iar apoi a căpătat și pe aceea de articol nedefinit. Între primele două funcțiuni deosebirea este ușor de făcut: *un*, *o* sînt numerale, cînd numărăm obiectele *(un om*, *doi oameni* etc.), și pronume, cu valoare de adjectiv, cînd nu intervine ideea de număr *(un om* înseamnează « un om oarecare », luat la întîmplare dintr-un grup de oameni). Celelalte două funcțiuni se confundă: în *un om*, determinantul *un* poate fi considerat la fel de just articol nedefinit sau pronume nedefinit. Deose-

birea se poate face numai la plural: *un om*, *unii oameni*, pronume, *un om*, *niște oameni*, articol. *Niște* poate căpăta ușor o nuanță depreciativă. De aceea trebuie folosit cu prudență. (Cf. titlul, nepotrivit, după mine, al articolului din *Gazeta Literară*, 9 dec. 1954: *Niște mărturisiri.)*

Formele articolului nehotărît sînt următoarele: masc. sing. *un* (nomin.-acuz.), *unui* (gen.-dativ); masc. plur. *niște* (pentru toate cazurile); femin. sing. *o* (nomin.-acuz.), *unei* (gen.-dat.); femin. plur. *niște* (pentru toate cazurile).

Articolul nedefinit face ca substantivul pe care îl determină să evoce obiectul în discuție fără nici o referire la conținutul și sfera noțiunii. De pildă: *patima pe care avea să o mărturisească era un lucru de rușine* (Sadoveanu).

În unele cazuri, substantivul însoțit de articolul nedefinit are un sens general, întocmai ca atunci cînd este prevăzut cu articolul definit Ex.: *Un membru de partid trebuie să fie devotat cauzei clasei muncitoare* spune același lucru ca *Membrul de partid trebuie să fie devotat cauzei clasei muncitoare*, cu deosebirea că *un membru*... exprimă mai clar generalitatea, căci trezește în mintea noastră sinonimia cu *orice* (sau *fiecare) membru*... Această situație, aparent curioasă, se explică prin faptul că *un membru* are un sens mai concret decît *membrul*... : individualizarea, despre care am spus că este funcțiunea oricărui articol, apare mai lămurit la articolul nedefinit, din cauza identității lui de origine cu numeralul *un*, *o*. Într-un caz ca acesta, generalitatea, abstractă prin ea însăși, se exprimă prin particular și devine astfel concretă.

§5. Întrebuințarea substantivului nearticulat. Sensul substantivului însoțit de articol (indiferent care) se deosebește esențial de al substantivului nearticulat (adică neînsoțit de vreun articol), și aceasta, datorită opoziției care se stabilește, în mod firesc, între unul și celălalt. De aceea se impune să studiem tot în acest capitol și cazurile de folosire a substantivului neînsoțit de articol, mai ales că între forma substantivului nearticulat și aceea a substantivului determinat de articolul nedefinit nu există nici o deosebire.

Substantivul se întrebuințează nearticulat, cînd este precedat de o prepoziție: *un duh fierbe în lume* (Gr. Alexandrescu); *De-aș avea o puiculiță cu flori galbene-n cosiță* (Alecsandri); *fusese la dentist* (Caragiale).

Această regulă suferă numeroase excepții, impuse de condiții sintactice speciale. Și anume:

a) Cînd substantivul este urmat de un determinant: *locuiesc în orașul București; se vedea după chipul lor că sînt străini* (Ion Pas); *a se apuca cu mîna de sabia goală* (Pop.).

b) Cînd substantivul este un nume propriu care se întrebuințează totdeauna articulat: *vin dela Sinaia*; *l-am văzut pe Ionescu; m-am scăldat în Bistrița.*

c) Cînd substantivul denumește un grad de rudenie asimilat cu numele proprii: *mă duc la bunicul; am primit vești de la mama.*

d) Cînd substantivul denumește o ființă bine cunoscută, pe care vorbitorul o consideră unică: *cînd fu a se înfățișa la boierul* (Ispirescu). Limba actuală nu

folosește decît rareori astfel de construcții, care au un caracter mai mult ori mai puțin arhaic.

e) Cînd substantivul sau un echivalent al lui intră în alcătuirea unor locuțiuni adverbiale de felul lui *de-a berbeleacul*, *de-a bușile(a)*, *de-a curmezișul*, *de-a dreptul*, *de-a latul*, *de-a-n picioarele* etc. Începutul pentru formarea unor asemenea locuțiuni trebuie să-l fi făcut acelea în care a apărut un substantiv feminin la singular: *de-a mija* (sau *de-a mijoarca)*, *de-a roata*, ajutate de adverbe ca *aiurea*, *altmintrelea*, *deasupra* etc., al căror *-a* a putut fi simțit ca articol hotărît.

f) Precedat de *cu*, substantivul apare cînd articulat, cînd nearticulat: *mă încălț cu bocanci* [1] și *mă încalț cu bocancii* [2]; *vin la Facultate cu cărți* și *vin la Facultate cu cărțile* etc. Substantivul articulat desemnează, în astfel de cazuri, obiecte obișnuite sau familiare vorbitorului, deci, într-un anumit sens, cunoscute (și nu numai lui). Ex.: *A sosit prietenul meu cu copiii; Se luau de gît și cu mieii* (Ispirescu); *Cînd voi da odată eu cu barda, Această stîncă are să se crape* (Beniuc).

În primul exemplu, *cu* are o valoare apropiată de a lui *și*, așa că substantivul următor articulat este asociat la acțiunea săvîrșită de subiectul propoziției și de aceea simțit ca un al doilea subiect, cum dovedește citatul următor, unde apare și conjuncția copulativă *și*. În al treilea citat, substantivul precedat de *cu*, deși complement circumstanțial de instrument, evocă și el, în parte, ideea de «asociere» la săvîrșirea acțiunii.

Unele construcții, devenite fixe cu vremea, au totdeauna substantivul articulat după prepoziții. Ex.: *a face pe negustorul (pe poetul*, *pe savantul* etc.). În asemenea cazuri, substantivul are un sens general, ca nume al profesiunii, separată de cel ce o exercită. După modelul lor s-au creat formule similare cu adjective cărora li se dă valoare substantivală: *a face pe deșteptul (pe marele*, *pe teribilul* etc). Deosebite de acestea sînt locuțiunile circumstanțiale de tipul *la anul*, *la luna*, *la săptămîna*, unde substantivul articulat arată repetarea, la intervale bine determinate, deci cunoscute, a acțiunii verbului pe care îl determină.

Urmate de un adjectiv posesiv, substantivele care denumesc grade de rudenie apar fără articol, cînd alcătuiesc împreună cu posesivul o unitate sintactică simțită ca un singur cuvînt: *tată-meu*, *maică-ta*, *soră-sa*, *frate-său* etc. Posesivul face de prisos articolul, pentru motivul că ia asupra lui funcțiunea acestuia, de a individualiza ființele în discuție. În limba veche și regional astăzi, articolul poate lipsi chiar la genitiv-dativ (masculin). Ex.: *Primind el carte din mîna tată-său* (Creangă). Substantivele feminine de acest fel primesc, la genitiv-dativ, articolul la sfîrșitul întregii formule, ca și cum posesivul ar fi o simplă silabă a substantivului: *bucuria maică-mii*, *cînd m-a văzut; scrie regulat soră-sii* etc.

Se mai întrebuințează nearticulat substantivul în unele cazuri speciale, pentru care nu se pot fixa reguli. Astfel avem zicala populară *corb la corb nu-și scoate*

---

[1] Adică *mă încalț cu bocanci* (nu cu pantofi sau cu cizme).

[2] *Mă încalț cu bocancii* (mei, cu bocanci cunoscuți, cu anumiți bocanci). La fel se prezintă situația în exemplul următor.

ochii, fixată de mult sub această formă și care datorită caracterului ei arhaic, este foarte expresivă. Aici locul speciei l-a luat un individ izolat, fără ca înțelesul de specie să dispară: generalul se exprimă prin particular. De asemenea întîlnim substantivul nearticulat în construcții negative de tipul: *țipenie de om nu se arată pe stradă; n-a căzut săptămîni de-a rîndul strop de ploaie*; *n-am întîlnit picior de om; pic de nour nu se vede* (Ispirescu). Substantivele nearticulate servesc în astfel de construcții ca întăritoare ale negației.

După model francez, unii scriitori folosesc forma nearticulată a substantivului în locul celei articulate. Ex.: *mamă și băiat căutau o portiță; melodica armonie strămutase copil și mamă în afară de timp* (Cezar Petrescu). Astfel de construcții nu sînt recomandabile. Nu totdeauna avem a face cu influențe străine. Astfel Creangă scrie: *fără să cunoască tată și mamă. . . ; și pînă sar oamenii. . ., și casă și motan și tot se făcuse scrum.* Se vede ușor deosebirea de construcție față de citatele precedente. În poezia populară de asemenea apare substantivul fără articolul definit, atunci cînd limba literară cere prezența lui: *Vînt mi-o adia, Fluier mi-o mișca* etc.

§ 6. Cu privire la poziția articolului față de substantivul pe care îl însoțește, sînt de observat următoarele. Articolul posesiv și cel definit se așează totdeauna înaintea substantivului. Articolul adjectival stă între substantiv și adjectivul însoțitor al acestuia, iar dacă determină un substantiv, este totdeauna antepus. Numai articolul definit prezintă fapte asupra cărora trebuie să ne oprim.

După cum am spus încă de la început, acest articol se alipește, de obicei, la sfîrșitul substantivului. De aceea i se și spune enclitic. Există totuși împrejurări în care articolul definit stă înaintea substantivului, și anume:

a) Cînd însoțește un nume propriu de persoană masculină la genitiv și dativ. Ex. *Mă potrivesc lui Trăsnea și ne ducem împreună* (Creangă); *Nic'a lui Constantin a Cosmei, din Humulești, se dusese și el cu talpele beșicate pe urma lui Oșlobanu* (Idem); *Părerea lui Diaconescu găsește la cîțiva camarazi aprobare* (Caragiale.) Tot așa se construiesc numele proprii masculine, cînd sînt precedate de substantive care servesc ca termeni de adresare: *bade*, *moș*, *nene* etc.: *Însă a doua zi după asta, iaca și mătușa Măriuca lui moș Andrei vine la noi c-o falcă-n cer și cu una-n pămînt* (Creangă).

În limba veche și în cea populară, articolul hotărît apare și postpus, dar numai la nume proprii simțite ca apelative sau asimilate acestora din cauza finalei. Ex.: *am dat acel volum în păstrarea Bălcescului* (Ghica); *răutăcioasa de Măriuca Săvucului* (Creangă); *Nică a lui Ștefan a Petrei* (Idem); *Duminica Tomei; Rediul Aldei* (nume de loc).

Și la numele proprii feminine articolul definit se pune înainte, dacă ele sînt derivate cu un sufix masculin: *cartea lui Catrinel; i-am spus lui Irinel* etc. ori au o formă care nu permite postpunerea articolului (în cazul numelor de origine străină): *(a) lui Carmen*, *(a) lui Jeni*, *(a) lui Zizi* etc. Dacă astfel de forme sînt

inevitabile, fiindcă le impune structura limbii noastre, altele, ca *(a) lui Corina*, *(a) lui Florica*, *(a) lui Maria* etc. trebuie condamnate.

b) Cînd însoțește substantive care arată grade de rudenie: *tată*, *frate*, *unchi*, *văr* etc. sau relații asimilate acestora: *bădie*, *nene*. Și aici trebuie să distingem mai multe situații. Dacă astfel de substantive sînt masculine și urmate de un posesiv împreună cu care alcătuiesc o unitate sintactică, articolul nu poate sta decît înaintea formulei: *(a) lui tată-meu*, *(a) lui unchiu-tău*, *(a) lui frate-său*. Sub influența acestora s-a ajuns la *(a) lui tata*, *(a) lui bădia*, *(a) lui nenea*, mai ales că ultimele două cuvinte apar de obicei cu un nume propriu după ele: *(a) lui bădia Vasile*, *(a) lui nenea Gheorghe*. *(A) lui tata*, fără a fi greșit, poate și trebuie să fie evitat, întrucît postpunerea articoluui nu prezintă nici o dificultate: *(a) tatii*.

După modelul acestora, vorbirea familiară și cea populară construiesc la fel substantivele feminine aparținînd aceleiași categorii: *(a) lui mama*, *(a) lui soră-ta*, *(a) lui vară-sa*. Ce-am spus despre *(a) lui Corina* etc. este valabil și aici: deoarece forma substantivelor feminine, indiferent dacă sînt ori nu urmate de un posesiv, permite articularea potrivit regulilor limbii noastre *(a mamei*, *soră-tii*, *vară-sii)*, antepunerea articolului, sub aspectul lui masculin, trebuie considerată ca necorectă.

Cap. VI: Adjectivul

§ 1. Generalități. Este partea de vorbire care arată însușirile sau proprietățile obiectelor: culori, forme, dimensiuni și orice alte particularități caracteristice, care deosebesc obiectele unele de altele. Între adjectiv și substantiv este o legătură foarte strînsă în sensul că adjectivul nu poate exista decît în funcțiune de substantiv. Ca să avem însușiri, trebuie să avem obiecte, căci însușirile nu au o existență de sine stătătoare, izolate de obiecte, ci numai ca anexe ale acestora, ca semne distinctive ale lor. De aceea, teoretic vorbind, apariția în vorbire a adjectivului nu este posibilă decît în legătură cu un substantiv, indiferent în ce condiții apare această legătură și cum este ea exprimată.

De aici decurge rolul sintactic al adjectivului, care este acela de a determina, în sens larg, substantivul, fie ca atribut, fie ca nume predicativ. Spunem astfel *tovarăș vrednic (carte bună* etc.), cînd în mintea noastră însușirea « vrednic » și obiectul « tovarăș » coexistă și alcătuiesc o unitate inseparabilă, dar spunem *tovarășul este vrednic (cartea este bună)*, cînd, fără să știm ceva de mai înainte cu privire la însușirile obiectelor care ne interesează, constatăm că ele posedă anumite însușiri și, prin urmare, exprimăm rezultatul constatării noastre atribuindu-le, adică recunoscîndu-le, însușirile respective. În prima ipoteză adjectivul se leagă de substantiv prin simplă juxtapunere sau cu ajutorul unui articol și apare ca un însoțitor al substantivului (așa cum însușirea exprimată de adjectiv este însoțitoarea obiectului), în a doua ipoteză, recurgem la un verb copulativ, ca atunci cînd predicatul nominal este exprimat printr-un substantiv.

Între adjectivul atributiv și adjectivul predicativ nu există nici o deosebire esențială. În ambele cazuri este vorba de o însușire, care aparține unui obiect, dar odată folosim un mijloc, a doua oară alt mijloc de exprimare. Procedăm diferit de la un caz la altul, fiindcă luăm cunoștință în mod diferit de existența însușirii obiectului. În prima ipoteză știm de mai înainte (și știm, fiindcă am constatat cu un prilej oarecare) că obiectul posedă însușirea respectivă, prin urmare avem în mintea noastră obiectul indisolubil legat de însușirea lui, pe cînd în a doua ipoteză facem constatarea așa zicînd pe loc, în momentul cînd venim în contact cu obiectul. Așadar, realitatea materială, reflectată în gîndire, ne impune să recurgem la mijloace formale (gramaticale) deosebite pentru a exprima, în fond, același lucru, și anume existența unei însușiri a obiectului în discuție. Situația seamănă foarte bine cu cea constatată la substantivul-apoziție și substantivul-predicat (sau nume predicativ). Cînd ne-am ocupat de aceste două funcțiuni sintactice ale substantivului, am dat exemplele *prietenul meu doctor(ul)* și *prietenul meu este doctor*, afirmînd (ceea ce afirm și aici) că numai formal aceste două construcții se deosebesc una de alta (și deosebirea vine de la prezența, în a doua construcție, a verbului copulativ), pe cînd din punctul de vedere al conținutului (al raportului dintre cele două noțiuni în discuție) ele sînt identice.

Valoare de adjectiv, deci funcțiune de atribut pe lîngă un substantiv, îndeplinesc și alte părți de vorbire, de pildă pronumele (de toate felurile, cu excepția celui personal, a interogativului *cine* și a altor cîteva, foarte puține), numeralul (iarăși cu toate speciile lui, afară de unele, puține) și diverse forme nominale ale verbului (în primul rînd, participiul). Putem pune printre adjective, în acest sens strict sintactic, chiar articolul, fiindcă și el « determină » substantivul pe care-l însoțește.

Asemănarea cu adjectivul a acestor părți de vorbire merge și mai departe, întrucît toate se supun regulilor congruenței (v. ceva mai departe), adaptîndu-și forma după a substantivului în ce privește genul, numărul și cazul. Această corespondență formală este impusă de funcțiunea adjectivului (și a echivalentelor sintactice amintite aici): fiind simple anexe ale substantivului, se impune ca forma lor să se pună de acord cu a substantivului pe care îl determină. Altfel, în ce privește natura lor morfologică, adică, de fapt, înțelesul lexical sau conținutul lor, ele diferă esențial de adjectiv și de aceea alcătuiesc părți de vorbire deosebite.

În cele ce urmează vom studia numai adjectivul propriu-zis, adjectivul autentic, pe care l-am putea numi calificativ (mai bine ar merge « calitativ », dacă acest termen n-ar fi cîteodată echivoc).

Datorită faptului că este o anexă a substantivului, adjectivul, cum am spus deja, își adaptează forma la aceea a substantivului pe care îl însoțește. Această adaptare poartă numele de congruență sau, mai obișnuit, de acord și constă în identitate de formă în gen, număr și caz între adjectiv și substantiv. Modificarea formei adjectivului nu corespunde însă unui conținut ca la substantiv. Am văzut că genul, numărul și cazul sînt categorii gramaticale la baza cărora

stau categorii logice, adică realităţi materiale: sexul fiinţelor (şi lipsa de sex a lucrurilor) la gen, cantitatea numerică a obiectelor la număr şi raporturi între obiecte (sau noţiuni) la caz. Aceasta este însă situaţia numai a substantivului, fiindcă el exprimă obiecte, şi singure obiectele pot avea sex, pot fi într-un număr mai mare sau mai mic şi se pot găsi unele faţă de altele (sau faţă de acţiuni) în diverse raporturi. Modificările similare ale adjectivului sînt pur formale, fără un corespondent noţional. Cînd spunem *tovarăşă vrednică*, adjectivul atributiv *vrednică* are formă de feminin nu pentru că însuşirea pe care o exprimă el ar fi de sex femeiesc, ci pentru că structura gramaticală a limbii cere o concordanţă formală între substantiv şi adjectiv. Tot aşa în formula *tovarăşe vrednice* nu-i vorba de mai multe însuşiri « vrednice » (această însuşire, la fel cu toate însuşirile, este unică), ci de simpla potrivire dintre forma substantivului, care stă la plural, din cauza numărului mai mare decît una al « tovarăşelor », şi forma adjectivului însoţitor. La fel, în propoziţia *tovarăşei vrednice i se recunosc meritele* forma de dativ a adjectivului este impusă nu de raportul (inexistent în realitate) dintre însuşirea pe care o exprimă adjectivul şi verbul propoziţiei, ci de faptul că substantivul stă la dativ (caz cerut de raportul dintre noţiunea « tovarăşă » şi acţiunea « a recunoaşte »).

Acordul dintre substantiv şi adjectiv se face şi atunci cînd acesta funcţionează ca predicat, iar celălalt ca subiect al propoziţiei: *tovarăşul este vrednic — tovarăşa este vrednică — tovarăşii sînt vrednici — tovarăşele sînt vrednice*. Situaţia adjectivului predicativ se prezintă la fel cu a adjectivului calificativ în ce priveşte cauzele acordului. Aici lucrurile par şi mai clare, dacă se poate, prin faptul că în unele limbi, de pildă germana, adjectivul predicativ rămîne neschimbat, indiferent de genul şi numărul subiectului propoziţiei, şi aceasta tocmai pentru că conţinutul adjectivului este acelaşi în toate împrejurările.

§ 2. Din punctul de vedere al f o r m e i, considerată sub raportul genului, adjectivele limbii noastre pot fi împărţite în două categorii: unele au două terminaţii, corespunzătoare celor două genuri cu forme speciale (masculin, feminin) [1], altele, o singură terminaţie, aceeaşi, deci, pentru ambele genuri. Această situaţie se explică istoric: adjectivele cu două terminaţii, adică cu două forme, sînt continuatoarele adjectivelor latineşti cu trei terminaţii, rămase, pînă la urmă, numai cu două (fiindcă a treia, pentru genul neutru, s-a confundat, întocmai ca la substantive, cu a masculinului): tipul *bun,-ă* < lat. *bonus,-na*, iar adjectivele cu o singură terminaţie, adică cu o singură formă pentru masculin şi feminin, corespund adjectivelor latineşti cu două terminaţii, reduse la una (prin dispariţia celeilalte, care era a genului neutru): tipul *verde* <lat. *viridis* (= masc. şi fem.). Adjectivele împrumutate din limbi străine sau formate ulterior pe teren romînesc s-au conformat regulilor stabilite pe baza celor moştenite din latineşte: dacă se terminau în consoană sau în *u*, intrau în categoria celor cu două terminaţii,

[1] Genul neutru am văzut că, formal merge cu masculinul la singular şi cu femininul la plural.

primind *-ă* la feminin, iar dacă se terminau în *-e*, treceau la categoria celor cu o singură formă pentru ambele genuri.

La plural, situația se prezintă întocmai ca la singular, în sensul că adjectivele cu două forme la singular au tot două și la plural, iar cele cu o singură formă la singular au una singură și la plural. Tot istoria ne explică această situație: *buni* (masc.) continuă lat. *boni* (masc.), *bune* (fem.), lat. *bonae* (fem.); *verzi* (masc. și fem.) continuă lat *virides* (masc. și fem.) [1].

Iată o listă de adjective romînești cu cîte o singură formă pentru cele două genuri atît la singular, cît și la plural. După cum am spus, terminația lor este *e* (sing.) și *i* (plur.): *călare*, *dulce*, *flerbinte*, *limpede*, *mare*, *moale*, *repede* etc. (sing.); *călări*, *dulci*, *flerbinți*, *limpezi*, *mari*, *moi*, *repezi*, etc. (plur.). Cu două terminații sînt toate celelalte, indiferent de sunetul lor final (care, de altfel, nu poate fi decît consoană sau *u*): *albastru*, *negru*, *oblu*, *sobru* — fem. *albastră*, *neagră*, *oablă*, *sobră*; *cenușiu*, *fumuriu*, *greoi*, *șui*, *vechi* — fem. *cenușie*, *fumurie*, *greoaie*, *șuie*, *veche*; *bogat*, *delicat*, *mașcat*, *molatic*, *sălbatic*, *bărbătesc*, *domnesc*, *romînesc*, *amarnic*, *darnic*, *harnic*, *frumos*, *inimos*, *negricios*, *serios* — fem. *bogată*, *delicată*, *mașcată*, *molatică*, *sălbatică*, *bărbătească*, *domnească*, *romînească*, *amarnică*, *darnică*, *harnică*, *frumoasă*, *inimoasă*, *negricioasă*, *serioasă*. Pluralul are, pentru masculin, desinența *-i*, pentru feminin *-e*, cu excepția celor terminate la singular în *u* semivocalic, în *-esc* etc., al căror plural feminin este identic cu masculinul: (sticle) *fumurii*, (cărți) *romînești*.

Cum vedem, adjectivele terminate în consoană fac femininul în *-ă*. Există totuși destule care primesc la feminin desinența *e*. În această categorie intră adjective formate cu sufixul *-tor*: *arzător* — *arzătoare*, *învingător* — *învingătoare* etc., a căror situație se explică istoric: forma originară a sufixului a fost *-toriu* (< lat. *-torius*) la masculin și *-toriă* (< lat. *-toria*) la feminin, din care, potrivit legilor fonetice ale limbii noastre, au rezultat, pînă la urma *-tor* și *-toare* [2].

Am afirmat mai sus că adjectivele terminate în *-u* fac femininul în *-ă*. Afirmația se referă numai la *u* vocalic: *albastru*, *oblu* — *albastră*, *oablă*. La adjectivele în *-u* semivocalic, femininele primesc desinența *-e*, cum am văzut deja: *cenușiu-cenușie*, *vechi(u)-veche* [3]. Și aici tot evoluția fonetică a limbii noastre ne ajută să înțelegem aparenta excepție: *vechi* provine din lat. pop. *veclus*, devenit, cu vremea, *vechiu* (bisilabic), apoi *vechiu* (monosilabic, ca astăzi, cînd *-u* nu se mai aude, chiar dacă unii îl scriu încă), iar *veche* din *vecla*, care s-a prefăcut treptat în *vecl'ă*, *ve(a)k'ă* etc. și apoi *veche* (cu *ă*>*e* din cauza sunetului palatal precedent).

Interesant este faptul că adjectivele terminate în *u* nesilabic fac femininul în *-e* și atunci cînd sunetul dinaintea lui *u* este dur: *lălîu* — *lălîie*, *molîu* — *molîie*

---

[1] Prefacerea în *(d)z* a lui *d* presupune un *-i* fix (care să nu fi provenit dintr-un *e* și nici să fi fost în situația de a deveni *e*). Amănuntul e de natură fonetică și ca atare nu interesează aici. Vezi cele spuse, în capitolul despre substantiv, cu privire la pluralul în *-i* al declinării a III-a.

[2] Pentru *(-a>)-ă>e* (sub influența unui *i* precedent), cf. *familia* > *femeie*, *taliat* > *taie* etc.

[3] De adăugat *gălbui(u)* — *gălbuie*, *greoi(u)* — *greoaie* ș.a.

etc. Aici a intervenit analogia celor discutate chiar acum, la care *-e* al femininului este produsul unei legi fonetice propriu-zise.

În ce privește pluralul, regula mai mult ori mai puțin generală este aceasta: adjectivele cu două forme la singular au două forme și la plural, iar cele cu o singură formă la singular au tot numai una și la plural. Există însă excepții. Avem, mai întîi, adjectivele derivate cu suf. *-esc*, al căror plural este același (în *-i)* pentru ambele genuri. Cred că aici a intervenit, cel puțin parțial, omonimia: un plural feminin în *-e* s-ar fi putut confunda, în anumite condiții sintactice, cu adverbele în *-ește* aparținînd aceleiași familii de cuvinte *(bărbătește*, *romînește* etc.). Cu această categorie de adjective merg unele terminate în *c* (fem. *-că)*, deci asemănătoare întrucîtva, fonetic vorbind, cu cele în *-esc*, și unele terminate în *g* (fem. *-gă)*: *adînc(ă)*, *drag(ă)*, *întreg (întreagă)*, *larg(ă)*, *lung(ă)*, *mic(ă)*, *sec (seacă)*, *stîng(ă)*, al căror plural primește, la ambele genuri, desinența *i* [1].

O situație oarecum neregulată au, la plural, și adjectivele în *-tor*, prin faptul că femininul nu se deosebește de la un număr la celălalt: *(chestiune) arzătoare* — *(chestiuni) arzătoare* etc. Aceste adjective seamănă, deci, cu substantivele corespunzătoare, formate cu același sufix: *(o) muncitoare* — *(două) muncitoare*. Faptul se explică istoric: din lat. *-toriae*, pluralul lui *-toria*, a rezultat, potrivit legilor fonetice, rom. *-toare*, întocmai cum sing. *-toria* a devenit *-toare* (v. aici mai sus). Cu acestea merg, între altele, *greoi* (fem. sing. și plur. *greoaie)*, *hututui* « zăpăcit » (fem. sing. și plur. *hututuie)*, *șui* (fem. sing. și plur. *șuie)*.

Ar mai fi de amintit adjectivele în *-el*, al căror feminin face singularul în *-ică* și pluralul în *-ele*: *frumușel* — *frumușică*, *frumușele*, *mititel* — *mititică*, *mititele* etc. Forma orginară a femininului a fost *-eà*, cu pluralul « regulat » *-ele*: *frumușea-frumușele*, *mititea-mititele*, forme care mai circulă și astăzi, cel puțin în poezia populară. Ulterior, *-ea* a fost înlocuit prin *-ică*, dar pluralul vechi a rămas, așa cum a rămas și la substantivele derivate cu același sufix: *rîndunică* (mai de mult, iar dialectal și astăzi, *rîndunea)* — *rîndunele*.

În legătură cu pluralul mai trebuie arătat că desinența de masculin *i* face uneori să dispară terminația propriu-zisă a adjectivului. Aceasta se întîmplă la adjectivele terminate în *l*. Fenomenul are loc regulat în cazul formațiilor cu sufixul diminutival *-el*: *frumușel*—*frumușei*, *mititel*—*mititei*, apoi, destul de rar, la adjective vechi în *-l*: *destul*—*destui*, *gol*—*goi*, *sătul*—*sătui*. Și *fudul* (de origine turcească) merge cu acestea: majoritatea vorbitorilor spun, la plural, *fudui*.

Cu privire la cazuri, regulile cărora se conformează adjectivul sînt aceleași ca ale substantivului. Forma de masculin rămîne neschimbată la primele patru cazuri și, foarte des, chiar la vocativ. Numai puține adjective au formă propriu-zisă de vocativ (și numai la singular, ca și substantivele): *scumpe (frate)*, *tinere (prieten)* etc. Femininele au la singular totdeauna două forme (una pentru

[1] Altele se conformează regulii generale: *murg(ă)*, *nătâng(ă)*, *vitreg(ă)* — *(cai) murgi*, *(iepe) murge*, *nătîngi-nătînge*, *vitregi-vitrege*.

nominativ-acuzativ, cealaltă pentru genitiv-dativ) [1] și, uneori, trei forme (a treia pentru vocativ: *drăguţo*, *mititico*, *scumpo* etc.) [2].

Cîteva fapte de amănunt merită de asemenea să fie relevate. Adj. *roş* are forme destul de variate, mai ales la singularul ambelor genuri. Se spune masc. *roş* și *roşu*, fem. *roşă* și *roşie*, cărora la plural le corespund (sau ar trebui să le corespundă) masc. *roşi* și *roşii*, fem. *roşe* și *roşii*. Formele literare sînt masc. *roşu*—*roşii*, fem. *roşie* — *roşii*. Femininul este mai solid decît masculinul, căci aproape nimeni nu spune *roşă-roşe*, pe cînd la masculin șovăielile sînt destul de frecvente. Această mulțime de forme are cauze istorice: lat. *roseus*, *-a*, din care provine adjectivul nostru, a trebuit să dea, regulat, masc. *roşiu* (două silabe, cu *-u* vocalic), fem. *roşe* (dintr-un mai vechi *roşiă*). Normele morfologice cereau însă un fem. *roşie*, singurul care corespunde masculinului *roşiu* (cf. neologismele *mediu-medie*, *obligatoriu-obligatorie*), și acest feminin nou, analogic, s-a născut și-l avem astăzi în limbă. Masc. *roşiu* a « pierdut » pe *i*, adică, de fapt, înmuierea lui *ş* precedent, încît a devenit *roşu* (și *roş*, cu dispariția lui *-u*, care mai întîi s-a consonantizat, fiindcă n-avea un sprijin în consoana precedentă). Lui *roş(u)* îi corespunde, potrivit regulilor morfologice, un fem. *roşă*, care a luat naștere și el, dar nu s-a putut impune. Formele de plural s-au condus, încă de la început, după ale singularului.

Întrucîtva asemănător cu acest adjectiv este *nou*, al cărui plural prezintă la feminin șovăiri. Forma « regulată » a femininului plural este *nouă* (lat. *novae* a devenit rom. *noue*, apoi *nouă*, la fel cu numeralul *novem* > *nouă*), care circulă încă în toate graiurile moldovenești și în cele mai multe graiuri de peste Carpați. Limba literară și graiurile muntenești [3] folosesc forma analogică *noi*, identică cu a masculinului plural (și de aceea trebuie scrisă *noi*, nu *noui*). Ivirea acestei forme se datorește omonimiei cu numeralul *nouă* (eventual, dar puțin probabil, din cauze sintactice, cu pron. pers. *nouă*), atunci cînd adjectivul precede subtantivul. De ex.: *nouă greve în ţările capitaliste* (adică alte greve, afară de cele vechi, cunoscute); *în ultima lună au luat naştere nouă gospodării colective* etc. Forma *nouă* prezintă și alte dezavantaje, unul, că este identică cu sing. *nouă*, altul că nu se poate articula cu ușurință: *nouăle greve din Statele-Unite* sună greoi. Acest ultim fapt mă face să cred că *noi* pentru *nouă* s-a ivit la început în vorbirea și scrisul oamenilor instruiți, singurii care întrebuințează acest adjectiv înaintea substantivului.

Rar face fem. plur. *rare*, dar în graiurile moldovenești, de unde a intrat, prin scriitori, în limba literară, circulă forma *rari* (au influențat *mare*, *tare* etc., cu care *rar* seamănă bine ca sunete). Trebuie evitat acest feminin nou. Fem. plur. al lui *adînc* apare la Eminescu (și, după el, la biograful lui « literar », Cezar

---

[1] Cu excepția celor în *-toare* (poate şi a altora), care au o singură formă la toate cazurile: *(a) unei chestiuni arzătoare*.

[2] Dar numai dacă adjectivul apare singur, fără un substantiv pe lîngă el, ceea ce dovedeşte că apariția lui *-o* se datoreşte valorii substantivale a adjectivului.

[3] Ar trebui văzut dacă acestea n-au rămas, în parte, la forma veche.

Petrescu) sub forma *adînce*. Dacă la Eminescu acest arhaism se justifică, între altele, prin tehnica versului, nu există nici un motiv ca el să mai fie folosit astăzi [1]. Adj. *ferice* este invariabil: *om ferice — femeie ferice*; *oameni ferice — femei ferice*. În vorbirea populară, acest cuvînt se întrebuințează numai cu valoare adverbială și legat totdeauna de substantivul următor prin *de*: *ferice de Ion*, *ferice de copii patriei noastre* (cu intonație de propoziție exclamativă; cf. *bine de el!*). Așa se explică nemodificarea formei lui în scrisul puținilor oameni care-l folosesc (și n-ar trebui!) ca adjectiv propriu-zis [2].

Neologismele în *-toriu*: *aleatoriu*, *derizoriu*, *obligatoriu* etc. merg după regula adjectivelor cu două terminații, dar la feminin unele dintre ele au forme duble, de ex. *obligatorie* și *obligatoare*. Aceasta, din cauza că masculinul însuși are (sau a avut) două forme: una, originară, în *-toriu* (fem. *-torie*), alta, mai nouă, adaptată la adjectivele vechi în *-tor*, căreia nu-i poate corespunde decît un feminin în *-toare*. Interesant este că femininul în *-torie* se dovedește a fi mai rezistent decît masculinul respectiv: foarte puțini vorbitori mai spun astăzi *obligatoriu*, pe cînd fem. *obligatorie* (plur. *obligatorii*) este, mai mult ori mai puțin, general [3].

Din unele exemple date pînă aici rezultă că alternanțele fonetice, care, în cazul substantivului, joacă, după cum am văzut, un rol foarte important, căci servesc adesea ca mijloc de deosebire a diveselor lui forme, intervin și la adjectiv. Și nu-i de mirare, întrucît fenomenul are cauze strict fonetice și, prin urmare, se produce ori de cîte ori condițiile sînt favorabile, indiferent de valoarea morfologică a cuvintelor. Între adjectiv și substantiv există o mare asemănare și din acest punct de vedere, în sensul că alternanțele fonetice ajută la distingerea (mai clară a) formelor (gen, număr, caz) și în domeniul flexiunii adjectivale. Fiind de natură fonetică, ele sînt aceleași (în condiții identice) ca la substantiv.

Astfel lui *e* al masculinului terminat în consoană sau *u* îi corespunde la feminin *ea*, lui *ie* (masc.) — *ia* (fem.), lui *o* (masc.) — *oa* (fem.): *deștept — deșteaptă*, *negru — neagră*; *biet — biată*, *femeiesc — femeiească*; *frumos — frumoasă*, *greoi — greoaie*, *încrezător — încrezătoare* etc. Tot așa, la plural, *-i* și *-e* provoacă modificarea multora dintre consoanele precedente: *albastru — albaștri*; *beteag — betegi*, *betege*; *breaz — breji*; *buimac — buimaci*, *buimace*; *fraged — fragezi*; *frățesc — frățești*; *frumos — frumoși*; *înalt — înalți*; *mititel — mititei* etc.

Alternanțele fonetice nu au loc totdeauna. Mai ales neologismele rămîn, de obicei, neatinse, și anume în ce privește vocala din temă: *blond — blondă*, *blonde*; *grotesc — grotescă*; *secret — secretă*; *sobru — sobră*; *zevzec — zevzecă* [5]. Une-

---

[1] Eminescu scria, cînd credea necesar, și *întrege*, *lunge* (tot așa plur. subst. *furtune*, *grădine*, *lumine*, *mustețe* etc.).

[2] Sau, poate, invers: fiindcă a avut de la început o singură formă (< lat. *felix*, *-icis*), s-a fixat în formula amintită aici, unde-i simțit ca adverb.

[3] Situație asemănătoare cu a substantivului în *-tor(iu)*: *laborator — laboratorii* (și *-toare*), *sanator(iu) — sanatorii* (nimeni, probabil, nu spune *sanatoare*).

[4] Consoanele se modifică mai totdeauna: cf. *blonzi*, *grotești*, *secreți*, *zevzeci* (și *zevzece*) etc.

ori există șovăieli: alături de *grotescă* (formă recomandabilă), apare *grotească* (la Cezar Petrescu, de pildă), și tot așa *picarească*, în loc de *picarescă*, singura formă corectă, fem. lui *picaresc*[1]. În cazul lui *pitoresc*, s-a impus, se pare sub influența scrierii *Romînia pitorească* a lui Vlahuță, forma cu *ea* (adjectivul a fost asimilat cu cele vechi în *-esc*, datorită faptului că finala *-esc* a fost simțită ca sufix), pe cînd *livresc*, de ex., nu apare niciodată cu *e* diftongat la feminin (toate lumea spune *livrescă*). Tratamentul diferă, după cum tema neologismelor în *-esc* există sau nu în limba noastră și, în caz afirmativ, dacă este sau poate fi simțită ca atare, dacă, adică, adjectivul respectiv este «analizat» de vorbitori în temă + *-esc*. Astfel poate apărea *grotească*, fiindcă avem subst. *grotă*, sau chiar *picarească*, atunci cînd vorbitorul cunoaște tema din limba de origine a cuvîntului (ceea ce nu-i același lucru, și pentru aceasta *picarească* nu merge de loc, pe cînd *grotească* izbește mai puțin neplăcut), dar nu poate apărea *livrească*, din cauză că nimeni nu se gîndește la tema acestui adjectiv (frc. *livre*). În cazul lui *pitoresc*, Vlahuță a «analizat» oarecum just cuvîntul, întrucît *pitor-* (= ital. *pittore*) seamănă bine cu *pictor*, iar sensul derivatului în *-esc* evocă ușor ideea de «pictură».

§ 3. Legătura strînsă dintre adjectiv și substantiv, asupra căreia am insistat, cînd direct, cînd indirect, în expunerea de pînă aici, se vădește și în ce privește formarea adjectivelor cu ajutorul mijloacelor proprii ale limbii noastre. Un număr relativ mare de sufixe și prefixe servesc la crearea atît a adjectivelor, cît și a substantivelor. Interesante, din acest punct de vedere, sînt mai ales formațiile augmentative și, în special, cele diminutive, chiar dacă sufixele diferă adesea de la adjective la substantive. Faptul se explică prin înrudirea sau apropierea semantică dintre aceste două părți de vorbire: nu numai obiectele, ci și însușirile se pot prezenta sub aspecte «cantitative» diferite de cele obișnuite, adică mai mari sau mai mici. La obiecte, deosebirile sînt cantitative în mod strict, la însușiri, ele au un caracter special, în sensul că un adjectiv diminutiv, de pildă, arată nu un grad mai mic, ci o asemănare sau o apropiere de însușirea considerată ca punct de plecare, ca normală: culoarea, dimensiunea etc. seamănă mai mult ori mai puțin cu cele autentice, se apropie de ele, fără a fi chiar identice, sau trezesc, indiferent de aspectul lor material, obiectiv, sentimente de simpatie, pe care vorbitorul le exprimă cu ajutorul formei diminutivale a adjectivului.

Să vedem o parte dintre mijloacele mai des întrebuințate la formarea de adjective noi în limba romînă contemporană. Le înșir după originea lor istorică.

Sufixe. *-esc* < *-iscus* (de origine, probabil, tracă[2]): *bărbătesc*, *ciobănesc*, *franțuzesc*, *moldovenesc*, *omenesc*, *porumbesc* (despre o specie de prune) «mic și

---

[1] Cuvînt de origine spaniolă, derivat de la *picaro* «aventurier isteț și lipsit de scrupule; șmecher, șoltic» (erou al romanelor picarești din sec. XVI și XVII).

[2] Cf. A. Graur, *Mélanges linguistiques* I, p. 71 urm.

negru ca porumbrelele», *romînesc* etc. Înțelesul acestor adjective este « la fel cu...», « care provine sau descinde din...», « care aparține la...» etc. Așa se explică faptul că suf. *-esc* apare la nume de familie: *Grigorescu*, *Ionescu* etc. și la nume de localități (sub forma pluralului): *București*, *Pitești*, *Ștefănești* etc În ambele cazuri sufixul arată pe urmașul sau urmașii celui desemnat de temă. Formații mai mult ori mai puțin recente: *bibliotecăresc*, *moșieresc*, *pionieresc*, *sătenesc*, *stăpînesc* (ca « traducere» a lui *suveran)*, *urieșesc* (la Eminescu), *vechilesc* ș.a., cu o circulație foarte variabilă de la unul la altul. Derivatelor în *-esc* le face, în limba literară, o concurență redutabilă, sub influența unor modele străine, temele lor înseși, tratate ca adjective, deși ele sînt substantive. Astfel în loc și alături de *limbă romînească*, *popor romînesc* etc. se spune *limbă romînă*, *popor(ul) romîn* etc. În limbajul didactic, pentru denumirea materiei de învățămînt respective s-a impus definitiv formula *limba romînă*, și faptul se datorește nu numai frc. *langue roumaine* (*langue française*, *allemande* etc.), ci și lui *limbă franceză*, *germană*, care au fost acceptate de la început, fără nici o șovăire, pentru motivul că nu se puteau forma adjective în *-esc* dela neologismele *francez*, *german* etc. Vechimea și marea răspîndire a acestui sufix au creat deprinderea de a fi folosit ca element derivativ numai la teme « populare», adică mai mult sau mai puțin vechi. Sinonimele autentic romînești (în acest sens) ale formulelor citate sînt: *limbă franțuzească*, *limbă nemțească*, pe care nu le putem înlocui prin *limbă franțuză* sau *limbă neamță* (și de aceea ar trebui să nu putem înlocui nici pe *limbă romînească* prin *limbă romînă)*. Deprinderea (mai ales prin școală) de a spune totdeauna *limbă romînă* (și numai așa), cînd e vorba de materia de învățămînt, este atît de înrădăcinată, încît nu putem înlocui formula aceasta prin cea autentică: *manual* (sau *carte) de limba romînească* ni s-ar părea ciudat. De aceea nu se gîndește nimeni să ceară... revenirea la formula veche, deși atunci cînd nu intervine de loc atmosfera didactică este recomandabil să spunem *limbă romînească (popor romînesc* etc.).[1] — *-os* < lat. *-osus* (și acesta tot sufix pur adjectival): *călduros*, *copilăros*, *dureros*, *frumos* (< lat. *formosus)*, *negricios*, *păcătos*, *sănătos*, *voinicos* etc. Alături de cuvinte ca acestea, mai mult ori mai puțin vechi și cu o circulație largă, avem altele, formate de curînd, sau împrumutate din franceză și modificate (în ce privește finala originară *-eux)* după modelul celor moștenite sau derivate într-o epocă anterioară. De ex. (formații proprii): *auros (păr auros)*, *băiețos*, *calicos*, *comedios*, *hazos*, *milităros*, *năzbîtios*, *păgubos*, *rămos* etc.; (împrumuturi) *aspect(u)os*, *delict(u)os*, *luxos*, *obsecvios* (și *obsechios)*, *scarlatinos* (cu valoare mai mult substantivală), *serios* etc. Unele dintre acestea au un *u* înaintea lui *-os*, fiindcă așa se înfățișează etimonurile lor franțuzești, dar tendința este să se

[1] În prima jumătate a veacului trecut circula mult, datorită influenței rusești, suf. *-icesc* (păstrat în *scriitoricesc) : aristocraticesc* și *monarhicesc* (Budai-Deleanu); *barbaricesc* (A. Pann); *grămăticesc*, *loghicesc*, *sfericesc* (Eliade); *naționalicesc* (Radu Tempea, Dinicu Golescu); *moralicesc* (Drăghici, C. Negruzzi); *piraticesc* (< *pirat*, I. Ghica); Creangă are *politicesc* și *satanicesc* (primul ar putea fi considerat ca un derivat romînesc de la *politică*, dar mai probabilă este originea lui rusească).

elimine *u*, mai ales cînd tema există și ea în romînește. Este cazul lui *aspectos*, *delictos* etc., care apar mai des așa decît cu *-uos* și, probabil, se vor impune definitiv în forma fără *u*, cum s-a întîmplat cu *luxos* (< frc. *luxueux)* și cum se întîmplă sub ochii noștri cu *respectos* (< frc. *respectueux)*, pe care numai puțini vorbitori îl mai rostesc *respectuos*. În cazul lui *focos* (termen tehnic în fizică și în știința militară, cu valoare de substantiv) a intervenit un fel de etimologie populară: germ. *Fokus* « focar » a fost simțit ca un derivat de la *foc* și confundat (cum arată *-us* devenit *-os* și trecerea accentului pe silaba finală) cu adj. *focos* « plin de foc »[1]. — *-ar* (< lat. *-arius)*, care servește, cum am văzut, și la derivarea substantivelor: *fugar*, *hoinar*, *jugar (bou jugar* « care trage la jug »), *sugar* « miel (sau alt pui de animal) care suge » etc. Sînt foarte puține derivate adjectivale în *-ar*, și aproape toate au și valoare substantivală. Ceva mai numeroase sînt împrumuturile (din adjective franțuzești în *-aire)* și formațiile recente: *colinar* « cu coline (sau de colină) », *comunitar*, *culinar*, *documentar (film documentar)*, *familiar*, *insular*, *monetar*, *statutar*, *universitar* etc. — *-atic* (< lat. *-aticus) : fluturatic*, *îndemînatic*, *molatic*, *nebunatic*, *singuratic*, *tomnatic* etc. — *-ăreț* (< lat. *-aricius*)[2]: *bălțăreț* « de baltă », *certăreț*, *gustăreț* « lacom », *lungăreț*, *purtăreț*, *vorbăreț* etc. Din cauză că unele derivate cu acest sufix au teme al căror sens este peiorativ, s-a ajuns la valoarea peiorativă a sufixului însuși, cel puțin în numeroase cazuri, precum: *băgăreț*, *descurcăreț* (« traduce » frc. *débrouillard)*, *iubăreț*, *învîrtăreț* (sinonim cu *descurcăreț)*, *jucăreț*, *petrecăreț*, *plîngăreț*, *plimbăreț*, *rîzăreț*, *strîngăreț*, *văi(e)tăreț*, *zîmbăreț* etc. Am dat o listă bogată, pentru a arăta că acest sufix este foarte productiv în momentul de față, ceea ce se explică, cel puțin în parte, prin nuanța peiorativă pe care o exprimă. Să se compare derivate de la aceeași temă, unul cu *-ăreț*, celălalt cu un sufix mai mult ori mai puțin sinonim, spre a ne da seama de sensul peiorativ al celui aici în discuție: *plîngăreț — plîngător*, *rîzăreț — rîzător*, *strîngăreț — strîngător*, *zîmbăreț — zîmbitor*. Chiar în comparație cu *-areț*, varianta lui însuși, *-ăreț* este peiorativ: *vorbăreț* « care vorbește mult (și, deci, indispune pe cei din jurul lui) » și *vorbareț* « căruia îi place să vorbească și totodată să glumească » (adică « bine dispus, jovial »). — *-tor* (< lat. *-torius) : cîntător (glas cîntător*, *pasăre cîntătoare)*, *iubitor*, *păgubitor*, *silitor*, *stricător* etc. Cu acest sufix se derivă, cum am văzut la timp, și (mai ales) substantive. De aceea unul și același derivat poate avea ambele valori: *lucrător (lucrător într-o fabrică* și *zi lucrătoare)*, *muncitor (muncitor metalurgist* și *clasa muncitoare* etc.). Apare și la numeroase împrumuturi unde redă cînd frc. *-teur*, cînd frc. *-toire*, apoi la o serie de formații romînești propriu-zise: *creator* (< fr. *créateur)*, *obligator* (< fr. *obligatoire)*; *abstractator*, *anchetator*, *disciplinator*, *exprimator*, *întrupător*, *menținător*, *stîrnitor (de interes)* etc. Creațiile date aici au fost anume alese pentru a dovedi productivitatea (mai mult teore-

---

[1] Pentru *-us* (neaccentuat) devenit *-os* (tot neaccentuat), cf. *ficos* < *ficus*, *tifos* < *tifus* etc.

[2] E și substantival (sub forma femin. *-ăreață: fumăreață*, *strungăreață* etc.).

ică a) acestui sufix, şi, înainte de toate, abuzul pe care îl făceau unii publicişti recurgînd, fără alegere, la formaţii de acest fel, nu totdeauna posibile în limba noastră [1]. — *-el* (< lat. *-ellus)*[2]: *frumuşel*, *mărunţel*, *puţin(t)el*, *singurel*, *tinerel*, *uşurel* etc. Nuanţa diminutivală este adesea dezmierdătoare (ca şi la substantivele formate cu acest sufix), chiar cînd tema pare a nu se preta la o astfel de diminuvizare: alături de *curăţel*, *spălăţel*, foarte frecvente în vorbirea familiară, apar (uzuri mai mult individuale) formaţii de felul lui *murdărel* sau *rupticel*, într-o frază ca următoarea: « Parte din oameni purtau bluze. Unele mai întregi, altele mai rupticele. Unele mai curate, altele mai murdărele » (*Cuvîntul Liber*, 8 aug. 1936, p. 2). — *-uţ* (< lat. *-uceus) : călduţ*, *drăguţ*, *micuţ*, *răruţ*, *sărăcuţ*, *slăbuţ* etc. — *-ior* (< lat. *-elous*, *-iolus) : bolnăvior*, *ieftior*, *rotunjor* etc., apoi cu varianta *-işor : acrişor*, *bunişor*, *mărişor*, *rărişor* etc. — *-iu* (< lat. *-ivus) : argintiu*, *cenuşiu*, *măsliniu*, *mijlociu*, *negriu*, *răbduriu*, *ruginiu*, *suriu*, *trandafiriu*, *vineţiu* etc. Nu pare a fi productiv, şi încercările de a forma adjective noi cu acest sufix, de ex. *ciocolatiu* « de culoarea ciocolatei » sau *ivoriu* « de culoarea ivoriului », n-au dat rezultate pozitive. — *-eş* (de origine slavă): *cinsteş* « de cinste, respectabil », *coarneş* « cu coarne mari », *gureş* « vorbăreţ », *leneş*, *mureş* (*oaie mureşă* « pătată cu negru »), *moaleş*, *trupeş* etc. — *-an* (slav), cu sens augmentativ (ca şi la substantive): *beţivan*, *codan* « cu coadă mare », *golan*, *molan* « moliu », *prostan* etc. Interesant, în multe privinţe, este *bogătan*, cuvînt ardelenesc, care a început să circule în ultimul timp mai ales în literatura politică, odată cu lupta împotriva chiaburimii. Sensul augmentativ-peiorativ iese clar la iveală, dacă punem acest adjectiv alături de « sinonimul » lui aproximativ *bogătaş*. — *-ean* (slav): *apusean*, *cîinean* (atestat numai la plural: *cîineni* « să au rău uni pă alţî »), *gios(e)an* (*moldoveni gioseni* « din Moldova de jos »), *răsăritean* etc. Cu acest sufix se derivă mai ales substantive, şi exemplele date aici pot fi interpretate la fel de bine ca adjective, dar şi ca substantive, cum dovedeşte faptul că *gios(e)an* a devenit nume de familie (*Giosanu)*, iar *Cîineni*, nume de localitate (în raionul Loviştea din Oltenia). — *-eţ* (de origine slavă): *făleţ* « mîndru, fălos », *golăneţ*, *îndrăzneţ*, *lumeţ*, *măreţ*, *orbeţ*, *pădureţ* etc. — *-nic* (slav): *amarnic*, *casnic*, *dosnic*, *făţarnic* (< *făţare* « ipocrizie »), *îndărătnic*, *paşnic*, *puternic*, *zilnic* etc. — *-aş* (slav): *codaş*, *fruntaş*, *golaş*, *înaintaş* (*cal înaintaş)*, *mijlocaş*, *nevoiaş*, *pătimaş*, *zăcaş* « leneş; ascuns la suflet » (< *zăcea)* etc.[3] — *-al* (neologism, din

---

[1] Suf. *-tor* a fost studiat de A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, pag. 105 urm. În această lucrare sînt discutate numeroase alte sufixe dintre cele care ne interesează pe noi aici (şi anume sufixe cu care se formează nume de agent şi în acelaşi timp adjective, exact ca în cazul lui *-tor)*.

[2] Serveşte şi pentru derivarea substantivelor, ceea ce am constatat la locul cuvenit. Valoarea lui obişnuită este diminutivală.

[3] Un fel de compus al lui *-nic* este *-alnic*, frecvent în prima jumătate a secolului trecut (sub influenţa rus. *-alnîĭ?) : naturalnic*, *realnic*. Cf. *prădalnic*, viu încă, şi (la Cezar Petrescu) *trădalnic*.

frc. *-al*, lat. *-alis)*, foarte frecvent în scrisul contemporan (mai cu seamă înainte de 23 August 1944): *arhitectural*, *cadastral (inginer cadastral* « care lucrează la cadastru »), *compozițional*, *decanal (decizie decanală)*, *dirijoral* (< *dirijor)*, *instituțional*, *jurisdicțional*, *maniacal (maniac)*, *meșteșugal*, *muzeal*, *patronal*, *peretal (hartă peretală* « hartă de perete »), *raional*, *sezonal*, *unional* etc. Majoritatea sînt formații romînești, cum arată, la unele, tema, și n-au modele străine decît în sensul că « traduc » cuvinte din alte limbi. Variante ale lui *-al* sînt *-ial: actuarial*, *axial*, *cimiterial (poezie cimiterială* « poezie a cărei temă sînt cimitirele »), *demențial*, *dirigențial*, *jurisprudențial*, *periferial*, *primarial*, *rasial*, *tangențial* etc. și *-ual: cercual (casă cercuală*, în Ardeal), *conceptual*, *instinctual*, *manual (muncă manuală)*, *textual* ș.a. O bună parte dintre aceste derivate au rămas în scrierile celor care le-au « creat », încît sînt ca și neexistente pentru limba noastră. — *-bil* (< lat. *-bilis*, frc. *-ble) : agitabil*, *circulabil*, *conceptabil*, *descifrabil* (și *indescifrabil)*, *măsurabil*, *pipăibil*, *precizabil*, *reglabil*, *rezolvabil*, *vizibil* etc. Dat fiind că derivatele cu acest sufix prezintă un mare avantaj, de ordin practic, acela de a evita perifrazele (căci *vizibil* însemnează « care se poate vedea »), vorbitorii sînt ispitiți să creeze mereu astfel de adjective, care nu merg însă totdeauna. Iată o serie de exemple culese din scrisul anterior lui 23 August 1944: *cunoștibil*, *găsibil* (cu intenții adesea glumețe), *înflăcărabil*, *înghițibil* (ironic !), *întîmplabil (lucruri întîmplabile)*, *nedespărțibil* (echivalent « romînesc » al lui *inseparabil)*, *negrăibil* (« traduce » pe *inefabil)*, *nemistuibil*, *neschimbabil*, *nesuspectabil*, *neurmăribil*, *recunoscibil*, *secționabil*, *spiritualizabil* etc. — *-ian* (< frc. *-ien)*, foarte frecvent (și tot așa de nepotrivit, de cele mai multe ori, ca și *-bil)*, mai ales la teme alcătuite din nume proprii de scriitori: *anghelian* (< *D. Anghel)*, *barbian* (< *I. Barbu)*, *bogzian*, *caragialian*, *hasdeian* (< *Hasdeu)*, *hugolian* (< *Hugo)*, *macedonskian*, *odobescian*, *sadovenian*, *varlamian* (< *Varlaam)* etc. Cîteodată acest sufix (sub forma *-eian*, < frc. *-éen)* înlocuiește, fără nici un motiv (decît... cosmopolitismul !) pe vechiul *-ean*, spre a arăta originea locală: *europeean (limbi indoeuropeene*). O variantă (compusă) a lui *-ian* este *-ician*, cu valoare substantivală, care arată, de obicei, « profesia »: *electrician*, *fonetician*, *matematician* etc. În unele cazuri astfel de derivate sînt de prisos, pentru motivul că există sinonime, mai vechi, formate cu alte sufixe (în primul rînd *-ist)* și înrădăcinate în limbă. Și cu funcțiune adjectivală apare *-ian*, iarăși fără rost, de cele mai multe ori, în locul lui *-ist*: *stalinian* (după frc. *stalinien) : învățătură staliniană despre limbă*, pentru *stalinist*, care s-a impus, între altele, și fiindcă a găsit un sprijin puternic în alte derivate similare *(marxist*, *leninist)*[1]. — *-ic* (de origine latino-romanică): *ciclic*, *climatic*, *faptic*, *olimpic*, *scriptic* etc. Și aici există tendința de a crea mereu derivate fie cu *-ic*, fie cu un compus al lui, care nu corespund însă sistemului limbii noastre. Iată cîteva: *adamic (Adam* « cel dintîi om » !), *conținutistic* « privitor la conținutul unei opere literare », *cosmotic* (< *cosmos*

---

[1] Cf. și *pavlovian* alături de *pavlovist* < *Pavlov* (marele fiziolog rus), dar cu nuanțe semantice diferite.

«univers»), *curcubeic*, *dezertic (regiune dezertică)*, *ioaneic (< Ioan Evanghelistul!)*, *partidic (bifurcaţii partidice)*, *patratic*, *pictoric*, *prezentic*, *scheletic*, *schiistic (< schi)*, *scripturistic (< Sf. Scriptură!)*, *uraganic* etc. Cele mai multe s-au născut... moarte, întrucît n-au trecut graniţele publicaţiilor în care au apărut, şi pe drept cuvînt, căci sînt creaţii artificiale, inutile şi contrare structurii limbii romîne. Trebuie amintit tot aici *partinic*, al cărui sufix este *-ic*, nu *-nic:* tema a fost luată de la rus. *partiĭnîĭ*. După modelul lui s-a creat, pornind tot de la un cuvînt rusesc *(stihiĭnîĭ) stihinic (Dar mica producţie de mărfuri are un caracter stihinic*, *Lupta de clasă*, oct. 1954, p. 123), care nu «merge» însă. Două creaţii foarte recente, şi anume *legic* «conform cu legea» şi *planic* «potrivit planului», se datoresc necesităţii de a traduce prin cîte un singur cuvînt termenii ruseşti *zakonomernîĭ*, resp. *planomernîĭ*. Nici de astă dată nu cred că avem a face cu formaţii reuşite. — *-ist:* l-am discutat şi la substantiv, pentru motivul că cu ajutorul lui se formează, în primul rînd, mai exact spus numai substantive, dintre care multe sînt întrebuinţate şi ca adjective. De ex.: *comunist* (subst.) «partizan al comunismului» este adjectiv în *doctrina comunistă; socialist*, alături de *orînduirea socialistă* etc. Deoarece în capitolul despre substantiv n-am relevat abuzul care se făcea cu formaţiile de acest fel, dau aici cîteva exemple ilustrative: *arhaist* «amator de lucruri vechi», *avangardist*, *baladist (< baladă) conceptualist*, *negaţionist*, *providenţialist*, *romantist* (= romantic), *scientist*, *teribilist*, *viitorist* etc.

P r e f i x e. Adjectivele formate cu ajutorul prefixelor sînt puţine, mai puţine decît substantivele, pentru motivele arătate în capitolul despre substantiv. În general vorbind, prefixele adjectivale sînt totodată şi substantivale, adică nu sînt altele decît cele pe care le întîlnim la substantive. *ante—: antediluvian* «anterior potopului; (fg.) foarte vechi, anacronic», *antemeridian*, *antepenultim* etc. — *anti-: antiaerian*, *antialcoolic*, *antiburghez*, *anticlerical*, *antiimperialist*, *antinevralgic* etc. — *de-: defavorabil*, *deloial*, *demăsurat* (ultimele două, franţuzisme pure). — *extra-: extrabugetar*, *extralegal*, *extraparlamentar*, *extraşcolar*, *extraurban* etc. — *hiper-: hipercritic*, *hipersceptic*, *hipersensibil* etc. — *in-* (variante fonetice *il-*, *im-*)*: ilegal*, *imemorial*, *imobil*, *imoral*, *inacceptabil*, *incomod*, *inform* etc. — *inter-: intercolonial*, *intercontinental*, *intereuropean*, *interplanetar*, *interşcolar*, *interurban* etc. — *ne-* (sinonimul vechi, de origine slavă, al neologismului *in-*, pe care tinde să-l înlocuiască): *nebun*, *neclar*, *neegal*, *nelegal*, *neprielnic*, *nesănătos*, *nevrednic* etc.[1] Iată cîteva «perechi» de adjective avînd aceeaşi temă, dar prefix diferit: *neoportun — inoportun; neprecis — imprecis; neprobabil — improbabil; neverosimil — inverosimil*. Nu totdeauna *ne-* poate lua locul lui *-in-: nepertinent* însem-

---

[1] În vorbirea familiară şi populară, acest prefix este adesea «mobil»: se adaugă la un adjectiv (sau la un substantiv) cînd i se simte nevoia, fără ca formaţia respectivă să capete caracter durabil (ea reapare, în condiţii similare, ori de cîte ori pare necesară). Ex.: *harnic*, *neharnic*, *puţin îmi pasă!; — Ce mai la deal*, *la vale; bună*, *ne-bună*, *na-ţi carul şi dă-mi-o* (Creangă); — *Amin*, *ne-amin*, *ştergeţi-vă pe bot de purcei* (Idem). Cf. *Stilistica limbii romîne*, p. 212—214.

nează altceva decît *impertinent*, tot așa *neposibil* față de *imposibil*. — *supra-*: *supraabundent*, *supracompus (timpuri verbale supracompuse)*, *suprafavorabil*, *suprafin*, *suprafiresc* (« traducere » a lui *supranatural)*, *supraomenesc* etc. Multe sînt creații de moment, menite să arate gradul maxim al însușirii respective (un fel de superlative exprimate prin alt mijloc decît cel obișnuit și, adesea, cu intenții ironice). — *trans-*: *transalpin*, *transcarpatic*, *transoceanic*, *transsiberian* etc. — *ultra-*: *ultraliberal*, *ultraprogresist* (ambele în sens ironic), *ultraviolet* etc. — Dau și cîteva pseudoprefixe, care apar la adjective: *arhi-*: *arhicunoscut*, *arhiîncărcat*, *arhiplin* etc. (destul de puține, mai ales adjectivele propriu-zise), avînd un sens asemănător cu al adjectivelor la care elementul formativ adăugat este *hiper-* (sau « sinonimele » acestuia: *super-* și *supra-)*. — *bi-*: *bicameral*, *biconcav*, *biconvex*, *bilabial*, *bilateral*, *bilunar*, *bisăptămînal* etc. — *electro-*: *electrodinamic*, *electrogalvanic*, *electrometalurgic*, *electromotrice*, *electrotehnic* etc. — *mono-*: *monobazic*, *monoclinic*, *monofazic*, *monosilab(ic,)* *monovalent* etc. — *multi-*: *multilateral*, *multinațional* etc. — *omni-*: *amnipotent*, *omniprezent*, *omniștient*; puțin numeroase, din cauza caracterului cam pedant al pseudoprefixului, care de aceea este înlocuit, cînd se poate, prin *atot-* sau *atoate-*, de pildă *atotputernic* (pentru *omnipotent)*, *atot-* (sau *atoate)știutor* (pentru *omniștient)*. — *poli-*: *polibazic*, *polipetal*, *polisepal*, *polisilabic(ic)*, *polisintetic*, *polisportiv*, *politonal*, *polivalent* etc. — *tri-*: *triatomic*, *tribazic*, *trienal*, *trilateral*, *trivalent* etc.

Compuse. Sînt și mai puțin (chiar mult mai puțin) numeroase decît la substantive. Faptul se datorește funcțiunii obișnuite a adjectivului și, deci, posibilităților lui de a se combina cu alte cuvinte. Căci o compunere propriu-zisă are la bază, de obicei, grupuri sintactice. Adjectivul apare, în principiu totdeauna, împreună cu un substantiv, pe care îl determină. Dacă un astfel de grup dă naștere unui cuvînt compus, rezultă nu un adjectiv, ci un substantiv, fiindcă substantivul are rolul hotărîtor. Pentru a ieși un adjectiv, este nevoie ca adjectivul să se combine cu un cuvînt mai « slab » decît el sau egal cu el din punct de vedere sintactic. De aceea aproape toate adjectivele compuse (în sens strict) sînt formate din două adjective [1].

Avem, mai întîi, tipul, foarte răspîndit, *franco-german* (cînd e vorba de războaie, tratate, convenții etc. între două state sau două popoare), căruia i se alătură un fel de variantă a lui: *rus-romîn* (ca determinativ pe lîngă *dicționar)*. În principiu, orice adjectiv care exprimă o însușire « etnică » se poate combina în felul arătat aici cu un adjectiv similar. Răspîndit este și tipul *albastru-închis* sau *galben-portocaliu*, alcătuit din adjective nume de culoare amîndouă sau unul nume de culoare, celălalt exprimînd o nuanță (« închis » sau « deschis ») a culorii respective.

Afară de aceste adjective compuse apar și altele, dar mult mai puține, și, de obicei, în condiții sintactice asemănătoare: dacă un obiect are două însușiri

[1] Cuvintele mai slabe decît adjectivul ar fi prepozițiile și conjuncțiile, dar acestea merg obișnuit cu substantivele sau cu verbele.

care trebuie luate în considerație ambele deodată sau poate fi privit sub un aspect dublu în ce privește anumite particularități ale lui, apare nevoia de a folosi un adjectiv compus. Este, de pildă, cazul lui *marxist-leninist* (care-i și substantiv, nu numai adjectiv), *burghezo-moșieresc* (regimul politic vechi de la noi, în care puterea o dețineau burghezia și moșierimea, așa că regimul avea două « calități »), *naționalist-șovin* etc. De adăugat *acru-dulce* (traducerea frc. *aigre-doux*, germ. *sauersüss)*, *clarvăzător*[1] (cf. frc. *clairvoyant)* ș. a.

Un adjectiv se poate combina, uneori, și cu un adverb: *binevoitor*, *răufăcător* ș. a. Că, în al doilea exemplu, prima parte a compusului este adverbul (și nu adjectivul) *rău*, dovedesc mai multe fapte: « contrariul » lui *binevoitor* este *răuvoitor*, al cărui *rău* corespunde (și se opune) lui *bine*, adverb; pluralul lui *răufăcător* sună *răufăcători* (nu *răifăcători) ; voitor*, *făcător* etc. sînt adjective verbale, cuvinte cu sens, în parte, de acțiune, și de aceea au sau pot avea pe lîngă ele adverbe (care, în cazul formelor verbale propriu-zise ale aceleiași teme, au funcțiunea unui complement circumstanțial de mod: *voiește bine*, *face rău* etc.). De aceea adjective compuse de acest fel pot fi numai acelea al căror cuvînt de bază este un adjectiv verbal.

D i v e r s e. Un mijloc de a forma adjective noi, deosebit de cele studiate pînă aici, este transformarea în adjectiv a participiului verbelor tranzitive. Cînd ne-am ocupat, din fugă, de categoriile gramaticale ale verbului, am arătat că așa zisele moduri impersonale sînt, de fapt, forme nominale, întrucît nu arată în ce chip se săvîrșește acțiunea exprimată de verb, ci prezintă acțiunea fie ca o noțiune propriu-zisă, fie ca o însușire. Prima funcțiune aparține infinitivului și supinului, cealaltă participiului. Aceasta însemnează că infinitivul și supinul devin substantive, iar participiul adjectiv.

Fenomenul de transformare a participiului în adjectiv apare încă din limba latină, unde *cenatus*, *praeteritus*, *tacitus* etc. deveniseră adjective (cu sensurile respectiv de « care a cinat », « care a trecut », « care este tăcut », sau, mai scurt, « cinat », « trecut », « tăcut »). El se continuă și se dezvoltă în limba romînă, unde lat. *bibitus* (part. tr. al lui *bibere)* a dat *beat*, *intellectus* (part. tr. al lui *intelligere)* a dat *înțelept*, *strictus* (part. tr. al lui *stringere)* a dat *strîmt* etc., iar după modelul lor s-au transformat în adjective (fără să înceteze totdeauna de a fi și participii) *băut (om băut* = om beat, care a băut mai mult decît trebuie), *înfipt* « îndrăzneț », *mîncat* « sătul », *simțit* « sensibil », *stătut (om stătut* « om în vîrstă »; *apă stătută* etc.) La acestea trebuie adăugate participiile tuturor verbelor tranzitive, care, puse pe lîngă un substantiv ca determinante ale lui, sînt asimilate cu adjectivele: *cîrpă arsă*, *om vestit*, *eveniment cunoscut*, *mașină stricată*, *haine rupte* etc. etc.

Și unele gerunzii se întrebuințează ca adjective. Deocamdată a intrat definitiv în limba literară *suferind (oameni suferinzi*, *femeie suferindă)*, sub influența frc.

---

[1] În acest compus, primul termen este mai degrabă adverb, iar al doilea are valoare adjectivală, dar, morfologic vorbind, este un derivat verbal. Cf. mai departe *binevoitor*, *răufăcător*.

souffrant. Altele ca *lăcrămînd (ochi lăcrămînzi)*, *tremurînd (mîini tremurînde)* etc., deși destul de frecvente, nu pot fi considerate drept bunuri cîștigate, întrucît nu apar decît la unii scriitori (și nu totdeauna la cei mai buni). O situație mult mai favorabilă au *crescînd* și *descrescînd* în construcții ca *putere crescîndă*, *în ordine descrescîndă*, care sînt pe cale să se impună, întrucît se bucură de o largă circulație.

§ 4. Comparația adjectivelor. Însușirile nu au la toate obiectele același aspect cantitativ, aceiași intensitate etc. Unele le posedă într-o măsură mai mare, altele într-o măsură mai mică, adică în grade diferite. Pentru a exprima această stare de lucruri, adjectivele primesc un determinant menit să arate deosebirile de grad ale aceleiași însușiri la mai multe obiecte. Totalitatea schimbărilor de acest fel în aspectul adjectivelor poartă numele de comparație: obiectele sînt comparate între ele din punctul de vedere al însușirii comune pe care o posedă, și rezultatul acestei operații se exprimă prin așa zisele grade de comparație ale adjectivului.

În gramaticile curente, ca și în discuții de ordin gramatical, se afirmă, de obicei, că există trei grade de comparație: pozitivul, comparativul și superlativul. De fapt, numai ultimele două sînt adevărate grade de comparație, fiindcă singure ele implică existența unei comparații între două sau mai multe obiecte care posedă aceeași însușire. Pozitivul reprezintă forma normală a adjectivului[1], sau, altfel spus, cu ajutorul lui constatăm existența însușirii la un obiect oarecare, privit izolat, fără să ne referim la alte obiecte, și exprimăm constatarea făcută: *tovarăș bun*, *carte frumoasă* etc.

Cînd comparăm două sau mai multe obiecte din punctul de vedere al însușirii lor comune, putem ajunge la două rezultate și, prin urmare, la două feluri de a comunica, cu ajutorul adjectivului, aceste rezultate. Ori constatăm că unul dintre obiectele comparate posedă însușirea respectivă într-un grad superior celuilalt sau celorlalte, ori constatăm că o posedă în gradul cel mai înalt. Constatarea primă o comunicăm cu ajutorul formei de comparativ a adjectivului, care este alcătuită din forma pozitivului precedată de adverbul *mai*, iar pe a doua o exprimăm prin forma de superlativ, care constă din forma comparativului precedată de articolul determinativ *cel (cea, cei, cele)*: *acest tovarăș este mai vrednic decît celălalt* (sau *ceilalți)*, comparativ; acest *tovarăș este cel mai vrednic dintre toți membrii grupei lui*, superlativ.

În exemplul dat avem un comparativ așa zis de superioritate: însușirea respectivă se găsește la un obiect într-un grad superior aceleiași însușiri de la alte obiecte. Este comparativul cel mai frecvent, și de aceea în mod obișnuit pe el îl avem în vedere cînd vorbim de comparativ. Dar raportul de superioritate nu este singurul care se poate stabili între două sau mai multe obiecte posesoare ale unei însușiri comune. Rezultatul comparării poate fi o egalitate între obiectele comparate și tot așa poate fi o inferioritate a unuia dintre ele față

[1] Sau « gradul zero » (prin aceasta se deosebește de celelalte grade).

de celălalt sau de celelalte. În asemenea cazuri spunem: *acest tovarăș este tot atît* (sau *tot așa, la fel* etc.) *de vrednic ca (și) celălalt* (sau *ceilalți*), respectiv *acest tovarăș este mai puțin vrednic decît celălalt* (sau *ceilalți*). În prima construcție avem un comparativ de egalitate, în a doua, un comparativ de inferioritate[1].

Și superlativul este de mai multe feluri. Cel amintit mai sus poartă numele de superlativ relativ și, din punct de vedere formal, el este un comparativ precedat de articolul definit. Am putea, din această cauză, să-i spunem comparativ definit: un comparativ care își extinde sfera asupra tuturor obiectelor comparate, indiferent de numărul lor[2]. Un asemenea superlativ seamănă, ca conținut, cu comparativul de superioritate, și de aceea este numit uneori superlativ de superioritate. Avem și un superlativ de inferioritate: *acest tovarăș este cel mai puțin vrednic dintre toți membrii grupei noastre*. Un superlativ de egalitate (corespunzător comparativului de egalitate) nu este posibil, fiindcă, dacă compararea obiectelor duce la constatarea unei egalități, acest rezultat se exprimă cu ajutorul comparativului de egalitate[3].

În vorbirea familiară, unele adjective apar la superlativ fără adv. *mai*: *cel mult, cel puțin (*și *pe puțin), cel tîrziu*. De fapt, valoarea acestor adjective este adverbială, și ea se datorește conținutului lor «cantitativ» (în cazul primelor două; al treilea a luat naștere după modelul celorlalte). Cred că reprezintă «traducerea» frc. *(tout) au plus* și *au moins*.

Ideea de superlativ poate interveni însă și atunci cînd vorbim de un singur obiect (ceea ce nu se întîmplă cu comparativul). Dacă însușirea obiectului este sau ni se pare superioară mediei, aspectului ei obișnuit, așa cum o cunoaștem din experiența noastră, nu folosim pozitivul, fiindcă acesta exprimă tocmai gradul normal al însușirii, și nici comparativul, care implică existența a cel puțin două obiecte posesoare ale aceleiași însușiri, ci un superlativ special,

---

[1] De fapt, adv. *puțin* stă la comparativ, nu adjectivul pe care îl însoțește.

[2] Cf. *sătulul* alături de *cel sătul*: între forma cu articolul enclitic şi aceea cu articolul adjectival nu există, ca înțeles, nici o deosebire. De altfel, limba franceză (şi alte limbi romanice), care nu posedă un articol adjectival, ca a noastră, foloseşte articolul definit *le* (corespunzător rom. *-(u)l)* pentru formarea superlativului relativ: *le plus grand*. Nu totdeauna comparativul precedat de *cel* are valoare de superlativ. Cf. *Erau odată într-un sat doi frați... Cel mai mare era harnic, grijuliv... Iară cel mai mic era sărac...* (Creangă); *— Să n-ai nici-o grijă, mămucă, apucară cu gura înainte cei mai mari* (Idem). În astfel de cazuri avem un comparativ articulat cu *cel*, adică, de fapt, un adjectiv cu valoare substantivală (la gradul comparativ), pe care l-am putea înlocui prin *mai marele* etc.

[3] De altfel, strict vorbind, nici comparativul de egalitate nu-şi găseşte justificarea decît în necesitatea de a scurta vorba: dacă obiectele comparate posedă o însuşire în acelaşi grad, înseamnează că la fiecare dintre ele această însuşire există sau în gradul normal, pe care îl exprimăm cu ajutorul pozitivului, sau în gradul cel mai înalt exprimat prin superlativul absolut. Ar trebui, deci, să spunem: *tov. X. este foarte vrednic şi tov. Y. este foarte vrednic* (sau *tot foarte vrednic este şi tov. Y)* etc. Evident că acest fel de exprimare, care va fi existat altădată (şi, în anumite împrejurări, apare, cu mici modificări formale, chiar astăzi), este complicat şi greoi, de aceea va fi fost evitat încă din capul locului.

format din adjectivul pus la pozitiv și un adverb menit să arate că însușirea există într-un grad superior celui obișnuit. Avem, în acest caz, un s u p e r l a t i v a b s o l u t, care arată, cum rezultă din cele spuse chiar acum, că obiectul în discuție posedă însușirea într-un grad superior nu în comparație cu alte obiecte care au aceeași însușire, ci în comparație cu însușirea respectivă considerată sub aspectul ei normal, așa cum există ea de obicei, la obiectele care o posedă. Adverbele (și locuțiunile adverbiale) puse înaintea adjectivului (în forma lui de pozitiv) pentru a exprima acest superlativ sînt extrem de numeroase, mai ales în limba literară și în vorbirea oamenilor instruiți: *foarte*, *tare*, *nespus de*, *extraordinar de*, *fără pereche de*, *extrem de*, *nemaipomenit de*, *neînchipuit de*, *peste măsură (fire) de*, *uluitor de*, *enorm (excesiv) de*, *cumplit de*, *admirabil de*, *minunat de*, *grozav de*, *îngrozitor de*, *înspăimîntător de*, *strașnic de*, *teribil de* etc. Cum vedem, intervin adesea cuvinte care însemnează «groază», «spaimă», adică emoție (și încă o emoție puternică)[1]. Limba populară nu folosește pe *foarte*, care are caracter cărturăresc, și nici pe cele mai multe dintre adverbele și locuțiunile adverbiale amintite. În schimb, ea recurge în mod obișnuit la *tare* (sinonim perfect al lui *foarte*, care provine din lat. *fortis,-e* «puternic, tare»), de ex. *tare bun*, *tare frumos* etc., și, regional, la *mult*, pe care, în mod obișnuit, îl separă de adjectiv prin verbul *a fi* (*mult e frumos*, *mult e deștept* = e foarte frumos, e foarte deștept). (Apare și în operele unor scriitori munteni.)[2]

Din exemplele date se vede că atît comparativul, cît și superlativul relativ cer după ele (adică înaintea celui de-al doilea termen al comparației) un cuvînt de legătură. La comparativ, acest cuvînt este totdeauna un adverb sau o locuțiune adverbială: *decît*, în cazul comparativului de superioritate și al celui de inferioritate[3], și *ca* (împreună cu *la fel de*, *tot așa de*), în cazul comparativului de egalitate. Foarte des *decît* este înlocuit prin *ca*, nu numai în vorbirea curentă (mai ales a oamenilor instruiți), ci și în limba literară. Faptul se explică, în primul rînd (poate chiar exclusiv), ca produs al influenței franceze, care s-a putut cu atît mai ușor exercita, cu cît pe de o parte *ca* apare la comparativul de egalitate, iar pe de alta frc. *que* (particula de legătură între cei doi termeni ai comparației) seamănă bine, din punct de vedere fonetic, cu rom. *ca*. Vorbitorii atenți și scriitorii buni evită această construcție, și este bine s-o evităm. Cînd al doilea termen al comparației este un numeral, elementul de legătură între el și comparativul precedent poate fi prepoz. *de*, dar numai dacă adjectivul

---

[1] Cf. J. Byck, «*Désagreable*» *comme moyen de renforcement* în *Bulletin Linguistique* V (1937), p. 43 urm. Vorbirea populară din Moldova folosește foarte des propoziția *care nu se mai află* pentru exprimarea superlativului absolut: *un om care nu se mai află de bun* sau *un om bun care nu se mai află)*. Apare adesea la Mihail Sadoveanu (în vorbirea personajelor aparținînd maselor populare).

[2] Cu privire la superlativ (conceput în mod foarte larg), vezi studiul lui Toma Măruță, *Ideea de superlativ în limba romînă (Limbă și literatură*, București 1955, p. 188 urm.).

[3] La acesta, cum s-a putut ușor observa din exemplele date, particula comparativă, care precede pozitivul, este *mai puțin*, adică un comparativ al adverbului *puțin*.

este *mult* sau *puțin* (eventual, un sinonim, fie și aproximativ, al lor, de ex. *mare*, *numeros*)[1]: *mai mulți de trei*, *mai puțin(i) de zece* etc.

S-ar părea din discuția de pînă aici că adjectivul are grade de comparație numai cînd funcționează ca nume predicativ. Situația este însă alta, cel puțin în limba literară, unde apar construcții de felul următoarelor: *acest tovarăș mai vrednic (merită stima noastră)*; *dau tovarășului celui mai vrednic această carte (drept răsplată)*; *tovarășul foarte vrednic din grupa noastră (este iubit de toți)* etc. Există totuși o deosebire, căci lipsește elementul de legătură (*decît* la comparativ, *dintre* la superlativul relativ), și aceasta, pentru că lipsește (nefiind necesar) al doilea termen al comparației.

Nu toate adjectivele se compară. Sînt însușiri care, prin natura lor, nu pot exista în grade diferite. Este cazul, de pildă, al lui *viu*, *mort*, *întreg*, *unic*, *oral* etc. Totuși, dacă vorbitorul dă unora dintre aceste adjective o anumită nuanță semantică (de obicei figurată), ele capătă grade de comparație. Se spune astfel *X. este mai viu (în mișcări* etc.) *decît Y*; *prietenul meu*, *deși bătrîn*, *este foarte întreg (la minte)* etc.

După modele străine (latino-italienești), limba oamenilor instruiți cunoaște cîteva superlative (cu sens absolut) formate altfel decît cere sistemul nostru lingvistic. Este vorba de superlativele în *-isim*, care apar (mai ales apăreau) în condiții speciale (totdeauna de ordin subiectiv, adică stilistic): *importantisim* (spunea Hasdeu), *rarisim (o rarisimă carte de gramatică)*, *simplisim* etc. Cf. *siguri sigurisimi (D-ale carnavalului)*. Apariții sporadice sînt *romînisim (care face pe un politician romînisim*, *Viața Romînească*, ian. 1938, p. 111) și *ultimisim (după ultimisimele curente străine*, *ibid.*, iulie 1940, p. 10), ambele cu o nuanță ironică foarte clară (și, pot adăuga, reușită). S-a impus definitiv, dar cu valoare de substantiv, *generalisim*, care ne-a venit, foarte probabil, în epoca primului război mondial din franceză (*généralissime*), dar s-a înrădăcinat după al doilea război mondial, sub influența rus. *generalissimus*. Ar fi de amintit termenii muzicali, de origine italiană: *fortissimo*, *pianissimo*, *prestissimo* etc., care își păstrează neschimbat aspectul lor originar și de aceea nu pot fi considerați drept cuvinte romînești propriu-zise, chiar dacă au o circulație destul de largă (unii dintre ei nu numai în limbajul muzical). De altfel, ca valoare morfologică, ei sînt mai degrabă adverbe.

Aceeași origine latino-romanică, de dată relativ recentă, au *optim* și *proxim*, care sînt destul de des folosiți și pot fi socotiți ca încetățeniți oarecum în limba oamenilor instruiți: *condiții optime de muncă*; *la proxima ședință vom participa cu toții* etc. Alte superlative asemănătoare cu acestea, de pildă *maxim(um)* și *minim(um)*, și-au schimbat, în parte, funcțiunea, căci sînt întrebuințate și

---

[1] Dat fiind că al doilea termen al comparației este un numeral, alte adjective afară de acestea nu pot apărea: numeralul implică existența unei cantități, și de aceea numai adjectivele cantitative se pretează la astfel de construcții.

ca substantive (cf. *minim agrotehnic = agrominim)*, iar cînd au valoare de adjective, nu fac impresia că ar fi superlative [1].

§ 5 Deși oarecum de prisos, trebuie să spun că, indiferent de grad, adjectivul se declină și se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe care îl însoțește. Am arătat aceasta ceva mai sus, unde am avut în vedere (aparent!) numai pozitivul. Deoarece comparativul și superlativul au drept element de bază tot pozitivul, este logic ca adjectivul să se supună regulilor congruenței și atunci cînd stă la comparativ sau la superlativ. Dacă un substantiv este în așa fel determinat, încît noțiunea exprimată de el se subordonează, cu ajutorul unui adjectiv, noțiunii exprimate de alt substantiv, adjectivul se acordă cu acesta din urmă, nu cu cel dintîi. Ex.: *Pacea este cel mai scump dintre toate bunurile noastre.*

Alte amănunte privitoare la congruența adjectivului ar fi următoarele. Cu funcțiune atributivă, el poate sta și singur, adică separat de substantivul lui, dacă acesta a fost deja spus ori urmează a fi spus (în aceeași construcție). Regula acordului se aplică și într-o astfel de situație: *o mulțime de oameni, mici și mari, tineri și bătrîni...; ușoare sau grele, sarcinile trebuie îndeplinite.* În aceste exemple, adjectivele sînt adjective atributive în sens strict, deși par a fi despărțite de substantivul pe care-l determină: în mintea noastră, noțiunea desemnată de substantiv este mereu prezentă, numai că n-o exprimăm decît o singură dată, nu în legătură cu fiecare adjectiv aparte.

Se întîmplă și faptul contrar, acela că un singur adjectiv determină mai multe substantive. Dacă acestea sînt de genuri diferite, adjectivul capătă forma genului mai «tare», adică a masculinului: *un tovarăș și o tovarășă cu adevărat vrednici.* Cînd substantivul feminin se află în imediata apropiere a adjectivului comun, acesta se acordă cu femininul mai apropiat, nu cu masculinul mai îndepărtat: *băieți și fete frumoase; codrii și văiugele ninse.* Deoarece astfel de construcții nu sînt tocmai clare (căci se poate înțelege că adjectivul se referă numai la substantivul de lîngă el), este bine să repetăm adjectivul și să spunem, deci, *băieți frumoși și fete frumoase; codrii ninși și văiugele ninse.*

O problemă de acord pune și adjectivul urmat de un supin: *sarcină ușor de îndeplinit; munți greu de urcat* etc. Observăm că *ușor* și *greu* nu se acordă cu substantivele dinaintea lor (unul de genul feminin, celălalt la numărul plural). Aceasta dovedește că *ușor* și *greu* nu sînt tratate ca adjective, ci ca adverbe, și că valoare adjectivală (funcțiune atributivă) are tot grupul sintactic, fiindcă el determină substantivul precedent [2]. Cu toate acestea, numeroși vorbitori

---

[1] O situație oarecum similară cu comparativele (împrumutate din latină și franceză) *exterior, inferior, posterior, superior, ulterior,* pe care nu le mai simțim ca comparative și de aceea le folosim adesea (în special pe *inferior* și *superior)* la toate gradele de comparație. Uzul acesta nu poate fi recomandat. Trebuie evitate, cu atît mai mult, construcții de felul lui *foarte optim* (sau *mai optim)*, care se aud adesea în vorbirea curentă.

[2] Situația se prezintă la fel și atunci cînd grupul este predicat nominal: *această sarcină este ușor de îndeplinit; munții Făgărașului sînt greu de urcat.*

consideră cuvintele în discuție drept adjective propriu-zise și de aceea spun *sarcină ușoară de îndeplinit; munți grei de urcat*. Poate că avem a face cu o contaminație între *sarcină ușoară* și *sarcină ușor de îndeplinit* etc., sau numai cu o influență a construcțiilor în care lipsește supinul și care sînt infinit mai numeroase. Ne putem gîndi și la altă explicație: formula întreagă este simțită ca o unitate (locuțiune adjectivală) și de aceea se acordă (trebuie să se acorde) cu substantivul la care se referă[1]. Indiferent de explicație, faptul că apar adesea astfel de construcții (cu *greu* și *ușor* « acordați ») dovedește că aceste cuvinte pot fi totuși simțite ca adjective. Fenomenul are șanse să se răspîndească [2].

După cum adjectivul poate proveni din alte părți ale vorbirii, tot așa el însuși poate funcționa ca echivalent al altor cuvinte. Dată fiind strînsa legătură dintre adjectiv și substantiv, este logic ca adjectivul să devină, relativ ușor, substantiv, fie pentru totdeauna, ceea ce nu se întîmplă prea des, fie păstrîndu-și valoarea lui originară și schimbîndu-și numai, în condiții speciale, funcțiunea. Ambele procedeie sînt continuarea și dezvoltarea unor fapte latinești [3]. Să ne amintim apoi constatarea făcută atît la formarea substantivului, cît și la formarea adjectivului, că un însemnat număr de sufixe și prefixe servesc deopotrivă la crearea de substantive, ca și de adjective noi.

Să vedem acum cîteva fapte. Cînd un adjectiv însoțește un substantiv, se poate întîmpla ca, cu vremea, prezența substantivului să nu mai fie necesară: înțelesul întregului grup sintactic este exprimat suficient numai prin adjectiv. Faptul se petrece mai ales atunci cînd adjectivul respectiv apare de obicei, dacă nu chiar totdeauna, împreună cu un anumit substantiv, cel puțin în împrejurări determinate, în condiții obiective bine cunoscute vorbitorilor, care le permit acestora să se lipsească de substantiv ca de ceva subînțeles. Este cazul lui *iarnă*, rezultat din lat. *hibernum tempus* prin dispariția lui *tempus* și schimbarea genului [4] la adjectivul devenit astfel substantiv, al lui *văr* (fem. *vară*), născut în același chip din *consobrinus verus* (fem. *consobrina vera*) « văr adevărat » (« vară adevărată ») etc. La fel s-a întîmplat cu *bun* (fem. *bună*) < *tată bun* (*mamă bună*), devenite apoi, prin diminutivizare (tot în vorbirea copiilor), *bunic* (femin. *bunică*), cu *bătrîn* (fem. *bătrînă*) < *tată bătrîn* (fem. *mamă bătrînă*) etc. În limba actuală fenomenul are loc pe o scară și mai întinsă, datorită, desigur, nevoii de « a scurta vorba », de a economisi timpul, care astăzi, cînd ritmul de muncă a devenit foarte viu, este mult mai puternic simțită. Cf. *activ (de partid)*, *centrală*

---

[1] Cu supinul se construiesc, în felul arătat aici, puține adjective. Afară de *greu* şi *uşor* (şi sinonimele lor *dificil* şi *facil)*, pot fi amintite *posibil* şi *imposibil*.

[2] Îl întîlnim şi la Coşbuc: *Sînt grei bătrînii de pornit, dar, de-i porneşti, sînt grei de-oprit*. Cf. tratamentul similar aplicat lui *nou*, care, ca determinant al lui *născut*, *venit* etc., are valoare adverbială şi totuşi se acordă în număr cu cuvîntul determinat: *copii noi născuți*, *muncitori noi veniți* etc.

[3] Limba noastră ar fi ajuns totuşi să le utilizeze şi fără a le fi primit din latineşte, întrucît fenomenul există în numeroase limbi, ceea ce dovedeşte că el este produsul unei legi lingvistice generale.

[4] Sub influența lui *vară*, feminin din capul locului.

(telefonică), *colectivă* (= gospodărie colectivă), *(ședință) plenară*, *(organizație) regională* etc.

Fără a întovărăși un substantiv, adjectivul se substantivează cînd denumește un obiect de sine stătător considerat din punctul de vedere al însușirii lui dominante: posesorul însușirii respective apare atunci ca un reprezentant al tuturor celor care posedă aceeași însușire, sau ca personificare, ca întruchipare a însușirii. Unele proverbe populare dintre cele mai vechi prezintă foarte vizibil acest fenomen: *sătulul nu crede celui flămînd; leneșul mai mult aleargă*, *scumpul mai mult păgubește* etc. Limba oamenilor instruiți și cea literară recurg foarte des la acest procedeu, în scopuri stilistice (pentru a varia exprimarea și a-i mări în același timp forța).

Tot așa se substantivează adjectivul, întrebuințat singur, cînd vorbitorul, detașînd însușirea respectivă de obiectele care o posedă, o transformă într-un obiect propriu-zis, cu existență aparte, independentă. Adjectivul devenit astfel substantiv se articulează[1]: *frumosul*, *răul*, *utilul* etc. Această operație constituie de asemenea o particularitate mai cu seamă a limbii literare, și pentru aceleași motive de ordin stilistic amintite chiar acum. Vorbirea populară cunoaște numai cîteva formule fixate de veacuri: *albul ochiului*, *înaltul cerului*, *orbul găinilor*.

Transformarea adjectivului în adverb va fi studiată în paragraful privitor la această ultimă parte de vorbire. Aici n-am avut intenția să prezint problema formării substantivelor (sau a altor cuvinte) din adjective, ci să completez, pe cît posibil, informația în legătură cu morfologia adjectivului.

Cap. VII: Numeralul

§ 1. Generalități. Este partea de vorbire care arată numărul sau cantitatea obiectelor, însușirea lor numerică sau cantitativă. Numeralul, la fel cu adjectivul, determină un substantiv (numele obiectului al cărui aspect cantitativ îl exprimă): în principiu, el nu poate apărea niciodată singur, tocmai pentrucă nu-i posibil să separăm conținutul lui de al obiectelor. Ca să putem număra, trebuie să avem ce, adică ființe, lucruri, fenomene ale naturii etc., tot așa cum, ca să existe însușiri, trebuie să existe obiecte care să le posede[2]. Aceasta înseamnă că numeralul este, de fapt, un adjectiv, care, în loc să exprime însușiri propriu-zise (culoare, formă, dimensiune etc.), exprimă însușiri cantitative.

---

[1] Ca de altfel toate adjectivele substantivate.

[2] Dar, întocmai ca adjectivul, numeralul se întrebuințează și singur, dacă prezența substantivului nu-i necesară (și nu-i necesară, cînd substantivul a fost deja spus sau cînd condițiile obiective permit ca el să fie subînțeles): *am cumpărat trei (cărți* sau *caiete*, după caz); *sîntem o sută (de studenți*, dacă vorbește un student, *de membri*, dacă vorbește un membru de partid sau un sindicalist, etc.). Observăm că numeralul, folosit singur, devenit, deci, substantiv, poate arăta numărul a tot felul de obiecte. În această privință el seamănă cu pronumele, care poate înlocui orice substantiv și poate, prin urmare, să desemneze orice obiect, bine înțeles, după ce numele acestuia a fost deja rostit (sau scris).

De aceea el poate fi numit a d j e c t i v c a n t i t a t i v, spre deosebire de adjectivul obişnuit, care este, cum am văzut, un adjectiv « calitativ».

Cantitatea obiectelor se arată în mod hotărît şi în mod nehotărît. Avem astfel n u m e r a l e d e f i n i t e sau h o t ă r î t e (cărora le-am putea spune şi propriu-zise, fiindcă exprimă ideea de număr în sens strict) şi n u m e r a l e n e d e f i n i t e sau n e h o t ă r î t e. În prima categorie intră: 1) n u m e r a l u l c a r d i n a l *(unu, doi, trei* etc.); 2) n u m e r a l u l o r d i n a l *(întîi, al doilea, al treilea* etc.); 3) n u m e r a l u l d i s t r i b u t i v *(cîte unu, cîte doi, cîte trei* etc.); 4) n u m e r a l u l m u l t i p l i c a t i v *(îndoit, întreit, împătrit* etc.); 5) n u m e r a l u l a d v e r b i a l *(o dată, de două ori, de trei ori* etc.); 6) n u m e r a l u l s u b s t a n t i v a l *(unime, doime, treime* etc.). Numeralele n e d e f i n i t e (sau g e n e r a l e, cum le-am mai putea zice) exprimă: 1) o noţiune numerică nedefinită *(mulţi, toţi, unii)*; 2) o noţiune pur cantitativă sau de masă, adică cuprinsul unei mărimi, al unei materii etc. *(ceva, mult, niţel, oleacă* etc.).

Numeralele nedefinite sînt considerate însă unele ca adjective pronominale nehotărîte (de pildă *toţi, unii* etc.), altele ca adjective propriu-zise *(mult, puţin* etc.). Această situaţie se datoreşte faptului că atît numeralul, cît şi adjectivul exprimă, după cum am spus, însuşiri ale obiectelor, numai că privite din puncte de vedere deosebite. În cazul numeralelor nedefinte, deosebirea faţă de adjective dispare aproape cu totul: cantitatea, dacă nu este indicată numeric, devine o însuşire propriu-zisă, diferită de celelalte însuşiri numai prin caracterul ei specific şi oarecum vag, nedefinit. Această ultimă particularitate explică identificarea unora dintre numeralele nedefinite cu pronumele nedefinite, mai ales că, precum am arătat în nota 2 de la p. 355, numeralele seamănă cu pronumele prin aptitudinea lor de a se putea referi la orice fel de obiecte. Cînd deosebirea esenţială dintre numeral şi pronume, bazată pe conţinuturi diferite[1], dispare, ceea ce se întîmplă în cazul numeralelor nedefinite şi al pronumelor nedefinite, asimilarea sau confundarea unora cu celelalte este oarecum inevitabilă.

În cele ce urmează ne vom ocupa numai de numeralele propriu-zise, adică hotărîte.

§ 2. N u m e r a l u l c a r d i n a l. Arată în sens strict numărul obiectelor. Este numit cardinal, fiindcă stă la baza tuturor celorlalte: orice numeral ordinal, distributiv etc. se formează de la numeralul cardinal corespunzător. De aceea putem spune că el este numeralul pur, prin excelenţă, ivit înaintea tuturor celorlalte.

---

[1] Unul exprimă numărul obiectelor, celălalt diverse raporturi privitoare la obiecte. Nici numeralele nedefinite şi nici pronumele nedefinite nu se conformează acestei norme. Trebuie precizat că acest proces a avut loc mai întîi la numeralele şi pronumele nedefinite adjectivale şi numai după aceea el s-a extins şi la valoarea lor substantivală, de cuvinte întrebuinţate singure, fără un substantiv pe care să-l determine. Aşa se explică afirmaţia de la începutul acestui alineat, că unele numerale nedefinite sînt considerate ca, sau, mai exact, şi ca pronume nedefinite.

Dela *unu* pînă la *zece*, numeralele cardinale sînt cuvinte simple, dela *unsprezece* în sus sînt compuse, cu excepția lui *sută*, *mie*, *milion*, *miliard*, *bilion* etc. Între *unsprezece* și *nouăsprezece*, compunerea se face, cum vedem, pornind de la *zece*, ca element de bază, căruia i se adaugă unitatea respectivă. Legătura dintre cele două părți alcătuitoare o stabilește prepoz. *spre*, care are aici înțelesul ei originar (< lat. *super*), acela de «peste», «deasupra». De la *douăzeci* pînă la *nouăzeci*, numeralele se formează tot cu ajutorul lui *zece*, considerat de astă dată ca un substantiv de genul feminin și precedat de unitatea care arată numărul zecilor. Ambele procedee de compunere sînt de origine slavă: *spre* «traduce» v. slav *na*, care se așeza între unitate și «zece», iar tratamentul aplicat lui «zece» precedat de unități este imitat după modelul vechi slav, care constă în asimilarea lui «zece» cu un substantiv pus în același caz cu unitatea [1]. De la *douăzeci* la *treizeci*, de la *treizeci* la *patruzeci* etc., zecimea se leagă de unitatea următoare prin *și*, care nu poate fi lăsat la o parte: *douăzeci și unu*, *treizeci și doi* etc. Și prezența acestei conjuncții se datorește, probabil, influenței slave, judecînd după faptul că latina și unele limbi romanice (în frunte cu italiana și franceza) nu cunosc procedeul acesta, care, în schimb, este caracteristic pentru limba veche slavă. Sutele și miile se formează la fel cu zecile: *sută* și *mie* capătă desinența pluralului, fiind precedat de numărul respectiv (de la *două* pînă la *nouă*). De la *o mie* în sus se adaogă sutele (și, bine înțeles, zecile și unitățile) la mie sau la mii: *o mie o sută*, *două mii trei sute* etc. (nu *unsprezece sute* sau *douăzeci și trei de sute*).

Legătura dintre mii și sute se face, dar nu obligatoriu, cu ajutorul lui *și* [2]. Ar mai fi de spus, în legătură cu aspectul strict formal al numeralelor cardinale, că, de la *douăzeci* înainte, numeralul se leagă de substantivul care arată obiectele numărate cu ajutorul lui *de*: *douăzeci de tovarăși*, *cincizeci și patru de cărți* etc. Acest *de* exprimă un raport de genitiv (un fel de genitiv partitiv) și se explică tot ca un produs al influenței limbii vechi slave, care de la «cinci» în sus se folosea de genitivul plural al substantivului următor. Prezența lui *de* în condițiile arătate este absolut obligatorie. Lăsarea la o parte a acestei prepoziții (de obicei în limbajul negustorilor, contabililor etc., care se lasă influențați de aspectul scris, cu cifre, al numeralelor, fără *de* după cifră) este o greșeală și trebuie, deci, evitată [3].

---

[1] Aceasta, de la 20 la 40; de la 50 încolo, «zece» stă la genitivul plural. În romînește s-a generalizat sistemul folosit la primele trei numerale cu «zeci», din cauză că limba noastră n-a avut niciodată o formă specială de genitiv plural.

[2] Vorbirea populară întrebuințează regulat pe *și*: *o mie și o sută*, *două mii și trei sute* etc., ceea ce pare perfect logic, întrucît *și* însemnează «adăugat» sau «plus». Lipsa lui *și* în limba literară se datorește, cu siguranță, unor influențe străine recente (franceză în primul rînd), dar și scrisului (cu cifre).

[3] La «Radio», această greșeală continuă să se comită în mod absolut regulat (cînd vorbesc crainicii), întocmai ca pe vremuri. Destul de des este lăsat la o parte chiar *și*, care leagă «zecile» de «unități»: *douăzeci trei*, *patruzeci opt* etc.

Numeralele cardinale se întrebuințează în vorbire atît ca adjective, cît și ca substantive. Valoarea adjectivală este cea originară, dată fiind natura morfologică a numeralului, ca expresie a unei însușiri. Forma este în ambele împrejurări aceeași, cu excepția lui *unu*, care, urmat de un substantiv (cînd are, adică, valoare adjectivală), sună *un*, *o*, iar singur (ca înlocuitor al unui substantiv, deci cu valoare substantivală) sună *unu*, *una*. Observăm că forma acestui numeral variază și după gen. Același lucru constatăm la *doi*, *două*. Dela *trei* încolo nu mai există deosebire formală între masculin și feminin. [1] Situația se explică istoric: limba latină nu distingea nici ea genul la numeralul cardinal dela « patru » în sus.

Unele dintre numeralele cardinale care reprezintă unități își modifică aspectul fonetic, cînd se combină cu *zece* sau *zeci*. Avem astfel *paisprezece* în loc de *patrusprezece*, *șaisprezece* în loc de *șasesprezece* și *șaizeci* în loc de *șasezeci*. Aceste modificări sînt cauzate de analogia cu numeralele învecinate, al căror element inițial este monosilabic *(treisprezece*, *cincisprezece*, *cincizeci)* și s-au produs la numărătoarea continuă (cînd nu apare numele obiectelor numărate): *unsprezece*, *doisprezece*, *treisprezece*... etc., *cincizeci*, *șaizeci* etc. În unele graiuri actuale se păstrează formele « întregi » *(patrusprezece*, *șasesprezece*, *șasezeci)*, care apar și în vorbirea literară, cînd intervine nevoia de a distinge clar numerele, de a evita, eventuale confuzii, care ar putea avea urmări neplăcute și de ordin economic.

În ce privește declinarea, ea există, în sens strict, numai la *unu*, *una*, care au forme speciale pentru genitiv-dativ singular *(unui(a)*, *unei(a)* și plural *(unor(a)*, ambele genuri), identice, cum vedem, cu ale pronumelui (cf. *acestui(a)*, *acestei(a)*, *acestor(a)*, ceea ce dovedește că flexiunea acestui numeral este, în realitate, flexiunea pronumelui nedefinit omonim[2]. De la *doi* în sus lipsește o declinare propriu zisă, căci numeralul își păstrează forma neschimbată. Raportul de genitiv se exprimă cu ajutorul lui *a*, iar cel de dativ cu ajutorul lui *la*, puși amîndoi înaintea numeralului: *sarcinile a doi tovarăși; dau jucării la cinci copii* etc. Prin aceleași mijloace se exprimă raporturile aici în discuție și la numeralele *sută*, *mie*, *milion*, deși, strict morfologic vorbind, acestea sînt substantive. Spunem *sarcinile a o sută (a două sute* etc). *de tovarăși; împart cărți la o mie (la trei mii* etc). *de pionieri* (nu *a unei sute*, *unei mii* etc). Explicația acestei flexiuni speciale este următoarea: raportul de genitiv se stabilește între noțiunea « sarcină » și noțiunea « tovarăș », nu între prima noțiune și « cantitatea » (tovarășilor!) exprimată de numeral. Tot așa raportul de dativ există între verb și substantivul pus la dativ. Numărul obiectelor în discuție nu interesează (interesează numai prezența numeralului, întrucît, dacă el ar lipsi, substantivul

[1] Afară, bineînțeles, de numeralele compuse, în alcătuirea cărora intră *unu* și *doi (douăzeci și unu — douăzeci și una*, *treizeci și doi — treizeci și două)*. Totuși *unsprezece* are aceeaşi formă pentru ambele genuri. Cf. și *tustrele* (femin.), alături de *tustrei*.

[2] *a* final apare, exact ca și la pronume, atunci cînd numeralul se întrebuințează singur, cu valoare substantivală.

următor s-ar supune regulilor flexiunii nominale obișnuite). *Unei sute*, *unei mii* nu însemnează « unui grup de 100 sau 1000 de obiecte », ci « noțiunii sută sau mie », considerată ca obiect în sine, la fel cu obiectele propriu-zise, pe care le exprimă substantivele. Cu acest ultim sens, *sută* și *mie* (tot așa *milion*, *miliard* etc.) apar singure și primesc articol, întocmai ca un substantiv autentic. Să se compare zicala populară, citată și cu alt prilej: *miile și sutele mărită slutele*, unde cele două numerale au înțelesul de « mii și sute de lei (galbeni sau alte monede de pe vremuri) »[1]. Tot așa putem spune *milioanele și miliardele folosite de imperialiști pentru propaganda războinică*.

Numerale cardinale sînt și *amîndoi*, *amîndouă*, care însemnează « cei doi », « cele două », adică un grup de două obiecte bine cunoscute vorbitorului. În ce privește variația formei după gen și funcțiunea sintactică, ele seamănă cu *doi*, *două*, care le stau la bază. Diferă însă de acestea pe de o parte prin faptul că au forme speciale pentru genitiv-dativ (*amînduror*, cînd însoțesc un substantiv, și *amîndurora*[2], cînd au valoare substantivală), iar pe de alta, prin așezarea lor față de substantivul pe care-l determină (pot sta, la fel cu pronumele demonstrativ, atît înaintea, cît și în urma substantivului: *amîndoi oamenii* și *oamenii amîndoi*, *amînduror oamenilor* și *oamenilor amîndurora*) [3]. Sinonime cu *amîndoi*, *amîndouă* sînt neologismele *ambii*, *ambele*[4], care se declină ca niște substantive primesc totdeauna articolul definit (nu se poate spune *ambi* și *ambe*, cum spunea Eliade-Rădulescu *Curierul de ambe sexe*) și stau totdeauna înaintea substantivului (cînd nu apar singure).

Pentru a arăta că un număr anumit de obiecte, despre care avem de mai înainte cunoștință, sînt considerate în bloc, ne folosim de numeralul respectiv compus cu *tus-* (aspect modificat, din cauza îmbinării sintactice, al lui *toți*): *tustrei* (femin. *tustre(i)le*), *tuspatru*, *tuscinci* etc. (pentru ambele genuri). Aceste forme apar astăzi mai mult în vorbirea familiară și populară. Limba literară le întrebuințează rar, și totdeauna cu scopuri stilistice (pentru a da povestirii sau dialogului un colorit arhaic sau popular). Din materialul înregistrat de Tiktin, *Dicționar romîn-german*, s. v. *tot*, rezultă că astăzi numai numeralele de la *trei* pînă la *șapte* inclusiv se compun cu *tus-*. În limba veche apar (la Dosofteiu) și alte numerale (*opt*, *doisprezece*, *douăzeci*) sub această formă, cu deosebirea, interesantă și curioasă totodată, că adaosul sună *tute* (pentru ambele

---

[1] Cf. şi zicala, mult mai răspîndită, *unde-a mers mia, meargă și suta!*

[2] *Micul dicționar ortografic* recomandă aceste forme, de unde urmează că condamnă pe cele cu *-o-* (*amîndoror* etc.), fără motiv serios, după mine. Trebuie evitată accentuarea (regională) pe *-ro-*.

[3] Observăm că substantivul primeşte totdeauna articolul, indiferent de topică şi de caz, pe cînd numeralul este tratat diferit, după cum stă la nominativ-acuzativ sau genitiv-dativ şi înaintea sau în urma substantivului.

[4] Limba veche cunoştea continuatoarele directe ale lat. **ambi* (pentru *ambo*), *ambae* sub forma *îmbi*, *îmbe*. Deşi au aceeaşi origine, trebuie să le socotim drept cuvinte diferite, întrucît odată ni s-au transmis direct din latineşte, a doua oară le-am împrumutat din această limbă. Lat. **ambi*, *ambae* se păstrează, modificate din punct de vedere fonetic, în partea inițială a lui *amîndoi*, *amîndouă*.

genuri ale substantivului următor) și stă despărțit de numeralul propriu-zis. Alte amănunte privesc aspectul fem. *tustrele*, pe care Tiktin îl dă numai așa, deci fără *i* înaintea articolului *-le*, și apariția sporadică (la Alecsandri) a lui *trustoți*[1]. *Tustrei*, *tustrele* se declină: *(a) tustreilor*, *(a) tustreelor* (și *tustrelelor)*, ceea ce nu găsim în dicționarul citat, dar putem auzi în vorbirea oamenilor care mai întrebuințează aceste numerale pe cale de dispariție. Substantivul determinat de ele primește totdeauna articolul: *tustrei copiii*, *tuscinci oile* etc.

Ideea de grup se exprimă și prin alte mijloace. Vorbirea familiară și cea populară recurg la *cîte(și)*, pus înaintea numeralului: *au venit cîte(și) patru* înseamnează « au venit toți patru », adică « tuspatru », cu deosebirea, destul de importantă, că nu-i vorba de patru oameni care au venit toți odată, în bloc, ci de patru oameni cunoscuți de noi, amintiți mai înainte etc., care au venit rînd pe rînd (deși această distincție nu se respectă totdeauna, poate chiar nici nu va fi existînd de fapt). De la *opt* înainte ne folosim, în condiții obiective asemănătoare, de articolul determinativ *cei*, *cele*: *cele douăsprezece luni ale anului*, *cei zece mii*[2], care, potrivit sensului lui obișnuit, arată că este vorba de obiecte cunoscute de mai înainte și sub aspectul lor numeric. Și de la *opt* în jos (pînă la *doi* inclusiv) apare articolul determinativ, înlocuind astfel pe *tustrei* etc., a căror existență a devenit de multă vreme precară. În ce privește acordul acestui articol cu numeralul și cu substantivul de după el, constatăm că, atunci cînd intervin « sutele » și « miile », el se poate acorda și cu numeralul și cu substantivul: *am primit cele două sute de lei* și *am primit cei două sute de lei; cele zece mii de locuitori ai orășelului* și *cei zece mii de locuitori ai orășelului* etc. În prima ipoteză, vorbitorul insistă asupra numărului, în a doua, asupra obiectului numărat. Acordul cu substantivul este preferat în limba literară și de aceea trebuie considerat ca o regulă căreia urmează să ne conformăm. În ce privește pe *milion*, *miliard* etc., situația pare mai puțin clară, întrucît n-aș putea spune dacă circulă ambele formule sau numai una. Am impresia că, de obicei, se spune *cele șaptesprezece milioane de locuitori ai R.P.R.; cele treizeci și nouă de miliarde de lei ale bugetului țării noastre pe anul 1953*, dar se poate să mă înșel. În orice caz, o deosebire de tratament între *sută* și *mie* de o parte, *milion* și *miliard* de alta, nu se justifică prin nimic[3].

§ 3. N u m e r a l u l o r d i n a l. Arată locul (în spațiu) sau ordinea (în timp) a obiectelor unele față de altele. Ideea de număr cade pe un plan secundar, căci interesează, înainte de toate, raportul spațial sau temporal dintre obiecte.

---

[1] Sic! (cu *trus-*, care s-a ivit, mai întîi, la *tustrei*, prin « propagarea » lui *r* în silaba inițială, ceea ce a provocat apoi, în unele graiuri, dispariția disimilatorică a lui *r* originar: *trustei)*.

[2] Istoricul grec Xenofon povestește în cartea sa *Anabasis* despre « retragerea » armatei compuse din 10.000 oameni, pe care o comanda el însuși.

[3] Decît doar printr-o deosebire de mediu social: vorbirea familiară și mai ales cea populară tind spre acordul cu numeralul și, datorită condițiilor materiale de viață, operează numai cu « sute » și « mii ». Cifrele mari apar obișnuit în activitatea marilor întreprinderi, a ministerelor etc.

Cînd spunem *al treilea* sau *al nouălea*, înțelegem că obiectele în discuție se găsesc respectiv după alte două sau după alte opt existente înaintea lor, nu însă și cîte obiecte sînt în total (dacă, adică, numărul lor este, în primul caz, numai de trei sau de mai multe, iar în al doilea, de nouă sau de mai multe). Cu alte cuvinte, numeralul ordinal exprimă ideea de număr în chip limitat: știm, cu ajutorul lui, numai cîte obiecte se găsesc înaintea celui indicat, nu și cîte (sau dacă) altele mai urmează după el.

Cu excepția numeralului ordinal corespunzător lui *unu*, *una*, toate celelalte se formează dela numeralele cardinale printr-o dublă articulare a acestora: cu articolul posesiv *al*, *a* înainte și cu cel definit *(le*, *a)* alipit la sfîrșitul lor. Avem astfel *al doilea(a) — a doua*, *al unsprezecele(a) — a unsprezecea*, *al treizeci și unule(a) — a treizeci și una*, *al o sutăle(a) — a (o) suta*, *al treisutele(a) — a treisutea*, *al o miele(a) — a (o) miia* etc. Prezența lui *a* înaintea formei de feminin este obligatorie, cum dovedește, dacă ar mai fi nevoie, faptul că, la masculin, *al* apare în absolut toate construcțiile (deci și atunci cînd substantivul precedent are articol). Dacă mă opresc asupra acestui fapt, este din cauză că, împreună cu anumite substantive feminine, de ex. *clasă*, *companie*, *pagină*, *serie* etc., numeralul ordinal se întrebuințează (chiar în limba literară) fără *a*: vorbirea repede (mai ales în condiții care o favorizează, de pildă la școală sau la armată) face ca cei doi *a (clasa a treia*, *compania a opta)* să se contragă și să se reducă la unul singur. Aceasta este numai explicația, nu și justificarea fenomenului [1].

Între masculin și feminin mai există o deosebire, de astă dată, cred, îndreptățită, și anume: *o sută* și *o mie* păstrează pe *o* totdeauna la forma masculină, dar îl pot pierde la forma feminină (v. exemplele). Lipsa lui *o* s-a ivit relativ tîrziu și se datorește, probabil, faptului că numeralul *(o)* a fost simțit ca articol nedefinit și de aceea s-a lăsat la o parte: același cuvînt *(sută*, *mie)* nu poate avea ambele articole deodată (pe cel nedefinit și pe cel definit-enclitic), mai ales că înaintea lui *o* există încă un articol *(a o suta*, *a o miia)*. Acest ultim amănunt va fi ajutat mai ales din punct de vedere fonetic la înlăturarea lui *o*: rostirea *a o suta (a o miia)* prezintă dificultăți *(a o* se găsesc în hiat, fiindcă, deși două cuvinte, ele fac parte dintr-un grup pe care vorbitorii îl tratează ca pe un cuvînt unic). Indiferent de explicație, situația se prezintă cum am arătat-o aici, și ea constituie o particularitate a vorbirii familiare și populare. Dacă trebuie combătută lipsa lui *o*, e mai greu de spus. Eu cred că nu.

În ce privește articolul enclitic al numeralului ordinal, ar mai fi de spus următoarele. Aspectul lui originar a fost *-le* (ca în *fratele*) și se păstrează astfel în multe graiuri regionale (mai ales moldovenești). Apariția lui *-a* s-a produs relativ tîrziu, în același timp (și, probabil, din aceleași cauze pur fonetice) ca a *Costea* < *Coste*, *nimenea* < *nimene* etc. Limba literară și-a însușit forma cu *-lea*.

---

[1] Greşeala continuă să se producă sub ochii noştri, chiar în scris. Cf. *scena doua*, *scena treia* (*Contemporanul*, 7 ian. 1955, p. 6); *flota şaptea circulă prin apele Chinei* (*ibid.*, 8 iulie 1955, p. 8).

Lui *întîi* îi corespunde, la celălalt capăt al seriei, *cel din urmă*, *cea din urmă*, cu sinonimele lor neologice (de origine latino-romanică) *ultimul*, *ultima*. Se vede ușor că acestea sînt numerale numai din punctul de vedere al înțelesului și al funcțiunii, căci, strict morfologic vorbind, ele aparțin la categoria adjectivelor. (E vorba de *ultimul*, *ultima*. *Cel din urmă*, *cea din urmă* sînt locuțiuni adjectivale, cu sens de numeral.) *Cel*, *cea* apar și înaintea lui *întîi*, de care se leagă prin *de*, care se aglutinează cu numeralul, dînd naștere lui *(cel, cea) dintîi*, precum și înaintea tuturor numeralelor ordinale: *cel de-al doilea*, *cel de-al treilea* etc. Deosebirea dintre aspectele cu articolul determinativ și cele fără acest articol este aceeași ca între un adjectiv precedat și același adjectiv neprecedat de *cel*, *cea*: prezența articolului scoate în evidență substantivul însoțit de numeral în ce privește locul pe care-l ocupă (în spațiu sau în timp) obiectul respectiv (după cum, în cazul adjectivului calitativ, are același rol cu privire la însușirea obiectului) [1].

Despre *întîi* ar mai fi de spus că se articulează la fel cu orice adjectiv: *întîiul*, *întîia* (sing.), *întîii*, *întîile* (plur.). Aceasta, în ipoteza că precede substantivul (iarăși întocmai ca adjectivul). Dacă se pune după substantiv, nu primește articol și nici nu-și schimbă forma după gen: *anul întîi*, *ziua întîi*. Acesta este uzul corect și intrat în limba literară. Totuși, datorită faptului că acest numeral este puternic simțit ca adjectiv (între altele, și pentru motivul că, la fel cu *ultimul*, stă izolat în cadrul morfologic al numeralelor ordinale), primește, cînd determină un substantiv feminin care îl precede, « desinența » *-a* (de fapt, articolul definit), ceea ce se întîmplă cu atît mai ușor, cu cît, pus înaintea substantivului, el se articulează în mod obligatoriu: *ziua întîia*, *clasa întîia*, ba, sub influența acestora, și *ziua (cea) dintîia* [2] etc. Lipsa de acord după gen la *întîi*, cînd se pune după substantiv, își are izvorul, cred, în vorbirea populară (care continuă o situație din limba veche), cum rezultă din construcții ca *al doilea nevastă*, *al treilea casă* etc. S-a ajuns la astfel de construcții, atît de curioase, în felul următor. În vorbirea populară, adjectivul stă, aproape totdeauna [3], după substantiv, regulă care se aplică și numeralelor ordinale. Deoarece, cum am spus la începutul prezentului paragraf, aceste numerale exprimă, înainte de toate, locul ocupat de un obiect în spațiu sau în timp, ele au fost și sînt simțite ca adverbe de loc sau de timp. Urmarea este păstrarea neschimbată a formei lor, indiferent

---

[1] Să se compare *prietenul meu este al treilea în grupa lui* și *prietenul meu este cel de-al treilea în grupa lui* (la fel cu *prietenul meu bun* și *prietenul meu cel bun)*: prima construcție lasă impresia că obiectul în discuție nu e singurul « al treilea », pe cînd a doua construcție pare a exclude posibilitatea unei concurențe din partea altui obiect sau a altor obiecte în privința locului sau a ordinii la care aspiră (tot așa *prietenul meu bun* poate fi unul dintre mai mulți prieteni buni, spre deosebire de *prietenul meu cel bun*, care este unic, cel puțin în momentul vorbirii).

[2] Cf. *Cum trebuie făcută o frază și mai ales cea dintîia* (T. Arghezi).

[3] Excepțiile, foarte puține, le constituie adjective ca *biet* și sinonimele lui « morale » *(sărac*, *sărman* etc.), care au alt înțeles, cînd precedă substantivul (cf. *săracul băiat* și *băiatul sărac* etc.).

de genul substantivului: *băiatul (de-) întîi — fata (de-) întîi*, *bărbatul (de-) al doilea — nevasta (de-) al doilea* etc. (De la aceste construcții, uzul cu forma neschimbată a numeralului ordinal s-a extins, ajungîndu-se la *al doilea nevastă*, *al treilea casă* etc.[1]) Nevoia de « regularitate » (rău înțeleasă) a dus la acordul după gen al lui *întîi* și în construcții ca *o întîie dovadă*, care nu-i romînească nici ca legătură sintactică (« traduce » frc. *une première preuve)*, sau *orînduirea lor întîie*, care de asemenea se împotrivește regulilor gramaticale ale limbii noastre [2].

Sinonim cu *întîi* este neologismul *prim* (fem. *primă*), articulat *primul (prima)*. Moțiunea și declinarea sînt identice cu ale unui adjectiv: plur. *primi(i)*, *prime(le)*, genitiv-dativ *(a) primilor*, *(a) primelor* etc. Cu articol se pune totdeauna înaintea substantivului: *primul pas în viață; prima sarcină* etc. Fără articol apare fie după substantiv (această construcție este rară, din cauza modelului străin care-i stă la bază), fie înainte, în care caz trebuie să fie precedat de articolul nedefinit: *un prim punct la ordinea de zi; o primă sarcină a noastră* etc. [3] Alt neologism este *secund (materia este factorul prim, iar conștiința este factorul secund)*, care are și valoare de substantiv *(secundul unui vas de comerț* « ajutorul comandantului... »).

Numerale ordinale au mai fost, la început, *primar*, păstrat astăzi, cu sens pur adjectival însă, numai în izolările *văr primar (vară primară)* « văr dintîi » și *cale primară* « prima vizită pe care tînăra căsătorită o face părinților săi la opt zile după nuntă » [4], și *țărț*, care trăiește exclusiv în formula *an țărț* « anul al treilea » (socotit de la cel curent înapoi) [5].

§ 4. Numeralul distributiv. Arată împărțirea în grupe egale a unui număr de obiecte: *cîte unu (cîte una)*, *cîte doi (cîte două)*, *cîte douăzeci*, *cîte o sută* etc. Se formează, cum vedem, de la numeralele cardinale, punîndu-se înaintea acestora pronumele nedefinit invariabil *cîte* [6]. Urmarea, din punct de vedere morfologic, este că această specie de numerale își modifică forma după aceleași reguli ca numeralele cardinale, cu singura deosebire că genitivul lui *cîte unu (cîte una)* primește *a* înainte *(am aflat de isprăvile a cîte unuia* sau *a*

---

[1] Cf. *Cea de a doilea carte dată în tipar* (Eliade, *Gramatica romînească*, p. XXI; *la al șapteli scară* (Neculce).

[2] Deşi, teoretic vorbind, ea este mai conformă cu aceste reguli (cf. *cenuşiu-cenuşie*, *lălîu-lălîie* etc.) decît *orînduirea lor întîia* (cf. *fraza... cea dintîia*, citat mai sus). Trebuie combătute ambele forme (adică atît... *întîie*, cît şi... *întîia)*.

[3] *Prim* a existat în limba veche, sub forma *den primă (de-a-primă)* « cel dintîi », care se mai păstrează astăzi în cîte un grai de peste munți, cu valoare adverbială *(din primă* « mai întîi »; cf. şi *mai de prima* « înainte de toate »).

[4] Subst. *primar* (intrat astăzi în fondul pasiv al vocabularului, prin desființarea vechii organizații administrative) este « refăcut », în ce priveşte sensul, după frc. *maire*.

[5] Atît *primar*, cît şi *țărț* sînt cuvinte moştenite (unul din lat. *primarius*, celălalt din lat. *tertius)*.

[6] La origine, prepoziție, cu sensul « la, prin », dar confundată, ca sens (şi ca formă), cu pronumele amintit. Vezi *Dicț. Acad.*, s. v. *cît*.

cîte uneia...), și aceasta, din cauza lui *cîte*, care nu se poate lega altfel de substantivul precedent. Forma numeralului propriu-zis *(unuia, uneia)* este aceeași ca la numeralul cardinal. Ideea de număr apare aici tot așa de clar ca și în cazul numeralului cardinal, prin faptul că, întocmai ca la acesta, ea nu este slăbită de o idee accesorie (cum am văzut că se întîmplă cu numeralul ordinal).

§ 5. Numeralul multiplicativ. Arată o creștere a numărului obiectelor: *îndoit(ă)*, *înzecit(ă)*, *însutit(ă)* etc. Ele sînt, de fapt, participiile (reale sau aparente) ale unor verbe de conjugarea a IV-a, care se formează (ori se pot forma) de la numeralele cardinale cu ajutorul prefixului *în-*. Teoretic, de la orice numeral cardinal poate lua naștere multiplicativul corespunzător, în realitate numai de la primele opt (cu excepția lui *unu*, care, din cauza sensului, nu se pretează la « multiplicare »), apoi de la *zece*, *sută* și *mie* [1]. Această situație se datorește deprinderii marii majorități a vorbitorilor (putem spune, pentru o epocă îndepărtată în trecut, a unanimității lor) de a opera în materie de « înmulțire » cu numere mici și, dintre cele mari, cu *sută* și *mie*, care sînt cifre « rotunde » și totodată accesibile (grupuri de oameni, de animale etc. alcătuite din o sută sau o mie de capete apăreau adesea chiar în condițiile de viață social-economică puțin dezvoltată). Va fi intervenit, uneori, și dificultatea de a forma numerale multiplicative de la numeralele compuse de felul lui *unsprezece*, *cincisprezece*, *douăzeci*, *patruzeci* etc. *(înunsprezecit*, *încincisprezecit* etc. sînt greu de mînuit).

Sinonime cu *îndoit* și *întreit* sînt neologismele (de origine latino-romanică) *dublu* și *triplu* (fem. *dublă*, *triplă)*, alături de care apar, nu prea des, *cuadruplu*, sinonimul lui *împătrit*, și *chintuplu*, sinonimul lui *încincit*. Ca formație, pot fi amintite *simplu* și *multiplu* (acesta din urmă merge cu celelalte și din punctul de vedere al înțelesului, căci arată și el o creștere numerică, mai exact spus, cantitativă, adică neprecisă, a obiectelor).

Sub raportul strict morfologic, numeralele multiplicative sînt adjective (ca toate participiile verbelor) și, în consecință, se supun regulilor care se aplică acestei părți de vorbire (moțiune, declinare și articulare). În ce privește funcțiunea, iarăși la fel cu adjectivele propriu-zise (și într-o măsură mai mare decît acestea), ele apar foarte des pe lîngă verbe, jucînd astfel rolul de complemente circumstanțiale de mod. Se poate spune că, în vorbirea familiară și populară, funcțiunea adverbială este singura sau aproape singura, cea adjectivală rămînînd pe un plan cu totul secundar chiar în limba literară.

§ 6. Numeralul adverbial. Poartă acest nume, fiindcă stă pe lîngă un verb și arată că acțiunea respectivă se săvîrșește într-un mod exprimat prin ideea de număr: *o dată*, *de două ori*, *de zece ori* etc. Prin funcțiunea lor, aceste numerale seamănă bine cu cele multiplicative, ceea ce explică posibilitatea

[1] Ar trebui să avem un astfel de numeral şi dela *nouă*, care nu se deosebeşte prin nimic nici de *opt*, nici de *zece*, « vecinele » lui. Explicația trebuie căutată în omonimia cu *înnoit* < *nou*. Chiar *înoptit* apare rar, din aceeaşi cauză: s-ar putea confunda cu *înnoptat*, mai exact spus cu *înnoptit*, care, deşi nu există, poate fi simțit ca variantă (după conjug. IV) a lui *înnoptat*.

de a se înlocui unele pe altele (cf. *i-am plătit prețul îndoit* și *-am plătit prețul de două ori)*[1]. Ca formație, ele sînt locuțiuni (la fel cu cele distributive), alcătuite dintr-un numeral cardinal și subst. *ori* (pluralul lui *oară*, existent sub forma singularului în *bunăoară*, *odinioară* etc. și în alte locuțiuni-numerale, despre care v. ceva mai departe), cu excepția lui *o dată*, care conține și el un substantiv *(dată;* plur. *dăți* se combină cu *alte* și *multe*, pentru a da naștere unor locuțiuni foarte apropiate de numeralele adverbiale în ce privește sensul și funcțiunile, dar puțin folosite în limba literară, unde sînt preferate *alte ori* și *multe ori)*.

Ideea temporală, amintită ceva mai înainte, este foarte limpede exprimată de numeralele adverbiale (de fapt, tot locuțiuni, ca și cele de pînă aici) *întîia(și) dată*, *a doua oară*, *a șaptea oară*, *a suta oară* etc. Nici ca formație și nici ca sens ele nu se deosebesc prea mult de *o dată*, *de două ori* etc., cum rezultă din folosirea aceluiași substantiv pe lîngă numeralul cardinal și din faptul că între *a venit a doua oară* și *a venit de două ori* deosebirea este numai de nuanță. Cît despre valoare, și unele și altele sînt adverbe și, deci, sintactic vorbind, complemente circumstanțiale.

§ 7. Numeralul substantival (sau partitiv). Exprimă o parte sau o fracțiune [2] dintr-un întreg sau dintr-un grup unitar de obiecte. Are formă de substantiv (de unde și unul dintre numele care i se dau) și, în consecință, se întrebuințează totdeauna singur (în sensul că nu servește niciodată ca determinant adjectival al unui alt cuvînt). Se formează și el tot de la numeralul cardinal, cu ajutorul sufixului *-ime: unime*, *doime*, *douăzecime*, *sutime*, *miime*, *milionime* etc. Din cauza sensului colectiv pe care-l are *-ime* în numeroase formații substantivale propriu-zise (cf. *burghezime*, *chiaburime*, *felurime*, *mulțime* etc.), numeralele aici în discuție apar și cu un sens multiplicativ, dacă-i pot spune așa: în loc să însemneze « a suta parte », « a miia parte » etc., *sutime*, *miime* etc. au, la plural și în construcții ca *sutimi de oameni*, *miimi de ființe* etc., sensul de « multe sute », « multe mii » (sau « cu sutele », « cu miile »). Acest uz, destul de puțin frecvent, trebuie evitat.

Încă un amănunt vrednic de a fi amintit este că numeralele substantivale, în ambele lor înțelesuri, constituie o particularitate a limbii literare și a vorbirii oamenilor instruiți. Vorbirea populară nu le cunoaște, și chiar în cea familiară ele apar destul de rar. Faptul se explică prin caracterul lor « savant »: existența lor a devenit necesară în momentul cînd au luat ființă școli, avînd și matematica printre obiectele de învățămînt.

§ 8. Am afirmat mereu că numeralele sînt adjective, întrucît exprimă însușirile numerice ale obiectelor, ceea ce, formal, se arată prin faptul că, în mod obișnuit,

---

[1] Nuanța modală este mai lămurită la numeralele multiplicative decît la cele adverbiale, care trezesc în mintea noastră și ideea de timp (foarte clară la *o dată*, în orice condiții sintactice, iar la celelalte, cu anumite verbe, ca *a spune*, *a veni*, *a face* etc.).

[2] De aceea i se mai spune și numeral fracționar.

ele însoțesc, adică determină, un substantiv [1]. Ele au însă și valoare substantivală, ca toate adjectivele de altfel. Cînd, indiferent din ce motive, se lasă la o parte substantivul și numeralul rămîne, deci, singur, valoarea lui adjectivală face loc celei substantivale. Cu toate acestea, spre deosebire de adjective și de pronumele adjectivale, numeralul întrebuințat singur nu devine substantiv. De pildă: *Cît e ceasul? Două; Cîți tovarăși au venit? Cinci; În ce an s-a născut Lenin? În 1870* etc. În toate aceste exemple, numeralele sînt echivalentele unui substantiv numai prin faptul că stau singure; altfel, caracterul lor de adjectiv se păstrează neștirbit, căci obiectul exprimat prin substantivul lăsat la o parte continuă să fie prezent în mintea noastră, așa că numeralul continuă să-l determine din punctul de vedere al înțelesului. Altfel spus, avem a face, în construcții ca cele de mai sus, cu simple elipse formale: *două*, din primul exemplu, stă pentru *ceasul două* (sau *două ceasuri*, cum se mai spune), *cinci*, din exemplul al doilea, pentru *cinci tovarăși*, iar *1870*, din al treilea, pentru *anul 1870*. Să se compare, pentru înțelegerea deosebirii dintre numerale de o parte, adjective și pronume (substantivale) de altă parte, construcții de felul acestora: *Frumosul place; Leneșul mai mult aleargă; Acesta este tatăl meu; Ce s-a întîmplat?; A venit altul decît cel așteptat* etc.

Un numeral care ar deveni substantiv încetează de a mai fi numeral, de a exprima, adică, numărul obiectelor. Astfel *doi este mai puțin decît trei* nu însemnează « doi copii (sau doi tovarăși) » sînt mai puțini decît « trei copii (sau trei tovarăși) », ci noțiunea materială numită « doi » (deci « numărul doi ») este inferioară, sub raportul cantitativ, noțiunii materiale « trei ». Formal, această deosebire dintre numerale și adjective sau pronume se manifestă în faptul că acestea din urmă primesc articol (sau ceva asemănător cu articolul) [2], iar dacă stau la plural, cer un predicat la plural, pe cînd numeralele care devin echivalentul unui substantiv nu-și schimbă forma lor obișnuită și, dacă au rol de subiect în propoziție, predicatul stă totdeauna la singular, indiferent dacă numeralul exprimă o « unitate » sau mai multe.

De la unele numerale cardinale se pot forma substantive care arată o grupă determinată de obiecte, cunoscută și concepută în mod obișnuit ca atare. Astfel la jocurile de cărți etc. se spune *decar* cărții sau « fisei » etc. care reprezintă zece puncte (tot așa, dar mai rar, *șeptar*, *optar* și *novar*), iar în vorbirea unor anumite pături (orășenești) *sutar* « monedă (= bancnotă) de 100 lei » și, mai de mult, *miiar* « monedă (=bancnotă) de 1000 lei ». (Cu alt prilej am amintit pe *cinci*, ca substantiv, cu sensul de « monedă de cinci bani ».) În toate aceste cazuri avem de a face cu situații speciale: *sutar*, *decar* etc. arată nu numărul unor obiecte,

---

[1] Fac excepție, cum am văzut, numeralele adverbiale, care stau pe lîngă un verb, și cele substantivale, care sînt substantive propriu-zise (cu deosebirea că, în loc să exprime « obiecte », exprimă « cantități »).

[2] În cazul lui *acesta*. *Ce*, fiind invariabil, nu poate primi articol sau alt adaos determinativ.

ci obiecte propriu-zise, care constau dintr-un număr determinat de elemente alcătuitoare.

Ar mai fi de vorbit, înainte de a termina, despre tendința limbii noastre actuale de a înlocui numeralele ordinale prin numerale cardinale. În unele cazuri fenomenul pare a fi vechi și de aceea s-a generalizat, de ex. în exprimarea datei: *șapte septembrie*, *treizeci octombrie* etc. Se spune chiar *unu* (sau *una*) *martie* pentru *întîi martie*[1], care este încă foarte răspîndit și dovedește că, la început, numeralele ordinale (nu cele cardinale) au servit la indicarea datei. (Cf. și *zi întîi*, aglutinat, de mult, și devenit *zintîi*.) De asemenea se întrebuințează curent cardinalele în locul ordinalelor, cînd e vorba de paginile unei cărți (*pagina trei*, *pagina douăzecișiopt* etc.), de articolele unei legi (*articolul unu*, *articolul șapte* etc.), de numărul de ordine al trenurilor, tramvaielor, autobuzelor etc. (*trenul 356*, *tramvaiul doisprezece*, *autobuzul treizeci și unu*)[2]:

Dar, pe lîngă astfel de formule, întîlnim altele, care, fără a fi absolut generale, se bucură totuși de o foarte largă răspîndire în vorbirea unor anumite grupuri sociale, ca elevii și studenții, în legătură cu anii de studiu (*anul unu*, *anul patru*), cu capitolele și paragrafele cărților (*capitolul doi*, *paragraful opt*), sau militarii cînd indică unitățile (*regimentul șase*, *compania zece*, *escadronul trei*, *bateria doi*). Se pare că mai ales tineretul nu cunoaște în astfel de cazuri alt mijloc de exprimare. Dar și foarte mulți oameni maturi, indiferent de ocupație și de cultură, întrebuințează numeralele cardinale în locul celor ordinale. Așa se explică pătrunderea fenomenului în limba scrisă. De ex.: *actul doi din* « *Liliacul* »; *începutul volumului doi și încheierea volumului trei*; *dirigintele clasei* « *unu* » (pus în ghilimele de autor); *numărul doi al publicației*; *veacul douăzeci* etc.

Acest fenomen, care nu-i specific romînesc, are cauze multiple. Cea mai importantă mi se pare că este caracterul mai concret al numeralului cardinal în comparație cu cel ordinal. Am spus, și vede oricine, că ideea de număr la numeralul ordinal este oarecum ștearsă, fiindcă predomină ideea de « ordine », de «loc (în spațiu sau în timp)». « Numărul » este totdeauna mai concret decît « ordinea »: la baza lui stă faptul material al cantității obiectelor. Prin urmare cardinalul exprimă ideea de număr, care este esențială în cazul numeralelor, indiferent de natura lor, mult mai clar decît ordinalul și satisface astfel într-o măsură mai mare nevoia vorbitorilor de a fi înțeleși. La aceasta se adaugă faptul că numeralele ordinale sînt redate în scris, atunci cînd intervin numere mai mari, prin cifre arabe (în locul celor romane), pe care sîntem deprinși să le citim ca numerale cardinale. Nu scrie mai nimeni *capitolul XXV*, *articolul LVIII*

---

[1] Cf. la Neculce, de pildă, *în 26 dzile (a lui noemvrie)*.

[2] Acest mod de exprimare a pătruns și în limba scrisă, ceea ce nu mi se pare recomandabil: *căpitan de rangul trei (Contemporanul*, 3 dec. 1954, p. 1); *Camil Petrescu dă volumul doi din* « *Un om între oameni* »; *Zaharia Stancu lucrează la* « *Desculț* », *tomul doi;... volumul patru (Gazeta Literară*, 1 apr. 1954, p. 2).

etc., ci *capitolul 25*, *articolul 58* etc. Mai cu seamă comercianţii, contabilii şi alţi profesionişti ai cifrelor, apoi funcţionarii administrativi recurg la acest mijloc, mai economicos sub raportul timpului şi al spaţiului necesar pentru redarea cantităţilor numerice ale obiectelor. Să nu uităm apoi că numărul de ordine al paginilor, articolelor etc. se pune după substantiv, ceea ce înlesneşte citirea lui ca numeral cardinal. Alt avantaj, de natură strict lingvistică, pe care îl prezintă cardinalele, este că seamănă cu numele (dublu al) oamenilor, cu titulaturile împărţirilor administrative etc.: *capitolul cinci* individualizează noţiunea în discuţie întocmai cum *Ion Popescu*, *oraşul Iaşi*, *regiunea Bucureşti* etc. servesc pentru a deosebi de alţii pe purtătorii acestor denumiri. În sfîrşit, trebuie să fi intervenit şi dificultatea de a rosti numerale ordinale prea lungi (şi aceste numerale sînt totdeauna mai lungi decît cardinalele corespunzătoare), mai ales că formaţia (cu un articol înainte şi cu unul după cuvîntul de bază) creează greutăţi de rostire chiar atunci cînd nu sînt alcătuite dintr-un număr prea mare de silabe. Să se compare *articolul cincisprezece* şi *articolul al cincisprezecelea*, *paragraful douăzeci* şi *paragraful al douăzecilea*, *pagina o sută patruzeci şi nouă* şi *pagina a o sută patruzeci şi noua* etc. Numeralele cardinale sînt mai scurte şi totodată apte de a fi scurtate, în vorbirea repede, fără pagubă pentru înţelegerea comunicării pe care o facem: se spune foarte des *doişpe* sau *doisprece* în loc de *doisprezece*, *treişiunu* în loc de *treizeci şi unu* etc., ceea ce nu-i posibil sau este mult mai greu în cazul numeralelor ordinale.

În ciuda marii lui răspîndiri, fenomenul acesta n-a devenit încă literar. Faptul dovedeşte că el este simţit ca o particularitate a limbii vorbite şi de aceea considerat ca neconform cu regulile gramaticale ale limbii literare.

Cap. VIII: PRONUMELE

§ 1. Generalităţi. Este partea de vorbire care sau numeşte ea însăşi obiectul[1], atunci cînd se pune în locul substantivului care desemnează obiectul respectiv, sau exprimă anumite raporturi gramaticale, atunci cînd însoţeşte un substantiv pe care îl determină. În primul caz vorbim de pronume substantival (sau de pronume pur şi simplu), de ex. *eu*, *cine*, *acesta* etc., în al doilea de pronume adjectival (sau de adjectiv, dar cu un adaos care îi precizează felul: demonstrativ, posesiv, relativ etc.)[2], de ex. *acest tovarăş*, *cartea mea*, *care faptă* etc.

[1] Îl numeşte indirect, prin intermediul substantivului la care se referă.

[2] Acest adaos apare şi în legătură cu pronumele propriu-zis, fiindcă se referă la înţelesul special al fiecărui pronume. Prezenţa lui este însă obligatorie ori de cîte ori folosim termenul de adjectiv (în loc de pronume adjectival), pentru a evita confuzia dintre un adjectiv în sens strict (adjectiv calificativ) şi un adjectiv pronominal (care e adjectiv numai sintactic vorbind, întrucît, la fel cu adjectivele calificative, determină un substantiv.) Cu privire la cele două valori ale majorităţii pronumelor vezi articolul lui M. Zdrenghea (în *Limba Romînă* IV [1955], nr. 4, p. 83 urm).

Cînd înlocuiește un substantiv, pronumele nu numește obiectul după conținutul acestuia, ci după un raport bine determinat al vorbirii. Astfel *tu* arată că obiectul în discuție se găsește față de vorbitor în raportul de persoană a doua, fără să ne spună ceva despre natura obiectului; *acela* arată că avem înainte un obiect care se află la oarecare depărtare de vorbitor etc. Așa se face că același pronume poate sta în locul oricărui substantiv, că putem numi cu ajutorul lui orice obiect, de orice fel, cu singura condiție ca acesta să se găsească față de subiectul vorbitor sau față de alt obiect în raportul cerut de pronumele respectiv[1]. De aici rezultă numărul mare al pronumelor, felurimea și deasa lor întrebuințare.

Raporturile exprimate de pronume sînt următoarele: *a)* raportul dintre obiectul vorbirii și vorbitor, adică persoana; *b)* raportul obiectului considerat ca posesiune; *c)* raportul de loc al unui obiect față de subiectul vorbitor; *d)* raportul obiectului despre care se întreabă; *e)* raportul obiectului la care se referă o enunțare nouă în frază.

Există, deci, mai multe feluri de pronume, după raportul pe care îl exprimă. *a)* Pronume p e r s o n a l e, care numesc obiectele după cele trei aspecte ale raportului lor față de vorbire. Cînd vorbește obiectul însuși, avem persoana I; cînd se vorbește cu obiectul, avem persoana a II-a, iar cînd se vorbește despre el, avem persoana a III-a. În categoria pronumelor personale intră și cele n e d e f i n i t e (sau n e h o t ă r î t e), ca *cineva*, *nimeni*, *unul*, *altul*, *fiecare* etc., fiindcă și acestea exprimă tot un raport de vorbire, numai că nu indică precis obiectul despre care se vorbește. Pronumele nedefinite sînt totdeauna de persoana a III-a, și se înțelege de ce: ele nu participă la dialog (fiind absente), și dialogul implică existența persoanelor I și a II-a. Tot la grupa pronumelor personale aparține pronumele r e f l e x i v *(își, se)*, care nu trebuie considerat, cum se face de obicei, drept o simplă formă specială a pronumelui de persoana a III-a. (El exprimă ceva mai mult decît pronumele personal propriu-zis și întrucîtva altfel decît acesta.) *b)* Pronume p o s e s i v e, care arată obiectele ca aparținînd cuiva *(al meu, al tău, al lui* etc.*)*. *c)* Pronume d e m o n s t r a t i v e, care denumesc obiectele din punctul de vedere al locului lor (în spațiu sau în timp) față de vorbitor *(acesta, același, celălalt* etc.). *d)* Pronume i n t e r o g a t i v e (sau î n t r e b ă t o a r e), care servesc pentru a întreba cu ele despre un obiect *(cine? care? ce? ce fel de?)*. *e)* Pronume r e l a t i v e, care exprimă relația dintr-o enunțare nouă și un obiect deja arătat *(cine, care, ce)*.

---

[1] Mai scurt, ca un rezumat al celor spuse pînă aici, pronumele s-ar putea defini ca parte a vorbiri care desemnează în mod general obiectele şi însuşirile. Această caracterizare seamănă cu cea dată, ocazional, în *Voprosî iazîkoznaniia* II (1953), fasc. 2, p. 98: pronumele are în mod obişnuit funcţiune « demonstrativă ». Sensul lui are un mare grad de abstractizare, care îl apropie, adesea, de cuvintele « formale » (V.V. Vinogradov, *Russkiĭ iazîk*, p. 324). În *Gramatica* mea (ed. I, Bucureşti 1937), p. 76 l-am considerat, exagerînd însă, la fel: « numeralul, pronumele şi adverbul exprimă noţiuni formale arată, adică, din ce punct de vedere privim noi oamenii noţiunile materiale » (pe acestea le desemnează substantivul, adjectivul şi verbul).

Dintre aceste feluri de pronume, cele personale, precum și unele nehotărîte, de ex. *nimeni*, *cineva* etc., apoi interogativul *cine* sînt numai pronume substantivale. Celelalte sînt și substantivale și adjectivale, după cum se întrebuințează singure sau împreună cu un substantiv.

§ 2. P r o n u m e l e p e r s o n a l e. Ca noțiune gramaticală, p e r s o a n ă se cheamă orice obiect al vorbirii considerat din punctul de vedere al poziției lui față de vorbitor sau, altfel spus, după rolul pe care îl joacă în vorbire. Obiectul vorbirii se poate găsi față de vorbitor într-un întreit raport, și anume: poate fi vorbitorul însuși (*eu*, *noi*), adică persoana I; poate fi cel căruia i se adresează vorba (*tu*, *voi*) — persoana a II-a; poate fi cineva despre care se vorbește (*el*, *ea*, *ei*, *ele*) — persoana a III-a.

Eu și *tu* n-au forme deosebite pentru cele două genuri, *el*, dimpotrivă, își schimbă aspectul la feminin. Cauza acestei deosebiri dintre primele două persoane și a treia este faptul că acelea sînt prezente în momentul vorbirii (doar ele conduc dialogul) și, deci, o precizare a genului lor devine inutilă, pe cînd persoana a III-a, care lipsește, trebuie determinată și sub raportul genului [1].

În ce privește cazurile, pronumele personal este destul de bogat în forme. Aceeași era situația lui și în limba latină, din care a noastră a primit, cu schimbări neesențiale, flexiunea pronominală. Știm că gramatica și, cu deosebire, morfologia rezistă vreme îndelungată la modificările pe care limba, la fel cu fenomenele naturale și cu cele sociale, le suferă de-a lungul veacurilor. Rezistența cea mai mare o au pronumele, care nu se modifică nici sub influența unor modele din alte limbi. Cu excepția vocativului și a genitivului, toate celelalte cazuri au formele lor speciale, care, la dativ și la acuzativ, prezintă aspecte diferite, după cum sînt sau nu accentuate în frază. Căci, din cauza funcțiunii lor sintactice (de obiect indirect și obiect direct, adică de părți secundare, dependente de altele, ale propoziției), aceste două cazuri sînt, în mod obișnuit, lipsite de accent (accentul grupului căruia aparțin stă pe verb, partea lui principală). Formele neaccentuate se numesc c o n j u n c t e [2], fiindcă se «unesc» cu verbul, alcătuiesc un fel de silabă a acestuia (în anumite condiții sintactice se scriu în continuarea verbului, de care se separă prin linioară). După cum stau înaintea verbului sau după el, li se mai spune și p r o c l i t i c e (celor dintîi), e n c l i t i c e (celor de-al doilea).

Iată aceste forme: (dativ) *îmi*, *mi* (sing.), *ne*, *ni* (plur.), pers. I; *îți*, *ți* (sing.), *vă*, *vi* (plur.), pers. II; *îi*, *i* (sing., ambele genuri), *le li* (plur., ambele genuri), pers. III; (acuz.) *mă* (sing.), *ne* (plur.), pers. I; *te* (sing.), *vă* (plur.) pers. II; *îl*, *l* (masc. sing.), *o* (femin. sing.), *îi*, *i* (masc. plur.), *le* (femin. plur.), pers. III. În

---

[1] Aceasta este explicația generală sau teoretică, valabilă pentru tot felul de limbi. În cazul nostru, situația, așa cum o cunoaștem, se datorește faptului că pronumele de persoana a III-a provine din latinescul *ille*, care, în calitatea lui de demonstrativ, avea forme variabile după gen.

[2] Li se spune, mai puțin bine, și s c u r t e (căci au mai puține sunete decît cele accentuate sau l u n g i).

legătură cu folosirea acestor forme, care, în general, nu oferă greutăți, ar fi de observat următoarele. *Ne, vă, le* apar imediat înaintea verbului: *ne vorbește, vă aduc, le arătați*, pe cînd *ni, vi, li* înaintea unui alt pronume conjunct: *ni le spune, vi se aduce, li se arată*. (Dacă al doilea pronume conjunct este *o*, se întrebuințează *ne, vă, le*: *ne-o dă, v-o arăt, le-o trimitem.)* Trebuie deci evitată forma *vi* (în loc de *vă*) în construcții, foarte răspîndite printre vorbitorii graiurilor muntenești (mă refer la oamenii instruiți, fiindcă, se pare, numai aceștia le folosesc), de felul lui *vi-ați tăiat părul, domnișoară? (Viața Rom.*, dec. 1937, p. 66). Tot așa urmează să evităm întrebuințarea lui *ni* în locul lui *ne* (destul de rară, mai ales la autori moldoveni): *ne trebuie ajutor* (nu *ni trebuie...)*. Formele de acuzativ sînt mult mai ușor de mînuit și de aceea nu dau loc la discuții. Un singur fapt merită să fie amintit, și anume folosirea de prisos, deci condamnabilă a lui *o*, cu sens neutru, în construcții ca *s-o știi tu!*; *cum am arătat-o*; *v-o jur*; *i-a mărturisit-o*, imitate după franceză [1].

Genitivul n-are forme speciale la pers. I și a II-a. Cînd li se simte nevoia, se recurge la pronumele posesiv corespunzător, care, la origine, a fost genitivul pronumelui personal. La pers. a III-a ele există, grație faptului să pronumele respectiv provine dintr-un demonstrativ latinesc, care avea forme pentru toate cazurile, deci și pentru genitiv. Întocmai ca la substantive (la singularul celor feminine), genitivul este identic cu dativul (minus formele conjuncte ale acestuia, pe care genitivul nu le putea avea, din cauza rolului lui sintactic diferit de al dativului). Lipsește și vocativul, care am văzut că nu-i prea frecvent (cu formă specială) nici la substantiv. Numai pronumele de pers. II poate avea vocativ [2], care, formal se identifică cu nominativul: *ei, tu de colo!*; *n-auziți, voi cei din frunte?*

Pronumele reflexiv are forme speciale numai la pers. III, fiindcă numai la această persoană este necesară o deosebire între funcțiunea strict personală și cea reflexivă. Deoarece persoana a III-a însemnează orice obiect afară de cele două care vorbesc una cu alta, deci o infinitate de obiecte, pentru a evita confuzia dintre persoana a III-a subiect și obiect gramatical în aceeași vreme și persoana a III-a de o parte subiect, de altă parte obiect, se impune să folosim forme diferite pentru funcțiunea ei ca obiect, după cum ea este identică cu subiectul propoziției sau este alta decît acesta. *El își spune* (lui însuși)—*el îi spune* (altuia sau alteia); *ea se spală* (pe ea însăși) — *ea îl* (sau *o*) *spală* (pe altul sau pe alta) [3]. Rezultă de aici că reflexivul are forme speciale numai pentru cazurile oblice (dativ și acuzativ), fiindcă numai la acestea pot interveni două «persoane

---

[1] Uneori prezența lui *o* poate da naștere la confuzii: *În realitate, așa cum partidul o dovedește zi de zi, elaborarea unei politici juste... (Lupta de clasă*, mai 1954, p. 42); *Veriga principală era, așa cum a arătat-o în repetate rînduri partidul, industrializarea socialistă a țării (ibid.*, p. 50).

[2] Fiindcă numai această persoană poate fi « chemată ».

[3] La pers. I și II obiectul gramatical nu poate fi decît una dintre cele trei persoane, fiecare cu forma ei specială, deosebită clar de la una la alta.

a III-a», ca obiect gramatical, una identică cu subiectul, cealaltă deosebită de acesta. Subiectul nu poate fi decît o singură «persoană a III-a», și de aceea nominativul n-are nevoie de forme reflexive. Dativul și acuzativul pronumelui reflexiv au forme comune pentru ambele genuri și ambele numere, din cauză că distincția de gen și număr se face suficient de clar cu ajutorul subiectului și, deci, nu sînt necesare forme speciale pentru aceste categorii gramaticale. La fel cu pronumele personal (și pentru aceleași motive, v. aici mai sus), pronumele reflexiv are forme accentuate și forme neaccentuate (sau conjuncte). Acestea din urmă sînt: *își*, *și* (dativ), *se* (acuzativ).

Persoana a III-a cunoaște și alte forme decît cele arătate pînă aici. Mai exact spus, afară de *el* (cu aspectele lui de gen și număr), această persoană este exprimată și prin *dînsul (dînsa*, *dînșii*, *dînsele)*, a cărui origine (< lat. *de* + *ipsu)* trebuie invocată, pentru a ne da seama de felul cum urmează să-l folosim. Faptul că are la bază un pronume precedat de prepoziție dovedește că funcțiunea lui inițială a fost de complement (în sens larg). Această funcțiune continuă a fi simțită și astăzi, de către o mare parte dintre vorbitori ca singura conformă cu regulile limbii noastre. Într-adevăr, scriitorii buni și oamenii cu simț lingvistic dezvoltat, la care trebuie să adăugăm majoritatea țăranilor (neinfluențați de o anumită tendință a limbii actuale, v. mai departe), întrebuințează pe *dînsul (dînsa* etc.*)* numai cu o prepoziție înainte, așadar numai cu funcțiunea unui obiect gramatical și a unui complement circumstanțial: *am fost cu dînsul*; *o vede pe dînsa*; *vă duceți la dînșii* etc. Cu toate acestea, în vorbirea unui mare număr de oameni și, prin ei, în limba scrisă, *dînsul (dînsa* etc.*)* sînt tratate astăzi la fel cu *el (ea* etc.*)*, în sensul că apar la toate cazurile și, deci, cu toate funcțiunile. Iată cîteva exemple (din limba scrisă): *dînsul a fost centrul de închegare*; *dînsului îi place*; *dumneaei era soția dînsului*; *memoria este și dînsa o funcțiune utilitară* etc. Astfel de construcții trebuie combătute, chiar dacă se întîlnesc și la autori ca Matei Caragiale *(ai dînsei)* sau Beniuc*(Murmurînd și dînsul cîte toate)*.

Cum s-a ajuns la acest uz? Cred că din... teama de a vorbi ca oamenii simpli, deci dintr-un fel de dispreț pentru ceea ce se numește de obicei limba populară. Țăranii și oameni culți legați de popor au vorbit și (în cea mai mare parte, dacă nu chiar în total) continuă să vorbească potrivit normei amintite mai sus, cu *dînsul* etc. precedat totdeauna de prepoziții. Cei care au crezut și cred că trebuie să se deosebească (în avantajul lor!) de «vulg», ajutați fiind și de impresia (care corespunde măcar parțial, realității) că *el* etc., în prezența persoanei respective, este nepoliticos (sau mai puțin politicos)[1], au recurs și recurg mereu la *dînsul* etc. Așadar, dorința de a se distinge» și totodată de a fi politicos (în fond aceeași sursă... psihologică pentru ambele aspecte ale aces-

[1] În sprijinul acestei explicații socot util să citez aprecierea unui publicist, fără nume mare, dar cu simț pentru limbă (și, pot adăuga, cu bun simț): reproducînd o frază în care «cancerul» este numit *dînsul*, adaugă «mai bine era dumnealui!».

tei dorinţe) a dus la uzul aici în discuţie, pe care limba literară, aşa cum o reprezintă scriitorii noştri buni, nu-l acceptă încă şi cred că nu trebuie să-l accepte.

Din exemplele date se vede că *dînsul* etc. se pun şi în locul numelor de lucruri. Nici acest uz nu mi se pare recomandabil, chiar dacă ne întîmpină la Creangă (foarte des, totdeauna însă cu prepoziţie[1], N. Filimon, I. L. Caragiale, A. Philippide, iar înaintea lor la Eliade). Căci în *dînsul* etc. avem, drept cuvînt de bază, după cum am spus, lat. *ipsu*, care a dat (nu-i necesar să arăt cum) şi pe *ins* « persoană » *(văd în stradă mai mulţi inşi)*, de unde rezultă că pronumele aici în discuţie trebuie folosit numai în legătură cu fiinţe umane şi, cel mult, cu alte fiinţe, nu însă şi cu nume de lucruri, afară de cazul cînd acestea sînt « personificate ».

Persoanele a II-a şi a III-a cunosc şi alte forme pe lîngă cele discutate mai sus. Sînt aşa numitele p r o n u m e d e r e v e r e n ţ ă sau d e p o l i t e ţ e: *domnia-ta* (cu varianta *dumneata*, foarte răspîndită şi singura existentă în vorbirea curentă), *domnia-voastră*[2] *(dumneavoastră*, cu aceeaşi observaţie), *domnia-sa* (alături de *dumnealui* şi *dumneaei)*, *domniile lor* (şi *dumnealor*, care este aproape general). Aceste pronume se declină ca un substantiv (feminin) urmat de un adjectiv, ceea ce înseamnează că ambele lor elemente primesc desinenţele cazuale corespunzătoare. Fac excepţie *dumnealui*, *dumneaei* şi *dumnealor*, care, avînd formă de genitiv-dativ, rămîn neschimbate la aceste două cazuri (afară de genitiv, care, dacă-i precedat de un cuvînt nearticulat, primeşte înainte articolul posesiv sau genitival). Excepţie parţială fac şi *dumneata*, *dumneavoastră*, în sensul că numai al doilea element se declină (la *dumneavoastră*, nici acesta totdeauna.)

Din *dumneatale* (variantă *dum(n)itale)* a ieşit (poate, mai întîi, în vorbirea copiilor, care nu-l puteau pronunţa bine) *matale*, extrem de frecvent în graiurile moldoveneşti, unde exprimă o nuanţă afectivă (de dragoste amestecată cu respect) foarte precisă, care îl deosebeşte clar de *dumneata*. *Matale* rămîne, de obicei, cu această formă la toate cazurile[3]. Fiind simţit totuşi ca genitiv-dativ, a dat naştere unui nominativ-acuzativ *mata*, a cărui nuanţă afectivă e mult atenuată (poate pentru că n-o întrebuinţează copiii la adresa părinţilor?).

Pronumele de reverenţă aici în discuţie sînt un produs al condiţiilor de viaţă feudală din ţările noastre. *Domnia*, ca termen de adresare, dovedeşte din partea celor care l-au folosit pentru prima oară (şi o bună bucată de vreme după aceea) umilinţă de rob în faţa stăpînului, atitudine de om care simte că existenţa lui atîrnă de bunăvoinţa şi mila altuia, puternic şi fără cruţare faţă de dînsul[4].

---

[1] Şi ceilalţi autori care urmează folosesc pe *dînsul* etc. numai precedat de o prepoziţie.

[2] Sau (pretenţios) *domniile voastre* (cînd se adresează vorba la mai multe persoane).

[3] Chiar *dumneata* este înlocuit adesea (la nominativ-acuzativ) prin *dumneatale*.

[4] *Domn* însemna « stăpîn », *domnie* « stăpînie », *domnia ta* « stăpînia ta ». (Nu s-a zis, nici nu se zice *stăpînie* cu sensul dat aici, dar pentru înţelegerea explicaţiei mele am crezut că pot considera acest substantiv drept sinonim al lui *domnie*.) Să se compare *măria ta (măria voastră, măria sa)*, care

Deasa întrebuințare și dezvoltarea conștiinței personale, precum și a aceleia de clasă au atenuat necontenit semnificația inițială a acestor formule, pînă la dispariția ei totală.

Să vedem acum cîteva fapte de ordin sintactic. Forma conjunctă de dativ a pronumelui personal, ca și a celui reflexiv, are, cum știm, valoare de genitiv (posesiv) în condiții determinate: *îmi iubesc părinții*; *își menajează prietenii* etc. Acest uz prezintă unele avantaje, care îndeamnă la o folosire frecventă a lui, și, cînd vorbitorii nu meditează suficient, uzul se transformă în abuz, adică în greșeală. Iată exemple: *marea finanță este prin esența-i internațională* (deși propoziția este terminată, ne așteptăm ca ea să continuie, din cauza întrebuințării necorecte a lui *-i* în locul genitivului *ei)*; *ochii-mi dornici de frumos...*; *rotocoale de fum ivite din gura-i și renumite* (aici nici genitivul n-ar fi necesar, întrucît se înțelege ușor că-i vorba de gura «subiectului») etc.

La fel de greșit se întrebuințează forma conjunctă de dativ a pronumelui reflexiv. Aici cazurile de abatere de la regulile gramaticale sînt mai numeroase și, în același timp, mai grave. Mai întîi apare *(î)și* fără să fie necesar: *țăranul își are un fel de cunoștințe ale lui; să-și omoare pentru prima oară un pacient* (aici prezența lui *și* este nu numai de prisos, ci și echivocă, mai exact spus, comică). Se întrebuințează des acest pronume, bineînțeles tot de prisos, în deosebi cu verbe care exprimă direct sau indirect ideea de «posesiune» *(a avea, a cîștiga, a dobîndi, a obține, a poseda* etc.): *și-a arătat o preferință pentru...*; *își are un domeniu preferat*; *cînd și-a căpătat mai multă experiență*; În această lumină *își capătă sens deplin* compromițătoarea atitudine... *(România Liberă*, 21 mai 1954, p. 4); în ce măsură aceste probleme *își găsesc o justă rezolvare (Gazeta Literară*, 20 mai 1954, p. 2) etc. Cîteodată folosirea neconformă cu regulile gramaticale a lui *(î)și* dă naștere la construcții absurde: *M. S. își cere cetățenia franceză* (care, strict vorbind, însemnează «cere cetățenia sa franceză», adică o cetățenie pe care o avea deja!).

Cu unele verbe, de ex. *a rîde* și *a uita*, prezența lui *(î)și* pare a fi considerată (fără dreptate) de către unii vorbitori (și... scriitori) ca obligatorie. De ex.: *înălțimea voastră vrea să-și rîdă*; *își uitase că lucrătorul...* etc. Primul dintre aceste verbe ne întîmpină construit astfel încă din sec. XVIII (poate sub influența unui model străin, și anume slav), dar răspîndirea mare a uzului în momentul de față cred că se datorește. fenomenului discutat aici, care poate fi încadrat într-o tendință mai generală, aceea de a recurge deseori la dativ (ca înlocuitor al altor construcții).

---

s-a născut în același chip, apoi formulele similare, prin semnificația lor, *sluga d-tale (sluga d-voastră)*, dispărută astăzi, și *servus* (la romînii de peste munți, împrumutat de la maghiari). La Neculce apare *împărăția ta* (cînd vorbește un «supus» cu împăratul lui sau al altuia). Creangă are cîteva creații proprii, cu sens ironic, referitoare la căpetenia dracilor: *mîrșăvia voastră*, *întunecimea voastră* (așa vorbesc dracii cu conducătorul lor). Cu privire la împărat, povestitorul moldovean folosește *înălțimea voastră* (și *înălțimea sa)*, *luminarea voastră* (și *luminarea sa)*.

Și *se* dă loc la întrebuințări greșite. Acest pronume are în limba noastră mai multe funcțiuni. Cea mai obișnuită, care totodată are și o foarte mare vechime, este aceea de reflexiv propriu-zis: *(el, ea) se duce, (ei, ele) se întorc* etc. Alături de aceasta, și aproape la fel de răspîndită, este funcțiunea de pasiv: *munca cinstită se răsplătește astăzi în țara noastră* (= munca... este răsplătită...). În sfîrșit, *se* are valoarea unui pronume personal nedefinit: *se spune, se vorbește* (= cineva spune, lumea vorbește). Această ultimă funcțiune apare destul de rar (numai cu anumite verbe) în vorbirea populară, ceea ce ar dovedi că nu este prea veche [1]. În schimb, vorbirea oamenilor instruiți și, după ea, limba scrisă o folosesc neobișnuit de des. Faptul se datorește influențelor străine: în asemenea cazuri, *se* « traduce » frc. *on* sau germ. *man. Se spune* = frc. *on dit*, germ. *man sagt.* Dacă astfel de formule sînt binevenite (de aceea s-au răspîndit și continuă să se răspîndească), întrucît prezintă avantajul de a fi scurte (în comparație cu *lumea spune)* și totodată de a exprima conținutul nedefinit al subiectului acțiunii mai bine decît *cineva spune*, în schimb *se doarme (bine în hotelul nostru) ; se mănîncă (prost la restaurantul lui N.)*[2] trebuie condamnate ca nepotrivite cu structura gramaticală a limbii noastre. Dau cîteva citate din limba scrisă (la fel de criticabile): case unde *se locuiește* pînă trece frigul; *se rîdea* încă respectuos; cum *se poate fi* copil altfel decît noi; dacă *se moare* accidental etc. Astfel de construcții sînt nu numai greșite, ci și (tocmai din această cauză !) absurde sau comice.

Ele prezintă însă și altă primejdie. În exemplele date, *se* este totdeauna subiect, întocmai ca frc. *on* și germ. *man*, dar acestea sînt subiectele unor verbe active, care pot avea (și au adesea) un obiect direct. În limba noastră acest lucru nu este posibil: cu *se* subiect, construcția romînească dobîndește sens pasiv, și atunci, dacă verbul, fiind tranzitiv, are (aparent, după modelul străin) un obiect direct, acesta devine subiectul propoziției, iar *se* își recapătă funcțiunea lui obișnuită, aceea de pronume reflexiv (care dă însă verbului înțeles pasiv). Cum în construcțiile franțuzești și nemțești verbul stă la singular (căci *on, man* sînt forme de singular), romînii care le imită pun verbul romînesc tot la singular, ceea ce dă naștere unui dezacord între subiectul și predicatul propoziției. De pildă: *i se plătește 500 ruble* (în « intenția » autorului, « cineva [= frc. *on*] îi plătește 500 ruble », de fapt, conform regulilor limbii noastre, « îi sînt plătite [de către cineva] 500 ruble », adică, corect, « i se plătesc 500 ruble »)*; se putea prevedea proprietățile ; li se cere opere* etc.

Și altă greșeală se produce din cauza acestui fel de a folosi pe *se*. Dacă obiectul direct este un nume de persoană, limba noastră cere prepoziția *pe*, și atunci subiectul construcției pasive (căci am arătat că « traducerea » construc-

---

[1] Cf. *Pune-te, măi frate, bine, cum se pune* (Creangă), unde sînt înclinat să interpretez pe *se pune* ca o construcție eliptică (stă pentru *(cum) se pune omul*, cu *se* reflexiv).

[2] După frc. *on dort (bien...), on mange (mal...)* etc.

ției active franțuzești sau nemțești o transformă la noi în pasivă) apare cu *pe* înainte. Ex.: puse de *se execută pe M.* fără judecată (= puse să se execute sau, mai bine, să fie executat *M.*); *se poate cita pe un St. Simon* etc. Asemenea greșeli sînt destul de vechi, vreau să spun că ne întîmpină și în scrisul (mai ales periodic) din secolul trecut, cînd presa suferea o puternică influență germană, care se exercita prin gazetari cunoscători ai limbii nemțești.

Unele forme ale pronumelui personal capătă, în condții determinate, valori semantice speciale. Am pomenit, la « Substantiv », cazul lui *eu* și *sine*, care, în formule ca *eul nostru*, *în sinea lui* etc., încetează de a mai fi pronume și devin substantive pure. *El*, în vorbirea femeilor dela țară (și, adesea, chiar de la orașe, pe vremuri), însemnează « bărbatul (soțul) meu »[1]: « Dacă nu-i *el* acasă, ce pot să fac eu? » Apare, cu o ușoară deosebire de nuanță, și în limba literară: « Ce ar fi făcut singură cu Nora, acum cînd *el* murise? » Fenomenul s-a ivit, după părerea mea, în condiții sociale asemănătoare cu cele amintite la pronumele de reverență: poziția inferioară a vorbitorului, acolo față de cel căruia i se adresează, aici față de cel despre care vorbește. Faptul că în împrejurări similare bărbatul nu spune *ea*, cînd se referă la soția sa, confirmă, cred, explicația propusă. În vorbirea păturilor orășenești, locul lui *el* l-a luat *dumnealui*, mai « politicos », adică mai potrivit cu mentalitatea vorbitorilor respectivi. Intervine totuși o deosebire, în sensul că și bărbații folosesc pronumele de politețe *(dumneaei)*, cînd vorbesc despre soțiile lor care nu sînt prezente. (Cf. « O noapte furtunoasă », unde Veta întrebuințează totdeauna acest pronume la adresa lui Jupîn Dumitrache absent, care procedează la fel cu privire la soția lui, spunînd *dumneaei.)* Altă deosebire constă în faptul că *dumnealui* și *dumneae* pot căpăta o nuanță ironică, în momente de nemulțumire: ironia izvorăște din contrastul izbitor care există între supărarea vorbitorului și aspectul foarte politicos al expresiei folosite. Nemulțumirea poate interveni și în cazul pronumelui obișnuit de persoana a III-a, cu efecte stilistice. De pildă: « Azi o spălat *ele* lînă și tare m-o mai foit... « Ele » sînt maicile. Cînd se supără, Chița nu le spune pe nume. » Deci în afara mediului strict familial. Tot așa *dumnealui*, la adresa celor străini de familie: « eu nu știu cum să termin treaba mai repede, și *dumnealui* stă cu mîinile în buzunar ».

Un fenomen interesant, de ordin stilistic, în legătură cu pronumele personal, este s c h i m b a r e a p e r s o a n e i în cursul vorbirii, fără ca acestei schimbări formale să-i corespundă una reală, de oameni.

Foarte des, în locul persoanei I apare pers. II (la singular). Faptul constituie o caracteristică a vorbirii populare și, mai puțin, a celei familiare (mă gîndesc la oamenii cultivați). Astfel, vorbitorul, după ce povestește sau numai își reprezintă în minte diverse lucruri despre el însuși, înlocuiește dintr-odată persoana I

---

[1] Tot așa *al meu* = bărbatul meu. Cf. la Creangă *ai noștri* « bărbații noștri » (în *Soacra cu trei nurori)*.

prin pers. II, deși continuă să se refere tot la dînsul. Aceasta se întîmplă, de obicei, atunci cînd faptele povestite îl «emoționează»: în loc să continuie în felul în care a început, se oprește un moment și apoi, ca și cum ar fi intervenit o dedublare a personalității sale, își adresează vorba sie însuși, fie sub forma unui comentariu, fie sub forma unei întrebări, parcă ar cere sfat de la altcineva pentru a ieși din încurcătura produsă de o întîmplare neprevăzută. De pildă: Bun, zise Dănilă. Nici asta nu se ia din drum. Tot mănăstiri *să croiești*, dacă *vrei* să te bage dracii în samă, să-ți vie bani de-a gata la picioare și să *te faci* putred de bogat (Creangă)[1]; Na! *Dănilă*, zise el în gîndul său, așa-i *c-ai sfeclit-o*? (Creangă); *Tu*... cu optzeci de mii de fălci de moșie, și el un ghiorlan c-un petic de pămînt, și uite ce gură face alăturea *cu mine!* (Creangă); Dar poftim de *stai* văduvă, cînd *ai* grija unei case... (vorbește o văduvă despre ea însăși).

Schimbarea persoanei poate duce la schimbarea modului verbal (apare imperativul în locul indicativului): Am luat batocul și *dă-l* de perete... trufandalele — *aruncă-le* peste case... florile — *calcă-le* în picioare... sticlele de șampanie — *trîntește-le* de caldarîm (*Adevĕrul Literar*, 20 sept. 1936, p. 3).

Prin schimbarea persoanei în felul arătat, povestirea capătă o mare vioiciune, care se datorește faptului că, introducînd pers. II în locul pers. I[2], se transformă vorbirea indirectă în vorbire directă. Povestitorul devine partenerul unui convorbitor, care, în realitate, nu există, iar povestirea ia forma dialogului; de aici caracterul ei oarecum dramatic (căci în dramă, adică în piese de teatru, apare obișnuit dialogul), mai ales că se produce și o schimbare de ton, însoțită, uneori, și de gesturi, de o atitudine deosebită etc. Fenomenul e așa de frecvent, încît tinde, cel puțin în unele cazuri, să-și piardă expresivitatea originară, ca în construcții de felul următoarelor: dă, ce *să-i zici*?; *zi* că nu-i lumea de-apoi; de ce *mergi* înainte, numai de pustietăți *dai*; măi, măi, măi! că multe-*ți* mai văd ochii (toate din Creangă); Eu, știi, cu negustoria, mai *mergi* colo, mai *du-te* dincolo (Caragiale).

Într-o anumită formulă, și anume precedat de *nici*, *tu* (pentru *eu*) s-a fixat definitiv: *nici tu* casă, *nici tu* masă (spune vorbitorul despre sine însuși). Iată exemple din Creangă: și *nici tu* junghiu, *nici tu* friguri; *nici tu* drumeț, *nici tu* nimica; *nici tu* sat, *nici tu* tîrg, *nici tu* nimica. În locul lui *nici* poate apărea și *nu* (deci tot o negație): *tu* lemne *nu*..., *tu* untură în tinichea *nu*..., *tu* hanțiță pe tine *nu*..., *tu* distracție *nu*... (*Adev. Liter.*, 25 dec. 1926, p. 4) sau cu *nu*

---

[1] Aici pers. II capătă valoare de persoană generală: avem pers. II nedeterminată sau nedefinită, în care se cuprind toate persoanele (= toți oamenii), deci și pers. I, căci constatarea făcută de vorbitor are, în mintea lui, o valoare generală.

[2] Sau al pers. III. De ex.: Ce te *faci tu*, Vasilică, zvîrlit în lume, gol și dezbrăcat? Acasă să se întoarcă, nici pomeneală (*Adev. Liter.*, 23 nov. 1937, p. 10). Aici vorbește autorul (cf. pers. III din propoziția ultimă), dar întrebarea (*Ce te faci tu*) și-o pune și eroul povestirii, ba, putem spune că, de fapt, numai acesta și-o pune, iar autorul nu face altceva decît să și-o însușească (avem un caz de stil indirect liber).

înaintea lui *tu* (întocmai ca *nici*): *nu tu* jurnal, *nu tu* imprimeu, *nu tu* croazieră, ce e asta? (dintr-o revistă umoristică dinaintea războiului).

Nu totdeauna schimbarea persoanei are valoare stilistică. Astfel locul pronumelui de persoana I îl ia fie numele vorbitorului, fie un termen de adresare,[1] ceea ce înseamnă că pers. I este înlocuită prin pers. III, dacă ne punem din punctul de vedere al verbului [2]. Tot vorbirea populară (mult mai puțin cea familiară) întrebuințează acest procedeu, care poate să aibă, dar la fel de bine (chiar mai bine) poate să nu aibă valoare stilistică. Ex.: Cum văd eu [3], tot *moș Nichifor are să facă ce-a face;* veniți *să vă sărute mama*[4]*; Te crede moșul*, nepoate... (Creangă).

Putem aminti tot aici folosirea pers. I plural pentru pers. I singular, care este, de fapt, o schimbare a formei numărului, deși fenomenul atinge chiar conținutul, adică persoana, întrucît aceasta, prin înglobarea și a altor persoane în sfera ei de acțiune, suferă o modificare a înțelesului. Este o particularitate prin excelență a vorbirii țăranilor noștri, care, date fiind condițiile lor de viață din trecut, au suferit și, în parte, mai suferă de o modestie vecină cu umilința. Reflectarea în limbă a acestei stări de spirit este întrebuințarea pluralului în locul singularului la pers. I: Moș Ioane, vezi colo...? Îl *vedem*, cucoane. *S-avem* iertare, cucoane, *n-om putè* (Creangă). I se spune acestui plural p l u r a l u l m o d e s t i e i.

Asemănător cu acest plural este cel folosit de autorii operelor științifice, de profesori la cursuri, de oratori în cuvîntările lor etc. În loc de *eu cred, după părerea mea, metoda aplicată de mine* etc., se spune *noi credem, după părerea noastră, metoda aplicată de noi* etc. Este tot un plural al modestiei, dar căutat, nu spontan, ca în cazul celui discutat mai sus, și de aceea lasă deseori impresia unei modestii pur formale, deci a unei pseudomodestii, care umblă după efecte.

Apariția pluralului pentru singular la aceeași persoană I avea loc, pînă nu de mult, și în limbajul oficial. Capul statului și, după modelul lui, capii instituțiilor, administrațiilor etc., cînd dădeau decrete și decizii, eliberau diplome și certificate etc., se foloseau de *noi* în loc de *eu*. Acest plural, care a dispărut odată cu dispariția vechii organizații politice din țara noastră, poartă numele de p l u r a l u l m a i e s t ă ț i i.

În categoria pronumelui personal trebuie pus și așa numitul p r o n u m e a l i d e n t i t ă ț i i [5]: *însumi, însuți* etc. Îi spunem așa, fiindcă rostul lui este să scoată în evidență, să « identifice » (pentru a nu se confunda cu altele) persoana desemnată prin pronumele personal propriu-zis. De aceea *însumi* etc. nu pot apărea singure, ci numai împreună cu *eu, tu* etc., pe care le determină în

---

[1] Un cuvînt cu care i se adresează obişnuit cei ce vorbesc cu dînsul.

[2] Trebuie să ne punem şi din acest punct de vedere, dată fiind legătura foarte strînsă dintre verb şi persoană (= autorul acțiunii).

[3] Vorbeşte *moş Nichifor*.

[4] Aşa se adresează capra iezilor ei.

[5] Sau d e î n t ă r i r e, cum i se mai spune (de pildă în Gramatica Academiei R.P.R.).

sensul arătat aici, sau, la persoana a III-a, împreună cu un substantiv ori cu un echivalent al substantivului. Ele sînt, semantic vorbind, echivalentele lui *chiar (eu însumi = chiar eu)* sau *singur (ea însăși = ea singură)*, și vorbirea curentă (nu numai a oamenilor neinstruiți) se folosește în mod obișnuit (adesea exclusiv) de aceste echivalente. Faptul este cauza și totodată efectul dificultății de a mînui formele numeroase și complicate ale pronumelui aici în discuție. Cuvîntul de bază intrat în alcătuirea formelor lui este *îns-(<* lat. *ipse*[1]*)*, întocmai ca la *dînsul* etc. Această identitate a temei ambelor pronume ne ușurează cunoașterea exactă, ferită de greșeli, a formelor lui *însumi* etc., care constau dintr-un element comun tuturor *(îns-)* și unul diferit de la o persoană la alta *(mi, ți* etc.*)*. Cel dintîi dă sensul lexical (de « identitate » cu obiectul indicat prin pronumele personal propriu-zis), celălalt arată persoana (I, a II-a sau a III-a). *Mi, ți, și* sînt formele conjuncte de dativ ale pronumelui personal, cu valoare de reflexiv. Dacă ar mai fi îndoială asupra acestei valori, faptul că la pers. III apare *-și*, iar nu *-i* (dativul pronumelui personal propriu-zis), împrăștie orice îndoială[2]. Amănuntul interesează în cel mai înalt grad, căci ignorarea lui duce la întrebuințarea lui *-le* la pluralul pers. III *(ei înșile, ele însele)*, uz care e destul de răspîndit și de aceea nu poate fi considerat ca o greșeală, deși, istoric vorbind, el constituie o abatere de la regulă (și reprezintă o confuzie între pronumele personal propriu-zis și cel reflexiv)[3].

Iată formele pronumelui de identitate, așa cum rezultă ele din discuția precedentă și cum le folosesc oamenii atenți la felul lor de a vorbi și a scrie: sing. *însumi* (masc.), *însămi* (fem.), plur. *înșine* (masc.), *însene* (fem.), pers. I; sing. *însuți* (masc.), *însăți* (fem.), plur. *înșivă* (masc.), *însevă* (fem.), pers. II; sing. *însuși* (masc.), *însăși* (fem.), plur. *înșiși* (masc.), *înseși* (fem.), pers. III. Aceste forme sînt date întocmai așa (fără adăugarea lui *înșile, însele)* în « Dicționarul etimologic al limbii romîne » de Candrea-Densusianu (s. v. *îns-*), ai cărui autori vor fi pornit de la constatări asemănătoare cu ale mele (căci nu se pot explica altfel aceste amănunte de ordin gramatical într-un dicționar, și încă în unul etimologic). Pe ele trebuie să le folosim atît în vorbire, cît și în scris.

Greutatea de a mînui formele acestui pronume, pe care am atribuit-o și faptului că el apare destul de rar (mai ales în limba curentă), dă naștere și

---

[1] Care însemna « însuşi » (de aici vine sensul rom. *însumi, însuți* etc.).

[2] De altfel, şi strict logic vorbind, adaosul lui *îns-* nu poate fi decît reflexiv: « identitate » înseamnă că subiectul (exprimat prin *îns)* şi obiectul (exprimat prin *-mi* etc.) sînt una şi aceeaşi persoană.

[3] Dacă cei care spun (şi scriu) *(ei) înşile, (ele) însele* ar fi consecvenţi, ar trebui să spună (şi să scrie) şi *(el, ea) însui, însăi* (căci dativul conjunct al pronumelui de persoana a III-a este *-i* pentru ambele genuri). Un fel de consecvenţă constatăm totuşi, dar în alt sens. Prezenţa lui *-le* (în locul lui *-şi)* la pers. III plural trezeşte în mintea unor vorbitori ideea că lui *le*, formă conjunctă, îi corespunde *lor*, forma accentuată (de dativ, dar şi de genitiv). Urmarea este apariţia unui « genitiv » şi « dativ » în *-lor* de la *înşile, însele*. Iată două exemple: *la înălţimea lor înşilor (Viaţa Rom.*, martie 1938, p. 117); *femei care-şi promit lor înselor (ibid.*, ian. 1938, p. 54). Şi astfel de fapte, neconforme cu structura gramaticală a limbii noastre, pledează împotriva folosirii formelor *înşile, însele*.

la altfel de greșeli. Închipuindu-și că *îns-* este articulat la formele masculine, fiindcă se termină în *-u* (ca *omu* = *omul*)[1], unii vorbitori (pe cît se pare, originari din ținuturile de peste munți) « articulează » și femininul (dar numai la singular)[2], pe care îl prefac astfel în *însami*, *însați*, *însași*.

O greșeală mai gravă și mult mai răspîndită constă în nerespectarea acordului cu pronumele personal sau cu substantivul pe care îl însoțesc *însumi* etc. Tabloul dat mai sus arată clar că există forme speciale pentru ambele genuri și ambele numere, cu deosebiri destul de mici cantitativ vorbind (căci se reduc la un singur sunet în cazul genului: masc. *u*, femin. *ă* și la unu sau două în cazul numărului: masc. plur. *și*, femin. plur. *se*), dar suficiente, din punct de vedere calitativ, pentru a înlătura confuziile. Cu toate acestea, confuziile se produc, ba încă foarte des (mai ales în vorbire), din cauza grabei și neștiinței. (Mă refer la oamenii mai mult ori mai puțin instruiți, căci ceilalți, după cum am spus, nu folosesc acest pronume, pe care îl înlocuiesc prin *chiar* sau *singur.)* Dau cîteva citate (dintre multele care s-ar putea da): *însăși modul; însăși plăsmuitorii lor;* să lăsăm loc *însuși cuvintelor lui;* să se mai găsească *pe ei însuși; însuși noțiunea* de gingășie; *noi însuși.* Cum vedem, greșeala (care nu-i singura, ci numai cea mai răspîndită) constă în folosirea pers. III sing. (ambele genuri) la alte persoane și la plural. Faptul se explică prin întrebuințarea mult mai deasă a persoanei a III-a (ca la orice pronume, această persoană apare neobișnuit de des în comparație cu celelalte două: vorbim, de obicei, despre alții, și mai puțin despre noi sau cu alții în sensul de a le adresa mereu vorba), precum și prin sinonimia lui *însumi* etc. cu *chiar*[3], care-i adverb, deci cuvînt invariabil. Pers. III *(însuși, însăși)* are încă o particularitate, care-i înlesnește apariția în locul celorlalte: e mai « neutră » decît acestea, mai puțin caracteristică (poate și din cauza lui *-și*, prezent la numeroase alte forme pronominale, unde este lipsit de o semnificație « personală », de ex. *același*, *aceeași* etc.). Fem. *însăși* înlocuiește mai des decît *însuși* celelalte persoane, din cauză că « neutralitatea » lui este mai accentuată: *-ă* nu este un semn al femininului în aceeași măsură în care *u* este semnul masculinului (să se compare prefacerea în *ă* a lui *e*, așa de frecventă în vorbirea curentă, ceea ce face ca *însăși* să fie simțit și ca plural, nu numai ca singular, și, deci, înlesnește folosirea lui în locul lui *înseși*, fără să dea impresia că este o greșeală).

---

[1] Acest *-u* este terminația lui *însu* de pe vremea cînd *u* final era « întreg », adică silabic. El se explică, deci, la fel cu *u* de la forma articulată actuală a substantivelor masculine *(omul* are *u*, pe cînd *om* nu are, fiindcă la forma articulată dispariția lui a fost împiedecată de prezența articolului).

[2] Amănuntul dovedește o inconsecvență, care se explică totuși, căci, articulînd pe *înse-*, s-ar fi ajuns la *înselene*, *înselevă*, *înseleși*. Aceste forme absurde și, deci, imposibile arată și ele că nu poate fi vorba de o formă articulată în cazul lui *însumi* etc.

[3] Iată și cîteva citate pentru acest uz, care nu-i totdeauna recomandabil: ci și din *chiar burghezie;* începînd cu *chiar persoana* fizică a interpretului etc.

Am spus ceva mai înainte că *însumi* etc. însoțesc pronumele personale propriu-zise, ca determinante sau întăritoare ale acestora (ale «persoanei» respective). E vorba de o regulă obligatorie, nu facultativă, şi nerespectarea ei nu trebuie îngăduită. Sînt greșite, deci, construcții ca următoarele: a doua oară Henri Barbusse *a venit însuși în Romînia; renunțăm de a vorbi înșine;* fără ca *însuși s-o guste.*

§ 3. Pronumele posesive. Arată că obiectul al cărui nume îl înlocuiesc sau îl determină se află față de o persoană (în sens gramatical) în raportul de posesiune la posesor. Intervin, așadar, două obiecte: posesiunea și posesorul. De aceea formele acestor pronume pot varia după numărul și genul amîndurora. Și deoarece posesorul este o persoană în accepția gramaticală a termenului, urmează că avem forme pentru toate cele trei persoane pe care le cunoaștem de la studiul pronumelor personale. Din cele spuse mai rezultă, fie și indirect, că între pronumele posesive și cele personale există o strînsă legătură, care va ieși la iveală în chip lămurit din discuția ce urmează. Legătura are și caracter strict formal, în sensul că aceste două specii de pronume prezintă asemănări fonetice inexistente la alte specii[1].

Iată formele pronumelui posesiv: (pers. I) *al meu*, *a mea* (singularul posesorului și al posesiunii), *ai mei*, *ale mele* (singularul posesorului și pluralul posesiunii), *al nostru*, *a noastră* (pluralul posesorului și singularul posesiunii), *ai noștri*, *ale noastre* (pluralul posesorului și al posesiunii); (pers. II) *al tău*, *a ta* (singularul posesorului și al posesiunii), *ai tăi*, *ale tale* (singularul posesorului și pluralul posesiunii), *al vostru*, *a voastră* (pluralul posesorului și singularu posesiunii), *ai voștri*, *ale voastre* (pluralul posesorului și al posesiunii); (pers. III) *al său*, *a sa* (singularul posesorului și al posesiunii), *ai săi*, *ale sale* (singularul posesorului și pluralul posesiunii), *al lor*, *a lor* (pluralul posesorului și singularul posesiunii), *ai lor*, *ale lor* (pluralul posesorului și al posesiunii). Pentru singularul posesorului, pers. III are încă o serie de forme: *al lui*, *a lui*, *ai lui*, *ale lui* (posesor masculin), *al ei*, *a ei*, *ai ei*, *ale ei*[2] (posesor feminin). În ce privește genul, el este indicat totdeauna pentru posesiune (cu ajutorul articolului posesiv, care precedă forma pronominală propriu-zisă) și numai la pers. III pentru posesor, așadar întocmai ca la pronumele personal, cu precizarea că, dintre cele două serii de forme pentru pers. III, face deosebire între masculinul și femininul posesorului (și exclusiv la singular) numai una, și anume aceea care reprezintă, de fapt, formele de genitiv ale pronumelui personal de pers. III[3].

---

[1] În deosebi, formele cazurilor oblice ale pronumelor personale (şi reflexive) amintesc bine de pronumele posesive corespunzătoare. Am spus cu alt prilej că în locul unui genitiv la pronumele personale, pe care acestea nu-l au, putem folosi pronumele posesive.

[2] Toate aceste forme (la fel cu *al lor* etc.) reprezintă, de fapt, genitivul pronumelui personal, care, datorită sensului, a ajuns a fi folosit cu valoare de pronume posesiv.

[3] De aceea la pluralul posesorului nu se deosebeşte masculinul de feminin (la genitivul pronumelui personal este aceeaşi situaţie).

O declinare propriu-zisă (cu modificări formale după cazuri) nu avem, în general, la pronumele posesiv (cum avem la cel personal). Excepție face femininul tuturor persoanelor (minus *a(l) ei* și *a(l) lor)*[1], care, cînd determină un substantiv pus la genitiv sau dativ, își schimbă forma după a substantivului, întocmai ca un adjectiv calificativ: *(o) tovarășă a mea (a ta, a sa, a noastră, a voastră) — (a unei) tovarășe a mele (a tale, a sale, a noastre, a voastre)*. Altă excepție o constituie pluralul posesiunii, al cărui articol *(ai, ale)* capătă forma de genitiv-dativ *(alor)*, cînd funcționează ca pronume substantival (și dacă, bineînțeles, construcția sintactică cere un genitiv sau un dativ): situația *alor mei (alor tăi, alor săi, alor noștri, alor voștri)* este bună; trebuie să *dau ajutor alor mei (alor noștri* etc.)[2]. Sub influența acestor forme, care, fără a fi prea frecvente, apar totuși în limba scrisă și corespund regulilor gramaticale, tind să ia naștere forme similare la genitiv-dativul singular, dar mai ales pentru feminin (fiindcă substantivele și adjectivele, numai dacă sînt feminine, își modifică aspectul morfologic la aceste două cazuri). Exemplele găsite de mine sînt puține și par izolate[3]: cine știe cărei *îndrăzneli ale mele* (în loc de *a mele); unei prietene ale mele;* în fundul unei boxe *în vederea alei noastre;* ușa ei se afla cam *în fața alei mele; identificarea alui meu* [= a glasului meu][4].

Astfel de construcții dovedesc necesitatea pe care o simt unii vorbitori de a face acordul între pronumele posesiv și substantivul pe care acesta îl înlocuiește sau îl determină, necesitate teoretic îndreptățită, dar satisfăcută împotriva regulilor gramaticale. Căci articolul posesiv sau genitival nu are forme cauzale (și nu le are, pentru că întovărășește un genitiv sau un posesiv, așadar cuvinte care stau deja la genitiv și, implicit, la dativ, avînd în vedere identitatea formală a acestor două cazuri[5]. Afară de asta, *ale mele (ale tale* etc.), presupunînd că le-am accepta, sînt echivoce, căci aparțin pluralului (posesiunii). Poate că tocmai din această cauză articolul posesiv rămîne neschimbat la genitiv-dativul feminin. De altfel modificarea formei articolului este și de prisos (nu numai primejdioasă), întrucît raportul cazual se exprimă suficient de clar prin schimbarea pe care o suferă pronumele însuși *(a mele*, genitiv-dativ, față de *a mea*, nomin.-acuzativ). Cît despre masculin *(alui meu)*, nu există absolut nici un motiv (măcar « teoretic », căci despre unul « practic » nu poate fi vorba), care să justifice modificarea formei: din moment ce masculinul substantivelor și adjectivelor nu are forme (adică desinențe) pentru genitiv-dativ, cum ar putea avea astfel de forme pronumele (sau articolul) posesiv, care prin însăși natura lui exprimă

[1] E vorba de femininul posesiunii (singurul care există la toate persoanele). Excepțiile se datoresc faptului că *a(l) ei, a(l) lor* sînt deja genitive.

[2] Cf. și *să le scriu alor dumitale* (tot din limba scrisă).

[3] Aproape toate provin din opera aceluiași autor.

[4] De adăugat *în urma lui al meu* (dintr-un periodic pe anul 1938).

[5] Le amintesc numai pe ele, fiindcă sînt singurele care, în cadrul flexiunii romînești, pot avea forme speciale (și numai la femininul singular).

raportul de genitiv (și, implicit, de dativ)? *Alui meu* (și *lui al meu)* prezintă o construcție ca de nume propriu (în special *lui al meu)*, care de asemenea pare cel puțin ciudată.

Părăsind domeniul strict morfologic, să urmărim unele aspecte sintactice ale problemei noastre. Cel mai important dintre toate privește întrebuințarea formelor de persoana a III-a, care am văzut că aparțin la două serii diferite (e vorba numai de singularul posesorului, căci pluralul are aceeași formă pentru amîndouă): de o parte *al său*, *a sa* etc., de alta *al lui*, *al ei* etc.

Pot anunța de la început (ceea ce va rezulta din discuție) că între vorbirea populară (la care trebuie adăugată, în general, vorbirea familiară curentă) și limba (mai ales scrisă a) oamenilor instruiți există o deosebire importantă (bineînțeles, nu de structură, ci numai de uz), și anume: cea dintîi se folosește obișnuit de *al lui*, *al ei* etc., cealaltă și de aceasta și de *al său*, *a sa* etc. Deosebirea, care constă mai cu seamă în faptul că limba oamenilor instruiți manifestă o preferință foarte vizibilă pentru al *său* etc., se datorește, în largă măsură, unei influențe străine, absentă în vorbirea populară. În acest sens pledează mulțimea construcțiilor cu *al său* etc. în lucrări traduse sau prelucrate (eventual imitate) după modele franceze, germane sau (în ultima vreme) rusești. Aceste limbi au pentru persoana a III-a a pronumelui posesiv numai o serie de forme, și anume pe acelea care corespund rom. *al său* etc. [1] Întîmplarea [2] face ca aceste forme să semene cu ale noastre și din punct de vedere fonetic (cf. frc. *son*, *sa*, *ses*, germ. *sein*, *seine*, *sein*, rus. *svoĭ*, *svoia*, *svoë)*, ceea ce ajută în largă măsură la redarea lor în romînește prin *al său* etc. (nu prin *al lui* etc.). Poate că a intervenit și un factor intern, de ordin social-psihologic, întocmai ca la *dînsul* etc. (pentru *el* etc.): impresia că *al său* este mai «politicos» la adresa unei persoane a III-a prezente la discuție [3].

În vorbirea populară și familiară, *al său* etc. apar numai (sau — în cea familiară — aproape numai) cu substantive care arată legături de rudenie *(mamă*, *tată*, *frate*, *unchi*, *bunic* etc.) și cu foarte puține altele, oarecum asemănătoare, întrucît exprimă noțiuni apropiate *(bădie*, *nene*, *țață)* sau asimilate lor, prin «unicitatea», pentru vorbitor, a persoanei respective *(domn*, *stăpîn* ș.a.: *domnutău Bosînceanu*, la Cezar Petrescu). Interesează apoi, tot așa de mult, amănuntul că posesivul s-a aglutinat cu substantivul precedent în același fel ca articolul enclitic: *tată-meu*, *soră-ta*, *unchiu-său* etc. (Cf. genitiv-dativul feminin *soră-tii*, *nevesti-sii* etc., care arată asemănarea de tratament al posesivului cu articolul:

---

[1] Rusa posedă și forme corespunzătoare celeilalte serii *(ego*, *eë)*, în schimb, ea folosește pe *svoĭ* etc. și la pers. I.

[2] E un fel de a vorbi, căci asemănarea în discuție are baze istorice: formele pronominale respective provin pretutindeni din limba indoeuropeană comună.

[3] Politețea este satisfăcută mai ales cu ajutorul lui *domnia-sa*, *dumnealui* etc., care, întocmai ca *el*, *ea* etc., servesc, sub forma genitivului, ca pronume posesiv. Și la pers. II avem forme posesive de politețe: *al d-tale*, *al d-voastră* etc.

desinența cazuală identică cu forma de genitiv-dativ a articolului se aplică posesivului, sau și posesivului, ceea ce arată că construcția este simțită ca un singur cuvînt).

Situația din limba scrisă prezintă avantaje, între altele pe acela de a putea varia mijloacele de exprimare, dar și dezavantajul, căruia majoritatea vorbitorilor nu-i acordă atenția cuvenită, că *al său* etc. este echivoc, din cauză că n-are forme diferite pentru genul posesorului: *al său* însemnează și *al lui* și *al ei*. Dacă în aceeași propoziție sau frază apar două substantive de gen diferit, fiecare putînd indica pe posesorul unui obiect, întrebuințarea lui *al său* etc. poate da loc la confuzii, întrucît nu se spune precis la care dintre cele două substantive se referă. Afară de asta, se pot produce neînțelegeri și atunci cînd substantivele sînt de același gen, prin faptul că *al său* etc. ar trebui să ne trimită la subiectul propoziției, nu la un obiect (gramatical) sau la un atribut. Căci *al său*, *a sa* etc. corespund pronumelui reflexiv, pe cînd *al lui*, *al ei* etc. celui personal (sînt, de fapt, forme ale acestuia) și de aceea, în mod logic, ele se referă la un posesor care nu-i subiectul propoziției. D e a i c i ar trebui să pornim pentru a fixa o regulă de folosire a acestor două feluri de posesive: cînd posesiunea este a subiectului, să recurgem la *al său* etc., cînd este al altcuiva, să întrebuințăm pe *al lui* etc. Conformîndu-ne acestei norme (numai în cazul cînd intervin, cum am mai spus, doi posesori virtuali), evităm confuziile și totodată variem expresia, fără nici un inconvenient pentru înțelegerea spuselor noastre.[1]

Din cele arătate cu privire la sensul «reflexiv» al lui *al său* etc. decurge și altă concluzie. Acest sens implică existența unei ființe (umane, în primul rînd) și, deci, necesitatea, de ordin logic, ca *al său* etc. să nu apară decît în legătură cu un nume de ființă. Această condiție nu este respectată decît rareori (și cred că mai mult întîmplător) de către cei care uzează (și abuzează) de *al său* etc.

Reproduc acum o mică parte din citatele culese de mine înainte de 23 August 1944: combate spiritul și *lumea sa* (= a spiritului); aflînd de *moartea sa*, Elizabeta zise; Iosupov trage *asupra sa;* de altfel și *contemporanii săi* [ai lui Gœthe] au avut intuiția *geniului său* [al aceluiași Gœthe]; ea va fi prietena lui Scarron și a *femeii sale*. Iată și două exemple actuale (din limba unor publicații recente): spiritul practic cu *procedeele sale* (I. P. Pavlov, *Opere alese* I, p. 13); a făcut o analiză profundă a orînduirii sovietice și a Statului Sovietic, arătînd *superioritatea sa* față de orînduirea capitalistă (în revista *Studii*, iulie-septembrie 1951, p. 207)[2].

---

[1] Cf. unele observații și aprecieri asemănătoare cu acestea la Al. Lambrior, *Carte de citire*, p. IX și N. Drăgan , *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, București 1945, p. 69.

[2] Trebuie să arăt că exemple de acest fel din limba noastră de astăzi se pot da cu sutele. Am impresia că uzul este mai răspîndit chiar decît înainte de 23 August 1944, și surprinde neplăcut, dat fiind că scrisul actual ar trebui să întreacă, prin calitățile lui, pe acela din vremea regimului

§ 4. Pronumele demonstrative. Arată raportul de loc în care se află un obiect față de vorbitor[1]. Pentru obiectele apropiate se întrebuințează *acest(a)*, *această (aceasta)* etc., pentru cele depărtate, *acel(a)*, *ace(e)a* etc. La fel cu majoritatea celorlalte pronume, demonstrativele se întrebuințează și ele cu valoare adjectivală sau substantivală. Deosebirea formală dintre aceste două valori constă în prezența lui *-a* la pronumele substantival[2]. Trebuie arătat totuși că, dacă stă după substantiv, pronumele adjectival apare și el cu *-a*: *acest tovarăș — tovarășul acesta; acea carte — cartea aceea* etc.[3]. Declinarea se caracterizează prin folosirea de inențelor pe care le întîlnim la pronumele de pers. III: *acestui(a)*, *acelei(a)*, *acelor(a)* etc. Așadar, declinare strict pronominală, diferită de cea nominală (a substantivului și adjectivului), care nu cunoaște aceste desinențe decît la forma articulată a numelui, unde se declină însă, de fapt, articolul (și articolul enclitic este, la origine, același cuvînt ca pronumele de pers. III).

Limba vorbită (populară și familiară) cunoaște și alte pronume demonstrative afară de cele amintite (pe care, de altfel, nu le prea întrebuințează nici oamenii instruiți, cu atît mai puțin ceilalți). Aceste forme, variabile după graiuri, sînt: munt. *ăst(a)*, *asta*, *ăști(a)*, *astea* (și *ăstea)*[4]; *ăl(a)*, *aia*, *ăi(a)*, *alea* (și *ălea*); mold. *aist(a)*, *aiastă* (și *aiasta*, *asta)*, *aiști(a)*, *ai(e)ste(a)*; *ist(a)*, *iasta*, *iștia*, *istea* etc[5] Cu privire la flexiune și la întrebuințare, aceste forme nu se deosebesc de cele din limba literară, afară doar de faptul că vorbirea populară (mai puțin decît cea familiară) evită, în general, antepunerea demonstrativului adjectival, potrivit topicii folosite în mod obișnuit, cînd este vorba de adjectiv.

burghezo-moșieresc. Răspîndirea lui nu ține seamă, ca să zic așa, nici măcar de necesitatea pentru satisfacerea căreia a fost creată limba. Iată un citat lung menit să arate la ce confuzii poate duce folosirea nepotrivită a lui *său*: *Debutul său, situîndu-se la confluența unor mari creații literare și ideologice: Eminescu, Caragiale, Creangă și Coșbuc, a lui Gherea, mai ales, care a îndrumat și primii săi pași în literatură... (Gazeta Literară*, 17 febr. 1955, p. 6).

[1] Deoarece raportul de loc, transpus pe plan istoric, devine raport de timp, pronumele demonstrativ servește și la exprimarea acestui raport: un eveniment petrecut mai de mult este mai îndepărtat de momentul vorbirii și, implicit, de vorbitor, decît un eveniment petrecut într-un moment mai apropiat. Urmarea este că pronumele demonstrative se întrebuințează și atunci cînd este vorba de obiecte privite din punctul de vedere al timpului cînd apar.

[2] Femininul are *-a* în toate împrejurările, dar, ca pronume propriu-zis și ca adjectiv așezat după substantiv, demonstrativul depărtării sună *aceea* (în loc de *acea)*.

[3] Vorbirea populară din numeroase ținuturi folosește formele cu *-a* și la adjectivul demonstrativ antepus: mold. *aista cal* îi sărăcie la casa omului (despre un cal care mănîncă mult și nu trage!). M. Sadoveanu pune cînd și cînd în gura eroilor săi țărani astfel de construcții, care se întîlnesc și în limba veche. La ardeleni, fenomenul apare și în vorbirea oamenilor instruiți, ceea ce constituie o abatere de la regulile limbii literare și trebuie, deci, condamnat.

[4] Formele adjectivale pentru feminin, adică *astă*, *aste* (și *ăste)*, sînt mai rare. O observație similară se poate face cu privire la toate formele adjectivale, indiferent de gen: *ăsta* etc. se întrebuințează mult mai des decît *ăst* etc.

[5] Pronumele demonstrativ al depărtării are în graiurile moldovenești forme identice cu cele din limba literară. Diferă numai pronunțarea.

Deși dialectale, formele înșirate aici apar și în limba literară, dar numai cele muntenești, care se răspîndesc, de altfel, și în limba vorbită a multor moldoveni (indiferent de formația lor intelectuală). Și nu numai în dialogul personajelor din operele literare (acestea pot să fie și chiar sînt puse să întrebuințeze și formele moldovenești, cînd condițiile obiective permit sau cer aceasta), ci și, adesea, în povestirea propriu-zisă, unde intervine direct autorul. Faptul se datorește caracterului aș zice oficial, aproape pedant, al lui *acest(a)*, *acel(a)* etc., care se potrivește mai puțin cu conținutul operelor literare. Coexistența lui *acest(a)*, *acel(a)* etc. și *ăst(a)*, *ăl(a)* etc. pune pe scriitor în situația, favorabilă, de a varia expresia și de a o colora cu nuanțe stilistice, care pot contribui la valoarea artistică a operei.

Deosebirea dintre formele literare (sau, cum le-am mai putea spune, academice) și cele familiare este pusă la contribuție, pentru a nuanța afectiv sensurile exprimate de pronumele demonstrative, și de către vorbitorii obișnuiți. Cele dintîi au totdeauna valoare obiectivă sau pur intelectuală, pe cînd celelalte, grație folosirii lor în tot felul de împrejurări, au devenit apte de a exprima numeroase nuanțe, adesea foarte subtile. Să se compare, de pildă: «(prima aluzie la) trădarea lui cu una din *astea*», sau «femeile *astea* mi-au adus un serviciu enorm în căsătoria mea», unde aspectul familiar al demonstrativului dă obiectului respectiv un înțeles disprețuitor, pe care *acestea* nu-l poate da, oricum ar fi el intonat. Tot așa într-o frază ca următoarea: *Ă s t a e? Apoi îl cunoaștem bine pe domnul!*, al cărui pronume demonstrativ exprimă de asemenea o nuanță de dispreț, imposibilă în cazul literalului *acesta*. La *ăla* etc., situația se prezintă și mai favorabil din punct de vedere stilistic, cum dovedește, între altele, faptul că acest demonstrativ întrebuințat singur (cu valoare, deci, substantivală) poate însemna, în condiții determinate, «om de nimic, derbedeu etc.». Cunoaștem cu toții pasajul din «O noapte furtunoasă», în care Jupîn Dumitrache vorbește despre Rică Venturiano: «*Un ăla*..., un prăpădit de amploiat, n-are chioară în pungă». Cf. și «un *ăla* sclivisitu, monșer, din generația tînără»; «cunoaște Cutcudache «niște *ăia*» care mănîncă... după rețetă...» Și fem. *aia* capătă, după împrejurări, sensuri și nuanțe semantice asemănătoare: *o aia* înseamnează, aproape curent, «o femeie depravată» sau, cel puțin, «o femeie neserioasă, ușuratică». Și pentru acesta găsim un citat la Caragiale: «Ba să am pardon! Știu eu ce vrei dumneata să zici... Dar nevastă-mea nu-i d-*alea*, domnule!» (Spune tot Jupîn Dumitrache.)[1]

Demonstrativul «depărtării» are și el, la fel cu *aista* etc., forme fără *a*-, care nu sînt însă dialectale, căci apar în limba literară și în cele mai multe graiuri regionale. Ele sînt: *cela*, *ceea*, *ceia*, *celea*. Deosebirea față de *acela* etc. nu-i numai formală, ci și semantică. Să se compare «*tovarășul cela* de care

---

[1] Cf., cu alt înțeles, următorul pasaj din Ispirescu: [Moşneagul] era trenţeros şi pipernicit, de credeai că este *altă aia*, nu fiinţă de om.

ți-am amintit în discuția noastră» și «*tovarășul acela* care traversează strada»: în prima construcție demonstrativul se referă la un obiect cunoscut, în a doua arată un raport de loc (obiectul respectiv se găsește departe de vorbitor). Urmează, deci, că *cela* etc. seamănă, ca sens, cu articolul determinativ (sau adjectival) *cel* etc. (cf. *tovarășul cela amintit* în discuția noastră și *tovarășul cel bun*)[1], adică, altfel spus, a pierdut o parte din sensul lui pur demonstrativ, pe cînd *acela* etc. își păstrează neștirbit acest sens.

Această deosebire este, adesea, neglijată, chiar în limba literară. De asemenea se trece cu vederea deosebirea dintre *acela* etc. de o parte și *acel* etc. de altă parte. Materialul adunat de mine din publicații de tot felul este foarte bogat și variat. Reproduc o parte din el, grupat pe categorii, după aspectul pe care îl au formele aici în discuție. Confuziile se datoresc, în largă măsură, marii asemănări, nu numai fonetice, ci și semantice dintre ele.

a) *acel* etc. pentru *acela* etc.: *acel al actorilor* principali; *acea a poemelor; acea a pieselor; acei dintre italieni; nici acele n-au avut valoare;...* ne desparte numai *de acel al acestui mănunchi (Lupta de clasă*, apr. 1954, p. 126);

b) *acela* etc. pentru *acel* etc.: îmi zic *cu aceea inefabilă* emoție; abaterile de la instinct, de la cele individuale, ca și *de la acelea sociale* [2];

c) *acel* pentru *cel* etc.: nici poetul de neintervenție, nici *acel de astăzi;* după *acea din Praga* și după *acea din Viena;* atitudinea e asemănătoare *acelei a copilului;* noi *acei care* l-am cunoscut; alte atitudini decît *acele propuse de poeții...;* Nu poate fi bun membru de partid *acel ce manifestă* indiferență și nepăsare *(Lupta de clasă*, apr. 1954, p. 21);

d) *cel* etc. pentru *acela* etc. (și invers, dar mult mai rar): străine de domeniul literaturii și de *cel al culturii;* singura sa neliniște e *cea a drumurilor;* despre arta sa și despre *cea a altora;* n-avea decît o singură clasă socială: *aceea rurală.*

În unele dintre citatele de sub d) prezența demonstrativului este nu numai de prisos, ci și păgubitoare pentru construcție, căci o face greoaie. Sau, dacă simțim nevoia unui demonstrativ (ca să insistăm asupra obiectului exprimat mai înainte și pe care îl repetăm sub forma pronumelui), trebuie să punem pe *acela* etc. Aceasta înseamnează că echivalență semantică (= sintactică) deplină există între construcția redusă la minimum în ce privește forța ei demonstrativă *(al*, articol, + substantivul, adică genitivul) și construcția cea mai «puternică» din acest punct de vedere *(acela*, pronume demonstrativ propriu-zis, + genitivul). Ne-am aștepta, mai degrabă, la o sinonimie între *cel* + genitiv și *acela* +

---

[1] Am putea spune, fără să greșim, că între *cela, ceea* etc. și *cel, cea* etc. există un raport asemănător cu raportul dintre *acela* etc. și *acel* etc. Formele cu *-a* sînt mai precise, mai «demonstrative». Cf. mold. *cela, ceea* cu sens de «celălalt», «cealaltă» în construcții ca acestea: — Da' bine, moșnege, cînd ai venit în *cela rînd,* parcă erai în toată mintea (Creangă); îndată cunoaște podul cel minunat din *ceea lume* (Idem).

[2] Exemplele sînt puține și nu tocmai sigure în ce privește interpretarea. Primul ar putea fi o greșeală de tipar, iar în al doilea avem, mai degrabă, înlocuirea lui *cele* (nu a lui *acele)* prin *acelea.*

genitiv. Acest fapt merge paralel cu cel ilustrat prin exemplele de sub c), care arată că, în ce privește funcțiunea, *acel* și *cel*, atît de apropiate ca aspect fonetic, sînt mult mai îndepărtate unul de altul (întocmai ca *acel* și *acela*, care iarăși sînt foarte asemănătoare în ce privește sunetele).

Ar mai fi de amintit, în strînsă legătură cu discuția de pînă aici, că se confundă, datorită aceleiași apropieri formale și semantice, *ceea ce* cu *aceea ce*: *aceea ce mulți obișnuiesc; aceea ce* pentru Germania și Italia *era o primejdie; vorba aceea* (în loc de *vorba ceea*, formula așa de răspîndită în vorbirea populară și familiară).

Pronumele *acesta* și *acela*, împreună cu toate formele lor, pot primi, la sfîrșit, particula *-și*, pe care am întîlnit-o la pronumele identității de pers. III (*însuși, însăși*): *acestași, aceastași, aceștiași, acesteași; același, aceeași, aceiași, aceleași*[1]. Primul poate fi socotit ca inexistent în limba actuală (*Dicționarul Academiei Romîne* are un singur citat din a doua jumătate a sec. XIX), în schimb *același* etc. sînt foarte des întrebuințate. Particula *-și* le dă un înțeles asemănător cu acela pe care îl au *însuși* etc.: după cum acesta însemnează « chiar el », la fel *același* etc. însemnează « chiar acela (despre care s-a mai vorbit sau la care ne-am gîndit) » sau « tot acela »[2]. Din cauza acestui sens, construcții ca *un același om*, *o aceeași carte* etc. sînt criticate și, în general, pe drept cuvînt, nu numai pentru că articolul nedefinit nu prea poate merge împreună cu un pronume ca acesta, care are un înțeles așa de precis, ci și din cauza originii lor străine (sînt imitații ale frc. *un même..., une même...*). Totuși există împrejurări cînd astfel de formule nu pot fi condamnate, ci, dimpotrivă, trebuie considerate ca necesare, fiindcă exprimă o nuanță sintactică pe care n-o putem reda altfel în limba noastră. De pildă: să aibă *un același comandament*, adică nu « un comandament pe care l-au mai avut (cele două sau trei armate aliate) » (căci aceasta însemnează *același* fără *un* înainte), ci « un comandament unic sau comun », adică, altfel spus, « un comandament care se repetă de la o armată la alta », nu unul « care se repetă, în timp, pentru o singură armată ». Tot așa nu trebuie respinsă construcția *unul și același*, *una și aceeași* (după germ. *ein und derselbe*, *eine und dieselbe*): *în una și aceeași lucrare, autorul susține două păreri diferite* are alt sens decît *în aceeași lucrare...* (formula ultimă însemnează « în lucrarea despre care s-a mai vorbit »).

Alte pronume demonstrative sînt: *(a)cestălalt*, *(a)ceastălaltă*, *(a)ceștialalți*, *(a)ceste(a)lalte*; *(a)celălalt*, *(a)cealaltă*, *(a)cei(a)lalți*, *(a)celelalte*, care, cum vedem, sînt compuse din demonstrativele curente și pronumele nedefinit *alt* precedat de *ăl*, și arată, potrivit sensului elementelor lor alcătuitoare, că dintre două obiecte (sau grupuri de obiecte) apropiate, respectiv depărtate de subiectul vorbitor, acesta are în vedere pe al doilea. La *(a)celălalt* etc., frecvente sînt

[1] Le-am putea spune, datorită acestui fapt, demonstrative de identitate (sau ale identității).

[2] De aceea este un pleonasm, care trebuie evitat, construcția, destul de răspîndită, *tot același*.

variantele fără *a*-, la *(a)cestălalt* etc. mai răspîndite sînt cele cu *a*- (deși nici acestea nu circulă prea mult). Vorbirea familiară și populară preferă aspectele regionale ale părții inițiale (mai ales la pronumele apropierii): *ăstălalt* etc., *(a)istalalt* etc.

Limba noastră are și alte pronume demonstrative, precum *asemenea*, *astfel de*, *așa* și *atare*. Primele trei nu sînt pronume de felul lor, dar funcționează, în condiții sintactice determinate, ca pronume, de ex.: *un asemenea tovarăș trebuie ajutat; asemenea oameni sînt folositori* (aici locul lui *asemenea* îl pot lua *astfel de* și *așa: un astfel de tovarăș, așa oameni* etc.)[1]. Ele se întrebuințează deopotrivă în vorbire și în scris, pe cînd *atare*, deși vechi (< lat. *eccu-talis)*, apare numai în limba scrisă (mai ales, dacă nu exclusiv, științifică[2]), fiind precedat, la singular, de *un*, *o: un atare eveniment, o atare atitudine* etc., fără ca prezența articolului nedefinit să fie obligatorie (ca și la *asemenea* sau *astfel de*, care n-au nici ele totdeauna nevoie de acest articol).

§ 5. Pronumele interogative (sau întrebătoare). Arată că un obiect se găsește față de vorbitor în raportul de întrebare: cînd nu știm ceva despre un obiect, întrebăm cu privire la el și, în acest scop, ne folosim de pronumele interogative. Ele sînt: *cine*, *care* și *ce*. Cu *cine* întrebăm despre ființe, cu *ce* despre lucruri, cu *care* și despre unele și despre altele. *Ce* are și înțeles neutru propriu-zis, în întrebări ca: *ce este?; ce s-a întîmplat?* etc. *Cine* are o singură formă pentru ambele genuri și numere[3], dar se schimbă de la un caz la altul (mai exact spus, are, pentru genitiv-dativ, o formă diferită de a nomin.-acuzativului), *ce* este invariabil, iar *care* prezintă variații formale întocmai ca demonstrativele, cu deosebirea, importantă, că la nominativ-acuzativ are aceeași formă pentru amîndouă genurile și numerele. În ce privește singularul, sînt de acord nu numai toți vorbitorii, ci și toate gramaticile. Discuție se poate face numai asupra pluralului, pentru motivul că, mai cu seamă (poate chiar numai) în limba scrisă, apare un plural *cari* (monosilabic). Limba veche

---

[1] Cu privire la *așa*, trebuie arătat că, la singular, el este precedat, nu urmat de *un*, *o:* să nu spunem, deci, *așa un tovarăș, așa o carte* (după germ. *so ein Genosse, so ein Buch)*.

[2] Foarte des, *atare* apare cu *ca* înainte și are valoarea unei conjuncții conclusive (sinonim cu *prin urmare, așadar* etc.): *părerea tov. N. este greșită (și), ca atare, trebuie respinsă.* Precedat de *ca*, acest pronume are și altă funcțiune, de ex.: *N. este un om vrednic și, în consecință, trebuie tratat ca atare.* Dicționarele romînești, bazîndu-se pe uzuri vechi și dialectale, dau pe *atare* ca pronume (și adjectiv pronominal) nedefinit. Limba contemporană cred că nu cunoaște această funcțiune a lui *atare*. Din exemplele date se vede clar că avem a face cu sensuri demonstrative: vorbitorul se referă la un obiect, în general cunoscut, cel puțin prin asemănarea pe care o prezintă cu altele mai bine cunoscute decît el. O nuanță nedefinită există, fără discuție, în *atare*, dar ea nu-i cu totul absentă nici la celelalte pronume demonstrative.

[3] Poate avea totuși predicatul la plural (în propoziția în care este subiect): Mi-au spus mie *cine l-au văzut* (Creangă); *Cine vor fi comandanții...?* În primul citat, forma de plural a predicatului din propoziția subiectivă se datorește pe de o parte pluralului din regentă, pe de alta, și mai ales, echivalenței semantice a lui *cine* cu *cei care*.

trata pe *care* ca pe un cuvînt în întregime flexibil, cu forme speciale pentru cele două numere *(care-cari)*, ba și pentru cele două genuri, pe care le distingea unul de altul recurgînd la articolul enclitic (masc. *carele*, femin. *carea)*[1]. Astăzi formele articulate nu se mai întrebuințează (afară de unele construcții « împietrite », transmise, adică, prin tradiție, care s-au păstrat, cu voință, în limbajul bisericesc), iar pluralul *cari* este folosit, am putea spune iarăș cu voință, în limba scrisă de foarte puțini oameni (și nu dintre cunoscătorii ei cei mai buni). Aceștia se lasă influențați de ideea că pronumele de toate felurile, deci și cel interogativ, sînt o parte de vorbire flexibilă și, prin urmare, trebuie să aibă forme speciale pentru masculin și feminin (mai ales că aceste forme există la genitiv-dativ). La unii vorbitori vor fi intervenind și cunoștințe de limbă veche, iar la cei mai mulți, poate chiar la toți, analogia cu adjective de felul lui *mare*, *tare* etc., așa de asemănătoare, ca sunete, cu pronumele *care*. Limba vie, reală, care se lasă condusă de legile ei gramaticale actuale, nu face nici o deosebire, la nominativ-acuzativ, între singular și plural [2].

Cine este totdeauna pronume substantival (sau propriu-zis), apare, adică, singur: *Cine a venit*?; *A cui este această carte*?; *Cine sînt adevărații prieteni ai poporului*? *Care* și *ce* se întrebuințează și ca substantive și ca adjective: *Care este sarcina noastră principală*?; *Care părere ți se pare justă*?; *Ce s-a discutat la ședința de ieri*?; *Ce atitudine este aceasta*? Cînd *care* are valoare de pronume propriu-zis, primește la genitiv-dativ, ambele numere, desinența *-a*, pe care am întîlnit-o și la demonstrativ.

În ce privește folosirea acestor trei pronume interogative, este de observat că *cine* și *ce* servesc pentru întrebări neprecise, generale, atunci cînd nu știm absolut nimic despre un obiect; la *care* recurgem ori de cîte ori vrem să lămurim anumite amănunte în legătură cu un obiect despre care sîntem deja informați. De pildă: *Cine-i la ușă*? (Am auzit zgomot și vrem să știm cine a venit.) — *Cei doi tovarăși pe care-i așteptați*. (Răspunde unul dintre ei.) — *Care tovarăși*? (Întrebăm din nou, fiindcă ori am uitat că era vorba să vie doi tovarăși, ori așteptam să vină mai mulți, deodată sau rînd pe rînd, etc.) Dată fiind această deosebire, din care rezultă că *cine* este mai vag, mai general decît *care*, vorbirea familiară și, în deosebi, cea populară preferă pe acesta din urmă. Într-o situație ca cea arătată mai sus, un țăran, de ex., întreabă obișnuit: *Care-i la ușă* ? (sau *Care-i acolo*?), ca și cum ar ști (și, de fapt, știe) că sînt oameni (și nu vite sau cîini etc.). Formula era (poate mai este uneori) întrebuințată în limbajul militarilor, unde își găsea justificarea, căci întrebarea se adresa totdeauna în fața

---

[1] Articolul apărea şi la plural *(carii* masc., *carile* fem.).

[2] S-a ajuns la această situație în urma unui proces îndelungat (începuturile lui datează din sec. XVII), determinat, probabil, de faptul că pron. *care*, cu funcțiune relativă, a fost şi este simțit ca conjuncție. Afară de asta, nu s-au mai întrebuințat, de la o vreme, formele articulate, foarte frecvente în limba veche *(carele, carea, carii, carile)*, ceea ce a dus la confuzia genurilor şi numerelor (căci, fără articol, *care* şi *cari*, ambele bisilabice, se pronunțau, de către o mare parte dintre vorbitori, la fel).

unui grup (a plutonului sau a companiei), deși intenția celui care o punea era să afle anumite lucruri numai despre unul sau despre o parte dintre membrii grupului: *Care nu și-a lustruit cizmele?* (în loc de *Cine...)*, adică, de fapt, « care dintre voi, cei adunați aici, nu și-a lustruit cizmele ?».

Alte pronume interogative sînt *cît* și *ce fel de*[1] : *Cît ai spus?; Cîți sînt evidențiați?; Cîtă muncă ai făcut astăzi?; Ce fel de tovarăș este N.?; Ce fel de romane a scris Sadoveanu?* Cu *cît* ne informăm asupra cantității (măsurii, numărului etc.) [2], cu *ce fel de* asupra naturii obiectelor.

§ 6. P r o n u m e l e r e l a t i v e. Sînt, în ce privește forma, identice cu cele interogative. Diferă de acestea numai prin funcțiune, ceea ce, sintactic vorbind, este foarte important. Pronumele relative arată că despre un obiect se spune ceva nou în frază: *am văzut un film sovietic, c a r e m-a impresionat puternic*[3]. Morfologia pronumelor relative este aceeași cu a celor interogative, afară de unele amănunte, dintre care amintesc pe următorul. Cînd *care* stă la genitiv și precede substantivul pe care îl determină ca atribut, nu primește desinența *a*, caracteristică și altor pronume (de ex. celui demonstrativ). Se zice, astfel, *tovarășul al cărui fiu s-a evidențiat în muncă; piesa de teatru la a cărei reprezentare am asistat* etc. Construcții ca *tovarășul al căruia fiu...; piesă la a căreia reprezentare* etc. se întîlnesc destul de des, dar sînt mai puțin conforme cu regulile gramaticale și de aceea trebue evitate. Dacă pronumele se găsește după substantiv, prezența lui *-a* este obligatorie: *tovarășul cu fiul căruia m-am întîlnit astăzi; piesa de teatru, pentru reprezentarea căreia în bune condiții s-a muncit mult* etc.

Deosebirea dintre funcțiunea interogativă și cea relativă a lui *cine*, *care*, *ce* se face, cînd construcția sintactică este identică, prin intonație, în cazul interogativului (căci « întrebăm », și întrebarea are o intonație specială), și prin lipsa ei, în cazul relativului. Aceasta, în vorbire. În scris recurgem, pentru funcțiunea interogativă, la semnul întrebării pus după pronume sau la sfîrșitul propoziției (ori al frazei) și la punctuația obișnuită, pentru funcțiunea relativă.

Regula enunțată în § 5, și anume că *cine* se referă la persoane (și la unele ființe), *ce* la lucruri, iar *care* la tot felul de obiecte, este valabilă și, deci, trebuie respectată, cel puțin în principiu, și aici. Cu privire la *cine* nu se ivesc dificultăți și de aceea nu poate fi discuție, mai ales că, întrebuințîndu-se exclusiv ca pronume propriu-zis, el nu leagă, de fapt, niciodată un substantiv de ceea ce se spune nou în frază despre obiectul respectiv[4]. Un exemplu ca cel următor arată deosebirea dintre *cine* și *care* (sau *ce*): *nu știu cine a venit* însemnează *nu*

[1] De fapt, o locuțiune pronominală. Cf. mai sus demonstrativul *astfel de* (care pare un « răspuns » la întrebarea *ce fel de)*.

[2] Din cauza originii lui (lat. *quantus, -a* și adv. *quantum)*.

[3] Spun, adică, mai întîi că am văzut un film sovietic, apoi (aici vine « noutatea » !) că (acest film) m-a impresionat puternic.

[4] Din această cauză, unii lingviști și gramatici afirmă că *cine* este totdeauna interogativ (ei vorbesc de întrebare directă, cînd e interogativ, și de întrebare indirectă, cînd e relativ.)

știu pe omul care a venit sau, mai clar, deși mai complicat, *dintre oamenii care ar fi putut veni nu știu care anume a venit*. Partea întîi a acestei ultime construcții o avem în minte, dar n-o exprimăm, atunci cînd spunem *nu știu cine a venit*. La ea se referă *cine*. Să se compare această construcție cu *nu știu cine este omul care a venit*, unde apar ambele pronume aici în discuție, fiecare cu funcțiunea lui specială, la fel ca în cazul cînd ele sînt interogative. De fapt, propozițiile relative introduse prin *cine* sînt propoziții interogative indirecte: *cine a venit*? (întrebare directă, cu *cine* interogativ) devine *doresc să aflu cine a venit* (întrebare indirectă, cu *cine* relativ). Aceasta nu ne îndreptățește totuși să tăgăduim rolul de pronume relativ al lui *cine* din construcția a doua.

Care se poate raporta atît la ființe, cît și la lucruri (așadar, întocmai ca atunci cînd are funcțiune interogativă), pe cînd *ce*, mai degrabă, la lucruri, din cauza originii lui (< lat. *quid*, de genul n e u t r u). *Dicționarul Academiei Romîne*, bazîndu-se pe un material foarte bogat, afirmă că în limba veche și în cea populară *ce* apare mai des decît în limba literară, care îl evită atunci cînd se referă la persoane (îl înlocuiește prin declinabilul *care*). Afirmația aceasta este mai mult o încercare de a stabili regula limbii literare, în sensul ei strict, de limbă corectă la maximum. Eu aș completa regula, cerînd ca *ce* să se întrebuințeze, obișnuit, numai cu privire la lucruri și numai dacă substantivul respectiv stă la singular. Cred că nu mă las influențat de sintaxa lui *quid* latinesc, ci mă conduc după vorbirea populară, care, cu excepția construcției, devenită oarecum fixă, *cel ce... (cei ce...)*, se conformează acestei reguli. Citatele date de *Dicț. Acad. Rom.* din Creangă și din texte populare vorbesc mai degrabă pentru punctul meu de vedere: marea majoritate au pe *ce* ca înlocuitor al unor nume de lucruri la singular. Puținele exemple care se abat de la acest uz seamănă cu formula *cel ce* și, în plus, au verbul imediat după pronume: *Oamenii ce priveau...; Halal de nepoți ce are* (ambele din Creangă); *pentru unul ce mi-i drag* (dintr-o poezie populară). Amănuntul privitor la topică este foarte important, prin faptul că el constituie o caracteristică a sintaxei lui *ce*, indiferent dacă-i vorba de lucruri sau de ființe: din cauza scheletului fonetic redus, care-l face inapt de a fi accentuat și, drept consecință, de a fi despărțit printr-o pauză de restul propoziției, acest pronume trebuie să fie urmat imediat de predicat, cu care alcătuiește o unitate strînsă[1].

Limba actuală scrisă și, mai puțin, cea vorbită a oamenilor cultivați manifestă o tendință foarte puternică de a înlocui pe *care* prin *ce* indiferent de condi-

[1] Împreună au, semantic vorbind, valoarea unui adjectiv verbal care determină un substantiv. De ex. *săptămîna ce vine* (construcție foarte frecventă în vorbirea populară; la fel *luna ce vine*, *anul ce vine)* este echivalentul desăvîrşit al lui *săptămîna viitoare*. Tot aşa *oamenii ce priveau* (Creangă) = *oamenii privitori*. Faptul că nu putem înlocui totdeauna pe *ce* + verb printr-un adjectiv verbal (ca n exemplul al doilea) nu schimbă esența lucrurilor. Altfel spus, *ce* poate introduce o propoziție relativă determinativă sau calificativă (echivalent al unui adjectiv), nu şi una explicativă, care explică ceva în legătură cu substantivul înlocuit prin *ce* sau atrage atenția asupra celor exprimate în propoziția relativă ca avînd o importanță deosebită.

țiile sintactice. Această tendință apare, de obicei, la scriitori și publiciști care nu fac dovada unei bune cunoașteri a limbii noastre, mai ales sub aspectul ei popular, adică mai mult ori mai puțin autentic. Am impresia că folosirea abuzivă a lui *ce* izvorăște din dorința de a nu semăna cu felul de a vorbi al maselor, care, cum știm, preferă pe *care* chiar atunci cînd cuvîntul determinat de acesta este de genul neutru în sensul cel mai strict: *ceva*, *nimic* etc. (*ceva care nu s-a mai pomenit; nimic care să mă supere* etc.). Este un fel de hiperurbanism sintactic, care găsește un sprijin în nevoia, de ordin strict formal, de a evita repetarea prea deasă a lui *care* sau cacofonia.

Dau o serie de citate cu scopul de a arăta justețea punctului de vedere prezentat aici: *mai multe doamne ce s-au grăbit* să-l felicite; nu e *nimeni ce ar putea* s-o audă; *cu datele obișnuite ce le avem; un spectacol bun ce l-am dori* cît mai des; celui mai necontestat *poet* al nostru *ce fu Eminescu; ei ce se odihniseră* între timp; *Stanislavski ce* scurt, ras și cu chelie, *explica* doamnelor etc.[1]. La aceste citate culese din publicații anterioare lui 23 August 1944, se pot adăuga altele, tot așa de numeroase, din limba scrisă actuală. (Căci tendința de a folosi pe *ce* fără nici un discernămînt continuă să fie puternică.) De ex.: iată o *afirmație ce-i* nimerește în plin...; *exproprierile și încartiruirile ce sînt făcute* de statul actual; *chestiunile ce trebuie* să fie rezolvate (V. I. Lenin, *Statul și revoluția*, București 1946); un soi de *stafii omenești ce se rătăciseră* printre oameni; *pete* stacojii *ce nu mai ies* la spălat; *un glas catifelat ce ne pătrundea* tuturora-n inimi (M. Gorki, *Universitățile mele*); o *chemare ce multor scriitori li s-a părut stranie* (Geo Bogza, *Contemporanul*, 9 iulie 1954, p. 1) etc.[2].

Altă tendință a limbii contemporane care trebuie de asemenea combătută (chiar mai hotărît decît cea discutată pînă aici) este următoarea. Relativul *care*, cînd stă la genetiv și determină, în calitate de atribut, un substantiv următor, se acordă în gen și număr cu acesta în loc să se acorde cu substantivul (precedent) pe care-l reprezintă. Fenomenul este mult mai răspîndit decît pare a rezulta din textele scrise și se explică prin «atracție»: substantivul este, de obicei, mai aproape de relativ decît celălalt, și de aceea vorbitorul se simte înclinat să facă acordul cu cuvîntul mai apropiat, care, de altfel, aparține aceluiași grup sintactic cu relativul însuși[3]. Intervine, desigur, și influența construcțiilor în care relativul este adjectiv și, în această calitate, se acordă în mod

---

[1] Acest ultim exemplu arată foarte clar cît de mult se abate uzul aici în discuție de la normele adevărate ale limbii noastre și totodată ilustrează afirmația făcută mai sus cu privire la neputința lui *ce* de a introduce propoziții al căror predicat este despărțit de *ce* prin alte cuvinte.

[2] Cf. acum studiul *Concurența dintre pronumele relative care și ce* de Maria Iliescu (în *Studii de gramatică* I, p. 25 urm.), care ajunge la următoarea concluzie: «... *care* începe să înlocuiască vechiul relativ *ce*. Lucrul acesta are loc mai ales cînd relativul determină o ființă. *Ce* s-a menținut în deosebi în poezie. În general, folosirea lui în limba modernă e căutată, atunci cînd nu poate fi explicată de motive stilistice» (p. 33).

[3] Substantivul înlocuit prin *care* face parte din alt grup de cuvinte.

logic cu substantivul următor (*care tovarăș — a cărui tovarăș*; *care carte — a cărei cărți* etc).

Iată cîteva citate: *personaj a cărei apariție*; *clădire al cărui parter*; *forțe intraatomice a cărui mers*; *E. W. ale căror romane* etc.[1]. Cf. și un exemplu cu relativul în dativ: « Acest veșnic amorez... în *fabula* « Les deux Pigeons », *căruia* am împrumutat », unde dativul este cerut (contra regulii) de *împrumuta* (cu sensul n u de « a da cuiva cu împrumut », ci « de a lua cu împrumut »).

Care se întrebuințează, în construcții ca cele ce urmează, cu valoare de pronume nedefinit: *oamenii săriră buimaci, care dincotro*, crezînd că-i foc (Creangă); Fu'ga masa că-și gătea, Miei de piele că-i jupea, *Care prin frigări frigea, Care prin căldări fierbea* (Pop.); *vitele fugiră care pe cîmp, care în pădure*. Cf. și formula, devenită fixă, *care (mai) de care*: *se grăbea(u) care (mai) de care să apuce un loc mai bun*.

Un pronume relativ sinonim cu *cine* este *cel ce (ceea ce, cei ce, cele ce)*, care, cum vedem, este alcătuit din demonstrativul *cel* și relativul *ce*, așadar un fel de locuțiune pronominală. Sinonimia este desăvîrșită. Astfel, în loc de *cine muncește este răsplătit* putem spune, tot atît de bine și cu exact același înțeles, *cel ce muncește este răsplătit* (tot așa sub forma pluralului: *cei ce muncesc sînt răsplătiți*). Femininul, atît singular, cît și plural, are sens neutral: *ceea ce am aflat este foarte îmbucurător*; *cele ce s-au arătat* mai sus... În comparație cu *cine*, formula *cel ce* este mai concretă, datorită demonstrativului *cel*, care, în ciuda aparențelor, are aici valoare de pronume propriu-zis și prezintă, în plus, avantajul că dispune de forme pentru ambele genuri și numere.

§ 7. P r o n u m e l e n e d e f i n i t e (sau n e h o t ă r î t e). Sînt foarte numeroase, și aceasta, din cauza sensului lor vag. Din punctul de vedere al funcțiunii, aceste pronume sînt pronume personale, fiindcă arată în ce raport se găsește un obiect față de vorbire, față de subiectul vorbitor. Singura deosebire constă în faptul că nu precizează despre ce obiect anume este vorba: *el (ea)* se referă la un obiect cunoscut, care a fost amintit mai înainte, pe cînd *unul*, *altul*, *fiecare* etc. ne trimit la obiecte necunoscute. Formal, pronumele nedefinite se deosebesc de cele personale prin absența persoanelor I și a II-a. Obiectele necunoscute nu pot participa, nici măcar indirect (fiind, adică, de față), la dialog; dacă ar fi, într-un mod oarecare, parteneri ai dialogului, ar înceta de a mai fi necunoscute, și am vorbi despre ele folosindu-ne de pronume definite (personale sau demonstrative). Să vedem care sînt pronumele nedefinite ale limbii romîne contemporane și cum sînt ele folosite.

Un, *o*, plur. *unii*, *unele*, cu valoare adjectivală; *unul*, *una*, plur. *unii*, *unele*, cu valoare substantivală. Genitivul și dativul au aceleași desinențe ca la pronumele personale, demonstrative și relative, lucru firesc, întrucît avem a face

---

[1] Observăm că şi articolul genitival (*al*, *a* etc.) se conformează, cum nici nu-i posibil altfel, aceleiaşi reguli de acord greşite.

cu flexiunea pronominală, strict deosebită de cea nominală. Cînd funcționează ca pronume propriu-zis, genitiv-dativul primește de inența *a* la ambele genuri și numere: *(a) unuia*, *(a) uneia*, *(a) unora* (iarăși întocmai ca la unele pronume definite). Sub influența genitiv-dativului[1], *-a* apare, mai ales în vorbire, și la nominativ-acuzativ: *unia muncesc bine*, *alții mai puțin bine*.

Pluralul acestui pronume sună și *niște*, la amîndouă genurile: *am întîlnit niște prieteni; am cumpărat niște cărți literare*. Din punct de vedere strict formal, numai *unii*, *unele* trebuie socotite drept plurale ale lui *unul*, *una*, fiindcă numai ele au aceeași temă ca singularul. *Niște* provine din lat. *nescio-quid* «nu știu ce», ceea ce explică întrebuințarea lui și înaintea unui substantiv la singular, cînd acesta este un nume de materie: *niște carne*, *niște brînză* etc. Originea aici arătată a lui *niște* explică și un fapt de natură pur sintatică, și anume valoarea lui exclusiv adjectivală: «nu știu ce» cerea după el un substantiv, atunci cînd a încetat de a mai fi o propoziție (cum trebuie să fi fost la început de tot), pentru a se transforma într-un simplu cuvînt, cu sens nehotărît. Trebuie arătat apoi că *niște* funcționează și ca articol nedefinit, fără să putem spune vreodată, măcar cu o siguranță aproximativă, cînd este articol și cînd pronume (adică adjectiv) nedefinit. Această situație se datorește tot faptului că *niște* se întrebuințează numai adjectival. Dovadă în acest sens avem sing. *un*, *o*, care, din aceeași cauză (că însoțește totdeauna un substantiv), este echivoc, în sensul că nu știm niciodată dacă are valoare de articol sau de pronume (=adjectiv) nedefinit. În schimb, forma lui accentuată *unul*, *una*, care nu întovărășește niciodată un substantiv, nu dă loc la echivocuri sintactice, fiind totdeauna simțită și tratată ca pronume[2].

Niște își păstrează neschimbată forma nu numai de la un gen la altul și de la un număr la altul, ci și de la un caz la altul[3]. De aceea o construcție ca *urmașii niștor răufăcători* (dintr-o revistă de... lingvistică de pe vremuri!) este necorectă. Trebuie să spunem *urmașii a niște răufăcători* (ca la numerale[4]) sau, mai bine, chiar dacă sensul pare a nu fi exact același, *urmașii unor răufăcători*.

Unul, *una* apar în vorbirea și în scrisul oamenilor instruiți cu un determinant (adjectival sau substantival) după ele. Iată o serie de citate dintre multele care se pot găsi[5] prin publicațiile noastre: meritul principal e aici *unul de tehnică*; *căsnicia* lor va fi mereu *una tristă*; prima *mișcare* este *una de dezlănțuire*, *de revoltă*

---

[1] Poate, mai mult, a pronumelui demonstrativ *(aceşti — aceştia*, *acei — aceia)*. Uz nerecomandabil.

[2] Şi, sub influența ei, chiar pluralul *(unii*, *unele)*, deşi acesta apare cu aceeaşi formă atît ca adjectiv, cît şi ca pronume nedefinit.

[3] Faptul trebuie pus în legătură cu originea lui neutrală: prezența lui *quid*, pronume de genul neutru, devenit rom. *ce* invariabil, a făcut ca şi după transformarea lui *nescio-quid* în *nişte* să se mențină această particularitate, de natură morfologică.

[4] *Nişte* este un fel de numeral nedefinit, căci exprimă ideea de cantitate (mai ales cu substantivele nume de materie: *nişte carne* = o cantitate oarecare de carne).

[5] Poate, mai exact, se puteau găsi, cu ani în urmă.

etc. Determinantul poate fi și o propoziție întreagă (atributivă): *literatura* pe care o preconiza A. S. este *una ce trebuie să cuprindă*... Numai la singular și totdeauna precedat de verbul copulativ *a fi* se întrebuințează *unul*, *una* în felul arătat aici, ceea ce arată că, împreună cu determinantul respectiv, îndeplinește funcțiunea de predicat nominal. Avem a face cu imitarea unei construcții străine, probabil englezești (trecută, adesea, prin filieră franceză). Deși prezintă avantajul, de ordin pur stilistic, că evită repetarea substantivului pe care-l înlocuiește pronumele nedefinit (*meritul e aci unul de tehnică = meritul e aci un merit de tehnică*), această construcție nu poate fi recomandată, pentru motivul că nu este conformă cu regulile gramaticale ale limbii noastre.

Unul, *una* se întrebuințează foarte des, în vorbirea familiară și populară, cu nuanțe stilistice numeroase și variate mai mult ori mai puțin peiorative. Cînd vrem să ne arătăm disprețul față de cineva, punem înaintea numelui acest pronume cu forma lui articulată: *unul Georgescu*, *una Vasileasca* etc. (accentul principal pe *unul*, *una*, pentru că intenția noastră este să stăruim asupra anonimatului, adică a neînsemnătății individului respectiv)[1]. În *Na!*, *asta încă-i una* (Creangă), pronumele însemnează «belea, necaz», iar în (Cine ți-a vîrît în cap și una ca aceasta) *acela încă-i unul* (tot Creangă), are sensul de «mintos (în ironie), deștept, berechet». Chiar cînd înțelesul lui *unul*, *una* este vag, nuanța stilistică încă există. Aceasta se întîmplă mai ales cu femin. *una*, care, ca atîtea alte pronume romînești, are deseori înțeles neutral. De ex.: *Știi una moș Luca*?; *știu una și bună* (ambele din Creangă)[2]. Aici *una* stă, după caz, pentru «o vorbă», «un lucru», «belea» etc. Altă dată înlocuiește pe «o palmă», «o lovitură»: *i-am dat una* (să mă țină minte); *cînd ți-oi da una!* sau pentru «o vorbă (urîtă, tare etc.)»: *acuși îți spui una!*

Strîns legat de *un(ul)*, *una* etc., prin sensul opus și corelativ cu al acestuia, este *alt(ul)*, *altă(-a)*, *alți(i)*, *alte(le)*. Formele nearticulate au valoare adjectivală, cele articulate, valoare substantivală. Flexiunea lui *alt(ul)* etc. este identică cu al lui *un(ul)* etc. (și în ce privește apariția lui *-a* la genitiv-dativ, cînd funcționează ca pronume propriu-zis). După modelul limbii franceze și al celei germane, *alt(ul)* etc., apar, în limba scrisă și în vorbirea oamenilor influențați de ea, cu adjectivul nedefinit *un*, *o* înainte (numai la singular). Deși imitată după limbi străine, această formulă sintactică nu trebuie condamnată, pentru că ajută la nuanțarea sensului pronumelui în discuție: *alt om* (sau *altul*) însemnează «al doilea din doi (necunoscuți)», *un alt om (un altul)* presupune existența a mai mulți (decît doi) oameni, distribuiți în două grupe: una alcătuită din unul singur (*unul*), a doua din toți ceilalți împreună, așa că *un alt om* indică pe unul dintre toți aceștia (care poate fi și al doilea față de «unul», adică față

---

[1] Cf. și *unul mare și spătos*, unde pronumele exprimă tot o nuanță peiorativă, ceva mai slabă totuși: apariția lui *unul* în loc de *un om (un bărbat* etc.) arată dispreț.

[2] Și plur. fem. se întrebuințează cu sensul aici în discuție, dar fără nuanță afectivă: *n-are nici de unele, bietul om!*

de primul, dar și al treilea, al patrulea etc.). Altfel spus, *un alt(ul)* este mai nedefinit decît *alt(ul)*, și aceasta, din cauza lui *un*, el însuși nedefinit. Declinarea lui *alt* precedat de *un* diferă de a lui *alt* singur la genitiv-dativ, în sensul că primește dezinența respectivă numai la feminin singular: *(a) unei alte țări*, dar *(a) unui alt oraș, (a) unor alți tovarăși, (a) unor alte țări*. Explicația acestei deosebiri e ușor de dat: precedat de *un*, *o*, nedefinitivul *alt* se supune regulilor de declinare a adjectivelor, care știm că (la fel, de altmintrelea, cu substantivele) își schimbă forma numai la genitiv-dativul feminin singular. Nu vom spune, deci, niciodată *(a) unui altui oraș, (a) unor altor țări* etc., cum spun și chiar scriu unii oameni necunoscători ai gramaticii limbii noastre.

Folosit singur, *alt(ul)* mai arată și transformarea totală a unui obiect: *după 23 August 1944, Romînia a început să fie altă țară* (=... o țară nouă). Acest sens nu-l poate exprima *un alt*, dacă este utilizat în mod just. Un motiv mai mult pentru încetățenirea lui *un alt*, care ajută, într-un caz ca acesta, la evitarea unor eventuale confuzii.

Deseori *alt* apare fără necesitate: *scrise de el și de alți colaboratori* ai lui; secondat de mai mulți *profesori universitari, generali și alți scriitori* etc. Astfel de construcții, care trebuie condamnate, se datoresc unor contaminații, caracteristice pentru semidocți:... *de el și alții* + *de el și colaboratorii lui*; ... *profesori, generali și scriitori* + *profesori, generali și alți oameni*.

Cînd subiectul vorbitor vrea să insiste asupra lui *alt* (să-i dea sensul de «diferit»), îl pune după substantiv: *mergem acum printr-un oraș altul*. Această construcție, imitată după limba franceză, deși, teoretic, se justifică, întrucît spune altceva decît mergem *prin alt oraș* (citatul însemnează «un oraș s c h i m b a t ca înfățișare, ca atmosferă»), nu poate prinde, din cauză că sistemul gramatical romînesc nu îngăduie așezarea după substantiv a unui pronume transformat, ca sens lexical, în adjectiv[1].

La fel cu *unul, una*, și *altul, alta* se întrebuințează în vorbirea familiară și în cea populară, iar sub influența acestora, chiar în limba literară, cu valori stilistice. Să ne închipuim, de pildă, că în cursul unei discuții punctul nostru de vedere a fost combătut cu argumente slabe, neserioase etc. și că, după aceasta, intervine un participant cu argumente și mai slabe: nemulțumirea, iritarea etc. ni le exprimăm exclamînd *altul!* (adică «alt ignorant, alt caraghios etc.»). Tot așa, cînd sîntem surprinși neplăcut de o veste, de o întîmplare etc., spunem *alta!* (=altă comedie, altă năzbîtie etc.). Iată și citate: *Acuma vine alta la rînd* (Creangă); *n-apuc bine a scăpa din una și dau peste alta* (Idem)[2]. Cf. și *vezi*

---

[1] De altfel în citatul reprodus aici *altul* continuă a fi pronume, cum arată forma lui articulată, precum și sintaxa frazei: ...*printr-un oraș altul* este o construcție eliptică (stă pentru *printr-un oraș care era altul*).

[2] În citatul al doilea apar ambele pronume nedefinite de care ne ocupăm aici, ca corelative unul față de celălalt. Cf. și formula *pînă una alta*, foarte răspîndită, mai cu seamă în vorbirea populară. De adăugat *(a vorbi, a povesti* etc.) *de una, de alta*.

de altul! « pleacă » (adică « du-te și spune altuia fleacuri, povești etc., de acestea »).

Nimeni, provenit din lat. *nemo*, *neminis*, s-a asimilat, în ce privește flexiunea, cu toate celelalte pronume, primind la genitiv-dativ dezidența *-ui*, căreia i se adaugă, iarăși după modelul altor pronume, un *a*, fără să fie necesar, întrucît *nimeni* are totdeauna valoare substantivală și prin urmare nevoia de a distinge pronumele propriu-zis de adjectivul corespunzător nu se simte. De aceea forma cu *-a* (care apare și la nominativ-acuzativ) trebuie evitată cel puțin în limba literară.

Lui *nimeni*, înlocuitor al numelor de ființe (umane), îi corespunde (ca sens negativ) *nimic*, care stă în locul unui nume de lucru (sau este echivalentul negativ al unui asemenea nume). E format de la subst. *mică* « fărîmitură » (păstrat numai în izolări: *pe mică pe ceas*; *l-a făcut mici și (s)fărîme)* și *ni* (< *ne* < lat. *nec.)*. Forma originară a fost *nimică (*și *nemică)*, pe care o mai întrebuințăm în vorbire (cîteodată și în scris), mai cu seamă sub forma « articulată » *nimica*. Se combină adesea cu *alta (nimic alta)* și cu *toată (nimica toată)*. Ultimul apare și cu *o* înainte *(o nimica toată)*, datorită faptului că *nimica* este simțit ca substantiv.

Opuse lui *nimeni* și *nimic* sînt *cineva* și *ceva*, formate de la *cine*, respectiv *ce*, și *va*, pers. III sing. a lui *a vrea*. În ce privește flexiunea, precum și întrebuințarea, aceste două pronume se conformează regulilor cărora li se supun *cine* și *ce*. *Ceva* apare și cu valoare adjectivală (la fel cu *ce* de altmintrelea) înaintea numelor de materii: *ceva carne*, *ceva pămînt* etc. și înaintea multor substantive la plural: *ceva cărți*, *ceva oameni* etc.[1]. Cu *va* se combină și al treilea dintre pronumele interogative, dînd naștere lui *careva*, deosebit de *cineva* în același fel ca interogativul *care* de *cine*, cum se poate vedea din construcția *mă va ajuta careva dintre tovarăși* pusă alături de *mă va ajuta cineva*. Spre deosebire de *care*, compusul *careva* are o singură formă pentru toate cazurile (aș putea adăuga, și pentru ambele genuri și numere, dacă ar interveni aceste categorii gramaticale în existența lui). Se mai deosebește de *care* și prin faptul că are totdeauna valoare pronominală. Această particularitate îl apropie de *cineva*, cu care poate fi înlocuit (și chiar atunci cînd ar trebui să apară la genitiv-dativ, cazuri pentru care nu are forme: *mă va ajuta careva dintre tovarăși* devine, dacă înlocuim verbul *ajuta* prin subst. *ajutor*, *voi avea ajutorul cuiva dintre tovarăși)*[2].

Cineva, *careva* și *ceva* se compun cu *alt*, dînd naștere lui *altcineva*, *altcareva* și *altceva*, care însemnează același lucru ca pronumele de bază plus nuanța de

---

[1] Și cu unele substantive la singular, dacă au sens colectiv: *ceva lume*, *ceva public* etc. (de ex.: *a fost ceva lume la meci?*; *crezi că va fi ceva public la conferința de mîine?)*. Antonimul *nimic* apare de asemenea cîteodată cu un substantiv după el: *n-are nimica merinde la dînsul* (Creangă).

[2] Cf. și *mă va ajuta cineva dintre tovarăși*, alături de *mă va ajuta careva dintre tovarăși*, ambele construcții nu numai posibile, ci și reale, ceea ce dovedește că deosebirea dintre *cineva* și *careva* este neînsemnată.

« altul dintre doi sau mai mulți ». *Altcineva* și *altceva* au și variante cu *altă* (în loc de *alt*): *altăcineva* și *altăceva*, dar numai în vorbirea familiară și, mai ales, în cea populară. Limba literară le evită și trebuie să le evite. *Altcineva* și, în deosebi, *altcareva* se întrebuințează destul de rar, în schimb *altceva* este foarte răspîndit.

Interogativele *cine*, *care* și *ce* se combină și cu alte forme verbale pentru a deveni pronume nedefinite. Prezentăm, mai întîi, pe ale lui *a vrea*, ca să facem legătura directă cu *cineva* etc., a căror parte finală este, cum am spus, pers. III-a sing. de la indicativul prezent al acestui verb. Ele sînt numeroase, deși greu sau chiar imposibil de recunoscut pentru vorbitori.

Oarecine, *oarecare* și *oarece* au, în prima lor parte, pe continuatorul lat. **volet* (pers. III sing. a lui **volere*, care a luat locul, în latina tîrzie, lui *velle*, sub influența unor forme ca *volebam*, *volui*, *volens)*, păstrat, sub această formă, numai în adv. *oare* și în pronumele de care ne ocupăm aici. *Oricine*, *oricare* și *orice* sînt compuse din pronumele interogative și *ori*, pers. II sing. a aceluiași verb, sub forma (neatestată, dar reală) **volis* (pentru **voles*, cu *-i-*, semnul caracteristic al pers. II sing. de la multe moduri și timpuri). Din aceeași persoană, cu aspect puțin schimbat *(*velis)*[1], a rezultat *veri*, care apare în *vericine*, *vericare* și *verice*, ieșite astăzi din uz. Toate aceste pronume au (ori au avut) variante cu *-și-*: *oareșicine*, *oareșicare*, *oareșice*; *orișicine*, *orișicare*, *orișice ; verișcine*, *verișcare*, *verișice*, dintre care vii sînt *orișicine*, *orișicare*, *orișice* și, mai puțin, *oareșicare*. Apariția lui *și*, care este adv. *și* « deasemenea », se explică prin nevoia vorbitorilor de a întări sensul generalizator al acestor pronume, care, tocmai pentrucă-s nedefinite, includ în conținutul lor toate obiectele: *oricine* însemnează, etimologic vorbind, « cine vrei », adică toată lumea (minus pers. I și II, partenerii dialogului); cu *orișicine* insistăm în mod special asupra acestui înțeles general pe care îl are pronumele. La *orișicine* etc., *-și* se păstrează cu *i* silabic, la *oareșicare* etc. are un *i* semivocalic, care în multe graiuri regionale nu se mai pronunță (iar în altele, precum și în limba literară s-a redus la o simplă înmuiere a lui *ș*).

Toate aceste compuse cu *cine*, *care* și *ce* se comportă, în ce privește flexiunea și sensul special pe care îl are fiecare, la fel cu relativele corespunzătoare, *oare-*, *ori-* și *veri-* repetîndu-se, fără nici o modificare, la toate formele. Trebuie arătat că la cele cu *ori-* rostirea și scrierea lui *-i* sînt obligatorii, nu numai din punctul de vedere al limbii literare[2]. Valoarea lor este atît adjectivală, cît și substantivală, afară de cele formate cu *cine*, care se întrebuințează totdeauna

---

[1] Nu trebuie să ne surprindă numărul mare de forme (chiar dacă nu sînt atestate) la un verb atît de des întrebuințat şi cu atîtea funcțiuni şi nuanțe ca acesta. Tot aşa nu trebuie să ne mire faptul că din aceeaşi formă latinească *(*volet)* au rezultat şi *oare* şi *va* (şi *vrea)*. După unii lingvişti, **velis* e pers. II sing. de la conjunctivul prezent.

[2] Amintesc acest detaliu, pentru motivul că, din cauza reducerii lui *-i* la o simplă înmuiere a ui *r* precedent, vorbitorii sînt înclinați să rostească şi chiar să scrie *orcine* etc. (nu numai cînd graiul or local a pierdut cu totul pe *-i-)*.

numai ca substantive (adică singure). Vorbirea familiară și cea populară separă adesea elementele alcătuitoare ale lui *oricine*, *oricare*, *orice*, intercalînd între ele, de obicei, prepoziția care ar trebui să preceadă pronumele (urmat, eventual, de un substantiv): *ori la cine te-ai duce*; *ori pe care îl vei întîlni* etc. Această « analiză » este pricinuită de nevoia vorbitorilor de a mări expresivitatea pronumelui, în felul arătat mai sus, unde am explicat folosirea lui *-și-*: tratarea lui *ori-* ca un cuvînt oarecum independent contribuie, într-adevăr, la întărirea sensului generalizator al pronumelui respectiv, mai ales că *ori-* capătă, în această ipoteză, un accent puternic. Fenomenul apare și în limba scrisă: *ori sub ce pecetie s-ar înfățișa; ori în care formă; ori la ce pagină veți deschide* etc., dar trebuie evitat.

Ar mai fi de spus că, în unele graiuri populare, *oarece* cunoaște forme diminutivale: *oarecică*, *oricică* (fem.), *orecel*, *oricel* (masc.), care sînt întrebuințate cu valoare de substantive propriu-zise (cum arată prezența articolului nedefinit înaintea lor) și însemnează « un lucru mic, lucrușor, ceva ». *Oarecare* poate fi și el precedat de *un*, căpătînd astfel sens pur substantival, dacă nu însoțesc un substantiv: *un oarecare* însemnează « un necunoscut, un anonim » (indiferent dacă vorbitorul cunoaște persoana respectivă sau numai o prezintă astfel, cu intenții depreciative). Mult mai des *un oarecare* se întrebuințează cu un substantiv (de obicei, un nume propriu) după el: *un oarecare tovarăș*, *un oarecare Ionescu* etc., fără să putem spune că ar avea valoare adjectivală (dovadă, ușoara pauză care se face între pronume și substantiv și, în primul rînd, faptul că pronumele este accentuat). *Oarecare* poate sta, în aceleași condiții, și după un substantiv: *un tovarăș oarecare*, *un Ionescu oarecare*, cu o nuanță semantică diferită (în cazul numelor proprii, sensul depreciativ este evident)[1].

Deși *ce* poate sta și înaintea unui substantiv la plural (*ce cărți sînt acestea*?; *nu știu ce oameni au venit*), compusul lui, nedefinitul *orice*, este nepotrivit și, deci, nerecomandabil cu un substantiv la plural după el. Să nu spunem și să nu scriem: *orice sforțări de artă*...; *orice mijloace sînt bune*; *vedea posibile orice monstruozități* etc. Pretutindeni în astfel de cazuri trebuie preferat singularul: *orice sforțare de artă*; *orice mijloc este bun* etc. sau, dacă punem pluralul, urmează să înlocuim pe *orice* prin *toate*: *toate sforțările de artă*; *toate mijloacele sînt bune* etc. De altfel tocmai această sinonimie între *orice* + subst. sing. și *toate* + subst. plur. explică apariția lui *orice* + subst. plur. (ca produs al unei contaminații între ambele construcții).

Cine, *care* și *ce* se combină și cu *fie-* (pers. III sing. a prezentului conjunctiv de la verbul *a fi*): *fiecine*, *fiecare*, *fiece* (cu variantele *fieșicine*, *fieșicare*, *fieșice*; *fieștecine*, *fieștecare*, *fieștece*; *fietecine*, *fietecare*, *fietece*; *fitecine*, *fitecare*, *fitece*). Ce-am spus despre *oarecine* și toate celelalte compuse discutate aici mai sus este valabil,

---

[1] Cf. și cu privire la lucruri: se uită scîrbit... *la mobilele oarecari* și la perdelele ieftine (Petru Dumitriu, în *Gazeta Literară*, 22 dec. 1955, p. 7).

în linii mari, și pentru *fiecine* etc. Au nevoie de explicații variantele cu *-te-*, care nu apare la alte pronume. După *Dicț. Acad.*, acest *te* ar avea la bază pe *ce* din *fieșice* (pronunțat *te*, prin disimilație la *și* precedent, întocmai ca în *mușce*+*muște*, *romînesçe* > *romînește* etc.[1]), după Tiktin, *Dicț. rom.-german*, ar putea fi același cu *te* din *fi(e)tecine* etc., despre care spune că-i obscur. Cred că a doua explicație trebuie preferată, pentru că nu văd cum *fieșice*, devenit *fiește*, s-a putut combina cu *cine* și *care*, odată ce existau pronume nedefinite formate de la aceste interogative cu *fie(și)*. Căci, dacă presupunem că s-a creat încă de la început un *fieșice*, trebuie să admitem că tot de la început s-au format și *fieșicine*, *fieșicare*. Cît despre *te*, I.-A. Candrea, *Dicționar enciclopedic ilustrat «Cartea Romînească»* îl consideră, la fel cu *te* din *dară-mi-te*, *pasă-mi-te*, ca un împrumut bulgăresc. Indiferent însă de originea acestui *te*, el s-a putut combina cu *fie* și *cine*, *care*, *ce*, pentru a întări sensul nedefinitelor *fiecine*, *fiecare*, *fiece*. În această ipoteză, *fieștecine* etc. s-au născut prin contaminarea lui *fieșicine* etc. cu *fietecine* etc., provocată tot de nevoia subiectelor vorbitoare de a mări expresivitatea pronumelor în discuție.

Cele mai multe dintre variantele amintite aici au ieșit din uz sau se întrebuințează (parțial) numai în unele graiuri populare. Circulă curent atît în vorbire, cît și în scris, *fiecare*, cu valoare adjectivală și substantivală, apoi, mult mai rar, numai ca adjectiv, aproape exclusiv în limba scrisă, *fiece*. Iată cîteva citate pentru acesta din urmă: *În fiece amurg*, în cele mai mari și în cele mai mici orașe... (Geo Bogza); *fiece carte a lui H. M.; fiece fapt*, *fiece dată; îi raportează fiece corupție*, *fiece chef*. Uzul, răspîndit, pe cît se pare, numai la vorbitori de graiuri muntenești, nu este recomandabil, cum rezultă clar din exemplele date Între *fiecare* și *fiece* nu există o sinonimie perfectă (exact ca în cazul lui *oricare* și *orice) :* sensul generalizator este mai accentuat la *fiece* decît la *fiecare*, foarte probabil din cauza naturii neutrale a lui *ce*, care-l apropie de *orice (fiece lucru* poate fi înlocuit mai ușor prin *orice lucru* decît prin *fiecare lucru)*[2]. Vorbirea populară și cea familiară din multe regiuni ale țării folosesc destul de des pe *fieștecare* (mai puțin pe *fieștecine* și *fieștece)*, care nu apar în scris (decît atunci cînd autorul unei opere literare pune pe eroi să vorbească potrivit condiției lor sociale). *Fietecine*, *fitecare* și *fitece*, dat fiind caracterul lor arhaic și «popular», pot fi folosite cu scopuri stilistice. N-am găsit exemple în limba scrisă (ceea ce nu înseamnă de loc că ele n-ar exista), în schimb, am auzit adesea (în vorbirea familiară din orașul Buzău) fraze ca acestea: *Cutare nu-i un fitecine; parcă N. se mulțumește cu fitece lucru*? etc., toate ironice sau glumețe.

Pronumele nedefinite formate cu *fie(ș,-te)-* se întrebuințează numai la singular, tot așa cele cu *ori(și)-*.

---

[1] Explicația fonetică este a mea.

[2] *Fiecare* este sinonimul perfect al lui *oricine* în următoarele construcții: Așa vorbește de blînd și *primește cu bunătate pe fiecare* (Creangă); și, la dreptul vorbind, nu ești numai așa, *o vacă de muls pentru fiecare* (Idem).

Fiindcă sîntem la formele compuse, este logic să epuizăm acest capitol. *Un(ul)* și *una* se combină pe de o parte cu *vre-: vreun(ul)*, *vreo*, *vreuna*, pe de alta cu *nici: nici un(ul)*, *nici o*, *nici una*. *Vre-* este lat. *vere* (adverbul corespunzător adj. *verus* « adevărat »), care a servit ca element de compoziție pentru urmașii lat. *unus* și în limba italiană. *Vreun(ul)* etc. însemnează acelaș lucru ca *un(ul)* etc., cu deosebirea că exprimă mai bine decît acestea sensul nedefinit. Au și forme de plural: *vreunii*, *vreunele*, rar întrebuințate, chiar în limba mai veche. Cu valoare adjectivală, ele însoțesc (la singular) substantive care arată cantitatea unui obiect și au sensul de « aproximativ »: *vreun metru*, *vreo săptămînă* etc. De la astfel de construcții s-a întins (numai *vreo*) la numerale, pentru a exprima aceeași idee de « aproximație »: *vreo doi*, *vreo zece* etc., și la pronumele nedefinit *unul*, *una*: *vreo unul*, *vreo una*, care însemnează exact același lucru ca *vreunul*, *vreuna*. Vorbirea familiară și cea populară cunosc și aspecte fără *e* ale acestor pronume (*vrunul*, *vruna*, care apar cînd și cînd chiar în limba scrisă) și fără *re*: *v-un(ul)*, *v-o*, *v-una*, iar unele graiuri au prefăcut pe *v-* în *f-*: *freun(ul)*, *frun(ul)*, *fun(ul)*[1] etc.

Nici un(ul) etc. neagă pe *un(ul)* etc. și apar numai la singular. După cum *oricine* etc. pot fi analizate în elementele lor alcătuitoare (vezi aici mai sus), tot așa se întîmplă cu *nici un(ul)* etc. De pildă (citate din diverse publicații): *nici pe unul dintr-înșii*; *nici într-un caz*; nu-i place să se lase stăpînit *nici de una din aceste tendințe*. Astfel de construcții, curente în vorbirea familiară și populară, trebuie evitate în limba scrisă. Ele se explică, la fel cu *ori la ce pagină* etc., din nevoia de expresivitate, care este mai bine satisfăcută prin separarea lui *nici* de *unul* etc., și pentru un motiv asemănător, acela că *nici* există ca conjuncție disjunctivă. Trebuie să deosebim pe *nici un(ul)* etc., rezultat din analiza lui *niciun(ul)* etc. în felul arătat aici, de *nici un* dintr-o construcție ca aceasta: *Hogaș n-a fost nici un primitiv*, *nici un modern*, unde *un* merge ca articol (sau, dacă vreți, ca adjectiv) nedefinit cu substantivul următor, pe cînd *nici* este conjuncție disjunctivă negativă, independentă de ceea ce urmează după ea[2]. Cred că tot așa trebuie interpretată formula populară *n-avem nici de unele* « sîntem foarte săraci », unde *nici* e conjuncție, iar *de unele* o construcție partitivă, cerută de *avem*, ca în *n-avem de mîncare*, *de îmbrăcăminte* etc. (*unele* « rezumă » lucrurile pe care nu le are vorbitorul).

Nici un și *nici o* pot apărea și înaintea unui nume propriu, cu o valoare stilistică foarte precisă, datorită faptului că, în mod obișnuit, ele însoțesc, cum este și logic, de altfel, numai substantive comune. De pildă: — *Cine-i acolo*? *A venit Ion*? — *Care Ion*? *Nu-i nici un Ion. E Gheorghe*. Cel așteptat era altul decît cel care a venit, deci contrariere și nemulțumire din partea vorbitorului,

---

[1] I.-A. Candrea, *op. cit.* crede că în *freun(ul)* etc. am putea avea lat. *fere* « aproape ». Nu mi se pare acceptabilă această explicație.

[2] De aceea nu consider potrivită scrierea *nici un* (pentru *niciun*) recomandată de *Micul dicționar ortografic*.

care și le manifestă prin transformarea numelui propriu într-un nume comun și prin determinarea lui cu ajutorul lui *nici un*, ca și cum ar fi fost așteptați « mai mulți Ioni » și n-a venit nici unul dintre ei. Găsim și în limba scrisă acest uz, specific familiar și popular: *Cine e Lică, pretinsa lor rudă? Nory nu știe de nici o rudă, de nici un Lică*[1]. Punerea alături în acest citat a numelui propriu de unul comun, după ce ele au fost legate unul de altul într-o propoziție precedentă, arată cum se poate ajunge la astfel de construcții, care găsesc un sprijin mai ales în faptul că numele proprii pot primi pe *un*, *o* înaintea lor (tot ca rezultat al transformării lor stilistice în nume comune): Nu-ți lungi nasul, să nu-ți dau eu *o Francescă Bertini și un Dromichet*, de n-ai să-i poți duce (Cezar Petrescu).

Atît *vreun(ul)* etc., cît și *nici un(ul)* etc. se comportă, în ce privește flexiunea, întocmai ca *un(ul)* etc., care le stau la bază.

Pronume nedefinite compuse mai sînt: *ori(și)cît*, cu forme pentru ambele genuri și numere, *neștine*, *niscare(va)* și *niscai(va)*, primul totdeauna la singular, celelalte două de obicei la plural[2]. *Oricît* etc. sînt formate, la fel cu *oricine* etc., de la interogativul *cît* și, datorită acestui fapt, au sens cantitativ, adică se întrebuințează cu și se referă la substantive care exprimă obiecte apte de a fi cîntărite, măsurate etc. (asta numai la singular, căci la plural toate substantivele îndeplinesc această condiție).

Toate celelalte trei pronume au, în prima lor parte, variante ale continuatorului lat. *nescio* (> *niș-*, *nis-*, mai vechi *neș-*, *nes-*), modificat destul de profund, din cauza combinării lui cu pronumele următor *(cine* și *care)*. *Niscai* a rezultat din *niscari*, plur. lui *niscare*. Este, în special sub forma *niscaiva*, cel mai des întrebuințat astăzi, totdeauna împreună cu un substantiv, care, cînd este un nume de materie, poate sta și la singular: *niscaiva tovarăși; niscaiva cărți; niscaiva pîine* etc.

Alte pronume nedefinite sînt *tot*, *cutare* și *atît*. Primul dintre acestea are valoare de pronume nedefinit la plural: *toți oamenii sînt muritori; toate sarcinile trebuie îndeplinite; vom fi prezenți toți la 1 Mai* etc. Cînd stă la singular, are această valoare (ca adjectiv, nu ca pronume propriu-zis) numai în construcții de felul lui *tot omul trebuie să muncească; toată pasărea pe limba ei piere*, unde este sinonim cu *fiecare*[3]. Întrebuințat singur, sub forma masculinului singular, îndeplinește funcțiunea unui pronume nedefinit de genul neutru (se opune semantic lui *nimic) : am făcut tot* (ce trebuia). Se declină numai la plural (genitiv-dativul *tuturor*[4] primește, la fel cu al altor pronume, dezinența *a*, cînd apare singur, fără un substantiv pe lîngă el, dar tendința limbii literare actuale merge

---

[1] Cf. și *Nu e vorba de nici un el și nici o ea*, unde pronumele personale au o valoare asemănătoare cu a unui nume propriu.

[2] Chiar în limba veche apar, judecînd după citatele date de Tiktin, foarte rar la singular.

[3] În *tot orașul participă la miting*; *toată studențimea se pregătește pentru examene* etc., înseamnează « întreg » și-i adjectiv de cantitate.

[4] Munt. *tutulor* este dilaectal și trebuie evitat în limba literară.

spre înlăturarea lui -*a)* se articulează numai la singular, dacă are sens neutral *(totul se mişcă în lume)*. Excepţiile la această regulă sînt puţine, şi anume: formula (învechită) *cu totului tot*, unde este declinat singularul, şi grupul sintactic actual *cu toţii (cu toatele)*, unde apare articulată forma de plural. Prezenţa articolului în construcţii ca: desconsidera *totul ce aparţinea* lumii vechi; am făcut *totul ce a stat* în puterile mele etc. constituie o greşală.

Cutare desemnează un obiect al cărui nume nu-l ştim sau nu vrem să-l spunem: *a sosit cutare; se povesteşte despre cutare eveniment; trebue cumpărate cutare lucruri* etc. Flexiunea acestui pronume este identică cu a lui *care*, pe care-l urmează şi ca funcţiune, întrucît, cum rezultă din exemplele date, se întrebuinţează şi adjectival şi substantival. Folosirea pluralului este foarte rară. Vorbirea familiară şi populară din Muntenia cunoaşte forme diminutivale (uneori cu nuanţă depreciativă) de la acest pronume: *cutărică* şi *cutăriţă*.

Atît este corelativul lui *cît* şi totodată răspuns la întrebarea pusă cu acesta (cînd serveşte ca interogativ). Urmează de aici că are sens cantitativ: arată un număr nedefinit de obiecte sau o cantitate nedefinită dintr-o materie. Are valoare şi de adjectiv şi de substantiv, iar în ce priveşte flexiunea, posedă forme pentru ambele genuri şi numere, dar se declină numai la plural: *atît (public)*, *atîta (lume)*, *atîţi (tovarăşi)*, *atîtea (cărţi)*, *atîţia*, *atîtea;* gen. -dativ *atîtor* (pentru ambele valori). Trebuie evitate formula *atîţia oameni* (corect *atîţi oameni; atîţia* e pronume propriu-zis) şi regionalul *aţîţi(a) (t > ţ* prin asimilaţie la *ţ* următor). Fem. *atîta*, cu sens neutral, apare şi ca diminutiv: *atîtica*.

În condiţii sintactice determinate au valoare de pronume nedefinite cîteva adjective, al căror sens se pretează la această transformare morfologică. Ele sînt *anumit*, *diferit*, *divers*, *felurit*. Ultimele trei pot fi întrebuinţate ca pronume nedefinite numai la plural: *diferiţi tovarăşi se lasă greu la muncă; mi-am procurat diverse publicaţii sovietice; trebuie să ne ostenim în felurite chipuri pentru îndeplinirea sarcinilor*. Din aceste exemple se vede că cuvintele în discuţie apar împreună cu un substantiv (au, deci, valoare adjectivală) şi stau înaintea substantivului. Ambele condiţii sînt obligatorii pentru ca ele să poată deveni pronume nedefinite. Puse în urma substantivului, aceste cuvinte sînt adjective propriu-zise şi au sensul lor lexical obişnuit, iar singure, fără un substantiv pe lîngă ele, nu pot fi întrebuinţate niciodată, indiferent de valoarea pe care ar avea-o. În privinţa flexiunii este de observat, la *diferit* (nu şi la celelalte două), tendinţa de a-şi adapta forma de genitiv-dativ la aceea a pronumelor: se spune, poate chiar se şi scrie, *atitudinea diferitor tovarăşi lasă de dorit* (în loc de *atitudinea diferiţilor tovarăşi*...). Fenomenul se explică logic: asemănarea de conţinut tinde să ducă la o asemănare de formă. Deocamdată nu putem accepta această inovaţie, de altfel puţin răspîndită.

Anumit are o situaţie specială, în sensul că poate fi folosit ca pronume (= adjectiv) nedefinit şi atunci cînd stă după substantivul pe care-l determină. Între *anumite întîmplări din viaţa noastră* şi *întîmplări anumite din viaţa noastră*

nu există, se pare, nici o deosebire (afară de aceea că se preferă prima construcţie, cu adjectivul pus înaintea substantivului). Alt fapt specific pentru *anumit* este că apare și la singular cu sens de pronume nedefinit, precedat totdeauna de *un*, *o*: *un anumit fel de a lucra; o anumită problemă de ideologie politică* etc. Și sub forma singularului poate sta acest cuvînt după substantiv, fără să i se schimbe înțelesul: *un fel anumit de a lucra; o problemă anumită de ideologie politică*. Observația făcută mai sus cu privire la flexiunea lui *diferit* este valabilă și aici, cu deosebirea că *anumit* n-are la genitiv-dativ plural altă desinență decît pe cea pur pronominală: *atitudinea anumitor tovarăși; înțelegerea anumitor probleme* (nu *atitudinea anumiților tovarăși*, sau *înțelegerea anumitelor probleme*). Și acest amănunt dovedește că *anumit* este un pronume nedefinit în sens strict.

Sinonim cu el și totodată înrudit ca origine este *anume*, care-i stă, de altfel, la bază și-l poate înlocui fără nici o dificultate: *un anume fel de a lucra* (și *un fel anume de a lucra*); *o anume problemă de ideologie politică; atitudinea unor anume tovarăși* etc. Constatăm că *anume* nu-și schimbă forma nici după gen, nici după număr, și aceasta, din cauză că de felul lui este adverb (locuțiune adverbială, la origine: *a + nume*), și se întrebuințează foarte des (mult mai des) cu această valoare. Mai observăm că *anume* apare însoțit de pronumele nedefinit (adjectival) *un*, *o* la ambele numere, nu numai la singular[1]. Faptul se datorește tot originii lui adverbiale.

Cap. IX: Verbul [2]

§ 1. Generalități. Este partea de vorbire care exprimă, privite ca procese, acțiunea, starea sau existența obiectelor [3]. Datorită acestui conținut, care nu seamănă cu al nici uneia dintre părțile de vorbire studiate pînă aici, verbul are anumite caracteristici formale, necunoscute altor părți de vorbire, ocupînd astfel un loc absolut aparte în cadrul morfologiei.

Prin natura lor, verbele sînt cuvinte concrete, au, adică, un conținut concret, la fel cu al substantivelor, care exprimă noțiuni (în sens strict: ființe și lucruri), al adjectivelor, care exprimă însușiri, etc. Există însă verbe (foarte puține), care, în anumite condiții, au un înțeles abstract. Cel mai obișnuit este *a fi*, care, într-o propoziție ca *tovarășul N. este vrednic*, îndeplinește o funcțiune asemănătoare cu a unei prepoziții sau a unei conjuncții, căci servește drept element de legătură între două părți de propoziție (*tovarășul*, subiect,

---

[1] La plural, numai genitiv-dativul.

[2] O cercetare exhaustivă a problemelor puse de verbul romînesc a întreprins, acum de curînd, cu rezultate remarcabile, lingvistul suedez Alf Lombard în opera sa *Le verbe roumain. Etude morphologique*, 2 volume, Lund 1954—1955.

[3] Ideea de acțiune etc. o exprimă și numeroase substantive (derivate de la verbe sau aparținînd familiei unui verb), de ex. *fugă*, *muncă*, *suferință* etc., dar acțiunea este considerată, în acest caz, separată de obiectul care o săvîrșește. Lipsește, așadar, ideea de « proces », de « desfășurare ».

și *vrednic*, predicat). Și în propoziții de felul acesta: *cursurile sînt terminate*, *lucrarea este făcută* etc., verbul *a fi* are înțeles abstract (în ce privește conținutul lui lexical), întrucît joacă rolul unui instrument gramatical (ajută forma specială a verbelor *a termina* și *a face* să funcționeze ca predicat propriu-zis al propoziției). În primul caz, *a fi* este c o p u l a t i v, în al doilea, a u x i l i a r. Acest verb are însă și un înțeles concret: în propoziții ca *în biblioteca noastră sînt multe cărți prețioase; în podul casei sînt șobolani*, *sînt* însemnează « există, trăiesc etc. ».

Altă împărțire a verbelor se poate face din punctul de vedere al felului cum se exercită acțiunea respectivă. Avem verbe s u b i e c t i v e, a căror acțiune se mărginește la subiect, și verbe o b i e c t i v e, a căror acțiune implică existența și a unui obiect (înțelesul lor are nevoie de o completare, spre a fi cu adevărat deplin). Verbele subiective exprimă sau o stare a subiectului (*dorm*, *mă odihnesc*, *șed*) sau o acțiune care, prin natura ei, nu poate trece asupra unui obiect (*alerg*, *merg*, *sar*). Cele obiective arată acțiuni care pornesc de la subiect și se transmit asupra unui obiect oarecare: ele cer un obiect, adică un cuvînt care să servească de obiect gramatical al propoziției (*citesc o carte; mă gîndesc la ceva; mulțumesc prietenului*).

Cînd obiectul gramatical stă în cazul dativ, verbul este i n t r a n z i t i v, iar cînd stă la acuzativ, verbul este t r a n z i t i v. Intranzitive sînt toate verbele subiective, întrucît n-au (și nici nu pot avea) un obiect pe lîngă ele, apoi, dintre verbele obiective, acelea care cer un obiect la dativ sau în cazul cu prepoziție. Tranzitive sînt verbele cu un obiect la acuzativ. Nu-i nevoie ca obiectul să fie numai decît exprimat. Pentru ca un verb să fie tranzitiv este destul să p o a t ă avea un obiect la cazul acuzativ. Astfel în exemple ca *scrie frumos*, *văd bine* etc. avem verbe tranzitive, deși lipsește un obiect la acuzativ, fiindcă putem spune *scrie frumos tema; văd bine lucrurile*[1]. Tot tranzitiv este, mai exact spus, rămîne și verbul care, afară de obiectul la acuzativ, poate avea și unul la dativ: *împrumut o carte tovarășului*.

Interesul pe care-l prezintă deosebirea dintre verbele intranzitive și cele tranzitive este mare, pentru motivul că numai ultimele pot fi în același timp active și pasive, pe cînd cele intranzitive nu pot fi decît active. Verb a c t i v este acela al cărui obiect « activ », în calitate de autor al acțiunii, adică de subiect al propoziției, lucrează asupra altui obiect: *citesc lecția;* p a s i v este verbul a cărui acțiune o suferă subiectul propoziției: *lecția este citită*. De fapt, n-avem două feluri de raporturi între subiectul și obiectul propoziției, privite din punctul de vedere al acțiunii. Dovadă, posibilitatea de a transforma o construcție activă în una pasivă, și invers: construcția activă devine pasivă, dacă inversăm rolurile subiectului și obiectului (v. exemplele date mai sus). Unul și același verb, în ipoteza că este tranzitiv, se întrebuințează atît activ, cît și pasiv. Trebuie de asemenea arătat că nu-i necesar (cum s-ar putea crede, judecînd

[1] Se vorbește în asemenea cazuri de valoare sau întrebuințare a b s o l u t ă a verbului (sau că, mai exact spus, verbul se întrebuințează c u s e n s a b s o l u t).

după exemplele amintite) ca un verb să aibă obiect la acuzativ pentru a fi activ. Toate verbele subiective, precum și cele obiective, cu obiectul în dativ sau în cazul cu prepoziție, sînt active.

Între cele două funcțiuni (activă si pasivă) ale verbelor se găsește o a treia, căreia-i spunem r e f l e x i v ă: obiectul activ, care-i autorul acțiunii (și, deci, subiectul propoziției), este în același timp și obiect, adică țel al acțiunii, de pildă *mă lovesc*, *mă spăl* etc. Unele verbe sînt, prin natura lor, totdeauna reflexive: *mă mir* [1], *mă vaiet* etc. Marea lor majoritate însă pot numai să devină reflexive, și anume cele tranzitive: *duc (pe cineva)* — *mă duc (pe mine însumi)*, *prefac* — *mă prefac*, *spăl* — *mă spăl* etc. Așadar, verbele tranzitive pot fi active, pasive și reflexive, cele intranzitive, numai active.

Aceste trei aspecte funcționale ale verbului sînt numite, de obicei, f o r m e (formă activă, formă pasivă, formă reflexivă), înțelegîndu-se prin «formă» nu ceea ce înțelegem totdeauna prin acest termen în gramatică, adică formă gramaticală (număr, caz, mod ș.a.), ci formă a stării verbului. Trebuie să-l evităm, din cauză că este nu numai echivoc, ci și necorespunzător conținutului pe care urmează să-l exprime, și să-l înlocuim prin d i a t e z ă, cum am arătat cu alt prilej.

Din punctul de vedere al felului subiectelor, avem verbe p e r s o n a l e, care pot fi legate de un subiect anumit la fiecare dintre cele trei persoane, și i m p e r s o n a l e (sau n e p e r s o n a l e), care pot avea numai persoana a III-a. Acestora din urmă li se mai spune și u n i p e r s o n a l e, din cauză că au o singură persoană. Trebuie să facem însă o deosebire precisă între acești doi termeni, care nu sînt de loc sinonimi. Unul, și anume ultimul, se referă la forma verbului, la aspectul lui exterior privit din punctul de vedere al persoanei gramaticale. În acest sens, unipersonale sînt nu numai verbe ca *plouă*, *trăsnește* etc., ci și *gîgîie*, *măcăie* etc., care nu pot avea persoana I și a II-a, fiindcă oamenii (ei singuri pot vorbi, deci ei singuri pot fi pers. I și pers. II) nu săvîrșesc astfel de acțiuni (decît dacă... vor să joace un rol, ceea ce nu interesează discuția noastră). «Impersonal» (sau «nepersonal») ne trimite la conținutul verbului: acțiunea în discuție n-are persoană în sens material, n-are un autor pe care să-l putem identifica și, deci, exprima printr-un cuvînt. Este cazul verbelor *fulgeră*, *ninge*, *plouă* etc., care pot fi numite i m p e r s o n a l e p r o p r i i (sau propriu-zise), și al unor verbe de felul lui *a întuneca*, *a părea* etc., care sînt, de fapt, verbe personale, dar, în anumite condiții, capătă formă și sens de verbe impersonale (cf. *norii întunecă cerul*, alături de *se întunecă* = se face întuneric; *pari obosit astăzi*, alături de *se pare că...*, *îmi pare bine* etc.) și de aceea li se spune i m p e r s o n a l e i m p r o p r i i [2].

[1] *Mă miră atitudinea tovarășului N.*, deși frecventă, este o construcție imitată după limbi străine (franceză și germană).

[2] La unele dintre ele apare un subiect, fie logic (*îmi pare...*, *mi se pare...*: pronumele în dativ este subiect logic), fie chiar gramatical, exprimat printr-o propoziție (*se pare că va ploua*).

Altă categorie de verbe o alcătuiesc cele așa numite a u x i l i a r e (sau a j u t ă t o a r e). Ele au, la fel cu toate celelalte, un sens material, dar, în împrejurări determinate, apar împreună cu alte verbe, spre a le ajuta să exprime raporturi pe care nu le pot exprima desinențele: *fruntașii în muncă sînt evidențiați*; *a fost deschisă expoziția de pictură* etc. În astfel de cazuri, verbul *a fi*, care, ca sinonim al lui *a exista*, are un sens lexical concret, a devenit o simplă formă gramaticală, căci arată un raport, la fel cu o desinență oarecare[1]. Tot așa *a avea* « a poseda, a stăpîni » *(am sarcini, are cărți)*, în construcții ca *am scris*, *ați lucrat* etc., este verb auxiliar, cum rezultă, dacă ar mai fi nevoie de argumente, din faptul că aceste forme verbale sînt sinonime cu *scrisei*, *lucrarăți*, așadar cu forme la care același raport gramatical (de perfect) este exprimat prin sufixe, adică prin morfeme propriu-zise.

În sfîrșit, există verbe p r e d i c a t i v e, care pot alcătui singure predicatul propoziției, și verbe n e p r e d i c a t i v e, care au nevoie de alte cuvinte pentru a forma predicatul. Marea majoritate a verbelor sînt predicative: *dorm*, *merg*, *umblu*, *vorbesc* etc. Nepredicative sînt: *devin* (și sinonimele lui « populare » *ajung*, *mă fac*, *ies*, în construcții ca *devin* sau *ajung*, *mă fac*, *ies doctor* sau *inginer* etc.,) *par (par bolnav*, *pare bun* etc.), *pot (pot merge*, *nu putea vorbi* etc.), *trebuie (trebuie să plec*, *trebuia să sosească* etc.) ș. a. Între verbele nepredicative și cele auxiliare există o asemănare aparentă, care poate duce (și adesea duce) la confundarea unora cu celelalte, cînd intervine ideea aici în discuție: deoarece atît unele, cît și celelalte participă la formarea predicatului, în sensul că alcătuiesc împreună cu alte cuvinte predicatul propoziției, sînt considerate toate ca nepredicative prin ele înseși, indiferent de condițiile sintactice în care apar. Auxiliarele sînt totdeauna nepredicative, dacă au, într-adevăr, funcțiunea de auxiliar (adică de morfem sau formă gramaticală: întovărășesc alt verb, pe care-l ajută să exprime un raport modal, temporal etc.). Celelalte nu pot forma singure predicatul din cauza sensului pe care îl au într-o împrejurare dată, cum rezultă din exemplele de mai sus. În alte împrejurări ele sînt verbe predicative, de pildă *îmi trebuie ajutor*; *ajung la Predeal*; *la stînga se face o stradă* etc.

Verbe de felul lui *a putea*, *a trebui* etc. pot fi numite (cu un termen curent în gramatica germană, cînd este vorba de sinonimele nemțești *können*, *müssen* etc.), a u x i l i a r e d e m o d. Rolul lor sintactic, în constructii ca cele amintite aici, seamănă cu al auxiliarelor propriu-zise, întrucît și ele « ajută » alte verbe (mai exact spus, formele nepredicative ale altor verbe) să formeze predicatul propoziției. Dar, spre deosebire de auxiliare, care, repet, îndeplinesc aceeași funcțiune ca un morfem, *a putea*, *a trebui* etc., participă și din punct de vedere strict semantic la formarea predicatului, căci dau acțiunii verbului « ajutat » de ele o nuanță modală, care izvorăște din înțelesul lor lexical (« a

[1] În latinește, de pildă, raportul de pasiv era exprimat, la prezent sau la imperfect cu ajutorul dezinențelor (al morfemelor propriu-zise).

putea», «a trebui» etc. însemnează prin ele înseși ceva, și anume ceea ce spune fiecare: «posibilitate», «necesitate» etc.). Li se mai spune și semiauxiliare, fiindcă nu sînt auxiliare în sens strict (și nici totdeauna), cum rezultă clar din discuția de pînă aici[1].

Să vedem acum formele flexionare ale verbului, adică, dacă ne referim la înțeles, categoriile lui gramaticale.

§ 2. Persoana. Avem, ca și la pronume, trei persoane pentru fiecare dintre cele două numere, cu terminații (sau desinențe), în general, diferite de la una la alta în cuprinsul aceluiași mod sau timp, precum și de la un mod sau timp la altul. Verbele impersonale și unipersonale au, din cauza înțelesului lor, numai persoana a III-a (v. cele spuse aici mai sus). Ideea de persoană (de autor al acțiunii) nu intervine la modurile așa numite impersonale (infinitiv, supin, participiu, gerunziu), care, cum vom vedea mai departe, nu sînt moduri propriu-zise și de aceea au o situație specială (și nu numai din punctul de vedere al «persoanei»). Imperativul, deși mod personal în sens strict, are numai pers. II și III, din cauza modalității pe care o exprimă: porunca, sfatul, îndemnul etc. nu se poate da decît altora (nu și nouă înșine)[2].

Dacă autorul acțiunii (=subiectul propoziției) nu este exprimat printr-un substantiv (sau un echivalent al substantivului), verbul apare fără pronumele personal pe lîngă el. Norma limbii noastre actuale aceasta este: *vorbesc*, *vine*, *ai scris*, *veți pleca* etc., nu *eu vorbesc*, *el vine*, *tu ai scris*, *voi veți pleca* etc. Pronumele se întrebuințează numai atunci cînd, indiferent de motive, vorbitorul simte nevoia să insiste asupra persoanei care săvîrșește acțiunea: spunem *eu vorbesc* ca să arătăm că acțiunea o săvîrșește pers. I, nu altă persoană, sau ca să punem în opoziție acțiunea «a vorbi», săvîrșită de pers. I, cu altă acțiune, săvîrșită de pers. II sau III *(eu vorbesc, iar tu asculți* sau *el citește)*. Folosirea pronumelui personal cînd nu intervine insistența este neconformă cu regulile gramaticale romînești și de aceea trebuie combătută ca o greșeală. Această greșeală apare, de obicei, în traduceri din limbile în care prezența pronumelui personal pe lîngă verb este obligatorie. În această categorie intră limbile din care s-au făcut și se fac obișnuit traduceri în romînă: franceza, germana și rusa. Aceasta din urmă influențează astăzi puternic pe a noastră, și faptul se constată nu numai cu ajutorul traducerilor: presa, cuvîntările etc. ne pun mereu la dispoziție un material bogat cu privire la fenomenul aici în discuție. Trebuie să arăt că și fără să intervină în mod vizibil «insistența» de care

---

[1] Un fel de semiauxiliare sînt și verbe ca *apuc*, *încep*, *încetez*, *pornesc*, *sfîrșesc* etc., atunci cînd împreună cu infinitivul altui verb arată un anumit «aspect» al acțiunii exprimată de acesta: *încep a vorbi* etc. Li se poate spune unor asemenea verbe semiauxiliare de aspect, iar celor amintite în text semiauxiliare de mod. Despre acestea din urmă vezi studiul Valeriei Guțu în *Studii de gramatică* I, p. 57 urm.

[2] Dacă ținem seamă exclusiv de aspectul formal, trebuie să spunem că imperativului îi lipsește și pers. III.

aminteam mai sus sînt împrejurări cînd prezența pronumelui nu pare de prisos, ci dimpotrivă, mai cu seamă în cazul pers. I plural. Dacă autorul unui articol de gazetă sau un tovarăș care ia cuvîntul la un miting vorbește în numele unui colectiv sau al întregii clase muncitoare, cum se întîmplă de obicei, prin forța lucrurilor el se gîndește (fără să spună) la alți oameni sau la alte țări, a căror poziție este diferită, ba chiar opusă. În asemenea condiții apariția lui *noi* devine aproape necesară și trebuie, deci, acceptată.[1]

§ 3. N u m ă r u l . La fel cu substantivul (și cu celelalte părți de vorbire care stau în strînsă legătură cu el), și verbul are două numere, adică forme speciale pentru fiecare dintre cele două numere: s i n g u l a r și p l u r a l, după cum acțiunea este săvîrșită de un obiect sau de mai multe.

§ 4. M o d u l. Exprimă raportul dintre subiectul vorbitor și acțiune sau, altfel spus, chipul cum vorbitorul privește acțiunea pornind de la realitate. Cele patru moduri propriu-zise, singurelele care corespund definiției date aici, sînt: i n d i c a t i v u l, c o n j u n c t i v u l (sau s u b j o n c t i v u l), c o n d i ț i o n a l u l sau o p t a t i v u l și i m p e r a t i v u l.

Indicativul prezintă acțiunea ca reală: *(lucrez, ai lucrat, veți lucra* etc.), conjunctivul, ca posibilă, probabilă, îndoielnică etc. *(nu știu ce să fac*; *să plec sau să rămîn*?; *trebuie să te apuci de treabă* etc.), condiționalul, în funcțiune de o condiție *(ar lucra mai bine*, *dacă ar fi ajutat)* sau (cînd are sens de optativ) sub forma unei dorințe *(de-aș ajunge odată acasă!)*, iar imperativul, sub forma unei porunci, a unei cereri, a unui îndemn etc. *(taci!*; *dă-mi cartea asta!*; *fii mai activ!)*.

a) I n d i c a t i v u l nu oferă prilej de discuție în ce privește întrebuințarea lui, fiindcă realitatea — acesta este conținutul indicativului — nu poate fi decît afirmată sau negată. Un element subiectiv în sens strict (cu nuanță afectivă sau emoțională, adică) nu intervine la acest mod, cum intervine sau poate interveni la toate celelalte moduri [2]. Aceasta înseamnă că indicativul nu are, în general, valoare stilistică. Din punct de vedere strict gramatical, ar fi de menționat întrebuințarea lui în locul altor forme verbale, împotriva regulilor limbii noastre. Uneori stă pentru infinitiv, de ex. *înainte de-și părăsesc leagănele*; *înainte de ce putem găsi un răspuns* etc. (corect spunem *înainte de a-și părăsi. . .* ; *. . . de a putea. . .*, sau, cel mult, *înainte ca să* + conjunctivul). Astfel de construcții reprezintă traduceri literale din limba germană, unde propoziția introdusă prin *bevor* (=rom. *înainte. . .)* are verbul la indicativ. Altă dată indicativul înlocuiește, iarăși contra regulii gramaticale, un conjunctiv: *e posibil că va începe* (pentru *e posibil să înceapă*[3]); *mi-am propus că de acum am să fiu liniștită* (în loc de *mi-am propus să fiu. . .)*. După *trebuie* avem totdeauna un conjunctiv

---

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii romîne*, p. 63 urm.

[2] De aceea am putea numi indicativul mod obiectiv, iar pe celelalte, moduri subiective.

[3] Sau *poate că va începe*. (De aici s-a ajuns la *e posibil că...* : *poate = e posibil.)*

(eventual un participiu). Vorbirea muntenească (și, după ea, limba scrisă a unor autori munteni) folosește și indicativul cu *trebuie*: *trebuie că a venit* (= *trebuie să fi venit*). Eu simt (poate pentru că nu sînt obișnuit cu această construcție) o deosebire destul de clară între formula cu indicativul și cea cu conjunctivul, în sensul că a doua păstrează ceva din conținutul lexical al vebului *trebuie* și de aceea pare mai puțin « îndoielnică » decît prima. *Trebuie că a venit* însemnează « probabil că a venit », *trebuie să fi venit* «cred că a venit.

b) C o n j u n c t i v u l (sau s u b j o n c t i v u l)[1] prezintă numeroase uzuri vrednice de atenția noastră, datorită înțelesului lui fundamental, la care ne trimite, indirect, însuși felul cum este numit acest mod. În ciuda aparențelor, ambele denumiri sînt perfect sinonime, chiar din punct de vedere pur etimologic, căci și una și alta însemnează « care leagă ». De aici urmează că folosirea conjunctivului implică existența unui factor, impus de realitatea înconjurătoare sau de motive subiective, de care este « legată » acțiunea verbului și care îi dă acesteia caracterul de nesiguranță (sau îndoială) specfic conjunctivului. Așa se explică prezența conjuncției înaintea formelor acestui mod: *să* face legătura între verbul pus la conjunctiv și elementul, exprimat ori nu, de care depinde acțiunea verbului.

Acest mod, deși are puține forme, este foarte frecvent în limba noastră. Faptul se datorește atît numeroaselor nuanțe pe care le pot prezenta îndoiala, posibilitatea etc., cît și unui fenomen specific acestei limbi și, în grade diferite, tuturor idiomelor balcanice: înlocuirea infinitivului, în majoritatea cazurilor, prin conjunctiv [2]. Între aspectul vorbit (cu toate variantele lui) și cel scris al limbii romîne actuale există, în această privință, deosebiri importante, care sînt, în bună parte, produsul influențelor străine exercitate asupra aspectului ei scris (și, indirect, asupra vorbirii oamenilor instruiți, deprinși să se conducă după modelul limbii scrise). Franceza și germana, la care se adaugă acum rusa, întrebuințează, de obicei, infinitivul acolo unde limba noastră, în forma ei tradițională, recurge la conjunctiv. Prin traduceri, prin lecturi de texte originale și prin folosirea practică a acestor limbi s-a ajuns la o reînviere parțială a infinitivului în limba vorbită și scrisă a oamenilor instruiți, care continuă totuși, cum nici nu-i posibil altfel, să întrebuințeze conjunctivul în numeroase construcții, necunoscute sub acest aspect limbilor aici amintite. Infinitivul prezintă pentru modul de a gîndi al oamenilor cultivați avantajul de a fi abstract (sau mai abstract decît conjunctivul): sensul nominal, absența persoanei și alte trăsături caracteristice ale infinitivului fac ca această formă verbală să aibă un înțeles abstract, care satisface nevoia de abstractizare a minții omului dezvoltat din punct de vedere intelectual.

Aprecierile acestea trebuie primite cu rezerva impusă de o urmărire atentă a faptelor, așa cum se înfățișează ele astăzi și în raport cu fazele mai vechi ale

---

[1] Trebuie preferată prima denumire. Aşa procedează şi Gramatica Academiei R.P.R.
[2] Vezi Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, p. 173 urm.

limbii noastre. Realitatea lingvistică este, evident, mult mai complexă, cum rezultă chiar și din puținul material pe care îl dau aici în legătură cu unele uzuri «neregulate» ale conjunctivului. Vom vedea că acest mod apare adesea în locul infinitivului, ceea ce nu trebuie să ne surprindă: sinonimia lui parțială cu infinitivul duce inevitabil la un schimb de roluri sintactice în ambele direcții.

Conjunctivul pentru indicativ: *îmi amintesc să fi cerut*; *a crezut să poată identifica*; *avea aerul să dojenească pe cineva* etc. Pretutindeni avem a face cu «traduceri» din franțuzește (eventual din nemțește): traducătorul (care nu-i totdeauna un traducător propriu-zis, ci un simplu «imitator») a redat infinitivul din textul original prin echivalentul romînesc cel mai obișnuit al acestuia, adică prin conjunctiv. Cînd construcții de felul celor invocate aici sînt negative, conjunctivul corespunde adesea normelor gramaticale ale limbii noastre: *nu-mi amintesc să fi cerut*; *n-avea aerul să dojenească pe cineva* etc. Constatarea prezintă interes prin faptul că scoate în evidență caracterul «subiectiv» al conjunctivului: imediat ce intervine un element subiectiv (și negația este un asemenea element), conjunctivul nu mai face impresia unui mod nepotrivit. Folosirea lui în construcții afirmative trebuie combătută și pentru motivul că poate da naștere la echivocuri. Știm că perfectul conjunctivului are o singură formă pentru toate persoanele de la singular și de la plural. Aceasta însemnează că, în anumite condiții sintactice, este grea sau chiar imposibilă indentificarea autorului acțiunii. De altfel confuziile nu sînt excluse nici în cazul conjunctivului prezent. Iată un citat elocvent în acest sens: «(Marta se rezemă de ușă). *Îi era teamă să leșine, să cadă jos*», care, în bună limbă romînească, însemnează «îi era teamă că va leșina, că va cădea jos», sau, dacă vrem să păstrăm conjunctivul, «îi era teamă să nu leșine, să nu cadă jos»[1].

Mai ales cu verbul *a părea* se întrebuințează foarte des conjunctivul. Iată cîteva exemple: *nu părea să nutrească simpatii*; *autorul pare să cunoască bine*. . .; *nu părea să audă* etc. În unele cazuri el înlocuiește indicativul, în altele infinitivul sau pe amîndouă (în sensul că regula respectivă a limbii noastre îngăduie folosirea și a unuia și a celuilalt): *nu părea că nutrește* sau *a nutri*. . . ; *autorul pare că cunoaște* sau *a cunoaște*. . . ; *nu părea că aude*. Dar există o deosebire semantică, ușoară, e adevărat, totuși clar perceptibilă, între construcția cu indicativul și cea cu infinitivul: *pare că doarme* = face impresia că (are aparența unui om care) doarme, *pare a dormi* = cred (mi se pare, bănuiesc) că doarme.

Conjunctivul înlocuiește, greșit, alte moduri, și în construcții temporale introduse prin *înainte*: *înainte să treacă pragul*; *înainte să termine* etc. (Cf. și *Dunărea, dinainte să pătrundă în Romînia*, unde este necorectă și întrebuințarea lui *dinainte*). Aici trebuie folosit infinitivul (cum am arătat și ceva mai sus, unde

---

[1] Încă un exemplu, acesta, în care folosirea greșită a conjunctivului se corijează cu ajutorul negației. De altfel, dintre cele două echivalente ale citatului trebuie preferat ultimul.

am constatat că în astfel de propoziţii temporale se pune, tot greşit, şi indicativul, precedat de prepoz. *de)*: *înainte de a*... sau, dacă vrem să păstrăm conjunctivul, urmează să-l legăm de *înainte* prin conjuncţia *ca*: *înainte ca să treacă*....

În vorbirea familiară şi populară apare conjunctivul şi în locul imperativului. Nu-i vorba de pers. I (plural) sau de pers. III, la care, nedispunînd de o formă specială pentru imperativ, ne folosim în mod obligatoriu de conjunctiv. Mă refer la construcţii de felul acesta: (Cînd vede că-i primejdie mare, o ia la goană) *şi să te ţii duluţă!*; *să pregătiţi bine examenele!*

c) Condiţionalul are aceeaşi formă ca optativul. Aceasta înseamnează că unui singur aspect formal îi corespund două conţinuturi deosebite. Căci, în primul caz, acţiunea verbului pus la acest mod nu poate fi realizată decît în ipoteza să se îndeplineşte o anumită condiţie, care poate fi exprimată (de obicei printr-o propoziţie întreagă, cu predicatul tot la condiţional şi introdusă prin *dacă*, *de* sau altă conjuncţie echivalentă ca sens), dar poate şi să nu fie exprimată, ci numai subînţeleasă, existentă în mintea vorbitorului. Ex.: *dacă ai munci serios, ai face progrese*. Celălalt înţeles al acestei forme modale este de dorinţă şi, pentru a fi exprimat, n-are nevoie de intervenţia unui factor exterior, care să facă necesară prezenţa unei a doua propoziţii: *de-ar veni odată vara!*; *cum aş mai urca Ceahlăul!*; *aş zbura, nu alta!*[1].

Între aceste două funcţiuni ale modului aici în discuţie există o înrudire destul de strînsă. Dorinţele omului nu se realizează numai decît, fiindcă depind de împrejurări din afară, de diverse condiţii care nu se află în stăpînirea lui. Numai dacă aceste împrejurări sînt favorabile sau pot fi înlăturate, în ipoteza că se împotrivesc dorinţelor noastre, devine sau poate deveni reală acţiunea verbului exprimată prin această formă verbală. Urmează, deci, că ideea de condiţie intervine şi la optativ: *cum aş mai urca Ceahlăul!* înseamnează, de fapt, « doresc să urc Ceahlăul, dar nu pot, fiindcă n-am timp (nu sînt sănătos, n-am mijloace să ajung pînă la el etc.) », sau, altfel spus, « l-aş urca, dacă n-aş fi împiedicat de diverse cauze », « l-aş urca, dacă aş avea timp (aş fi sănătos etc.) ». Deosebirea dintre funcţiunea de condiţional şi aceea de optativ este mai mult formală: odată exprimăm condiţia de care atîrnă săvîrşirea acţiunii, a doua oară n-o exprimăm. Destul de des propoziţia cu verbul la optativ corespunde propoziţiei condiţionale din fraza unde apare condiţionalul propriu-zis. Este cazul primului dintre exemplele date mai sus: *de-ar veni odată vara!*, care poate fi considerat ca o exprimare eliptică a frazei *Ce bine ar fi* (sau *cum m-aş bucura, ce bine m-aş simţi* etc.), *de-ar veni (odată) vara!* Aşa se şi explică de ce o singură formă verbală poate avea două valori sintactice atît atît de diferite în aparenţă.

---

[1] Observăm că toate aceste exemple conţin propoziţii exclamative: dorinţa este un element subiectiv, cu substrat totdeauna afectiv sau emoţional, şi de aceea se exprimă obişnuit sub forma unei exclamaţii, a unei izbucniri spontane şi puternice, care aminteşte de interjecţie. De altfel interjecţiile apar adesea în propoziţiile optative.

Condiționalul e folosit, în anumite împrejurări, în locul indicativului. Cînd adresăm cuiva o rugăminte (vrem să ne ajute în rezolvarea unei probleme, să ne împrumute ceva etc.), recurgem la condițional, spunînd *v-aș ruga să mă ajutați* (nu *vă rog să mă ajutați*). Din punct de vedere obiectiv, acțiunea exprimată de verb este reală: vorbitorul roagă efectiv pe interlocutorul său să-l ajute, și totuși nu folosește indicativul, care este modul realității, ci condiționalul. Fenomenul are caracter subiectiv: cel care face rugămintea se simte jenat, se teme că ar putea fi refuzat, că ar putea supăra pe cel rugat etc., și atunci, pentru a-și satisface nevoia de a fi ajutat și totodată pentru a înlătura eventualitatea unei respingeri a cererii sale, se folosește de condițional, ca și cum ar spune « vă rog, numai dacă îmi permiteți ». La origine, acest fel de a vorbi trebuie să fi aparținut vorbitorilor din clasele exploatate în raporturile lor cu exploatatorii: un iobag nu putea ruga pe stăpînul moșiei decît în forma aceasta, singura care corespundea situației sale de om umilit. Cu timpul, construcția și-a atenuat semnificația socială originară[1], pentru a deveni în mod treptat o formulă de politețe, căruia nu-i lipsește însă cu totul nuanța de jenă, inevitabilă în împrejurarea dată: cine solicită un ajutor, mai exact un anumit fel de ajutor, se găsește față de cel solicitat într-o situație oarecum inferioară, indiferent de relațiile obișnuite dintre dînșii.

Un fapt, aparent asemănător, în sensul unei echivalențe sintactice între condițional și indicativ, este întrebuințarea imperfectului indicativ cu valoare de condițional perfect. Fenomenul a devenit de multă vreme o regulă gramaticală a limbii noastre, lipsită, deci, de orice nuanță stilistică. Între *dacă-ți țineai angajamentele, aveai altă situație* și *dacă ți-ai fi ținut angajamentele, ai fi avut altă situație* nu există absolut nici o deosebire de înțeles. De aceea putem pune în una dintre propoziții imperfectul, iar în cealaltă condiționalul perfect, fără ca situația să se schimbe: *dacă-ți țineai angajamentele, ai fi avut altă situație* sau *dacă ți-ai fi ținut angajamentele, aveai altă situație*[2].

d) I m p e r a t i v u l este modul « poruncii » în sens foarte larg (ordin, îndemn, sfat etc.). Deși « subiectiv » prin natura lui (la fel cu conjunctivul și cu condiționalul-optativ), căci presupune intervenția unui factor personal, de atitudine propriu-zisă, imperativul prezintă unele puncte comune cu indicativul, în sensul că acțiunea pe care o exprimă el are sau poate avea un caracter real, întrucît nu este prezentată ca îndoielnică sau ca depinzînd de o condiție. Este drept că săvîrșirea ei depinde de voința celui căruia i se dă ordinul, sfatul etc., dar, din punctul de vedere al vorbitorului (al persoanei care ordonă, sfătuiește), acțiunea exprimată prin imperativ este ca și reală: cine poruncește se crede îndreptățit să « poruncească » și, prin urmare, n-are nici un motiv

[1] Întocmai ca la *domnia-ta, domnia-voastră* (v. mai sus, p. 373).

[2] În ultima vreme a început a fi folosit condiționalul prezent al lui *a fi* în locul indicativului prezent, cînd se face o enumerare necompletă cu scopul de a exemplifica: forme pe care le-a luat lupta poporului..., *cum ar fi, de pildă*... (*Lupta de clasă*, apr. 1954, p. 38). Nu-i văd justificarea.

să se îndoiască de executarea «poruncii». Așa se explică faptul că în cursul vorbirii imperativul poate alterna cu indicativul, fără ca acțiunile respective să se deosebească una de alta în ce privește «modalitatea» lor: toate sînt prezentate de vorbitor ca reale.

Aspectul familiar și, mai cu seamă, cel popular al limbii noastre recurg des la înlocuirea indicativului prin imperativ în cursul aceleiași povestiri. Iată exemple din Creangă: «(Galbeni, stupi, oi, cai, boi,... trebuia să ducă dascălii plocon Catihetului...) ș-apoi *lasă-te* în conta sfinției-sale, că te scoate poponeț ca din cutie;» «(Drag îmi era satul nostru... Dragi îmi erau tata și mama...) Apoi *lasă-ți*, băiete, satul, cu tot farmecul frumuseților lui, și pasă de *te du* în loc străin și așa depărtat...»; «(cînd te miri ce nu-i venea la socoteală) *ia-ți*, popă, dăsagii și pe ici ți-i drumul; «(făceau toate chipurile... cum să deie vitișoarele mele... pe moșia boierească... să mi le poată ucide...) Și astăzi *împușcă-i* porcii; mîne vacile și boii; poimîne căișorii; în altă zi *ie-i* oile dinapoi cu grămada și *du-le* la curte...». Pretutindeni în aceste citate, imperativul are valoare de indicativ, dovadă faptul că poate fi înlocuit prin acesta din urmă, dar dă acțiunii o vioiciune care lipsește indicativulului: imperativul presupune existența a doi parteneri din care unul «poruncește», iar celălalt primește «porunca». De aici rezultă caracterul «dramatic», în sensul de spectacol, al acțiunii: ascultătorul sau cititorul asistă parcă la întîmplările povestite cu verbele la imperativ, le vede oarecum săvîrșindu-se chiar în momentul povestirii. În special ultimul citat din Creangă ilustrează bine caracterul dramatic al acțiunii puse la imperativ: *împușcă-i* porcii, *ie-i* oile, *du-le* la curte arată acțiuni «prezente», nu numai pentru că verbul stă la prezent, ci și, mai ales, din cauza modului care le apropie de noi din punctul de vedere al spațiului, întrucît, după cum am mai spus, imperativul implică existența a două persoane, deci a unui dialog și, implicit, a unei acțiuni cerute de una și executată de cealaltă.

Schimbarea de mod aici în discuție aduce cu sine și o schimbare de persoană: în locul persoanei I sau a III-a (vezi citatele), apare pers. II, cea mai concretă, dacă pot spune așa, dintre toate, întrucît asistă la săvîrșirea acțiunilor, ca un fel de martor, care lipsește atunci cînd povestirea se desfășoară la pers. I sau III. În capitolul despre pronume, ocupîndu-mă de înlocuirea unei persoane prin alta, am dat un exemplu valabil și pentru discuția de față, întrucît schimbarea persoanei aduce cu sine și o schimbare de mod (imperativ pentru indicativ). De aceea îl reproduc și aici: «Am luat batocul și *dă-l* de perete... trufandalele — *aruncă-le* peste case... florile — *calcă-le* în picioare... sticlele de șampanie — *trîntește-le* de caldarîm» (*Adevĕrul Literar*, 20 sept. 1936, p. 3). Acest citat este foarte elocvent în sensul arătat mai sus, prin faptul că apariția imperativului în locul indicativului «dramatizează» acțiunile, le transformă în «scene», în fragmente de spectacol. De aceea unii lingviști vorbesc în asemenea cazuri de un i m p e r a t i v d r a m a t i c, termen

care mi se pare foarte nimerit, iar alții de imperativ narativ (potrivit și acesta, întrucît arată că nu-i vorba de un imperativ propriu-zis, în ce privește sensul, ci de un mod care prezintă acțiunea ca realizată, nu ca o «poruncă» așadar ca într-o narațiune, cu întîmplări petrecute realmente).

e) De obicei sînt puse printre moduri încă patru forme verbale: infinitivul, participiul, supinul și gerunziul. Dacă ținem seamă de definiția dată modului și de discuția privitoare la modurile analizate pînă aici, este evident că toate aceste forme verbale alcătuiesc o grupă aparte, esențial deosebită de celelalte. Căci infinitivul arată numai cum se numește o acțiune considerată în afara oricărui raport cu vorbitorul sau cu împrejurările exterioare: *a merge*, *a sta*, *a vorbi* etc. Altfel spus, infinitivul exprimă acțiunea în chip abstract, general, nedefinit, ceea ce explică inaptitudinea lui de a avea forme după persoane și totodată numele însuși de infinitiv (adică «nefinit» = nehotărît). Infinitivul este forma substantivală a verbului. De aceea el îndeplinește foarte des funcțiunile unui substantiv (ca subiect atribut, obiect etc. al propoziției), iar sub forma lui originară (așa zisa formă lungă) a devenit de multă vreme substantiv propriu-zis, cu forme speciale după număr și caz: *mergere*, *stare*, *vorbire* etc. au plural *(mergeri*, *stări*, *vorbiri)*, au genitiv-dativ singular diferit de nominativ-acuzativ *(unei mergeri*, *stări*, *vorbiri)*, primesc articol *(mergerea*, *starea*, *vorbirea*; plur. *mergerile*, *stările*, *vorbirile)* etc.

Participiul are și el o situație specială, asemănătoare cu a infinitivului, întrucît este, la fel cu acesta, o formă nominală a verbului. El exprimă acțiunea ca o însușire care poate fi atribuită fie unui obiect, fie unei alte acțiuni, sau, spus altfel, exprimă conținutul verbului sub forma unui adjectiv, adică este verb și adjectiv în același timp, «participă[1]» (aparține) la ambele aceste părți de vorbire. Mai scurt, participiul este forma adjectivală a verbului. Să se compare *muncește susținut* alături de *muncă susținută*; *copil răsfățat*; *privește mirat* etc.

Identic cu participiul, în ce privește aspectul formal, este supinul, care are două valori: una substantivală, întocmai ca infinitivul așa zis lung *(culesul viei)*, cealaltă pur verbală *(s-a apucat de cules via)*. Această situație, aparent asemănătoare cu a participiului, în sensul că și supinul aparține («participă») la două părți de vorbire, diferă totuși esențial de a participiului prin faptul că în ambele împrejurări, deci și atunci cînd se întrebuințează ca substantiv, supinul exprimă ideea de «proces».

Gerunziul poate fi considerat ca adjectiv întrucît prezintă acțiunea verbului sub aspectul unei însușiri, dar al unei însușiri care, de obicei[2], este atribuită unei alte acțiuni și mai rar unui obiect: *doarme visînd* (*sforăind* etc.); *merge gîndindu-se la ai săi*; *văd un om căzînd* etc. Se comportă, deci, ca un adverb și de

---

[1] De unde și numele.

[2] La început, probabil, exclusiv.

aceea nu-și schimbă forma după genul și numărul substantivului pe care-l determină (*văd oameni căzînd*; *văd o femee căzînd* etc.), spre deosebire de participiu, care se dovedește a fi un adjectiv adevărat, nu numai cînd îndeplinește funcțiunea unui atribut (*muncă susținută*), ci și în combinație sintactică cu un verb (*munca noastră este susținută de sindicat*; *munca începe a deveni tot mai susținută*).

Să vedem cîteva fapte în legătură cu aceste forme nominale ale verbului.

Cînd ne-am ocupat de conjunctiv, am spus, între altele, că o particularitate a limbii noastre, care o deosebește de celelalte limbi romanice constă în faptul că infinitivul este înlocuit, mai totdeauna, prin conjunctiv. Într-adevăr, cu puține excepții, limba populară nu folosește infinitivul decît la viitorul I: *voi pleca*, la condiționalul prezent: *aș veni* și însoțit de semiauxiliarul *a putea*: *pot scrie* [1]. Mai apare infinitivul în construcțiile cu *a avea* urmat de un pronume relativ sau de un adverb relativ: *am pe cine critica; n-avea ce lucra*; *n-ați avut cînd pregăti*; *vom avea unde dormi* etc.

Tot în paragraful despre conjunctiv am afirmat, în treacăt, că, sub influența unor modele străine, limba scrisă tinde la o folosire din ce în ce mai deasă a infinitivului, bineînțeles în locul conjunctivului din vorbirea populară și din cea familiară. Faptul nu trebuie condamnat, cel puțin principial, pentru motivul că reprezintă un cîștig: face posibilă evitarea repetării în aceeași frază a conjunctivului, repetare care de multe ori dă naștere la confuzii. Se recomandă însă, ca totdeauna în împrejurări asemănătoare, respectarea regulilor gramaticale romînești, în sensul de adaptare a uzului nou, venit de aiurea, la structura limbii noastre. Această condiție nu este totdeauna îndeplinită, și de aceea se ajunge la construcții neconforme cu sistemul sintactic romînesc.

Iată cîteva exemple de acest fel: *se mărginește de a registra*; *visa de a se face* ofițer de marină; *îl pregătesc de-a putea* suferi; *ești flămînd de a te ridica* etc. Mai totdeauna în asemenea cazuri avem a face cu o imitare a construcției franțuzești (infinitiv precedat de prepoz. *de* sau *à*). Vom vedea ceva mai încolo că fenomenul este mult mai răspîndit în cazul infinitivului precedat de anumite prepoziții.

Și indicativul este înlocuit adesea prin acest mod nepersonal: *nu se poate flata de a-i cunoaște*; *la ce-i servește* acum *de a fi crezut* în inteligență; *foarte plictisită de a trebui* să îndeplinesc . . . ; *în noaptea de a* fi *cucerit* Bizanțul . . . etc. Tot așa condiționalul: *face un gest ca de-a se repezi* în urma lui; gerunziul: *afectăm adesea de a lăuda*; *obosesc* repede *de a le urmări*; imperativul: *a nu se murdări* acest loc; *a nu se apleca în afară*; *a se trage de mîner* numai în caz de pericol etc. Întrebuințarea infinitivului în locul imperativului (imitată, prin simplă traducere, după construcțiile franțuzești și nemțești corespunzătoare) a fost admirabil ridiculizată de I. L. Caragiale în cunoscuta lui schiță « Țal »[2], care a avut și succes practic,

[1] În graiurile de peste munți, de unde a pătruns, parțial, și în limba scrisă, infinitivul apare și după *a ști*: *știu scrie*. Limba literară preferă conjunctivul: *știu să scriu*.

[2] « A se revedea, nene Iancule! » — « A se slăbi, Mitică! »

întrucît cel puțin administrația căilor ferate, care folosea din plin astfel de formule, a renunțat cu vremea la ele[1]. De asemenea apare infinitivul în locul unui substantiv (de fapt, în locul unui substantiv infinitival): contribuția sa *consistînd a descoperi*; *să se ocupe de a perfecționa* lectura . . . ; *preocupîndu-se de a-și susține* punctul de vedere etc.

Influența străină, care se simte în cele mai multe dintre citatele precedente, explică și prezența lui *de* ca însoțitor al infinitivului acolo unde acesta n-are nevoie de prepoziție sau stă pentru conjunctiv: *amenințată de a fi cucerită*; *nu îndrăznește de a combate*; *încumetîndu-se de a o tălmăci* etc. În astfel de cazuri, infinitivul funcționează ca obiect sau ca nume predicativ. Altă dată, tot cu *de* înainte, el este subiect: *e necesar de a organiza*; *nimic nu era mai străin* lui D. decît *de a zugrăvi*; *mă interesează de a ști*; *de a reconstrui . . . și de a găsi... este într-adevăr... ; de a-i subvenționa* pe agricultori . . . *este iarăși o anomalie*; *este un schematism de a stigmatiza* . . . etc. Interesante sînt mai ales construcțiile cu *de* + infin. la începutul propoziției, prin faptul că constituie cu adevărat o curiozitate. Prezența lui *de* la infinitiv, cînd acesta e bine întrebuințat, se justifică numai dacă el are funcțiunea unui atribut (de ex. *nevoia de a lupta*, *dorința de a plăcea*), eventual a unei alte părți secundare de propoziție. Subiectul, care nu depinde de alt cuvînt, trebuie să apară fără *de* înainte. Cred că este vorba de un model german, cum arată faptul că întîlnim astfel de construcții și la Eminescu (*de a se exprima bine . . . e posibil*), iar în ultima vreme de un model englezesc: și germana și engleza întrebuințează în cazuri similare infinitivul cu *zu*, respectiv *to*[2].

Și cu alte prepoziții apare infinitivul în limba noastră. Cu *prin*, aproape s-a încetățenit, cînd urmează după *a începe*, *a sfîrși* etc.: autorul *începe prin a-și expune* planul lucrării; oratorul *sfîrșește prin a declara* etc. Totuși trebuie preferat gerunziul, cum rezultă clar din compararea acestor construcții cu echivalentele lor gerunziale: autorul *începe expunîndu-și* planul lucrării; oratorul *sfîrșește declarînd* etc.

Răspîndit, chiar în momentul de față, este infinitivul precedat de *în* și, mai puțin, de *la*: *s-au specializat în a demonstra*; *au întîrziat în a confirma*; *eforturile* regizorului *în a face pe interpret*; *merge pînă la a contesta*; nu are *drept . . . la a profita* de împrejurări; *aplică* necontenit *atenția la a distinge; se limitează la a trimite* etc. Ambele formule trebuie condamnate, pentru că nu corespund legilor gramaticale romînești, ba chiar le contrazic: *în* și *la* cer după ele, ca orice altă prepoziție, în primul rînd (putem spune chiar exclusiv) un substantiv, care poate fi înlocuit, dacă este cazul, numai printr-un infinitiv lung, deci tot printr-un substantiv. Și în mai toate citatele de mai sus acest lucru este posibil.

[1] În alte condiții el continuă să fie utilizat, de pildă: *A se compara* în această privință... scrisoarea din 12 decembrie 1868... (V.I. Lenin, *Karl Marx*, p. 18), unde trebuie ori imperativul, ori, mai bine, conjunctivul (acesta cu valoare de imperativ).

[2] În *Studii de gramatică* I, p. 100 se respinge explicația dată de mine: « nu este necesar să recurgem în acest caz la o influență străină », după ce cu o pagină mai înainte, o construcție ca *era oprit de-a ținea* porțile închise (I. Ghica) este atribuită unei « analogii cu celelalte construcții în care infinitivul este precedat de prepoziția *de* » sau « influenței limbii franceze ».

Şi precedat de *pentru* apare infinitivul, mai exact apărea, căci construcţia, deşi frecventă înainte de 23 August 1944, n-a prins, între altele, din cauză că o foloseau extrem de puţini oameni (francomani prin definiţie): le ştiu pe din afară, *pentru a le fi auzit* de 2000 ori pe zi; *pentru a alege Lorena încă însemna* o dezrădăcinare; cer iertare nu *pentru a fi călcat* regulile, ci *pentru a nu fi reuşit*. . . etc. Peste tot trebuie *pentru că* (eventual altă conjuncţie) + indicativul.

Cînd avem două sau mai multe infinitive după acelaşi auxiliar de mod, acesta este exprimat adesea o singură dată, ceea ce contrazice regula limbii romîne actuale: *poate socoti* aceste strofe ca proză curată şi *atribui* efectul artistic indiscutabil metricii savante; *nu putuse vedea nimic*, *înţelege nimic şi nici închipui*; pînă sînt conştient şi-mi *voi putea explica* faptele, *judeca*. . . etc. Nevoia de a repeta auxiliarul de mod se impune, în primul rînd, pentru a evita confuzia dintre infinitiv şi alte forme verbale omonime (*atribui* este şi pers. III sing. a perfectului simplu, *înţelege*, pers. III sing. a indicativului prezent, *judeca*, pers. III sing. a imperfectului). De asemenea este absolut necesară repetarea auxiliarului de mod cînd unul dintre cele două verbe este reflexiv. Trebuie să spunem, deci, *nici o ştiinţă nu se poate dezvolta şi nu poate prospera fără luptă de opinii*. . . (ca în ediţia a III-a a lucrării lui I. V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*, p. 28), nu *nici o ştiinţă nu se poate dezvolta şi prospera*. . . (ca în prima ediţie). Şi cu auxilare propriu-zise întîlnim astfel de construcţii neromîneşti şi confuze: *va uleia* cuvintele neadevărate şi *da* alintare tonului cerşetor.

Deoarece infinitivul şi conjunctivul sînt, de obicei, echivalente, se întîmplă, iarăşi contra regulilor gramaticale, ca, după acelaşi cuvînt sau aceeaşi locuţiune, să stea un infinitiv şi apoi un conjunctiv: femeia [în ţările capitaliste] are prea puţine *şanse de a-şi cîştiga* pîinea şi *să ajungă* la situaţii . . .

Nu numai infinitivul, ci şi p a r t i c i p i u l pare a se bucura astăzi de o circulaţie mai largă decît altădată. Prin natura ei, această formă verbală seamănă, cum am mai spus, cu adjectivul: avînd la bază participiul p e r f e c t p a s i v din limba latină, ea exprimă acţiunea nu în desfăşurare, ci sub forma rezultatului la care s-a ajuns, deci sub forma unei însuşiri (căci este trecut şi are sens pasiv, nu activ). De aici vine limitarea funcţiunilor lui ca adjectiv propriu-zis, ca element de formare a conjugării pasive, unde este, de fapt, tot un adjectiv, şi ca adverb (adică adjectiv care, în loc să determine un substantiv, determină un verb) [1].

Din cele spuse chiar acum despre participiu rezultă că el nu poate apărea decît în anumite condiţii sintactice (vezi discuţia şi exemplele). Limba actuală tinde să depăşească limitele fixate prin uzul tradiţional, folosind participiul împreună cu forma reflexivă a unor verbe ca *a cere*, *a se cuveni*, *a vrea* etc. Astfel în loc de *problema trebuie cercetată serios* se spune adesea *problema se cere* (*se vrea*,

---

[1] Această ultimă valoare este secundară, în sensul că rezultă din cea adjectivală: ca oriec adjectiv, şi adjectivul participial (provenit, adică, dintr-un participiu) poate fi folosit cu valoare adverbială. Secundară şi avînd drept punct de plecare tot pe aceea de adjectiv este şi valoarea substantivală a participiului (*văzutele şi nevăzutele; nepoftitul n-are scaun; premiaţii şi evidenţiaţii instituţiei noastre* etc.).

se cuvine) *serios cercetată*. Construcţia aceasta pare a prezenta unele avantaje stilistice, care îi explică răspîndirea. În primul rînd, subiectul (de obicei, nume de lucru) căruia i se dă drept predicat o locuţiune verbală reflexivă este asimilat cu o fiinţă, ca în stilul poetic. Afară de asta, legarea directă a participiului de verbul precedent (fără intermediul lui *a fi*) măreşte vigoarea expresiei, cum arată compararea lui *se vrea admirat*, *se cere examinată* etc. cu *vrea să fie admirat*, *cere să fie examinată* etc.

Materialul de acest fel cules de mine din publicaţii actuale este bogat şi felurit. În ce priveşte avantajele amintite mai sus, ele nu există totdeauna, şi unele citate dintre cele ce urmează dovedesc mai mult decît contrariul, căci sînt cîteodată chiar comice. De pildă: certificatul care *se cere autentificat*; onorata burghezie *se vrea stimată* ca atare; *s-ar fi cuvenit* neted *dezaprobată*; care *se merită analizat*; doruri ce *se năzuiesc împlinite*; pantofi care *se cer pingeluiţi*; trăsnete care *se cer plesnite*;... nu este o operaţie uşoară, ci una ce *se cuvine ieşită* dintr-o cunoaştere amănunţită... (*Contemporanul*, 7 ian. 1955, p. 4) etc. Pentru a vedea cum s-a putut ajunge la astfel de construcţii, dau cîteva citate care reprezintă, într-un anumit sens, trecerea de la uzul tradiţional la inovaţia actuală: *celor ce-şi vor formată* individualitatea artistică; arivişti care *voiau transplantate* în Rusia moravurile occidentale; care *se cer să fie* repetate etc. Ultimul exemplu arată că una dintre căile care au dus la construcţii de felul celor aici în discuţie este contaminaţia: *se cere* (= lumea sau logica cere) *să fie repetate* + *ele* (lucrurile despre care este vorba) *cer să fie repetate*, cu lăsarea la o parte a auxiliarului (*să fie*), socotit (pe nedrept!) ca de prisos, datorită « personificării » subiectului (exprimat printr-un nume de lucru), adică transformării (pur formale) a construcţiei pasive în construcţie reflexivă.

Asemănătoare, în multe privinţe, cu cazurile de pînă aici sînt acelea în care participiul depinde de verbul *a merita*: o problemă care *merită dezbătută*; *merită pomenit* numele etc. Să se compare, din lista precedentă,... *se merită analizat*, care ocupă o poziţie mijlocie între *se vrea* (*se cere*, *se cuvine* etc.). *analizat* şi *merită analizat* (*dezbătut* etc.). Cu *a merita*, astfel de construcţii sînt foarte răspîndite. Cf. de pildă, *merită discutată* (*Viaţa Rom.* 1953, fasc. 1, p. 286); *Tendinţa lui A. M. merită încurajată* (*Contemporanul*, 22 apr. 1955, p. 3).

Participiul se combină şi cu *a deveni*, în condiţii diferite de cele arătate pînă aici: biblioteca *devine frecventată*; ele *devin robite* economiceşte etc. Astfel de construcţii au sens pasiv şi se deosebesc de pasivul propriu-zis numai prin durată: între (biblioteca) *fu frecventată* şi (biblioteca) *deveni frecventată* singura deosebire constă în faptul că acţiunea este momentană în primul caz şi durativă (sau continuă) în al doilea. La naşterea lor au putut contribui *a devenit mare* (*frumos* etc.)., *a ajunge* + participiul (*biblioteca ajunsese frecventată* de mulţi cititori)[1].

[1] Cf. şi *haina vine tivită* dublu pe margine; *cratiţa vine unsă* cu grăsime etc., care de asemenea au putut influenţa, din cauza asemănării lui *a deveni* cu *a veni*.

În legătură cu supinul ar fi de adăugat la cele spuse aici mai sus pe de o parte că, atunci cînd are valoare substantivală, el este aproximativ sinonim cu infinitivul lung *(culesul viei — culegerea viei)*, de care diferă printr-o nuanță aș zice temporală (infinitivul ne trimite la prezent și de aceea sensul lui pare mai concret), pe de altă parte că, cu valoare verbală, poate fi precedat și de alte prepoziții, de ex. *la: s-a dus la tăiat lemne din pădure; se puse la făcut metanii* (Creangă), sau *din: nu mai sta din pocnit cu biciul* (Creangă). Cu *de* înainte supinul nu poate fi precedat de orice verb. Construcții ca: *merită relevat* Neumark; să spună tot ce știe și *ce urmează de spus; trebuie de răspuns; trebuie de arătat;* domnul *dădu de înțeles* etc. sînt nerecomandabile. Cel mai des apare supinul în astfel de condiții cu *a trebui*, datorită ușurinței (ajutată și de influența limbii germane) cu care se poate produce contaminația între două construcții sinonime: *trebuie răspuns (arătat) + este de răspuns (de arătat)*. În cazul lui *dă de înțeles*, a intervenit analogia lui *dă de bănuit, dă de gîndit* etc.

Cu privire la gerunziu nu sînt multe lucruri de spus. Am arătat deja că funcționează, obișnuit, ca complement circumstanțial și, mai rar, ca atribut. Deoarece limba noastră nu posedă un participiu prezent, ca latina și ca alte limbi romanice [1], vorbitorii se simt înclinați, atunci cînd gerunziul are funcțiune atributivă, să-l acorde în gen și număr cu substantivul respectiv, mai ales că franceza, de pildă, care a influențat vreme îndelungată cu atîta putere asupra romînei, are un participiu prezent asimilat cu un adjectiv și în ce privește flexiunea. Cazurile de acord al gerunziului atributiv cu substantivul sînt foarte numeroase. Citez numai cîteva, dintre cele mai curioase: *tinerețe izbucnindă;* aurirea *sporindei vestejiri; izbucniri viermuinde; pașii șovăinzi; mămăligă aburindă; cuinima zbătîndă; linia* drumului *albindă; cu geanta bălăngănindă* pe genunchi etc. Se vede ușor că, de cele mai multe ori, necesitatea însăși de a folosi gerunziul este îndoielnică, ba chiar inexistentă, căci se poate recurge, cu folos nu numai gramatical, la o propoziție atributivă *(tinerețe care izbucnește)*, la participiu *(aurirea vestejirii sporite)*, la un adjectiv verbal *(pașii șovăitori)*, la un adjectiv propriu-zis din aceeași familie cu verbul respectiv *(linia albă a drumului)* etc.

Singurul gerunziu care s-a impus sub forma unui cuvînt cu flexiune este *suferind* (după frc. *souffrant)*, dar numai ca atribut pe lîngă un nume de ființă umană *(oameni suferinzi)* și, mai ales, ca substantiv *(suferinzii din spitale)*. Destul de răspîndit, cu tendință de a se încetăţeni, este acordul la gerunziul verbelor *a crește* și *a descrește: enervarea crescîndă; multiplicitate crescîndă; forță descrescîndă* etc. [2] Faptul se datorește, probabil, circulației largi de care se bucură aceste gerunzii (mai ales primul) în condiții sintactice prielnice pentru aplicarea

[1] Acestea l-au împrumutat din latinește după formarea lor.

[2] Cf. și « Existența Uniunii Sovietice, *forța sa crescîndă* și mersul său invincibil spre comunism... » (Gh. Gheorghiu-Dej).

regulii acordului. În toate celelalte cazuri, uzul discutat aici trebuie evitat şi combătut.

Deşi mod nepersonal, gerunziul poate avea subiect (la fel cu infinitivul, de pildă). La Creangă întîlnim des asemenea construcţii (cu subiectul la persoana a III-a, ceea ce nu însemnează că numai această persoană, sub forma pronumelui, poate fi subiectul unui gerunziu). Ex.: *Şi slujind el* cîteva soroace de-a rîndul...; Într-o zi *fiind Irinuca dusă* în sat şi *avînd obicei* a şedea uitată...

§ 5. T i m p u l. Limba romînă are şapte timpuri: unul prezent, patru trecute şi două viitoare. Numai indicativul le are pe toate şapte: p r e z e n t u l, i m p e r f e c t u l, p e r f e c t u l s i m p l u, p e r f e c t u l c o m p u s, m a i-m u l t-c a-p e r f e c t u l, v i i t o r u l I şi v i i t o r u l a l II-l e a[1]. Celelalte moduri (personale sau nepersonale) au, unele două, altele unul dintre aceste timpuri. Astfel conjunctivul, condiţionalul şi infinitivul au numai prezent şi perfect, imperativul şi gerunziul numai prezent, iar participiul numai perfect. Deosebirea dintre indicativ şi celelalte moduri se explică prin natura conţinutului pe care îl exprimă ele. Indicativul prezintă acţiunea ca reală, pe cînd celelalte o prezintă ca posibilă, ca depinzînd de o condiţie etc. Despre o acţiune reală vorbitorul este în situaţia de a da informaţii precise în legătură cu momentul în care ea s-a petrecut. Acest lucru nu este posibil decît într-o foarte slabă măsură la celelalte moduri. Pe lîngă asta, indicativul este singurul mod independent, în sensul că acţiunea exprimată de diversele lui forme n-are nevoie, pentru săvîrşirea ei, de intervenţia unui factor din afară, pe cînd conjunctivul, condiţionalul etc. prezintă acţiunea verbului în funcţie de alte acţiuni sau de un element subiectiv, în sens foarte strict. Şi această deosebire explică numărul mare de forme temporale la indicativ şi numărul lor mic la celelalte moduri. Situaţia este foarte clară în acest sens la conjunctiv, care, în legătură cu un verb la indicativ, apare cu aceeaşi formă (de prezent) indiferent de timpul indicativului. Astfel noi spunem *mă apuc să lucrez*, şi tot aşa *m-am apucat*, *mă apucai*, *mă apucam*, *mă apucasem*, *mă voi apuca*, *mă voi fi apucat să lucrez*.

Unele gramatici de pe vremuri dădeau pentru conjunctiv şi un mai-mult-ca-perfect: *să fi fost făcut*, *să fi fost mers*, inexistent în realitate. Cine vrea să exprime acest înţeles, care nu-i posibil decît cu un conjunctiv aparent de sine stătător (ca într-o construcţie de felul lui *să fi ştiut aşa, îmi căutam de treabă)*, recurge ori la conjunctivul perfect, ori la condiţionalul perfect *(dacă aş fi ştiut aşa, mi-aş fi căutat de treabă)* sau la imperfectul indicativului *(dacă ştiam aşa, îmi căutam de treabă)*, cu valoare tot de condiţional.

Imperativul şi gerunziul au numai prezent, cel dintîi fiindcă «porunca» nu se poate da decît în momentul vorbirii, iar cel de-al doilea, din cauza valori lui adverbiale şi adjectivale, care nu implică existenţa unei variaţii în timp.

---

[1] Despre valoarea unora dintre aceste timpuri vezi Al. Graur, *Observaţii asupra întrebuinţării timpurilor în romîneşte* (în *Limbă şi literatură*, Bucureşti 1955, p. 134 urm.).

La fel cu conjunctivul, gerunziul apare sub o singură formă (nici n-ar putea să apară sub mai multe, din moment ce are numai una), oricare ar fi timpul la care stă verbul determinat de el: *aud vorbind*, *auzeam vorbind*, *voi auzi vorbind* etc.

În ce privește infinitivul, situația lui seamănă cu a conjunctivului și din punctul de vedere al timpurilor, căci are, cum am spus, un prezent și un perfect. Lucru firesc, fiindcă aceste două moduri sînt echivalente ori de cîte ori servesc să completeze sensul unei propoziții: *ca să trăiască*, *omul are nevoie de hrană* — *pentru a trăi*, *omul are nevoie de hrană; înainte ca să fi plecat* [1], *a stat de vorbă cu mine* — *înainte de a fi plecat*, *a stat de vorbă cu mine*. Observăm că se aplică regula corespondenței timpurilor: prezentului indicativului din propoziția principală îi corespunde prezentul conjunctivului sau al infinitivului în propoziția subordonată, și tot așa perfectului indicativ îi corespunde perfectul conjunctivului sau al infinitivului.

Dar, după cum conjunctivul poate sta (și, de obicei, stă) la prezent, oricare ar fi timpul verbului din propoziția principală, tot așa și infinitivul se întrebuințează mai totdeauna (în limba vorbită, chiar totdeauna) la prezent, indiferent de timpul verbului din propoziția regentă. Ex.: *înainte de a pleca*, *a stat (stătuse*, *va sta* etc.) *de vorbă cu mine*. Cu verbe de felul lui *a părea*, *a semăna* etc., infinitivul (iarăși întocmai ca conjunctivul) se pune la perfect, dacă acțiunea pe care o exprimă aparține trecutului: *pare a fi fost bolnav*.

Categoria gramaticală a timpului are două aspecte: unul se referă la momentul cînd se săvîrșește acțiunea exprimată de verb, celălalt, la chipul cum prezintă vorbitorul acțiunea săvîrșită de verb din punctul de vedere al duratei, mai exact spus, al stării. Astfel *vorbesc* arată că acțiunea se petrece în momentul de față dar totodată spune, adică poate spune, după împrejurări, că « vorbesc continuu fără întrerupere » (sens d u r a t i v), « vorbesc (acum) și termin imediat vorbirea » (sens m o m e n t a n), « vorbesc în repetate rînduri » (sens i t e r a t i v), « încep să vorbesc » (sens i n c o a t i v). Aceste nuanțe semantice în legătură cu durata acțiunii există și la alte timpuri, în primul rînd la imperfect, care seamănă foarte bine, în această privință, cu prezentul, apoi la perfect, unde intervine o nuanță în plus (pentru perfectul compus), aceea că « am terminat de vorbit tocmai în momentul de față (cînd anunț că « am vorbit ») ».

Timpurile verbului sînt unele a b s o l u t e, altele d e r e l a ț i e. Cele dintîi arată că acțiunea se săvîrșește într-un moment anumit, fără nici o legătură cu altă acțiune: prezentul, perfectul și viitorul I sînt timpuri absolute prin excelență, căci înfățișează acțiunea exclusiv din punctul de vedere al momentului cînd se petrece. Imperfectul, mai-mult-ca-perfectul și viitorul II sînt, dimpotrivă, în mod obișnuit timpuri de relație: acțiunea exprimată de ele este raportată la altă acțiune, fie concomitentă, dar deosebită în ce privește durata, fie anterioară sau posterioară [2].

[1] Această construcție, deși conformă cu regulile limbii noastre, nu este tocmai obișnuită.

[2] Într-un anumit sens, toate timpurile sînt de relație, fiindcă toate exprimă acțiuni raportate la

Observația făcută în notă interesează mai ales pentru înțelegerea depășirii granițelor dintre prezent de o parte, trecut și viitor de alta. Cînd o acțiune săvîrșită mai de mult este încă vie în mintea noastră, pentru tot felul de motive (ne-a impresionat puternic întîmplarea pe care o povestim, ne interesează de aproape, fiindcă ne privește și pe noi etc.), recurgem adesea, fără o intenție specială, la forma de prezent a verbului, ca și cum acțiunea respectivă s-ar săvîrși în momentul vorbirii, sub ochii noștri. De fapt, ea se petrece, adică se repetă în acest moment, grație imaginației pe care o pune în mișcare amintirea vie, puternică, colorată de sentiment, a faptelor povestite: în mintea noastră, acțiunea este prezentă, tot așa de prezentă ca atunci cînd am asistat la săvîrșirea ei. Acest prezent poartă obișnuit numele de prezent istoric. Unii lingviști îi spun prezent dramatic, termen mai potrivit, întrucît înfățișarea ca prezente a unor întîmplări trecute pune pe ascultător în situația unui spectator, care asistă la reprezentarea unei piese de teatru: el vede cu mintea (așa cum, tot cu mintea, vede și povestitorul) faptele petrecute mai de mult ca și cînd s-ar petrece în momentu povestirii.

Trebuie să facem deosebire între folosirea naturală, spontană, neintenționată a prezentului în locul perfectului, caracteristică pentru vorbitorii obișnuiți, și folosirea lui voită, urmărind scopuri artistice, în cazul scriitorilor. Această deosebire este neesențială, chiar din punctul de vedere al efectului asupra ascultătorului: pe de o parte « voința » scriitorului autentic corespunde totdeauna unei nevoi tot așa de spontan simțită ca și la vorbitorul obișnuit, iar pe de altă parte, acesta poate impresiona pe ascultător la fel de puternic ca un scriitor. Condiția care trebuie îndeplinită în ambele cazuri este corespondența desăvîrșită dintre limbă și gîndire: fiecare să « vadă » cu adevărat întîmplările povestite și să le înfățișeze așa cum le vede. Deosebirea dintre un vorbitor obișnuit și un scriitor este de natură cantitativă: acesta din urmă recurge mult mai des la prezentul dramatic, și faptul stă în legătură cu valoarea artistică (virtuală) a procedeului lingvistic aici în discuție.

Echivalența semantică dintre prezentul dramatic și perfect este desăvîrșită. Dovadă, alternarea ambelor forme în cursul povestirii. Iată cîteva exemple din Creangă: *Mers-au* ei zi și noapte, nu se știe cît *au mers*. Și mai *merg* ei cît mai *merg*, și de ce mergeau înainte...; Vulturul, cum *aude* aceasta, *aleargă* iute și într-o clipă *aduce*...; și atunci Făt-Frumos *birui* pe zmeu, *scoase* paloșul și-l *taie*... de *făcu* două grămezi. După aceasta, *intră* în casă și *spuse* nevestei lui... Apoi,

---

momentul vorbirii: cele trecute sînt trecute față de prezent, și tot față de prezent sînt viitoare cele viitoare. Chiar prezentul este, în acest sens, un timp de relație: momentul vorbirii îl considerăm prezent în comparație cu momentul imediat precedent și cu cel imediat următor. Trecerea de la un moment la altul se face imperceptibil, și cu adevărat « prezent » este unul singur, care durează numai o clipă. Definiția dată timpurilor de relație nu se referă însă la acest sens oarecum filozofic al termenului, ci, așa cum am arătat, la faptul că o acțiune se petrece înaintea sau în urma alteia, iar dacă se petrec amîndouă în același timp, una este terminată, alta continuă se se producă.

luîndu-o cu dînsul, o *duce* pe la celelalte surori, le *luă*. . . și cu toții se *duseră* la gura iadului.

Prezentul funcționează și ca viitor, datorită aceleiași ușurințe de a trece granița, foarte labilă și greu perceptibilă, dintre momentul vorbirii și cel imediat următor. De astă dată avem a face cu o anticipare: graba de a săvîrși acțiunea, siguranța deplină că acțiunea se va săvîrși etc. fac pe vorbitor s-o prezinte nu ca urmînd să se săvîrșească de acum înainte, ci ca săvîrșindu-se în momentul vorbirii. Fenomenul acesta este caracteristic mai ales pentru limba vorbită, sub toate aspectele ei: « Te rog să mă ierți că nu ți-am dat cartea pe care mi-ai împrumutat-o. Deseară ți-o *aduc* numai decît»; « Peste două zile *plec* la Cluj »; « Am aflat că a venit N. *Mă duc* chiar acum la el să-l văd. » Iată și două citate din limba literară (Creangă): « Are un ochi otrăvit și, cînd l-a pironi spre tine, nu mai *trăiești*» ; « cînd a veni zmeul, te *prăpădește*». Aceste ultime exemple sînt interesante prin faptul că verbele puse la prezent alternează cu cele puse la viitor și totodată (aici stă interesul propriu-zis al construcției) exprimă acțiuni care, dacă s-ar realiza, ar fi posterioare celor exprimate prin viitor, ceea ce pare (bineînțeles fără să fie) absurd. De fapt, atît viitorul, cît și prezentul au sens de viitor, încît nu interesează care acțiune se va produce înaintea celeilalte (mai ales că acțiunile sînt, pentru moment, ipotetice). Mai trebuie arătat, cum poate observa ușor oricine, că valoarea stilistică a prezentului-viitor este destul de slabă în comparație cu a prezentului dramatic.

După cum prezentul poate sta pentru alte timpuri, tot așa el poate fi înlocuit prin altele. Avem, mai întîi, perfectul (simplu sau compus, după regiuni; în limba literară, cel compus): anticiparea, de care vorbeam mai sus în legătură cu prezentul-viitor, intervine și aici, în sensul că graba sau nerăbdarea poate determina pe vorbitor să folosească perfectul pentru o acțiune care se săvîrșește sau urmează a fi săvîrșită în momentul vorbirii. În loc să spunem *plec*, *mă duc* etc., spunem *am plecat*, *m-am dus* etc., deși în clipa cînd rostim aceste cuvinte noi încă n-am săvîrșit acțiunea. Cf. dialogul, foarte scurt, dintre Tipătescu și Pristanda (ambii grăbiți, unul să i se execute, celălalt să execute ordinul): (Tip.) *Ai venit*? — (Prist.) *M-am dus!* La Creangă găsim un exemplu în care « anticiparea » se extinde asupra viitorului (trecînd prin și peste prezent): « Și nu cumva să faci altfel, că *te-ai dus* de pe fața pămîntului ».

De asemenea poate apărea imperfectul pentru prezent. Aceasta se întîmplă în condiții similare cu cele care duc la folosirea condiționalului în locul indicativului. Jena celui ce solicită ajutorul altuia îl determină să recurgă la imperfect, ca și cum ar vrea să spună că «avea» de gînd să adreseze rugămintea înainte de a se prezenta în fața celui solicitat, dar acum, în momentul vorbirii, a renunțat, deși rugămintea el o face totuși: « *Doream (voiam*, *intenționam)* să vă rog ceva (să vă cer sprijinul, să-mi împrumutați niște bani etc.)». Izvorul acestui fel de a vorbi este, întocmai ca în cazul condiționalului *(v-aș ruga*, *aș dori să. . .)*, situația inferioară în care se găsește solicitatorul, cu singura deosebire, mai mult

cantitativă, că umilința (la origine) și jena (de mai tîrziu a) vorbitorului este mai atenuată în ipoteza discutată aici. Avem un i m p e r f e c t pe care l-am putea numai a l m o d e s t i e i.

Dintre timpurile trecute, cel mai apropiat de prezent este i m p e r f e c t u l, care arată o acțiune continuă sau simultană cu alta în trecut, de obicei o acțiune avînd durată nedefinită sau mai puțin definită. Este un timp absolut și totodată unul de relație. Ca timp absolut, a cărui acțiune, adică, nu este raportată la altă acțiune, exprimată printr-un alt timp trecut, imperfectul poate fi asimilat cu prezentul: ceea ce este prezentul pentru momentul vorbirii este imperfectul pentru un moment trecut. Sau, altfel spus, imperfectul este un prezent transpus în trecut. De aceea el poate exprima toate cele patru aspecte ale acțiunii, toate cele patru chipuri în care poate fi înfățișată acțiunea unui verb pus la prezent: durativ (cel mai obișnuit), momentan, iterativ (foarte frecvent) și incoativ [1].

Datorită acestui fapt, imperfectul este timpul folosit în povești, care, chiar dacă nu încep totdeauna cu *Era odată*, [2] continuă înfățișarea evenimentelor cu ajutorul acestei forme verbale: *Era* o babă și un moșneag; și nu *aveau* copii; de aceea *erau* nemulțumiți și *voiau* să aibă pe cineva la casa lor etc. etc. Tot așa de des apare imperfectul în descrieri de lucruri care aparțin trecutului (*Era* o zi frumoasă de toamnă; soarele *strălucea* pe cer, dar nu mai *avea* puterea din timpul verii etc. etc.), precum și în povestiri cu conținut real (nu fictiv, ca cele din povești), atunci cînd vorbitorul se pune din punctul de vedere al celui care asistă la desfășurarea întîmplărilor. În toate aceste cazuri (și în altele asemănătoare cu ele), vorbitorul « vede » oamenii, lucrurile și acțiunile, ca și cum ar trăi și s-ar petrece sub ochii lui, așadar în prezent, dar de la o anumită distanță în timp.

Ca timp de relație, imperfectul apare în legătură cu alte forme verbale, ale căror acțiuni se găsesc față de acțiunea exprimată prin imperfect într-un raport atît cronologic (una se petrece mai devreme sau mai tîrziu decît alta), cît și de aspect, adică de durată. (Să nu uităm că imperfectul este și rămîne mereu, în orice împrejurare, ceea ce îi spune numele: ne-perfect = acțiune neterminată, care continuă în trecut).

Timpurile față de care apare imperfectul în astfel de raporturi sînt perfectul și mai-mult-ca-perfectul, așadar timpuri trecute, ca și el, lucru absolut logic. Din moment ce imperfectul este un prezent transpus în trecut, urmează că acțiunea exprimată de el nu mai poate fi raportată la prezent, cu care el, adeseori, pare a se confunda din cauza marii lor asemănări (pe planuri temporale diferite).

---

[1] Să luăm o frază, ale cărei verbe apar la prezent, și s-o transpunem în trecut, cu aceleași verbe: Tovarășul N. *este* un om foarte ordonat și disciplinat. *Se scoală* la șase dimineața, *face* cîteva minute gimnastică, *ia* apoi un duș rece și *se așează* imediat la masa de lucru. Transpusă în trecut, această frază devine: Tovarășul N. *era* un om foarte ordonat și disciplinat. *Se scula* la șase dimineața, *făcea* cîteva minute gimnastică, *lua* apoi un duș rece și *se așeza* imediat la masa de lucru.

[2] La Creangă, o singură poveste începe cu perfectul compus (toate celelalte, cu imperfectul).

Cronologic vorbind, imperfectul arată o acțiune concomitentă cu a perfectului, căci ambele acțiuni se petrec în aceeași vreme. Urmează că deosebirea dintre ele se reduce la aspect: acțiunea imperfectului este neterminată, aceea a perfectului terminată, sau, altfel spus, prima continuă să se desfășoare, în timp ce cealaltă s-a terminat: *cînd ai venit la mine, lucram*. Față de mai-mult-ca-perfect, imperfectul se găsește într-un raport la fel de precis și din punct de vedere strict cronologic și din acela al aspectului: acțiunea imperfectului este posterioară și totodată se deosebește de a mai-mult-ca-perfectului (care-i terminată), prin faptul că durează (în trecut): « soarele *răsărise* de mult, și eu tot mai *dormeam*, așa de tare mă *obosise* călătoria». Cel mai des, imperfectul apare ca timp de relație în legătură cu perfectul, nu cu mai-mult-ca-perfectul, care este el însuși, în mod obișnuit, un timp de relație (față de perfect, și anterior acestuia) [1].

Am văzut ceva mai înainte că imperfectul poate înlocui prezentul (imperfectul modestiei). El poate sta și pentru perfect, de pildă: « de ce nu *muream*, ca să nu pățesc o rușine așa de mare» (= dece n-am murit. . .); « de ce nu *te-ntorceai* acasă, dacă ai văzut că nu poți merge mai departe» (= de ce nu te-ai întors. . .), ba chiar și pentru prezent (în condiții asemănătoare): *de ce nu stăteai tu cum se cade la masă* (se spune, de obicei, unui copil care, în timpul mesei, are o ținută nepotrivită).

Este greu de dat o explicație acestui fapt, în aparență curios, căci se înlocuiește o acțiune terminată prin una neterminată. Cred că punctul de plecare trebuie căutat în construcții exclamative, unde imperfectul are valoare de condițional. *De ce nu muream*. . . (ea însăși exclamativă, cu aspect de întrebare indirectă) însemnează același lucru ca *mai bine muream* (și tot așa *de ce nu te-ntorceai acasă* este sinonim cu *mai bine te-ntorceai acasă)*. După cît se pare, fenomenul acesta circulă în graiuri regionale, nu în limba comună (și cu atît mai puțin în cea literară).

Și alte uzuri ale imperfectului cunoaște vorbirea populară (mai puțin, cea familiară). De pildă: Vezi. . . cum *îți încărcai* sufletul cu păcate? (Creangă; vorbește Malca cu moș Nichifor, care ocărîse, fără dreptate, pe baba lui, pentru că nu i-ar fi pus în căruță sculele necesare la un drum lung); De ce l-ai mai trimis pe N. după ele? Nu tot *mă duceam* eu acolo? Ți le *aduceam* la întoarcere.

Ar mai fi de spus, cu privire la imperfect, că apare, nemotivat, pentru prezent în formula, devenită fixă de multă vreme, *în ce(ea ce) privește*, atunci cînd faptele povestite aparțin trecutului. Este o aplicare, greșită, a corespondenței timpurilor. De pildă: o *înțelegea* pe Ana *în ce privea* gustul; provincie în care, *întrucît privea* pe romîni, n-avea decît o singură clasă socială; *în ceea ce priveau* [sic !] treburile interne etc. Aceeași situație, deci aceeași greșeală, avem și în construcții ca următoarele: [2] *era* drept că baba îl *încurcase*; i se *părea* că *ținea* isonul; se *întreba* pe

[1] Concomitență există numai între perfect și imperfect, și relația dintre ele are la bază durata, nu momentul acțiunii.

[2] Citatele provin tot din limba scrisă (și nu numai a periodicelor).

unde *se afla* acum Otilia, ce *făcea*, ce *gîndea*... Pretutindeni trebuie prezentul: *este* drept...; ...că *ține* isonul;... pe unde se *află*..., ce *face*, ce *gîndește*.

Perfectul simplu și perfectul compus. Între unul și celălalt, limba literară face o deosebire clară, tot așa graiurile regionale [1], unde există amîndouă formele, în sensul că perfectul simplu arată o acțiune trecută care a durat (teoretic) o singură clipă, așadar perfectivă (sau momentană), fără precizarea momentului săvîrșirii considerat din punctul de vedere al prezentului, pe cînd perfectul compus raportează acțiunea la momentul vorbirii, înfățișînd-o ca terminată în momentul cînd are loc relatarea faptului. Termenii cei mai potriviți, căci se referă la conținut (nu la formă), ar fi preterit (= trecut) pentru primul și perfect (= terminat, săvîrșit) pentru al doilea [2]. Această deosebire se explică prin chipul cum a luat naștere perfectul compus în latina tîrzie, cînd s-a simțit nevoia a două forme pentru exprimarea celor două sensuri pe care le avea perfectul unic latinesc: *am scris (lucrarea)* însemnează cuvînt cu cuvînt (și a însemnat la început) *o am scrisă (lucrarea)*, adică acțiunea am săvîrșit-o mai de mult (în trecut), dar produsul sau rezultatul ei există și în momentul vorbirii. Forma de prezent a auxiliarului face ca acțiunea (exprimată, de fapt, numai prin participiul verbului de conjugat) să fie înfățișată din punctul de vedere al prezentului în ce privește rezultatul ei, să fie arătată ca isprăvită în momentul cînd vorbim (indiferent de momentul real în care ea a fost săvîrșită). De aici impresia că perfectul compus exprimă o acțiune mai apropiată de prezent decît perfectul simplu, ceea ce poate corespunde realității, dar tot așa de bine poate să nu corespundă [3]. În același timp, acțiunea perfectului compus este sau pare mai precisă, mai « definită» decît a perfectului simplu. Și tot de aici, tendința limbii vorbite în cea mai mare parte a țării de a întrebuința de preferință (în graiurile moldovenești exclusiv) perfectul compus, care prezintă avantajul că apropie acțiunea de momentul vorbirii [4]. De aceea, în operele literare, autorul folosește perfectul simplu pentru faptele relatate de el însuși și perfectul compus în dialogul eroilor. (Aceasta, în general.)

Existența a două forme verbale cu un sens aproape identic pune pe scriitori în situația de a-și varia stilul și a-i da nuanțe semantice menite să mărească valoarea artistică a operei. În unul și același pasaj pot apărea, rînd pe rînd, perfectul simplu și perfectul compus, cu privire la acțiuni care s-au petrecut în aceeași

---

[1] Cu excepția celor oltenești (v. mai departe).

[2] W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* III, p. 127 numește perfectul simplu preterit istoric, iar perfectul compus perfect prezent. Italienii îi spun unuia «trecut îndepărtat», iar celuilalt «trecut apropiat».

[3] În graiurile oltenești situația se prezintă invers: perfectul simplu se întrebuințează pentru acțiuni mai apropiate de momentul vorbirii. După informațiile date de asistentul Gr. Brîncuș (originar din Oltenia), perfectul simplu exprimă acțiuni săvîrșite în ultimele 24 ore (ca în italiană perfectul compus, după G. Rohlfs, *Griechischer Sprachgeist in Süditalien*, München 1947, p. 18).

[4] Această tendință se observă în numeroase alte limbi.

vreme, dar pe care autorul le « vede», în momentul povestirii, diferit și, deci, le exprimă diferit, pentru ca și cititorul să aibă față de ele atitudinea cerută de viziunea scriitorului.

Voi da cîteva citate din Creangă, interesante, între altele, prin faptul că, deși originar dintr-o provincie în vorbirea căreia perfectul simplu nu se mai întrebuința nici acum un secol, marele nostru povestitor se folosește de ambele forme ale perfectului cu același excepțional talent și simț pentru limbă pe care i-l cunosc și i-l recunosc toți cititorii. Perfectul simplu apare regulat la Creangă în precizările menite să atragă atenția asupra schimbării partenerului în dialog: *zise* (și echivalentele lui, *spuse*, care-i rar de tot, din cauza sensului, *răspunse*, *începu a*. . . etc.). Dar îl întîlnim și în cursul povestirii directe, ori de cîte ori faptele respective sînt considerate în sine și în cadrul temporal în care s-au produs, fără legătură cu vreun moment ulterior, luat ca punct de orientare (= prezent subiectiv) sau cu momentul vorbirii (= prezent obiectiv). De ex.: Dacă-i așa, încep eu, *zise* Strîmbă-lemne; și odată *începu* a tăia la zmei, de-i potopea, și cînd sîngele *ajunse* pînă în brîu, Strîmbă-lemne *căzu* jos și *muri*. (Povestirea continuă un timp în același fel, tot cu perfectul simplu adică.)

Mult mai des folosește Creangă perfectul compus, nu atît din cauză că graiul său matern nu mai cunoștea pe cel simplu, cît, mai ales, datorită naturii operei sale: amintirile și basmul impun întrebuințarea perfectului compus, căci conțin fapte trăite de autor (unele în realitate, altele fictiv, dar trăite și acestea), fapte, așadar, vii sau apte de a fi «înviate», de unde necesitatea de a le apropia de momentul povestirii, care poate fi și un moment oarecare din cursul povestirii, deci trecut din punct de vedere obiectiv, dar prezent pentru eroi (în comparație cu alte momente, anterioare) și, implicit, pentru povestitor (= prezent subiectiv). De pildă: Și luîndu-și tovarășii *au pornit*. Și mergînd ei cale lungă să le-ajungă *au trecut* peste nouă mări și peste nouă țări, călcînd codri și pustietăți îngrozitoare. Și în sfîrșit, după multă trudă și primejdie, pe care numai niște voinici ca dînșii *au putut* să le înfrunte, *au ajuns* la gura iadului.

M a i - m u l t - c a - p e r f e c t u l este, în primul rînd, un timp de relație: arată ceea ce-i spune numele, adică o acțiune trecută săvîrșită înaintea alteia tot trecute (exprimată aceasta prin perfect sau, mai rar, prin imperfect): cînd *am pornit* la drum, *se întunecase;* mă *întrebam* mereu ce se *întîmplase* în lipsa mea. Apare și ca timp absolut: Toate se *schimbaseră* în orașul nostru. Populația *crescuse*, locurile virane se *împuținaseră*, oamenii *deveniseră* mai activi și mai energici etc. În această frază, mai-mult-ca-perfectul poate fi înlocuit prin perfectul compus: e vorba doar de acțiuni pur și simplu trecute, fără vreo raportare a lor la alte acțiuni săvîrșite tot în trecut, înaintea sau în urma lor [1]. Simțim totuși că avem a face cu întmplări petrecute de mult, și aceasta, din

[1] S-ar schimba însă situația, căci poziția vorbitorului față de acțiunile respective ar fi alta: le-ar apropia de momentul vorbirii (prin rezultatele p r e z e n t e ale acțiunilor).

cauză că, fără a-l exprima într-un fel oarecare, avem în mintea noastră un anumit moment față de care «datăm» acțiunea arătată de mai-mult-ca-perfect. Toate *se schimbaseră* etc. în lipsa mea, adică înaintea momentului întoarcerii mele, moment care aparține tot trecutului. Deci intervine și aici, în subsidiar, valoarea de timp de relație a mai-mult-ca-perfectului.

Graiurile moldovenești de nord și, prin ele, limba literară folosită de scriitori originari din acea regiune cunosc un m a i - m u l t - c a - p e r f e c t c o m p u s (sau p e r i f r a s t i c): *m-am fost dus*, *(i-) a fost spus* etc., care, ca înțeles, stă la mijloc între mai-mult-ca-perfectul simplu și perfect. Așa îl «simt» eu, care nu-l întrebuințez niciodată (din cauză că nu există în graiul meu de acasă), într-o frază ca aceasta: *l-am fost sfătuit* să se astîmpere, dar nu *m-a ascultat*. Dacă punem în locul lui mai-mult-ca-perfectul simplu (îl *sfătuisem* să se astîmpere...), îndepărtăm prea mult în trecut acțiunea și, totodată, avem impresia că construcția șchioapătă oarecum. Nici perfectul compus nu merge *(l-am sfătuit...)*, din cauză că apropie acțiunea prea tare de prezent. Mai potrivit este perfectul simplu: *îl sfătuii* să se astîmpere, dar nu *m-a ascultat*, deși nici el nu mi se pare a fi un echivalent desăvîrșit (ca nuanță temporală) a acestui mai-mult-ca-perfect, care nu circulă, cred, întîmplător tocmai în graiurile unde dispariția perfectului simplu s-a produs mai devreme și mai definitiv decît în altele [1].

V i i t o r u l I și v i i t o r u l II prezintă interes mai cu seamă prin faptul că au și o valoare modală, nu numai temporală. Viitorul I se întrebuințează adesea cu sens de imperativ, atît sub forma lui literară *(vei face*, *te vei duce* etc.*)*, cît și sub formele familiare și populare *(o să faci*, *ai să te duci)*. Sensul imperativ al viitorului I este mai puternic chiar decît al imperativului propriu-zis, din cauză că extinde sfera «poruncii» dincolo de momentul vorbirii: cine folosește viitorul I dă a înțelege că dispune de ființa celui căruia îi «poruncește» nu numai în prezent, cînd enunță «porunca», ci și în viitor. Nuanță modală, în alt sens, au mai ales formele populare și familiare ale viitorului I. *Oi face*, *s-o duce* etc. exprimă acțiuni numai posibile, nu reale (cum ar trebui, dat fiind că aceste forme verbale aparțin indicativului). Pentru a arăta că o acțiune se va săvîrși cu siguranță (siguranță existentă în momentul vorbirii, cu caracter, deci, oarecum subiectiv, deși pe baze obiective), ne servim de *o să fac* (munt.), *am să fac*

[1] Iată un exemplu de pe «teren». Eram într-o prăvălie la Vatra Dornei, aşteptînd să fiu servit, cînd intră o ţărancă din partea locului şi spune vînzătorului, mai întîi, «*Am fost lăsat aici o traistă*», iar pe urmă, cînd vede că n-a fot auzită, «*Am lăsat aici o traistă*». Faptul că a doua oară foloseşte perfectul compus nu vorbeşte contra «echivalenţei» (presupuse de mine) între mai-mult-ca-perfectul compus şi perfectul simplu. Sîntem într-o regiune (Bucovina) unde această ultimă formă verbală a dispărut de mult şi de aceea perfectul compus îndeplineşte şi funcţiunile perfectului simplu (aşa cum în latineşte perfectul simplu avea valorile ambelor perfecte din limbile romanice). Mai potrivită pentru această formă verbală mi se pare denumirea de p e r f e c t a n t e r i o r: acţiunea pe care o exprimă ocupă, cronologic vorbind, un loc intermediar între acţiunea exprimată de perfect şi aceea exprimată de mai-mult-ca-perfect.

(mold.). Limba literară utilizează aceste forme numai în vorbirea personajelor, nu și în povestirea directă, a autorului, care recurge la aspectul literar al viitorului *(voi face, se va duce)*. Cînd simte nevoia de a înfățișa o acțiune viitoare ca îndoielnică, scriitorul întrebuințează o formă compusă din viitorul I al lui *a fi* și gerunziul verbului de conjugat: *voi fi făcînd, se va fi ducînd*[1]. Valoarea modală a viitorului I (și a celuilalt, vezi mai departe) se datorește prezenței auxiliarului *a voi*, care, deși contopit oarecum cu viitorul (căci nimeni nu-și mai dă seama că *voi face* este egal cu *vreau să fac*), a imprimat de la început acestei forme verbale nuanța semantică de « voință » (element subiectiv, adică modal, prin excelență). Și în cazul lui *am să fac* intervine auxiliarul pentru a-i da sensul pe care îl are (de siguranță deplină): *am să fac = am a face* (= am de făcut, trebuie să fac).

Viitorul II are funcțiuni diferite, după cum apare în limba literară sau în vorbirea familiară și populară. Cea dintîi îl folosește sub forma *voi fi făcut, se va fi dus*, aproape exclusiv ca timp de relație în legătură cu viitorul I, față de care viitorul II arată o acțiune anterioară. De aceea numele cel mai potrivit pentru această formă verbală este acela de viitor anterior (eventual viitor perfect, căci o acțiune viitoare, anterioară alteia tot viitoare, este trecută față de aceasta). Vorbirea populară și cea familiară cunosc viitorul II numai ca formă modală (de prezumtiv, v. mai departe) și totdeauna sub aspectul *oi fi făcut, s-o (s-a) fi dus*. Exprimă îndoiala, probabilitatea etc., întocmai ca viitorul I *(oi face* sau *oi fi făcînd)*, față de care se găsește în același raport (temporal) ca perfectul față de prezent. În limba literară, această nuanță modală este redată, după cum vorbește autorul sau un « erou » al lui, prin forma literară sau prin cea familiară a viitorului II.[2]

§ 6. Alte forme verbale. Limba romînă este mult mai bogată în forme verbale decît pare a rezulta din discuția de pînă aici. Gramaticile curente se limitează, de obicei, la înregistrarea formelor așa zise literare (și nici a acestora toate), deși unele dintre cele care urmează apar din cînd în cînd și în limba scrisă. Toate sînt compuse și au sens modal, ceea ce nu surprinde, dat fiind că, așa cum s-a putut vedea, necesitatea de a exprima « modalitatea » acțiunii este puternic simțită de către subiectele vorbitoare. « Timpurile » sînt limitate, și dacă totuși limba noastră posedă numeroase forme temporale, aceasta se datorește, cel puțin în parte, faptului că ea n-are posibilitatea (pe care o are rusa, de pildă) de a exprima așa zisul aspect prin verbe speciale. Am văzut că unele timpuri trecute arată nu numai momentul cînd se petrece acțiunea, ci și durata ei. Afară

---

[1] Eventual *oi fi făcînd, s-o fi ducînd*, care, grație lui *oi, o*, exprimă mai clar nuanța modală în discuție. Vezi mai departe (p. 447).

[2] De aceea nu e bine să le amestecăm, fiindcă altfel se pot confunda sensurile. În *Ce chiot o fi fost pe-acest pămînt*, Cînd zămisli materia cuvîntul! (M. Beniuc), folosirea aspectului familiar al acestei forme verbale nu corespunde intenției poetului, care nu presupune, ci, dimpotrivă, e sigur că a fost (trebuie să fi fost!) un chiot extraordinar în momentul cînd s-a zămislit cuvîntul.

de asta, alte timpuri (cele viitoare) au și sensuri modale, nu numai temporale. Chipul cum « vede » vorbitorul o acțiune, cum și-o reprezintă etc., deși are ca punct de plecare realitatea înconjurătoare (chiar atunci cînd aceasta nu apare în mod vizibil), variază neobișnuit de mult din cauze atît obiective, cît și subiective (aceleași la toți oamenii, deci nu personale, adică individuale). De aici nevoia unor numeroase forme verbale cu sens modal, care nu poate fi satisfăcută totdeauna prin creații noi, ceea ce explică nuanțele multiple și adesea subtile exprimate de o singură formă.

Am spus că formele verbale trecute, de obicei, cu vederea în gramaticile noastre sînt toate compuse. Unul dintre elementele lor alcătuitoare este totdeauna gerunziul, altul, iarăși totdeauna, auxiliarul *a fi*, însoțit cînd de *a voi*, cînd de *aș*, *ai* etc. (fără ca prezența acestora să ne întîmpine pretutindeni). Aceste forme au existat în limba veche, și dacă astăzi ele apar numai în graiuri regionale, unde au o circulație destul de redusă, faptul se explică prin aceea că erau sinonime, fie și aproximativ, cu alte forme, care le-au înlăturat treptat din limba literară și din cele mai multe graiuri locale.

Să vedem acum aceste forme. Le iau în ordinea consacrată pentru cele general romînești, pornind de la auxiliar. Avem astfel un i m p e r f e c t, alcătuit din imperfectul lui *a fi* și gerunziu: *erai spunînd*, *era vorbind*. Valoarea acestei forme este identică cu a imperfectului *(spuneai*, *vorbea)* în ce privește sensul temporal propriu-zis, diferă însă de a imperfectului obișnuit printr-o nuanță modală absentă la acesta și care arată nesiguranța vorbitorului. Circulă prin graiurile muntenești, poate și aiurea, și apare de obicei în vorbirea indirectă: cînd redăm vorbele cuiva, pe care nu le-am auzit însă de la dînsul, ci de la un altul, și le comunicăm partenerului nostru, recurgem la această formă verbală, ca și cum am vrea să ne punem oarecum la adăpost de orice răspundere cu privire la autenticitatea comunicării noastre. Nuanța modală aici în discuție este exprimată, acolo unde nu există acest imperfect, prin imperfectul obișnuit precedat de *cică* (= zice că). De ex.:.. *era zicînd că nu-ți vezi de treburile tale*, *că te-amesteci unde nu-ți fierbe oala* etc. = *cică zicea că nu-ți vezi de treburile tale*. . . etc. Apare obișnuit la pers. III, mai rar la celelalte persoane (tocmai pentru că se întrebuințează în vorbirea indirectă). În exact aceleași condiții apare și condiționalul perfect (bineînțeles, pentru acțiuni trecute): Pînă și Vodă *cic-ar fi tras* o dată în gazdă la Ciubuc și întrebîndu-l. . ., el *ar fi răspuns* (Creangă); *zice că i-am fi luat-o noi* (Idem).

Gerunziul se combină și cu c o n j u n c t i v u l p r e z e n t al auxiliarului *a fi*, sub aspectul invariabil al acestuia: *să fi muncind el* (atît de bine)?; *să fi făcînd ei* (așa greșeli)?; (nu cred) *să mă fi bănuind tu* (de nesinceritate față de tine) etc. Și aici constatăm o echivalență temporală cu forma corespunzătoare aceleia a auxiliarului care intră în compunerea acestui conjunctiv, iarăși cu o deosebire de nuanță modală, de astă dată ceva mai mică, întrucît și conjunctivul obișnuit exprimă îndoiala, nesiguranța etc. Construcțiile de mai sus pot fi înlocuite prin

să muncească el (așa de bine)?; *să facă ei* (așa greșeli)?; (nu cred) *să mă bănuiești tu* (de nesinceritate față de tine). Observăm ușor deosebirea de natură modală, iar în cazul primei propoziții simțim că merge mai bine *să fi muncind*..., din cauză că acest conjunctiv compus se poate întrebuința fără dificultate în construcții (aparent) independente, care n-au nevoie de altă construcție (mai exact, de prezența materială, rostită a altei construcții) [1].

Cu viitorul I al lui *a fi* plus gerunziul se formează un viitor (tot « întîi », ca sens temporal), pe care gramaticile de pe vremuri îl numeau modul prezumtiv [2] (sau potențial). De pildă: *mă va fi ocărînd tare N.* (în urma discuției avute cu dînsul); *cum îi va fi mergînd tovarășului nostru* (în noua lui slujbă)?; *se va fi purtînd bine* (cu elevii)? (sau și neinterogativ: *sper că se va fi purtînd bine* cu elevii). De obicei, probabil chiar totdeauna, se recurge la formele familiare și populare ale auxiliarului *va: m-o (m-a) fi ocărînd...; cum i-o (i-a) fi mergînd...; s-o (s-a) fi purtînd*... etc. Corespunde viitorului II întrebuințat absolut, cu sens modal, atît ca formație (*va fi* + gerunziu, respectiv participiu), cît și ca conținut, căci amîndouă arată îndoiala vorbitorului (de obicei sub aspectul presupunerii, bănuielii). Singura deosebire dintre ele este de natură pur temporală: *va fi ocărînd* — prezent, *va fi ocărît* — perfect. Valoarea temporală a acestei forme este identică cu a prezentului indicativ: *mă va fi ocărînd tare. N.* însemnează « mă ocărăște... (acum, în momentul de față) »... Diferă, și încă foarte mult, sensul modal: ca să existe echivalență și din acest punct de vedere cu prezentul indicativului, trebuie să intervină un verb de felul lui *a presupune*, *a bănui*, *a crede* etc. *Mă va fi ocărînd* este egal cu *presupun (bănuiesc* etc.). *că mă ocărăște.* Spre deosebire de formele discutate pînă aici (în special de *era zicînd)*, aceasta circulă în toate graiurile, precum și în limba literară. Cîteva citate din Creangă: Dar oare pe acesta cum mama dracului *l-a fi mai chemînd*?; Acum, ori *c-a fi trăind* calul, ori că *n-a fi trăind*, aceasta mă privește pe mine; Ș-apoi, unde *s-a fi găsind* acel împărat Roș..., numai cel de pe comoară *a fi știind.*

Și condiționalul prezent al lui *a fi* se combină cu gerunziul, spre a da naștere unei forme verbale cu nuanță modală specială. Ex.: (se spune că) tovarășul nostru nu *și-ar fi ținînd* angajamentele; (N. afirmă că) *n-ai fi respectînd* dispozițiile legii etc. Corespunde condiționalului perfect în același fel în care am văzut că corespunde viitorului II viitorul format cu gerunziul. Din punctul de vedere al sensului constatăm de asemenea o corespondență, căci condiționalul perfect, întrebuințat în propoziții necondiționale, servește la redarea indirectă a spuselor altuia, pe care vorbitorul le-a aflat printr-un intermediar: (am auzit că) N. *m-ar fi criticat* (în lipsa mea). Tot la redarea vorbelor

---

[1] Să se compare *nu cred să muncească (el) atît de bine* și *să fi muncind el atît de bine*? (întrebarea ține locul « completării » din prima formulă).

[2] Și Gramatica Academiei R.P.R. numește această formă verbală modul prezumtiv.

altcuiva servește și condiționalul aici în dicuție, cu singura deosebire că le raportează la momentul de față (al vorbirii). Dacă facem abstracție de « modalitate» (care este, de altfel, foarte importantă, căci exprimă degajarea de orice răspundere din partea vorbitorului) și ținem seamă numai de sensul temporal, *ar fi criticînd* este echivalentul prezentului indicativ (= *critică)*, pe care îl putem transforma într-un sinonim perfect al acestui condițional, adăugîndu-i *am aflat*, *mi se spune* etc. că *N. mă critică*. Echivalentul lui modal este *era* + gerunziul, amintit mai sus. Gramaticile mai vechi ale limbii noastre înregistrau această formă verbală, răspîndită, se pare, exclusiv în unele graiuri regionale (muntenești) sub numele de m o d u l o b l i c.

În sfîrșit, o ultimă formație de felul celor aici în discuție este alcătuită din infinitivul auxiliarului *a fi* plus gerunziul: *a fi crezînd*, *a fi știind* etc. Deoarece ambele elemente ale acestei formații sînt verbe la « moduri nepersonale», ea nu poate fi întrebuințată cu valoare predicativă decît dacă i se alătură un verb predicativ, care, de obicei, este *a părea* (sau un sinonim al lui: *a semăna* etc.): *N. pare a se fi achitînd* (bine de sarcinile lui); *sameni a fi știind* de unde să iei lucrul și unde să-l pui (Creangă). Sinonimul pur temporal al acestei forme verbale este indicativul prezent: *N. pare că se achită*..., numai că acestuia îi lipsește nuanța de nesiguranță, existentă în *N. pare a se fi achitînd*... Alt echivalent, mult mai apropiat, întrucît nu se limitează la aspectul temporal, este infinitivul prezent: *N. pare a se achita*... Între aceste două infinitive (cel obișnuit și cel format din a *fi* + gerunziu) există același raport ca între *va spune* și *va fi spunînd*, amîndouă timpuri viitoare, dar cu nuanțe modale diferite.

Din punctul de vedere al chipului cum se formează, modurile și timpurile verbului sînt p r i m i t i v e și d e r i v a t e. Ultimele au la bază tema celor dintîi, căreia i se adaugă desinențele caracteristice respective. Primitive sînt următoarele: prezentul indicativului, perfectul simplu, participiul și infinitivul (prezent). De la prezentul indicativului se formează prezentul conjunctivului *(scriu — să scriu, scrii — să scrii* etc.*)*, imperativul *(tu mergi — mergi!, el scrie — scrie!)*, gerunziul *(merg — mergînd)*, imperfectul indicativului *(spun — spuneam)*. De la perfectul simplu se derivă mai-mult-ca-perfectul *(văzui — văzusem)*, de la infinitivul prezent, viitorul I *(voi vorbi)* și condiționalul prezent *(aș vorbi)*, de la participiu, toate timpurile trecute (cu excepția imperfectului, perfectului simplu și mai-mult-ca-perfectul simplu) și toate formele conjugării pasive. Gerunziul, deși derivat, ajută la formarea numeroaselor timpuri cu valoare modală discutate ceva mai sus [1].

Modurile și timpurile verbului mai sînt s i m p l e și c o m p u s e. În prima grupă intră indicativul prezent, imperfectul, perfectul simplu, mai-mult-

---

[1] Sensul dat aici termenului « derivat» depășește cadrul noțiunii respective, căci intră în sfera noțiunii « compus» (v. discuția care urmează). « Derivat» înseamnă, strict vorbind, un cuvînt simplu (sau o formă simplă), a cărui temă este indentică cu a unuia primitiv.

ca-perfectul simplu, conjunctivul prezent, imperativul, infinitivul, gerunziul și participiul; în a doua intră perfectul compus, mai-mult-ca-perfectul compus (sau perifrastic), viitorul I, viitorul II, conjunctivul perfect, condiționalul prezent, condiționalul perfect, infinitivul perfect, formele temporale cu nuanță modală amintite mai înainte și întreaga diateză pasivă.

Compunerea trebuie înțeleasă aici în sensul cel mai strict: elementele alcătuitoare ale unei forme verbale compuse sînt așa de strîns legate, încît vorbitorul nu-și dă seama de existența lor separată. Între *scrisei* și *am scris* nu există, în ce privește unitatea înțelesului, absolut nici o deosebire: înțelesul lui *am scris* este la fel de unitar ca al lui *scrisei*.

§ 7. Conjugarea. Înțelegem prin conjugare totalitatea schimbărilor formale (de persoană, număr, mod, timp) suferite de verb în cursul vorbirii pentru a exprima diversele raporturi sub care este privită acțiunea, sau, altfel spus, diversele particularități ale acțiunii, așa cum le-am văzut de-a lungul discuției de pînă aici. Sensul acesta, fiind foarte larg, se pretează la interpretări numeroase, toate mai mult ori mai puțin juste. Se vorbește astfel de conjugare activă, pasivă și reflexivă: de la una la alta există deosebiri care îndreptățesc separarea lor. De asemenea se vorbește de cele patru conjugări ale limbii romîne, adică de clase sau categorii, deosebite între ele din punct de vedere strict formal: verbele încadrate într-o clasă prezintă particularități de formă care nu se întîlnesc la verbele aparținînd altei sau altor clase. Se folosesc, cîteodată, expresiile « conjugare defectivă », în legătură cu verbe cărora le lipsesc anumite forme (personale, modale sau temporale) și « conjugare neregulată » (opusă « conjugării regulate »), cînd formelor verbale respective se abat, într-o măsură mai mare ori mai mică, dela normele consacrate.

În cele ce urmează mă voi ocupa de diverse aspecte ale conjugării verbului romînesc privită din toate punctele de vedere aici amintite.

Gramaticile curente ale limbii noastre înregistrează patru conjugări (în sensul de clase sau categorii de verbe), conducîndu-se după terminația infinitivului: *cînta(re)*, *vedea (vedere)*, *merge(re)*, *auzi(re)*, sau, cum se mai spune, după vocala lui caracteristică: *a*, *e(a)* accentuat, *e* neaccentuat, *i*. Această împărțire ține seamă de aspectul general al situației, considerată mai ales în legătură cu aceea din limba latină: *cînta(re)* < lat. *cantare*, *vedea (vedere)* < lat. *videre*, < *merge(re)* < lat. *mergere*, *auzi(re)* < lat. *audire*. Dacă intrăm însă și în amănunte, constatăm că lucrurile se prezintă ceva mai complicat, fără să difere prea mult de această schemă simplă. Conjugarea (clasa sau categoria) I posedă un număr de verbe care, în ce privește forma prezentului (indicativ, conjunctiv și imperativ), diferă (la pers. 1, 2, 3 și 6 [1]) de *cînta*, prin faptul că primesc sufixul flexionar [2] *ez* (cu

[1] Ca să evit folosirea repetată a precizărilor « singular » și « plural », fac numărătoarea persoanelor în continuare la ambele numere.

[2] Cu valoare flexionară (arată că-i vorba de o anumită formă flexionară a verbului), spre deosebire de sufixele obișnuite, adică derivative (care servesc la derivarea de cuvinte noi). Gramatica Acade-

toate formele cerute de persoanele respective): *lucrez*, *lucrezi*, *lucrează* (3 şi 6). Putem adăuga amănuntul, mai puţin important, că unele verbe (foarte puţine) prezintă acest sufix la toate formele lor: *boteza*, *cuteza*, *necheza* etc., ceea ce dovedeşte că de astă dată nu este vorba de un sufix flexionar, ci de unul derivativ (deşi formal avem a face cu unul singur): în aceste verbe, vorbitorii nu mai simt existenţa lui *-ez*, nici măcar ca sufix derivativ, cum dovedeşte faptul că limba noastră nu formează (şi, se pare, n-a format niciodată) verbe noi[1] cu ajutorul acestui sufix.

La conjugarea IV situaţia se prezintă şi mai complex. Alături de verbele în *-i*, care formează marea majoritate, există altele în *-î* (consoana precedentă este totdeauna *r*): tip *coborî*. Deosebirea faţă de *auzi* nu se reduce la vocala caracteristică, ci îmbrăţişează şi unele forme (în special pers. 3 şi 6 de la prezentul indicativului şi conjunctivului, care merg după conjung. I: *coboară — să coboare*, faţă de *aude — să audă*). În plus, atît în grupa lui *auzi*, cît şi în aceea a lui *coborî*, există verbe care la pers. 1, 2, 3 şi 6 ale prezentului indicativ, conjunctiv şi imperativ primesc (întocmai ca cele de conjug. I, tip *lucra*) un sufix flexionar, anume *-esc* (cu varianta fonetică *-ăsc*): *înfloresc*, *înfloreşti*, *înfloreşte*, *înfloresc*, *să înflorească*; *hotărăsc*, *hotărăşti*, *hotărăşte*, *hotărăsc*, *să hotărască*.

Urmează, deci, că clasele sau măcar tipurile de verbe sînt mult mai numeroase decît rezultă din afirmaţiile curente în gramaticile limbii romîne (cu excepţia Gramaticii Academiei R.P.R.), unde se dau, e adevărat, faptele care nu intră în schema « clasică » a celor patru conjugări, dar se vorbeşte mereu în aşa fel, încît rezultă că tot numai patru categorii de verbe ar fi în total.

Alt amănunt, mai important, peste care se trece cu totul, este următorul. Cele « patru conjugări » (care am văzut că sînt . . mai multe) n-au o poziţie egală în structura gramaticală a limbii noastre din punctul de vedere al vitalităţii şi productivităţii. Astfel conjug. II şi III sînt nu numai foarte sărace (au, împreună, circa 100 verbe), ci şi total neproductive. La verbele moştenite din limba latină nu s-a adăugat nici o formaţie propriu-zis nouă [2], iar puţinele împrumuturi latino-romanice din sec. XIX (*concede*, *discerne*, *divide*, *posede*, *precede*, *procede*, *succede*) au trecut în total sau în parte la conjug. I (sub forma *conceda*, *discerna*, *diviza*, *poseda*, *preceda*, *proceda*, *succeda*): unele au forme după ambele conjugări

miei R.P.R. consideră pe *-ez* drept desinenţă, pentru motivul că serveşte la diferenţierea persoanelor aceluiaşi timp. Faptul că acest semn morfologic nu apare la toate timpurile, nici la toate modurile, ne obligă să-l numim sufix: cu ajutorul lui se deosebeşte prezentul de celelalte timpuri şi tot aşa se deosebesc indicativul, conjunctivul şi imperativul de condiţional şi de modurile nepersonale. Afară de aceasta, în cadrul prezentului, diversele persoane se deosebesc una de alta în primul rînd prin desinenţe propriu zise (1 : zero; 2 : *i*, adică *z* muiat; 3 şi 6: *ă*).

[1] Cele amintite aici sînt moştenite (chiar *necheza*, cu privire la etimologia căruia pot fi discuţii).

[2] Compusele lui *plăcea*, *ţinea*, *vedea* (*decădea*, *dispărea*, *complăcea*, *prevedea* etc.) sînt împrumuturi tîrzii, care s-au adaptat, formal vorbind, la verbele simple romîneşti vechi, identice, ca origine, cu elementul de bază al împrumutului latino-romanic. Tot aşa *decurge*, *induce*, *presupune*, *prezice*, *transcrie* etc., de conjug. III.

(I și III), cu tendința de predominare a celor după conjug. I, altele s-au înglobat definitiv în cadrul acesteia (de ex. *diviza*, *poseda*, *preceda*, *proceda*). Se poate spune că conjug. II și III sînt conjugări « moarte », în sensul că le lipsește forța nu numai de a crea verbe noi, ci și de a-și păstra mai mult ori mai puțin intactă moștenirea latină. Observația se referă în special la conjug. II, care, cum vom vedea ceva mai departe, pare a fi pe cale de dispariție.

Productive și, deci, vii sînt conjug. I și IV. Mai întîi, ele sînt bogate, și nu numai astăzi, cînd numărul verbelor a crescut enorm, ci și cu multe veacuri în urmă. Bogăția lor are la bază pe de o parte situația transmisă din limba latină (afirmația este valabilă, în special, pentru conjug. I), pe de alta împrumuturile și formațiile proprii limbii noastre. Cu privire la aceste din urmă mijloace de îmbogățire sînt de observat următoarele. Împrumuturile mai vechi, făcute din limbile slave și greacă, au intrat, de obicei, în conjug. IV. Tot această conjugare a primit și verbele create pe teren romînesc, într-o epocă de asemenea mai veche.

Așa se face că pînă pe la mijlocul secolului XIX (poate și un timp după aceea), conjug. IV era mult mai bogată decît I-a [1]. Începînd din a doua jumătate a veacului trecut, odată cu creșterea enormă a împrumuturilor latino-romanice (mai toate franțuzești) și cu înmulțirea formațiilor noi după model, adesea și cu mijloace formative latino-romanice (cf. suf. *-iza*, despre care va fi vorba mai încolo), conjug. I s-a îmbogățit și continuă să se îmbogățească mereu, așa că astăzi ea întrece, atît ca număr de verbe, cît și ca productivitate, conjug. IV. Ceea ce spun aici este valabil pentru aspectul cult al limbii romîne, cum rezultă, de altfel, din afirmația privitoare la împrumuturile latino-romanice, care pînă nu de mult constituia apanajul oamenilor instruiți. Vorbirea populară păstrează încă destul de viguros vechea tradiție, în sensul că formațiile verbale noi le trece, de obicei, la conjug. IV. Un exemplu foarte elocvent în acest sens și totodată semnificativ pentru deosebirea de mediu, de atmosferă dintre categoriile sociale de pe vremuri din țara noastră este verbul derivat de la *lux*, substantiv cunoscut în toate păturile sociale de la noi: limba unor cercuri cu oarecare instrucțiune au format un verb de conjung. I (*a se luxa* [2] « a face lux »), pe cînd în vorbirea țăranilor a apărut a *se luxi* (cu același sens) [3].

Conjug. II și III sînt nu numai sărace, ci și neproductive. Datorită faptului că, cu extrem de puține excepții [4], formele lor sînt identice, au loc treceri de la una la alta, care pot duce cu vremea la dispariția uneia dintre ele. Iată, puse lături,

[1] Cf. A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, p. 75 urm: lista verbelor de conjug. I are 3 pagini, aceea a verbelor de conjug. IV peste 6 pagini.

[2] L-am auzit, acum aproape 30 ani, în orașul Fălticeni și nu de mult în București.

[3] L-am înregistrat, cu mulți ani în urmă, într-un sat din fostul județ Baia (Moldova). Alt exemplu: de la *buruiană* s-a format verbul *a îmburuieni* în vorbirea populară (după informațiile date de studenți) și *a îmburuiena* în aceea a agronomilor.

[4] Excepțiile curente sînt pers. 4 și 5 de la prezent și infinitivul prezent.

formele a două verbe, unul de conjug. II, celălalt de a III-a [1]: *tac* — *fac*, *tăceam* — *făceam*, *tăcui* — *făcui*, *tăcusem* — *făcusem*, *tăcînd* — *făcînd*, *tăcut* — *făcut*. (Şi la fel celelalte persoane ale acestor moduri şi timpuri, afară de 4 şi 5 de la prezentul indicativului şi conjunctivului şi pers. 2-a a imperativului.) Aşa se explică faptul că un număr de verbe aparţinînd, la origine şi pînă nu de mult, conjugării a II-a, au trecut la conjugarea a III-a, pentru unii vorbitori total şi definitiv, pentru alţii numai parţial, în sensul că şovăie încă între cele două conjugări. Bazîndu-mă pe un material foarte bogat, pe care l-am cules din tot felul de izvoare ale limbii actuale, pot afirma că, afară de *avea*, *bea*, *durea*, *şedea* şi *putea*, toate celelalte verbe de conjug. II au forme şi după a III-a, iar unele, de ex. *apărea*, *dispărea*, *rămînea*, *ţinea*, *umplea*, apar în scrisul unui foarte mare număr de oameni cu forme numai după conjug. III [2].

Dau cîteva citate dintre cele mai semnificative: începea *a cade* frunza (la fel compusele: *va decade; vom scade* impozitele); dorinţa de *a pare* ce nu eşti (tot aşa compusele: *pot apare; va dispare)* [3]; dorinţa de *a place*; mai mult nu *i-ar place (Gazeta Literară*, 2 iunie 1955, p. 1) (şi compusele: ne *complacem;* pentru a nu *displace);* doar, doar, *o tace* (nu putea *tace).* Chiar *a vedea* apare cu forme după conjug. III: *vede-ţi* de treabă *(Viaţa Rom.*, dec. 1939, p. 61), *a vede (ibid.*, martie 1940, p. 112) [4]. Judecînd după faptele constatate, se pare că, în unele cazuri, fenomenul a început cu verbele compuse, la care numărul relativ mare de silabe face ca accentul să fie prea departe de începutul cuvîntului, ceea ce nu corespunde ritmului limbii noastre. Cred că s-a spus mai întîi *a complace*, *a displace* şi după aceea *a place*, tot aşa *a întrevede*, *a prevede (prevédere* este foarte frecvent) şi apoi *a vede* (la fel în cazul lui *a ţine*, care are multe compuse: *întreţine*, *menţine*, *susţine* etc.).

Trecerea de la conjug. III la a II-a se întîmplă mult mai rar şi în condiţii puţin favorabile pentru producerea schimbării de flexiune în acest sens. Am înregistrat, din limba scrisă, forme de conjug. II numai pentru *a bate* şi *a face: a bătea* în uşă i se păru...; la care să *poţi bătea; băteţi*, *băteţi-mă*, tăiaţi-mă în bucăţi; *făceţi* loc; *făceţi-o* ca să cadă.[5].

Nu-i greu de văzut de ce fenomenul aici în discuţie atinge aproape exclusiv verbele de conjug. II. Acestea sînt mult mai puţin numeroase decît cele de a III-a, şi analogia, care este cauza principală a modificărilor din domeniul flexiunii, se conduce după legea raportului de forţe: formele mai numeroase şi mai des

---

[1] Am ales anume două verbe care se deosebesc între ele printr-un singur sunet.

[2] Vezi studiul meu *Forme de conjugare mixtă în limba romînă* în *Buletinul Philippide* II (1935), p. 47 urm. *Micul dicţionar ortografic* recomandă formele *rămîne*, *ţine*, *umple*.

[3] Cf. *cît de rău ţi-o pare (Viaţa Rom.*, martie 1953, p. 231); *a putut apare (Lupta de clasă*, sept. 1954, p. 99).

[4] De adăugat *să védem* (auzit de mine la Bucureşti).

[5] În vorbirea populară din Moldova de nord, pers. 4 şi 5 ale verbelor de conjug. III poartă regulat accentul pe desinenţă: *ne ducém*, *mergém*, *puném* etc. Dar imperativul şi infinitivul rămîn după conjug. III.

folosite, fiind prin însuşi acest fapt mai «puternice», influenţează asupra celor mai puţine şi mai rare.

Şi în cadrul altor conjugări au loc treceri de la una la alta, dar într-o măsură mult mai mică. Avem astfel verbe de conjug. IV, terminate de obicei în *-ţi*, care prezintă forme după a III-a: o uşă parcă ne-*ar desparte;* nu poate *înghite; va răsare;* nu *poate simte; a sughite.* Destul de numeroase sînt trecerile de la a IV-a la I-a şi invers, mai exact spus, formele duble, după ambele conjugări, la un număr relativ mare de verbe. De astă dată constatăm deosebiri regionale, nu individuale. Vreau să spun că formele respective apar nu la vorbitori izolaţi, fie şi foarte numeroşi, originari din diverse ţinuturi ale ţării, ci la grupuri mari, pe care le putem clasa după graiuri. În general vorbind, se poate spune că graiurile moldoveneşti întrebuinţează formele de conjug. IV, cele munteneşti formele de conjug. I. Faptul merge paralel cu constatarea că, pe măsură ce ne apropiem de epoca actuală, se înmulţesc verbele de conjug. I: graiurile moldoveneşti sînt mai conservatoare, în foarte multe privinţe, pe cînd cele munteneşti au evoluat şi evoluează mai repede, datorită condiţiilor de viaţă economică şi socială mai favorabile progresului (în special de la unirea principatelor încoace, cînd Muntenia, în frunte cu oraşul ei de reşedinţă, a devenit provincia principală a ţării). Dau cîteva exemple dintre cele mai curente: *curăţa — curăţi, datora — datori, gîdila — gîdili, sughiţa — sughiţi* etc. Limba literară utilizează această situaţie pentru a-şi îmbogăţi vocabularul, modificînd, ori de cîte ori poate, înţelesul unuia dintre cele două aspecte diferite ale aceluiaşi verb. De pildă: *îndesa* «a îngrămădi lucruri de tot felul (într-un sac, într-o ladă etc.)» — *îndesi* «a face să se repete»; *înflora* «a desena flori pe un obiect oarecare» — *înflori; îngrija (sînt îngrijat) — îngriji* etc.

În situaţia aceasta se găsesc şi multe neologisme, precum *disolva — disolvi, prefera — preferi, repeta — repeţi, rezolva — rezolvi* etc. Formele după conjug. IV, care au circulat mult într-o vreme (la început, ele trebuie să fi fost unicele forme ale acestor verbe), aparţin astăzi fondului mort al limbii, căci nu le mai întrebuinţează nimeni (sau aproape nimeni). Constatăm, deci, încă odată tendinţa de îmbogăţire a conjug. I, caracteristică limbii literare (şi graiurilor care-i stau la bază).

Ce atitudine trebuie să luăm faţă de astfel de fapte? La această întrebare se poate da un răspuns valabil pentru toate întrebările similare în legătură cu inovaţiile lingvistice. Tot ce corespunde legilor interne de dezvoltare ale limbii trebuie acceptat, indiferent de preferinţele şi gusturile indivizilor sau ale grupurilor de indivizi, şi, dimpotrivă, trebuie combătută orice inovaţie care nu se conformează acestor legi[1]. Urmează, deci, că se impune cunoaşterea legilor de dezvoltare ale limbii întregului popor, pentru a putea aprecia din acest punct de vedere schimbările care se produc în limbă sub ochii noştri.

---

[1] Cf. *Voprosî iazîkoznaniia* I (1952), fasc, 1, p. 26.

În cazul concret pe care-l discutăm aici trecerea verbelor de conjug. II la III este un proces natural, impus, cum am văzut, de o situație reală, împotriva căreia nu putem (nici nu trebuie) să luptăm, și. deci, conform cu legile interne ale limbii. Conjug. II pare a fi condamnată la dispariție, cu foarte puține excepții, care, într-un viitor nu prea îndepărtat, se vor dovedi, poate, că nu sînt tocmai niște excepții intangibile. În ce privește fenomenul opus (trecerea de la conjug. III la a II-a), faptele, considerate și ca număr și ca extindere teritorială, arată că el se abate de la legile de dezvoltare ale limbii noastre. Marea majoritate a vorbitorilor folosesc verbele de conjug. III după normele consacrate prin tradiție, și, amănunt important, limba literară și graiurile care-i stau la bază merg cu această majoritate. Și logica ne arată că lucrurile nu se pot petrece decît în acest sens: dintre cele două tendințe contradictorii, trebuie să învingă una, și anume aceea care găsește sprijin în fapte mai numeroase și mai frecvente, deci mai conforme cu legile limbii (de aceea și sînt ele mult mai numeroase decît celelalte).

Să vedem acum diverse amănunte privitoare la formele persoanelor, modurilor și timpurilor verbelor.

La p r e z e n t constatăm o situație destul de complexă, asupra căreia trebuie să ne oprim ceva mai mult. Pers. 6 a indicativului este identică cu pers. 3 la verbele conjug. I și la cele de conjug. IV în *rî* (fără sufixul flexionar *-ăsc*): *(ei) cîntă — (el) cîntă; el coboară — (ei) coboară*. Numeroși scriitori (mai ales poeți) din sec. XIX (Bolintineanu, Alexandrescu, Alecsandri) asimilau (adesea, din cauza versului) aceste verbe cu cele de conjug. II—IV, a căror pers. 6 este identică cu pers. 1: *(ei) văd — (eu) văd*, *(ei) merg — (eu) merg*, *(ei) aud — (eu) aud*, *(ei) vorbesc — (eu) vorbesc* și scriau, deci, *(păsările) cînt*, *(oile) cobor* etc. Astfel de șovăiri mai apar și astăzi (chiar la scriitorii în versuri care sînt buni cunoscători ai limbii și n-au scuza predecesorilor lor de acum un secol)[1]. Ele trebuie evitate cu orice preț, chiar cu prețul. . . mutilării versului, care, de altfel, n-are nevoie să fie mutilat, dacă autorul știe să-l facă cum se cuvine.

În legătură cu pers. 3 și 6 trebuie să mai arăt că ele diferă, în marea majoritate a cazurilor[2], de la indicativ la conjunctiv: lui *-ă* al indicativului î corespunde (și i se opune) *-e* al conjunctivului la verbele de conjug. I și de a IV-a în *rî-* (fără *-ăsc*); lui *-e* al indicativului îi corespunde (și i se opune) *-ă* al conjunctivului la toate celelalte conjugări. Abaterile, numeroase de altfel, trebuie combătute. Avem mai întîi cazul verbelor cu tema terminată în *j*, *ș*, care, după cum am constatat la « Fonetică », se pronunță muiat în unele graiuri muntenești, ceea ce are drept rezultat prefacerea în *e* a lui *ă* următor: *corije*

---

[1] Iată cîteva citate recente, care mă surprind și prin faptul că apar în *Viața Romînească*, revistă (de mare prestigiu, cel puțin teoretic) a Uniunii Scriitorilor din R.P.R.: *crăp pieile pe darabană* (martie 1953, p. 217); *se-ntorn* (pers. 6) rimează cu *corn (ibid.*, p. 223).

[2] Teoretic totdeauna. Excepțiile, destul de numeroase, au cauze fonetice: *scrie — să scrie*, *taie — să taie* etc.

(în loc de *corijă*) — *să corije*, *îngroașe* (pentru *îngroașă*) — *să îngroașe*. Trebuie evitate aceste forme, care apar adesea chiar în scris, așa cum trebuie evitate formele nominale *coaje*, *fățișe* (pentru corectele *coajă*, *fățișă*)[1]. Dacă în astfel de cazuri situația se prezintă clar, la alte verbe ea este complicată și de aceea greu de lămurit pentru moment. Un număr însemnat de verbe ale conjug. IV au pers. 3 de la indicativ identică cu pers. 3 de la conjunctiv. E vorba, mai ales, de verbe terminate la infinitiv în *-li* și *-ri*: *azvîrle* — *să azvîrle*, *descopere* — *să descopere*, *prăvale* — *să prăvale* *sufere* — *să sufere* etc. Dacă s-ar conforma regulii enunțate mai sus, ele ar trebui să se termine în *-e* la indicativ și în *-ă* la conjunctiv, ceea ce nu-i posibil (mă refer numai la conjunctiv). Urmează atunci să li se aplice norma după care se conduc verbele de tipul *coborî* (deși terminația infinitivului este *-li* și *-ri*, nu *-rî*), deci *azvîrlă* — *să azvîrle*, *descoperă* — *să descopere*, *prăvală* — *să prăvale*, *suferă* — *să sufere*. La multe dintre ele se aplică deja această regulă, și trebuie să se aplice în mod strict[2]. Altele nu se supun și nu pot să se supună ei, de ex. *prăvăli*, ceea ce înseamnă că ele rămîn deocamdată cu o formă identică la pers. 3 a ambelor moduri aici în discuție (vezi cele spuse în nota 2).

Și unele neologisme prezintă o situație asemănătoare cu aceasta. Am amintit, cu alt prilej, verbe ca *decerna*, *discerna*, *preceda*, *proceda* etc. Fiind de conjug. I, ele ar trebui să facă, la pers. 3 și 6, *decernă* — *să decerne*, *discernă* — *să discerne* etc., de fapt însă merg după conjug. III (chiar *preceda* și *proceda*, care au toate celelalte forme după I-a: *precede* — *să preceadă*, *procede* — *să proceadă*[3]). Faptul se explică prin amestecul conjugărilor: la început, aceste neologisme au aparținut conjug. III (sau mai mult acestei conjugări), după modelul etimonurilor latinești. Verbele franțuzești corespunzătoare sînt însă de conjug. I, ceea ce a făcut ca și rom. *discerne*, *precede*, *procede* etc. să capete un infinitiv, apoi și alte forme după conjug. I. Pe măsură ce trecea vreme, aceste ultime forme s-au înmulțit și s-au îndesit, fără să izbutească totuși a înlătura pe cele de conjug. III. Procesul e în curs de desfășurare și se va termina, desigur, cu victoria formelor de conjug. I. În acest sens trebuie să procedăm și noi la folosirea lor.

Pers. 1 (eventual și 6) de la indicativul prezent și pers. 1, 3 și 6 de la conjunctivul prezent ale verbelor cu tema terminată în *t*, *d*, *n*, *r*, au forme așa zise

[1] Se înțelege că trebuie combătute și formele dialectale în *-ă* pentru aceste persoane la ambele moduri: *îngroașă* — *să îngroașă*, *miroasă* — *să miroasă* etc., care, deși foarte frecvente în vorbirea regională, nu apar decît cu totul excepțional în scris și nu exercită nici o influență asupra cititorilor în sensul răspîndirii lor.

[2] *Micul dicționar ortografic* recomandă formele arătate în text, cu excepția lui *a prăvăli*, pentru care dă numai pers. 3 și 6 indic. prez. (*prăvale*). Ce facem cu persoana 3 și 6 conj. prez.? Și după care regulă verbele în *-i* au forme identice pentru pers. 3 și 6 ?

[3] Ca să iasă din această dificultate, limba recurge, în cazul lui *proceda*, de pildă, la formele sufixate: *procedează* — *să procedeze*. *Micul dicționar ortografic* înregistrează pe *decerna* și *preceda*, pentru care recomandă forma de pers. 3 și 6 indic. prez. *decernă*, *precedă*. Dar conjunctivul?

iotacizate (sau, mai puțin bine, iodizate)[1], și anume: *ț*, *z̦* în loc de *t*, *d* (*scoț* — *să scoață* *văz̦* — *să vaz̦ă*), *i* semivocalic în loc de *n*, *r*(*spui*—*să spuie*, *cei*—*să ceie*). Primele apar regulat în graiurile muntenești, celelalte circulă mai mult ori mai puțin pretutindeni. Limba literară preferă, trebuie să prefere formele neiotacizate (*scot* — *să scoată*, *văd*—*să vadă*; *spun* — *să spună*, *cer* — *să ceară*), care sînt mai recente și au luat naștere sub influența majorității formelor cu consoanele aici în discuție păstrate, datorită faptului că nu urma după ele un *i* semivocalic [2]. Avem aici un caz interesant de aplicare a analogiei în sensul îmbunătățirii și perfecționării gramaticii: formele «neregulate» (adică deosebite, prin aspectul lor fonetic, de cele simțite ca «regulate») se modifică în sensul punerii lor de acord, în ce privește tema, cu marea majoritate a formelor aceluiași verb. În felul acesta, flexiunea devine unitară și regulată, și aceasta reprezintă un cîștig nu numai teoretic, dacă pot spune așa, ci și practic, întrucît formele noi, regulate, se mînuesc mai ușor.

Procesul de unificare a flexiunii verbelor iotacizate este foarte avansat pentru tipurile *scoț*, *văz̦* și *cei*, datorită faptului că primele două sînt mai puțin răspîndite decît *scot*, *văd* în graiurile regionale, ceea ce însemnează că numărul vorbitorilor care le utilizează nu-i prea mare, iar *cei*, indiferent de răspîndirea lui reală, este simțit de cei ce îl folosesc (în primul rînd de moldoveni) ca dialectal și de aceea evitat în scris. Rămîne tipul *spui* (mai ales pers. 3 și 6 ale conjunctivului), care se menține încă destul de bine, în sensul că circulă chiar în limba literară, fără a fi considerat drept «neregulat». Trebuie să preferăm și aici formele cu *n* (*spun* — *să spună*, *vin* — *să vină* etc.), pentru motivele arătate. De altfel limba literară actuală merge în acest sens.

Prezentul oferă prilej de discuție și în ce privește finalele *-ez̦* și *-esc*, pe care le-am menționat ceva mai înainte. Aceste sufixe [3] nu apar la toate verbele conjugărilor respective (I-a și a IV-a), ceea ce nu surprinde. Surprinzător ar putea părea faptul că unul și același verb posedă forme cu sufix și forme fără sufix. Dau cîteva exemple (dintre multele care există în limba actuală): *alcătui* — *alcătuiesc*, (*mă*) *conform* — (*mă*) *conformez̦*, *destăinui* — *destăinuiesc*, *invent* — *inventez̦*, *năz̦ui* — *năz̦uiesc* etc. În graiurile regionale situația acestor verbe este oarecum clară: unele cunosc sau preferă formele nesufixate (este cazul graiurilor de peste munți), altele (cele moldovenești) preferă formele sufixate (cu deosebire la ver-

[1] Li se spune așa după numele grecesc (iota) al vocalei *i* (scurt) și după numele unei «sonante» semitice (iod), asemănătoare cu *i* semivocalic din diverse limbi.

[2] *Scoț*, *scoață* provin, potrivit legilor fonetice romînești, din lat. pop. **excotio*, **excoteat* (*i* și *e* înaintea vocalei următoare au devenit *i* semivocalic, așa că *t*<*ț*); la fel *văz̦*<*video*, *vaz̦ă*<*videat*; *spui* <**exponeo*, *spuie*< **exponeat*; *cei* < *quaereo*. *ceie*< *quaereat*. Formele latinești populare (notate cu asterisc) sînt ipotetice, nu numai pentru că orice formă neatestată trebuie considerată ca ipotetică, ci și din pricină că lat. *excutere* și *exponere*, verbe de conjugarea a III-a, sunau la pers. 1 *excuto* (> rom. *scot*), *expono* (> rom. *spun*), la p rs. 3 și 6 conjunctiv *excuta(n)t* (> rom. *scoată*), *expona(n)t* (>rom. *spună*). Formele date aici trebuie să servească numai ca ilustrare teoretică a fenomenului iotacizării.

[3] În ce privește denumirea acestui morfem, v. cele spuse în n. 2 de la pag. 435-6.

bele de conjug. IV), altele, în sfîrșit (cele muntenești), par a ocupa o poziție de mijloc, întrucît prezintă forme de ambele feluri (la verbe diferite). Aceasta, în linii mari, deci foarte aproximativ, și numai pentru verbele mai mult ori mai puțin vechi (cum rezultă, de altfel, din precizarea că-i vorba de graiurile populare).

Neologismele apar, în general, fără sufix (mă refer exclusiv la verbele de conjug. I, căci împrumuturi relativ recente de conjug. IV nu avem). Și se înțelege de ce: modelele lor străine (franceze în primul rînd) nu posedă forme cu sufix. Trebuie precizat că așa se prezintă lucrurile în vremea noastră. La început, adică în prima jumătate a secolului XIX, foarte multe neologisme primeau suf. *-ez* la persoanele 1, 2, 3 și 6 ale prezentului, ceea ce trebuie interpretat în sensul că vorbitorii se conformau atunci într-o mai mare măsură normelor limbii noastre decît după aceea, cînd influența franceză (deci influența verbelor franțuzești împrumutate de noi) a devenit tot mai puternică. Astăzi formele cu *-ez* la neologisme sînt simțite ca arhaice și totodată ca populare, cum se întîmplă adesea cu faptele de limbă învechite: înainte de a dispărea cu totul, ele se « refugiază» în graiurile populare [1].

Coexistența formelor sufixate și nesufixate la același verb este utilizată în limba literară cu scopuri stilistice: mai ales poeții (dar și prozatorii) recurg adesea la formele fără sufix, care, fiind, la anumite verbe, mai rare, dau impresia de « noutate» și, în consecință, par mai expresive, mai potrivite pentru un conținut artistic. Expresivitatea le vine, cu siguranță, și de la faptul că poartă accentul pe temă (cele sufixate sînt accentuate pe sufix), adică pe tema verbului, pe partea care conține sensul lexical (sufixul are un sens pur gramatical). Cîteodată intențiile stilistice sînt ironice: scriitorul vrea să caracterizeze un personaj negativ și cu ajutorul unor particularități de limbă, în cazul de față lipsa sufixului la verbe care în majoritatea graiurilor populare și în limba literară au forme sufixate. Cf. formula curentă astăzi *cine nu lucrează nu mănîncă*, transformată în *cine nu lucră nu mîncă*.

Mai interesant este faptul, de ordin general, că limba tinde să folosească situația prezentată aici pentru a-și îmbogăți mijloacele de expresie. Un număr de verbe, nu numai neologisme, capătă sensuri mai mult ori mai puțin diferite după cum la formele de care ne ocupăm au sau nu sufix. De ex.: *acord* (o răsplată, o distincție etc.) — *acordez* (un instrument muzical); *manifest* « dau la iveală,

---

[1] Un exemplu, între atîtea altele, pe care îl cunosc din copilărie, este vb. *oftica* (nu-i neologism propriu-zis, deși, în vorbirea populară, are situația unui neologism): îl conjugam (la fel cu cei din jurul meu) *oftichez*, *oftichezi* etc. (pe cînd oamenii instruiți foloseau formele fără sufix: *oftic*, *oftici* etc.). Dau și cîteva exemple din scrierile autorilor aparținînd secolului al XIX-lea: *comunicează*, *imitează*, *ocupează*, *prezentează*, *publicezi*, *pronunțiază*, *repetează*, *salutez* (A. Pann); *să se cultiveze*, *declinează*, *determinează*, *pronunțiază*, *terminează* (Eliade); *să reprezanteze*, *respectează* (Bolliac); *adorează*, *proclamez* (Alecsandri); *preferez* (Kogălniceanu); *să consitituieze* (Bălcescu); *conservează* (Cipariu). « Eroii» lui Caragiale, chiar cînd sînt oameni culți, folosesc de asemenea forme sufixate: *adorez*, *compromentez*, *imitează*, *posedezi*, *triumfează*, Cf. și *proclamez* (Macedonski), *dominează* (Gherea), *circulează* (Coșbuc).

arăt» — *manifestez* « fac manifestație »; *potol (focul se potoale* « e gata să se stingă ») — *potolesc* (mînia); *reflect (lumina se reflectă)* — *reflectez* « meditez »; *strîmb* (cu sens figurat) — *strîmbez* (un cui etc.)[1].

O observație, privitoare la formele de prezent, merită și verbele neregulate *da*, *lua*, *sta* etc. Pers. 3 și 6 ale conjunctivului apar sub două aspecte: *să dea*, *să ia*, *să stea* (în limba literară și în numeroase graiuri, printre care cele muntenești), *să deie*, *să ieie*, *să steie* (în graiurile moldovenești). Trebuie să le folosim pe cele dintîi.

Celelalte timpuri oferă mult mai rar prilej de discuție în legătură cu aspectul lor formal. La m a i - m u l t - c a - p e r f e c t (e vorba de cel « simplu »), pluralul are forme duble, cu și fără *-ră-*: *cîntase(ră)m*, *cîntase(ră)ți*, *cîntase(ră)* etc., ambele deopotrivă de îndreptățite din punct de vedere istoric. În limba veche circulau numai formele fără *-ră-*, transmise direct din latinește. După aceea, relativ tîrziu, au început să apară și cele cu *-ră-*, sub influența perfectului simplu, care nu le-a avut nici el din capul locului decît la pers. 6 (iarăși potrivit situației din limba latină, unde pers. 6 a perfectului se termină în *-runt* > rom. *-ră)*. Așa cum acest sufix s-a întins, de-a-lungul timpului, la pers. 4 și 5, unde prezența ei a devenit încet încet absolut obligatorie, la fel se vor petrece lucrurile, în viitor, și cu mai-mult-ca-perfectul, cum dovedește de pe acum faptul că formele cu *-ră-* sînt mai răspîndite decît celelalte, care încep a fi simțite de numeroși vorbitori ca « greșite », ceea ce în actuala situație a limbii noastre nu corespunde realității. În acest sens lucrează nevoia de unificare a formelor, pe care am invocat-o mai sus, precum și conștiința unui mare număr de vorbitori că sufixul *-ră-* este semnul caracteristic al pluralului unor anumite forme ale verbului. Astfel se explică apariția finalei *ră* la participiu, atunci cînd acesta formează împreună cu auxiliarul *a avea* perfectul compus (pers. 4, 5 și 6: *noi am merseră*, *voi ați spuseră*, *ei au văzutără* — mai ales aceasta din urmă) și la pers. 6 a indicativului prezent de la *a fi (ei sîntără)*, unde, se înțelege, prezența lui *-ră-* nu se justifică prin nimic și de aceea trebuie condamnată[2].

Privitor la mai-mult-ca-perfect ar mai fi de relevat faptul că la unii scriitori originari din Oltenia pers. 2 apare cu desinența *-i* în loc de *-și*: ți-ai închipuit cumva că-ți *găsisei* omul?; *adormisei*?; pe el îl *îndrăgisei* în locul tatălui? Această formă, despre care nu pot spune dacă circulă în graiurile oltenești (eventual și în altele), trebuie, evident, combătută.

La v i i t o r u l I și II, formele familiare ale pers. 2 și 4 sunt *ăi* și *ăți* (rezultate, conform cu legile fonetice, din *vei*, *veți)*. Graiurile muntenești le-au transformat în *oi*, *oți*, și sub acest aspect le întîlnim adesea în limba literară: dacă l-*oi* mai *suci* mult, ai să mănînci ciorbă; d-ta *oi sta; oi fi* tu mare și deștept;

[1] *Potoli* și *strîmba* au sensurile acestea în vorbirea populară din sudul Moldovei (probabil și de aiurea).

[2] Au și combătut-o diverși scriitori, în frunte cu I. L. Caragiale (ridiculizarea personajelor negative marele nostru satiric o face și cu ajutorul acestei particularități de limbă).

oți fi și auzit; oți fi crezînd că mă laud etc[1]. Aceste forme, greșite din punctul de vedere al limbii literare, urmează a fi evitate.

Viitorul I se întrebuințează, destul de des, cu ordinea inversată a elementelor lui alcătuitoare: *fi-voi* (la înălțimea cerută de situație?); *veni-va* (oare prietenul mult așteptat?) etc. La fel cu atîtea alte inversiuni, și aceasta e simțită ca « poetică » (adică expresivă sau mai expresivă decît ordinea dreaptă), și de aceea scriitorii sînt înclinați să uzeze și să abuzeze de ea. Teoretic nu putem s-o condamnăm, fiindcă corespunde structurii gramaticale a limbii noastre (cu deosebire în construcțiile interogative, care diferă de cele enunțiative și prin faptul că au sau pot avea o topică inversată). Trebuie combătut numai abuzul, folosirea ei cu orice preț, pornind de la ideea, greșită în fond, că formula inversată e mai « frumoasă » prin ea însăși.

Inversiunea apare și la alte forme verbale compuse: la optativ, unde infinitivul are forma întreagă (*cîntare-aș*), și la perfectul compus (*cîntat-am*, *făcut-ai*, *vorbit-ați*). Ceea ce am spus despre inversarea viitorului este valabil și aici: trebuie măsură și totodată corespondență deplină cu conținutul comunicării.

Perfectul compus dă loc la discuție numai în legătură cu pers. 6 a formei lui dialectale: *or fost*, *or spus*, care poate, ba chiar trebuie să fie folosită în opere literare, cînd sînt puși să vorbească oameni simpli originari din regiunile unde această formă circulă (și anume în multe graiuri de peste Carpați). Această condiție nu este totdeauna respectată, și Cezar Petrescu, de pildă, altfel bun cunoscător al limbii noastre, ca și al vorbirii populare moldovenești, pune în gura țăranilor moldoveni forme ca *or ouzit*, *or făcut* (în loc de realele *o auzit*, *o făcut*). Aceeași greșeală o fac și alții, printre ei Dan Deșliu (vezi reportajul « Pe drumul belșugului », în « Scînteia » dela 11 aprilie 1950, p. 2, unde țăranii din Pechea, raionul Galați, sînt puși să vorbească cu *l-or cuprins*, *l-or pus* etc.).

La imperativ trebuie să distingem clar formele afirmative de cele negative. Primele prezintă, uneori, dificultăți, din cauză că pers. 2 a acestui mod este la unele verbe identică cu pers. 2 a indicativului prezent, la altele cu pers. 3 a acestuia, și nu după conjugări, ci după verbe, în sensul că aceeași conjugare are verbe de ambele feluri în ce privește raportul dintre pers. 2 a imperativului și pers. 2 sau 3 de la indicativul prezent. De ex.: *coace*, *coase*, *frige*, *spune* etc., alături de *mergi*, *plîngi*, *treci* etc. (și unele și altele de conjug. III); *curăță*, *soarbe* etc., al. de *dormi*, *fugi*, *mori* etc. (toate de conjug. IV). Această situație îngreuiază mînuirea formei de imperativ aici în discuție și dă sau poate da naștere la greșeli.

Forma negativă a imperativului (pers. 2) diferă de cea afirmativă (singurul mod la care există deosebire între aceste două aspecte ale aceleiași forme). Imperativul negativ este identic cu infinitivul: *nu cînta*, *nu cădea*, *nu merge*, *nu coborî*, *nu dormi* etc. Vorbirea familiară și populară din Moldova (mai cu seamă aceea din nordul provinciei) nu se conformează acestei reguli la imperativul unor

---

[1] Apare și la Delavrancea: *tu m-oi părăsi.*

verbe, de pildă: *nu* te *du* în oraș; *nu fă* zgomot; *nu zi* vorbă mare; *n-ai grijă* (ultimul, și în alte graiuri afară de cele moldovenești). Astfel de forme trebuie evitate, după cum trebuie evitat și *nu fii* (pentru *nu fi)*, foarte răspîndit pretutindeni. În toate aceste cazuri constatăm folosirea formei de imperativ afirmativ în locul celei de imperativ negativ.

§ 8. Verbe neregulate. Un număr de verbe prezintă diverse neregularități în flexiunea lor. Printre ele se găsesc unele dintre cele mai des întrebuințate, precum *a da*, *a lua*, *a sta*. Situația lor oarecum aparte în sistemul flexiunii verbale se explică istoric: ele erau neregulate și în limba latină, de unde ni s-au transmis nouă. Această situație reprezintă un caz cu atît mai interesant în sensul ideii că gramatica rezistă vreme foarte îndelungată la schimbări, cu cît verbele amintite erau, desigur, neregulate și în limba indoeuropeană primară, cum dovedesc diverse idiome indoeuropene vechi.

Formele care se abat de la regulă ale acestor verbe sînt destul de numeroase. Deși aparțin conjugării I, ele se termină la pers. 1 a indicativului și a conjunctivului prezent în *-u*[1] și au pers. 6 a celui dintîi egală cu pers. 1 (în loc de 3): *dau*, *iau*, *lau*, *stau*. *A lua* are pers. 3 a conjunctivului identică cu pers. 3 a indicativului *(ia-să ia)*. Despre formele duble ale pers. 3 și 6 de la conjunctiv am amintit cu alt prilej *(să dea—să deie*, *să ia—să ieie*, *să lea—să leie*, *să stea—să steie)*. Și alte moduri sau timpuri, în primul rînd perfectul simplu, posedă forme duble la unele dintre aceste verbe: *dădui*, *dăduși dădu* etc.—*dedei*, *dedeși*, *dede* etc. (alături de mai rarele *detei*, *deteși* etc.); *stătui*, *stătuși*, *stătu* etc. — *stetei*, *steteși*, *stete* etc. Variantele în-*ui* sînt ulterioare celorlalte (care provin, cu modificări fonetice neînsemnate, din lat. *dedi*, *steti* etc.) și s-au născut, prin analogie cu perfectele, numeroase, în *-ui*, din formele mai vechi, cărora li s-a adăugat această desinență. Datorită faptului că prezintă asemănări mai mari cu alte forme ale verbelor respective (în special cu participiul *dat*, *stat)*[2], deci sînt sau par a fi mai regulate decît *dedei (detei)*, *stetei*, ele s-au impus în limba literară, unde au înlăturat, se poate spune definitiv, pe cele vechi, care continuă să trăiască în graiurile regionale (mai ales muntenești). Situația de la perfectul simplu o găsim și la mai-mult-ca-perfect: *dădusem — dedesem (detesem)*, *stătusem — stetesem*, lucru firesc, întrucît acest timp se formează de la tema perfectului simplu, dar o găsim și la imperfect: *dădeam — dedeam (deteam)*, *stăteam — steteam*[3], ceea ce constituie o excepție, căci imperfectul are, în mod obișnuit, aceeași temă ca prezentul. Aceasta regulă se aplică însă și verbelor aici în discuție, al căror imperfect are și forme regulate: *dam*, *stam*, simțite și considerate ca mai literare, tocmai pentru că se conformează în cea mai mare măsură regulilor gramaticale.

---

[1] Această neregularitate este mai mult aparentă şi se datoreşte faptului că *-u*, pe care l-au avut o bună bucată de vreme şi celelalte verbe de conjug. I, s-a putut păstra, ca element al diftongului *au*. De altfel, la început de tot, şi verbele celorlalte conjugări se terminau la pers. 1 în *u*.

[2] Între perfectul simplu şi participiu există la toate conjugările o strînsă legătură.

[3] Deosebirile dintre cele două forme sînt neînsemnate (de ordin pur fonetic).

Neregularitatea lui *a lua* constă, afară de faptele relatate (puține la număr), în deosebirile de temă la formele indicativului (și ale conjunctivului) prezent: *iau*, *iei*, *ia* — *luăm*, *luați*. Aceste deosebiri sînt produsul modificărilor fonetice, se explică, deci, istoric, în cadrul dezvoltării limbii noastre.

Cît despre *a la*, pe lîngă neregularitățile propriu-zise (de adăugat perf. simplu *lăui* și part. *lăut*, cu desinențe după conjug. II și III), constatăm o foarte redusă întrebuințare a lui, nu atît ca extindere teritorială (deși el circulă mai ales în graiurile moldovenești), cît, mai cu seamă, ca înțeles, căci însemnează numai « a se spăla pe (la) cap »[1].

Verbe neregulate sînt și auxiliarele *a avea*, *a fi*, *a voi*, care seamănă între ele îndeosebi prin dubla lor funcțiune[2], de verbe auxiliare și predicative în același timp. Această situație, de natură sintactică, a avut urmări morfologice, în sensul că formele auxiliarului se deosebesc uneori de ale predicativului. Astfel *a avea* se conjugă la indicativul prezent: *am*, *ai*, *a*, *am*, *ați*, *au* (ca auxiliar) — *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveți*, *au* (ca predicativ). Tot așa *a fi*: *sînt*, *ești*, *este*, *sîntem*, *sînteți*, *sînt* — *(î)s ești*, *e (i, îi)*, *sîntem*, *sînteți*, *(î)s*. Aici lucrurile se prezintă diferit, întrucît deosebirile dintre formele celor două (ba chiar trei) funcțiuni ale acestui verb nu sînt riguroase, ca la *a avea*, în ce privește repartiția rolurilor: atît formele lungi, cît și cele scurte apar deopotrivă cu funcțiune de auxiliar și de predicativ, deși la vorbitorii atenți se poate constata (mai ales în scris) tendința, care trebuie aprobată, de a folosi formele scurte pentru funcțiunea de auxiliar (și de copulă), adică, altfel spus, de a evita întrebuințarea acestor forme atunci cînd *a fi* este verb predicativ (cu sensul de « a exista »). Și la *a voi* constatăm deosebiri formale după cum funcționează ca auxiliar *(voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor)* sau ca predicativ *(vreau*, *vrei*, *vrea*, *vrem*, *vreți*, *vor* și *voiesc*, *voiești* etc[3]). « Scurtarea » sau « amputarea » formelor cu funcțiune de auxiliar se explică prin lipsa de accent în frază (în grupul sintactic alcătuit din auxiliar și participiu: accentul grupului cade pe participiu), întocmai ca la pronumele personal și reflexiv (unde am constatat existența formelor așa zise conjuncte.)

În ce privește alte neregularități, ne vom opri numai la *a fi*[4]. Flexiunea acestui verb prezintă forme foarte diferite ca temă: *sînt*, *ești*, *eram*, *fui*, *(a) fi*, *fost*. Ca

---

[1] În limba veche şi azi peste munți însemnează « a spăla » (ca lat. *lavare*, din care provine). Rara lui întrebuințare explică apariția unor forme greşite în vorbirea şi în scrisul oamenilor care îl cunosc « din auzite ». Cf. *se lăia* (imperfect) pentru corectul *se la* (*Universul*, 2 febr. 1953, într-un articol de Ioachim Botez).

[2] *A fi* are şi a treia funcțiune, aceea de verb copulativ.

[3] Acest verb de origine latină *(volere* pentru clasicul *velle)* s-a lăsat influențat, grație sinonimiei, de slav. *voliti* (după unii lingvişti, de substantivul de origine slavă *voie)*, ceea ce a dus la apariția formelor date în text (cf. şi *vroi* — *vroiesc* etc.).

[4] *A avea* este regulat în întregime (cu singura excepție deja arătată şi care se datoreşte funcțiunii lui duble de auxiliar şi predicativ), tot aşa *a voi*, care prezintă peste tot forme paralele (dela *a vrea* şi dela *a voi)*. Trebuie arătat totuşi că perfectul simplu al lui *avea* are două forme: *avui*, *avuşi*, *avu* etc. (devenită literară, căci este « regulată », cf. participiul *avut)* şi *avusei*, *avuseşi*, *avuse*, *avuserăm*, *avuserăți*, *avuseră*, care nu e, cum s-ar părea, mai-mult-ca-perfect (acesta sună *avusesem*, *avuseseşi* etc.).

totdeauna, explicaţia este şi aici istorică. Mai întîi, latina însăşi avea forme numeroase de la *esse* (*sum*, *es(t)*, *eram*, *fui*), şi din aceeaşi cauză de ordin istoric: verbul « a fi», care aparţine fondului străvechi al limbilor indoeuropene şi pare a fi anterior lui « a avea» [1], a rezistat la modificări (mai ales că se întrebuința, şi se întrebuinţează chiar astăzi, extraordinar de des) şi s-a putut astfel păstra cu toate formele lui neregulate. În ce priveşte limba noastră, aceste forme s-au înmulţit, prin faptul că infinitivul lat. *esse* a fost înlocuit prin *fieri* (de la *fio* « devin [2]»). Ca şi la *a avea*, perfectul simplu posedă două forme: *fui*, *fuşi*, *fu* etc., care continuă, cu transformările fonetice de rigoare proprii limbii noastre, lat. *fui*, *fuisti*, *fuit* etc., şi *fusei*, *fuseşi*, *fuse*, *fuserăm*, *fuserăţi*, *fuseră*, ivite ulterior, sub influenţa mai-mult-ca-perfectului (*fusesem*, *fuseseşi* etc.), potrivit regulii aplicate tuturor verbelor: între perfectul simplu şi mai-mult-ca-perfect nu există deosebire de temă, ci numai de desinenţă, ultimul avînd, în plus, faţă de primul, *-sem*, *-se(şi)* etc. (cf. *cîntai* — *cîntasem*, *văzuşi* — *văzuseşi*, *merse* — *mersese* etc.). De aceea *fusei*, *fuseşi* etc. sînt (şi trebuie să fie) preferate în limba literară, unde, pînă la urmă, se vor impune definitiv.

O discuţie specială merită pers. 6 a indicativului prezent: *sînt*, care apare în vorbire şi, mai ales, în scris foarte des sub forma *sunt*. Originară şi autentică este prima, care are la bază lat. *sint* (pers. 6 conjunctiv trecută la indicativ [3]), pe cînd cealaltă a apărut tîrziu, sub influenţa latinismului, şi a izbutit să se răspîndească, prin şcoală, presă etc., în limba literară, unde numeroşi oameni o consideră îndreptăţită şi obligatorie. Majoritatea vorbitorilor (cei care nu s-au lăsat influenţaţi de «carte,» fie pentru că n-au trecut de loc sau au trecut prea puţin prin şcoală, fie pentru că se conduc după vorbirea autentică a poporului) întrebuinţează forma *sînt* (tot aşa la celelalte persoane: *(eu) sînt*, *sîntem*, *sînteţi)*, deşi numărul lor este mai mic decît cu zeci de ani în urmă şi se micşorează mereu pe măsură ce trece vremea. Deocamdată cred că *sînt* trebuie preferat atît pentru ceea ce am spus în legătură cu originea lui şi cu folosirea lui de către o majoritate absolută, cît şi pentru faptul că *sunt* este produsul unui curent lingvistic şi cultural artificial [4].

§ 9. Formele de conjugare sau diatezele verbului. Toată discuţia de pînă aici în legătură cu verbul se referă la aşa zisa formă activă. Cu alt prilej am arătat că termenul « formă», întrebuinţat curent pentru cele trei aspecte sub care poate fi privită acţiunea în raport cu obiectul ei, nu este propriu, fiindcă « forme» sînt toate schimbările suferite de verb (şi de celelalte

---

[1] Vezi Al. Graur, « *A fi*» *şi* « *a avea*» (*Buletinul Ştiinţific al Academiei* R.P.R., secţia de Ştiinţa limbii, literatură şi arte, ian.-iunie 1951, p. 39 urm.), unde se susţine că în comuna primitivă, neexistînd proprietate privată, nu era necesară prezenţa verbului « a avea».

[2] Tot aşa s-a introdus de la acest verb conjunctivul *fiam* etc. (rom. *fiu*, *fii*, *fie* etc.).

[3] La fel cu v. rom. *semu* şi *setu*, pers. 4 şi 5 ale indicativului prezent, continuatoarele lat. *simus*, *sitis* (pers. 4 şi 5 conjunctiv).

[4] Au fost acceptate formele cu *î* în « Hotărîrea» privitoare la ortografie.

părţi « flexibile » ale vorbirii) în cursul flexiunii, şi propuneam atunci să folosim denumirea de « diateză »[1]. Putem să le spunem şi « conjugare », înţelegînd prin aceasta totalitatea schimbărilor produse în forma verbului, sau, mai bine, cu o expresie mai cuprinzătoare, « forme de conjugare », căreia să-i adăugăm determinantele activă, pasivă şi reflexivă.

Diateza reflexivă diferă, formal, de cea activă numai prin prezenţa pronumelui reflexiv, care se pune înaintea verbului: *mă duc*, *te duci*, *se duce* etc.; *îmi rîd*, *îţi rîzi*, *îşi rîde* etc. Aşadar unele verbe reflexive primesc pronumele reflexiv sub forma lui de acuzativ, altele sub forma lui de dativ. Reflexive propriu-zise sînt sau pot fi numai primele, fiindcă numai ele îndeplinesc condiţia cerută pentru ca un verb să fie socotit reflexiv, şi anume ca acţiunea săvîrşită de subiect să treacă (să se reflecte = să se răsfrîngă) tot asupra lui. Cele cu pronume la dativ nu sînt adevărate reflexive, din punctul de vedere al conţinutului (= raportul dintre acţiune şi cel ce o suferă): *îmi*, *îţi* etc. nu arată asupra cui se îndreaptă acţiunea exprimată de verb, ci că subiectul participă la săvîrşirea acţiunii şi sub forma interesului pe care îl are ca ea să se săvîrşească. Obiectul vizat de acţiune în cazul lui *îmi rîd* este acelaşi ca în cazul lui *rîd* (activ): *îmi rîd de proşti* şi *rîd de proşti*. Tot aşa la *îmi închipui*, *îţi închipui* etc. pronumele nu exprimă obiectul asupra căruia se îndreaptă acţiunea, ci arată interesarea personală a subiectului la săvîrşirea ei. Obiectul este acelaşi pe care l-ar avea verbul *închipui*, dacă s-ar întrebuinţa (ca în limba veche şi în unele graiuri actuale) fără pronume, cu sensul de « a reprezenta, a întocmi ». La fel se prezintă situaţia verbelor şi a locuţiunilor verbale care se întrebuinţează totdeauna cu *îmi*, *îţi* etc., de ex., *îmi bat joc*, *îţi baţi joc* etc.: obiectul acestuia este *de cineva* (întocmai ca la *îmi rîd*, sinonimul lui). Verbele aşa zise reflexive cu pronumele la dativ corespund verbelor greceşti medii (numite astel de gramaticii antici, pentru că alcătuiau o clasă « mijlocie » între active şi pasive, în sensul că aveau formă pasivă, dar se construiau ca cele active, şi aveau, în principiu, rolul să arate că subiectul este personal interesat la săvîrşirea acţiunii)[2]. Şi verbe cu pronumele reflexiv la acuzativ pot fi reflexive improprii (adică « medii ») în sensul arătat aici, de ex. *mă nasc*, la care este clar că subiectul nu săvîrşeşte el însuşi acţiunea, chiar dacă formal nu diferă prin nimic de un verb activ, şi tot aşa de clar că subiectul este interesat la săvîrşirea acţiunii: *mă nasc* ocupă într-adevăr un loc « de mijloc » între *nasc* (activ propriu-zis) şi *sînt născut* (pasiv propriu-zis)[3].

Există verbe care nu se întrebuinţează decît cu pronumele reflexiv, precum *a se codi*, *a se făli*, *a se pocăi*, *a se sfii* etc. Numai acestea sînt, în sens strict, reflexive,

---

[1] Ca în Gramatica Academiei R.P.R.

[2] Vezi acum articolul lui S. Stati, *Verbe « reflexive » construite cu dativul*, în *Studii şi Cercetări Lingvistice* V (1954), p. 135 urm.

[3] Un studiu dezvoltat asupra verbelor reflexive romîneşti a publicat A. Graur în *Bulletin Linguistique* VI (1938), p. 42 urm. Diversele valori ale reflexivului stabilite de dînsul sînt prezentate şi în Gramatica Academiei R.P.R.

pentru că vorbitorul nu simte pronumele ca un obiect propriu-zis al verbului: obiectul se confundă la asemenea verbe cu subiectul, formînd împreună cu acesta o unitate desăvîrșită. Verbe de felul lui *mă duc* sînt verbe active, care se pot întrebuința ca (sau pot deveni în condiții determinate) reflexive. De aceea unele dintre aceste verbe au sensuri diferite, după cum apar cu sau fără pronume: *aflu (o veste)* « iau cunoștință de. . . » — *mă aflu (într-un loc)*; *cred (vorbele cuiva)* — — *mă cred (bolnav)*; *numesc (pe cineva într-o slujbă)* — *mă numesc (Ion Popescu)*; *potrivesc (două lucruri)*—*mă potrivesc (lui N.)* « mă iau după el, după spusele lui »; *tocmesc (o pereche de pantofi)*—*mă tocmesc (cu negustorul)* etc. unele verbe au formă reflexivă la o singură persoană (a III-a singular): *se cade*, *se cuvine*, *se pare*; *se înnoptează*, *se întunecă* etc.[1].

Limba scrisă și cea vorbită a oamenilor instruiți de astăzi prezintă numeroase abateri de la regulile gramaticale în ce privește întrebuințarea verbelor reflexive sau apte de a deveni reflexive. Aceste abateri se datoresc unor modele străine, pe care le imităm fără să ținem seamă de structura limbii noastre. Înșir cîteva dintre cele mai frecvente și mai caracteristice: *mă bucură* că vă place; *mă bucură* că măcar de data asta. . . (în loc de *mă bucur* că. . .); cînd *va crăpa* de ziuă (pentru. . .*se va crăpa*. . .); . . .*s-a fugărit* aici în oraș[2]; în el *născu* un alt sentiment; *naște* întrebarea; de aici *naște* o corespondență etc. (peste tot trebuie forme cu *se*); această părăsire pe care *mulți o tem:* nimeni *nu-l va mai teme; pe mine*, mamă, *nu mă teme* (în loc de *se tem(e) de. . .)*[3].

În ce privește diateza p a s i v ă, nu avem, din punct de vedere pur morfologic, nimic deosebit de remarcat: participiul este tratat ca un adjectiv (în latinește el era, într-adevăr, adjectiv), căci se acordă cu subiectul (autorul acțiunii) în gen și număr: *sînt lăudat(ă)*, *sînteți lăudați (-te)*. Mai interesante sînt faptele de natură pur sintactică. Astfel sensul unei forme pasive variază după cum verbul care se conjugă este perfectiv sau imperfectiv, adică după cum acțiunea respectivă durează (sau este închipuită ca durînd) un singur moment sau fără întrerupere[4]. La cele dintîi prezentul are sens de perfect: *casa este părăsită*; *veștile sînt trimise*; *calul este vîndut* etc. Mai exact spus, astfel de construcții arată starea prezentă, rezultatul unei acțiuni care s-a săvîrșit mai de mult, în trecut: « casa a fost părăsită ieri, așa că astăzi se găsește (în situația de a fi) părăsită », și tot așa cu celelalte exemple. De fapt, în asemenea cazuri n-avem forme de conjugare pasivă propriu-zisă, fiindcă participiul este simțit mai mult ca un adjectiv. De aceea deseori nu se

---

[1] Acestea două din urmă sînt impersonale, adică unipersonale prin definiție, întrucît nu pot apărea decît la pers. 3.

[2] Verbul *a fugări*, deși tranzitiv, nu poate fi întrebuințat reflexiv din cauza sensului.

[3] Acest verb se întrebuințează și activ, cu obiect direct după el, dar atunci are sensul de « a fi gelos ».

[4] Ar fi mai bine să spunem m o m e n t a n și d u r a t i v, în loc de perfectiv și imperfectiv, care pot induce în eroare, căci ne trimit la limba rusă, unde există, într-adevăr, verbe perfective și imperfective.

poate face deosebire între o construcție pasivă (cu *a fi* auxiliar) și una adjectivală (cu *a fi* copulativ): *tovarășul N. este evidențiat* poate însemna și « tov. N. este evidențiat în momentul de față de către conducerea întreprinderii unde lucrează » (pasiv) și « tov. N. a fost evidențiat (i s-a făcut evidențierea) mai de mult, și acum posedă calitatea de evidențiat » (construcție adjectivală, cu *evidențiat* ca nume predicativ). Verbele durative au o situație clară în sensul că formele lor de conjugare pasivă sînt și ca înțeles pasive: *el este iubit; noi sîntem lăudați*; *ele sînt temute* etc. arată că acțiunea se săvîrșește în prezent și este suferită de subiect.

Pentru exprimarea neechivocă a sensului pasiv la verbele momentane, limba noastră se folosește de forma reflexivă. Exemplele date mai sus devin astfel: *casa se părăsește; veștile se trimit; calul se vinde.* Confuzia de sens cu reflexivul propriu-zis este exclusă, din cauză că acțiunea exprimată de aceste verbe nu poate fi săvîrșită (ci numai suferită) de subiect. În schimb, la verbele durative întrebuințarea reflexivului cu înțeles pasiv nu-i posibilă fără risc, pentru că reflexivul este reflexiv nu numai ca formă, ci și ca conținut: *el se iubește* « se iubește el însuși (pe sine) », *noi ne lăudăm* « ne lăudăm singuri » [1], *ele se tem* « se tem (de alții, nu alții de ele) ». Este aceasta o particularitate a limbii noastre și însemnează un avantaj, căci reprezintă un mijloc în plus de exprimare a sensului pasiv, cu condiția, care nu se respectă totdeauna, ca folosirea lui să se facă potrivit regulii gramaticale, spre a se evita confuziile sau alte riscuri.

Am văzut cu alt prilej [2] că *se* + verb redă un sens activ: *se* ține locul lui « lumea (cineva, oamenii) ». Din cauza acestei duble funcțiuni a verbului precedat de *se*, numeroși vorbitori le amestecă, ceea ce dă naștere la două feluri de greșeli: pe de o parte, lipsa acordului între predicat și subiect, cînd *se* + verbul are înțeles pasiv, pe de alta transformarea subiectului în obiect direct, care în cazul unui nume de persoană primește, conform regulii, prepoziția *pe*. În prima ipoteză, cauza principală a greșelii este influența străină, exercitată mai ales (la început de tot, probabil exclusiv) prin traduceri din franceză și germană, unde echivalentul lui *se* al nostru [3] (frc. *on*, germ. *man*) este totdeauna subiect și cere, deci, un predicat la forma activă, care, cînd este exprimat printr-un verb tranzitiv, are de obicei un obiect direct. Astfel frc. *on lui donne de l'argent*, germ. *man gibt ihm Geld* trebuie redate în romînește prin *i se dau bani* sau prin *cineva îi dă bani.* Obișnuit, am putea spune chiar regulat, se recurge la prima formulă, cu deosebirea, care interesează direct discuția de față, că construcția este tratată ca « activă » și de aceea verbul se pune la singular: *i se dă bani.* Așa se explică greșeli de felul celor înregistrate la locul citat: *se putea prevedea proprietățile; li se cere opere* etc. Pretutindeni în asemenea cazuri verbele au, conform regulilor limbii noastre, înțeles pasiv și, în consecință, obiectul direct din construcțiile

---

[1] Pers. I (fie plural, fie singular) reflexivă nu poate fi decît reflexivă la orice fel de verbe, tot așa pers. II, deși cîteodată aceasta este pasivă fără nici un echivoc. Vezi ceva mai încolo.

[2] Cf. cap. VIII « Pronumele » (paragraful privitor la pronumele personal).

[3] Din formule ca: *se aude că. . .*, *se spune că. . .* etc.

franțuzești și nemțești corespunzătoare devine subiect în romînește, care, avînd formă de plural, cere un predicat la plural.

Greșeala cealaltă, mult mai rară astăzi decît în a doua jumătate a sec. XIX și la începutul celui actual (mai cu seamă la publiciști moldoveni, în acte oficiale etc.), se datorește tot influenței străine ca și precedenta, de care nu se deosebește decît prin aspectul ei formal. Dacă *se* este simțit ca un echivalent desăvîrșit al lui frc. *on*, germ. *man*, însemnează că el îndeplinește funcțiunea de subiect al propoziției, iar substantivul de după verbul tranzitiv pe aceea de obiect direct, întocmai ca în construcțiile corespunzătoare din limbile franceză și germană. Așa s-a ajuns la fraze ca *puse de se execută pe M. fără judecată. . . ; se poate cita pe un St. Simon. . .*, pe care le-am întîlnit în publicații de acum 15—20 ani; *se numește pe d. N. în postul de copist. . . ; se pedepsește pe contravenientul N. cu 100 lei amendă. . .*, foarte frecvente în «Monitorul Oficial» de pe vremuri. Și în astfel de cazuri *se* + verbul are tot un sens pasiv *(este numit, este pedepsit)*, așa că substantivul de după verb nu este obiect, ci subiect al propoziției.

Uneori forma reflexivă înlocuiește pasivul și la pers. 2 și 4. Astfel vorbirea familiară și, mai ales, cea populară din Moldova (poate și din alte regiuni) folosesc des construcții ca aceasta: *ești deștept, dar nu te cauți (sînteți deștepți, dar nu vă căutați)* [1], în care *te cauți* = *ești căutat* (de alții). Cf. și (din vorbirea oamenilor instruiți): *pe unde umbli, de nu te mai vezi de loc*? (= « nu mai ești văzut. . . »).

În legătură cu echivalența «reflexiv» (ca formă) și «pasiv» (ca înțeles), trebuie relevat un fapt de dată, cred, foarte recentă, care devine din ce în ce mai frecvent în limba noastră actuală. Este vorba de preferința pentru forma pasivă, cînd verbul respectiv stă la perfect [2] sau la viitorul I. Astfel în loc de *la congres s-a votat următoarea rezoluție*; *s-a terminat tipărirea unui nou volum din «Operele» lui V. I. Lenin* etc., se spune tot mai des (în presa periodică mai ales) *la congres a fost votată. . . ; a fost terminată tipărirea. . .* etc. Tot așa în loc de *astăzi se va declara greva generală a minerilor francezi; radiojurnalul următor se va difuza la orele 20* etc., citim și auzim mereu *astăzi va fi declarată greva. . . ; radiojurnalul următor va fi difuzat. . .* etc. Am găsit această construcție și la prezent: *cînd este făcută* analiza teoriei marxiste a statului. . . ; *este* mereu *făcută* greșeala. . . (Lenin, *Statul și revoluția*, Edit. P.C.R., p. 74 și 89); Aici *este dată* analiza genială a legii valorii *(Lupta de clasă*, apr. 1954, p. 96).

Acest fenomen are o cauză internă, care rezultă, indirect, din discuția imediat precedentă. Pasivul exprimat prin reflexiv [3] poate fi adesea echivoc. De pildă: *la Uzinele «23 August» s-au evidențiat următorii muncitori* însemnează « muncitorii s-au pus în evidență (ei înșiși!) prin calitățile lor deosebite» și

[1] La adresa oamenilor încrezuți și lăudăroși, nu totdeauna cu intenții satirice (copiilor, de pildă mai ales cînd sînt. . . ai vorbitorului, li se spune așa în glumă). Cf. Creangă: — Ai dreptate, măi Gerilă, *numai nu te cauți.*

[2] La perfectul indicativului.

[3] Mai just ar fi să spunem prin forma pronominală a verbului.

totodată « muncitorii au fost evidențiați de către conducerea întreprinderii». Afară de asta, intervine ceea ce putem numi (foarte aproximativ!) aspectul verbal. Pasivul reflexiv dă acțiunii verbului o nuanță imperfectivă (mai exact durativă), nu numai la viitorul I, care este prin natura lui o formă verbală « durativă»[1], ci și la timpurile trecute, care exprimă acțiuni terminate. *Se va deschide (s-a deschis)* expoziția industrială... însemnează că operația de deschidere va dura (a durat) un timp (timpul necesar pentru desfășurarea festivității care se face la astfel de prilejuri). Pasivul pur (propriu-zis), dimpotrivă, prezintă acțiunea ca săvîrșită, întrucît pune accentul pe rezultatul acțiunii, nu pe desfășurarea ei. *Va fi (a fost) deschisă expoziția*... însemnează că în momentul respectiv (nu numai trecut, ci și viitor) expoziția se găsește în situația de a fi deschisă, ca și cum acțiunea de deschidere s-ar fi săvîrșit mai înainte. Preferința pentru pasivul pur izvorăște dintr-o schimbare în atitudinea vorbitorilor față de acțiunea verbului, în felul cum privesc ei acțiunea exprimată de verb. Atenția acordată rezultatului, iar nu desfășurării acțiunii, dovedește o psihologie realistă: rezultatul unei acțiuni este mult mai concret decît desfășurarea ei, ba, în majoritatea cazurilor, el este chiar material. Această psihologie realistă, caracteristică pentru clasa muncitoare și conducătorii ei, explică apariția și răspîndirea fenomenului tocmai în vorbirea muncitorilor și în presa partidului (gazete și publicații de tot felul).

Dar, pe lîngă ceea ce am numit cauză internă, trebuie să invocăm și influența limbii rusești, care folosește, în cazuri ca cele amintite aici, tot construcția pasivă propriu-zisă, deși cunoaște, la fel cu romîna, și pasivul reflexiv [2]. Iată exemple: dlia gostei *bîl dan* konțert « pentru oaspeți a fost dat (= s-a dat) un concert»; *budut procitanî* lekții o deviatom tome Socinenii Lenina « vor fi citite (= se vor citi) conferințe despre vol. IX al Operelor lui Lenin».

Construcția aici în discuție prezintă avantaje, cum arată cele spuse mai sus, dar și dezavantaje. Dacă pasivul-reflexiv dă, uneori, loc la confuzii în ce privește pe autorul acțiunii (cf. exemplul muncitorii *s-au evidențiat*...), pasivul propriu-zis poate, la rîndul lui, să provoace confuzii în legătură cu sensul temporal și cu cel verbal al construcției. La verbele momentane, participiul însoțit de auxiliarul *a fi* are deseori valoare de adjectiv. Am amintit aici mai sus cazuri de felul lui *casa este părăsită; calul este vîndut* etc. La acestea sînt de adăugat cele două exemple din « Statul și revoluția», care de asemenea arată nu săvîrșirea în prezent a acți-

---

[1] La fel cu prezentul. Mă refer, pentru ambele timpuri, la sensul lor obişnu t.

[2] De pildă: Segodnia v « Pravde» *publikuetsia* reşenie Sekretariata ȚKVKP (b) « astăzi în « Pravda» se publică hotărîrea Secretariatului Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) Unional»; Sovetskie liudi, *govoritsia* v soobşcenii Sovetskogo Komiteta zaşcitî mira... « Oamenii sovietici, se spune în comunicatul Comitetului Sovietic pentru apărarea păcii...». În ruseşte, numai verbele mperfective pot fi întrebuințate în acest chip (formă reflexivă cu sens pasiv) şi numai la prezent. Şi limba germană a putut influența, cum pare a dovedi citatul din *Lupta de clasă*, în care *este dată* corespunde perfect germ. *wird gegeben*.

unii, ci rezultatul unei acțiuni săvîrșite mai de mult, și de aceea participiul exprimă o calitate a subiectului [1]. Nu numai la prezent se petrec lucrurile astfel. Cînd citim în presă o informație ca aceasta: « La 1 februarie a. c. *a fost deschisă* o școală de calificare », putem înțelege, o clipă, că școala, care exista mai de mult, a fost, adică a s t a t deschisă (pentru public) în ziua respectivă. Și dacă în cazul de față ne dăm seama ușor de realitate, în altele nedumirirea poate persista pînă la urmă. De pildă: « Ieri *a fost deschis* Muzeul Aman » înseamnă, mai degrabă, că pe ziua de ieri publicul a putut vizita acest muzeu care a fost (= era) deschis, nu că muzeul s-a deschis ieri (a fost pus, adică, începînd de ieri, la dispoziția publicului).

Nu combat (nici n-aș putea combate) construcția pasivă propriu-zisă, ci atrag numai atenția asupra inconvenientelor folosirii ei cu orice fel de verbe. După cum în rusește pasivul-reflexiv se întrebuințează exclusiv cu verbele imperfective, cred că în romînește numai verbele durative pot, fără riscul de a da loc la confuzii, să apară sub aspectul pasiv propriu-zis. La cele momentane trebuie preferat pasivul-reflexiv.

§ 10. S c h i m b ă r i d e f u n c ț i u n e [2]. Numeroase verbe apar în limba romînă actuală cu alte (sau și cu alte) funcțiuni decît cele consacrate prin uz de-a lungul veacurilor. Astfel verbele tranzitive se construiesc la fel cu cele intranzitive, și invers; verbele durative sînt întrebuințate cu sens momentan, și tot așa verbele momentane capătă înțeles durativ, etc. În majoritatea cazurilor avem a face cu abateri propriu-zise de la normele limbii noastre, adică cu greșeli, care trebuie combătute și evitate. Ca de obicei, ele se datoresc unor influențe străine și, mai rar, dorinței de « a inova », la baza căreia stă adesea o ignorare a regulilor gramaticale.

Dintre numeroasele cazuri de acest fel constatate de mine în limba scrisă din ultimele decenii, voi enumera aici numai pe cele mai caracteristice sau mai interesante.

abona: pentru *a se abona (la o revistă)* se spune destul de des *a abona (o revistă)*. Această construcție s-a născut prin contaminarea lui *a se abona la...* și *a abona pe cineva...* (= a-l face abonat).

alerga: au fost alergate (următoarele curse), așadar un verb intranzitiv construit tranzitiv. După frc. *courir une course*. Dialectal limba noastră cunoaște funcțiunea tranzitivă a acestui verb, dar numai cu un nume de ființă ca obiect direct: *a alerga pe cineva* (= a-l fugări, a-l goni).

apropia: în loc de *mă apropii de 60 ani* apare *apropii 60 ani*. De asemenea întîlnim în scris și, mai ales, auzim construcția (imitată după frc. *approcher quelqu'un) a apropia pe cineva* (= a deveni prietenul apropiat al cuiva).

---

[1] Iar *a fi* devine copulă, din auxiliar, cum ar trebui să fie, dacă am avea o construcție cu adevărat pasivă.

[2] Termenul « funcțiune » are aici o semnificație foarte largă.

aviza: a aviza o lucrare « a-și da avizul asupra unei lucrări ». Foarte frecvent și de dată « recentisimă ». A devenit termen oficial nu numai în limbajul administrativ, ci și în acela al instituțiilor științifice. Trebuie combătut acest uz.

baza: activ în loc de reflexiv, de pildă *nu baza pe promisiunile oricui!* Cf. și *bazează meseria lor* pe un substrat mai mult intelectual. Cred că în cazul de față avem un verb nou, derivat de la substantivul *bază*, nu o transformare a reflexivului *a se baza* în activ.

bombăni, construit tranzitiv: avea însă dreptul *să-l mai bombănească*. Influențat de sinonimele *a bodogăni*, *a bate la cap pe cineva (cu vorba)* etc.

candida, tranzitiv: partidul său *îl candidase* (= îi pusese candidatura).

căpia: iac-așa *i-a căpiat nevestei* (contaminația între *a căpia*, fără nici un determinant pe lîngă el, și a *i se năzări* sau alt verb înrudit din punct de vedere semantic.)

coagula: sîngele dintr-o rană *coagulează* (în loc de... *se coagulează)*.

comunica: a căpătat, acum de curînd, sensul de « a face o comunicare științifică ». Are situația lui *aviza* în ce privește răspîndirea și « stilurile » care îl folosesc. Se spune și *a comunica o comunicare (!)*, din necesitatea de a evita confuziile. Nu poate fi acceptată această construcție, în care verbul este, de fapt, o așa zisă creație: avem nu vechiul verb *a comunica*, ci un derivat de la *comunicare* (științifică).

consulta: V. consultă pe bolnav (G. Călinescu, *Enigma Otiliei* II, p. 155). Această construcție, care înlocuiește pe *bolnavul consultă un medic*, a devenit aproape generală. Schimbarea rolurilor subiectului și obiectului s-a produs sub influența subst. *consultație*, al cărui sens « neutru » poate fi interpretat atît activ, cît și pasiv: « sfatul » este dat de medic și primit de pacient, dar totodată acesta din urmă îl cere medicului, ceea ce înseamnă că pacientul are, rînd pe rînd, rolul de subiect și pe acela de obiect.

cotiza, construit reflexiv (mai exact spus, pronominal, cu sens « reciproc »): de multe ori, chiar *cotizîndu-se*, nu ajung să strîngă cu ce să închirieze o încăpere *(Viața Romînească*, mai 1939, p. 91). A influențat ideea de « întovărășire », de acțiune săvîrșită împreună cu alții în vederea unui scop comun: cotizează mai mulți pentru a se ajuta reciproc.

cugeta: nu mă cugetam că ele vor putea să fie vreodată tipărite; *să cugete* adînc valoarea *vieții*. Aspectul reflexiv, care se datorește, desigur, influenței sinonimului *a se gîndi*, este frecvent în graiurile de peste munți. În ce privește funcțiunea tranzitivă (din al doilea exemplu), o găsim în limba veche, dar cu altă nuanță semantică.

echivala: aliaj care *echivalează oțelul* de resorturi; forțele agresoare ar începe *să echivaleze eventuala coaliție (Viața Romînească*, ian. 1938, p. 93). Construirea acestui verb cu un obiect direct de felul celor aici menționate se datorește, cu siguranță, influenței verbului *a egala*, foarte apropiat ca sens de *echivala*[1].

---

[1] Apariția unui obiect direct pe lîngă acest verb este consacrată, prin uz, numai în formula *a echivala un certificat de studii* (= a-l face să aibă aceeași valoare cu altul).

evada, construit reflexiv: *ne vom evada (Viața Romînească*, iulie 1937, p. 141); refugiu în care *se va evada (Adevărul Literar*, 6 nov. 1938, p. 10). După frc. *s'évader*.

expune: Tov. P.B. *a expus referatul* « Unele probleme »... *(Scînteia*, 4 sept. 1955, p. 3). Deoarece *expunere*, infinitivul substantival al acestui verb, are sensul de « prezentare (dezvoltare) a unei probleme (într-un referat, într-o comunicare) », unii vorbitori cred, greșit, că pot folosi verbul însuși cu același înțeles. *A expune un referat* însemnează « a expune textul (manuscris sau tipărit), ca pe un obiect oarecare ».

face. Acest verb, foarte bogat în formule și expresii de tot felul (datorită sensurilor numeroase și largii lui circulații), se întrebuințează (mai ales se întrebuința, pînă nu de mult) în construcții imitate după limba franceză. Cea mai frecventă, devenită oarecum « oficială » în limbajul medicilor, este *a face o pneumonie*, *o peritonită* etc. (frc. *faire une maladie)*. De asemenea sînt răspîndite *ce vă faceți diseară*? (= ce plan, ce intenții etc. aveți pentru diseară?); *ce-am făcut oare biletul (banii* etc.)? (= unde am pus biletul? unde l-am rătăcit sau l-am pierdut?).

gîndi: apare ca tranzitiv, așadar cu un obiect direct (în loc de reflexiv cu *la* + substantiv), și ca intranzitiv urmat de o propoziție completivă. De exemplu: *gîndește*, în același cuvînt, *amîndouă aceste realități; gîndise o asemenea jertfă; nu gîndesc* o singură clipă *că el dorește...; nu gîndește decît să se retragă*... Au intervenit, pe de o parte influența sinonimului *cugeta*, care, la rîndul lui, s-a lăsat influențat de *gîndi* (v. mai sus), pe de alta modelul frc. *penser*, germ. *denken* (acestea, în special pentru folosirea verbului fără pronume). Acest verb se întrebuințează și fără pronume în mod corect, dar numai cu sensul de « a crede, a socoti » (așa apare, de ex., la Creangă).

incumba: în loc de *îi incumbă sarcina de a*... (intranzitiv), apar construcții ca *sarcina ce i-o incumbă situația* economică și politică, unde acest verb are un obiect direct (care este, în realitate, subiectul din construcția corectă). Faptul se datorește necunoașterii sensului exact al verbului (simțit ca sinonim cu *a impune)*.

iubi, întrebuințat cu sens perfectiv (sau momentan): văzînd-o, nu numai că *o iubise brusc*, dar i se făcuse imediat dor de ea[1]. A influențat « sinonimul » *a se îndrăgosti*.

izbuti: se construiește foarte des ca un verb tranzitiv, așadar cu un obiect direct (în loc de un verb la conjunctiv sau infinitiv). De exemplu: autorul a *izbutit un studiu;* pentru *a izbuti această pregătire* etc. Uneori acest verb apare cu dativul persoanei, ca obiect indirect, și avînd drept subiect substantivul care, în construcții ca cele de mai sus, servește de obiect direct: *foaia* lor de

---

[1] Această frază este criticabilă nu numai pentru că folosește verbul aici în discuție contra regulilor gramaticale, ci și din cauza construcției înseși, ca să nu mai vorbim de conținut.

leuștean, anul acesta *ți-a izbutit* (*Adevărul Literar*, 6 oct. 1935, p. 1)[1]. La fel se construiește sinonimul *a reuși*, care ne întîmpină mult mai des decît *a izbuti*, între altele, pentru că provine din frc. *réussir*, și construcția aceasta este imitată după limba franceză[2]. De pildă: *cum a reușit* Chateaubriand;... *a reușit o traducere* în versuri etc. Formula cu obiectul indirect exprimat prin pronume se datorește unui model german: *es gelingt mir* (*dir*, *ihm* etc.). = (asta) îmi (îți, îi etc.) reușește.

lipsi: sub influența frc. *manquer de*, acest verb romînesc apare construit la fel, de ex.: *(voi) lipsiți de perspectivă; să lipsească de colegialitate* etc. Caragiale a constatat de mult, în jargonul politicienilor și gazetarilor din vremea sa, acest uz, cu singura deosebire, foarte interesantă din punct de vedere lexical, dar nesemnificativă pentru sintaxă, că locul lui *lipsi* îl lua *a mînca* = frc. *manquer* (modificat conform legilor fonetice ale limbii noastre, cu scopul de a face un joc de cuvinte): nimeni nu trebuie *a mînca de la datoriile* ce ne impune solemnaminte pactul nostru fundamentale, sfînta Constituțiune... (*O noapte furtunoasă*).

mira: se construiește, foarte des, ca un verb unipersonal, al cărui subiect[3] este « cauza » mirării, iar obiectul direct, « persoana căzută în mirare »; de ex.: *nu te miră atitudinea* lui împăciuitoristă?; *mă miră de ce n-a făcut apel; mă miră că nu l-ai întîlnit pe stradă*. După frc. *cela m'étonne*, germ. *es wundert mich dass*...[4].

naște: datorită influenței frc. *naître*, acest verb pronominal apare fără pronume, în construcții ca *naște întrebarea*; de la un timp însă în el *născu un alt sentiment*; a problemelor *pe care le naște* etc. În limba veche găsim pe *naște* cu funcțiune intranzitivă, dar numai în legătură cu «nașterea» oamenilor (cf. *nasc și în Moldova oameni*, la Miron Costin.)

pretinde: poate *pretinde la titlul* de campion (în loc de poate *pretinde titlul*...), după frc. *prétendre à*, poate și sub influența rom. *a avea pretenții la*...

refera: cînd are sensul de « a face (un) referat », acest verb, care, construit corect, cere un obiect indirect (*a refera despre o carte*), se întrebuințează tranzitiv: *cartea pe care am referat-o; ele au fost referate*[5].

refuza: construit « reflexiv » și cu obiect indirect, de pildă *s-a refuzat realităților imediate; F. se refuză acestui rol*. După frc. *se refuser à*...

schimba. Acest verb continuă să apară și astăzi (mai puțin decît înainte de 23 August 1944) cu un obiect indirect precedat de prepoz. *de*. Iată cîteva citate din multele care s-ar putea da: *a schimbat de rol; schimbă mereu de meridian; schimbă de loc; schimbase de plan* etc. Modelul este frc. *changer de*..., dar a influ-

---

[1] Acest citat, desprins de context, n-are nici un sens.

[2] *Réussir quelque chose (une affaire, une traduction* etc.).

[3] Exprimat printr-un substantiv sau, de obicei, printr-o propoziție subiectivă.

[4] Construcția romînească corectă este *mă mir (te miri* etc.) *de ceva* sau . . . *că (n-ai venit* etc.). Cf. *mă bucură vestea* sau *că* . . . în loc de *mă bucur de* . . . sau *că* . . .

[5] Aici avem pasivul, lucru perfect logic, din moment ce verbul a devenit tranzitiv. Nici construcția « corectă » (*a refera despre* . . .) n-aş recomanda-o, căci consider preferabilă perifraza *a face un referat despre*. . .

ențat, desigur, și rom. *a se schimba de* (haine etc.): în mintea unui franțuzit de pe vremuri, frc. *changer de chemise* și rom. *a se schimba de cămașă* s-au putut ușor contamina, dînd naștere lui *a schimba de cămașă*, care nu făcea impresia că se abate prea mult de la construcția romînească corectă. Citatul următor: oamenii cinstiți *se schimbă* foarte greu de păreri (*Viața Rom.*, aug. 1939, p. 98) arată oarecum în ce fel s-a putut produce contaminația.

sezisa: se construiește astăzi în foarte multe feluri, datorită sensului destul de vag și faptului că apare extrem de des în discuții. De ex.: Revista de Pedagogie nu numai că *nu a sezisat forurilor competente* existența acestei probleme...; problemele care *ne-au fost sezisate; amînarea discuției problemelor sezisate; tov. N. a sezisat la o ședință că...*

stagna: în loc să se construiască intranzitiv (mai exact spus, absolut, adică fără nici un fel de obiect pe lîngă el), acest verb apare cîteodată cu un obiect direct, ceea ce se explică, cred, printr-o cunoaștere vagă a înțelesului, care poate fi asociat, în mintea unor vorbitori, cu al verbelor *a împiedeca* sau *a opri*, ambele tranzitive. Ex.: o încrucișare de drumuri care-i *stagnează* posibilitățile; legile de represiune *să stagneze progresul; cel* de produse fabricate complect *stagnat*[1] (*Cuvîntul Liber*, 28 dec. 1935, p. 15).

ședea: pornind de la formula curentă *îmi (îți* etc.) *șade bine să fiu (să fii* etc.) *modest* etc., în care acest verb pare a fi impersonal (de fapt e numai unipersonal, cu subiect exprimat printr-o propoziție) și are un sens foarte apropiat de al lui *(mi) se cade*, *(mi) se cuvine*, s-a ajuns la asimilarea lui cu acestea, din punct de vedere atît lexical, lucru nu prea greu, cît și sintactic. Așa se explică construcții ca *nu mi s-ar ședea;* precum *se șade unui poet* etc., care trebuie condamnate.

tăcea, construit transitiv: cuvîntul *pe care îl tăcuseră; a tăcea o convingere;* lucruri pe care ar trebui *să le taci*. După frc. *taire une chose.*

teme. Potrivit regulilor gramaticale ale limbii romîne, acest verb trebuie să fie întovărășit de pronumele reflexiv și de un obiect indirect, atunci cînd însemnează «a-i fi frică». Sub influența frc. *craindre (quelqu'un* sau *quelque chose)* și a germ. *(jemanden* sau *etwas) fürchten*, îl întîlnim (mai ales îl întîlneam, pînă nu de mult) construit transitiv (și, evident, fără pronume): această părăsire *pe care* mulți *o tem; pe mine*, mamă, *nu mă teme* etc. O formulă oarecum de tranziție între construcția corectă *(a se teme de...)* și cea necorectă este: un lucru e *de care-l tem*. Abaterea de la regula sintactică amintită aici trebuie condamnată și pentru motivul că, atunci cînd obiectul e o persoană, ea dă loc la echivocuri, adesea foarte supărătoare. Căci vorbirea populară cunoaște funcțiunea tranzitivă a lui *a teme* cu sensul de «a fi gelos (din dragoste)».

uita, ca reflexiv *(a se uita)*, apare, mai ales în limba vorbită, foarte frecvent fără pronume la persoana a IV-a imperativului. În loc de *uitați-vă!*, numeroși

---

[1] Avem participiul, fără copulă sau auxiliar (deci adjectiv sau element al unei forme de conjugare pasivă, ceea ce însemnează tot verb tranzitiv).

oameni spun *uitați!* Am găsit, de cîteva ori, și în limba scrisă această formulă, care, dacă n-ar interveni situația materială (dialogul), ar da loc la confuzie cu *a uita* (= a nu-și aminti). Ex.: *ia uitați-l, mă!; băieți, uitați pe Robescu!* La vorbitorii care simt pe *a se uita* ca sinonim cu *a privi*, putem admite o influență a acestuia din urmă. O explicație mai valabilă mi se pare următoarea. La persoana 2, care se întrebuințează mult mai des decît persoana 4, pronumele lipsește (în aparență). Deoarece se spune *uite!*, *uite-o!*, *uite-l!* (așadar fără pronumele reflexiv și cu obiect pronominal direct), în loc de *uită-te!*, *uită-te-o!*, *uită-te-l!*[1], a fost ușor să se ajungă la *uitați!* în loc de *uitați-vă!*, adică la forma fără pronume. Fenomenul este mai complex decît rezultă din această explicație, prin faptul că, potrivit celor spuse în nota 1, formele aici în discuție ale verbului *a se uita* sînt simțite și, deci, tratate de către vorbitori ca interjecții[2]. Dar numai în parte, căci sensul verbal persistă, ceea ce are drept urmare evitarea folosirii lui *uite!* ca nepoliticos[3] la adresa unei persoane căreia îi spunem « d-voastră ». Și cum interjecțiile nu pot fi urmate de un pronume reflexiv, *uitați-vă!*, ca « plural » al lui *uite!*, trebuia să « piardă » pe *vă*. În rezumat, *uitați!* este pluralul lui *uite!* Și ambele au valoare de interjecție, păstrînd totuși ceva (ba chiar mult) din sensul verbal, fapt care explică prezența desinenței *-ți* la forma de « plural ».

urî: întocmai ca *a iubi*, acest verb, durativ prin definiție, se întrebuințează cu înțeles momentan, cum arată o propoziție de felul acestuia: *Nadia îl urî* (*Adev. Liter.*, 13 iunie 1937, p. 9).

Ar mai fi de amintit, între altele, verbele *a ajuta* și *a împrumuta*, care apar deseori în construcții neconforme cu regulile sintactice ale limbii noastre. Amîndouă au funcțiune dublă: tranzitivă și intranzitivă (mai exact spus, pot avea atît obiect direct, cît și obiect indirect). Se spune și *ajut pe cineva*, *împrumut pe cineva*, și *ajut cuiva*, *împrumut cuiva.* Ca intranzitiv, cel dintîi trebuie însoțit de un complement: *ajut cuiva la scris (la prășit* etc.). *A împrumuta* de asemenea are nevoie de o a doua determinare, care este totdeauna un obiect direct: *împrumut tovarășului o carte*[4]. În limba actuală, *a ajuta* apare foarte des cu dativul persoanei, dar fără celălalt determinativ: *trebuie să ajutăm tovarășilor* (în loc de... *pe tovarăși*[5]). Faptul se datorește și influenței din partea formulei *ajut tovarășului la scris*, dar și unor modele străine (germ. *jemandem helfen* și rus. *pomoč (pomogat')*

[1] S-a produs o haplologie: *-te*, pronumele, s-a « confundat » cu *-tă* al verbului, adică *uită-te* a devenit *uite* (prin faza *uit'-te*), din cauza desei întrebuințări, și apoi, datorită sensului, precum și asemănării fonetice, a fost simțit ca identic cu interj. *iată!* (ceea ce a dat naștere formulelor *uite-o!*, *uite-l!* după modelul lui *iat-o!*, *iată-l!*).

[2] Cf. cazul lui *haide!*, interjecție, transformată în verb atunci cînd vorbitorul se adresează mai multor oameni (fără el sau și cu el însuși): *haideți!*, *haidem!*.

[3] Căci are aspect de singular.

[4] Ceea ce dovedește că, de fapt, el este, în orice împrejurare, tranzitiv. Cf. și *împrumut o carte de la tovarășul N.*

[5] Să nu credem că-i vorba de o construcție eliptică.

komu)[1]. În ce privește pe *a împrumuta*, lucrurile se prezintă mai puțin simplu. Acest verb are, se știe, două înțelesuri, după cum subiectul săvîrșește acțiunea în folosul său însuși sau în folosul altuia: *împrumut cărți de la bibliotecă* și *împrumut cărți unui coleg*. Sub influența limbii franceze, care posedă două verbe pentru cele două înțelesuri ale lui *a împrumuta* (*emprunter* și *prêter*), mulți romîni spun, mai ales cînd traduc din franțuzește, *împrumut cărți cuiva* pentru *împrumut cărți de la cineva*, amestecînd astfel sensurile contradictorii ale acestui verb și producînd confuzii în mintea ascultătorului (sau a cititorului). Cf., de pildă: *Bălcescu împrumuta limbii vechi... (Limba Romînă*, ian. - febr. 1953, p. 33, 34).

§ 11. V e r b e n o i. Limba romînă actuală posedă foarte numeroase verbe care, pînă nu de mult, îi erau total necunoscute. Constatarea nu trebuie să ne surprindă, mai ales că o putem face și cu privire la alte părți de vorbire: dezvoltarea continuă și într-un ritm tot mai rapid a vieții social-economice și culturale face să se dezvolte, în condiții similare, și limba, mijlocul de exprimare cel mai direct al transformărilor produse în existența poporului, care este creatorul și purtătorul ei. Un fapt surprinde totuși, cel puțin la prima vedere, în domeniul verbului, și anume posibilitatea aproape nelimitată de a crea verbe noi, împreună cu consecința firească a acestei posibilități, care este cantitatea enormă a verbelor romînești actuale.

În cele ce urmează voi da numai cîteva indicații sumare cu privire la procedeele folosite pentru formarea verbelor noi și o serie de exemple menite să concretizeze discuția. Fapte mai numeroase, precum și explicații de amănunt se pot găsi într-un studiu al meu publicat în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă «Alexandru Philippide»* IX (1943), p. 20 urm.

Verbele noi se formează de la teme substantivale și adjectivale. Se poate spune că, în general vorbind, de la orice substantiv sau adjectiv al cărui conținut se pretează la transformarea lui în acțiune este posibilă crearea unui verb, pentru a arăta «realizarea», prin muncă, a obiectului sau a însușirii exprimate de substantivul sau de adjectivul respectiv. Căci verbele create în chipul acesta sînt toate f a c t i t i v e[2]: ele spun că se «face» (se «înfăptuiește») ceva. Termenul «factitiv» trebuie luat în sens larg: nu numai se «face», ci și se «imită», se «dă», se «atribuie», «se prevede cu» etc. conținutul exprimat de temă. Este vorba mai totdeauna de o activitate practică, mai exact spus tehnică, chiar dacă ea se săvîrșește adesea numai în mintea noastră, fără urmări concrete,

---

[1] La fel se prezintă situația verbului *a servi* (și a sinonimului *sluji)*: *servesc pe cineva* și *servesc cuiva (la ceva, în cutare scop* etc.). În construcția *slujesc cauzei poporului muncitor (Lupta de Clasă*, martie-aprilie 1953, p. 59), acest verb este construit greșit: trebuie acuzativul *(slujesc cauza poporului muncitor)*. Cu dativul am spune așa: *slujesc* (mai bine *servesc) poporului muncitor în apărarea cauzei sale* (sau *să-și apere cauza)*. De fapt, în exemplul dat *a sluji* înlocuiește pe *a ajuta*, care s-ar construi însă, corect, tot cu acuzativul, nu cu dativul.

[2] Sau, cum spun unii (mai puțin bine), c a u z a t i v e.

materiale. Marea majoritate a formațiilor verbale de astăzi aparțin terminologiei științifice și tehnice de toate felurile: științele naturii, medicină, filozofie, istorie, artă, filologie etc., apoi, și mai ales, aplicațiile pe teren ale diverselor discipline teoretice. În toate aceste domenii de activitate se descoperă și se inventează lucruri necunoscute mai înainte, care, pentru a deveni un bun comun al oamenilor, au nevoie de un nume. De obicei creatorii «lucrurilor» sînt și creatorii «numelor». Printre acestea, verbele ocupă un loc de frunte: inventatorii, descoperitorii, inovatorii, raționalizatorii sînt oameni «activi», capabili să cunoască și să înțeleagă «acțiunea», adică munca, producția, de unde necesitatea de a folosi nu numai numele uneltelor cu care lucrează, ci și pe ale acțiunilor săvîrșite cu ajutorul uneltelor.

Întocmai ca la atîtea alte formații lexicale, constatăm și aici că prin crearea unui verb nou se evită o perifrază. În loc să spunem, de pildă, *se face recepția unei lucrări*, preferăm expresia mai scurtă și mai simplă *se recepționează o lucrare*. Tot așa se poate spune (și chiar se spune ori s-a spus) *cutare autor caragializează situațiile* (sau *personajele) operei sale* în loc de... *imită pe Caragiale* (sau *procedează la fel cu Caragiale)*... Cred că mulțimea enormă a verbelor noi, precum și tendința, foarte puternică, de a recurge necontenit la astfel de formații se explică tocmai prin acest mare avantaj pe care îl prezintă ele de a scurta și simplifica expresia.

Foarte multe verbe romînești noi sînt împrumuturi, venite, aproape exclusiv, din limba franceză, care ne-a furnizat vreme de peste un veac marea majoritate a așa ziselor neologisme de toate felurile. Multe altele, poate tot așa de numeroase, sînt însă creații proprii ale limbii noastre, formate, în general, după modelul celor împrumutate, cum dovedesc nu numai sufixele folosite în acest scop, ci și faptul că toate aparțin conjugării I, întocmai ca în limba franceză, unde această conjugare este foarte productivă. A avut loc astfel o întrerupere a tradiției noastre lingvistice, creată secole de-a rîndul sub impulsul limbii vechi slave, iar mai tîrziu, al celei maghiare și al celei grecești, de a trece verbele formate pe teren romînesc la conjugarea a IV-a [1].

În general nu-i de loc ușor să deosebim verbele împrumutate de cele create în limba noastră, bineînțeles atunci cînd atît ele, cît și tema lor există și în altă limbă (de regulă, în franceză). Astfel un verb ca *a naționaliza* a putut lua naștere în romînește de la adj. *național* cu ajutorul sufixului *-iza*, existent de mai înainte la alte verbe, dar tot așa de bine el poate fi un împrumut direct din frc. *nationaliser*. Nici cu privire la *a recepționa* nu sîntem absolut siguri că l-am format noi înșine: un dicționar francez destul de recent (1935) [2] înregistrează adj. *réceptionné*, ca termen special în limbajul automobiliștilor, dar acest

[1] Această tradiție se mai păstrează în vorbirea populară, care este însă destul de puțin activă în domeniul formării verbelor noi.

[2] Al lui Sachs-Villatte. Dicționarul lui Quillet (în 3 volume), deși mai recent (1946), nu înregistrează nici măcar participiul trecut.

fapt nu probează numai decît că în alt domeniu de activitate nu există verbul *réceptionner*, mai ales că dicţionarul consultat de mine nu e prea bogat. Situaţia se prezintă totuşi în acest caz special destul de favorabil în sensul unei creaţii romîneşti. Pentru a putea hotărî, măcar cu o relativă siguranţă, cînd avem a face cu împrumuturi şi cînd cu formaţii romîneşti, ar trebui să cunoaştem data mai mult ori mai puţin precisă a apariţiei verbului respectiv în limba noastră şi în limba din care am putut să-l împrumutăm. Acest lucru nu-i nici el totdeauna posibil, fiindcă numeroase cuvinte, deci şi verbe, ori nu apar de loc în scris (cel puţin în lucrări accesibile, de oarecare circulaţie), ori sînt înregistrate pe calea scrisului la momente diferite de la o limbă la alta.

Iată cîteva verbe romîneşti noi despre care putem afirma cu destulă siguranţă că sînt produse proprii ale limbii noastre[1]. *Aniversa*, format de la subst. *aniversare*, care, la origine, nu e, cum s-ar părea, infinitivul aşa zis lung al unui verb, ci variantă mai nouă a lui *aniversară* (cf. nuvela lui Eminescu « La aniversară »), şi care, datorită aspectului formal, a fost simţit ca infinitiv substantival, ceea ce a înlesnit crearea verbului *aniversa* (prin lăsarea la o parte a lui *-re*, după modelul lui *cînta* — *cîntare*, *mînca* — *mîncare* etc.); *capacita* < *capacitate* (*N. a fost capacitat pentru învăţămînt în urma examenului depus*) ; *erona* < *eronat* (*eronăm subtilitatea*, *Jurnalul Literar*, 2 iulie 1939, p. 1); *excava* < *excavator* (*trebuie excavate peste 450 milioane m.c. de pămînt*, *Scînteia*, 30 sept. 1952, p. 4); *imacula* < *imaculat* (şi *imaculaţie*) ; *interfera* < *interferenţă* (cf. *exista* — *existenţă*, *rezista* — *rezistenţă*) ; *intersecta* < *intersecţi(un)e* (cf. *defecţiune* — *defecta*, *perfecţi(un)e* — *perfecta* etc.); *laurea* < *laureat* (al Premiului de Stat); *legisla* < *legislaţie* (şi *legislator*, *legislatură*) ; *regiza* < *regizor* (după *furnizor* — *furniza* etc.); *tracta* < *tractor* (*combina este tractată de tractorul 16 D-35*, *Contemporanul*, 19 aug. 1955, p. 3); *vertebra* < *vertebrat* (*singurul articol care vertebrează revista*, *Însemnări Ieşene* III, 8, p. 709) etc. Procedeul de formare aplicat totdeauna în cazul de faţă este aşa zisa d e r i v a r e   r e g r e s i v ă.

Tendinţa de a crea « cu orice preţ » verbe noi duce la apariţia dubletelor de felul acestora: *contagia* — *contagiona* (< *contagiune*) ; *impulsa* — *impulsiona*[2] (< *impulsi(un)e*) ; *obiecta* — *obiecţiona* (< *obiecţi(un)e*) ; *suspecta* — *suspecţiona*[3] (< *suspecţi(un)e*) etc., toate trecătoare, în sensul că a rămas de la fiecare prima formă, încetăţenită mai de mult şi acceptată de unanimitatea vorbitorilor care îi simt nevoia. Uneori creaţia nouă a prins, pentru că a căpătat o nuanţă semantică diferită, potrivit unităţii dintre formă şi conţinut. De pildă: *activa* — *acţiona* (< *acţiune*) ; *perfecta* — *perfecţiona*[4] ; *recepta* — *recepţiona* ; *regula* — *regla* etc.

[1] Cele mai multe sînt « produse de moment » şi de aceea nu mai circulă astăzi.

[2] Acest verb, după mine la fel de « imposibil » ca şi sinonimul *impulsa*, apare şi în momentul de faţă, ceea ce probează că nu ne putem dezbăra de procedee pe care, altfel (în teorie !), le combatem cu multă tărie.

[3] Am întîlnit şi « triplicatul » *suspicia* !

[4] Al doilea e mai vechi decît primul. De la aceeaşi temă există încă un verb: *a perfectiviza*, termen lingvistic care înseamnă « a face perfectiv un verb imperfectiv »

În alte cazuri, verbul vechi capătă un sens nou, care coexistă alături de cel consacrat prin tradiție sau îl înlătură pe acesta, eventual îl adaptează la situații diferite. Iată cîteva exemple: *aniversa* « a serba o aniversare » (= împlinirea unui număr de ani de la producerea unui eveniment important) apare (adică a apărut, la un moment dat) și cu sensul de « a data, a avea o vechime oarecare » (= a împlini un anumit număr de ani), de pildă *mișcarea simbolistă franceză este și mai greu de aniversat cu precizune (Viața Romînească*, sept. - oct. 1939, p. 111); *califica* circulă astăzi, foarte des, cu înțelesul nou, izvorît din munca pentru construirea socialismului, de « a pregăti cadre calificate » *(trebuie calificați la locul de producție cît mai mulți muncitori metalurgiști)* ; *indigena*, de la sensul juridic vechi (« a naturaliza, a acorda unui străin cetățenia romînă »), a ajuns la unul economic (« a face formele legale pentru ca o marfă importată să poată circula în țară »); *mandata* « a ordonanța, a decide plata unei sume » și (mai recent) « a da mandat, împuternicire cuiva »; *raționa* « a judeca, a face un raționament » și « a fixa rația de hrană a oamenilor sau a animalelor ». Cîteodată astfel de situații creează dificultăți de înțelegere, adesea chiar confuzii, de aceea unul dintre cele două sensuri, și anume cel care a corespuns mai puțin sau care n-a corespuns de loc unei necesități adevărate, a dispărut ori este pe cale să dispară.

Cu privire la mijloacele de formare a verbelor noi, lucrurile se prezintă, aproximativ, astfel. Avem, mai întîi, simpla adăogare a semnului caracteristic de infinitiv la tema respectivă: *activa* < *activ*, *aureola*[1] < *aureolă*, *complexa* < *complex (să complexăm problemele comune ambelor instituții)*, *contagiona* < *contagiune*, *impulsa* < *impuls*, *ipostazia* < *ipostază (ipostazierea unei autocercetări și analize; Gazeta Literară*, 15 sept. 1955, p. 6), *monografia* < *monografie (artiști monografiați)*, *perfecta* < *perfect*, *pozitiva* < *pozitiv (o pozitivare a cuvintelor cu valori negative)*, *rebuta* < *rebut (cărți rebutate)*, *recepționa* < *recepțiune*, *tabela* < *tabel (lucrări tabelate într-o listă)* etc. Observăm că aceste verbe sînt de conjugarea I, la fel cu mai toate verbele franțuzești împrumutate de noi și care le-au servit ca punct de plecare. După cum am afirmat ceva mai sus, în limba mai veche verbele formate în felul arătat aici treceau de obicei la conjugarea a IV-a, potrivit deprinderii create prin împrumuturile din limba veche slavă care aparțineau acolo clasei de verbe în *-iti*, asemănătoare, în ce privește vocala caracteristică a infinitivului, cu verbele noastre moștenite de conjugarea a IV-a[2]. Această deprindere se păstrează destul de bine în vorbirea populară și, mai puțin, în cea familiară, cum dovedesc formații, desigur relativ recente, ca *covăți* < *covată (jghiaburi covățite)* ; *frigări* (fig.) « a frige, a arde ca pe frigare »; *gloti* (refl.) « a se aduna, a se face gloată »; *guri* (refl.) « a se certa (cu gura !) »;

[1] Apare încă şi astăzi (I. Vitner, *Viața Rom.*, ian. 1953, p. 257). Un verb foarte recent este *conspecta* < *conspect* (substantivul însemnează cam acelaşi lucru ca « rezumat »).

[2] Cf. şi *alcătui*, *bănui*, *cheltui* etc., toate de origine maghiară, apoi *plictisi* şi altele în *-isi*, de origine grecească.

minciuni « a minți, a spune minciuni »; *săcuri* « a tăia cu securea »; *tîrcoli* « a da tîrcoale »; *zăbreli* « a pune zăbrele » etc.

Dacă tema de la care se formează un verb nou este un cuvînt vechi în sens larg, adică popular sau familiar, verbul trece la conjugarea a IV-a, chiar atunci cînd ia naștere într-un mediu cultivat. Și aceasta, din cauza temei, care impune oarecum respectarea tradiției lingvistice. Ex.: *birjări* < *birjar* (*cară birjărite cu biciușca*, *Jurnalul Literar*, 30 apr. 1939, p. 3); *ctitori* « a fi ctitor »; *dărăbăni* « a bate « darabana » cu degetele (pe o masă) »; *ghemotoci* « a face ghemotoc »; *orășeni* « a face (pe cineva) orășean »; *răboji* « a ține răboj, socoteală » etc.[1]

Deosebirea dintre cele două aspecte ale limbii noastre, cel cult, care s-a dezvoltat vreme de peste un secol sub o puternică influență franceză, și cel popular, păstrător al tradiției lingvistice, iese clar la iveală, din punctul de vedere aici în discuție, în cazul verbelor derivate de la aceeași temă și avînd forme duble după conjugarea I în vorbirea oamenilor cultivați și după a IV-a în vorbirea populară. De pildă: *grada* — *grădui* « a măsura laptele cu gradul (= lactometrul) »; *grănița* — *grănițui* « a stabili o graniță »; *înșira* — *înșirui*; *scorța* — *scorți* « a face scoarță »; *smălța* — *smălțui*; *zimța* — *zimțui* « a face zimți » etc.

Din cele spuse pînă aici nu trebuie să deducem că formațiile verbale în *-a* aparțin exclusiv limbii literare. Ele apar destul de des și în vorbirea populară: *găitana* « a împodobi (o haină) cu găitane (fireturi) »; *șteza* « a da sumanele, păturile etc. la ștează (= piuă) »; *zgîrda* « a pune zgardă » etc. Să nu uităm apoi că foarte multe verbe, fie vechi, fie noi, posedă, după regiuni, aspecte flexionare duble (în *-a* și în *-i*), fapt care intervine în aprecierile, mai bine zis în impresiile noastre, și pot, deci, să ne împiedice de a vedea totdeauna în mod just realitatea lingvistică. De altfel, în lista imediat precedentă, verbele cu forme duble nu sînt repartizate numai după cele două aspecte (literar și popular) ale limbii noastre, ci și după graiuri regionale. Cu toate acestea, un lucru este absolut sigur: majoritatea verbelor recente aparțin conjugării I în vorbirea oamenilor instruiți și conjugării a IV-a în vorbirea populară.

Alt procedeu de a forma verbe noi este derivarea cu ajutorul sufixelor propriu-zise, toate de origine străină. Locul de frunte îl ocupă *-iza*, care se bucură de o răspîndire și o productivitate neobișnuit de mari. Alături de foarte numeroasele împrumuturi din franțuzește, apoi, mult mai rar, din nemțește, italienește și, în ultima vreme, din rusește[2], limba noastră posedă multe creații proprii, ivite pe teren romînesc, de la teme băștinașe, adică mai mult ori mai puțin vechi. Mai importantă decît cantitatea enormă a verbelor în *-iza* este posibilitatea aproape nelimitată de a forma altele noi, cu ajutorul acestui sufix, de la substantive și adjective[3]. Temele preferate sînt numele de popare (*germaniza*, *romîniza*),

---

[1] Cf. *urieși* « a face uriaș » (Eminescu), *viziri* « a face vizir » (Neculce).

[2] Căci acest sufix, de origine veche grecească, a devenit internațional.

[3] Iată cîteva găsite în ultimul moment: *a seminariza*, *a fetișiza* (ambele sub forma substantivului infinitival în *-are*, *Lupta de Clasă*, martie-aprilie 1953, p. 51, 103), *absolutiza*, *cooperativiza*, *ecraniza*,

cu « subdiviziunea » nume de provincii, care au însă tot semnificație etnică în sens larg *(ardeleniza, munteniza, toscaniza)*, numele de persoană considerate din punctul de vedere al activității lor literare, politice etc. *(caragializa, hitleriza, marshaliza)*, titlurile, profesiunile etc. *(filologiza, savantiza)*, atitudinile politice, literare, științifice etc. *(bovariza, conservatoriza, istoriciza, romantiza)*, în sfîrșit, și mai ales, calități, particularități etc. de tot felul cu valoare adjectivală *(comercializa, diminutiviza, feminiza, idiotiza, pueriliza, sensibiliza, umaniza)*.

Foarte des astfel de verbe au o temă identică cu a adjectivelor și substantivelor în *-ist* și a substantivelor în *-ism*, alcătuind, împreună cu acestea, familii de cuvinte. Datorită identității temei, derivatele în *-iza*, *-ist* și *-ism* sînt înrudite nu numai din punct de vedere semantic, ci și ca « atmosferă », dacă pot spune așa. Căci aceste trei sufixe, toate de origine veche grecească, dau cuvintelor formate cu ajutorul lor un « aer » asemănător, de adevărată « familie ». Astfel *a socializa* mijloacele de producție industrială înseamnează a le transforma în proprietate *socialistă* și a înlesni construirea *socialismului*, după cum *un socialist* este adeptul *socialismului* și cere să se *socializeze* mijloacele de producție, iar *socialismul*, la rîndul lui, înseamnează concepție *socialistă* și *socializarea* mijloacelor de producție. Același raport semantic există între *colectiviza*, *colectivist* și *colectivism*, *comuniza*, *comunist* și *comunism*, *umaniza*, *umanist* și *umanism* etc.

Se întîmplă uneori ca de la aceeași temă să se formeze două verbe, unul în *-iza*, altul în *-a* sau, mai rar, în *-i*, cu înțeles identic. De ex.: *amalgamiza* — *amalgama* « a face un amalgam »; *cloriniza* — *clorina* « a dezinfecta apa cu clor »; *majoriza* — *majora*; *substantiviza* — *substantiva*; *ardeleni* — *ardeleniza*; *orășeni* — *orășeniza* etc. De obicei se întrebuințează numai una dintre aceste două forme, fiindcă, în ciuda identității temei, prezența uneia sau a alteia dintre finalele aici în discuție dă verbului o anumită nuanță semantică, datorită căreia cele două verbe nu mai sînt perfect sinonime. Această situație este foarte clară în cazul verbelor derivate de la aceeași temă cu *-i* și *-iza*: prima finală are, din cauza vechimii și a răspîndirii ei mari, un caracter « popular », care se transmite și verbului în întregimea lui, mai ales că tema este ea însuși « populară », pe cînd *-iza* dă formației aspect de neologism, deși tema aparține fondului vechi al limbii. De aici, deosebirea de sens, ușoară e drept, dintre *ardeleni* și *ardeleniza*, de pildă: unul înseamnează « a adopta felui de a fi, de a vorbi etc. al ardelenilo »r, celălalt « a transforma în ardelean pe un romîn din altă provincie »[1]. La *amalgama* și *amalgamiza* etc. nu se constată nici un fel de deosebire semantică: *-a* este simțit, din cauza temei, ca o finală tot atît de « străină » ca și *-iza*, cu toate că există în limba noastră încă de la început.

---

expertiza, paraleliza, practiciza, tarlaliza. De adăugat *a populariza*, mai vechi, dar foarte des întrebuințat: *să popularizăm pe fruntașii în producție (metodele de muncă perfecționate* etc.).

[1] Deosebirea dintre dubletele de acest fel se vede foarte lămurit în cazul lui *nemți* (totdeauna reflexiv și cu sensul de « a se comporta ca un neamț ») și *germaniza* (activ și reflexiv), care înseamnează « a face pe cineva sau a deveni german (prin pierderea propriei naționalități) ».

Avem și altfel de dublete, de astă dată foarte asemănătoare, chiar în ce privește sufixul. Din limba neogreacă am primit un număr de verbe în *-isi*, care se mai păstrează, în parte, pînă astăzi. Ulterior am împrumutat din franceză (eventual am format noi înșine) verbe în *-iza* de la aceeași temă. De pildă: *economisi — economiza*, *gargarisi — gargariza*, *silabisi — silabiza* etc. Și aici se simte o deosebire între o formă și cealaltă, dar de ordin « social », nu semantic: prima este « populară », a doua « savantă ». Cu excepția lui *economisi*, care s-a înrădăcinat de mult în lexicul limbii noastre, celelalte par învechite, deși se întrebuințează încă, la fel de des, ba poate chiar mai des decît variantele în *-iza*. În alte cazuri s-a impus definitiv acesta din urmă, de ex. *regulariza*, care a înlăturat cu totul pe *regularisi*[1].

Cu *-iza* se confundă, din ce în ce mai mult, sufixul de origine pur franceză *-isa* (sufix flexionar, nu derivativ, în limba lui de origine, întrucît apare ca semn caracteristic al unor anumite forme verbale). Numărul verbelor formate cu acest sufix este foarte redus, ceea ce explică înlocuirea lui prin mult mai răspînditul *-iza*: *amerisa* (despre hidroavioane), *aterisa*, *furnisa*, *regisa* etc. Ele sună în vorbirea mai tuturor celor ce le folosesc *ameriza*, *ateriza*, *furniza*, *regiza*, iar altele, ca *abrutiza*, *avertiza*, *repartiza*, au căpătat, probabil, încă de la început această formă [2].

Alt sufix verbal, tot neologism, este *-fica*: *califica*, *codifica*, *exemplifica*, *glorifica*, *identifica*, *justifica*, *planifica*, *radiofica*, *valorifica* etc. Ne-a venit, prin verbe formate cu acest sufix, din franceză, uneori, poate, din italiană, dar aspectul lui în limba noastră s-a modelat după latină și italiană, unde apare sub forma *-ficare* (în franceză *-fier*). Este destul de frecvent, și unele dintre verbele derivate cu ajutorul lui au luat naștere, foarte probabil, în limba romînă. Afară de *artistifica*, *burghezifica*, *poetifica* etc., care n-au circulat decît în vorbirea «creatorilor» lor, putem considera drept formații romînești propriu-zise pe *cinefica*[3] (cf. *Serviciul manuale, biblioteci și cineficare de pe lîngă Ministerul Învățămîntului Superior)*, *națifica*[4] și *zeifica*.

Varianta pur franceză a acestui sufix apare în verbe ca *lichefia*, *numifia* (acesta are și forma *numifica)*, *rarefia*, foarte puțin numeroase și venite toate direct din franțuzește.

Mai rare sînt formațiile prefixate, *dezinforma*, *îniobăgi* (după *înrobi*, care, în terminologia ideologic-politica, tinde să ia locul lui *robi)*, *suprareglа* ș.a.

În sfîrșit, un ultim mijloc de a crea verbe noi (derivarea regresivă) a fost

---

[1] Tema este de astă dată negrecească.

[2] A ajutat la prefacerea lui *-isa* în *-iza* și scrierea lui *z* ca *s* între vocale *(francesă*, *poesie* etc.). *Micul dicționar ortografic* recomandă, fără temei serios, pretutindeni formele în *-iza*, cu excepția, pentru mine neexplicabilă, a lui *sezisa*.

[3] « A răspîndi cinematograful, a-l folosi în scopuri culturale ».

[4] Și *renațifica* (cf. *Viața Romînească*, aug.-oct. 1948, p. 74). E vorba de « națism » = național-socialism, adică hitlerism.

amintit deja mai sus[1], unde am arătat că *aniversa* provine din *aniversare* (< *aniversară*), *excava* din *exacavator* (excavație) etc. Putem adăoga pe *instructa* <*instructaj*, *radiofica* (*sate radioficate*), format de la *radioficație* <rus. *radiofikațiia*, eventual pe *iaroviza* <*iarovizație* (din rus. *iarovizațiia*), care ar putea fi totuși rus. *iarovizirovat'*.

Cap. X: Adverbul

§ 1. Este partea de vorbire care, pusă pe lîngă verbe, adjective sau alte adverbe, arată felul acțiunii, stării și însușirii, sau împrejurarea în care se săvîrșește o acțiune.

Să vedem cîteva fapte în legătură cu conținutul acestei părți de vorbire. Felul acțiunilor, stărilor și însușirilor, pe care le arată adverbele de mod, se prezintă sub diverse aspecte. Avem, mai întîi, felul propriu-zis sau calitatea (*cum*? *în ce fel*?), care poate fi o calitate materială, întocmai ca în cazul adjectivelor, de pildă (*scrie*) *frumos*, (*vorbește*) *corect*, (*muncește*) *bine*, sau o simplă indicație exterioară, de ex. (*a spus*) *așa*, (*se poartă*) *altfel*. Tot moduri ale acțiunilor, stărilor și însușirilor sînt intensitatea sau gradul lor (*cît de tare*? *în ce grad*?) : *foarte* (*mare*), *tare* (*mic*), (*am mîncat*) *destul* (sau *mult*), (*de-*)*abia* (*merge*), *aproape* (*să cadă*); cantitatea, adică măsura sau cuprinsul (*cît*? *cît de mult*?) : (*doarme*) *puțin*, *deajuns* (*de bine*); numărul (hotărît, nehotărît sau « partitiv»): (*se întîmplă*) *adesea* (*de multe ori* etc.); ordinea (*vine*) *întîi* (*înainte*), *apoi* (*zise*); repetarea: (*întreabă*) *de două ori* (*a doua oară*); multiplicarea: (*produce*) *îndoit* (*încincit* etc), (*cîștigă*) *dublu* (*triplu*) etc.

În grupul adverbelor de mod intră și acelea care exprimă diverse modalități (adică feluri) ale gîndirii, vorbirii, enunțării etc., unele afirmative (sau pozitive): *da*, *sigur*, *firește*, *negreșit*; altele negative: *ba*, *nu*, *de fel*, *de loc*, *nici de cum*; interogative, îndoielnice etc.: *oare*, *poate*, *parcă*, *probabil*, *posibil*; « imperative »: *neapărat*, *numaidecit* ș.a. Tot aici pot fi puse cîteva adverbe și locuțiuni adverbiale care îndeplinesc, în mod obișnuit, funcțiunea unei conjuncții, întrucît leagă două propoziții: *deci*, *așadar*, *de aceea*, *prin urmare*.

Adverbele de mod sînt extrem de numeroase; ele întrec cu mult pe cele de loc și de timp. Faptul se datorește marelui număr de aspecte pe care le poate avea ideea de mod. Lista de mai sus, incompletă, desigur, este o dovadă a acestei multiciplități. Din punct de vedere formal, cantitatea enormă a adverbelor de mod se explică prin posibilitatea de a folosi cu această valoare morfologică orice adjectiv al cărui conținut este apt de a fi «atribuit», drept calitate, unei acțiuni sau stări. Căci între un adverb de mod și un adjectiv singura deosebire esențială, care ne obligă să le considerăm părți de vorbire diferite, se datorește naturii morfologice diferite a cuvintelor determinate de ele: adjectivul determină sub-

[1] Deși de prisos, țin să precizez că marea majoritate a «creațiilor» de acest fel trebuie combătute.

stantive, adverbele de mod determină verbe sau adjective. De aici urmează că un adjectiv devine adverb (mai exact spus, capătă valoare adverbială) prin simplul fapt ca stă, că determinant, pe lîngă un verb (sau un adjectiv). Posibilitatea de a transforma adjectivele în adverbe de mod și, prin urmare, de a mări mereu numărul acestora se întemeiază pe conținutul asemănător al ambelor părți de vorbire: însușiri exprimă și adjectivul și adverbul de mod, iar aspectul însușirilor este neobișnuit de variat.

Adverbele arată, cum am spus deja, nu numai felul, ci și locul sau timpul în care se desfășoară procesul unei acțiuni, al unei stări etc.

Locul poate fi indicat în mod hotărît, precis: *aici*, *acolo*, *sus*, *jos*, *afară*, *înăuntru*, sau nehotărît: *pretutindeni*, *undeva*, *nicăieri*. De asemenea poate interveni ideea de « stare pe loc », cînd adverbul arată spațiul în cuprinsul căruia se desfășoară acțiunea, sau ideea de mișcare spre ori dinspre un loc, adică direcția acțiunii. Exemplele date chiar acum sînt valabile pentru ambele aspecte ale ideii de loc: conținutul verbului determinat de adverb decide natura specială a acestei idei. Astfel în *lucrează aici (acolo, undeva)*, adverbele arată cadrul local în care se săvîrșește acțiunea verbului; în *vine aici*, *se duce acolo (undeva)*, aceleași adverbe indică direcția acțiunii.

Există adverbe de loc, de obicei compuse, care au numai această ultimă valoare semantică: *încolo*, *încotro*, *dincotro* (sens general, nehotărît); *înainte*, *înapoi*, *în jos*, *în sus* (sens hotărît).

Adverbele de timp exprimă și ele mai multe nuanțe ale ideii « temporale », care le este specifică. Astfel *acum*, *odată*, *a(stă)zi*, *ieri*, *seara*, *ziua* etc. arată momentul cînd se săvîrșește acțiunea verbului; *mereu*, *totdeauna*, *necontenit* etc. arată durata acțiunii, iar *adesea*, *arare(ori)*, *iarăși* etc., repetarea ei.

Însfîrșit, există și o categorie de adverbe pronominale, cu sens interogativ-relativ[1]: *cînd* (cu « compusele » *de cînd*, *pînă cînd*), *unde (de unde, pînă unde)* și *cum*. Ele se întrebuințează pe de o parte în întrebări cu privire la timpul, locul și modul în care se desfășoară acțiunile, pe de altă parte ca elemente de legătură între două propoziții, deci cu funcțiune de conjuncție. În această ultimă situație, ele apar adesea în corelație cu *atunci*, *acolo*, *așa*.

Trebuie precizat că numeroase adverbe pot avea mai multe valori semantice și, prin urmare, pot îndeplini mai multe funcțiuni sintactice. Astfel adverbe de loc ca *aci*, *înainte*, *înapoi*, *încoace*, *încolo*, *aproape*, *departe* etc. se întrebuințează în anumite împrejurări ca adverbe de timp. Ex.: *aci afirmă*, *aci neagă* (cînd sau acum afirmă, cînd sau acum neagă); *secolul I înainte de era noastră; ce s-a întîmplat mai departe*? etc. Unele dintre acestea, de pildă *aproape*, poate avea și sens modal:

[1] Asemănătoare ca valoare și funcțiune cu pronumele interogativ-relative, de unde și denumirea lor. Li se spune la fel bine, chiar mai bine, și adverbe relative (întocmai ca pronumele relative, ele sînt totodată și interogative).

era aproape mort de oboseală. Tot așa adverbe de mod apar cu valoare temporală: *ba neagră, ba albă; abia am sosit; tocmai mă pregăteam de plecare* etc.

Aceste treceri provizorii de la o categorie la alta se explică, în cazul adverbelor de loc și de timp, prin faptul că între ideea de loc și aceea de timp există puncte comune: amîndouă sînt produsul îmbinării unor elemente materiale, care, cînd coexistă, alcătuiesc « spațiul », deci « locul », iar cînd se succed, alcătuiesc « timpul ». Avem a face în ambele împrejurări cu un « cadru » în cuprinsul căruia se poate desfășura acțiunea verbului, mai concret cel spațial, mai puțin concret cel temporal[1], dar și unul și celălalt precis delimitate printr-un punct de plecare și prin unul de sosire, ca mijloc de orientare pentru plasarea, în interiorul cadrului respectiv, a acțiunii sau stării exprimate de verb.

În cazul adverbelor de mod folosite cu sens temporal este vorba mai totdeauna de lăsare la o parte a adverbului de timp pe care îl determină cel de mod. *Abia am sosit* stă pentru *abia acum (în acest moment* etc.) *am sosit*, și tot așa *tocmai mă pregăteam să plec* însemnează *tocmai acum (exact în clipa aceasta) mă pregăteam să plec*. Cît despre *era aproape mort de oboseală* (adică « extrem de obosit », « așa de obosit, încît era ca și mort sau gata să moară de oboseală »), trebuie să ne gîndim la elementele aclătuitoare ale spațiului sau ale timpului[2] de care am vorbit aici mai sus: oboseala extraordinar de mare ajunsese aproape de punctul unde viața nu se mai poate menține și omul trebuie, deci, să moară.

§ 2 Formarea adverbelor. Din exemplele date mai sus se vede ușor să foarte numeroase adverbe sînt, prin natura lor și la origine, alte părți de vorbire, care, în condiții speciale, capătă, trecător (numai în împrejurarea dată) sau definitiv, valoare adverbială. Marea majoritate a adverbelor provin din diverse alte părți ale vorbirii. În cele ce urmează voi arăta, pe scurt, ce cuvinte din limba noastră devin sau pot deveni adverbe și prin ce mijloace (sau procedee) gramaticale are loc această transformare. Le înșir aproximativ în ordinea frecvenței, adică a posibilității mai mari sau mai mici de a căpăta valoarea adverbială.

a) Adjectivul. După cum am spus deja, orice adjectiv poate, teoretic vorbind, să devină adverb, și anume adverb de mod, datorită asemănării de conținut: și adjectivul și adverbul de mod arată « însușiri », adică particularități, proprietăți, trăsături caracteristice etc., singura deosebire dintre ele constînd în faptul că unele arată « însușiri » ale obiectelor, celelalte, « însușiri » ale acțiunilor și stărilor (considerate ca procese și exprimate, deci, prin verbe).

Foarte des un adjectiv se întrebuințează ca adverb fără să-și schimbe aspectul morfologic: *scrie frumos; muncește temeinic; se poartă cuviincios* etc. De la adjectivele în *-esc* se formează adverbele corespunzătoare cu ajutorul sufixului adverbial

---

[1] De aceea adverbele de loc pot căpăta valoare temporală, pe cînd cele de timp nu devin în nici o împrejurare adverbe de loc. Cf. *Studii și Cercetări Lingvistice* I (1950), p. 269 urm.

[2] Căci *aproape* se întrebuințează și cu valoare temporală.

-*e* (de origine latină): *bărbătește* <*bărbătesc* ; *frățește* <*frățesc* ; *romînește* <*romînesc* etc. [1] Alt sufix, folosit însă rar, este -*iș* (cu varianta fonetică -*îș*, cînd tema adjectivală se termină în *r)* : *chiorîș* <*chior*, *lungiș* (totdeauna precedat de prepoziția *în* [2]) <*lung*, *morțiș* <*mort* (cf. *umblă morțiș după cineva*, sinonim cu *umblă mort după cineva)*.

După modele străine (francez și italian), limba literară a format (de obicei însă a împrumutat în sens strict) un număr, foarte redus, e drept, de adverbe cu suf. -*mente* : *eminamente* <frc. *éminemment* ; *legalmente*, *totalmente* etc. Aproape nici unul nu se mai întrebuințează, datorită aspectului lor așa de îndepărtat de structura limbii romîne, precum și abuzului, constatat și ridiculizat de scriitorii noștri realiști, în frunte cu Caragiale, abuz caracteristic mai ales pentru limbajul pedant și șarlatenesc al avocaților și politicienilor de pe vremuri [3]. Cît despre formula *(Romînia) țară eminamente agricolă*, ea a căpătat, în interpretarea pe care i-o dăm astăzi, semnificația politică justă, potrivit conținutului ei social-economic real.

Alături de adjective trebuie puse p a r t i c i p i i l e, care, avînd, cum știm, aptitudinea de a se întrebuința cu valoare adjectivală, capătă prin însuși acest fapt calitatea necesară pentru a deveni adverbe. În ciuda acestei asimilări a lor cu adjectivele, participiile folosite sau apte de a fi folosite ca adverbe sînt puțin numeroase. De ex:. *(a ține) ascuns*, *(a mărturisi) deschis*, *(a vorbi) răspicat* etc. [4]

b) S u b s t a n t i v u l. Deși mai puțin legată de adverb în ce privește conținutul, această parte de vorbire capătă și ea foarte des valoare adverbială. În ce privește aspectele formale pe care le poate avea devenind adverb, substantivul prezintă o bogăție și o varietate necunoscută adjectivului. Aceasta se explică tocmai prin faptul că conținutul lui se deosebește de al adverbului, ceea ce face necesară, mai totdeauna, intervenția fie a altui cuvînt (de obicei un cuvînt ajutător, cum este prepoziția), fie a unui mijloc formal, fără de care nu este posibilă transformarea substantivului în adverb. Spre deosebire de adjectiv, care, cum am văzut, nu poate să devină, din cauza sensului, decît adverb de mod, substantivu se transformă în oricare dintre cele trei feluri de adverbe. De fiecare dată hotărăște conținutul noțiunii pe care o exprimă: substantivul cu înțeles «local», de ex. *casă*, capătă valoarea unui adverb de loc *(acasă)*, substantivul cu înțeles « temporal», de pildă *noapte*, *luni* etc., devine adverb de timp, iar substantivul cu sens modal, ca *chip*, *fel* etc., devine adverb de mod.

Să vedem acum ce aspecte formale poate lua substantivul transformat în adverb. *a)* R ă m î n e n e s c h i m b a t: *an* (= anul trecut), *luni*, *marți* etc.,

---

[1] Din adverbe de acest fel s-a extras suf. -*ește*, cu care se formează cînd și cînd adverbe, de ex. *mînzește* <*mînz*.

[2] Ceea ce ar dovedi că *lungiș*, luat singur, este substantiv.

[3] În comediile lui Caragiale, -*mente* apare, la eroii lui « patrioți », sub forma « romînizată » - *minte*, care pare și mai ridiculă în gura acestor personaje odioase, de pildă *solemnaminte*.

[4] Am pus participiile împreună cu adjectivele (nu cu alte forme ale verbului), pentru motivul că ele devin adverbe după ce capătă mai întîi valoare adjectivală.

(frumoasă) coz, (alb) colilie, (a plecat) pușcă (sau *glonț), (doarme) buștean, (beat) tun, (singur) cuc* etc. Tot aici trebuie puse substantivele devenite adverbe sub forma lor articulată: *seara, ziua, miercurea, joia, chipurile*[1] etc. Cu privire la adverbele de mod amintite aici *(coz, colilile, buștean* etc.) trebuie arătat că ele sînt mai totdeauna produsul unor procedee sintactice: s-a pornit de la formule comparative *(alb ca colilia, doarme ca un buștean* sau *parcă-i un buștean*, adică « nesimțitor » la zgomotul din jur), cărora, pentru mărirea expresivității (în momente de afect puternic), li s-a lăsat la o parte adverbul (sau locuțiunea adverbială) de comparație. *b)* Substantivul primește o prepoziție înainte: *acasă, alene, de-a rîndul, de-a bușilea, devreme, cu rost, cu socoteală, în(tr-)adevăr, în sfîrșit, pe drept, pe semne* etc. *c)* Substantivul se repetă (în sens strict sau cu ajutorul unui sinonim): *fel și chip, cîrduri și rînduri, rînduri-rînduri, parte..., parte..., rînd pe rînd* etc. *d)* Se combină cu alt substantiv sau cu un pronume: *an iarnă, astă-noapte, dis-de-dimineață (<dins*, adică *de + îns*, urmat de prepoz. *de* și subst. *dimineață)* etc. *e)* Primește un sufix: *mînzește*[2], *fățiș (<față), pieptiș (<piept), piezîș (<piază), ponciș (<poancă* « neînțelegere, discordie ») etc.

c) Pronumele. Foarte rar un pronume (de obicei unul nehotărît) devine adverb (și anume adverb de mod): *totuși, cu totul* (în limba veche și în unele graiuri actuale *cu totului tot,) de tot, de aceea, cu toate acestea.*

d) Numeralul. Sînt, mai întîi, numeralele adverbiale, care se numesc așa tocmai pentru că au valoare de adverb, adică îndeplinesc funcțiunea sintactică a unui complement circumstanțial: *a dată, de două ori, de zece ori, de o sută de ori* etc.; *întîia(și) dată, întîia oară, a doua oară, a zecea oară, a mia oară* etc.[3] Avem apoi numeralele multiplicative: *îndoit, întreit, înzecit, însutit* etc., cu aspect de participiu al unui verb care nu există totdeauna, *dublu, triplu* etc. Acestea au valoarea unui adverb de mod, cu nuanță cantitativă, datorită naturii lor morfologice (sînt doar numerale), iar celelalte, valoarea unui adverb de timp. Și numeralul cardinal *una* (cu formă de feminin, dar cu sens neutral) se întrebuințează ca adverb, fie singur: *(o ține) una*, fie precedat de prepoz. *într(u)*, cu care alcătuiește un singur cuvînt: *(plouă) întruna.*

Vorbirea populară a unor regiuni cunoaște valoare adverbială și la unele numerale ordinale. În capitolul despre numeral am arătat că la această categorie

---

[1] Acest adverb este foarte des întrebuințat în tot felul de stiluri ale limbii (de obicei cu nuanță ironică).

[2] Pe cît se pare, un adj. *mînzesc* nu există, și de aceea cred, pînă la proba... contrară, că adverbul în discuție este format de la subst. *mînz* cu suf. *-ește.*

[3] Valoarea adverbială a acestor numerale vine de la subst. *dată* sau *oară*, care au sens « temporal » *(oară* este lat. *hora* « oră, ceas »), nu de la numeralul însoțitor al substantivului. Locul lui *dată* și *oară* îl pot lua *zi, noapte, an* (și alte substantive care exprimă ideea de timp): *a doua zi, a treia noapte, al zecelea an* etc. Astfel de formule aparțin, de fapt, la grupul b (« substantive »), fiindcă *zi, noapte, an* etc. există în limba noastră și ca substantive independente. Vorbirea populară cunoaște aspecte aglutinate ale lui *a doua zi, a treia zi: a dou-za, a trei-za.*

de numerale predomină ideea de « loc în spațiu (sau în timp) », nu aceea de număr, și, drept urmare, ele sînt sau pot fi tratate ca adverbe, chiar atunci cînd însoțesc un substantiv [1]. Pe *întîi* l-am menționat deja, în lista numeralelor adverbiale. La fel cu el (și de obicei în continuare cu el) se întrebuințează *al doilea*, *al treilea*, *al patrulea* etc.: cînd enumerăm argumente, obiecții etc. în cursul unei discuții, după ce spunem *întîi* (pentru primul sau prima dintre ele), continuăm cu *al doilea* și celelalte.[2]

e) Verbul. Foarte rar se întîmplă ca o formă verbală, folosită singură, să capete valoare adverbială. Dacă lăsăm la o parte pe *oare* (<lat. pop. *volet*, pers. III sing. a lui *volere)*, pe care nimeni nu-l simte ca verb, numai *poate* mai intră în această categorie. Dar și el, la origine, a avut alt aspect, căci era însoțit de infinitivul lui *a fi:* la Neculce întîlnim foarte des *poate fi* în locul și cu sensul lui *poate* de astăzi [3]. De obicei verbele se combină cu alte cuvinte cînd sînt întrebuințate ca adverbe. De ex.: *parcă* (*<pare + că)*, *v(re)a-să-zică*, *basam* « pe semne, probabil » [4], cu diverse variante, rezultat din *bag s(e)amă*, *mătincă* « probabil » *(<mă tem că)*, tot dialectal (mold.) etc. Cum vedem, toate aceste formații provin din propoziții, adică din forme verbale predicative însoțite, de obicei, de o conjuncție (totdeauna *că)*[5]. Și vechiul *poate fi*, redus, cu vremea, la *poate*, este tot o propoziție. Nu-i o întîmplare faptul că adverbele rezultate din verbe au la bază propozții: verbul singur ar fi putut da loc la confuzii, în sensul că ar fi fost interpretat ca o formă verbală oarecare, cu funcțiune predicativă. Pentru a căpăta valoarea unui adverb de mod (toate exemplele date aici sînt adverbe de mod), verbul a trebuit să se combine cu alte cuvinte și să se transforme, deci, într-o propoziție aptă de a exprima modalitatea. [6]

Formele nepersonale ale verbului n-au nevoie de alte cuvinte pentru a deveni adverbe. Este cazul lui *curînd* (gerunziul vechiului verb *a cure = a curge)* și al lui *de-a scăpare* (sau *de-a scăpării)* din graiurile moldovenești, care, în calitatea lui de infinitiv (cu valoare substantivală), a primit prepoziția *de* sau articolul (sub forma lui genitivală) [7].

De la verbe se formează adverbe și cu ajutorul suf. *-iș (-îș:) furiș*, *pitiș* « pe ascuns » *(<a se piti)*, *tupiliș (<a se tupila)*, *tîrîș (<a se tîrî)*.

---

[1] Am dat acolo, din graiuri regionale, exemple ca al *doile(a) nevastă*, *al treile(a) casă* etc., unde forma masculină a numeralului pus pe lîngă un substantiv feminin arată că vorbitorii respectivi il consideră adverb, nu numeral.

[2] În limba veche, de pildă la Neculce, apare *a doa*, aşadar forma feminină a numeralului ordinal (cu sens tot neutru).

[3] Cf. frc. *peut-être*, format în acelaşi chip. Şi rus. *mojet bît'* seamănă ca formaţie şi chiar ca sens.

[4] Apare în unele graiuri regionale (v. *Studii și Cercetări Lingvistice* I, p. 274 urm.).

[5] Chiar *basam* este adesea urmat de această conjuncție.

[6] Observăm că toate verbele care stau la baza acestor formații au sens modal (posibilitate, temere, părere etc.).

[7] Cf. şi mold. *de-a-puterea-fi* « de-a binelea, pe drept cuvînt; chipurile ».

f) Diverse. Numeroase adverbe se combină cu alte cuvinte, dînd astfel naștere unor adverbe noi, atît în ce privește aspectul lor morfologic, cît și, de cele mai multe ori, în ce privește înțelesul. Avem destul de numeroase tipuri. *a)* Adverb + substantiv: *azi-dimineață*, *ieri-noapte*, *mî(i)ne-seară* etc. Un loc aparte în această grupă ocupă *cî(i)ne-cî(i)nește*, în care substantivul are rostul să întărească sensul adverbului format de la substantivul însuși. E un fel de adverb la gradul superlativ, ca și cum s-ar repeta. *b)* Adverb + adjectiv sau participiu: *bineînțeles*. *c)* Adverb + verb: *cîndva*, *undeva*, *cumva*, *încotrova* etc. (*va* este același cuvînt ca în *cineva* și *ceva*, adică o formă a verbului *a vrea*). *d)* Adverb + adverb sau conjuncție[1]: *oarecum*, *ori(și)cum*, *ori(și)unde*, *ori(și)cînd* etc. (*ori* este conjuncția disjunctivă sinonimă cu *sau* și provine dintr-o formă a verbului lat. pop. *volere*, la fel cu *oare*). *e)* Adverb + prepoziție: *de-abia*, *dincotro*, *din jos*, *din sus*, *în jos*, *în sus* etc.

§ 3. Locuțiuni adverbiale. În discuția de pînă aici am pus împreună adverbele propriu-zise și locuțiunile adverbiale. Am procedat așa, nu numai pentru că am urmărit pe de o parte înțelesul lor (local, temporal, modal), pe de alta felul cum se formează, care nu diferă de la adverbele propriu-zise la locuțiunile adverbiale, ci și din cauză că o distincție precisă între unele și celelalte nu-i posibilă totdeauna. Aceste două categorii se deosebesc între ele nu atît prin faptul că în una (aceea a adverbelor propriu-zise) intră cuvinte simple sau simțite astfel de către vorbitor, pe cînd în celelalte avem grupuri de cuvinte, cît mai ales prin natura morfologică a elementelor lor alcătuitoare. Locuțiunile adverbiale sînt formate din cuvinte care, folosite singure, n-au de obicei nimic comun cu adverbele; ele capătă valoare adverbială numai în combinația sintactică respectvă, împreună cu celelalte elemente ale locuțiunii. Adverbele propriu-zise sînt adverbe din capul locului sau au devenit adverbe într-o epocă mai mult ori mai puțin îndepărtată, adică au fost asimilate cu adverbele, în sensul că vorbitorii nu fac nici o deosebire între ele și adverbele propriu-zise[2].

Deși lista dată mai sus este destul de bogată, nu cred inutil s-o îmbogățesc cu un număr de locuțiuni adverbiale deosebite de precedentele în ce privește formația și prin forța lor expresivă. Ex.: *(atît) amar de vreme*, *ba bine că nu*, *ba că chiar*, *calea-valea*, *cînd colo*, *cît colea*, *cît pe-aci* (mold. *cît pe ce*), *cu chiu cu vai*, *cu nepusă masa*, *cu mare ce*, *c-o falcă-n cer și cu una-n pămînt*, *cu orice preț*, *cu șosele cu momele*, *cu toptanul*, *cu ghiotura*, *cu vai nevoie*, *cu noaptea-n cap*, *cu una cu două* (și *nici una*, *nici două*), *cu vîrf și-ndesat*, *de-ajuns și de rămas*, *(de) frunza frăsinelului*, *de milă de silă*, *de unde pînă unde*, *de voie de nevoie*, *fără doar și poate*, *(nici) în*

---

[1] De fapt, adverbe relative (sau pronominale) cu valoare de conjuncție.

[2] Iată un număr de adverbe care, la începutul existenței lor, au fost locuțiuni adverbiale: *acasă*, *adesea*, *odineaori*, *altădată*, *anevoie*, *astăzi*, *bunăoară*, *cîteodată*, *deunăzi*, *deocamdată*, *devreme*, *împreună*, *întruna*, *odinioară*, *parcă*, *poate*, *pretutindeni*, *totuși*, *totdeauna*, *uneori* etc. Ele nu se deosebesc prin nimic nici chiar formal, pentru subiectele vorbitoare) de *abia*, *acolo*, *aici*, *apoi*, *aproape*, *bine*, *chiar*, *foarte*, *ieri*, *încă*, *oare*, *prea*, *unde* etc.

ruptul capului, într-o doară, într-un noroc, nici pe departe, nitam-nisam (și *tam-nisam*), *pe rudă pe sămînță, teleleu tănase, vorbă să fie* etc.[1]

Expresivitatea se poate obține la unele adverbe sau locuțiuni adverbiale și prin diminutivizare. De pildă: *binișor, frumușel, olecuță, o țîrucă* etc.

Despre funcțiunea sintactică a adverbelor am pomenit din fugă mai sus, arătînd că, din moment ce însoțesc de obicei un verb (ceea ce se datorește înțelesului lor: exprimă locul, timpul și modul, adică condiții sau circumstanțe ale acțiunilor și stărilor), ele funcționează în mod obișnuit ca complemente circumstanțiale. Adverbele (și locuțiunile adverbiale) pot însă determina, în condiții sintactice speciale, și substantive. În acest caz ele sînt atribute și se leagă de substantiv printr-o prepoziție (*de, din*): *casa de aici, ziua de ieri, muntele din față, vîntul din sus* (= dinspre miază-noapte) etc. Dacă însoțesc un adjectiv sau alt adverb, îndeplinesc funcțiunea unui complement circumstanțial de mod: *neapărat necesar, (îmi vine) oarecum greu, (vorbește) cam neclar* etc. Cînd servesc la formarea gradelor de comparație ale adjectivelor și ale altor adverbe, ele fac parte integrantă din forma comparativului, respectiv a superlativului: *mai prețios, foarte (tare, strașnic de* etc.) *interesant* etc.

§ 4. Comparația adverbelor. Dată fiind asemănarea (asupra căreia am insistat în discuția de pînă aici) dintre adverbe și adjective, nu-i de loc neașteptat faptul că adverbele au, întocmai ca adjectivele, grade de comparație. Adverbele de mod, cele mai asemănătoare cu adjectivele în ce privește conținutul pe care îl exprimă, au toate aceleași grade de comparație ca și adjectivele: *bine, mai bine, cel mai bine, foarte (tare, strașnic de* etc.) *bine*. Dar și celelalte feluri de adverbe se compară atunci cînd sensul lor se pretează. În primul rînd, adverbele de loc: « spațiul » în cuprinsul căruia sau punctul spre care ori dinspre care se săvîrșește acțiunea exprimată de verb poate fi mai extins sau mai puțin extins, mai apropiat sau mai depărtat etc. De ex.: *jos, mai jos, cel mai jos, foarte (tare* etc.) *jos*; tot așa *sus, aproape, departe* etc. Prea numeroase nu sînt adverbele de loc apte de a avea grade de comparație. Și mai puține sînt adverbele de timp care se pot compara: *curînd (mai curînd, cel mai curînd, foarte (tare* etc.) *curînd)*; *devreme, degrabă* ș.a. Unele se pot întrebuința numai la comparativ (afară, bineînțeles, de pozitiv): *încoace (mai încoace)*; *încolo (mai încolo)*; *înainte, înapoi*, etc. Faptul se datorește conținutului: « încoace », « înainte » etc. indică puncte în spațiu sau momente în timp apte de a fi « comparate » (puse față în față) cu un singur punct, respectiv cu un singur alt moment, nu cu mai multe, pe care ar urma eventual să le întreacă în ce privește întîietatea. (Căci superlativul relativ implică, în cazul adjectivului, superioritate față de mai multe obiecte care posedă aceeași însușire considerate rînd pe rînd: unul dintre ele este superior fiecăruia și, deci, tuturora. La fel trebuie privită situația adverbului în calitatea lui de « adjectiv » al unui verb.)

---

[1] Vezi A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, p. 180 urm.

Nu numai adverbele propriu-zise, ci și locuțiunile adverbiale se pot compara, cînd sensul lor permite aceasta, și în aceleași condiții.

Cap. XI : Prepoziția

§ 1. Exprimă raporturile sintactice dintre două părți de propoziție dependente una de alta, și adică dintre un atribut și substantivul lui sau dintre un complement de orice fel[1] și verbul lui. Din această definiție rezultă că prepoziția nu este o parte de vorbire propriu-zisă (așa cum sînt substantivul, adjectivul, adverbul etc.), ci un cuvînt ajutător, întocmai ca articolul, de care ne-am ocupat într-un capitol precedent, și ca conjuncția, pe care o vom studia în capitolul următor. Toate aceste cuvinte ajută la exprimarea diverselor raporturi existente între părțile alcătuitoare ale propoziției sau ale frazei. Ele nu au un înțeles material,[2] așa cum nu au un asemenea înțeles nici verbele ajutătoare, de pildă, și de aceea nu sînt părți de propoziție, ci numai elemente de legătură între membrele unei propoziții sau ale unei fraze. Rolul lor în vorbire seamănă cu al morfemelor de tot felul, în primul rînd cu al desinențelor, ceea ce, în cazul prepozițiilor, rezultă din faptul că unele dintre ele servesc la exprimarea raporturilor cazuale întocmai ca o desinență oarecare sau ca articolul, cum se va vedea ceva mai încolo.

Avem p r e p o z i ț i i p r i m a r e sau p r o p r i u - z i s e, care au fost încă de la început (din limba latină) prepoziții în sens strict; p r e p o z i ț i i s e c u n d a r e, provenite din adverbe, care continuă, cu aspect formal deosebit, să se întrebuințeze și ca adverbe; l o c u ț i u n i p r e p o z i ț i o n a l e, alcătuite dintr-un substantiv, un adjectiv sau un adverb plus o prepoziție (eventual mai multe).

Prepozițiile p r i m a r e sînt următoarele: *a*, *către*, *cu*, *de*, *despre*, *din*, *dintre*, *dintru*, *după*, *fără*, *în*, *între*, *întru*, *la*, *lîngă*, *pe*, *pînă*, *pentru*, *peste*, *prin*, *printre*, *spre*, *sub*. Toate ni s-au transmis din limba latină și, datorită faptului că, prin funcțiunea pe care o îndeplinesc, se leagă strîns de structura gramaticală, ele aparțin fondului principal de cuvinte al limbii noastre.[3] Unele (cele mai multe) sînt s i m p l e, altele c o m p u s e (de pildă *din* <*de* + *în*, *despre* <*de* + *spre*, *dintre* <*de* + *între* etc.), dar vorbitorii nu le simt ca atare, fiindcă compune-

[1] Obiect gramatical (direct sau indirect) și complement propriu-zis (circumstanțial).

[2] Sau, poate mai just, înțelesul lor material, adică lexical, este copleșit de cel «formal» (adică gramatical). Mă refer la prepozițiile primare sau propriu-zise (v. mai departe). Cele secundare, provenite din adverbe, precum și locuțiunile prepoziționale au un asemenea înțeles, pe care li-l dau cuvintele de la baza lor (adverbul, substantivul etc.), existente și folosite în vorbire la tot pasul ca adverbe, substantive etc.

[3] Cum au aparținut fondului de cuvinte și al limbii latine, care, la rîndul ei, le primise dintr-o limbă mai veche. Fondul principal de cuvinte și structura gramaticală sînt temelia limbii și ca atare s-au constituit într-o epocă foarte îndepărtată.

rea a avut loc de mult, ceea ce a făcut ca sudura elementelor alcătuitoare să devină perfectă. Alta este situația compunerilor mai recente, ca *de la*, *dinspre*, *înspre*, *pe lîngă*, *pînă la* ș.a., în care prezența celor două prepoziții este clar percepută, cum dovedește, de pildă, și scrierea separată a lor la cele mai multe.

Prepozițiile p r i m a r e seamănă foarte bine cu prefixele. Vreau să spun că o parte dintre ele apar ca elemente alcătuitoare ale unor formații prefixate. Este cazul lui *a* (*acoperi*, *adormi*, *așeza*), *în* (*încăpea*, *înfățișa*, *întoarce*), *între* (*întreține*, *întrevedea*) etc. Situația aceasta exista și în limba latină, din care ni s-au transmis direct numeroase compuse de acest fel. Ea dovedește că prefixele și prepozițiile omonime au o origine comună: același cuvînt a servit cînd ca prepoziție, cînd ca prefix.[1]

Prepozițiile s e c u n d a r e provin, cum am spus deja, din adverbe. Iată pe cele mai multe dintre ele: *asupra*, *deasupra*, *dedesubtul*, *dinaintea*, *dinapoia*, *dinărătul*, *drept*[2], *înaintea*, *înapoia*, *îndărătul*, *înlăuntrul*. Observăm că cele mai multe au formă aparent substantivală, în sensul că sînt articulate: prezența articolului a fost determinată de faptul că altfel nu se putea face legătura dintre cele două părți de vorbire aflate una față de alta într-un anumit raport sintactic.

L o c u ț i u n i l e p r e p o z i ț i o n a l e sînt grupuri de cuvinte care au înțeles unitar, la fel cu prepozițiile propriu-zise, și îndeplinesc aceeași funcțiune ca acestea. Elementele alcătuitoare sînt un substantiv, un adjectiv sau un adverb și cel puțin o prepoziție. Prezența prepoziției este absolut necesară, căci, fără ea, grupul sintactic respectiv nu poate căpăta valoare prepozițională.

Posibilitățile de a crea locuțiuni prepoziționale sînt foarte largi. Teoretic vorbind, orice substantiv, adjectiv sau adverb care arată « împrejurări » (« loc », « timp », « cauză » etc.), caracteristici ale acțiunilor și stărilor, mijloace de realizare a acțiunilor etc. poate servi ca punct de plecare pentru formarea unei locuțiuni prepoziționale. Așa se explică numărul lor neobișnuit de mare și care este mereu în creștere.

Trebuie să facem totuși o deosebire între locuțiunile prepoziționale propriu-zise, acelea, adică, ale căror elemente alcătuitoare sînt așa de strîns legate, încît formează o unitate desăvîrșită, și nenumăratele construcții sintactice care, în mod întîmplător, au o funcțiune asemănătoare cu a prepozițiilor. Cele dintîi au devenit așa zise izolări, în sensul că apar totdeauna sub aceiași formă, devenită fixă, pe cînd celelalte sînt creații întîmplătoare, de moment, alcătuite din elemente care, după ce formația respectivă și-a îndeplinit rolul, se desfac unele de altele și apar în tot felul de combinații sintactice.

Iată cîteva locuțiuni prepoziționale propriu-zise: *afară de*, *alături cu* (sau *de*), *de-a dreapta*, *de-a lungul*, *deopotrivă cu*, *dincoace de*, *dincolo de*, *dimpreună cu*, *din*

---

[1] Rolul de prepoziție este anterior celui de prefix: de la valoarea prepozițională s-a ajuns la aceea de prefix.

[2] Acesta este adjectiv de felul lui, devenit, în condiții sintactice speciale, adverb și apoi prepoziție: *mi s-a pus soarele drept inimă*.

pricina (sau *cauza*), *din sus de* (*din susul*), *față cu* (sau *de*), *împotriva* (< *în*+*potrivă*), *înainte de*, *în dosul*, *în dreptul*, *în fața*, *în jos de* (*în josul*), *în jurul* (și *împrejurul*), *în sus de* (*în susul*), *în preajma*, *în locul*, *în mijlocul*, *în urma*, *odată cu*, *pe deasupra*, *pe dinaintea*, *pe din jos de*, *pe din sus de* etc.

Exact ca în cazul adverbelor cu valoare prepozițională, și aici apare forma articulată a cuvîntului propriu-zis care intră în alcătuirea locuțiunii, și pentru același motiv ca acolo.

Între prepozițiile primare pe de o parte, prepozițiile secundare și locuțiunile prepoziționale pe de altă parte există anumite deosebiri. Astfel unele prepoziții primare, de ex. *a*, *la* și *pe*, îndeplinesc funcțiuni cazuale: *mamă a zece copii* (genitiv); *dau apă la păsări* (dativ); *ascult pe violonistul Ion Voicu* (acuzativ). Afară de aceasta, substantivul precedat de o prepoziție primară are aproape întotdeauna formă nearticulată (dacă, bineînțeles, nu este urmat de un determinant care face necesară articularea): *pun cartea pe masă; mă plimb în* (*prin*) *grădină; plec la țară* etc. Excepțiile sînt foarte puțin numeroase, și anume, cînd substantivul este un nume propriu (în sens strict) de genul feminin: *văd pe Maria*, *mă duc la Ileana* etc. sau desemnează o ființă considerată unică din punctul de vedere al vorbitorului: *vin de la mama; aștept pe tata; vă voi spune ceva despre bunicul* etc.

Altă excepție, parțială de astă dată, o constitue *cu*, care poate fi urmat, după împrejurări, de un substantiv nearticulat sau articulat (chiar același substantiv apare sub ambele forme): *scriu cu creionul* (= cu creionul meu, cu creionul obișnuit, pe care îl am la mine etc., deci cu un creion cunoscut) și *scriu cu creion* (nu *cu cerneală*) [1].

Prepozițiile secundare, precum și locuțiunile prepoziționale cer totdeauna un substantiv articulat după ele (sau, dacă construcția sintactică se prezintă diferit, un substantiv precedat de un determinant pronominal). Aceasta, din cauză că adverbul devenit prepoziție, precum și substantivul, adjectivul etc. care intră în alcătuirea unei locuțiuni prepoziționale au formă «articulată»: *deasupra casei; de-a lungul străzii; împotriva dușmanului de clasă; în urma convoiului* [2]. Numeroase locuțiuni prepoziționale sînt formate din substantive sau adverbe nearticulate. În acest caz, nici substantivul următor nu se articulează, fiindcă raportul sintactic dintre el și elementul alcătuitor principal al locuțiunii prepoziționale precedente se exprimă cu ajutorul unei prepoziții: *alături de tovarăși; din sus de București* etc.[3]

Să vedem acum cîteva fapte în legătură cu n a t u r a r a p o r t u r i l o r

[1] Vezi cele spuse în cap. V.

[2] Dacă locul substantivului îl ia un pronume, situația nu se schimbă: pronumele se pune tot la genitiv (*împotriva lor*; *în urma acestora*). Cînd intervine un pronume de persoana I sau a II-a, apare posesivul corespunzător: *împotriva mea*; *în urma voastră*. Posesivul propriu-zis poate fi folosit și pentru pers. III: *împotriva sa*.

[3] Locuțiunile prepoziționale în care intră *cu* sînt totdeauna urmate de un substantiv articulat: *împreună cu tovarășii; alături cu drumul* etc.

exprimate de prepoziții. În general, se poate spune că aceste raporturi sînt circumstanțiale, au, adică, la bază diversele împrejurări din lumea înconjurătoare în care se produc acțiunile și stările obiectelor. Știm din gramatica elementară (și, în parte, rezultă din discuția de pînă acum) că funcțiunea obișnuită a substantivului precedat de prepoziție [1] este aceea a unui complement circumstanțial. De aici urmează că raporturile exprimate de prepoziții se confundă, de obicei, cu raporturile exprimate de complementele circumstanțiale. De altfel, nu-i greu de înțeles că, dacă n-ar exista obiectul care arată în ce împrejurare se săvîrșește acțiunea unui verb, n-ar putea exista nici prepozițiile, mai exact spus, nu s-ar simți nevoia acestor cuvinte ajutătoare, cu valoare pur sintactică: raportul logic pe care îl stabilește mintea noastră între o acțiune (sau stare) și un obiect oarecare nu poate fi exprimat, în mod obișnuit, conform structurii gramaticale a limbii romîne, decît cu ajutorul unei prepoziții (sau al unei locuțiuni prepoziționale).[2]

Ne așteptăm, deci, ca raporturile exprimate de prepoziții și de locuțiunile prepoziționale să fie, în general, aceleași cu raporturile pe care le cunoaștem din sintaxa complementului circumstanțial. Așadar, raporturi de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, de intrument, de agent, de «asociere» (sau sociativ) etc.

Unele dintre aceste raporturi apar și atunci cînd prepozițiile leagă un atribut de substantivul lui. Diferă numai funcțiunea pe care o îndeplinește substantivul (eventual adverbul etc.) precedat de prepoziție. Pentru acest motiv în exemplele date ceva mai departe nu fac deosebire între complemente circumstanțiale și atribute.

Prepozițiile des folosite, ca *de*, *în*, *pe* etc., exprimă, după împrejurări, numeroase raporturi adesea clar deosebite unul de altul. Această situație se explică pe de o parte istoric, în sensul că prototipurile lor latinești de asemenea aveau cîte mai multe funcțiuni, pe de altă parte prin progresul firesc al gîndirii logice. Îmbogățirea și adîncirea mereu în creștere a cunoașterii lumii înconjurătoare au făcut să se înmulțească nu numai obiectele, noțiunile etc. și, în consecință, vocabularul, ci și posibilitățile de a stabili raporturi între obiecte, noțiuni etc., deci și mijloacele de exprimare a acestor raporturi. Cu o rezervă totuși în ce privește partea finală a afirmației mele. Știm că gîndirea se mișcă mai repede decît limba, care, din această cauză, nu poate ține totdeauna pas cu gîndirea. Rămînerea în urmă a limbii are loc mai cu seamă în gramatică, manifestîndu-se, de obicei prin folosirea unei singure forme pentru exprimarea mai multor conținuturi. În comparație cu latina, limba romînă este, evident, mai bogată în mijloace de exprimare a raporturilor circumstanțiale de tot felul, dar o adevărată îmbogățire (numerică) s-a produs numai în domeniul prepozițiilor secundare și al locuțiunilor prepo-

[1] Și, în marea majoritate a cazurilor, prepozițiile stau înaintea unui substantiv. Cînd apar alte părți de vorbire (adjective, verbe etc.), ele sînt asimilate cu substantivele.

[2] Deși oarecum de prisos (căci cele spuse ceva mai sus arată clar despre ce este vorba), trebuie să precizez că e vorba de obiecte, în sens strict, care indică o «circumstanță» a acțiunii (sau a stării).

ziționale. Prepozițiile primare au rămas la noi cam aceleași ca în latinește, din cauză că structura gramaticală și fondul principal de cuvinte sînt foarte rezistente (și prepozițiile propriu-zise aparțin, prin natura lor lingvistică, la ambele aceste temelii ale limbii). În schimb, ele și-au înmulțit funcțiunile, ceea ce însemnează, de fapt, tot o îmbogățire (nu a formelor, ci a conținuturilor).

Pentru a ilustra discuția teoretică de pînă aici, voi arăta cîteva dintre înțelesurile unor prepoziții mai des folosite.

De. Arată: *a*) L o c u l, cu diverse nuanțe ale acestei idei: *vine de departe; fugi de-acolo!; atîrn geanta de gît; tovarășii de aici.* *b*) T i m p u l: «*Oameni de azi*» (titlul unei piese de teatru a Luciei Demetrius); *a plecat de o săptămînă; de 1 Mai au fost întreceri socialiste în toate întreprinderile țării noastre.* *c*) C a u z a: *mor de sete; se ascunde de frică; clămpănește de bătrînă* (= *de bătrînețe*)*; îi crapă obrazul de rușine.* *d*) S c o p u l: *a se pregăti de examene; dar de casă nouă; muncă de ridicare a cadrelor.* *e*) I n s t r u m e n t u l (și a g e n t u l): *lovit de boală; muncitorii din țările burgheze sînt crunt exploatați de patronii lor.* *f*) R e l a ț i a: (= « cu privire la»): *bun de gură; rău de treabă; de scris, am scris* (*dar n-am putut revedea textul*). *g*) P a r t i c u l a r i t ă ț i l e o b i e c t e l o r (cantitate, calitate etc.): *distanță de 100 km; brad înalt de 20 metri; carte de literatură (de știință* etc.); *un bătrîn de 80 de ani; muncă de miner*[1]. Cînd leagă două substantive, *de* poate da substantivului de după el sens genitival: *zori de zi(uă)* (= zorii zilei); *părinte de familie; iubirea de adevăr.* Această prepoziție apare des și înaintea formelor nominale ale verbului (infinitivul și supinul): *nevoia de a munci; hotărîrea de a apăra pacea; avem de înlăturat multe lipsuri.*

În. Arată: *a)* L o c u l: *trăiesc în București; pleacă în provincie; se uită în sus (în dreapta* etc.). *b)* T i m p u l: *Eminescu s-a născut în anul 1850; în două săptămîni s-au ținut toate examenele; de ieri în trei săptămîni.* *c)* M o d u l (cu diversele lui nuanțe): *putem munci în liniște; lup prefăcut în miel; a vorbi în doi peri.* *d)* C a u z a: *în zăpăceala care-l stăpînea nu nimerea ușa; s-au trezit toți locatarii în țipetele lui.* *e)* I n s t r u m e n t u l: *acolo unde se bat munții în capete; a strînge în brațe.* Această prepoziție apare sub forma *într-* atunci cînd cuvîntul următor este precedat de un determinant cu inițială vocalică sau începe el însuși cu o vocală: *într-un gînd, într-o zi, într-adevăr, întruna, într-acea noapte, într-însul.* Acest *într-* este vechea prepoziție *întru* <lat. *intro*, care se mai întrebuințează numai în unele izolări ca *întru nimic, întru totul* etc. Trebuie evitate construcții ca *într-unele poezii, într-alte bucăți* etc., care se întîlneau pînă nu de mult și continuă să se întîlnească și astăzi, pentru *în unele poezii, în alte bucăți* etc.[2]

Pe. Arată: *a)* L o c u l: *pun cartea pe masă; apucă pe dincolo; iese pe ușă;*

---

[1] Destul de des construcția *de* + subst. poate fi înlocuită printr-un adjectiv format de la tema substantivului: *carte literară, carte științifică* etc. (= *carte de literatură, carte de știință* etc.); *atitudine tovărășească* (pentru *atitudine de tovarăș)* etc.

[2] Cf., de pildă, *într-unul din aceste două numere de care ne vom ocupa (Viața Romînească,* nov. 1954, p. 227); *într-una din scrierile sale (Gazeta Literară,* 9 dec. 1954, p. 6).

sare pe fereastră. b) Timpul: *pe vremea aceea; să nu amînăm ședința pe mîine; pe ploaie, pe vînt umblă numai în haină; revista apare odată pe săptămînă; nu se puteau vedea decît pe înserate. c)* Modul: *a vorbi pe față; rîdea pe înfundate; lucrează pe îndelete; nu-i pot face cuiva pe plac; pe rînd, ca la moară; haine pe măsură. d)* Apare în jurăminte, asigurări și promisiuni solemne etc.: *pe onoarea mea; (jur) pe ce am mai scump; jură pe copiii lui. Pe cinste* (pentru *pe cinstea mea)* a devenit în vorbirea familiară o formulă fixă cu valoare de superlativ: *a mînca* (sau *mîncare*) *pe cinste* « a mînca foarte bine » (« mîncare foarte bună »). *e)* Este morfemul acuzativului numelor (proprii sau comune) de oameni: *văd pe Ion; ascult pe Maria; iubesc mult pe mama; nu pe acesta, pe celălalt; pe cine vei întîlni acolo*? Această prepoziție se combină cu *de* (pus înaintea ei), pentru a arăta mutarea unui obiect din locul unde se află la un moment dat: *iau cartea de pe birou; se dă jos de pe scară.* În vorbirea curentă din unele regiuni (mai ales muntenești) se întrebuințează *după* în asemenea construcții: *iau cartea după masă; se dă jos după scară.* Această greșeală se explică pe cale fonetică: în graiurile unde se pronunță *dă* pentru *de* și *pă* pentru *pe*, confuzia lui *dă pă* cu *după* se poate face ușor, mai ales că între *de pe* și *după* există o oarecare apropiere semantică. Explicația pe care o dau aici găsește, cred, o confirmare în faptul că în graiurile moldovenești apare greșeala opusă, adică *de pe* (pronunțat *di pi*) în loc de *după*: *ne vedem de pe masă (= . . . după masă); nu te ascunde de pe deget.*

Sensurile multiple ale aceleeași prepoziții se explică, așa cum am arătat ceva mai înainte, pornind de la înmulțirea continuă a raporturilor logice, pe care limba nu poate, pentru moment, să le exprime prin creații noi. Folosirea justă a unei prepoziții cu valori numeroase este însă posibilă numai în anumite limite, impuse de conținutul raporturilor respective. Din exemplele date mai sus se poate ușor vedea că mai totdeauna este vorba nu de sensuri diferite, ci de nuanțe, adică de aspecte deosebite ale aceluiași raport fundamental, exact ca în cazul unui cuvînt, care, pe lîngă înțelesul lui de bază, capătă diverse înțelesuri secundare.

Deseori se trece peste limitele fixate de logică și, în consecință, de structura gramaticală a limbii, ajungîndu-se astfel la uzuri greșite, asupra cărora trebuie să ne oprim cu atît mai vîrtos, cu cît ele sînt destul de numeroase în vorbirea și scrisul multor romîni. Din foarte bogatul material înregistrat de mine cu diverse prilejuri voi reproduce aici numai o mică parte. Trebuie subliniat faptul că nu totdeauna avem a face cu greșeli propriu-zise. Multe sînt inovații în sens strict, care au șanse de a se răspîndi și chiar se răspîndesc sub ochii noștri, întrucît sînt conforme cu regulile gramaticale ale limbii romîne.

A. După modelul formulelor devenite fixe de multă vreme: *calcă a popă, face a bine* (sau *a rău*), *miroase a vin* etc., s-a extins, abuziv, folosirea lui *a* și cu verbe care nu prezintă elementele semantice comune cu acestea. De pildă: *F. se lumină a pricepere (Adeverul Literar*, 29 sept. 1935, p. 5); *freamătă a mătase (ibid.*, 1 nov. 1935, p. 5); *l-am scuturat a trezire (Viața Romînească*, sept. - nov. 1936, p. 53); *își strînge mîinile sub șorț a sfat (Însemnări Ieșene*, nov. 1939, p. 157). Cezar

Petrescu recurge adesea la astfel de construcţii: *arcuind a întrebare sprîncenele (Dumineca orbului*, 69); *exclamă a mirare (ibid.*, 241); *a cutezat să surîdă a mai multe ştiutor (1907*, I, p. 255).

Asupra: atentează asupra întregii planete (Cuvîntul Liber, 3 mai 1936, p. 6); *ofensiva îndreptată asupra ţăranilor (Adev. Literar*, 2 mai 1937, p. 10); *cheia pe care o avea asupra ei (ibid.*, 28 mai 1939, p. 2); *sînt fapte elocvente asupra politicii japoneze (Cuv. Liber*, 30 mai 1936, p. 3); *fiind foarte curioasă asupra ideilor (Adev. Liter.*, 4 aprilie 1937, p. 17). În primele două citate, *asupra* stă pentru *contra* (= împotriva)[1], în celelalte reprezintă traducerea frc. *sur*.

De. Fiind foarte frecventă, graţie numeroaselor raporturi pe care le exprimă (v. aici mai sus), această prepoziţie apare de multe ori în locul altora. Intervine foarte adesea şi influenţa limbii franceze, ajutată fiind de identitatea formală a prepoziţiilor respective din ambele limbi, precum şi de o relativă înrudire semantică. De ex.: *dinamismul de care poate impregna masele (Cuv. Liber*, 16 nov. 1935, p. 7); *se laudă de folosul subtil (Viaţa Rom.*, iulie 1937, p. 8); *i-am făcut de Văratic un trist tablou (ibid.*, apr.-mai 1936, p. 65); *era aplecată de profil cu spatele (Adev. Liter.*, 20 mai 1934, p. 6); *să atace de flanc (Viaţa Rom.*, martie 1939, p. 107); *hotărîri decisive de soarta sa (Adev. Liter.*, 17 nov. 1935, p. 1); *interesat de muzică (Cuv. Lib.*, 26 oct. 1935, p. 8). Aproape pretutindeni, *de* este traducerea frc. *de*. Altă dată apare cu valoarea unui morfem genitival: *cu ocazia luării de rămas bun (Adev. Liter.*, 28 apr. 1935, p. 10); *au învederat absenţa de orice program (Viaţa Rom.*, iulie-aug. 1935, p. 20); *cartea are avantajul notăţii de subiect (Însemnări Ieşene*, II, 3, p. 666). Şi aici a intervenit influenţa franceză. Chiar în locul unui dativ apare *de: care nu e accesibilă de concesii (Adev. Liter.*, 16 mai 1937, p. 7); *aparţin de lumea internă (Îns. Ieşene*, martie 1938, p. 595). Cu *aparţine*, folosirea lui *de* pentru dativ este frecventă şi se datoreşte înrudirii semantice dintre *aparţine* şi *ţine* (cf. *universităţile ţin de Ministerul Învăţămîntului)*.

Despre în locul lui *de: despre acest lucru s-a convins (Cuv. Liber*, 15 iunie 1935, p. 1); *despre aceea nu-mi aduc aminte (Adev. Liter.*, 19 iulie 1936, p. 2); *despre asta vreau să mă ocup (ibid.*, 18 iulie 1937, p. 14). Punctul de plecare îl constituie construcţiile în care intră verbul *a se ocupa*, cum dovedeşte faptul că cel mai des apare *despre* pentru *de* cu acest verb. A influenţat, cu siguranţă, sinonimia *a vorbi de cineva* (sau *ceva)* şi *a vorbi despre cineva* (sau *ceva)*.

Din. Această prepoziţie cîştigă teren sub ochii noştri, în special ca înlocuitor al lui *de*. Avem mai cu seamă două tipuri de construcţii cu *din* pentru *de*. Primul conţine substantive nume de materii: *canapele din pluş, din piele (Cuv. Liber*, 4 iulie 1936, p. 2); *un tren din sticlă (Adev. Liter.*, 16 ian. 1938, p. 6); *o placă din acest metal (Viaţa Rom.*, iunie 1938, p. 122). Numărul construcţiilor de acest fel este aşa de mare, încît se poate spune că vorbirea curentă a unor anumite

[1] Între ideea de «împotrivire» (= acţiune îndreptată contra cuiva) şi aceea de «asuprire» (= acţiune săvîrşită asupra cuiva) există puncte comune, dar ele nu justifică înlocuirea lui *contra (împotriva)* prin *asupra*.

pături sociale (de obicei mai mult ori mai puțin instruite) aproape nu mai cunoaște formula cu *de*. Marea lor răspîndire se explică prin faptul că în mintea vorbitorilor noțiunea de « materie » trezește raportul de « f ă c u t d i n »..., care e cu atît mai concret (în comparație cu cel exprimat prin *de)*[1], cu cît e vorba, în general, de obiectele « fabricate », confecționate, adică, dintr-un material oarecare. Dacă în exemplele date aici mai sus prezența lui *din* pentru *de* poate, datorită marii lor răspîndiri, să pară conformă cu regulile limbii noastre, în *mîncarea e din carne de cal* sau *pantofi din antilopă*[2], ea trebuie condamnată, ca potrivnică acestor reguli. Al doilea tip, poate și mai frecvent, este acela în care prepoziția *de* exprimă un raport « calitativ » (arată felul, genul sau categoria obiectului), așadar un raport oarecum abstract. Din această cauză, intervine, ca și la tipul precedent, nevoia de a concretiza raportul, atunci cînd obiectele sînt prezente sub forma lor materială, fapt care duce la folosirea lui *din* pentru *de*. Astfel în loc de *un om de aceștia* se spune foarte des (și din ce în ce mai des) *un om din aceştia:* vorbitorul se gîndește la un grup de oameni, ca și cînd l-ar avea înaintea ochilor și ar alege din el individul despre care este vorba. Așadar, raportului calitativ (sau calificativ) i se substituie unul partitiv. Cred că această modificare a raportului s-a produs mai întîi în domeniul economic, unde avem a face cu obiecte materiale, expuse spre vînzare în grupuri, după natura sau categoria lor: atît vînzătorul, cît și, mai ales, cumpărătorul « aleg », « izolează » din grupul respectiv exemplarul pe care vor să-l negocieze. În acest sens vorbește și faptul că aproape totdeauna *din* face legătura între substantivul nume al obiectului și un pronume demonstrativ care desemnează grupul întreg (de aceea are obișnuit forma de plural). Dau numai cîteva exemple dintre foarte numeroasele care s-ar putea da: *un cîine din aceia lungani (Adev. Liter.*, 12 august 1934, p. 3); *glume din acestea (Cuv. Liber*, 24 aug. 1935, p. 7); *un caricaturist din aceia anonimi (Viața Rom.*, ian. 1938, p. 50); *o lingurița din cele de la bucătărie (Adev. Liter.*, 24 iulie 1938, p. 4); *un mare număr din aceste plachete (Viața Rom.*, iulie 1939, p. 53); *un stol din aceste păsări (Gazeta Literară*, 14 apr. 1955, p. 6).

Deoarece formula cu *de* are adesea după prepoziție un substantiv sau un pronume la singular, se ajunge la construcții ca următoarele: *tînărul din acest gen (Cuv. Liber*, 22 iunie 1935, p. 3); *stofă din asta să ne luăm (Viața Rom.*, ian. 1936, p. 28); *un subiect din fiziologie (Adev. Liter.*, 14 febr. 1937, p. 4); *un plutocrat din cea mai ordinară categorie* (în ziarele de pe vremuri).

Vorbirea curentă actuală cunoaște des formula *o carte din asta* (= *o carte de acestea)*, *un caiet din ăsta* etc. Prezența lui *din* în astfel de construcții este un nonsens: această prepoziție exprimă un raport partitiv, arată, deci, că dintr-un grup de obiecte se ia unul (eventual se iau mai multe), ceea ce implică existența unui cuvînt la plural. Cf. *Unul din ăsta avem și la noi...(Gazeta Literară*, 9 dec. 1954, p. 5).

---

[1] *De* poate fi, dacă nu echivoc, cel puțin șters, din cauza sensurilor numeroase pe care le are.

[2] Aceste citate provin din publicații periodice anterioare lui 23 August 1944.

Fenomenul aici în discuție are și alt aspect formal. Deoarece *din* este sinonim cu *dintr-* (= *dintru*)[1], întîlnim uneori formula noastră cu *dintr-* în locul lui *de: o hartă dintr-astea* (*Adev. Liter.*, 25 aug. 1935, p, 7); *vreo haraba dintr-acelea care aleargă* (*Îns. Ieșene* III, 5, p. 452), ba chiar și cu *dintre* (prin confundarea lui *dintru* cu *dintre*, produsă relativ ușor, datorită asemănării fonetice și apropierii lor semantice): *cîteva mii dintre aceste mici instrumente* (*Adev. Liter.*, 29 mai 1938, p. 11); *Lewis a scris și dintre acestea* (*Jurnalul Literar*, 23 iulie 1939, p. 3).

În. Traduce foarte des frc. *en* în construcții comparative, unde regulile limbii noastre cer folosirea lui *ca*. De ex.: *se întreținea cu ei în prieten* (*Viața Rom.*, 30 aprilie 1934, p. 12); *în reformist convins* (*Cuv. Liber*, 12 mai 1934, p. 6); *nu l-ar fi tratat niciodată în egal* (*Adev. Liter.*, 17 iunie 1934, p. 4); *a venit în simplu curios* (*Îns. Ienește* I, 1, p. 594). Tot sub influența limbii franceze apare *în* pentru *de: oglinzi în aluminium* (*Adev. Liter.*, 4 aug. 1935, p. 2); *o statuetă nălțuță în lut* (*ibid.*, 13 oct. 1936, p. 5). Ambele tipuri trebuie condamnate și evitate, ca contrare structurii gramaticale a limbii romîne[2].

Altă dată *în* apare fără necesitate. Este cazul locuțiunii prepoziționale *afară de*, care, sub influența frc. *en dehors de*, devine *în afara de* sau *în afară* (urmat de un substantiv în genitiv). Dau citate numai pentru *în afara* (pentru *în afară de* ele sînt la îndemîna oricui): *în afara scumpetei manualelor* (*Cuv. Liber*, 5 oct. 1935, p. 3); *în afara muncii lui obișnuite* (*Viața Rom.*, martie 1939, p. 85); *și-au găsit utilizări practice chiar în afara medicinii* (*ibid.*, aug. 1939, p. 114). De multe ori astfel de construcții pot da loc la înțelegeri greșite, și acesta este motivul principal pentru care trebuie evitate. Căci *afară de* însemnează «pe lîngă», iar *în afara*. . . «la exterior, dincolo de, ieșind din. . .»

Sub. Și această prepoziție pare a cîștiga teren, căci se substituie altora, iarăși ca urmare a unor influențe străine (de astă dată nu numai franceză, ci și germană). Ex.: *sub nici un chip nu vrea* (*Cuv. Liber*, 3 aug. 1935, p. 6); *o dau sub titlu* (sic!) *de curiozitate* (*Adev. Liter.*, 27 nov. 1938, p. 8); *sub condiția că*. . . (construcție foarte răspîndită, pentru care nu mi se par necesare citate). Pretutindeni *sub* stă în locul lui *cu.* Alteori este folosit pentru *din* (și tot datorită unor modele franceze și germane): *discută sub unghiul de privire* (*Îns. Ieșene* II, 3, p. 1095); *sub acest unghi de vedere* (*Adev. Literar*, 27 iunie 1937, p. 18). Înlocuiește și alte prepoziții, iarăși împotriva regulilor sintactice ale limbii romîne: *ne apare sub culori întunecate* (*Viața Rom.*, ian. 1940, p. 159); *scrisorile lor trebuiesc ținute sub cel mai mare secret* (*Adev. Liter.*, 16 aprilie 1939, p. 9); *o masă sub formă de potcoavă* (*Îns. Ieșene*, ian. 1940, p. 89); *elemente sub care se înțelege*. . . (*Viața Rom.*, aprilie-mai 1936, p. 137) etc.

În primele trei citate din această ultimă grupă, *sub* stă pentru *în*, iar în al patrulea, pentru *prin.*

---

[1] Cf. *în* = *într-* (vezi cele spuse mai sus).

[2] Deseori sînt echivoce sau cel puțin ridicole: cf. *a trăi în parazit*, care ne trimite la un sens local, ca *a trăi în oraș*.

§ 1. La fel cu prepoziția, conjuncția este un cuvînt ajutător sau o unealtă gramaticală, care nu exprimă o noțiune (în sens larg), ci un raport. Ea « leagă » fie două părți de propoziție care se găsesc într-un raport de coordonare (adică, altfel spus, nu depinde una de cealaltă), fie două propoziții ca membre ale unei fraze, indiferent de raportul existent între ele (dacă, anume, acest raport este de coordonare sau de subordonare). Cu alte cuvinte, conjuncția leagă două părți de propoziție de același fel (sau omogene: două subiecte, două atribute adjectivale, două atribute substantivale în genitiv, două obiecte directe, două obiecte indirecte, două complemente circumstanțiale de loc, două de timp etc.), sau două propoziții din aceeași frază, care pot fi coordonate sau dintre care una este subordonată celeilalte.

Conjuncțiile care leagă două părți de propoziție servesc în același timp și ca elemente de legătură a două propoziții coordonate. Faptul nu are nimic surprinzător, întrucît raportul dintre cele două părți de propoziție care nu depind una de alta este identic cu cel existent între două propoziții coordonate. Aceste conjuncții poartă numele de conjuncții coordonatoare, spre deosebire de celelalte, care leagă o propoziție subordonată de regenta (sau supraordonata) ei și se numesc de aceea conjuncții subordonatoare.

Din punctul de vedere al formației lor avem conjuncții simple și conjuncții compuse. Simple sînt *ca*, *ci*, *de*, *să*, *ba*, *că*, *dar*, *fie*, *iar*, *însă*, *nici*, *ori*, *sau*, *și*. Compuse: *ca și*, *ca și cum*, *ca să*, *fără ca să*, *pentru ca să*, *fiindcă*, *măcar că*, *pentru că*, *(pre)cum că*, *dacă* (< *de* + *ca*: a dat, mai întîi, *deaca*, apoi *daca* și *dacă*), *căci* (< *că* + *ce*), *deși* (< *de* + *și*), *pînă să*, *măcar să*, *fără să*.

La conjuncțiile compuse observăm că cel puțin unul dintre elementele alcătuitoare este o conjuncție[1]. Altfel n-ar putea avea înțelesul și, deci, nici funcțiunea unei conjuncții. Celălalt element poate fi un adverb (*măcar*, *cum*), o prepoziție (*fără*, *pentru*, *pînă*), o conjuncție (*ca*, *de*, *ce*[2]), o formă verbală (*fiind*).

Îndeplinesc aceeași funcțiune (anume de conjuncție subordonatoare) și locuțiunile conjuncționale, formate dintr-un grup sintactic nesudat: elementele lui constitutive, printre care unul trebuie să fie o conjuncție propriu-zisă, nu sînt destul de strîns legate pentru a forma un cuvînt oarecum unitar[3]. Iată cîteva

[1] Întocmai cum la prepozițiile compuse, cel puțin unul dintre elementele alcătuitoare este o prepoziție.

[2] Vezi ceva mai departe explicația acestui cuvînt.

[3] La început de tot, aceeași situație au avut și actualele conjuncții compuse. Astfel la limba veche găsim pe *căci* sub forma *că ce*, pe *deși* sub forma *de și* (adesea *și de*) etc. Faptul că în lista de mai sus cele mai multe conjuncții compuse nu sînt scrise într-un singur cuvînt (*ca și*, *ca și cum*, *pentru ca să* etc.) se datorește unei deprinderi grafice, care s-ar cuveni să dispară. Trebuie precizat totuși că deosebirea dintre conjuncțiile compuse și locuțiunile conjuncționale nu se reduce la atîta, cum se poate vedea comparîndu-le unele cu altele.

dintre cele mai întrebuințate: *cu toate că, din cauză (din pricină) că, pentru motivul că, dat fiind că, sub pretextul că, (avînd) în vedere că* etc.[1]

În ce privește originea, conjuncțiile noastre sînt aproape toate latinești. Constatarea nu ne surprinde, dacă ne amintim că fondul principal de cuvinte și structura gramaticală a limbii sînt foarte rezistente și că conjuncțiile (la fel cu prepozițiile) țin, datorită naturii lor, atît de fondul principal (ca elemente lexicale), cît și de structura gramaticală (ca cuvinte ajutătoare sau de legătură). Singura conjuncție nelatinească în listele de mai sus este *ba*, care, la origine, a avut (cum are, în bună parte, și astăzi) valoare adverbială[2].

Nu toate conjuncțiile moștenite din latinește au fost conjuncții încă de la început. Astfel *de* (sinonim cu *dacă)* este același cuvînt ca prepoziția *de*[3]. *Ci* apare în limba veche sub aspectul *ce* (la Neculce, regulat așa, deși sîntem aproape de jumătatea secolului al XVIII-lea), care ne dă explicația originii acestei conjuncții: e pronumele relativ *ce*. Pentru a înțelege cum s-a ajuns de la valoarea pronominală la aceea de conjuncție[4], voi da un citat din Neculce, unde *ce* nu se referă la substantivul pe care ar trebui să-l înlocuiască, ci la întreaga propoziție precedentă: *Cercatu-s-au Antioh Vodă, cînd au cerut să se căsătorească, pentru o fată și la Constantin Brîncoveanul,... ce nu i s-au trecut* (*ce* însemnează aici «încercarea de a se căsători cu o fată a lui Brîncoveanu» și are sensul unei conjuncții adversative, sinonimă cu *dar*, *însă*, întocmai ca *ci*, continuatorul lui din limba de astăzi). Tot pronume este, din capul locului, și *însă (*< lat. *ipse)*, care însoțea un substantiv (exact ca actualul *însuși)*, apoi, cînd sensul propoziției unde apărea era adversativ, a început a se întrebuința singur, ceea ce a dus la transformarea lui în conjuncție. Sensul originar de pronume se întrevede și în unele construcții moderne. De pildă: *Orice gînd ai împărate... eu îți zic bine-ai venit. Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți* (Eminescu), unde partea a doua a citatului însemnează «în ce privește închinarea însăși» (în opoziție cu celelalte aspecte ale situației). Alte conjuncții provin din forme verbale: *fie* este persoana a III-a conjunctiv a verbului *a fi*, iar *ori* a rezultat din *volis*, pers. II sing. a indicativului prezent de la *volere* (aspectul latinesc tîrziu al lui *velle* «a voi»)[5]. Și foste adverbe găsim printre conjuncțiile noastre de astăzi. Este, între altele, cazul lui *și (* < lat. *sic)* și al lui *iar*[6].

§ 2. Funcțiuni identice cu ale conjuncțiilor (și anume ce ale conjuncțiilor subordonatoare) îndeplinesc și alte părți de vorbire. Avem, mai întîi, pronumele

---

[1] Sînt caracteristice mai ales pentru stilul științific (în sens larg).

[2] Adverb de mod, cu sensul «dimpotrivă», care corespunde lui «nu se poate (să fie așa), nu cred» etc. Ca conjuncție, *ba* apare atît în frază, cît și în propoziție. De exemplu: *E lung pămîntul, ba e lat...* (Coșbuc); *Cine bea vin, își bea punga și mintea, ba și sănătatea* (Pop.).

[3] Mulți lingviști explică altfel conjuncția *de* sau n-o explică de loc.

[4] Situația prezintă mai puține dificultăți în cazul lui *ce*, care, ca pronume relativ, îndeplinește o funcțiune asemănătoare cu a unei conjuncții subordonatoare.

[5] După unii, *ori* ar avea aceeași origine ca *oare* din *deoarece* (vezi mai departe). Puțin probabil.

[6] Acesta este obscur.

relativ: *cine*, *care*, *ce*, care sînt numite așa tocmai pentru că leagă, în anumite condiții sintactice, o propoziție subordonată de regenta ei (exprimă, adică, raporturi sau « relații » între aceste două elemente ale frazei).

Exemple sau citate mi se par de prisos, întrucît sînt la îndemîna oricui. *Ce* se combină cu alte cuvinte pentru a forma conjuncții compuse și locuțiuni conjuncționale, de felul lui *după ce*, *deoarece*, *de vreme ce*, *în timp ce*, *odată ce*, *din moment ce* ș. a. *Deoarece* și *de vreme ce* sînt nu numai (aproximativ) sinonime, ci și formate în același chip, cum arată primul și al treilea dintre elementele lor alcătuitoare, care sînt identice. Dar și elementul deosebitor (*oare* la prima, *vreme* la a doua) diferă, în realitate, mult mai puțin decît pare la prima vedere. Căci *oare* este lat. *hora* (devenit *oară*, cum sună pînă astăzi în *bunăoară*, și apoi *oare*), așadar un cuvînt cu sens temporal, întocmai ca *vreme* (din *de vreme ce*). În limba veche (la Neculce, de pildă), această ultimă locuțiune conjuncțională apare sub forma *de vreme că*. Înlocuirea lui *că* prin *ce* s-a produs, probabil, sub influența sinonimului *deoarece* (și a altor locuțiuni formate cu *ce*, de ex. *odată ce*).

Afară de pronume, îndeplinesc funcțiunea unei conjuncții și numeroase adverbe (sau locuțiuni adverbiale). Pe primul plan stau adverbele relative *unde*, *cînd* și *cum*, care, la fel cu pronumele relative, introduc propoziții subordonate (le leagă de regentele lor)[1]. Trebuie puse împreună cu acestea *încotro*, sinonim cu *unde* (în sensul de « mișcare spre un loc »), și *cît*, care, în alte condiții sintactice, are valoare pronominală (și, în consecință, capătă forme de gen și număr). De ex.: *Am să mă duc încotro oi vedea cu ochii; Cît a trăit, a muncit zi și noapte.*

Întocmai ca conjuncțiile propriu-zise și ca pronumele relative, adverbele relative servesc la formarea de adverbe compuse și de locuțiuni adverbiale avînd funcțiunea de conjuncție. Iată o bună parte dintre ele: *de unde*, *pînă unde*, *ori(și)unde*, *de oriunde; de cînd*, *pînă cînd*, *ori(și)cînd; de cum*, *precum*, *așa cum*, *după cum*, *ori(și)cum; dincotro*, *oriîncotro; încît*, *întrucît*, *pe cît*, *după cît; din momentul cînd*, *în felul cum* ș. a.

Funcțiuni asemănătoare cu ale conjuncțiilor îndeplinesc și alte adverbe (sau locuțiuni adverbiale), pe care unii gramatici și lingviști le asimilează în întregime cu conjuncțiile. Este vorba, în primul rînd, de adverbele și locuțiunile adverbiale care introduc propozițiile principale conclusive: *deci* (în limba veche *dece* < *de aci*), *așadar*, *de aceea*, *prin urmare*, *în consecință* etc. Împreună cu acestea sînt puse *totuși*, *dimpotrivă* (*din contra*), *în schimb* ș. a., care apar tot numai în propozițiile principale. Unele sînt, în realitate, corelativele conjuncțiilor propriu-zise din propoziția subordonată. De pildă: *Fiindcă nu ți-ai îndeplinit angajamentul, de aceea ai fost criticat; Deși (cu toate că) sînt foarte ocupat, totuși te voi ajuta la îndeplinirea sarcinii grele pe care ți-ai luat-o.* În exemplele de felul acestora, folosirea lui *de aceea*, *totuși* etc. nu e obișnuită (și nici tocmai recomandabilă), ca

---

[1] Asemănarea, din acest punct de vedere, între pronumele relative și adverbele relative merge și mai departe, întrucît ambele categorii sînt și interogative în același timp: *Ce s-a întîmplat?; Cine a venit?; Unde ai fost?; Cînd ați sosit?*

fiind de prisos. Prezența corelativelor se impune atunci cînd între propozițiile care trebuie să le conțină și propozițiile subordonate acestora se interpun alte propoziții, ceea ce face ca legătura sintactică să slăbească și să nu fie ușor sezisată de către ascultător (sau cititor): corelativele au rostul să stabilească legătura, pierdută sau devenită prea slabă, dintre regentă și subordonata ei.

Cine consideră drept conjuncții pe *de aceea, așadar* etc. trebuie să trateze la fel diverse alte locuțiuni care îndeplinesc funcțiuni asemănătoare, cum sînt, de exemplu *(pe) de o parte... (pe) de altă parte (Pe de o parte afirmă, pe de altă parte neagă lucruri, în fond, identice); în sfîrșit (A adunat material mult, l-a elaborat satisfăcător, în sfîrșit a procedat la redactarea lucrării)* ș. a.

§ 3. Despre funcțiunile concrete ale conjuncțiilor și ale echivalentelor lor sintactice va fi vorba la «Sintaxă» (capitolul «Fraza»). Aici voi releva cîteva fapte în legătură cu folosirea «neregulată» sau pur și simplu greșită a unor conjuncții în limba actuală.

Ca să apare în locul lui *să* (adică se întrebuințează conjunctivul cu *ca* înainte). Faptul se explică prin aceea că între conjunctivul cu sens final și construcția, tot finală, în care conjunctivul e precedat de *ca: Mă duc la librărie să (ca să) cumpăr cărți,* nu există absolut nici o deosebire. Rezultatul este extinderea sinonimiei acestor construcții și acolo unde nu intervine sensul final. Iată cîteva exemple din limba scrisă[1]: *Nici nu-și are rost ca să măsori cu ea (Adev. Liter.*, 15 nov. 1936, p. 3); *va trebui ca să mărim... (Însemnări Ieșene* II, 3, p. 278); *vreți ca să-i inspire... (Viața Rom.*, ian. 1939, p. 59).

Că în locul lui *cînd: acum că i-a ars casa (Adev. Liter.*, 18 aug. 1935, p. 7); *e prima oară că un romîn (ibid.*, 24 ian. 1937, p. 8). Avem a face cu influența frc. *maintenant que (vous êtes libre, il faut en profiter).* De la astfel de construcții s-a ajuns la *în cazul că Aneta... (Viața Rom.*, sept.-nov. 1936, p. 23); *în caz că nu se înapoiază... (Adev. Liter.*, 20 martie 1938, p. 5), unde *că* trebuie înlocuit prin *cînd* sau prin *în care.* Conjuncția *că* apare adesea în mod inutil: *să fie citită aproape că de prisos (Adev. Liter.*, 3 iunie 1934, p. 2).

Dacă: *pentru mine, dacă totul era aranjat, nu mai simțeam nici un farmec (Viața Rom.*, sept. 1934, p. 42); *a ajunge la concluzia finală dacă statul romîn e un organism politic unitar (ibid.*, nov.-dec. 1934, p. 67). În ambele aceste citate folosirea lui *dacă* este neconformă cu regulile sintactice ale limbii noastre.

Decît. În vorbirea (și în scrisul) multor ardeleni și bucovineni, acest adverb cu valoare de conjuncție se întrebuințează cu valoarea lui *pentru ca.* De pildă: *Problema este mult mai grea decît să credem că-i vom găsi repede soluția* (exemplu făcut de mine). Cf. *și era cu mult mai obosit decît să fi putut începe o nouă luptă (Adev. Liter.*, 16 iunie 1936, p. 2). Este un fel de traducere a construcției germane *viel zu... als dass... (Er war viel zu müde, als dass er einen neuen Kampf beginnen konnte).*

---

[1] Cea vorbită este foarte bogată în apariții de acest fel.

Deoarece. Este destul de înrudit ca sens, dar nu perfect sinonim, cu *fiindcă*, *pentru că* etc. Acestea sînt conjuncții strict cauzale, pe cînd *deoarece* introduce (adică trebuie să introducă) o propoziție explicativă (asemănătoare cu cele introduse prin *căci*). Nu numai limba vorbită, ci și cea scrisă neglijează această deosebire, ceea ce duce la întrebuințarea lui *deoarece* în locul lui *fiindcă*, *pentru că* etc. De ex.: *(trebuie să fim mulțumiți) deoarece domnișoara... și domnii... (Adev. Liter.*, 24 ian. 1937, p. 8). În ce privește topica propozițiilor care încep cu *deoarece*, se recomandă ca ele să preceadă regenta lor, așa cum în franțuzește propozițiile introduse prin *puisque* (echivalentul lui *deoarece)* stau înaintea regentei.

Ori cu valoarea lui *dacă*. Este o particularitate a vorbirii bucovinenilor. Am întîlnit-o și în scris: *celor ce se întrebau ori de Bucovina mai poate... (Făt-Frumos* X, p. 5). Deoarece *ori* e sinonim cu *sau*, apare cîteodată acesta în locul lui *ori*: *mă întreb sau mai vine astăzi*. Avem a face cu un calc sintactic după limba ucraineană, unde conjuncția *ci* are valoarea rom. *sau (ori)* în întrebări directe și pe a rom. *dacă* în întrebări indirecte. De pildă: *budeș sluhati, ci nï*? « ai să asculți ori nu?», alături de *povidi sïa, ci konï zapriajeni* « vezi dacă sînt înhămați caii».

Pînă cînd în locul lui *pe cînd*:... *pînă cînd nevoia mea nu e de ordin propriu-zis biologic*. Pare a fi o traducere... curioasă a germ. *während* (conjuncție temporală, cu nuanță adversativă). Constituie o caracteristică a vorbirii ardelenilor instruiți, destul de frecventă și în scrisul lor[1].

Și: apare unde nu trebuie sau lipsește cînd este necesar. De ex.: *poetul trimisese o poezie, și a fost publicată aici (Adev. Liter.*, 1 dec. 1935, p. 1); *vizite făcute la instituțiuni, sau în localități, care aveau de scop (Viața Rom.*, iunie 1934, p. 32). Astfel de construcții se întîlnesc rar și se datoresc fie neglijenței, fie (mai rar) cunoașterii insuficiente a limbii.

Cap. XIII: Interjecția

§ 1. Este un cuvînt care exprimă senzații, precum și stări psihice emoționale sau voliționale, adică sentimente sau impulsuri ale voinței. Această definiție cuprinde, cum vom vedea mai încolo, numai o parte a interjecțiilor, am putea spune interjecțiile propriu-zise. Sînt puse împreună cu acestea, în lipsa unei rubrici mai potrivite, și numeroase formații onomatopeice: «cuvinte» care imită diverse sunete și zgomote din lumea înconjurătoare.

Interjecțiile nu sînt cuvinte în sens strict, fiindcă nu seamănă nici cu substantivele, adjectivele, verbele etc., care exprimă noțiuni propriu-zise (obiecte, însușiri, acțiuni etc.), nici cu prepozițiile și conjuncțiile, care exprimă raporturile dintre noțiuni.

Din puținele lucruri spuse pînă aici rezultă că interjecțiile (cele autentice) sînt expresia reacțiilor emotive și volitive ale omului față de realitatea materială.

[1] Exemplul dat mai sus este luat din lucrarea unui profesor de filozofie de la Universitatea din Cluj.

Dar ele nu numesc, nu arată cum se cheamă aceste reacții, deci nu au o funcțiune denominativă, cum au toate celelalte cuvinte, ci sînt simple semnale ale stărilor fizice și psihice respective. Așa se explică faptul că interjecțiile se rostesc cu o intonație specială, amintind prin aceasta construcțiile interogative și exclamative, care au și ele o anumită intonație (bineînțeles, diferită și de la unele la altele și de a interjecțiilor).

De aceea studiul acestei așa zise părți de vorbire în cadrul « Morfologiei » nu se justifică prin nimic, decît doar prin continuarea unei tradiții transmise de-a lungul veacurilor, la baza căreia stau gramaticile limbilor clasice. Dar nici la « Fonetică » și nici la « Sintaxă » nu este locul interjecției, dată fiind situația ei cu totul aparte în structura limbii. Cel mai potrivit capitol ar fi « Vocabularul », pentru că interjecția este totuși, lexical vorbind, un cuvînt la fel cu celelalte cuvinte, în sensul că exprimă (adică « semnalează ») un anumit conținut, chiar dacă acest conținut este de o natură cu totul specială.

Interjecțiile se deosebesc de cuvintele propriu-zise în toate privințele. Astfel ele prezintă combinații de sunete, uneori chiar sunete izolate, necunoscute celorlalte cuvinte, nu-și schimbă forma, n-au gen, număr, caz, mod etc.[1], nu pot fi « analizate » (adică descompuse în temă și terminație sau desinență), nu se leagă sintactic cu vreuna dintre părțile propoziției sau ale construcției în care apar etc. Chiar din punct de vedere lexical interjecțiile diferă, cum am văzut deja, de celelalte cuvinte: au nevoie nu numai de o intonație specială, ci, adesea, și de anumite gesturi, de mișcări ale feței, mîinilor etc., tocmai pentru că ele singure nu sînt apte să exprime deplin starea fizică sau psihică a vorbitului. Pe de altă parte însă interjecțiile pot « spune », în condiții determinate, mai mult decît o propoziție sau o frază întreagă.

Există totuși unele elemente lingvistice cu care această așa zisă parte de vorbire prezintă asemănări din diverse puncte de vedere. Avem, în primul rînd, vocativul, care, întocmai ca interjecția, se rostește cu o anumită intonație și poate apărea singur sau în cadrul unei propoziții (în această ultimă ipoteză, stă fie la începutul propoziției, fie în interiorul sau la sfîrșitul ei, din cauză că nici el nu se leagă sintactic de vreo parte a propoziției). « Înrudirea » interjecției cu vocativul se manifestă și prin faptul că ele apar deseori împreună: cînd chemăm pe cineva, alăturăm numelui respectiv o interjecție ori de cîte ori starea noastră psihică are caracterul unei reacții de ordin esențial sau volițional (*hei*, *tovarășe!; măi*, *omule!; fată*, *băi!)*. Mai mult decît atît: sînt împrejurări în care interjecția are valoarea unui vocativ, căci servește ca mijloc de a ne adresa cuiva, fără să-i mai spunem numele (și nu numai cînd nu știm cum îl cheamă).

Interjecția se apropie și de forma verbală a imperativului prin unele dintre particularitățile care o apropie de vocativ, și anume: intonația, considerată

---

[1] Sînt amorfe, cum spune A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, p. 194. Din această lucrare am luat și cea mai mare parte a materialului care urmează.

oarecum în ea însăși, fără a ține seamă de natura ei, și funcțiunea de « adresare » (putem adresa cuiva vorba numai cu ajutorul imperativului unui verb de felul lui *a asculta*, *a veni*, *a spune*, *a zice* etc.). Și întocmai cum vocativul este adesea însoțit de o interjecție, tot așa se petrec lucrurile și cu imperativul, atunci cînd intervine din partea vorbitorului o atitudine de ordin emoțional. În astfel de cazuri, interjecția are rostul să întărească expresia, să mărească valoarea expresivă a vocativului sau a imperativului.

Prin intonație, interjecția amintește, așa cum am mai spus, de propozițiile interogative și de cele exclamative, nu în sensul că s-ar intona la fel, ci prin simplul fapt al prezenței unei intonații speciale. De altfel interjecția apare foarte des în construcții interogative și, mai ales, exclamative: stările psihice emoționale și voliționale dau naștere atît întrebărilor și exclamărilor, cît și interjecțiilor.

Din punctul de vedere al « formației », mai bine spus al aspectului formal, există interjecții propriu-zise sau autentice *(ah!*, *of!* etc.), care n-au nici o legătură etimologică cu cuvintele vorbirii raționale, și interjecții improprii, care sînt forme ale unor verbe, substantive, adjective, adverbe etc. *(ura! vivat!*, *halal!*, *bravo!*, *înainte!*, *sus!* etc.).

Cele dintîi sînt sunete primare sau naturale, simple expresii neorganizate, sub raportul lingvistic, ale senzațiilor și sentimentelor noastre (frig, căldură, durere, supărare, bucurie etc.), dar pot servi, destul de des, ca punct de plecare pentru formarea de cuvinte propriu-zise.

Astfel *of* (variantă mai nouă a lui *oh*) capătă valoare de substantiv prin simpla adăugare a articolului (fără de care el n-ar putea fi întrebuințat ca substantiv) sau a desinenței de plural: *am un of la inimioară; îi răspunde tot cu ofuri; cînd o să scap de oful ăsta*? etc. *Ah* devine substantiv în aceleași condiții, cu deosebirea că primește un *-t*: *Și eu trăgeam niște ahturi, de se stîrneau toți cînii mahalalei* (Alecsandri). Această consoană apare și cînd se derivă un verb de la astfel de interjecții: *a ofta*, *a (se) văita*[1]. De asemenea se pot forma cuvinte propriu-zise de la interjecții care imită sunete din realitatea înconjurătoare: *ciocni (<cioc!)*, *pocni (<poc!)* ș.a.

§ 2. După înțeles, adică după conținutul pe care îl exprimă interjecțiile, avem mai multe categorii.

a) Interjecții propriu-zise, care arată stări fizice și stări psihice emoționale sau voliționale. Cele mai multe sînt produsul senzațiilor și al sentimentelor de tot felul (durere, suferință, necaz, dispreț, nemulțumire, îndoială, batjocură, bucurie, admirație, uimire, plăcere ș.a.): *a*, *ah*, *aoleo* (cu variantele fonetice *auleu*, *auleo*, *olio* etc.), *aș*, *ba*, *bravo*, *de* (și dial. *dă)*, *dec*, *ei*, *elei*, *fi(i)*, *fui*, *ha*, *he(he)*, *hec*, *hei*, *hm*, *ia*, *iha (ihai)*, *îra* (și *ăra)*, *măi*, *na*, *o*, *of* (și, mai vechi, *oh)*, *ptiu*, *teaș*, *uf*, *uiuiu*, *ura*, *vai*, *valeu* (și *văleu)*. Mai puțin numeroase sînt cele

---

[1] Tiktin, *Dicționar romîn-german* crede că a apărut mai întîi subst. *vaiet (<vai!)* și apoi verbul (format de la acest substantiv).

care semnalează acte de voință (ne adresăm interlocutorului cu scopul de a-i impune, a-i cere etc. ceva): *bre*, *diha*, *fa* (și *fă)*, *hai* (și *haide)*, *haiti*, *hîța*, *ho*, *huideo*, *mă*, *nani*, *st*, *tiva*.

Aceeași interjecție, din această categorie, poate exprima reacții psihice de mai multe feluri: *bre*, de pildă, servește ca mijoc de adresare, deci produs al voinței *(bre Ioane. . .)*, și totodată arată mirare, nemulțumire etc., mai ales repetat *(Bre! c-anapoda lucru!; Ce vite frumoase, bre! bre!; Bre! bre! bre!* tu ești bun de talpa iadului. . .*)*; *mă* și *măi* sînt unul și același cuvînt, dar primul se întrebuințează numai pentru a adresa cuiva vorba, pentru a-l striga *(Mă! n-auzi tu?; Mă! Vasile. . .)*, pe cînd al doilea îndeplinește, pe lîngă această funcțiune (foarte frecvent în graiurile moldovenești: *ascultă, măi omule!; dă-mi pace, măi femee!)*, și una asemănătoare cu a interjecțiilor emoționale *(măi! măi! că tare te-ai mai supărat; măi! măi! ce frumos e băiatul nostru* etc.); *na* se comportă la fel cu precedentele (cf. *na! băiete* [1], alături de *na! c-am uitat cartea)*.

Și stările psihice exprimate de aceeași interjecție pot fi multiple: *Ah! fecior de lele ce mi-ai fost* și *Ah! bine-mi pare că vine tata; Vai! cum mă mai doare* și *Vai! cît sînt de mulțumi că te văd* etc. Această situație se datorește faptului că interjecția nu este un cuvînt propriu-zis, cu un înțeles bine precizat: sunetele din care e alcătuită (le-am spus sunete naturale sau primare, le putem spune, mai bine, și sunete reflexe) sînt produsul nerațional al unor stări fizice sau psihice, care nu cer, fiindcă nu-i posibil, să fie exprimate cu toată claritatea și precizia, așa cum cer noțiunile și raporturile dintre noțiuni.

b) I n t e r j e c ț i i o n o m a t o p e i c e (sau i m i t a t i v e), care redau, foarte aproximativ, sunetele și zgomotele din lumea înconjurătoare: *boc*, *buf*, *cioc*, *cîrc*, *clanț*, *dang*, *fîș*, *fîț*, *flișchi*, *foflenchi*, *fos*, *ghior*, *gîl*, *haț*, *hîrști*, *hîrț*, *hîț*, *hodoronc (-tronc)*, *hop*, *hopa*, *hor*, *horp*, *huștiuliuc*, *leap*, *leop*, *nihoho*, *pic*, *pîc*, *pîr*, *pîș*, *pleosc*, *poc*, *ropai*, *scîrț*, *sfîr*, *sfor*, *șoldîc*, *șovîlc*, *știobîlc*, *șur*, *teleap*, *tic (-tac)*, *treanca (-fl(e)anca)*, *trosc*, *țiu*, *țuști*, *vîj*, *zbîr*, *zbîrn*, *zdup*, *zorn*, *zup*, *zur*, *zvîc*, *zvîr*. Zgomotele și sunetele imitate cu ajutorul acestor interjecții sînt produse de lucrurile din realitatea înconjurătoare sau de mișcările diverselor părți ale corpului omenesc. Așa se explică bogăția listei date aici, care e departe de a fi completă.

Există interjecții, mai puțin numeroase, care imită sunete și zgomote emise de animale [2]. De pildă: *behehe*, *bîz*, *bubu*, *cîr*, *clonc*, *cotcodac*, *coviț*, *cronc*, *cucu*, *cucurigu*, *gaga*, *groh*, *ham*, *mac*, *miau*, *mîr*, *mor*, *orac*, *ronța*, *schelălău* etc.

---

[1] În asemenea cazuri *na* poate fi considerat ca adverb, sinonim cu *iată: na! caietul.*

[2] Imitația este, de obicei, foarte aproximativă (și nu numai la această grupă de interjecții). Lucrul se explică prin deosebirea dintre sunetele (și zgomotele) «naturale» și sunetele articulate (ale vorbirii omenești): acestea din urmă nu pot imita pe cele dintîi decît cu o mare aproximație. Astfel, ca să dau un singur exemplu, cîntecul cocoșului, care este, evident, același pretutindeni, apare în romînește sub forma *cucurigu*, pe cînd în franceză sună *coquerico*, iar în germană *kikeriki*.

De la interjecțiile puse în această grupă, cu ambele ei subdiviziuni, s-au derivat verbe, de obicei cu ajutorul unor infixe speciale *(-n-, -ă-, -î-)*, care se interpun între tema verbului, reprezentată prin interjecția respectivă, și finala verbală, aproape totdeauna *-i*, ceea ce înseamnă că marea majoritate a verbelor aici în discuție aparțin conjugării a IV-a). De pildă: *ciocni*, *clănță(n)i*, *cotcodăci*, *coviţăi*, *fîșîi*, *grohăi*, *hămăi*, *mieuna*, *pocni*, *ronțăi*, *sfîrîi*, *trăncăni* etc.

c) Interjecții cu care chemăm sau izgonim animalele. Unele sînt identice cu cele din grupa precedentă (subdiviziunea a doua), în sensul că omul se servește adesea de sunetele pe care le scot animalele atunci cînd vrea să le strige sau să se apropie de ele. De cele mai multe ori însă este vorba de interjecții speciale, care se deosebesc, în toate privințele, de cele discutate pînă aici. Iată-le pe cele mai cunoscute sau mai frecvente în vorbirea populară: *bîr* (pentru mînat oile), *cea(lă)* (pentru boi), *cic (-cea*, pentru chemat porcii), *ceas* (pentru vaci, la muls), *cîț* (pentru alungat pisica), *cuciu* (și *cuțu*, pentru chemat cîinii), *gîț* și *hăidea* (pentru alungat porcii), *hăis* (pentru boi, cînd li se indică direcția, la fel cu *cea* sau *cealä*: primul înseamnă « la stînga », celălat « la dreapta »), *hi* (îndemn, la mers, pentru cai), *ho* (pentru oprit boii), *nea* (pentru chemat vacile), *pis* (pentru chemat pisicile), *ptru* (pentru oprit caii), *ptruț* (pentru alungat pisicile, în graiurile muntenești), *pui (-pui*, pentru chemat găinile), *tio* și *țibă* (pentru izgonit cîinii), *utiu (-utiu*, pentru chemat rațele) etc. Parte dintre aceste interjecții sînt, de fapt, numele, mai mult ori mai puțin modificate, ale animalelor respective. Astfel *pis* este identic cu partea inițială a substantivului *pisică*, *pui* este același cu substantivul omonim, iar *utiu* este numele raței în limba ucraineană *(ut'a*, *utka)*. Și alte interjecții din această grupă ar putea avea la bază numele animalelor cărora le sînt adresate, de pildă *cuciu (cuțu)* existent (sub forma *cucciolo* « cățel ») în limba italiană și *cuzza* (cu înțelesul de « culcușul cîinelui ») în graiul italienesc meridional din regiunea Agnone [1].

Și în interiorul primelor două categorii de interjecții (v. mai sus) apar cuvinte propriu-zise, care și-au pierdut valoarea lor inițială. Unele ca: *bravo*, *ura* [2] sînt de origine străină recentă, la fel *alò* și *stop*, pe care nu le-am înregistrat mai înainte și care sînt semnale ale unor acte de voință.

Deoarece a venit vorba despre originea unor interjecții împrumutate, trebuie să arăt că numărul acestora este destul de mare. Împotriva așteptărilor, întemeiate (numai aparent) pe faptul că multe exprimă stări fizice și psihice, așadar conținuturi foarte strîns legate de ființa intimă a omului, interjecțiile sînt supuse împrumuturilor dintr-o limbă în alta, și de obicei tocmai acelea care ni se par mai puțin apte de a fi împrumutate. Iată cîteva exemple: *bre* <turc. *bre*; *haide* <turc. *haide*; *na* <slav. *na*; *of* (și mai vechi, *oh*) <slav *oh* etc.

---

[1] Și alte interjecții din această categorie se pot explica la fel (v. *Dacoromania* I, p. 78—79).

[2] Putem adăuga pe *vivat*, sinonim cu *ura*, deși între ele există o deosebire, care face ca primul să fie simțit în mai mare măsură drept cuvînt propriu-zis.

Au valoare de interjecție și unele substantive, fie sub forma lor obișnuită (de nominativ singular nearticulat), fie sub forma vocativului (aceasta, în cazul numelor unor ființe supranaturale). De pildă: *halal!* (în limba veche, substantiv cu sensul de « fericire », « binecuvîntare »), *doamne!*, *drace!* ș.a. Deseori aceste cuvinte apar însoțite de o interjecție propriu-zisă (este cazul ultimelor două: *of*, *doamne! ; ei*, *drace!)* sau de un determinant *(halal de voi! ;* cf. *vai de voi!).*

B. SINTAXA

Cap. I: Definiţia sintaxei. Propoziţia. Fraza

§ 1. Sintaxa este o parte a gramaticii. Împreună cu morfologia, ea alcătuește structura gramaticală a limbii, gramatica propriu-zisă, una din temeliile limbii. În *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 21—22 I. V. Stalin dă gramatice următoarea definiție: « stabilește regulile de modificare a cuvintelor, regulile de combinare a cuvintelor în propoziții, și astfel dă limbii armonie și înțeles. Gramatica (morfologia și sintaxa) este un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și îmbinarea lor în propoziții. Prin urmare, tocmai datorită gramaticii, limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gîndurile umane în învelișul material al limbii». Și mai departe (p.22): «[gramatica] stabilește regulile modificării cuvintelor, avînd în vedere nu cuvinte concrete, ci în general cuvinte fără caracter concret; ea stabilește reguli pentru compunerea propozițiilor, avînd în vedere nu propoziții concrete, de exemplu un subiect concret, un predicat concret etc., ci în general orice fel de propoziții, indiferent de forma concrete a cutărei sau cutărei propoziții. Prin urmare, făcînd abstracție de particular și concret, atît în cuvinte, cît și în propoziții, gramatica ia acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor și a îmbinărilor lor în propoziții și construiește din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale. Gramatica este rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane, un indice al uriașelor succese ale gîndirii.»

Din această definiție și caracterizare a gramaticii în întregimea ei rezultă că sintaxa este ansamblul regulilor privitoare la îmbinarea cuvintelor în propoziții. Aceste reguli, sintaxa le stabilește întemeindu-se pe propozițiile reale, concrete ale limbii, de la care ia elementul comun tuturora și-l generalizează prin abstracție, așa că regulile sintactice sînt valabile pentru toate propozițiile existente sau aptă de a exista în orice moment din viața limbii respective.

Aceasta este sintaxa limbii, căreia i se conformează, trebuie să i se conformeze vorbitorii, pentru că altfel ei riscă să nu fie înțeleși de conlocutorii lor, ceea ce ar

face ca limba să nu-şi poată îndeplini rolul ei esenţial, acela de a servi ca mijloc de comunicare, de înţelegere între oameni. Sarcina lingvistului constă în descoperirea legilor sintactice după care se conduc oamenii cînd vorbesc şi scriu limba lor maternă, în descrierea şi explicarea acestor legi, precum şi în urmărirea dezvoltării, precizării şi perfecţionării lor, cu scopul de a prevedea, în măsura posibilului, apariţia eventuală a unor legi noi sau a unor aspecte noi ale legilor existente. Această muncă a lingvistului are drept rezultat întocmirea sintaxei aşa cum figurează ea în gramatica descriptiv-normativă sau istorică a unei limbi, adică sintaxa în sensul didactic sau practic al cuvîntului. Între această sintaxă şi aceea reală a limbii nu există (mai exact spus, n-ar trebui să existe) absolut nici o deosebire: una este prezentarea concretă, aş zice materială (pe bază de fapte), a celeilalte. Această muncă de a descoperi, descrie şi explica legile sintactice o vom face şi noi cu privire la limba romînă contemporană.

În partea introductivă a părţii privitoare la « Gramatică » în general, am arătat că între morfologie şi sintaxă există o legătură foarte strînsă, tot aşa de strînsă ca aceea dintre forma sonoră (materială) a cuvîntului şi sensul lui. Dacă cele mai multe părţi ale vorbirii (substantivul, adjectivul, verbul etc.) îşi schimbă aspectul morfologic în cursul vorbirii (după caz, număr, timp, persoană etc.), faptul se datoreşte nevoii vorbitorului de a exprima diverse raporturi logice, impuse de realitatea înconjurătoare, între noţiuni. Modificările cuvintelor sînt cerute de existenţa unor raporturi între noţiunile exprimate de cuvintele respective. Aceasta înseamnă că morfologia (ansamblul regulilor privitoare la modificările cuvintelor) este consecinţa logică a sintaxei (ansamblul regulilor de îmbinare a cuvintelor în propoziţii). Una fără alta sînt de neconceput, şi tot de neconceput este limba însăşi fără gramatică. I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 21 spune textual: « vocabularul singur nu este suficient pentru a forma o limbă; el este mai degrabă material de construcţie pentru limbă. După cum materialele de construcţie în opera de construcţie nu formează clădirea, deşi fără ele este imposibil să se construiască o clădire, la fel şi vocabularul nu formează limba însăşi, deşi fără el nu este de conceput nici o limbă. »

Gramatica, adică morfologia şi sintaxa, dă limbii « armonie şi înţeles » (v. aici mai sus). Ambele părţi ale gramaticii participă la crearea armoniei şi înţelesului, din moment ce, după cum am afirmat (şi cum înţelege uşor oricine), ele alcătuiesc împreună o unitate indisolubilă. Putem afirma totuşi, fără ca prin aceasta să atingem în vreun fel oarecare temeinicia celor spuse pînă aici, că contribuţia sintaxei la crearea armoniei şi înţelesului limbii este mai mare decît a morfologiei. Să ne gîndim, de pildă, la vorbirea simplă, nemeşteşugită a unui muncitor sau ţăran (mai ales în desfăşurarea activităţii lor, la locul de producţie), în comparaţie cu limba literară a unui scriitor sau a unui om de ştiinţă. Din punct de vedere morfologic, ambele aspecte aici în discuţie sînt perfect identice, şi totuşi ele diferă, ba încă mult şi chiar foarte mult, în ce priveşte structura frazei, adică îmbinarea cuvintelor în propoziţii: legile acestei îmbinări sînt aceleaşi,

și muncitorul sau țăranul le aplică la fel de just ca scriitorul sau omul de știință, dar rezultatul este altul, din cauza deosebirii de construire a propozițiilor, drept urmare a deosebirii de gîndire. Armonia frazei unui om de știință sau a unui scriitor mare este, în primul rînd, produsul sintaxei, adică al gîndirii lor bogate, complexe și ordonate, fără nici un amestec din partea morfologiei, și, în subsidiar, produsul vocabularului, de asemenea bogat și felurit, datorită mulțimii și varietății noțiunilor folosite.

Cînd ne-am ocupat, în introducerea teoretică (p. urm.), de gramatică în general, am spus și alte lucruri care trebuie amintite aici. Am arătat, anume, că morfologia se deosebește de sintaxă printr-o rezistență mai mare la schimbările pe care limba (la fel cu toate fenomnele naturale și sociale) le suferă în cursul existenței ei. Urmarea acestei deosebiri este că în ipoteza unei încrucișări (care se dovedește a fi mai totdeauna o realitate) sau a unor simple influențe venite din afară, sintaxa este supusă mai ușor decît morfologia la modificări. Astfel limba noastră nu cunoaște aproape de loc fapte morfologice nelatinești, în schimb ea a primit, în urma încrucișărilor și a influențelor ulterioare, destul de multe particularități sintactice de la limbile cu care a venit în contact de-a lungul veacurilor.

§ 2. Am definit sintaxa aici mai sus ca ansamblu al regulilor sau legilor de îmbinare a cuvintelor în propoziții. Să vedem acum c e e s t e p r o p o z i ț i a. Răspunsul la această întrebare îl găsim, larg dezvoltat și întemeiat pe materialismul dialectic, în studiul lui P. S. P o p o v, *Judecata și propoziția* (v. *Probleme de sintaxă a limbii ruse contemporane*, Moscova 1950, p. 5—35 [1]). Iată un rezumat succint al celor spuse de autorul acestui studiu.

«Propoziție» este un termen lingvistic, căci exprimă o categorie gramaticală, corelativ cu termenul logic de «judecată», care desemnează o categorie logică, de gîndire [2]. Între limbă (în cazul de față reprezentată prin gramatică) și gîndire (în cazul nostru, judecata) există o unitate dialectică (p. 13). Prin urmare, propoziția nu este și nu poate fi despărțită de judecată, cum susțin idealiștii, dar ea nu e nici identică cu judecata, cum afirmă tot idealiștii, direct sau indirect (cf. definiția dată de ei propoziției: «judecată vorbită» [3]).

Judecata este celula principală a formelor de cunoaștere științifică, deci cea mai redusă (ca întindere) unitate a gîndirii științifice. La rîndul ei, propoziția (expresia lingvistică a judecății) este cea mai scurtă unitate a vorbirii, care comunică ceva [4].

---

[1] Prof. P. S. P o p o v, *Sujdenie i predlojenie. (Voprosî sintaxisa sovremennogo russkogo iazîka.* Pod redakției akademika V. V. Vinogradova.) Trebuie să arăt că problema raporturilor dintre logică și lingvistică (în cazul de față, raportul dintre judecată și propoziție) constituie, pentru filozofii și lingviștii sovietici, o preocupare foarte actuală în cadrul problemei mai largi, aceea a raporturilor dintre gîndire și limbă.

[2] Această precizare este necesară pentru motivul că logicienii idealişti, mai ales americani (în frunte cu Carnap) consideră propoziția drept o categorie logică.

[3] Această definiție era curentă în gramaticile de pe vremuri: o judecată (sau, mai des şi mai greşit, o gîndire) scrisă sau vorbită se cheamă propoziție.

[4] Şi cuvintele folosite izolat, unul cîte unul, « comunică », adică exprimă, prin materia lor sonoră, ceva, dar ele comunică numai noțiuni, nelegate între ele prin vreun raport oarecare, şi gîndirea adevă-

Iată definiția dată de Popov judecății (p. 16): « Judecata este un act de cunoaștere unitar, cu ajutorul căruia se relevă pentru mintea omului, printr-o afirmație sau o negație, prezența sau absența unuia sau mai multor semne caracteristice ale unui obiect sau fenomen » [1]. Esențial la o judecată este, după Popov, ceea ce se afirmă sau se neagă despre un obiect, adică predicatul (= semnul caracteristic), nu obiectul însuși, adică subiectul, care poate lipsi din formularea ei, ca de pildă în cazul propozițiilor impersonale: *plouă*, *este frig* etc. Orice judecată este o propoziție, întrucît exprimarea ei implică forma lingvistică a unei propoziții (cu subiect și predicat), dar nu orice propoziție reprezintă o judecată[2]. Numai propozițiile afirmative și cele negative corespund unor judecăți, fiindcă numai ele arată prezența sau absența unuia sau a mai multor semne caracteristice ale unui obiect sau fenomen. Aceste două feluri de propoziții sînt numite de Popov « narative » (rus. *povestvovatel'nîe)*. Noi le vom spune, cu un termen consacrat, e n u n ț i a t i v e: ele enunță o constatare, conținutul unei judecăți, al acelui act unitar de cunoaștere pe care l-am definit mai sus [3].

Propozițiile interogative și cele exclamative nu corespund unor judecăți, deși, întocmai ca cele enunțiative, ele comunică ceva (și totodată conținutul lor, comunicarea, capătă forma unei propoziții, întocmai ca la propozițiile enunțative). Să vedem, pe scurt, particularitățile acestor propoziții, pentru a putea înțelege de ce logicienii materialiști le separă de celelalte.

Propoziția interogativă nu este o judecată, pentru motivul că nu exprimă un act de cunoaștere științifică. Faptul că noi întrebăm ceva despre un obiect sau un fenomen dovedește ignoranța noastră cu privire la obiectul sau fenomenul în discuție, fie în totalitatea lui, fie considerat numai din punctul de vedere al unui sau al mai multor semne caracteristice. Punem o întrebare atunci cînd nu știm și, deci, dorim să aflăm cine, ce, cum etc. este obiectul sau fenomenul care ne interesează. Întrebarea nu înseamnă « cunoaștere », ci numai dorința de a cunoaște, și dacă judecata este un act de cunoaștere (și nimeni nu tăgăduiește aceasta), urmează că propoziția interogativă nu exprimă o judecată.

---

rată, gîndirea științifică, implică existența judecăților, a raporturilor stabilite între noțiuni, pe baza reflectării în mintea noastră a realității materiale. « Științific » are aici sensul etimologic, pe care ni-l arată tema acestui cuvînt: numai cu ajutorul judecăților putem « ști » (cunoaște) lumea.

[1] « Traducînd » în termeni concreți această definiție, aplicîndu-i, adică, conținutul la cazuri concrete, o putem ilustra prin exemple ca acestea: *tovarășul muncește* (sau *tovarășul nu muncește) ; munca este un drept și o datorie* (în U.R.S.S. și în țările de democrație populară; în țările capitaliste *munca nu este un drept și o datorie)*. *Muncește* (sau *nu muncește)* în primul exemplu arată prezența (sau absența) unei trăsături caracteristice a « obiectului » *tovarăș*. Tot așa, în exemplul al doilea se constată (pe baza observării realității) că « obiectul » *muncă* are (sau nu are) două semne caracteristice, unul *dreptul*, celălalt *datoria*.

[2] Aici intervine o distincție logică, asupra căreia trebuie să ne oprim, deși ea nu este esențială din punctul de vedere al gramaticii, adică al sensului dat de către lingviști termenului « propoziție ».

[3] « Narativ » ne trimite, fără voie, la « narațiune », o specie a compoziției literare, opusă « descrierii ».

Prin natura ei, întrebarea este mai « vie » decît enunțarea. Ea implică participarea strict subiectivă a vorbitorului, intervenția unui element afectiv (sau emoțional). Afară de aceasta, întrebarea este totdeauna adresată cuiva, ceea ce presupune existența unui « partener », deci a unui « dialog » (prezența a doi vorbitori). Și acest fapt contribuie la « înviorarea » spuselor noastre, făcînd ca valoarea « afectivă » sau « emoțională » a întrebării să crească și ca propozițiile interogative să aibă o nuanță stilistică necunoscută propozițiilor enunțiative. Să ne gîndim, de pildă, la operele literare dramatice: cu cît sînt ele mai « vii » chiar decît romanele sau povestirile, care, deși folosesc în largă măsură dialogul (cu întrebări reciproce puse de personaje), conțin pasaje numeroase și adesea dezvoltate cu descrieri, narațiuni etc. făcute de autorul însuși sub forma propozițiilor enunțative.

Propozițiile interogative sînt de două feluri: unele propriu-zise sau autentice, altele aparente sau retorice. Numai celor dintîi li se potrivește caracterizarea făcută aici. Celelalte au forma exterioară a întrebării, dar, de fapt, sînt propoziții enunțiative: vorbitorul pune întrebarea nu pentru că n-ar cunoaște ceva în legătură cu un obiect sau un fenomen, ci, dimpotrivă, pentru ca să confirme, sub forma indirectă a întrebării (și cu atît mai puternic), conținutul unei judecăți, al unei cunoașteri la care el a ajuns de mai înainte. De aici valoarea stilistică mare (de natură pur intelectuală) a acestor propoziții, mult mai mare decît a propozițiilor interogative propriu-zise.

Propoziția exclamativă este, în comparație cu cea interogativă, destul de apropiată de judecată, prin faptul că conține un element de cunoaștere, de constatare. Cînd exclamăm: *Ce carte frumoasă!; Minciună grosolană!*[1] etc., exprimăm nu numai o stare afectivă (admirație în primul caz, indignare în al doilea), ci și o constatare, deci un moment de cunoaștere, căci spunem respectiv că este vorba de o carte frumoasă (am ajuns la constatarea aceasta noi înșine, prin mijloacele de cunoaștere care ne stau la dispoziție) sau de o minciună a cuiva (de o afirmație necorespunzătoare adevărului, fapt iarăși constatat de noi înșine).

Dar nu toate propozițiile exclamative prezintă această particularitate, de judecată explicită, care le apropie de cele enunțiative. Cînd spunem, de pildă, *de-ar veni primăvara!*, procesul psihic seamănă cu al unei propoziții interogative, în sensul că pornim de la o judecată implicită (știm că primăvara e mai frumoasă decît iarna etc.), pe care însă n-o exprimăm (de aceea îi spunem implicită), ci o folosim ca punct de plecare pentru a manifesta o dorință (element afectiv, întocmai ca la propozițiile interogative).

Popov propune să se înlocuiască termenul « exclamativ » cu cel de « stimulator » (rus. *pobuditel'noe)*, să se spună, adică, « propoziție stimulatoare », înțelegînd prin aceasta propozițiile optative (cu toate nuanțele lor) și pe cele imperative. Exclamația nu este, de fapt, o formă a propoziției, ci numai o moda-

[1] Aceste două cuvinte alcătuiesc o propoziție eliptică de subiect și de copulă *(este)*.

litate a ei, însoțită de o modificare a tonului vorbirii, ceea ce constituie, e adevărat, o caracteristică a tuturor propozițiilor așa zise exclamative, dar nu numai a lor, ci și a celor interogative, ba chiar și a celor enunțiative (în condiții sintactice determinate).

Discuția de pînă aici prezintă un interes mare din punctul de vedere al logicii[1]. Pentru lingviști ea este mai puțin interesantă, fiindcă, indiferent de conținutul lor logic, propozițiile, considerate sub aspectul formal, de îmbinare a unui subiect (despre care se spune ceva) cu un predicat (care spune ceva), nu diferă prin nimic una de alta. Am crezut totuși util să arăt concepția logicienilor despre propoziție ca expresie a unui act de gîndire. Aceasta cu atît mai mult, cu cît, după cum se știe, problema cea mare, fundamentală, a lingvisticii marxiste, raportul dintre limbă și gîndire, n-a fost încă rezolvată în chip satisfăcător. Faptul se datorește dificultăților pe care le prezintă această problemă, deopotrivă de importantă pentru lingviști, ca și pentru logicieni: ea nu poate fi studiată, cu folos și cu rezultate pozitive, nici numai de către lingviști și nici numai de către logicieni (și filozofi, în general). De aceea, în U.R.S.S. ea constituie obiectul de preocupare al ambelor acestor categorii de învățați.

§ 3. Ceea ce am spus despre propoziție este valabil și pentru f r a z ă. Între aceste două unități sintactice ale limbii nu există deosebiri esențiale. Ambele reprezintă comunicări depline, ambele exprimă judecăți. De aceea logicienii vorbesc numai de «propoziție», înțelegînd prin acest termen și «fraza». Tot de aceea unele limbi, dintre cele mai cunoscute, ca rusa și germana, întrebuințează un singur nume pentru «propoziție» și «frază». Astfel în rusește se spune numai *predlojenie* (= propoziție), iar în germană numai *Satz* (= frază), atît pentru «propoziție», cît și pentru «frază». Chiar francezii, care au în limba lor doi termeni (așa cum avem și noi, după model francez de altfel), folosesc, în mod obișnuit, tot numai unul, și anume pe *phrase*[2]. Deosebirea dintre propoziție și frază este pur formală: fraza înseamnează o reunire de propoziții care se găsesc unele față de altele în anumite raporturi. În ce privește conținutul, se înțelege că el corespunde, trebuie să corespundă formei, în sensul că o frază, fiind alcătuită din mai multe propoziții, are un conținut (cel puțin aparent) mai bogat, nu însă totdeauna, și mai deplin decît propoziția. Foarte des o propoziție, chiar simplă (redusă la subiect și predicat sau numai la predicat), exprimă un conținut tot așa de bogat și, în special, tot așa de complet ca și o frază formată din multe propoziții. Același lucru se întîmplă cu cuvinte izolate: substantive,

[1] Idei asemănătoare cu ale lui Popov, prezentate însă mai sumar şi accesibil pentru oricine, găsim şi în *Logica. Manual pentru şcolile medii* de N.S. Vinogradov şi A.F. Cuzmin (traducerea romînească, apărută în Editura de Stat pentru literatură ştiinţifică şi didactică, Bucureşti 1951, p. 51 urm.).

[2] Este interesant «amestecul» (provocat de sinonimia) celor doi termeni *(proposition* şi *phrase)* la J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, ed. II, Paris 1943, p. 178: «Propoziţia alcătuieşte o frază, dacă n-are nevoie de o completare; ea este atunci independentă». Ar rezulta de aici că comunicarea exprimată printr-o «frază» e mai completă, mai deplină.

adjective, pronume etc., care, întrebuințate în condiții anumite, sînt, ca înțeles, echivalentele unei propoziții sau fraze. (*Ajutor!*; *Foc!*; *Bine!*; *Strașnic!* etc.)

Deosebirea pur formală dintre propoziție și frază iese la iveală, în limbile care posedă un singur termen pentru ambele noțiuni, și prin felul cum se exprimă vorbitorii atunci cînd nevoia cere să le separe. Rușii spun propoziției *predlojenie*, iar frazei *slojnoe predlojenie* (= propoziție complexă sau compusă); germanii, în limba cărora *Satz* însemnează, de fapt, « frază », adaugă acestui substantiv epitetele *einfach* (= simplu), cînd au în vedere « propoziția », și *zusammengesetzt* (= compus), cînd se referă la « frază ». Tot așa procedează, de obicei, francezii care vorbesc de *phrase simple* (= propoziție) și *phrase complexe* (= frază) [1]. Alte fapte privitoare la frază vom discuta mai departe, unde ne vom ocupa în special de acest aspect sintactic al limbii.

§ 4. Alături de propoziție și frază apare în lucrările privitoare la sintaxa diverselor limbi (sau a limbii în general), adesea chiar în manuale de gramatică, noțiunea (și, deci, termenul) de s i n t a g m ă [2]. Cu privire la această problemă dispunem acum de un studiu al academicianului sovietic V. V. Vinogradov, întitulat *Noțiunea de sintagmă în sintaxa limbii ruse* (vezi culegerea *Probleme de sintaxă a limbii ruse contemporane* citată, p. 183—256). Dau în cele ce urmează un rezumat scurt al conținutului acestui studiu, care prezintă o dublă importanță: una teoretică, întrucît arată deosebirea fundamentală dintre concepția idealistă și cea materialistă asupra limbii, cealaltă practică, în sensul că aplică concret concepția justă la o limbă dată (limba rusă).

Noțiunea de « sintagmă » este cunoscută de foarte multă vreme în lingvistică. Ea are la bază constatarea, care s-a impus încă din capul locului, că vorbirea umană se împarte, în mod natural, în unități ritmice, în grupuri de cuvinte avînd oarecum sens deplin, fără să formeze însă propoziții din punct de vedere strict gramatical. Numele dat acestor unități lingvistice a variat de la un specialist la altul (« grup de cuvinte », « tact » — mai ales germanii au folosit termenul de *(Sprech-)Takt* — « sintagmă »), deși concepția era aceeași, o concepție formalistă. Gruparea cuvintelor în sintagmă nu corespundea unei realități semantice, unui înțeles, ci se întemeia cînd pe numărul cuvintelor (un singur cuvînt nu putea alcătui o sintagmă, după unii), cînd pe părțile propoziției (subiectul cu determinantele lui, predicatul cu obiectele și complementele lui etc.), cînd pe pauzele care au loc în cursul vorbirii (pauzele mari, mai sensibile), cînd, în sfîrșit, pe intonație și modulație. Toate aceste criterii sînt pur formale, exterioare, mecanice, produs al unei concepții idealiste, care nu ține seamă de legătura dintre limbă și gîndire.

Saussure și adepții lui au lărgit sfera noțiunii de sintagmă, contribuind astfel la mărirea dezorientării și la denaturarea lucrurilor. Pentru acești lingviști,

[1] Vezi J. Marouzeau, *op. cit.*, *p.* 167.

[2] Eu însumi l-am întrebuințat la cursuri și în studii de specialitate, cu sensul următor: grup de cuvinte care, neavînd un predicat, nu formează o propoziție.

« sintagmă» este și îmbinarea unei teme lexicale cu un element formativ (sufix sau prefix: *munci-tor*, *re-vedere)* sau cu un morfem *(dorm-eam*, *spus-ei)*. Ei pornesc de la ideea că « sintagmă» însemnează orice succesiune de elemente ale vorbirii care alcătuiesc împreună o unitate (indiferent de natura acestei unități). Și, ca să facă totuși o deosebire între astfel de sintagme și cele alcătuite din grupuri de cuvinte, le-au dat numele de « sintagme interne», iar grupurile de cuvinte le-au numit « sintagme externe». Numeroși lingviști sovietici și-au însușit, direct sau indirect, într-o măsură mai mare sau mai mică, acest punct de vedere, cu toate că în lucrările unor învățați atît ruși, cît și sovietici ei puteau găsi multe idei juste, care, fără a fi în întregime materialiste, conțin totuși elemente marxiste, întrucît pornesc de la conținut, de la legătura dintre limbă și gîndire.

Acad. Vinogradov analizează foarte amănunțit și în mod critic un mare număr de lucrări ale lingviștilor ruși și sovietici pentru a arăta pe de o parte greșelile, pe de alta părțile pozitive ale fiecăruia. Deja Vostokov, acum mai bine de un secol, s-a apropiat de înțelegerea justă a « sintagmei», căci a văzut în ea o unitate s i n t a c t i c ă a vorbirii: un cuvînt sau un grup de cuvinte care, în anumite condiții, are un sens, potrivit celor ce a vrut să spună vorbitorul. O contribuție importantă la precizarea și lămurirea acestei noțiuni a adus acad. Șcerba, urmat de numeroși lingviști sovietici, care au venit cu aportul lor personal, fără a izbuti totuși să se elibereze în întregime de formalismul și idealismul saussurian.

Sintagma nu-i totdeauna un grup de cuvinte (și mai ales nu orice grup de cuvinte), cum s-a crezut și se mai crede încă, datorită, între altele, și faptului că « sintagmă» implică, etimologic vorbind, existența mai multor cuvinte legate între ele prin diverse raporturi. Și un cuvînt singur poate constitui, în anumite condiții, o sintagmă [1]. Tot așa nu trebuie să confundăm sintagma cu un membru (simplu sau complex) al propoziției. Coincidența, cînd există, este determinată de înțeles, de « context», nu de simpla legătură dintre cuvinte. O dovadă în acest sens o constituie faptul că poate fi sintagmă chiar o propoziție întreagă. În ce privește celelalte particularități ale sintagmei, amintite mai sus (pauza, intonația etc.), ele există, într-adevăr, absolut totdeauna, dar nu sînt cauzele, ci efectele sintagmei, fiind impuse de înțelesul spuselor vorbitorului, de context. Afară de aceasta, nu orice pauză însemnează începutul sau sfîrșitul unei sintagme, după cum nici diversele aspecte ale « accentului» (în sens larg) nu sînt totdeauna particularități exclusive ale sintagmei (și cuvinte sau grupuri de cuvinte care nu alcătuiesc sintagme se caracterizează printr-o anumită intonație sau modulație a vocii).

Trebuie să plecăm, deci, de la sens, de la conținutul spuselor noastre: orice unitate a vorbirii (cuvînt, parte a propoziției, propoziție întreagă etc.) poate fi sintagmă, dacă exprimă un înțeles potrivit intențiilor vorbitorului. Sintagma

---

[5] Vezi mai departe exemplul în care *toate* reprezintă o sintagmă.

reflectă, afirmă Vinogradov, « un fragment al realității », exprimă un fragment al gîndirii în care se oglindește realitatea materială. Ea se realizează în cursul vorbiii, conform cu procesul de gîndire al vorbitorului în momentul respectiv. Sintagmele nu sînt «date» de mai înainte, nu sînt «forme de limbă» fixe, cum sînt cuvintele, ca elemente ale vocabularului, cu sensul lor același pentru toți vorbitorii, sau formele gramaticale, iarăși identice, ca aspect și funcțiune, în toate împrejurările, sau locuțiunile, expresiile « petrificate » etc. De aceea, pentru a analiza sintagmele, este nevoie să luăm în considerație întreg contextul și să-l înțelegem punîndu-ne din punctul de vedere al vorbitorului, al autorului care l-a « gîndit ». Și tot de aceea unul și același context poate fi analizat, adică descompus în sintagme, în mai multe feluri de către mai mulți oameni, și aceasta nu pentru că vorbitorul ar fi dat spuselor sale mai multe sensuri, ci pentru că diverșii lui interpreți, indiferent din ce cauză, pot înțelege contextul în mod diferit. Analiza justă, ferită în general, de greșeli, este posibilă numai în cazul cunoașterii desăvîrșite a unei limbi (de obicei a limbii materne).

Iată un exemplu menit să arate că analiza unei propoziții, fie și redusă ca număr de cuvinte, poate fi realizată în mai multe chipuri. (Aceasta, teoretic, adică rupînd propoziția de contextul respectiv, analizînd-o abstract, fără s'o raportăm la vorbirea concretă din care face parte.) *Toate au început a merge ca pe roate* (spune cineva despre treburile lui sau ale altuia, pe care le cunoaște foarte bine). Această propoziție poate alcătui o singură sintagmă: vorbitorul înțelege să spună că toate treburile cuiva au început să meargă foarte bine. Nu se gîndește la faptul că mai înainte ele mergeau prost, sau că numai unele dintre ele (nu toate) mergeau prost, sau că, fie toate, fie numai unele, mergeau potrivit, iar acum merg bine, etc. Într-o astfel de împrejurare, propoziția aceasta este rostită fără nici o pauză mai lungă în interiorul ei și fără vreo intonație deosebită. Ea alcătuiește o singură unitate, o sintagmă.

Dacă presupunem că vorbitorul a avut intenția să glumească sau să facă o ironie pe socoteala celui despre treburile căruia vorbește, propoziția noastră va avea două sintagme: *Toate au început a merge* | *ca pe roate*. Adaosul *ca pe roate* urmează după o pauză și are rostul, cum am spus deja, să exprime o anumită atitudine subiectivă a vorbitorului (care poate fi glumă sau ironie: în prima ipoteză, el este satisfăcut de felul cum merg treburile, și recurge la comparația, populară și familiară, *ca pe roate*, foarte des folosită în astfel de cazuri; în a doua ipoteză, situația este, dimpotrivă, nefavorabilă, și adaosul în discuție, rostit cu o intonație specială, are rostul să exprime, prin contrast cu sensul lui obișnuit, aprecierea personală a vorbitorului, nemulțumirea lui față de felul cum merg treburile).

Să ne închipuim acum că vorbitorul înțelege să insiste asupra faptului că toate, dar absolut toate treburile merg bine (că, adică, mai înainte numai unele mergeau rău, ceea ce va fi știind, poate, și ascultătorul). În acest caz, propoziția va fi analizată, potrivit gîndirii vorbitorului, astfel: *Toate* | *au început a merge*

ca pe roate sau *Toate | au început a merge | ca pe roate* (a doua interpretare implică existența intenției glumețe sau ironice amintite mai sus).

În sfîrșit, dacă pe vorbitor îl interesează, în primul rînd, felul cum merg treburile (« ca pe roate », adică « foarte bine »), pornind de la ideea, cunoscută, poate, chiar ascultătorului, că și mai înainte treburile mergeau, dar nu tocmai bine, elementul cel mai important al propoziției va fi *ca pe roate*, și, drept consecință, această formulă nu numai va alcătui o sintagmă, dar va ocupa primul loc în propoziție (tocmai pentru că exprimă conținutul cel mai important). Vom avea, deci, o schimbare a ordinii cuvintelor: *Ca pe roate | au început a merge toate* (sau *Ca pe roate au început a merge toate*, dacă vorbitorul simte nevoia să se oprească în special și asupra amănuntului că toate treburile, nu numai unele, merg bine). În această ultimă ipoteză a intervenit un element sintactic nou, anume inversarea ordinii « normale » a cuvintelor, care nu-i determinată, cum cred mulți, de considerente formale (dorința de « a varia » stilul, de a evita banalul etc.), ci de necesitățile gîndirii, adică de realitate. (Și nu numai în cazul de față, ci totdeauna.)

Din cele spuse pînă aici rezultă că problema sintagmei este o problemă de sintaxă, de gîndire exprimată prin limbă, în care intervine, ca o consecință logică, și stilistica, adică expresivitatea vorbirii, cu aplicații practice nu numai în domeniul « declamației » (ca artă de debitare a rolurilor teatrale), ci și în acela al lecturii obișnuite. În legătură cu ideea că noțiunea de sintagmă aparține sintaxei, acad. Vinogradov arată greșala acelora care credeau, ca Șcerba, de pildă, că teoria sintagmei exclude teoria propoziției și a membrelor ei, în sensul că n-ar exista legături între sintagmă și propoziție. El afirmă, dimpotrivă, că teoria sintagmei implică teoria propoziției și se sprijină pe ea. « Sintagma, spune Vinogradov, este o unitate semantico-sintactică a vorbirii, care reflectă « un fragment al realității » și dă comunicării respective o expresie și o intonație vie » *(loc cit.*, p. 253*)*.

§ 5. Felurile propozițiilor. La începutul paragrafului de față am prezentat punctul de vedere al logicienilor cu privire la legătura dintre judecată și propoziție, arătînd că, după Popov (ca și după alți logicieni), nu toate propozițiile exprimă judecăți propriu-zise și adăugînd că lingviștii, chiar și cei sovietici, continuă să considere drept propoziții toate comunicările în care se spune ceva despre un obiect sau un fenomen, indiferent dacă conținutul comunicării este sau nu o judecată autentică sub raportul strict logic [1].

După înțeles (sau, cum se mai poate spune, după « modalitate », adică după atitudinea vorbitorului față de conținutul predicatului, după modul cum privește el ceea ce comunică despre un obiect sau un fenomen), avem

[1] De altfel Popov însuşi nu tăgăduieşte calitatea (aş zice formală sau gramaticală) de propoziţie acelor propoziţii care nu exprimă judecăţi.

propoziții e n u n ț i a t i v e, i n t e r o g a t i v e, e x c l a m a t i v e, i m p e r a t i v e și d u b i t a t i v e[1].

Propoziția e n u n ț i a t i v ă este aceea care comunică sau «enunță» («raportează») pur și simplu ceva, pe baza unei constatări făcute de vorbitor în legătură cu un obiect sau fenomen oarecare: *tovarășul muncește; vremea a fost frumoasă; nu ești punctual; poporul nostru muncitor construiește baza ecomonică a socialismului* etc.

Propoziția i n t e r o g a t i v ă are ca punct de plecare nevoia vorbitorului de a se informa cu privire la un obiect sau un fenomen dat. În acest scop, el «întreabă», formulează o propoziție în care întrebarea se referă fie la întregul raport dintre subiect și predicat, de ex. *tovarășul muncește*? (sau *muncește tovarășul*?); *a fost frumoasă vremea*? (sau *vremea a fost frumoasă*?), fie numai la un anumit aspect al acestui raport, la un amănunt al lui, de pildă: *cine a venit*?; *ce crezi*?; *unde vor pleca*?; *de cînd lucrează*? etc. Răspunsul la prima categorie de propoziții interogative (cărora li se poate spune t o t a l e) este, de obicei, o propoziție enunțiativă alcătuită din aceleași cuvinte ca interogativa însăși, eventual cu un *nu* în plus (*tovarășul muncește; vremea nu a fost frumoasă*), sau adverbul de afirmație (*da*), respectiv cel de negație (*nu*), după cum se prezintă situația reală. Propozițiile interogative din a doua grupă (numite de unii p a r ț i a l e) cer altfel de răspuns, și anume înlocuirea particulei întrebătoare (cu care ele încep: pronume sau adverb) prin numele obiectului, însușirii, locului, momentului etc. cu privire la care s-a întrebat (*a venit tovarășul N.; nu cred nimic; vor pleca la Predeal; lucrează de două luni* etc.). Observăm că și formal acele două feluri de propoziții interogative se deosebesc între ele: primele au de obicei aceeași construcție ca propozițiile enunțiative, de care diferă numai prin intonație (adesea și prin ordinea cuvintelor), celelalte încep cu un cuvînt interogativ și totodată au o intonație specială (nu identică însă cu a celor din prima categorie: la acestea intonația specială lovește partea lor finală, la celelalte partea inițială, de fapt, particula întrebătoare).

Propoziția e x c l a m a t i v ă prezintă constatarea făcută de vorbitor cu privire la un anumit obiect sau fenomen din punctul de vedere al unei stări psihice afective (bucurie, admirație, mirare, indignare etc.). Conținutul propriu-zis (i-aș zice intelectual) al unei astfel de propoziții este foarte asemănător, dacă nu chiar identic, cu al unei propoziții enunțiative: în ambele ipoteze vorbitorul face o constatare, care însă odată îl «lasă rece», altă dată îl «emoționează». Emoția se datorește faptului că cele constatate de el sînt împotriva așteptărilor lui sau poate peste aceste așteptări, că se abat într-un anumit sens de la «normal» etc. Surpriza pe care i-o provoacă constatarea

[1] Această împărțire are în vedere propozițiile considerate izolat, una cîte una, fără legătură cu alte propoziții. Ea este valabilă atît pentru propozițiile independente (sau principale), cît și pentru cele dependente (sau secundare). Vezi acum studiul lui S. Stati, în *Studii și Cercetări Lingvistice* VI (1955), p. 289 urm. și pe al lui Al. Graur, în *Studii de gramatică* I, p. 121 urm.

face să intre în joc elementul afectiv, absent cu totul în cazul propozițiilor enunțiative. De ex. *ce cald e!; nu mai merge așa!; criminalii imperialiști își vor lua pedeapsa!; frumoase poezii a scris Eminescu!* etc.

Intervenția emoției dă propoziției exclamative a intonație deosebită, care, de cele mai multe ori, constituie singura deosebire exterioară față de propoziția enunțiativă, întrucît și cuvintele și ordinea lor sînt identice în ambele cazuri (cf. *nu mai merge; criminalii imperialiști își vor lua pedeapsa* rostite diferit, după cum vorbitorul se limitează la exprimarea «obiectivă», pură și simplă a unei judecăți, sau o «colorează» cu emoția pe care i-a provocat-o faptul constatat). Foarte des însă, propoziția exclamativă are un cuvînt (eventual mai multe) în plus față de cea enunțiativă (cf. *ce cald e!; cum își ruinează sănătatea!*) și, în subsidiar, altă topică. În această privință ea seamănă cu propoziția interogativă, care, după cum am văzut, este sau poate fi introdusă printr-un cuvînt special (și, deseori, acest cuvînt special se repetă la ambele feluri de propoziții aici în discuție, cf. exemplele date chiar acum) și totodată are sau poate avea o topică specială. Mai seamănă propoziția exclamativă cu cea interogativă și prin faptul că ambele se rostesc (totdeauna) cu o intonație anumită, deosebită totuși de la una la alta (la exclamație tonul «coboară», la întrebarea totală el urcă»).

Propoziția i m p e r a t i v ă exprimă direct, nemijlocit voința vorbitorului manifestată față de un partener, cu scopul ca acesta să facă sau să nu facă ceva: *fii vigilent!; îndepliniți-vă sarcinile!; nu mințiți!* etc. Verbul unei astfel de propoziții stă totdeauna la imperativ și, în consecință, nu poate apărea decît la persoana a II-a. Cînd vorbitorul își adresează «porunca» și lui însuși, nu numai partenerului sau partenerilor săi, se folosește, cum știm de la «Morfologie», de conjunctiv: *să fim vigilenți!; să nu lenevim!* etc., care, ca înțeles, este echivalentul desăvîrșit al imperativului. La fel se petrec lucrurile, cînd vorbitorul se adresează unei persoane a III-a: *să plece!; să nu întîrzie!* etc.[1] Propoziția imperativă seamănă cu cea exclamativă, prin faptul că, fără să aibă un colorit afectiv, ea implică totuși intervenția puternică a unui element subiectiv, care o deosebește clar de propoziția enuanțiativă și o apropie de cea exclamativă. Urmarea este intonația foarte asemănătoare cu a acesteia din urmă: tonul «coboară» la amîndouă, ceea ce însemnează că «înălțimea» maximă a tonului cade pe cuvîntul inițial, pe partea propoziției care este lovită cu cea mai mare forță de izbucnirea elementului afectiv (în cazul propoziției exclamative) și de elementul volițional (în cazul celei imperative).

Propoziția o p t a t i v ă este, de fapt, o variantă a propoziției exclamative, cu care seamănă, pînă la identitate, în ce privește modalitatea și intonația, (expresia modalității). Fără să fie perfect identică cu bucuria, admirația etc., dorința colorează și ea constatarea pe care o face vorbitorul în legătură cu un

---

[1] În astfel de cazuri avem un conjunctiv așa zis hortativ (= «îndemnător»).

obiect sau un fenomen anumit. Coloritul optativ seamănă pe de o parte (și mai ales) cu cel afectiv, pe de alta cu cel volițional (căci dorința tinde să se împlinească, întocmai ca voința). Ex.: *de-ar veni primăvara!; cuma aș mai pleca la munte!; numai dacă nu v-ați îmbolnăvi!* etc. După cum în cazul propozițiilor imperative verbul se pune la imperativ (sau la conjunctivul hortativ, care, ca înțeles, este identic cu imperativul), tot așa, în propozițiile optative, verbul stă la optativ (eventual la un mod echivalent, ca sens, cu optativul). Cuvîntul introductiv, care există totdeauna, este fie conjuncția « condițională » *dacă (de)*, fie un pronume interogativ *(ce-aș mai dormi!)* sau un adverb comparativ *(cum aș pleca la munte!)*, așadar întocmai ca la propozițiile interogative.

Propoziția dubitativă prezintă ca îndoielnic sau nesigur ceea ce se spune despre un obiect sau un fenomen: vorbitorul nu știe dacă situația este în realitate așa cum o vede el și de aceea exprimă cu îndoială constatarea pe care o face. Ca modalitate, propozițiile dubitative seamănă bine cu cele interogative: *să plec ori să rămîn?; Însă cel mare se dă după ușă și să tragă, să nu tragă!* (Creangă)[1]. Faptul că în citatul din Creangă apare semnul exclamării nu înseamnă că propoziția (adică, în cazul de față, fraza) este exclamativă, și nu interogativă. Trebuie să ne referim la conținut, nu la aspectul exterior (și cu atît mai puțin la semnele de punctuație). Intonația propoziției dubitative ocupă un loc de mijloc între intonația propoziției interogative și a celei exclamative. Exemplele date aici conțin o propoziție repetată. Nu totdeauna se prezintă însă situația așa, deși mai des avem repetarea decît folosirea o singură dată a propoziției (de ex.: *să plec? să tragă?)*. Faptul se datorește « deliberării » care are loc în mintea vorbitorului: el stă la îndoială, fiindcă are de ales între două eventualități, și înainte de a alege pe una dintre ele, deliberează (și dă expresie deliberării). Pot fi considerate ca dubitative și propoziții de felul următoarelor: *poate sosește deseară; nu-i place, probabil, critica* etc. Astfel de propoziții seamănă bine cu cele enunțiative, căci comunică, întocmai ca acestea, conținutul unei judecăți, cu singura deosebire că vorbitorul nu dispune de toate elementele necesare pentru a se putea pronunța în mod hotărît asupra realității. Îndoiala este redată nu printr-o intonație specială (cum ne-am aștepta, dat fiind că intervine o atitudine subiectivă), nici printr-o topică deosebită de cea « normală », ci cu ajutorul unor adverbe *(poate, parcă, probabil* etc.*)*, al unor locuțiuni adverbiale *(după toate probabilitățile)* sau al unor propoziții întregi *(pe cît se pare, dacă nu mă înșel* etc.*)*. Caracterul dubitativ, în măsura în care există (și el există cu siguranță), se datorește unui element lexical, nu unuia pur sintactic. O dovadă, ca atîtea altele, că limba alcătuiește o unitate desăvîrșită și, în consecință, poate exprima conținuturi asemănătoare sau chiar identice prin mijloace diferite. În gramaticile curente, chiar dez-

---

[1] Iată şi alte exemple de propoziții dubitative (tot din Creangă): *Şi cum sta el în cumpene, să-l ieie, să nu-l ieie...; Aşa a fi, n-a fi aşa, vreau să-mi fac băietul popă.*

voltate, ale diverselor limbi, propozițiile dubitative (sau p o t e n ț i a l e, cum li s-ar mai putea spune) nu figurează ca o specie deosebită de propoziție. Dar nu numai propozițiile dubitative lipsesc sau pot lipsi din clasificarea propozițiilor după înțeles. Programul cursului de limba rusă contemporană vorbește despre trei feluri de propoziții: enunțiative[1], interogative și exclamative[2]. La fel am văzut că procedează și Popov în studiul despre « judecată și propoziție », pe care l-am rezumat la începutul prezentului paragraf. Din discuția făcută de noi cu privire la felurile propozițiilor după înțeles rezultă clar că punctul de vedere sovietic corespunde realității, adică conținutului pe care îl exprimă diversele propoziții. Căci ceea ce numim obișnuit propoziție optativă și propoziție imperativă reprezintă, de fapt, variante sau nuanțe ale propoziției exclamative. La toate intervine un element pur subiectiv, care dă comunicării un caracter special, nu identic, dar asemănător totuși de la une la alta și foarte deosebit atît de al propoziției enunțiative, lipsită cu totul da orice element subiectiv (în acest sens), cît și de al celei interogative, unde, dacă apare atitudinea strict personală a vorbitorului, faptul se datorește necunoașterii lucrurilor și, deci, nevoii de a se informa cu privire la raportul dintre obiectul sau fenomenul în discuție și o anumită particularitate a lui. Iată cîteva cazuri concrete: *să scrie!* (adică « doresc să scrie ») devine *să scrie!* (rostit cu un anumit ton), imperativ; *să ascultăm!* (dorim și cerem să ascultăm) etc.; *rămîi cu bine!* (imperativ) are sens optativ (= îți doresc să rămîi cu bine, sănătos); *fiți bineveniți!* (aspect de « poruncă », înțeles de dorință) etc.

Dacă trecerile de la o nuanță la alta a propoziției exclamative nu provoacă nici o nedumerire serioasă, altfel se prezintă lucrurile, cel puțin aparent, cînd intervin schimbări de roluri între cele trei tipuri fundamentale de propoziții (enunțiative, interogative și exclamative), așa de deosebite unele de altele.

Astfel propoziția interogativă poate avea sens imperativ sau optativ. De pildă: *ai să vii odată? (=vino odată!) ; nu mai termini? (=termină!) ; ai să-mi împrumuți cartea? (=doresc să-mi împrumuți cartea)* etc. Și mai des propoziția interogativă poate avea înțeles enunțiativ. Am văzut, în legătură cu discuția despre studiul lui Popov, că există propoziții interogative retorice, care nu cer un răspuns, pentru motivul că, în fond, ele nu pun întrebări. (Răspunsul este conținut în propoziția însăși, aparent interogativă.) De ex.: *cine crede astfel de lucruri? (=nimeni nu crede...)*; *să tăgăduiesc eu acest fapt ? (=nu tăgăduiesc...); cum s-ar putea îndoi de dreptatea cauzei noastre? (= nu se poate îndoi...); n-am combătut noi la timp astfel de abateri? (=am combătut...)* etc.

Fapte ca cele invocate aici dovedesc că între diversele feluri de propoziții nu există deosebiri așa că de esențiale, încît să nu se producă puncte de

---

[1] Rus. *povestvovatel'nîe* (termen tradus uneori prin « narative », care nu merge însă în romînește).

[2] Rus. *pobudit'elnîe* (cuvînt cu cuvînt: « s t i m u l a t o a r e » sau « î n d e m n ă t o a r e »; unii spun, în romînește, « h o r t a t i v e », termeni, toți, improprii).

atingere între unele și altele. Nu e întîia oară cînd constatăm că un conținut se poate exprima în mai multe forme și că aceeași formă poare corespunde unor conținuturi diferite. Trebuie precizat numai că este vorba de simple nuanțe, care amintesc, în cadrul vocabularului, de sensurile multiple ale unuia și aceluiași cuvînt pe de o parte și de sinonime pe de alta: după cum un cuvînt, unic ca aspect formal (ca materie primă sonoră), poate avea mai multe înțelesuri (în realitate, un înțeles fundamental și mai multe variante sau nuanțe semantice) și, invers, două sau mai multe cuvinte diferite ca schelet fonetic pot avea un înțeles aproximativ identic, tot așa aici, în domeniul propoziției, apar « omonimii » (construcții unice cu înțelesuri multiple) și « sinonimii » (construcții diferite cu același înțeles). De altfel și morfologia oferă fapte similare, a căror explicație trebuie căutată, la fel ca pentru cele sintactice și cele lexicale, în natura dialectică a legăturii dintre limbă și gîndire.

§ 6. După forma[1] lor, propozițiile sînt afirmative (sau pozitive) și negative. Ceea ce spunem despre un obiect sau un fenomen oarecare poate fi afirmat sau negat: în primul caz atribuim subiectului conținutul predicatului (*tovarășul muncește*; *cartea aceasta este folositoare*; *pacea va învinge războiul* etc.); în cazul al doilea, nu recunoaștem subiectului acest conținut, i-l tăgăduim (*tovarășul nu muncește*; *cartea aceasta nu este folositoare*; *războiul nu va învinge pacea* etc.).

Logica vorbește de calitatea judecății, cînd ia în considerație acest aspect al ei, cel mai important dintre toate, dacă privim lucrurile din punctul de vedere al realității obiective, singurul care interesează direct logica. O acțiune o însușire etc. a unui obiect sau a unui fenomen există ori nu există în realitate. A treia eventualitate nu este posibilă, și de aceea judecățile, considerate sub acest raport, nu pot fi decît afirmative sau negative. Calității conținutului (=judecății) îi corespunde ca exprimare (=propoziția) forma în sensul dat aici acestui termen[2].

De aceea toate felurile propozițiilor, indiferent de conținutul (înțelesul sau modalitatea) lor, pot fi, în ce privește forma (cu acest înțeles, singurul propriu și just), afirmative sau negative. Am dat mai sus destule exemple de propoziții enunțiative, interogative etc., și pretutindeni ele au apărut sub amîndouă aceste aspecte formale, care diferă unul de altul prin absența, respectiv prezența, adverbului de negație *nu*. În mod obișnuit, o propoziție afirmativă devine negativă prin folosirea acestui adverb, după cum transformarea unei propoziții negative

---

[1] Dau acestui cuvînt sensul de « aspect (exterior). » Vezi și nota imediat următoare.

[2] Am folosit, impropriu, termenul « formă » și ceva mai înainte, cînd ne-am ocupat de felurile propozițiilor după înțeles sau, spus mai just, după modalitatea lor, adică după modul cum vorbitorul « vede » sau prezintă raportul dintre predicat și subiect. Aceasta, din cauză că ne-am deprins (și se vede că deocamdată nu putem renunța cu totul la deprindere) să vorbim despre formă chiar atunci cînd avem în vedere înțelesul. Gramatica tradițională întrebuințează termeni ca « formă interogativă » sau « formă exclamativă » a propoziției.

în afirmativă se face prin înlăturarea lui *nu*. Sînt și alte cuvinte (unele, adverbe, altele conjuncții) care servesc ca elemente de negare: *nici*, *niciodată*, *nicidecum* etc., dar ele apar (în limba literară totdeauna) numai ca întăritoare ale lui *nu*. Singur *nici* se mai întrebuințează (de fapt, se întrebuința în limba mai veche și în cea populară, din care unele construcții s-au transmis pînă în zilele noastre) fără *nu* lîngă el: *nici te mai îndoi despre asta* (Creangă); *nici că te poți înțelege cu omul acesta* etc.

Propozițiile negative sînt (după împărțirea pe care o fac unii gramatici) s u b i e c t i v e, cînd se neagă însuși conținutul predicatului: *tovarășul nu muncește; cartea aceasta nu este folositoare* etc., și o b i e c t i v e, în care se neagă subiectul sau unul dintre elementele însoțitoare ale predicatului: *nu el a descoperit greșeala; nu de ieri de-alaltăieri ne cunoaștem* (ultima propoziție poate avea și forma *nu ne cunoaștem de ieri de-alaltăieri*, fără să i se schimbe înțelesul). Adevărat negative sînt numai cele subiective, cum se poate ușor observa din exemplele date. Celelalte sînt, de fapt, afirmative, întrucît conținutul propriu-zis al predicatului este recunoscut ca existent realmente, numai că el nu reprezintă o însușire a subiectului (« greșeala a fost descoperită » de altcineva, nu de subiect dar descoperirea este o realitate), sau s-a produs în altă împrejurare decît cea așteptată (« ne cunoaștem », dar nu de curînd, ci de multă vreme).

M-am oprit asupra acestui fapt, nu pentru a înmulți felurile propozițiilor și, în consecință, denumirile respective, ci pentru a arăta că pot exista contradicții (mai mult aparente) între conținut și expresie chiar în ce privește forma propriu-zisă (afirmativă și negativă) a propozițiilor[1]. Și altminteri se poate ilustra această contradicție. Astfel numeroase propoziții exclamative pot avea formă afirmativă și formă negativă, fără ca înțelesul lor să se schimbe. De ex.: *Cîte i s-au întîmplat în viața lui lungă și grea!*, alături de *Cîte nu i s-au întîmplat în viața lui lungă și grea!* (amîndouă înseamnă că « i s-au întîmplat foarte multe lucruri în viață »: în primul caz vorbitorul « socotește » numai lucrurile, extrem de numeroase, cîte s-au întîmplat, în al doilea, pe cele, extrem de puține, care nu s-au întîmplat; altfel spus, lucrurile întîmplate sînt atît de multe, încît putem vorbi de ele ca și cum ar fi « toate », iar cele neîntîmplate atît de puține, încît le putem trece cu vederea, așa că în ambele ipoteze rezultatul este același). Sau: *Și unde nu ne trezim într-o bună dimineață plini ciucur de rîie căprească de la caprele Irinucăi!* (Creangă), propoziție exclamativă negativă, dar cu sens afirmativ (și încă puternic afirmativ), care devine ușor afirmativă ca formă (încetînd totuși de a mai fi exclamativă) prin lăsarea la o parte a negației și a adverbului relativ *unde*: *Și ne trezim într-o bună dimineață plini ciucur de rîie căprească de la caprele Irinucăi.*

---

[1] Situația propozițiilor negative obiective seamănă cu a celor interogative parțiale *(pleci astăzi?, rămîi aici?)*, pe care, de altfel, aceeași lingviști le și numesc obiective (spre a le deosebi de interogativele totale sau subiective, singurele cu adevărat interogative).

Altă contradicție (de astă dată slabă și de aceea mai puțin evidentă) avem la propozițiile enunțiative cu predicat nominal negativ (substantivul sau adjectivul respectiv este format cu ajutorul prefixului *ne-* sau *in-*: *cartea aceasta este nefolositoare; ațîțătorii la război sînt neoameni* etc. Aceste propoziții au formă afirmativă și înțeles oarecum negativ, întrucît predicatul exprimă o idee negativă. Ele pot fi înlocuite prin propoziții negative, mai mult ori mai puțin echivalente: *cartea aceasta nu este folositoare; ațîțătorii la război nu sînt oameni* [1].

Cap. II: Mijloacele principale de exprimate a raporturilor sintactice

Îmbinarea cuvintelor în propoziții și fraze se face pe baza raporturilor logice pe care le stabilește vorbitorul între diverse noțiuni. Acestor raporturi logice le corespund raporturi sintactice. Pentru exprimarea lor, limba romînă (și alte limbi, firește) dispune de diverse mijloace. Pe unele dintre ele le-am discutat, din fugă, și la «Morfologie», pentru motivul (arătat acolo și repetat aici) că între morfologie și sintaxă există o legătură indisolubilă: cuvintele își modifică forma în cursul vorbirii, fiindcă legătura sintactică dintre ele cere această modificare.

§ 1. Mijlocul cel mai des folosit pentru exprimarea raporturilor sintactice în limba noastră (ca și în toate limbile așa numite flexionare, cum sînt cele indoeuropene: romanice, slave, germanice etc.) este f l e x i u n e a. Prin flexiune înțelegem totalitatea schimbărilor suferite de un cuvînt în aspectul lui formal. Declinarea, de pildă, constituie flexiunea substantivului (și a celorlalte părți de vorbire asemănătoare cu el: adjectivul, numeralul, pronumele [2]), iar conjugarea, flexiunea verbului. Într-o frază ca aceasta: *Atunci deodată tuturor mesenilor pe loc li s-a stricat cheful, și au început a vorbi care ce știa și cum îl ducea capul* (Creangă), diversele substantive (*mesenilor*, *cheful*, *capul*), pronume (*tuturor*, *li*, *îi*), verbe (*s-a stricat*, *au început*, *știa*, *ducea*) apar nu cu forma pe care o au ele în dicționar [3] (substantivele și pronumele la nominativ singular, iar verbele la infinitiv), ci cu formele cerute de raporturile dintre noțiunile respective. Astfel (*tuturor*) *mesenilor* are formă de dativ, fiindcă exprimă raportul de obiect indirect existent între noțiunea «meseni» și acțiunea «a se strica». Verbele *au început*, *știa*, *ducea* stau la perfect (primul) și la imperfect (celelalte două), din cauză că acțiunile respective se săvîrșesc în trecut (una este terminată, celelalte durează). Totodată observăm că *au început* are formă de plural, pe cînd *știa* și *ducea* stau la singular: acțiunea celui dintîi este săvîrșită de mai

---

[1] Echivalența pare a fi aproape (poate chiar este) deplină în cazul al doilea și numai aproximativă în primul caz (o carte care nu-i folositoare poate fi dăunătoare, pe cînd o carte nefolositoare este pur și simplu inutilă, de prisos).

[2] Le-am putea spune «nume», fiindcă toate pot fi, în anumite împrejurări, substantive (adică echivalente ale substantivului).

[3] Unde se arată sensul lor pur lexical, nu și cel gramatical.

mulți oameni *(toți mesenii)*, pe cînd a celorlalte două de cîte unul singur *(fiecare)*. Pronumele *li* și *îi* de asemenea au alt aspect decît cele din dicționar: unul are formă de dativ, la fel cu subst. *mesenilor*, pe care îl înlocuiește (și în același timp îl «întărește»), pentru că îndeplinește funcțiunea sintactică de obiect indirect, celălalt are formă de acuzativ, din cauză că exprimă raportul de obiect direct (cerut de verbul tranzitiv *ducea)*.

O formă specială are substantivul (la fel diversele lui echivalente: adjectivul sau pronumele), cînd este articulat. *Mesenilor*, *cheful*, *capul* sînt prevăzute, în partea lor finală, nu cu o desinență propriu-zisă (cum ar fi, de pildă, *meseni*, care are desinența de plural *-i)*, ci cu articolul definit enclitic. Faptul se datorește tot unui raport sintactic: e vorba, în aceste cazuri, de niște noțiuni cunoscute de mai înainte vorbitorului *(mesenii* au fost deja amintiți, căci se povestește despre un ospăț la care participă numeroși invitați, iar *cheful* și *capul*, fără a exprima noțiuni pomenite anterior, evocă totuși noțiuni cunoscute de vorbitor, întrucît ele aparțin «mesenilor» în discuție: și «cheful» și «capul» sînt ale acestor oameni, despre care se povestește în pasajul respectiv). Datorită faptului că stă la sfîrșitul substantivului și s-a contopit cu acesta, alcătuind împreună cu el o unitate desăvîrșită (întocmai ca o desinență oarecare), articolul definit nu se deosebește prin nimic de o desinență și de aceea a început a fi simțit ca un morfem propriu-zis (ca un semn formal, care îndeplinește o funcțiune sintactică la fel cu orice desinență).

§ 2. Strîns legat de flexiune este alt mijloc de a exprima raporturile sintactice, și anume a c o r d u l[1]. Am arătat ceva mai sus că *au început* stă la plural, fiindcă acțiunea acestui verb este săvîrșită de mai mulți oameni *(mesenii)*, pe cînd *știa* și *ducea* au formă de singular, din cauză că un singur individ *(fiecare)* săvîrșește aceste acțiuni. S-a pus, deci, «de acord» forma verbului (predicat al propoziției) cu forma substantivului sau a pronumelui (subiectul propoziției). Intervine aici și alt raport sintactic. Autorii acțiunilor exprimate de verbele în discuție sînt oameni despre care se vorbește, adică, din punct de vedere gramatical, «persoana a III-a» (deosebită atît de persoana I, cît și de persoana a II-a). Urmarea acestui fapt este că verbele au căpătat forma persoanei a III-a *(au început*, *știa*, *ducea)*, iarăși potrivit regulii acordului dintre subiect (cel ce săvîrșește o acțiune) și predicat (expresia acțiunii înseși). Așadar, cele două părți principale ale propoziției se acordă în număr și persoană. Dacă predicatul este nominal (exprimat printr-un substantiv, adjectiv, pronume sau numeral și un verb copulativ), acordul capătă aspecte oarecum diferite. El se face, în număr și persoană, cu verbul copulativ *(a fi* sau un echivalent al lui), care leagă subiectul de numele predicativ, se face însă și cu substantivul, adjectivul

---

[1] Legătura stă în faptul că acordul se exprimă cu ajutorul flexiunii (şi numai aşa): fiind o categorie sintactică (corespunzătoare unei categorii logice, căreia logicienii îi spun i n e r e n ț ă), la fel cu obiectul direct, cu cel indirect etc., este firesc ca exprimarea lui să se facă în acelaşi mod (sau în unul dintre aceleaşi moduri) ca şi a altor categorii sintactice.

etc. care joacă rolul de nume predicativ în propoziție. Deoarece între verb și nume sau pronume există deosebiri mari (aceste cuvinte aparțin la categorii gramaticale diferite), acordul dintre subiect și numele predicativ se face în număr, gen și caz (acestea sînt modificările morfologice ale numelui și pronumelui): *tovarășul este utemist — tovarășii sînt utemiști; tovarășa este activă — tovarășele sînt active* etc. (Aceste exemple arată clar, de la prima vedere, acordul în gen și număr, dar ele exprimă și acordul în caz: substantivul *utemist* și adjectivul *activ* stau la nominativ, întocmai ca subiectul.) Acordul în gen intervine și atunci cînd predicatul verbal are formă pasivă: *muncitorii vrednici sînt premiați și evidențiați — muncitoarele vrednice sînt premiate și evidențiate*. Aceasta, din cauză că participiile, care intră în alcătuirea formelor conjugării pasive, sînt, din punct de vedere morfologic, adjective și se comportă, deci, întocmai ca adjectivele.

Acordul se face și între un atribut și substantivul lui. În fraza citată la începutul acestei discuții avem construcția *tuturor mesenilor*, formată dintr-un substantiv *(mesenilor)* și un atribut pronominal *(tuturor)*. Deoarece substantivul stă la dativul plural, atributul lui are aceeași formă de dativ plural, potrivit regulii acordului, care cere ca atributul adjectival (în sens larg, deci și pronominal, morfologic vorbind) să se acorde cu substantivul lui în număr, caz și gen[1]. Acordul atributului adjectival cu substantivul pe care-l determină este, de fapt, o simplă variantă a acordului dintre subiect și predicatul nominal exprimat printr-un adjectiv. Între *muncitorii sînt vrednici* și *muncitorii vrednici* nu există altă deosebire decît prezența, în prima construcție, și absența, în a doua, a verbului copulativ *a fi*. Această deosebire nu influențează însă cu nimic raportul sintactic dintre substantiv și adjectiv, indiferent de funcțiunile sintactice ale acestora (substantivul este subiect în prima construcție și poate fi obiect direct în a doua, iar adjectivul este predicat în prima, atribut în a doua)[2].

§ 3. Raporturile sintactice se pot exprima și cu ajutorul unor cuvinte speciale, al căror rost în vorbire este acesta: să «lege» una de alta diversele părți ale propoziției sau ale frazei, care se găsesc între ele în anumite raporturi. Este vorba, în primul rînd, de prepoziții și conjuncții, care, datorită faptului că au rolul (exclusiv) de a exprima raporturi sintactice (ceea ce explică situația lor specială, de a nu putea fi întrebuințate niciodată singure), poartă numele de c u v i n t e a j u t ă t o a r e (așa le spun lingviștii sovietici) sau u n e l t e (i n s t r u m e n t e) g r a m a t i c a l e.

P r e p o z i ț i i l e exprimă pe de o parte raportul sintactic dintre un atribut substantival sau infinitival și substantivul pe care acesta îl determină, iar pe de alta raportul dintre un obiect gramatical sau un complement circumstanțial

---

[1] Dacă în loc de dativ am avea nominativul sau acuzativul (cazuri la care *tot* își schimbă forma și după gen), ar apărea și acordul în gen: *toți mesenii* (alătúri de *toate mesenele*, dacă se zice sau se poate zice așa).

[2] Alte fapte cu privire la acest mijloc de a exprima raporturi sintactice vom afla în paragrafele speciale consacrate acordului dintre subiect și predicat, atribut și substantiv.

(redat printr-un substantiv sau printr-un echivalent al substantivului) și verbul respectiv (un verb apt de a avea obiect sau complement). De pildă: *membru de partid; lupta pentru pace; să ajutăm pe tovarăși; plec în oraș; Neculce și-a scris cronica spre sfîrșitul vieții sale* etc. Între funcțiunea unei prepoziții și aceea a unui morfem oarecare (desinență sau articol) nu există nici o deosebire. Unele dintre exemplele date pot fi înlocuite prin echivalentele (sinonimele) lor flexionare: *membru al partidului* (am pus genitivul articulat în locul substantivului cu prepoziție); *să ajutăm tovarășii* (substantivul articulat înlocuiește substantivul nearticulat precedat de prepoziția *pe)* etc. Ultimul exemplu este cu deosebire interesant, prin faptul că arată echivalența desăvîrșită a celor două mijloace de a exprima raportul sintactic de obiect direct (cu nume de ființe umane). Limba romînă contemporană (în primul rînd, cea vorbită, dar, sub influența acestei, și cea scrisă, chiar literară) manifestă, în momentul de față, cu multă tărie, tendința de a înlocui substantivul precedat de *pe* (cu funcțiune de obiect direct) prin substantivul articulat (fără *pe)*[1].

Un fenomen asemănător ne oferă obiectul indirect, care, atunci cînd se exprimă prin dativ, poate fi înlocuit, fără nici o modificare a înțelesului, printr-o construcție prepozițională (cu *la): dau nutreț vitelor* și *dau nutreț la vite; împart cărți copiilor — împart cărți la copii* etc. Formula cu prepoziție este preferată în vorbirea populară, care, potrivit psihologiei mai realiste, mai înclinate spre concret, a maselor, folosește exprimarea cu ajutorul prepoziției, mai concretă și oarecum « materială » (și aceasta, grație prepoziției, cuvînt care are și un înțeles lexical, nu ca o simplă desinență sau morfem). Această psihologie explică, în largă măsură, faptul că latina tîrzie a înlocuit, treptat, dativul « sintetic » (cu desinență) prin dativul « analitic » (substantivul precedat de *ad)* și că, drept urmare, limbile romanice apusene exprimă obiectul indirect și dativul în general prin substantivul precedat de prepoziția *a*[2].

Funcțiuni asemănătoare cu ale prepozițiilor îndeplinesc c o n j u n c ț i i l e, în sensul că și ele servesc ca un mijloc de exprimare a raporturilor sintactice. Conjuncțiile leagă două părți de propoziție omogene, care se găsesc una față de alta în raportul de coordonare (două subiecte, două predicate, două atribute substantivale în genitiv, două atribute adjectivale, două obiecte indirecte, două obiecte directe, două complemente circumstanțiale de loc sau de timp sau de cauză etc.), precum și două propoziții, tot coordonate. De ex.: *cărțile și caietele mele; nu e student, ci elev; om voinic, dar fricos; țările de democrație populară construiesc socialismul, iar cele imperialiste fabrică arme de distrugere a omenirii* etc. Conjuncțiile de felul celor invocate aici *(și, ci, dar, iar)* se numesc c o o r d o n a t o a r e, din cauza raportului de coordonare pe care-l exprimă. Există și

[1] Ori de cîte ori lucrul e posibil, și anume: 1. cînd obiectul direct este exprimat printr-un substantiv comun (*văd Gheorghe* în loc de *pe Gheorghe* nu se poate spune); 2. cînd substantivul nu are o determinare *(să ajutăm tovarășii noștri* este o construcție necorectă).

[2] Ceea ce am spus despre prepoziții este valabil și pentru locuțiunile prepoziționale: *de-a lungul, din cauza, în vederea* etc.

conjuncții (mult mai numeroase) s u b o r d o n a t o a r e. Acestea leagă numai propoziții (nu și membre ale propoziției), și adică, după cum arată numele, propoziții subordonate (de regentele sau supraordonatele lor). De pildă: *Muncesc, fiincă îmi place; obosește, cînd urcă trepte multe; deși lucrează de mult, nu-și cunoaște bine meseria; cum se luminează de ziuă, ne trezim* etc.[1]

Cele spuse despre conjuncții, precum și exemplele date arată că aceste cuvinte ajutătoare diferă mult de prepoziții. Mai întîi, ele exprimă, toate, raporturi existente între propoziții (ceea ce nu se întîmplă niciodată cu prepozițiile) și numai puține leagă părți ale propoziției, dar și acestea se deosebesc de prepoziții prin faptul că leagă părți omogene (și independente una de alta). Afară de asta, și drept consecință logică, construcțiile conjuncționale nu pot înlocui (ca cele prepoziționale) cuvinte prevăzute cu o desinență sau un morfem (și, evident, nici acestea nu pot lua locul unor construcții cu conjuncții). Conjuncțiile subordonatoare seamănă totuși cu prepozițiile din punctul de vedere al raportului existent între unitățile lingvistice pe care le leagă: și într-un caz și în celălalt aceste unități sînt dependente una de alta.

În cîteva dintre exemplele de mai sus am constatat prezența unor adverbe avînd funcțiunea de conjuncție (subordonatoare). Alături de adverbe, îndeplinesc un rol asemănător p r o n u m e l e r e l a t i v e (*cine*, *care* și *ce*): *am văzut cine a venit; să ținem angajamentele pe care ni le-am luat; nu-i greu de aflat ce s-a întîmplat* etc.

În sfîrșit, cuvinte «ajutătoare» sînt și v e r b e l e c o p u l a t i v e, care poartă acest nume tocmai din cauza funcțiunii lor asemănătoare cu cea aici în discuție. Verb copulativ prin excelență este *a fi*, care face legătura între subiect și predicat: *toți oamenii cinstiți sînt iubitori de pace* (sau *ai păcii*); *leneșul se face bolnav; studenții Facultății de Electrotehnică devin (ajung, ies) ingineri electricieni* etc. Astfel de verbe seamănă cu desinențele și cu morfemele în ce privește rolul lor sintactic. Situația se prezintă foarte clar și, deci, convingător la *a fi:* propoziția *oamenii cinstiți sînt iubitori de pace* este perfect echivalentă ca înțeles cu *oamenii cinstiți iubesc pacea.* În prima construcție avem copula *sînt* (un cuvînt propriu-zis), pe lîngă adjectivul verbal *iubitor*, în a doua apare o formă (predicativă) a verbului *a iubi*, prevăzută cu un morfem (*-esc*) care exprimă același raport sintactic ca *sînt* din prima propoziție: *sînt iubitori* este predicat, la fel cu *iubesc*, al subiectului *oamenii (cinstiți)*, și înseamnează exact același lucru ca *iubesc*, nu numai lexical vorbind (noțiunea «a iubi» există în ambele situații), ci și gramatical (avem și într-un caz și în celălalt indicativul prezent, persoana a III-a plural)[2].

---

[1] Din aceste exemple se vede că îndeplinesc funcțiune de conjuncție şi unele adverbe: (*cînd*, *cum*), cărora li se spune, în cazuri ca acestea, adverbe relative (căci exprimă «relații» = raporturi). Există şi locuțiuni conjuncționale: *de vreme ce*, *din cauză că*, *pentru motivul că* etc.

[2] Şi ca auxiliar propriu-zis, la formele conjugării pasive, *a fi* este echivalentul unui morfem, deşi în condiții diferite: *provocatorii de războaie vor fi pedepsiți* s-ar traduce în latineşte printr-o formă

Dar și la celelalte verbe putem vorbi de o funcțiune pur sintactică a lor, în sensul că, întocmai ca *a fi*, ele exprimă raportul dintre subiect și predicat: *prietenul meu iese (ajunge) doctor* diferă de *prietenul meu este doctor* numai prin faptul că însușirea de « doctor », atribuită subiectului sub forma unui predicat, nu există încă, ci se află « în devenire » (în dezvoltare). Dar această deosebire n-are caracter sintactic, ci unul lexical, din cauză că verbele *a ieși*, *a ajunge* etc. păstrează în astfel de construcții ceva (și încă mult) din înțelesul lor de verbe predicative, pe cînd *a fi* și l-a pierdut cu totul (datorită împrejurării că ni s-a transmis cu funcțiunea de « copulă » încă din latină). O dovadă, dacă ar mai fi necesară, în acest sens o constituie echivalența sintactică și, în bună parte, lexicală, între *prietenul meu iese doctor* și *prietenul meu va fi doctor*: propoziția a doua are copula *a fi* la viitor și prin aceasta se apropie mult, ca conținut lexical, de propoziția cu *a ieși*.

§ 4. Alt mijloc folosit în limba noastră pentru a exprima raporturi sintactice este p a r a t a x a sau j u x t a p u n e r e a, adică așezarea unul lîngă altul a cuvintelor care alcătuiesc o propoziție sau un simplu grup sintactic cu înțeles de sine stătător, sau așezarea una lîngă alta a propozițiilor unei fraze. Trebuie făcută o precizare, esențială pentru înțelegerea justă a acestui procedeu sintatic. Cuvintele și propozițiile vorbirii noastre « legate » (care constă din propoziții și fraze) se găsesc unele față de altele în tot felul de raporturi sintactice, cum rezultă din discuția de pînă aici și cum știm, de altfel, din propria noastră experiență. Aceste raporturi sînt exprimate, cum iarăși am văzut, prin desinențe, prin prepoziții, conjuncții etc. Destul de des se întîmplă însă ca două cuvinte, care alcătuiesc împreună o unitate sintactică, să nu-și modifice de loc forma lor « normală », așa cum apare ea în dicționar, adică să nu primească vreo desinență oarecare sau să se lege unul de altul printr-o prepoziție. Și totuși, între ele există un raport sintactic (altfel n-ar alcătui o unitate). Cum se exprimă într-un asemenea caz raportul sintactic dintre ele? Prin simpla lor așezare unul lîngă altul, adică prin parataxă (sau juxtapunere).

Astfel un adjectiv așezat în urma (sau înaintea) unui substantiv se găsește față de acesta în raportul de atribut: *tovarăș bun* (sau *bun tovarăș*), *întreprindere mare* (sau *mare întreprindere*) etc. Observăm că nici substantivele, nici adjectivele din aceste grupuri sintactice nu și-au schimbat forma pe care o au ele ca unități lexicale, ca elemente ale vocabularului, și totuși a intervenit între substantivul și adjectivul corespunzător din fiecare grup un raport sintactic (de atribut), pe care îl simte nu numai vorbitorul (acesta îl și exprimă), ci și ascultătorul. Simpla așezare a adjectivului lîngă substantiv este suficientă într-un astfel de caz pentru exprimarea raportului de atribut stabilit între ele[1].

« simplă » a verbului (*punientur*), aşa cum dativul romînesc *la copii* este echivalentul latinescului *pueris*. Auxiliare sînt şi *a avea* (la perf. compus) şi *a voi* (la viitor).

[1] Aici intervine un fapt material, din lumea înconjurătoare. (Totdeauna intervin asemenea fapte, dar în cazul de față situația se prezintă foarte clar şi, deci, uşor de înțeles.) Substantivul este numele

Parataxa, ca mijloc de exprimare a unui raport sintactic, apare și în alte condiții. Astfel două substantive așezate împreună, fără nici o modificare a formei lor, se găsesc sau se pot găsi, unul față de altul, prin acest simplu fapt, în raportul de atribut. De ex.: *meșter lăcătuș; muncitor constructor* (al socialismului); *savant naturalist* etc. Pretutindeni în aceste construcții, substantivul al doilea este atributul celui dintîi, și funcțiunea lui atributivă ne-o arată numai parataxa (așezarea unul lîngă altul a substantivelor[1]).

Foarte frecventă este parataxa, cu funcțiune sintactică, în cazul raportului dintre subiect și predicat. E vorba, firește, de predicatul nominal (căci cel verbal, fiind exprimat printr-un cuvînt prevăzut cu desinență și cu alte semne caracteristice, își îndeplinește rolul de predicat indiferent dacă stă lîngă subiect sau departe de el). Parataxa, ca mijloc de exprimare a raportului de predicat, constituie o particularitate prin excelență a vorbirii populare și, mai puțin, a celei familiare[2]. Îndeosebi proverbele, maximele și alte construcții cu conținut «filozofic» se disting prin această trăsătură caracteristică: *boala împăraților*,

---

unui obiect, adjectivul, numele unei însuşiri a obiectului. Obiectul există în realitatea materială cu toate însuşirile lui, care nu pot fi despărțite de el. Cu ajutorul simțurilor noastre constatăm existența obiectului şi a uneia (sau a mai multora) dintre însuşirile pe care le are. Constatarea o exprimăm folosind pur şi simplu numele obiectului şi pe acela al însuşirii unul lîngă altul (aşa cum obiectul şi însuşirea lui există realmente unul «lîngă», adică împreună cu alta), fără nici o modificare de ordin gramatical a cuvintelor (fără adăugarea vreunui element de legătură între ele). Vedem «tovarăşul», îi vedem şi calitatea de «bun» pe care o are (sau ne «amintim» de el şi de calitatea aceasta a lui, cunoscută nouă de mai înainte) şi spunem *tovarăş bun*, aşadar «numim» obiectul şi calitatea lui. Prin această operație am exprimat nu numai noțiunile în discuție («tovarăş» şi «bun»), ci şi raportul logic dintre ele (faptul, material, că una dintre cele două noțiuni aparține celeilalte).

[1] Trebuie arătat, ceea ce nu-i tocmai greu de observat, că în cazul de față intervine, în subsidiar, şi topica (alt mijloc de exprimare a raporturilor sintactice; v. ceva mai departe). *Lăcătuş, constructor, naturalist* sînt atribute nu numai prin faptul că stau lîngă alte substantive, ci şi prin aşezarea lor în urma acestora. Dacă am schimba ordinea, s-ar schimba şi funcțiunea sintactică a substantivelor în discuție, cum dovedeşte, de pildă, *naturalist savant* (în celelalte cazuri inversiunea nu-i posibilă). Dar nu totdeauna topica modifică raportul sintactic, şi în construcții ca *revoluționarul Bălcescu, poetul Eminescu* etc., primul substantiv continuă să fie atribut al celui de-al doilea şi în ipoteza că se aşează după acesta *(Bălcescu revoluționarul, Eminescu poetul)*. La *savant naturalist* avem o situație specială, din cauză că *savant* este şi substantiv şi adjectiv, şi tot aşa poate îndeplini ambele roluri chiar *naturalist: savant naturalist* însemnează şi «om de ştiință specializat în ştiințele naturii», dar şi «specialist în ştiințele naturii care ştie multe lucruri», *naturalist savant* are numai cel de-al doilea înțeles al primei construcții, Şi *revoluționar* este, în aceeaşi vreme, substantiv şi adjectiv (cf. *luptător revoluționar, poet revoluționar* etc.), iar dacă totuşi în formula *Bălcescu revoluționarul* el este atribut (substantival, adică apoziție) şi atunci cînd spunem *revoluționarul Bălcescu*, faptul se datoreşte numelui propriu *(Bălcescu)*, care nu poate fi atribut niciodată (el nu exprimă o noțiune aptă să aparțină cuiva). *Savant naturalist* şi, mai ales, *meşter lăcătuş* sînt un fel de substantive compuse, ceea ce face ca situația lor să fie cu totul specială.

[2] Limba literară a operelor cu conținut artistic foloseşte acest mijloc totdeauna cu scopuri stilistice, fie pentru a caracteriza personajele, fie pentru a da expresivitate povestirii înseşi (vorbirii «directe», propriu-zise, a autorului). Parataxa apare şi atunci cînd se descrie o scenă, un peisaj etc., ale căror elemente alcătuitoare coexistă şi par a fi separate unul de altul (mai exact spus, independente unul de altul).

sănătatea noastră (spune țăranul muncitor prin gura lui Creangă); *vorba multă, sărăcia omului; foamea, cel mai bun bucătar; lenea, cocoană mare* etc. În toate aceste construcții, partea finală este predicatul părții inițiale, și faptul se datorește parataxei, ajutată, uneori, de topică[1]. Nu-i greu de observat că la astfel de formule s-a ajuns (și se ajunge, căci ele pot lua naștere mereu) prin lăsarea la o parte a verbului copulativ *a fi: boala împăraților este sănătatea noastră; vorba multă este sărăcia omului* etc. Relevez acest amănunt, pentru că el arată echivalența sintactică dintre copulă (cuvînt ajutător, cu valoare de morfem) și parataxă: partea a doua a construcțiilor citate este predicatul părții întîi și atunci cînd apare copula și atunci cînd aceasta lipsește[2].

Exemplele date prezintă interes și din alt punct de vedere. În *boala împăraților, sănătatea noastră*, partea a doua ar putea fi interpretată și ca atribut substantival, adică apoziție. Intre această construcție și *Bălcescu revoluționarul*, de pildă, nu există nici o deosebire de natură sintactică (mai exact spus, de raport sintactic, corespunzător unui raport logic): în amîndouă «atribuim» subiectului *(boala împăraților; Bălcescu)* o «însușire», un semn particular, caracteristic *(sănătatea noastră; revoluționarul)*. De aceea putem spune nu numai ca mai sus, ci și *boala împăraților este sănătatea noastră; Bălcescu a fost revoluționar(ul anului 1848)*, așadar cu verbul copulativ *a fi*. Formal, construcțiile noastre se deosebesc sub aspectul lor ultim («completate» cu ajutorul copulei), dar nu din cauză că în una verbul apare la prezent, iar în cealaltă la perfect (putem spune, tot așa de bine, și *Bălcescu este revoluționar...)*, ci pentru că în construcția a doua a trebuit să introducem o modificare în forma însăși a predicatului *(revoluționarul* din *Bălcescu revoluționarul* a devenit *revoluționar*, nearticulat, sau, păstrînd articolul, a avut nevoie de un determinant: *revoluționarul anului 1848*, atunci cînd am transformat construcția fără copulă în construcție cu copulă). Construcția *boala împăraților, sănătatea noastră* n-a suferit nici o modificare de ordin formal în urma introducerii lui *este* (afară, bineînțeles, de apariția însăși a acestui cuvînt ajutător). Această deosebire de tratament formal corespunde, cum nici nu-i posibil altfel, unei deosebiri de conținut. În *Bălcescu revoluționarul*, al doilea substantiv este atribut (= apoziție), și rămîne atribut chiar atunci cînd îl așezăm înaintea celuilalt. Dacă vrem să-l transformăm în predicat, trebuie să-i modificăm forma, cum am văzut chiar acum. Aceasta însemnează și o modificare a conținutului. *Bălcescu revoluționarul* implică cunoașterea prealabilă a faptului că Bălcescu a fost revoluționar (nu interesează dacă cunoașterea s-a produs direct sau indirect), pe cînd *Bălcescu a fost* (sau *este*) *revoluționar* exprimă rezultatul

[1] Este cazul primei construcții, în care, dacă schimbăm ordinea *(sănătatea noastră, boala împăraților)*, se schimbă și raportul sintactic dintre cele două părți alcătuitoare ale ei (predicat este totdeauna cea așezată la sfîrșit).

[2] În prima ipoteză, raportul de predicat este exprimat prin copulă, în a doua, prin parataxă. Asezarea predicatului după subiect, care am spus că contează uneori, intervine în ambele ipoteze, așa că singurul element formal deosebitor este prezența, respectiv absența copulei.

unei constatări făcute de vorbitor și care se presupune a fi necunoscută ascultătorului (de aceea i se comunică acestuia). Altfel spus, *Bălcescu revoluționarul* nu exprimă o judecată, un act de cunoaștere propriu-zisă [1] și, prin urmare, *revoluționarul* nu este (nici nu poate fi sub această formă) un predicat. Numai *Bălcescu a fost* (sau *este) revoluționar* corespunde lingvistic unei judecăți autentice şi alcătuiește astfel o propoziție cu *revoluționar* ca predicat [2].

Boala împăraților, sănătatea noastră are o situație cu totul diferită. Aici partea a doua a construcției este predicat, și numai predicat, indiferent dacă ea se leagă de prima parte prin simplă juxtapunere (ajutată de topică) sau prin copula *a fi (boala împăraților este sănătatea noastră)*. Aceasta dovedește că construcția în discuție este și rămîne în toate împrejurările expresia unei judecăți, a unui act de cunoaștere autentic. Faptul că noi cei de astăzi numai ne însușim constatarea făcută de alții înaintea noastră nu schimbă cu nimic situația: acceptînd adevărul conținut în această sentință, înseamnează că l-am verificat noi înșine, ca și cum am fi constatat prin mijloacele noastre proprii că lucrurile se prezintă astfel. Prin urmare, conținutul formulat în maxima aceasta constituie o judecată în toate împrejurările și pentru toți cei ce cred în adevărul pe care ea îl exprimă. De aceea afirmația făcută mai sus, că partea a doua din *boala împăraților, sănătatea noastră* ar putea fi interpretată și ca atribut, nu este valabilă, după cum nu-i valabilă nici continuarea ei, că între această construcție și *Bălcescu revoluționarul* n-ar exista nici o deosebire sintactică (sau de raport sintactic). Discuția imediat precedentă a dovedit că o deosebire există, și ea se datorește deosebirii de raport logic dintre cele două « obiecte » (părți) ale construcției: acest raport este de « echivalență » *(boala împăraților = sănătatea noastră)*, pe cînd în *Bălcescu revoluționarul* avem un raport de « însușire », de « semn caracteristic » [3].

Juxtapunerea (sau parataxa) servește ca mijloc de exprimare a raporturilor sintactice și în cazul frazei. Două propoziții se pot lega una de alta și prin conjuncții, ceea ce se întîmplă în mod obișnuit, dar și prin simpla așezare a uneia lîngă cealaltă. Altfel spus, conjuncția care trebuie să exprime raportul dintre două propoziții poate lipsi, fără ca înțelesul frazei să se schimbe. Situația seamănă foarte bine cu aceea constatată la propozițiile al căror predicat nominal se poate lega de subiect fie cu ajutorul verbului copulativ, fie prin punerea lui alături de subiect (cum am văzut în exemplele date aici mai sus). Felul

---

[1] Vezi discuția privitoare la judecată (cap. I).

[2] Situația se prezintă la fel în construcția *Bălcescu a fost* (sau *este) revoluționarul anului 1848*, cu deosebirea că actul de cunoaștere (= judecata) are de obiect un amănunt, un semn particular al calității de revoluționar. Prin « predicat » trebuie să înțelegem, în discuția de față, « nume predicativ ». Dacă n-am întrebuințat această ultimă expresie, faptul se datoreşte necesității de a compara « atributul » (= apoziția) cu « predicatul » (= numele predicativ) şi de a le opune unul altuia.

[3] Numai în sensul că şi prin una şi prin cealaltă « atribuim » unui obiect alt obiect se poate vorbi de o asemănare între ele. Dar « atribuirea » se face diferit, fiindcă şi situația reală (« materială ») diferă de la una la alta.

conjuncțiilor, adică, de fapt, felul raportului dintre propoziții (de coordonare sau de subordonare) nu interesează. Juxtapunerea poate apărea ca procedeu sintactic atît în locul conjuncțiilor coordonatoare, cît și în locul conjuncțiilor subordonatoare. Exemple: *scumpul mai mult păgubește*, *leneșul mai mult aleargă*; *țara piere*, *baba se piaptănă*; *ai carte*, *ai parte*; *Dascălul nu ne mai primea în școală*, *Irinuca nu ne putea vindeca*, *pe bunicul n-avea cine-l înștiința*, *merindele erau pe sfîrșite*, *rău de noi* (Creangă).

Cu excepția exemplului al treilea, în toate celelalte juxtapunerea exprimă un raport de coordonare între propozițiile respective (care sînt, deci, independente una de alta, adică principale). În primele două, locul parataxei l-ar lua conjuncția *iar* (eventual *și*, dar cu înțelesul de « iar », căci există o ușoară opoziție între conținutul celor două propoziții): *scumpul mai mult păgubește*, *iar (și) leneșul mai mult aleargă*; *țara piere*, *iar (și) baba se piaptănă*.

În pasajul citat din Creangă, parataxa are același rol de a exprima raportul de coordonare dintre propoziții, numai că situația diferă: propozițiile respective alcătuiesc o « suită », sau un « șir », adică un fel de enumerare (ca atunci cînd avem mai multe subiecte sau mai multe obiecte directe etc., care urmează unele după altele, fără a fi legate între ele printr-o conjuncție — în cazul de față *și*). De aceea nu le putem lega (cum nu putem lega nici mai multe membre omogene ale propoziției) prin *și* (cu atît mai puțin prin altă conjuncție)[1]. Și tot de aceea (în cazul de față, cînd avem propoziții principale) le putem rosti separat, ca și cum fiecare ar alcătui (și, de fapt, alcătuiește) o unitate sintactică aparte în sens strict. (În această ipoteză, pauzele dintre ele ar fi și mai lungi, ar exista și deosebiri de ton, care ar coborî în loc să urce, iar semnul pus între ele, la redarea lor în scris, ar fi punctul: *Dascălul nu ne mai primea în școală. Irinuca nu ne putea vindeca. Pe bunicul n-avea cine-l înștiința*... etc.) În ce privește partea finală a citatului (*rău de noi*), poate fi discuție asupra raportului în care se găsește ea față de restul frazei. Formal *rău de noi* este o propoziție eliptică (îi lipsește copula). Dar acest amănunt nu contează; interesează numai natura raportului sintactic. S-ar crede, la prima vedere, că *rău de noi* este pur și simplu o continuare a celor spuse mai înainte, așadar un membru (ultimul) al enumerării. În realitate, acest grup sintactic trebuie socotit ca o propoziție conclusivă (tot principală, ca și celelalte), căci exprimă o concluzie, un fel de rezumat al constatărilor, numeroase și serioase, făcute anterior. Conjuncția (sau cuvîntul de legătură) care ar putea lua locul parataxei este *deci* (eventual un sinonim al acestuia: *așadar*, *prin urmare* etc.). În plus, date fiind împrejurările materiale, această propoziție se rostește cu un ușor ton exclamativ (de fapt, cu accent mai puternic pe *rău*), semn că participă și afectul (emoția) povestitorului, nu numai intelectul. Faptul că poate fi discuție cu privire la natura

---

[1] Afară de ultimele două. Nu le putem lega, întrucît prezența conjuncției nu s-ar justifica prin nimic.

raportului dintre ultima propoziție și restul frazei dovedește că juxtapunerea este un mijloc mai puțin precis decît conjuncția (sau alt cuvînt de legătură). De aceea limba literară (în special a operelor științifice în sens larg, deci și ideologice, politice etc.) nu recurge la juxtapunere, care și într-un caz ca acesta constituie o particularitate tot a limbii vorbite (mai ales a celei populare și familiare)[1].

Printre exemplele date ceva mai înainte se află unul de parataxă ca expresie a raportului de subordonare: *ai carte*, *ai parte* nu este echivalentul unui (neposibil) *ai carte și ai parte* (eventual... *iar*...,...*sau*... etc.), ci al lui *dacă ai carte*, *ai parte*[2]. Urmează, deci, că sfera de folosire a juxtapunerii este mai largă decît a conjuncțiilor: acestea sînt ori coordonatoare ori subordonatoare (și, în mod obișnuit, nu se pot înlocui unele prin altele nici chiar în cadrul aceleași categorii, cu atît mai puțin de la o categorie la alta), pe cînd juxtapunerea, după cum am văzut, poate exprima, în frază, atît raportul de coordonare, cît și pe cel de subordonare.

Din unele amănunte în legătură cu parataxa ca mijloc de exprimare a raporturilor sintactice rezultă că un rol asemănător poate juca și t o p i c a (sau ordinea cuvintelor)[3]. Am văzut, de pildă, că în construcția *boala împăraților*, *sănătatea noastră*, partea a doua *(sănătatea noastră)* este predicat, și raportul de predicat îl exprimă așezarea ei după partea întîi (care este subiect). Am dat acest exemplu la parataxă, fiindcă am pornit de la înlocuirea cuvîntului special de legătură între subiect și predicat (copula *a fi)* prin juxtapunere, dar am precizat că intervine și topica, întrucît, dacă începem construcția cu *sănătatea noastră*, acest grup de cuvinte încetează de a mai fi predicat (devine subiect). Situația rămîne aceeași și în cazul cînd apare copula, ceea ce dovedește că topica intervine, ca element sintactic, independent de prezența sau absența elementului formal de legătură dintre subiect și predicat (e vorba, cum știm deja, de predicatul nominal).

În general vorbind, ordinea cuvintelor în propoziție (și a propozițiilor în frază) apare rar ca mijloc de exprimare a raporturilor sintactice. Adjectivul care însoțește un substantiv este totdeauna atribut, fie că stă după substantiv (aceasta este regula în limba noastră), fie că stă înaintea substantivului: *tovarăș vrednic* și *vrednic tovarăș; oameni cinstiți* și *cinstiți oameni*[4] etc.

---

[1] În limba operelor artistice ea este întrebuințată cu scopuri stilistice (vezi aici mai sus).

[2] Ori, mai puțin potrivit: *cînd ai carte*, *ai parte (cînd* ar fi aici tot condițional sau cauzal, ca și *dacă*, nu temporal). Se știe că formula în discuție are origine și, deci, semnificație juridică: « cine are carte (= act doveditor al drepturilor de proprietate, moștenire etc.) are parte (= poate dobîndi o parte — partea care i se cuvine — din pămîntul sau averea puse în discuție) ».

[3] Există limbi, ca chineza, de pildă, în care funcțiunea sintactică a cuvintelor se exprimă numai prin poziția lor în frază (și, concomitent, prin intonație). Astfel de limbi se numesc i z o l a n t e.

[4] Se schimbă numai « aprecierea subiectivă » a însușirii: *vrednic tovarăș* arată că pe vorbitor îl « impresionează » puternic vrednicia tovarășului, și de aceea începe construcția cu adjectivul (cu cuvîntul care exprimă însușirea deosebită a obiectului în discuție, « noutatea » lui). *Cinstiți oameni*

Tot așa apoziția își păstrează funcțiunea sintactică, indiferent de locul ei față de substantivul pe care-l determină: *Bălcescu revoluționarul* și *revoluționarul Bălcescu; poetul Eminescu* și *Eminescu poetul* etc.[1] Și mai clară, dacă se poate, este situația atributului substantival în genitiv (*construirea socialismului* și *a socialismului construire* — a doua formulă poate apărea într-o operă versificată) și a tuturor determinantelor verbului (obiecte directe și indirecte, complemente circumstanțiale): *ascult muzică* și *muzică ascult; să ajutăm tovarășilor la scris* și *tovarășilor să le ajutăm...; mergea pe stradă* și *pe stradă mergea* etc. La fel de clar se prezintă lucrurile în cazul frazei, dacă între propozițiile ei alcătuitoare există elemente de legătură (conjuncții, adverbe sau pronume relative): *nu poate munci, fiindcă e obosit* și *fiindcă e obosit, nu poate munci; stau degeaba, cînd n-am ce face* și *cînd n-am ce face, stau degeaba; nu știe ce s-a întîmplat* și *ce s-a întîmplat, nu știe.*

Astfel de exemple posedă un element comun, foarte important pentru discuția noastră, și anume: pretutindeni raporturile sintactice sînt exprimate fie prin desinențe sau morfeme, fie prin cuvinte ajutătoare (conjuncții, eventual, în cazul propoziției, prepoziții). Datorită acestor semne distinctive, raporturile sintactice respective sînt exprimate în chip lămurit, și topica nu poate influența, nici «în plus», nici «în minus» asupra lor. Urmează de aici că ordinea cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază poate exprima raporturi sintactice numai atunci cînd raporturile sintactice nu sînt exprimate prin alte mijloace [2].

La exemplul, repetat de mai multe ori, *boala împăraților, sănătatea noastră* se pot adăuga altele, toate privitoare la obiectul direct[3]: *copiii iubesc părinții; cîinele atacă lupul* etc. În astfel de construcții avem cîte două substantive, dintre care unul e subiect, celălalt obiect direct pe lîngă predicatul propoziției. Deoarece forma celor două substantive este identică, singurul mijloc de exprimare a raporturilor sintactice, adică a funcțiunii pe care îl îndeplinește fiecare în propoziție, este topica: substantivul pus înaintea predicatului are funcțiunea de subiect, cel pus în urmă, funcțiunea de obiect direct. Dacă schimbăm ordinea (*părinții iubesc copiii; lupul atacă cîinele*), schimbăm și funcțiunile celor două substantive (fostul subiect devine obiect, și invers).

---

nu se spune (numai într-o construcție exclamativă ne putem exprima așa), se spune, în schimb, *cinstiți oaspeți*, cu o nuanță semantică deosebită a adjectivului *cinstit*. Aceste exemple arată că topica este mai mult un mijloc stilistic (de variație a expresiei, de nuanțare semantică a cuvintelor) și mai puțin (mult mai puțin) un mijloc sintactic propriu-zis.

[1] O ușoară deosebire de înțeles putem constata și aici (vezi nota precedentă), dar nu-i vorba de înțelesul sintactic (adică raport sintactic), ci de înțeles propriu-zis lexical.

[2] Aceasta, teoretic și, probabil, chiar de fapt (dacă nu totdeauna, cel puțin în marea majoritate a cazurilor). Obișnuit topica (adică modificarea ei) are valoare stilistică. Vezi mai departe, paragraful consacrat ordinii cuvintelor în frază.

[3] Datorită faptului că substantivul romînesc are aceeași formă ca subiect (la nominativ) și ca obiect direct (la acuzativ).

Parataxei (sau juxtapunerii), de care ne-am ocupat mai sus, i se opune j o n c ţ i u n e a (sau î n l ă n ţ u i r e a, cum i s-ar mai putea spune). Prin joncţiune înţelegem legarea elementelor alcătuitoare ale unei propoziţii sau fraze cu ajutorul unor cuvinte speciale, care sînt, cum ştim (şi cum am putut vedea chiar din discuţia precedentă) prepoziţiile, conjuncţiile, pronumele relative şi adverbele relative [1]. Deosebirea dintre joncţiune şi parataxă constă, aşadar, în faptul că prima implică prezenţa unor elemente lingvistice propriu-zise (cuvinte ajutătoare sau unelte gramaticale) între membrele unei construcţii, ale unei propoziţii sau fraze, pe cînd parataxa presupune absenţa lor. Mai important este însă altceva, şi anume: în cazul joncţiunii, raporturile sintactice sînt exprimate prin cuvintele de legătură amintite, iar în cazul parataxei prin simpla alăturare a părţilor propoziţiei, frazei etc. Aceasta însemnează că numai parataxa este un mijloc de exprimare a raporturilor sintactice, nu şi joncţiunea, la care, repet, raporturile de atribut, de complement, de coordonare sau subordonare etc. sînt exprimate prin cuvinte speciale. Parataxa are această situaţie specială, oarecum privilegiată, aş zice nu atît prin ea însăşi (dovadă joncţiunea, care, singură, nu este un mijloc de exprimare a raporturilor sintactice), ci prin opoziţie cu joncţiunea, mai exact şi mai precis spus, absenţa cuvintelor de legătură în cazul parataxei se opune prezenţei lor în cazul joncţiunii, şi această opoziţie dă parataxei valoare sintactică [2].

Prin urmare, joncţiunea nu trebuie considerată în ea însăşi ca un mijloc de exprimare a raporturilor sintactice. În măsura în care putem vorbi despre ea (şi vorbim, dovadă discuţia noastră!) în cadrul problemei din capitolul de faţă, trebuie să ne raportăm nu la joncţiunea considerată ca atare, adică la faptul că membrele unei propoziţii sau fraze se « leagă » între ele prin cuvinte speciale, ci la aceste cuvinte înseşi, de care, de altfel, ne-am ocupat aici mai sus, unde am arătat rolul sintactic al prepoziţiilor şi conjuncţiilor, al pronumelor relative etc.

§ 5. Raporturile sintactice se pot exprima şi prin i n t o n a ţ i e, prin felul cum « intonăm » spusele noastre, cum facem (bineînţeles, fără o intenţie specială) să varieze « tonul » în cursul vorbirii. Se ştie că propoziţiile interogative şi cele exclamative, de pildă, au o intonaţie deosebită de a propoziţiilor enunţiative. Faptul se datoreşte conţinutului, ca totdeauna în domeniul limbii. Diversele feluri de propoziţii au un conţinut diferit, chiar atunci cînd sînt alcătuite din cuvinte identice: sensul strict lexical este acelaşi, căci cuvintele respective

[1] Putem adăuga şi unele specii ale articolului, care (de pildă *al*, *a* etc. şi *cel*, *cea* etc.), în anumite condiţii sintactice, sînt adevărate cuvinte « ajutătoare » (la fel cu cele arătate în text).

[2] Ştim de la morfologie, de pildă, că absenţa desinenţei constituie un semn tot aşa de distinctiv pentru o formă gramaticală ca şi prezenţa desinenţei, tocmai prin opoziţia dintre desinenţa « zero » (cum se spune adesea) şi o desinenţă oarecare. De pildă: *cînt* (pers. I sing.) n-are nici o desinenţă şi prin aceasta se deosebeşte de *cîntă* sau *cîntăm* tot cît de clar cum se deosebesc aceste două forme una de alta prin desinenţele lor diferite.

înseamnă același lucru, ba și sensul sintactic (mă refer la raporturile sintactice dintre ele) este identic [1], din moment ce aceleași cuvinte se «leagă» sintactic în același fel, și totuși propoziția enunțiativă exprimă o constatare (un act de cunoaștere propriu-zisă), cea exclamativă adaugă la constatare o nuanță subiectivă (de ordin emoțional), iar cea interogativă arată intenția vorbitorului de a se informa despre raportul dintre două obiecte sau fenomene.

Să luăm un exemplu simplu pentru înțelegerea mai ușoară a problemei. Propoziția *ți-ai îndeplinit angajamentul* este enunțiativă, atunci cînd vorbitorul face constatarea că între obiectul exprimat prin «persoana a II-a» și acțiunea exprimată prin verbul «a îndeplini» (angajamentul) există raportul de subiect la predicat și comunică această constatare (= judecată) ca un act de cunoaștere. Dacă constatarea în discuție surprinde într-un fel oarecare pe vorbitor (îl «emoționează», plăcut sau, poate, neplăcut), propoziția noastră, păstrînd neschimbate cuvintele și raportul sintactic dintre subiect și predicat, va exprima aceeași constatare, dar va avea în plus o nuanță afectivă (de «mirare»), care lipsește propoziției enunțiative. În sfîrșit, presupunînd că vorbitorul nu știe și, deci, vrea să afle dacă interlocutorul său și-a îndeplinit angajamentul, aceeași propoziție (adică aceleași cuvinte, legate în același fel ca mai înainte) va deveni interogativă. Așadar, trei feluri de propoziții după înțelesul lor «modal» (după modalitate, cum am spus în cap. I), alcătuite însă din cuvinte identice legate unul de altul prin același raport sintactic.

Cum deosebim atunci aceste trei propoziții aparent identice? Cum poate vorbitorul să arate ascultătorului că odată enunță o constatare (un adevăr), a doua oară se «miră» de constatarea făcută, iar a treia oară vrea să afle dacă s-a săvîrșit ori nu acțiunea în discuție? Recurge la mijlocul de care ne ocupăm aici: intonația, rostind propoziția noastră, după împrejurări, cînd cu o «intonație», cînd cu alta. («Recurge» e un fel de a spune: intonația se impune de la sine, pe baza situației reale, obiective, care se reflectă în mintea vorbitorului și-i dictează modalitatea propoziției, deci și intonația corespunzătoare.)

Intonație înseamnă tonul cu care se rostește o propoziție (sau o frază, eventual și un grup de cuvinte care nu formează o propoziție, ba chiar și cuvinte izolate, cînd au un înțeles sintactic «deplin»), iar ideea de ton implică o variație a «înălțimii» accentului. La «Fonetică», p. 153 am văzut că există un accent de intensitate (sau dinamic sau expirator), care constă în rostirea unei silabe din cuvînt sau a unui cuvînt din propoziție cu o forță mai mare, și accent muzical, care se manifestă printr-o ridicare a tonului, prin rostirea unităților vorbirii cu un ton mai înalt (sau mai «sus»). În cazul de față, accentul muzical (= tonul sau intonația) diferă de la un fel de propoziție la alta din cele amintite mai sus. Diferă nu atît accentul însuși (în sensul că el ar fi totdeauna mai înalt într-o propoziție și mai puțin înalt în alte propoziții), cît variația

[1] Substantiv — atribut, verb — obiect sau complement etc.

lui: tonul nu se menține la aceeași înălțime în una și aceeași propoziție, ci variază, trece de la o înălțime mai mică la una mai mare, de la una mai mare la una mai mică (și această variație o numesc cu intonație).

Să vedem cum se prezintă intonația în cele trei tipuri principale de propoziții. (Ne bazăm, firește, pe vorbirea reală, așa cum o practicăm noi înșine, cînd ne comunicăm reciproc ideile și sentimentele.) În propoziția enunțiativă, tonul este la început coborît, apoi urcă treptat pînă către mijlocul ei, pentru ca după aceea să coboare, iarăși treptat, spre a reveni la punctul de plecare. Exemplul dat mai sus: *ți-ai îndeplinit angajamentul* are, aproximativ, forma aceasta ⌒ a tonalității, cînd propoziția este enunțiativă. Dacă sîntem « mirați » făcînd constatarea în discuție, tonalitatea propoziției *(ți-ai îndeplinit angajamentul!)* este alta, și anume începe cu un ton destul de înalt, care se ridică imediat pînă la un maximum, de scurtă durată, și apoi coboară mereu, pînă la sfîrșitul propoziției [1]. Forma intonației ar fi ⌒. În fine, cînd întrebăm *(ți-ai îndeplinit angajamentul?)*, începem cu un ton coborît și urcăm treptat, pînă la sfîrșitul propoziției, unde înălțimea atinge punctul culminant: /.

Exemplele discutate pînă aici au fost anume alese (același « text », prezentat în trei moduri sau « modalități » diferite), pentru a se înțelege ușor ce înseamnează intonația și cum intervine ea în rostirea celor trei feluri de propoziție. Dar propozițiile exclamative și cele interogative n-au totdeauna o « structură » (adică o construcție) asemănătoare cu a celor enunțiative. De obicei ele (mai ales interogativele) încep cu un cuvînt care arată oarecum el însuși că-i vorba de o propoziție exclamativă sau interogativă, și anume un adverb *(cum, cît, cînd, unde)*, un pronume *(cine, care, ce)* etc. (Propozițiile exclamative au și altă construcție, asemănătoare cu a celor enunțiative, dar cu altă topică, de obicei inversată. Tot așa interogativele, care încep adesea cu predicatul.) Intonația propozițiilor exclamative de acest fel este aceeași ca la exclamativele de tipul *ți-ai îndeplinit angajamentul!* De ex.: *Cît de mult ai slăbit în ultima vreme!; Cu ce avînt se muncește la construirea socialismului în țara noastră!; Cum m-aș mai urca pe munte!; Frumoși trandafiri aveți în grădină!* În ce privește interogativele, trebuie să deosebim pe cele care încep cu un pronume sau cu un adverb interogativ de cele care încep cu predicatul. Numai ultimele au aceeași intonație ca interogativa dată drept exemplu mai sus *(ți-ai îndeplinit angajamentul?)*. Celelalte seamănă cu exclamativele, căci tonul cel mai înalt cade pe cuvîntul interogativ (pronumele sau adverbul interogativ). De pildă: *Cine se îndoiește*

---

[1] Aceasta însemnează că partea finală a propoziției exclamative este identică, în ce privește intonația, cu a celei enunțiative. Dată fiind marea asemănare dintre judecățile exprimate prin aceste două feluri de propoziție (v. cele spuse în cap. I, după P.S. Popov), constatarea nu surprinde. Observațiile privitoare la propoziția exclamativă sînt valabile, în general, și pentru propozițiile imperative și optative, simple variante ale celei exclamative. Trebuie să mai adaug că nuanțele afective exprimate de propozițiile exclamative sînt numeroase și destul de diferite una de alta, ceea ce însemnează că și intonația diferă de la caz la caz.

de acest adevăr?; Unde ți-ai petrecut concediul vara asta?; Cum s-a întîmplat nenorocirea?

Trebuie arătat apoi, ceea ce, de altfel, se înțelege de la sine, că intonația este un mijloc de exprimare a raporturilor sintactice (în cazul nostru, felul propozițiilor după modalitatea lor) în orice împrejurare. Intonația este doar «dictată», cum am văzut, de conținutul propoziției, de felul în care vorbitorul prezintă raportul dintre subiect și predicat (ca un act de cunoaștere propriu-zisă, în cazul propoziției enunțiative, ca o constatare «colorată» de afect, în cazul celei exclamative, sau ca o întrebare, în cazul celei interogative).

§ 6. Ar mai fi de amintit p a u z a, întreruperea curentului de aer în cursul vorbirii. Pauzele sînt foarte numeroase și, cele mai multe, imperceptibile. Ele apar pe de o parte ca un rezultat inevitabil al respirației, pe de alta ca un produs al combinării cuvintelor în grupuri sintactice, propoziții și fraze. Cele dintîi n-au nici o valoare lingvistică și, de obicei, nu sînt percepute (este, de pildă, cazul pauzelor dintre silabele unui cuvînt și dintre cuvintele unui grup sintactic). Celelalte sînt provocate de înțeles, de modul cum se îmbină cuvintele între ele pentru a forma unități sintactice de toate felurile, și servesc la marcarea existenței acestor unități. Durata pauzelor variază după conținutul grupului de cuvinte, după importanța lui în propoziție sau frază și după raportul de dependență mai mare sau mai mică dintre grupurile de cuvinte. Pauza cea mai mare se face la sfîrșitul unui grup cu înțeles «deplin»: frază, propoziție independentă și întrebuințată singură (fără alte propoziții pe lîngă ea) și sintagmă (în sensul dat de V. V. Vinogradov, v. cap. I), de asemenea întrebuințată «izolat», deci independentă. Astfel de pauze se arată în scris cu ajutorul punctului. Urmează, în ordine descrescîndă, pauzele de la sfîrșitul propozițiilor legate sintactic unele de altele și despărțite între ele prin virgulă. (O pauză intermediară între aceste două ar trebui să fie, conducîndu-ne după semnele punctuației, pauza indicată prin punct și virgulă. De fapt, aceasta seamănă, pînă la confuzie, cu pauza marcată prin punct, ceea ce explică, în treacăt spus, rara apariție a acestui semn de punctuație.) Cu pauza de după o propozție dependentă seamănă destul de bine pauza pe care o facem după un grup sintactic dependent. Cu cît legătura dintre două unități sintactice este mai strînsă, cu atît pauza dintre ele este mai scurtă. De aceea se întîmplă foarte des ca între două grupuri sintactice ale unei propoziții și chiar între două propoziții ale unei fraze să nu existe nici o pauză (cel puțin o pauză perceptibilă, clar deosebită de pauzele «fiziologice», produse ale actului respirației).

Dar pauzele nu apar niciodată singure. (E vorba de pauzele menționate aici și pe care le-am putea numi sintactice.) Ele sînt însoțite de o intonație, de o modulație a tonului, care depinde de durata pauzei, adică de natura pauzei (căci durata, după cum am arătat, este determinată de conținutul unității sintactice și, drept consecință, de raportul dintre ea și altă unitate). Cu cît pauza are o durată mai mare, cu atît tonul coboară. Astfel pauza indicată prin punct

este însoțită de un ton coborît (și tot așa, cînd intervine, în scris, punctul și virgula). La virgulă, pauza aduce cu sine un ton mai mult ori mai puțin ridicat (variabil, în ce privește înălțimea, după gradul de dependență mai strînsă sau mai puțin strînsă a grupului de cuvinte respectiv față de alt grup). Și mai ridicat pare a fi tonul la sfîrșitul unui grup sintactic nedespărțit prin virgulă de cel următor, adică legat foarte strîns de acesta.

Intonația și pauza prezintă o mare importanță practică în lectura operelor științifice, artistice etc. Și nu-i vorba numai de lectura făcută cu scopuri speciale (în cazul elevilor institutelor de teatru, al actorilor etc.). Citirea justă, după înțeles, a unui text nu este posibilă decît folosind cum trebuie (cum dictează conținutul textului) aceste două mijloace extralingvistice (mai exact, extragramaticale [1]) pe care, de altfel, le aplicăm (foarte... just!) atunci cînd comunicăm propriile noastre idei și sentimente. Dacă înțelegem bine conținutul unui text, intonația și pauza vin de la sine, fără nici un efort, și, invers, folosirea lor justă dovedește că am înțeles textul în discuție. Importanța acestor două mijloace de exprimare a raporturilor sintactice este cu deosebire mare în cazul sintagmelor. Din discuția făcută, cu ajutorul lui V. V. Vinogradov, asupra acestei noțiuni (vezi cap. I) rezultă că, dacă părerile marii majorități a lingviștilor care s-au ocupat de « sintagmă » diferă așa de mult între ele și totodată sînt greșite, faptul se datorește neglijării sau ignorării totale a conținutului sintagmei. Afară de asta, sintagmele nu sînt totdeauna indicate prin semne de punctuație. (Se poate spune că de cele mai multe ori astfel de semne nu există. Ar trebui să apară virgula, căci e vorba numai de sintagmele « neindependente ».) Din această cauză este destul de greu, adesea foarte greu (și nu numai pentru începători), să delimiteze sintagmele unei propoziții și, deci, să interpreteze just să citească cum trebuie (potrivit gîndirii autorului studiat) textul în discuție. De aceea se recomandă mare atenție și meditație îndelungată asupra celor ce înțelege să spună autorul.

Cap. III: Părțile propoziției [2]

§ 1. Gramatica tradițională (și nu numai a limbii romîne) vorbește de părți (sau membre) principale și de părți secundare ale propoziției. La prima categorie aparțin subiectul și predicatul, la cealaltă, atributele, obiectele și complementele circumstanțiale de toate felurile. Această împărțire corespunde realității, în sensul că, pentru a avea o propoziție, este necesară prezența numai a subiectului și predicatului, nu și a părților ei secundare. Ea corespunde și

[1] Le spunem așa, pentru că nu intervine în producerea lor nici un element lingvistic propriu-zis, adică gramatical.

[2] Lingviștii sovietici spun « membrele propoziției » în loc de « părțile propoziției ». (Termenul « parte » ei îl folosesc numai cu privire la părțile vorbirii.) Distincția mi se pare întemeiată, și de aceea voi întrebuința și eu, nu tocmai nesistematic, formula « membrele propoziției ».

definiției pe care logicienii o dau judecății (vezi cele arătate în cap. I). De altfel, aceste două afirmații ale mele se reduc, de fapt, la una singură, fiindcă «realitatea», căreia am spus că-i corespunde împărțirea aici în discuție, și «logica» sînt unul și același lucru: judecata, de care se ocupă logica, are la bază realitatea înconjurătoare.

Logicienii se deosebesc, într-o anumită măsură, de lingviști și în ce privește modul cum consideră ei membrele judecății (= propoziției[1]). Pentru logicieni nu există membre principale și membre secundare, adică de o parte subiect și predicat, de altă parte «accesoriile» (= determinantele) acestora. Logica vorbește numai de subiect și predicat. Tot ce se spune despre obiectul unei judecăți alcătuiește predicatul, indiferent dacă, pentru exprimarea lui, intervin un verb predicativ, un «nume» (plus copula), însoțite ori nu de determinante, sau o propoziție întreagă. Și tot așa, indiferent de modul cum este exprimat (printr-un singur cuvînt, prin mai multe sau printr-o propoziție), subiect înseamnă, în logică, obiectul sau fenomenul despre care se spune ceva, ca rezultat al unui act de cunoaștere. Avem, așadar, predicatul cu anexele lui (obiecte directe și indirecte și complemente circumstanțiale de toate felurile) de o parte, subiectul, de asemenea cu determinările lui (atributele de toate speciile) de altă parte.

Astfel în propoziția *muncitorii produc*, atît subiectul, cît și predicatul sînt exprimate prin cîte un singur cuvînt *(muncitorii* — subiect, *produc* — predicat). Dacă amplificăm această propoziție și spunem *muncitorii fruntași produc mult*, subiectul *(muncitorii fruntași)* și predicatul *(produc mult)* sînt alcătuite din cîte mai multe cuvinte, fără ca prin aceasta să se schimbe situația. Subiectul acestei judecăți este *muncitorii fruntași* (nu *muncitorii* singur, cum se spune în gramatică), fiindcă obiectul gîndirii noastre îl constituie «muncitorii fruntași» (nu «muncitorii» în general): numai aceștia se disting printr-o atitudine cu adevărat socialistă față de muncă. De asemenea predicatul judecății aici în discuție (predicatul logic) nu este *produc* (cum spunem, cînd facem analiză gramaticală), ci *produc mult*, pentru că despre obiectul gîndirii noastre (subiectul) noi afirmăm nu că «produc» pur și simplu, ci că «produc mult».

Sau alt exemplu: *Republica Populară Romînă este un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate* (cu predicat nominal, legat de subiect prin copula *este)*. Dacă spunem că subiectul acestei judecăți este *Republica* (așa cum facem cînd analizăm gramatical propoziția), ne îndepărtăm de adevăr, tot așa dacă am spune că subiectul este *Republica Populară*, eventual *Republica Romînă*. Numai toate aceste trei cuvinte luate împreună *(Republica Populară Romînă)* exprimă subiectul judecății (=subiectul logic al propoziției) aici în discuție. Căci obiectul gîndirii noastre nu-i o «republică» oarecare, nici o «republică populară» luată

[1] Am văzut deosebirea dintre unii și ceilalți atunci cînd ne-am ocupat de felurile propozițiilor (cap. I).

la întîmplare, ci « Republica Populară Romînă »: redactorii textului Constituției s-au gîndit la țara noastră, care poartă titlul oficial de « Republica Populară Romînă », și afirmația cuprinsă în ceea ce urmează se referă la acest obiect (noțiune), obiect unic, în ciuda faptului că pentru exprimarea lui ne folosim de trei cuvinte. La fel, predicatul judecății noastre (= predicatul logic al propoziției) nu se reduce la *(este) un stat* (și pentru același motiv: nu-i vorba de un « stat » oarecare), ci cuprinde toate determinantele lui *un stat*[1] : *un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate*. Toate aceste lucruri au înțeles să spună despre R.P.R. redactorii textului. Și, întocmai ca la subiect, conținutul acestui predicat este unic, deși exprimat prin mai multe cuvinte.

§ 2. Există și alte deosebiri între logică (= judecată) și gramatică (= propoziție). Subiectul și predicatul sînt numite de către gramatici părți principale, fiindcă nu pot lipsi (adică, altfel spus, ele alcătuiesc esența propoziției: fără ele nu putem avea o propoziție, și de aceea nu pot lipsi). Afirmația este valabilă numai pentru judecată: dacă lipsește obiectul gîndirii, devine imposibilă existența unei judecăți, și tot așa, cînd nu spunem nimic, fiindcă nu avem ce spune cu privire la un obiect oarecare. Pentru propoziție, afirmația nu-i valabilă totdeauna. Foarte des subiectul unei propoziții lipsește[2], și totuși avem în asemenea cazuri propoziții adevărate, întocmai ca atunci cînd subiectul este exprimat. De pildă *ninge*, *se întunecă*, *este frig* etc. sînt propoziții[3] la fel de autentice ca și cele cu subiect și predicat[4].

Subiectul gramatical poate lipsi și altfel. Într-o propoziție ca *îi merge bine* (tovarășului X.) sau *va fi rău de imperialiști* nu există subiect gramatical (un cuvînt care să stea la cazul nominativ și să răspundă, deci la îmtrebarea *cine*? sau *ce*?), și totuși judecățile respective au subiect, chiar exprimat (nu ca în exemplele precedente, unde apare numai predicatul): în prima, subiectul judecății (subiectul logic, cum spun lingviștii) este *îi (tovarășului X.)*, în a doua, *imperialiști*. Deși unul stă la dativ, iar celălalt la cazul cu prepoziție, aceste cuvinte nu sînt mai puțin subiecte (din punctul de vedere al realității obiective, al conținutului) decît acelea care stau la nominativ: obiectele exprimate de ele constituie preocuparea vorbitorului, și cu privire la ele acesta comunică ceva, ca produs al unui act de cunoaștere.

Am afirmat mai sus (dînd și exemple) că prezența subiectului într-o propoziție nu e obligatorie, și, de fapt, în tot felul de limbi există propoziții cărora le lipsește subiectul. În romînește, ca să ne referim la obicetul propriu-zis al cercetării noastre, avem, drept regulă generală, absența subiectului pronominal

---

[1] Determinante care, în treacăt spus, sînt (în special primul) mai importante decît cuvîntul determinat de ele, fiindcă arată ce fel de stat este R.P.R.

[2] Vom vedea mai încolo cîteva cazuri de propoziții fără subiect (exprimat).

[3] Le spun unii lingviști m o n o m e m b r e, fiindcă sînt alcătuite dintr-un singur membru (predicatul).

[4] Numite b i m e m b r e.

înaintea verbului predicativ. Limba noastră nu cunoaște, în mod obișnuit, propoziții de felul acesta: *eu vorbesc; tu te odihnești; el este student; noi luptăm pentru pace* etc., ci numai *muncesc; te odihnești; este student; luptăm pentru pace* etc.[1] În dialog, lăsarea la o parte a subiectului pronominal de persoana I și a II-a (singular sau plural) este, se poate spune, o adevărată regulă, cum se poate constata și indirect, cu ajutorul traducerilor din limbi în care pronumele respective nu pot lipsi: traducerea în astfel de cazuri a pronumelui o simțim ca neromînească, tocmai pentru că obișnuit noi nu ne folosim de pronumele personal (cu valoare de subiect). Ar putea spune cineva că o astfel de situație este perfect logică: cei doi parteneri sînt amîndoi prezenți și vorbesc numai ei, prin urmare pare de prisos, ba chiar absurdă, întrebuințarea subiectului pronominal înaintea verbelor pe care ei le folosesc cu privire la propriile lor acțiuni. Și cu toate acestea există limbi în care nu este posibilă lăsarea la o parte a pronumelui în astfel de cazuri. Faptul dovedește că fiecare limbă are sau poate avea «logica» ei, care de astă dată nu este produsul gîndirii logice, aceeași pentru toți oamenii, oricînd și oriunde, ci produsul dezvoltării fiecărei limbi în parte [2].

Cînd intervine persoana a III-a, lucrurile se prezintă întrucîtva diferit, fiindcă această persoană desemnează pe oricare dintre oameni (sau lucruri), cu excepția celor doi interlocutori. Nefiind de față și, în orice caz, neparticipînd direct la conversație, persoana a III-a apare ca necunoscută și de aceea trebuie indicată mai întîi prin « numele » ei (nume propriu-zis sau substantivul comun respectiv). Odată indicată în felul acesta, persoana a III-a devine tot așa de cunoscută ca și cele două care participă la dialog și, prin urmare, ori de cîte ori se vorbește despre acțiunile săvîrșite de ea, prezența pronumelui înaintea verbului devine de prisos, întocmai ca în cazul persoanelor I și a II-a. Primejdia confuziei, reală în ipoteza că nu se spune despre cine este vorba, dispare, și astfel se aplică regula gramaticală căreia i se supun verbele cu forma pers. I și II.

Se înțelege că această regulă nu-i absolut generală, că are, că orice regulă, excepții, dictate însă tot de logică, adică de realitatea materială. Dacă condițiile obiective cer folosirea pronumelui (și o cer, de pildă, atunci cînd persoana în discuție constituie o preocupare importantă a vorbitorului), pronumele apare, împotriva regulii, care nu se aplică, pentru că aplicarea ei ar împiedica exprimarea justă a gîndirii. Și aceasta, nu numai cu privire la persoana a III-a, «absentă», ci și la persoanele I și a II-a, prezente și participante directe, active, la dialog. Să ne închipuim că unul dintre conlocutori nu înțelege bine o afirmație a celuilalt, sau se îndoiește de ea. Într-o asemenea situație el va întreba,

---

[1] În limbile franceză și germană, de pildă, prezența pronumelui în astfel de cazuri este absolut obligatorie. (Și germana are forme diferite aproape pentru fiecare persoană, întocmai ca romîna.)

[2] Putem vorbi, într-un caz ca acesta, de legi interne de dezvoltare, diferite de la o limbă la alta.

de pildă: *tu ai făcut asta*? sau *ţi-a dat el cartea*?, iar partenerul va răspunde: *(da) eu am făcut asta; (da) mi-a dat el cartea*, vor folosi, aşadar, amîndoi construcţia cu pronumele, fiindcă îi interesează în gradul cel mai înalt autorul acţiunii respective (acesta constituie obiectul preocupării lor principale, nu realitatea acţiunii înseşi).

Afară de cazuri ca acestea, oarecum speciale, căci se explică prin structura gramaticală a limbii noastre, chiar dacă ele se întîlnesc şi în alte limbi[1], subiectul lipseşte sau poate lipsi în condiţii cu adevărat impuse de realitatea materială şi avînd de aceea o valabilitate generală (cel puţin în limbile indo-europene). Avem, mai întîi, p r o p o z i ţ i i l e i m p e r s o n a l e: *fulgeră*, *ninge*, *plouă*, *estè cald*, *se face frig (întuneric* etc.*)* ş. a. Verbele din primele trei (şi altele asemănătoare) exprimă acţiuni al căror autor este necunoscut şi de aceea nu poate fi indicat. Cu ele merg verbe de felul lui *se înnoptează*, *se întunecă*, *se luminează de ziuă* etc., care, sub această formă[2], arată şi ele fenomene naturale, cu subiect necunoscut. Tot aşa se explică situaţia propoziţiilor *este cald*, *se face frig* etc., al căror predicat are un înţeles asemănător cu al precedentelor prin faptul că ne trimite tot la fenomene atmosferice. Cu astfel de verbe sînt puse împreună *se cade*, *se cuvine* etc.[3], al căror aspect aminteşte foarte bine de *se înnoptează*, *se întunecă* (intervine şi la ele pronumele «impersonal», adică «neutru», cu sens nedefinit, *se)*, *a bate*, *a trage* etc., care, în propoziţii ca *(mi se pare că) bate la uşă*, *în această cameră trage*, sînt construite impersonal, din cauză că subiectul este neindentificabil.

Mai lipseşte subiectul atunci cînd el este subînţeles, cînd, adică, atît vorbitorul, cît şi ascultătorul cunosc obiectul cu privire la care se face comunicarea şi, drept urmare, enunţarea lui este considerată de prisos. Cunoaşterea subiectului se datoreşte fie faptului că a fost amintit mai înainte (la începutul vorbirii, ca, de pildă, în titlul unei lucrări, al unui capitol sau paragraf, dar şi în în cursul vorbirii), fie condiţiilor obiective în care are loc vorbirea sau convorbirea (obiectul comunicării este «prezent», în sens strict, adică material, sau numai în mintea celui ce vorbeşte). Să nu ne închipuim însă (şi, desigur, nimeni nu-şi închipuie) că, dacă comunicarea, sub forma de propoziţii, cu privire la un obiect oarecare se prelungeşte, lăsarea la o parte a subiectului se prelungeşte şi ea oarecum la nesfîrşit. Se poate prelungi, în general, cu condiţia să nu fie primejduită înţelegerea celor spuse de vorbitor, dar, de obicei, după un timp subiectul, deşi «subînţeles» (cunoscut, adică, şi ascultătorului, nu numai vorbitorului), este exprimat totuşi, fie repetîndu-se numele obiectului în discuţie, fie folosind un pronume în locul lui.

---

[1] Se poate adăuga imperativul, care, chiar în limbi ca franceza şi germana, apare regulat fără subiect pronominal. (Excepţiile seamănă cu cele arătate mai sus.)

[2] În alte construcţii, aceste verbe nu diferă prin nimic de cele personale: *(noi) am înnoptat pe munte; cerul se întunecă (se luminează)* etc.

[3] Cînd se întrebuinţează (destul de rar) singure. Altfel au subiect (un pronume cu sens neutral, o propoziţie sau o construcţie infinitivală).

§ 3. Din cele spuse pînă aici rezultă că singurul membru al propoziție absolut indispensabil pentru existența acesteia este predicatul. O propoziție (deci și o judecată) fără predicat nu se poate concepe. Cînd avem un predicat nominal, se impune, ca absolut necesară, și prezența copulei (verbul *a fi*, eventual alte verbe, care, cum am văzut la timp, îndeplinesc aceeași funcțiune sau una asemănătoare cu a lui *a fi*). Nu-i greu de înțeles pentru ce prezența verbului copulativ este obligatorie. Știm că acest verb îndeplinește funcțiunea unui simplu morfem (= desinență): *este iubitor* diferă de *iubește* numai din punct de vedere formal, pe cînd lexical și sintactic vorbind, ele sînt sinonime, căci spun același lucru. Sensul lexical aparține temei *iub-*, existentă atît în *iubitor*, cît și în *iubește*, cel sintactic este exprimat în prima construcție prin copula *este*, iar în a doua prin sufixul flexionar *-ește*. După cum nu poate lipsi forma flexionară (eventual compusă, ca la viitor, condițional etc.), a unui verb, iar dacă lipsește, înseamnă că nu avem o propoziție (este cazul modurilor așa zise nepersonale: infinitiv, participiu etc.) — căci nu putem exprima raportul dintre subiect și predicat — tot așa, în ipoteza unui predicat nominal, nu poate lipsi verbul copulativ, și pentru același motiv: fără copulă este imposibilă stabilirea legăturii dintre cele două membre ale propoziției.

S-ar părea, deci, că elementul cel mai important al propoziției (deci și al judecății) este predicatul, mai precis spus, verbul (verbul propriu-zis, în cazul propoziției cu predicat verbal, sau copula, în cazul propoziției cu predicat nominal). O afirmație în acest sens n-ar corespunde realității.

Mai întîi trebuie să separăm verbul propriu-zis (=predicatul verbal) de copulă care este un simplu instrument gramatical, element de legătură între subiect și numele predicativ. Copula își are importanța ei, dovadă faptul că fără ea n-avem o propoziție, dar nu poate fi pusă pe același plan cu verbul predicativ, care, repet, îndeplinește rolul numelui predicativ și al copulei luate împreună [1]. Afară de aceasta, faptul că subiectul lipsește adesea, pe cînd predicatul niciodată, nu dovedește importanța mai mare a acestuia din urmă. Să nu uităm că o propoziție are totdeauna un subiect, deci și atunci cînd nu-i exprimat. (Am văzut doar că absența subiectului este pur formală, că el lipsește numai atunci cînd înțelegera conținutului unei propoziții este posibilă și fără exprimarea subiectului.) Chiar în cazul propozițiilor impersonale *(plouă, este cald)* există, de fapt, un subiect, numai că nu-l putem identifica[2].

Să nu uităm apoi că propoziția este expresia lingvistică a unei judecăți și că o judecată fără subiect nu este o judecată. Predicatul exprimă acțiuni ale obiectelor (cînd e verbal) sau diverse semne caracteristice ale lor (cînd e nominal). Acțiunile nu există în și prin ele înseși: fără un obiect care s-o săvîrșească, nu

---

[1] În limba rusă prezența copulei « a fi » nu-i obligatorie. Obișnuit predicatul nominal apare singur: *moĭ drug horoșiĭ celovek* este o propoziție adevărată, la fel cu *moĭ drug rabotaet horoșo*.

[2] Mai exact spus, nu l-a putut identifica omul primitiv, de la care s-au transmis pînă astăzi aceste construcții fără subiect, rămase fixe.

ne putem închipui o acțiune. Și tot așa despre diferitele particularități ale obiectelor nu putem vorbi decît admițînd mai întîi existența obiectelor înseși. Așadar punctul de plecare al unei judecăți este subiectul, lucrul sau ființa despre care comunicăm ceva (o acțiune sau stare, un semn caracteristic) ca produs al unui act de cunoaștere în legătură cu realitatea înconjurătoare. Subiectul este obiectul propriu-zis al judecății, el constitue preocuparea noastră principală, cînd vrem să spunem ceva despre el. De aceea pentru logicieni subiectul are mai mare importanță decît predicatul (și tot așa trebuie să se prezinte situația și pentru lingviști). Predicatul reprezintă elementul n o u al judecății, și această calitate explică situația lui oarecum privilegiată din punct de vedere gramatical, aceea că nu poate lipsi dintr-o propoziție (pe cînd subiectul, ca element vechi, cunoscut de mai înainte — căci de la el pornim în stabilirea judecății — poate lipsi). « Noutatea» de conținut a predicatului explică și faptul că în mod obișnuit, el poartă accentul propoziției: se accentuează totdeauna ceeace este nou, necunoscut, neașteptat [1].

Că subiectul este punctul de plecare, iar predicatul, punctul de sosire al propoziției, rezultă și din așezarea lor unul față de altul: punem mai întîi subiectul (cu toate determinantele lui, în cazul cînd acestea există) și apoi predicatul (urmat de determinantele lui). Așadar elementul cunoscut se așează înaintea celui necunoscut (sau, altfel spus, elementul vechi înaintea celui nou), lucru perfect logic: se pornește, cum nu-i posibil altfel, de la «cunoscut» pentru a ajunge la « necunoscut» (sau la mai puțin cunoscut.) Această topică a părților propoziției este topica pe care o putem numi « logică» (sau « normală», « obiectivă», « intelectuală», « ra ională»). Cînd intervine un element psihic afectiv sau emoțional (eventual « volitiv», în legătură, adică, cu voința noastră), ca în cazul propozițiilor exclamative sau interogative, ordinea cuvintelor se schimbă, în sensul că partea propoziției care exprimă « noul» (= predicatul) se pune înaintea celei care exprimă « vechiul» (= subiectul). Avem atunci topica numită de unii lingviști « afectivă» (îi putem spune și « emoțională»).[2]

---

[1] Astfel într-un grup format din substantiv și atribut se accentuează atributul, care, la fel cu predicatul, reprezintă elementul nou (față de substantiv). Tot așa în grupurile alcătuite din verb și obiect gramatical sau complement circumstanțial accentul stă pe obiect sau pe complement, care, față de verb, exprimă « noutatea». Constatăm, deci, că se accentuează (mai puternic!) nu așa zisa parte principală a propoziției (subiectul, eventual substantivul cu altă funcțiune în propoziție, sau predicatul, eventual verbul nepredicativ), ci partea « secundară» (atributul, respectiv obiectul sau complementul circumstanțial).

[2] Paralelismul constatat mai sus între subiect (sau substantiv) și determinantele lui, predicat (sau verb) și determinantele lui pe de o parte, subiect și predicat pe de altă parte, din punctul de vedere al accentului (v. nota imediat precedentă), există și în ce privește topica: atributele stau după subiect (sau substantiv), obiectele și complementele după predicat (sau verb). Aceasta, cînd avem topica « logică» (sau « intelectuală»). Dacă intervine un factor afectiv, ordinea cuvintelor se inversează. Acest dublu paralelism nu trebuie să ne surprindă: între accent și locul unui cuvînt în propoziție există o strînsă legătură, în sensul că accentuarea elementului nou și așezarea lui după cel vech

§ 4. Înainte de a trece la părțile secundare ale propoziției, trebuie să ne oprim puțin asupra raportului sintactic dintre subiect și predicat. Am spus și cu alt prilej că acest raport nu-i nici de coordonare, nici de subordonare. Subiectul și predicatul sînt independente unul față de altul, întocmai ca două subiecte, două atribute de același fel (adjectivale, substantivale în genitiv etc.), două obiecte directe etc. etc., dar ele nu sînt coordonate, cum sînt părțile de același fel ale propoziției. Un semn exterior al coordonării este prezența unei conjuncții coordonatoare între elementele sintactice respective (*și*, *iar*, *dar* etc.). Acest semn nu poate apărea între subiect și predicat (dovada stă la îndemîna oricui: să încercăm a pune una dintre conjuncțiile coordonatoare între subiect și predicat). Coordonarea se exprimă, cum am văzut (cap. II), și prin juxtapunere, de pildă în cazul propozițiilor coordonate, și predicatal este juxtapus față de subiect (tot așa subiectul față de predicat). Dar juxtapunerea acestor membre ale propoziției n-are nici o valoare sintactică, este un simplu fapt de ordin material, consecință inevitabilă a « suitei » elementelor vorbirii: cuvintele alcătuitoare ale unui grup sintactic (întocmai ca silabele sau sunetele unui cuvînt) nu pot fi rostite toate dintr-odată (se opune la aceasta modul de funcționare a organelor articulatorii și respiratorii), ci rînd pe rînd, unele după altele. Prin urmare, nu orice juxtapunere este un mijloc de exprimare a raporturilor sintactice, dimpotrivă, așezarea unul lîngă altul a cuvintelor într-o propoziție se datorește, cum am mai spus, unei necesități de ordin fiziologic, și de cele mai multe ori n-are nici o semnificație gramaticală[1].

În ce privește celălalt raport posibil între membrele propoziției, și anume subordonarea, situația se prezintă și mai clar. Subordonatele sînt părțile secundare ale propoziției și propozițiile secundare ale frazei, așadar elementele sintactice care depind de altele. Subiectul și predicatul nu se pot găsi unul față de altul în raportul de subordonare, pentru motivul că sînt independente (fiecare față de celălalt și, evident, față de alte părți ale propoziției, care știm că se numesc « secundare » și pentru că sînt subordonate celor « principale », adică subiectului și predicatului).

Raportul logic dintre subiect și predicat este un raport de « i n e r e n ț ă » (sau de « atașare », « alipire », « încorporare », « cuprindere »), care se exprimă lingvistic prin congruență sau acord (în număr, persoană, gen și caz). Acest raport seamănă cu cel existent între un substantiv și atributul lui (căruia i se spune tot de inerență), cum dovedește, formal vorbind, faptul că atributul se

---

sînt amîndouă urmarea firească a calității lui de « nou ». Ordinea cuvintelor se poate schimba și fără intervenția afectului. Astfel, dacă ideea exprimată de o parte secundară a propoziției este mai importantă, în împrejurarea dată, decît cea exprimată de partea principală corespunzătoare, aceasta stă în urma aceleia. De ex.: *mîne plec la Iași* (nu astăzi); *caietul îl vreau* (nu cartea) etc.

[1] Afară de aceasta, juxtapunerea, cu valoare sintactică, apare adesea și la subordonare (atributul adjectival se așează lîngă substantivul pe care îl determină, tot așa obiectul direct sau indirect lîngă verb etc.).

acordă cu substantivul determinat de el întocmai ca predicatul cu subiectul. În cap. I, ocupîndu-ne de judecată, am arătat că, în ce privește conținutul, raportul dintre atribut și substantiv nu diferă de raportul dintre predicat și subiect: atît atributul, cît și predicatul «atribuie» ceva, unul substantivului pe care-l determină, celălalt subiectului (tot un substantiv, tot un nume de obiect), împreună cu care alcătuiește propoziția. În ambele cazuri, ceea ce se «atribuie» aparține obiectului respectiv, fie ca o simplă însușire, fie ca o acțiune (sau stare). Raportul nu este identic, căci atributul depinde de substantivul lui, mai exact spus îi este subordonat, pe cînd subiectul și predicatul sînt independente unul față de celălalt [1]. Așa se și explică deosebirea de exprimare: nu numai în cazul predicatului verbal se vede clar deosebirea dintre cele două categorii de membre ale propoziției (predicatul este exprimat printr-un verb, atributul printr-un «nume»), ci și în cazul predicatului nominal, unde legătura dintre predicat și subiect o face copula, pe cînd legătura dintre atribut și substantivul lui se exprimă cu ajutorul juxtapunerii, al unei desinențe sau al unei prepoziții. Faptul că un substantiv sau adjectiv, cînd funcționează ca nume predicativ, are nevoie de un verb copulativ (altfel nu este predicat, ci atribut) dovedește că natura raportului dintre predicat și subiect diferă de a raporului dintre atribut și substantiv, deși, repet, conținutul, privit în el însuși, este asemănător, chiar foarte asemănător.

§ 5. P ă r ț i l e s e c u n d a r e ale propoziției determină, în principiu (v. mai jos), pe cele principale. Ele sînt atributul, obiectele (direct și indirect) și complementele circumstanțiale. Cînd spunem, cum se spune de obicei, că atributul lămurește înțelesul subiectului, afirmația noastră este numai parțial exactă. Atributul determimă un substantiv, indiferent dacă acesta funcționează ca subiect al propoziției sau are orice altă funcțiune (atribut, predicat, complement etc.). În *tovarășul vrednic muncește bine*, atributul *vrednic* determină subiectul *tovarășul*, pe cînd în *munca tovarășului vrednic este recunoscută* sau în *pe tovarășul vrednic îl stimăm*, același atribut substantival determină același substantiv, dar acesta nu mai este subiect, ci atribut în prima propoziție, obiect direct în a doua. La fel se prezintă situația obiectelor și a complementelor circumstanțiale, care apar ca determinante nu numai pe lîngă un predicat (trebuie adăugat v e r b a l), ci și pe lîngă un verb care nu este predicat (din cauză că stă la un mod așa zis nepersonal): *citesc o varte* și *citind o carte* au fiecare cîte un obiect direct, același în ambele construcții, dar numai în cea dintîi obiectul lămurește înțelesul unui predicat, pe cînd în cea de-a doua, deși verbul e același, obiectul determină un verb (care nu-i predicat, fiindcă stă la gerunziu).

[1] Independență formală, nu de fapt: prezența subiectului și a predicatului într-o propoziție le face să fie foarte strîns legate unul de altul și să se influențeze reciproc (întocmai cum propozițiile principale dintr-o frază, deși independente fiecare în parte, considerate izolat, sînt totuși «legate» între ele, prin simplul fapt că apar împreună în aceeași frază). Vezi mai departe capitolul «Fraza».

Definiția obiectelor gramaticale și a complementelor circumstanțiale ca determinante ale predicatului este nu numai necompletă (ca la atribut), ci și neexactă (în cazul complementelor, numai parțial neexactă), pentru motivul că numele predicativ nu poate avea un obiect direct sau un commeplent circumstanțial (în schimb are atribute, cînd este exprimat printr-un substantiv).

Propoziția alcătuită din părți principale și secundare se numește, de obicei, propoziți dezvoltată (spre deosebire de propoziția simplă), care are numai subiect și predicat, eventual numai predicat. Propoziția desvoltată este o formă amplificată a celei simple: vorbitorul, pornind, ca totdeauna, de la realitate, simte nevoia să dea amănunte cu privire la obiectul judecății (=subiect) și la ceea ce comunică despre acest obiect (=predicat). Aceste amănunte, mai bine zis precizări, sînt exprimate prin părțile secundare ale propoziției. Prezența lor este deseori absolut necesară pentru exprimarea justă (conformă cu adevărul) a realității. Unul dintre exemplele date mai sus poate fi echivoc, ba chiar contrar adevărului, tocmai din cauză că predicatului îi lipsește un determinant. Am spus anume (gîndindu-mă la situația din patria noastră) că *munca tovarășului vrednic este recunoscută*, dar trebuia să adaug *în Republica Populară Romînă* (eventual *în țările de democrație populară și în U.R.S.S.)* Putem face și proba contrară, pentru a ajunge la aceeași concluzie, că prezența unei părți secundare (a unui determinant) este obligatorie pentru redarea justă a gîndirii. Mă refer iarăși la unul dintre exemplele de mai sus: *pe tovarășul vrednic îl stimăm*, care ar fi mai puțin clar (poate chiar greșit din punctul de vedere al realității obiective), dacă am lăsa la o parte determinantul *vrednic*. Știm doar că au fost și sînt evidențiați numai muncitorii fruntași, adică muncitorii vrednici. Uneori prezența determinantelor, în special a atributelor adjectivale, poate părea (sau chiar este) de prisos, în sensul că nu ajută (sau avem impresia că nu ajută) la precizarea unor amănunte (semne caracteristice ale obiectului respectiv). Aceasta se întîmplă, de obicei, în limbajul poetic cu așa numitele «epitete ornante» (atribute adjectivale, care, aparent, servesc numai la «împodobirea», la «înfrumusețarea» stilului). Impresia că ele sînt de prisos poate exista la unii cititori, dar poate lipsi la alții, și în orice caz ar trebui... întrebat autorul (direct, nu prin interpretarea dată de noi textului!). În principiu cred că n-avem dreptul să presupunem că epitetele ornante sînt de prisos, că adică n-ar corespunde unui conținut real. Ar însemna să tăgăduim, fie și indirect, legătura indisolubilă dintre limbă și gîndire. Altfel spus, am cădea, parțial, în greșeala opusă celei relevate de I. V. Stalin la N. I. Marr: «Gînduri nude, libere de materialul limbii, libere de «materia naturală» a limbii, nu există», căci am susține sau măcar am da a înțelege că pot apărea în vorbire cuvinte («materia naturală» sau materialul sonor al limbii) fără un înțeles propriu-zis. Putem vorbi numai de cuvinte neexpresive, care, prin conținutul lor, nu contribuuie cu nimic la caracterizarea unei situații

obiective, a unui moment psihologic etc. și care, de aceea, ar trebui înlocuite prin altele [1].

În unele dintre capitolele următoare ne vom ocupa în mod special de atribut, obiect și complement circumstanțial. N-are, deci, rost să ne oprim aici asupra definiției, funcțiunii etc. acestor membre ale propoziției. Se impune totuși, înainte de a termina discuția de ordin teoretic, să revin la problema pe care am atins-o în cursul discuției noastre, și anume: deosebirea dintre logică și gramatică cu privire la așa zisele părți secundare ale propoziției. Am arătat că logicienii nu recunosc existența acestor elemente ale judecății, că, pentru ei, judecata constă numai din subiect și predicat (în cazul predicatului nominal, intervine și copula, care nu-i absentă nici în propoziția cu predicat verbal, unde apare sub forma desinenței sau a unui sufix). «Adaosurile» exprimate prin atribute sau complemente de toate felurile logicienii le înglobează respectiv la subiect și predicat. Prin subiect ei înțeleg subiectul gramatical (adică propriu-zis) plus toate determinantele lui, după cum prin predicat ei înțeleg predicatul gramatical împreună cu obiectele și complementele lui.

§ 6. În legătură cu această problemă stă deosebirea dintre logică și gramatică în ce privește părțile principale ale propoziției. Am văzut că deseori o propoziție fără subiect gramatical are totuși un subiect logic (de ex. *tovarășului meu îi merge bine*: *tovarășului meu* este subiectul logic). Tot așa există un predicat logic, deosebit de cel gramatical: în propoziția *cursurile Facultății noastre încep la 1 septembrie*, predicatul gramatical este *încep*, iar cel logic poate fi tot acesta, în ipoteza că vorbitorul prezintă «începerea» cursurilor ca o noutate, dar el poate fi *la 1 septembrie*, dacă «nou» pentru vorbitor este nu că «încep» cursurile, ci că ele încep «la 1 septembrie» (nu mai devreme, nici mai tîrziu) [2].

Problema aceasta, a deosebirilor dintre logică și gramatică, o pune, analizîndu-o pe larg, P. S. Popov în studiul pe care l-am folosit în cap. I. După ce constată și critică punctul de vedere al gramaticilor care se conduc după criterii logice, iar nu lingvistice [3], amestecînd astfel două discipline diferite,

[1] Cf. critica, pe deplin justificată, pe care Eminescu o face «poeților» fără talent: *Înșirînd cuvinte goale ce din coadă au să sune.*

[2] Există și a treia posibilitate de a analiza logic această propoziție: dacă vorbitorul vrea să spună că încep cursurile «Facultății noastre» (numai ale ei, nu și ale altora) la data anunțată, noutatea este reprezentată prin *Facultății noastre*, care devine astfel predicatul logic al propoziției. În vorbire, «noutatea», adică predicatul logic, este marcată prin accent. (Am văzut și cu alt prilej că orice «noutate», deci nu numai predicatul, poartă un accent care o deosebește de celelalte membre ale propoziției sau de elementele grupului sintactic respectiv.)

[3] În gramaticile curente (mai ales școlare), definiția care se dă subiectului gramatical este, de fapt, valabilă pentru cel logic. Căci se spune: subiectul arată ființa sau lucrul despre care se vorbește, adăugîndu-se imediat că stă la cazul nominativ (și răspunde la întrebările *cine*?, *ce*?). În realitate, obiectul despre care se vorbește este subiectul logic (subiectul judecății, nu al propoziției). Din această cauză, elevii nu înțeleg just întrebarea cu privire la subiect, cînd subiectul gramatical nu coincide cu cel logic, și dau răspunsuri greșite, care «irită» (spune Popov) pe profesor. Astfel, la

Popov spune *(loc. cit.* p. 27*)*: « Gramatica trebuie să răspundă la întrebarea despre natura s i n t a c t i c ă a subiectului și predicatului cu propriile ei mijloace, în mod științific, nu înlocuind gramatica prin logică». După aceea arată că linvgiști ca A.A Șahmatov au procedat în felul acesta, ajungînd la rezultate satisfăcătoare. În « Sintaxa limbii ruse» (ed. II, 1941, p. 168), acest învățat spune, aproximativ, următoarele. Subiectul gramatical este unul dintre cele două membre principale ale propoziției simple (alcătuită din subiect și predicat), centrul gramatical al propoziției, cuvîntul sau grupul de cuvinte care domină, din punct de vedere gramatical, nu numai cuvintele din grupul lui însuși, ci și pe celălalt membru principal al propoziției (predicatul). Exemplul dat de Șahmatov: *bătrînul nostru profesor s-a îmbolnăvit* ilustrează bine această afirmație, căci *profesor* (subiectul) « dirijează», gramatical vorbind, și atributele *bătrînul nostru* (care aparțin grupului sintactic al subiectului) și predicatul *s-a îmbolnăvit.*

Răspunsul lui Popov (reprodus mai sus) la întrebarea despre deosebirile dintre logică și gramatică trebuie să ni-l însușim cu atît mai vîrtos, cu cît el vine de la un logician. Fiecare dintre aceste două discipline să lucreze cu propriile ei mijloace, să nu încalce, deci, domeniul celeilalte[1]. Prin urmare putem și chiar trebuie să vorbim de părți (sau membre) principale și părți (sau membre) secundare ale propoziției, să facem deosebire între subiectul gramatical și cel logic, între predicatul gramatical și cel logic, dînd, evident, precădere exclusivă subiectului și predicatului gramatical etc. Aceasta nu înseamnează de loc separarea limbii de gîndire, ci numai separarea disciplinelor care se ocupă de limbă și de gîndire, separarea gramaticii (a lingvisticii) de logică. Fiecare dintre aceste discipline are metoda și legile ei de cercetare, care nu trebuie confundate de la una la alta.

---

analiza unei propoziții ca *în triunghiurile isoscele, unghiurile de la bază sînt egale*, întrebarea pusă pentru a găsi subiectul este: despre ce se vorbește în această propoziție (= care este obiectul vorbirii noastre)? Răspunsul nu poate fi altul decît « triunghiurile isoscele», deși subiectul propoziției nu este *triunghiurile (isoscele)*, ci *unghiurile (de la bază)*, fiindcă a c e s t substantiv stă la cazul nominativ (răspunde la întrebarea *ce?).* Aceeași greșeală (confuzia între predicatul logic și cel gramatical) se face la definiția predicatului propoziției (elevii greșesc mai rar, fiindcă verbul predicativ este ușor de... descoperit), și anume că arată ce se spune despre subiect (și răspunde la întrebările *ce face?*, *cum este?* etc. obiectul despre care se vorbește). În exemplul dat mai sus: *cursurile Facultății noastre încep la 1 septembrie*, despre subiect se spune nu numai că « încep», ci și « cînd încep», prin urmare predicatul ar fi *încep la 1 septembrie.* Și aceste cuvinte chiar sînt predicatul, dar predicatul logic, nu cel gramatical (adică expresia aceluia). Predicatul gramatical este în această propoziție numai *încep*, iar la *1 septembrie* este complement circumstanțial de timp. Punîndu-se întrebarea așa cum se pune de obicei (vezi mai sus), se ajunge la o contradicție flagrantă, care dezorientează pe elevi: pe de o parte ce se spune despre subiect este *încep la 1 septembrie*, pe de alta predicatul este numai *încep.*

[5] Cînd am arătat (cap. I) că, pentru logicieni, numai propozițiile enunțiative corespund unor judecăți propriu-zise, am luat o poziție asemănătoare cu cea recomandată de Popov, afirmînd că pentru gramatici (și lingviști) propozițiile exclamative, interogative etc. sînt la fel de autentice ca și cele enunțiative.

§ 1. Din discuția făcută în capitolul precedent rezultă că subiectul este partea principală a propoziției despre conținutul[1] căreia se spune ceva (cu ajutorul predicatului). În propoziția *cornistul făcea semne deznădăjduite* (E. Camilar), subiectul este *cornistul*, fiindcă despre ființa pe care o desemnează acest cuvînt ni se comunică ceva (« făcea semne deznădăjduite »).

Fiind vorba de un obiect în sens larg, urmează că subiectul nu poate fi decît un substantiv: ființele, lucrurile și altfel de « obiecte » sînt numite prin substantive, deci numai substantivele, adică numele « obiectelor », pot funcționa ca subiect al unei propoziții. Ex.: *Malca, îmbărbătată de moș Nichifor, se suie în căruță* (Creangă); *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic* (Eminescu); *Termometrul spune la umbră 33° Celsius* (Caragiale); *Un cucoș sări pe zăplazul de scînduri* (Sadoveanu); *Corb la corb nu-și scoate ochii* (Pop.). Din aceste citate se vede că substantivul care îndeplinește funcțiunea de subiect poate fi un nume propriu *(Malca)* sau un nume comun *(luna, termometrul, cucoș, corb)*. În ce privește aspectul morfologic, substantivul-subiect poate fi articulat *(luna, termometrul)* sau nearticulat *(corb)* sau însoțit de articolul nedefinit *(un cucoș)*[2].

Știm însă că conținutul unui substantiv poate fi indicat și printr-un pronume: dacă numele unui obiect a fost amintit în cursul vorbirii (sau este cunoscut, indiferent cum, de mai înainte), el poate fi înlocuit printr-un pronume. În acest caz, pronumele nu numai că are același înțeles ca substantivul, ci și îndeplinește (sau poate îndeplini) toate funcțiunile sintactice ale acestuia, deci și pe aceea de subiect. Avem astfel numeroase propoziții al căror subiect este exprimat printr-un pronume[3]: *Căci tu înseninezi mereu viața sufletului meu* (Eminescu); *Fiecare dintre camarazi comentează în felul său această tristă aventură* (Caragiale); *Care vrea pămînt, bre*? (Camilar); *Toți ședeau fără cuvînt în scaunele sculptate* (Sadoveanu); *Aceasta este principala noastră metodă de popularizare a Uniunii Sovietice* (Gh. Gheorghiu-Dej); *A mea*[4] *trebuie păstrată pură, luminoasă, strălucitoatre* (Caragiale).

La « Morfologie » am văzut, ceea ce de altminterea se știe, că un adjectiv poate deveni substantiv, dacă vorbitorul consideră însușirea exprimată de adjectiv, nu ca o calitate a unui obiect, ci ca o noțiune propriu-zisă, de sine stătătoare. Aceasta însemnează, sintactic vorbind, că adjectivul poate fi și el subiectul unei propoziții, dacă a încetat de a mai fi adjectiv și a căpătat valoare de substantiv. Iată o serie de exemple cu subiect exprimat printr-un adjectiv substantivat: *Și sărmana s-a chinuit așa pînă despre ziuă* (Creangă); *Au*

---

[1] « Obiectul », adică ființa, lucrul, fenomenul etc. pe care îl exprimă.

[2] Substantivul însuși, în acest ultim citat, are formă nearticulată.

[3] De orice fel: personal, posesiv, demonstrativ, interogativ-relativ sau nedefinit.

[4] « Aureola mea »

de patrie, virtute nu vorbește l i b e r a l u l? (Eminescu); *B ă t r î n a alege flori* (Sadoveanu); *S c u m p u l mai mult păgubește* (Pop.); *F r u m o s u l și u t i l u l nu se exclud unul pe altul.*

Cu adjectivele merg p a r t i c i p i i l e, care sînt adjective la origine (în latinește). Ceea ce am spus despre adjectiv în legătură cu substantivizarea lui este valabil și pentru participiu. Urmează, deci, că un participiu transformat în substantiv poate funcționa ca subiect. De ex.: *N e p o f t i t u l n-are scaun* (Pop.); *E v i d e n ţ i a ţ i i întreprinderilor sînt popularizați; Iar s r t r o p ș i t u l de Ion... face o hodorogeală și un tărăboiu...* (Creangă); *C e i c o n c e d i a ţ i de patron se găeau în fruntea manifestației; Î n t o v ă r ă ș i ţ i i*[1] *din Șona, raionul Tîrnăveni, au avut o recoltă bună* (ziarele).

Și n u m e r a l u l poate fi subiect al propoziției, atunci cînd se întrebuințează ca un cuvînt independent (nu ca determinant pe lîngă alt cuvînt), cînd are, deci, valoare de substantiv. De pildă: *Se înduplecară și c e l e d o u ă* (Creangă); *A m î n d o i s-au înscris la aceeași Facultate; A l c i n c e l e a dintre candidați nu s-a prezentat.*

În ce privește verbul, știm, de la «Morfologie», că modurile așa zise nepersonale sau, mai just, formele nominale ale verbului au un înțeles foarte apropiat de al substantivului și al adjectivului. Ceva mai sus am dat exemple de propoziții avînd drept subiect un participiu[2]. Rămîne să vedem cum se comportă i n f i n i t i v u l și s u p i n u l din punctul de vedere care ne preocupă aici. Infinitivul este, dintre toate formele verbului, cea mai apropiată de substantiv, ceea ce explică, printre altele, transformarea infinitivului lung în substantiv pur, care a pierdut orice legătură gramaticală cu verbul. Cum între cele două forme ale infinitivului nu există nici o deosebire în ce privește înțelesul lexical, urmează ca infinitivul asa zis scurt, care continuă să fie verb propriu-zis, poate fi și el subiect în propoziție, la fel cu cel lung. (Deoarece acesta nu mai contează ca verb, ci numai ca substantiv, ar fi trebuit să-l amintesc odată cu substantivul[3]). Exemple de subiect exprimat prin infinitivul scurt: *E ușor a s c r i e versuri (cînd nimic nu ai a spune)* (Eminescu);... *ce va să zică a t e s c ă l d a în Bistrița, la Broșteni, de două ori pe zi, tocmai în postul mare* (Creangă); *A m u n c i este în* R.P.R., *o datorie și o chestiune de onoare pentru fiecare cetățean capabil de muncă.*

Cealălaltă formă nominală a verbului, interesantă pentru discuția de față, este s u p i n u l, care a avut din capul locului și valoare de substantiv. Aceasta însemnează că n-a fost necesară nici o transformare pentru ca el să funcțio-

[1] «Țăranii întovărășiți», adică membri ai unei întovărășiri agricole.

[2] Fiind adjectiv la origine, această formă nominală a verbului trebuia pusă imediat după adjectiv.

[3] Dau aici cîteva exemple: *E l e c t r i f i c a r e a comunelor, în special a celor rurale, este puțin extinsă* (Gh. Gheorghiu-Dej); *D e s c o p e r i r e a Americii a avut loc în anul 1492; Î n c e t a r e a războiului din Coreea a umplut de bucurie pe toți oamenii cinstiți; C o n s t r u i r e a socialismului în țara noastră progresează cu pași repezi* etc.

neze în condiții identice cu ale unui substantiv propriu-zis. Ex.: ... *unde ne-a fost și m a s u l*[1] *în noaptea aceea* (Creangă); *C i u p i t u l și c î r n i t u l plantelor de bumbac trebuie făcute cu cea mai mare atenție* (ziarele); *T r e i e r at u l s-a terminat de mult în toată țara; S t r î n s u l fînului este o muncă destul de grea.*

Nu numai părți de vorbire sau forme ale unora dintre ele pot fi subiect în propoziție, dacă vorbitorul le dă sens (sau valoare) de substantiv, ci și un cuvînt, o silabă, un sunet etc. sînt apte să îndeplinescă funcțiuna sintactică aici în discuție, dacă sînt considerate ca noțiuni de sine stătătoare, dacă, adică, sînt transformate și ele în substantive . Astfel în propozițiile: *j o s este adverb de loc; d e are numeroase înțelesuri; t face parte din grupul consoanelor ocluzive* etc., subiectele sînt *jos*, *de* și *t*, dar nu în calitatea lor de adverb, prepoziție sau sunet, ci ca «nume» ale noțiunilor respective. *Jos* înseamnează aici «cuvîntul *jos*», *de* «prepoziția *de*», *t* «sunetul *t*» etc.

Unele dintre exemplele înșirate mai sus au nevoie de lămuriri. Numeralul cardinal și participiul sînt însoțite de articolul determinativ *cel*, *cea* etc., cînd funcționează ca subiect. La numerale, prezența acestui articol este obligatorie, dacă obiectul la care se referă este cunoscut (întocmai ca substantivul în aceeași situație), în sensul că alt articol numeralul cardinal nu poate primi [2]. În ce privește participiul, vorbitorul are libertatea de a alege între articolul enclitic și cel determinativ (tot așa se petrec lucrurile cu adjectuivul: *leneșul* și *cel leneș)*. În exemplelele noastre, articularea participiului-subiect apare sub ambele aspecte *(nepoftitul*, *evidențiații*, alături de *cei concediați)*. Prezența articolului este cerută de valoarea substantivală a participiului (ca și a adjectivului, care constituie punctul de plecare al fenomenului): numai articulat, participiul (la fel adjectivul) capătă sens de substantiv (altfel rămîne ceea ce este el în mod obișnuit, fapt care se întîmplă și sub forma articulată, dacă stă pe lîngă un substantiv).

Cu privire la infinitiv, trebuie să ne oprim asupra unui fapt din limba noastră actuală, pe care, sub aspectul lui genereal, l-am relevat și la «Morfologie». Este vorba de folosirea prepoziției *de* înaintea infinitivului-subiect: *d e a- i s u b v e n ț i o n a p e agricultori... este iarăși o anomalie (Adevărul Literar și artistic*, 15 iulie 1934, p. 9, col. 2); *d e a a l e g e din întreaga literatură*, *îmi pare insuficient (Viața Romînească*, mart-aprilie 1935, p. 101); *e util d e a o s p u n e (Cuvîntul Liber*, 11 aprilie 1936, p. 8, col. 2—3); *mă interesează... d e a ș t i (Insemnări Ieșene* III, 6, p. 562). Pretutindeni regulile sintaxei romînești cer un infinitiv fără *de* (sau vreo altă prepoziție). Cred că este vorba de o influență mai ales germană, cum pare a dovedi prezența, sporadică, a acestei

---

[1] De la verbul *a mînea* «a rămîne (undeva) peste noapte; a petrece noaptea».

[2] Fac excepție *sută, mie, milion, miliard* etc., care sînt, de fapt, substantive și, deci, tratate în consecință, și *tustrei, tuspatru* etc., care, datorită lui *tus-* (< *toți)*, n-au nevoie de nici un fel de articol.

construcții la Eminescu *(de a se exprima bine... e posibil;* v. G. Călinescu, *Opera lui Mihail Eminescu* I, p. 175). La unii publiciști (dintre cei care, mi-au furnizat exemplele) a putut interveni și limba engleză, care, întocmai ca germana (ba chiar mai mult decît aceasta), întrebuințează infinitivul cu *to* (=germ. *zu*), înainte, indiferent de funcțiunea lui sintactică[1].

Și o propoziție întreagă servește adesea ca subiect (numită de aceea propoziție subiectivă; vezi cap. X «Fraza»): *Cine se scoală de dimineață departe ajunge*; *Nu s-a hotărît încă ce atitudine vom lua.*

Cînd conținutul exprimat de predicat este atribuit mai multor obiecte, datorită faptului că acestea prezintă asemănări între ele din punctul de vedere al unor semne caracteristice (însușiri sau acțiuni comune tuturor), propoziția respectivă are un subiect multiplu. Ex.: *De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii* (Eminescu); *Atunci Harap-Alb, Gerilă, Ochilă și Păsări-Lăți-Lungilă se pun ei de ospătează* (Creangă); *Muncitorimea, țărănimea muncitoare, meseriașii, intelectualii — toate aceste clase și straturi sociale... — sînt vital interesate...* (Gh. Gheorghiu-Dej);... *în zadar se furișau acolo, în puterea nopții, brancardierii și unități desăpători* (Camilar).

Elementele alcătuitoare ale subiectului multiplu se juxtapun, afară de ultimele două (în ipoteza că sînt trei sau mai multe), care se leagă între ele prin *și*, fără ca prezența conjuncției să fie obligatorie (vezi citatele). Vorbirea familiară și cea populară înlocuiesc adesea pe *și* prin *cu*: *tata cu mama au plecat în oraș*, sau folosesc ambele aceste cuvinte ajutătoare: *eu și cu fratele meu sîntem studenți*; *Cînd se întorc Făt-Frumos și cu Strîmbă Lemne de la vînat...* (Creangă); *Nu mult după aceea, iaca vin și Făt-Frumos cu Sfarmă-Piatră...* (Idem).

Subiectul multiplu poate avea, în ce privește părțile de vorbire din care este alcătuit, aceleași aspecte ca și subiectul simplu, poate consta, adică, din două sau mai multe substantive, din două sau mai multe pronume etc. Dar la fel de bine putem avea părți de vorbire diferite (toate însă cu valoare substantivală): *Noi și Ioneștii sîntem vecini; Leneșii și neisprăviții încurcă totdeauna lucrurile.*

§ 2. Din materialul de citate și exemple date mai sus, precum și din discuția despre apariția articolului determinativ *cel*, *cea* etc. la numeralele cardinale și la participii cu funcțiune de subiect, ar rezulta că, atunci cînd numește

---

[1] Am găsit o construcție franceză asemănătoare într-un roman tradus din englezește, dar și la lingvistul A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* II, p. 34: *(autre chose est) d'étudier les organes et le fonctionnement chez un animal...* De aceea trebuie invocată și limba franceză pentru explicarea prezenței lui *de*, mai ales că, în mod obișnuit, construcțiile care se abat de la regulile sintactice romînești sînt de origine franceză.

un obiect unic, subiectul nu poate fi exprimat decît printr-un singur cuvînt. Acesta pare a fi și punctul de vedere al gramaticilor curente, care, fără a spune direct, dau a înțelege[1] că grupuri de cuvinte nu pot servi ca subiect al unei propoziții. Cînd spunem *Facultatea de Filologie are mai multe secții*, se consideră, de obicei, drept subiect numai *Facultatea*, pe cînd *de Filologie* este declarat atribut, pentru motivul că determină substantivul pe care-l întovărășește. Tot așa în propoziția *Uniunea Sovietică este cel mai puternic stat al lumii*, subiectul este *Uniunea*, iar *Sovietică* atribut.

Acest mod de a prezenta lucrurile nu mi se pare just. Cei care analizează astfel propozițiile citate nu țin seamă de realitatea concretă exprimată în fiecare caz aparte, ci se conduc după o idee generală și abstractă, aceea că un singur cuvînt (substantivul) poate fi subiect al propoziției, fără să aibă nevoie de alte cuvinte pe lîngă el. Teoretic (și, foarte adesea, chiar de fapt) situația se prezintă, într-adevăr, așa. Dar există numeroase cazuri, de felul celor amintite, în care subiectul este exprimat printr-un grup de cuvinte. Noi trebuie să luăm în considerație conținutul judecății formulate într-o propoziție dată, și de la el să pornim pentru a hotărî care este subiectul (și tot așa cu celelalte părți ale ei). În exemplele date, subiectele sînt respectiv *Facultatea de Filologie* și *Uniunea Sovietică*: dacă lăsăm la o parte «atributele», ne îndepărtăm de realitate, ba o și falsificăm (mai ales în exemplul al doilea, care, fără *Sovietică*, ar suna *Uniunea este cel mai puternic stat al lumii).* Tot așa alte grupuri de cuvinte care reprimă noțiuni unice: *R e p u b l i c a P o p u l a r ă R o m î n ă este un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate* (Constituția R.P.R.); *P a r t i d u l M u n c i t o r e s c R o m î n este forța conducătoare, atît a organizațiilor celor ce muncesc, cît și a organelor și instituțiilor de stat* (ibidem).

Dacă cu privire la astfel de cazuri poate fi totuși discuție[2], avem altele cu subiect exprimat prin mai multe cuvinte care nu pot fi «analizate», adică separate unul de altul. Pentru a înțelege mai bine lucrurile, trebuie să pornim, cred, de la echivalentele lor din alte limbi. Știm că romîna folosește rar compunerea ca mijloc de a forma cuvinte noi. Cuvintele compuse din limbile germană sau rusă, de pildă, noi le traducem, de obicei, prin grupuri de cuvinte, care nu sînt simțite totdeauna ca expresie a unei noțiuni unice. La aceasta mă refeream, cînd spuneam că trebuie să invocăm echivalentele din alte limbi, și anume cuvintele compuse ale acestora exprimînd obiecte unice.

Iată cîteva exemple mai mult ori mai puțin convingătoare: *muncitor-miner*, *țăran muncitor*, *fierar-betonist*, *meșter-lăcătuș (meșter-fierar* etc.), *maistru-strungar* ș.a. De pildă: *M u n c i t o r i i m i n i e r i trăiau* [pe vremea burghezo-moșierimii] *veșnic în nesiguranța zilei de mîine* (Gh. Gheorghiu-Dej); ... *Să*

---

[1] Prin faptul că nici măcar nu pun problema posibilității unui asemenea subiect.

[2] S-ar putea aduce argumentul logicienilor (vezi discuția din paragraful precedent), că se confundă punctul de vedere al logicii cu acela al gramaticii.

ne punem ca sarcină desfășurarea unei munci sistematice și răbdătoare pentru ămurirea și convingerea ț ă r a n i l o r m u n c i t o r i cu gospodării individuale de a trece pe drumul întovărășirii și gospodăriei colective (Idem).

Mai elocvente sînt cazuri de felul lui *liber-cugetător (liber-profesionist)*, *prim-președinte*, *scurt-circuit* etc., unde legătura formală dintre elementele alcătuitoare ale grupului este destul de strînsă pentru ca ele să fie (sau să poată fi) tratare drept un cuvînt compus De ex.: *L i b e r - p r o f e s i o n i ș t i i formează o categorie socială aparte;... să i se încredințeze p r i m e - r o l u r i* (*Adev. Literar*, 15 aug. 1937, p. 14, col. 4)[1]; *S c u r t - c i r c u i - t e l e se produc adesea din neglijență.* Cf. și alte tipuri de compuse (puțin obișnuite, de altfel): *m a i - b ă t r î n u l ține la funcțiunile lui* (*Viața Romînească*, unie 1938, p. 19); *m a i - m ă r i m i l e*[2] *se gîndesc la orice* (*Cuvîntul Liber*, 21 martie 1936, p. 5. col 1).

Mai toate cazurile înregistrate aici aparțin limbii literare și sînt, în general produsul unor modele străine. Vorbirea populară și cea familiară sînt destul de sărace în astfel de formații, ceea ce însemnează că ele folosesc numai rareori subiecte exprimate prin grupuri de cuvinte. Mai ales limbajul poveștilor cunoaște compuse ca cele aici în discuție: *F ă t - F r u m o s se face un paloș (și se pune în cui după ușă)* (Creangă); *Atunci H a r a p - A l b intră cu albina pe umăr, în odaia unde era împăratul* (Idem)[3].

§ 3. În legătură strînsă cu modul cum este exprimat subiectul în limba noastră, trebuie relevat un fenomen de natură stilistică, specific mai cu seamă vorbirii populare și celei familiare. El constă în dubla exprimare a subiectului: odată sub forma pronumelui personal, a doua oară (și imediat după pronume) printr-un substantiv[4]. Tipul unei astfel de construcții este: *a veni e (l) D r ă - g u ș la căuș* « ai să-mi ceri ajutorul (și eu n-am să te ajut, cum nu m-ajuți

---

[1] Aici cele două cuvinte sînt tratate ca un adjectiv atributiv urmat de substantivul lui *(prime roluri-prime impresii)*, deși noțiunea pe care o exprimă este, incontestabil, unică. Compusele cu *prim* n-au încă deplin sudate elementele lor alcătuitoare. Să se compare *primul președinte al tribunalului*, alături de *prim-președintele tribunalului*.

[2] Derivate în *-ime* de la compusul, vechi și popular, *mai-mare(le)* din formule ca *mai-marele rașului, mai-marii oștilor* etc.

[3] În manualul *Russkiĭ iazîk* de A.M. Zemskiĭ, S.E. Kriučkov și M.V. Svetlaev, partea a II-a, p. 20—21 se vorbește de subiect exprimat prin grupuri de cuvinte numai în următoarele cazuri: a) un substantiv la nominativ plus alt substantiv, legate unul de altul prin « cu » (rus. *s) : bunicul cu bunica au plecat*, dar predicatul trebuie să stea la plural (aceasta însemnează că acțiunea exprimată de verb este săvîrșită în același timp de ambele ființe sau lucruri ale căror nume formează subiectul propoziției); b) pronumele de persoana I și a II-a la plural împreună cu alt pronume personal, legate între ele prin același « cu » (rus. *s) : noi cu tine pregătim lecția* (avînd sensul « tu și eu », adică « noi amîndoi »); c) numeralul cardinal (sau alt cuvînt care arată cantitatea) urmat de un substantiv fără un cuvînt propriu-zis de legătură sau legate prin *din(tre) : trei tovarăși au lipsit astăzi de la ședință; cîțiva copii se joacă în grădină; una din(tre) cărțile cumpărate lipsește.* Tipul *b* nu-i posibil în limba noastră, cum arată exemplul dat (« făcut » după model rusesc).

[4] Sau, foarte rar, printr-un pronume demonstrativ. Cf. la Creangă: *s-a trece e a și a s t a.*

nici tu pe mine acum, cînd am nevoie)» (se poate adăuga *vine e l t a t a*, deopotrivă de frecvent în ambele aceste aspecte ale limbii vorbite).

Cum vedem, în asemenea propoziții, subiectul este exprimat întîi prin pronumele personal, după aceea prin substantivul pe care pronumele îl înlocuiește. Altă particularitate interesantă a acestei construcții este că predicatul stă înaintea subiectului, așadar contra regulii, respectată în vorbirea necolorată de afect, care cere ca predicatul să se așeze după subiect. Foarte des pronumele are formă de masculin chiar atunci cînd substantivul următor este feminin: *a pleca e l m a m a de acasă* (am să-ți arăt eu ție). Tot așa poate apărea *el* (masculin singular) cu un substantiv la plural (chiar feminin): *las-c-o să pățească e l h o ț i i*. Construcții ca aceasta din urmă arată că, la început, se va fi repetat subiectul numai în puține cazuri, toate avînd un substantiv masculin sau că, indiferent de situația inițială, numărul propozițiilor cu subiect masculin a fost, la un moment dat, așa de mare, încît obișnuința a făcut să se folosească *el* și acolo unde subiectul era de genul feminin (sau avea formă de plural). Fapt sigur este că, pentru a se produce această influență (din partea construcțiilor cu *el* + substantiv masculin), a trebuit să se ajungă mai întîi la un fel de « neutralizare» sau « gramaticalizare» a lui *el:* vorbitorii nu l-au mai simțit nici ca masculin, nici ca singular și, bineînțeles, nici ca înlocuitor al substantivului următor. Aceasta însemnează transformarea pronumelui într-un simplu morfem, un fel de anexă (antepusă) a subiectului adevărat, fapt care n-a redus cu nimic valoarea stilistică (adică afectivă, în cazul de față) a construcției.

Cum se explică acest fenomen mult discutat în literatura noastră lingvistică?[1] La început, subiectul a fost exprimat numai prin pronume, ceea ce, în anumite împrejurări, părea cu atît mai insuficient (pentru ascultător), cu cît accentul propoziției sta pe predicat, cum arată și topica: așezarea predicatului înaintea subiectului dovedește că pentru vorbitor elementul cel mai important era (și este încă) predicatul[2]. Pentru a se evita o înțelegere greșită sau o simplă nedumerire din partea ascultătorului, se repeta subiectul sub forma substantivului căruia îi ținea locul pronumele, se preciza, adică, cine este «el» (sau « ea»). Între ambele subiecte trebuie să fi existat o pauză: vorbitorul se oprea puțin, tocmai din pricina temerii că interlocutorul lui ar fi putut să aibă nedumeriri cu privire la autorul acțiunii (exprimat numai prin *el)*, poate și pentru că simțea el însuși nevoia să insiste asupra subiectului prea slab redat printr-un cuvînt vag și redus ca schelet fonetic, cum este pronumele, și care, în plus, era complet lipsit de accent. Pauza dintre cele două subiecte se simte, întrucîtva,

---

[1] Vezi J. Byck, în *Bulletin Linguistique* V (1937), p. 15 urm. și R.A. Budagov, în *Studii și Cercetări Lingvistice* I (1950), p. 35 urm.

[2] Accentuarea predicatului (care se pronunță și mai puternic, dar și « mai sus» decît celelalte cuvinte ale propoziției) aduce cu sine o rostire slabă a subiectului, deci nevoia, în anumite condiții, de a-l repeta.

și astăzi, cu toate că, datorită obișnuinței, precum și desei ei folosiri, formula se rostește destul de repede, fără vreo insistență specială asupra ei.

Valoarea stilistică a acestei construcții vine, în primul rînd, de la inversiune (predicatul pus, împotriva « regulii », înaintea subiectului), apoi de la dubla exprimare a subiectului, care de asemenea reprezintă o nerespectare a modului obișnuit de a construi propoziția, căci echivalează cu o repetare a subiectului[1]. Interesant este că accentul principal stă pe pronume, nu pe verb, cum ar trebui, dată fiind poziția privilegiată a acestuia (așezat la începutul propoziției). În momentul cînd s-a simțit nevoia repetării subiectului, s-a produs o deplasare a accentului: prin repetare, subiectul a devenit partea cea mai importantă a construcției și, drept urmare, accentul principal al acesteia a trecut pe subiect (pe cel pronominal, căci substantivul este un simplu adaos, ca o apoziție[2]). Predicatul și-a păstrat însă accentul muzical, căci se rostește cu tonul mai ridicat decît *el* (iar acesta, la rîndul lui, are un ton mai înalt decît substantivul care urmează). Separarea celor două accente, care la început stăteau pe un singur cuvînt (pe predicat) și, deci, se confundau, în sensul că erau percepute dintr-odată amîndouă, dă formulei o intonație specială, nu prea obișnuită în limba noastră. Și acest fapt contribuie la expresivitatea construcției aici în discuție.

După cum am mai spus, fenomenul acesta constituie o caracteristică a limbii vorbite (mai ales a celei populare). Iată cîteva citate din Creangă: *Stăi, măi porcane, că te căptușește e a M ă r i o a r a acuș!; Bine, voinice,... a veni e a și v r e m e a aceea; Vine e a și t u r t u r i c a mai pe urmă, dar ce ți-e bună?; Bate e l I v a n în poartă cît poate, se răcăduiește el cu pușca, dar au prins e i acum d r a c i i la minte.* Nuanța stilistică nu e aceeași în toate aceste citate. Afară de « amenințare », ca în primul dintre ele[3], avem „nemulțumire", „nerăbdare", „insistență" etc. Observăm apoi că deseori cele două subiecte sînt despărțite printr-un cuvînt, care este de obicei (sau, poate, totdeauna?) o particulă adverbială *(și, acum)*. Și alți scriitori, se pare că tot numai moldoveni, folosesc această construcție cînd vor să dea povestirii lor un « ton » familiar sau popular. De ex.: *Asta se plătește, și o plătește e l P ă t r u al dumitale la Ieși* (Cezar Petrescu); *Tot împungea e a b o a l a* (Idem); *Ar crede e l c i n e v a ...* (Idem).

Predicatul unor astfel de propoziții poate sta nu numai la prezent sau la viitor, cum pare a rezulta din exemplele date, ci și la alte timpuri. De pildă: *M-a sărăcit e l b o i e r u l, dar n-are să-i fie nici lui moale; Mînca e l I o n, nu*

---

[1] Repetiția are, în general, valoare stilistică prin ea însăși (la fel cu fenomenul opus, care este elipsa).

[2] N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, p. 57 consideră substantivul drept apoziție, dar din explicațiile, cam laconice, pe care le dă s-ar putea înțelege că nu exclude interpretarea formulei ca un subiect repetat.

[3] Și în *vine el tata (vine el mama), vine el Drăguș la căuș*, de la care am pornit. Prima formulă mi-e foarte familiară, căci am întrebuințat-o, de nenumărate ori, în copilărie (și am auzit-o foarte des de la alți copii).

mînca, dar de băut știu că bea bine. Apare și condiționalul (în construcții ipotetice); *Ar fi mîncat e i o a m e n i i și mămăligă, dacă ar fi avut*[1].

Subiectul se poate repeta și în alte condiții, destul de variate. Avem, mai întîi, formula, foarte răspîndită în limba literară: *Noi romînii..., voi bărbații...* etc., care se întrebuințează atunci cînd vorbitorul sau interlocutorul se înfățișează ca reprezentant al unui grup: repetarea subiectului are rostul să precizeze acest amănunt, pentru evitarea unei înțelegeri greșite[2]. Valoarea stilistică lipsește în asemenea cazuri, după cum lipsește și în construcții de felul următoarelor: *C u g e t u l e l, singur suferă primeniri (Însemnări Ieșene* II, 3, p. 605); *Definitive nu sînt e l e nici r e z u l t a t e l e științelor matematice (Revista Istorică Romînă* V—VI, p. 107).

Problema pusă ceva mai sus cu privire la posibilitatea de a exprima subiectul printr-un grup de cuvinte (tip: *Uniunea Sovietică, Republica Populară Romînă* etc.) se leagă strîns, cum rezultă și din n. 2 de la p. 542, de problema raportului dintre subiectul logic și subiectul gramatical. Despre acest raport a fost vorba, destul de amănunțit, în capitolul precedent, unde ne-am ocupat, în general, de părțile (sau membrele) propoziției. De aceea mă limitez să fac trimiterea de rigoare la locul respectiv. Aici aș putea adăuga numai că unele gramatici mai vechi (de pildă a lui Philippide) întrebuințează termenul de (subiect) « psihologic », care nu poate fi acceptat, pentru motivul că e prea cuprinzător[3] și de aceea nu numai vag, ci chiar neexact.

§ 4. Subiectul propoziției stă în cazul nominativ. (De aici, definiția nominativului drept « caz al substantivului cu funcțiune de subiect ».) Deși, poate, de prisos, trebuie precizat că numai subiectul gramatical (singurul, de altfel, care ne interesează pe noi aici) se pune la nominativ (nu și cel logic; cap. III, p. 528, 536, unde am dat cîteva exemple de subiect logic). Citatele și exemplele de mai sus arată lămurit că subiectul, indiferent prin ce parte a vorbirii este exprimat (substantiv sau pronume, adjectiv etc, cu valoarea substantivală), stă la nominativ, cazul « direct » (lat. *casus rectus)*, cum i se mai spune, spre deosebire de celelalte cazuri, numite « oblice » (sau « indirecte » — deși acest termen nu apare): nominativul exprimă o funcțiune independentă a substanti-

---

[1] Am găsit un exemplu şi la cronicarul Neculce, lucru firesc, dat fiind caracterul « popular » al imbii lui: *dar puțină pagubă au făcut* [Tătarii], *mai mulți au pierit e i, T ă t a r i i.* Acest citat este interesant prin faptul că arată cum s-a ajuns la repetarea subiectului (nevoia de a uşura înțelegerea de a evita confuziile).

[2] Astfel de construcții apar şi în vorbirea populară. (Fac această remarcă, pentru motivul că, aparent, ar fi vorba de un uz « literar », dată fiind răspîndirea lui relativ mare în limba oamenilor culți.) De ex.: *Şi după ce ne culcam cu toții, noi băeții, ca băieții...* (Creangă); *pînă acum noi țăranii am dus fiecare cîte o piatră mai mare sau mai mică pe umere* (Idem); *aşa sînteți d-voastră bărbații* (Idem). Fenomenul ne întîmpină, fireşte, şi atunci cînd formula în discuție are alt rol sintactic: *Şi mai ales pentru noi țăranii munteni este o mare facere de bine* (Idem); *ca să ne povățuiți şi pe noi prostimea* (Idem).

[3] Tot ce se petrece în mintea omului e « psihologic », căci aparține (sau este un produs al) « psihicului », nu însă şi « logic » (element al judecății, al raționamentului).

vului[1], pe cînd genitivul, dativul și acuzativul, funcțiuni dependente (de atribut, respectiv obiect indirect și obiect[2] direct). Material nou pentru ilustrarea acestei reguli gramaticale nu este necesar (și nici repetarea, chiar numai parțială, a celui dat deja, n-are rost, pentru că situația se prezintă clar).

Aici trebuie să luăm în discuție unele fapte care par a contrazice regula privitoare la cazul subiectului. Avem, mai întîi, subiectul exprimat prin pronumele nedefinit *toți* (femin. *toate)* precedat de *cu*[3]: *intrară cu toatele în casă* (Creangă); *Și după ce ne culcam cu toții*... (Idem); *Apoi începem cu toții a mînca* (Idem). Vorbirea populară și cea familiară întrebuințează neobișnuit de des asemenea construcții: *plecăm cu toții la țară; v-ați îndeplinit cu toții sarcinile?; ce bine că s-au întors cu toții din călătorie!*

După regulile sintactice ale limbii noastre, un cuvînt declinabil precedat de o prepoziție nu poate sta decît la acuzativ (ca formă), adică la ceea ce am putea numi cazul prepozițional (ca înțeles). Și totuși, în exemplele date, subiectul este pretutindeni *cu toții (cu toatele)*. Prezența lui *cu* ne trimite la construcția, amintită ceva mai sus, în care această prepoziție are același înțeles ca *și*: *tata cu mama (muncesc)* însemnează *tata și mama (muncesc)*. Urmează, deci, că n-avem o construcție prepozițională propriu-zisă, cum rezultă, de altfel, și din faptul că *cu toții (cu toatele)* este un sinonim perfect al lui *toți (toate)*: *intrară cu toatele în casă* poate fi transformat în *intrară toate în casă*, fără să se schimbe absolut nimic în ce privește conținutul propoziției. De fapt, formula aceasta reprezintă o exprimare eliptică: *cu toții* stă pentru *noi (voi, ei) cu toții (= ... noi toți)*, ca și cum vorbitorul ar vrea să arate că s-au întors nu numai cei care vorbesc sau cei în numele cărora vorbește unul singur, ci și ceilalți toți (la care s-ar mai putea gîndi ascultătorul). Construcția ar putea fi considerată egală cu *ne-am întors noi și toți ceilalți (care au mai fost cu noi)*, în care s-ar înlocui *și* prin *cu* (la fel ca în *tata cu mama)* : *ne-am întors noi cu toți ceilalți* (sau *și cu toți ceilalți)*. Subiectul adevărat a fost, la început, *noi* (sau *voi*, *ei)*, iar *cu toții*, un simplu adaos, menit să precizeze ce trebuie să se înțeleagă prin *noi*. Cu timpul, prezența adaosului a fost simțită nu numai ca absolut necesară, ci și atît de importantă, încît subiectul propriu-zis a devenit sau a putut deveni de prisos. Confuzii sau nelămuriri cu privire la conținutul adaosului ajuns subiect al propoziției n-aveau cum să se producă, din cauză că predicatul căpătase forma persoanei respective (I, II sau III) de pe vremea cînd în construcție apărea și pronumele personal (adevăratul ei subiect).

Trebuie să mai luăm în considerație faptul că atunci cînd, indiferent de motive, propoziției îi lipsește subiectul exprimat printr-un substantiv, ea are

---

[1] Și vocativul arată «independența» sintactică a substantivului, dar el n-are nici un fel de legătură cu celelalte cuvinte din propoziție, pe cînd nominativul se leagă de predicat.

[2] De aceea le putem spune, mai bine, cazul-regim, spre deosebire de nominativ (cazul-subiect), folosind terminologia privitoare la vechea franceză şi vechea provensală.

[3] Numai la plural (de aceea îl dau sub forma pluralului) şi totdeauna articulat.

totuși un subiect ușor identificabil: predicatul singur este suficient pentru a indica pe autorul acțiunii din punctul de vedere al persoanei gramaticale. Fenomenul care ne preocupă aici a luat naștere în dialog: vorbitorul comunică ceva în legătură cu sine și cu « ai săi » *(= noi)* sau se informează despre interlocutorul său și « ai lui » *(= voi)*, așadar subiectele propozițiilor folosite în dialog sînt prezente și n-au nevoie să fie exprimate. Spunînd *ne-am întors* sau întrebîndu-și partenerul *plecați?*, vorbitorul se exprimă suficient de clar, pentru a face de prisos apariția subiectului, care nu poate fi decît « noi » (= eu și ai mei) în primul caz, « voi » (= tu și ai tăi) în al doilea. Dacă anumite considerente, determinate de împrejurări obiective, cer totuși o precizare cu privire la subiectul unor astfel de propoziții, singura precizare posibilă este « cu toții » sau « toți »: *ne-am întors cu toții* sau *toți* (adică « noi » = eu și ai mei sau ai noștri toți, deci nu numai eu, cel care vorbește și încă unul sau doi dintre ei lui, ci toți aceștia și el însuși).

Vorbirea familiară și cea populară preferă adaosul *cu toții*, fiindcă e mai expresiv decît *toți*. *Ne-am întors cu toții* însemnează « noi » (eu, vorbitorul, plus cineva dintre ai mei, în numele căruia vorbesc — de aceea spun « noi », nu « eu ») împreună cu ceilalți ai mei, pe care nu-i cuprind în « noi » (deși sînt tot « ai mei » sau « ai noștri »), ci îi pun într-o grupă aparte, ca și cum ei nu s-ar fi întors prin propriile lor forțe, ci ar fi fost aduși de « noi » (primul grup, cu vorbitorul în frunte). Căci sensul lui *cu* în formula *cu toții* este sociativ: împreună cu noi (oarecum pe lîngă noi cei care vorbim, ca o anexă a noastră) s-au întors toți ceilalți. « Descompunerea » întregului grup, la care se referă vorbitorul în două părți distincte, una « noi » (neexprimat, dar subînțeles), alcătuită din vorbitor plus altcineva, a doua « toți (ceilalți) », prezintă nu numai avantajul, de ordin oarecum subiectiv, că pune subgrupul vorbitorului pe primul plan[1], ci și avantajul unei exprimări depline a « totalității », o exprimare întrucîtva pleonastică (« noi » — exprimat nu direct, ci prin forma de pers. I plural a predicatului — și « toți ceilalți », « noi (și) cu toții »), care, datorită faptului că se spune oarecum de două ori același lucru, dă impresia că numărul celor în cauză este mare (așa de mare, încît trebuie să-i punem în două grupuri).

Cu nu-i singura prepoziție care însoțește subiectul unei propoziții. Vorbirea familiară și cea populară folosesc adesea pe *la* înaintea subiectului exprimat printr-un substantiv cu formă de plural sau a unui substantiv cu formă de singular, dar cu sens de plural. De ex.: *s-au strîns l a o a m e n i (de nu-i puteai număra); se îngrămădise l a l u m e în stradă (că nu mai puteai trece)* etc. Aici prepoziția are (adică a avut la început) valoare pur prepozițională (nu de conjuncție, ca în cazul lui *cu* de mai sus). Aceasta însemnează că trebuie să pornim

[1] Lucru firesc, de altfel, căci are la bază un element obiectiv, ba chiar material: cel care vorbește este prezent şi, indiferent de orice considerente subiective, trebuie să se refere în primul rînd la e , sau şi la el.

de la construcții în care substantivul precedat de *la* îndeplinește funcțiunea lui normală de complement circumstanțial. De pildă: *a mîncat la prune (pînă s-a săturat) ; a băut la apă (pînă și-a potolit setea)*. Astăzi aceste construcții sînt obiecte directe: *a mîncat la prune = a mîncat prune (foarte multe)*, tot așa *a băut la apă = a băut apă (în cantitate mare)*. La început de tot, ele aveau însă funcțiunea unui complement circumstanțial de loc. *A mîncat la prune* însemna « a mîncat acolo unde se găsesc prunele » (la pomul, la coșul etc. cu aceste fructe); *a băut la apă* = « a băut la izvor sau la fîntînă » (la locul unde se găsește apa)[1]. Cu timpul, sensul local a slăbit și apoi s-a pierdut definitiv, din cauză că verbele respective au în limba noastră funcțiune dublă (tranzitivă și intranzitivă): *a mîncat (la prune)* cu complement circumstanțial, deci intranzitiv, a fost simțit ca tranzitiv, așa că *la prune* a devenit obiect direct. Odată cu schimbarea rolului sintactic al determinantului verbului i s-a schimbat și înțelesul: *la prune* nu mai putea însemna « locul unde se află prunele », ci « prunele înseși » (în cantitate mare, lucru firesc, întrucît « locul », adică « pomul » sau coșul avea prune din belșug, și cel interesat putea mînca « pe săturate »). După ce *la prune* a devenit obiect direct, cu sensul arătat chiar acum, valoarea pur sintactică a formulei a trecut pe un plan secundar: *la prune* era echivalentul unui substantiv fără prepoziție (căci înțelesul predominant, cel lexical, nu se deosebea de al unui substantiv obișnuit prin nimic, decît doar prin nuanța de cantitate mare) și, în consecință, putea apărea și cu funcțiune de subiect, fără să-și schimbe aspectul formal, întocmai ca orice substantiv care, cu aceeași formă, îndeplinește, după împrejurări, cînd funcțiunea unui obiect direct (în cazul acuzativ) cînd pe aceea a unui subiect (în cazul nominativ)[2].

Creangă are construcții de acest fel, dar, după cît se pare, numai cu funcțiunea de obiect direct. Reproduc cîteva dintre pasajele respective, pentru că, ne ajută la înțelegerea fenomenului discutat mai sus: ...*sfîrcîiește toată ziua la tabac* (= trage tabac pe nas); *Odată încep cu toții a cărăbăni la saltele cu puf, perini moi... ; Ei, măi băieți, ia amu trageți la aghioase*... Primul citat și, mai puțin, al doilea arată destul de clar că valoarea inițială a formulei *la* + subst. a fost a unui complement circumstanțial de loc (« sfîrcîiește acolo unde este tabacul », « cărăbănește la sau de la locul unde se află saltelele, perinele... », adică săvîrșesc acțiunea exprimată de verb la locul unde se găsește obiectul asupra căruia este îndreptată acțiunea)[3].

Vorbirea populară și cea familiară manifestă (în special prima) o preferință foarte pronunțată pentru această construcție, atît ca obiect direct, cît și ca

---

[1] Ambele verbe s-au întrebuințat cu valoare absolută.

[2] Aceste două cazuri sînt, cum știm, în limba noastră identice ca formă la ambele genuri și ambele numere.

[3] Și mai clar se prezintă, cred, lucrurile în acest citat: *și începe* [Moartea] *a roade la copaci bătrîni*. O explicație asemănătoare pentru această construcție a dat A. Graur, *Bulletin Linguistique* VII (1939), p. 183—184, pe bază de exemple foarte convingătoare.

subiect, din cauza nuanței stilistice amintite mai sus: *s-au strîns la oameni* însemnează « s-au strîns oameni mulți ». Expresivitatea formulei este mare datorită și faptului că ea se rostește adesea ca o propoziție exclamativă. De obicei adaosul (sub forma unei propoziții consecutive), pe care l-am pus în paranteză *(s-au strîns la oameni, de nu-i puteai număra)*, nu apare, nefiind necesar. Se spune numai *s-au strîns la oameni*, cu o pauză care arată că gîndirea vorbitorului continuă, dar rămîne neexprimată, fiindcă o înțelege sau o ghicește oricine [1].

Și prepoziția *de* intervine în unele formule întrebuințate ca subiect, pe cît se pare numai cu pronume demonstrative. Ex.: *de aceștia sînt mulți în țara noastră; de-alde ăia nu inspiră nici o încredere; Dar unde se găsesc de aceste?* (Creangă). Construcție mai răspîndită este prima, cu demonstrativul apropierii (indiferent dacă prepoziția este sau nu urmată de *alde)*. Situația se prezintă aici diferit față de ceea ce am văzut mai sus cu privire la celelalte prepoziții. De altmintrelea, pentru înțelegerea fenomenului, trebuie să pornim (ca și acolo) de la sensul probabil al prepoziției. În cazul de față, acest sens este calificativ: *de aceștia* însemnează « de felul acestora, ca aceștia », tot așa *de-alde ăia* = « de felul, de calitatea acelora ». Nu e greu de văzut că aceste construcții sînt eliptice: *de aceștia* stă pentru *oameni de aceștia*, *de-alde ăia* pentru *oameni de-alde ăia*. Prin urmare, numai aparent avem o abatere de la regula cazului cerut de subiect: *oameni* (eventual alt substantiv) neexprimat, dar prezent în mintea vorbitorului și a ascultătorului, stă la nominativ, așa că *de aceștia* (= *oameni de aceștia)* este, în realitate, tot un nominativ [2].

Ar mai fi de amintit, în legătură cu « excepțiile » de la regula aici în discuție, construcții, caracteristice pentru vorbirea populară, de felul următoarei: *și hai fiecare pe la casa cui ne are, că mai bine-i pare* (Creangă). În propoziția *cui ne are*, subiectul este *cui*, forma de genitiv-dativ a pronumelui relativ *cine: cui ne are* stă pentru *cine ne are*. Înlocuirea nominativului prin genitiv se datorește legăturii sintactice existente între această propoziție relativă și propoziția principală precedentă (de fapt, relativa, prin pronumele care o introduce, se leagă direct numai de substantivul *casa* din principală). Pronumele relativ are aici o dublă funcțiune [3]: de subiect al propoziției secundare și de atribut al substantivului imediat precedent *(casa)*. (În realitate, întreaga propoziție secundară este atributul lui *casa: casa cui ne are* = « casa părinților noștri » sau « casa bărbatului meu » — dacă vorbește o femeie — adică a familiei căreia îi aparține vorbitorul.) Nevoia de a exprima raportul de atribut a prevalat, dat fiind că, într-o situație ca aceasta, limba noastră n-are la dispoziție alt mijloc de exprimare a atributului posesiv decît genitivul, și astfel funcțiunea de subiect a rela-

---

[1] Pauza s-ar putea reda în scris prin puncte de suspensie.

[2] *Alde* dă formulei o ușoară nuanță peiorativă, care, în cazul lui *de-alde ăia*, este foarte pronunțată, din cauză că *ăia* (la fel cu celelalte forme ale lui) are el însuși, de multe ori, un sens peiorativ. Cf. *un ăla, o aia* etc.

[3] Afară de funcțiunea propriu-zis relativă, de legătură între cele două propoziții.

tivului a rămas fără un corespondent formal. (Nu-i posibil ca același cuvînt să capete deodată două forme atît de deosebite între ele, cum sînt genitivul și nominativul, ca să îndeplinească cele două funcțiuni sintactice. Una dintre ele trebuie să rămînă formal neexprimată, și rămîne aceea care poate fi înțeleasă fără nici o greutate.) Avem, cu alte cuvinte, o contaminație sintactică: *(la casa) cui ne are* a rezultat din *(la casa) cui* + *(la) cine ne are*. În ce privește conținutul, construcția noastră este perfect sinonimă cu *la casa celui care ne are*, din limba literară, unde locul lui *cui* îl iau două cuvinte, fiecare cu cîte unul dintre cele două roluri sintactice pe care le are relativul în formula familiară și populară discutată aici. În rezumat, putem spune că o propoziție relativ-atributivă introdusă prin forma de genitiv a pronumelui (cerută de funcțiunea ei atributivă) are drept subiect un genitiv în loc de nominativ.

Și alte cazuri oblice pot îndeplini funcțiunea de subiect în condiții oarecum asemănătoare. Astfel într-o frază ca aceasta: *cui nu-i place, să plece*, unde avem o propoziție secundară subiectivă: *cui nu-i place* și una principală: *să plece*, subiectul celei dintîi este, pînă la proba contrară, *cui*, pronume relativ în cazul dativ (iar al celei de-a doua este întreaga propoziție secundară introdusă prin *cui)*. Și aici există (sau avem impresia că există) o contradicție între funcțiunea de subiect, care ar trebui exprimată prin nominativ, și forma de dativ a cuvîntului care servește de subiect. Contradicția pare a exista nu numai în propoziția secundară, ci și în fraza întreagă: deoarece prima propoziție este subiectul celei de-a doua, ne-am așteptat ca ea să înceapă cu nominativul *cine*, nu cu dativul *cui*[1]. Întocmai ca în cazul discutat mai sus, nevoia de a da propoziției secundare o formă corespunzătoare conținutului a fost mai puternic simțită decît nevoia de a pune de acord, sub raportul formal, ambele propoziții care alcătuiesc fraza. (Prima nevoie a fost mai puternică, fiindcă s-a ivit înaintea celeilalte: trebuia construită «corect» întîia propoziție, rămînînd ca după aceea să se rezolve, dacă situația permite, problema «acordului» dintre cele două propoziții.) Predicatul primei propoziții cere un dativ, fiindcă verbul respectiv *(a plăcea)* este intranzitiv, prin urmare nu se putea spune decît *cui nu-i place*[2]. Odată formulată în acest fel, singurul posibil, propoziția, fiind subiectivă, trebuia să fie urmată de predicat *(să plece)*. Așa s-a ajuns, potrivit regulilor gramaticale, care nu puteau fi ocolite, la construcția aici în discuție.

Am neglijat, cu intenție, un amănunt important, care înlătură toate dificultățile, acela că propoziția *cui nu-i place* n-are un subiect gramatical: predicatul ei este exprimat printr-un verb impersonal *(a plăcea*, într-un exemplu ca acesta, seamănă cu *a ninge*, *a ploua*, *a se cădea* etc.). Există totuși o deosebire față de verbele strict impersonale, prin faptul că *a plăcea* are sau poate avea un subiect

---

[1] Dacă punem întrebarea cu care se obține drept răspuns subiectul: *cine să plece?*, sîntem o clipă surprinşi că trebuie să răspundem *cui nu-i place* (în loc de *cine...)*.

[2] Sau *cui îi place, să rămînă (să spună* etc.)

logic. În cazul nostru, acest subiect există, este *cui*, repetat sub forma pronumelui personal conjunct *i*. (De fapt, *i* este subiectul logic propriu-zis. *Cui* a apărut numai datorită împrejurării că întreaga propoziție avea menirea să servească de subiect gramatical al propoziției principale care urmează: *să plece*[1].) Am trecut, cum am spus deja, intenționat peste acest amănunt, pentru a dovedi, cu ajutorul unui exemplu concret, că putem confunda, la o analiză superficială, subiectul logic cu cel gramatical. În *cui nu-i place, să plece*, avem, așadar, o propoziție secundară fără subiect gramatical, fiindcă predicatul ei este exprimat printr-un verb impersonal, dar cu subiect logic (impus de funcțiunea impersonală a verbului *a plăcea;* fără subiectul logic, acest verb ar rămîne ceea ce este el de obicei: verb personal[2]), și o propoziție principală *(să plece)*, care are drept subiect propoziția secundară precedentă[3].

Pot da un exemplu, perfect paralel cu acesta, de subiect (aparent) în cazul acuzativ. Proverbul *p e c i n e nu-l lași să moară, nu te lasă să trăiești* are, din punct de vedere sintactic, o situație identică, în sensul că este alcătuit dintr-o propoziție subiectivă *(pe cine nu-l lași să moară)* și o propoziție principală *(nu te lasă să trăiești)*[4]. Prima începe cu un obiect direct, cerut de predicatul ei *(lași să moară)* și, din cauza funcțiunii ei de subiect al propoziției următoare, faptul că începe cu un acuzativ *(pe cine)* și nu cu un nominativ trezește, un moment, impresia că propoziția principală are drept subiect un acuzativ. Căci la întrebarea «cine nu te lasă să trăiești?», pusă pentru a afla subiectul, ne așteptăm să avem un răspuns care să fie un nominativ sau să înceapă cu un nominativ. Singura «neregularitate» a acestei construcții constă în topica propoziției subiective: obiectul direct stă înaintea predicatului (și, evident, a subiectului, mai ales că această propoziție n-are un subiect exprimat: forma de pers. II singular a verbului arată lămurit care e subiectul). Prin urmare, nici aici nu avem o contradicție între conținutul frazei și formularea ei.

§ 5. În legătură cu subiectul rămîne să ne ocupăm de o problemă, tratată, pe scurt, și în capitolul precedent, aceea a condițiilor sintactice în care a c e a s t ă p a r t e p r i n c i p a l ă a propoziției p o a t e l i p s i[5].

Cînd s u b i e c t u l e s t e u n p r o n u m e p e r s o n a l, exprimarea lui devine de prisos, pentru motivul că verbul (predicativ sau copulativ al) propoziției arată, prin desinența lui, despre cine sau despre ce se spune ceva

---

[1] *Îi (îmi, ne, vă* etc.) *place* poate avea drept subiect, de astă dată propriu-zis, adică gramatical, o propoziție: *îi place să vorbească (să cînte* etc.).

[2] Cînd spunem *îi place munca (sportul* etc.), *îi* este obiect indirect (propoziția are subict gramatical: *munca, sportul* etc.).

[3] Cf. și alte construcții perfect identice (găsite în proverbe populare): *Cui i-e frică de orice nor, nici o călătorie nu face; cui i-e milă, nuiaua să nu-și frîngă.*

[4] Ca atîtea alte proverbe, și acesta reflectează mentalitatea unei societăți împărțite în clase. De aceea el poate fi interpretat diferit după clasa căreia aparține vorbitorul.

[5] Adică nu-i necesară (sau nu-i posibilă) exprimarea ei. Căci, logic vorbind, propoziția (= judecata) trebuie să aibă totdeauna un subiect.

în propoziție. Așadar, aspectul morfologic al verbuïui este suficient pentru a indica nu numai modul, timpul etc., ci și persoana (adică subiectul) care săvîrșește acțiunea respectivă sau căreia i se « atribuie », sub forma unui « nume » (substantiv, adjectiv etc.) și cu ajutorul copulei, o anumită caracteristică. Aceasta constituie o adevărată regulă a limbii noastre, care o deosebește de unele limbi romanice (de pildă franceza) sau germanice, în care exprimarea subiectului pronominal (pronume personal) este obligatorie.

Cazul cel mai frecvent de neexprimare a pronumelui-subiect îl oferă dialogul: vorbitorul (pers. I) și interlocutorul lui (pers. II) sînt prezenți, unul în fața celuilalt, și această situație materială face de prisos folosirea pronumelui personal ca subiect al propozițiilor spuse de fiecare sau adresate fiecăruia dintre ei. Iată o serie de exemple: *Bun întîlnișul, voinice! Nu a i trebuință de slugă la drum?... — Poate să a m, poate să n - a m, zise fiul craiului..., dar acum deodată m ă l a s în voia întîmplării... — ... De ce t e s c u m p e ș t i pentru nimica toată, și nu-ți i e i o slugă vrednică, ca să-ți fie mînă de ajutor la drum?* (Creangă) — *A m d a t o petiţiune... V r e a u s ă ș t i u ce s-a făcut. Să-mi d a ţ i u n număr. — Nu ţi s-a dat număr cînd a i d a t petiţia? — Nu. — De ce n - a i c e r u t?* (Caragiale)

« Dialog » nu însemnează numai convorbirea propriu-zisă, în cursul căreia cei doi parteneri își comunică unul altuia anumite lucruri. Cînd cineva vorbește în fața unui public (la ședințe, mitinguri, conferințe etc.), el se găsește într-o situație foarte asemănătoare cu aceea a unui vorbitor față de interlocutorul lui. Este drept că « publicul » numai ascultă (cel mult spune « bravo » sau strigă o lozincă), dar în ochii oratorului publicul este activ, gîndește și simte, așa că, din acest punct de vedere, el nu se deosebește prin nimic de un interlocutor autentic. Fapt este că conferențiarul sau raportorul are în fața sa pe cineva, căruia îi face diverse « comunicări », întocmai ca într-un dialog, ceea ce însemnează că cel puțin pentru pers. I (= vorbitorul) lucrurile se prezintă întocmai ca la dialog. Iată un citat din « Raportul politic al Comitetului Central al Congresului P.M.R. (12 febr. 1948) » ținut de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej: *În pofida tuturor scepticilor, răuvoitorilor și clevetitorilor a m i z b u t i t să r e a l i z ă m reforma monetară, să p u n e m capăt haosului monetar, să c u r m ă m inflaţia, să d ă m stabilitate preţurilor... A m r e u ș i t să o b ţ i n e m schimbări în situaţia industriei. Cu toate piedicile de care n e i z b i m din partea multor întreprinzători, nivelul producţiei noastre industriale crește și se apropie de nivelul anului 1 9 3 8.* Nici pentru vorbitor și nici pentru ascultători nu-i necesară prezența « lingvistică » a subiectului, exprimat, de altfel, prin forma personală a verbului: și unul și ceilalți știu cine este acel « noi », conținut în desinența de persoană I plural a predicatului verbal [1].

Și persoana a III-a este tratată la fel, întrucît regula aici în discuție se aplică deopotrivă tuturor formelor personale ale verbului. Interesant pentru înțele-

[1] Știu despre cine este vorba, datorită, în primul rînd, situației reale, obiective.

gerea chipului cum s-a ajuns la această regulă (pornindu-se, evident, de la condițiile materiale ale dialogului [1]: prezența fizică a « persoanelor ») este faptul că persoana a III-a prezentă la o convorbire se poate găsi în exact aceeași situație ca pers. I și II-a, chiar dacă ea nu participă activ la discuție (ceea ce se întîmplă destul de rar). Dau un exemplu din Sadoveanu (« Șoimii »): — *Mîncare ai? întrebă Nicoară.* (Întrebarea este adresată hangiului, care nu răspunde imediat). — *A r e ouă, pe care a r e să le f i a r b ă, răspunse moș Petrea Gînj; altă mîncare n-a r e, ori, dacă a r e, e curată ca și dînsul! — Dacă poftiți ouă, să vă fierb și ouă, grăi Ariton*. . . Persoana a III-a nu numai că asistă, ci și participă prin viu grai la dialog, ceea ce însemnează că nu se deosebește de celelalte două persoane. Datorită acestui fapt, ea se află, din punct de vedere material, în aceeași situație ca și celelalte două, de unde superfluitatea exprimării subiectului (iarăși ca la celelalte două) prin pronumele personal corespunzător. Confuzie între cele trei persoane nu se poate produce, tocmai fiindcă ele sînt de față, iar limba posedă forme verbale speciale pentru fiecare persoană, ca să nu mai amintesc amănuntul că povestitorul intervine, în același scop de a înlătura orice posibilitate de confuzie, cu explicațiile sale proprii *(întrebă Nicoară; răspunse moș Petrea Gînj; grăi Ariton)*.

Așadar, regula sintactică a limbii romîne cere să se lase neexprimat subiectul pronominal personal. Dacă vorbitorul simte totuși nevoia să stăruie asupra unui astfel de subiect, regula nu se mai aplică, și se înțelege de ce. Regulile lingvistice în general iau naștere pe baza unor realități din lumea înconjurătoare oglindite în mintea omului. Cînd faptele reale sînt de așa natură, încît fac de prisos exprimarea subiectului sub forma pronumelui personal, ceea ce se întîmplă în majoritatea cazurilor [2], subiectul rămîne neexprimat, precum am văzut mai sus. Cînd situația se prezintă însă, din tot felul de cauze, altfel, vorbitorul nu mai poate « aplica » regula, care ar împiedica realizarea unei corespondențe depline între conținut și formă (ar îngreuia, adică, înțelegerea), și de aceea pune înaintea verbului predicativ sau a copulei subiectul pronominal respectiv [3]. Pentru a lămuri mai bine lucrurile, dau exemple tot din dialoguri, unde, potrivit discuției de pînă aici, ne-am aștepta ca « regula » noastră să nu admită nici o așa zisă excepție. — . . .*Prin locurile iestea e cam greu de călătorit singur; nu cumva să-ți iasă vreo dihanie ceva înainte și să-ți scurteze cărările. E u cunosc bine pe-aici și poate mai încolo să ai nevoie de unul ca mine* (Creangă). — . . .*Cînd aș da odată peste un*

[1] Cînd vorbim de dialog, ne gîndim, obişnuit, la sensul « literar » (cărturăresc) al termenului, şi dăm (cum am dat eu însumi) exemple din povestiri, piese de teatru etc. Uităm (şi n-ar trebui să uităm) că dialogul există pretutindeni în limbă, că limba este, în totalitatea ei, un dialog: din moment ce ea se naşte şi se dezvoltă în societate, ca mijloc de comunicare între oameni, existența ei în afara « dialogului » este de neînchipuit. Chiar vorbirea « interioară » trebuie considerată ca un fel de dialog: vorbitorul îşi adresează sie însuşi vorba.

[2] Această « majoritate » a creat regula.

[3] Putem spune că vorbitorul aplică altă regulă, mai exact spus, alt aspect al regulii generale, valabilă pentru toate faptele lingvistice, şi anume unitatea dintre limbă şi gîndire sau nevoia de a ne face înţeleşi.

stăpîn cum gîndesc e u, n-aş şti ce să-i fac, să nu-l smintesc (Idem). În ambele citate vorbitorul, în ciuda faptului că se găseşte în faţa conlocutorului său şi stă de vorbă cu el, simte totuşi nevoia să folosească pronumele personal *e u*, care altfel pare de prisos. Prezenţa pronumelui-subiect se justifică prin insistenţa vorbitorului asupra persoanei sale în legătură cu situaţia materială dată: interlocutorul său (Harap-Alb) nu cunoaşte locurile şi, deci, s-ar putea rătăci, pe cînd «el» (spînul) le cunoaşte şi l-ar putea ajuta să nu rătăcească[1]. Tot aşa într-un dialog din Caragiale: — *Ce cereai în petiţie? — E u, nu ceream nimic. — Cum? — Nu era petiţia mea — Da a cui? — A unui prieten. — Care prieten? — Unul Ghiţă Vasilescu. — Ce cerea în ea? — E l, nu cerea nimic.* Întrebuinţarea pronumelui-subiect este cerută de situaţia reală: petiţia nu fusese făcută nici de vorbitor, nici de prietenul său Ghiţă Vasilescu, prin urmare se impune ca vorbitorul să precizeze, să stăruie asupra faptului că nu el («eu») şi nici prietenul lui («el») n-au cerut ceva, fiindcă petiţia a fost făcută de un al treilea. Fără această precizare, explicaţiile date de vorbitor n-ar fi fost destul de clare şi n-ar fi scos în evidenţă «opoziţia» dintre persoanele în cauză[2].

Într-un caz ca acesta opoziţia se reduce la o simplă deosebire de persoane: este vorba de una sau de alta dintre persoanele invocate şi care nu diferă între ele prin nimic caracteristic sau esenţial. Altă dată însă există între persoanele în discuţie o opoziţie foarte precisă, o adevărată prăpastie, care le separă în mod hotărît şi le plasează în lagăre antagoniste. Folosirea subiectului pronominal în asemenea împrejurări corespunde nevoii adînc simţite a vorbitorului de a arăta că cele două lagăre nu au nimic comun, că ele se deosebesc unul de altul ca cerul de pămînt. Deseori «adversarul» nici nu-i amintit, tocmai pentru că el este prezent în mintea vorbitorului şi presupus prezent chiar în mintea ascultătorului. De ex.: *N o i nu ne educăm tineretul în spiritul huliganismului . . . N o i nu împingem tineretul pe calea distrugerii şi vandalismului . . . N o i construim nu numai o ţară nouă, ci şi un tineret nou . . .* (Gh. Gheorghiu-Dej). *Noi*, adică Partidul Muncitoresc Romîn, în opoziţie cu *ei* (imperialiştii fascişti de pretutindeni). Cîteodată apare, alături de şi în contrast cu *noi*, pronumele menit să-i desemneze pe ceilalţi *(ei) : Noi trebuie să facem în aşa fel, încît e i să nu mai poată reveni niciodată.* (Idem) Aici apariţia lui *ei* este dictată şi de faptul că, fără pronume, nu s-ar fi înţeles cine urmează să nu mai revină niciodată.

---

[1] «Insistenţa» are şi o cauză mai adîncă, mai generală, dacă mă pot exprima aşa. Este interesu Şpînului de a se substitui lui Harap-Alb şi a avea astfel toate avantajele care decurg din calitatea acestuia de fiu de rege.

[2] Nu trebuie apoi să pierdem din vedere că autorul (Caragiale) ridiculizează aici obiceiul din vremea regimului burghezo-moşieresc, ca petiţiile să fie făcute de o persoană, să fie prezentate (eventual pentru aprobarea imediată) de altă persoană, care avea «trecere» (graţie «poziţiei sale în societate»), şi să fie «descoperite» (în arhiva prăfuită a autorităţii respective) de o a treia persoană. Intervenţia în sens strict a atîtor indivizi pentru rezolvarea unei petiţii face necesară o distingere clară a lor şi, deci, exprimarea subiectului sub forma pronumelui personal.

În cazuri ca acestea, insistența aduce cu ea o accentuare puternică a pronumelui, precum și o scurtă pauză între el și predicatul următor. Ambele mijloace, prin ele înseși negramaticale, au menirea să scoată în evidență opoziția dintre cele două lagăre și s-o întipărească adînc în mintea ascultătorului. Insistența se manifestă, cum vedem, și prin repetarea subiectului pronominal: acesta nu numai apare, împotriva așa zisei reguli, ci se și repetă, tocmai pentru ca « noțiunea » respectivă să fie mereu prezentă în mintea celor ce ascultă.

§ 6. Subiectul propoziției mai poate lipsi și atunci cînd este subînțeles: a fost deja exprimat în cursul vorbirii printr-un substantiv ori prin alt cuvînt cu valoare substantivală, sau prezența lui în mintea vorbitorului, ca și a ascultătorului, e așa de vie, încît exprimarea lui devine de prisos. Astfel de situații se ivesc, de obicei, în descrieri de obiecte anunțate de mai înainte, în povestirea unor întîmplări care de asemenea au fost deja amintite (prin simpla indicare a « numelui » lor) etc. În opere științifice, anunțarea se face adesea în titlul capitolului sau paragrafului care vorbește despre obiectul sau evenimentul în discuție Ex.: *Dar un luceafăr, răsărit din liniștea uitării, Dă orizon nemărginit singurătății mării... Lucește c-un amor nespus durerea să-mi alunge, Dar se înalță tot mai sus, ca să nu-l pot ajunge. Pătrunde trist cu raze reci din lumea ce-l desparte... In veci îl voiu iubi și-n veci va rămînea departe...* (Eminescu); *Călărețul se opri la rateș și descălecă. Era un om voinic, bine legat, în puterea vîrstei, cu mustăți stufoase și cu ochi pătrunzători; umbla îmbrăcat cu straie cenușii de șiiac, și în cap avea o pălărie neagră, lată în bouri.* (Sadoveanu); *și a muncit Costan pînă la armată și după armată. Slugă n-a vrut să fie. Socotea că-i un păcat și-i rușine fără de iertare să se vîndă. Să-și vîndă umerii, brațele, mintea și petecul de timp — viața.* (Camilar)

Între lăsarea la o parte a subiectului pronominal și aceea a subiectului subînțeles este o deosebire, asupra căreia trebuie să ne oprim puțin. Despre un subiect subînțeles nu poate fi vorba decît la persoana a III-a, cum arată clar citatele reproduse mai sus și cum este logic să fie: pers. I (= vorbitorul) și persoana a II-a (= interlocutorul) sînt prezente în sens material [1], prin urmare ideea de subiect subînțeles nu se poate ivi, în cazul lor, fiindcă se opune la aceasta realitatea însăși. Faptul că predicatul al cărui subiect este pers. I sau a II-a se poate lipsi de subiect nu trebuie confundat cu « subînțelegerea » subiectului, care, repet, nu se poate produce decît la persoana a III-a [2]. La pers. I și a II-a subiectul nu-i exprimat, pentru că situația îl face de prisos, iar deosebirea dintre vorbitor (pers. I) și interlocutorul lui (persoana a II-a) se face cu ajutorul desinenței verbului (ceea ce însemnează că subiectul este totuși exprimat într-un fel oarecare). La persoana a III-a lucrurile se prezintă cu totul altfel. « Persoană a III-a » poate fi oricine, cu excepția celor două care stau de vorbă. Pentru a ști

[1] Persoana I este prezentă chiar în afara dialogului.

[2] Fiindcă numai la această persoană subiectul poate fi un substantiv (nume de obiect) și, deci, numai la această persoană el poate fi subînțeles, după ce a fost spus deja.

care dintre miile și milioanele de obiecte care pot apărea ca persoană a III-a constituie preocuparea vorbitorului în momentul respectiv, este absolut necesar ca obiectul în discuție să fie numit. Odată numit, povestirea sau descrierea poate continua, cel puțin o bucată de vreme, fără ca numele obiectului să fie rostit din nou: propozițiile următoare apar fără subiect, fiindcă acesta este subînțeles (atît vorbitorul, cît și ascultătorul știu despre cine sau despre ce se spune ceva). Nici atunci cînd persoana a III-a asistă, ba chiar participă activ la dialog (cf. citatul de mai sus din Sadoveanu), nici atunci nu putem spune că avem un subiect subînțeles, și pentru același motiv ca la pers. I și a II-a: persoana a III-a este prezentă în chip material (la fel cu celelalte două) și, mai mult decît atîta, a intervenit în discuție (deci a jucat, pe rînd, rolul de vorbitor și de ascultător, adică de pers. I și a II-a).

§ 7. Cu totul diferit se prezintă situația propozițiilor al căror predicat este un verb impersonal: *fulgeră*, *îngheață*, *ninge*, *plouă*, *se întunecă* etc. Astfel de propoziții n-au subiect, și nici nu pot avea, pentru motivul că « autorul » acțiunilor exprimate de verbele impersonale este necunoscut. Un subiect în sens logic au ele, căci nu există fenomen fără cauză, fără un autor, dar în cazul de față « autorul » n-a fost identificat din capul locului și a rămas astfel pînă în momentul de față, deși progresul științific realizat de oameni i-a pus cu vremea în situația de a-și da seama de cauzele, adică de « autorul », ploii, ninsorii etc.[1]

Aceasta înseamnează că în propoziții de felul celor amintite n-avem un subiect subînțeles, în sensul că l-am cunoaște, dar nu-l exprimăm, nefiind necesar, și nici un subiect conținut în forma verbală a predicatului, ca atunci cînd subiectul este un pronume personal și, conform celor constatate la timp, exprimarea lui nu-i obligatorie. Un singur amănunt apropie propozițiile cu verb impersonal de cele care au drept subiect un pronume personal, și anume: în *fulgeră*, *plouă* etc., verbul are forma persoanei a III-a, la fel ca în propozițiile cu predicat « personal » al căror subiect pronominal nu este exprimat (*merge*, *scrie*, *vorbește* etc.). Dar această asemănare este de natură pur formală[2] (și se limitează la persoana a III-a singular, singura formă pe care o pot avea verbele impersonale).

---

[1] Situația diferă și din punct de vedere strict material față de aceea a verbelor așa zise personale Acțiunile exprimate de acestea au un subiect în sens strict: o ființă, un lucru oarecare etc. sînt sau cel puțin par a fi autorul lor și de aceea pot fi identificate imediat ce se produce acțiunea respectivă. În cazul verbelor menționate în text (și al altora asemănătoare) avem a face cu fenomene atmosferice, ale căror cauze le cunoaștem foarte bine, dar nu le putem asimila cu « persoanele »: nu putem spune că cutare « obiect » din atmosferă produce fulgerul, ploaia etc. (Iar cînd acest lucru este posibil, de ex. în cazul fulgerului, deprinderea de veacuri ne împiedică să spunem *electricitatea fulgeră*, mai ales că acest fel de a ne exprima n-ar corespunde întocmai realității, întrucît nu « electricitatea », considerată ca un obiect sau o noțiune, produce fulgerul, ci un întreg proces fizic în care electricitatea joacă rolul principal.)

[2] La *merge*, *scrie* etc., subiectul pronominal poate apărea ori de cîte ori se simte nevoia, pe cînd *fulgeră*, *ninge* etc. rămîn mereu fără subiect.

Pentru alte fenomene atmosferice se recurge la substantive sau adjective însoțite de verbul *a fi: este frig (întuneric, senin), este cald (frumos)* etc. sau de alte verbe, precum *a se face, a se lăsa (se face cald, se lasă ger)*, care, întocmai ca *a fi*, au, în astfel de construcții, funcțiune de copulă [1]. Să nu credem că în *se face frig* sau *se lasă ger*, substantivele ar fi subiecte, iar verbele predicate. La această interpretare se opun numeroase argumente. În primul rînd, sensul, adică conținutul propozițiilor: *se face frig* nu însemnează «frigul este făcut (de cineva)», ca în *pregătirea examenelor se face în bune condiții* [2], și tot așa *se lasă ger* nu poate fi pus alături, în ce privește valoarea verbului, cu *avionul se lasă la pămînt*. *Se face frig* exprimă o acțiune perfect unitară, la fel cu acțiunile exprimate de verbele care apar singure, fără vreo determinare pe lîngă ele. Dacă limba noastră ar poseda un verb format de la *frig* și avînd sensul lui *a se face frig*, am constata ușor că el nu s-ar deosebi prin nimic (în privința conținutului) de această locuțiune verbală. Dovadă *a se însenina* și *a se face senin:* în mod obișnuit recurgem cînd la una, cînd la cealaltă dintre aceste două formule pentru a arăta că timpul înnourat de mai înainte își schimbă înfățișarea devenind luminos, și spunem, deci, ba *se înseninează*, ba *se face senin*, fără nici o alegere, tocmai pentru că înțelesul este exact același în ambele cazuri. Tot o acțiune unitară exprimă *a se lăsa ger:* este vorba de apariția treptată a gerului, care e un fenomen unitar (la un moment dat, temperatura aerului începe să scadă și continuă să scadă o bucată de vreme), deși, fiind vorba de un «proces», el se produce în etape, durează (ca o acțiune exprimată printr-un verb durativ, de ex. *merii înfloresc* «merii capătă flori (nu dintr-odată, ci treptat)» sau, cu un echivalent neobișnuit, dar corect din punct de vedere gramatical, «merii devin înfloriți») [3].

Împotriva interpretării exemplelor aici în discuție ca propoziții cu subiect și predicat (ambele exprimate) vorbește și forma nearticulată a substantivelor *frig, ger*. Dacă ele ar fi subiecte, ar trebui să primească articolul enclitic: *se face frigul, se lasă gerul*. Noțiunile respective sînt bine cunoscute, chiar dacă n-au

[1] Între *este cald* și *se face cald* sau *se lasă ger* nu există, din punct de vedere sintactic, nici o deosebire: pretutindeni verbul este un simplu morfem, menit să exprime raportul dintre predicatul nominal *(cald, ger)* și subiectul propoziției (chiar dacă subiectul este, gramatical vorbind, inexistent). Fără unul dintre aceste verbe, substantivele *frig, ger* etc. sau adjectivele *cald, frumos* etc. n-ar putea fi predicat (după cum *a munci, muncind* sau *muncit* nu sînt predicate, din cauză că n-au forma gramaticală care se cere unui verb pentru a putea fi predicat). Ne putem întreba, în subsidiar, dacă în *se face cald* (poate chiar și în *este cald)* nu avem cumva s u b s t. *cald*. Cf. *a ține de cald, a păstra ceva la cald* etc.

[2] Și nici «cineva face frig» (cu *se* = frc. *on*, germ *man)*. Un argument în sensul interpretării propuse aici este și felul cum întrebăm pentru a căpăta drept răspuns o propoziție ca aceasta. Spunem n u *ce se face*?, ci *cum se face*?

[3] De aceea trebuie să punem împreună cu *se face frig* etc. construcții de felul lui *se face ziuă, se face noapte* etc., despre care Titkin spune (în Gramatica sa) că au subiect gramatical *(ziuă, noapte)*, dar seamănă ca înțeles cu *e cald, se înseninează* etc. Dovadă, în sensul celor spuse de mine, avem echivalența desăvîrșită între *se face noapte* și *se înnoptează*, echivalență nu numai semantică, ci și sintactică (în amîndouă lipsește subiectul).

fost amintite mai înainte, și de aceea numele lor nu pot apărea nearticulate decît precedate de prepoziții (conform unei reguli specifice limbii romîne). Și topica propozițiilor noastre arată că *frig* și *ger* nu sînt subiecte (ci predicate): așezarea lor după verb, precum și, mai cu seamă, faptul că nu le putem pune înaintea verbului [1] pledează în același sens.

Aceste fapte dovedesc cu prisosință justețea afirmației din n. 3 de la p. 558, privitoare la *se face ziuă* etc., cărora li se poate alătura *e lună*, dat tot de Titkin ca exemplu de propoziție cu subiect gramatical, dar avînd un înțeles perfect asemănător cu al propozițiilor de felul lui *e cald*, *se înseninează* etc. De astă dată se poate aduce un argument în plus contra interpretării lui Titkin. Dacă *lună* e subiect, urmează că *e* are valoare de verb predicativ și înseamnă, deci, « există » (se află, se găsește etc.). Putem spune însă *există lună* cu sensul de « noapte cu lună »? Evident că nu. *Există lună* are aspectul unei întrebări cu privire la existența reală a astrului ceresc (și, ca să fie corect construită această propoziție, ar trebui să articulăm pe *lună*)[2]. Pentru aceleași motive cred că aparține tot aici (la categoria propozițiilor cu verb impersonal) *mi-e foame (ți-e foame* etc.*)*, despre care Titkin afirmă că are subiect *(foame)*. Ce-am spus despre *e lună* se potrivește și lui *mi-e foame* etc.: nu-i vorba de « existența » foamei («la mine» sau « la tine » etc.), ci de o stare fiziologică (fenomen unitar) [3], pe care limba germană, de pildă, o exprimă printr-un verb personal (*ich hungere*, *du hungerst* etc.; unii romîni, influențați de această limbă, spun *flămînzesc*, *flămînzești* etc. în loc de *mi-e foame*, *ți-e foame* etc.). Singura deosebire față de *e lună* constă în prezența lui *mi*, *ți* etc., subiecte logice, care pot da impresia că *mi-e foame* ar avea subiect gramatical, deși pe *mi-e rău* Titkin îl pune împreună cu *se înseninează* [4].

S-ar mai putea aduce un argument în sprijinul părerii că *se face frig* etc. trebuie considerate ca propoziții impersonale. Cînd ne-am ocupat de modul cum poate fi exprimat subiectul, am discutat și cazul « subiectului repetat », tipul *vine el tata*. Acest *el*, de prisos din punct de vedere strict gramatical, apare, tot fără a fi necesar, și în propoziții impersonale. Vorbirea populară cunoaște

---

[1] Chiar (sau mai ales) dacă le-am articula: *frigul se face*, *gerul se lasă*. Fără articol, ele stau înaintea verbului, cînd « exclamăm »: *Tii! că frig se mai face!; Ce ger se lasă! (ce* înseamnează aici « cît de mult, cît de tare »).

[2] Nearticulat, acest substantiv ne trimite la sensul general de « satelit » al unei planete. De aceea întrebarea de mai sus ar putea fi formulată astfel: *există luni*? = « planetele din sistemul solar au sateliți? » Aceasta este singura construcție logică în ce priveşte conținutul şi corectă sub raportul gramatical

[3] Cf. *sînt flămînd (sînt înfometat)*.

[4] Din punct de vedere istoric, *mi-e foame* ar putea fi considerat ca o continuare a construcției latineşti cu *mihi (tibi* etc). *est* + subst., în care substantivul avea funcțiunea de subiect. Dar « amintirea » originii (în ipoteză că va fi existat vreodată) s-a pierdut de foarte multă vreme pentru vorbitorii limbii noastre. Cf. şi *n-a mai fi el după voia spînului* (Creangă); *După vreme rea a fi el vreodată și senin* (Idem), despre care vezi eeva mai departe.

construcții ca acestea: *este el frig (dar nu așa de tare ca ieri)* ; *este el lună (dar n-ajută la nimic)* etc. [1]. Dacă *lună* ar fi subiect, prezența articolului enclitic ar fi și mai obligatorie (ca să spun așa!) în construcția cu *el* (după modelul lui *vine el tata; te căptușește ea Mărioara acuși*). Pe de altă parte, faptul că se poate spune *este el lună* la fel cu *este el frig* dovedește că între *este frig* și *este lună* nu există nici o deosebire sintactică. Aceeași probă se poate face cu *se face frig*, *se lasă ger* etc., care apar și ele în vorbirea populară cu *el*, atunci cînd vorbitorul vrea să pună în opoziție două situații: *se face el frig acuși* (*n-avea tu grijă*); *se lasă el ger și azi* (*dar e prea devreme*). Urmează că între aceste construcții și *este frig*, pe care toată lumea o consideră «impersonală», nu există nici o deosebire. Altfel nu se înțelege de ce *este el frig* a putut influența asupra lui *se face frig*, *se lasă ger*, în sensul apariției lui *el* după verb.

Și unele verbe «personale» se întrebuințează cu sens «impersonal» în anumite condiții, de ex. *se cade*, *se cuvine* [2] etc. De obicei astfel de verbe au drept subiect o propoziție întreagă: *se cade să ne îndeplinim anganjamentele; se cuvine să respectăm munca tovarășilor noștri* etc. De asemenea pot apărea ca subiecte ale lor pronume demonstrative (în special *acesta* etc.) sub forma feminină, dar cu înțeles neutru: *a(cea)sta se cade*, *(nu) se cuvine* etc. Dar destul de des le putem folosi și singure, adică fără subiect: *așa mi (ți* etc.) *se cade; nu se cuvine* etc. Întrebarea este dacă în astfel de construcții avem, cu adevărat, lipsa subiectului (ca la *plouă*, *e cald* etc.) sau, mai degrabă, un subiect subînțeles (ce s-a spus mai înainte, eventual *asta* neexprimat). Răspunsul poate varia după împrejurări (după «context», adică după situația obiectivă a vorbirii), sau și după oameni. Eu sînt înclinat să consider astfel de propoziții ca avînd subiect subînțeles, cu deosebirea, destul de importantă, că e vorba de un subiect «nehotărît».

Acest ultim amănunt intervine în cazul unor propoziții ca următoarele: *te cheamă acasă; îl duc la spital; scrie la gazetă că...; Ale noastre sînt flori la ureche pe lîngă cele ce spune în cărți*. (Creangă) etc. Pretutindeni avem verbe «personale» în sens strict, cărora le lipsește subiectul, întrucît nu este exprimat printr-un cuvînt anumit și, în plus, nu poate fi ușor identificat totdeauna (de altminteri vorbitorul și chiar ascultătorul nu simt nevoia să-l identifice: și unul și celălalt se mulțumesc așa zicînd cu construcția fără subiect precis, căci îi înțeleg bine conținutul și sub această formă oarecum vagă). De cele mai multe ori subiectul poate fi exprimat prin *cineva* (eventual *lumea)* sau *oamenii* (acesta din urmă, în

---

[1] De adăugat *este el bine (rău)*, care de asemenea circulă în vorbirea populară și în cea familiară (dar mai puțin decît *este el frig* etc). De ex: *nu-i el bine (frumos) să vorbești așa cu oamenii (dar dacă-s vinovați...)*.

[2] Acest verb este «personal» numai în sensul că poate avea un subiect propriu-zis, exprimat printr-un substantiv la nominativ: *i se cuvine laudă; li se cuvin drepturi (onoruri* etc.), dar exclusiv la pers. III (ambele numere). Așadar un verb unipersonal, care cu *se* înainte devine impersonal (și ca atare se întrebuințează totdeauna la pers. III sing.). Cf. și *șade bine* (sau *rău): ne șade bine să muncim serios; nu mai vorbi așa, că-ți șade rău* etc. În loc de *șade* se spune adesea *stă*.

ipoteza că predicatul stă la plural: *îl duc la spital)* [1]. Împreună cu astfel de propoziții trebuie puse *arde la vecini* (sau *în strada Uranus 15*); *trage grozav în camera asta!*; *a bătut la ușă?* etc. Pretutindeni avem predicate verbale « personale », cu subiecte neexprimate, dar ușor identificabile. Din cauza foarte frecventei lor întrebuințări sub acest aspect, astfel de propoziții pot da impresia că au drept predicate verbe impersonale, ceea ce nu corespunde realității, cum dovedește faptul că găsirea subiectului nu întîmpină greutăți.

Unele gramatici relevează încă un caz în care poate lipsi subiectul, și anume atunci cînd lipsește și predicatul: *ajutor!*; *bravo!*; *perfect!*; *de ce?*; *azi!* (ca răspuns la întrebarea *cînd ai făcut asta?*) etc. Este clar că, dacă lipsește predicatul, urmează să lipsească și subiectul [2]. Dar astfel de formule nu sînt propoziții din punct de vedere gramatical. Am văzut mereu în discuțiile noastre că un grup de cuvinte fără predicat sau un cuvînt care n-are valoare de predicat nu constituie o propoziție, chiar dacă sensul este identic cu al unei propoziții [3]. Lipsa ambelor părți principale se explică prin « context », prin situația obiectivă în care se găsește vorbitorul: pe de o parte condițiile materiale propriu-zise, care există în toate cazurile asemănătoare cu cele arătate aici (« primejdia », « satisfacția » etc. fac pe vorbitori să strige unul *ajutor!*, altul *bravo!* etc.), iar pe de altă parte « emoția », care nu intervine totdeauna (și este produsul situației obiective), fac de prisos sau (în cazul emoției) chiar imposibilă rostirea unei propoziții întregi (cu subiect și predicat).

Cap. V: Predicatul

§ 1. Este, precum știm (vezi și discuția făcută în cap. I și III), partea principală a propoziției care spune ceva despre subiect: ce face, ce este, cum este etc. obiectul sau fenomenul al cărui nume servește drept subiect al propoziției.

Predicatul poate fi exprimat prin numeroase părți de vorbire. Cel mai des apare ca predicat verbul. Și este logic să fie așa, deoarece majoritatea obiectelor din lumea înconjurătoare sînt « active » (sau pot fi închipuite astfel), apte de a săvîrși acțiuni și de a se găsi în diverse stări, iar verbul este partea de vorbire care arată acțiunile și stările obiectelor. Acesta este p r e d i c a t u l v e r b a l [4].

Pentru ca un verb să poată servi de predicat, trebuie să îndeplinească două condiții. Una rezultă din ceea ce am spus chiar acum și se referă la « conținutul » verbului. Acest conținut trebuie să fie « material », să fie un conținut propriu-zis: acțiune sau stare, adică o noțiune concepută ca proces, în desfășurare. Marea

---

[1] Cf. formula devenită fixă de multă vreme: *cum te cheamă?* (şi *cum îți zice?*).

[2] Deşi nu totdeauna. La întrebarea *cine a scris poezia «Luceafărul»?* răspundem *Eminescu* (numai cu subiectul, fără predicatul *a scris*, care e subînțeles).

[3] Adesea poate fi mai bogat decît al unei propoziții. Cf., de pildă, *ajutor!* sau *bravo!* dintre exemplele date în text.

[4] Tiktin, *Gramatica romînă* îi spune p r e d i c a t u l a c ț i u n i i.

majoritate a verbelor îndeplinesc această condiție și pot fi, deci, predicate, prin ele înseși, fără să apeleze la ajutorul altor cuvinte. Cealaltă condiție privește forma verbului. Numai modurile așa zise personale pot funcționa ca predicat. Cele nepersonale sau nominale (infinitivul, supinul, participiul și gerunziul) au nevoie de un verb copulativ sau auxiliar pentru a îndeplini funcțiunea de predicat: după cum am văzut cu alt prilej, copula ajută la exprimarea raportului dintre predicat și subiect. Condiția formală se cere și verbului copulativ sau auxiliar: nici acesta nu-și poate îndeplini rolul lui sintactic, dacă nu stă la unul dintre modurile personale (indicativ, conjunctiv, condițional sau imperativ).

Exemple de predicat verbal: *După nuntă, bărbații din nou* *s e d u c* *la treaba lor, și nurorile* *r ă m î n* *iar cu soacra acasă* (Creangă); *Repede camarazii* *p l ă t e s c* *consumațiile,* *i e s,* *s e s u i e* *toți trei într-o birjă și* *p o r n e s c* *către locuința nenorocitului lor camarad* (Caragiale); *Societatea* *v a f i c o n d u s ă* *de un director numit de minister*. . . (Idem); *Noaptea* *c u c e r i s e* *hanul singuratic* (Sadoveanu);. . . *pentru a împiedica pe imperialiști* *s ă - ș i r e a l i z e z e* *încercările de a provoca un nou război* (Gh. Gheorghiu-Dej).

Predicatul verbal poate fi exprimat și prin l o c u ț i u n i (sau p e r i f r a z e) v e r b a l e [1], grupuri de cuvinte alcătuite dintr-un verb și alt cuvînt (sau alte cuvinte), care au împreună un înțeles unitar, prin nimic deosebit de al unui verb întrebuințat singur. Astfel de locuțiuni verbale sînt, între altele, *a-și aduce aminte* (= a-și aminti), *a băga de seamă* (= a observa), *a avea de gînd* (= a intenționa), *a avea a face* (cu cineva sau cu ceva), *a da dosul*, *a da fuga*, *a da buzna*, *a-și da seama* (sau *socoteală)*, *a ține seamă*, *a avea nevoie* (= a-i trebui), *a sta la îndoială* etc. De pildă: *Ce fac eu?* *D a u f u g a* *acasă și-i spui nevestei* (Caragiale); *Și, deodată, fără* *s ă - m i d a u s a m a* *bine, am simțit o fierbere mare*. . .(Sadoveanu); *Î ș i a d u c e a a m i n t e* *de toate zilele luminoase ale primăverii trecute* (Idem).

Afară de verb [2], poate îndeplini funcțiunea de predicat și un « n u m e », adică un substantiv (sau un echivalent al substantivului: pronume, numeral etc.), un adjectiv și formele nominale ale verbului. Alături de nume (înțelegînd prin aceasta cuvintele declinabile, cum arată enumerarea noastră) este pus și adverbul, care de asemenea poate fi predicatul unei propoziții. Toate aceste părți ale vorbirii se leagă de subiect cu ajutorul unui verb copulativ pus la unul dintre modurile personale. Fără acest element de legătură, care exprimă raportul de inerență [3] dintre subiect și predicat, « numele » nu poate fi predicat, iar construcția respectivă nu poate fi o propoziție [4]. Predicatul exprimat printr-un nume se chiamă p r e d i c a t n o m i n a l.

---

[1] Vezi Florica Dumitrescu, *Componența locuțiunilor verbale în limba romînă (Studii de gramatică* I, p. 37 urm.).

[2] De cel predicativ (ca înțeles); v. mai sus.

[3] Vezi cele spuse în cap. III.

[4] Aceasta însemnează că predicatul este « numele » împreună cu verbul copulativ.

Înainte de a vedea unele fapte mai importante cu privire la acest predicat, pornind de la partea de vorbire care îl exprimă, trebuie să ne oprim puțin asupra, verbului copulativ. Cel mai des întrebuințat cu acest rol sintactic este *a fi*[1] care, cum știm, apare și ca verb predicativ (cu sensul de « a exista »: *Nu e nimic, și totuși e o sete care-l soarbe. E un adînc asemene uitării celei oarbe* (Eminescu), precum și ca auxiliar (la formele diatezei pasive[2]): *Aceste două fapte ne îndreptățesc să tragem concluzia că planul de stat pe 1949 v a f i r e a l i z a t cu o depășire însemnată* (Gh. Gheorghiu-Dej). Dar și alte verbe servesc, în condiții sintactice determinate, drept copulă. Este vorba totdeauna de verbe predicative ca sens, care însă, în legătură cu unele substantive sau adjective, devin simple unelte gramaticale, întrucît sensul lexical propriu-zis al grupului sintactic este exprimat de substantiv sau de adjectiv. Iată cîteva verbe de acest soi: *a ajunge* (inginer, profesor etc.), *a se face* (chimist, roșu etc.), *a ieși* (doctor), *a deveni* (bun, alb, fruntaș etc.), *a se alege* (deputat), *a se numi* (Ion, Gheorghe etc.), *a se chema* (această piață se cheamă Bălcescu), *a se naște* (mut), *a părea* (de treabă, harnic etc.), *a se arăta* (ziua se arată frumoasă), *a se crede* (deștept), *a însemna* (cuvîntul rusesc *celovek* însemnează « om ») etc.

Cu astfel de verbe seamănă, aparent, încă două categorii, care, în anumite condiții sintactice, sînt întrebuințate împreună cu alte cuvinte, de obicei tot verbe, pentru a da sensului acestora o nuanță modală sau una de « aspect ». În prima categorie, foarte puțin numeroasă, intră *a putea*, *a trebui*, *a vrea* și *a ști*: *poți munci* (sau *să muncești)*, *trebuie să spunem* (sau *spus)*, *știe să scrie* (sau *știe scrie*[3])[4]; *T r e b u i e s ă v i e, nene Mandache* (Caragiale); *T r e b u i e c o m b ă t u t ă și l i c h i d a t ă atitudinea împăciuitoristă liberală în rîndurile noastre* (Gh. Gheorghiu-Dej). Aceste verbe, mai ales cînd însoțesc un infinitiv sau un participiu, seamănă cu auxiliarele *(a avea*, *a fi*, *a voi)*, căci, întocmai ca acestea, « ajută » formele nominale ale altor verbe să devină « predicative ». De aceea pot fi numite s e m i a u x i l i a r e[5] sau (cu un termen folosit de germani despre sinonimele din limba lor: *können*, *mögen*, *wollen* etc.) a u x i l i a r e d e m o d[6]. Cînd apar singure, aceste verbe sînt predicative, căci au un înțeles propriu-zis, « material »: *cine p o a t e mult p o a t e și puțin; îmi t r e b u i e ajutor* (= am nevoie de ajutor); *studentul bine pregătit ș t i e* (= cunoaște materia, posedă cunoștințe) *la examen.*

---

[1] Situația se prezintă la fel în toate limbile indoeuropene, ceea ce dovedește că datează dintr-o epocă foarte veche.

[2] Și unele forme ale diatezei active folosesc pe *a fi (să fi spus, voi fi mers, aș fi vorbit* etc.).

[3] Această construcție apare mai mult dialectal (în graiurile de peste munți), dar se întîlnește, destul de des, și în limba literară.

[4] Cf. și *am a merge* (sau *am de scris)* « trebuie să... », *urmează să hotărîm* « trebuie să »... etc.

[5] Căci nu sînt auxiliare propriu-zise.

[6] Arată « modalitatea » sub care se înfățișează acțiunea celuilalt verb. Modalitatea este, în cazul lui *a putea*, « posibilitatea », în cazul lui *a trebui* « necesitatea » etc. În terminologia gramaticală actuală

Categoria a doua este cea mai bogată și cuprinde verbe de felul lui *a începe*, *a porni*, *a prinde*, *a se apuca*, *a înceta*, *a termina*, *a sfîrși*, *a continua*, *a intenționa*, *a încerca*, *a reuși*, *a se sili* etc. La fel cu precedentele, ele însoțesc de obicei forme nominale ale altor verbe, cărora le dau sens incoativ (*începe a vorbi* sau *să vorbească*, *prinde a povesti* etc.), perfectiv (*încetează de a munci*, *sfîrșește de scris* etc.), durativ (*continuă a studia* sau *să studieze*) etc.[1]

Ex: *În același moment, domnul care doarme* *începe să sforăe* (Caragiale); *El le zîmbește... și* *urmează* [= continuă] *să amestece în ceașcă...* (Idem); *Începu să umble prin casă, să șovăiască prin colțuri* (Sadoveanu); *Florile înghețate se înmulțiră, prinseră a curge potop alb...* (Idem);... *chipul lui aspru părea tăiat în piatră* (Idem); *Republica Populară Chineză a reușit să stabilizeze viața economică...* (Gh. Gheorghiu-Dej).

Cînd aceste verbe apar împreună cu un infinitiv sau cu un supin, se vede ușor că predicatul propoziției respective este întreaga «perifrază verbală» (pentru motivul, de ordin pur formal, că infinitivul sau supinul nu poate funcționa ca predicat și, prin urmare, ele merg cu verbul predicativ care le precede). Dar deseori ne întîmpină conjunctivul (*începe să vorbească*, *continuă să muncească* etc.) și atunci poate exista îndoială cu privire la predicatul propoziției: ambele verbe împreună (fiecare cu formă predicativă, adică la mod personal) alcătuiesc predicatul sau numai unul dintre ele (în această ultimă ipoteză am avea două predicate, deci două propoziții)? Îndoiala dispare, dacă ținem seamă de înțeles, iar nu de formă: *începe să vorbească* este echivalentul semantic desăvîrșit al lui *începe a vorbi*, prin urmare, și echivalentul lui sintactic, în sensul că prima perifrază verbală constituie, la fel cu sinonima ei, predicatul propoziției (în ciuda faptului că constă din două forme verbale, ambele predicative sau personale.)

Afară de asta, dacă considerăm separat cele două verbe, nu-i greu de observat că nici unul dintre ele nu poate fi predicat el singur: *începe*, cu valoare de verb predicativ, cere un obiect direct (*începe vorba*), care, în cazul nostru, lipsește (fiindcă nu asta vrem să spunem), iar *să vorbească*, fără ajutorul lui *începe*, nu spune nimic într-o construcție ca aceasta. (Ar trebui să avem o propoziție imperativă, dubitativă sau interogativă, pentru ca conjunctivul să îndeplinească funcțiunea de predicat al unei propoziții independente.) De altfel se vede ușor că înțelesul pur lexical («conținutul» propriu-zis) al formulei *începe să vorbească* vine de la ambele verbe: de la al doilea, sensul acțiunii pe care vorbitorul o «atribuie» subiectului, iar de la *începe*, «aspectul» sub care este privită această acțiune (subiectul se găsește la începutul acțiunii în discuție).

---

au început să circule din ce în ce mai des formulele *semiauxiliare de mod* și *semiauxiliare de aspect*.

[1] Aici intervine ideea de aspect, pe care limba rusă, de pildă, o exprimă prin verbe speciale (perfective și imperfective, constituind o «pereche» și avînd de obicei aceeași temă). Limba romînă nu dispune de asemenea mijloace morfologice și de aceea recurge la «perifraze verbale» ca cele de mai sus.

§ 2. Să vedem acum situația fiecărei părți de vorbire care poate fi predicat nominal[1].

S u b s t a n t i v u l, cu funcțiune de nume predicativ, stă, obișnuit, în cazul nominativ sau genitiv[2]: *(ca cercei din el să facă) cariul care-i meșter f a u r* (Eminescu); *(ce frumos era în crînguri) cînd cu ea m-a m p r i n s t o v a r ă ş*[3] (Idem); *timpul mort și-ntinde trupul și d e v i n e v e ș n i c i e* (Idem); *Lache Diaconescu și Mache Preotescu s î n t i m p i e g a ț i în aceeași mare administrație și totodată s î n t foarte buni p r i e t e n i* (Caragiale); *Eu cred că tot ce-i a l m ă - m u c ă i e ș-al nostru, și ce-i al nostru e ș-al ei* (Creangă). Cu privire la predicatul nominal în genitiv, N. Drăganu[4] afirmă că, de fapt, avem tot un nominativ: *al*, articolul genitival, este un pronume care înlocuiește substantivul menționat mai înainte sau prezent în mintea vorbitorului și stă în cazul nominativ *(această carte este a tovarășului* însemnează « această carte este cartea tovarășului »). Analiza pe care o face Drăganu este justă din punct de vedere istoric (și logic !), dar pentru vorbitorii de astăzi *al*, *a* etc. plus substantivul următor reprezintă un genitiv, potrivit regulii care cere ca genitivul neprecedat de un substantiv articulat să primească înainte articolul genitival (sau posesiv) *al*, *a* etc[5].

Predicatul nominal exprimat printr-un substantiv poate fi precedat de prepoziția *de* (iarăși la fel cu atributul substantival): *s î n t d e p ă r e r e a d-voastră; t r e b u i e s ă f i m d e a c o r d cu toții; această lucrare e s t e d e c a l i t a t e* etc [6].

Cu substantivul trebuie asimilate p r o n u m e l e și n u m e r a l e l e avînd valoare substantivală, întrebuințate, adică, singure (nu ca determinante pe lîngă un substantiv). Orice fel de pronume poate fi predicat nominal. De ex: *eu nu s î n t e u* (așa a spus, pe vremuri, un prim-ministru romîn, crezînd că scapă astfel de răspundere); *tot ce producem noi astăzi r ă m î n e a l n o s t r u; atitudinea mea v a f i a c e a s t a; Eu nu sînt un cine, eu sînt un ce* (Caragiale)[7]; *Camarade, c i n e e ș t i?* (Camilar); (Statul era reprezentantul aficial al întregii societăți). . ., *dar el e r a a c e a s t a numai în măsura. . .* (Fr. Engels, *Originea familiei. . .*, p.). În ce privește numeralele, numai cele cardinale și cele ordinale

---

[1] Cf. Gh. Nedioglu, *Propoziția verbală și propoziția nominală*, în *Limba Romînă* IV (1955), nr. 5, p. 59 urm.

[2] Întocmai ca substantivul care servește de atribut (apoziția în nominativ, atributul propriu-zis, în genitiv).

[3] *A se prinde* are același sens ca *a se face: m-am prins tovarăș = m-am făcut tovarăș.*

[4] *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, București 1945, p. 46—7.

[5] Amănuntul interesează, întrucît confirmă explicația dată lui *al*, *a* etc.: dacă acesta este echivalentul articolului enclitic, însemnează că nu poate fi considerat (astăzi) ca pronume, cum nu poate fi considerat pronume articolul enclitic.

[6] Și alte prepoziții pot întovărăși substantivul-nume predicativ, dar atunci avem a face cu locuțiuni adverbiale (vezi mai departe).

[7] În acest citat, *cine* și *ce* au valoare substantivală în sens strict.

pot îndeplini funcțiunea de predicat nominal[1]: *am fost cincizeci în sală; numărul tovarășilor noștri este de douăzeci și trei; patru și cu șapte fac unsprezece; prietenul meu a ieșit al doilea la examenul de stat* etc.

Într-o măsură și mai largă decît substantivul îndeplinește rolul de predicat adjectivul[2], și se înțelege de ce. Substantivele sînt numele obiectelor din realitatea înconjurătoare, iar adjectivele, numele însușirilor pe care le au obiectele. Este, deci, logic să se ivească mult mai des prilejul de a « atribui », fie sub forma unui atribut propriu-zis, fie sub forma predicatului[3], o însușire obiectului al cărui nume servește de subiect al propoziției[4]. Ex: *Însă ca tovarăș (Harap-Alb) era părtaș la toate, și la pagubă și la cîștig, și prietenos cu fiecare* (Creangă); *Fața-i roșie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii* (Eminescu); *Și cu durerea asta sînt incapabil să scriu un rînd măcar* (Caragiale); *Umerii soldaților tresăreau, ochii se făceau mai mici, ca la o vrajă* (Camilar).

Cu adjectivul trebuie pus împreună participiul, care știm că este un adjectiv la origine și se întrebuințează foarte des cu valoare adjectivală[5]. De pildă: *Opiniile sînt împărțite de acum încolo* (Caragiale); *E pofti la o petrecere cu niște prieteni* (Idem); . . . *existența unui copil . . . este, din cauza ei, periclitată* (Idem); *Eram ațîțat și, spun drept, îmi era frică să mă culc* (Sadoveanu); *Cerul era căptușit cu nouri alburii* (Idem); *Posibilitățile de exploatare și de ieșire din criză sînt tot mai restrînse . . .* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Superioritatea acestor națiuni asupra națiunilor burgheze consta în faptul că sînt cimentate printr-o unitate morală și politică . . .*(Idem)[6].

---

[1] Fiindcă numai ele sînt asimilabile cu substantivele și apte de a se lega sintactic de un verb copulativ.

[2] De aceea Titkin, în Gramatica sa, începe discuția asupra predicatului nominal cu predicatul adjectival, pe care-l numește « al însușirii ».

[3] Vezi discuția din cap. I, unde s-a arătat că, din punct de vedere logic (= al conținutului), nu există deosebire între atribut și predicat.

[4] Raportul de inerență existent între subiect și predicat « cere » mai ales un adjectiv: însușirea (exprimată printr-un adjectiv) este cu adevărat « inerentă » obiectului (exprimat printr-un substantiv) care o posedă, este cuprinsă în el. Cînd numele predicativ e un substantiv, avem mai degrabă un raport de « egalitate » între subiect (exprimat prin substantiv) și predicat, adică un aspect sau o variantă a raportului de inerență. Să se compare *tovarășul N. este harnic* și *tovarășul N. este doctor*: n prima propoziție avem obiect plus o însușire (« atașată », adică « inerentă » obiectului), în a doua, obiect egal cu alt obiect (acesta privit însă tot ca un fel de însușire, ca o particularitate sau un semn caracteristic).

[5] Celelalte echivalente sintactice ale adjectivului (pronumele și numeralul) nu pot fi predicate nominale, fiindcă, în calitatea lor de « adjective », trebuie să însoțească un substantiv, și rolul de predicat propriu-zis revine acestuia.

[6] Unele dintre exemplele date ar putea face impresia că sînt diverse forme de conjugare pasivă. Ne convingem ușor de contrariul, dacă încercăm să înlocuim aceste forme aparent pasive prin echivalentele lor sintactice, care știm că sînt formele « reflexive » (mai bine zis pronominale). Astfel *posibilitățile sînt restrînse* nu-i sinonim cu *posibilitățile se restrîng*, și nici *sînt cimentate* cu *se cimentează*: formele pronominale ne înfățișează acțiunile respective în desfășurare, ca un proces care are loc sub

Predicatul nominal poate fi exprimat și printr-o f o r m ă n o m i n a l ă a v e r b u l u i. Dacă lăsăm la o parte infinitivul lung, care a încetat de mult a mai avea valoare verbală (de aceea l-am pus la un loc cu substantivul), rămîne să ne ocupăm de i n f i n i t i v u l p r o p r i u - z i s (sau « scurt ») și de s u p i n[1]. Infinitivul fiind forma substantivală (cu valoare de substantiv) a verbului îndeplinește aceleași funcțiuni ca un substantiv, deci și pe aceea de predicat (nominal). Ex: *Așadar, una din sarcinile principale ale partidului nostru e s t e d e a î n t ă r i permanent vigilența revoluționară, d e a d e m a s c a și s t î r p i elementele naționaliste burgheze și agenții imperialismului*... (Gh. Gheorghiu-Dej); *A munci pentru ridicarea nivelului politic și ideologic al membrilor de partid î n s e a m n ă a î n t ă r i unitatea partidului, a î n t ă r i disciplina de partid și vigilența revoluționară a membrilor de partid și a a s i g u r a înfăptuirea cu succes a sarcinilor partidului* (Idem)[2].

Supinul, avînd funcțiunea de predicat nominal, apare cu prepoziția *de* înainte totdeauna cînd verbul copulativ este *a fi*. De ex.: *ce-i d e f ă c u t?*; *m u l t e s î n t d e f ă c u t și p u ț i n e d e v o r b i t* (Creangă); *acum e d e t r ă i t!* etc. În astfel de construcții, sensul supinului împreună cu verbul a *fi* este de « necesitate », cum arată faptul că pretutindeni putem înlocui pe *a fi* prin a *trebui*: *ce t r e b u i e f ă c u t ?*; *multe t r e b u i e f ă c u t e și p u ț i n e s p u s e*; *acum t r e b u i e t r ă i t !* Echivalența nu este totuși perfectă, mai ales din cauză că forma nominală a multor verbe nu se poate combina cu *trebuie*. Afară de asta, vedem că după acest verb semiauxiliar (deci nu copulativ propriu-zis) se pune participiul, nu supinul (cf. exemplul al doilea cu formă de plural). Urmează că supinul poate fi recunoscut și separat de participiu,

---

ochii noştri (în prezent), pe cînd *a fi* + participiul ne arată existenţa în momentul de faţă a rezultatului acţiunii care s-a săvîrşit mai de mult. *Sînt cimentate* însemnează că « cimentarea » s-a produs deja şi noi constatăm rezultatul (ţările respective se găsesc acum în situaţia de a fi cimentate: *cimentat* este aici adjectiv, nu verb, exprimă, adică, o însuşire, nu o acţiune).

[1] Căci participiul a fost discutat împreună cu adjectivul (pentru aceleaşi motive care ne determină să asimilăm infinitivul lung cu substantivele), iar gerunziul nu poate fi predicat. *Suferind* în *tovarăşul meu este suferind* are valoare de adjectiv (se deosebeşte de *suferind de bronşită, a trebuit să consulte un medic)*. Aceeaşi situaţie au unele gerunzii, ca *crescînd* şi *descrescînd*, care încep să se întrebuinţeze tot mai des cu valoare adjectivală: *ritmul crescînd al producţiei industriale din ţara noastră; criza economică crescîndă din ţările capitaliste*. Se poate (mai exact, s-ar putea sau se va putea) spune: *ritmul producţiei industriale din ţara noastră e s t e c r e s c î n d; analfabetismul e s t e d e s c r e s c î n d (graţie muncii de alfabetizare)* etc. Dar nu se poate spune *tovarăşul nostru e s t e m u n c i n d* (sau *c î n t î n d, m e r g î n d, s c r i i n d* etc.), pentru motivul că astfel de gerunzii (la fel cu imensa majoritate a acestor forme verbale) sînt verbe pure (n-au început, şi nu se ştie dacă vor începe vreodată, să aibă valoare de adjectiv).

[2] Observăm că infinitivul, ca predicat nominal, poate apărea cînd cu *de*, cînd fără *de* înainte. Prezenţa prepoziţiei nu-i determinată de felul verbului copulativ, cum ar părea că rezultă din citate. Putem spune, la fel de bine, *una din sarcinile principale... e s t e a î n t ă r i*. Folosirea lui *de* se datoreşte elipsei substantivului: *de a întări* = *sarcina de a întări* (« una din sarcinile principale este sarcina de a întări »).

cu care se identifică altfel ca aspect morfologic, cu ajutorul prepoziției *de*. Aceasta, cînd supinul îndeplinește funcțiunea de predicat [1].

Din cauza sinonimiei, fie și aproximative, dintre *este de făcut* și *trebuie făcut* s-a ajuns la o contaminare (sau încrucișare) a ambelor construcții, care a dat naștere lui *trebuie de făcut*. Această formulă, foarte răspîndită, mai ales într-o vreme, la scriitori și publiciști moldoveni, trebuie evitată și combătută, fiindcă nu se conformează regulilor gramaticale romînești [2].

În sfîrșit, predicatul nominal mai poate fi exprimat, după cum am spus, printr-un a d v e r b sau o l o c u ț i u n e a d v e r b i a l ă (= substantiv precedat de o prepoziție). Ex.: *(Oare ochii ei o mint) sau a i e v e a - i* [3] *(adevăru-i)?* (Eminescu); *E r a acum g a t a* [4] (Caragiale); *îmi este c u n e p u t i n ț ă (să te ajut în această chestiune)*; *s î n t e m d e l a I a ș i (d i n M o l d o v a* etc.*)* etc.

Despre predicatul exprimat printr-o propoziție întreagă va fi vorba în cap. X, unde ne vom ocupa de frază.

§ 3. Am văzut în capitolul precedent că o propoziție poate avea mai multe subiecte. Ne-am aștepta, pornind de la faptul că subiectul și predicatul sînt părțile principale ale propoziției, ca și predicatul să poată fi multiplu. În realitate, situația nu se prezintă așa, și e ușor de înțeles pentru ce. Două sau mai multe predicate însemnează două sau mai multe propoziții, pe cînd un subiect multiplu nu implică « multiplicarea » propozițiilor: o acțiune unică poate fi săvîrșită în aceeași vreme de mai multe obiecte, tot așa o însușire (mai bine zis, un semn caracteristic) poate fi comună unui număr de obiecte, fără ca propoziția care comunică astfel de lucruri să înceteze de a fi o singură propoziție. Mai multe acțiuni săvîrșite de un obiect unic echivalează cu mai multe acte de cunoaștere din partea noastră, cu mai multe judecăți și, deci, din punct de vedere lingvistic, cu mai multe propoziții.

Trebuie să facem totuși o deosebire între predicatul verbal și cel nominal. Considerațiile de pînă aici sînt valabile pentru cel dintîi. În ce privește pe cel de-al doilea, situația se prezintă diferit. Un obiect poate avea mai multe „semne

---

[1] Cînd e complement circumstanțial, primește diverse alte prepoziții, iar cînd funcționează ca subiect, nu poate avea prepoziție, ci se articulează și, prin aceasta, confuzia cu participiul devine imposibilă, căci participiul articulat rămîne tot atribut, dacă întovărășește un substantiv, iar dacă e singur, devine, întocmai ca orice adjectiv, substantiv, dar un substantiv adjectival, spre deosebire de supin, care e substantiv verbal (la fel cu infinitivul).

[2] Unele gramatici pun printre formele nominale ale verbului, care pot fi predicat în propoziție, și așa numitele a d j e c t i v e v e r b a l e, derivate în *-tor*, de felul lui *cîntător*, *muritor*, *suitor*, *vătămător* etc. Este clar că astfel de cuvinte apar foarte des ca predicate nominale *(omul e s t e m u r i t o r; alcoolul în cantitate mare d e v i n e v ă t ă m ă t o r* etc.), dar ele sînt simțite și trebuie, deci, considerate ca adjective propriu-zise (așa cum *cocător*, *învățător* etc. sînt substantive).

[3] *Aievea* are, mult mai rar, și valoare de adjectiv, dar aici e adverb, cum arată sensul lui « nedefinit » (aș zice neutral: nu-i vorba de un « obiect », ci de o situație, de o « stare »).

[4] Deoarece rămîne totdeauna invariabil, *gata* poate fi considerat, după împrejurări, sau ca adverb, sau ca adjectiv, atunci cînd se « leagă » de subiectul propoziției prin *a fi*.

caracteristice» (în sens strict): mai multe însuşiri propriu-zise pot fi atribuite unui subiect sub forma predicatului, fără ca propoziţia să înceteze de a fi unică. Şi tot aşa cînd predicatul nominal este exprimat prin mai multe substantive, mai multe pronume, mai multe forme nepersonale ale verbului etc. Situaţia predicatului seamănă, în aceste cazuri, cu a subiectului multiplu, şi faptul se datorește, evident, categoriilor morfologice cărora le aparţin subiectul şi predicatul nominal (atît unul, cît şi celălalt sînt, în mod obişnuit, «nume»: substantiv, adjectiv, pronume = înlocuitor al substantivului, forme nominale ale verbului etc.)[1].

Ex.: *Încă în ilegalitate . . . partidul nostru, deşi puţin numeros, a f o s t i n i ţ i a t o r u l şi c o n d u c ă t o r u l luptei maselor muncitoare* . . . (Gh. Gheorghiu-Dej); . . . *sarcinile statului dictaturii proletariatului . . . s î n t z d r o b i r e a claselor răsturnate dinăuntrul ţării şi a p ă r a r e a ţării împotriva agresiunii din afară* (Idem); *Cu toate acestea, ar f i g r e ş i t şi p r i m e j d i o s pentru cauza păcii să se subaprecieze pregătirile febrile ale puterilor imperialiste* . . . (Idem)[2].

Trebuie arătat că, deşi aparent multiplu, predicatul este totuşi unic în astfel de cazuri: cele două, eventual mai multe semne caracteristice atribuite subiectului alcătuiesc o unitate, în sensul că ele aparţin toate în acelaşi timp obiectului despre care se vorbeşte, adică, altfel spus, prezenţa lor este constatată de vorbitor dintr-odată, şi tot dintr-odată este exprimată constatarea cu ajutorul propoziţiei. Raportul dintre subiect şi predicatul exprimat prin mai multe cuvinte este unul singur, în consecinţă şi propoziţia este tot una singură.

§ 4. Să vedem acum în ce condiţii poate fi lăsat la o parte predicatul. Din discuţia privitoare la propoziţie, considerată ca expresie a judecăţii (cap. I), rezultă că predicatul în calitate de element nou (faţă de subiect, care reprezintă elementul vechi sau cunoscut, căci de la el porneşte judecata), nu poate să lipsească din propoziţie. O construcţie sintactică fără predicat nu este o propoziţie.

Cu toate acestea, în anumite condiţii, predicatul poate fi lăsat la o parte ca fiind de prisos. Faptul este foarte obişnuit mai ales în dialog: împrejurările materiale în care are loc convorbirea permit, adesea chiar impun elipsa predicatului, care se subînţelege foarte uşor. Avem mai întîi formulele cu care se salută oamenii cînd se întîlnesc şi cînd se despart: *Bună ziua!* (= îţi doresc bună ziua); *Cu bine!* (= te las cu bine); *Rămas bun!* (= rămîi cu bine, îţi urez rămas bun); *La revedere!* (= îţi spun la revedere, doresc să ne revedem etc.). Vin apoi întrebările şi răspunsurile participanţilor la dialog, exprimate în general prin pronumele sau adverbul interogativ (în cazul întrebărilor) şi prin unul dintre determinantele predicatului absent (în cazul răspunsurilor). De pildă: — *Ce vrei tu*? — — *Noi ? B u n ă p a c e!* (Eminescu) — *B i n e, voinice, zise împăratul posomorît*

[1] Deşi, poate, de prisos, trebuie precizat că numai numele predicativ poate fi multiplu, nu întregul predicat nominal: dacă verbul copulativ se repetă pentru fiecare nume predicativ, avem mai multe predicate şi, deci, mai multe propoziţii.

[2] Observăm că cele două nume predicative pot aparţine la categorii morfologice diferite (*greşit* este participiu, *primejdios* adjectiv), întocmai ca la atribut (vezi cap. VII).

(Creangă); *(Atunci vom săvîrși masacre, domnule colonel?...)* — *A i u r e a !* (Camilar); *(S-a dus dracului! am pierdut-o!)* — *C e?* (Caragiale); *(N-am dat-o eu)* — *Da' c i n e ?* (Idem); *(Spune-i ca să ne-ntîlnim negreșit.)* — *U n d e?* (Idem); *(Știe dumnealui... Da', să vie neapărat.)* — *C î n d?* (Idem).

Nu numai în dialog se poate lăsa la o parte predicatul. Cu condițiile materiale în care se desfășoară dialogul și care permit înțelegerea lesnicioasă a celor spuse de către conlocuitori fără exprimarea predicatului este asimilat « contextul » povestirii înseși: vorbitorul (sau scriitorul) « raportează » despre un obiect oarecare diverse lucruri care pun pe ascultător (sau cititor) în situația de a înțelege cotinuarea povestirii și în absența predicatului. Ex.: *Sună odată... n i m i c; de două ori, de trei ori... iar n i m i c...* (Caragiale); *Între ei și noi n i c i o p u n t e* (Camilar).

Deseori predicatul e subînțeles: după ce a fost exprimat odată, vorbitorul nu-l mai repetă, întrucît nu-i simte necesaă repetarea. De pildă: *Pereții au urechi și f e r e s t r e l e o c h i* (proverb); *Și au plecat c a r e c ă l a r e, c a r e p e j o s, u n i i î n t r - o p a r t e, a l ț i i î n t r - a l t a* (Caragiale).

Cînd predicatul este o perifrază verbală elipsa lui poate fi parțială, în sensul că se lasă la o parte numai unul dintre elementele lui alcătuitoare, și anume determinantul verbului. De exemplu: *(...poate mai încolo să ai nevoie de unul ca mine.)* — *Poate s ă a m, poate s ă n-a m, zise fiul craiului* (Creangă);[1] — *Ți-aduci aminte de întîmplarea asta?* — *Mi-a d u c.* — *Bagă bine de seamă ce faci.* — *B a g*[1]. Cu această elipsă seamănă aceea a auxiliarului, cînd predicatul este un verb la perfectul compus: *(care Bulgar?)* — *Care a fost prins aseară la Valea Largă și î n c h i s la cazarma vînătorilor din deal* (Caragiale): *simpaticul meu amic...care a mandat și o r d o n a t tuturor agenților forței publice*...(Idem). Elipsa auxiliarului nu este posibilă în orice condiții sintactice, și construcții de felul următoarelor arată lămurit aceasta: *nu a cîștigat, n i c i p i e r d u t nimic* (*Viața Romînească*, dec. 1935, p. 104); *pe care le-a cultivat apoi și d e g e n e r a t* (G. Călinescu, *Opera lui Mihail Eminescu* V, p. 31) etc.[2]. Ele trebuie condamnate.

Se poate lăsa la o parte și auxiliarul viitorului: *cum vei gîndi și j u d e c a d-ta* (Rebreanu), apoi auxiliarul de mod (în special *a putea*): *i-ar fi putut strica zidurile, g ă u r i curtea sau s p a r g e geamurile* (*Adevărul Literar*, 25 oct. 1936, p. 4); *cine ar putea aprecia consecințele și a s i g u r a că...* (*Viața Rom.*, oct. 1937, p. 100) etc. Dacă astfel de construcții (mai ales prima) merg, cele mai multe, asemănătoare, formal, cu aceasta, sînt nerecomandabile, cum se poate ușor vedea din exemple ca următoarele: *C.L. poate face și f i absolut orice* (*Adev. Lit.*,

---

[1] În astfel de cazuri, partea de predicat neexprimată e subînțeleasă (căci a fost spusă mai înainte).

[2] În aceste citate, participiul celui de-al doilea predicat (fără auxiliar) este despărțit de predicatul precedent (însoțit de auxiliar) printr-un cuvînt care face ca legătura dintre cele două predicate să slăbească. Dar nu totdeauna cuvintele interpuse provoacă slăbirea legăturii sintactice, și primul citat din Caragiale dovedește elocvent aceasta.

11 oct. 1936, p. 8); *gelozia s-a putut strecura afară, p ă t r u n d e în sufletul lui E. și d e z l ă n ț u i tragedia (ibid.*, 19 martie 1939, p. 4)[1].

Foarte frecventă este elipsa verbului copulativ, datorită faptului că rolul lui este al unei simple unelte gramaticale, a cărei absență nu poate stingheri înțelegerea justă a raportului dintre subiect și predicatul propriu-zis al propoziției (predicat nominal). Mai ales maximele și proverbele populare renunță la copulă, ușor și fără pagubă (ba dimpotrivă, cu cîștig de ordin stilistic: construcția fără copulă e mai expresivă, mai «puternică»). De pildă: *vorba multă sărăcia omului*; *și c-un rac tot sărac*; *din cal măgar*; *din țînțar armăsar*; *(Trenul sosește la Sinaia regulat.) Lume — destulă* (Caragiale); *(Mă aflam. . .în parcul de la Sinaia.) Vreme splendidă, deși prea călduroasă, și o mișcare neobișnuită.* (Idem); *Un prînz împărătesc, și tot lucruri ușoare: mezeluri, salam, ghiudem, limbă, licurini, măsline, icre de știucă și negre. . .* (Idem).

După cum auxiliarul nu poate fi lăsat la o parte în orice condiții, fără riscul de a călca regulile sintactice și de a îngreuia astfel înțelegerea, aceeași observație trebuie să facem și cu privire la elipsa copulei. Iată cîteva citate concludente în acest sens: *exemple vii, p e n t r u c ă m a i r e c e n t e* (*Adev. Liter.* 30 sept. 1934, p. 3); *pînă atunci menajate, f i i n d c ă i g n o r a t e* (*Cuvîntul Liber*, 17 august 1935, p. 7) etc. În astfel de cazuri avem a face cu traduceri literale din limba franceză, unde, după *parce que* sau *car*, auxiliarul *être* nu apare[2]. Precedat de *deși* (și sinonimele lui: *cu toate că, măcar că)*, predicatul se poate lipsi de verbul copulativ: *cu toate că t r a n s p u s e în dialectic. . . (Viața Rom.*, febr. 1935, p. 34).

Pot fi puse alături de cazuri ca cele enumerate pînă aici construcțiile exclamative și interjecțiile care au înțelesul unei propoziții. Ex.: *s ă r ă c u ț u l d e m i n e (zise cel mic)* (Creangă); *Asemenea cel mijlociu ț u ș t i! iute sub un chersin* (Idem); *și h î r ș t i! cîte-un colac!* (Idem). În citatele al doilea și al treilea, interjecțiile sînt simțite ca verbe și construite în consecință: *țuști!* are după el un determinant adverbial (ca și cum ar fi sinonim cu *se vîrî, se ascunse* etc.), iar *hîrști!* este urmat de un obiect direct, întocmai ca un verb tranzitiv de felul lui *a lua, a înșfăca* etc.

Cap. VI: ACORDUL PREDICATULUI CU SUBIECTUL

În capitolul privitor la părțile propoziției (v. mai sus, p. 533) am definit raportul dintre subiect și predicat ca un raport de inerență, a cărei expresie sin-

[1] În citatul ultim intervine un element în plus care face ca construcția să fie necorectă: verbul *pătrunde* nu se poate construi cu *se* (și *s-a putut*, adică *a putut să se...*, merge cu toate cele trei verbe puse la infinitiv).

[2] Influența modelului francez se obsrvă și în construcții ca aceasta: *versul exprimă admirabil, p e n t r u c ă î n f o a r t e p u ț i n e c u v i n t e (Viața Rom.*, oct. 1938, p. 31). La fel cu cele din text, și acestea trebuie evitate și combătute.

tactică este acordul dintre aceste două părți principale ale propoziției. Să vedem acum, cu ajutorul faptelor, cum se exprimă acest raport în limba actuală [1].

Distingem mai multe aspecte ale acordului subiectului cu predicatul după natura morfologică a acestuia din urmă, care, cum știm, este verbal sau nominal, precum și după alte criterii, tot formale, variabile nu numai de la o categorie la cealaltă, ci și în interiorul aceleași categorii.

I. Acordul predicatului verbal

Se acordă cu subiectul în număr și în persoană. Regula este valabilă și pentru verbul copulativ al predicatului nominal, lucru perfect logic, întrucît nu există, din punct de vedere morfologic, nici o deosebire între verbele predicative și cele copulative (mai ales că acestea din urmă apar în limbă și cu valoare predicativă).

A. Acordul în număr. § 1. Cînd subiectul are formă de singular, verbul (predicativ sau copulativ al) propoziției stă și el la singular. Ex.: *S-a stins vieața falnicii Veneții* (Eminescu); *Vezeteul iarăși se dă jos din capra trăsurii* (Creangă); *Țal... Ce este țal? Este un substantiv romîn impămîntenit* (Caragiale); *acum el i-i bărbat, e legată de dînsul...* (Sadoveanu); *Totodată trebuie dată o mare atenție tuturor formelor de cooperație la sate* (Gh. Gheorghiu-Dej).

Această regulă suferă excepții, datorită unor condiții sintactice speciale.

a). Cînd subiectul este exprimat printr-un pronume personal de politețe, predicatul se pune la plural, deși subiectul are formă de singular. Este, înainte de toate, cazul lui *domniavoastră*, care se întrebuințează curent și astăzi, apoi al unor formații create după modelul lui, dar dispărute din limba actuală, ca urmare a schimbărilor revoluționare petrecute în țara noastră (*măria* și *maiestatea voastră*, *înălțimea* și *alteța voastră*, *luminăția voastră*, *cuvioșia* și (*prea*, *înalt prea*) *sfinția voastră* etc.[2]). Ex.: *D-voastră nu știți că biroul se deschide la 7?* (Caragiale); *Poftiți, domnule colonel... Cred că au pătruns înaintea d-voastră* (Camilar). Cf. și *Să trăiți, mîrșăvia voastră!* [3] (Creangă). În astfel de cazuri avem un dezacord aparent, întrucît subiectul propoziției nu este numai substantivul (*domnia*, *măria* etc.), care stă, într-adevăr, la singular, ci substantivul împreună cu adjectivul posesiv următor. Mai exact spus, aceste două cuvinte alcătuiesc o unitate semantico-sintactică desăvîrșită, echivalentă (din cauza formei de plural a posesivului) cu *voi* chiar morfologic vorbind și asimilată, deci, cu acesta în ce privește acordul. Dezacordul rămîne aparent și în ipoteza, foarte frecvent realizată, că propoziția conține vocativul numelui (propriu

---

[1] Ca de obicei, situația actuală este continuarea și dezvoltarea uneia mai vechi, care, la rîndul ei, își are izvorul în latina tîrzie de la baza limbii noastre.

[2] Ultimele circulă încă în limbajul bisericesc (îl folosesc membrii clerului în relațiile dintre dînșii și diverși cetățeni cînd se adresează reprezentanților bisericii).

[3] Vorbește un drac cu Scaraoschi, căpetenia dracilor.

sau comun al) persoanei[1] căreia vorbitorul i se adresează cu pronumele de politețe. Să se compare citatele din Camilar și Creangă, date mai sus, apoi formula consacrată în actele oficiale (petiții, adrese, rapoarte etc.): *tovarășe decan (ministru, președinte* etc.*), vă rog să d i s p u n e ț i... (s î n t e ț i r u g a t să...)* etc.

b). Cînd subiectul este un substantiv colectiv *(ceată, seamă, grămadă, mulțime, număr, majoritate, pereche, duzină, sută, mie, jumătate* = 50% etc.), situația se prezintă destul de complicat, în sensul că predicatul stă fie la singular, fie la plural, nu numai după cum apare ca subiect unul sau altul dintre substantivele de felul celor enumerate, ci și cu același substantiv după condițiile sintactice ale propoziției. În general se poate spune că predicatul capătă formă de singular ori de cîte ori subiectul nu este determinat de un substantiv la plural: *mulțimea (majoritatea* etc.) *stă atentă (izbucnește în aplauze* etc.). Dacă subiectul este însoțit de un substantiv la plural care îndeplinește pe lîngă el funcțiunea de atribut, predicatul stă cînd la plural, cînd la singular, fără să putem stabili o regulă, fie și aproximativ generală. Tendința limbii noastre de astăzi, care mie mi se pare că se conformează structurii gramaticale, așa cum o cunoaștem din evoluția ei de veacuri, merge în sensul preferării pluralului[2]. De ex.: *s-a u c o n s t a t a t o s e r i e d e l i p s u r i*; *un n u m ă r d e t o v a r ă ș i nu-și ț i n angajamentele; u n a n i m i t a t e a d e p u t a ț i l o r din Marea Adunare Națională s î n t oameni ai muncii* etc. La fel se petrec lucrurile și atunci cînd pluralul substantivului care specifică obiectul în discuție, fără să întovărășească subiectul, a fost totuși amintit ceva mai înainte. De pildă: *Facultatea noastră are mulți studenți; m a j o r i t a t e a s î n t fii de muncitori și de țărani muncitori* (*sau j u m ă t a t e, p a r t e, u n n u m ă r* etc. *v o r i n t r a, la absolvirea Facultății, în învățămînt).* Unele colective cer predicatul la singular în toate împrejurările: *o p e r e c h e d e p a n t o f i, purtați mereu*[3]*, p o a t e d u r a și doi ani: d u z i n a d e b a t i s t e s e v i n d e cu 36 lei* etc.

Deosebirea de tratament ilustrată prin aceste exemple se datorește faptului că în multe cazuri vorbitorul consideră «grupul» de obiecte exprimat prin substantivul colectiv *(serie, majoritate, mulțime* etc.) ca un bloc, ca o unitate desăvîrșită, în care elementele alcătuitoare se contopesc, își pierd existența lor individuală, pe cînd în alte cazuri, aceste elemente sînt prezente oarecum izolat în mintea vorbitorului, ceea ce duce la o predominare, adesea exclusivă, a ideii de plural. Apariția unui substantiv cu forma de plural ca atribut al colectivului-subiect sau simpla menționare a lui înaintea acestuia ajută la întărirea «pluralității» și explică forma de plural a verbului propoziției. O dovadă, indirectă, dar

---

[1] Acest vocativ este un fel de subiect logic al întregii construcții.

[2] Cf. *mi-au venit o mulțime de năluciri prin cap* (Creangă); *Un roi de albine se învîrteau în zbor...* (Idem).

[3] S-ar putea spune, mai puțin bine, și *purtată mereu.* Dar nu acest amănunt interesează, deşi se referă tot la acord, ci faptul că predicatul stă la singular chiar atunci cînd determinantul adjectival (= participial) al subiectului primeşte forma de plural.

puternică, în acest sens o constituie faptul că substantive de felul lui *pădure*, *brădiș*, *făget*, *popor*, *țărănime* etc., despre care se afirmă, în general, că sînt colective, nu cer niciodată un predicat la plural. Noțiunile exprimate de acest substantive sînt totdeauna concepute ca unități desăvîrșite, ale căror elemente constitutive se pierd în masa unitară a ansamblului.

În același sens vorbește tratamentul aplicat substantivelor *duzină*, *pereche* ș.a., care am văzut că au predicatul la singular chiar atunci cînd sînt însoțite de un substantiv cu formă de plural ca atribut: « perechea » (=grup de două obiecte), « duzina » (=grup de 12 obiecte) ș.a. reprezintă unități care nu pot fi « analizate » în părțile lor componente, pentru motivul că în realitatea materială obiectele lor alcătuitoare apar de obicei, dacă nu totdeauna, într-un grup perfect unitar [1].

Ar mai fi de spus că cele mai multe colective de felul celor enumerate aici, în special acelea care cer, obișnuit, un predicat la plural, sînt simțite și de aceea tratate ca niște numerale. Și aceasta, tocmai din cauză că elementele constitutive ale grupului de obiecte pe care îl exprimă sînt sau pot să fie, în anumite condiții, percepute izolat. Urmarea este că substantivele în discuție, cînd funcționează ca subiect al propoziției, au, de cele mai multe ori, un predicat la plural.

Exemplele date mai sus, precum și explicațiile însoțitoare arată că limba noastră actuală șovăie în ce privește acordul predicatului cu subiectul, cînd acesta este exprimat printr-un substantiv colectiv. Constatarea nu trebuie să ne surprindă. Între forma de singular a acestor substantive și înțelesul lor de plural (sau cel puțin apropiat de al pluralului) există o contradicție, care explică șovăirea și care nu va fi înlăturată decît atunci cînd construcții de felul celor aici în discuție vor fi folosite de marea majoritate a vorbitorilor. Numai participarea maselor largi, prin practica de fiecare zi, la dezvoltarea limbii literare va putea soluționa această problemă (precum și multe altele, care au rămas nerezolvate tot din cauza absenței maselor în munca de unificare și perfecționare a limbii literare).

Iată cîteva citate din publicistica noastră mai mult ori mai puțin recentă menite să arate șovăielile și, drept consecință, adesea inevitabilă, greșelile în materie de acord al predicatului cu subiectul exprimat printr-un substantiv colectiv: *g r o s u l   m i n o r i t ă ț i l o r   s î n t   într-o sărăcie...* (*Cuvîntul Liber*, 28 dec. 1935, p. 2); *o p a r t e   d i n   l o c u i t o r i   ș e d e a* (*Adevĕrul Literar*,

[1] În cazul lui *pereche* situația este foarte clară: o pereche de pantofi sau de mănuși implică în orice împrejurare existența grupului unitar, prin faptul că nimeni nu cumpără și nici nu folosește un singur pantof sau o singură mănușă. Cu *duzină* lucrurile se prezintă, în parte, la fel. Există numeroase obiecte pe care ni le procurăm, în mod obișnuit, cîte douăsprezece odată (ciorapi, batiste ș.a.), deși le folosim numai cîte unul sau cîte două. Aici a fost hotărîtor factorul economic (modul cum se vînd și se cumpără obiectele în discuție), care a intervenit și în cazul lui *pereche*, unde a ajutat, în plus, și utilizarea concomitentă a ambelor obiecte.

13 oct. 1935, p. 5); *din acest moment începe o serie de mişcări* (*ibid.*, 19 iulie 1936, p. 3); *majoritatea indivizilor nu percepe viaţa neted* (*Viaţa Romînească*, iulie 1938, p. 81); *marea majoritate a revistelor este sub nivelul....*(*Însemnări Ieşene*, apr. 1939, p. 208). Cîteodată şovăiala se manifestă la acelaşi autor şi în aceeaşi frază: *majoritatea elevilor...., după ce s-au instruit, nu mai are poftă...* (*Însemnări Ieşene*, II, 2, p. 878); *un grup de femei se opri... şi lui i se păru că vorbesc de ei* (D. Petraşincu, *Sîngele*, p. 211); *74% din totalul cheltuielilor bugetare (ale Statelor Unite) este destinat pentru întreţinerea trupelor şi jandarmeriei* (*Scînteia*, 20 sept. 1952)[1]; *Un număr de 45 lucrări aparţine unei perioade* (*ibid.*, 24 iunie 1954, p. 2); *o oarecare cantitate de substanţe organice ia naştere* (*Lupta de clasă*, sept. 1954, p. 101); *Majoritatea participanţilor la discuţie a căutat să formuleze* ... (*Veac Nou*, 13 aug. 1954, p. 2). Un material bogat, cu discuţia de rigoare, găsim în articolul lui Al. Graur, *Acordul după înţeles* (*Viaţa Romînească*, nov. 1937, p. 76 urm.).

§ 2. Un subiect cu formă de plural, precum şi un subiect multiplu cer un predicat la plural. De pildă: *Iar stejarii par o strajă de giganţi ce-o înconjoară* (Eminescu); *De inima căruţei atîrnau păcorniţa cu feleştocul şi posteuca* (Creangă); *Imediat după dejun camarazii se reped în Dobroteasa* (Caragiale); *Apoi toţi, vărul Iordachi Stoian, vornicul Ion Irimia, dumnealor jupînii Păscăreanu, Răstoacă, Enescu, Boteanu şi cumnatul Dumitru Racovanu..., rămaseră mulţămiţi şi adăogiră că sînt gata să guste cîte ceva* (Sadoveanu); *Bărbaţi, femei şi tineri urăsc pe aţîţătorii la război* (Gh. Gheorghiu-Dej).

Excepţii de la această regulă avem, de obicei, atunci cînd subiectul multiplu este aşezat după predicat: *vine mama şi tata de la ţară*; *a trecut vara şi zilele ei călduroase; i se supune marea şi toate apele; m-a răzbit foamea şi frigul* (Creangă), *Oştean a fost şi Sf. Gheorghe şi Sf. Dimitrie şi alţi sfinţi mucenici* (Idem.)[2]. În asemenea cazuri intervine acordul aşa zis prin atracţie: predicatul este «atras» de substantivul-subiect cel mai apropiat, care îi impune forma de singular ,fiindcă el însuşi stă la singular. Dovadă că aceasta este explicaţia justă avem faptul că, dacă predicatul stă la locul lui obişnuit, adică după subiect (deci mai departe oarecum de primul element al subiectului

[1] 74% exprimă o noţiune «pluralică», graţie numeralului (putem invoca şi substantivul *procent*, care poate fi pus, ca echivalent, în locul lui % = la sută: deci *74 procente*). Afară de aceasta, determinantul *din cheltuielile bugetare* cere şi el un predicat la plural, cum am văzut în unele dintre exemplele date mai înainte.

[2] Construcţii de acest fel apar şi în cazul cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive abstracte. Un exemplu, singurul pe care l-am putut găsi, provine dintr-o rugăciune, ceea ce ar proba că avem a face cu o construcţie relativ veche, transmisă, fără nici o schimbare, prin tradiţie îndelungată: *că a ta este împărăţia şi puterea şi mărirea*. De altfel şi ultimul citat din text aparţine unui domeniu înrudit cu acesta.

și după ce toate elementele acestuia au fost rostite), regula aici în discuție se aplică: *m a m a ș i t a t a v i n de la țară; v a r a ș i z i l e l e ei călduroase a u t r e c u t; m a r e a ș i t o a t e a p e l e i se s u p u n.*

Situația se prezintă la fel și în ipoteza că părțile alcătuitoare ale subiectului multiplu sînt legate prin *cu: s-a î n t o r s t a t a c u m a m a din călătorie*; *a t r e c u t v a r a c u z i l e l e ei călduroase* etc. Deși, cum am văzut cu alt prilej, *cu* are în astfel de cazuri valoarea lui *și*, atracția se exercită mult mai ușor decît în construcții ca cele date mai sus, pentru motivul că *cu* are, de obicei, funcțiunea lui firească, aceea de prepoziție, și, drept consecință, el poate fi simțit ca avînd această funcțiune chiar atunci cînd înlocuiește pe *și*. Exemplele date aici trebuie interpretate în acest fel, din cauză că predicatul stă înaintea subiectului: *s-a întors tata cu mama* înseamnă sau poate însemna pentru mulți vorbitori că s-a întors oarecum numai tata, care a adus cu el pe mama (așa cum ar aduce un obiect oarecare). Al doilea exemplu este concludent în acest sens: *vara cu zilele ei călduroase* este analizat, cred, de către toți vorbitorii ca un substantiv-subiect întovărășit de un complement «sociativ» (deci nu « vara și zilele ei. . . », ci « vara însoțită de zilele ei. . . »).

Dacă în loc de *cu* apare (ca în vorbirea familiară și populară) *și cu*, situația diferă de cea precedentă numai prin faptul că nu mai intervine ideea de « asociație ». Altfel acordul se face în același chip, adică prin atracție (cu condiția, bineînțeles, ca predicatul să preceadă subiectul): *s-a î n t o r s t a t a ș i c u m a m a din călătorie; a t r e c u t v a r a ș i c u z i l e l e ei călduroase* [1]. Tot așa se prezintă lucrurile și în ipoteza că cele două părți ale subiectului sînt legate prin *împreună cu*, care se apropie, ca înțeles și, deci, ca tratament sintactic, mai mult de *cu (tata cu mama)* decît de *și* sau *și cu (tata și mama, tata și cu mama)*.

Cînd predicatul se așează după subiect, acordul se face potrivit regulii aici în discuție: *t a t a ș i m a m a s-a u î n t o r s din călătorie*; (tot așa *t a t a c u m a m a* sau *t a t a î m p r e u n ă c u m a m a s-a u î n t o r s din călătorie); v a r a ș i* (sau *ș i c u) z i l e l e ei călduroase a u trecut* [2].

Din explicațiile date în legătură cu acordul prin atracție nu trebuie să rezulte că acest acord, deși răspîndit nu numai în aspectul vorbit, ci și în cel scris al limbii noastre actuale, poate fi considerat ca conform regulilor sintactice. Dimpotrivă, el urmează a fi privit drept ceea ce este în realitate, adică drept o abatere, care trebuie combătută.[3].

---

[1] Această construcție, fără a fi imposibilă, este mai puțin conformă cu structura gramaticală a limbii noastre

[2] Înlocuirea lui *și* prin *cu* sau *împreună cu* schimbă situația, întrucît transformă pe al doilea substantiv într-un complement « sociativ »: « zilele călduroase » devin o anexă a subiectului, ceea ce nu se poate întîmpla cu o persoană (mă refer la « mama » din primul exemplu).

[3] Iată cîteva exemple de greșeli propriu-zise: *Înscrierea în proiectul de Statut a noilor îndatoriri ale membrului de partid au drept scop... (Lupta de clasă*, oct. 1954, p. 22); *Una din cele mai frecvente urări... încep sau sfîrșesc cu invocarea cuvîntului Pace (Contemporanul*, 3 dec. 1954, p. 1); *— Ce-s cu atîtea jurnale, Tiță?* (Ion Istrati, *Trandafir de la Moldova*, p. 20; cf. şi p. 9, 100, 117, cu greşeli similare).

Cînd elementele alcătuitoare ale subiectului multiplu sînt legate între ele prin *atît — cît și*, *nu numai — ci și*, *ori — ori*, *sau — sau*, *nici — nici* etc., predicatul stă, de obicei, la singular, dacă și cuvintele care servesc ca subiect au toate formă de singular. De ex.: *nu numai lingvistica, ci și filozofia a cîștigat din discuțiile duse în jurul lucrării «Marxismul și problemele lingvisticii»*; *ori (sau) nepriceperea ori (sau) neglijența este cauza greșelilor săvîrșite de tovarășul nostru*; *nici știința, nici literatura nu poate progresa într-o societate bazată pe exploatare* etc. Ultimul exemplu poate avea tot așa de bine (ba chiar mai bine) predicatul la plural. Aceasta, pentru motivul că *nici — nici* corespund, în construcțiile pozitive (sau afirmative) lui *și — și*, adică, altfel spus, predicatul, exprimat o singură dată, «atribuie» conținutul ambelor subiecte luate împreună. În celelalte construcții (cu *nu numai — ci și*, *ori — ori*, *sau — sau*), acțiunea verbului care funcționează ca predicat este săvîrșită separat de fiecare subiect în parte. De aceea predicatul ar trebui exprimat de două ori, pentru fiecare dintre cele două subiecte: *nu numai lingvistica a cîștigat, ci și filozofia a cîștigat...; ori (sau) nepriceperea este cauza ori (sau) neglijența este cauza...* Deoarece repetarea predicatului nu-i necesară, el apare o singură dată, subînțelegîndu-se însă pentru subiectul celălalt, rămas singur, aparent fără predicat. Situația se prezintă șovăitoare și în cazul lui *atît — cît și*, în sensul că predicatul unic al subiectelor legate prin aceste cuvinte stă cînd la singular, cînd la plural: *atît filozofia, cît și lingvistica a(u) cîștigat din discuțiile duse în jurul lucrării...* Totuși pluralul predicatului este mai conform cu regulile acordului decît singularul, care trebuie evitat ca fiind o greșeală propriu-zisă [1].

Cînd primul subiect are formă de plural, iar al doilea de singular, predicatul stă la singular în construcțiile care și cu primul subiect la singular cer un predicat cu formă de singular. De pildă: *nu numai studenții, ci și profesorul este ținut să-și respecte angajamentele: sau părinții sau copilul trebuie tras la răspundere pentru greșelile acestuia din urmă* etc. Dacă, dimpotrivă, primul subiect stă la singular și al doilea la plural, predicatul se pune la plural: *nu numai profesorul, ci și studenții sînt ținuți să-și respecte angajamentele; sau copilul sau părinții trebuie trași la răspundere pentru greșelile celui dintîi* etc.

Această situație amintește de acordul prin atracție (vezi aici mai sus), întrucît forma de număr a predicatului este dictată de forma de număr a subiectului celui mai apropiat. Dar aceasta numai în cazul cînd corelația dintre cele două subiecte se exprimă cu ajutorul lui *nu numai — ci și*, *ori (sau) — ori (sau)*. Celelalte formule (*nici — nici*, *atît — cît și*) se supun, cum am văzut, altor reguli, chiar în ipoteza că ambele subiecte au formă de singular, cu atît mai mult atunci cînd unul dintre subiecte (indiferent care) stă la plural.

---

[1] Spre deosebire de construcția *nici știința, nici literatura nu poate progresa...*, care este mai slab simțită ca o abatere de la regulile acordului.

B. Acordul în persoană. Regula generală este aceasta: forma personală a verbului (predicativ, copulativ sau auxiliar) se conduce după persoana gramaticală a subiectului. În amănunt constatăm următoarele.

§ 1. Dacă subiectul e un substantiv sau un pronume demonstrativ, iar numele predicativ e un pronume personal, verbul propoziției se acordă în persoană cu numele predicativ. De pildă: *tovarășul despre care vorbiți sînt eu (ești tu* etc.*)*; *acesta (acela, celălalt* etc.) *sînt eu (ești tu, este el)*; *aceștia (aceia* etc.) *sîntem noi (sînteți voi, sînt ei)*. Observăm, lucru firesc, de altfel, că acordul se face și în număr, și nu numai cu numele predicativ, ci, întocmai ca sub A, și cu subiectul. Acord între subiect și verbul propoziției cu privire la persoană există, în ipoteza de față, numai atunci cînd numele predicativ (exprimat printr-un pronume personal) stă la pers. III: *acesta (acela) este el; aceștia (aceia) sînt ei.* Dar acest acord se face în realitate, întocmai ca la pers. I și II, cu numele predicativ, și, întrucît acesta are formă de pers. III, la fel cu subiectul, acordul se extinde, prin forța lucrurilor, și la subiect.

În rezumat se poate spune că acordul aici în discuție se reduce, de fapt, la un acord între cele două elemente alcătuitoare ale predicatului nominal: forma de persoană a verbului copulativ este cerută de persoana numelui predicativ exprimat printr-un pronume personal. Situația amintește întrucîtva de acordul prin atracție, în sensul că forma verbului este impusă de cuvîntul cel mai apropiat (de numele predicativ, care se găsește totdeauna imediat lîngă verb, pe cînd subiectul poate fi, și de fapt este adesea, despărțit de verb prin alte cuvinte)[1].

§ 2. Cînd propoziția are mai multe subiecte cu persoană gramaticală diferită, verbul (predicativ, copulativ sau auxiliar), care, ca totdeauna, se acordă în număr cu subiectul, stă la pluralul persoanei mai puternice din punct de vedere gramatical, așadar la pers. I, dacă unul dintre subiecte este de pers. I, și la pers. II, dacă cel puțin un subiect este de pers. II, iar celelalte sînt de pers. III. De ex.: *eu și tu sîntem prieteni: tovarășul N. și eu plecăm la munte: voi și ei (vecinii voștri) trăiți în bună înțelegere*; *părinții noștri, fratele meu cel mare și eu ne vom întîlni la București peste cîteva zile* etc. Din aceste exemple, precum și din discuția privitoare la neexprimarea subiectului, cînd acesta este un pronume personal, rezultă că subiectul nu se repetă sub forma de plural a pronumelui persoanei mai «tari», ca un fel de «rezumat» (sau repre-

[1] Să nu credem că în *acesta sînt eu (ești tu* etc.) subiectul ar fi pronumele personal, iar demonstrativul nume predicativ, cum ne-ar îndemna, poate, să presupunem acest acord destul de curios la prima vedere, precum şi faptul că se spune, la fel de bine, *eu sînt (tu ești* etc.) *acesta*, cu inversarea locurilor ocupate de cele două pronume. (În ambele ipoteze subiect este pronumele pus înaintea verbului). Argumentul hotărîtor împotriva acestei interpretări ni-l dă fraza deja amintită la începutul discuției: *tovarășul despre care vorbiți sînt eu (ești tu)*, unde putem înlocui propoziția atributivă prin *acesta (tovarășul acesta sînt eu, ești tu* etc.), care, la rîndul lui, poate înlocui pe *tovarășul acesta (acesta sînt eu, ești tu* etc.).

zentant) al tuturor subiectelor (cum e în franceză sau germană). Prin urmare, nu se poate spune: *eu și tu, noi plecăm la munte*; *tovarășul N. și tu, voi sînteți prieteni* etc.

Cînd cele două subiecte (eventual mai multe) sînt corelative sau se opun unul altuia (cu ajutorul lui *atît — cît și, nu numai — ci și, sau—sau, nici — nici)*, acordul în persoană se face, de obicei, cu cel mai apropiat[1]: *nu numai t u, ci și e u s î n t student*; *sau e u sau e l trebuie s ă p l e c e*; *nici e l, nici t u nu v r e i să cedezi*; *atît n o i, cît și v o i a m s ă v î r ș i t greșeli* etc.

Excepții la regula acordului în persoană cunosc pronumele de politețe și celelalte formule asimilate lor, despre care a fost vorba și sub A, unde ne-am ocupat de acordul în număr. Dezacordul constă în faptul că verbul (predicativ, copulativ sau auxiliar al propoziției) stă la persoana a II-a, pe cînd subiectul, exprimat prin pronumele de politețe (sau printr-o formulă asemănătoare), are formă de persoana a III-a. De pildă: *d u m n e a v o a s t r ă a f i r m a ț i un lucru neexact: s f i n ț i a v o a s t r ă l-a ț i a j u t a t la nevoie* etc. Aceeași situație, adică lipsa acordului, avem în cazul cînd pronumele de politețe sau una dintre formele asimilate lui conține forma de singular a posesivului: *d u m n e a t a a f i r m i u n lucru neexact: c u v i o ș i a t a l- a i a j u t a t la nevoie*[2] etc. Lipsa acordului în astfel de construcții este numai aparentă, întocmai ca sub A, unde am relevat-o în legătură cu numărul. Pronumele de politețe și formulele asimilate lor sînt simțite ca echivalente desăvîrșite ale lui *voi* sau *(tu)*, atît semantic, cît și sintactic: semantic, întrucît «persoana» în discuție nu diferă de persoana a II-a obișnuită decît prin atitudinea politicoasă sau respectuoasă a vorbitorului (ceea ce nu schimbă, nu poate schimba conținutul «persoanei»), iar sintactic, pentru că vorbitorul se adresează unui interlocutor care, indiferent de formula «adresării», este, prin însuși acest fapt, persoana a II-a, ca orice interlocutor față de vorbitor. Afară de asta, în cazul lui *dumneavoastră* și *dumneata*, sudura celor două elemente alcătuitoare ale pronumelui *(domnia* și *voastră* sau *ta)* este perfectă (și de multă vreme), încît nimeni nu mai simte astăzi în *dumnea-* (adînc modificat din punct de vedere fonetic) subst. *domnie*, mai ales că chiar folosirea acestui substantiv a devenit extrem de rară în vorbire[3].

---

[1] Situația seamănă, chiar în amănunte, cu ceea ce am constatat la acordul în număr (v. aici mai sus, sub A). Corelația (cu atît mai mult opoziția) o exprimă numai ultimele conjuncții corelative. *Atît — cît și* nu «separă» subiectele, ci le «apropie», și acest fapt explică deosebirea de construcție.

[2] Destul de des cele două aspecte ale formulelor în discuție se pot amesteca, în sensul că verbul unuia apare cu forma cerută de celălalt. De ex.: *Poate n i - ț i d a și ceva udeală, măria ta* (Creangă). Aici verbul stă la pers. II plural, pe cînd subiectul, exprimat «indirect» (prin vocativul *măria ta)*, conține forma de singular a posesivului. De fapt, aici avem un dezacord în număr, nu în persoană frecvent în vorbirea populară, mai ales din Moldova, cînd pronumele de politeță este *mata(le) : mata(le) ați spus* (în loc de... *ai spus)*. Contaminație între *d-voastră ați spus* și *mata(le) (ai spus.)*

[3] Obişnuința creată de *dumneavoastră* şi *dumneata*, mult mai frecvente decit *măria voastră, cuvioșia ta* etc., a făcut ca acestea să se acorde cu predicatul după aceleaşi norme. Tot aşa se explică tratamentul identic aplicat lui *domnia voastră* şi lui *domnia ta*, unde substantivul apare cu forma lui originară şi e separat de posesivul însoțitor.

Situația descrisă pînă aici, în legătură cu dezacordul (aparent) privitor la persoană, nu se întîlnește totdeauna. Formulele *măria ta*, *înălțimea voastră* și toate celelalte apar destul de des și ca un predicat la persoana a III-a: *măria ta a poruncit*; *dacă (prea) sfinția voastră dorește...* etc. Astfel de construcții sînt întrebuințate atunci cînd vorbitorul simte nevoia (indiferent din ce motive) să-și manifeste cu toată tăria respectul față de cel căruia i se adresează. Căci folosirea persoanei a III-a la verb marchează în mod deosebit atitudinea respectoasă a vorbitorului, care dă a înțelege că nu «îndrăznește» să se adreseze direct (cu persoana a II-a) interlocutorului său. Numai pronumelui de politețe propriu zis (*dumneavoastră* și *dumneata*) i se aplică regula specială aici în discuție.

II. Acordul predicatului nominal

În ce privește verbul care intră în alcătuirea acestui predicat, am spus ce trebuia sub I, unde n-am făcut (fiindcă nu putem face) deosebire între verbul predicativ (=predicatul verbal) și verbul copulativ. Rămîne, deci, să studiem sub această rubrică numai acordul numelui predicativ. Distingem un nume predicativ substantival (exprimat printr-un substantiv propriu-zis sau printr-un echivalent al substantivului) și un nume predicativ adjectival (exprimat printr-un adjectiv propriu-zis sau printr-un echivalent al adjectivului).

A. Numele predicativ substantival se acordă cu subiectul în caz, număr și gen.

§ 1. În ce privește cazul, situația se prezintă clar și de aceea nu-i necesar să ne oprim prea mult asupra ei. Numele predicativ exprimat printr-un substantiv sau printr-un echivalent substantival (pronume, numeral etc.). stă la cazul nominativ întocmai ca subiectul. Cînd ne-am ocupat de predicat în general (cap. V), am văzut că substantivul-nume predicativ poate avea și formă de genitiv (*această carte este a tovarășului N.*)[1] sau de acuzativ cu prepoziție (*sînt de părerea d-tale*; *era din Moldova*, *de la țară* etc.) Se înțelege că nominativul apare în altfel de construcții decît acestea, unde numele predicativ arată apartinerea și alte raporturi, identice sau foarte asemănătoare cu ale atributului corespunzător (cf. *carte a tovarășului*, *locuitor din Moldova* sau *de la țară*). Numele predicativ pus la nominativ este echivalentul unei apoziții: *Bălcescu a fost revoluționar* (cf. *Bălcescu revoluționarul*); *Republica Populară Romînă este un stat al oamenilor muncii* (cf. *Republica Populară Romînă, stat al oamenilor muncii*). Propozițiile cu numele predicativ în nominativ arată clar ce trebuie să înțelegem prin raportul de inerență, care am spus că există între subiect și predicat: conținutul exprimat de numele predicativ este «încor-

[1] Acordul intervine și în această ipoteză: articolul genitival capătă forma de gen corespunzătoarei genului pe care îl are subiectul propoziției (*carte... a tovarășului...*). Pentru acordul în gen, vezi mai departe.

porat », « înglobat » sau « cuprins » în conținutul subiectului, face oarecum parte din conținutul subiectului (nu este ceva adăugat, venit din afară) [1].

§ 2. Acordul numelui predicativ substantival în număr cu subiectul se face după următoarele reguli. Dacă subiectul are formă de singular, numele predicativ se pune și el la singular. De ex.: *Te văd că ești băiet isteț* (Creangă); *Eu sînt luceafărul de sus* (Eminescu); *Desigur nu sînt un om mulțumit de sine însuși* (Caragiale); *Jupîneasa Mitrofana... era femeie ageră la minte și la vorbă* (Sadoveanu); *copilul acesta... rămase flăcăul pornit și vijelios de altădată* (Idem). Un subiect la plural și un subiect multiplu cer un nume predicativ substantival la plural: *Mîine, acești doi tineri vor fi medici...* (Caragiale); *Au crescut copilele și au ajuns fete mari* (Idem); *Întărirea continuă a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, succesele țărilor de democrație populară, formarea Republicii Populare Chineze, a Republicii Democrate Germane... sînt fapte care arată o mare întărire a forțelor organizate ale democrației și socialismului* (Gh. Gheorghiu-Dej).

Cînd numele predicativ este un substantiv abstract, se aplică aceeași regulă a acordului, dar numai în ipoteza că subiectul propoziției stă la singular. Ex.: *tovarășul nostru este vrednicia personificată: munca este un drept și o datorie în R. P. R.*... Dacă subiectul are formă de plural sau este multiplu, numele predicativ exprimat print-un substantiv abstract poate, după împrejurări, să se acorde cu subiectul, dar tot așa de bine poate să apară cu forma de singular. Decide nu atît construcția sintactică propriu-zisă, cît mai ales înțelesul numelui predicativ. Cazul cel mai frecvent este apariția substantivului abstract la singular, pentru motivul că înțelesul lui poate, în mod obișnuit, să fie atribuit, ca o calitate comună, mai multor obiecte care posedă calitatea respectivă. De pildă: *Pregătirile febrile de război, din ce în ce mai intense, ale lagărului imperialist sînt o mărturie*[2] *a slăbiciunii sale* (Gh. Gheorghiu-Dej). Tot așa se petrec lucrurile, cînd numele predicativ exprimă un lucru, o materie sau este un substantiv colectiv, al căror înțeles permite ca subiectul cu formă de plural sau multiplu să fie tratat drept o noțiune simplă. Ex.: *Cal și călăreț păreau un vîrtej vînăt care luneca pe șes* (Sadoveanu); *Sindicatele trebuie să devină, sub conducerea partidului, pivotul principal al mișcării partizanilor păcii în țara noastră* (Gh. Gheorghiu-Dej); *prietenul meu*

---

[1] Chiar atunci cînd verbul copulativ este altul decît *a fi*, lucrurile se prezintă la fel din acest punct de vedere: *N. ajunge doctor; fiul meu se face chimist* etc. arată « procese », care, în momentul desăvîrșirii lor, transformă conținutul numelui predicativ într-un element constitutiv al subiectului (dovadă, faptul că după terminarea « procesului » spunem *N. este doctor; fiul meu este chimist).*

[2] Se poate spune și ... *sînt mărturii ale slăbiciunii sale*, dacă vrem să arătăm că fiecare pregătire, considerată aparte, constituie o mărturie (= dovadă) a slăbiciunii lagărului imperialist. Formula obișnuită este însă aceea din citatul dat în text, din cauza sensului substantivului « abstract » *mărturie*.

N. *și soția sa sînt trup și suflet; douăsprezece luni fac un an; voi sînteți sarea pămîntului* etc.

Excepție (numai aparentă [1]) avem și de data aceasta în cazul pronumelui de politețe și al formulelor asimilate lui: *Dumneavoastră veți deveni doctor (inginer, profesor* etc.*)*; *sfinția voastră sînteți preot* etc.

§ 3. Numele predicativ substantival se acordă cu subiectul și în gen, dacă substantivul respectiv are forme diferite pentru masculin și feminin: *fratele meu este profesor; soția lui este profesoară; studenții institutelor politehnice ajung ingineri; fetițele tovarășului nostru sînt pioniere* etc. Toate exemplele date au un subiect personal. La fel se aplică regula acordului și atunci cînd subiectul este un nume de lucru: *în limbajul poeților soarele este stăpînul zilei, iar luna stăpîna nopții.*

Alături de asemenea construcții apar altele, în care acordul nu se face, deși numele predicativ substantival are forme pentru amîndouă genurile. De pildă: *foamea este cel mai bun bucătar; nevoia de a trăi a fost primul învățător al omului* etc. Lipsa acordului în astfel de cazuri se explică prin faptul că pe vorbitor îl interesează înțelesul generic al numelui predicativ, nu amănuntul, neglijabil, că acest înțeles poate fi reprezentat și printr-un obiect de genul feminin [2].

O situație specială au construcții ca acestea: *Singura formă de stat a dictaturii proletariatului sînt sovietele*, unde numele predicativ cu formă de plural impune aceeași formă și copulei (altfel nu este posibil) și *100 de apartamente este ceva*, unde lucrurile se prezintă, în ce privește cauza fenomenului, la fel, cu deosebirea, de ordin formal, că de astă dată subiectul stă la plural și predicatul la singular.

Dacă numele predicativ substantival nu posedă forme pentru ambele genuri, acordul aici în discuție nu are loc, pentru că limba însăși nu dispune de mijloacele necesare realizării acordului. De ex.: *vulturul este pasăre; gîrneața este un arbore; caisa este un fruct; Facultatea noastră este un institut de învățămînt superior* etc.

Echivalentele sintactice ale substantivului, adică numeralul și pronumele, se comportă, în ce privește acordul cu subiectul, întocmai ca substantivul. Totuși există, mai ales în cazul pronumelui, și deosebiri, asupra cărora trebuie să ne oprim.

a). Numele predicativ exprimat printr-un pronume personal se acordă cu subiectul, dacă acesta e un substantiv sau un pronume demonstrativ care se referă la un obiect personal: *acesta nu este el; aceia nu sînt ei* etc. Exemple cu subiect substantival nu găsesc, și cred că nici nu se pot găsi, pentru motivul că un astfel de subiect este, de fapt, numele predicativ al propoziției, cum arată clar transformarea exemplelor date în *trădătorul nu este el*; *elevii nu sînt ei* [3].

---

[1] Vezi cele spuse aici mai sus.

[2] Se poate spune (dar mai puțin bine) și *nevoia de a trăi a fost prima învățătoare a omului.*

[3] *Trădătorul nu este el* = nu el este trădătorul. În cazul lui *elevii nu sînt ei*, poate exista îndoială, din cauza formei articulate a substantivului, care ar fi simțit, fără discuție, drept nume predicativ,

De altmintrelea şi fără această înlocuire exemplele noastre sînt nesigure şi pot fi acceptate numai dacă atribuim numelui predicativ sensul de «el însuşi», «ei înşişi»: *acesta nu este el însuşi*, adică «nu se identifică cu el însuşi» (ca şi cum ar fi un alter ego al lui, o altă ipostază a lui, deci tot el, dar prezentat sub alt aspect, diferit, care dă impresia că nu mai este el, fără să fie totuşi altul decît el). Avem, aşadar, o situaţie asemănătoare cu aceea pe care am constatat-o în «citatul» dat cu alt prilej: *eu nu sînt eu*=eu nu sînt eu însumi (deşi din punct de vedere fizic şi chiar «legal» — sînt vorbele spuse de un fost prim-ministru al Romîniei burghezo-moşiereşti — sînt eu, nu altul; nu sînt eu, fiindcă fac ce vor alţii, nu ce-aş vrea eu)[1].

b). Cînd numele predicativ e un p r o n u m e i n t e r o g a t i v, acordul în număr cu subiectul nu se face, fiindcă aceste pronume n-au formă de plural: *cine este tovarăşul*?; *cine sînteţi dumneavoastră*?; *ce sînt apucăturile acestea*? Situaţia nu prezintă totuşi nici un inconvenient pentru înţelegerea clară a spuselor noastre, datorită faptului că se acordă verbul copulativ cu subiectul. *Cine* poate fi nume predicativ numai cu un subiect «personal»: *cine sînt oamenii care au venit aici*? *Ce* apare în legătură şi cu nume de fiinţe şi cu nume de lucruri: *ce sînt tovarăşii tăi?*; *ce este literatura?* Celălalt pronume interogativ, *care*, neamintit încă, se supune aceloraşi reguli, întrucît la nominativ (şi ca nume predicativ, pronumele nu poate sta decît în acelaşi caz cu subiectul) forma lui este aceeaşi pentru toate genurile şi ambele numere[2]. El merge împreună cu *ce*, în sensul că poate fi folosit cu privire la tot felul de obiecte (fiinţe sau lucruri): *care este el*?; *care sînt sarcinile noastre*?

c). Numele predicativ exprimat prin a l t f e l d e p r o n u m e decît cele enumerate pînă aici (şi adică prin pronume posesive, demonstrative sau nedefinite) nu prezintă nimic specific. Dat fiind că ele posedă forme diferite după gen şi număr, regulile acordului li se aplică în condiţii mult mai favorabile, asemănătoare cu ale numelui predicativ substantival. De ex.: *astăzi ţ a r a r o m î n e a s c ă este cu adevărat a n o a s t r ă; t o v a r ă ş i i p r e z e n ţ i sînt a i m e i; t r a i u l ţ ă r ă n i m i i n o a s t r e m u n c i t o a r e devine pe zi ce trece a l t u l* etc. Cînd pronumele demonstrativ sau nedefinit are sens neutral, el nu-şi schimbă forma după genul şi numărul subiectului: *a s t a sînteţi v o i i m p e r i a l i ş t i i!*[3]; *N o i cei săraci u n a sîntem* (Camilar).

d). N u m e r a l u l, folosit ca nume predicativ (cu valoare substantivală), nu oferă prilej de discuţie specială, întrucît se comportă, în general,

---

dacă n-ar avea articol: *elevi nu sînt ei* = ei nu sînt elevi (ci altceva). *Elevii nu sînt ei* trebuie interpretat la fel cu *acesta nu este el* din text. Vezi şi nota de la p. 578.

[1] Exemplele invocate aici şi discuţia în legătură cu ele ajută, cred, la înţelegerea raportului de inerenţă dintre subiect şi predicat: faptul că acelaşi cuvînt poate fi interpretat (ba şi poate apărea în realitate) cînd cu funcţiune de subiect, cînd cu funcţiune de predicat, arată lămurit că aceste două membre ale propoziţiei se «integrează» unul pe altul, se «încorporează» unul în celălalt.

[2] «Pluralul» *cari* (monosilabic!) trebuie evitat şi combătut, ca neconform cu regulile limbii noastre actuale.

[3] *Asta* înseamnează «duşmani ai păcii, ai clasei muncitoare, ai omenirii etc.».

la fel cu substantivul și cu pronumele posesive, demonstrative și nedefinite. E vorba, bineînțeles, de numeralele cardinale și ordinale (eventual de cele distributive, care, formal, se confundă cu cardinalele). Deosebire mai mare prezintă numeralele cardinale *trei*, *patru*, *cinci*, *șase*, *șapte*, *opt*, *nouă*, *zece* și cele compuse cu ajutorul lor, care au o singură formă pentru ambele genuri și de aceea se pot acorda în gen cu subiectul, apoi numeralele ordinale, al căror articol proclitic (*al*, *a)* nu-și poate schimba forma după număr. Ex. : *sarcina principală a fiecăruia dintre noi este una : să muncim; tovarășele noastre sînt șapte în total; membrii grupei A au rămas treisprezece (din cincisprezece cîți erau mai înainte); este a opta (de la începutul anului); toți copiii prietenului meu N. sînt primii în clasele lor; Ion și fratele lui au rămas al doilea (din primii cum au fost altădată)*[1] etc.

B. Numele predicativ adjectival se acordă cu subiectul în caz, număr și gen după reguli asemănătoare cu ale numelui predicativ substantival. Dat fiind că adjectivul (tot așa echivalentul lui sintactic, care este participiul) are o flexiune foarte asemănătoare cu a substantivului, este logic ca, în general, aceste două părți de vorbire să nu se deosebească în ce privește acordul lor, ca nume predicative, cu subiectul. Există o singură deosebire, aceea că adjectivul, indiferent de funcțiunea lui sintactică, posedă forme speciale pentru ambele numere, precum și, de cele multe ori, forme speciale pentru ambele genuri. Datorită acestei situații, acordul numelui predicativ adjectival cu subiectul este mai deplin decît al numelui predicativ substantival.

În cele ce urmează voi discuta faptele privitoare la acordul aici în discuție atît pentru numele predicativ adjectival propriu-zis, cît și pentru cel participial. Între adjectiv și participiu există numeroase și importante asemănări, care duc adesea nu numai la construcții sintactice identice, ci și la confundarea unuia cu celălalt, în special atunci cînd, cum se întîmplă de multe ori, adjectivul are o temă verbală sau aparține unei familii de cuvinte la baza căreia stă un verb. Această ipoteză se va ivi des în exemplele și citatele de mai jos, pentru motivul că vom lua în considerație numai participiul cu valoare de adjectiv, nu și pe cel cu valoare pur verbală, despre care a fost vorba la începutul acestui capitol, unde am studiat acordul predicatului verbal cu subiectul [2].

---

[1] Pentru evitarea unei astfel de construcții, care, fără a fi necorectă, face totuşi impresia că nu se conformează regulii acordului (din cauza formei de singular a numeralului) recurgem la diverse mijloace. Cel mai obişnuit este introducerea lui *fiecare* înainte de *al doilea: au rămas fiecare al doilea.*

[2] Nu-i totdeauna uşoară şi nici precisă distincția între aceste două valori, atunci cînd participiul se leagă de subiectul propoziției cu ajutorul lui *a fi*, şi aceasta, din cauză că *a fi* este verb copulativ şi auxiliar totodată. Teoretic vorbind, un participiu are valoare adjectivală ori de cîte ori *a fi* este copulativ, şi valoare verbală ori de cîte ori *a fi* este auxiliar. Dar funcțiunea acestui verb este dictată, la rîndul ei, de valoarea participiului: dacă acesta este asimilat cu un adjectiv (= rezultat al acțiunii), *a fi* are funcțiune de verb copulativ, iar dacă este simțit ca verb (= acțiune în desfăşurare, proces) îndeplineşte funcțiunea unui verb auxiliar. Deci interdependență totală între *a fi* şi participiu, fapt care îngreuiază distingerea celor două valori ale participiului şi, în consecință, a celor două funcțiuni

Cu privire la acordul în caz, lucrurile se prezintă clar, întocmai ca la numele predicativ substantival: atît adjectivul, cît și participiul stau la nominativ, cazul cerut de subiect. Și dacă vorbitorul își dă mai puțin seama decît la substantiv de existența acestui acord, faptul se explică prin deprinderea, dictată de structura limbii (adică de natura lingvistică a părților de vorbire aici în discuție), de a folosi schimbările cazuale mai ales în legătură cu substantivul. De altfel, numai substantivul cunoaște cazul ca o categorie gramaticală care corespunde unei categorii logice (după cum tot singur el cunoaște în același fel genul și numărul): numai substantivul poate avea, în sens strict, un nominativ sau un dativ etc., fiindcă numai obiectele pot săvîrși diverse acțiuni sau pot servi ca țintă unei acțiuni etc. Adjectivul își schimbă forma după caz (ca și după gen sau număr) numai pentru a se «pune de acord» cu substantivul pe care-l determină sau care servește de subiect al propoziției (este tocmai situația interesantă pentru discuția noastră).

Dificultăți de înțelegere și de interpretare nu prezintă, în general, nici acordul în număr și gen dintre numele predicativ adjectival (în sens larg) și subiect. De aceea renunț la rubricile folosite pînă aici și dau exemple pentru ambele aspecte morfologice ale numelui predicativ adjectival (după cum nu fac deosebire între adjectiv și participiu), mai ales că, oricare ar fi exemplele sau citatele, ele ne informează despre acord sub toate aspectele lui (caz, număr, gen).

Ex.: *Frate Popescule, ciudate sînt și programele și regulamentele școlilor noastre* (Caragiale); *Cocoana este îmbrăcată..., cu barej havaiu legată la cap, rochie și pieptar de lînă de aceeași culoare* (Idem); *Mezina din ce în ce se făcea mai slută* (Idem); *Eu rămăsei înlemnit în scaunul meu* (Sadoveanu); *Ofițerii îs căptușiți de bani, ceasornice și inele* (Camilar); *Tinerii muncitori și țărani, tinerii studioși, tinerii ingineri și tehnicieni sînt chemați să-și pună entuziasmul lor creator, îndrăzneala lor de gîndire și de acțiune... în slujba biruirii forțelor potrivnice ale naturii* ... (Gh. Gheorghiu-Dej).

Cînd subiectul este exprimat prin mai multe substantive de genuri și la numere diferite, acordul numelui predicativ adjectival se face după reguli destul de complicate și variate. Genul masculin, fiind mai tare din punct de vedere gramatical, impune forma lui numelui predicativ: *tata și mama sînt bătrîni* (*plecați* etc.); *bărbați și femei rămîn uimiți la auzul acestor cuvinte* etc. Avem totuși cazuri în care acordul se face cu subiectul de genul feminin, dacă obiectele desemnate de cele două subiecte nu alcătuiesc un grup unitar (ca în exemplul al doilea), iar substantivul feminin se găsește mai aproape de numele predicativ. Aceasta, în ipoteza că ambele subiecte au formă de plural. De pildă: *pomii și florile sînt veștejite.* Aceeași situație avem și atunci cînd subiectul

---

ale lui *a fi*. Un mijloc care nu-i nici aplicabil, nici sigur totdeauna este absența, respectiv prezența unui determinant circumstanțial (introdus prin *cu*, *de* etc.) pe lîngă participiu: în prima ipoteză, acesta are valoare de adjectiv, în a doua, valoare de verb. Trebuie să adaug că nu-i vorba de un criteriu măcar aproximativ absolut.

de genul masculin stă la singular, de astă dată indiferent de poziția femininului plural față de numele predicativ: *pomul și florile (din grădina noastră) sînt veștejite; florile și pomul... sînt veștejite*. Această abatere, aparentă, de la regula enunțată mai sus (că genul masculin este mai «tare» din punct de vedere gramatical) se explică prin deosebirea de număr dintre cele două subiecte: avînd un subiect multiplu, numele predicativ trebuie pus la plural și totodată trebuie acordat în gen cu subiectul care are formă de plural. Putem vorbi aici de tăria gramaticală a pluralului față de singular.

Dacă cele două subiecte sînt de genuri diferite, dar au formă de singular, numele predicativ se pune, evident, la plural, conform regulii generale privitoare la acordul în număr, dar ia forma femininului, indiferent de locul pe care îl ocupă în propoziție fiecare dintre cele două subiecte De ex.: *pomul și floarea sînt veștejite; floarea și pomul sînt veștejite*. Acest acord pare curios, întrucît face impresia că contrazice regula «tăriei» gramaticale a genului masculin. Cred că, pentru înțelegerea justă a situației, trebuie să invocăm existența genului neutru, și aceasta cu atît mai mult, cu cît în toate celelalte limbi romanice, care, cum știm, nu cunosc acest al treilea gen, numele predicativ primește, în construcții ca cele discutate aici, forma masculinului. În exemplele noastre, *veștejite* este, formal vorbind, de genul feminin, dar are sens sintactic de neutru [1]. Prin urmare, nu-i vorba de o abatere de la regula «tăriei» gramaticale a masculinului în favoarea femininului, ci de aplicarea unei reguli de compromis, dacă-i pot spune așa: limba recurge la al treilea gen, care prezintă avantajul că nu-i nici masculin, nici feminin (asta și înseamnă «neutru»), iar din punct de vedere strict formal este de amîndouă genurile (masculin la singular și feminin la plural) [2]. Datorită acestei situații speciale, neutrul este indicat să apară acolo unde limba nu se poate decide pentru unul sau altul dintre celelalte două genuri [3].

Diverse. Pentru a completa, în măsura posibilului, informația privitoare la acordul predicatului cu subiectul, mă voi opri asupra unor fapte din limba actuală, care, într-un fel ori altul, se abat sau par numai că se abat de la regulile discutate în paginile precedente.

§ 1. Subiectul exprimat printr-un nume de sat sau de oraș cu formă de plural, ca de pildă *București*, *Fălticeni*, *Focșani*, *Galați*, *Iași* etc.[4], poate avea predicatul

---

[1] La plural, toate substantivele neutre și, în consecință, determinantele lor adjectivale sînt identice cu femininele.

[2] Trebuie avut în vedere și faptul că subiectele sînt, în exemplul nostru, nume de lucruri, care, în ce privește conținutul, sînt, am putea zice, «neutre», căci aparțin genului neanimat (după terminologia întrebuințată în legătură cu limbile indoeuropene vechi). Dacă intervin nume de ființe, care au gen natural, regula tăriei gramaticale a masculinului se aplică fără șovăire. Vezi exemplele date mai sus.

[3] Că vorbitorii pot simți femininul ca neutru, dovedesc, între altele, demonstrativele *a(cea)sta*, *aceea (aia)*, care, în ciuda formei lor autentic feminine (în sensul că nu poate fi interpretată decît numai ca feminină), au sens neutru foarte precis (mai precis chiar decît al unui substantiv neutru). Cf. și *(toate) cele*, apoi, și mai cu seamă, *o (a o lua la fugă, a o păți, a o șterge* etc.).

[4] Sînt extrem de numeroase, în special cele formate cu suf. *-ani*, *-eni* și *-ești* (pluralele lui *-(e)an*, *-esc)*.

atît la plural, cît și la singular. Normală, ca să zic așa, este forma de plural a predicatului: *Bucureștii sînt capitala* R.P.R.; *Galații au devenit cu vremea cel mai însemnat port al țării la Dunăre; Iașii au rămas, după unirea principatelor, un oraș de mîna a doua* etc. Din cauză că înțelesul unor asemenea substantive poate fi simțit ca singular, căci intervine ideea de «oraș»[1], predicatul lor apare adesea și la singular. În astfel de cazuri, pentru respectarea regulii acordului, toponimicele noastre primesc articolul *-l*, ceea ce duce la schimbarea formei de număr a acestor cuvinte: *Bucureștiul este capitala* R.P.R.; *Galaț(i)ul a devenit... cel mai însemnat port...*; *Iaș(i)ul a rămas...un oraș de mîna a doua.* Acordul este și de astă dată «normal», întrucît predicatului la singular îi corespunde un subiect cu aceeași formă de singular. S-ar putea critica numai alipirea unui articol cu formă de singular la un substantiv care are desinență de plural. Dar construcții de felul celor date aici sînt răspîndite, mai ales în limba vorbită, și par a se răspîndi mereu, încît nu-i imposibil ca ele să devină generale. Numele topice terminate în *-ani*, *-eni* apar mult mai rar cu articolul *-l*[2]. Faptul că uzul a pătruns și în scris, dovedește că el este destul de frecvent în vorbirea curentă. Iată un citat: *Cotroceniul dormea (Adevĕrul Literar*, 5 apr. 1936 p. 7)[3].

Greșeli propriu-zise de acord sînt construcțiile, care se întîlnesc în limba vorbită, de felul următoarelor: *Bucureștii este capitala* R.P.R.: *Iașii a fost multă vreme un mare centru cultural* ș.a. Pentru explicarea deplină a acestor abateri de la regula acordului trebuie să invocăm, cred, și forma de singular a numelui predicativ, care exercită, cu siguranță, o atracție asupra verbului copulativ, mai ales că se găsește, de obicei, în imediata lui apropiere. Tot greșeli sînt, evident, cazurile în care unui subiect multiplu îi corespunde un predicat la singular: *ale căror limbă și suflet încă mai suna* (*Viața Romînească*, apr.-mai 1937, p. 43); *literatura și... întreaga viață culturală își croiește (ibid.*, iunie 1937, p. 145); *întinderea și intensitatea acestei influențe este dependentă* (*Însemnări Ieșene* II, 2, p. 799); *studiul, cît și fragmentul este intitulat (ibid.*, febr. 1940, p. 398) etc.[4]. Pot fi puse alături de acestea construcții în care părțile componente ale subiectului multiplu sînt legate prin *cu* (echivalent al lui *și*, cum am văzut cu alt prilej) sau prin *și cu*: *dînsa (și cu o soră a ei) conduce munca (Însemnări Ieșene* II, 3, p. 776); *D-ta și cu amicul vii? (ibid.*, 15 sept. 1936, p. 193). Cf. greșeala opusă

---

[1] Mai ales că se spune destul de des *orașul București (Galați* etc).

[2] Poate pentru că sînt mai puține decît cele în *-ești* și, deci, nu se întrebuințează tot așa de des ca acestea? Va fi intervenind și faptul că e vorba de orașe care nu joacă un rol deosebit în viața publică a țării?

[3] Cf. și exemple ca acestea: *împrejurul Folticeniului; dau foc Focșanului; noua regiune petroliferă a Piteștiului (Scînteia*, 4 iunie 1954, p. 1), care dovedesc că fenomenul, privit în ansamblul lui, e mai frecvent decît pare.

[4] Alte citate, numeroase, se pot găsi în *Limba romînă actuală*, p. 414—415.

predicatul la plural în loc de singular): *Prof. M., împreună cu Dr. B. și cu autorul prezentului studiu, au constatat...* (*Viața Rom.*, nov. 1937, p. 91). În astfel de cazuri, șovăiala vorbitorilor se datorește și faptului că cuvîntul de legătură *cu* poate fi simțit cînd ca prepoziție, cînd ca conjuncție, ceea ce rezultă, dacă ar mai fi nevoie, și din faptul că intervine, în plus, *și*, sinonimul curent al conjuncției *cu* din vorbirea familiară și populară. În ultimul citat, dimpotrivă, *cu* (precedat de *împreună*) are sens prepozițional [1], și de aceea predicatul trebuie pus la singular (subiectul propoziției este numai *Prof. M.*).

Alte greșeli de acord apar în legătură cu forma așa zisă reflexivă a predicatului. La « Morfologie » (capitolul despre pronume) am relevat, între altele, faptul că *se*+ verb are în limba noastră funcțiuni sintactice numeroase, printre ele pe acea de pasiv și pe aceea de echivalent al frc. *on*+ verb, germ. *man* + verb. O bună parte dintre vorbitorii limbii noastre nu știu să deosebească o funcțiune de cealaltă, și urmarea este călcarea regulii acordului, atunci cînd obiectul strîns legat de acțiunea verbului are formă de plural. Greșeala se face totdeauna în sensul că *se* + verb este socotit ca echivalent sintactic al construcțiilor străine amintite aici, ceea ce se traduce prin punerea predicatului la singular: *se* este considerat ca subiect al propoziției (= frc. *on*, germ. *man*), iar substantivul (sau pronumele etc.) următor ca obiect direct. Ex. *se poate înfrunta adversarii prin forță* (*Adev. Literar*, 17 iunie 1934, p. 6); *cetățeanului i s-a recunoscut libertățile* (*Însemnări Ieșene* I, 2, p. 513); *nu se mai aștepta ralieri* (*Viața Rom.*, aug. 1938, p. 117) etc [2]. Pretutindeni funcțiunea verbului este de pasiv și, în consecință, substantivele care urmează după verb sînt subiecte, nu obiecte directe: *pot fi înfruntați adversarii...* ; *i-au fost recunoscute libertățile*; *nu mai erau așteptate ralieri*[3].

§ 2. Cea mai frecventă greșeală de acord în vorbirea oamenilor fără sau cu puțină instrucțiune (deși o săvîrșesc adesea chiar unii vorbitori mai mult ori mai puțin instruiți) constă în folosirea formei de singular a predicatului cu un subiect la plural în construcții unde nu intervine nici unul dintre faptele amintite mai sus, care am văzut că « ajută » adesea la săvîrșirea greșelii. Este vorba de greșeli ca *străzile e curate*; *copiii face gălăgie*; *strugurii se coace tîrziu* etc. Se pare că fenomenul este mai răspîndit în vorbirea muntenească, cum ar dovedi, între altele, faptul că un « celebru » profesor universitar și critic literar de pe vremuri comitea adesea asftel de greșeli. În acest sens vorbește, cred, și formula lansată de scriitorul Camil Petrescu înainte de 23 August 1944, ca un protest împotriva

---

[1] Cum arată, în scris, cele două virgule care separă grupul sintactic *împreună cu Dr. B. și cu autorul prezentului studiu* atît de subiect, cît și de predicat. Pentru evitarea echivocului ar fi trebuit să se spună *Prof. M. a constatat, împreună cu Dr. B. și cu autorul prezentului studiu...*

[2] Alte exemple am dat în *Limba romînă actuală*, p. 415.

[3] Poate că și în astfel de fapte trebuie căutat izvorul preferinței tot mai accentuate a limbii noastre literare de azi pentru construcția pasivă propriu-zisă: *astăzi a fost inaugurată biblioteca...* în loc de... *s-a inaugurat...).*

superficialității și șmecherlîcului unei bune părți din intelectualitatea regimului burghezo-moșieresc: *Romînii e dășteptți*[1]. Ridiculizarea acestei tare cu ajutorul unei propoziții în care apare verbul *a fi* nu este, cred, întîmplătoare, după cum nu se datorește întîmplării faptul că oamenii, adesea simpli, dar cu simț dezvoltat pentru limbă, ironizau altădată astfel de greșeli recurgînd la următorul dialog: — *Sînt măsline*? (întreabă clientul) — *Este!* (răspunde negustorul). Greșeala de acord cea mai izbitoare este tocmai aceasta, din cauza deosebirii foarte mari (de natură formală) dintre pluralul și singularul verbului *a fi*. Ea a putut fi observată cu atît mai ușor și mai repede, cu cît pare a fi punctul de plecare al celorlalte, datorită împrejurării că construcțiile cu *a fi* sînt extrem de frecvente în vorbirea curentă. Apariția ei se va fi datorînd nu numai analogiei cu verbele de conjugarea I și cele de a IV-a (tip *coborî)*, a căror pers. 6 este identică cu pers. 3, ci și ca produs al influenței limbii bulgare, care folosește singularul lui *imam* la ambele numere, cînd acest verb însemnează «există, se află, se găsește». Ipoteza mea ar răspunde, parțial, la întrebarea în legătură cu frecvența neobișnuit de mare a acestei greșeli de acord în graiurile muntenești: se știe că influența bulgară a fost totdeauna puternică (mai puternică decît oriunde aiurea) tocmai în Muntenia (regiunile de șes), din pricina vecinătății cu Bulgaria și a unui amestec etnic romîno-bulgar destul de important[2].

§ 3. Abateri dela regula acordului dintre subiect și predicat se produc și în sensul opus celui arătat pînă aici. Vreau să spun că întîlnim și construcții în care subiectului cu formă de singular îi corespunde un predicat la plural. Am înregistrat astfel de fapte și ceva mai sus, unde a fost vorba de subiecte exprimate prin substantive colective de felul lui *majoritate*, *serie* etc. Mă refer de astă dată, în primul rînd, la cazurile în care subiectul propoziției este un pronume nedefinit. Iată cîteva citate: *se știe în slujba cui* *v o r b e s c* *f i e c a r e* *(Cuvîntul Liber*, 12 oct. 1935, p. 8); *n i c i u n u l din scriitori... n-a u r e u ș i t* *(ibid.*, 19 oct. 1935, p. 7); *n i m e n i*, *fie ei oameni de teatru*, *n - a u d r e p t u l. . .* *(Adev. Liter.*, 29 aug. 1937, p. 8); *c i n e nu s-a ascuns*, *c i n e n-a fugit. . . a u f o s t u c i ș i* (ziarele din timpul războiului) etc.

Explicația unor asemenea greșeli trebuie căutată în faptul că pronumele nedefinite aici în discuție pot fi simțite ca avînd sens de plural, cum dovedește echivalența semantică dintre construcții de felul următoarelor: *fiecare pasăre zboară — toate păsările zboară; orice om este muritor — toți oamenii sînt muritori; nimeni (sau nici unul) dintre vinovați nu scapă de pedeapsă — toți vinovații vor fi pedepsiți* etc. Influența construcțiilor cu subiectul la plural asupra echivalentelor lor semantice cu subiectul la singular intervine ușor mai ales atunci cînd subiectul acestora din urmă este determinat de un substantiv cu formă de plural[3] sau apare

---

[1] Cu modificarea lui *e* în *ă* (după *d)*, specifică pentru vorbirea din București și regiunea învecinată.

[2] Cf. cele spuse în capitolul despre elementele străine ale vocabularului romînesc.

[3] Întocmai ca la *majoritate*, *mulțime*, *parte* etc.

într-o legătură oarecare cu un astfel de subiect, ca în cazurile următoare: *fiecare din acestea sînt opera lui personală* (Al Macedonski, *Opere* II, p. XXVII); *ei se culcară și adormiră fiecare* (*Însemnări Ieșene* III, 1, p. 455); *cititorii noștri cunosc fiecare* (*ibid.*, p. 564).

În cazul lui *fiecare*, greșeala de acord în număr se poate complica cu una de acord în persoană. De pildă: *biet ins care sîntem fiecare din noi* (*Cuv. Liber*, 29 iunie 1935, p. 2); *fiecare avem înscrisă în noi* (*Viața Rom.*, nov. 1937, p. 91); *fiecare căutăm transpunerea plastică* (*Adev. Liter.*, 28 nov. 1937, p. 2). În astfel de construcții, influența care provoacă greșeala de acord vine de la *noi*, pronume de pers. I. plural, deosebit, așadar, de *fiecare* atît prin persoană (nedefinitele sînt toate de pers. III), și cît prin număr[1].

Am explicat unele dintre abaterile de la regula acordului înregistrate mai sus cu ajutorul «atracției»: în loc să se acorde cu ambele subiecte, să stea, adică, la plural, predicatul se acordă numai cu cel mai apropiat (căpătînd astfel formă de singular). Atracția sintactică se produce și în sensul că predicatul ia formă de plural, deși subiectul lui este unic și stă la singular. De astă dată predicatul se lasă «atras» de un plural care apare în apropierea lui și îndeplinește o funcțiune sintactică legată direct sau indirect de predicat. Ex: *pregătirea acestora le fac mai ingenioase* (*Viața Rom.*, nov. 1934, p. 43); *se vorbeau de accidentele din munți* (*Adev. Liter.*, 1 nov. 1935, p. 1); *problema cea mai grea ce s-au pus pincipalilor dramaturgi* (*Viața Rom.*, ian. 1940, p. 163) etc. Foarte răspîndită este greșeala de acord în formula des folosită *în (ceea) ce privește*, cînd obiectul direct al verbului are formă de plural: în loc de *în (ceea) ce privește pe oameni* (*sarcinile*, *artele* etc.) se spune *în (ceea) ce privesc pe oameni*. Am înregistrat o asemenea greșeală și în limba scrisă: *în ceea ce privesc copiii* (Al. Sahia, *U.R.S.S. azi*, p. 52).

Și alte pronume interogative sau relative (*ce* din *ceea ce* este un pronume relativ) se construiesc, ca subiecte, cu un predicat la plural, datorită «atracției». Cf. *Cine le frecventau*? (*Memoriile Academiei Romîne*, Secția istorică, seria III, vol. XXIII, p. 97). În vorbirea curentă apar adesea construcții ca acestea: *ce-s cu oamenii ăștia*?; *cine ați citit cartea aceasta*? etc. Ar mai fi, în sfîrșit, de amintit cazul unor formule care, din cauza împrejurărilor în care apar de obicei, sînt sau pot fi simțite ca ceva fix, împietrit într-o anumită formă, și de aceea exceptate de la regula acordului. Este, mai ales, cazul formulelor care exprimă o interdicție, o recomandare, o necesitate etc. și, datorită acestui conținut, stau totdeauna la începutul construcției. Iată cîteva citate: *trebuie scos în evidență însușirile* (Al. Sahia, *U.R.S.S. azi*, p. 171); *este necesar o politică mai*

[1] Uneori intervine numai deosebirea de persoană și, deci, greșeala de acord lovește numai acest aspect al predicatului: *toți clienții vechi ai acestui restaurant avem maniile respective* (*Adev. Liter.*, 5 ian. 1936, p. 6). Autorul face și el parte dintre clienți. Astfel de construcții ne întîmpină și la Caragiale, despre care avem dreptul să presupunem că imita, cu intenții satirice, felul de a vorbi al « eroilor» săi: *toată lumea îi zicem Graziella* (deși o chema... Nastasia).

raţională (Însemnări Ieşene III, 7 p. 534); *este oare posibil această restrîngere? (Cuv. Liber*, 28 dec. 1935, p. 5). Cf. şi inscripţiile de la intrarea în diverse instituţii sau întreprinderi, de pe ziduri etc., care încep cu *este interzis* sau *este oprit*, indiferent de ceea ce urmează după acest predicat, deci şi în ipoteza că subiectul lui este staţionarea, intrarea, depozitarea (gunoaielor, murdăriilor ş. a.).

Foarte răspîndită este construcţia *dat fiind*, sub forma ei fixă (cu *dat* nesupus flexiunii), ca determinant predicativ al unui substantiv (sau echivalent substantival) feminin (la singular sau la plural): *dat fiind problema în discuţie*; *dat fiind sarcinile noastre : dat fiind împrejurările istorice*; *dat fiind atmosfera medievală a tragediei (Gazeta Literară*, 11 aug. 1955, p. 5). Avem aici o influenţă, care trebuie combătută, a formulei franţuzeşti *étant donné (les circonstances, les conditions* etc.).[1].

Cap. VII: ATRIBUTUL

Este partea secundară a propoziţiei care determină un substantiv sau un echivalent sintactic al substantivului [2].

Atributul poate fi exprimat prin diverse părţi de vorbire: adjectiv, substantiv, pronume, numeral, verb şi adverb. De aici, existenţa mai multor feluri de atribute, după natura morfologică a cuvîntului care îl exprimă. Avem astfel atribute adjectivale, substantivale, pronominale, numerale, verbale şi adverbiale[3]. Atributul poate fi exprimat şi printr-un grup de cuvinte, adică prin două sau mai multe cuvinte care alcătuiesc împreună o unitate semantico-sintactică.

Precum am arătat şi cu alt prilej, între atribut şi predicat există o strînsă înrudire, datorită faptului că amîndouă arată o caracteristică a subiectului, amîn-

---

[1] De altfel formula însăşi este o traducere a celei franţuzeşti, încetăţenită de mult în limba noastră.

[2] Adică un pronume, un adjectiv cu valoare substantivală, un infinitiv substantivat sau un supin.

[3] În discuţia care urmează voi pune atributele exprimate prin pronume şi numerale la un loc cu cele adjectivale şi substantivale, după cum pronumele şi numeralul au valoare de adjectiv sau de substantiv. Aceasta înseamnă că neglijăm natura strict morfologică a cuvîntului care funcţionează ca atribut şi ţinem seamă numai de condiţia lui sintactică. Este logic şi, deci, necesar să procedăm aşa, din moment ce studiem fapte de sintaxă: interesează, în primul rînd, raporturile dintre diversele elemente alcătuitoare ale grupului de cuvinte sau ale propoziţiei, fiindcă ele hotărăsc valoarea funcţională a unui cuvînt şi nu categoria lui morfologică. Adjectivul şi substantivul rămîn, în mod obişnuit adjectiv şi substantiv şi atunci cînd îndeplinesc funcţiunea de atribut, tot aşa verbul şi adverbul (cu excepţia, la cel dintîi, a participiului şi, fireşte, a infinitivului lung, care e substantiv pur). Pronumele şi numeralul, fără să înceteze de a fi ceea ce sînt din punct de vedere morfologic, îşi schimbă totuşi valoarea după cum apar în vorbire ca părţi de vorbire independente, în sensul că ele sînt ori pot fi determinate de alte cuvinte, la fel cu un substantiv, sau servesc drept determinant pe lîngă un substantiv, la fel cu un adjectiv propriu-zis. De altmintrelea, chiar adjectivul şi substantivul, cînd îşi schimbă valoarea, tot din cauza raporturilor sintactice (devenind unul substantiv, celălalt, mult mai rar, adjectiv), sînt înglobate, dacă au funcţiune atributivă, nu în grupul atributului adjectival, respectiv substantival, ci în grupul corespunzător valorii lor sintactice (adică substantival, resp. adjectival).

două « atribuie » subiectului un semn caracteristic. De aceea raportul dintre atribut și subiect este tot de inerență, ca și raportul dintre predicat și subiect, iar expresia lui sintactică este, iarăși întocmai ca în cazul predicatului, acordul (sau congruența).

Înrudirea atributului cu predicatul apare evidentă mai ales în cazul predicatului nominal. Prin lăsarea la o parte a verbului copulativ, numele predicativ devine atribut: *ziua este frumoasă — ziua frumoasă; copilul este al tovarășului meu — copilul tovarășului meu*. Dar și un predicat verbal se dovedește a fi apropiat de atribut în ce privește conținutul. Între *omul cinstit luptă pentru pace* și *om(ul) cinstit luptător pentru pace* există o deosebire pur formală[1].

Să vedem acum un număr de fapte mai interesante cu privire la atribut, așa cum apare el în limba romînă contemporană.

I. Atributul adjectival

Este cel mai răspîndit dintre toate felurile atributului, pentru motivul că adjectivul exprimă însușirea unui obiect, iar atributul determină, adică însoțește un substantiv: realității materiale, care implică existența obiectelor împreună cu însușirile lor, îi corespunde lingvistic apariția frecventă a substantivelor întovărășite de atribute adjectivale. Am în vedere, înainte de toate, atributele exprimate prin adjective calificative (= adjective propriu-zise) și prin participii, căci în special aceste două categorii de determinative adjectivale desemnează însușirile (în sens larg) ale obiectelor[2].

§ 1. Atributul adjectival calificativ. Adjectivul propriu-zis îndeplinește funcțiunea de atribut sub toate aspectele lui morfologice și sintactice, adică la toate gradele lui de comparație, însoțit sau nu, după împrejurări, de unul dintre articolele pe care le poate primi etc. Ex.: *copii săraci și sceptici ai plebei proletare* (Eminescu); *și sucul cel mai dulce pămîntului i-l sug* (Idem); *Bărbatu-meu e cum îi pînea cea bună* (Creangă);

[1] Faptul că, după ce am definit atributul ca un determinant al substantivului, m-am referit la subiect pentru a arăta înrudirea dintre atribut și predicat, nu trebuie interpretat ca o contradicție. Predicatul nu poate exista fără subiect, deși atributul determină și substantive (sau echivalente ale substantivului) care îndeplinesc în propoziție altă funcțiune decît pe aceea de subiect.

[2] Afirmația mea este valabilă mai cu seamă pentru vorbirea oamenilor cultivați și, în primul rînd, pentru aspectul ei scris. Ea se bazează pe observarea limbii vorbite de diversele pături sociale și găsește confirmare în limba literară. Să se compare, de pildă, opera poetică a lui Eminescu, așa de bogată în atribute adjectivale, cu poveștile sau amintirile lui Creangă, care conțin puține atribute de acest fel. (Predomină cele substantivale, care, datorită faptului că substantivele exprimă obiecte, sînt mai concrete decît atributele adjectivale și corespund astfel mai bine psihologiei realiste a maselor populare.) Că la Eminescu bogăția adjectivelor (a epitetelor, cum spun criticii literari) nu se explică printr-o preferință personală pentru atributul adjectival, ci este cerută de tradiția străveche a literaturii culte, dovedește cazul lui Sadoveanu, a cărui limbă este de asemenea bogată (deși mai puțin bogată decît a lui Eminescu) în atribute de acest fel: stilul poetic, în sens larg, implică folosirea unui număr cît mai mare de atribute adjectivale.

Hei, d r a g i l e mele vere (Idem); *li s-au adus . . . niște sălăți f o a r t e m i n u n a t e* (Idem); *s p r e m a i m a r e m i r a r e a lui* (Idem); *și lacrimile curgeau pîrău f i e r b i n t e* (Sadoveanu); *În amurguri p u r p u r i i, cirezile mari se înturnau dela imaș* (Idem); *Economia n a ț i o n a l ă este organizată pe bază de plan* (Gh. Gheorghiu-Dej). Și repetat, cu valoare de superlativ afectiv[1], adjectivul poate îndeplini funcțiunea de atribut: *Într-un rînd . . . intră în odaie logofătul Simion, b ă t r î n-b ă t r î n și gîrbov acum* (Sadoveanu).

În ce privește prezența articolului, constatăm, cu ajutorul citatelor și cu ce știm din observarea propriei noastre vorbiri, că atunci cînd adjectivul primește articolul enclitic substantivul pe care îl determină el rămîne nearticulat: *d r a g i l e mele v e r e: b u n u l p r i e t e n al tovarășului N.* etc. Aceasta însemnează că într-un grup sintactic alcătuit din substantiv și atributul lui adjectival articolul enclitic apare o singură dată.

Afară de articolul enclitic, grupul aici în discuție poate fi însoțit și de articolul adjectival sau determinativ: *cum îi pînea c e a bună; acolo locuiesc fetele c e l e minunate care cheamă ziua scăpărînd din amnare de argint . . .* (Sadoveanu). Acest articol se întrebuințează totdeauna cu un substantiv articulat, ceea ce arată că este vorba de un obiect cunoscut de mai înainte și totodată de o însușire a lui bine precizată, care îi aparține oarecum organic, căci nu ni-l putem închipui fără ea. De obicei grupul substantiv articulat plus adjectivul precedat de *cel (cea* etc.) este determinat de un cuvînt sau de un grup sintactic tocmai pentru că atît obiectul, cît și însușirea lui sînt bine cunoscute de vorbitor. Faptul că intervin două articole, unul (cel enclitic) la substantiv, celălalt între substantiv și adjectiv, dovedește că articolul determinativ aparține adjectivului[2], că, adică, după cum am mai spus, nu numai obiectul, ci și însușirea lui reprezintă lucruri asupra cărora vorbitorul simte nevoia[3] să stăruie pentru a ușura ascultătorului înțelegerea celor ce spune.

2. A t r i b u t u l p a r t i c i p i a l. Diferă foarte puțin de cel adjectival propriu-zis, din cauză că participiul este, cum am arătat cu alt prilej, un adjectiv la origine. Aceasta explică pe de o parte tratamentul sintactic similar care se aplică participiului, iar pe de alta greutatea, adesea imposibilitatea de a face deosebire între un adjectiv propriu-zis și un participiu. Iată cîteva citate: *Calu-i alb . . . î n ș e u a t aștept-afară* (Eminescu); *numai iată ce aude Harap-Alb un muget î n n ă d u ș i t* (Creangă); *un ochi d e p r i n s ar pricepe îndată* (Caragiale); *Dochia fugea î n g r o z i t ă* (Sadoveanu) Exemplul ultim arată că participiul poate fi despărțit printr-un cuvînt de substantivul pe care-l determină, fără ca funcțiunea lui atributivă să se schimbe, cum s-ar putea crede la prima vedere. De altfel,

---

1 Cf. cele spuse la «Morfologie», în capitolul despre adjectiv.

2 De unde și numele de articol adjectival.

3 Această nevoie explică fenomenul sintactic din graiurile muntenești pe care l-am numit, cu alt prilej, cumul de articole: *prietenul ăla bunul; fetele alea minunatele* etc. Acest uz nu este recomandabil în limba literară de cît numai ca mijloc stilistic de caracterizare a personajelor povestirii aparținînd unei regiuni a cărei vorbire cunoaște construcția în discuție.

faptul că participiul își modifică forma după gen și număr pledează mai mult decît suficient în acest sens[1]. Între atributul participial și substantivul determinat de el pot apărea și mai multe cuvinte: *Soarele răsare mare, înfocat* (Sadoveanu); *Și începu a plînge cu hohote, deznădăjduită* (Idem); *Iată-i cum așteaptă, așezați cu fața-n sus, unul lîngă altul, ofițeri și soldați* (Camilar).

Tratamentul identic cu al atributului calificativ aplicat atributului participal rezultă și din faptul că ultimul poate apărea însoțit de articole, precum și la diverse grade de comparație. De ex.: *lucrurile cele mai mici, cele mai neînsemnate schimbări sufletești sînt luate în samă* (Sadoveanu); *Acuma mergi la neomenosul, la lipsitul de suflet, la mișelul de Lotario...* (Caragiale).

Exemplul ultim conține un atribut participial determinat de un substantiv cu prepoziție, ceea ce arată că participiul are înțeles verbal. Într-adevăr, putem modifica construcția respectivă în felul următor: *mergi la Lotario cel căruia îi lipsește sufletul* sau, ca să se vadă și mai clar situația unui participiu cu valoare de adjectiv și a unuia cu valoare de verb, *mergi la Lotario care este lipsit de suflet*. A doua formulă sintactică devine ușor, prin înlăturarea pronumelui relativ și a copulei, *mergi la Lotario lipsit de suflet* (adică *cel lipsit* sau *lipsitul de suflet*)[2]. Indiferent de valoarea pur adjectivală sau adjectiv-verbală a participiului, el îndeplinește totdeauna funcțiunea de atribut al substantivului la care se referă. cum dovedește, formal vorbind, faptul că își schimbă aspectul după gen și număr. De pildă: *Bătrînul Nour, fulgerat de dambla...* (Sadoveanu); *nedomolitul lui suflet, mistuit de ura veche* (Idem); ... *infama întreprindere burgheză... fermecată numai decît de un milord cadrilat...* (Caragiale); *Sorina e nevoită să se mărite cu Buzdugan, unul din pretendenții refuzați mai înainte* (*Viața Romînească*, nov. 1956, p. 242).

Asemănător, în multe privințe, cu participiul este așa numitul adjectiv verbal, care știm că se formează de la tema unui verb cu ajutorul sufixului *-tor* și arată aptitudinea unui obiect de a săvîrși acțiunea respectivă[3]. Asemănarea adjectivului verbal cu participiul își are izvorul în originea lor comună: amîndouă

---

[1] Lipsa verbului *a fi* constituie și ea un argument, dacă ar mai fi necesar: participiul se acordă în gen și număr cu subiectul propoziției și atunci cînd predicatul acesteia stă la una dintre formel conjugării pasive, care se construiește însă cu ajutorul auxiliarului *a fi*. Un exemplu ca acesta: *P bănci de lemn... stătea posomorîtă, cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită* (Eminescu) arată cla că nu există absolut nici o deosebire între funcțiunea participiului pus lîngă substantivul pe care î determină și funcțiunea lui cînd este separat de substantiv prin alte cuvinte, bineînțeles dacă di construcția frazei rezultă că participiul este, într-adevăr, un determinant al substantivului. Semnu formal de recunoaștere ni-l dă acordul participiului în gen și număr cu substantivul.

[2] O deosebire între ambele construcții există totuși, datorită funcțiunii sintactice diferite a participiului, care odată este atribut (*Lotario lipsit de suflet*), a doua oară nume predicativ (*Lotario care este lipsit de suflet*). Dar acest amănunt, important prin el însuși, nu interesează discuția de față. Dacă în loc de nume propriu (Lotario) am avea un substantiv comun, acesta ar primi articolul enclitic.

[3] Precum și pe cel care o săvîrșește (« numele agentului »).

provin de la teme verbale, ceace explică posibilitatea de a fi construite cînd ca pure adjective, cînd ca verbe. Din punctul de vedere care ne interesează aici, faptul cel mai izbitor este apariția unor determinante identice (în ce privește aspectul lor formal) pe lîngă fiecare dintre aceste două categorii morfologice [1]. Iată cîteva citate menite să ilustreze situația atributului exprimat printr-un adjectiv verbal: *Privea în zare cum pe mări răsare și strălucе, pe m i ș c ă t o a r e l e cărări corăbii negre duce* (Eminescu); *Clădirea mare se zguduie în mugetul necontenit al apei peste spuma c l o c o t i t o a r e care o împresoară* (Sadoveanu); *În executarea acestui plan ne călăuzim de principiul luptei de clasă n e c r u ț ă t o a r e împotriva dușmanilor Republicii Populare Romîne și ai poporului muncitor* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Fabricile p r e l u c r ă t o a r e de l e m n vor produce mobilă de tip popular și vor dezvolta producerea de case prefabricate* (Idem); *imperialiștii a ț î ț ă t o r i la un nou război mondial trebuie demascați prin toate mijloacele.* În ultimele două exemple, adjectivul verbal are sens verbal, cum dovedește determinantul care urmează *(de lemn, la un nou război)*, pe cînd în celelalte el este asimilat cu un adjectiv propriu-zis.

§ 3. Atributul pronominal. Cu excepția pronumelui personal [2], a lui *cine* și a cîtorva nedefinite *(nimeni, cineva* etc.), toate celelalte pronume se întrebuințează, după împrejurări, cînd cu valoare substantivală, cînd cu valoare adjectivală. Aceasta însemnează că, în ultima ipoteză, ele funcționează ca atribute pe lîngă substantivele pe care le însoțesc. Ex.: *dragul m e u tovarăș* (Creangă); *i se aprind lui Ipate a l n o s t r u călcîiele* (Idem); *al e i chip se zugrăvește, plin și alb* (Eminescu); *Boierul a c e l a ci-că era cam zgîrcit* (Creangă); *Uf! mi-a zis norocita matronă romînă . . . am scăpat! Am dat și bacaloriatul ă s t a* (Caragiale); *Ce mai mustăți și c e ochi avea dimonul! și c e pinteni!!* (Sadoveanu); *Și la t o a t ă întîmplarea, calul, tovarășul t ă u, te-a mai sfătui* (Creangă); *cu f i e c a r e atac nou, țara a c e e a a deznădejdii se ințesa iar de stîrvuri* (Camilar).

§ 4. Atributul exprimat printr-un numeral. La fel cu marea majoritate a pronumelor, numeralele cardinale, ordinale și distributive au valoare de adjectiv, atunci cînd însoțesc un substantiv. Urmează, deci, că în astfel de cazuri, ele îndeplinesc funcțiunea unui atribut adjectival. Ex.: *îndată chemă pe t u s t r e i feciorii înaintea sa* (Creangă); *d o i ochi ca d o u ă cicori șterse de bruma toamnei* (Sadoveanu); *Judecătorii c e i t r e i ieșiră din beci și tăiară repede*

---

[1] Vreau să spun că determinantele constau, de obicei, dintr-un substantiv precedat de prepoziție. Adeseori chiar prepoziția este identică, dar diferă raportul pe care îl exprimă. Să se compare *accident provocator de răni* și *suferință provocată de răni; capitaliști ațîțători la război* și *soldați ațîțați la război* etc. Deosebirea se datorește înțelesului diferit al celor două cuvinte în discuție: adjectivul verbal are un înțeles activ, pe cînd participiul are înțeles pasiv. Primul poate fi explicat prin «(cel) care săvîrșește acțiunea», al doilea prin «(cel) care suferă acțiunea».

[2] De persoana I și a II-a. La persoana a III-a, genitivul *(al lui, a ei, ale lor* etc.), care este sinonimul pronumelui posesiv corespunzător, apare, întocmai ca acesta și ca orice substantiv pus la genitiv, cu funcțiune atributivă.

cîmpul (Camilar); *Alerg repede. . . să mă asigur din vreme de un pat de clasa a d o u a* (Caragiale); *P r i m u l obiectiv constă în consolidarea realizărilor economice efectuate în ultima perioadă de masele muncitoare din țara noastră* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Îmi pare rău că n-am luat măcar spînul c e l d e-a l d o i l e a cu mine* (Creangă); *fiecare grupă de studenți are c î t e u n responsabil profesional.*

§ 5. Atributul exprimat printr-o locuțiune adjectivală. Este vorba de grupuri sintactice alcătuite dintr-un adjectiv și alt cuvînt sau alte cuvinte, care desemnează, toate la un loc, o însușire unitară, întocmai ca un singur adjectiv. Astfel de locuțiuni adjectivale sînt puțin numeroase și totodată nu tocmai ușor de identificat, din cauză că adjectivul care intră în alcătuirea lor poate avea și singur înțeles deplin, ceea ce face ca atunci cînd este însoțit de alte cuvinte să nu putem spune cu toată certitudinea dacă avem a face cu o locuțiune adjectivală sau cu un adjectiv urmat de un determinant oarecare. Nu numai adjectivele propriu-zise servesc ca punct de plecare pentru astfel de formule. Participiile și adjectivele verbale, care am văzut că, în general, sînt tratate la fel cu adjectivele, apar de asemenea ca element de bază al locuțiunilor adjectivale. În capitolul privitor la predicat am amintit de existența locuțiunilor verbale ca echivalente semantico-sintactice ale verbului. Punînd verbul unei asemenea locuțiuni la participiu sau derivînd de la tema lui un adjectiv verbal, locuțiunea verbală se transformă în una adjectivală (propriu-zisă sau participială). De pildă: *scos din fire* (= înnebunit) de la *a scoate din fire*; *băgător de seamă* (=atent) de la *a băga de seamă; cu minte*, *cum se cade*, *de treabă* etc. Cred că asemenea locuțiuni adjectivale sînt mai numeroase decît cele alcătuite dintr-un adjectiv pur, de felul lui *bun de gură* (=guraliv), *plin de iubire* (=iubitor) etc. Indiferent însă de raportul cantitativ dintre ele și de diverse alte amănunte, interesant pentru discuția noastră este faptul că atît unele, cît și celelalte apar cu funcțiune atributivă și se comportă întocmai ca atributele exprimate respectiv printr-un participiu, adjectiv verbal sau adjectiv propriu-zis Ex.: *omul s c o s d i n f i r e nu știe ce face: tovarășii b u n i d e g u r ă nu sînt totdeauna și buni de treabă* etc.

§ 6. La începutul discuției despre atribut am spus că această parte a propoziției seamănă cu predicatul, prin faptul că între el și substantivul pe care îl determină există un raport de inerență, întocmai ca între predicat și subiect. Asemănarea este ca și totală în cazul predicatului nominal, cum am arătat, nu numai odată, cu ajutorul exemplelor. Urmarea acestei funcțiuni sintactice este că atributul adjectival[1] se acordă cu subtantivul în număr și gen întocmai ca numele predicativ adjectival cu subiectul. Regula acordului se aplică tuturor felurilor de atribute adjectivale studiate de noi, indiferent de natura morfologică a cuvîntului care funcționează ca atribut, cu excepția,

[1] Mai ales acesta trebuie avut în vedere, cînd vorbim de marea asemănare a atributului cu predicatul (în speță, cu numele predicativ adjectival).

logică, a celor neapte de a-și schimba forma după număr și gen [1]. Dacă atributul adjectival este articulat, ceea ce se întîmplă atunci cînt el stă înaintea substantivului, acordul se face și în caz, datorită articolului, care se declină la ambele lui genuri. Dacă atributul rămîne nearticulat, el se acordă în caz numai cu un substantiv feminin și numai la singular, pentru motivul că substantivele (și, în consecință, adjectivele) masculine nu-și modifică forma după caz la nici unul dintre cele două numere, iar cele feminine rămîn și ele neschimbate de la un caz la altul cînd au formă de plural [2]. Iată cîteva exemple (repet pe unele dintre cele deja date) [3]: *copii săraci și sceptici ai plebei proletare*; *li s-au adus niște sălăți foarte minunate*; *Calu-i alb... înșeuat așteptat-afară; Iată-i cum așteaptă, așezați cu fața-n sus; al ei chip se zugrăvește plin și alb; cîte trele părțile erau interesate* (Caragiale).

Să vedem acum unele amănunte, pentru lămurirea măcar aproximativ deplină a problemei acordului dintre atributul adjectival și substantiv. Analogia numelui predicativ adjectival, pe care am invocat-o mai sus, este binevenită și în ce privește acordul unui atribut adjectival însoțitor a mai multe substantive. Regula este aceeași ca la numele predicativ cu subiect multiplu: atributul adjectival unic capătă formă de plural, iar cînd substantivele pe care le determină au genuri și numere diferite, forma atributului o dictează genul și numărul cele mai tari din punct de vedere gramatical [4]. Abaterile permise (de uz) de la această regulă sînt de asemenea aproximativ aceleași: este vorba de acordul după înțeles și, mai ales, de acordul prin atracție. De aceea limitez documentarea la cîteva exemple alcătuite de mine și trimit pentru rest la materialul dat pentru numele predicativ adjectival (cap. VI), care poate fi ușor adaptat (cu modificările de rigoare) la situația prevăzută în discuția de față. De pildă: *pomul și floarea veștede*; *floarea și pomii veștezi; indicii și norma depășite; norma și indicii depășiți* etc.

Trebuie să arăt că, spre deosebire de numele predicativ adjectival, atributul adjectival se poate repeta pentru fiecare substantiv în parte [5], fără nici un inconve-

---

[1] Am arătat, în capitolul precedent, că acesta este cazul numeralului: cel cardinal (şi, implicit, cel distributiv) nu posedă forme de plural în sens strict (care să corespundă unui singular, ca la substantiv, de pildă), căci, de la *doi* în sus, toate sînt plurale şi, afară de *un(u) doi* şi *tustrei* (împreună cu compusele lor), ele nu cunosc variații de gen, iar cele ordinale, cu excepția lui *cel dintîi*, *primul* şi *ultimul*, nu-şi schimbă forma după număr.

[2] De fapt, chiar în ipoteza că atributul este articulat lucrurile se petrec la fel, cu singura deosebire că modificările cazuale le suferă, la masculin şi la pluralul ambelor genuri, numai atributul. De aceea, acord propriu-zis în caz avem numai la genitiv-dativul feminin singular, fiindcă numai la aceste două cazuri îşi schimbă forma atît atributul, cît şi substantivul.

[3] Mai sînt necesare unele precizări în legătură cu problema acordului dintre atributul adjectival şi substantivul lui. Ce-am spus pînă aici este valabil pentru toate felurile de atribut adjectival (în linii mari, fireşte), cu excepția celui pronominal, care, posedînd forme cazuale la ambele numere şi genuri, se acordă totdeauna şi în caz cu substantivul lui. Poate fi pus alături de pronume numeralul *amîndoi*, care îşi schimbă forma după caz şi înaintea şi în urma substantivului, după cum trebuie exceptat pronumele *tot*, care are forme cazuale numai la plural.

[4] Adică masculinul în cazul genului şi pluralul în cazul numărului.

[5] Repetarea numelui predicativ adjectival implică repetarea verbului copulativ: *indicii sînt (au*

nient, dimpotrivă, cu avantaje, cel puțin în ce privește evitarea echivocurilor, iar adesea chiar din punct de vedere strict gramatical. Să se compare, de exemplu, *haină și pantofi vechi* cu *haină veche și pantofi vechi*: în primul caz se poate înțelege că numai pantofii sînt vechi. Și mai clar iese la iveală deosebirea dintre aceste două tipuri de construcție sintactică atunci cînd adjectivul cu funcțiune de atribut are forme diferite pentru cele două genuri: *haină și pantofi rupți*, alături de *haină ruptă și pantofi rupți*[1].

§ 7. Dacă în astfel de împrejurări intervin numai șovăieli gramaticale sau înțelegere greșită a celor spuse de vorbitor, în altele avem a face cu greșeli propriu-zise. Cea mai răspîndită este lipsa acordului în caz, care ne întîmpină extrem de des la atributul participial și de aceea trebuie considerată ca punct de plecare al fenomenului. Deși are valoare adjectivală, participiul este simțit, în unele condiții mai mult, în altele mai puțin, ca verb, datorită originii verbale și legăturii pe care o păstrează, cum nu-i posibil altfel, cu celelalte forme ale verbului. Din această cauză, atributul participial, mai cu seamă cînd e urmat de un determinant, dă impresia că este numele predicativ al unei propoziții căreia îi lipsesc copula și pronumele relativ introductiv: construcția *să dăm ajutor tovarășei noastre copleșită de sarcini numeroase* poate fi interpretată ca o frază alcătuită din propoziția principală *să dăm ajutor tovarășei noastre* și o subordonată atributivă *(care este) copleșită de sarcini numeroase*. Cine «interpretează» așa o astfel de construcție renunță la acordul în caz dintre substantiv *(tovarășei)* și atributul participial *(copleșită)*, pentru că simte pe acesta din urmă ca nume predicativ al unei propoziții atributive (de fapt, inexistentă), și nu ca atribut. Urmarea este că participiul poate rămîne (și rămîne extrem de des) cu forma de nominativ (căci numele predicativ stă în același caz cu subiectul). Prezența determinantului ușurează mult producerea dezacordului, din pricină că întărește valoarea de verb a participiului. În modul acesta centrul de greutate sintactică nu cade pe substantivul determinat de participiu, ci pe determinantul acestuia[2]: unitatea sintactică substantiv + atribut participial este distrusă, fiind înlocuită prin unitatea participiu (=nume predicativ) + determinantul participiului. Din bogatul material cules de mine acum 15—20 ani dau aici numai cîteva mostre: *sărbătoare a cărții expusă la Teatru Național (Cuvîntul Liber*, 13 iunie 1936, p. 6); *în mijlocul*

fost etc.) *depășiți și norma este (a fost* etc.) *depășită*. Astfel de construcții sînt corecte, dar nu le întrebuințează nimeni și nu li se simte nevoia: vorbitorii s-au deprins a folosi o singură dată predicatul după regulile arătate la locul cuvenit.

[1] Iată și alte cazuri: *limba și literatura romînă* (la fel *limba și literatura rusă* etc.) s-a impus, pentru motivul că între cele două noțiuni există o legătură așa de strînsă, încît sînt tratate drept una singură. Trebuie combătute construcții ca *limba romînă și rusă* (vom spune sau *limbile romînă și rusă* sau *limba romînă și cea rusă*) ; *poporul romîn și rus* (cu aceleași precizări ca la formula precedentă) etc. În asemenea cazuri avem, e adevărat, o noțiune unică (limba, respectiv poporul), dar ea se dedublează, ca să spun așa, întrucît este atribuită (aparține) la doi posesori diferiți (chiar dacă aparent aceștia se prezintă sub aspectul unor însușiri, căci *romîn* și *rus* sînt adjective).

[2] «Agentul» acțiunii exprimate de verbul pus la participiu.

unei alei *a c o p e r i t ă* *cu un strat gros (Viaţa Romînească*, iunie-august 1936, p.39); *u n e i* *a c t r i ţ e* *s c u t i t ă* *de tipicul moralei burgheze* (Cezar Petrescu, *Duminica orbului*, p. 362). Cf. şi *Cu ajutorul întregii suprastructuri generată de relaţiile de producţie capitaliste (Lupta de clasă*, mai 1953, p. 53).

Cu participiul trebuie puse împreună unele adjective împrumutate din limba franceză, care sînt, de fapt, participii prezente (de origine latină) ale unor verbe cunoscute şi limbii noastre (tot ca neologisme). Drept exemplu în ce priveşte chipul cum se poate produce dezacordul dintre atributul adjectival şi substantiv am ales adj. *existent*[1]: la fel cu participiul, acest ajectiv (i-am putea spune verbal) apare, de multe ori, însoţit de un determinant, care este adesea identic cu al verbului *a exista*. Acest fapt provoacă lipsa acordului în caz, întocmai ca la atributul participial. Ex.: *a unei stări de lucruri existentă (Viaţa Rom.*, apr.-mai 1937, p. 44). Aici determinantul lipseşte, ceea ce înseamnă un pas înainte pe drumul care ar face posibilă înlăturarea definitivă a acordului în caz dintre atributul participial şi substantiv şi totodată arată cum s-a putut ajunge la o situaţie similară în ce priveşte atributul adjectival propriu-zis. Să se compare construcţii ca următoarele (foarte frecvente în vorbire şi destul de răspîndite chiar în limba scrisă de astăzi): *trebuie să punem capăt* *i n d i s c i p l i n e i* *e x i s t e n t ă* *în munca noastră!: muncitorimea luptă pentru suprimarea* *i n e g a l i t ă ţ i i* *e x i s- t e n t ă* *pretutindeni unde societatea este împărţită în clase antagoniste.*

De la atributul participial uzul în discuţie s-a întins la atributul adjectival propriu-zis, cu atît mai uşor, cu cît şi acesta poate fi simţit ca nume predicativ al unei propoziţii eliptice de copulă şi de pronumele relativ care o introduce. Producerea dezacordului este uşurată şi aici de prezenţa unui determinant al atributului adjectival. Cîteva citate numai[2]: *a l e* *u n e i* *c a s e* *singuratice şi* *a t î t* *d e* *t r i s t ă*[3] *(Adevĕrul Literar*, 1 aug. 1938, p. 1); *se dăruieşte* *v i e ţ i i* *p l i n ă* *de zbucium (Viaţa Rom.*, nov. 1938, p. 122); *în jurul unei* *a n e c d o t e* *destul de* *s p i r i t u a l ă* *(Adev. Liter.*, 27 febr. 1938, p. 15); *unei slujnice* *s u r d ă*, *u i- t u c ă* (Cezar Petrescu, *Duminica Orbului*, p. 87).

În anumite condiţii, lipsa acordului se impune, pentru evitarea unei înţelegeri greşite. Este cazul atributului adjectival multiplu ca determinant al unui singur substantiv cu formă de feminin plural. Spunem astfel *rezistenţa armatelor* *c o r e e a n ă* *şi* *v i e t n a m e z ă* *împotriva imperialiştilor cotropitori*, fiindcă *rezistenţa armatelor coreene şi vietnameze*. . . ar însemna că sînt mai multe armate coreene şi mai multe armate vietnameze. Tot aşa *cunoaşterea limbilor* *r u s ă* *şi* *u c r a i n i a n ă* *este absolut necesară unui lingvist romîn*, nu *cunoaşterea limbilor ruse şi ucrainiene*. . .

---

[1] Simţit, fără a fi în realitate (mă refer la situaţia din limba romînă), ca o formă flexionară a verbului *a exista*.

[2] Pentru altele, foarte numeroase şi variate, cf. *Limba romînă actuală*, p. 422—423.

[3] Primul atribut *(singuratice)* este acordat, fiindcă stă imediat lîngă substantiv, celălalt, care stă mai departe şi e precedat de un determinant, apare fără acord.

Cît de tare se poate șubrezi la unii vorbitori (care nu sînt de loc puțini) unitatea sintactică dintre substantiv și atributul adjectival dovedesc construcțiile în care substantivul este așezat după atribut, eventual despărțit de acesta prin unul sau mai multe cuvinte. În asemenea condiții sintactice, dezacordul cazual lovește substantivul, sau și substantivul. De pildă: *exponent al u n e i meschine m i c ă - b u r g h e z i e franceză (Adev. Liter.*, 10 febr. 1935, p 1); *vigoarea unei așa de e x t r e m ă a b s t r a c ț i u n e (Insemnări Ieșene*, I, 2, p. 5); *simț a l c e l e i de-a treia d i m e n s i u n e (Viața Rom.*, sept. 1938, p. 114); *pierderea prea iubitei și vrednicei lor mamă* (dintr-un anunț mortuar). Cînd atributul determină două substantive, se poate întîmpla ca acordul să se facă numai cu unul (firește, cu cel mai apropiat de atribut): *dovada u n e i veritabile h ă r n i c i i și p r i c e p e r e* (Al. Sahia, *U.R.S.S. azi*, p. 54).

8. Odată pornit în felul arătat pînă aici, fenomenul s-a întins și la alte atribute adjectivale, în special la cele exprimate prin pronume demonstrative și nedefinite. În ce privește pe cele dintîi, trebuie să separăm pe *acest(a)* și *acel(a)* de *cel*, întrucît situația nu este identică. *Acest(a)* și *acel(a)* rămîn neschimbate la genitiv-dativ, cînd stau după substantiv, așadar mai departe de cuvîntul pe care îl determină (împreună cu substantivul însoțitor). Cred că topica singură nu poate fi cauza dezacordului, cum dovedește, fie și indirect, faptul că în cazul altor atribute adjectivale ea nu duce la acest rezultat. Trebuie să invocăm și analogia atributului adjectival, care, cînd este precedat de substantiv, își schimbă forma la genitiv-dativ numai dacă însoțește un substantiv feminin la singular. Deoarece se spune *(a) omului bun*, *(a) oamenilor buni*[1], se poate ajunge la *(a) omului acesta*, *(a) oamenilor aceștia* (în loc de... *acestuia*, ... *acestora)*. Un argument, parțial, în sprijinul acestei explicații îl constituie faptul că mai toate citatele mele conțin masculinul singular al demonstrativului. A putut interveni, la unii vorbitori, și sentimentul că *omul acesta* este un fel de formulă sintactică fixă, mai exact spus, un element lingvistic compus, care cere acordul în caz numai pentru cuvîntul cel mai important din punct de vedere gramatical, adică numai pentru substantiv. Sînt convins că așa trebuie explicat dezacordul articolului adjectival *cel: (a) omului cel bun*, *(a) oamenilor cei buni* (în loc de... *celui bun*, ... *celor buni)*. Mă bazez pe existnța unor formule de felul lui *Alexandru cel Bun*, *Ștefan cel Mare* etc., care sînt, într-adevăr, simțite ca unități semantice desăvîrșite și de aceea apar cu *cel* nemodificat la genitiv-dativ: *(a) lui Alexandru cel Bun*, *(a) lui Ștefan cel Mare* etc. (în loc de... *celui Bun*,... *celui Mare* etc.). S-ar părea că flexiunea cazuală a lui *cel* este de prisos în astfel de construcții, pentru motivul că raportul de genitiv-dativ îl exprimă suficient articolul *(a) lui*, pus înaintea întregii formule. Nu-i exclus să fi intervenit, în subsidiar, și acest amănunt sintactic, dar lipsa acordului ne întîmpină și la numele proprii similare de genul feminin, care primesc articolul enclitic: *(a) Ecaterinei cea*

---

[1] Adică întocmai ca la nominativ-acuzativ: *(pe) omul bun*, *(pe) oamenii buni*.

Mare sună mai conform cu structura limbii noastre decît *(a) Ecaterinei celei Mari*, care ar putea fi interpretat ca referindu-se la o Ecaterină « mare » de statură sau de ani, nu la o anumită Ecaterină, cea cunoscută sub această denumire (cu sens abstract) de toată lumea și, deci, unică [1].

Iată acum material ilustrativ, mai întîi pentru demonstrativele propriu- zise *(acesta, acela)*, apoi pentru *cel* [2]: *dă orașului ăsta (Cuvîntul Liber*, 24 august 1935, p. 4); *fac un mare serviciu neamului acesta (Însemnări Ieșene*, 15 nov. 1936, p. 450); *făptuirilor acestea (Viața Rom.*, iulie 1938, p. 36); *dă-i, doamne, țăranului acela tihnă (ibid.*, iunie-aug. 1936, p. 31); *lupta Rusiei de ieri și cea de mîine* [3] *(Adev. Liter.*, 10 martie 1935, p. 4); *în interesul publicului cel mare* [4] *(Cuv. Liber*, 26 oct. 1935, p. 5); *la ieșirea domnului cel gras (Adev. Liter.*, 12 sept. 1937, p. 7); *Pînă în anii războiului acesta (Studii*, iulie—sept. 1953, p. 65); *Indiscutabilă rămîne însă valoarea romanului acesta (Contemporanul*, 25 dec. 1953, p. 3).

Și la atributul exprimat prin pronume nedefinite întîlnim lipsa acordului în caz: *ar covîrși puterile oricărui altul; mărturiile lui B., ale lui M. și alții* (ambele citate provin din traducerea unor lucrări nemțești).

Dezacord prezintă atributul adjectival și în gen, dar mult mai rar și în condiții cu totul speciale, care arată că avem a face, de obicei, cu fenomene sporadice, care se datoresc, desigur, unor neglijențe individuale, fără vreo semnificație deosebită. De pildă: *la o pur și simplă mistificare* [5] *(Însemnări Ieșene*, I, 2, p. 515); *preocupările lor de interes locale (Adev. Liter.*, 28 mai 1939, p. 6); *regulă de trei simple* (Cezar Petrescu, *1907* I, p. 86); *cei mai mari dintre fețele bisericești* (*Viața Rom.*, sept.-oct. 1935, p. 105); *Hasdeu... e unul din cele mai însemnate figuri* (*Adev. Liter.*, 10 oct. 1937, p. 14); *noile generații pătrunși* (*Cuv. Liber.*, 26 oct. 1935, p. 5)[6] etc.

[1] La fel ar putea fi înțelese și *(a) lui Ștefan celui Mare, (a) lui Alexandru celui Bun* etc.

[2] Deși « articol » (adjectival sau determinativ), *cel* păstrează ceva (ba chiar destul de mult) din sensul demonstrativului care i-a dat naștere, mai ales că în construcții ca *cel care a vorbit* este pronume curat, perfect sinonim cu *acela*. De aceea i s-ar potrivi mai bine denumirea de articol demonstrativ.

[3] Acest citat prezintă interes prin tratamentul diferit aplicat celor două atribute: unul *(Rusiei)* este acordat în caz, celălalt *(cea de mîine)* nu, din cauză că primul se găsește mai aproape de substantiv decît al doilea. (A intervenit și natura lor morfologică diferită.)

[4] Aici avem formule asemănătoare cu *Ștefan cel Mare* etc. (mai ales *publicul cel mare;* cf. sinonimul actual *masele largi).*

[5] *Pur și simplu* este un fel de formulă fixă, în sensul că se întrebuințează mai ales cu valoare adverbială. Cînd apare ca determinant pe lîngă un substantiv, deprinderea vorbitorilor de a o trata ca adverb face ca regula acordului să se aplice parțial (cf. citatul din text) sau să fie cu totul neglijată, de pildă: *căutarea pur și simplu (Cuv. Liber*, 9 nov. 1935, p. 4); *Acest motiv nu este o plăsmuire pur și simplu, ci derivă... (Contemporanul*, 4 febr. 1955, p. 1). Aici a ajutat la producerea dezacordului și substantivul *căutarea*, care a trezit în mintea vorbitorului ideea acțiunii exprimate de *a căuta* și a putut provoca confundarea valorii adjectivale a lui *pur și simplu* cu valoarea lui adverbială (cf. *caută pur și simplu ceartă, pretexte* etc.).

[6] În unele cazuri intervine acordul după înțeles *(cei mai mari dintre fețele bisericești; noile generații* [de oameni !] *(pătrunși)*, în altele, acordul prin atracție *(Hasdeu... este unul...)*.

Lipsa acordului în caz, asupra căreia am insistat mult, din cauza marii ei frecvențe, merită o atenție specială. Dacă destul de des avem a face cu greșeli propriu-zise, cele mai multe fapte arată că ne găsim în fața unui fenomen sintactic care are toate șansele că se răspîndească. Mă refer, în primul rînd, la atributul participial, a cărui abatere de la regula acordului este pricinuită, cum am arătat, de transformarea raportului atributiv în unul predicativ: participiul nu mai este simțit ca «anexă» a substantivului dinaintea lui, fiindcă se lasă atras din determinantul imediat următot, care prezintă avantajul că exprimă totdeauna un raport concret (îndeplinește funcțiunea unui complement circumstanțial și, de cele mai multe ori, se leagă de participiu printr-o prepoziție). Intervine, deci, o modificare în însăți gîndirea vorbitorilor, care concep altfel raportul inițial, și de aceea am afirmat că fenomenul se poate generaliza. Printre citate figurează unele culese din scrisul lui Al. Sahia și Cezar Petrescu, pe care nu-i putem prezenta ca ... necunoscători ai gramaticii romînești. Pot adăuga un exemplu din *Izvorul alb* de Sadoveanu: *înfățișarea a c e l e i v e n e t i c e v e n i t ă tocmai de pe ceea lume* (p. 67), care ar mai putea fi, deși nu cred, o greșală de tipar, și m-aș putea cita pe mine însumi, nu cu construcții de acest fel, ci cu șovăirile pe care mi le cauzează acordul în caz dintre atributul participial și substantiv în condiții ca cele descrise aici [1].

II. A t r i b u t u l s u b s t a n t i v a l [2]

Este exprimat printr-un substantiv sau printr-un echivalent substantival (pronume și numeral). Avem, deci, un atribut substantival propriu-zis, un atribut pronominal și un atribut exprimat prin numeral[3]. După aspectul morfologic al cuvîntului[4] care servește de atribut distingem de asemenea mai multe feluri de atribut substantival: genitival, prepozițional și apoziție.

A. A t r i b u t u l s u b s t a n t i v a l p r o p r i u - z i s. Este exprimat prin substantive în sens strict (comune și proprii, concrete și abstracte), prin infi-

---

[1] Șovăirile se termină totdeauna prin aplicarea regulii acordului, dar nu garantez că această soluție este absolut în toate situațiile cea mai justă. În citatul din *Izvorul alb*, participiul poate fi considerat (și putem fi siguri că autorul l-a considerat) ca nume predicativ al unei propoziții atributive căreia îi lipsesc pronumele introductiv *(care)* și verbul copulativ *(este)*.

[2] Cf. Mioara Grigorescu, *Atributul substantival in limba romînă (Studii și Cercetări Lingvistice* V [1954], p. 99 urm.).

[3] Clasificarea aceasta poate fi criticată, prin faptul că, deși are la bază natura morfologică a cuvîntului care servește de atribut, pune atributul pronominal și pe cel exprimat prin numeral sub două rubrici deosebite, după cum pronumele și numeralul au valoare de adjectiv sau de substantiv. Se amestecă astfel criteriul morfologic cu cel sintactic, căci «valoare de adjectiv sau de substantiv» însemnează că cuvintele respective apar în vorbire cînd ca determinante ale altora (un fel de cuvinte subordonate, adică dependente de altele), cînd ca cuvinte care sînt sau pot fi determinate de altele. Vezi și cele spuse în nota 3 de la începutul prezentului capitol (p. 591).

[4] Adică după cazul la care stă substantivul sau echivalentul lui sintactic.

nitive lungi şi prin supine. El poate sta în cazul genitiv, în cazul prepoziţional, căruia i se spune, de obicei, acuzativ cu prepoziţie[1], şi în cazul nominativ (= apoziţie).

§ 1. A t r i b u t u l g e n i t i v a l. Este, dacă nu cel mai răspîndit, în orice caz cel mai potrivit cu natura raportului de atribut, care, cum arată numele, «atribuie» unui obiect un semn caracteristic, arată că obiectului în discuţie îi aparţine, într-un fel oarecare, alt obiect, sub diverse forme (posesiune, origine, înrudire, acţiune etc.). Şi funcţiunea obişnuită a genitivului constă tocmai în exprimarea raportului de «apartenenţă» dintre două obiecte. Ex. *ele fac să pice în ghiarele u z u r i i copile din popor* (Eminescu); *Pe malu ile S e i n e i, în faeton de gală...* (Idem); *dăduse şi el în părpăra î n s u r a t u l u i* (Creangă); *Atunci, bucuria l u i I p a t e* (Idem); *Prin lumina v ă z d u h u l u i treceau vulturi* (Sadoveanu); *Se vor lua toate măsurile pentru uşurarea i n t r ă r i i în şcolile de învăţămînt mediu şi superior a fiilor de muncitori şi ţărani* (Gh. Gheorghiu-Dej).

Genitivul poate apărea şi sub alt aspect decît cele obişnuite. Astfel legătura lui cu substantivul pe care-l determină se face uneori prin intermediul prepoziţiei *de*: *năzdrăvănii de-ale spînulni* (Creangă). Avem aici o funcţiune specială a atributului genitival, cum rezultă clar din punerea acestei construcţii alături de *năzdrăvănii ale spînului* (sau *năzdrăvăniile spînului)*: prezenţa lui *de* dă genitivului, după împrejurări, un sens calificativ (ca în cazul de faţă, unde putem înlocui atributul substantival prin unul adjectival: *năzdrăvănii spîneşti*, chiar dacă echivalenţa nu-i absolut perfectă, sau prin unul partitiv).

Asemănătoare cu această construcţie, în ce priveşte sensul calificativ, este următoarea: *realizări ca ale evidenţiaţilor*, în care «calificarea» exprimată de atributul genitival rezultă din compararea unui obiect cu alt obiect luat drept model[2].

Cînd atributul substantival este precedat de un numeral cardinal (de la *doi* în sus), semnul morfologic obişnuit al genitivului (articolul proclitic sau en-

---

[1] Numai formal putem vorbi de acuzativ. În ce priveşte conţinutul, acest caz diferă de acuzativul propriu-zis (cu excepţia obiectului direct personal).

[2] În ambele construcţii, *ale* are o nuanţă pronominală demonstrativă destul de clară, fiind simţit ca «reprezentant» al lui *cele* + *ale*. Această nuanţă apare mai lămurit în formula comparativă: *ca ale evidenţiaţilor* însemnează «ca cele (= realizări) ale *evidenţiaţilor*». De aceea unii lingvişti văd în *al* un pronume la nominativ. Ei se întemeiază şi pe regula gramaticală conform căreia numele predicativ trebuie să stea în acelaşi caz cu subiectul. Împotriva acestei păreri se poate obiecta pe de o parte că nu în toate împrejurările articolul genitival are sens de pronume, iar pe de altă parte că, fără *al*, *a* etc. înainte, substantivul nu mai este în cazul genitiv (dar nici în dativ, cum ar cere forma lui, din cauză că lipseşte verbul pe lîngă care ar funcţiona ca obiect indirect dativul, şi cu atît mai puţin vreunul dintre celelalte cazuri). Faptul că apare ca nume predicativ un genitiv (în loc de nominativ) este rezultatul echivalenţei pronumelui posesiv cu genitivul care arată posesia: la început de tot a fost predicat nominal numai pronumele posesiv, despre care nu se poate spune că stă în genitiv, ci în nominativ, deşi sensul e de genitiv, şi după aceea, datorită acestui sens, a putut fi înlocuit printr-un genitiv posesiv.

clitic) nu poate fi folosit, din cauză că numeralul cardinal[1] n-are flexiune propriu-zisă, și de aceea este înlocuit prin prepoziția *a*: *cărțile a cinci tovarăși*; *(lupta pentru pace) a milione de oameni*[2], etc. Sub influența acestui tip sintactic, impus de natura morfologică a numeralului, se construiesc la fel și alte determinante ale atributului substantival, datorită înțelesului lor înrudit cu al numeralului cardinal. Iată cîteva exemple (interesante pentru problema care ne preocupă aici): *în prezența a numeroase personalități; cu ajutorul a puțini tovarăși; în ciuda atitudinii ostile a diverși (diferiți) oportuniști*[3] etc. Cf. și *în urma concedierii a parte din personal* (*Viața Romînescă*, febr. 1939, p. 54).

În aspectul mai vechi al limbii scrise, precum și în vorbirea populară moldovenească propriu-zisă (din centrul și nordul Moldovei), atributul genitival exprimat printr-un substantiv care arată legături de rudenie urmat de posesivul devenit simplă anexă a substantivului apare fără morfemul caracteristic al genitivului: *Mama Elenca Dudeasca, sora bunică-mea* (Ion Ghica); *Casa stăpînu-meu* (N. Filimon); *Să se ducă acasă? Se temea de asprimea tată-său* (Creangă). Lipsa desinenței, respectiv a articolului, în astfel de cazuri se datorește sensului de posesiv, adică de genitiv posesiv, al întregii formule, sens care îi vine de la adjectivul posesiv aglutinat cu substantivul și simțit ca un semn morfologic al genitivului[4].

O particularitate a limbii vechi, utilizată cu scopuri stilistice de către poeți și, mai rar, de către prozatori, este întrebuințarea dativului în locul genitivului: *Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet (Eminescu)*. Acest fapt se explică prin înrudirea semantică dintre genitiv și dativ: ambele exprimă apartenența (în sens foarte larg), unul ca rezultat, altul ca scop al unei acțiuni.

Atributul genitival se acordă în gen și număr cu substantivul pe care-l determină. Acordul se face cu ajutorul articolului însoțitor al atributului, ceea ce, de fapt, înseamnă că se acordă numai articolul (genitival sau posesiv), nu atributul în întregimea lui. Deoarece formele acestui articol sînt numeroase, mînuirea lor prezintă dificultăți, pe care nu totdeauna le pot învinge vorbitorii. Așa se explică greșelile multe și, adesea, grave care apar nu numai în vorbire, ci și (evident mai rar) în scris.

Greșeala cea mai răspîndită constă în folosirea lui *a* ca formă unică a articolului, indiferent de numărul și genul substantivului pe care îl determină

[1] Cu excepția lui *un(ii)*, *amîndoi* și *tustrei*.

[2] Se poate spune, cu o ușoară deosebire de sens, *lupta pentru pace* a milioanelor *de oameni*.

[3] Observația din nota precedentă este valabilă și aici.

[4] În vorbirea populară și, mai puțin, în cea familiară din Moldova de nord, astfel de construcții sînt curente. Așa se explică marea lor frecvență la Creangă. Aglutinarea posesivului cu substantivul a dat naștere și altui fapt, care e de natură mai mult morfologică: desinența de genitiv a femininului se adaugă la posesiv, nu la substantiv *(părinții nevesti-mii; bucuria maică-sii)*, și aceasta, din cauză că formula este simțită ca un singur cuvînt.

atributul genitival. Această greşeală este caracteristica pentru vorbitorii puţin sau de loc instruiţi din toate regiunile ţării şi pentru moldoveni, în general, care o săvîrşesc adesea şi în scris, chiar cînd sînt oameni destul de cultivaţi [1]. Citate mi se par de prisos, căci oricine le poate uşor găsi în tot felul de scrieri din ultimii 100 — 150 ani.

Pe lîngă această abatere de la regulile acordului, care, dată fiind marea ei răspîndire, trece oarecum neobservată, cel puţin în vorbire, şi nu face impresia unei greşeli grave, întîlnim, de astă dată mai cu seamă la oamenii cu oarecare instrucţiune, numeroase altele, care constau, de obicei, în folosirea unor forme ale articolului în locul altora. Aceste abateri sînt greşeli propriu-zise de acord, întrucît forma de gen sau de număr a articolului nu corespunde genului sau numărului substantivului determinat de atributul genitival. Ele merg în două direcţii: pe de o parte se dă preferinţă formelor care sînt considerate corecte pentru simplul motiv că sînt prevăzute cu semnul caracteristic al genului sau al numărului articolului (*al*, *ai*, *ale*), fără să se ţină seamă de aspectul morfologic al substantivului regent, iar pe de altă parte intervine influenţa atributului însuşi, adică a substantivului acestuia, care, stînd, de obicei, mai aproape decît substantivul regent de articol, impune acestuia propriul lui gen şi număr.

În prima ipoteză avem un hiperurbanism sintactic: evitînd forma *a*, care este socotită, pe drept cuvînt, ca regională, vorbitorul recurge la oricare dintre celelalte, numai pentru că i se par corecte, adică literare, indiferent de genul şi numărul substantivului determinant de atributul genitival. De ex.: *a fost invadat de burienile controverselor*, *a l e x e g e z e l o r* (*Viaţa Rom.*, 30 apr. 1934, p. 3); *cele două gheene*: *a l t î r f e l o r ş i a l c e r ş e t o r i l o r* (*Cuv. Liber*, 29 iunie 1935, p. 6)[2].

În ipoteza a doua are loc fenomenul cunoscut deja de noi (vezi § 6 şi începutul prezentului paragraf) al acordului prin atracţie, care se produce cu atît mai uşor, cu cît deseori substantivul regent este despărţit de atribut prin unul sau mai multe cuvinte. De pildă: *odată cu e v o l u ţ i a spre lichidare a l s i s t e m u l u i* (*Cuv. Liber*, 3 aug. 1935, p. 2); *P r e s t i g i u l u i strălucitor a l e numelor* (*Adv. Literar*, 29 dec. 1935, p. 9); *unei nestînjenite i n i ţ i a t i v e a l e e l e v i l o r* (*Viaţa Rom.*, dec. 1937, p. 113).

Condiţiile sintactice foarte favorabile pentru săvîrşirea greşelilor de acord aici în discuţie există atunci cînd substantivul determinat de atributul genitival are încă un atribut substantival de care se leagă prin *de*.

De cele mai multe ori, acest al doilea atribut este un infinitiv substantival faţă de care atributul genitival se găseşte în situaţia unui obiect direct faţă de verbul lui. De aceea acordul atributului genitival trebuie făcut cu infinitivul

---

[1] Observaţia corespunde realităţii, în ce priveşte partea ei finală, mai ales pentru limba secolului al XIX-lea şi în special a primei lui jumătăţi.

[2] Exemplu tipic de hiperurbanism este citatul al doilea, unde apare *al* în loc de *a*. Citatul celălalt ar fi trebuit să aibă *ale*, nu *al*, fiindcă substantivul regent (*buruienile*) e feminin şi stă la plural.

substantivat, nu cu substantivul regent al ambelor atribute: genitivul este atributul infinitivului substantival, nu al substantivului, deși acesta constituie punctul de plecare al întregii construcții, care, fără el, n-ar putea exista ori și-ar schimba cu totul înțelesul. În asemenea împrejurări, acordul se face, de obicei, cu substantivul, și în aceasta constă greșeala. Iată cîteva citate dintre foarte numeroasele care s-ar putea da: *Tratatul... îndeplinește rolul de consolidare al acestor științi* (*Viața Rom.*, dec. 1936, p. 96); *procesele de combinare originală ale imaginației și fanteziei* (*Însemnări Ieșene* II, 4, p. 666); *un efort de explicare al operei* (*Viața Rom.*, dec. 1938, p. 105). Aceste citate pun clar în lumină nu numai greșeala de acord, ci și care sînt sau pot fi urmările ei pentru înțelegerea justă a conținutului exprimat prin construcția respectivă. Astfel, ca să mă opresc la ultimul exemplu, în loc să spună ce a gîndit, anume că cineva a depus un efort pentru explicarea operei, autorul spune aproape contrariul, transformă « opera » din obiect în subiect al explicării, efortul de a explica este atribuit nu unei persoane, cum a fost intenția autorului, ci operei, care tocmai trebuie explicată.

§ 2. Atributul prepozițional. Este exprimat printr-un substantiv precedat de prepoziție. Între acest atribut și cel genitival există deosebiri importante, cum dovedește faptul că limba noastră folosește mijloace diferite de la unul la altul pentru exprimarea raportului atributiv. Atributul genitival arată apartenența, în sens foarte larg (vezi discuția imediat precedentă), pe cînd atributul prepozțional joacă pe lîngă substantiv un rol destul de asemănător cu al complementului circumstanțial pe lîngă verb, întrucît ceea ce spune el despre conținutul substantivului pe care îl determină este ceva exterior, ca un adaos sau o împrejurare, fără legătură prea strînsă cu obiectul desemnat de substantiv. Deosebirea dintre atributul genitival și cel prepozi-pozițional se poate compara cu deosebirea dintre obiectele direct și indirect pe de o parte și complementul circumstanțial pe de alta: după cum obiectul gramatical este « atins » de acțiunea verbului, căci participă într-un anumit fel sau este interesat la această acțiune, pe cînd circumstanțialul rămîne în afară ei, ca un simplu indicator al condițiilor în care se săvîrșește acțiunea, tot așa atributul genitival intervine, prin ceea ce exprimă, ca un factor activ sau pasiv în existența obiectului desemnat de substantivul regent, spre deosebire de atributul prepozițional, simplă anexă exterioară, slab legată de substantivul pe care îl determină.

Această comparație poate fi ilustrată cu ajutorul faptelor. Avem, cum se știe, genitive, deci atribute genitivale, subiective și obiective, după cum obiectul respectiv devine subiect sau obiect, adică joacă rol activ sau pasiv, într-o propoziție al cărei predicat ar fi verbul corespunzător substantivului regent din construcția atributivă: *demonstrarea autorului*[1] (*Însemnări Ieșene*, II, 3,

[1] Corect se spune *demonstrația autorului*.

p. 489) este echivalentul semantic al propoziției *autorul demonstrează*, ale cărei subiect și predicat corespund respectiv atributului genitival și substantivului regent din prima construcție; *comunicarea ideilor* se poate transforma în *comunicăm ideile*, cu atributul genitival devenit obiect direct și cu substantivul regent schimbat în predicat al propoziției. Și alte modificări similare ale construcțiilor atributive ar duce la aceeași concluzie: atributul genitival este strîns legat de substantivul lui.

Procedînd la fel cu atributul prepozițional, constatăm că el devine complement circumstanțial în propoziția rezultată din transformarea construcției atributive. Astfel *culesul cu mîna* corespunde lui *culege cu mîna; plecarea pe jos* lui *pleacă pe jos* etc.

Să nu ne închipuim însă că asemănările stabilite între atributul genitival de o parte și obiectul direct și indirect de altă parte, sau cele dintre atributul prepozițional și complementul circumstanțial sînt valabile în orice împrejurare. Tot așa nu trebuie să le înțelegem în mod absolut. Scopul urmărit de mine a fost să afirm și, în măsura posibilului, să dovedesc că între cele două feluri de atribut substantival aici în discuție există deosebiri de conținut, după cum există (nu se poate să nu existe) deosebiri de formă, acestea vizibile pentru oricine, și că deosebirile merg, în general, paralel cu acelea dintre obiectele și circumstanțialul verbelor [1].

O situație specială are atributul prepozițional cu *de*. Datorită faptului că în latina tîrzie această prepoziție a devenit morfemul genitivului [2], atributul exprimat prin substantiv precedat de prepoz. *de* seamănă foarte bine, ca înțeles, cu atributul genitival. Astfel construcțiile sintactice *brînză de oi* și *brînza oilor* nu diferă în aceeași măsură (mai ales în același cihp) una de alta cum diferă fiecare dintre ele de *brînză cu zer* (sau *cu miros)*, *brînză la putină* etc. Primele formule arată, respectiv, «calitatea» sau «natura», «apartenența» sau «originea», așadar particularități oarecum intrinsece ale obiectului în discuție, pe cînd celelalte ne informează asupra condițiilor materiale în care se poate afla obiectul. Aceeași deosebire de conținut între *om de acțiune* (care s-ar putea înlocui prin *omul acțiunii)* și *om cu rost* (sau *cu autoritate)*: atributul cu *de* exprimă o însușire în sens strict (aș zice organică), celălalt o simplă caracteristică însoțitoare, care apare în legătură cu anumite manifestări, în împrejurări determinate, ale obiectului respectiv.

Aceste deosebiri se datoresc, evident, conținutului exprimat de substantivul care servește ca atribut, adică, în fond, de raportul care se poate stabili, pe baza realității obiective, între conținutul substantivului atributiv și acela al substantivului regent. Natura acestui raport hotărăște, la rîndul ei, modul

---

[1] Aș spune că atribut autentic este (mă refer la acestea două) numai cel genitival, după cum «complinire» adevărată a verbului (legată de conținutul lui propriu-zis) este numai obiectul (direct sau indirect).

[2] În limbile romanice de apus, genitivul se formează în toate împrejurările cu ajutorul lui *de*.

de exprimare a raportului însuși: cu ajutorul genitivului, al prepoziției *de* sau al altei prepoziții.

În ce privește atributul cu *de*, trebuie să arăt, ceea ce, de altfel, poate să observe sau măcar să simtă oricine, că el seamănă foarte bine ca înțeles cu cel adjectival, mult mai bine decît atributul genitival (și, firește, decît cu acesta). *Atitudine de tovarăș* înseamnează exact același lucru ca *atitudine tovărășească* și diferă de *atitudinea tovarășului*: în prima formulă, atributul desemnează o calitate existentă nu numai într-o împrejurare dată și nici numai în legătură cu un anumit obiect, în a doua, atributul exprimă pur și simplu apartenența, adică « posesiunea », care se leagă, în adevăr, strîns de obiectul « posesor », dar este ceva trecător, de moment, și în același timp neprecis (căci atitudinea tovarășului poate fi justă sau nejustă) [1]. De aici urmează că atributul substantival cu *de* este mai autentic decît cel genitival (și cu atît mai mult decît atributul cu alte prepoziții), dacă considerăm (și cred că trebuie să considerăm) atributul adjectival drept atributul prin excelență: deoarece însușirile obiectelor aparțin oarecum organic acestora (în sensul că nu pot exista fără obiectele respective, chiar atunci cînd nu sînt « organice »), cuvintele care le exprimă (adjectivele și echivalentele lor semantico-sintactice, în cazul nostru substantivele cu *de* înainte), aparțin și ele tot oarecum organic cuvintelor care desemnează obiectele posesoare ale însușirilor respective. Și « atribut » înseamnează « aparținere organică », adică inerență, cum spun lingviștii [2].

Iată o serie de exemple cu atribut prepozițional: *Ei anină-n haina nopții boabe mari d e p i a t r ă s c u m p ă* (Eminescu); *zburător c u n e g r e p l e t e* (Idem); *Să le scrii cum cere lumea vreo istorie p e a p ă* (Idem); *Mi-ai aprins pofta d e î n s u r a t* (Creangă); *o fîntînă c u g h i z d e l e d e s t e j a r ș i c u u n c a p a c d e s c h i s* (Idem); *toate le aflam de la o damă d i n s o c i e t a t e* (Caragiale); *Prin noaptea d e t o a m n ă sufla un vînt iute* (Sadoveanu); *Departe abia se deslușeau unitățile î n m e r s* (Camilar).

Atributul prepozițional cu *de* oferă bogat prilej de discuție. În primul rînd, între el și substantivul regent apare adesea articolul determinativ (cu nuanță demonstrativă) *cel*, întocmai ca la atributul adjectival [3] și în aceleași condiții, adică ori de cîte ori vorbitorul simte nevoia să arate că obiectul în discuție îi este cunoscut de mai înainte (împreună cu particularitatea exprimată prin atribut). De pildă: *Oceanul c e l d e g h i a ț ă* (Eminescu); *A venit vremea să scoatem coasta c e a d e d r a c din femeia d-tale* (Creangă) [4].

---

[1] Cf. și *om de acțiune*, identic ca sens cu *om activ*, alături de *om al acțiunii* și *om în acțiune*.

[2] De aceea s-ar putea afirma, fără teamă de a greși (prea mult!), că primele atribute au fost exprimate prin adjective.

[3] O dovadă în plus despre marea asemănare de conținut dintre aceste două feluri de atribut.

[4] Uneori *cel* poate însoți și un atribut prepozițional precedat de altă prepoziție. Dar acest lucru se întîmplă foarte rar și, probabil, numai atunci cînd prepoziția în discuție exprimă un raport înrudit cu al lui *de*. Nici unul dintre exemplele date mai înainte nu poate apărea cu *cel*.

În construcţii ca acestea: *hîrca de babă; un puişor de fată; un putregaiu de căpătîiu* (toate din Creangă), atributul cu *de* are o situaţie specială, prin faptul că, logic vorbind, el nu arată o caracteristică a obiectului desemnat de substantivul regent, ci, dimpotrivă, exprimă obiectul care trebuie caracterizat. *Hîrca de babă* însemnează « baba (aceea care-i) ca hîrca ». tot aşa *un puişor de fată* « o fată (frumoasă, drăgălaşă etc.), ca un puişor (de pasăre) », *un putregaiu de căpătîiu* « un căpătîi ca un putregai » (adică putred). Avem, prin urmare, o contradicţie între conţinut şi formă care se rezolvă, ca totdeauna, prin unitate dialectică a termenilor contradictorii.

Dat fiind înţelesul acestor construcţii, care constituie o particularitate a vorbirii familiare şi a celei populare [1], cred că punctul lor de plecare trebuie căutat în construcţiile perfect similare de felul lui *deşteptul de Ion; săracul de el* etc. [2], în care atributul cu *de* determină un adjectiv, aşadar un cuvînt apt de a funcţiona ca atribut, fiindcă exprima o însuşire. *Deşteptul de Ion* însemnează « Ion cel deştept » (cu nuanţa de ironie care nu interesează aici, unde încerc să explic formula din punct de vedere strict gramatical), cu deosebirea foarte importantă, că adjectivul are valoare de substantiv, sau, altfel spus, exprimă însuşirea de « deştept » ca o noţiune propriu-zisă, independentă de obiectele care o posedă. În urma acestei trasformări, obiectul posesor al însuşirii a devenit, formal vorbind, un fel de anexă a însuşirii, de unde funcţiunea de atribut a substantivului care îl denumeşte. *Deşteptul de Ion* a ajuns astfel sinonim cu « deşteptăciunea » (însuşire abstractă, de sine stătătoare) personificată (concretizată) în « Ion », sau, mai potrivit cu valorile semantico-sintactice ale cuvintelor care alcătuiesc această formulă, « Ion ca reprezentant (concret), ca întruchipător al deşteptăciunii (abstracte) ».

De la astfel de construcţii s-a ajuns cu atît mai uşor la *hîrca de babă*, *un putregai de căpătîi* etc., cu cît locul adjectivelor (avînd înţeles de substantiv) l-au luat substantive, autentice din punct de vedere morfologic, al căror conţinut este însă înrudit cu însuşirile obiectelor, deci apte de a fi înţelese şi ca adjective (cf. *putregai = putred*, dintre exemplele date, sau *slăbătură = slab*, din construcţia *slăbătura cea de cal*, Creangă).

Am explicat, aici mai sus, formula *hîrca de babă* prin « baba (aceea) ca hîrca [3], considerînd substantivul regent drept o comparaţie eliptică (chiar dacă n-avem a face, în realitate, cu o comparaţie). Această operaţie analitică ne duce la altă folosire a atributului substantival cu *de* înainte. Atît aspectul vorbit, cît

---

[1] În limba literară a operelor artistice ea este folosită cu scopuri stilistice, graţie mai ales nuanţei afective puternice pe care o are.

[2] Cf. şi *nici chioară de babă nu mai dă pe la biserică* (Creangă), unde adjectivul are formă nearticulată (din cauza sensului general: nu-i vorba de o anumită babă, ci de babe, considerate în totalitatea lor).

[3] Însemnarea ei reală este « baba care doresc să ajungă hîrcă », adică « să moară, iar capul ei să devină hîrcă (= craniu, scheletul capului) ».

și cel scris al limbii noastre cunoaște construcții de felul următoarelor: *am auzit un glas c a d e o m ; are o înfățișare c a d e m o n s t r u* etc., în care atributul prepozițional este *de* + substantivul plus adverbul comparativ *ca*. În asemenea cazuri se vede foarte clar echivalența acestui atribut cu atributul genitival, de care am pomenit ceva mai înainte: formula *glas ca de om* poate fi înlocuit, fără să schimbe absolut nimic din conținutul ei, prin glas *ca al omului* (sau *glas ca al unui om)*[1]. În același timp exemplele acestea arată înrudirea strînsă dintre atribut (în general) și predicatul nominal: *am auzit un glas ca de om* (sau *ca al omului)* spune același lucru (cu deosebiri numai formale) ca *am auzit un glas cum este glasul de om* (sau *glasul omului)*[2].

Atributul substantival cu *de* mai apare în numiri topice compuse, cum sînt, de pildă, *Curtea de Argeș*, *Păușeștii de Otăsău*, *Roșiorii de Vede* etc. Raportul exprimat de atributul nostru în astfel de grupuri sintactice este de apartenență în sens strict: prima parte a numelui (ea însăși un toponimic, cel puțin în marea majoritate a cazurilor) desemnează o localitate care «ține» de alta (sau aparține alteia), aceasta, indicată prin al doilea substantiv (și tot un toponimic)[3]. După cum știm, apartenența se exprimă, în mod obișnuit prin atributul genitival. Aceasta însemnează că un atribut prepozițional cu *de*, care are sensul de apartenență, poate fi înlocuit prin unul genitival. Ideea se dovedește a fi conformă cu realitatea și în cazul numelor de locuri ca cele amintite: în loc de *Curtea de Argeș*, *Păușeștii de Otăsău*, *Roșiorii de Vede*, s-ar putea spune, cu același înțeles, *Curtea Argeșului*, *Păușeștii Otăsăului*, *Roșiorii Vedei*. Dacă s-a preferat construcția cu *de*, faptul se datorește avantajului pe care îl prezintă ea față de construcția genitivală: nu-i vorba de «posesie» (asta spune de obicei genitivul), ci de «apartenență» în sens material (și prepoziția *de* exprimă acest sens material aș spune prin ea însăși).

La atributul prepozițional, problema acordului cu substantivul regent nu se pune, fiindcă ea nu există, după cum o asemenea problemă nu există nici la complementul circumstanțial. Legătura dintre cele două substantive (în cazul atributului) și dintre verb și circumstanțial (în cazul acestuia din urmă) se face cu ajutorul unei prepoziții, care nu numai leagă, ci, într-un anumit sens (strict formal), și separă cele două elemente care merg împreună: fiecare dintre ele se conformează regulilor lui sintactice, fără a se lăsa influențat de celălalt. Acest fapt confirmă ceea ce am spus despre craracterul «exterior» (față de cuvîntul determinat) al atributului prepozițional în comparație cu

---

[1] Tot așa *înfățișare ca de monstru* prin *înfățișare ca a unui monstru.*

[2] Sau *la fel (asemănător) cu glasul de om (cu glasul omului)*. Același lucru în cazul celuilalt exemplu: *are o înfățișare ca de monstru* = *...cum e înfățișarea unui monstru* etc.

[3] Astfel de numiri compuse au luat naștere din nevoia de a se înlătura eventuale confuzii: acolo unde toponimicul simplu (prima parte a celui compus) aparținea la două locuri, trebuia să se recurgă, pentru unul dintre ele sau chiar pentru amîndouă, la un determinant, tot local, ca să se evite confuzia.

atributul genitival sau adjectival (și al complementului circumstanțial în comparație cu obiectele direct și indirect).

§ 3. Apoziția Este atributul substantival care stă în același caz cu substantivul determinat de el. Aceasta însemnează că apoziția se deosebește de atributul genitival, cît și de cel prepozițional, și nu numai formal, cum se va vedea din discuția ce urmează și cum este de așteptat, întrucît unei forme gramaticale îi corespunde, în mod obișnuit, un înțeles anumit, diferit de înțelesul altor forme.

Definiția dată aici este definiția aș zice clasică, aceea care circulă prin gramaticile curente ale limbii romîne, ca și ale altor limbi. Pentru acestea din urmă (sau măcar pentru unele dintre ele) definiția poate fi socotită justă. În ce privește limba noastră, trebuie să ne referim la aspectele ei mai mult ori mai puțin vechi, pentru ca definiția să corespundă, și numai parțial, realității. În limba veche găsim, într-adevăr, apoziții în cazul genitiv sau dativ, dar, alături de acestea, apar altele, în nominativ, pe lîngă substantive în genitiv, dativ sau acuzativ [1]. Limba contemporană nu cunoaște ca pe un fapt viu acest uz, care apare numai în limba literară, unde e folosit cu scopuri stilistice, de pildă, la Eminescu (Povestea Codrului): *Împărat slăvit e codrul, neamuri mii îi cresc sub poale, toate înflorind din mila codrului, măriei sale*[2].

Cu privire la cazul în care se pune apoziția ne-am putea întreba dacă, împreună cu un substantiv la acuzativ, apoziția nu stă cumva la acuzativ, dat fiind că acest caz are aceeași formă ca nominativul. Răspunsul nu poate fi decît negativ: din moment ce nominativul a luat locul genitivului și dativului, cazuri cu o formă clar deosebită de a nominativului, nu s-ar justifica prin nimic rezistența acuzativului, mai ales că forma lui este identică cu a nominativului.

Din discuția de pînă aici rezultă că apoziția trebuie definită ca un atribut substantival care stă în cazul nominativ, indiferent de cazul substantivului

---

[1] Iată cîteva exemple: *Înainte-cuvîntare cinstitului, de bune fapte strălucitor, domniei sale domnului Acațiu Bartsai, al Lugoșului și Caransebeșului marelui ban* (*Catehism calvinesc* 1648); *Cinstitului și luminatului și înfrămsățatului cu destoinicie și cu creștinătate milostivului Gheorghe Racoți, cel mai mare, din mila lui Dumnezeu craiului Ardealului, domnului părțiloru țărăei ungurești și șpanului Secuiloru* (*Noul Testament* 1648); *Bunului și creștinului Ioan Constandinu Băsărabă Voevodu și al mieu de bine făcătoriu și milostivu stăpînu* (*Psaltire* 1694); *Blagocestivului prealuminatului și nouă cinstitului ducelui și mai marelui frate Ioan Antiohu Constantinu Voevod... domn oblăduitoriu Țării Moldovii..* (D. Cantemir, *Divanul* 1698).

[2] Poezia din care am luat acest citat are caracter întrucîtva popular, și de aceea cred că apoziția în genitiv trebue considerată ca un fapt de limbă populară, deși în vorbirea populară de astăzi nu mai circulă astfel de construcții. Dacă am invocat totuși caracterul popular al poeziei, aceasta se datorește împrejurării, bine cunoscute, că, înainte de a dispărea cu totul din limba vie, cuvintele și construcțiile învechite continuă să mai trăiască în vorbirea populară. Este foarte probabil că Eminescu și-a însușit formula în discuție nu din textele vechi, ci din poezia populară. Cf. și următorul citat din Creangă: *a scris carte frăține-său craiului*, pentru înțelegerea căruia în nici un caz nu poate fi invocată limba veche.

determinat de ea. Definiția de mai sus nu corespunde realității lingvistice actuale și pentru motivele deja arătate, dar și din cauză că numai atunci cînd substantivul determinat de apoziție este subiect putem spune că apoziția stă în același caz cu substantivul ei (amîndouă în nominativ). În toate celelalte condiții sintactice, afirmația contrazice faptele.

Să dau acum cîteva exemple. *Fiul craiului, b o b o c în felul său la trebi de aiestea*... (Creangă); ... *este încîntătoarea soție a amicului meu, m a d a m A g l a i e V e r i g o p o l u*[1] (Caragiale); *Mai mulți prieteni, i m p i e g a ț i în diferite administrații publice*...... (Idem); *Tînărul Mișu Z.*, *pînă zilele trecute s t u d e n t î n m e d i c i n ă și astăzi d o c t o r d e p l a s ă* (Idem); *Toate popoarele din lume privesc cu dragoste astăzi la Uniunea Sovietică și la armata sa, p r i n c i p a l u l s p r i j i n al păcii în lume.* (Gh. Gheorghiu-Dej)

Din aceste exemple și din altele similare care s-ar mai putea invoca rezultă diversele particularități ale apoziției. Nu numai acordul în caz, existent, cum am arătat deja, exclusiv în ipoteza că substantivul determinat de ea stă la nominativ, dar nici pe cel în gen sau în număr apoziția nu le cunoaște ca o regulă obligatorie. Atît genul, cît și numărul pot fi diferite de la apoziție la substantivul ei, după cum pot fi, tot așa de bine, identice,.

Această situație dă impresia că între apoziție și substantivul ei legătura sintactică este foarte slabă, sau că apoziția nu atîrnă de substantivul ei ca o parte «secundară» a propoziției de partea «principală» corespunzătoare. Această impresie pare a găsi un sprijin puternic în faptul că între apoziție și substantivul ei nu există nici un cuvînt de legătură, ceea ce surprinde cu atît mai mult, cu cît apoziția stă în nominativ chiar atunci cînd substantivul pe care ea îl determină stă în unul dintre cazurile oblice. Cu alte cuvinte, o parte «secundară» a propoziției se pune totdeauna la singurul caz independent, care este nominativul[2], pe cînd «partea principală»[3], aceea determinată de apoziție, stă foarte des la cazurile oblice, adică dependente (genitiv, dativ sau acuzativ). Ar rezulta de aici că între apoziție și substantivul ei există un raport de coordonare, ca între două membre omogene ale propoziției (două subiecte, două obiecte directe etc.) sau între două propoziții de același rang, mai ales că mijlocul de exprimare a raportului dintre apoziție și substantivul pe care ea îl determină este parataxa, întocmai ca între două părți omogene de propoziție sau între două propoziții coordonate.

---

[1] Apoziția *madam Aglaie Verigopolu* poate fi analizată, la rîndul ei, în *madam*, substantivul determinat, și *Aglaie Verigopolu*, apoziție. Cf. *Vasile Lupu*, *Miron Costin* etc., unde al doilea element al numelui este apoziție a celui dintîi

[2] Vocativul, și el caz independent, nu contează, pentru motivul că nu se leagă de nici unul dintre membrele propoziției.

[3] Principală în sens strict, cînd substantivul e subiect, principală în comparație cu apoziția, cînd substantivul e atribut, obiect gramatical etc.

Toate aceste nedumeriri dispar, dacă ne amintim ceea ce am spus mereu, chiar în prezentul capitol, despre înrudirea sintactică dintre atribut (în general) și predicat, înrudire care face ca un predicat nominal fără verb copulativ să poată deveni atribut și, invers, un atribut să se transforme în predicat, dacă i se dă ca însoțitor un verb copulativ. Această înrudire și echivalență sintactică, pe care trebuie s-o înțelegem în linii mari și cu rezervele impuse de situațiile excepționale, iese cel mai clar la iveală tocmai în cazul apoziției. Ca orice alt atribut (și la fel cu predicatul față de subiect), ea se găsește față de substantivul ei în raport de inerență, dar, spre deosebire de toate celelalte atribute și în concordanță cu predicatul (și anume cu predicatul substantival în nominativ) [1], ea nu se acordă cu substantivul ei nici măcar în caz totdeauna (cum se acordă predicatul substantival amintit), și tot așa nu se acordă în gen și număr decît atunci cînd (exact ca la predicatul substantival în nominativ) natura morfologică a substantivelor permite (dar chiar în această ipoteză acordul lipsește adesea).

Situația deosebită a apoziției în cadrul atributului se explică la fel cu situația deosebită a numelui predicativ exprimat printr-un substantiv la nominativ în cadrul predicatului: cazul la care stau amîndouă, atît de diferit, prin valoarea lui sintactică, de celelalte cazuri, le creează o poziție aparte, oarecum privilegiată, în ce privește raportul dintre ele și partea de propoziție corespunzătoare fiecăruia. Inerența, de care am amintit în atîtea rînduri, se realizează cel mai deplin tocmai în cazul apoziției și al predicatului substantival în nominativ: realizarea e așa de perfectă, încît dă adesea impresia că între apoziție și substantivul ei pe de o parte, între predicatul substantival în nominativ și subiect pe de altă parte există o adevărată egalitate sau chiar identitate. De aceea analiza sintactică a propozițiilor cu un astfel de predicat prezintă uneori dificultăți în ce privește identificarea numelui predicativ și a subiectului [2].

Apoziția determină, ca orice atribut, un substantiv sau un echivalent semantico-sintactic al substantivului. Substantivul poate fi comun sau propriu, poate sta singur, adică fără alte atribute pe lîngă el, sau poate fi însoțit de diverse atribute (adjectival, genitival, prepozițional). În ce privește echivalentele substantivului, afară de adjectiv, care, întrebuințat cu valoare substantivală, nu diferă prin nimic de un substantiv propriu-zis, avem pronumele și numeralul.

Dintre pronume, numai cel personal și cel demonstrativ pot fi însoțite de apoziție. De pildă: *tu*, *prietenul meu*, *să nu mă ajuți la nevoie*?; *Noi*, *ministru al justiției*, *dispunem cele ce urmează; eu*, *Ion Popescu*, *de profesie inginer*, *declar prin prezenta*. . . etc. Unele dintre aceste construcții, devenite fixe cu vremea, aparțin, cum vedem, stilului adminstrativ și tind să iasă din uz (parte au și ieșit). În ce privește pronumele demonstrativ, situația se

[1] În capitolul precedent am văzut că acest predicat se acordă obligatoriu cu subiectul numai în caz, pe cînd acordul în gen și număr variază după natura morfologică a substantivului care servește de nume predicativ.

[2] După cum oferă dificultăți, uneori, și identificarea apoziției.

prezintă mai favorabil, în sensul că limba actuală continuă, fără modificări esențiale, starea de lucruri anterioară: *acesta*, *un profesor tînăr*, *celălalt*, *doctor cu reputație bine stabilită*, *sînt amîndoi oameni de încredere*. Posesivul poate fi determinat de o apoziție numai cînd are valoare adjectivală: *participarea noastră*, *a studenților și profesorilor Universității «C. I. Parhon»*, *la demonstrația de* 1 *Mai a fost impunătoare*. Faptul că posesivul substantival nu apare niciodată cu un determinant apozițional constituie o abatere de la regulile gramaticale ale atributului în general și ne obligă să punem la îndoială calitatea de apoziție a determinantului substantival de pe lîngă posesivul adjectival. De aceea cred că în exemplul dat aici avem a face cu o simplă repetare a atributului posesiv (*noastră*), dictată de nevoia unei precizări cu scopul de a înlătura o eventuală confuzie. Să se compare repetarea subiectului în condiții similare: *noi romînii am trăit multă vreme sub apăsarea jugului turcesc*. Altă interpretare ar fi următoarea. Dacă considerăm ca apoziție determinantul lui *noi* din construcția *noi*, *studenții și profesorii Universității «C. I. Parhon»* (așa cum în *noi*, *ministrul justiției* am socotit drept apoziție titlul celui care vorbește), trebuie să vedem în exemplul dat mai sus: *participarea noastră*, *a studenților și profesorilor Universității «C. I. Parhon»*... o transpunere la genitiv (cerută de înlocuirea pronumelui personal prin posesivul corespunzător) a construcției *noi*, *studenții*, adică o modificare normală impusă de natura morfologică a posesivului, care, din punctul de vedere al sensului, este echivalentul unui genitiv. În sprijinul acestei interpretări vorbește, cred, și forma de genitiv a determinantului lui (*participarea*) *noastră*: singura împrejurare în care apoziția (adică presupusa apoziție) n-ar sta la nominativ.

Dintre numerale, cardinalul și ordinalul pot avea un atribut apozițional (cînd apar cu valoare de substantiv, potrivit regulii). De pildă: *Am doi prieteni foarte buni*, *unul*, *profesor pensionar*, *mi-a fost coleg de școală*, *al doilea*, *inginer electrician*, *este originar din orașul meu natal*.

Să vedem acum o serie de fapte oarecum speciale, în legătură cu apoziția. N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, p. 58—59 consideră drept apoziții atribute de felul următoarelor: *Frumos se mlădie pe calul său graur* (Eminescu); *Purceluși cu coada sfredel* (Idem); *Cînd trecea vreunul cu punga groasă*, *cu burta roată* (Agîrbiceanu); *Se înalță glasuri gloate* (Anton Pann). În aceste citate avem, pretutindeni, atribute substantivale care nu au formă nici de genitiv, nici de caz cu prepoziție, și de aceea autorul citat le pune în categoria apozițiilor. Asemănarea lor cu apoziția este însă aparentă, deci înșelătoare, căci constă în simplul fapt că stau în același caz cu substantivele pe care le determină [1]. Dar atîta

---

[1] Mai exact spus, prin faptul că nu stau, cum am mai spus, nici la genitiv, nici la cazul cu prepoziție și, deci, își va fi zis Drăganu, stau în același caz cu substantivul (sau în cazul nominativ), ca o apoziție.

nu ajunge pentru a le socoti drept apoziții. Din discuția noastră de pînă aici rezultă, cred, clar că apoziția exprimă raportul de inerență (caracteristic oricărui fel de atribut) în așa măsură, în cît ea pare identică sau egală, ca conținut, cu substantivul pe care îl însoțește. Dacă în unele dintre citatele date de Drăganu atributul substantival se apropie de valoarea unei apoziții (de pildă *coada sfredel* sau *burta roată*, pe care le-am putea transforma în *sfredelul cozii, roata burții)*, în altele situația este cu totul diferită: *calul graur* însemnează «cal de culoarea graurului», iar *glasuri gloate* « glasuri multe» (ca gloatele sau mulțimile de oameni).

Ideea de comparație, folosită în explicarea ultimului exemplu, este implicată în primele două formule: *coada (ca un) sfredel, burta (ca o) roată*, și nu-i străină nici celorlalte două, dar conținutul comparației diferă de la unele la celelalte. De aceea trebuie să le separăm și să considerăm (aș adăuga, cu oarecare îndoială) apoziții pe primele două și atribute adjectivale exprimate prin substantive pe celelalte. De altfel Drăganu însuși le asimilează (pe toate) cu atributele adjectivale, căci spune (p. 58): « Pentru înțelesul adjectival al apoziției în aceste cazuri să se compare expresiunile: *avînd oaste mai gloată* (M. Costin);... *perișorul aurel*... (Alecsandri);... *cu coarnele cele boure* (Neculce)...». Cu *calul graur* merg o *inimă fecioară* (Eminescu), unde substantivul *fecioară*, datorită existenței masculinului *fecior*, a putut fi transformat și din punct de vedere morfologic în adjectiv, *roibul prietin trecu peste groapă* (Sadoveanu) ș.a.

În limba poeziei populare găsim apoziții de un tip aparte, care trebuie de asemenea amintite. De ex. *codrule, frunză rotundă; măi bădiță, chică creață; bade, inimă de piatră*. În astfel de cazuri avem a face cu construcții eliptice: s-a lăsat la o parte prepoziția *cu*, care va fi existat (în orice caz ar fi trebuit să existe) ca element de legătură între substantiv și determinantul atributiv. Elipsa a fost cauzată de necesitățile versificației: *codrule cu frunză rotundă* etc. ar fi avut o silabă în plus, care ar fi modificat structura versului popular. Indiferent de explicație [1], înlăturarea prepoziției a transformat atributul prepozițional în apoziție. Asemănătoare cu acestea sînt formulele introductive ale poeziilor populare care încep cu *foaie* (sau *frunză) verde: foaie verde matostat; foaie verde odoleană* etc. Și aici a intervenit elipsa unei prepoziții, anume a lui *de*, cum probează clar înțelesul sintactic al întregii construcții [2]. Cu toate acestea, din

---

[1] Că tehnica versului a putut interveni în crearea acestor construcții, dovedesc, indirect, dar convingător, versurile în care apar, fără să fie necesare pentru înțelegerea propriu-zisă, prepoziția *de* sau conjuncția *și* (eventual alte unelte gramaticale monosilabice), de pildă: *foaie verde de trei flori, ciobănaș de la miori; foaie verde ș-o lalea (... ș-o alună* etc.). În primul exemplu, *de* este nu numai de prisos, ci și nelogic, dacă lui *flori* îi dăm (cum cred că trebuie să-i dăm) sensul originar (adică etimologic) de «parte a plantei în care se găsesc organele ei de reproducere». Dar chiar în ipoteza că *trei flori* ar însemna «trei specii de plante care fac flori «(opuse» buruienii»), tot nu s-ar înțelege bine rostul lui *de*, din cauza deosebirii de număr dintre *foaie verde* (singular) și *trei flori* (plural).

[2] Sau, mai degrabă, lipsa ei de înțeles, dacă o interpretăm strict, fără să facem apel la prepoziția *de*. Căci nici «foaia» nu-i «matostat», nici «matostatul» «foaie», cum ar trebui să fie, în ipoteza că eliminăm din discuție pe *de*. Explicația propusă mai sus (pentru elipsa lui *cu)* este aici absolut

punctul de vedere al conținutului propriu-zis, nu putem pune astfel de construcții pe același plan cu cele imediat precedente, cum am arătat indirect la p. 615, n 2, unde am invocat lipsa de sens logic a formulelor *foaie verde matostat* etc. (fără prezența, măcar în mintea noastră, a lui *de)*. De aceea mă întreb dacă autorii anonimi ai poeziilor de acest fel și, după ei, cei care le « recitează » înțeleg formula aici în discuție așa cum o explicăm noi lingviștii, sau, mai degrabă, văd în ea o construcție sintactică deplină, din care s-a lăsat la o parte nu un cuvînt (prep. *de)*, ci numai silaba finală a cuvîntului precedent, adică, altfel spus, dacă *foaie verde matostat* este egal cu *foaie verde, matostat* sau cu *foaie ver' de matostat*. La această întrebare eu aș răspunde cu a doua alternativă, fără să pot justifica răspunsul altfel decît referindu-mă la sensul (logic al) formulei. Apoziție autentică și, de astă dată, foarte dezvoltată avem în cunoscutul pasaj din Creangă: *Logofete brînză-n cui, lapte acru-n călămări, chiu și vai prin buzunări.* Imitate după limba franceză și, deci, criticabile, ca neconforme cu regulile sintactice ale limbii noastre, sînt construcții de felul următoarelor: *Paul Perrin, p r e m i u l N o b e l de fizică* (*Cuvîntul Liber*, 22 iunie 1935, p. 9); *două stele m ă r i m e a î n t î i* (*Adev. Literar*, 6 nov. 1938, p. 10); *era cavaler M i h a i V i t e a z u l* (Rebreanu); *femeie trecută de 50 ani, fardată,... p ă r u l v o p s i t roșu aprins, plin de bijuterii* (Idem). Pretutindeni avem elipse, fie a unei prepoziții (în citatul al doilea și al patrulea), fie a pronumelui relativ și a copulei (în primul citat), fie a unui determinant substantival (în citatul al treilea: *cavaler al o r d i n u l u i M. V.*) Dat fiind caracterul pur livresc (deci artificial) al construcțiilor eliptice de prepoziție din această listă, ele trebuie separate de cele similare existente în poezia populară, chiar atunci cînd prepozițiile lăsate la o parte sînt aceleași *(de* în *stele mărimea întîi, cu* în... *părul vopsit roșu aprins...)*. De altfel nu-i greu de văzut că există între ambele tipuri și o deosebire de conținut, care nu vine numai de la faptul că cuvintele sînt diferite, ci și, în primul rînd, de la felul de a gîndi al vorbitorilor respectivi.

O construcție identică cu ultima dintre cele citate mai sus găsim la Caragiale: *Acesta era celebrul Mitache Muscalagiul, u n p i e p t și o f o r ț ă e r c u l e a n e.* Deși, strict sintactic vorbind, prin nimic deosebită de celelalte, ea pare mai puțin neromînească, poate pentru că autorul o folosește într-o schiță umoristică, așadar cu scopuri stilistice bine determinate. În asest sens pledează, cred, faptul că marele nostru scriitor recurge la construcții similare atunci cînd înțelege să ridiculizeze un personaj și cu ajutorul unor întorsături de frază caracteristice pentru felul de a vorbi al mediului social respectiv. Ex:.. *madam Lefter Popescu, o damă înaltă, subțirică, frumoasă, oacheșă, c a s e l e a l e v e r z i c u g e a m l î c care are o alunică cu păr d-asupra sprîncenei din stînga...; domnul Cristache Vasilescu,*

---

sigură, nu numai pentru motivul invocat chiar acum (lipsa de sens logic), ci și pentru unul de natură fonetică: prepoziția *de* este identică cu silaba finală a lui *verde*, fapt care a dat naștere unei haplologii (« vorbire simplificată »: din cei doi *de* a rămas numai unul). Constat ulterior că Drăganu însuși explică în felul arătat aici pe *frunză verde lăcrămioară* etc. (v. *op. cit.*, p. 63).

c a s e l e a l e f r u m o a s e din Popa Chițu . . . În aceste citate iese foarte lămurit la iveală intenția lui Caragiale de a ridiculiza, odată cu oamenii, și anumite particularități ale vorbirii lor sau, mai exact spus, de a folosi aceste particularități ca un mijloc de caracterizare a oamenilor. Intenția satirică rezultă în primul citat și din amestecul incoerent al numeroaselor semnalamente, așa de diferite între ele, cu ajutorul cărora vorbitorul vrea să ușureze interlocutorului său recunoașterea personajului descris. *Casele ale verzi* . . . *(frumoase)* par, formal, apoziții, dar nu sînt, pentru motivul că conținutul lor nu poate fi asimilat în nici un fel cu particularitățile apte de a fi atribuite unui om[1]: *casele ale verzi* însemnează aici «(dama . . . cu (care locuește în) casele ale verzi» și are, deci, valoarea unui atribut prepozițional, pe care l-am apropiat, în mod just, cred, de complementele circumstanțiale (v. ceva mai sus, sub II, § 2).

III. Atributul pronominal

Dată fiind echivalența semantico-sintactică dintre substantiv și pronumele întrebuințat ca cuvînt de sine stătător, urmează că, în linii mari, atributul exprimat printr-un pronume cu valoare substantivală apare în condiții asemănătoare cu ale atributului substantival propriu-zis. Vom avea, deci, atribute pronominale în genitiv, în cazul cu prepoziție și în nominativ (apoziție). Trebuie precizat totuși că, în ciuda echivalenței de care am amintit, amănuntele diferă adesea de la un fel de atribut la celălalt. Și este logic să difere: regulile sintactice sînt dictate și de natura morfologică a cuvintelor, așa că pronumele, deși, semantic vorbind, se identifică cu substantivul pe care îl înlocuiește, își păstrează caracterul lui morfologic în toate împrejurările și, prin urmare, se comportă potrivit normelor propriei lui categorii gramaticale, atît de deosebită de a substantivului[2].

În general, constatăm că atributul pronominal nu oferă nici pe departe bogăția și felurimea de fapte pe care le-am înregistrat la atributul substantival. Intervine și aici, ca explicație, natura lingvistică diferită a părților de vorbire respective. Atributul substantival implică existența a două obiecte care se găsesc unul față de altul într-un raport de inerență. Obiectele din lumea înconjurătoare sînt desemnate prin substantive, și numai în condiții oarecum speciale locul substantivelor îl iau pronumele. Așadar, substantivul este regula, pronumele excepția. Afară de aceasta, substantivele sînt extrem de numeroase și se înmulțesc necontenit, ca urmare logică a înmulțirii obiectelor produse de munca fizică și intelectuală a omului ; dimpotrivă, pronumele sînt foarte limitate ca număr și n-au, în general, posibilitatea să și-l sporească[3]. Aceste două fapte explică

[1] Cum sînt *înaltă, subțirică, frumoasă, oacheșă,* din același pasaj.

[2] Să ne gîndim, între altele, la faptul că pronumele de persoana I și a II-a nu are formă de genitiv, că pronumele posesiv nu se declină ș.a.

[3] Nici nu-i necesară sporirea, pentru motivul că un pronume poate înlocui, rînd pe rînd, o infinitate de substantive, pe cînd substantivul este unul, în sensul că obiectul respectiv nu poate fi desemnat, în mod obișnuit, decît printr-un singur nume.

de ce apariția atributului substantival propriu-zis este cu mult mai frecventă decît a celui pronominal [1].

§ 1. Atributul pronominal în genitiv. Este exprimat, de obicei, prin pronume demonstrative, relative și nedefinite, adică prin pronumele care au o singură persoană, și anume persoana a III-a, la fel cu substantivele [2]. Ex.: *Și el, supărat la culme, se leagă de Pavăl, să-i facă altele în locul acelora* (Creangă); ... *cu o scrisoare de recomandație către ministrul la ministerul căruia se ține mîine concursul* (Caragiale); ... *iar madam Piscopesco este soția lui d. Piscopesco, proprietarul uneia dintre cele mai elegante și mai confortabile vile din Sinaia* (Idem); *Ideile lui Lenin și Stalin și-au găsit o întruchipare măreață în Statul Sovietic, a cărui experiență în construirea victorioasă a socialismului călăuzește pe oamenii muncii din țările de democrație populară* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Munca este o datorie a tuturora, nu numai a cîtorva.*

Pronumele personal are forme de genitiv numai pentru persoana a III-a. Prin urmare, numai la această persoană poate fi el folosit ca atribut. De pildă: *Își deschide-a lui adîncuri* (Eminescu); *De-a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți* (Idem);... *și apoi tu nu știi cine-i mămuca, n-ai mîncat niciodată moarea ei!* (Creangă).

În ce privește pronumele posesiv, știm dela « Morfologie » că-i lipsesc formele de genitiv, pentru motivul că, indiferent de cazul la care stă, acest pronume are prin el însuși sens genitival (de genitiv al posesiei). Limba literară îl folosește totuși, în condiții sintactice determinate, și sub forma genitivului, care se reduce, de fapt, la modificarea aspectului morfologic al articolului însoțitor, nu și al pronumelui. Aceasta se întîmplă sub influența articolului enclitic și aproape exclusiv la pluralul posesiunii: *alor mei, alor săi, alor voștri* etc. Ex.: *bucuria alor mei a fost mare, cînd m-au revăzut după îndelungata mea absență; succesele alor noștri stîrnesc admirația tuturora.* Cînd și cînd întîlnim (mai exact spus, întîlneam) astfel de forme și la singularul posesiunii: *identificarea alui meu* (a glasului meu); *în fundul unei boxe în vederea alei noastre; ușa ei se afla cam în dreptul alei mele* [3].

Este de prisos să ne oprim asupra acestor fapte, care se împotrivesc hotărît regulilor sintactice ale limbii noastre. De almintrelea nici *alor mei, alor voștri* etc. nu sînt tocmai recomandabile, deși relativa deprindere cu ele ne face să le simțim destul de conforme cu structura gramaticală a limbii romîne. Caracterul lor cărturăresc este vizibil și explică suficient slaba lor răspîndire chiar în limba scrisă [4].

---

[1] Observația este valabilă și pentru atributul pronominal cu valoare de adjectiv.

[2] Să nu se pară curios că vorbim de « persoană » în legătură cu aceste feluri de pronume, ba și cu substantivul. Ideea de persoană intervine, grație verbului, ori de cîte ori substantivul și înlocuitorul lui îndeplinesc funcțiunea de subiect (autor al unei acțiuni).

[3] Aceste citate provin toate din opera unuia și aceluiași autor, singurul, dintre cei folosiți de mine, la care am găsit asemenea construcții, ceea ce dovedește că va fi fost, într-adevăr, singurul.

[4] O situație asemănătoare are atributul genitival exprimat printr-un pronume posesiv în exemple ca următoarele: *cine știe cărei îndrăzneli ale mele; unei prietene ale mele*, unde surprinde nu forma

Deși diferit ca aspect morfologic, trebuie amintit tot aici atributul exprimat prin formele conjuncte de dativ ale pronumelui personal. Ex.: *În admirabila-i povestire istorică « Nicoară Potcoavă », Mihail Sadoveanu a atins culmea măiestriei artistice.* Acest uz constituie o particularitate mai degrabă a limbii scrise decît a celei vorbite, și, pot adăuga, a unei anumite limbi scrise, adică a unor anumiți scriitori și publiciști, care nu pot fi dați totdeauna ca modele vrednice de imitat. Fără a condamna astfel de construcții, care uneori se vor fi impunînd din motive stilistice sau de altă natură, trebuie arătat că ele pot fi folosite numai cu pronumele de persoana a III-a singular și în condiții sintactice speciale [1]. Această « regulă » o întemeiez pe simpla constatare și apreciere a faptelor cu ajutorul experienței mele lingvistice. Pentru verificarea ei de către alții, reproduc aici cîteva citate pe care eu le consider contrare structurii gramaticale a limbii noastre: *ochii-mi dornici de frumos se întorc...* (*Adev. Literar*, 22 aug. 1937, p. 7); *rotocoale ivite din gura-i și renumite* (*Viața Rom.*, iunie-aug. 1936, p. 36); *în mintea-i se contură tabloul* (*Adev. Literar*, 17 ianuarie 1937, p. 5) [2].

§ 2. A t r i b u t u l p r o n o m i n a l, c o n s t r u i t c u p r e p o z i ț i i. Singura prepoziție care cred că poate apărea, în general fără inconveniente, este *de* și numai cu un pronume posesiv, demonstrativ sau nedefinit. De pildă: *Ce-o bešică e de spume într-un secol d e n i m i c* (Eminescu); *Numai în grădina ursului... se află sălăți d e a c e s t e* (Creangă); — *Vere, ia să frigem în astă sară un purcel d e c e i a, că tare mi-i dor* (Idem); *un tovarăș d e a l n o s t r u* (*de al meu* etc.). În astfel de cazuri, *de* are sens calificativ, cum am constatat deja sub II, b, unde ne-am ocupat de atributul substantival. Sensul calificativ al acestui atribut iese clar la iveală, dacă punem *un tovarăș de al nostru* alături de *un tovarăș al nostru* (cu valoare posesivă). Deoarece *de* are în alte formule înțeles partitiv, atributul exprimat prin pronume posesiv se întrebuințează și cu forma pluralului: *un tovarăș de ai noștri; un prieten de ai mei.* Acest uz, deși răspîndit, mai ales în vorbirea familiară, nu este recomandabil. El se explică, în primul rînd, prin confundarea lui *de* cu *din(tre)*, două prepoziții înrudite ca înțeles: de la *un tovarăș din(tre) ai noștri* s-a ajuns cu atît mai ușor la *un tovarăș de ai noștri*, cu cît *de-ai noștri* apare adesea ca nume predicativ *(e de-ai noștri)*, așadar cu o funcțiune care diferă numai formal (prin prezența verbului copulativ) de a

---

propriu-zisă a posesivului, ci aspectul articolului, care este simțit ca plural și de aceea contrar regulilor acordului. Deoarece *al*, *a* etc. își schimbă forma numai după gen și număr, construcția corectă cere ca articolul să-și păstreze forma pe care o are la nominativ. Așadar: *cine știe cărei îndrăzneli a mele; unei prietene a mele*, după modelul lui *îndrăznelii (prietenei* etc.) *mele.* Trebuie să precizez totuși că limba actuală șovăie între acest aspect și *(unei) îndrăzneli a mea, unei prietene a mea*, înclinînd totuși mai mult (și pe drept cuvînt) pentru prima formulă. Am discutat aceste fapte aici prin asociație logică cu cele din text. Altfel locul lor firesc este la atributul adjectival, întrucît posesivul are valoare de adjectiv.

[1] Care nu pot fi totdeauna stabilite, ci mai mult intuite. Sigur este că substantivul urmat de -*i* trebuie să aibă încă un atribut după el.

[2] Forma corectă a acestei construcții este *în minte i se contură tabloul.*

atributului. Înrudirea semantică a lui *de* cu *din* duce și la fenomenul sintactic opus, adică la înlocuirea primei prepoziții prin a doua. Astfel auzim astăzi foarte des construcții ca *un om din ăștia; o carte din astea* etc., ba și *un om din ăsta; o carte din asta* etc. Ele s-au născut în urma unei duble contaminații sintactice sau, mai exact, a unei duble confuzii: *un om din(tre) aceștia*, cu sens partitiv, a fost simțit ca avînd sens calificativ, după care *din* a luat locul lui *de* acolo unde acesta era pur calificativ [1]. Formula cu *din* sau *dintre* este extrem de răspîndită în limba vorbită și, drept consecință, a pătruns și în cea scrisă. Din bogatul material cules de mine dau aici numai cîteva mostre: *pe vremuri din astea (Adev. Literar*, 27 ian. 1935, p. 9); *un ac din acelea cu care... (Cuv. Liber*, 20 apr. 1935, p. 8); *un tub din acestea (Însemnări Ieșene*, apr. 1940, p. 147); *balauri din aceștia* (Ion Pas, *Lanțuri* I, p. 144); *o hartă dintr-astea (Adev. Literar*, 23 aug. 1935, p. 7). În ciuda (sau, poate, tocmai din cauza) marii frecvențe a acestei construcții, pe care o întîlnim și la scriitori buni (alături de Pas se pot cita și alții), ea trebuie combătută, cel puțin acolo unde predomină sensul calificativ al atributului.

De apare și cu pronumele personal, pe cît se pare numai cu *sine*, datorită, probabil, valorii substantivale a acestuia [2] : *l a u d a d e s i n e nu miroase bine.* Dacă pronumele este precedat de *alde*, prepoziția *de* poate însoți pe oricare dintre cele trei persoane, atît la singular, cît și la plural. De ex.: *cu oameni d e - a l d e t i n e* (sau *d e - a l d e v o i) nu poate merge bine treaba.* De asemenea se întrebuințează această construcție cu pronumele demonstrativ: *cărți d e - a l d e a(c e) s t e a se găsesc din belșug; nu-i bine să ai a face cu indivizi d e - a l d e a c e i a* etc. Observăm ușor că între *de aceștia* etc. și *de-alde aceștia* etc. există sau poate exista o deosebire de ordin stilistic [3], care se datorește prezenței lui *alde*, precum și faptului că formula a doua constituie o caracteristică a vorbirii familiare și a celei populare; de aici, nuanța de ironie sau de dispreț, absentă, în general, la cealaltă.

Alte prepoziții ne întîmpină mult mai rar la atributul pronominal, și aproape totdeauna ne putem întreba dacă este vorba, cu adevărat, de atribute. Cred că singura prepoziție care dă pronumelui valoare atributivă este *cu: întîlnirea c u e l a fost întîmplătoare; revederea c u a i m e i va fi emoționantă* etc. Dacă punem însă pe lîngă substantiv un atribut adjectival, pronumele precedat de *cu* pare a pierde ceva din valoarea lui atributivă: *întîlnirea noastră cu el a fost întîmplătoare; această revedere cu ai mei va fi emoționantă.* Înrudirea atributului prepozițional cu complementul circumstanțial, asupra căreia am insistat sub II, § 2, se poate constata și aici, datorită sensului substantivului determinat de atributul pronominal. În ambele exemple date de mine avem infinitive substantivate, care păstrează ceva din înțelesul verbului respectiv: *întîlnirea cu el* evocă

[1] Mai ales că *de* are deseori valoare partitivă (în altfel de construcții decît cele amintite aici).

[2] Cf. *(în) sinea mea (ta* etc.).

[3] Căci una strict sintactică, adică de conținut obiectiv, nu se face simțită. În ambele cazuri este vorba de valoarea calificativă a atributului pronominal.

în mintea noastră construcții verbale de felul lui *m-am întîlnit (se întîlnește* etc.) *cu el.* Dacă punem alte prepoziții în locul lui *cu*, nu mai putem vorbi de atribut propriu-zis. Astfel în construcția *întîlnirea (mea) la el* nu avem un atribut, ci un circumstanțial de loc (cu înțelesul « acasă la el »), deși *la el* determină un substantiv și nu un verb. În alte cazuri am avea un fel de obiect indirect: *discuția despre dînșii*, *interesul pentru aceștia* etc. Echivalența semantică dintre atributul cu *de* (calificativ) și cel cu *ca*, pe care am constatat-o la atributul substantival, există și aici, cum este și logic, dat fiind că echivalența se datorește nu cuvîntului, adică părții de vorbire, care funcționează ca atribut, ci raportului sintactic exprimat de unealta gramaticală însoțitoare. De pildă: *am mai mîncat eu odată de la unul c a a c e s t a o chelfăneală* (Creangă). Formula cu *ca* urmat de pronumele demonstrativ al depărtării *(acela, aceea)* se întrebuințează foarte des în vorbirea populară moldovenească cu valoarea unui adjectiv calificativ la gradul superlativ: *mi-a tras o chelfăneală c a a c e e a* (Creangă); *și apoi între curteni se făcea un rîs c a a c e l a* (I. G. Sbiera)[1] etc. Și alte pronume pot fi însoțite de *ca*, în aceleași condiții sintactice: *nu mă tem eu de unul c a t i n e (c a e l* etc.); *am să-mi cumpăr și eu o carte c a a t a (c a a l u i* etc.). Cu pronumele personal poate apărea, în construcții de felul acesta, *a l d e*, și cu aceeași nuanță stilistică pe care am constatat-o în cazul lui *de* . . . (v. ceva mai sus): *nu mă tem eu de unul c a a l d e t i n e (a l d e v o i* etc.). Din contaminarea ambelor formule, sinonime una cu alta, a rezultat *ca de-al de tine*, mai expresivă decît fiecare dintre ele.

§ 3. A t r i b u t u l p r o n o m i n a l c a a p o z i ț i e. Este mai degrabă o raritate, pentru motivul că apoziția, care, ca orice atribut (și mai mult decît oricare altul), restrînge înțelesul substantivului[2] pe care-l determină, nu poate fi ușor exprimată printr-un cuvînt cu sens așa de general (sau, dacă vreți, așa de abstract) prin el însuși, cum este pronumele. De aceea chiar puținele cazuri în care, după unii lingviști, pronumele funcționează ca apoziție sînt discutabile, adică mai mult ori mai puțin neconvingătoare. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 58 afirmă că în *care acesta (care acela)*, formulă frecventă la unii scriitori (printre ei, și Odobescu), demonstrativul îndeplinește funcțiunea unei apoziții. În sprijinul părerii sale el citează, între altele, următorul pasaj din Creangă: *Ia mursa aceea și iute se duce de o toarnă în fîntîna din grădina ursului, c a r e f î n t î n ă era plină cu apă pînă în gură*, unde *fîntînă* ar fi apoziție pe lîngă pronumele relativ *care.* Odată dovedit, din punctul său de vedere, faptul că acest pronume poate avea o apoziție substantivală, Drăganu se ocupă de *care acesta (care acela)*, unde locul substantivului cu funcțiune apozițională l-a luat pronumele demonstrativ. De astă dată vine cu un citat lămuritor din Neculce: *c a r e a c e a b u c u r i e pre urmă au venit în suspinuri și amar*, cu apoziția *acea bucurie* (demonstrativ adjecti-

[1] Vezi J. Byck, *Bulletin Linguistique* VII (1939), p. 144 urm.
[2] Îl individualizează oarecum, la fel cu articolul.

val + substantiv) pe lîngă relativul *care*. Cred că în nici unul dintre exemplele date de Drăganu nu avem a face cu apoziții, ci cu simple repetări ale subiectului, menite să înlăture eventuale confuzii sau înțelegeri greșite. Citatul din Creangă vorbește foarte clar în sensul punctului meu de vedere: *care*, singur, ar fi fost echivoc, din cauză că în propoziția precedentă există două substantive [1] și de aceea autorul a simțit nevoia să repete pe acela al cărui înlocuitor este relativul, mai ales că, fiind amîndouă de genul feminin, predicatul nominal *(era plină)*, în ciuda faptului că are drept nume predicativ un cuvînt cu forme pentru fiecare gen în parte, nu ajută la evitarea confuziei (cum ar fi ajutat, dacă substantivele precedente ar fi fost de genuri diferite) [2]. Să nu uităm că apoziția, întocmai ca orice alt atribut, este echivalentul unui nume predicativ, ceea ce înseamnă, cum am mai spus și altă dată, că ea poate fi transformată în nume predicativ, dacă i se adaugă un verb copulativ. Această « operație » sintactică ori nu-i posibilă în exemplele de mai sus ori duce la nonsensuri. Citatul din Creangă ar deveni... *fîntîna din grădina ursului*, *c a r e   e r a* (sau *f i i n d) fîntînă era plină cu apă*... Din punct de vedere gramatical, numai construcția cu *fiind* este corectă, mai exact spus, posibilă, dar suferă logica: ce rost sau ce justificare, pe bază de realitate materială, poate avea o construcție ca aceasta *(fîntîna...*, *care f i i n d f î n t î n ă*, *era plină cu apă)?*

Tot repetare a subiectului sub forma unui pronume personal trebuie să vedem în următorul citat din Odobescu: *În arheologie*, *învățatul nostru fu e l î n - s u ş i straşnic amăgit de umbre pe păreți*, chiar dacă punem pe *el însuși* imediat după *învățatul nostru*. Repetarea subiectului are, în acest caz, scopul de a insista asupra celui care s-a lăsat amăgit, de a scoate în evidență « amăgirea » arheologului însuși (fiindcă « amăgirea » celorlalți oameni este evidentă, ba a fost, poate, și așteptată). Transformarea lui *el însuși* în nume predicativ nu-i posibilă nici aici, deși simțim acest adaos ca apropiat de un atribut în ce privește sensul pe care îl dă substantivului [3].

Altfel se prezintă situația pronumelui pus pe lîngă un substantiv în exemple de felul acestuia: *Şi astăzi*, *ca şi odinioară*, *sus*, *între crengi*, *o m i e r l ă*, *a l t a*, *își fluieră neastîmpărul* (Cezar Petrescu). Pronumele nedefinit *alta* este, într-adevăr, apoziție a substantivului *(o) mierlă*, cum dovedește faptul că o putem transforma în nume predicativ:... *o mierlă*, *c a r e e s t e a l t a (decît cea de odinioară)*, *își fluieră neastîmpărul*. Tot așa într-o construcție ca *munca aceasta*, *a n o a s t r ă*, *pune bazele socialismului*, pronumele posesiv *a noastră* îndeplinește funcțiunea de apoziție pe lîngă *munca (aceasta)*, potrivit aceleiași argumentări: *munca aceasta*,

---

[1] Adică trei, dar al treilea *(ursului)* nu contează.

[2] Evitarea confuziei se putea face şi altfel, de pildă... *o toarnă în grădina ursului*; *această grădină era plină*... etc.

[3] Construcția în discuție este echivalentă cu... *însuşi învățatul nostru fu straşnic amăgit*..., unde *însuşi* poate fi considerat atribut.

c a r e   e s t e   a   n o a s t r ă (nu a altora), *pune bazele socialismului* [1]. În ambele cazuri, funcțiunea atributivă a pronumelui este foarte clară, dovadă (alta decît precedenta) posibilitatea de a-l schimba în atribut propriu-zis, cu valoare adjectivală a pronumelui:... *sus, între crengi, a l t ă   m i e r l ă își fluieră neastîmpărul; m u n c a   a c e a s t a* (sau *a c e a s t ă   m u n c ă) a   n o a s t r ă pune bazele socialismului.* În exemplul al doilea, aparent s-a schimbat foarte puțin construcția: din punct de vedere grafic, schimbarea constă în suprimarea virgulelor dinainte și de după pronume, iar din punct de vedere gramatical el a căpătat valoare adjectivală (în locul celei substantivale). De fapt, schimbarea e profundă, căci apoziția a devenit atribut adjectival, care, în această calitate, are un accent obișnuit (spre deosebire de accentul foarte răspicat al apoziției).

IV. A t r i b u t u l «n u m e r a l»

Apare destul de rar, și numai cu numeralele care pot avea valoare de substantiv (cardinal, ordinal și distributiv) [2]. Această situație este urmarea logică a faptului că un numeral se întrebuințează ca cuvînt «independent» numai atunci cînd substantivul care exprimă obiectul «numărat» este amintit în aceeași frază sau poate fi lăsat la o parte fără să îngreuieze înțelegerea [3].

Cele trei aspecte pe care le-am constatat la atributul substantival le întîlnim și aici: *a)* în genitiv; *b)* în cazul cu prepoziție; *c)* în nominativ (= apoziție).

Deoarece materialul de citate de care dispun este sărac, pun toate aceste trei feluri de atribut «numeral» împreună, cu atît mai mult cu cît folosirea lor nu dă loc la discuții de ordin special. *a) și-și ie un suflet de noră întocmai după chipul și asemănarea c e l e i   d i n t î i* (Creangă); *am citit zilele astea două romane și am rămas profund impresionant de conținutul a m î n d u r o r a; b) daoă doi-trei s-ar întîmpla să n-aibă decît d-ăi   d e   c î t e   d o u ă z e c i, atunci asta face un condei de cîțiva frăncuți pe lună...* (Caragiale); *Concurenții, în număr d e   v r e o   t r e i z e c i, au fost introduși într-o sală mare* (Idem); *Rămîn așadar a se citi în viitoarele ședințe, după masă, urmarea   d i n   p r i m u l, celelalte două capitole și concluziunea, apoi notele...* (Idem); *Mă gîndeam la legătura   d i n t r e   c e i   t r e i* (Sadoveanu); *Odată cu reforma bănească s-a făcut o importantă reducere de prețuri la cele mai importante mărfuri de larg consum, reducere în medie d e   15%* (Gh. Gheorghiu-Dej); *am călătorit într-un vagon d e   a   d o u a, deși aveam bilet   d e   î n t î i a; în ziua   d e   c i n c i s p r e z e c e ale lunii curente; c) La ceasurile   d o u ă   f ă r ă*

---

[1] «Proba» se poate face şi înlocuind forma de nominativ a substantivului prin genitiv sau dativ: *cu ajutorul (datorită) muncii acesteia, a   n o a s t r ă, se pun (punem) bazele socialismului.* La fel... *glasul mierlei, a l t a, își fluieră neastîmpărul.* Faptul că pronumele rămîne la nominativ vorbeşte şi el în sprijinul interpretării propuse.

[2] Mult mai frecvent este atributul exprimat prin numerale cu valoare adjectivală, însoțitoare ale unui substantiv, pe care îl determină (vezi mai sus, sub I, c).

[3] A doua ipoteză se realizează în mod obişnuit cu numeralul ordinal: *a doua* (= clasa a II-a), *al treilea* (= anul al III-lea).

u n s f e r t, iată sosește și d. Georgescu cu un muscal cu cauciuc (Caragiale); *Închipuiește-ți, să-i dea nota t r e i, și lui îi trebuie șase* (Idem); *Le dă nota ș a s e la Morală, pentru că toți sînt de familie bună* (Idem); *Sîntem în anul o m i e n o u ă s u t e c i n c i z e c i ș i ș a s e.*

V. Atributul verbal

Dintre formele nominale ale verbului (singurele care pot îndeplini funcțiunea de atribut) urmează să ne ocupăm numai de infinitivul propriu-zis și de supin, pentru motivul că infinitivul substantival a fost tratat la un loc cu substantivul, iar participiul împreună cu adjectivul. De alftel și supinul figurează în grupa atributului substantival, întocmai ca infinitivul așa zis lung, atunci cînd are valoare pur substantivală. Aici intră în discuție numai supinul care își păstrează valoarea verbală, ceea ce se cunoaște după prezența unei prepoziții înaintea lui (în cazul de față *de*).

Ex.: *În fața partidului stă sarcina d e a c o n s o l i d a primele gospodării colective* (Gh. Gheorghiu-Dej); . . . *în condițiile actuale* . . . *ea* [cooperația] *îmbină interesele particulare ale milioanelor de țărani săraci și mijlocași cu interesele generale ale clasei muncitoare d e a c o n s t r u i socialismul* . . . (Idem); . . . *statul democrat-popular sprijină pe țăranii cu gospodării mici și mijlocii cu scopul d e a - i f e r i de exploatarea capitalistă, d e a s p o r i producția realizată de ei și d e a r i d i c a bunăstarea lor* (Idem). Atributul infinitival constituie o particularitate a limbii scrise, în special a stilului discursiv, și își datorește existența, cel puțin în parte, influenței franceze (eventual și germane). Limba vorbită și aceea a operelor literare preferă, ca de obicei, conjunctivul.

În ce privește supinul, apariția lui cu funcțiune de atribut este de asemenea destul de rară și caracterizează deopotrivă ambele aspecte (vorbit și scris) ale limbii noastre. Ex.: *Ș-apoi vorba ceea: «Nu ședea, că-ți șede norocul». Țevi d e f ă c u t l a s u c a l ă; copil de țîță în albie, pe lîngă alții vreo cinci-șase care așteptau să le faci demîncare* . . . (Creangă); . . . *celui care umblă cu furtișag, fie lucru d e p u r t a t, fie de-a mîncării, fie ori de ce-a fi* (Idem).

Și gerunziul îndeplinește funcțiunea de atribut. Trebuie să distingem valoarea lui pur verbală de valoarea nominală. În prima ipoteză îl putem asimila cu infinitivul propriu zis (scurt), în sensul că este tratat ca un cuvînt oarecum independent, la fel ca substantivul, de pildă: faptul că poate avea un determinant (obiect direct sau indirect, complement circumstanțial), întocmai ca infinitivul, care este și el însoțit de determinante, bineînțeles altele decît ale verbului justifică această calificare de « cuvînt oarecum independent» dată gerunziului. De pildă: *m u n c i n d s e r i o s, obținem rezultate bune; am rămas surprins a f l î n d c e l e î n t î m p l a t e* etc. În astfel de cazuri, gerunziul îndeplinește funcțiunea unui complement circumstanțial sau a unei propoziții circumstanțiale.

Cînd gerunziul are valoare nominală, el este asimilat cu un adjectiv. Această afirmație are nevoie de lămuriri. La fel cu infinitivul, supinul etc., gerunziul este o formă nominală, adică nepersonală, a verbului în toate împrejurările, deci și în cazuri ca cele arătate mai sus. Deosebirea de la o situație la alta se datorește chipului cum « simte » vorbitorul conținutul exprimat de această formă nominală a verbului: ca o acțiune în sens strict, prin nimic deosebită de aceeași acțiune exprimată de alte forme (personale sau nepersonale) ale verbului, ori ca o « însușire », ca ceva care poate fi « atribuit », care poate constitui un semn caracteristic al altei acțiuni sau al unui obiect.

În exemplele date mai sus, gerunziul este tratat ca un verb propriu-zis, cum dovedește faptul că poate fi înlocuit printr-o construcție « personală »: *d a c ă m u n c i m s e r i o s*, *obținem rezultate bune*; *am rămas surprins*, *c î n d a m a f l a t c e l e î n t î m p l a t e.*

În ipoteza asimilării lui cu un adjectiv, gerunziul îndeplinește funcțiunea unui complement sau obiect, dacă stă pe lîngă un verb *(adormi citind; se scoală cîntînd; aud strigîndu-mă)*[1], și a unui atribut, dacă stă pe lîngă un substantiv. În discuția de față pe noi ne interesează această ultimă funcțiune. Iată cîteva citate: *îl și întîmpină un urs m o r m ă i n d* (Creangă); . . . *drumul acela cu plopi înalți d u c î n d către amurgul roșu* (Camilar); . . . *locotenentul Vieru, cu ochii injectați de sînge, cu buzele t r e m u r î n d. . .* (Idem).

Deși asimilat cu un adjectiv, gerunziul nu-și pierde sensul verbal, așa cum nu și-l pierde nici participiul. Dovadă, posibilitatea de a primi determinante, la fel cu orice altă formă verbală. În primul citat din Camilar, gerunziul este determinat de un complement circumstanțial, și în fiecare dintre celelalte două citate putem pune un astfel de complement pe lîngă gerunziile respective. Acest fapt explică deosebirea de tratament dintre atribtul adjectival propriu-zis [2] și cel gerunzial. Limba romînă nu cunoaște (mai exact spus, nu cunoaște pînă pe la începutul secolului al XIX-lea) acordul în gen și număr al atributului gerunzial cu substantivul lui. Sub influența limbii franceze, în care forma verbală corespunzătoare gerunziului nostru are valoare și de gerunziu și de participiu prezent [3], scriitorii romîni din sec. XIX au întrebuințat gerunziul, unii mai mult, alții mai puțin, cu forme variabile după gen și număr, cînd el îndeplinea funcțiunea de atribut. Trebuie să fi intervenit și nevoia de ordin lingvistic intern, dacă pot spune așa, de a acorda atributul gerunzial cu substantivul lui, potrivit regulii aplicate atributului adjectival și celui participial. Nu numai Bolintineanu, Alec-

---

[1] Situația gerunziului în asemenea cazuri nu diferă mult de cea deja arătată: în amîndouă, el funcționează ca determinant al unui verb (considerat aparte sau ca predicat al propoziției și confundîndu-se oarecum cu aceasta).

[2] Cu acesta merge și atributul participial, datorită posibilității de a-și schimba forma după număr și gen. Să nu uităm că participiul este un adjectiv la origine.

[3] În sensul gramaticii latinești, cu valoare, deci, de adjectiv propriu-zis, apt de a avea forme pentru ambele genuri și numere (în latină, și pentru cazuri).

sandri şi alţii, care aveau de luptat cu greutăţi mari la începutul activităţii lor literare, ci şi unii scriitori de mai tîrziu, printre ei însuşi Eminescu în epoca-i de formaţie, au tratat gerunziul atributiv la fel cu un atribut adjectival. De pildă: *Metalica, v i b r î n d ă a clopotelor jale* (Eminescu); *Pe un pat alb ca un linţoliu zace lebăda m u r i n d ă* (Idem); *Iar dacă se duse cu inima t r e m u r î n d ă...* (Ispirescu). Odată deschis acest drum, el a fost urmat de diverşi scriitori din epoca noastră, cum poate constata uşor oricine cu ajutorul textelor.

Iată cîteva citate: *Peste spinările umede şi a b u r i n d e* (Petru Dumitriu); *Şi-n toate fluviile c ă l ă t o r i n d e...* (D. Deşliu) ; *şi din gura s î n g e r î n d ă limba-atîrnă mai flămîndă* (M. Breslaşu). Judecînd după simţul meu lingvistic[1], numai ultimul exemplu poate fi acceptat; celelalte contravin regulilor gramaticale, şi în ciuda faptului că autorii citaţi reprezintă adevărate forţe ale literaturii noastre actuale, ele amintesc construcţiile similare neobişnuit de frecvente în epoca dintre cele două războaie mondiale. Iată cîteva mostre: *arhitectonica formelor n ă s c î n d e* (*Viaţa Rom.*, 30 apr. 1934, p. 62); *aurirea s p o r i n d e i vestejiri* (*ibid.*, iunie 1934, p. 67); *izbucniri v i e r m u i n d e* (*Adev. Literar*, 1 iulie 1934, p. 6); *mămăligă a b u r i n d ă* (*Viaţa Rom.*, mai-iunie 1935, p. 21); *luminiţă p î l p î i n d ă* (*Cuv. Liber*, 24 iunie 1935, p. 6).

Nu putem fi principial contra acestui tratament aplicat atributului gerunzial, pentru că ar însemna să ne împotrivim realităţii lingvistice, care arată că, indiferent de cauzele lui, fenomenul există şi tinde să se răspîndească. Unele dintre exemplele înşirate mai sus nu izbesc simţul nostru lingvistic: *gură sîngerîndă*, *forme născînde* ş. a. ni se par nu numai acceptabile, ci şi necesare, deci inevitabile. În alte cazuri, acordul gerunziului cu substantivul lui s-a impus definitiv. Este cazul lui *suferind*, amintit şi cu alt prilej, care a devenit adjectiv propriu-zis, sau al lui *crescînd*[2] (şi *descrescînd)* în anumite formule, *ca putere*, *viteză* etc. *(des)crescîndă*. De pildă: *Numai datorită activităţi şi vigilenţei c r e s c î n d e a partidelor comuniste şi a maselor de oameni ai muncii au fost demascate...* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Dar şi în domeniul agriculturii rolul organizator şi regulator al statului de democraţie populară se manifestă cu o putere c r e s c î n d ă* (Idem). Cred că s-ar putea stabili o regulă, fireşte aproximativă, în sensul că numai atributul gerunzial nedeterminat de un complement circumstanţial se poate acorda în gen şi în număr[3] cu substantivul lui. Cf. *putere crescîndă* şi *putere crescînd zi de zi; oameni suferinzi* şi *oameni suferind de foame* etc.[4]. Şi se înţelege de ce: cu un determinant după el, gerunziul nu se deosebeşte prin nimic de celelalte forme ale verbului respectiv, pe cînd singur,

---

[1] Care se întemeiază şi pe o îndelungată practică a gramaticii şi a limbii romîneşti în general.

[2] Sub influenţa acestuia, şi «sinonimul» lui: *sporind*.

[3] Şi în caz, la genitiv-dativul feminin singular.

[4] Iată cîteva citate concludente în acest sens: *se auzea răsuflarea g î f î i n d ă a p l î n s* (*Adev. Literar*, 29 dec. 1935, p. 4); *a doua revistă bucovineană r ă s ă r i n d ă d i n c e n u ş ă...* (*Făt-Frumos* XVI, p. 140).

el este sau poate fi asimilat cu un adjectiv, deși își păstrează valoarea lui verbală [1]. Ar mai fi de adăugat o condiție în legătură cu conținutul verbului al cărui gerunziu se întrebuințează ca atribut. Din exemplele date se vede că mai ușor se produce asimilarea gerunziului cu adjectivul cînd verbul este un neologism. Să se compare *sîngerînd*, *suferind*, *crescînd*, *născînd* [2] etc. pe de o parte, cu *aburind*, *murind*, *tremurînd* etc. pe de altă parte.

VI. Atributul adverbial

La prima vedere s-ar părea curios că o parte de vorbire care, cum arată însuși numele ei, determină un verb (căci «adverb» însemnează «stă lîngă verb»), poate îndeplini funcțiune atributivă. Surprinderea celor care ar avea-o dispare imediat, dacă nu pierd din vedere că un mare număr de substantive au în familia lor verbe, sau seamănă prin înțelesul lor cu verbele, și că acest fapt are drept urmare o influență reciprocă de natură sintactică între cele două părți de vorbire. Trebuie amintit de asemenea că adverbele (și nu numai cele de mod, care provin, în marea lor majoritate, din adjective și participii) sînt înrudite, ca înțeles, cu adjectivele și pot, deci, să aibă, în anumite împrejurări, aceleași funcțiuni. În sfîrșit, mai intervine ceva, și anume asemănarea adverbelor cu grupurile sintactice alcătuite dintr-un substantiv și o prepoziție. Am văzut, sub II, § 2, că astfel de grupuri apar deseori ca atribute, deși rolul lor obișnuit și oarecum firesc este să determine verbe, adică să fie complemente circumstanțiale. Datorită acestei duble funcțiuni a substantivului precedat de prepoziții, adverbul, care funcționează și el, de obicei, ca complement circumstanțial, se lasă influențat de construcțiile substantivale cu prepoziții, ajungînd astfel să îndeplinească, în condiții sintactice speciale, funcțiunea unui atribut.

Să vedem acum unele amănunte în legătură cu atributul adverbial. Avem, mai întîi, cîteva adverbe care, fără să-și piardă valoarea adverbială, au devenit adjective. Este cazul lui *așa* și *gata*, la care putem adăuga pe *astfel* (acesta se leagă totdeauna de substantivul lui prin *de*) și pe *asemenea* (dat în dicționare ca adjectiv devenit ulterior adverb, deși faptul că nu-și schimbă forma nici după gen și număr, nici după caz ar dovedi, mai degrabă, natura lui adverbială la origine). De pildă: *Cînd avea trebuință de a s e m e n e a lucruri* (Creangă); *De-a ș a vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii* (Eminescu); *Un a ș a om e capabil de orice* (Caragiale); *Cu a ș a ton a pronunțat Niță acest bine!, încît Ghiță, după cîteva momente de gîndire tăcută, i-a zis*: (Idem); *în a s t f e l d e condiții* [ca cele arătate mai înainte] *nu se poate munci serios; avem nenumărați tovarăși g a t a de luptă și de sacrificiu.* Astfel de exemple trebuie conside-

[1] Acest ultim fapt se opune, în majoritatea cazurilor, acordului.

[2] Toate sînt «traduceri» după frc. *sanglant*, *souffrant*, *croissant*, *naissant*. De aceea le consider neologisme.

rate mai degrabă ca atribute adjectivale, fiindcă adverbele respective au aici valoare de adjectiv.

Adverbele propriu-zise, care rămîn, adică, adverbe, indiferent de situație, apar, în mod obișnuit, precedate de prepozițiile *de* și *din*. Numai în condiții sintactice cu totul excepționale pot ele să se dispenseze de ajutorul prepoziției: *mergînd în trapul calului, cu capul s u s* (Sadoveanu); *munca î m p r e u n ă dă rezultate mai bune decît cea individuală.* Absența prepoziției se explică, în primul caz, prin asimilarea deplină a lui *sus* cu un adjectiv [1], iar în al doilea, prin lăsarea la o parte a verbului determinat de adverb: *munca dusă (făcută) împreună*. . . [2]. Exemple de atribut adverbial cu prepoziție: *norocul gîștelor d e a c a s ă* (Creangă); *Ș-odată se duce Chirică la casa d e - a l ă t u r e a* (Idem); *Soldații aceștia au schimnat opincile sparte d e - a c a s ă, foamea și silniciile d e - a c a s ă pe bocancii sparți din armată, pe foamea și silniciile din armată* [3] (Camilar); *Adă cutia ceea d e a c o l o, am să vă cînt ceva* (Sadoveanu); *Cine se lovește de pragul d e s u s vede și pe cel d e j o s.* Să se compare și construcțiile devenite, cu timpul, fixe din vorbirea populară: *vîntul din jos* «vîntul de miazăzi», *vîntul din sus* «vîntul de miază-noapte», *Țara de Jos* și *Țara de Sus* (cele două diviziuni administrative ale Moldovei de altădată), în care atributul adverbial are valoarea unui adjectiv.

Aceste ultime exemple arată că același adverb se poate lega de substantivul pe care îl determină și prin *de* și prin *din*, fără ca înțelesul să difere de la un caz la altul. Situația nu se prezintă totdeauna astfel, și, de pildă, adverbele de timp [4] ca *a(stă)zi*, *ieri*, *mî(i)ne*, *altădată*, *odinioară* etc. se construiesc numai cu *de*: *ziua de a(stă)zi*; *Romînia de ieri*; *obiceiuri de altădată* etc. În schimb, alte adverbe, toate de loc, apar în mod regulat cu *din*, cînd au funcțiune atributivă: *casa din dreapta*, *tovarășul din stînga*, *străzile din împrejur* etc.[5]

Cînd adverbul începe cu o vocală, *de* se poate aglutina, și formula este simțită ca un cuvînt compus, care, în urma asimilării ei sintactice cu un substantiv, devine locuțiune prepozițională, transformîndu-se astfel într-o unealtă gramaticală. Așa se întîmplă cu *înainte*, *înapoi*, *înăuntru* ș.a., care, precedate (în construcți sintactice de felul celor amintite mai sus) de prepoziția *de*, au devenit *dinainte*, *dinapoi*, *dinăuntru* și, ca locuțiuni prepoziționale, se articulează, adică primesc

---

[1] S-a pornit, probabil, de la formula *a ține capul sus*, în care *sus* determina, inițial, pe *a ține* (cf. *a ține sus capul*), dar apoi, din cauza așezării lui după substantiv, a ajuns să fie simțit ca determinant al acestuia, nu al verbului. Să se compare și «îndemnul» *capul sus!*.

[2] Elipsa verbului a fost ușurată de sensul subst. *muncă*, așa de înrudit cu *a munci*. Cf. *munca împreună* și *muncind împreună*. Un fel de elipsă putem presupune că a avut loc și în cazul lui *capul sus*, cum rezultă, indirect, din explicațiile date în nota precedentă. Alte exemple de atritut adverbial fără prepoziție găsim la N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, p. 72.

[3] Acest citat este interesant prin faptul că arată echivalența dintre atributul adverbial cu prepoziție și cel susbstantival cu prepoziție şi ne ajută să înțelegem funcțiunea atributivă a adverbului.

[4] Cele de mai sus sînt de loc. Uneori sensul diferă după cum apare *de* sau *din*: *zgomotul de afară* și *influențe(le) din afară*.

[5] Se pot construi şi cu *de*, dar atunci au sens abstract, de pildă *atitudine de stînga*, *idei de dreapta* etc.

articolul genitival al substantivului (sau posesiv al pronumelui) următor: *epoca dinainte(a războiului)*; *pomii dinapoi(a casei)*; *tovarășii dinăuntru(l fabricii)* etc. Cîteodată se simte nevoia repetării lui *de*, fiindcă aglutinarea lui cu adverbul i-a slăbit, adesea pînă la desființarea totală, sensul prepozițional [1]. Se ajunge astfel la construcții ca *pomii de dinapoia casei* sau, cu valoare strict adverbială, deci cu funcțiune atributivă, *pomii de dinapoi* [2].

VII. Atribute exprimate prin grupuri de cuvinte

În multe dintre citatele folosite de-a lungul prezentului capitol apar atribute alcătuite din mai multe cuvinte. Astfel, ca să relevez numai cîteva cazuri, un atribut substantival este determinat de unul adjectival sau are o prepoziție înaintea lui, un atribut participial este urmat de un determinant circumstanțial etc. Nu la asemenea situații mă refer în acest paragraf, ci la construcții în care atributul este exprimat printr-un grup de cuvinte avînd sens unitar. Se știe că limba noastră posedă numeroase formule devenite cu vremea fixe, datorită îndelungatei lor existențe și care nu mai sînt « analizate » de către vorbitori în elementele lor constitutive.

Așa cum există locuțiuni prepoziționale (*de-a lungul*, *împotriva* etc.), locuțiuni conjuncționale (*de vreme ce*, *din cauză că* etc.), locuțiuni verbale (*a-și aduce aminte*, *a băga de seamă* etc.), există și locuțiuni substantivale, adjectivale etc., formate respectiv dintr-un substantiv sau adjectiv, însoțit de alt cuvînt ori de alte cuvinte, și avînd un înțeles unitar (substantival unele, adjectival celelalte).

Astfel de formule circulă cu deosebire în vorbirea populară, și de aceea în limba scrisă le găsim numai la autori de felul lui Creangă. De pildă: *Parcă ți-ar veni a crede că-i de cele cu crucea-n sîn; motanul ei din ceea lume; om bun la inimă; despre găinile ori oaia de dat peste groapă.* Se înțelege că și vorbirea oamenilor cultivați cunoaște asemenea construcții, deși într-o măsură mai redusă decît cea populară. Ex. *Mai mulți prieteni . . . stau de vorbă . . . despre chestiunile la ordinea zilei* (Caragiale); *acasă o găsesc pe mama dusă pe gînduri*; *cine-i omul ăsta cu frica-n sîn*?

Cap. VIII : Obiectul gramatical

Este un determinant al verbului. așa cum atributul este un determinant al substantivului. I se spune, ca și atributului, parte secundară a propoziției, spre a-l deosebi de părțile ei principale. Să nu ne închipuim însă că obiectul

---

[1] A devenit un fel de prefix.

[2] Cf. și sinonimul *de dindărăt* (*de de* + *îndărăt*). Exemplele date în text, considerate sub aspectul lor întreg, sînt, de fapt, atribute substantivale legate de substantivul pe care îl determină printr-o locuțiune prepozițională rezultată dintr-un adverb: am avut întîi un atribut adverbial cu *de* între el și substantiv (*epoca de înainte* = *epoca dinainte*; *pomii de înapoi* = *pomii dinapoi*; *tovarășii de înlăuntru* = *tovarășii dinlăuntru*), care continuă să existe, sub forma aglutinată (*dinainte*, *dinapoi*, *dinlăuntru*).

trebuie să determine, în mod obligatoriu, un verb predicativ, cu funcţiune, adică, de predicat (parte principală a propoziţiei). Întocmai cum substantivul poate avea un atribut, fie că stă la nominativ şi este, deci, subiect (parte principală a propoziţiei), fie că stă la unul dintre cazurile oblice, cînd îndeplineşte alte funcţiuni sintactice (de atribut, obiect, complement circumstanţial etc.), tot aşa verbul poate avea un obiect, indiferent de modul la care se găseşte. Aptitudinea unui verb de a avea obiecte gramaticale nu depinde de rolul lui în propoziţie, ci de natura conţinutului pe care îl exprimă. Astfel verbele copulative şi cele auxiliare de mod (*a putea*, *a trebui* etc). sînt inapte de a avea obiecte, şi tot aşa, în general, verbele care arată o stare (*a exista*, *a sta*, *a şedea* ş. a).

Teoretic vorbind, numai verbele care exprimă acţiuni propriu-zise pot avea obiecte, fiindcă numai acţiunile implică existenţa unui obiectiv, adică a unei fiinţe sau a unui lucru vizat de ele. Şi obiect gramatical tocmai aceasta înseamnă: cuvîntul al cărui conţinut serveşte acţiunii drept obiectiv. Să luăm verbul *a da*. Acţiunea respectivă « cere » să se exercite asupra unui lucru sau unei fiinţe: *dau o carte*, *o veste*, *un om* etc., şi totodată în folosul, în interesul cuiva etc.: *dau (o carte) tovarăşului; dau (un om) întreprinderii cutare* etc. Primul obiect (*carte*, *veste*, *om*) suferă sau simte direct acţiunea, întrucît autorul ei, ca s-o poată săvîrşi, trebuie să pună mîna (la propriu sau la figurat) pe lucru sau pe fiinţa în discuţie şi să le mute din locul unde se găsesc. Al doilea obiect (*tovarăşului*, *întreprinderii*) serveşte ca ţel al acţiunii: lui îi este destinat conţinutul exprimat de primul obiect, ceea ce înseamnă că el are un raport indirect cu acţiunea, în sensul că aceasta se exercită asupra lui sau i se transmite prin intermediul altui obiect (al celui care o simte direct, nemijlocit).

Se înţelege că nu toate verbele care exprimă acţiuni pot avea obiecte gramaticale. Este, între altele, cazul lui *a alerga*, *a merge*, *a umbla*, ca să amintesc numai cîteva dintre cele mai obişnuite în vorbirea zilnică: acţiunea lor este de aşa natură, încît nu se exercită asupra unui « obiect » şi nici nu are drept ţintă un lucru sau o fiinţă oarecare[1]. Astfel de verbe sînt, cum am văzut la « Morfologie », i n t r a n z i t i v e : acţiunea lor nu poate nici să se exercite asupra unui obiect, nici să se transmită unui obiect [2]. Verbe ca *a da* sînt t r a n-

---

[1] « Obiectul » care ar urma s-o sufere este o simplă condiţie exterioară (o împrejurare sau o circumstanţă) a acţiunii: *merg pe pămînt*, *pe apă*, *în aer*, *la dreapta*, *la stînga*, *în sus*, *în jos*, *spre răsărit* etc., ar « obiectul » care, în cazul lui *a da*, arată destinaţia este tot o împrejurare: *merg la ţară*, *în oraş* etc. Aceste determinante verbale nu sînt obiecte gramaticale, ci complemente circumstanţiale. Ele pot apărea şi pe lîngă verbe de felul lui *a da*: *dau tovarăşului cartea cu împrumut pentru trei zile*.

[2] Această afirmaţie este valabilă în linii mari şi trebuie, deci, primită ca atare. În partea privitoare la obiectul indirect vom vedea că destul de multe verbe intranzitive pot fi determinate de un obiect indirect. Afirmaţia mea se referă la faptele generale şi totodată ia în consideraţie nu situaţia actuală sau una mai veche, ci starea de lucruri oarecum iniţială: pentru ca acţiunea unui verb să se transmită unui obiect care-i serveşte drept ţel, ea trebuie mai întîi să se exercite asupra altui obiect. Cu alte cuvinte

z i t i v e şi se opun celor intranzitive prin aptitudinea lor de a avea obiecte gramaticale în condiţiile aici arătate.

Din cele spuse mai sus rezultă că avem două feluri de obiecte gramaticale: unul d i r e c t (sau d r e p t, cum i se mai spune destul de des) şi altul i n d i r e c t (sau n e d r e p t).[1]

Cel dintîi arată ființa sau lucrul care suferă acțiunea exprimată de verb sau reprezintă rezultatul acestei acțiuni. Celălalt reprezintă ființa sau lucrul care serveşte drept ţel al acţiunii. În primul caz, acțiunea se transmite nemijlocit (= direct), în al doilea, mijlocit (= indirect) ființei sau lucrului al căror nume funcționează ca obiect gramatical pe lîngă verb. În cele ce urmează vom discuta separat aceste două feluri de obiecte.

I. O b i e c t u l d i r e c t

Din explicațiile date mai sus rezultă că acest obiect stă la acuzativ, caz pe care la «Morfologie» l-am definit drept caz al substantivului cu funcţiune de obiect direct pe lîngă predicatul[2] sau alt verb al propoziției. Aceste două noțiuni gramaticale: «acuzativ» şi «obiect direct» sînt, aşadar, corelative, corespund una alteia, alcătuiesc o unitate, în sensul în care alcătuiesc, de pildă, o unitate aspectul sonor şi cel semantic al cuvîntului. «Acuzativ» înseamnă «forma» (cazuală a) substantivului (sau a unui echivalent substantival), «obiect direct» înseamnă «conţinutul» (înţelesul sintactic al) substantivului (sau al echivalentului lui), dar nu rînd pe rînd şi nici fiecare separat de celălalt, ci în acelaşi timp şi amîndouă împreună, strîns legată într-o unitate desăvîrşită. Identificarea obiectului direct se face cu ajutorul întrebărilor *pe cine*? (pentru nume de oameni şi de ființe în general) şi *ce*? (pentru nume de lucruri), însoțite de verbul propoziției respective.

Obiectul direct este exprimat prin substantive, adică prin cuvintele care desemnează ființe şi lucruri, întrucît acestea sînt sau pot fi supuse, în diverse chipuri, acţiunii verbului. Nu-i absolut necesară intervenția unui substantiv

---

(şi teoretic vorbind), existenţa obiectului indirect presupune existenţa prealabilă a unui obiect direct: cel dintîi se leagă de verb prin intermediul celui de al doilea. Numeroase verbe tranzitive se întrebuinţează adesea în aşa fel, încît acţiunea lor nu se exercită asupra unui obiect, care s-o «sufere», ci numai în folosul sau în paguba cuiva: *ți arăt (eu lui)*, *scriem părinților* etc. În asemenea condiţii verbele tranzitive se apropie de cele intranzitive, căci nu au obiecte directe, şi rezultatul este că acestea din urmă ajung să aibă şi ele obiecte indirecte.

[1] Trebuie preferate numirile *direct* şi *indirect*, pentru motivul că au devenit termeni tehnici în limbajul lingviştilor. Ceilalţi trezesc sau pot trezi în mintea noastră sensuri străine de noţiunea pe care o avem aici în vedere. (Cf. mai ales «nedrept».) Gramatica Academiei R.P.R. foloseşte termenul de *complement (direct* şi *indirect)*.

[2] Este vorba totdeauna de un predicat verbal în sens strict (exprimat, adică, printr-un verb care poate forma singur predicatul). Asupra condiţiilor de conținut pe care trebuie să le îndeplinească verbul, indiferent de funcţiunea lui în propoziţie, am insistat în partea introductivă a prezentului capitol.

propriu-zis. Am văzut în capitolul precedent că atribut substantival poate fi orice altă parte de vorbire cu valoare substantivală: adjectiv, pronume, numeral, verb etc. Aceeași situație avem și la obiectul direct, cum este de așteptat, din moment ce între substantiv și echivalentele lui există o sinonimie sintactică desăvîrșită.

§ 1. Obiectul direct substantival propriu-zis poate fi exprimat, iarăși întocmai ca atributul, printr-un substantiv comun sau printr-un substantiv propriu. De asemenea nu se face, în interiorul fiecăreia dintre aceste categorii de substantive, nici o deosebire după natura noțiunii respective: concrete, colective ș. a. în cazul substantivelor comune, toponimice sau antroponimice în cazul celor proprii [1].

De aceea citatele care urmează conțin, fără nici o alegere, obiecte directe exprimate prin tot felul de substantive: *Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie* (Eminescu); *Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri* (Idem); — *Na! Car mi-a trebuit, car am găsit* (Creangă); *Pe Zaharia și Nică îi aud horcăind și nu cred să fi îndrăznit* (Idem); *Contez pe amiciția d-tale, că ai să-l tratezi ca pe mine însumi, pe amicul meu, pe bunul meu amic...*[2] (Caragiale); *Totdeauna cînd ne vedem,* [Mitică] *trebuie să-mi toarne un aforism remarcabil* (Idem); *Pe consoarta amicului meu o cheamă din botez Nastasia* (Idem); *Într-un rînd am zărit ochii aceia neliniștiți privindu-mă printr-o spărtură din podul morii* (Sadoveanu); *umblam după afaceri și serveam și interesele mișcării* [dela 1848] (Idem); *Oameni sînt aceștia? Să lași poporul care te-a sprijinit* (Idem);... *cornul lui Mîndrilă răsuna, umplînd poноarele* (Idem); *În țările de democrație populară, revoluția socialistă a descătușat inițiativa maselor muncitoare și a dat o largă amploare întrecerii socialiste* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Am avut deseori prilejul de a privi Bucureștii din avion.*

Observăm că, din punct de vedere strict formal, există o deosebire între obiectele exprimate prin substantive nume de lucruri și cele exprimate prin substantive nume de ființe umane (fie proprii, fie comune). Ultimele primesc prepoziția *pe*, care lipsește la cele dintîi. Este aceasta o caracteristică a limbii romîne, prin care ea se deosebește atît de idiomele romanice (cu excepția spaniolei, a portughezei și a unor graiuri locale, izolate și puțin numeroase [3]), cît și de cele slave sau germanice. Regula nu-i strictă, ceea ce voi arăta cu ajutorul faptelor, către sfîrșitul capitolului, după ce voi fi prezentat întregul material.

---

[1] Deși de prisos, pot adăuga diverse alte amănunte, de pildă că substantivul poate apărea singur sau însoțit de un determinant, că același verb poate avea mai multe obiecte directe etc.

[2] Acest citat este interesant prin mulțimea faptelor pe care le prezintă în legătură cu obiectul direct: conține și un obiect direct pronominal *(pe mine însumi)*, apoi fenomenul, caracteristic pentru limba noastră, al repetării obiectului *(să-l tratezi pe amicul meu)* sub forma pronumelui conjunct.

[3] În aceste idiome apare prepoziția *a* în aceleași condiții sintactice ca *pe* romînesc.

Substantive, în sens strict, sînt, cum știm, și unele forme nominale ale verbului, în frunte cu infinitivul [1] și supinul. Urmează că și acestea pot apărea cu funcțiunea de obiect direct. Iată cîteva exemple: — *Da bine, mămucă, nu știi c-au venit tătuca și cu mămuca și le-am făcut de mîncare și le-am scos un cofăel de vin* (Creangă); *Abu-Hasan a cetit în de-amănuntul arătarea celor petrecute în curtea geamiei* (Caragiale); *După ce sfîrșea de dus apă la case, stropea ulița mare* (Camilar); *gospodăriile agricole colective au terminat de mult desmiriștitul ogoarelor* [2].

§ 2. Obiect direct exprimat prin echivalente ale substantivului. Citatele și discuția privitoare la unele dintre ele sînt grupate după natura morfologică a cuvîntului care funcționează ca obiect.

a) Adjectivul și participiul[3], avînd valoare substantivală, pot determina un verb în calitate de obiecte directe la fel cu un substantiv propriu-zis. Ex.: *Știu că fierbi: vrei să mă întrebi multe de toate* (Sadoveanu); *Marinică zări printre ei pe tînărul cu haine nemțești* (P. Dumitriu); *pe incapabili și pe neisprăviți nu-i poți ajuta cu nimic.* Și așa zisul adjectiv verbal îndeplinește funcțiunea de obiect direct al unui verb tranzitiv: *Să demascăm fără cruțare pe ațîțătorii și pe provocatorii de războaie.*

b) Numeral. Întocmai ca la atribut, și aici numai numeralul cardinal, cel ordinal și cel distributiv pot funcționa ca obiecte directe, fiindcă numai ele pot avea valoare de substantiv. De pildă: *Apoi iute cheamă și pe celelalte două în bordei și se pun la masă cu toatele* (Creangă); *. . .găsește cu cale să trimeată pe unul din ei, c-un burduf plin cu bani, să-i deie pusnicului Dănilă* (Idem); *Ipate, care dă oca pe spate și face cu mîna să-i mai aducă una* (Idem); *mie mi-i da șapte galbeni, dar trebuie să mai dai de șapte ori șapte, ca s-o ai colea în palmă* (Sadoveanu); *Sînt acuma 60 ani fără urme și din ei vreo 40 tot la țară i-am irosit* (Rebreanu).

c) Pronumele. Ne întîmpină foarte des ca obiect direct, și aceasta, fiindcă el este reprezentantul unui substantiv; după ce, într-un fragment de vorbire (rostită sau scrisă), numele unui lucru sau al unei ființe a fost spus odată, se recurge, în mod obișnuit, la pronume, pentru a nu se repeta substantivul [4]. Afară de asta, obiectul direct este de cele mai multe ori expri-

---

[1] Este vorba de infinitul lung, devenit de multă vreme substantiv pur.

[2] În aceste citate apar un infinitiv și un supin cu prepoziția *de* înainte: *de mîncare* și *de dus*. Prezența prepoziției, care, în cazul infinitivului, s-a aglutinat cu acesta, dovedește că formele nominale ale verbului păstrează încă ceva din însemnarea lor originară de cuvinte exprimînd acțiuni. În cazul supinului vorbește lămurit în acest sens și determinativul lui *(apă)*, care îndeplinește pe lîngă el funcțiunea de obiect direct, întocmai ca pe lîngă o formă verbală personală.

[3] Le pun împreună, așa cum am făcut și la atribut. Aici procedeul se impune cu mai multă tărie, din punctul de vedere al înțelesului, fiindcă participiul folosit ca obiect este mai înrudit cu adjectivul (deci și cu substantivul) decît atunci cînd are funcțiune atributivă.

[4] De multe ori, tot pentru evitarea repetiției în general, se folosește cînd un pronume personal, cînd unul demonstrativ.

mat, în aceeaşi construcţie, odată printr-un substantiv sau un echivalent substantival, a doua oară prin forma conjunctă a unui pronume personal.

Toate felurile de pronume pot îndeplini funcţiunea unui obiect direct. Ex.: *N-a fost lume pricepută şi nici munte s-o priceapă* (Eminescu); *De-a vieţii lor enigmă îi vedem p e t o ţ i munciţi* (Idem); *Rele-or zice că sînt toate c î t e nu vor înţelege* (Idem); *Cînd ia!... c e să vadă?* (Creangă); *N-aţi-o frîntă, că ţi-am dres-o!* (Idem); *Din inimă, bietul moşneag poate c-ar fi mai zis c î t e c e v a* (Idem); *odat-o şi haleşte şi nu mai zice n i m i c a* (Idem); *Apoi c e păzeşti tu a l t a?* (Idem); *...nu ştii nici măcar a c e e a c e vorbesc ei?*[1] (Idem); *Aş fi fericit să aflu că acest om, p e c a r e - l iubesc ca pe un frate... a obţinut c e a dorit* (Caragiale); *Intru într-un birt modest să gust c e v a* (Idem); *...trecu rîzînd pe lîngă coşcovă, — un rîs argintiu p e c a r e nu l-am uitat, iată, nici azi, după atîta vreme* (Sadoveanu); *În dreptul meu se ridică şi svîrli c e v a spre mine* (Idem); *P e m i n e m ă străpunse iarăşi fiorul vechi de gheaţă* (Idem); *Un rol de seamă în apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale a Republicii Populare Romîne î l are de asemenea politica externă a statului democrat popular* (Gh. Gheorghiu-Dej); *...alături de funcţiunile de bază p e c a r e l e are în perioada de tranziţie de la capitalism la socialism... statul nostru exercită cu succes şi funcţiunea economico-organizatorică şi cultural-educativă* (Idem).

În unele dintre citatele precedente, obiectul direct, exprimat odată printr-un substantiv sau printr-un pronume, se repetă sub forma pronumelui personal conjunct corespunzător: *îi vedem pe toţi; pe care nu l-am uitat; pe mine mă străpunse; un rol de seamă... îl are*[2]. Repetarea are loc în mod obligatoriu, cînd obiectul direct precede verbul pe care îl determină, mai ales dacă este exprimat printr-un pronume sau printr-un substantiv articulat[3]. Cînd obiectul stă după un verb, repetarea este obligatorie sau facultativă, după cum obiectul este exprimat printr-un pronume: *îl aud pe dînsul; o văd pe aceasta; îl ascult pe fiecare* etc., sau printr-un substantiv propriu: *(îl) aud pe Gheorghe; (o) văd pe Maria* şi printr-un echivalent al lui: *(îl) aud pe tata; (o) văd pe mama* etc. Limba vorbită şi adesea chiar cea scrisă preferă repetarea.

Toate aceste fapte (vezi şi observaţiile făcute în note) arată că obiectul se repetă mai cu seamă atunci cînd exprimă ceva bine cunoscut. Este cazul

---

[1] Aici pronumele *aceea ce* este obiect pe lîngă două verbe (sau *aceea* pe lîngă *ştii* şi *ce* pe lîngă *vorbesc*).

[2] Fenomenul apare şi în limbile balcanice (v. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, p. 192—193), ceea ce nu implică numai decît nici influenţa unui substrat comun, nici influenţe de la una la alta, mai ales că fapte asemănătoare găsim şi în unele limbi romanice. Pentru situaţia din romînă, vezi *Bulletin Linguistique* VIII (1940), p. 142 urm.

[3] Pentru această din urmă ipoteză, să se compare *cartea am cumpărat-o de la «Libräria Noastră»* şi *o carte am cumpărat de la «Libräria Noastră, alta am cumpărat-o de la Libräria Academiei R.P.R.* Se poate spune şi *o carte am cumpărat-o de la...*, nu însă *cartea am cumpărat de la...* Cu substantivele articulate sînt asimilate cele însoţite de un determinant pronominal sau de prepoziţia *pe: această carte (care carte; cartea mea; fiecare carte) am cumpărat-o...*, nu... *am cumpărat...* Primul citat din Gh. Gheorghiu-Dej poate apărea şi fără repetarea obiectului: *Un rol de seamă... are...* Tendinţa limbii vorbite şi, după ea, chiar a celei scrise este să se repete obiectul.

obiectului pronominal: întrebuințarea pronumelui implică existența unui lucru sau a unei ființe despre care s-a vorbit (i s-a spus numele mai înainte) și al substantivului articulat, a cărui prezență presupune de asemenea cunoașterea lucrului sau a ființei la care se referă vorbitorul.

Această situație amintește de tratamentul aplicat substantivului în legătură cu folosirea articolului. Știm că apariția articolului adjectival *(cel)* este posibilă numai atunci cînd substantivul însoțit de un adjectiv este articulat. Spunem *tovarășul cel vrednic*, nu *(un) tovarăș cel vrednic; atitudinea cea justă*, nu *(o) atitudine cea justă*. Iar unele graiuri ale limbii noastre merg și mai departe cu «definirea» sau «precizarea», recurgînd la un al treilea articol: *tovarășul ăla vrednicul*, *atitudinea aia justă*. Este logic acest cumul de articole, cum i-am spus cu un prilej oarecare, și la fel de logică este repetarea obiectului direct [1] în condiții asemănătoare: cunoașterea precisă a conținutului impune utilizarea din plin a mijloacelor lingvistice menite să-l exprime, potrivit unității indestructibile dintre gîndire și limbă, care se traduce, de fapt, prin satisfacerea, în măsură maximă, a nevoii de înțelegere, rațiunea de a fi a limbii.

Sînt, deci, contrare regulilor limbii noastre construcții ca următoarele: *ediția a III-a n-am putut avea* (*Viața Rom.*, iunie 1934, p. 88); *pe nici un pelerin nu interesează* (*Cuvîntul Liber*, 24 aug. 1935, p. 5); *nu pe aceștia a avut în vedere* (*ibid.*, 15 febr. 1936, p. 7) [2].

d) V e r b. E vorba, ca și în cazul atributului, de acele forme nominale ale verbului care își păstrează valoarea pur verbală, așadar de infinitiv și gerunziu. Apariția lor ca obiecte directe nu ne întîmpină prea des, întrucît limba romînă preferă, cum știm de la «Morfologie», construcțiile verbale personale în locul celor nepersonale. Atît infinitivul, cît și gerunziul sînt echivalentele unor propoziții obiective directe: funcțiunea lor sintactică nu diferă cu nimic de a unui obiect direct exprimat printr-un substantiv sau un echivalent substantival. Ex.: *și a v o r b i de la dînsa am învățat* (Creangă); *Să alerg la amicul meu, să-l rog a- mi d a o a doua ediție, revăzută poate și considerabil mărită* (Caragiale); *Învățătorul trebuie să considere ca o obligație de onoare d e a f i în fruntea luptei pentru îndeplinirea planului cincinal, cu privire la lichidarea completă a neștiinței de carte* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Dar aud c h e m î n d u-mă* (C. Negruzzi).

Pretutindeni infinitivul poate fi înlocuit prin conjunctiv, ceea ce înseamnează, de fapt, apariția unei propoziții subordonate cu aceeași funcțiune: *și s ă v o r b e s c de la dînsa am învățat; . . . să-l rog s ă - m i d e a o a doua ediție . . .; . . . ca o obligație de onoare s ă f i e în fruntea luptei . . .* Vorbirea familiară și, în special, cea populară preferă construcția cu conjunctivul; limba scrisă, care folosește destul de des infinitivul, recurge și la conjunctiv

[1] Și a celui indirect, despre care va fi vorba mai departe.

[2] Cf. și *îi derutează, apoi emoționează și finalmente convertește* (*Adev. Literar*, 20 mai 1934, p. 6), unde *îi* (obiect direct) trebuia repetat înaintea fiecărui verb.

conducîndu-se, mai cu seamă în cazul operelor literare cu conținut artistic, și după criterii stilistice[1]. Și în locul gerunziului putem pune o formă verbală personală, adică o propoziție subordonată, dar nu cu conjunctivul, ca mai sus, ci cu indicativul: . . .*aud că mă cheamă.*

§ 3. Obiectul direct poate apărea și fără verbul pe care-l determină, atunci cînd acesta se lasă la o parte ca fiind subînțeles sau a fost spus odată și, deci, repetarea lui este inutilă. De pildă: *Mîndrilă umplu paharele cu vin. — N o r o c, fraților, și b u c u r i e* (Sadoveanu); *Pribeagul bău paharul dintr-odată, îl ridică și îl izbi de podele. — C e l d i n u r m ă, răcni el cu glas mare* (Idem).

De asemenea poate sta obiectul direct după o interjecție. În astfel de cazuri avem, adesea, elipsa verbului *a face*, eventual a unuia dintre sinonimele lui. De cele mai multe ori însă interjecția are ea însăși un sens înrudit cu al verbelor de mișcare, și atunci nu mai putem vorbi de elipsă. Distincția dintre o situație și cealaltă nu-i totdeauna ușor de făcut, cum rezultă din citate ca acestea: *Și nici una, nici două, h a ț! p e i e d de gît. . .* (Creangă); *Duminicile bîzîiam la strană și h î r ș t i! c î t e - u n c o l a c* (Idem); *N a-ți- o frîntă, că ți-am dres-o* (Idem); *Ajungînd ei aproape, Dănilă zise: — I a c ă l ă c a ș u l unchiului meu* (Idem); *I a t ă - m ă ajuns la bătrînețe!*

Există verbe care se construiesc, în anumite condiții, cu două obiecte directe, unul «personal», celălalt «material», de pildă, *a învăța pe cineva carte*, eventual amîndouă «personale», sau amîndouă «materiale», de pildă *a numi pe cineva profesor; a face ochii roată.* Ex.: . . .*nenea Martin . . . mi-a spus că dac-ai vrea d-ta să-i dai un băiet să- l învețe c o j o c ă r i a* (Creangă); *Am o cățea cu dinții de oțel, și de i-oiu da drumul, t e face m i i și f ă r î m e* (Idem); *Tăie scîndurile. . . l e făcu ț ă n d ă r i și le puse pe foc* (Ispirescu); *P e c o n s o a r t a amicului meu o cheamă din botez N a s t a s i a, dar, de mult, toată lumea îi zicem Graziella . . .* (Caragiale).

Alte verbe (chiar intranzitive) pot avea ca obiect direct un substantiv aparținînd familiei de cuvinte a verbului însuși sau foarte apropiat de acesta din punctul de vedere al înțelesului: *a-și trăi traiul; a visa un vis; a lupta luptă (grea); a dormi un somn (lung); a vorbi vorbe (proaste)* etc. Astfel de construcții își au, de obicei, originea în vorbirea populară și de aceea sînt folosite, în limba operelor literare, cu scopuri stilistice[2].

Obiectul direct apare, în majoritatea cazurilor, fără o prepoziție înaintea lui. Se poate chiar spune că, teoretic vorbind, prezența prepoziției este de

---

[1] Citatul din Caragiale (v. p. 635) are infinitiv în loc de conjunctiv, foarte probabil, pentru motivul că altfel ar fi trebuit să conțină două conjunctive unul după altul.

[2] Unii lingviști folosesc termenul o b i e c t sau c o m p l e m e n t i n t e r n în legătură cu asemenea obiecte. Vezi articolul lui Petru Creția în *Studii de gramatică* I, p. 115 urm. Poezia populară e foarte bogată în construcții de acest fel: *porunci poruncea; dar ce pradă mi-ați prădat?; planuri plănuiesc; plînset că plîngea* etc. Cf. și *am să-i cînt și eu un cîntec de împăcare* (Creangă); *l-au dăruit cu daruri mari* (Idem).

neînchipuit: obiectul direct implică, după cum am văzut, transmiterea nemijlocită a acțiunii asupra lui, adică, din punct de vedere formal, fără intervenția unui instrument gramatical care să facă legătura între el și verb. Există totuși situații aparent contrare acestei reguli. Dacă lăsăm la o parte construcții de felul acesta: *a avea (a mînca, a spune* etc.) *de toate; a bea la apă pe săturate; a sfîrși cu zgomotul (cu prostiile* etc.), unde au intervenit schimbări sintactice asemănătoare cu cele constatate la subiect [1], rămîne să ne oprim asupra întrebuințării lui *pe*.

Este o particularitate a limbii romîne apariția acestei prepoziții înaintea obiectului direct [2]. Prezența ei constituie o adevărată regulă înaintea numelor de oameni și de animale, înaintea unor substantive comune care desemnează ființe umane «unice» (considerate din punctul de vedere al vorbitorului), asemănătoare, deci, cu numele proprii *(mama, tata, bunicul* etc.*;* totdeauna articulate, tocmai pentru că sînt «unice»), înaintea substantivelor comune care denumesc ființe umane sub toate aspectele lor posibile *(om, bărbat, femeie, copil* etc.; *prieten, tovarăș, vecin* etc.; *muncitor, profesor, tehnician* etc.; *comunist, partizan, propagandist* etc.) și înaintea altor părți de vorbire cu valoare substantivală (în primul rînd pronumele, apoi adjectivul și numeralul), cînd conținutul pe care îl exprimă este identic cu al substantivelor enumerate mai sus.

Aceasta, în linii generale, căci aplicarea regulii prezintă numeroase abateri reale sau numai aparente. Astfel *pe* poate apărea și cu nume comune de animale: *pe cîine nu trebuie să-l bați*, ba chiar și cu nume de lucruri, dacă, fără această prepoziție, nu-i posibilă înțelegerea celor ce vrem să spunem: *cui pe cui se scoate*. În schimb, *pe* poate lipsi înaintea substantivelor care desemnează ființe umane (cu excepția numelor proprii și a celor comune «unice»): *ascult copilul*, alături de *ascult pe copil; chem muncitorii*, al. de *chem pe muncitori; critic tovarășul*, al. de *critic pe tovarăș* [3] etc. Observăm că substantivul fără *pe* este articulat, cel cu *pe* nearticulat. Aceasta dovedește că între funcțiunea îndeplinită de prepoziție și aceea îndeplinită de articolul enclitic există un fel de echivalență sau măcar o înrudire, care constă, cred, în faptul că ambele procedee sintactice au rostul să «precizeze», să evoce anumite ființe, cunoscute bine vorbitorului și apte de a fi ușor recunoscute de către ascultător.

Pronumele nu se poate construi fără *pe* în nici o împrejurare. Prezența acestei prepoziții este tot așa de obligatorie înaintea unui obiect direct pronominal ca și înaintea unui nume propriu sau a unui substantiv comun cu

---

[1] Cf. cap. IV, unde am arătat că formula cu *de* are sens partitiv, deci *a avea de toate* înseamnă «a avea lucruri de toate felurile», mai exact spus «a avea cîte ceva (sau mult) din toate lucrurile necesare vieții».

[2] Dintre idiomele romanice, numai spaniola, portugheza, graiurile italienești meridionale și unele graiuri galoromanice cunosc o construcție asemănătoare (cu *a* < lat. *ad)*.

[3] Dacă după *tovarăș* urmează un nume propriu sau un determinant, folosirea lui *pe* este obligatorie: *critic pe tovarășul Georgescu (pe tovarășul acesta, pe tovarășul vinovat* etc.).

valoare « unică » (vezi mai sus). Şi se înţelege de ce: pronumele, indiferent de felul lui şi de conţinutul substantivului pe care îl înlocuieşte, are totdeauna caracter « personal », în sensul că este asimilat cu numele de persoană, chiar atunci cînd ţine locul unui nume de lucru [1]. Această situaţie dovedeşte că *pe* a apărut mai întîi cu obiectele directe personale în sens strict şi după aceea s-a extins la celelalte. Apariţia lui va fi fost determinată de faptul că, în anumite construcţii sintactice, nu se putea distinge clar subiectul de obiect, de pildă atunci cînd amîndouă erau nume proprii sau cînd obiectul trebuia, din motive de ordin afectiv, pus înaintea verbului (iar subiectul, prin forţa lucrurilor, după verbul predicativ). Aşa se face că pînă astăzi numele proprii nu se pot lipsi în nici o împrejurare de prepoziţia *pe*, iar celelalte mai ales cînd sînt aşezate în urma verbului. Nevoia de a evita confuzia dintre subiect şi obiect a fost (şi continuă să fie) mai puternic simţită la numele proprii, din cauză că ele nu dispun de nici unul dintre mijloacele pe care limba le pune la dispoziţia substantivelor comune pentru deosebirea funcţiunilor sintactice [2]. Să nu uităm apoi că numele (nu numai proprii) de oameni apar mereu cu ambele aceste funcţiuni, adesea în aceeaşi propoziţie sau frază, pe cînd numele de lucruri îndeplinesc mai ales funcţiunea de obiect pe lîngă verbe care au drept subiect nume de fiinţe umane: oamenii sînt, în general, mai mult «activi» (deci « subiecte ») decît « pasivi » (= « obiecte »), lucrurile, dimpotrivă. Cînd, cum nu-i posibil altfel, se întîmplă ca numele unui om să fie obiect direct, adică « pasiv », vorbitorul se simte oarecum stingherit, căci i se « strică » deprinderea, şi caută să iasă din încurcătură, care este mult mai gravă pentru ascultător, deci pentru înţelegere, recurgînd la un semn distinctiv menit să arate că s-a schimbat rolul obişnuit (de subiect) al numelui propriu [3].

În limba romînă actuală se observă tendinţa de a folosi mai rar prepoziţia *pe* acolo unde regulile gramaticale par a nu-i îngădui absenţa. Tendinţa

---

[1] Pronumele (cel puţin pronumele personal, deşi afirmaţia cred că o putem extinde asupra tuturora s-a întrebuinţat, la început, numai cu privire la oameni (în ce priveşte pers. I şi II-a, nu încape nici o îndoială). De aici asimilarea lor cu numele proprii personale şi caracterul lor « personal » extins la toate situaţiile.

[2] Să se compare, de pildă, posibilitatea acestora din urmă de a fi însoţite de articolele definit (enclitic) şi nedefinit, posibilitate pe care cele proprii n-o au: acestea sînt, în general, ori numai nearticulate (cazul masculinelor), ori numai articulate (cazul femininelor), ceea ce împiedică stabilirea unei opoziţii (articulat — nearticulat) în interiorul aceleiaşi categorii.

[3] Consideraţiile acestea le-am făcut punîndu-mă din punctul de vedere al celor dîntîi vorbitori care s-au găsit în situaţia de a deosebi (de a trebui să deosebească) formal obiectul direct de subiect. Ele au scopul de a ajuta la înţelegerea faptului sintactic aici în discuţie. Apariţia mult mai frecventă a lui *pe* înaintea unui obiect direct exprimat printr-un substantiv comun, în cazul cînd obiectul precedă verbul, merge paralel cu repetarea, sub forma unui pronume personal conjunct, a obiectului direct: am văzut că repetarea acestuia este obligatorie numai cînd obiectul se pune înaintea verbului, fiindcă numai atunci se pot produce confuzii (între obiect şi subiect).

este foarte vizibilă cu deosebire în vorbirea familiară şi în cea populară, dar ea se face simţită şi în limba scrisă. Trebuie precizat că împrejurările în care lipseşte *pe* diferă de la un aspect la altul al limbii noastre. Astfel vorbirea populară nu lasă prepoziţia la o parte niciodată cu numele proprii, pe cînd limba scrisă (bineînţeles mai ales aceea a unor publicişti de acum 15—20 ani) se caracterizează tocmai prin înlăturarea lui *pe* la nume proprii şi la unele pronume. Această deosebire (tot aşa altele care s-ar mai putea constata) se datoreşte, în primul caz, neglijenţei mai mult ori mai puţin inevitabile ori de cîte ori intervine aspectul vorbit al limbii, pe cînd în celălalt caz trebuie să invocăm, ca de obicei, modele străine. Iată o serie de construcţii condamnabile: *am fi avut M a r x f i l o z o f*[1] (*Cuv. Liber*, 9 nov. 1935, p. 2); *în ce priveşte C o z m i n din «Paraziţii»*[2] (*Viaţa Rom.*, sept.-nov. 1936, p. 16); *în fine avem L a t i n i i* (*Însemnări Ieşene* III, 7, p. 257); *iată-l, aşadar, a c e s t e n c i c l o p e d i s t* (*ibid.* I, 1, p. 686); *cărţile moarte nu le poate nimeni ucide, c e l e v i i nimeni distruge* (*Adev. Literar*, 25 apr. 1937, p. 18); *Anglia n-a observat c e l e l a l t e în cursul războaielor* (în ziarul *Azi*, 2 iunie 1940, p. 4); *de a nu stimula atît a u t o r i i d r a m a t i c i, cît şi publicul* (*Adev. Literar*, 11 iulie 1937, p. 12); *care privesc direct c o r e s p o n d e n ţ i i m e i* (*Viaţa Rom.* sept.-nov. 1936, p. 71); *neputînd da uitării s c u m p a s a d i s p ă r u t ă* (*Adev. Literar*, 22 ian. 1939, p. 7)[3]. Astfel de abateri găsim şi în publicaţiile actuale. De pildă: *Tot ceea ce pune o a m e n i i în mişcare trebuie să treacă prin mintea lor* (Engels, *Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane*, Ed. P.C.R., p. 55)[4]; *El şi soţia sa au mustrat aspru a c e ş t i r ă i r o m î n i* (*Romînia liberă*, 17 apr. 1954); *avea ca spectator b ă i e ţ a ş u l cu ideea* (*Veac Nou*, 13 aug. 1954, p. 3); *formula c a r e o întrebuinţează* (*Contemporanul*, 2 sept. 1955, p. 6). Cf. şi I. P. Pavlov, *Opere alese* I, ed. Academiei R.P.R., p. 37.

II. O b i e c t u l i n d i r e c t

§ 1. Definiţia pe care am dat-o, la începutul prezentului capitol, acestei părţi secundare de propoziţie, mai mult prin opoziţie cu obiectul direct, are cu atît mai mare nevoie de explicaţii şi precizări, cu cît între lingvişti există divergenţe, adesea serioase, în legătură cu natura ei. Am spus acolo că acţiunea exprimată de verb se exercită asupra obiectului indirect prin

---

[1] Aici trebuie ori. . . *pe Marx filozoful*, ori. . . un *Marx filozof*.

[2] Această greşeală, care provine din articolul unui critic literar serios (Octav Botez), se datoreşte faptului că *în ce priveşte* + substantiv fără prepoziţie este considerat ca o formulă fixă.

[3] În ultimele trei citate, obiectul direct este exprimat printr-un substantiv comun nume de fiinţă umană urmat sau precedat de determinante: aceste construcţii trebuie, cum am arătat mai sus, să se conformeze aceloraşi reguli ca numele proprii şi pronumele.

[4] La prima vedere am crezut că *oamenii* este subiect şi că, prin urmare, am avea o greşeală de acord al predicatului cu subiectul.

intermediul obiectului direct, întrucît cel dintîi servește numai ca țel sau destinație, nu ca obiectiv propriu-zis, menit să sufere în mod nemijlocit acțiunea sau rezultatul ei Am precizat apoi într-o notă că așa va fi trebuit să se prezinte lucrurile la început, dar că, după aceea, sub influența verbelor tranzitive întrebuințate numai cu obiectul indirect, au ajuns și verbele intranzitive să aibă adesea obiecte indirecte.

Astfel *a da*, verb prin excelență tranzitiv, apare fără obiect direct într-o construcție ca *îi dai mereu și nu se mai satură;* tot așa *a spune* în *nu vreau să-ți spun*, *a vedea* în *vedeți-vă de treabă* etc. Verbele tranzitive pot fi folosite și fără obiect indirect, cînd vorbitorul are în vedere numai acțiunea în sine, nelegată de un lucru sau de o ființă care s-o sufere ori să-i servească drept țel. De pildă: *dai mereu*, *chiar dacă n-ai de unde; spui într-una și nu mai isprăvești* etc. În astfel de cazuri, asemănarea verbelor tranzitive cu cele intranzitive este aproape desăvîrșită, și în consecință influența celor dintîi s-a putut exercita relativ ușor asupra celor de al doilea, în sensul că acestea au primit, în anumite condiții sintactice, un obiect indirect. Deoarece se zice *dai (mereu)* și *îi dai (mereu)*, *spui* și *îmi spui* etc., n-a fost greu ca alături de *zîmbești* (în general, fără nici un țel al acțiunii) să se zică *îi zîmbești*, alături de *seamănă* să apară *îmi seamănă* etc.

Faptul că în discuția generală despre obiectul gramatical amintită aici am pornit de la verbul *a da*, deși nu se datorește unei anumite intenții, s-a dovedit a fi un exemplu potrivit pentru înțelegerea problemei. Împreună cu el pot fi puse numeroase alte verbe tranzitive, care se construiesc cu un obiect direct și unul indirect: *a face*, *a spune*, *a vinde* etc. Toate au, în mod obișnuit, un obiect direct « material » (lucrul asupra căruia se exercită acțiunea) și un obiect indirect « personal » (ființa umană căreia îi este destinată acțiunea). Aceste verbe aparțin, cum vedem, fondului principal de cuvinte și ni s-au transmis din limba latină, unde se construiau la fel. Bazîndu-mă pe ele și pe altele asemănătoare, pot afirma, cred, că la început de tot obiectul direct a fost totdeauna un cuvînt cu sens « material », iar cel indirect a avut un sens « personal ». Lucrurile se făceau pentru oameni, erau destinate lor, confecționate de ei și pentru ei înșiși: munca lor avea scopul să producă tot ce le era necesar întreținerii vieții. Numai după aceea s-a extins folosirea verbelor tranzitive în legătură cu altfel de obiecte, așa cum dovedesc cele mai vechi texte scrise în vreuna dintre limbile indo-europene. Totuși caracterul personal al obiectului indirect s-a păstrat și se păstrează, în bună parte, pînă astăzi. Numai conținutul noțiunii « persoană » s-a lărgit, în sensul că, alături de oameni, s-au încadrat și celelalte ființe, în special animalele domestice, pentru care omul, din motive lesne de înțeles, manifesta un interes la fel de mare ca și pentru sine însuși.

Am făcut această expunere destul de lungă pentru a putea ajunge la o definiție, dacă nu în întregime justă, cel puțin foarte apropiată de realitatea lin-

gvistică. Pornind de la caracterul « personal »[1] al obiectului indirect, trebuie să-l definim în felul următor: partea secundară a propoziției care determină un verb spre a arăta cui i se dă sau i se ia ceva, în folosul sau în paguba cui se săvîrșește o acțiune, cine (în afară de subiect) este interesat la săvîrșirea ei. Deosebirea care a existat la început între « ființe » și « lucruri » s-a șters cu vremea, așa că și numele acestora din urmă au putut funcționa ca obiecte indirecte[2].

Dacă acceptăm definiția propusă aici, urmează că trebuie să scoatem din categoria obiectului indirect o serie de obiecte care nu corespund definiției. Avem în primul rînd obiectul sau, mai exact, complementul s o c i a t i v, din construcții ca *a porni c u t o v a r ă ș i i la întrecere; a sta de vorbă c u u n p r i e t e n; a se întîlni c u c a n d i d a ț i i la examen* etc., unde substantivele precedate de prepoziția *cu* arată că acțiunea exprimată de verb o săvîrșește subiectul propoziției împreună sau în « asociație » cu altcineva. Acest obiect, căruia trebuie să-i spunem mai bine complement[3], nu arată nici asupra cui, nici în folosul sau în paguba cui se exercită acțiunea verbului. Asocierea lui la acțiunea săvîrșită de subiect îl prezintă, mai degrabă, ca un al doilea subiect al propoziției, un fel de subiect indirect, dacă-i pot spune așa, în sensul că el participă la acțiune prin intermediul celuilalt subiect, al celui adevărat: acesta dezlănțuie și conduce acțiunea, celălalt limitîndu-se la rolul de însoțitor.

De asemenea nu poate fi considerat obiect indirect c o m p l e m e n t u l d e a g e n t din construcții pasive de felul acestora: *muncitorii fruntași în producție sînt premiați și decorați d e g u v e r n u l p a t r i e i n o a s t r e; țăranii săraci au fost exploatați d e b o i e r i ș i d e c h i a b u r i* etc. Substantivele însoțite de prepoziția *de* arată că acțiunea suferită de subiectul propoziției este săvîrșită de cineva care, în cazul cînd am transforma construcția pasivă în activă, ar deveni subiect și de aceea poate fi socotit subiect logic (subiect adevărat, adică activ) al propoziției în forma ei pasivă.

§ 2. Din cele spuse în legătură cu definiția obiectului indirect rezultă că el stă pe lîngă verbe tranzitive și intranzitive. Tot așa de bine el poate să determine însă un verb reflexiv sau pronominal, precum și o locuțiune verbală, dacă sensul acestora implică existența unei ființe sau a unui lucru care să servească drept țel (în accepția cea mai largă a cuvîntului) acțiunii respective. Destul de des se întîmplă ca un verb tranzitiv sau intranzitiv, care sub aspectul lui obișnuit nu poate fi determinat de un obiect indirect, să devină apt de a avea un asemenea obiect atunci cînd capătă formă pronominală. Este, de pildă,

---

[1] În sens strict, cum a fost din capul locului, și în sensul lărgit de mai tîrziu.

[2] Cu toate acestea, majoritatea obiectelor indirecte sînt astăzi nume de ființe în sens larg, după cum obiectul direct este exprimat mai des prin nume de lucruri.

[3] Nu circumstanțial, fiindcă nu arată vreo împrejurare în care se îndeplinește acțiunea verbului (cum sînt timpul, locul, modul etc.).

cazul lui *a teme*, verb tranzitiv la origine, care sub acest aspect n-a putut fi determinat decît de un obiect direct, dar, după ce s-a transformat în *a se teme*, a început să apară cu un obiect indirect,[1] al lui *a ruga*, tot intranzitiv, care se construiește, la fel cu precedentul, în două chipuri *(a ruga pe cineva* și *a se ruga de cineva)*, poate și al lui *a rîde*, intranzitiv, folosit fără obiect la început, iar apoi cu obiect, după ce a devenit pronominal *(a-și rîde de cineva)* [2].

Și altfel de schimbări se pot produce în modul cum vorbitorul consideră acțiunea verbului în raport cu realitatea și avînd consecințe în ce privește apariția eventuală a unui obiect indirect pe lîngă verbul respectiv. *A visa*, de pildă, se construiește și cu un obiect direct *(visez ceva)* și cu unul indirect *(visez la ceva)*, dar nu în același timp, cum se întîmplă, de obicei, la verbele tranzitive, ci rînd pe rînd, după împrejurări[3]. Tot așa *a privi: privesc pe cineva* (sau *ceva)* și *privesc la cineva* (sau *la ceva); a-și aminti: îmi amintesc pe cineva* (sau *ceva)* și *(îmi) amintesc de cineva* (sau *de ceva)* etc[4].

O problemă, care nu se pune în cazul obiectului direct, este aceasta: afară de verb, există și alte părți de vorbire apte de a avea un obiect indirect? Din cauza situației complexe a acestui obiect s-au găsit lingviști și, mai ales, gramatici care să afirme că obiect indirect pot avea și adjectivele. Astfel în construcții *ca bun de gură; rău de treabă; ciung de-o mînă; beteag de un picior; mare de vîrstă; mic de corp* etc., substantivele precedate de prepoziția *de* ar fi obiecte indirecte. Tot așa în formule caracteristice pentru limba scrisă, de felul lui *ciudat în purtări; ferm în atitudine; șovăitor în păreri* etc. Nu poate fi vorba de obiecte indirecte în asemenea cazuri, nu numai pentru motivul arătat mai înainte în legătură cu complementele sociativ și de agent, ci și din cauză că de astă dată nu intervine un verb. Căci, pînă la proba contrară, existența unui obiect (fie indirect, fie direct) implică existența unui verb. Acesta lipsește chiar în ipoteza, care cred că a indus în eroare pe gramaticii în discuție, că construcțiile amintite mai sus ar fi eliptice, că, adică, ele ar sta pentru *a fi bun de gură; a fi ferm în atitudine* etc. Am văzut că numeroase verbe, de obicei intranzitive, sînt inapte de a avea un obiect indirect. Cum ar putea să aibă un asemenea obiect copula *a fi*?

---

[1] În urma acestei modificări i s-au diferențiat sensurile potrivit celor două forme: *a teme pe cineva* « a fi gelos », *a se teme de cineva* « a-i fi frică ».

[2] În Dicționarul lui Tiktin, toate citatele, afară de unul singur, foarte recent, prezintă acest verb ca intranzitiv, construit mai totdeauna cu *de* + substantiv, sub ambele lui forme (pronominală și nepronominală). Cele mai vechi citate conțin prima formă, ceea ce ar dovedi că s-a spus mai întîi *a rîde de cineva*. Aspectul pronominal se datorește, cu siguranță, influenței slave (întocmai ca la *a se ruga)*. Înainte de asta, *a rîde* se va fi întrebuințat numai ca intranzitiv pur, sau ca absolut, fără nici un fel de obiect pe lîngă el (la fel cu *a alerga, a merge* etc.).

[3] Pot apărea și ambele obiecte, dar în alte condiții, cu aspect și înțeles diferit, de pildă, *a visa ceva despre cineva*.

[4] « Sinonimul » *a-și aduce aminte* se construiește numai cu un obiect indirect.

Chiar dacă am admite, ceea ce, de altfel, nu ne este îngăduit, că *a fi* + adjectivul alcătuiesc împreună o locuțiune verbală, încă nu s-ar justifica prin nimic afirmația că determinantul următor este obiect indirect, și aceasta, pentru că presupusa locuțiune verbală n-ar diferi de loc, ca înțeles, de adjectivul din formula respectivă. Construcțiile aici în discuție sînt locuțiuni adjectivale, deci un fel de formule nu fixe în sens strict, ci alcătuite conform unui tip fixat cu vremea (adjectiv + prepoziție + substantiv), ale cărui elemente constitutive se găsesc unul față de altul într-un raport de simplă relație: *bun de gură* însemnează « bun cu privire sau relativ la gură ».

Din această discuție nu trebuie să tragem concluzia că adjectivele sînt inapte de a avea un obiect indirect. Cînd sensul lor este înrudit cu al verbului, implică, adică, ideea de acțiune, ele pot fi determinate de un astfel de obiect. Aceasta se întîmplă, obișnuit, cu adjectivele care au temă verbală: *nepăsător la* (sau *față de) suferințele altuia*, sau aparțin unei familii în care intră un verb ori o locuțiune verbală: *atent la evenimentele politice (atent față de tovarăși;* cf. *a da atenție)*. Numeroase altele se construiesc la fel numai datorită înțelesului: *Departe sînt de tine și singur lîngă foc* (Eminescu); *pacea este necesară oamenilor; nu putem fi indiferenți la (față de) munca tovarășilor noștri* etc[1]. Situația participiilor cu valoare adjectivală este și mai favorabilă apariției unui obiect indirect pe lîngă ele, din cauză că își păstrează sensul verbal: *Tîrgușorul Herței rămăsese în urmă cu ulițele pline de convoaie de osîndiți la moarte*[2] (Camilar); *S-a dus amorul, un amic supus amîndurora* (Eminescu); *aservit capitalismului*. În primul citat, participiul are valoare de substantiv (după ce a avut-o — și continuă s-o aibă în alte condiții — pe cea de adjectiv). Urmează, deci, că și substantivele pot fi însoțite de obiecte indirecte, dacă îndeplinesc una dintre condițiile amintite mai sus cu privire la adjectiv. Ex. *Reforma bănească a pus capăt politicii antimarxiste de concesii continue față de păturile avute ale țărănimii* (Gh. Gheorghiu-Dej); *lupta pentru pace este o datorie a oricărui om cinstit* etc[3].

Obiectul indirect poate fi exprimat, la fel cu cel direct, printr-un substantiv sau un echivalent substantival. Să vedem faptele.

§ 3. Obiect indirect substantival propriu-zis. Substantivul poate fi comun sau propriu, nume de ființă sau de lucru, singur ori însoțit de determinante etc. De pildă: — *Samănă tătîne-său, zise Dănilă*, (Creangă); ... *într-o clipă ajunge la pusnicul Dănilă* (Idem); *Atunci fetei i se făcu milă* (Idem); *N-ai putea să faci cu ochii înălțimilor ocol* (Eminescu);

---

[1] Cf. *favorabil* (și *nefavorabil), (ne)prielnic, (in)util* ș.a.

[2] *La moarte* este aici obiect indirect, la fel ca în *a osîndi la moarte*, care circulă și sub forma *a osîndi morții.*

[3] Cf. și *dușman (prieten) cuiva*, unde a putut interveni echivalența semantică cu genitivul: *este dușman (prieten) al meu = mi-e dușman (prieten).*

Să-mi dedic a mele versuri *l a c u c o a n e*, *bunăoară* (Idem); *chipul camaradului seamănă c u i c o a n a unui martir în urma chinurilor* (Caragiale);... *pleacă mîndru că nu s-a îndurat să-şi răzbune p e o t î n ă r ă u ş u r a t i c ă* (Idem); *În şcolile primare, chemate, afară de instrucţiune, să dea şi o educaţiune civică t i n e r e l o r n o a s t r e g e n e r a ţ i u n i*... (Idem); *şi mă uitam cu nişte ochi l a f a t ă* (Sadoveanu;) *Răcoare se apropie d e f e m e i e* (Idem); *Şi în timp ce cîţiva soldaţi se repezeau l a t r ă g ă t o r să-l lege*... (Camilar); — *Astupaţi-i gura*..., *strigă locotenentul, privind lung cu coada ochiului, l a c e i d o i c o r b i* (Idem); *capătă deodată, p e n t r u o m u l a c e l a, un puternic simţămînt de admiraţie* (Idem); *Un viguros ajutor îl acordă o p e r e i e d u c a t i v e a statului, presa* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Acest proces confirmă aprecierea lui Lenin că p e r i o a d e i a s c e n d e n t e a capitalismului i-a corespuns democraţia burgheză*... (Idem).

§ 4. O b i e c t u l i n d i r e c t e x p r i m a t p r i n t r - u n e c h i v a l e n t a l s u b s t a n t i v u l u i. Cu excepţia pronumelui, toate celelalte (adjectivul, participiul, numeralul şi verbul) apar, în general, destul de rar. De altfel, în comparaţie cu obiectul direct, cel indirect pare a fi mai puţin frecvent, indiferent de natura morfologică a cuvîntului pe care-l exprimă. Discuţia introductivă ne-a pregătit oarecum în acest sens, căci s-a arătat acolo că numeroase verbe fie tranzitive, fie intranzitive, sînt inapte de a avea un obiect indirect. Adunarea materialului de citate a confirmat concluzia teoretică a discuţiei, în sensul că operele utilizate de mine în acest scop mi-au furnizat pe acelaşi număr de pagini mult mai puţine exemple decît pentru obiectul direct. În ce priveşte echivalentele substantivelor, n-am găsit material decît pentru pronume [1]. De aceea dau mai întîi cîteva exemple alcătuite de mine cu obiecte indirecte adjectivale, participiale etc., după care vor urma citate propriu-zise pentru cele pronominale: *Oamenii cinstiţi de pretutindeni luptă c o n t r a a ţ î ţ ă t o r i l o r l a r ă z b o i ş i c o n t r a c e l o r a f l a ţ i î n s o l d a a c e s t o r a; regimul nostru democrat-popular acordă toată atenţia m i l i o a n e l o r d e m u n c i t o r i din industrie şi agricultură; dintre cei trei fruntaşi în producţie propuşi pentru decorare, p r i m u l u i i s-a decernat «Ordinul Muncii», iar c e l o r l a l ţ i d o i «Medalia Muncii».*

Dintre formele nesubstantivale ale verbului, gerunziul nu poate îndeplini funcţiunea de obiect indirect [2], iar infinitivul face dificultăţi, pe care numai limba oamenilor cultivaţi încearcă, fără succes apreciabil, să le învingă. De ex.: *Trebuie să ne gîndim serios a î n l ă t u r a lipsurile* (se preferă construcţia cu infinitivul substantivat... *la înlăturarea lipsurilor) ; mă bucur a f i d e a c o r d cu d-ta* (mai

[1] Limba vorbită pare mai bogată decît cea scrisă, ceea ce nu înseamnează de loc că între aceste două aspecte ale limbii noastre ar exista deosebiri calitative, fie şi foarte uşoare. Este o simplă problemă de stil, de dozaj în folosirea mijloacelor lingvistice, aceleaşi pentru toată lumea.

[2] Cu excepţia, aparentă, a lui *suferind*, care este tratat, cum ştim, ca adjectiv şi substantiv.

des și mai bine se spune *mă bucur că sînt de acord cu d-ta)*. Vorbirea familiară și cea populară cunosc astfel de construcții numai cu verbele *a părea* și *a semăna: pare a fi om bun* (și *mi se pare a fi om bun*); *Cum te văd, s a m e n i a a v e a său la rărunchi* (Creangă)[1].

Iată acum citate cu obiect indirect pronominal[2]: *Bine- ț i pare să fii singur, craiu bătrîn fără de minți*? (Eminescu): *El s-așează l î n g ă d î n s a, fruntea ei o netezește* (Idem); *Domnind semeț și tînăr pe roinicele stoluri, c ă r o r a a mea ființă un semizeu părea* (Idem); *De cîte ori, iubito, d e n o i mi-aduc aminte* (Idem); *Deci gîndurilor mele zic adio t u t u r o r a* (Idem); *Fata, care știa că de făcut treabă nu mai cade coada n i m ă r u i* (Creangă)[3];... *trăgîndu-se la casa lui și muncind c a p e n t r u d î n s u l* (Idem); *să facă de acum înainte ce-a ști el c u d î n s u l* (Idem); *nu te mai pune și d-ta atîta p e n t r u t e m i r i c e ș i m a i n i m i c a* (Idem)[4]; *Știți? Nu știți, adică puțin v ă pasă ce comedie e aia* (Sadoveanu); *Eu mă uitam l a d î n s a și ea se uita la fața de masă* (Idem); *Auzisem de drăcoaica moșneagului, dar nu dădusem cu ochii d e e a* (Idem); *Cum o să l e săpăm gropi cu lopeți Lineman*? (Camilar); *Raportați despre hîrlețe* (Idem). *Ne trebue hîrlețe* (Idem).

Apariția foarte frecventă a pronumelui cu funcțiune de obiect indirect se datorește în largă măsură și caracterului «personal» al acestui obiect, asupra căruia am insistat la începutul discuției noastre. Toate pronumele, indiferent de categorie, capătă valoare «personală» prin simplul fapt că înlocuiesc un substantiv: cînd folosim pronumele, «uităm» că substantivul pe care îl reprezintă este nume de lucru și-i asimilăm conținutul cu al numelor de ființe umane[5].

Ca și în cazul obiectului direct, verbul pe care îl determină obiectul indirect poate lipsi. De pildă: *Felicitările noastre călduroase tinerei și simpaticei perechi* (Caragiale). Mai ales în construcții de felul acesteia, cu conținut de «urare», «dorință» etc., se lasă verbul la o parte, fără riscul de a îngreuia înțelegerea, fiindcă obiectul direct (*felicitări, salutări, condoleanțe* etc.) înlătură orice posibilitate de echivoc[6]. Cu aceasta merg formulele consacrate: *cinste lor!*; *glorie armatei*

---

[1] Nu poate fi vorba, în asemenea construcții, de locuțiuni verbale, cum am fi înclinați să credem, pornind de la faptul că predicatul celei dintîi ar fi nu *pare* singur, ci împreună cu ce urmează. Varianta *mi se pare a fi om bun*, precum și «sinonima» *mi se pare* (sau *pare) că e om bun* dovedesc contrariul.

[2] Acest fel de obiect indirect este foarte frecvent, întocmai ca obiectul direct pronominal, și pentru aceleași motive (vezi discuția de sub I), printre ele, repetarea sub forma pronumelui personal conjunct, care apare și aici.

[3] Cred că *nimărui* e obiect indirect, nu atribut (în genitiv) al lui *coada:* nu-i vorba de «a cui coadă cade», ci de «cui îi cade coada» (de făcut treabă).

[4] *Te miri ce (și mai nimica)* este o locuțiune pronominală (echivalentă cu un pronume nedefinit). *Te miri* și-a pierdut valoarea de verb.

[5] Cf. fenomenul paralel constatat în legătură cu obiectul direct pronominal, care primește în mod obligatoriu prepoziția *pe*, întocmai ca numele proprii de oameni.

[6] Punctul lor de pleeare este, cu siguranță, stilul telegramelor impus de motive economice.

coreene!; slavă marelui Lenin! etc., în care lipsește verbul *a striga* (sau un sinonim al lui: *a exclama, a spune* ș.a.) Asemănătoare, în toate privințele, sînt construcțiile cu obiect indirect după o interjecție: *bravo ție!*; *bravo nouă!*; *halal de voi!*; *Halal de țările care au drumuri de fier)!* (Alecsandri).

§ 5. Din materialul de citate înșirat mai sus se vede că obiectul indirect stă în cazul dativ sau în cazul cu prepoziție. Folosirea unuia sau a celuilalt este dictată, în general, de înțelesul verbului sau al cuvîntului pe care îl determină obiectul indirect. Cele mai frecvente prepoziții sînt *la*, care are o situație specială (v. ceva mai încolo), *de, despre, pentru, contra (împotriva), față de*, potrivit definiției date obiectului indirect (în folosul sau în dauna cui, deci pentru cine sau contra cui se săvîrșește acțiunea verbului). Vorbirea familiară și mai ales cea populară preferă construcția prepozițională, care este mai expresivă: prepoziția dă raportului gramatical un sens concret, pe care dativul, cu simpla lui desinență, nu-l poate da. Vorbirea intelectualilor și, în special, limba operelor științifice, ideologice etc. recurg foarte des la dativ, care convine caracterului abstract al conținutului lor. Dintre prepoziții, aceste aspecte ale limbii noastre actuale folosesc mai rar pe *la*, care, în schimb, apare foarte des în vorbirea curentă și cu deosebire în cea populară. Iată o serie de exemple din Creangă: *la unia le umblau buzele...; decît să dai de pomană la calici...; la mulți bezmetici le-au curmat zilele; la unul fără suflet trebuie unul fără de lege*. Explicația acestui fapt trebuie căutată la începuturile limbii romîne: *la* este sinonimul vechiului *a*[1], care continuă lat. *ad*, devenit de timpuriu semnul caracteristic al dativului (toate idiomele romanice, cu excepția romînei, își formează dativul cu ajutorul acestei prepoziții). Aceasta însemnează că *la* înaintea obiectului indirect are valoarea lui *a* din celelalte limbi romanice, adică valoarea de exponent al dativului, cum rezultă clar din echivalența sintactică desăvîrșită a construcțiilor *dau hrană la vite* și *dau hrană vitelor*. Cînd obiectul indirect este un numeral cardinal[2] (de la *doi* în sus), apariția lui *la* devine obligatorie, indiferent de aspectul social sau stilistic al limbii, fiindcă altă construcție nu-i posibilă: *împart jucării la cinci copii*; *dictez un text la zece elevi deodată*.

Folosirea deasă a dativului, cu corolarul ei firesc, care este apariția relativ rară a lui *la* (și a altor prepoziții) în vorbirea și scrisul intelectualilor, se explică nu numai prin caracterul mai abstract al acestora, ci și datorită unor modele venite din alte limbi. Iată cîteva citate concludente în acest sens: *o durere intolerabilă Anei* (H. Y. Stahl, *Între zi și noapte*, p. 255); *perspectivele închise generațiilor bătrîne* (*Adev. Literar*, 11 sept. 1938, p. 2); *sensibil influențelor străine* (*Istoria Angliei*, trad. din limba franceză, vol. II, p. 327); *Marta alături lui umblînd ușor* (H. Y. Stahl, *op. cit.*, p. 155). Cf. și *a face o comunicare*

---

[1] A cărui întrebuințare s-a tot restrîns cu vremea, fără să fi dispărut touși din limba contemporană.

[2] Sau distributiv (care diferă de cel cardinal numai prin prezența lui *cîte*). Și numeralul ordinal se construiește cu *la*, dacă nu are înainte pe *cel*: *dau la al doilea* sau *celui de-al doilea*.

A c a d e m i e i (*I n s t i t u t u l u i* etc.); *a răspunde întrebărilor* (în loc de... *la Academie, la întrebări).* Prima formulă n-o mai întîlnim astăzi, și se înțelege de ce: are (sau poate avea) alt sens decît cel real *(a face cuiva o comunicare* înseamnează « a-i comunica ceva »: o veste, o citație sau o somație). Cealaltă este foarte răspîndită, dar trebuie condamnată: *răspundem oamenilor* și *la întrebări*, nu *întrebărilor*, după cum trebuie condamnate construcții ca următoarele (extrem de frecvente în momentul de față): *nefirești limbii noastre; nepotrivit procedeelor bunului dramaturg; sincronică instalării Hohenzollernilor; speranțe deopotrivă acelora* (toate din *Gazeta Literară*, 11 aug. 1955); *probleme tipice vremii noastre (ibid.*, 25 aug. 1955, p. 5); *patrioții indonezieni se solidarizează apelului... (Contemporanul*, 8 iulie 1955, p. 8); *răspunsuri pătimașe comenzii sociale... (ibid.*, 22 apr. p. 3); *la fel celui al lui Beniuc* (E. Jebeleanu, *ibid.*, 1 ian. 1954, p. 1); *vulnerabil oricăror complicități criminale* (Vicu Mîndra, *Gazeta Literară*, 1 apr. 1954, p. 2).

Repetarea obiectului sub forma unui pronume personal conjunct constituie și aici, întocmai ca la obiectul direct, o regulă a cărei aplicare se face în condiții perfect asemănătoare cu cele descrise sub I. De aceea nu socot necesar să le repet, ci mă limitez să dau, din presa și literatura epocii anterioare celui de al doilea război mondial, o serie de citate în care regula amintită nu este respectată (și tot din pricina influențelor străine):... *motiv c ă r u i a Spartanii a u g ă s i t (Adev. Literar*, 3 nov. 1935, p. 4); *judecătorilor, F. a prezentat (Cuv. Liber*, 4 apr. 1936, p. 3); *a c e s t u i f a p t opera... d a t o r e ș t e (Viața Rom.*, apr.-mai 1936, p. 38); *inerția ineducatului muzical c ă r u i a a i m p u s (Însemnări Ieșene* II, 3, p. 388); *societății datorăm (ibid.* II, 4, p. 221); *acestui fond a adăugat (Viața Rom.*, aug.-sept. 1940, p. 165). În toate aceste cazuri, obiectul indirect precedă verbul și trebuie de aceea repetat prin pronumele personal conjunct corespunzător, indiferent de categoria morfologică a cuvîntului prin care e exprimat: *căruia i-au găsit; judecătorilor, F. le-a prezentat; acestui fapt... îi datorește; căruia i-a impus* etc. Repetarea are loc, destul de des (în limba familiară și populară, foarte des), chiar atunci cînd obiectul indirect stă după verb. Astfel, *a plăcut d-sale (Însemnări Ieșene*, iulie 1939, p. 91); *nu fantezia l i p s e a l u i A n t o n P a n n (Nastratin și timpul său*, p. 215) nu se conformează regulilor limbii romîne contemporane, căci în astfel de cazuri obiectul indirect trebuie repetat *(i-a plăcut d-sale; nu fantezia i-a lipsit...).*

Cap. IX: Complementul circumstanțial

Este, la fel cu obiectul direct și cel indirect, un determinant al verbului. Spre deosebire însă de obiectul gramatical, complementul circumstanțial nu exprimă un raport propriu-zis între conținutul lui și acțiunea verbului, ci arată numai în ce condiții exterioare, în ce împrejurări sau circumstanțe se petrece

acțiunea [1] (de unde și numele de complement circumstanțial, sau numai circumstanțial [2], cu valoare de substantiv).

În discuția despre cele două obiecte am văzut că acțiunea exprimată de verb are legătură directă sau indirectă cu o ființă sau un lucru: acestea se resimt într-un fel oarecare de pe urma acțiunii, care se exercită asupra lor sau le este destinată. O astfel de legătură nu există și nu poate exista în cazul complementului circumstanțial, pentru motivul că «împrejurările» în care se săvîrșește o acțiune reprezintă un simplu cadru al acesteia. Locul, timpul, modul, cauza, instrumentul — enumer numai pe cele mai frecvente și, deci, mai importante dintre «circumstanțe» — rămîn neatinse de acțiunea verbului, care n-are, ca să spun așa, nevoie de ele decît pentru a i se preciza unele detalii de natură pur exterioară. Efectele ațiunii rămîn străine de împrejurările în cadrul cărora ea se desfășoară.

Această deosebire esențială dintre complementul circumstanțial și obiectul gramatical explică diversele deosebiri de amănunt privitoare la modul cum se exprimă și cum se construiesc aceste două categorii de determinante verbale. Pot anunța de pe acum, ceea ce nu constituie o noutate pentru nimeni, că circumstanțialul prezintă aspecte mult mai numeroase și mai variate decît obiectul nu numai în ce privește conținutul pe care îl exprimă, ci și, consecință, de altfel, perfect logică, din punctul de vedere al aspectului formal.

Deși definiția și caracterizarea circumstanțialului, așa cum apare el în discuția de pînă aici, se întemeiază pe legătura lui cu verbul, există și alte părți de vorbire pe care le poate determina. În capitolul precedent (sub II) am amintit complementul de relație cerut de un adjectiv exprimat printr-un substantiv precedat de prepoziția *de*: *bun de gură*, *ciung de o mînă* etc. Numărul adjectivelor determinate de circumstanțiale este mare, și, bine înțeles, nu-i vorba numai de complementul pomenit chiar acum. De asemenea sînt numeroase substantivele însoțite de circumstanțiale, fără restricțiile constatate, de pildă, la obiectul indirect în legătură cu înțelesul substantivului. Se poate spune că, făcînd abstracție de uneltele gramaticale (articol, prepoziție și conjuncție), nu există parte de vorbire împreună cu care să nu poată apărea un complement circumstanțial.

Și mai variat se prezintă situația acestui membru secundar al propoziției în legătură cu propriul lui aspect gramatical. Dacă avem în vedere, pentru moment, numai circumstanțialele de loc, de timp și de mod, care sînt cele mai frecvente, putem spune că expresia lor curentă (și, la început de tot, poate unică) sînt a d v e r b e l e corespunzătoare (locale, temporale și modale)[3]. O caracteristică

---

[1] Mă refer mereu la «acțiune» (nu și la «stare», «existență» etc.), ca să scurtez vorba. Se înțelege că ceea ce spun despre acțiune este, în general, valabil și pentru stare, existență etc.

[2] Acest termen este adoptat în Gramatica Academiei R.P.R.

[3] De unde și numele de (complement) a d v e r b i a l, pe care îl întrebuințează unii lingviști romîni (N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, p. 89), sub influența terminologiei germane.

a adverbelor este că trec adesea de la o categorie la alta, fără să părăsească total și definitiv pe cea originară. Astfel numeroase adverbe de loc au și înțeles temporal, ceea ce însemnează că pot funcționa și ca circumstanțiale de timp. De pildă: *aci*, *departe*, *încolo* etc. Unele, ca *aproape*, au și un alt treilea sens, pe cel modal: *a ajuns acasă aproape mort de oboseală*. Adverbe de mod arată timpul, de ex. *de-abia s-au culcat găinile* etc. Împreună cu adverbele propriu-zise merg locuțiunile adverbiale, și ele destul de numeroase: *de-a curmezișul*, *de-a latul*, *de-a lungul*, *de-a-ncălarele*, *de astă dată*, *deocamdată* etc.

Foarte des apar a d j e c t i v e l e în funcțiune de complement circumstanțial. Știm dela « Morfologie » că adverbele de mod provin din adjective prin simpla așezare a acestora pe lîngă un verb: *frumos* este adjectiv și, deci, atribut în *om frumos*, adverb, adică circumstanțial, în *muncește frumos*. Datorită acestei operații gramaticale, folosirea adjectivelor ca determinante ale verbelor este neobișnuit de frecventă. La fel se petrec lucrurile cu p a r t i c i p i i l e, care, după ce capătă valoare adjectivală, sînt tratate, în toate privințele, la fel cu adjectivele.

În ce privește s u b s t a n t i v e l e, bogăția și variația întrebuințării lor ca complemente circumstanțiale întrec toate așeptările. Un substantiv precedat de prepoziție este, în mod obișnuit, sinonim cu un adverb: *în casă* însemnează, după împrejurări, « aici » (dacă ne găsim în casă), « înăuntru » (dacă stăm afară); *în curte* = afară (cînd vorbim din casă); *cu piciorul (am făcut călătoria cu piciorul)* este sinonimul lui *pe jos* etc. Cu valoare de adverb și, prin urmare, cu funcțiune circumstanțială, substantivul apare sub tot felul de aspecte: articulat *(noaptea*, *ziua*, *lunea*, *miercurea*, *chipurile* etc.) și nearticulat *(an*, *zi și noapte*, *marți*, *joi* etc.); la genitiv *(acătării*, *al ciorilor*, *al naibii*[1]*)*, la dativ *(a sta locului)*, la acuzativ fără prepoziție *(seara*, *vinerea*, *duminica)* și la acuzativ cu prepoziție (aceasta, de cele mai multe ori); împreună cu un demonstrativ *(astă-seară*, *alaltăseară)*; repetat, în sens strict *(rînduri-rînduri)*, sau sub forma unui sinonim *(fel și chip*, *cîrduri și rînduri)*; ca membru al unei comparații eliptice *(a dormi buștean*, *a pleca glonț)*; însoțit de alt substantiv în același caz *(an iarnă*, *an vară)* sau în genitiv *(de florile mărului*, *de frunza frăsinelului)*, de un numeral *(an țărț)* etc.

P r o n u m e l e se comportă în domeniul complementului circumstanțial la fel ca pretutindeni, în calitate de reprezentant al unui substantiv, cu care nu se poate însă compara din punctul de vedere al posibilității de a-și varia aspectul morfologic și sintactic. Aici se poate constata deosebirea mare dintre aceste două părți de vorbire în ce privește natura lor lingvistică: deși echivalent perfect al substantivului ori de cîte ori îl înlocuiește, pronumele își păstrează caracterul de cuvînt oarecum formal, care îl impiedică de a se combina cu alte cuvinte în aceleași condiții ca substantivul. Precedat de prepoziții, el are, mult mai des,

---

Ei nu se referă însă numai la complementele exprimate prin adverbe, ci și la locuțiunile adverbiale și în general, la grupurile formate din prepoziție + substantiv, foarte numeroase, care, în ce privește sensul, sînt înrudite cu adverbele.

[1] Acestea două cu valoare modală: *al ciorilor (al naibii) de frig (de rău)* etc.

funcțiunea unui obiect indirect, cîtă vreme substantivul este cînd obiect indirect, cînd complement circumstanțial (această a doua funcțiune întrece cu mult, sub raportul frecvenței, pe cealaltă, cum rezultă lămurit din cele spuse aici mai sus).

Și v e r b u l se dovedește a fi, la fel cu substantivul, foarte des întrebuințat ca circumstanțial și în condiții mai variate decît cele constatate pînă acum în legătură ca atributul și cu obiectul gramatical. Nu numai formele lui nepersonale (infinitivul, supinul, gerunziul etc.), ci și unele dintre cele personale, de obicei împreună cu alte cuvinte, pot îndeplini funcțiunea de complement circumstanțial. De pildă: *poate*, *poate că*, *mă tem că*, *te pomenești că*, *pare că* (și *parcă)*, *bagseama*, *pasă-mi-te* etc.

În sfîrșit, g r u p u r i l e d e c u v i n t e ocupă un loc important în sintaxa circumstanțialului, mai cu seamă cînd intervine aspectul popular și familiar al limbii noastre. Am citat deja cîteva în legătură cu unele părți de vorbire discutate mai sus. Ele sînt, în total, foarte numeroase și constituie una dintre trăsăturile caracteristice ale limbii romîne, contribuind la creșterea forțelor ei expresive și la bogăția ei stilistică. Iată o serie dintre cele mai curent folosite în vorbirea zilnică[1]: *c-o falcă-n cer și cu una în pămînt*, *din gardul Răzoaiei* (sau *al Oancei)*, *(nici) în ruptul capului*, *fără doar și poate*, *în dorul lelii*, *într-o bună dimineață*, *de-a fir-a păr*, *de jur împrejur*, *în lung și-n lat*, *în curmeziș și-n curmeziș*, *peste (nouă) mări și (nouă) țări*, *teleleu-tănase*, *cu una cu două*, *nici una nici două* etc.

După aceste considerații generale asupra complementului circumstanțial[2] trecem la studiul sumar al felurilor lui. Voi releva mai ales particularitățile specifice ale fiecăruia.

I. C i r c u m s t a n ț i a l u l d e l o c

Arată locul în care se petrece acțiunea exprimată de verb[3]. Ideea de «loc» se poate înfățișa sub diverse aspecte: l o c u l în sens strict, adică «unde», «pe unde», «în ce loc»; o r i g i n e a sau p u n c t u l d e p l e c a r e, adică «de unde», «dincotro»; e x t i n d e r e a, adică «pînă unde», «cît de departe»; d i r e c ț i a, adică «încotro». Acest circumstanțial poate fi exprimat, potrivit celor spuse în partea introductivă a prezentului capitol, printr-un adverb sau o locuțiune adverbială, printr-un substantiv însoțit de prepoziție sau, foarte rar, fără prepoziție, printr-un echivalent al substantivului construit la fel cu acesta și printr-un verb. În înșirarea și discutarea materialului voi ține seamă numai de natura morfologică a cuvîntului care funcționează ca circumstanțial, nu și de nuanța ideii de loc exprimate de el.

---

[1] Multe apar la Creangă.

[2] Ele sînt valabile în special pentru cele de loc, de timp și de mod.

[3] Ca și în alte cazuri asemămătoare, mă limitez, pentru scurtarea vorbei, la «acțiune», dar am în vedere și «starea», existența» etc.

§ 1. Circumstanțialul de loc adverbial. Cele mai des folosite dintre adverbele de loc sînt *(a)ici (a)colo* (cu varianta *(a)colea)*, *dincolo*, *alături*, *aproape*, *departe*, *încoace*, *încolo*, *jos*, *sus* etc. Ex.: *Umbra-n codru i c i ș i c o l o fulgerează de lumine* (Eminescu); *D e d e p a r t e -n văi coboară tînguiosul glas de clopot* (Idem); *Fug fulgerele'n l ă t u r i*[1] *lăsînd-o ca să treacă* (Idem); *În sfîrșit, facem noi ce facem, și sclipuim d e c o l o o coasă ruptă, d e i c i o cîrceie de tînjală...* (Creangă); *Și cînd îmi da drumul, mă duceam tot într-o fugă acasă la mama, plîngînd și suspinînd și stupind î n d r e a p t a ș i î n s t î n g a*[1] (Idem); *A c i se întîmplă să găsească o sumă de colegi, care le fac loc la masa lor...* (Caragiale); *Din întunericul cocioabelor, p e i c i p e c o l o răsăreau lumini galbene* (Sadoveanu); *L a d r e a p t a,*[1] *l a s t î n g a,*[1] *o uliță îngustă plină de noroi și de ochiuri întunecoase de apă* (Idem); *Î n a i n t e se zărea sur, cîmpul* (Camilar); *M a i d e p a r t e în rezoluție se arată că oportuniștii « au împiedicat alipirea muncitorilor din toată regiunea minieră muncitorilor dela Lupeni »...* (Gh. Gheorghiu-Dej); *d i n c o t r o bate vîntul se îndreaptă aripile* (Pop.).

Cu privire la unele dintre adverbele cuprinse în aceste citate poate fi discuție dacă trebuie considerate ca adverbe propriu-zise sau ca locuțiuni adverbiale. Este, de pildă, cazul celor precedate de propoziția *de: de departe*, *de colo*, *de ici*. Cred că trebuie să vedem în ele adverbe propriu-zise, legate, cu ajutorul unei prepoziții, de verbul pe care îl determină. *Departe* însemnează « în locul a c e l a », are, deci, sensul unui substantiv (care ar desemna un loc indepărtat față de vorbitor), *de departe* însemnează « din locul acela » (= de în locul acela). Tot așa *aici* are sensul « în acest loc », *de aici*, « din acest loc ». După cum un substantiv cu înțeles local și precedat de o prepoziție nu este, în mod obișnuit, o locuțiune, ci numai un grup sintactic mobil, a cărui prepoziție poate fi înlocuită, după împrejurări, prin altele, la fel nu poate fi vorba de locuțiuni în cazul adverbelor amintite aici. « Locuțiune » însemnează o construcție fixă, consacrată prin uz și întrebuințată totdeauna în aceeași formă, cu un sens unitar, care reprezintă nu o sumă, ci un produs al sensurilor cuvintelor ei alcătuitoare. Dintre exemplele noastre este locuțiune, de pildă, *pe ici pe colo*, care nu însemnează ceea ce spun elementele ei constitutive în alte condiții sintactice, ci are un înțeles unitar, ca și cum ar consta dintr-un singur cuvînt. Tot așa sînt locuțiuni *în lături*, *la dreapta*, *la stînga*, *în dreapta*, *în stînga*: în cea dintîi, substantivul prezintă și un aspect fonetic diferit de cel obișnuit în alte legături sintactice[2], datorită tocmai faptului că construcția a devenit locuțiune, adică formulă fixă; în celelalte, substantivul[3], care ține respectiv locul lui *mîna dreaptă*, *mîna stîngă*, și-a pierdut sensul originar, căci arată pur și simplu « locul », sub forma « direcției »[4]. Uneori

[1] Aceste circumstanțiale sînt locuțiuni adverbiale, devenite de mult formule fixe.

[2] *Lături* în loc de *laturi*.

[3] Adică adjectiv, cu valoare de substantiv (după lăsarea la o parte a substantivului).

[4] Și fără prepoziție poate avea acest sens. Cf. « comenzile » *dreapta!*, *stînga!*

elementele alcătuitoare ale grupului se sudează perfect și nu mai sînt simțite ca atare, de ex. în *acasă*, *alături*, devenite adverbe.

§ 2. Circumstanțialul de loc substantival. Substantivul cu funcțiune de circumstanțial de loc poate avea tot felul de aspecte gramaticale. Cel mai des, el apare întovărășit de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională, care îl ajută să funcționeze ca circumstanțial. Cîteodată substantivul stă și singur, fie că, în anumite împrejurări, se lasă la o parte prepoziția, fie că a căpătat, într-o epocă îndepărtată, o desinență care îi dă sens adverbial, fără să recurgă la ajutorul unui cuvînt de legătură între el și verb. În această ultimă situație se găsește subst. *loc* în construcții ca *a sta locului (a rămîne* sau *a se ține locului): Nu e bine să stai locului* (Creangă). Cf. și *a se așterne drumului* (despre cai, cînd aleargă foarte repede[1]), unde *drumului* este, sintactic vorbind, echivalentul lui *la drum*, întocmai ca *locului*, care însemnează « pe loc » sau « la loc ».

Ex.: *Călcînd pe vîrf de codri, pe-a apelor măriri*... (Eminescu); *În orice minte, lumea își pune întrebarea* (Idem); — *Măi! al dracului venetic și ceapcîn de popă, zicem noi, după ce ne adunăm toți la un loc* (Creangă); *Mai bine să mergem la culcare* (Idem);... *Mitii i-a dat odaia lui Mișu, și el doarme pe canapea în antreluță*.. (Caragiale); *Care a fost prins aseară la Valea Largă și închis la cazarma vînătorilor din deal* (Idem); *Într-o sară ploioasă de toamnă m-am trezit într-un tîrgușor mohorît, singuratic* (Sadoveanu); *Cînii se deșteptară și în întunericul adînc, prin ploaia rece, scoteau urlete jalnice*... (Idem); *După zidul morii, mulțimi de mitraliere prinseră a toca* (Camilar); *Pași cadențați se opreau în dreptul porților* (Idem); *De la această consfătuire să transmitem împreună salutul nostru unuia dintre detașamentele de frunte ale eroicei noastre clase muncitoare*... (Gh. Gheorghiu-Dej);... *puterea se află în mîinile clasei muncitoare, aliată cu țărănimea muncitoare* (Idem); *Majoritatea familiilor de mineri locuiau în cocioabe și bordeie* (Idem); *A cădea din puț în lac* (Pop.).

Ceva mai înainte am spus că substantivul poate să îndeplinească funcțiunea de complement de loc și fără ajutorul unei propoziții sau al unei locuțiuni prepoziționale. Aceasta se întîmplă în vorbirea unor oameni care se găsesc în împrejurări speciale, cum sînt, de pildă, ceferiștii, cînd dau indicații cu privire la direcția unui tren: *merge Craiova; pleacă Iași (la ora* 6*)* etc., sau negustorii, salariații unei întreprinderi etc., cînd fac o comandă de mărfuri: *expediați București*, *depuneți Ploiești* etc.

În asemenea situații se lasă la o parte prepoziția din motive diferite de la un caz la altul: « grabă » la feroviari, economie de timp și de bani[2] în comerț

[1] Corpul calului se întinde, adică se lungește, datorită pașilor mari pe care îi face, ceea ce îl apropie într-o anumită măsură de pămînt, dînd impresia că « *se culcă* » pe drum.

[2] S-a procedat așa mai întîi în stilul telegrafic. Cf. și indicația de pe scrisorile și telegramele expediate în cuprinsul aceluiași oraș: *loco*, dativul lat. *locus* (de fapt, locativ).

etc. Astfel de construcții nu aparțin limbii întregului popor și trebuie evitate, chiar în condițiile speciale amintite aici.

Numeroase adverbe care, singure, apar ca complemente circumstanțiale de loc, se transformă în locuțiuni propoziționale, cînd verbul este determinat de un substantiv. Ele capătă formă substantivală, în sensul că li se adaugă finala *a* sau *(u)l*[1], dacă n-o au de mai înainte. Astfel *merg înainte* devine *merg înaintea convoiului; rămîn înapoi* devine *rămîn înapoia camionului* etc., spre deosebire de *stau deasupra*, alături de *stau deasupra bagajului*, *apuc de-a curmezișul*, alături de *apuc de-a curmezișul drumului* etc.

În asemenea cazuri, raportul de loc este exprimat printr-un adverb transformat, din punct de vedere morfologic, în substantiv, fără să i se schimbe natura sintactică. Numai ca înțeles lexical diferă situația, întrucît verbul este determinat printr-un substantiv, care lipsește în construcțiile cu circumstanțialul exprimat prin adverbul, corespunzător locuțiunii prepoziționale, singur: la sensul acesteia, identic cu al adverbului, se adaugă sensul substantivului, ceea ce contribuie la precizarea și concretizarea locului unde se petrece acțiunea verbului.

§ 3. Circumstanțialul de loc pronominal. Lăsînd la o parte alte echivalente ale substantivului, mă opresc asupra pronumelui, care, ca în toate discuțiile noastre privitoare la părțile propoziției, indiferent de rolul lui sintactic, este cel mai important, fiindcă înlocuiește substantivul și de aceea trebuie considerat drept unicul echivalent autentic al acestuia. Pronumele stă atît în locul numelor de ființe, cît și al numelor de lucruri. Cred că trebuie să ținem seamă de acest fapt și, în consecință, să deosebim determinantele pronominale ale verbului, după cum ele se referă la ființe sau la lucruri.

Numai cele din urmă pot fi socotite complemente circumstanțiale, cînd sînt legate de verb printr-o prepoziție sau locuțiune prepozițională cu sens local. În celelalte urmează să vedem obiecte indirecte, pentru motivul că acțiunea exprimată de verb, chiar dacă nu este destinată ființelor respective sau nu se face în folosul ori în paguba acestora, este totuși, într-un anumit fel, simțită de ele. Acest punct de vedere se întemeiază pe ideea despre caracterul «personal» al obiectului indirect (v. capitolul precedent sub II) și găsește sprijin în faptul că un determinant substantival legat de verb prin *cu* este complement sociativ, cînd substantivul desemnează o ființă, și complement instrumental[2], cînd desemnează un lucru. Să se compare *călătoresc cu un tovarăș* și *călătoresc cu trenul.* De altmintrelea, ceea ce spun aici despre pronume este valabil, cu atît mai mult, și despre substantive, chiar dacă n-am făcut nici o mențiune în alineatul precedent.

Dau cîteva citate pentru pronume: *intrăm după el și-l scoatem de urechi afară* (Caragiale); *Viu la tine sigur că n-ai să mă refuzi* (Idem); *dar ochii au rămas. Fug de ei și mă întorc la ei...* (Sadoveanu).

---

[1] Care, în cazul lui *(u)l*, este articolul definit, iar în cazul lui *a* este asimilat cu forma feminină a articolului definit, sub influența locuțiunilor adverbiale articulate.

[2] Eventual unul de mod sau de alt fel, nu însă sociativ.

§ 4. Circumstanțialul de loc verbal. Dintre formele nominale ale verbului care își păstrează valoarea originară intră aici în discuție singur infinitivul, fiindcă gerunziul n-are cum să exprime ideea de loc: un verb, ca determinant al altui verb, nu poate arăta, sub forma gerunziului, decît în ce chip se săvîrșește acțiunea. Cît despre infinitiv, îl întîlnim exclusiv în vorbirea și scrisul oamenilor cultivați, care se lasă influențați de limba franceză, cum dovedește și faptul că îl folosesc numai împreună cu prepoziția compusă *pînă la*. De pildă: *merge pînă la a se contesta*... (*Cuvîntul Liber*, 17 aug. 1935, p. 6); *a ajuns pînă la a nega evidența* etc. Astfel de construcții trebuie cu atît mai vîrtos condamnate, cu cît infinitivul poate fi înlocuit prin forma lui substantivală: *merge pînă la contestarea*...; *a ajuns pînă la negarea evidenței* etc., iar construcția întreagă, printr-o frază propriu-zisă: *merge pînă acolo*, *încît contestă*...

Circumstanțiale de loc pot avea și diverse aspecte sau derivate ale verbului, lucru firesc, pentru că, indiferent de natura lor morfologică, ele păstrează ceva din sensul verbal originar, datorită legăturii semantice pe care continuă s-o aibă cu verbul în cadrul familiei de cuvinte respective. Astfel infinitivul substantival, adjectivul verbal și participiul se construiesc cu circumstanțiale de loc în condiții care nu diferă esențial de ale verbului. Ex.: *atîrnarea păcorniței de inima carului; intrarea în acest local este interzisă*; ... *fagii stăpînitori pe culmi* (Galaction); *Proptit în cele două cîrje*, *Sender își zvîrlea picioarele paralizate înainte* (Camilar). Cel mai des apare participiul, pentru motivul că, în mod obișnuit, dacă nu chiar totdeauna, el nu diferă de formele conjugării pasive decît prin faptul că-i lipsește verbul *a fi*: *proptit în cele două cîrje* este, ca înțeles, echivalentul desăvîrșit al lui *era proptit în cele două cîrje*. Prezența sau absența lui *a fi* nu schimbă cu nimic situația, întrucît circumstanțialul este cerut de verbul propriu-zis al construcției, indiferent de forma pe care o are: este deajuns ca sensul verbal (acțiunea sau starea) să iasă mai mult ori mai puțin clar la iveală, și posibilitatea de a avea un determinant local apare numaidecît.

Ca și în cazul obiectului gramatical, verbul determinant de circumstanțial poate lipsi, dintr-o cauză ori alta. De ex.: *Ce le pasă*: *lemne la trunchiu sînt; slănină și făină în pod este deavolna; brînză în putină*, *asemenea; curechi în poloboc*, *slavă domnului* (Creangă).

Cu astfel de construcții merg acelea în care locul verbului îl ia, așa zicînd, o interjecție: *Pupăza zbîrr! pe-o dugheană* (Creangă); *ș-apoi*, *huștiuliuc! și eu în știoalnă*, *de-a cufundul* (Idem). Asemănarea acestor construcții cu cele defective de verb constă în faptul că și aici se poate vorbi de lăsarea la o parte a unui verb (*a face*): *zbîrr! pe-o dugheană* stă pentru (pupăza) *face zbîrr! pe-o dugheană* (și tot așa *huștiuliuc! în știoalnă* este simțit ca egal cu *fac huștiuliuc în știoalnă*). Această interpretare pare sigură în unele cazuri, deși sentimentul că lipsește verbul poate veni de la înțelesul interjecției: *zbîrr!*,

buştiuluc! etc. exprimă ele înseşi, fără nici un adaos, ideea de mişcare şi în consecinţă sînt apte de a se construi la fel cu verbele [1].

Destul de des apar mai multe circumstanţiale de loc pe lîngă unul şi acelaşi verb. Ex.: *Şi tăcu, zărind pata roşie a luminării, p e d e l u ş o r, l a f e r e a s t r ă, î n t r e a r b o r i* (Camilar). În unele cazuri de acest fel, fiecare circumstanţial determină, singur, verbul propoziţiei. Dovadă, dacă ar mai fi nevoie, faptul că putem spune (şi chiar spunem), în alte împrejurări, *zărind pe deluşor* sau *zărind la fereastră* sau *zărind între arbori*. Situaţia nu se schimbă, în ipoteza că locul unuia dintre circumstanţialele substantivale îl ia un adverb de loc: *zărind sus* (sau *acolo*), *la fereastră, între arbori*. . . De aceea nu se poate afirma că cele două circumstanţiale (sau unul dintre ele) determină adverbul precedent. Avem impresia, într-adevăr, că *la fereastră* merge cu *sus*, că, deci, l-ar determina, dar este vorba de o determinare materială, dacă îi pot spune aşa: vorbitorul înţelege să facă precizări în legătură cu locul unde se petrece acţiunea, pentru motivul că *sus* este prea vag şi nu lămureşte suficient împrejurarea de loc la care se referă. După cum atunci cînd avem numai circumstanţiale exprimate prin substantive cu prepoziţie nu putem spune că unul dintre ele determină pe celălalt, la fel trebuie să interpretăm şi construcţiile cu un adverb urmat de circumstanţiale substantivale. Căci un adverb este echivalentul lexical perfect al unui substantiv precedat de prepoziţie.

II. Circumstanţialul de timp

Arată timpul în care se petrece acţiunea exprimată de un verb al propoziţiei. Ideea de timp prezintă diverse aspecte, după cum acţiunea se săvîrşeşte într-un anumit moment (*cînd?*, *în ce timp? pentru cînd?*), în decursul unui interval mai mult ori mai puţin îndelungat (*de cînd?*, *pînă cînd?*, *cît timp?*, *de cît timp?*, *în cît timp?*, *pentru cît timp?*) sau în mai multe rînduri (*de cîte ori?*).

Circumstanţialul de timp se poate exprima, în general vorbind, prin aceleaşi părţi de vorbire ca circumstanţialul de loc, şi adică prin adverbe sau locuţiuni adverbiale (de timp), substantive însoţite de prepoziţii şi echivalente substantivale.

Să vedem cum se înfăţişează faptele.

§ 1. A d v e r b e l e d e t i m p sînt foarte numeroase. Pe lîngă adverbe propriu-zise, care au fost de la început adverbe, ca *acum*, *apoi*, *atunci*, *azi*, *ieri*, *mî(i)ne* etc., există multe altele provenite din substantive cu înţeles temporal, fie singure, fie însoţite de un demonstrativ, de pildă *iarna*, *vara*, *dimineaţa*, *noaptea*, *seara*, *ziua*, *luni*, *marţi* etc., *lunea*, *marţea* etc., *aseară* (cu *a* demonstrativ, feminin al lui *ăl*), *alaltăieri*, *astăzi* ş. a. Separarea unora de celelalte este, în

[1] Să se compare, în acest sens, *iată-mă! (iată-l!* etc.), cu obiect după interjecţia *iată*. Aici despre o elipsă a verbului nu poate fi vorba, în schimb intervine influenţa lui *a se uita*, cu care interjecţia seamănă şi prin sunetele ei.

general, arbitrară, chiar dacă ţinem seamă de criteriul cronologic. Astfel *azi* şi *astăzi* sînt formate fiecare din acelaşi substantiv *(zi)* şi un demonstrativ (lat. *hac* la primul, rom. *astă* la al doilea). Singura deosebire dintre ele este de natură istorică: *azi* datează încă de la începuturile limbii noastre, pe cînd *astăzi* a luat naştere mai tîrziu. Pentru vorbitori, această deosebire nu există. Tot aşa poate fi discuţie dacă *iarna*, *ziua* etc. trebuie socotite drept adverbe în sens strict sau substantive cu valoare adverbială. Întrebarea pare şi mai îndreptăţită cu privire la *luni* şi *lunea* etc., care se întrebuinţează cu înţeles de adverb sub ambele lor forme (articulată şi nearticulată). În sfîrşit, avem cazuri şi mai complicate din acest punct de vedere, cum este acela al adverbelor formate din două substantive, care se întrebuinţează şi singure cu valoare adverbială, sau dintr-un adverb şi un substantiv: *an vară*, *ieri seară*, *mî(i)ne dimineaţă* etc. Cred că trebuie să considerăm toate aceste expresii drept adverbe sau locuţiuni adverbiale (după caz) şi să le despărţim de substantive, care, chiar cînd sînt aceleaşi ca în exemplele date aici, îndeplinesc funcţiunea de circumstanţial numai dacă sînt însoţite de o prepoziţie sau de alte cuvinte.

De altfel şi cu privire la acestea din urmă poate fi discuţie, după cum ele sînt simţite ca grupuri de cuvinte sau ca cuvinte unitare din punct de vedere semantic. Astfel *altădată*, *deocamdată*, *îndată*, *odată* etc. reprezintă unităţi semantice în sens strict: nimeni nu-şi dă seama, cînd vorbeşte, că ele sînt formate din substantivul *dată* şi un pronume, un numeral, o prepoziţie etc. [1] În alte cazuri, destul de asemănătoare cu acestea, nu putem spune cu toată siguranţa cum se prezintă situaţia. Dacă *demult* sau *devreme* par a fi simţite mai degrabă ca locuţiuni adverbiale (prepoziţie + adjectiv sau substantiv), din cauză că *mult* şi *vreme* apar foarte des în tot felul de condiţii sintactice, pe *de noapte*, *deseară* trebuie să le socotim cuvinte unitare, deşi primul este scris totdeauna în două cuvinte, şi aceasta, pentru că înţelesul lor nu seamănă prin nimic cu *de noapte* sau *de seară* din construcţii ca *tren de noapte*, *haină de seară* etc. Dimpotrivă, *în veci* este o locuţiune adverbială, cu toate că substantivul are o formă dispărută de mult (pluralul lui *veac* face astăzi *veacuri)*, din cauză că sudura prepoziţiei cu substantivul nu s-a produs în aceeaşi măsură ca la celelalte formule.

Am insistat asupra acestor fapte, care aparţin mai mult formării cuvintelor, numai pentru a arăta că delimitarea adverbelor propriu-zise, a locuţiunilor adverbiale şi a substantivelor precedate de prepoziţie cu rol de circumstanţial de timp este dificilă, adesea imposibilă [2]. În citatele care urmează, distincţia aici în discuţie este, de obicei, neglijată.

---

[1] În cazul lui *deocamdată* analiza s-a putut face, cum dovedeşte varianta *cam deodată*. Pe unele dintre ele le-am redat în scris potrivit ideii că exprimă sensuri unitare, trecînd astfel peste recomandările făcute în *Micul dicţionar ortografic*, care distinge, cum ştim, între *altădată* şi *altă dată*, între *odată* şi *o dată*.

[2] Observaţia are valoare şi cu privire la adverbele de mod, despre care va fi vorba în paragraful următor, unde vom constata o situaţie asemănătoare.

Îşi simte gîtu-a t u n c e a cuprins de braţe reci (Eminescu); *C î t e o d a t ă. . . prea a r a r e. . . a tîrziu cînd arde lampa. . .* (Idem); *A p o i începe a se aburca pe cireş în sus zicînd* (Creangă); *Dar m a i î n d e s e a r ă*[1], *iaca şi moş Vasile, cu vornicul şi pasnicul. . .* (Idem); *Salutare, mă grăbesc, e tîrziu, trebuie să dejunez m a i d e v r e m e* (Caragiale); *E mult d e a t u n c i. Colindam ţara într-o căruţă cu covergă de piele* (Sadoveanu); *P î n ă a t u n c i nu mai văzusem tîrguşorul acela* (Idem); *D e o d a t ă, o suflare aspră trecu pe fereastră, mă învălui într-o pînză de răceală şi mă deşteptă* (Idem); *Eu, m î n e, mă cer în linia întîia. . .* (Camilar); *Costan Cimpoeşu lăsase d e m u l t în urmă uliţele din mijlocul tîrgului* (Idem);. . . *n i c i o d a t ă* [sub regimul burghezo-moşieresc minerii] *nu puteau visa ca fiii lor şi fiicele lor să ajungă în universităţi şi şcoli superioare* (Gh. Gheorghiu-Dej).

Un fapt sintactic interesant în legătură cu circumstanţialul de timp este că el poate fi exprimat şi printr-un adverb sau o locuţiune adverbială de loc. Între aceste două idei există un punct comun esenţial, şi anume «extinderea»: atît «locul», adică spaţiul, cît şi timpul implică existenţa unui cadru în cuprinsul căruia se desfăşoară acţiunile. Deosebirea dintre amîndouă, care constă în faptul că elementele constitutive ale spaţiului coexistă, iar ale timpului se succed, nu prezintă importanţă pentru mintea omului obişnuit şi de aceea poate fi trecută cu vederea, în sensul că ideea de spaţiu, mai concretă decît cea de timp, se extinde şi asupra acesteia din urmă. Rezultatul acestui proces mintal este folosirea adverbelor şi a locuţiunilor adverbiale de loc cu valoarea temporală. Cele mai frecvente adverbe de loc se întrebuinţează şi ca adverbe de timp. De pildă: *aproape, departe, a(i)ci, încolo, încoace, înainte* etc. De ex.: *mă şupuresc pe unde pot şi cînd c o l o mă trezesc în cireşul femeii. . .* (Creangă); *Opiniile sînt împărţite d e a c u m î n c o l o*[2] (Caragiale); *Dar Lache a intrat d e j a în dezbatere*[3] (Idem); *nu te mai înţeleg deloc: a c i spui una, a c i alta; d e a i c i î n a i n t e nu mai poate merge aşa: povesteşte m a i d e p a r t e ce s-a întîmplat.*

---

[1] Aici avem o locuţiune adverbială *(deseară)*, pe care n-o mai simţim ca atare, precedată de o prepoziţie şi de adverbul de mod *mai*, care-i dă sens comparativ. Aşadar, o situaţie foarte complicată sub raportul sintactic.

[2] Îmbinarea unui adverb de timp cu unul de loc ne arată oarecum în ce chip s-a putut ajunge de la sensul local la cel temporal.

[3] Adv. *deja* din acest citat a dat, într-o vreme, loc la discuţii. Puriştii l-au condamnat cu asprime, şi în scopul de a face propagandă şovină împotriva evreilor care-l foloseau mai des decît romînii (din cauză că în limba germană *schon* = *deja* este foarte des întrebuinţat). De multe ori el poate fi înlocuit prin *şi* (adverbul, nu conjuncţia): *te-ai şi întors*, de ex., trebuie preferat lui *te-ai întors deja;* nu putem să spunem însă *eşti şi* (sau *şi eşti) absolvent* pentru *eşti deja absolvent.* Propaganda şovină a avut, la un moment dat, efectul că s-a înlocuit *deja* prin *deacum*, care mai circulă şi astăzi, deşi mai puţin, poate, decît cu 15—20 de ani în urmă. În marea majoritate a cazurilor acest înlocuitor al lui *deja* nu corespunde nici sensului pe care înţelege să i-l dea vorbitorul şi nici structurii limbii noastre, unde *deacum* are rostul lui bine determinat. Iată două citate elocvente: *Dar însuşi gîndul acesta nu-i deacum emoţionant? (Adev. Literar*, 28 oct. 1934, p. 8); *primul intelectual. . . a fost deacum o excepţie (Cuv. Liber*, 27 iunie 1936, p. 7).

Și unele adverbe de mod pot funcționa ca circumstanțiale de timp. Ele sînt mai puțin numeroase decît cele de loc, și se înțelege de ce: între ideea de « mod » și cea de « timp » există deosebiri foarte mari, care nu pot fi trecute ușor cu vederea. Numai în condiții sintactice speciale, impuse, ca totdeauna, de realitatea materială, « modul » se poate transforma așa zicînd în « timp ». Astfel adverbul modal *abia* îndeplinește funcțiunea unui circumstanțial de timp într-o construcție ca *a b i a am sosit și m-am apucat de lucru.* Tot așa *tocmai: t o c m a i mă pregăteam de plecare, cînd ai apărut tu* și *numai* (acesta însoțit de *cît* sau *ce)*: *n u m a i c î t (c e) m-am întins pe pat și am (și) adormit* etc. Faptul că, în mod obișnuit, astfel de construcții sînt alcătuite din propoziții, dintre care una are sens temporal, ne dă, cred, explicația fenomenului aici în discuție: adverbele de mod împrumută de la această din urmă propoziție nuanța temporală pe care o păstrează, ba chiar o dezvoltă, [1] și atunci cînd construcția constă dintr-o singură propoziție, aceea cu adverbul de mod devenit adverb de timp. Iată cîteva citate (și pentru alte adverbe, afară de cele amintite aici): *Îmi plutea pe dinainte, cu al timpului amestic, b a un soare, b a un rege, b a alt animal domestic* (Eminescu); *D e - a b i a s-au culcat găinile și voi ați și început*? (Creangă); *și n u m a i c e-l văd că vine, roș ca un rac și clătinîndu-se* (Sadoveanu).

Adverbele de timp, la fel cu cele de loc și cu alte cuvinte care au rol de părți secundare ale propoziției, pot apărea și mai multe odată pe lîngă același verb, sau numai repetate. Întîlnim de asemenea adverbe de timp îmbinate cu circumstanțiale de timp exprimate prin substantive. Astfel de fapte se datoresc nevoii vorbitorului de a preciza timpul ori de cîte ori un singur adverb (sau numai adverbul) n-ar fi suficient pentru înțelegerea justă a spuselor sale. Ex.: *O d a t ă, v a r a, p e - a p r o a p e d e M o ș i, mă furișez din casă și mă duc, z i u a - m i a z a - m a r e, la moș Vasile, fratele tatii cel mai mare* (Creangă); « *Revolta Națională*» *apărea sub direcția mea a c u v r e o c i n c i s p r e z e c e a n i. . .* (Caragiale);. . . *d i n c î n d î n c î n d, lumina trece ca un fulger, îi* [pe boi] *dezvăluie o clipă, apoi noaptea poienii îi acoperă iar* (Sadoveanu). Nu totdeauna intervine simpla nevoie de a ușura înțelegerea propriu-zisă. Chiar în unul dintre exemplele noastre putem constata că vorbitorul se lasă împins și de necesitatea de a mări expresivitatea celor ce vrea să spună, în vederea realizării unor intenții artistice. Citatul din Creangă conține locuțiunea adverbială *ziua-miaza-mare*, formată dintr-un adverb substantival, determinat de două adjective *(miază*, care este folosit numai în cîteva formule fixe: *miazănoapte*, *miazăzi* și de aceea nu

[1] Se spune des numai *abia am sosit* (= am sosit în momentul acesta sau ceva mai înainte), *tocmai mă pregăteam să plec* (= în momentul de față mă pregăteam să plec). Aceste construcții exprimă și mai clar sensul temporal, fiindcă nu intervine propoziția temporală, ca să slăbească forța de expresie a adverbului modal. Totodată ele fac impresia unor elipse: *abia am sosit* pare a însemna (și însemnează de fapt) *abia acum am sosit; tocmai mă pregăteam să plec* însemnează *tocmai în momentul acesta* (sau *acela) mă pregăteam să plec.* Această interpretare explică de ce construcțiile alcătuite numai din propoziția cu adverbul aici în discuție spun mai mult decît celelalte: *abia, tocmai* își păstrează și sensul modal, care ajută la precizarea momentului cînd se săvîrșește acțiunea.

poate fi recunoscut de vorbitor ca adjectiv, și *mare)*. Determinările nu sînt absolut necesare pentru înțelegere, căci singur *ziua* ar ajunge. Adaosul are scopul să arate îndrăzneala personajului din povestire, care pornește la furat cireșe în toiul zilei, cînd putea fi ușor descoperit și prins [1].

Un număr de adjective, nu prea mare, îndeplinesc, în condiții sintactice determinate, funcțiunea unui circumstanțial de timp. O parte dintre ele au sens temporal propriu-zis sau înrudit cu ideea de « timp », altele au sens modal, adică pur calitativ, dar însușirea pe care o exprimă prezintă elemente asemănătoare cu cele temporale, și, datorită acestui fapt, ele pot fi întrebuințate ca circumstanțiale de timp. La prima categorie aparțin adjective de felul lui *imediat*, *tîrziu*, *veșnic*: *trebuie să plec*, *dar mă întorc imediat; stai veșnic pe unde te duci* etc. Din categoria a doua fac parte adjective ca *des*, *rar* ș. a., care, puse pe lîngă un verb, arată « repetarea » acțiunii, de cîte ori (fără precizarea numărului) se săvîrșește acțiunea [2]: *în limba noastră apar des alternanțele fonetice; vii din ce în ce mai rar pe la noi* etc. Aceste adjective se combină cu pluralul subst. *oară* (cf. *bunăoară)*, dînd naștere locuțiunilor adverbiale *adeseori*, *rareori*, după ce mai întîi au devenit adverbe propriu-zise cu ajutorul prefixului *a*- și al sufixului adverbial -*e*: *adese(a)*, *arare*. Din contaminarea acestora cu locuțiunile adverbiale sinonime au rezultat variantele *adeseori*, *arareori* [3].

Alte adjective capătă valoarea unui adverb temporal prin lăsarea la o parte a subst. *timp*. Așa s-au petrecut lucrurile cu *mult* și *puțin(tel)*: *nu sta mult unde te duci; mai rămîi puțin(tel) la mine* sînt construcții eliptice pentru *mult timp*, *puțin(tel) timp*.

Și unele participii suferă o transformare asemănătoare. Este, de pildă, cazul lui *necontenit* și *neîntrerupt*, forme « negative » ale lui *contenit* și *întrerupt*, participiile verbelor *a conteni* și *a întrerupe*, al căror sens prezintă elemente înrudite cu ideea de « timp ».

§ 2. Circumstanțiale de timp substantivale. Sînt extrem de numeroase (și apte de a se înmulți mereu), datorită faptului că orice substantiv care exprimă o noțiune « temporală » sau numai apropiată de aceasta poate funcționa ca circumstanțial de timp, dacă se pune pe lîngă un verb și se leagă de acesta cu ajutorul unei prepoziții. Aspectele formale ale circumstanțialului de timp substantival sînt variate, cum am arătat în partea introductivă a prezentului capitol, unde am vorbit, în general, despre complementul circumstanțial.

---

[1] Construcția circulă mult în vorbirea populară tocmai în legătură cu furturile care se săvîrșesc ziua. (De obicei hoții operează noaptea).

[2] Procesul psihic seamănă cu cel arătat la transformarea adverbelor de loc în adverbe de timp: *des* și *rar*, care, în construcții ca *pînză deasă*, *sită rară*, au sens « spațial », de extindere în spațiu, capătă valoare temporală, de extindere în timp, cînd se referă la o acțiune.

[3] Alături de *des* și *rar* trebuie pus *mereu*, un fel de sinonim al celui dintîi în formula învechită *codru mereu* « codru întins, neîntrerupt, continuu », care a devenit adverb de timp și s-a fixat definitiv cu această valoare.

Substantive cu sens temporal sînt, înainte de toate, *dimineață*, *noapte*, *seară* și *zi*. Ele desemnează fazele principale ale unității de timp care este « ziua » (= 24 ore). Vin apoi « multiplii » acestei unități: *săptămînă*, *lună*, *an*, *veac* (și *secol)*, *mileniu* și « submultiplii » ei: *oră* (și *ceas)*, *minut* (și *clipă*, *moment)*, *secundă* etc. La acestea trebuie adăugate numele anotimpurilor: *primăvară*, *vară*, *toamnă* și *iarnă*, numele zilelor și ale lunilor: *luni*, *marți* etc., *ianuarie*, *februarie* etc., diverse aspecte de nuanță ale timpului zilei (de 24 ore): *zori*, *mînecate*, *prînz*, *amurg*, *chindie*, *asfințit* etc.

Aceste substantive și multe altele[1] care s-ar mai putea înșira capătă forme diverse atunci cînd determină un verb în calitatea lor de complemente circumstanțiale. Ele pot apărea fără prepoziție (ca majoritatea celor enumerate mai sus), articulate sau nearticulate, la singular sau la plural etc. De asemenea pot fi însoțite de o prepoziție, și aceasta se întîmplă mult mai des, pentru motivul că chiar substantivele care n-au nevoie, în anumite împrejurări, de prepoziție, recurg, în alte împrejurări, la ajutorul acestei unelte gramaticale pentru a îndeplini funcțiunea de circumstanțial. Fie că au, fie că n-au o prepoziție ca element de legătură cu verbul pe care-l determină, substantivele stau în cazul acuzativ[2].

În cele ce urmează voi da citate și eventual voi face discuții numai cu privire la circumstanțialele substantivale însoțite de prepoziții sau de o determinare oarecare. Pe celelalte le consider, în general, drept adverbe sau locuțiuni adverbiale și de aceea le-am amintit, parțial, în paragraful precedent[3].

T o a t ă z i u a la fereastră suspinînd nu spui nimică (Eminescu); *Și după ce ne arvonim noi și p e l a a n u l, cu jurămînt să umblăm tot împreună...* (Creangă); *Î n s f î r ș i t, după ce m-au lăsat cînii lui Trăsnea în pace...* (Idem); *Stai u n m o m e n t... Mă duc la telefon, să dau amănunte...* (Caragiale); *Dar Lache a intrat deja în dezbatere și « p e n t r u p r i m a o a r ă în viața lui », trebuie să constate...* (Idem); *d e l a o v r e m e am început să privesc mai cu aminte în baratca înflăcărată a fierarului* (Sadoveanu); *Și, r î n d p e r î n d, se apucau strîns unii de alții, ca într-o primejdie de ape revărsate* (Camilar); — *Bine, dar bagă de seamă, are să te urmărească î n s o m n* (Idem); *Î n o r i c e c a z, fiecare dintre ei se putea trezi aruncat în stradă, pradă șomajului* (Gh. Gheorghiu-Dej);... *muncitorii mineri au organizat, în deosebi d u p ă M a r e a R e v o l u ț i e S o c i a l i s t ă d i n O c t o m b r i e și sub influența nemijlocită a victoriei clasei muncitoare din Rusia, acțiuni de luptă...* (Idem).

Destul de des se întîmplă ca un circumstanțial substantival de loc sau de mod să îndeplinească funcțiunea unuia de timp. Un citat dintre cele date mai

---

[1] În vorbirea familiară și, mai ales, în cea populară se întrebuințează foarte des numele de sărbători, care joacă acolo rolul « datelor » istorice din vorbirea oamenilor instruiți.

[2] Limba noastră continuă, din acest punct de vedere, situația care exista în latinește.

[3] Tot așa trebuie socotite formulele prepoz. + subst., dacă sudura elementelor alcătuitoare este așa de perfectă, încît vorbitorul le simte ca cuvinte unitare (*îndată*, *devreme*, *dis-de-dimineață* etc.). La fel alte combinații de cuvinte (*altădată*, *deseori* etc.).

sus (al doilea din Camilar) pare a corespunde acestei situații: *în somn* face, la prima vedere, impresia unui circumstanțial de loc (poate din cauza lui *în*, care apare mult mai des cu valoare «locală»), dar este, în realitate, «temporal» (= în timpul somnului)[1]. Tot așa se prezintă formulele de felul lui *din școală*, *din armată*, *din copilărie* etc.: *știu aceste lucruri (încă) d i n ș c o a l ă (d i n a r m a t ă, d i n c o p i l ă r i e)*, adică « de pe vremea cînd învățam la școală (cînd făceam armata, cînd eram copil)». Iată un citat foarte elocvent în sensul discuției noastre: *Ceilalți doi confrați aleargă l a a c e s t z g o m o t, urmați de toți băieții de la Enache* (Caragiale). Datorită verbului *(aleargă* = « mișcare») și prepoziției *la* (= « spre, în direcția»), acest circumstanțial poate fi luat drept local, dar el este, de fapt, temporal, căci însemnează « cînd au auzit zgomotul». Cf. și *la apariția (unui tovarăș, a unei cărți), la nașterea (cuiva)* etc., care au totuși o situație clară (în sens temporal), din cauza noțiunilor exprimate de substantiv. Și locuțiuni (grupuri de cuvinte) cu sens modal pot îndeplini funcțiunea unui circumstanțial de timp: *a uita de la mînă pîn' la gură*, care a avut, mai întîi, înțeles local (= de la un loc — « mîna» — pînă la alt loc — « gura»), a căpătat valoare modală (= «repede») și apoi temporală (= «într-un timp foarte scurt, într-o clipă»).

Astfel de fapte merg paralel cu cele constatate în paragraful precedent, unde am arătat că adverbele de loc și de mod pot îndeplini funcțiunea unui circumstanțial de timp.

Explicația dată acolo este valabilă și aici

§ 3. C i r c u m s t a n ț i a l e d e t i m p e x p r i m a t e p r i n p r o n u m e ș i n u m e r a l e. Dacă facem abstracție de cazurile în care pronumele și numeralul sînt «reprezentanți» ai unor substantive, întrebuințarea acestor două părți de vorbire ca circumstanțiale de timp pare a fi foarte rară. Numeralul, de pildă, însoțește totdeauna substantivul *ori* (plur. lui *oară)*, are, deci, valoare adjectivală, iar sensul temporal al formulei *(de două ori, de zece ori* etc.) se datorește exclusiv substantivului[2]. Și numeralele ordinale apar ca determinante pe lîngă acest substantiv, sub forma lui de singular, pentru a alcătui împreună locuțiuni adverbiale care funcționează ca circumstanțiale de timp: *întîia oară, a doua oară, a zecea oară, a suta oară* etc.[3]

Cît despre pronume, apariția lui este foarte sporadică. La fel cu numeralul, ba într-o măsură și mai mare, pronumele este un cuvînt abstract (sau general), în sensul că nu are un conținut al lui propriu, ci exprimă de fiecare dată conți-

---

[1] Circumstanțialul *rînd pe rînd* (vezi primul citat din Camilar) poate fi interpretat ca locuțiune adverbială de mod. Cred că a trecut prin faza modală înainte de a deveni temporal.

[2] De aceea calificarea de numerale pe care o dăm acestor construcții (le spunem numerale adverbiale) este numai în parte justă. Ele sînt, în realitate, locuțiuni adverbiale cantitative (ideea de cantitate se exprimă printr-un numeral).

[3] *Întîi* apare și cu subst. *dată*, care este, semantic vorbind, un fel de singular al lui *ori*, adică un sinonim perfect al lui *oară: întîia dată*. Cf. și *altă dată, alte dăți*.

nutul substantivului pe care îl înlocuiește. Fiind astfel lipsit de un înțeles concret, el nu poate îndeplini prin el însuși funcțiunea de circumstanțial, care, indiferent de categorie, are, și trebuie să aibă, un conținut concret, adesea chiar material. Numai în mod cu totul excepțional pronumele (la fel numeralul) este apt să stea așa zicînd pe propriile lui picioare. Excepțiile, cîte le-am putut descoperi eu însumi, sînt foarte puține (și nu cred să fi existînd prea multe altele). De pildă: *Între aceste dar, Robinson au sfîrșit roadele copacului cocos ce găsisă* (trad. *Robinson Crusoe*, 1835); *Între aceste sosi seara* (Ispirescu); *Într-aceea, pe cînd Ferhat-Pașa se ocupa cu construirea podului..., vrăjmașii săi... nu sta în nelucrare* (Bălcescu).

Dar și în astfel de cazuri nu-i greu de văzut că pronumele înlocuiește sau, cel puțin, a înlocuit, la început, un substantiv (mai exact spus, a întovărășit un substantiv, care a fost apoi lăsat la o parte). Un exemplu ca *Între aceste vremi s-au făcut un mare cutremur* arată lămurit cum s-a ajuns la formulele de astăzi, pe care, indiferent ce explicație le dăm, urmează să le considerăm ca circumstanțiale de timp pronominale în sens strict. Alături de ele trebuie puse, pe același plan, *după a(cea)sta* și *după aceea*, foarte frecvente în vorbirea curentă.

Pentru numeral am găsit numai locuțiunea *întruna*, care, din cauza desei întrebuințări[1], este simțită ca un cuvînt unitar, deci ca un adverb propriu-zis. De ex.: *Stă ghem și toarce-ntruna* (Eminescu); *Stă neadormit zi și noapte tot întruna* (Creangă).

§ 4. Circumstanțialul de timp verbal. Nici această categorie nu este prea numeroasă, dacă excludem (cum trebuie să facem și cum am făcut mereu pînă aici) din rîndul formelor verbale nepersonale (sau nominale) infinitivul « lung », supinul și participiul, care merg respectiv cu substantivul și adjectivul, și ne oprim numai la infinitivul propriu-zis și la gerunziu.

Primul dintre acestea se întrebuințează des în vorbirea oamenilor culți, și totdeauna cu o prepoziție sau cu o locuțiune prepozițională. Trebuie precizat că aceste unelte gramaticale, în marea lor majoritate, nu se pot construi cu infinitivul, și de aceea aspectele sintactice ale circumstanțialului infinitival sînt foarte puțin variate. Ex.: *El singur zeu stătut-a-nainte de-a fi zeii* (Eminescu); *Înainte de a pleca, doamna cheamă dincolo pe cocoșelul ei, să-i spună cine știe ce* (Caragiale); *Plugarul bun care curăță de mărăcini țarina sa pînă a nu semăna în ea sămînța cea bună* (C. Negruzzi). Construcția cu *pînă nu* este caracteristică pentru vorbirea familiară și, în deosebi, pentru cea populară.

Gerunziul cu funcțiune de circumstanțial de timp ține, în mod obișnuit, locul unei propoziții subordonate temporale introdusă prin *(pe) cînd*, *în timp ce*, *cum*, *după ce* etc. Ex.: *Ivan atunci, puind mîna pe sabie, se scoală repede...* (Creangă); *Boierul, văzînd aceasta, pe de o parte l-a cuprins spaima...* (Idem);

---

[1] *Între aceste* și *într-aceea* au caracter arhaic și cărturăresc.

Şi z i c î n d acestea, mă scol cu Bubico-n braţe şi m-apropiu de fereastra vagonului (Caragiale); *Aşa-i... murmurară ţăranii, c l ă t i n î n d din cap*[1] (Sadoveanu). Astfel de construcţii sînt foarte frecvente în limba noastră, sub toate aspectele ei: vorbit şi scris, familiar şi popular.

Gerunziul verbului *a cure* « a alerga, a curge », învechit şi dialectal, a devenit de multă vreme adverb de timp şi s-a generalizat cu această valoare. Se întrebuinţează des mai cu seamă în vorbirea şi scrisul oamenilor cultivaţi, atît singur, cît şi cu prepoziţii (în ultimă ipoteză avem locuţiuni adverbiale). Ex.: *S-ajung c u r î n d în cale, s-alătură călări* (Eminescu); *Î n c u r î n d* se *împlinesc nouă ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne; Tovarăşul meu a sosit d e c u r î n d din provincie.*

III. Circumstanţialul de mod

§ 1. Arată în ce fel se săvîrşeşte sau cum se înfăţişează acţiunea verbului pe care îl determină. Acest circumstanţial este extraordinar de frecvent în limba romînă,[2] datorită faptului că raportul logic de mod prezintă foarte numeroase aspecte. În primul rînd, prin « mod » se înţelege nu numai chipul cum privim acţiunea verbului în legătură cu diverse obiecte, fenomene, idei etc., ci şi asemănarea sau deosebirea, reală ori presupusă, dintre acţiunea săvîrşită de subiect (fie gramatical, fie logic) şi aceea săvîrşită de altcineva, apoi « cantitatea », cu toate nuanţele ei, considerată tot din punctul de vedere al acţiunii, chiar dacă ea se referă la obiecte (în sens larg) [3].

Dar şi fără aceste variante ale circumstanţialului de mod, pe care le voi discuta la sfîrşitul paragrafului, aspectele lui pur modale sînt încă neobişnuit de numeroase. Căci, spre deosebire de raporturile exprimate prin circumstanţialele de loc şi de timp, raportul de mod este nu numai concret, ca la celelalte două, ci şi abstract, ba chiar ireal sau numai realizabil.

Dată fiind această bogăţie de conţinut, este logic ca mijloacele de a-l exprima să fie şi ele foarte bogate. Bogăţia formală are şi izvoare aş zice interne. Am afirmat în partea introductivă a prezentului capitol că circumstanţialele de loc, de timp şi de mod trebuie să se fi exprimat, la început de tot [4], numai prin adverbe şi după aceea se va fi recurs la substantive însoţite de prepoziţii. Adică, astfel spus, natura circumstanţialului este, prin însăşi esenţa ei, adverbială. În acest sens pare a vorbi tendinţa, foarte clară, de a transforma în locuţiuni adverbiale, deci în adverbe, construcţiile alcătuite dintr-un substantiv şi o propoziţie.

---

[1] *Clătinînd din cap* are şi o nuanţă modală, destul de pronunţată.

[2] Putem adăuga, şi în alte limbi, pentru motivul că realitatea care se oglindeşte, prin gîndire, în vorbirea omenească este aceeaşi oriunde şi oricînd.

[3] Ca totdeauna în discuţiile noastre privitoare la determinantele verbului, avem în vedere nu numai acţiunea propriu-zisă, ci şi starea, firea etc.

[4] Adică în epoca iniţială a vorbirii omeneşti.

Numeroase adverbe actuale sînt, la origine, locuțiuni adverbiale: *acasă*, *adesea*, *devreme* etc. au fost mai întîi construcții asemănătoare cu *la dreapta*, *de mult* etc., pe care le considerăm locuțiuni adverbiale numai pentru motivul că sudura celor două elemente constitutive ale lor nu este (sau ni se pare că nu este) totală și definitivă. Cu cît trece vremea, cu atît se înmulțesc adverbele rezultate din locuțiuni adverbiale. Fenomenul a avut și are loc într-o măsură mult mai mare la adverbele de mod decît la celelalte, fiindcă și locuțiunile adverbiale deja existente sau pe cale de a lua naștere din substantive precedate de prepoziții și locuțiuni prepoziționale sînt mult mai numeroase decît cele de loc și de timp.

Intervine însă și alt fenomen, tot «intern», foarte important. Adverbul (și toate echivalentele lui) seamănă bine cu adjectivul. Se poate spune că adverbul este un adjectiv care, în loc să stea pe lîngă un substantiv, se pune pe lîngă un verb, ceea ce înseamnă că adjectivul poate deveni adverb, dacă determină un verb. Dintre cele trei feluri de adverbe existente în limba noastră, adverbul de mod prezintă în măsură maximă această asemănare cu adjectivul. Conținutul lui nu diferă prin nimic esențial de al unui adjectiv: amîndouă exprimă «însușiri», căci amîndouă ne spun «cum sînt» obiectele (în sens foarte larg). Singura deosebire constă în faptul că adjectivul arată însușirile ființelor, lucrurilor, fenomenelor (desemnate prin substantive), pe cînd adverbul arată însușirile acțiunilor, stărilor etc.[1]. Urmarea este că, teoretic vorbind, orice adjectiv se transformă în adverb de mod, dacă determină un verb[2]. Transformarea s-a produs și continuă să se producă și de fapt: foarte multe adverbe de mod ale limbii noastre provin din adjective. Aceasta înseamnă că la numeroasele adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, existente într-un moment dat, s-au adăugat și se adaugă o cantitate enormă de adjective folosite ca adverbe. Cu adjectivele merg participiile, care sînt prin natura lor adjective, și adjectivele verbale în *-tor*, care de asemenea se întrebuințează cu valoarea de adverb modal ori de cîte ori cer condițiile sintactice.

După cum limba depășește granița dintre adverb și adjectiv, tot așa depășește ea limita dintre diversele feluri de adverbe. Am văzut deja că numeroase adverbe de loc se întrebuințează cu valoare temporală. Acum vom vedea că adverbele de loc și de timp capătă, în anumite împrejurări, valoare modală. Același lucru se întîmplă cu locuțiunile adverbiale, precum și cu alte echivalente ale adverbelor de loc și de timp. Urmarea este o sporire nu numai cantitativă a mijloacelor de a exprima circumstanțialul de mod, ci și una calitativă, adică de variație

---

[1] Adesea se întîmplă ca și această deosebire să dispară. Astfel lui *a scrie frumos* îi corespunde *scriere frumoasă*: infinitivul scurt (verb propriu-zis) e determinat de adverbul *frumos*, infinitivul lung, devenit substantiv, fără a-și pierde totuși în întregime valoarea verbală, este însoțit de același determinant în calitate de adjectiv.

[2] Uneori fenomenul poate avea loc și fără înlocuirea substantivului prin verb: *copiii merg zgomotos* sau *sgomotoși pe stradă*.

şi, deci, de nuanţă, foarte importantă atît pentru vorbitorii obişnuiţi, cît şi, mai ales, pentru scriitori, care îşi pot îmbogăţi, varia şi nuanţa stilul, pentru a realiza, în măsură, maximă, măiestria artistică în operele lor.

Variaţia amintită aici se extinde şi asupra aspectului pur formal al circumstanţialelor de mod. Astfel adjectivul, participiul şi substantivul care intră în alcătuirea unei locuţiuni adverbiale de mod pot fi nearticulate sau articulate (*cu drag*, *pe de rost*, *împotriva*, *de-a lungul* etc.), pot sta la singular sau la plural (*deajuns*, *cu chiu cu vai*, *pe negîndite*, *cu şosele cu momele*, *de-a buşilea*), la pozitiv, comparativ sau superlativ (*bine*, *mai potrivit*, *foarte la locul lui*) etc. În cazul adverbelor provenite din adjective intervine încă un mijloc de a varia aspectul morfologic: este posibilitatea de a forma adverbe cu ajutorul sufixului *e* de la adjective în *-esc* (*bărbăteşte*, *romîneşte*) şi al sufixului *-eşte* de la substantive (*mînzeşte*). Şi substantivul întrebuinţat singur prezintă variaţii formale destul de numeroase: *chip* şi *chipurile*, *glonţ* (*a pleca glonţ*), *fuga* (*a veni fuga*).

Trec acum la expunerea faptelor, urmînd în general acelaşi plan ca în paragrafele precedente.

§ 2. Circumstanţialul de mod adverbial. Potrivit discuţiei de pînă aici, numărul acestor circumstanţiale este foarte mare, întrucît în el intră nu numai adverbele propriu-zise, ci şi locuţiunile adverbiale, indiferent de natura morfologică a elementelor alcătuitoare, apoi adjectivele şi participiile cu valoare adverbială şi, în sfîrşit, adverbele de loc şi de timp folosite ca adverbe de mod.

Ex.: *Parcă îi venea să plece-n lume, dusă de pustie gînduri şi de-un dor fără de nume* (Eminescu); *În mijloc de codru-ajunse . . . , unde-izvorul cel în vrajă sună dulce în urechi* (Idem); *Iar cînd te văd zîmbind copilăreşte, se stînge-atunci o viaţă de durere* (Idem); *D-apoi cu moş Chiorpec ciubotarul . . . ce năcaz aveam — ba adică, drept vorbind, el avea năcaz cu mine* (Creangă); *Şi dacă vedea omul şi vedea că nu se poate descotorosi de mine cu vorbe, mă lua frumuşel de bărbie . . . şi-mi trăgea un pui de răbuială ca aceea pe la bot . . .* (Idem); *Şi scurt şi cuprinzător, sărut mîna mătuşei luîndu-mi ziua bună* (Idem); *Şi eu fuga, şi ea fuga şi eu fuga, şi ea fuga, pănă ce dăm cînepa toată palancă la pămînt* (Idem);*. . . cîntau acum îndrăcit pe ogor, şezînd în coada sapei* (Idem); *Pentru că nu l-au păzit cum se cade şi l-au lăsat să scape* (Caragiale); *Aşa? la pensii, care va să zică?* (Idem);*. . . unul dintre ei, ca şi cum s-ar întoarce cu gîndul de foarte de departe, zice tam-nisam* (Idem);*. . . încît l-aş acuza d-a dreptul că el . . . mi-a răpit partea mea de bine . . .* (Idem); *— Greu, negreu, nu poţi, dacă ai cararter . . .* (Idem); *— Da, de cît iar nu face să mergem tocmai la vremea mesei* (Idem);*. . . le fac loc la masa lor, strîngîndu-se cît se poate* (Idem); *apoi o tresărire de-abia simţită, o fîlfîire de aripi, un fior depărtat de frunzişuri* (Sadoveanu); *Ochiuri de fereastră, cît pumnul, se uitau chiorîş la stăpîn* (Idem); *Atunci cei doi salcîmi din coasta de miazănoapte a hanului prindeau să foşnească jalnic, încet — aşa cum*

foşnesc sara copacii de pe morminte (Idem); *Mai iute... îl tot îndeamna un glas încet. Hai mai iute...* (Camilar); *şi apa se tot legăna* (Idem); « *Poate l-au dus şi l-au ucis...* » *gîndi Costan* (Idem); *Exploziile şi avariile se ţineau lanţ* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Industria minieră cunoaşte de asemenea un avînt remarcabil* (Idem); *S-a învăţat dezbrăcat şi i-e ruşine îmbrăcat* (Pop.); *Prostului nu-i stă bine, dacă nu-i şi fudul* (Idem).

Am dat o listă bogată de citate, pentru a ilustra afirmaţiile făcute în partea introductivă a acestei subdiviziuni. Observăm că locuţiunile adverbiale sînt foarte variate în ce priveşte aspectul lor gramatical. Avem, printre ele, şi verbe, fie singure: *poate* (care, la început, era urmat de *fi: poate fi)*, fie însoţite de o conjuncţie: *parcă* (rezultat din *pare că*[1]), fie împreună cu alte cuvinte, care alcătuiesc, adică ar trebui să alcătuiască, o propoziţie: *cum se cade*, *cît se poate*, *care va să zică*. Ultimele sînt foarte interesante, prin faptul că ne arată cum se poate ajunge la crearea locuţiunilor adverbiale din tot felul de construcţii: aceste propoziţii aparente sau formale nu se deosebesc întru nimic ca înţeles de un adverb propriu-zis, constînd dintr-un singur cuvînt. Sensul lor este tot aşa de unitar ca şi al sinonimelor *bine (= cum se cade)*, *mult (= cît se poate)*, *adică* sau *aşadar (= care va să zică)*[2]. Unitatea semantică a unora dintre ele se dovedeşte a fi o realitate şi prin aceea că pot servi ca punct de plecare pentru formarea de cuvinte noi. Astfel *cum se cade* are un derivat: *cumsecădenie*, care, indiferent dacă îl acceptăm ori nu[3], arată lămurit că vorbitorii simt locuţiunea adverbială ca un singur cuvînt[4] din punct de vedere semantic.

Printre circumstanţialele cuprinse în citatele de mai sus figurează cîteva substantive: *fuga (şi eu fuga şi ea fuga)*, *lanţ (se ţineau lanţ)*. Primul apare într-o construcţie eliptică: *şi eu fuga* stă pentru *şi eu am dat fuga* (sau *am luat-o la fugă)*, de unde impresia că are valoarea verbală[5], al doilea se leagă aşa de strîns de verbul precedent, încît pare că alcătuieşte împreună cu acesta o locuţiune verbală[6]. Cf. şi *a pleca glonţ* (sau *puşcă)* = a pleca foarte repede (cu o nuanţă comparativă, pentru care vezi nota 6).

Numeroase sînt în materialul nostru de citate adverbele propriu-zise şi cele provenite din adjective. Trebuie amintite, între altele, *ba* şi *da*, întrebuinţate, de obicei, ca particule de negaţie şi afirmaţie, *copilăreşte*, format cu suf. *-e* de la adj. *copilăresc*, şi *frumuşel*, diminutivul lui *frumos* (adjectiv cu valoare de adverb). Într-un citat din Creangă apare formula *scurt şi cuprinzător*, alcătuită

---

[1] Cf. *Pare-că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă* (Eminescu).

[2] De adăugat: *în sfîrşit o dată, ce să te pomeneşti, a început să aibă tremurături la mîini* (Caragiale); *mă tem c-a venit* (pop. mold.) « probabil (mi se pare) că a venit ».

[3] Este clar că nu-l putem accepta.

[4] Cf. *cuminte* < *cu minte*, de la care s-au format *a (se) cuminţi*, *cuminţenie*.

[5] Desigur şi din cauză că în mintea noastră se asociază cu *a fugi*.

[6] *Lanţ* ar putea fi interpretat şi ca un adverb de comparaţie: *se ţineau lanţ* = se ţinneau (una de alta) ca (verigile unui) lanţ(ul).

din două adverbe adjectivale, dar avînd un sens unitar, rezultat aș spune prin înmulțire, ca un produs al ambelor cuvinte [1]. În sfîrșit merită să ne oprim puțin asupra lui *d-a dreptul*, pentru motivul că este foarte răspîndit în limba scrisă actuală ca determinant al unui adjectiv sau al unui adverb. Destul de des îi ia locul sinonimul *direct*. Judecînd după uzul consacrat de vorbirea populară și de către scriitorii noștri buni, cele mai multe dintre construcțiile cu *de-adreptul* (sau *direct* + adj. (sau adv.) nu se conformează regulilor gramaticale romînești. Iată cîteva citate: *o lucrare d e - a d r e p t u l f u n d a m e n t a l ă* (*Viața Romînească*, 15 apr. 1934, p. 43); *un caracter d e - a d r e p t u l l i t e r a r* (*Adev. Literar*, 1 nov. 1935, p. 8); *le consideră d i r e c t f a l s e* (*Cuv. Liber*, 16 nov. 1935, p. 3); *Faptul e d e - a d r e p t u l m o n s t r u o s* (V. I. Lenin, *Statul și revoluția*, p. 59); *Între cele două războaie, «Suflete tari» a fost d e - a d r e p t u l d e n a t u r a t ă* (*Gazeta Literară*, 11 aug. 1955, p. 2).

Am afirmat ceva mai înainte că funcționează ca circumstanțiale de mod și unele adverbe de loc și de timp. Deoarece explicația fenomenului a fost dată deja, mă limitez la înșirarea citatelor: *Și din spaima ceea, am fugit noi m a i jumătate de sat înapoi* [2] (Creangă);. . .*că doar nu eram așa de prost p î n - p e - a c o l o, să nu pricep atîta lucru* (Idem); *D - a p o i pentru vrednicia lui mi l-a dat tata* [3] (Idem).

§ 3. C i r c u m s t a n ț i a l u l d e m o d s u b s t a n t i v a l. Și această categorie este numeroasă, datorită faptului că pe de o parte există multe substantive care, precedate de prepoziții, pot îndeplini funcțiunea unui circumstanțial de mod, iar pe de altă parte, numărul prepozițiilor apte de a exprima raporturi modale este destul de mare.

Ex.: *Cîteodată. . . prea arare. . . a t î r z i u cînd arde lampa. . .* (Eminescu); *Și cîte nu ne veneau în cap, și cîte nu făceam c u v î r f și îndesate* (Creangă);. . . *trebuie să constate c u r e g r e t că legea noastră penală prezintă o lacună. . .* (Caragiale); *Au isprăvit și și-au iscălit probele, d u p ă î n v o i a l a din ajun* (Idem); *Zamfira rămase înaintea mea, dreaptă, c u m î n i l e î n l u n g u l t r u p u l u i* (Sadoveanu); *Venea î n t r - o i u ț e a l ă nebună, cu ochii mari, ca două stele de fosfor, ațintiți* (Idem); *Capitaliștii romîni și străini. . . au exploatat î n m o d u l c e l m a i c r u n t pe muncitorii mineri* (Gh. Gheorghiu-Dej); *Afirmația lui Luca era, d e f a p t, expresia punctului de vedere al grupului fracționist al lui Luximin* (Idem); *Automatele tocau f ă r ă î n t r e r u p e r e* (Camilar).

Să ne oprim puțin la unele dintre circumstanțialele care apar în citatele de mai sus. Prepoziția *a* din formula *a tîrziu* apare deseori, mai cu seamă în vorbirea familiară și populară, cu substantive de toate felurile [4] și după verbe ca *a călca*,

---

[1] Cf. *mult și bine*, cu sens temporal și modal totodată *(a aștepta mult și bine)*.

[2] În această propoziție, *mai* are sensul lui *aproape*, care-i adverb de loc (și se întrebuințează el însuși cu funcțiune modală).

[3] *D-apoi* este aici sinonim cu *doar(ă)*, adverb de mod.

[4] În *a tîrziu* avem tot un substantiv (adjectiv cu valoare substantivală); cf. *într-un tîrziu*.

a mirosi, *a semăna* etc.: *calcă a popă*, *miroase a mucegai*, *seamănă a militar* etc. Sensul modal are nuanță comparativă: *miroase ca mucegaiul*, *seamănă cu un militar*, ceea ce nu-i schimbă natura sintactică, întrucît circumstanțialele comparative sînt, de fapt, variante ale celor de mod (vezi ceva mai departe). În citatul din Creangă, *cu vîrf* ar putea fi considerat ca atribut al lui *cîte*, cum pare a dovedi forma de plural a lui *îndesat*. Avem aici unul dintre numeroasele cazuri care arată că între adverbe (sau locuțiuni adverbiale) și adjective există o strînsă apropiere de ordin semantico-sintactic (cf. cele spuse în partea introductivă a prezentului capitol). Construcția cu *vîrf și îndesate* pune, indirect, și altă problemă, aceea a acordului unui circumstanțial de mod adjectival sau participial, pe care trebuie s-o discutăm[1]. În versul lui Coșbuc: *De la gîrlă-n pîlcuri dese zgomotoși copiii vin* avem adj. *zgomotoși*, care ar putea fi considerat ca un circumstanțial de mod al verbului *vin*, întrucît pare că se raportează la acțiune, nu la cei ce săvîrșesc acțiunea. Forma de plural se opune însă acestei interpretări, cu atît mai mult, cu cît chiar sensul întregii construcții este clar: e vorba de *copii zgomotoși*, care vin de la gîrlă, nu de *copii care vin cu zgomot de la gîrlă*[2].

§ 4. Circumstanțialul de mod exprimat prin pronume și numerale. Pronumele apar foarte rar cu funcțiune de circumstanțial de mod. Am făcut o constatare asemănătoare și ceva mai înainte, cînd am studiat circumstanțialul de timp. Explicația propusă acolo este valabilă și aici. Aș putea adăuga amănuntul că, înlocuind prin pronume substantivul unui circumstanțial substantival, mai totdeauna se schimbă înțelesul sau dispare pur și simplu orice posibilitate de a descoperi un înțeles propriu-zis. Să luăm două dintre citatele date în § 3: *trebuie să constate cu regret...*; *Zamfira rămase cu mînile în lungul trupului*. Presupunînd că în aceleași texte ar fi fost deja folosite substantivele *regret* și *mînile*, ceea ce ar permite înlocuirea lor prin pronume, am avea în urma acestei operații sintactice: *trebuie că constate cu el* (sau *cu acela* etc.); *Zamfira rămase cu ele* (*cu acestea* etc.) *în lungul trupului*. Dacă construcția a doua are un sens, nu tocmai clar de altfel, cealaltă este absurdă sau aptă de a fi interpretă în toate felurile. Intervine, pentru a îngreuia folosirea pronumelor ca circumstanțiale de mod, și prepoziția care trebuie să le însoțească. Se pare că numai foarte puține prepoziții pot sta pe lîngă pronume în asemenea cazuri. Iată un citat clar din Ispirescu: *Fără dînsa nu va putea trăi*, unde atît verbul, cît și prepoziția ajută la înțelegerea lesnicioasă a conținutului, mai ales că *dînsa* ne trimite la o ființă, pe care o putem identifica, chiar dacă numele ei n-ar fi fost spus imediat mai înainte.

În ce privește numeralul, situația se prezintă diferit și față de pronume și față de ceea ce am constatat la circumstanțialele de loc și chiar la cele de timp. Faptul se explică prin înrudirea semantică dintre numerale și unele adverbe,

---

[1] Locul ei mai potrivit ar fi fost în paragraful precedent.

[2] Conținutul este același în ambele cazuri. Pe noi ne interesează însă expresia lingvistică a conținutului, fiindcă facem gramatică, nu logică.

acelea anume care arată o cantitate (nedefinită, bineînțeles, dar totuși cantitate). Avem mai întîi numeralele multiplicative: *îndoit*, *înzecit*, *însutit* etc., care și ca formă se pretează la funcțiunea de circumstanțial de mod, întrucît sînt (cele mai multe numai par a fi) participii (și participiile — am văzut aceasta — în calitatea lor de adjective, adică de cuvinte apte să devină adverbe, se întrebuințează extrem de des ca circumstanțiale de mod). Ex.: *Să nu spun minciuni, dar Ipate se îmbogățise* *î n s u t i t ș i î n m i i t* (Creangă).

Și numeralele distributive apar de multe ori ca determinante ale verbului, arătînd aspectul numeric al modului în care se săvîrșește acțiunea. De pildă: *Izvorăsc din veacuri stele* *u n a c î t e u n a* (Eminescu); *Se opresc* *c î t e d o u ă* (Sadoveanu); *Oamenii se depărtau* *c î t e u n u l* (Camilar).

Precedate de anumite prepoziții, numeralele cardinale pot îndeplini funcțiunea unui circumstanțial de mod, la fel cu numeralele distributive. Ex.: *Spuma lighioanelor se tăie* *î n d o u ă*, *î n t r e i* *și pieri* (Galaction).

§ 5. C i r c u m s t a n ț i a l u l d e m o d v e r b a l. Ca și pînă aici, luăm în considerație numai infinitivul și gerunziul, singurele forme nepersonale ale verbului care își păstrează în toate împrejurările valoarea verbală. Apariția infinitivului nu-i prea frecventă, din cauză că prepozițiile care-l pot însoți, pentru a-i da înțeles modal, sînt foarte puține. Cea mai obișnuită este *fără*: *De-a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți*, *F ă r - a ș t i* *să spunem care ar fi mai nenorociți* (Eminescu); *Știu atîta că ei mergeau* *f ă r ă a s i m ț i* *că merg* (Creangă). În aceste citate, infinitivul poate fi înlocuit prin gerunziu (*n e ș t i i n d* *să spunem care...*; *...mergeau* *n e s i m ț i n d* *că merg*), datorită faptului că între aceste două forme nominale ale verbului există o apropiere de natură sintactică, ambele putînd determina un verb pentru a arăta în ce fel se săvîrșește acțiunea acestuia. În mod obișnuit gerunziul funcționează ca circumstanțial de timp, cum am avut prilejul să constatăm în paragraful precedent. Între această funcțiune a lui și aceea de circumstanțial modal se pot produce confuzii, în sensul că una pare a fi, cîteodată, varianta celeilalte. Iată cîteva citate din Creangă: *Dar, la drept* *v o r b i n d*, *nici n-aveam ce căuta: căci bucheaua poate s-o învețe și acasă cine vrea; Văru-meu*, *f u d u l i n d u - s e* *cu ciubotele cele nouă*, *juca numai lîngă fata vornicului; După aceea descinge brîul de pe lîngă sine și le împrejură*, *l e g î n d u - l e* *frumușel*, *să nu se hrentuiască*. În primul citat valoarea modală a gerunziului este neîndoielnică, și destul de clară este ea și în al treilea, pe cînd *fudulindu-se...* poate fi interpretat și ca echivalent al unei construcții temporale (în timp ce se fudulea) sau, mai degrabă, a uneia cauzale (fiindcă se fudulea).

§ 6. D i v e r s e. Circumstanțialul de mod poate fi exprimat și altfel decît am constatat pînă aici. Avem, în primul rînd, un număr de i n t e r j e c ț i i al căror înțeles se apropie de al adverbelor de mod și care, în consecință, sînt apte să îndeplinească aceeași funcțiune ca și acestea. De pildă: *Și pornesc ei*, *t e l e a p*, *t e l e a p*, *t e l e a p!!* (Creangă); *Și* *l i p a - l i p a* *o luă popește pe uliță, parc-ar fi fost scăpată din pușcă (Dicț. Acad.)*; *Neagu porni înainte*

s c î r ț a i - s c î r ț a i cu carul (Tiktin); *Mă duceam la voi și făceam l e o p dinapoi* (Pop.). Numeroase sînt, cu deosebire în vorbirea populară și, mai puțin, în cea familiară, ceea ce unii lingviști numesc i z o l ă r i: grupuri de cuvinte așa de strîns legate între ele, încît au un înțeles unitar, rezultat din contopirea sensurilor tuturor elementelor alcătuitoare și diferit de al fiecăruia în parte. Aceste grupuri sintactice seamănă cu locuțiunile adverbiale prin unitatea sensului, precum și prin asimilarea lor cu adverbele, dar prezintă o particularitate, foarte importantă, care le deosebește esențial de locuțiunile adverbiale: ele sînt, de obicei, metafore, și acest fapt le dă o mare valoare expresivă. Din limba vorbită ele au intrat și continuă să intre în limba operelor literare prin scriitorii buni cunoscători ai vorbirii populare. Le întîlnim des mai cu seamă la Creangă: *Însă în a doua zi după asta, iaca și mătușa Măriuca lui Moș Andrei vine c - o f a l c ă - n c e r ș i c u u n a - n p ă m î n t; Să umblați numai așa f r u n z a f ă s i n e l u l u i toată viața voastră și să vă lăudați că sînteți feciori de craiu, asta nu miroase a nas de om...* Iată cîteva idiotisme, asemănătoare cu acestea, care circulă în vorbirea populară cu valoare de adverbe modale (și, deci, cu funcțiune de complemente circumstanțiale de mod): *cu chiu cu vai* «foarte greu»; *cu șosele cu momele* « cu vorbe înșelătoare»; *c-un ochi la slănină și cu unul la făină* «chioriș, încrucișat»; *de mai mare dragul; cu nepusă masa; în* (sau *cu) totului tot; de voie de nevoie*[1]*; cu vai nevoie* ș.a.

S-ar putea adăuga unele r e p e t i ț i i: același cuvînt apare de două ori, fie repetat pur și simplu, fie cu un element de legătură. Repetarea poate fi numai semantică: în loc să se repete cuvîntul, i se adaugă un sinonim, aproximativ, al lui. În citatele precedente figurează întîmplător exemple de acest fel. Dau acum alte cîteva: *Mai aproape, mai aproape, Noi ne-om strînge p i e p t l a p i e p t* (Eminescu); *S t o l u r i - s t o l u r i trec prin minte Dulci iluzii* (Idem); *În juru-mi ceața crește r î n d u r i - r î n d u r i* (Idem); *Mama atunci mă și ia r ă p e d e, r ă p e d e la pornit* (Creangă); *în cinci, șese sute a b i è, a b i è putu nimeri una* (Idem); *Cînd a p r o a p e, a p r o a p e să pun mîna pe dînsul...* (Idem); *că d o a r, d o a r a încăleca pe nevoie* (Idem); *Atunci se ia t i p t i l, t i p t i l pe urma ei* (Idem); *Și așa, cu toată cărpănoșia lui, iese c î n e - c î n e ș t e în medean* (Idem)[2]. Deși folosită adesea și în limba scrisă, repetiția constituia o particularitate mai ales a vorbirii populare și familiare, cum dovedesc citatele din Creangă. Valoarea ei stilistică este mare, și de aceea scriitorii o pun des la contribuție.

Verbul pe care îl determină circumstanțialul de mod poate lipsi ori de cîte ori vorbitorul nu-i simte nevoia. Ex.: *nu știu cum îi cade un urs*[3] *din sîn și d e - a d u r a prin clasă* (Creangă); *Atunci noi l a f u g ă, băieți! mai dihai decît la popa Oșlobanu* (Idem); *Și eu f u g a, și ea f u g a...* (Idem).

---

[1] Echivalentul perfect al lui *vrînd nevrînd.*

[2] Ultimul citat este interesant prin faptul că adverbul de mod apare odată fără suf *-ește*,ca și cum ar fi substantiv.

[3] *Urs* înseamnează aici « cocoloș de mămăligă umplut cu brînză »

Nu numai verbele pot fi determinate de complemente modale, deși, în mod obișnuit, situația se prezintă așa cum am arătat pînă aici. Dacă lăsăm la o parte interjecția *hai(de)* [1], care este, de fapt, un verb[2], urmează să luăm în considerație adjectivele și adverbele (împreună cu locuțiunile adverbiale). De cele mai multe ori aceste părți de vorbire sînt însoțite de adverbele care servesc la formarea gradelor de comparație: *mai*, *foarte*, *strașnic* (și numeroasele sinonime ale acestuia: *grozav*, *teribil*, *extraordinar* [3] etc.). Spre deosebire de toate cazurile analizate mai sus, în care complementele circumstanțiale de mod sînt părți de propoziție în sens strict, adică distincte, adverbele însoțitoare ale adjectivelor și ale altor adverbe alcătuiesc împreună cu acestea o unitate sintactică. În *mai bine*, *foarte frumos* ș.a. nu avem două părți de propoziție (*mai*, *foarte* etc. circumstanțiale de mod, iar *bine*, *frumos* etc. tot circumstanțiale de mod, eventual nume predicative sau atribute [4]), ci una singură. O construcție ca *tovarășul nostru muncește foarte bine* nu se deosebește de *tovarășul nostru muncește bine* decît prin forma de superlativ a adverbului. Din punct de vedere sintactic ea are exact aceeași situație: verbul ei este determinat de circumstanțialul *foarte bine*, așa cum în construcția a doua același verb este determinat de circumstanțialul *bine*.

Unele adjective pot fi însoțite și de substantive cu valoare adverbială. De pildă: *frumoasă coz*, *alb colilie* ș.a. Aceste formule nu-și schimbă niciodată aspectul, fiindcă au devenit fixe cu vremea, întocmai ca atîtea alte «izolări» (vezi aici mai sus), și apar, de obicei, fie ca atribute (*o femeie frumoasă coz*, *un bătrîn alb colilie*), fie ca nume predicative. Amîndouă sînt, de fapt, niște comparații eliptice: *frumoasă coz* stă pentru *frumoasă ca un coz* [5], *alb colilie* pentru *alb ca colilia* [6].

§ 7. Astfel de construcții ne trimit la c i r c u m s t a n ț i a l u l d e c o m p a r a ț i e (sau c o m p a r a t i v), despre care am afirmat, la începutul prezentei subdiviziuni, că reprezintă o variantă a circumstanțialului de mod. Într-adevăr, cînd comparăm un obiect cu altul, o situație cu alta etc., arătăm cum este sau cum nu este obiectul, situația etc., spunînd că seamănă sau se deosebește. Altă variantă, care trebuie considerată, mai degrabă, ca o nuanță a circumstanțialului de comparație, este cel d e c a n t i t a t e (sau c a n t i t a t i v), care exprimă și el «modul» cum se petrece o acțiune, cum se înfă-

[1] Dacă vor fi existînd și alte interjecții în aceeași situație, trebuie să contăm cu elipsa verbului

[2] Cf. formele *haidem*, *haideți*, care s-au asimilat și din punct de vedere morfologic verbului

[3] Toate sînt adjective, care devin adverbe în legătură sintactică cu alte adjective sau adverbe. (Se leagă de acestea prin prepoziția *de*.)

[4] Cum avem în cazul verbului determinat de un circumstanțial.

[5] *Coz* erte un cuvînt de origine turcească și a însemnat la început «carte de joc foarte bună» (cu care poți cîștiga, poți bate pe adversar), iar apoi a căpătat sensul figurat de «lucru rar, strașnic etc».

[6] *Colilie* se cheamă o plantă cu peri lungi albi (drept frunze), foarte asemănătoare cu părul cărunt al oamenilor.

țișează etc. un obiect, privite din punctul de vedere al măsurii (dimensiune, extindere), al gradului, al intensității ș.a.

Între circumstanțialul de comparație și circumstanțialul de cantitate deosebirile sînt așa de neînsemnate, încît nu-i tocmai ușor să le distingem unul de altul. De asemenea ele se pot confunda uneori cu circumstanțialul de mod propriu-zis.

Urmează acum o serie de citate menite să lămurească situația acestor două aspecte ale circumstanțialului de mod[1]. *Și plîngînd înfrînă calul, calul ei cel a l b c a n e a u a* (Eminescu);... *c u m inima-mi d e - a d î n c o liniștește c a r ă s ă r i r e a stelei în tăcere*[2] (Idem); *sărut mîna mătușii luîndu-mi ziua bună, c a u n b ă i e t d e t r e a b ă* (Creangă);... *că-și azvîrle țărna după cap c a b u h a i u l* (Idem); *Ochii i-au ieșit afară din cap c î t c e p e l e de mari* (Idem); *Au și început a curge furnicile c u d r o a i a, c î t ă p u l b e r e ș i s p u z ă, c î t ă f r u n z ă ș i i a r b ă* (Idem); *A alerga c a u n p u r i c e p o t c o v i t* (Pop.);...*geamul mobil care pică peste gîtul domnului c a t ă i ș u l u n e i g h i l o t i n e* (Caragiale); *sub stogul încîlcit de păr, doi ochi arzători c a d e l u p* (Sadoveanu); *Volumul investițiilor va crește în* 1952 *față de* 1951 *c u* 70%, *iar volumul construcțiilor c u* 55% (Gh. Gheorghiu-Dej); *Salariul real al minerilor a crescut față de* 1938 *d e* 1,5% *o r i*... (Idem).

IV. Alte feluri de complemente circumstanțiale

Afară de circumstanțialele discutate pînă aici, limba noastră cunoaște și alte determinante care arată în ce împrejurări se săvîrșește acțiunea verbului. Dacă lăsăm la o parte complementul de agent și pe cel sociativ[3], care ocupă un loc aparte, intermediar între obiectul gramatical și circumstanțialul propriu-zis, rămîne să ne ocupăm în acest paragraf de circumstanțialele de cauză, de scop și de instrument.

Aceste trei determinante adverbiale prezintă unele particularități comune și de aceea pot fi puse împreună. În primul rînd, și spre deosebire de circumstanțialele deja studiate, ele nu pot fi exprimate decît prin substantive (sau echivalente ale substantivului) precedate de prepoziție. Nu există adverbe cauzale, finale sau instrumentale, cum am văzut că există adverbe locale, temporale și modale. Urmarea acestui fapt este că circumstanțialele aici în discuție sînt mai puțin numeroase și mai puțin variate decît celelalte.

Pe lîngă aceasta, însăși natura lor este mai mult ori mai puțin diferită. Dacă circumstanțialele de loc și de timp arată, într-adevăr, împrejurările (cu înțelesul

---

[1] Ele apar deopotrivă pe lîngă verbe, adjective și adverbe.

[2] *Cum de-adînc* stă pentru *cît de-adînc*. Avem o contaminație sintactică: *cum îmi liniștește inima* + *cît de-adînc îmi liniștește*. . .

[3] Le-am amintit, din fugă, în capitolul despre obiectul gramatical.

« de cadru ») în care se petrece o acțiune, iar cel de mod, o « însușire » a acesteia [1], circumstanțialele de cauză, de scop și de instrument exprimă altfel de raporturi existente între acțiune și un obiect oarecare.

Primele două au elemente care le apropie, în sensul că unul arată oarecum contrariul celuilalt: circumstanțialul de cauză indică punctul de plecare, pe cînd cel de scop punctul de sosire al acțiunii. Cît despre circumstanțialul instrumental, el se apropie, într-o anumită măsură, de cel de agent, căci amîndouă spun prin ce mijloace se săvîrșește acțiunea verbului [2].

Trebuie precizat că aceste considerații de ordin general sînt foarte aproximative și urmează a fi luate ca atare. Scopul lor este să arate în mod global asemănările dintre diversele determinante ale verbului pe care tradiția gramaticală ne-a deprins să le punem și să le studiem împreună.

§ 1. Circumstanțialul de cauză (sau cauzal). Poate fi identificat cu ajutorul întrebărilor *de ce?*, *pentru ce?*, *din ce cauză?*, așadar, în parte, cu aceleași întrebări ca circumstanțialul de scop (v. mai departe), fapt care duce, cînd sîntem neatenți, la confundarea acestor două determinante verbale, altfel clar deosebite între ele [3].

El se exprimă printr-un substantiv, precedat de o prepoziție sau o locuțiune prepozițională, printr-un pronume, construit la fel cu substantivul pe care îl înlocuiește, printr-un adjectiv sau un participiu, de asemenea precedate în mod obișnuit de prepoziție, și printr-un gerunziu.

Exemple de circumstanțiale substantivale: *Adormind de armonia codrului bătut de vînturi, Flori de tei deasupra noastră or să cadă rînduri-rînduri* (Eminescu); *Ș-apoi, afară de aceasta, era buimac de cap și hămesit de foame, de atîta umblat* (Creangă); *Da, tîțacă Leonă, pentru lene și obrăznicie neneaca matale împungea roabele cu acul, cînd se scula bosumflată din așternut și se lăsa pieptănată și îmbrăcată* (Sadoveanu); *But a ucis. Știu și de ce a ucis: din ură pentru oamenii săraci, care au acum puterea în stat* (P. Dumitriu).

Cînd circumstanțialul de cauză este exprimat printr-un pronume, acesta are sens neutral și apare însoțit mai ales de prepozițiile *de*, *pentru* și de locuțiunile prepoziționale *din cauza*, *din pricina*. De pildă: *Nu l-ar fi durut capul de asta* (Rebreanu); *Pentru aceea îi era atît de greu să sară din Butucani la Sărăceni* (Slavici); *Din cauza aceasta* [4] *n-am putut sosi la timp*. Foarte

---

[1] Ceea ce-l face să se găsească față de verb într-un raport de inerență (la fel cu atributul adjectival și cel apozițional față de substantiv).

[2] Singura deosebire, importantă, de altfel, constă în faptul că la unul dintre ele (cel de agent) intervine, teoretic cel puțin, o ființă, la celălalt un lucru.

[3] Evitarea confuziei se poate face, cînd nevoia cere, recurgînd la întrebarea *din ce cauză?*, care nu-i echivocă.

[4] Să se compare *din cauza (pricina) ta*, *din cauza (pricina) lor* etc. pe de o parte și *din cauza (din pricina) evenimentelor (a oamenilor)* etc. pe de altă parte.

răspîndită în vorbirea familiară este formula *d(e)-aia*, pe care o întrebuinţează şi « ne-muntenii » cu diverse nuanţe stilistice. Cf. *d(e)-aia n-are ursul coadă*.

Adjectivele şi participiile, folosite ca circumstanţiale de cauză, pot fi precedate de prepoziţii, dar pot sta şi singure. Ex.: *Exploatatorii de pretutindeni se sparg d e g r a ş i, pe cînd exploataţii abia se ţin pe picioare d e s l a b i; O b o s i t m o r t, a adormit imediat*. În ambele exemple (ca şi în altele asemănătoare), circumstanţialul este, de fapt, numele predicativ al unui predicat căruia îi lipseşte verbul copulativ:...*se sparg de graşi ce sînt*[1]; *(fiindcă) era obosit mort, a adormit imediat*. Aceasta înseamnează că circumstanţialul de cauză adjectival este, în realitate, o propoziţie cauzală eliptică. Şi se înţelege de ce: « cauza » implică existenţa unei noţiuni în mişcare, aptă de a provoca schimbări în obiectele cu care vine în atingere. Adjectivele şi participiile, exprimînd însuşiri, deci ceva static, au nevoie de ajutorul unui verb pentru ca conţinutul lor să devină « dinamic ».

Afară de verbe, pot fi determinate de circumstanţiale de cauză adjectivele propriu-zise şi adjectivele în *-tor: negru de funingine; muritor de foame* etc. Situaţia se prezintă aici la fel cu cea descrisă chiar acum, în legătură cu circumstanţialul de cauză adjectival (şi participial), în sensul că şi de astă dată avem a face cu construcţii eliptice: *negru de funingine* stă pentru *era negru de funingine*, tot aşa *muritor de foame = este muritor de foame*. Spus altfel (şi mai aproape de realitatea lingvistică pe care o reprezintă), aceste construcţii au înţelesul verbelor aparţinînd aceleiaşi familii ca adjectivele corespunzătoare: *negru de funingine = care s-a înnegrit de funingine; muritor de foame = (care) moare* (sau) *murea) de foame*.

2. C i r c u m s t a n ţ i a l u l d e s c o p (s a u f i n a l). După cum am spus, acest determinant verbal se « înrudeşte » cu cel de cauză, în sensul că « scopul » poate fi considerat ca punct de sosire al « cauzei »: ţelul urmărit de o acţiune îşi are, deseori, izvorul în cauza ei, adică în punctul ei de plecare exprimat sau nu). Legătura destul de strînsă dintre aceste două extreme ale drumului pe care îl parcurge o acţiune poate duce la o confundare a lor, cu deosebire atunci cînd vrem să identificăm aceste două circumstanţiale prin procedeul curent al întrebărilor. Am arătat deja că întrebăm cu *de ce?* şi *pentru ce?* spre a identifica nu numai circumstanţialul de cauză, ci şi pe cel de scop. De aceea în cazuri de îndoială se recomandă să folosim întrebările care diferă de la unul la celălalt: *din ce cauză*? pentru identificarea circumstanţialului de cauză, *în ce scop*? pentru identificarea celui final.

Acest determinant verbal este exprimat, în mod obişnuit, printr-un substantiv precedat de prepoziţie. Ex.: — *Nică, dragul mamei! vezi că tată-tău e dus l a c o a s ă* (Creangă); *Chiar p e n t r u o f a p t ă s a u n u m a i p e n t r u o d e m o n s t r a ţ i e, însuşi n-ar fi putut-o spune, el se repezi în odaie şi luă puşca din cui* (Caragiale); *Părintele trimise pe Cozonac în vale, d u p ă n u i e l e* (Slavici);

---

[1] Adică « din cauză că sînt graşi ».

Cuget a mă duce întru căutarea acestor tîlhari de smei (Ispirescu). Trebuie precizat că numărul substantivelor care pot funcționa ca circumstanțial de scop nu-i prea mare, și aceasta, din cauză că sensul celor mai multe nu se pretează la o astfel de funcțiune. Pentru ca un substantiv să poată arăta scopul unei acțiuni, trebuie să exprime o noțiune înrudită cu ideea de « acțiune », să semene, deci, cu un verb. Așa se explică faptul că, în majoritatea cazurilor, substantivele cu funcțiune de circumstanțial de scop sînt infinitive substantivate sau supine, ori au o temă verbală, aparțin, adică, la familia de cuvinte a unui verb [1]. Iar atunci cînd apare un substantiv care nu îndeplinește nici una dintre aceste condiții, construcția circumstanțială are totuși un sens « verbal », cum arată, de pildă, citatul din Slavici: *după nuiele* însemnează « după strîns (adus etc.) nuiele »[2].

Iată citate cu infinitive substantivale și cu supine: *chiar mai dinioarea l-am văzut umblînd prin tîrg, cu cotul subsoară, după cumpărat sumani* (Creangă); *o pocitanie de om umbla cu arcul după vînat paseri* (Idem); *căci îmi era acum a scăpare de dînsul, drept să vă spun* (Idem); *m-a lăudat de vrednicia ce făcusem, și mi-a dat și de mîncare* [3] (Idem).

Ultimele au nevoie de unele lămuriri. *A scăpare* este un infinitiv substantival, devenit cu vremea substantiv, precedat de prepoziția *a*. La origine, această formulă a fost un infinitiv propriu-zis, cu *a* înainte (ca orice infinitiv avînd înțeles pur verbal); dovadă, faptul că putem s-o înlocuim prin *a scăpa (îmi era a scăpa de dînsul)*. Cu toate acestea, noi o simțim astăzi ca un substantiv verbal însoțit de prepoziția « învechită » *a*, care-i dă sens final: *îmi era a scăpare* însemnează « îmi era (doream, voiam, intenționam) să scap ». În ce privește pe *de mîncare*, situația se prezintă și mai clar, chiar dacă această construcție a devenit, în vorbirea populară, un substantiv propriu-zis, cu înțeles unitar: *mi-a dat de mîncare* este echivalentul lui *mi-a dat lucruri de (= pentru) mîncare* (« pentru a le mînca » sau « ca să le mănînc »).

Ca și în cazul altor determinante verbale, circumstanțialul de scop poate sta și după echivalente ale verbelor, adică după cuvinte care, fie prin ele înseși, fie ca membre ale unei formule eliptice, sînt asimilate, din punctul de vedere al înțelesului, cu verbele. De ex.: *Și indată ce m-am sculat de la masă, luîndu-mi rămas bun, de la călcăie, fuga la scăldat* (Creangă).

Astfel de construcții trebuie separate de acelea în care circumstanțialul de scop determină un adjectiv, ca în *timp favorabil* (sau *bun*, *potrivit) pentru canotaj*, unde adjectivul îndeplinește funcțiunea unui nume predicativ [4]. Aceasta

---

[1] Cf. citatul din Creangă *(la coasă)*.

[2] Altfel, *după nuiele* pare a fi un circumstanțial de loc.

[3] Astăzi *de mîncare* trebuie interpretat, mai degrabă, ca un obiect direct, cum arată și faptul că formula este sinonimă cu subst. *mîncare*. (De aceea mulți scriu *demîncare*, cum recomandă și *Micul dicționar ortografic.)*

[4] Dacă n-ar lipsi verbul copulativ, construcția ar avea și formal vorbind un predicat.

înseamnează că circumstanțialul este, de fapt, determinantul unui predicat, nu al unui adjectiv.

Dintre celelalte părți de vorbire care pot funcționa ca circumstanțial de scop avem pronumele[1] și verbul la infinitiv, adică două echivalente ale substantivului. De ex.: *Am consultat pentru aceasta toate dicționarele noastre* (Odobescu); *Auzind aceasta, lupul se duse la un fierar și puse să-i ascută limba și dinții pentru a-și subția glasul* (Creangă); *Trebuie să fie un trimes de undeva numai pentru a iscodi casele oamenilor* (Idem). Prepoziția pusă înaintea infinitivului poate fi, în asemenea cazuri, și *spre: Trebuie să mă duc la munte, spre a mă odihni.* Infinitivul, cu valoare de circumstanțial de scop, este echivalentul unei propoziții al cărei predicat se înlocuiește prin forma de infinitiv a verbului respectiv, iar conjuncția introductivă (*pentru ca să* sau *ca să*) prin prepoziția *pentru* (sau *spre*).

§ 3. Circumstanțialul de instrument (sau instrumental). Arată mijlocul prin care se săvîrșește acțiunea exprimată de verb și poate fi identificat cu ajutorul întrebărilor *cu ce?*, *din ce?*, *prin ce?* Dată fiind natura lui, acest circumstanțial apare totdeauna sub forma unui substantiv nume de lucru (concret sau abstract) precedat de prepoziție. De pildă: *Surugiul plesni din biciu de patru ori* (I. Ghica); *Cu ale voastre umbre nimic crezătoare, Cu zîmbetu-vă rece de milă părăsit, Cu mintea de dreptate și bine rîzătoare, Cu umbra voastră numai puteri îngrozitoare, la jugu-i el silește pe cei ce l-au urît* (Eminescu); *Și dacă se întîmpla să nu nimerească paserile cu săgeata, ele tot nu scăpau de dînsul: ți le prindea cu mîna din zbor, le răsucea gîtul cu ciudă și apoi le mînca așa crude, cu pene cu tot* (Creangă); *Fratele se apropie de pat și atinse cu mîna umărul omului chinuit de cine știe ce vis* (Caragiale); *Dar plugarii s-au sculat nu din bine, ci din focul suferinței, iar stăpînirea vrea să potolească focul cu sabia* (Sadoveanu); *Cînd jandarmul îl izbi cu frîntura de fier, omul se clătină înainte și înapoi, într-o parte și-n alta, gata să cadă* (Camilar); *Invadatorii au trecut totul prin foc și sabie.*

Cînd acțiunea verbului se săvîrșește prin intermediul unei ființe, nu avem un circumstanțial de instrument, pentru motivul că ființele nu pot fi « instrumente », adică obiecte de care ne folosim pentru înfăptuirea acțiunii. În astfel de cazuri avem complemente sociative, dacă substantivul este precedat de *cu*, sau de agent[2], dacă substantivul este precedat de prepozițiile *de*, *prin* etc. Ex.: *Trimit cărțile prin prietenul meu N.; Datorită profesorilor noștri și ajutorului dat de U.T.M. ne-am putut pregăti bine pentru examene*[3]*; Am descifrat un manuscris cu tovarășul meu de studii N.*[4]

---

[1] Demonstrativ și relativ.

[2] Chiar dacă verbul propoziției nu stă la pasiv.

[3] *Datorită ajutorului* este circumstanțial de instrument.

[4] Să se compare discuția făcută în acest capitol, sub I, unde am separat circumstanțialul de loc propriu-zis, exprimat printr-un nume de lucru, de obiectul indirect, exprimat printr-un nume de ființă.

Acest circumstanțial poate fi exprimat și printr-un pronume (personal, demonstrativ etc.), dacă substantivul căruia îi ține locul este un nume de lucru (v. mai sus). De pildă: *Iaca îți dau și dumitale punga asta, că eu n-am ce face cu dînsa* (Creangă).

§ 4. Circumstanțialul concesiv. Gramaticile curente ale limbii noastre nu înregistrează un astfel de circumstanțial, dar el există, chiar dacă nu ne întîmpină prea des. Este exprimat printr-un substantiv nume de lucru (eventual prin pronumele înlocuitor al acestuia) precedat de unele locuțiuni prepoziționale ca *în ciuda*, *în pofida*, *cu tot (cu toată* etc). De pildă: *cu toată împotrivirea răuvoitorilor, tovarășul N. și-a putut duce sarcina pînă la capăt; în contra așteptărilor, rezultatele muncii noastre n-au fost pe deplin satisfăcătoare; în ciuda greutăților obiective cu care am avut de luptat, am izbutit să ne îndeplinim angajamentul* etc. [1].

Cap. X: Fraza

I. Generalități

§ 1. În capitolele precedente am studiat propoziția, considerată ca cea mai redusă unitate sintactică cu înțeles deplin a vorbirii omenești, pe bază de fapte aparținînd limbii romîne contemporane. Am avut mereu în vedere propoziția independentă, adică izolată de alte propoziții cu care ar putea să se îmbine pentru a da expresie unei gîndiri mai cuprinzătoare. De asemenea am pornit mai totdeauna de la propoziția așa zisă dezvoltată, alcătuită din părți principale și părți secundare. Am procedat în acest chip, pentru motivul că altfel n-am fi putut urmări elementele constitutive ale propoziției, raporturile dintre ele, diversele lor aspecte și funcțiuni etc. și, în consecință, n-am fi putut înțelege just structura acestei unități sintactice a limbii.

De aici nu urmează că toate propozițiile concrete sînt independente și nici că, pe lîngă subiect și predicat (eventual numai pe lîngă predicat, în ipoteza că subiectul lipsește), ele au, toate, și atribute, obiecte gramaticale, complemente circumstanțiale. Materialul de citate pe care l-am folosit pentru ilustrarea discuției a arătat, cu prisosință, cît de felurite pot fi în realitatea lingvistică aspectele sintactice ale propoziției și, implicit, ale elementelor ei alcătuitoare, considerate separat.

În mod obișnuit întrebuințăm, pentru exprimarea gîndirii noastre, nu propoziții izolate, ci grupuri de propoziții, legate una de alta prin diverse raporturi, cum vom vedea amănunțit în cele ce urmează. Mai multe propoziții îmbinate între ele pe baza unei anumite apropieri sau înrudiri de conținut poartă numele de frază [2].

---

[1] Exemple mai numeroase și mai variate găsim în Gramatica Academiei R.P.R. I, p. 145–146.

[2] Definiția propriu-zisă a frazei o voi da mai departe, după ce voi arăta ce trebuie să înțelegem prin «frază», mai ales în comparație cu propoziția dezvoltată.

Sîntem deprinşi, în general, să considerăm fraza drept o propoziţie dezvoltată ale cărei părţi secundare (adesea şi principale) sînt exprimate prin propoziţii, în loc de cuvinte sau grupuri de cuvinte. La aceasta ne îndeamnă şi faptul că terminologia frazei este identică cu terminologia propoziţiei dezvoltate. Avem astfel propoziţii principale şi propoziţii secundare, iar în cadrul acestora din urmă, propoziţii atributive, obiective, circumstanţiale (ultimele, de mai multe feluri: locale, temporale, modale etc., întocmai ca complementele circumstanţiale), ba chiar şi propoziţii subiective şi predicative, care, ţinînd seamă de faptul că, în propoziţie, subiectul şi predicatul sînt părţile ei principale, ar trebui să fie propoziţii principale, iar nu secundare, cum sînt în realitate. Se cunosc de asemenea exerciţiile de transformare în frază a unei propoziţii dezvoltate prin înlocuirea membrelor ei cu propoziţii, precum şi exerciţiile la care se procedează invers, transformînd prin «contragere» o frază în propoziţie dezvoltată [1].

Acest paralelism între propoziţia dezvoltată şi frază se conformează, în linii mari, realităţii lingvistice, dar el trebuie înţeles just, spre a se evita confundarea unor forme de expresie clar deosebite una de alta şi cărora le corespunde un conţinut de asemenea diferit de la una la alta. Să vedem în ce constau deosebirile dintre frază şi propoziţia dezvoltată [2].

Din punctul de vedere al plenitudinii conţinutului, fraza nu diferă de propoziţie: ambele exprimă o gîndire deplină. Nu se poate afirma nici măcar că fraza ar exprima un conţinut mai deplin: vorbitorul recurge la frază sau la propoziţia dezvoltată potrivit gîndirii pe care înţelege s-o formuleze în momentul respectiv, gîndire deopotrivă de deplină şi într-un caz şi în celălalt. Deosebirea este de natură pur formală: propoziţia secundară, în cazul frazei, exprimă conţinutul în mod mai amănunţit decît partea secundară corespunzătoare a unei propoziţii dezvoltate, sau, cum spune I. I. Meşcianinov,[3] «astfel de membre dezvoltate ale frazei, care capătă aspectul unor propoziţii subordonate, posedă posibilităţi mai mari de a exprima gîndirea în amănuntele ei».

Fraza exprimă, de obicei, două, eventual mai multe judecăţi, spre deosebire de propoziţie, care, fie simplă, fie dezvoltată, exprimă numai o judecată [4]. Există însă fraze care, în ciuda faptului că sînt alcătuite din mai multe propoziţii, exprimă o singură judecată. Dar chiar în astfel de cazuri, fraza se deose-

---

[1] Vezi acum studiul Mioarei Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie* (în *Studii de gramatică* I, p. 141 urm.).

[2] În această expunere mă folosesc de următoarele studii: 1. N. S. Pospelov, *Despre natura gramaticală a propoziţiei complexe* (= a frazei); 2. Idem, *Despre natura gramaticală şi principiile clasificării frazelor fără conjuncţii*; 3. V. A. Beloşapkova, *Cu privire la studiul tipurilor de frază*. Primele două au apărut în volumul *Voprosî sintaksisa sovremennogo russkogo iazîka* (pod redakţiei akademika V. V. Vinogradova), Moscova 1950, p. 321 urm., 338 urm., al treilea, în fascicula a II-a din publicaţia *Akademiia Nauk S.S.S.R. Institut iazîkoznaniia. Dokladî i soobşceniia*, Moscova 1952, p. 20 urm. Cf. acum şi articolul lui G. S. Knabe din *Voprosî iazîkoznaniia* IV (1955), fasc, 1, p. 108 urm.

[3] În cartea sa *Membrele propoziţiei şi părţile vorbirii*, Moscova 1945, p. 180 (citat de Pospelov).

[4] Cf. discuţia noastră din cap. I.

bește de propoziția dezvoltată, fiindcă are mai multe propoziții. Un argument, tot formal, în sensul arătat aici este că determinantele circumstanțiale sînt mai puțin numeroase decît propozițiile subordonate circumstanțiale. Avem astfel, cum vom vedea mai departe (și cum, de altfel, știm de pe acum), propoziții circumstanțiale consecutive și condiționale, cărora nu le corespund însă complemente circumstanțiale similare. Iar ceva mai înainte am relevat, din fugă, situația, destul de ciudată, a propozițiilor subiective și predicative, care, în loc să fie propoziții principale, cum sînt părți principale de propoziție subiectul și predicatul, îndeplinesc funcțiunea unor propoziții secundare.

Din punctul de vedere al conținutului, fraza care exprimă o singură judecată nu se deosebește prin nimic esențial de fraza care exprimă două sau mai multe judecăți. În ambele situații avem o gîndire unică complexă, poate (dar nu obligatoriu) mai complexă în ipoteza a doua, căci și atunci cînd intervin mai multe judecăți, ele sînt strîns legate între ele, alcătuind un tot unitar, bine închegat. De aceea descompunerea (sau analiza) unei fraze în propoziții independente, cărora obișnuit le spunem principale, și propoziții dependente sau subordonate (atîrnînd unele de propoziția principală, altele de o propoziție tot dependentă) contrazice realitatea gîndirii și trădează o concepție structuralist-formalistă. Chiar fraza alcătuită din propoziții principale, deci independente, în sensul că fiecare dintre ele poate apărea (și de fapt apare) singură, ca o comunicare deplină, chiar o asemenea frază trebuie consierată tot ca un întreg, ca expresie a unei gîndiri complexe unice. Îmbinarea a două propoziții independente nu se datorește întîmplării, ci unei nevoi a vorbitorului, determinată de modul cum se reflectează în mintea lui realitatea materială pe care vrea s-o exprime.

Din punct de vedere istoric, adică al originii frazei (al modului cum a luat ea naștere), analiza amintită mai sus este îndreptățită. Fraza s-a născut prin îmbinarea a două sau mai multe propoziții independente [1], și, în consecință, nu numai putem, ci chiar trebuie să pășim la analiza ei, pentru a ne da seama de chipul cum s-a ajuns la crearea frazei. De asemenea este permisă, și pentru aceleași motive, analiza aș zice practică pe care o fac gramaticile și, după ele, profesorii la lecțiile lor cu elevii de toate felurile. Cu o condiție însă, aceea de a nu uita că fraza, la fel cu propoziția simplă sau dezvoltată, exprimă un singur conținut, care nu se poate descompune în elementele lui constitutive, din moment ce alcătuiește o unitate desăvîrșită. Și dacă conținutul este unitar, tot unitară este și expresia lui, fraza (sau propoziția).

§ 2. Unitatea frazei trebuie înțeleasă potrivit primei trăsături fundamentale a metodei dialectice marxiste: « În opoziție cu metafizica, spune I. V. Stalin [2], dialectica privește natura nu ca o acumulare întîmplătoare de obiecte, de fenomene rupte unele de altele, izolate și independente unele de altele, ci ca un

[1] Vezi mai departe discuția amănunțită a acestui proces.

[2] *Despre materialismul dialectic și materialismul istoric* (în *Problemele leninismului*, ed. III, Editura pentru literatură politică 1952, p. 553).

tot unit, coherent, în care obiectele, fenomenele sînt organic legate între ele, depind unele de altele și se condiționează unele pe altele». Fraza este și ea un tot în acest sens, ceea ce însemnează că elementele ei alcătuitoare, care sînt propozițiile, depind unele de altele și se condiționează reciproc. Urmează, deci, că nu poate fi vorba de propoziții independente ca membre ale frazei, nici chiar atunci cînd ne referim la propozițiile așa zise principale. Independentă este o propoziție numai dacă apare singură (și apare astfel în ipoteza că exprimă o gîndire deplină). În legătură cu altele, aceeași propoziție încetează de a mai fi independentă: ea are altă situație, din cauză că se leagă, organic, de alte propoziții, împreună cu care alcătuiește o frază. Evident că propoziția principală reprezintă de obicei, dacă nu totdeauna, punctul de plecare al frazei, un fel de nucleu al acesteia, și de aceea poziția ei diferă de a celor secundare, care îi întregesc sensul cu diverse amănunte, dar ea a încetat de a mai fi independentă din moment ce s-a îmbinat cu altele spre a da naștere împreună unei fraze.

Pospelov aduce cîteva exemple foarte convingătoare pentru a arăta că, datorită unității organice dintre membrele frazei, una și aceeași propoziție poate fi, rînd pe rînd, obiectivă directă, subiectivă și obiectivă indirectă. Astfel în fraza *Că lupii sînt lacomi știe oricine*[1], prima propoziție este obiectivă directă. (Ce știe oricine? — Că lupii sînt lacomi). Dacă transformăm această frază în *Este cunoscut oricui că lupii sînt lacomi*, propoziția noastră a devenit subiectivă. (Ce este cunoscut oricui? — Că lupii sînt lacomi.) O nouă modificare a frazei, și anume: *Nu sînt de părere că lupii sînt lacomi*, face ca aceeași propoziție să îndeplinească funcțiunea unui obiect indirect. Așadar, trei funcțiuni diferite ale unei singure propoziții, introdusă în toate trei cazurile prin aceeași conjuncție subordonătoare *(că)*, și aceasta, datorită faptului că de fiecare dată legătura sintactică este alta: propoziția principală și-a schimbat aspectul, potrivit conținutului ei, de fiecare dată altul, și această schimbare a modificat raportul sintactic dintre ea și propoziția secundară, subordonată ei.

O situație asemănătoare pot avea și părțile secundare ale propoziției, lucru, de altfel, mai puțin surprinzător la prima vedere. Pospelov citează cazul construcției prepoziționale *v Moskve* (= în Moscova)[2], care în *jit' v Moskve* (= a trăi în Moscova) este circumstanțial (de loc), în *jizn' v Moskve* (= viața la Moscova) este atribut, iar în *orientirovat'sia v Moskve* (= a se orienta în Moscova este un obiect «directiv» (arată direcția în care se petrece acțiunea verbului). Și aici, așadar, funcțiuni deosebite la unul și acelaș grup de cuvinte, după cum se leagă cu un verb care arată o «stare pe loc» (viața se desfășoară în interiorul unui oraș, nu de la un oraș la altul), cu un substantiv sau cu un verb care arată «mișcare (spre...)».

Astfel de fapte dau dreptate lui A. B. Șapiro, care, referindu-se la felul greșit de a clasifica propozițiile subordonate ale frazei, afirmă următoarele: «Ei

[1] Este traducerea unui vers dintr-o fabulă a lui Krilov.

[2] Deoarece traducerea romînească ar altera faptele gramaticale, reproduc exemplele în original.

[lingviștii citați de dînsul] discută în studiile lor ca și cum propoziția principală și cea secundară ar fi propoziții izolate, independente, care intră în legătură una cu alta cu scopul de a forma o frază», fără să țină seamă de « faptul, extraordinar de important, că propoziția principală și cea secundară acționează continuu una asupra celeilalte, că fiecare pătrunde prin anumite elemente ale ei în țesătura celeilalte și că atunci cînd se pune problema clasificării propozițiilor subordonate ea nu poate fi separată de analiza frazelor în întregimea lor».

Materialismul dialectic ajută să înțelegem just nu numai poziția fiecărei propoziții în cuprinsul frazei, ci și modul cum se îmbină propozițiile pentru a da naștere frazelor. Acest proces se săvîrșește în conformitate cu a doua și a treia trăsătură fundamentală a dialecticii, care consideră fenomenele în mișcarea lor « neîntreruptă». « În opoziție cu metafizica, spune I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 553—554, dialectica privește natura nu ca o stare de repaus și de imobilitate, de stagnare și de neschimbare, ci ca o stare de mișcare și de schimbare neîntreruptă, de reînnoire și de dezvoltare neîntreruptă, în care întotdeauna se naște și se dezvoltă ceva, se distruge și dispare ceva. De aceea metoda dialectică cere ca fenomenele să fie privite nu numai din punctul de vedere al legăturii și condiționării lor reciproce, dar și din punctul de vedere al mișcării lor, al schimbării lor, al dezvoltării lor, din punctul de vedere al apariției și dispariției lor». Și mai departe (554): « De aceea metoda dialectică consideră că procesul de dezvoltare trebuie înțeles nu ca o mișcare în cerc, nu ca o simplă repetare a drumului parcurs, ci ca o mișcare progresivă, ca o mișcare ascendentă ca o trecere de la vechea stare calitativă la o nouă stare calitativă, ca o dezvoltare de la simplu la complex, de la inferior la superior».

§ 3. Pornind de la aceste principii, putem explica, ușor și just, modul în care iau frazele naștere din două sau mai multe propoziții independente (folosite, adică, în alte împrejurări, ca unități lingvistice izolate, de sine stătătoare). Există două căi de formare a frazei. Una, cea mai simplă (și care, la început de tot, va fi fost unica), constă în îmbinarea prin c o o r d o n a r e a două propoziții independente, cu drepturi egale una față de alta în interiorul frazei[1]. A doua cale este dezvoltarea în propoziții secundare a părților secundare de propoziție prin « p r e d i c a t i v i z a r e a» acestora, adică prin folosirea unui verb cu ajutorul căruia să se atribuie obiectului sub forma predicatului ceea ce partea secundară a propoziției atribuie sub forma unui simplu determinant[2].

Să analizăm acum procesul de formare a frazei prin cele două mijloace amintite aici. Începem cu c o o r d o n a r e a. Două propoziții independente

---

[1] Propozițiile independente se pot grupa însă într-o frază și prin transformarea uneia dintre ele într-o propoziție subordonată față de cealaltă. Acest fel de formare a frazei reprezintă o etapă superioară față de coordonare.

[2] De pildă: *În țările de democrație populară, c o n s t r u c t o a r e ale socialismului, puterea politică aparține clasei muncitoare aliate cu țărănimea muncitoare* devine *în țările de democrație populară, c a r e c o n s t r u i e s c socialismul, puterea politică aparține clasei muncitoare aliate cu țărănimea muncitoare.*

pot fi « legate » prin simpla lor așezare una lîngă alta. De pildă: *Degetele lui mîngîiau strunele. Un cîntec de-o duioșie adîncă umple odaia.* În astfel de cazuri nu poate fi vorba de o legătură sintactică propriu-zisă, ci de o juxtapunere, fiindcă lipsește unealta gramaticală (conjuncția) care servește ca element de sudură între propoziții. Este prima etapă în procesul de alcătuire a frazei. Deși nu avem încă o adevărată frază, punerea alături a acestor propoziții independente, al căror conținut este înrudit (în amîndouă intervine ideea de cîntec, direct în a doua, indirect în prima), constituie totuși un început de frază, căci fiecare propoziție se resimte într-un anumit fel de pe urma așezării ei lîngă cealaltă. Ele nu mai sînt independente în sens strict, ca atunci cînd le întrebuințăm în mod izolat, în contexte diferite sau, și fără context propriu-zis, în împrejurări diferite. Asemenea alăturări de propoziții sînt de aceea considerate ca fraze coordonate prin p a r a t a x ă (sau prin j u x t a p u n e r e), ceea ce în scris se arată adesea prin alt semn de punctuație decît cel folosit de mine, și anume fie prin virgulă, fie prin punct și virgulă. Vorbirea curentă, în special cea populară [1], nu este prea bogată în fraze paratactice.

De la această etapă inferioară se ajunge la coordonarea prin joncțiune cu ajutorul conjuncțiilor coordonatoare (copulative, adversative și disjunctive). Cele două propoziții apar astfel sub forma unei fraze evoluate, așa cum le găsim la Sadoveanu, din opera căruia și provin: *Degetele lui mîngîiau strunele, și un cîntec de o duioșie adîncă umplea odaia.* Prezența conjuncției copulative *și* schimbă în mod sensibil situația, căci legătura dintre cele două propoziții devine de astă dată concretă, ceea ce are drept rezultat pierderea independenței lor, deși noi le considerăm, cu dreptate de altfel, propoziții principale. Sensul acestei fraze nu este o simplă « sumă », ca în cazul parataxei, ci un fel de produs al sensurilor celor două propoziții alcătuitoare. În comparație cu situația anterioară, avem acum o calitate nouă a expresiei, superioară, potrivit celei de-a treia trăsături

---

[1] În limba operelor literare, parataxa apare foarte des. Ea este impusă de nevoia pe care, în împrejurări anumite, o simte scriitorul, de a se opri asupra fiecărui fapt, asupra fiecărui aspect sau detaliu, ca şi cum acestea ar exista aparte, despărțite de ansamblul fizic sau psihic căruia îi aparțin. Căci frazele paratactice sînt folosite, de obicei, atunci cînd se înfățişează un peisaj, o situație, un personaj etc., adică un întreg alcătuit din elemente la fel de importante şi de aceea apte de a fi separate unul de altul, dar nu detaşate de ansamblul pe care-l alcătuiesc toate împreună. Căutînd în vol. I de « Opere » ale lui Sadoveanu material sintactic pentru discuția noastră, am constatat, nu tocmai împotriva aşteptărilor, că construcțiile paratactice ocupă un loc foarte mare. Iată cîteva citate: *Pe iaz era tăcere. Nuferii şi crinii de apă străluceau în asfințitul de aur; trestiile foşneau încet, libelule treceau prin lumină, ca nişte linii albastre. Deodată se aude un tropot repede pe ulița noastră liniştită; ridicăm capetele; un călăreț vine la umblet pe un cal alb încordat, lunecă pe deasupra streşinii zaplazurilor.* De multe ori intervine conjuncția *şi*, mai ales la sfîrşitul frazei, ca într-o enumerare. De ex.: *Hamură zîmbi. Străinul avea ceva cald în priviri şi prietenie în vorbă; şi soarele, în asfințit, arunca o lumină dulce asupra hanului, asupra dumbrăvii de stejari din preajmă, strecura suliți argintii prin părul sub care şedeau, ş-un miros ațițător de găină friptă, cu zvon de glasuri grăbite, venea de-aproape; Hamură zîmbea, se simțea bine şi i se deschidea pentru prietenie sufletul tînăr, după doi ani de înstrăinare, față de omul acesta din neamul lui. . .*

a dialecticii. Tot așa în alte cazuri de coordonare cu conjuncții: *Capu-i era plecat în piept*, *d a r ochii cenușii mă fulgerau pe sub sprîncene* (Sadoveanu); *Și coardele suspinau, împrăștiind freamătul lor melodios, și glasul cînta, — i a r Ivanciu Leul sta învins alături, cu capul plecat pe umărul Elvirei* (Idem). Nu-i greu de văzut nici aici deosebirea calitativă față de folosirea izolată, în împrejurări diferite, a fiecăreia dintre propozițiile (toate principale) care intră în alcătuirea frazelor citate. Ele ne arată concret cum are loc procesul lingvistic, pe baza procesului gîndirii, adică, altfel spus, mișcarea expresiei în funcțiune de mișcarea gîndirii. Iată cum apreciază Pospelov (p. 328—9) astfel de situații, pornind de la exemple similare rusești: « Oare sensul acestor fraze poate fi dedus din propozițiile independente aflate la baza lor pe calea unei simple însumări a sensurilor acestora? Oare nu apare aici o nouă calitate a expresiei? Afară de asta, ceea ce este esențial pentru exprimarea unei gîndiri dezvoltate în toate aceste fraze, care posedă în mod evident două membre [1], este unirea predicatelor cu subiecte diferite în unitatea, omogeneitatea sau opoziția semnificațiilor temporale, prin colaborarea conjuncției coordonatoare, care cimentează legătura. » [2]

§ 4. Frazele formate prin s u b o r d o n a r e reprezintă o etapă superioară față de cele alcătuite cu ajutorul coordonării. Procesul mintal este mai complex, prin faptul că gîndirea exprimată de una dintre cele două propoziții [3] se găsește în subordine față de gîndirea exprimată de cealaltă. Superioritatea frazei formate prin subordonare față de cea formată prin coordonare constă în unitatea ei: cele două propoziții au devenit membre ale unui întreg unitar.

Distingem și aici mai multe cazuri, după natura raportului existent între gîndirea din propoziția principală și gîndirea din propoziția subordonată, Avem, mai întîi, raporturile c i r c u m s t a n ț i a l e modale, (temporale. cauzale, finale, condiționale, consecutive și concesive), care se caracterizează, sub aspectul formal, prin faptul că frazele respective constau din două membre:

[1] Eventual mai multe (v. exemplele romînești).

[2] Coordonarea prin joncțiune (cu ajutorul conjuncțiilor) constituie o particularitate sintactică a limbii familiare și, mai ales, a celei populare. Operele literare o folosesc de asemenea, dar într-o măsură mai mică decît coordonarea prin juxtapunere. Constatarea poate surprinde, avînd în vedere că joncțiunea reprezintă un stadiu evoluat față de juxtapunere. Dacă ne amintim ce-am spus ceva mai înainte despre condițiile în care scriitorii recurg la fraza paratactică, surprinderea dispare. Acest mijloc primitiv de formare a frazei scriitorii l-au transformat într-un procedeu stilistic de calitate superioară, care contribuie în largă măsură la realizarea măiestriei artistice. Coordonarea prin joncțiune (în special cu ajutorul lui *și*) caracterizează sintaxa operelor literare cu conținut popular. La Creangă ea apare foarte des. Iată un citat mai lung: *Atunci feciorul cel mijlociu, pregătindu-și cele trebuitoare și primind și el carte din mîna tată-său cătră împăratul, își ie ziua bună dela frați și a doua zi pornește și el. Și merge, și merge, pînă ce înnoptează bine. Și, cînd în dreptul podului, numai iaca și ursul: mor! mor! mor! Calul fiului de craiu începe atunci a forăi, a sări în două picioare și a da înapoi. Și fiul craiului, văzînd că nu-i lucru de șagă, se lasă și el de împărăție și cu rușinea lui se întoarce la tată-său acasă.* În aproape o jumătate de pagină apar numai două propoziții subordonate. Toate celelalte sînt principale și legate mai totdeauna prin *și*.

[3] Pot fi și, de fapt, chiar sînt mai multe, dar pentru înțelegerea mai ușoară a discuției mă refer la situația cea mai simplă.

o propoziție principală, care servește ca punct de plecare al exprimării, și propoziția subordonată, care aduce o precizare, din punctul de vedere al timpului, cauzei, scopului etc., cu privire la acțiunea din principală. În astfel de cazuri s-a pornit tot de la două propoziții independente, întrebuințate, adică, în alte condiții, fiecare pe cont propriu. De pildă: *mă îndreptam spre curte; întorsei încă odată ochii spre șandramaua neagră.* Dacă gîndirea noastră, reflectînd realitatea materială, stabilește între judecățile exprimate prin aceste propoziții un raport de timp, în sensul că acțiunile respective sînt simultane, atunci una dintre ele se subordonează celeilalte, și îmbinarea în frază a propozițiilor se face potrivit acestui raport, cu ajutorul adverbului relativ *cînd*, care îndeplinește astfel funcțiunea unei conjuncții subordonatoare: *Cînd mă îndreptam spre curte, întorsei încă odată ochii spre șandramaua neagră* (Sadoveanu).

Trăsătura caracteristică a frazelor de acest tip, amintită mai sus, și anume existența a două membre bine distincte, apare la unele mai clar, la altele mai puțin clar. Bazîndu-se pe material rusesc, Pospelov separă frazele modale, concesive și consecutive de toate celelalte, pentru motivul că la cele dintîi alcătuirea lor din două membre pare mai evidentă, și de aceea nu întîmpinăm dificultăți cînd urmează să le analizăm. Putem spune că situația se prezintă în limba noastră măcar aproximativ, dacă nu chiar în întregime, la fel.

Alt tip de frază formată prin subordonare este acela în care propoziția subordonantă exprimă un raport atributiv. Din două propoziții independente ca acestea: *cucoana Sultana se uita cu ochii holbați la argați* și *argații se dăduseră cu spaimă în lături* ia naștere, cînd stabilim între conținuturile lor un raport asemănător cu acela dintre un substantiv și atributul lui, o frază atributivă, cu una dintre cele două propoziții subordonată celeilalte: *Cucoana Sultana se uita cu ochii holbați la argații care se dăduseră cu spaimă în lături* (Sadoveanu). Spre deosebire de propozițiile subordonate ale frazelor circumstanțiale, cele atributive de felul acesteia apar ca o parte secundară amplificată a unei propoziții dezvoltate, din cauză că prezența lor este absolut necesară pentru a întregi înțelesul propoziției principale. În exemplul dat aici, subiectul din principală săvîrșește o acțiune care se îndreaptă nu spre un obiect oarecare (niște « argați » luați la întîmplare), ci spre un anumit obiect, cunoscut sau enunțat mai înainte (« argații » — substantiv articulat) și prezentat într-o situație bine definită (« se dăduseră înapoi » — în loc să intervină și să-și apere stăpîna) [1]. În asemenea cazuri avem o frază cu un singur membru în care o parte secundară a ei este amplificată cu ajutorul unei propoziții subordonate. De aceea amplificarea poate fi exprimată și printr-un atribut propriu-zis, sau, altfel spus, subordonata poate fi transformată într-o parte secundară de propoziție. *Cucoana Sultana se uita cu ochii holbați la argații dați cu spaimă în lături* [2]. În asemenea cazuri avem propoziții atributive așa zise determinative.

[1] În rusește, locul articolului îl ia un pronume demonstrativ.

[2] Sună mai puțin « bine » decît fraza, dar sînt numeroase cazurile în care înlocuirea propoziției atributive printr-un atribut nu prezintă nici un inconvenient.

Există însă și atributive explicative: *Și dintr-o dată urechea lui auzi foarte limpede pași ușori ș-un fîșîit ca al altei ape, care venea din înalt, de undeva* (Sadoveanu), care, întocmai ca circumstanțialele, nu dispar, prin subordonarea lor față de principală, decît ca unități independente (cum dispare și principala însăși). Fraze ca aceasta au două membre. Pot fi puse alături de subordonatele atributive subordonatele locale, care sînt și ele de două feluri, după cum numai « determină », ori și « explică » propoziția principală sau o parte a ei. De pildă: *dar nu s-a arătat decît șopîrla verde a acelei gropnițe unde sta domnița* (Sadoveanu); *se duce s-aducă mălai și grîne, de unde a mai adus și altă dată* [1] (Idem). În prima frază avem o circumstanțială de loc determinativă, asemănătoare cu atributiva determinativă [2], în a doua, o circumstanțială de loc explicativă, care, la rîndul ei, are, față de principală, aceeași situație ca atributiva explicativă. Și alte feluri de propoziții subordonate circumstanțiale, de pildă cele de timp și cele de mod, prezintă cîte două aspecte (determinativ și explicativ).

Cu frazele alcătuite dintr-o propoziție principală și o subordonată atributivă sau locală determinativă trebuie puse împreună acelea în care subordonata amplifică una dintre părțile principale sau secundare ale propoziției principale. Ex.: *Nu tot ce strălucește este aur* (subordonată subiectivă); *El este cel despre care ți-am vorbit* (subordonată atributivă); *Vremea e așa de rea, încît rămîn acasă* (circumstanțială consecutivă) etc. Toate acestea sînt fraze formate prin subordonare cu un singur membru. Ele seamănă cu cele de mai sus prin faptul că fără propoziția subordonată nu-i posibilă exprimarea întregii gîndiri: lăsarea la o parte a subordonatei desființează fraza și totodată transformă restul într-un grup de cuvinte fără sens.

Al treilea tip de frază formată prin subordonare este acela în care subordonata înlocuiește o parte rămasă neexprimată a propoziției principale, de pildă obiectul gramatical sau subiectul. Aceasta se întîmplă atunci cînd predicatul principalei este un verb căruia îi lipsește obiectul (în prima ipoteză) sau printr-un verb reflexiv impersonal, eventual prin expresii predicative impersonale, al căror subiect logic este un obiect indirect în cazul dativ (în ipoteza a doua). De pildă: *Am aflat, în fine, ce s-a întîmplat* (subordonata este o obiectivă directă); *Mă gîndesc mereu cum să-mi economisesc mai bine timpul* (obiectivă indirectă); *Mi se pare că te înșeli* (subiectivă). În astfel de cazuri avem tot fraze cu un singur membru, ca și în cele imediat precedente: propoziția subordonată este pretutindeni o parte a celei principale. În același timp constatăm o deosebire esențială față de toate celelalte tipuri de frază, și anume că, în loc de două judecăți, avem numai una.

Deși cu un singur membru, iar unele chiar și cu un conținut redus la o singură judecată, aceste fraze reprezintă o stare calitativă nouă, superioară,

[1] Acest citat apare la Sadoveanu puțin altfel decît aici. Am modificat construcția frazei pentru trebuințele discuției noastre.

[2] Asemănarea e așa de mare, încît în loc de *unde* putem spune *în care*.

în comparație cu propozițiile dezvoltate, prin faptul că subordonata este aptă să exprime gîndirea mai amănunțit decît o simplă parte de propoziție.

Rezumînd întreaga discuție de pînă aici, se poate spune că fraza se înfățișează sub trei aspecte principale, fiecare dintre ele reprezentînd un progres față de cel imediat precedent: 1. frază formată prin coordonare cu cele două propoziți ale ei juxtapuse; 2. frază formată prin coordonare, ale cărei propoziții se leagă una de alta cu ajutorul conjuncțiilor coordonatoare; 3. frază formată prin subordonare, în construcția căreia intră, ca element de legătură între propoziții, o conjuncție subordonatoare, un pronume relativ sau un adverb relativ. Fraza formată prin subordonare ia naștere sau îmbinînd două propoziții independente, dintre care una devine subordonata celeilalte, datorită raportului stabilit între ele pe baza conținutului exprimat de fiecare, sau transformînd partea secundară a unei propoziții dezvoltate în propoziție subordonată. Aceste două procedee de a forma fraze prin subordonare nu se pot separa unul de altul în mod strict, căci deseori ele se confundă sau cel puțin colaborează.

Fraza paratactică, formată, adică, din două propoziții principale juxtapuse este ea însăși calitativ superioară propozițiilor folosite izolat, întrucît juxtapunerea, care apare numai atunci cînd propozițiile respective au un conținut apropiat (înrudit sau opus[1]), dă frazei un înțeles mai mult ori mai puțin altul decît acela al ambelor propoziții considerate separat.

Există numeroase cazuri în care este greu să definim, cu toată, siguranța natura raportului dintre membrele alcătuitoare ale frazei. Astfel unele propoziții, circumstanțiale de timp sînt, prin conținutul lor, principale, fiindcă exprimă elementul cel mai important al gîndirii. O frază ca aceasta: *Era de șapte ani, cînd i-au murit părinții* ar trebui să devină *I-au murit părinții, cînd era de șapte ani*, pentru a pune de acord conținutul cu forma, căci « moartea părinților » are importanță mai mare decît « vîrsta copilului » rămas orfan. Unele propoziții introduse prin *dacă* au un sens condițional foarte șters și de aceea nu se deosebesc aproape prin nimic de propoziția principală împreună cu care alcătuiește fraza. De ex.: *Dacă cei de pe uscat sufereau numai în parte din cauza focului artileriei, cei de pe mare erau în primejdie de moarte tocmai datorită obuzelor.* Într-o construcție ca aceasta, opoziția dintre cele două propoziții este mai mult aparentă, căci vorbitorul urmărește, de fapt, să facă o simplă distincție între două situații, care nu diferă prea mult una de alta. De aceea în astfel de cazuri subordonarea poate fi înlocuită prin coordonare, fără să intervină schimbări esențiale. Și mai clar se prezintă situația frazelor care au o propoziție subordonată concesivă: *Deși era tîrziu, noi nu ne gîndeam încă la plecare* devine ușor *Era tîrziu, dar noi nu ne gîndeam încă la plecare*, așadar locul subordonării l-a luat coordonarea.

[1] « Opoziția » însemnează și ea o apropiere.

Pretutindeni avem fie contradicții între conținut și formă, la baza cărora stau adesea contradicții existente în realitatea însăși, fie cazuri de « subordonare reciprocă» a ambelor propoziții, care sînt astfel în aceeași vreme subordonate și coordonate una față de alta. Contradicțiile se pot lichida pînă la urmă, prin punerea de acord a expresiei cu conținutul, dar tot așa de bine ele pot continua să existe, cum se întîmplă de multe ori.

În ce privește frazele formate din propoziții subordonate-coordonate, progresul continuu al limbii, îmbunătățirea și perfecționarea gramaticii vor duce mai de vreme sau mai tîrziu la înlăturarea lor.

§ 5. După această dezvoltată descriere a modului cum este constituită fraza sub toate aspectele ei, ar trebui să urmeze o definiție a frazei. Pospelov nu dă nici o definiție, și se înțelege de ce: studiile lui pun și încearcă (după părerea mea, cu succes) să rezolve problema din punctul de vedere al formării și al naturii acestei unități sintactice complexe care este fraza. Noi însă nu putem renunța la definiție, chiar dacă discuția de pînă aici a lămurit, sper, suficient ce trebuie să înțelegem prin frază. O definiție valabilă pentru ambele tipuri principale (coordonare și subordonare) ar fi aceasta: o unitate sintactică formată din două sau mai multe propoziții, care sînt legate între ele prin diverse raporturi impuse de natura conținutului fiecăreia.

În fraza formată prin coordonare, toate propozițiile sînt principale, în sensul că se bucură așa zicînd de drepturi egale: nici una dintre ele nu este subordonată celeilalte. Li se spune și propoziții independente, tocmai pentru că nu atîrnă una de alta. Acest termen este însă mai puțin potrivit, pentru motivul că, așa cum am văzut de-a lungul discuției noastre, independentă poate fi o propoziție numai cînd stă absolut singură, fără să aibă vreo legătură cu alta sau altele.

Fraza formată prin subordonare are cel puțin o propoziție principală și una ori mai multe secundare. Subordonare însemnează « supunere »: propoziția subordonată depinde de alta, în primul rînd de una principală, pe care o determină în același chip în care o parte secundară de propoziție determină altă parte, fie principală, fie secundară. Propoziția care este determinată de alta poate fi, deci, principală sau secundară și poartă numele de regentă, căci dictează subordonatei ei regimul sintactic. Acest termen prezintă avantajul că se potrivește atît pentru propoziția principală, cît și pentru cea secundară, dacă ele sînt însoțite de una sau mai multe subordonate.

După cum într-o frază formată prin subordonare propozițiile secundare pot avea subordonate, tot așa se întîmplă ca o propoziție principală (în ipoteza că există mai multe) să nu aibă subordonate și să se lege, deci, prin coordonare, de altă principală. Aceasta însemnează că fraza formată prin subordonare este, foarte deseori, o frază mixtă, în sensul că membrele ei se leagă între ele nu numai prin subordonare, ci și prin coordonare. De altfel, propozițiile secundare pot fi, la fel cu cele principale, coordonate una față de alta, dacă raportul dintre

ele este un raport de coordonare. Așadar, coordonarea implică existența unor propoziții care nu depind una de alta (indiferent de poziția lor în frază, dacă sînt, adică, principale sau secundare), iar subordonarea presupune dependența unei propoziții de alta, care poate fi nu numai principală, ci și secundară. Termenii « secundară » și « subordonată » nu sînt sinonimi, deși amîndoi se opun lui « principală ». « Secundară » este mai cuprinzător decît « subordonată », prin faptul că toate propozițiile unei fraze care nu sînt principale se numesc « secundare » (după analogia părților secundare de propoziție), dar unele dintre ele au subordonatele lor și sînt, deci, regente față de acestea. Așadar opoziție strictă există între « principală » și « secundară ». Lui « subordonată » i se opune « regentă » (sau « supraordonată »).

O definiție a frazei formate prin subordonare dată de autorii unei gramatici sovietice a limbii germane și considerată de Pospelov ca reușită (p. 326, nota**) este următoarea: « Fraza în care una sau mai multe propoziții sînt, după înțeles, părți ale alteia și nu pot, după formă, să fie întrebuințate izolat, se numește frază formată prin subordonare; propoziția care alcătuiește o parte a alteia și este subordonată ei se cheamă secundară, iar aceea căreia îi este subordonată poartă numele de principală »[1].

Să vedem acum, pe scurt, fapte din limba romînă contemporană privitoare la cele două tipuri de frază.

II. Fraza formată prin coordonare

Așa cum s-a arătat în discuția de pînă aici, coordonarea constă în îmbinarea a două sau mai multe propoziții care sînt, din punct de vedere sintactic, de același fel, adică fie principale, fie secundare. Ca înțeles, ele sînt înrudite, prin faptul că se referă la un obiect comun, care se află în afara lor sau rezultă din conținutul lor însuși. De pildă: *Ședeam cu toții împreună în camera noastră cea mare; eu citeam, fratele meu mai mare scria, soră-mea împletea la ciorapi, iar fratele cel mai mic se uita într-o carte cu poze.* Legătura dintre propozițiile acestei fraze provine de la un obiect exterior comun, acela că oamenii despre care se vorbește în fiecare săvîrșesc diverse acțiuni în același timp și în același loc. Sau: *Tovarășul meu face mereu progrese în munca lui: își ridică necontenit nivelul ideologic și politic, își însușește metodele sovietice și folosește just arma autocriticii.* Aici legătura propozițiilor izvorăște din însuși conținutul lor: tot ce spun ele se referă la același subiect și la acțiuni foarte înrudite între ele.

Am văzut, la timp, că expresia coordonării poate fi juxtapunerea (parataxa) sau joncțiunea. Prezența conjuncțiilor este cu atît mai necesară, cu cît propozițiile se leagă mai strîns una de alta prin conținutul lor și cu cît, drept urmare, vorbi-

[1] După această definiție, principală este orice propoziție care are una sau mai multe subordonate. Altfel spus, « principală » însemnează aici « supraordonată » (sau « regentă »). Noi rămînem la terminologia consacrată prin tradiția noastră gramaticală.

torul simte mai puternic nevoia să insiste asupra legăturii dintre ele. Cînd legătura se datorește, în total sau în parte, conținutului, în sensul că ea izvorăște în mod firesc din conținut, conjuncțiile pot lipsi. Tot așa se petrec lucrurile, cînd vorbitorul nu acordă o atenție specială legăturii dintre propoziții.

Conjuncțiile care servesc la alcătuirea prin coordonare a unei fraze [1] se numesc c o o r d o n a t o a r e, iar propozițiile înseși poartă numele de c o o r d o n a t e. Deoarece raportul dintre ele nu este de dependență, căci nu atîrnă una de alta, deși se influențează reciproc, datorită faptului că apar împreună, propozițiile coordonate sînt corelative una față de alta.

După raportul existent între conținutul pe care îl exprimă, propozițiile coordonate sînt c o p u l a t i v e, a d v e r s a t i v e, d i s j u n c t i v e și c o n c l u s i v e.

§ 1. C o p u l a t i v e sînt propozițiile care exprimă un conținut înrudit sau se referă la o idee comună mai generală. Legătura dintre ele se bazează tocmai pe aceste particularități ale lor, iar nu, ca la celelalte feluri de propoziții coordonate, pe un element logic intern. De aceea putem avea într-o frază mai mult decît două propoziții copulative, pe cînd adversativele și disjunctivele apar totdeauna numai cîte două.

Conjuncțiile copulative sînt *și*, cea mai răspîndită și, din această cauză, cea mai puțin definită ca înțeles; *iar*, apropiată de *și* în ce privește sensul, care are totuși o ușoară nuanță adversativă, absentă la *și; nici* (în propozițiile negative); *nu numai — ci și*, *atît — cît și* (ambele aceste perechi sînt corelative, la fel cu propozițiile pe care le introduc) etc. Ex.: *Cînd colo, popa tăia lemne la trunchiu afară; Ș i cum a văzut că ne așezăm la fereastră ș i ne pregătim de urat, a început a ne trage cîteva nașteri îndesate și a zice* (Creangă); *Ș i dacă vedea omul și vedea că nu se poate descotorosi de mine cu vorbe, mă lua frumușel de bărbie cu mîna stîngă, i a r cu cea dreaptă muia feleștiocul în strachina cu dohot ș i -mi trăgea un puiu de răbuială ca aceea* (Idem); *Ș i s-au ivit pe rînd locuri încă la patru ministere ș i s-au ținut concursuri ș i d. Niță Ghițescu a luat parte la fiecare concurs ș i după fiecare rezultat de concurs, concurentul nostru a zis din ce în ce mai mîhnit: — Și ce frumos scrisesem, domnule!* (Caragiale); *Intru ș i salut, cînd aud o mîrîitură ș i văz apărînd dintr-un paneraș de lîngă cocoana capul unui cățel lățos. . .* (Idem); *Moș Simion începu a rîde încet ș i se sui tacticos în podul morii, i a r Zamfira rămase înaintea mea, dreaptă, cu mînile în lungul trupului* (Sadoveanu); *Fata mă privea ș i dinții străluceau într-un zîmbet de o frumusețe demonică* (Idem); *Lacrimile săracilor n i c i soarele, n i c i vîntul nu le poate usca* (Pop).; *Cinstea nu se cumpără, n i c i nu se vinde* (Pop).

---

[1] Deși discuția teoretică, precum și definiția pe care am dat-o aici mai sus coordonării arată lămurit că și propozițiile secundare pot fi coordonate, cînd sînt de același fel, țin să atrag atenția că în discuția ce urmează mă refer și la coordonarea propozițiilor secundare, adică am în vedere, de fapt, fraze mixte, formate prin coordonare și subordonare, dar mă refer numai la primul aspect al lor.

Citatele acestea conțin, cu puține excepții, propoziții principale sau secundare legate prin *și* și *iar*, conjuncțiile copulative nu numai cele mai des întrebuințate [1], ci și înrudite ca sens. Ele pot apărea una în locul celeilalte, și anume atunci cînd raportul dintre cele două propoziții se apropie puțin de cel adversativ, ceea ce înseamnează că mai ales *și* poate înlocui pe *iar*, tocmai pentru că *și* poate avea, din cauza conținutului lui destul de vag, valori mai variate decît *iar*. Aceste două conjuncții se întrebuințează în toate aspectele limbii noastre: scris și vorbit, familiar și popular, dar ele constituie caracteristica mai cu seamă a aspectului ei vorbit în împrejurările curente ale vieții zilnice. *Și* apare la începutul unei fraze, fie legînd-o de fraza precedentă — căci și frazele pot fi coordonate, nu numai propozițiile —, fie fără nici o legătură propriu-zisă cu ce se spune mai înainte. Acest ultim caz este foarte frecvent în vorbirea populară, unde *și* are valoarea unei conjuncții coordonatoare aș zice universale: exprimă tot felul de raporturi, după cum poate să nu exprime nici unul.

Mai vedem din citatele date că *și* apare și repetat la începutul fiecărei propoziții. Faptul are semnificație stilistică: autorul (Caragiale) insistă asupra repetării, în exact aceleași condiții, a acțiunilor, pentru a caracteriza moravurile politice de pe vremea regimului burghezo-moșieresc. Repetarea are rostul să dezvolte afirmația, făcută în aceeași frază, că s-a ținut concurs la încă patru ministere (cu același rezultat negativ pentru candidatul cel mai capabil).

Cînd nu intervine nici o intenție specială, această conjuncție se pune o singură dată, și anume între ultimele două propoziții ale frazei (în ipoteza că sînt mai multe decît două), întocmai ca atunci cînd *și* leagă părți de propoziții de același fel. Iată un asemenea citat din Sadoveanu: *Răcoare se întoarse, păși pînă în fundul grădinii, își legă calul de un copac, trase din șea o manta de șiiac, se întinse jos ș i se înfășură în ea.* Aceasta, în cazul limbii folosite de scriitori și, în general, de oamenii instruiți. Vorbirea populară și, mai puțin, cea familiară folosesc pe *și* fără nici o discriminare, în sensul că adesea îl pun înaintea fiecărei propoziții coordonate, nu numai a ultimei (tot așa cum recurg la această conjuncție, fără necesitate, și atunci cînd într-o propoziție dezvoltată există mai multe subiecte, mai multe atribute sau mai multe complemente de același fel) [2].

Celelalte conjuncții copulative enumerate mai sus, cu excepția lui *nici*, care, în propozițiile negative, corespunde ca frecvență lui *și* din propozițiile pozitive (afirmative), constituie o particularitate mai ales a limbajului publicistic și a celui științific, dat fiind caracterul discursiv al acestora. De pildă: *În țara noastră n u n u m a i (că) crește mereu producția economică, c i se ridică ș i nivelul cultural al maselor.* De obicei aceste conjuncții corelative se întrebuințează pentru a lega două propoziții coordonate care au un predicat comun, ceea ce înseamnează

[1] Afirmația e valabilă mai cu seamă pentru *și*.

[2] Trebuie arătat totuşi că folosirea lui *și* în cuprinsul unei propoziţii dezvoltate este mai puţin frecventă, şi se înţelege de ce: vorbirea curentă are de obicei propoziţii relativ sărace, cu puţine părţi secundare multiple.

că, de fapt, ele leagă două părţi dezvoltate de propoziţie de acelaşi fel. Fraza de mai sus apare mult mai des sub o formă ca aceasta: *În ţara noastră creşte* *n u* *n u m a i* *producţia economică, ci (creşte) şi nivelul cultural al maselor.* Tot aşa *atît — cît şi: În ţara noastră creşte* *a t î t* *producţia economică,* *c î t* *ş i* *nivelul cultural al maselor.* Afară de conjuncţiile amintite se întrebuinţează şi altele, care, la fel cu *nu numai, atît, cît (şi)*, nu sînt conjuncţii propriu-zise, ci numai îndeplinesc funcţiunea unei conjuncţii. Cele mai multe sînt adverbe sau locuţiuni adverbiale: *apoi, pe urmă, după aceea, în sfîrşit, (mai) întîi* etc.; *parte-parte, pe de o parte-pe de altă parte, aci-aci* (cu sens temporal), *acu-acu* ş.a. Majoritatea lor sînt folosite în vorbirea şi scrisul oamenilor cultivaţi, iarăşi întocmai ca celelalte adverbe pomenite chiar acum. Popular este mai cu seamă *apoi*, care se întrebuinţează tot aşa de des ca *şi*, bineînţeles, cu o nuanţă temporală potrivit sensului lui obişnuit de adverb de timp. Destul de des în vorbirea populară este şi *aci-aci*. Ex.: *A p o i* *se linge frumuşel pe bot şi începe a se învîrti prin casă* (Creangă); *A p o i* *se îndoaie de şele cam cu greu şi se pune pe chersin* (Idem);... *a c i* *săream într-un picior,* *a c i* *în celălalt;* *a c i* *plecam capul în dreapta şi la stînga...* (Idem); *Impiegatul dă să-şi ia batista înapoi; domnul îşi trage mîna, se şterge de sudoare şi pe urmă la nas;* *a p o i* *înapoiază batista punînd-o iar la loc pe masă* (Caragiale); *Bău paharul,* *a p o i* *îl trînti cu putere de masă* (Sadoveanu).

În numeroase împrejurări conjuncţia *de* leagă şi ea două propoziţii coordonate, deşi adesea poate fi discuţie dacă funcţiunea ei este, într-adevăr, de coordonare şi nu de subordonare (ca introducînd o subordonată finală). *Du-te de cumpără pîine* este echivalenul şi al lui *du-te* *ş i* *cumpără pîine* şi al lui *du-te* *c a* *s ă* *cumperi pîine.*

În acest citat din Creangă: *tu mai lasă drumurile şi stai lîngă mămuca* *d e-i* *fă ţevi şi leagănă copilul,* în locul lui *de* putem pune pe *şi*, fără nici o schimbare a înţelesului şi, deci, a funcţiunii. Întrebarea este dacă chiar cu *şi* nu avem totuşi o propoziţie de scop: *stăi lîngă mămuca,* *c a* *s ă-i faci ţevi.* Răspunsul la această întrebare variază după împrejurări, adică după contextul în care apare propoziţia introdusă prin *de*[1].

§ 2. Propoziţia a d v e r s a t i v ă exprimă un conţinut care se opune conţinutului exprimat de corelativa ei. Opoziţia poate avea numeroase grade de intensitate: opoziţie propriu-zisă, care merge pînă la o contradicţie între sensurile celor două propoziţii, restricţie, deci o opoziţie parţială, obiecţie, revervă ş.a.

Conjuncţiile adversative cele mai întrebuinţate sînt, în ordinea frecvenţei lor, *dar, însă, ci.* Această clasificare corespunde şi intensităţii raportului adversa-

---

[1] Iată alte citate, tot din Creangă, unde apare foarte clar însuşirea de coordonată a propoziţiei introduse prin *de: cînd prr!, cade copacul peste car de-l sfarmă, şi peste boi de-i ucide; Iaca mi-a dat şi bani de am adus acasă; Du-te de trage în gazdă la dînsa;... porneşte desculţă prin rouă de culege o poală de somnoroasă, pe care o fierbe...; şi-l taie în bucăţi, cu cal cu tot, de face dintr-înşii alte două grămezi.* În nici unul dintre aceste citate nu poate fi vorba de sens final al conjuncţiei *de*: raportul dintre acţiunile exprimate în cele două propoziţii legate prin *de* arată că cea introdusă prin această conjuncţie este coordonată celeilalte.

tiv existent între propozițiile (sau frazele) pe care le leagă. *Dar* este, în general, sinonim cu *însă*, dar mai puțin expresiv decît acesta, pe care îl înlocuieşte adesea, datorită mai ales deprinderii de a-l folosi ori de cîte ori intervine « opoziția », indiferent de gradul ei. Ca întrebuințare și ca forță relativ slabă de expresie, *dar* corespunde, în cadrul conjuncțiilor adversative, lui *și* din categoria conjuncțiilor copulative. Amîndouă caracterizează în special vorbirea populară. Între *dar* și *însă* există un raport asemănător cu acela dintre *și* și *iar*, în sensul că *însă* e mai expresiv și mai puțin frecvent decît *dar*, după cum *iar* e mai expresiv şi mai rar folosit decît *și*. *Ci* exprimă opoziția în gradul cel mai înalt și are caracter arhaic, ceea ce explică tendința limbii actuale de a-l înlocui prin *dar* (vezi ceva mai departe).

Ex.: *Cucoșul, supărat de asta, nu se lasă, c i se ia după trăsură* (Creangă); *Fata babei era slută, leneșă, țîfnoasă și rea la inimă; d a r, pentru că era « fata mamei », se alinta cum s-alintă cioara în laț* (Idem); *Au fost odată-ntr-o școală de provincie doi buni camarazi: Niță Ghițescu și Ghiță Nițescu. Amîndoi erau potriviți la-nvățătură și la purtare. Niță î n s ă se deosebea, și nu numai de Ghiță, d a r chiar de toți copiii ceilalți, prin talentul lui la scris* (Caragiale); *În tot cazul, dacă nu ne-ntîlnim, vino direct la noi, d a r vino negreșit; se supără Acrivița* (Idem); *Auzisem de drăcoaica moșneagului, d a r nu dădusem cu ochii de ea* (Sadoveanu); *D a r, dintr-odată, într-o dimineață, fără nici o pricină, Elvira dispărea* (Idem); *Cercelul a căzut, d a r urechile au rămas* (Pop.); *Lacătul nu se pune la ușă pentru hoți, c i pentru oamenii cinstiți* (Pop.).

Observăm că *ci* apare la Creangă și într-un proverb popular, așadar în limba cu caracter mai mult ori mai puțin vechi și popular. Dimpotrivă, Caragiale l-a înlocuit (în primul citat) prin *dar*, deși *ci* ar fi fost mai potrivit. Aceasta nu însemnează că lucrurile se prezintă în toate împrejurările la fel, ci că, în general, limba oamenilor instruiți folosește mai rar, și din ce în ce mai rar, pe *ci*. Iată cîteva citate din periodicele de acum 15—20 de ani: *nu pe apă, înnot. . ., d a r cu trenul (Viața Romînească*, iulie 1938, p. 12); *a fi frumos nu însemnează încă totul, d a r trebuie să. . . (Adev. Literar*, 1 aug. 1938, p. 4); *nu numai publicul de teatru, d a r autoritățile*[1] *(Viața Rom.*, iulie 1939, p. 48). În schimb, unii vorbitori, din dorința nejustificată de a imita construcții existente la Eminescu și la alți scriitori mari, întrebuințează pe *ci*, mai ales la începutul frazei, împotriva regulilor limbii noastre. De ex.: *C i fenomenele culturale cresc din pregătiri latente, simplificate, la răscruci de epoci, de personalități creatoare (Cercetări Literare* IV, p. 103)[2]. Vorbirea populară cunoaște astfel de construcții numai în condiții sintactice speciale, care se caracterizează printr-o puternică opoziție față de un conținut neexprimat, dar prezent, pentru că este indicat de situația materială: *C i, lasămă-n pace!;*

[1] În acest citat lipseşte *și* după *dar*. Construcția nu e completă (n-avem o frază), la fel ca în primul citat, şi, în plus, nu intervine direct sensul adversativ. Le-am dat totuşi pentru a arăta că *ci* este înlocuit prin *dar*.

[2] Stilul este la « înălțimea » conținutului!

C i, pleacă odată de-aici! Cf. și cunoscutele versuri din « Luceafărul »: *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrece, C i eu în lumea mea mă simt Nemuritor și rece* [1]. De cele mai multe ori, această conjuncție are sens restrictiv.

Dar și *însă* pot apărea în aceeași frază sau în fraze adversative care vin imediat una după alta, fără să se vadă totdeauna vreo nuanță deosebitoare între ele și nici vreo intenție specială din partea vorbitorului, afară doar de variația stilului. La primul citat din Caragiale dat mai sus adaug unul, și mai caracteristic în acest sens, din Creangă: *D a r cînd auzeam de legănat copilul, nu știu cum îmi venea! căci tocmai pe mine căzuse păcatul să fiu mai mare între frați. Î n s ă ce era să faci, cînd te roagă mama? D a r, în ziua aceea, în care mă rugase ea, era un senin pe ceriu și așa de frumos și de cald afară...* Între aceste două conjuncții se face, mai ales în scris, o deosebire și din punctul de vedere al topicii lor: *dar* se pune la începutul propoziției (și aceasta se întîmplă absolut totdeauna), *însă*, de obicei, după primul sau primele cuvinte ale ei. Și acest fapt contribuie, cred, la forța expresivă mai mare a lui *însă* față de *dar*, care de multe ori servește ca conjuncție mai degrabă copulativă decît adversativă, cum arată indirect, dar clar, și dispariția lui *-r*. De pildă: *De-am avea pîne și sare pentru noi, d a' nu să-l mai îndop și pe dînsul cu bunătăți* (Creangă). În această frază, *da'* poate fi lăsat la o parte, fără pagubă pentru înțelegerea ei justă, din pricină că sensul adversativ al conjuncției este slab: prezența lui nu ajunge pentru exprimarea opoziției dintre sărăcia vorbitorului și pretenția interlocutorului de a hrăni porcul cu roșcove.

Slăbirea sensului adversativ al lui *dar* explică, cred, apariția lui în tovărășia lui *însă*. Vorbirea familiară curentă și, mai puțin, cea populară folosesc adesea formula tautologică *dar însă*, care se strecoară, uneori, și în scris: *D a r î n s ă vezi și nu uita (Însemnări Ieșene* III, 7, p. 8) La scriitorii veacului al XIX-lea o întîlnim destul de des: *Sîngele de martiri e plantă ce rodește, curînd, tîrziu, odată, d a r î n s ă nelipsit* (Gr. Alexandrescu); *D a r î n s ă și eu am crescut pe cîmpul Bărăganului* (Odobescu). Ea trebuie condamnată, chiar dacă o întîlnim la scriitori buni, pentru motivul că nu corespunde regulilor gramaticale ale limbii romîne contemporane.

Afară de conjuncțiile *dar*, *însă* și *ci*, care, cum am spus, sînt cele mai des folosit, limba contemporană recurge la numeroase altele, de pildă *și*, *iar*, *fără să*, *numai să*, *doar că*, *necum să*, *pe cînd*, *în timp ce*, *(și) cînd colo*, *dimpotrivă (din contra)*, *totuși*, *cu toate acestea* etc. [2] Forța lor expresivă variază foarte mult de la una la alta din cauze ușor de înțeles: funcțiunile obișnuite ale acestor cuvinte și locuțiuni sînt nu numai diferite de ale conjuncțiilor adversative, ci, adesea, și multiple, ceea ce contribuie la slăbirea expresivității lor. Foarte slab este sensul adversativ al lui *și*, care, exact ca în cazul funcțiunii lui copulative, poate lipsi. Astfel zicala

---

[1] *Iar*, care ar fi putut sta în locul lui *ci*, n-ar fi corespuns nevoii de a scoate în evidență contrastul dintre cele două lumi.

[2] Ca și în alte cazuri, țin seamă nu de natura morfologică, ci de funcțiunea sintactică a cuvintelor și locuțiunilor aici amintite.

populară *lumea piere și baba se piaptănă*, care exprimă clar o opoziție (datorită nu lui *și*, ci conținutului contradictoriu al celor două propoziții), apare și fără conjuncție, fără ca prin aceasta să i se slăbească înțelesul. De asemenea putem pune pe *iar* în locul lui *și: lumea piere, iar baba se piaptănă*, și cu același rezultat, afară de faptul, important prin el însuși, că de astă dată se pune, în parte, de acord conținutul cu forma. *(Și) cînd colo*, foarte expresiv, din pricina formației lui (un adverb temporal și unul local, iar la origine, o propoziție eliptică de predicat), constituie o particularitate a vorbirii populare. De aceea o întîlnim des la Creangă: *Apoi m-am întors la cîmp..., și c î n d c o l o zărghitul de Trăsnea dormea pe hat, cu gramatica sub nas și habar n-avea de frig; Ies din casă cu chip să mă duc la scăldat, mă șupuresc pe unde pot și c î n d c o l o mă trezesc în cireșul femeii...*

Celelalte conjuncții și locuțiuni conjuncționale apar aproape exclusiv în vorbirea și în scrisul oamenilor instruiți, cum arată, la unele dintre ele, și modul cum sînt formate. Folosirea celor mai multe se impune, de obicei, atunci cînd intervin două fraze care se găsesc într-un raport adversativ una față de alta și alcătuiesc împreună o perioadă. Exemple nu mi se par necesare, întrucît ele stau la îndemîna oricui.

§ 3. Propozițiile d i s j u n c t i v e seamănă cu cele adversative, întrucît existența lor are la bază tot o opoziție între două conținuturi. De aceea unii gramatici, cei germani de pildă, le pun împreună în aceeași grupă (a propozițiilor adversative în sens larg), considerîndu-le drept variante sau aspecte mai mult ori mai puțin diferite ale unui tip unic. Deosebirea dintre ele constă în faptul că, la propozițiile disjunctive, opoziția este o contradicție ireductibilă: cei doi termeni contradictorii, ambii posibili, se exclud reciproc și, în consecință, trebuie să ne decidem pentru unul sau pentru altul. Așadar, intervine ideea de șovăire sau de alegere între cele două posibilități sau alternative. Aceasta presupune, în principiu, folosirea a două conjuncții, adică apariția conjuncției respective în fiecare dintre propozițiile frazei formate prin coordonare disjunctivă. De fapt, așa se și prezintă, în mod obișnuit, situația: conjuncțiile *sau (că)*, *ori (că)*, *fie că*, *ba (că)* însoțesc toate propozițiile alcătuitoare ale frazei. Cînd repetarea conjuncției nu are loc, însemnează că vorbitorul stăruie mai ales asupra uneia dintre alternative, și anume asupra celei conținute în propoziția introdusă prin conjuncția disjunctivă.

Ex.: *Apoi de-acum o r i să spun o r i să nu spun, că tot una mi-e* (Creangă); *Din luptă să ne luptăm o r i din săbii să ne tăiem?* (Idem); *Într-o zi, s a u că nu putuse să încheie socoteli bune cu Iancu Slătineanu..., s a u că iar i se făcuse pofta de hagialîc... s-a pus într-o șaică să treacă la Nicopoli* (Ion Ghica); *D-auzi, mîndro, o r i n-auzi, O r i n-ai gură să răspunzi?* (Pop.); *O r i te poartă cum ți-e vorba o r i vorbește cum ți-e portul* (Pop.).

Sau și *ori* sînt, aproximativ, sinonime, cum dovedește faptul că pot apărea nu numai unul în locul celuilalt, ci și unul după altul în cele două propoziții

corelative. De pildă: *Așadar, cartea d-tale... are nevoie de o prefață semnată de un pedagog absolut s a u, și mai sigur noroc, de un bărbat politic, o r i n-are nevoie de prefață — și poate asta ar fi mult mai frumos decît orice* (Caragiale); *S a u negreala s-a gătat, o r i pe mine m-ai uitat* (Pop.). Datorită acestei sinonimii, se poate varia expresia, ceea ce constatăm adesea în vorbirea și, mai cu seamă, în scrisul oamenilor cultivați. *Ori* pare puțintel învechit și, în orice caz, popular. Citatele de mai sus confirmă această părere: Creangă și autorii populari anonimi au pe *ori*. Această conjuncție exprimă mai clar decît *sau* nuanța disjunctivă, ceea ce se explică, desigur, prin faptul că provine dintr-o formă a verbului lat. pop. *volere (>a vrea)*.

Atît *ori*, cît și *sau* pot fi însoțite de *că*. Prezența acestuia este obligatorie în cazul lui *fie: F i e că vrei, f i e că nu vrei, situația rămîne aceeași*. Numai așa este posibilă sinonimia lui *fie că* cu *ori că* și *sau că: F i e c ă va da zăpada o r i c ă iarba va-nverzi...* (Vlahuță).

Contradicția ireductibilă la care m-am referit, cînd am definit raportul disjunctiv, nu apare totdeauna, deși conjuncțiile și, în general, structura frazei sînt aceleași.

Alternativa, caracteristică contradicției, nu implică numai decît exclusivitatea, adică alegerea sau hotărîrea de a lua o atitudine. Cele două sau mai multe posibilități pot coexista, fără ca opoziția dintre ele să ducă la eliminarea uneia sau a alteia: vorbitorul le enumeră pe toate, punîndu-le față în față numai ca opuse, ca separate sau în succesiune. Destul de des chiar ideea de opoziție sau de simplă separație slăbește pînă la transformarea propozițiilor din disjunctive în copulative. Aceasta se întîmplă cu deosebire atunci cînd intervin mai mult decît două posibilități: contradicția implică existența a doi termeni, așa că intervenția unui al treilea duce, de fapt, la suprimarea ei. De pildă: *Nu știu, părerea m-a amăgit o r i am auzit mai multe glasuri* (Creangă); *De trei zile-ncoace Gura nu-ți mai tace: O r i iarba nu-ți place, O r i ești bolnăvioară, Drăguță mioară?* (Miorița).

Succesiunea în timp se exprimă, foarte des, în vorbirea familiară și populară, cu ajutorul lui *ba (că): Bătăția lui, de la o vreme încoace, nu știu ce avea, că începuse a scîrțîi: b a c-o doare ceea, b a c-o doare ceea, b a i-e făcut de năjit, b a că i-e făcut de ursită, b a că i-e făcut de plînsori* (Creangă); *Cum se-nvîrtea hora, b a o strîngea pe fată de mînă, b a o călca pe picior, b a..., cum e treaba flăcăilor* (Idem). În astfel de cazuri, *ba (că)* poate fi înlocuit prin adverbele de timp *cînd-cînd, acu(m)-acu(m)* (sau de loc: *aci-aci*, cu valoare temporală). Este vorba de o simplă alternativă, fără intervenția ideii de opoziție sau, și mai puțin, de contradicție. Echivalența dintre conjuncțiile disjunctive și adverbele de timp face ca ele să apară împreună în același context. Elocvent este, în acest sens, următorul fragment din « Epigonii » lui Eminescu: *A c u m secolii străbate o minune luminoasă, a c u m rîde printre lacrimi, cînd o cîntă pe Dridri; S a u visînd o umbră dulce cu de-argint aripe albe..., S a u visînd cu doina tristă a voinicului de munte...*

Cum se poate șterge hotarul dintre raportul disjunctiv și cel copulativ, dovedește următorul citat din Caragiale, unde apare, cu sens identic sau foarte apropiat, *și* alături de *sau*: *Liber e oricine să spună despre o operă de artă și ce știe și ce nu, ș i dacă o pricepe ș i dacă nu, numească-se el Taine s a u fie ilustrul ciubotar al lui Apelles.*

§ 4. Propozițiile c o n c l u s i v e exprimă, cum arată și numele, concluzia la care duce în mod logic conținutul propozițiilor corelative cu ele din aceeași frază. «Concluzia» poate avea diverse aspecte și nuanțe: efect (față de cauză), urmare sau rezultat (față de motiv sau punct de plecare), scop (față de mijloc), condiționare (față de condiție) etc. Din această pricină, între propozițiile coordonate conclusive și propozițiile subordonate cauzale, consecutive sau finale există numeroase atingeri semantice, care ar putea îngreuia distingerea lor unele de altele, dacă ne-am referi numai la conținut și am neglija forma. Cum conjuncțiile coordonatoare nu se confundă niciodată cu cele subordonatoare, dificultățile dispar: avem propoziții coordonate (conclusive), cînd legătura cu corelativele lor o fac conjuncțiile coordonatoare, și propoziții subordonate (cauzele, consecutive sau finale), cînd intervine o conjuncție subordonatoare

Trebuie precizat că, întocmai ca la celelalte feluri de propoziții coordonate, legătura dintre propozițiile conclusive și corelativele lor este, în general, destul de slabă, și aceasta, pentru că însuși raportul existent între conținuturile pe care e exprimă este labil, puțin consistent. Observația se referă la toate propozițiile coordonate, cînd le punem față în față cu cele subordonate mai mult ori mai puțin asemănătoare în ce privește conținutul. Frază propriu-zisă, întemeiată pe o înlănțuire logică strînsă, care implică, în mod obișnuit, intervenția raționamentului, este numai fraza formată prin subordonare,ceea ce am arătat de-a lungul discuției teoretice de la începutul prezentului capitol. Observația este valabilă și pentru propozițiile conclusive, de care ne ocupăm aici, dar într-o măsură mai mică, deși absența unor conjuncții propriu-zise, ca elemente de legătură între propozițiile conclusive și corelativele lor, ne-ar face să presupunem contrariul [1]. Locul conjuncțiilor îl iau adverbele și locuțiunile adverbiale de felul lui *deci*, *așadar*, *prin urmare*, *în consecință*, *drept urmare*, *de aceea*, *(care) va să zică* etc.

Datorită acestui fapt, legătura dintre propozițiile conclusive și corelativele lor este mai strînsă decît în cazul celorlalte feluri de propoziții coordonate: adverbele și mai ales locuțiunile adverbiale au și un sens lexical, nu numai sintactic, ca conjuncțiile propriu-zise, și acest sens lexical ajută la exprimarea mai concretă a raportului existent între propoziți.

Ex.: *Odată, vara, pe-aproape de Moși, mă furișez din casă și mă duc, ziua-miaza-mare, la moș Vasile, fratele tatii cel mai mare, să fur cireșe; c ă c i numai la dînsul și încă la vreo două locuri din sat era cîte-un cireș văratic, care se cocea-pălea de Dumini-*

---

[1] Singura excepție (a lui *căci)* va fi discutată ceva mai departe.

ca-mare (Creangă); — *Aşadar dumitale ţi se cuvine numai un leu*[1], *fiindcă numai o bucată de pîne ai avut de întrecut* (Idem); — *De cîtă vreme nu a fost controlat? De cîţi ani nu a venit vreun inspector să-i verifice cassa?... Mizerabilii!* — *Dă-mi voie! care va să zică, dacă mînuieşte cineva bani publici şi nu este controlat la vreme, asta însemnează că delapidarea, că necinstea lui ar fi scuzabile?... Să mă ierţi!* (Caragiale); *Faurul făurea potcoave. Îl ajuta cu barosul un lungan, care s-a bucurat peste samă, cînd a văzut pe domnia-sa Alexandru. S-a bucurat mai puţin, cînd a văzut pe diac, deoarece pînă atunci nu-l mai văzuse. Iar pe domnia-sa Alexandru îl mai văzuse; măria-sa îi dăduse ş-un pitac; deci îl socotea prietin al său* (Sadoveanu).

În opere literare apar destul de rar propoziţiile conclusive, pentru motivul că conţinutul lor se pretează puţin la astfel de producţii: naraţiunea, descrierea şi celelalte procedee caracteristice pentru literatura artistică n-au, în general, nimic comun cu «demonstraţia», al cărei rezultat alcătuieşte, de fapt, obiectul propriu-zis al unei propoziţii conclusive. În schimb, operele ştiinţifice de toate felurile recurg necontenit la «demonstraţie» şi, deci, la construcţii sintactice ca cele aici în discuţie. În special, matematica şi logica utilizează des silogismul, care este baza raţionamentului şi implică totdeauna existenţa unei concluzii, cum dovedeşte, în matematică de pildă, formula de încheiere a oricărei demonstraţii: *ceea ce era de demonstrat*. Limba vorbită de toate zilele recurge rar la propoziţiile conclusive, iar vorbirea populară şi mai rar, pentru motivele deja arătate în legătură cu operele literare. Interesant este, între altele, faptul că adverbul, cu valoare de conjuncţie, *deci*, absent în graiurile populare şi nu prea frecvent nici în vorbirea zilnică, apare des la cronicarii sec. XVII şi XVIII (în special la Neculce), unde are însă, datorită formaţiei (din *de* + *aici)*, un sens mai mult local, ceea ce explică, de altfel, marea lui răspîndire în limba veche.

Cu privire la *căci* pot fi discuţii dacă e conjuncţie conclusivă, deci coordonatoare, sau conjuncţie cauzală, adică subordonatoare. În sprijinul primei păreri vine faptul că, din punctul de vedere al conţinutului, propoziţia introdusă prin *căci* nu arată cauza determinantă a unei acţiuni. În citatul din Creangă reprodus mai sus, propoziţia *căci numai la dînsul... era cîte-un cireş văratic* nu arată cauza acţiunilor exprimate în propoziţiile *mă duc... să fur nişte cireşe*, ci numai le explică: povestitorul s-a dus să fure cireşe tocmai de la unchiu-său (nu de la altcineva), datorită faptului că numai la dînsul (şi la foarte puţini alţi locuitori ai satului) putea găsi cireşe măcar aproximativ coapte la vremea aceea. Cît despre aspectul formal, limba noastră nu ne ajută să decidem dacă propoziţia în discuţie este principală sau secundară. În schimb, putem şi trebuie să invocăm situaţia din alte limbi, de pildă germana, unde propoziţiile introduse prin *denn* (= rom. *căci)* sînt principale, cum arată topica lor: predicatul se pune după

---

[1] Concluzia exprimată în această propoziţie urmează după o demonstraţie foarte amănunţită, care cuprinde aproape două pagini de text.

subiect, ca în propozițiile principale, nu la sfîrșitul lor, ca în cele secundare [1].

Căci este rar folosit în vorbirea familiară și lipsește cu totul în cea populară, fiind înlocuit prin *că*. De pildă: *Nu scuipa în puț c ă se poate întîmpla să bei din el.*

Așadar poate apărea și descompus, în sensul că numai unul dintre elementele lui alcătuitoare servește drept conjuncție conclusivă. Aceasta se întîmplă, de obicei, în limba vorbită și, prin imitarea acesteia, în operele literare cu conținut popular. Ex.: *Iar tovarășului d-tale i se cuvin patru lei, fiindcă patru bucăți de pîne a avut de întrecut. Acum d a r ă, fă bine și înapoiește un leu tovarășului d-tale* (Creangă); *Tocmai în ziua aceea bucătarii curții se îmbătaseră... Și a ș a, rugată fiind cu stăruință, se apucă și ea de gătit niște bucate înfricoșate* (Ispirescu).

Dară, varianta lui *dar*, se combina, în limba veche, cu *deci*, pentru a exprima același lucru ca fiecare dintre aceste două unelte gramaticale. Așadar, o tautologie, exact ca în cazul lui *dar însă*, amintit ceva mai înainte. Din limba veche *deci ară* s-a transmis, datorită folosirii lui în lecturile și rugăciunile serviciului religios, vorbirii populare și familiare, unde apare din cînd în cînd chiar astăzi (totdeauna la oameni cu oarecare știință de carte).

Cîteodată funcțiunea de conjuncție conclusivă o îndeplinește *și*, conjuncția coordonătoare universală, cum i-am spus cu alt prilej. De pildă: *Au mîncat părinții aguridă ș i și-au strepezit copiii dinții* (Pop.), cu *și* în locul lui *de aceea*. Cum *și*, datorită folosirii lui în tot felul de construcții, și-a slăbit sensul pînă la ultima limită, prezența lui aproape nu mai contează și devine, prin urmare, de prisos. Aceasta se întîmplă și cu *și* conclusiv, ceea ce nu însemnează totuși că acolo unde lipsește conjuncția conclusivă s-a pornit de la *și* Ex.: *Ține, frate, partea dumitale și fă ce vrei cu dînsa. Ai avut două pîni întregi, d o i l e i ț i s e c u v i n* (Ceangă); *Văduva e o femeie care știe să ție piept nevoilor; s ă i a u o v ă d u v ă* (Sadoveanu).

III. Fraza formată prin subordonare

§ 1. Este alcătuită din cel puțin două propoziții, întocmai ca fraza formată prin coordonare, cu deosebirea, foarte importană din punct de vedere formal, că una dintre ele este s u b o r d o n a t ă celeilalte (nu coordonată, ca în fraza studiată pînă aici). Avem, deci, una sau mai multe propoziții principale și una sau mai multe propoziții secundare. Subordonată poate fi o propoziție nu numai față de una principală, ci și față de una secundară. Propoziția căreia îi este subordonată alta poartă numele de s u p r a o r d o n a t ă sau r e g e n t ă.

Propozițiile subordonate sînt foarte numeroase. Ele corespund, în linii mari, părților secundare ale propoziției dezvoltate, pe care le întrec însă numeric,

[1] Cf. articolul lui S. Stati, în *Limba Romînă* III (1954), nr. 5, p. 92 urm., unde, pornindu-se de la ideea, neîntemeiată pe fapte sigure, că această conjuncție este t o t d e a u n a cauzală, se ajunge la concluzia, de altfel justă, că nu există propoziții cauzale coordonate. Trebuie să distingem însă între *căci* sinonim al lui *fiindcă, pentru că* etc., și *căci* explicativ.

pentru motivul că unele propoziții subordonate îndeplinesc rolul părților principale ale propoziției dezvoltate. De asemenea există propoziții subordonate (de pildă cele condiționale și cele consecutive) care n-au un echivalent propriu-zis în părțile secundare ale propoziției dezvoltate.

După raportul lor față de propoziția supraordonată și, deci, după funcțiunea lor în frază, avem propoziții subordonate subiective, predicative, atributive, obiective directe, obiective indirecte și circumstanțiale. Acestea din urmă sînt, la rîndul lor, de loc (sau locale), de timp (sau temporale), de mod (sau modale), de cauză (sau cauzale), de scop (sau finale), condiționale, consecutive și concesive.

Raportul dintre propoziția subordonată și regenta ei se exprimă cu ajutorul conjuncțiilor subordonatoare, al adverbelor relative și al pronumelor relative. Din punctul de vedere al funcțiunilor lor, singura care ne interesează aici, toate aceste cuvinte de legătură trebue considerate ca conjuncții, în sensul etimologic de «unire» sau «joncțiune»[1].

Propozițiilor subordonate legate de regenta lor printr-un adverb sau pronume relativ li se spune și propoziții relative[2]. Punerea lor împreună se justifică și în ce privește conținutul. Vom vedea mai încolo că ele pot fi determinative sau explicative, ceea ce nu se întîmplă cu celelalte feluri de subordonate și le creează, deci, o situație aparte. De asemenea se mai vorbește în gramaticile noastre de propoziții completive[3], înțelegîndu-se prin aceasta, de obicei, propozițiile obiective (uneori numai obiectivele directe). Indiferent dacă vom întrebuința ori nu acești termeni, trebuie să reținem faptul că nu avem a face cu tipuri noi de propoziții subordonate, ci numai cu denumiri menite să înglobeze mai multe feluri de propoziții după unele elemente, de ordin formal mai ales, comune tuturor celor puse în aceeași categorie.

Să trecem acum sumar în revistă propozițiile subordonate, așa cum le-am enumerat mai sus.

§ 2. Propoziția subiectivă îndeplinește funcțiunea de subiect al propoziției regente și este introdusă printr-un pronume relativ, printr-un pronume nehotărît sau printr-o conjuncție. De ex.: *Care dintre voi se simte destoinic a împărăți peste o țară așa de mare și de bogată ca aceea are voie din partea mea să se ducă, ca să îndeplinească voința cea mai de pe urmă a moșului vostru* (Creangă); *Nu e peste putință grădinarului priceput și răbdător să îndrepteze un copăcel fraged pornit să crească*

[1] Vezi și discuția de sub I, unde am pus alături de conjuncții (și de locuțiuni conjuncționale), numeroase adverbe și locuțiuni adverbiale.

[2] În gramaticile curente ale limbii noastre sînt numite așa, în mod obișnuit, numai subordonatele atributive.

[3] Acesta e termenul folosit în Gramatica Academiei R.P.R., care obiectului gramatical îi spune complement, iar complementului circumstanțial îi spune circumstanțial.

strîmb (Caragiale); *Oricît aşi avea nu poate plăti zilele amărîte pe care le-au trăit mai înainte* (Sadoveanu); *Cu ei însă era greu să se întîlnească* (Idem); *Cît frig am tras n-are să iasă din mine de-ar fi s-o duc o mie de ani* (Camilar); *Era mai bine ca negura să nu se mai iee* (Idem); *Ce naşte din pisică şoareci mănîncă; Cine se scoală de dimineaţă departe ajunge; Cel ce vorbeşte mult ascultă puţin; Ce-i în mînă nu-i minciună; Nu tot ce străluceşte este aur; Cîţi scăpaseră cu viaţă au murit apoi de frig; Se cade să ne facem datoria în orice împrejurare; Este evident că n-ai dreptate; Rămîne stabilit că ne vedem deseară* etc.

Propoziţiile subiective introduse printr-o conjuncţie apar, de obicei, cu o regentă al cărei predicat este un verb impersonal ori numai construit astfel, de pildă *se cade*, *se cuvine*, *îmi place*, *îmi convine* etc., sau format dintr-un verb copulativ (*a fi*, *a deveni*, *a rămîne* etc.) şi numele predicativ corespunzător. Aşadar, cînd intervine un predicat care nu poate avea un subiect « personal ».

Formula conjuncţională este caracteristică mai ales pentru vorbirea şi scrisul oamenilor cultivaţi, care au avut şi continuă să aibă modele străine. Conjuncţia consacrată în asemenea cazuri (*că*) poate lipsi, dar atunci verbul propoziţiei subiective se pune la conjunctiv, ceea ce înseamnă, de fapt, tot folosirea unei conjuncţii (*să*, însoţitoare obişnuită a conjunctivului). Propoziţiile subiective introduse printr-un pronume relativ apar în toate aspectele limbii noastre, de preferinţă însă în vorbirea populară, aşa de bogată în maxime şi sentinţe, care, prin conţinutul lor, cer o exprimare « abstractă », adică generală, fără subiect personal. Pronumele introductiv poate fi nehotărît, relativ pur sau un relativ precedat de demonstrativ (*cel ce*, *cel care* însemnează acelaşi lucru ca *cine*, dar este mai concret decît acesta, căci trimite la un « individ », chiar dacă nu-l numeşte). De asemenea poate fi însoţit relativul de un pronume nehotărît (*tot ce*).

Propoziţiile subiective introduse prin pronume relative sînt deseori interogative indirecte. Ex.: *Ce s-a întîmplat în realitate nu se ştie încă; Se va dovedi imediat cine are dreptate.* Astfel de construcţii apar şi cu unele conjuncţii, de pildă: *Nu s-a hotărît încă dacă avem şedinţă mîine*, sau cu adverbe relative: *E de mirare cum poate munci acest om aşa de bătrîn.*

§ 3. Propoziţia predicativă este aceea care serveşte drept predicat al alteia. Ea apare foarte rar în limba romînă[1], pentru motivul că predicatul unei propoziţii, indiferent de natura ei, se exprimă suficient printr-un verb predicativ, care n-are, deci, nevoie de alte cuvinte (ca să formeze împreună o propoziţie). Aşa se face că propoziţia predicativă este totdeauna echivalentul unui nume predicativ exprimat printr-un substantiv, un adjectiv, un infinitiv

[1] Şi în numeroase alte limbi.

sau un derivat verbal. Ex.: ... — *fii ce-i fi*, *asta nu mă privește* (Creangă); *fă-te ce te-i face* (Idem); *căci venea cu fuga iarmarocul de la Fălticeni, care acela este ce este* (Idem); *Bine, băiete, bine, fă-te și tu ce-i putea, dar mai ales un om cum se cade să te faci* (Sadoveanu); *Nu-i pentru cine se pregătește, ci pentru cine se nimerește* (Pop.); *A rămas cum l-am cunoscut încă din copilărie*. Citatul din Sadoveanu este interesant prin faptul că în aceeași frază avem, cu același verb copulativ, un nume predicativ exprimat printr-un substantiv *(să te faci un om cum se cade)* și altul exprimat printr-o propoziție predicativă *(fă-te ce-i putea)*.

Analizînd ceva mai de aproape exemplele date, nu-i greu de constatat că cele două propoziții, adică regenta și subordonata ei, se reduc, în realitate, la una singură: ceea ce numim propoziție predicativă este numai numele predicativ (substantival, adjectival sau verbal) al verbului copulativ din așa zisa regentă. Altfel spus, uneia dintre ele (celei predicative) îi lipsește copula, iar celeilalte îi lipsește numele predicativ.

§ 4. Propoziția atributivă este subordonata care îndeplinește funcțiunea de atribut pe lîngă altă propoziție. De pildă: *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă, Ce sate și cîmpii c-un luciu văl îmbracă* (Eminescu); *Și apa unde-a fost căzut În cercuri se rotește, Și din adînc necunoscut Un mîndru tînăr crește* (Idem); *Dar, cum am spus, omul nostru era un om de aceia căruia-i mănîncă cînii din traistă* (Creangă); *Ghiță s-a dus la țară pe lîngă tată-său care era negustor cu dare de mînă* (Caragiale); *Ți-am găsit un loc la o litografie, un loc plătit mult mai bine ca unul de copist, — și în care poți să-ți faci un mai frumos viitor* (Idem); *Eu mă culc pe jumătatea mea de banchetă în sens invers cu domnul care sforăie cu putere* (Idem); *Trecui peste opustul înalt, în care vuia cascada* (Sadoveanu); *Ochii lui mari păreau că văd pe aceea care-i încătușase pentru totdeauna viața* (Idem); *Și iată că am întîlnit un om cum n-am întîlnit în viață... în optzeci și mai bine de ani* (Idem); *E un document care arată îndeletnicirile din ultimul timp ale fiului dumitale, cît nu te-ai ocupat de dînsul* (Idem); — *Apoi, măi băieți, zise el deodată, de acu s-apropie vremea să ne călătorim* (Idem).

Propozițiile atributive sînt introduse fie printr-un pronume relativ, care servește ca element de legătură între subordonată și regenta ei, ținînd totdeauna locul unui substantiv sau al unui pronume din regentă, fie printr-un adverb relativ de loc, de timp sau de mod[1]. Aceasta înseamnează că, din punct de vedere formal, propoziția atributivă este totdeauna o relativă.

Între pronumele și adverbul care leagă propoziția atributivă de regenta ei nu există nici o deosebire de ordin sintactic, de multe ori nici măcar deosebirea că pronumele poate înlocui un substantiv, pe cînd adverbul nu. Căci,

[1] În ultimul citat, legătura dintre cele două propoziții nu se face printr-un cuvînt special, ci prin *să* al conjunctivului care servește de predicat al atributivei.

dacă substantivul din regentă la care se referă în mod special propoziția atributivă exprimă o noțiune «locală», «temporală» sau «modală», adverbul relativ seamănă ca valoare cu un pronume relativ. La unele dintre exemplele deja date adaug: *Elvira... păși pînă în colțul de răsărit u n d e e r a s o b a* (Sadoveanu); *În timpul c î n d s-a u p e t r e c u t a c e s t e e v e n i m e n t e eu lipseam din București.* Pretutindeni în aceste fraze adverbele relative pot fi înlocuite prin pronume relative, mai ales acolo unde substantivul din regentă este articulat:... *colțul de răsărit î n c a r e e r a s o b a; în timpul î n c a r e s-a u p e t r e c u t a c e s t e e v e n i m e n t e* Cf. și (aici mai sus) citatele al treilea și al patrulea din Sadoveanu, unde de asemenea se poate face înlocuirea printr-un pronume relativ:... *un om la fel cu care (în felul căruia) n-am văzut în viață (altul);... din ultimul timp... în care nu te-ai ocupat de dînsul.*

Datorită acestei echivalențe semantico-sintactice dintre pronumele relative și adverbele relative, vorbirea și, mai ales, scrisul multor oameni cultivați recurg foarte des la înlocuirea pronumelui prin adverbe. Fenomenul are însă și o cauză externă: influența limbii franceze, mai puțin a celei germane, în care adverbul relativ (mă refer în special la frc. *où)* este adesea și sintactic și morfologic tratat ca un pronume. În romînește, înlocuirea lui *care*, precedat de o prepoziție locală, prin *unde* nu e posibilă decît atunci cînd substantivul determinat de pronume desemnează un «loc» (în sens larg). Această condiție este de multe ori trecută cu vederea, și se ajunge astfel la construcții condamnabile ca următoarele: *o tactică complicată, u n d e șiretenia e dozată (Viața Romînească*, ian.-martie 1937, p. 69); *după o săptămînă, ca cea precedentă, u n d e am avut... (Adev. Literar*, 26 sept. 1937, p. 14); *feerica amețeală a visurilor, u n d e cele mai absurde peripeții...* (Cezar Petrescu, *Duminica Orbului*, p. 21); *lecțiile de gramatică, u n d e ei se familiarizează... (Limba Romînă* II [1953], nr. 5, p. 32).

Propozițiile atributive sînt de două feluri în ce privește natura raportului care le leagă de regentă. Cînd acest raport este așa de strîns, încît regenta nu poate sta fără subordonată, în sensul că conținutul substantivului la care se referă aceasta are nevoie de o precizare, avem o a t r i b u t i v ă d e t e r m i n a t i v ă. Formal astfel de propoziții se recunosc după forma articulată a substantivului pe care îl determină, iar în scris, după absența virgulei înaintea pronumelui sau adverbului relativ. Este cazul citatului din Caragiale:... *în sens invers cu d o m n u l c a r e s f o r ă i e c u p u t e r e* și al mai tuturor citatelor din Sadoveanu, dintre care amintesc numai pe cel cu adverbul *unde: colțul de răsărit u n d e e r a s o b a.* Propozițiile atributive determinative sînt, de fapt, dezvoltarea (sau « predicativizarea » [1]) unui atribut, adică transformarea în propoziție a unui atribut exprimat printr-un cuvînt sau un grup de cuvinte. Prezența articolului enclitic la substantivul din regentă nu-i obligatorie [2], chiar dacă ea

[1] Cum spune Pospelov (v. discuția teoretică de la începutul prezentului capitol).

[2] Tot așa nu-i obligatorie prezența unei atributive determinative pe lîngă un substantiv articulat din regentă: cf. *trecui peste opustul înalt...* (Sadoveanu).

constituie oarecum regula: Cf. citatul din Sadoveanu:... *un om c u m n - a m v ă z u t î n v i a ț ă.* Astfel de fraze sînt considerate de Pospelov ca avînd un singur membru, și anume propoziția principală (regenta), care este determinată nu printr-un atribut propriu-zis, ci printr-o propoziție atributivă.

Cînd raportul dintre regentă și atributiva ei este mai puțin strîns, în sensul că pentru înțelegerea celor spuse de vorbitor nu-i necesară precizarea pe care o face propoziția subordonată, avem o a t r i b u t i v ă e x p l i c a t i v ă. Cf. dintre citatele date mai sus... *pe lîngă tată-său, c a r e e r a n e g u s t o r...; un loc la o litografie..., î n c a r e p o ț i s ă - ț i f a c i...* Acest fel de atributive se despart prin virgulă de regentă împreună cu care alcătuiesc, după Pospelov, fraze cu două membre.

§ 5. Propoziția o b i e c t i v ă d i r e c t ă îndeplinește funcțiunea de obiect direct pe lîngă predicatul regentei sau pe lîngă un verb nepredicativ al acesteia. Este introdusă, în general, prin aceleași cuvinte ajutătoare ca și propoziția subiectivă, și anume: 1. printr-o conjuncție (*că, ca să, să, dacă* etc.); 2. printr-un pronume (relativ sau nehotărît); 3. printr-un adverb relativ. Verbul pe care îl determină propoziția obiectivă directă este totdeauna tranzitiv, întocmai ca în cazul obiectului direct. Ex.: *Și de aceea de azi-nainte poți să nu mă mai întrebi D e c e r i t m u l n u m - a b a t e c u i s p i t a - i d e l a t r e b i* (Eminescu); *Și dacă te-a întreba c î t s ă - ț i d e i e p e n t r u a c e a s t ă o s t e n i c i o a s ă t r e a b ă, spune-i c ă n u p r i m e ș t i b a n i...* (Creangă); *Căci trebuie să vă spun c ă l a H u m u l e ș t i t o r c ș i f e t e l e ș i b ă i e ț i i, ș i f e m e i l e ș i b ă r b a ț i i* (Idem); *Și cînd aproape să scot pupăza afară, nu știu c u m s e f a c e că mă spăriiu de creasta ei cea rotată* (Idem); *E poftit la o petrecere cu niște prieteni și nu crede s ă s c a p e p î n ă l a z i u ă* (Caragiale); *Și din vorbă în vorbă, află Niță c ă t a t ă l l u i G h i ț ă, după ce a scăpătat, a m u r i t* (Idem); *Știu c î t p o t c o n t a p e a m i c i ț i a t a* (Idem); *Îngăduiți-mi dumneavoastră c a s ă m a i b e a u o c u p ă, să-mi întăresc puterea* (Sadoveanu); *N-aș putea spune c ă m i - a e x p l i c a t - o, ci mi-a strecurat-o în toată ființa, arătîndu-mi c e e a c e n u ș t i a m și deșteptîndu-mi conștiința datoriei pe care o am* (Idem); *Nu știe î n c o t r o m e r g e, a uitat d e u n d e v i n e* (Idem); *Spune-mi c u c i n e t r ă i e ș t i și-ți voiu spune c i n e e ș t i* (Pop.); *Am aflat c i n e - i a u t o r u l; Trebuie să verificăm d a c ă a f i r m a ț i a c o r e s p u n d e a d e v ă r u l u i.*

Cu privire la propozițiile introduse prin conjuncții sînt de făcut unele precizări. După *că* și *dacă* verbul obiectivei directe trebuie să stea la indicativ. Să evităm, deci, folosirea conjunctivului, chiar dacă ea ne întîmpină, cînd și cînd, la unii scriitori buni: *I-am zis c ă s ă n u m a i z u g r ă v e a s c ă p e p e r e ț i... c u c ă r b u n e* (Ion Ghica); *De mult se vorbiseră c ă d e C r ă c i u n s ă m e a r g ă î m p r e u n ă l a b i s e r i c ă* (Slavici)[1]. *Ca să* apare cu elementele

[1] În aceste citate, greșită este nu apariția conjunctivului, ci prezența lui *că*. Al doilea citat poate

lui alcătuitoare separate prin alte cuvinte ale propoziției obiective: *Nu cred c a p r i e t e n u l m e u s ă f i a v u t o a s e m e n e a a t i t u d i n e.* Altfel, propoziția devine finală sau cel puțin capătă aspect de propoziție finală. Din cauza asemănării, pur formale, dintre aceste două feluri de propoziție, se ivesc hiperurbanisme sintactice, bine cunoscute mai ales din opera satirică a lui Caragiale, care constau în folosirea lui *ca să* și *pentru ca să* în loc de *să* la începutul unei propoziții obiective directe: *Cînd orice asasin... p o a t e p e n t r u c a s ă v i e*[1]. Mai frecvente decît astfel de construcții, unde nu avem, de fapt, propoziții în sens strict, căci *poate* nu-i verb predicativ, ci auxiliar de mod, sînt acelea în care locul lui *că* îl ia *căci*, simțit ca mai literar, pentru motivul că apare aproape exclusiv în limba scrisă: *aflați despre mine c ă c i s î n t b i n e s ă n ă t o s*, formula cu care își încep scrisorile oamenii neinstruiți sau puțin instruiți.

Că se întrebuințează, destul de des, ca o continuare, voită sau nu, a situației din limba veche, precedat de *cum* și, mai rar, de *precum*: *Iar din inima lui simte un copac c u m c ă r ă s a r e* (Eminescu); *Înțelege c u m c ă l - a u d e ș t e p t a t p i c ă t u r i l e r e c i a l e u n e i p l o i* (Galaction). Avem a face, cel puțin în unele cazuri, cu o contaminație între construcțiile introduse prin *că* și cele introduse prin *cum*, ambele cu funcțiune sintactică identică sau asemănătoare.

§ 6. Propoziția o b i e c t i v ă i n d i r e c t ă determină un verb sau un adjectiv al altei propoziții, îndeplinind astfel aceeași funcțiune ca un obiect indirect. Verbele pe care le determină pot fi tranzitive sau intranzitive, așa cum am constatat și la obiectul indirect. Din punctul de vedere al construcției, obiectivele indirecte seamănă cu cele directe, fiind introduse, întocmai ca acestea, printr-o conjuncție (*că*, *ca să*, *să*), printr-un pronume (relativ sau nehotărît) sau printr-un adverb relativ. Asemănarea cu obiectivele directe constă și în faptul că predicatul lor stă la aceleași moduri, cu precizarea că, dat fiind conținutul obiectivelor indirecte[2], destul de deosebit de al celor directe, apariția conjunctivului, la care se adaugă, de astă dată, prezumtivul, este mult mai frecventă.

Ex.: *Convins ca voi el este-n nălțimea-i solitară Lipsită de iubire c u m c ă p r i n c i p i u l r ă u, N e d r e p t u l ș i m i n c i u n a, a l l u m i i d u c e f r î u* (Eminescu); *Harap-Alb... nu se lasă p î n ă c e g ă s e ș t e u n b u ș t e a n p u t r e g ă i o s, î l s c o b e ș t e c u c e p o a t e ș i - i f a c e u r d i n i ș*

---

fi modificat astfel: *De mult se vorbiseră că de Crăciun vor merge împreună*... sau, şi mai bine,... *să meargă de Crăciun împreună* (eventual... *ca de Crăciun să meargă împreună*).

[1] Dacă *pentru ca să* în loc de *să* nu se mai spune astăzi (decît doar în... glumă), *ca să* este destul de răspîndit. Iată cîteva citate: *nimeni nu poate impune literaturii c a s ă f i e ...* (*Însemnări Ieșene* I, 2, p. 542); *vreți c a s ă - i i n s p i r e* (*Viața Romînească*, ian. 1939, p. 59). Vorbirea curentă este bogată în astfel de construcții

[2] Mai exact spus, dat fiind raportul dintre ele şi regentele lor, raport dictat de verbul (sau adjectivul) acestora din urmă.

(Creangă); *Şi doar mă şi feream eu într-o părere să nu* …
pacoste (Idem); *Pentru mine însă numai două merţe* …
dat tata cui se cuvine (Idem); *Vin la tine sigur că n* …
(Caragiale); *Nu-mi permit a mă-ndoi un moment că în* …
fiind vorba, mă-nţelegi, de o chestiune...[1] (Ide…
nimic de ce-mi datoreşti mie (Idem); *Trebuie să-ţi* …
pentru uşurinţa mea, pentru că te-am crescut stra …
tările tinereţii mele, pentru că nu mai s …
de vremurile ce-au să vie (Sadoveanu); *Adă-ţi ami* … *…net,*
de cei care au arat şi au semănat şi au secer … *şi au flămînzit neavînd pîne şi s-au sculat cerînd pîne, iar stăpînirea i-a omorît* (Idem); *La ce se pregătea înlăuntrul său a răspuns de afară austrul de primăvară cu modulaţii înalte* (Idem); *Nu sînt pe deplin lămurit cum voi rezolva această problemă; Nu-i încă hotărîtă unde va petrece concediul.*

Cînd obiectiva indirectă determină un adjectiv, ca în citatul din Caragiale:... *sigur că n-ai să mă refuzi*, avem a face, din punctul de vedere al înţelesului, de fapt, tot cu un « verb », adică cu un predicat sau un echivalent al predicatului. *Sigur...* stă pentru *fiind sigur* sau, în alte împrejurări, pentru *sînt (eram* etc.) *sigur*, cum dovedeşte, dacă ar mai fi nevoie, faptul că în locul acestei locuţiuni verbale putem pune verbul *a asigura*, cînd raportul logic dintre cele două propoziţii permite: *te asigur că lucrurile s-au petrecut aşa* este echivalentul construcţiei *poţi fi* (sau *fii) sigur că lucrurile s-au petrecut aşa.*

§ 7. Propoziţiile circumstanţiale sînt foarte numeroase şi felurite, cum am avut prilejul să spun la începutul discuţiei despre fraza formată prin subordonare, cînd le-am comparat, în treacăt, cu complementele circumstanţiale, cărora le corespund, în linii mari, întrecîndu-le totuşi ca număr.

Cele mai frecvente sînt propoziţiile circumstanţiale de loc, de timp şi de mod, după care urmează cele cauzale, finale şi condiţionale, apoi consecutivele şi concesivele. Situaţia lor seamănă, în această privinţă, cu a complementelor circumstanţiale, care pot fi clasificate, în general, la fel din punctul de vedere al frecvenţei. Primele trei feluri sînt foarte răspîndite cu deosebire în vorbirea familiară şi în cea populară, ultimele două mai ales în vorbirea oamenilor instruiţi şi în scris, iar celelalte apar deopotrivă de des în toate aspectele limbii noastre. Aceste aprecieri trebuie luate în sens foarte larg şi numai ca o încercare de a ne orienta în marea bogăţie şi varietate a propoziţiilor circumstanţiale. Nu trebuie uitat ce-am spus despre frazele formate prin coordonare în legătură cu apariţia lor în diversele variante stilistice ale limbii noastre. Vorbirea curentă, indiferent de categorie socială,

[1] Propoziţia obiectivă este eliptică de predicat, adică, mai exact, nu este dusă de vorbitor pînă la capăt, din cauză că-l întrerupe interlocutorul.

și operele literare folosesc, în general, coordonarea, limbajul științific, …it sau scris, preferă, dimpotrivă, subordonarea.

Subordonatele de loc, de timp și de mod pot fi discutate împreună, nu numai pentru faptul, care contează destul de puțin, că sînt foarte răspîndite (mai cu seamă primele două) în vorbirea curentă, ci și pentru ceea ce am spus în paragraful privitor la propoziția atributivă, anume că, din punct de vedere formal, toate aceste patru feluri de propoziții sînt relative și, drept urmare, se pot înlocui prin propoziții atributive.

Dar nu totdeauna propozițiile aici în discuție au valoare atributivă. În mod obișnuit,[1] ele îndeplinesc funcțiunea complementelor circumstanțiale respective, determină, adică, nu un substantiv (sau un echivalent substantival) din propoziția regentă, ci un verb (predicativ ori nepredicativ) al acesteia sau, mai des, pe ea însăși, considerată în întregime.

Să vedem cîteva fapte mai caracteristice în legătură cu propozițiile circumstanțiale de toate felurile.

a) Propoziția circumstanțială de loc arată în ce loc se petrece o acțiune din regentă și este introdusă prin adverbele *unde*, *încotro* și compusele acestora *(de unde*, *pe unde*, *pînă unde*, *dincotro*, *oriunde*, *ori încotro* etc.). Ex.: *Ce cauți pe unde bate luna*, *Pe-un alb izvor tremurător*, *Și unde păsările-ntruna Se-ntrec cu glas ciripitor?* (Eminescu); *Harap-Alb*, *mai prinzînd oleacă la inimă*, *încalecă și se lasă în voia calului*, *unde a vrea el să-l ducă* (Creangă); *A trebuit*, *în cele din urmă*, *să renunțe la arta lui*, *căci*, *oriunde intra*, *i se întîmpla să-i vie amețeală pe mașină* (Caragiale); *Întîmplările mă cheamă unde miroase a sînge și a praf de pușcă* (Sadoveanu); *Stoica mergea grăbit... încotro îl mîna vijelia* (Galaction).

Cînd vorbitorul simte nevoia să precizeze mai bine ideea de loc, recurge la adverbele corelative cu *unde* etc., pe care le pune în regentă, așa că circumstanțiala pare a determina nu întreaga propoziție, ci numai adverbul: *unde prindea omul*, *acolo îl ocăra* (Slavici); *De acolo*, *de unde îl descărcase într-o dimineață cețoasă transatlanticul...*, *scrisese de la început răvașe înspăimîntate* (Cezar Petrescu).

b) Propoziția circumstanțială de timp arată în ce moment se săvîrșește acțiunea exprimată de predicatul sau de un verb nepredicativ[2] al regentei. Legătura dintre ea și regentă se face cu ajutorul adverbelor relative de timp: *cînd (de cînd*, *pe cînd*, *pînă cînd*, *oricînd)*, *cum* etc. și al locuțiunilor adverbiale *după ce*, *pînă ce*, *îndată (imediat) ce*, *(mai) înainte ca (să)*, *din moment ce* etc.

Ex.: *La-nceput*, *pe cînd ființă nu era*, *nici neființă*, *Pe cînd totul era lipsă de viață și voință*, *Cînd nu s-ascun-*

---

[1] La început, probabil în mod exclusiv.

[2] Pus, adică, la un mod nepersonal.

dea nimica, deşi tot era ascuns, Cînd pătruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns, Fu prăpastie? Genună? Fu noian întins de apă? (Eminescu); *Cum el din cer o auzi, Se stinse de durere, Iar ceru-ncepe a roti În locul unde piere* (Idem); *Şi cînd aproape să scot pupăza afară, nu ştiu cum se face, că mă spariiu de creasta ei cea rotată...* (Creangă); *Şi din vorbă-n vorbă, află Niţă că tata lui Ghiţă, după ce a scăpătat, a murit* (Caragiale); *A fost vai de zilele mele cu stăpînitorii boieri de pe acele meleaguri, pînă ce-am ieşit din locurile noastre şi mi-am luat lumea în cap* (Sadoveanu); *Cît stăteam eu la gimnaziu, Colţun dormita în bucătărie, în preajma mamei Anghelina* (Idem).

În unele cazuri avem a face, cum nu-i greu de observat, cu conjuncţii provenite din construcţii eliptice. Mă refer la *cît*, de pildă, care stă pentru *cît timp*, ceea ce explică posibilitatea de a-l folosi cu valoare de adverb relativ de timp. Putem presupune că o situaţie asemănătoare a existat şi la unele dintre locuţiunile adverbiale amintite aici, de pildă *după ce* (= după timpul ce, în care), *pînă ce* (= pînă în timpul ce, în care), *din moment ce* (= din momentul ce, în care) etc. În loc de *pînă ce (pînă cînd)*, vorbirea curentă, adesea chiar limba scrisă, întrebuinţează pe *pînă* urmat de conjunctiv: *pînă să se însănătoşească a trecut vreme multă (= pînă cînd* sau *pînă ce s-a însănătoşit...)*; *Şi pînă-l mai omenim noi pe popă, pînă-l mai boscorodim, pînă una alta, amurgeşte bine* (Creangă). Aşadar, prepoziţia *pînă* capătă valoare, adică funcţiune, de conjuncţie (element de legătură între două propoziţii), datorită apariţiei unei conjuncţii *(pînă să...)*, a unui pronume relativ *(pînă ce)* ori a unui adverb relativ *(pînă cînd)*, sau singură, fără ajutorul altui cuvînt.

Din exemplele date se vede că diversele adverbe şi locuţiuni adverbiale care introduc propoziţiile circumstanţiale de timp se deosebesc clar unele de altele în ce priveşte sensul şi, drept urmare, în ce priveşte nuanţa raportului temporal existent între cele două propoziţii. Astfel *cînd (pe cînd)* arată că acţiunile din circumstanţială şi regentă sînt concomitente, *după ce* arată anterioritatea, *pînă ce*, *(mai) înainte ca (să)* arată, dimpotrivă, posterioritatea etc. acţiunii din propoziţia subordonată faţă de acţiunea din regentă.

Propoziţiile circumstanţiale de timp pot fi introduse şi prin conjuncţii sau adverbe relative, a căror funcţiune obişnuită este alta. Am pomenit deja pe *cum*, foarte frecvent cu funcţiune temporală, mai ales în vorbirea familiară şi populară. Alături de el apare, în aceleaşi aspecte ale limbii noastre, conjuncţia condiţională *dacă*: *Dacă vede ea şi vede că nu mă dau, zvîrr! de vreo două, trei ori cu bulgări în mine, dar nu mă chiteşte* (Creangă); *Pornea, şenilele porneau şi ele; dacă grăbea mersul, grăbeau şi şenilele; dacă şi-l încetinea, şenilele scrîşneau lung, rar...* (Camilar). Acest « schimb » de funcţiuni între unelte gramaticale, pe care l-am constatat şi cu alte prilejuri, nu trebuie să ne surprindă. Gîndirea noastră se mişcă foarte liber, mai liber decît limba, care rămîne adesea în urmă şi, pînă să ajungă din pas gîndirea, prin crearea mijloacelor de

exprimare corespunzătoare, se folosește de cele deja existente, dîndu-le funcțiuni noi. Astfel, ca să rămînem în cadrul prezentei discuții, *pe cînd*, adverb relativ de timp, introduce, cum am văzut altă dată, și propoziții adversative, iar *din moment ce* capătă uneori sens cauzal: *din moment ce nu ți-ai ținut angajamentul, explicațiile d-tale sînt de prisos!*[1].

c) Propoziția circumstanțială de mod arată în ce chip se săvîrșește acțiunea din regentă. Ideea de mod prezintă diverse nuanțe. Avem, în primul rînd, modalitatea propriu-zisă. De ex.: . . . *iedul cel cuminte tăcea molcum în horn, cum tace peștele în borș la foc* (Creangă); *Bolnavul sare din pat, iese din dormitor și, fără să mai anunțe pe cineva, după cum cere regulamentul, iese pe poartă* (Caragiale); *Povestirea mea nu se sfîrșește tragic, cum se sfîrșesc de obiceiu povestirile nuveliștilor noștri* (Sadoveanu).

Modalitatea poate căpăta aspectul unei comparații: arătăm că acțiunea din regentă se săvîrșește în același fel în care se săvîrșește ori s-a săvîrșit altă acțiune, considerată ca cunoscută ascultătorului. Între modalitatea propriu-zisă și comparație deosebirea este neesențială și de aceea greu de sezisat. Astfel în următorul vers din « Luceafărul » de Eminescu: *O, ești frumos, cum numa-n vis Un demon se arată*, situația apare clară, căci propoziția modală exprimă, într-adevăr, o comparație, cum rezultă din faptul că ea conține un « model » alături de care este pus « obiectul » din regentă, pentru a se scoate în relief asemănarea dintre ele. Tot clar prezintă lucrurile, în sensul modalității pure, citatul din Caragiale dat mai sus: *fără să anunțe pe cineva* și *după cum cere regulamentul* arată amîndouă cum se petrece acțiunea din regentă (a doua are ca regentă pe prima, iar aceasta pe *iese pe poartă).* În schimb, celelalte citate (din Creangă și Sadoveanu) pot fi interpretate în ambele feluri, fără să fim absolut siguri care este cel mai just. Greutatea de a decide într-un chip sau altul se datorește și faptului că conjuncțiile introductive ale celor două nuanțe de propoziții modale sînt mai totdeauna aceleași. De aceea se vorbește, în mod obișnuit, de propoziții modal-comparative, renunțîndu-se la distingerea nuanțelor.

Un mijloc formal de a le deosebi este folosirea, în regentă, a adverbelor *(tot) așa*, *(tot) astfel*, corelativele lui *cum*, *precum* etc. De pildă: *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr, Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr* (Eminescu); . . . *doi ochi cenușii, așa de frumoși, așa de strălucitori, de neliniștiți și de ciudați, cum n-am mai văzut niciodată de atunci* (Sadoveanu). În astfel de cazuri, nuanța comparativă iese clar la iveală, datorită introducerii lui *așa* în propoziția regentă [2].

[1] Cf. locuțiunile conjuncționale *deoarece* și *de vreme ce*, care din temporale s-au transformat, difinitiv, în cauzale.

[2] Citatul din Sadoveanu diferă de celălalt, prin faptul că *așa* apare ca determinant al unor adjective, nu al verbului (= predicatului) din regentă, dar deosebirea nu-i esențială, întrucît adjectivele respective sînt nume predicative, deci predicate eliptice de verbul copulativ.

Cînd acțiunea din propoziția modal-comparativă este ireală, se întrebuințează, ca elemente de legătură cu regenta, locuțiunile conjuncționale *ca și cum*, *ca și cînd*, *parcă*, iar predicatul subordonatei se pune de obicei la condițional, modul irealității. Ex.: *E-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă* (Eminescu); *Face ca și cum nu m-ar cunoaște* (Creangă); *Buduleasa era nerăbdătoare, ca și cînd ar fi stat pe spini și jeratic* (Slavici); *Se făcu o liniște adîncă, parcă un ocean de plumb ar fi copleșit deodată orășelul* (Camilar). În asemenea cazuri se vorbește de propoziții comparative condiționale.

d) Propoziția cirrcumstanțială cauzală arată din ce cauză se întîmplă cele spuse în regentă. Este introdusă prin conjuncțiile *fiindcă*, *pentru că*, *deoarece*, *că*, *întrucît* și prin locuțiunile conjuncționale *de vreme ce*, *odată ce*, *din cauză (din pricină) că*, *pentru (cuvîntul) motivul că* etc. Cele mai multe dintre aceste cuvinte de legătură constituie o particularitate exclusivă a limbii vorbite și scrise de oamenii instruiți. Vorbirea familiară și, în special, cea populară folosesc foarte des pe *că*, apoi pe *pentru că* și *fiindcă*, la care se adaugă adverbul relativ *unde*, cu sens cauzal. Exemple: *Dar parcă naiba vrăjește: cela nu sună coasa, că-i e frig; celuia că-i îngheață mînile pe cîrceie* (Creangă); *nu numai decît pentru pupat, cum zicea mama, ci pentru că mă scula în toate zilele cu noaptea-n cap din pricina ei* (Idem); *La Morgă se pregătesc servanții a-l preda pe nenea Anghelache să-l ducă acasă, fiindcă i s-a stabilit complet identitatea și l-a reclamat familia* (Caragiale); *parcă avea acum necaz pe ea, că-i prea întîrziează plecarea* (Idem); *Femeile care boceau nu boceau pentrucă le părea rău după Minodora* (Camilar); *Mihnea răspunse pe scurt că-i pare. rău, unde nu se pot înțelege d-a dreptul* (Odobescu); *Unde stă el toată ziua degeaba, îi crede și pe alții leneși.*

Întrebuințarea unui adverb relativ cu valoare de conjuncție cauzală nu se limitează la *unde*. Alături de acesta, limba noastră folosește pe *cum* și *cînd*. De pildă: *Și cum un gust acriu de pere îi umplu gura, stătu năuc în fața lămpii care chiora mai tare* (Camilar); *cînd te porți așa cu mine, crezi că mai putem fi prieteni?* Mai cu seamă locuțiunile conjuncționale de timp capătă relativ ușor sens cauzal, atunci cînd arată anterioritatea, datorită faptului că o acțiune care se petrece înaintea alteia poate fi considerată drept cauza acesteia. Așa au luat naștere *odată ce*, *deoarece*[1] și *de vreme ce*, care și-au pierdut cu totul sensul temporal, și tot așa se explică, în anumite condiții, valoarea de conjuncție cauzală a locuțiunilor temporale *după ce*, *din moment ce*: *Nu-i mai păsa nici de viață, nici de moarte, după ce unitatea i se scurse la vale, cu fluviul tulbure* (Camilar); *din moment ce am căzut de acord, putem termina discuția.*

---

[1] Compus din *de* + *oare* (= v. rom. *oară)* + *ce*.

În paragraful despre complementul circumstanțial de cauză am dat exemple de felul acesta: *exploatatorii se sparg de grași*, arătînd că adjectivele nu pot funcționa ca circumstanțiale de cauză decît în cazul cînd sînt nume predicative, deci predicate (fie și eliptice), adică echivalente ale verbului. Dacă facem să apară verbul copulativ care lipsește în astfel de construcții, căpătăm propoziții cauzale. Ex.: *Și motanul toarce-n sobă, de blazat ce-i* (Eminescu);... *Și turnînd prin pahare, săreau stropii de vin de tare ce era* (Creangă).

e) Propoziția circumstanțială de scop (sau finală) arată în ce scop sau cu ce intenții se săvîrșește acțiunea din regentă. Este introdusă prin conjuncțiile *să* (de fapt, element constitutiv al conjunctivului), *ca să*, *pentru ca să* și *de*. Primele trei apar în propoziții al căror predicat stă la conjunctiv (cum nici nu-i posibil altfel, dată fiind prezența lui *să)*, ultima în propoziții cu predicatul la indicativ sau imperativ. Cea mai frecventă conjuncție finală este *să*, și nu numai în vorbirea populară sau în cea familiară, deși acestea o folosesc mai des decît aspectul vorbit și scris al limbii oamenilor cultivați. Răspîndită, în vorbirea curentă (mai cu seamă în cea populară), este și *de*, pe care o vom studia aparte.

Ex.: *Ca în cămara ta să vin, Să te privesc de-aproape, Am coborît cu-al meu senin Și m-am născut din ape*[1] (Eminescu);... *și-l învălea iute cu paie, de-l înădușea, ca să se poată rade mai frumos* (Creangă); *Cînd a plecat de-acasă să meargă la București p-atîția ani în școli, mama lui, de treabă femeie!, l-a sărutat de-atîtea ori*... (Caragiale); *Ca să ajungă la asemenea măsuri, muncitorii de pămînt care produceau porumbul fuseseră mai întîi împușcați* (Sadoveanu).

Cînd propoziția finală are formă negativă, conjuncția introductivă este deseori însoțită de adverbul modal *cumva: Văzînd eu că mi-am aprins paie-n cap cu asta, am șterpelit-o de-acasă numai cu beșica cea de porc, nu cumva să-mi ieie tata ciubotele și să rămîn de rușine înaintea tovarășilor* (Creangă); *La dealuri genunchii se-ndoiau cu băgare de seamă urcînd încet, ca nu cumva trupurile înlemnite sub căști să se prăbușească* (Camilar). În astfel de cazuri ne putem întreba dacă propoziția respectivă nu este o obiectivă indirectă, cerută de verbul *a se teme*, neexprimat, dar prezent în mintea autorului acțiunii [2]. În orice caz, ideea de «temere» și, deci, de raport obiectiv indirect între subordonată și regenta ei intervine în mod indiscutabil, și faptul se datorește lui *cumva* [3]. Dovadă, aceeași construcție sau una perfect similară fără acest adverb: *Seara făcură de mîncare într-o groapă adîncă, să nu se vadă lumina focului* (Galaction), unde nuanța aici în discuție lipsește.

---

[1] În acest citat avem două popoziții finale: a doua *(să te privesc de-aproape)* determină pe prima *(ca în cămara ta să vin)*, care este subordonată principalelor următoare.

[2] Sau de circumstanțialul cauzal *de teamă*.

[3] Poate mai ales lui.

Întocmai ca la propozițiile crcumstanțiale de mod, în regentă poate apărea un adverb corelativ, pentru întărirea ideii de scop. Ex:. *Să știți, de asta ne-au trimis, ca să apărăm moșiile și băncile* (Camilar); *Boierii de la noi anume au zidit munții aceia negri, pentru ca să nu vedem ce-i dincolo* (Idem).

În ce privește propozițiile finale introduse prin *de*, am pus întrebarea, în paragraful despre propozțiile copulative, dacă, cel puțin în anumite cazuri, această conjuncție nu îndeplinește funcțiunea lui *și*. La exemplele date acolo adaug altele: *Pînă acum m-am chinuit de l-am crescut și l-am scos din toată nevoia, și acum... parcă văd c-am să rămîn fără dînsul* (Creangă); *Mai șede el cît șede, de cască gura prin tîrg, și apoi își ia tălpășița spre casă* (Idem); *El merse în Polonia de încheie pace între Ștefan și Albert* (Bălcescu). S-ar putea stabili regula următoare pentru distingerea celor două funcțiuni posibile ale lui *de:* cînd propoziția introdusă prin această conjuncție exprimă o acțiune concomitentă sau trecută față de aceea din regentă, ea trebuie considerată ca o propoziție copulativă, iar *de* ca sinonim al lui *și;* dacă, dimpotrivă, acțiunea respectivă urmează să se săvîrșească în urma celei din regentă, avem a face cu o propoziție circumstanțială finală. Această regulă se întemeiază pe logică: scopul unei acțiuni nu poate fi decît posterior ei. Faptul că forma de indicativ perfect a verbului poate fi înlocuită prin conjunctivul prezent nu vorbește împotriva acestei reguli. Se știe doar că conjunctivul apare sub forma prezentului și atunci cînd verbul de care depinde stă la mai-mult-ca-perfect sau la viitor [1]. Tot așa nu poate fi invocată contra explicației propuse aici apariția prezentului într-o propoziție pur finală [2], introdusă prin *de*, pentru motivul că prezentul îndeplinește și funcțiunea unui viitor: *Mai șede el cît șede de cască gura* însemnează sau *șede și cască gura* (în aceeași vreme) sau *șede ca să caște gura* (prima acțiune este anterioară, fie și cu o singură clipă, celeilalte) [3].

f) Propoziția circumstanțială concesivă arată că, în ciuda unui obstacol, care ar putea împiedica săvîrșirea acțiunii din regentă, această acțiune are totuși loc. Obstacolul, în sens foarte larg, este exprimat de propoziția concesivă, nu de regentă, cum ar fi logic, căci « concesia » se face împotriva existenței obstacolului, ceea ce însemnează că, de fapt, concesivă din punct de vedere logic este regenta, nu subordonata ei.

Propozițiile concesive sînt introduse prin *deși*, *cu toate că*, *măcar că*, *în ciuda faptului că* etc. Toate aceste cuvinte de legătură sînt, teoretic, deopotrivă de folosite în limba scrisă și vorbită de oamenii instruiți. În realitate, ele nu sînt tratate la fel, și, de pildă, *deși* este foarte răspîndit, pe cînd *măcar că* ne întîmpină

---

[1] *Mersese să încheie pacea; va merge (va fi mers) să încheie pacea* etc.

[2] Dacă vor fi existînd asemenea propoziții.

[3] De fapt, numai prima interpretare este justă.

rar de tot (mai mult din nevoia de a varia stilul). Aceste două conjuncții se opun una alteia, în sensul că prima are caracter pur «cărturăresc», a doua caracter pur popular, celelalte sînt necunoscute vorbirii populare, ceea ce înseamnă că singura conjuncție concesivă care circulă în acest aspect al limbii noastre este *măcar că*.

Ex: *Nu caut vorbe pe ales. Nici știu cum aș începe. D e ș i v o r b e ș t i p e î n ț e l e s, Eu nu te pot pricepe* (Eminescu); *Dar cu toate aceste, trebuie să știi, nepoate, că unii oameni... nu se astîmpără nici în ruptul capului; m ă c a r c ă a u p ă ț i t m u l t e, tot cearcă prin pădurea lui să vadă nu l-or putea găbui cumva* (Creangă); *Al patrulea* [an], *d e ș i s e a n u n ț a s e d e l a î n c e p u t a u r m a a c e e a ș i n e a b ă t u t ă c a l e, păstra pentru mai tîrziu o noutate, o ciudată surprindere* (Caragiale); *D e ș i z g o m o t e n u v e n e a u d i n d e - p ă r t a r e a m u n ț i l o r, dar se gîcea într-acolo larma durerii și sîngerarea faclelor prin noapte* (Sadoveanu).

Deseori în regentă apar adverbele corelative *totuși*[1] și *cu toate acestea*[2], mai ales atunci cînd propoziția concesivă este dezvoltată sau despărțită de regentă prin una sau mai multe propoziții și, bineînțeles, ea precedă regenta. Prezența acestor adverbe se impune ori de cîte ori o cere nevoia unei înțelegeri juste și ușoare a spuselor noastre. Dacă nu există dificultăți de înțelegere, folosirea lui *totuși* sau *cu toate acestea* trebuie evitată, cel puțin pentru motive de ordin stilistic, care nu pot și nici nu se cuvine să fie neglijate.

Afară de conjuncțiile și locuțiunile amintite mai sus, propozițiile concesive se leagă de regenta lor și prin *chiar dacă*, *oricît*, eventual prin alte echivalente sintactice ale conjuncțiilor concesive. De pildă: *C h i a r d a c ă n i n - s o a r e a î n c e t a, c h i a r d a c ă n u m a i v i s c o l e a, promoroaca li se bătucise în toți perii boturilor, le înghețase boturile* (Camilar); *Și unde fugiți, soldați? Fugiți... o r i c î t î ț i f u g i, o r i c î t d e d e p a r t e v ă v e ț i o p r i, noi vă ajungem* (Idem). Aceste locuțiuni sînt folosite, de preferință, în aspectul vorbit, atît familiar, cît și, mai ales, popular al limbii actuale, apoi, bineînțeles, în operele literare cu un conținut corespunzător.

g) P r o p o z i ț i a c i r c u m s t a n ț i a l ă c o n d i ț i o n a l ă exprimă o acțiune de a cărei înfăptuire depinde săvîrșirea acțiunii din propoziția regentă. Ea este introdusă prin conjuncțiile *dacă*, *de*, *să* (aceasta, totdeauna ca element constitutiv al conjunctivului) și prin locuțiunea conjuncțională *cu condiția (ca) să*. Numai aceasta din urmă este necunoscută vorbirii populare; toate celelalte sînt frecvente deopotrivă în toate aspectele limbii noastre. Ex.: *Dar d a c ă v r e i c u c r e z ă m î n t S ă t e - n d r ă g e s c p e t i n e, Tu te coboară pe pămînt, Fii muritor ca mine* (Eminescu); *Fătul meu, bun tovarăș ți-ai ales; d e t e - a î n v ă ț a t c i n e v a, bine ți-a priit, iară d e - a i f ă c u t d i n c a p u l t ă u, bun cap ai avut* (Creangă); — *Of! creăișorule, crede-mă că, s ă a i b i t u*

---

[1] Popular *tot* (cf. citatul din Creangă).

[2] La Sadoveanu (vezi citatul) conjuncția adversativă *dar*.

p u t e r e a m e a, ai vîntura țările și mările, pămîntul l-ai da de-a dura, lumea aceasta ai purta-o, uite așa, pe degete și toate ar fi după gîndul tău (Idem); *S-ar fi sfîrșit rău pentru musafiri înfiorătoarea tăvăleală, d a c ă n u - i d ă d e a f r a t e l u i p r i n m i n t e o s t r a t a g e m ă* (Caragiale); *D a c ă s î n t î n c ă u r m ă r i t, apoi acum, după ce mi-am îndeplinit misiunea, mă prezint eu singur judecătorului de instrucție* (Sadoveanu).

Dacă și *de* sînt perfect sinomime, singura deosebire fiind de natură pur stilistică: *de* are o ușoară nuanță de cuvînt arhaic și popular. Din cauza aceasta unii scriitori și publiciști, adesea chiar vorbitorii obișnuiți, căutători cu orice preț de expresii care li se par « frumoase », folosesc mult mai des pe *de* decît pe *dacă*, deși, în ciuda sinonimiei lor, aceste conjuncții nu se pot înlocui una pe alta în orice condiții. Cîteodată se ajunge la construcții neromînești, ca, de pildă, *indiferent de constituiesc . . .* (pentru *indiferent dacă constituiesc. . .*).

Din citatele date mai sus rezultă că verbul propoziției condiționale poate sta la toate modurile personale, afară de imperativ. De asemenea, în cadrul aceluiași mod, el poate fi pus la toate timpurile. În ce privește însă sensul, există deosebiri importante de la un mod la altul și adesea chiar de la un timp la altul.

Astfel indicativul arată o condiție realizabilă, adică posibilă, cu singura excepție a imperfectului, care are valoarea unui condițional perfect. De ex.: *D a c ă î ț i ț i n e a i a n g a j a m e n t u l, nu erai criticat.* În locul imperfectului putem pune condiționalul perfect, fără ca înțelesul să se schimbe, și nu numai decît în ambele propoziții: *Dacă ți-ai fi ținut angajamentul, n-ai fi fost criticat* sau *Dacă ți-ai fi ținut angajamentul, nu erai criticat* sau *Dacă îți țineai angajamentul, n-ai fi fost criticat* [1]; *mai bucuros eram, cînd m-ai fi chemat la nuntă* (Creangă). Cînd apare perfectul indicativului, condiția este nu numai realizabilă, ci și realizată: *de-ai făcut din capul tău, bun cap ai avut* înseamnează că ambele acțiuni s-au îndeplinit (interlocutorul a făcut ceva și, deci, a avut, adică are, cap bun, fiindcă a lucrat bine).

Cînd verbul din propoziția condițională stă la conjunctiv sau la condițional, condiția poate fi realizabilă, deci posibilă, sau ireală. Prima ipoteză o avem în citatul al doilea din Creangă *(Să aibi tu puterea mea. . .)* [2] și în citatul din Caragiale *(s-ar fi sfîrșit rău pentru musafiri. . .)*. Ireală este condiția atunci cînd acțiunea exprimată de verb iese din cadrul posibilităților fie ale noastre, fie ale realității înconjurătoare. De ex.: *D a c ă a ș a j u n g e î n l u n ă, aș putea privi pămîntul de acolo.* Aceasta înseamnează că aptitudinea condiției de a se îndeplini sau nu depinde de natura acțiunii din propoziția condițională, nu de modul la care stă verbul acesteia. Dovadă, faptul că imperfectul indicativului poate apărea, cum am arătat deja, în locul condiționalului perfect, fără ca

---

[1] Vorbirea populară recurge mai des la imperfectul indicativului decît la condițional.

[2] Mă pun din punctul de vedere al mentalității populare, așa cum se manifestă ea în povești, unde totul este posibil.

înțelesul să se modifice cîtuși de puțin. De asemenea nu există deosebire între conjunctiv și condițional: *Să fi știut așa*, *renunțam* este echivalentul perfect al lui *dacă aș fi știut așa*, *aș fi renunțat* (sau *dacă știam așa*, *renunțam*). În citatul al doilea din Creangă avem alternanța acestor două moduri în cele două propoziții legate una de alta: *să aibi tu puterea mea*, *ai vîntura țările și mările* (= *dacă ai avea puterea mea*, *ai vîntura*. . .). Deși, poate, de prisos, trebuie precizat că, spre deosebire de celelalte moduri, conjunctivul se întrebuințează numai în propoziția condițională (nu și în regenta ei). Vorbirea populară întrebuințează foarte des adverbul relativ de timp *cînd* ca conjuncție condițională. Ex.: *C î n d m - a ș p o t r i v i e u b a b e i l a t o a t e c e l e*, *apoi aș lua cîmpii* (Creangă); *Da'că l-aș ucide în bătaie*, *c î n d a ș a f l a că el a prins pupăza s-o chinuiască* (Idem). Între ideea de « t i m p » și aceea de « condiție » există puncte comune, întrucît ambele reprezintă « împrejurări », adică « condiții » (exterioare !), în care se săvîrșește acțiunea [1]. Trebuie arătat că condiționala introdusă prin *cînd* are totdeauna verbul la condițional, și se înțelege de ce: dacă verbul ar sta la alt mod, *cînd* și-ar păstra sensul lui obișnuit de adverb temporal

Raportul dintre propoziția condițională și regenta ei se poate exprima și prin juxtapunere, bineînțeles în condiții speciale, care nu pot fi « legiferate ». Ex.: *ai carte*, *ai parte* (= dacă ai carte, ai parte). În astfel de cazuri, prima propoziție (condiționala) seamănă cu o interogativă independentă: ai carte?, iar a doua (regenta) pare a fi răspunsul la întrebare (răspuns dat tot de către vorbitor). Aparent, lipsește elementul de legătură și atunci cînd propoziția condițională are verbul la conjunctiv: *S ă f i d a t m i i d e m i i d e l e i*, *nu găseai fir de mac printre năsip sau fir de năsip printre mac* (Creangă); *să fi știut așa*, *renunțam*. Această aparență se datorește faptului că *să* al conjunctivului îndeplinește două funcțiuni: pe aceea de conjuncție condițională [2] și pe aceea de semn dinstinctiv al conjunctivului, fără de care verbul ar avea, de cele mai multe ori, formă și, deci, înțeles de indicativ.

h) P r o p o z i ț i a c i r c u m s t a n ț i a l ă c o n s e c u t i v ă arată urmarea acțiunii din propoziția regentă [3]. Conjuncțiile prin care este ea introdusă de obicei sînt *încît*, *că*, *de*, *ca să*, *cît*, *decît*. Folosirea acestor conjuncții variază de la un aspect la altul al limbii noastre. Cea mai întrebuințată, cu deosebire în vorbirea și în scrisul oamenilor cultivați, este *încît*. Vorbirea populară recurge, aproape totdeauna, la *că* și *de*, alături de care apare, regional, *cît* și *decît*, simțite de noi ca învechite. *Că* nu e numai popular și familiar: limba scrisă îl folosește adesea, dar mai mult pentru a varia stilul. Nici celelalte conjuncții nu sînt absente în limba operelor literare, atunci cînd vorbesc personajele povestirii care aparțin unor anumite categorii sociale.

---

[1] Cf. germ. *wann* « cînd » alături de *wenn* « dacă » și « cînd » (variantă fonetică a lui *wann*).

[2] *Să* continuă lat. *si* (= dacă).

[3] Reprezintă oarecum contrariul propoziției cauzale, căci « urmarea » însemnează « efect », și efectul este produsul unei cauze.

Ex.: *La steaua care-a răsărit E-o cale-atît de lungă, Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă* (Eminescu); *Dar capra tot capră: se smuncea în toate părţile, încît îi era acum lehamite de dînsa* (Creangă); *căţeluşa a muşcat-o, de i-a rupt degetele* (Idem); *Era o sloată nemaipomenită; ploaie, zăpadă, măzărică şi vînt vrăjmaş, de nu mai ştia vita cum să se-ntoarcă să poată răsufla* (Caragiale); *Le scriau la terfelogul logofeţiei atîtea cărături de la pădure, atîtea zile de clacă, atîtea mierţe de păpuşoiu, încît, drept mulţămire pentru milosîrdia bătrînilor noştri, acei mişei se pustiau în codri ori peste graniţă, la alte neamuri* (Sadoveanu); *Vitele rumegînd la pripoane în faţa uşilor răsuflau greu, fluturîndu-şi urechile spre luna aşa de albă, că se zărea sclipind turnul depărtat al bisericii* (Camilar); *Întruna îl ardea cu şfichiul limbii, decît să turbe băiatul, nu alta* (Sadoveanu); *Era aşa de bolnav, cît nu putea să mai vorbească.*

În citatul din Camilar, propoziţia consecutivă pare a determina un adjectiv *(aşa de albă)*; de fapt avem un nume predicativ, deci un predicat eliptic de verbul copulativ *(luna care era aşa de albă)*. Citatele ne mai arată că deseori regenta conţine un adverb corelativ cu conjuncţia introductivă a propoziţiei consecutive, ca determinant al predicatului: *aşa*, *atît*[1], *pînă într-atît*, *astfel*, *în aşa fel*. Prezenţa lui este obligatorie pe lîngă un predicat nominal constînd dintr-un adjectiv sau adverb, precum şi atunci cînd predicatul verbal are un determinant adverbial:... *luna aşa de albă...; îl du ea atît de tare, încît...* etc. Uneori adverbul corelativ stă imediat înaintea conjuncţiei introductive, care, în asemenea cazuri, nu poate fi decît *că* sau *încît*: *şedinţa noastră a durat foarte mult, aşa că (încît) n-am mai putut trece pe la Facultate.* În vorbirea curentă, *aşa că* apare adesea ca un cuvînt de umplutură, fără nici o justificare logică.

Cu privire la modul verbului din propoziţia consecutivă este de observat că după *de*, *încît* şi *că* poate sta oricare dintre modurile personale, afară de imperativ, după *cît* numai indicativul, iar după *decît* numai conjunctivul.

Juxtapunerea, amintită în legătură cu propoziţia condiţională, apare şi aici: raportul « consecutiv » poate fi exprimat şi printr-o propoziţie principală, de ex.: *Era flămînd, săracul, de-abia vedea înaintea ochilor* (Sadoveanu); *Ea aproape că nici nu-l auzi, aşa de adîncită asculta ce grăiesc cei doi domni* (Camilar).

De asemenea poate apărea în locul propoziţiei circumstanţiale consecutive şi o subordonată temporală, introdusă prin *pînă (ce)*: *Fruntea îngustă a locotenentului se strînse, pînă ce se îngustă cît degetul* (Camilar); *munceşte pînă nu mai poate.*

---

[1] Acesta poate apărea şi cu valoare de adjectiv înaintea unui substantiv, care poate fi în propoziţie şi altceva decît nume predicativ. Cf. primul citat din Sadoveanu.

Cap. XI: Topica[1]

§ 1. Prin topică se înțelege așezarea (sau ordinea) cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază. Ea este impusă de gîndire, potrivit unității dintre limbă și gîndire, care se manifestă în toate ramurile de activitate ale limbii, deci și în modul cum se așează unele față de altele elementele alcătuitoare ale propoziției și ale frazei. Așa cum gîndirea urmează o anumită ordine în desfășurarea ei, la fel și limba, care însemnează comunicarea, adică exprimarea prin cuvinte legate între ele, a gîndirii noastre, trebuie să se conformeze unei anumite ordini în formularea ideilor. Această ordine a cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază nu poate fi alta decît aceea a ideilor și a judecăților pe care vrem să le exprimăm. Prin urmare, topica are la bază înlănțuirea logică a elementelor gîndirii.

Această afirmație, întemeiată pe fapte, cum vom constata în cele ce urmează, este valabilă pentru limba romînă, ca și pentru oricare altă limbă. Există totuși numeroase și importante deosebiri de la o limbă la alta, care par a contrazice afirmația noastră. Dacă gîndirea logică are legile ei, aceleași oricînd și oriunde, și dacă limba se conformează conținutului pe care trebuie să-l exprime, adică gîndirii, în toate aspectele ei, deci și în felul cum grupează și orînduiește elementele alcătuitoare ale frazei, existența deosebirilor de topică de la o limbă la alta surprinde sau poate surprinde. Știm însă că diversele idiome cunoscute de noi diferă unul de altul nu numai în privința ordinii cuvintelor, care, oricîtă importanță ar avea, nu constituie totuși o trăsătură esențială, ci și din punctul de vedere al structurii gramaticale, una dintre temeliile limbii (alături de fondul principal de cuvinte).

Pentru a explica aceste deosebiri ne vine în ajutor ideea legilor interne de dezvoltare ale limbii. Limbile se dezvoltă după anumite legi, unele comune întregului grup căruia îi aparțin genealogic, altele proprii fiecăreia dintre ele. Astfel romîna se deosebește, în ce privește topica, de limba franceză, deși amîndouă sînt continuatoarele limbii latine, prin faptul că procedează cu multă libertate la așezarea cuvintelor în frază, și se deosebește într-o măsură și mai mare de germană, care are, în general, o topică rigidă, stabilită după criterii mai mult ori mai puțin formale.

Topica relativ liberă a limbii noastre se datorește, între altele, faptului că formele gramaticale se deosebesc, în general, clar unele de altele, așa că o confuzie a lor este, de obicei, exclusă și, prin urmare, nu-i necesar să li se arate funcțiunea printr-o anumită așezare a lor în frază, care trebuie cu orice preț respectată.

Cu toate acestea, și topica romînească are normele ei, mai ales în limba vorbită, care li se conformează cu destulă strictețe. Acest fapt, combinat cu libertatea, destul de mare a construcției, explică bogăția și felurimea de

[1] Cf. studiile, mai vechi, ale lui I. Slavici din *Analele Academiei Romîne. Memoriile Secțiunii Literare*, seria a II-a, tom. XXVII, 1905 și din *Adevĕrul Literar*, 1 iunie 1930.

aspecte ale așezării cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază, care deosebește, în avantajul ei, limba romînă de alte limbi.

În general vorbind, putem afirma că ordinea cuvintelor [1] se supune unei singure legi [2]: elementul cunoscut (sau vechi) este urmat de cel necunoscut (sau nou), așadar determinatul precedă determinantul. Astfel atributul se pune după substantiv, obiectul și complementul circumstanțial după verb. Subiectul și predicatul nu depind unul de altul, dar raportul dintre ele seamănă oarecum cu acela dintre determinat și determinant, în sensul că subiectul este elementul cunoscut (sau vechi), fiindcă de la el pornește enunțarea, iar predicatul, elementul necunoscut (sau nou), și de aceea subiectul stă înaintea predicatului. Prin urmare, în propoziția enunțiativă avem această ordine: subiectul, împreună cu determinantele lui, așezate toate după el, urmat de predicat împreună cu determinantele lui, de asemenea puse după predicat. Ex.: *Tovarășii fruntași în muncă merită admirația și stima noastră.*

Ordinea « cunoscut necunoscut » există și în domeniul morfologiei romînești: diversele mijloace formale menite să individualizeze noțiunile, să concretizeze raporturile etc. stau în urma cuvîntului pe care îl însoțesc. Și dacă desinențele propriu-zise au această poziție în toate limbile, nu numai romanice, ci și slave sau germanice, articolul definit, pronumele demonstrative cu valoare adjectivală etc. se deosebesc de echivalentele lor din alte limbi prin faptul că ele stau în urma substantivului la noi și înaintea lui acolo. Față de cuvîntul « pur », adică lexical (fără desinență, articol etc.), determinantele lui de toate felurile reprezintă elementul necunoscut (sau nou), care se adaugă la cel cunoscut (sau vechi), existent de mai înainte. Deci și în morfologie se aplică aceeași regulă generală: determinantul stă în urma determinatului.

Acest fapt merge paralel cu poziția accentului. Limba romînă are un accent « central », dacă-i pot spune așa, situat oarecum în mijlocul cuvîntului. Noi romînii nu accentuăm, în mod obișnuit, nici prima, nici ultima silabă (cînd cuvîntul are trei sau mai multe silabe); în majoritatea cazurilor, accentul lovește silaba penultimă sau antepenultimă. La fel se petrec lucrurile în propoziție: predicatul, elementul ei cel mai important (în sensul că fără el nu este posibilă existența propoziției) și purtător, din această cauză, al accentului ei principal, stă la mijloc, după subiect (cu atributele lui) și înaintea obiectelor și complementelor de toate felurile. Prin urmare, avem, atît în cuvînt, cît și în propoziție, un fel de accent circumflex: slab sau mai slab la început, unde stau elementele cunoscute (sau vechi), puternic sau mai puțin puternic către mijloc, unde se pune elementul necunoscut (sau nou), după care urmează, de obicei, o slăbire a accentului [3].

---

[1] Mă limitez, pentru moment, la topica propoziției.

[2] Am în vedere, deocamdată, numai propoziția enunțiativă și neglijez amănuntele.

[3] Și în această prezentare am trecut cu vederea amănuntele, ca neesențiale pentru aspectul teoretic al problemei.

Să vedem acum cîteva fapte menite să ilustreze considerațiile teoretice de pînă aici. Începem cu propoziția enunțiativă dezvoltată, pe care am pus-o la baza discuției noastre [1]. Cu privire la așezarea subiectului și a predicatului unul față de altul nu este nimic de precizat sau de adăugat la ceea ce am spus deja: subiectul, ca element vechi al propoziției, stă înaintea elementului ei nou, care este predicatul. Vom studia, deci, numai topica părților secundare ale propoziției, raportate la cuvintele pe care le determină ele.

2. A t r i b u t e l e de toate felurile se pun în urma subiectului (sau a substantivului, în ipoteza că acesta îndeplinește altă funcțiune în propoziție), fiindcă reprezintă «noul» față de subiect (sau substaniv), care reprezintă «vechiul». Ex.: *Două iepe albe ca zăpada și iuți ca focul se sprijineau mai totdeauna de oiștea căruței* (Creangă). În această propoziție, subiectul *(două) iepe* este urmat de atributele lui adjectivale *albe* și *iuți*, fiecare avînd cîte un determinant *(ca zăpada* primul, *ca focul* al doilea), care, în calitate de element nou, stă și el, potrivit acoleași norme generale, după determinatul lui (elementul vechi). Acest exemplu este interesant prin faptul că ideea de «nou» și «vechi» apare, cum și este ea în realitate, ca ceva relativ: cele două atribute *(albe* și *iuți)* spun o noutate despre conținutul substantivului pe care îl determină *(iepe)*, dar față de comparațiile însoțitoare *(ca zăpada* și *ca focul)*, menite să concretizeze însușirile respective, atributele în discuție reprezintă ceva vechi sau mai puțin nou.

Determinantul predicatului *de oiștea căruței* conține și el un atribut, de astă dată substantival și în cazul genitiv *(căruței)*, care stă tot în urma substantivului determinat de el, și pentru același motiv ca atributele adjectivale. Cît despre *două*, de asemenea atribut pe lîngă subiectul propoziției *(iepe)*, așezarea lui înainte contrazice numai aparent regula: numeralele cardinale care însoțesc un substantiv nu se pot pune decît înaintea substantivului [2]. A intervenit deci, altă regulă, aș zice mai fundamentală, fiindcă a devenit de multă vreme fixă [3], care a făcut imposibilă aplicarea celei aici în discuție, mai puțin veche și supusă, cum vom vedea mai departe, la numeroase excepții.

Atributele sînt nu numai adjectivele, ci și substantivale, iar acestea, la rîndul lor, sînt genitivale și prepoziționale. Cînd un substantiv are mai multe atribute care nu sînt de același fel, se pune problema ordinii lor unele față de altele. Regula este aceeași, dar, deoarece atributele reprezintă toate «noul», urmează să decidă, în ce privește topica lor, noutatea mai mare sau mai mică a fiecăruia în comparație cu celelalte. Astfel «noul» exprimat de un atribut adjectival trece pe un plan secundar față de «noul» exprimat de un atribut substantival, pentru motivul că însușirile (adjectivale arată însușiri) fac parte integrantă din obiectele care le posedă, pe cînd aparținerea, originea, înrudirea etc.

---

[1] E vorba de propoziția enunțiativă independentă, întrebuințată, adică, singură. De altfel situația este aceeași și atunci cînd ea apare împreună cu alte propoziții.

[2] Și nu numai în limba romînă.

[3] De fapt, a fost așa de la început, din latinește.

(acestea sînt raporturile exprimate de un substantiv la genitiv sau precedat de prepoziție) sînt elemente exterioare și oarecum accidentale. Prin urmare, imediat după substantiv se așează atributul adjectival, cel mai strîns legat, prin conținut, de substantivul pe care îl determină, și apoi atributul sau atributele substantivale (în genitiv sau în acuzativ cu prepoziție).

Ex.: *Moara cea veche a Zavului... și acum dăinuește pe iazul întins de la Popricani* (Sadoveanu); *În ceardacul larg al hanului, la umbra celor trei nuci, la marginea Bucureștilor de altădată...* (Idem); *Din cînd în cînd... se auzea, lugubru, vuietul nelămurit al buhaiului de baltă* (Idem). În aceste citate, pe lîngă atribute adjectivale și substantivale, avem și atribute participiale *(întins, nelămurit)*, care, din punct de vedere sintactic (și adesea, ca în cazul de față, chiar morfologic), nu diferă prin nimic de cele adjectivale propriu-zise, apoi un atribut adverbial *(de altădată)*, asimilabil cu atributele substantivale prepoziționale. Topica lor, a tuturora, se conformează regulii enunțate mai sus: cele adjectivale (în sens larg) se pun înaintea celor substantivale, indiferent dacă acestea stau în genitiv sau în acuzativ cu prepoziție [1].

Există și alte situații în legătură cu topica atributului. Dacă cele două sau mai multe atribute sînt toate adjectivale, ordinea lor față de substantiv este dictată tot de «noutatea» pe care o exprimă fiecare, în sensul că adjectivul mai strîns legat, prin conținut, de substabtiv, deci mai puțin « nou», se pune imediat după acesta și apoi urmează adjectivele celelalte, în ordinea descrescîndă a legăturii lor cu substantivul. Ex.: *Critica istorică modernă ne învață...* (Caragiale); *E era ciudat la înfățișare, — cu mustăți lungi, aspre* (Sadoveanu). În primul citat, *istorică* stă înaintea lui *modernă*, din cauză că însușirea pe care o exprimă e mai strîns legată de noțiunea substantivului *critică:* aceasta este mai întîi «istorică» și apoi « modernă» (căci poate fi și « nemodernă»). Tot așa în citatul al doilea: prima însușire a mustăților, aceea care sare mai degrabă în ochi, este lungimea lor, și numai după asta observăm că ele sînt aspre.

Cînd un substantiv are două atribute substantivale, dintre care unul în genitiv, celălalt în acuzativ cu prepoziție, se pune întîi atributul prepozițional apoi cel genitival, și pentru același motiv: primul desemnează o «noutate» mai mică decît celălalt, adică mai apropiată, mai strîns legată de obiectul căruia îi este atribuită, deși prezența prepoziției pare a arăta că legătura atributului prepozițional cu substantivul lui este mai slabă decît a atributului genitival, care n-are nevoie de un cuvînt special pentru a fi exprimat (în cazul genitivului intervine desinența sau articolul, eventual intervin amîndouă). Această contradicție aparentă se explică prin faptul că atributul prepozițional este, ca înțeles, un sinonim perfect al atributului adjectival: *de tovarăș* însemnează exact același

---

[1] În limba rusă, unde atributele adjectivale stau înaintea substantivului, cel mai strîns legat de substantiv se pune imediat lîngă acesta. De aceea *Soiuz Sovetskih Soțialisticeskih Respublik* trebuie redat prin *Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice* (nu... *Sovietice Socialiste*).

lucru ca *tovărășesc*, tot așa *de la* (sau *din*) *București* are sensul lui *bucureștean* etc. Fiind vorba de sintaxă, interesează, în primul rînd, raportul, nu mijlocul formal de exprimare a lui. De aceea spunem, de pildă, *calul de călărie al vecinului*, *lecția de istorie a profesorului N.* etc., nu *calul vecinului de călărie*, care n-are nici un înțeles, nici *lecția profesorului de istorie*, care schimbă cu totul raportul, întrucît *de istorie* determină substantivul imediat precedent, nu pe cel în discuție (de astă dată, profesorul este de istorie, nu lecția lui).

Dacă substantivul are două atribute prepoziționale, ordinea acestora se stabilește tot în conformitate cu « noutatea » pe care o aduce fiecare. Astfel în citatul *Cununa de fîn din capătul prăjinii se leagănă încet* (Sadoveanu), primul atribut *(de fîn)* este mai strîns legat de substantivul lui, arată, deci, o noutate mai mică decît celălalt *(din capătul prăjinii)* și de aceea s-a pus imediat lîngă substantiv.

Regula ilustrată prin exemplele date mai sus se aplică și în cazul atributelor pronominale (exprimate prin pronume posesive, demonstrative sau nehotărîte cu valoare adjectivală). Aceste atribute sînt asimilate cu cele adjectivale și tratate, deci, la fel, în ce privește topica. De pildă: *Amicul meu, aducătorul acesteia, vine la dumneata* (Caragiale); *Aveam ca o presimțire că se vor întîmpla lucruri cumplite în ziua aceea tristă de toamnă* (Sadoveanu); *Pîlcul celălalt de călăreți se opri* (Idem); *Teatrul nostru național și literatura noastră dramatică au ajuns într-o stare proastă* (Caragiale). Observăm că atunci cînd atributul pronominal apare împreună cu unul adjectival propriu-zis, acesta se așează după acela, pentru că determinantul pronominal este mai legat de substantiv decît cel adjectival, aduce, adică, « o noutate » mai puțin neașteptată. (Seamănă cu articolul hotărît enclitic.)

§ 3. Obiectele gramaticale și complementele circumstanțiale au, față de verbul pe care-l determină, o situație asemănătoare cu a atributelor față de substantivul lor și, drept consecință, sînt supuse aceleiași reguli generale, potrivit căreia determinantele stau în urma determinatului. Distingem și aici mai multe cazuri, după natura determinantului.

Începem cu obiectele direct și indirect, privite comparativ din punctul de vedere al poziției fiecăruia față de verb, atunci cînd acesta le are pe amîndouă. În astfel de cazuri nu există o regulă propriu-zisă mai mult ori mai puțin fixă. Situația se prezintă clar numai în ipoteza că obiectele gramaticale sînt exprimate prin pronume: obiectul indirect precede totdeauna pe cel direct. Ex.: *adu-mi-l*, *scrie-ne asta*, *trimite-le-o* etc. Aceeași topică avem, dacă obiectul direct este un substantiv: *Ei căutau s-o mîngîie cu vorbe bune; îi potoleau lacrimile* (Sadoveanu); *adu-mi caetul; trimite-i scrisoarea* etc. Așezarea obiectului indirect înaintea celui direct (sau, mai exact, în imediata apropiere a verbului) se datorește caracterului personal al obiectului indirect. Știm că verbele care se construiesc cu ambele obiecte au un obiect indirect al persoanei și un obiect direct al lucrului: *trimit bani fratelui meu; aduc laude tova-*

rășului N. etc.[1]. Și « persoana » este mai strîns legată de autorul acțiunii, el însuși « persoană » (în sensul că, chiar atunci cînd este un « lucru », îl asimilăm cu o persoană), fiindcă, teoretic vorbind, acțiunile pot fi săvîrșite numai de către oameni (și de către alte ființe). De aceea este logic ca obiectul personal să stea mai aproape de verb, de cuvîntul care arată acțiunea săvîrșită de altă persoană.

Dacă cele două obiecte sînt substantive, așezarea lor unul față de altul (și, implicit, față de verb) variază. Se poate spune că limba noastră procedează cu destulă libertate în asemenea împrejurări. Exemplele date aici mai sus pot apărea și cu obiectul indirect înaintea celui direct: *trimit fratelui meu bani; aduc tovarășului N. laude*, cum dovedesc citate de felul următoarelor: *Uneori, cînd se mîniau, dădeau și ei tinerilor cîte un ibrișin pe la nas* (Creangă); *Atunci spînul. . . cheamă la sine pe Harap Alb* (Idem). Trebuie precizat, ceea ce, de altfel, observă ușor oricine, că în aceste citate avem o situație oarecum specială: dobiectul direct al celui dintîi are determinante, care îi dau o extindere destul de mare, și de aceea trebuia pus după obiectul indirect, exprimat printr-un singur cuvînt[2], iar în citatul al doilea obiectul indirect este pronominal și, prin urmare, s-a aplicat așa zicînd regula amintită mai sus cu privire la topica obiectelor gramaticale exprimate prin pronume.

Mult mai frecvente sînt construcțiile cu obiectul direct pus înaintea celui indirect. Ex.: *Apoi sărută mîna lui tată-său*[3], *primind carte de la dînsul* (Creangă); *și dînd iar pinteni calului, pornește mai departe* (Idem); *Răzeșii dădeau drumul la stoluri șuierătoare de săgeți* (Sadoveanu). Această topică pare și ea logică, ba chiar mai logică, dacă ținem seamă de faptul că acțiunea verbului se exercită nemijlocit asupra obiectului direct, așadar mai înainte de a se exercita asupra obiectului indirect, care o suferă mijlocit, prin intermediul celui direct[4].

Trebuie să mai luăm în considerație și structura morfologică a obiectelor gramaticale, ceea ce am arătat incidental, în legătură cu unele citate și exemple date mai sus. Obiectul exprimat printr-un singur cuvînt trebuie pus în

---

[1] Aceasta la origine și, după aceea, în general. Foarte des obiectul direct este un nume de ființă, ar cel indirect unul de lucru, dar caracterul personal al acestuia și cel nepersonal al aceluia se păstrează.

[2] Dacă ar fi stat înaintea celui indirect, legătura acestuia cu verbul n-ar fi fost simțită decît foarte slab.

[3] *Lui tată-său* ar putea fi interpretat ca atribut al lui *mîna* (deci am avea un genitiv, nu un dativ), ca în *sărut mîna mătușii* (Creangă), dar această interpretare nu mi se pare justă: se spune doar *a săruta cuiva mîna* (cu dativul persoanei înaintea acuzativului lucrului, pentru că e mai importantă persoana decît mîna ei).

[4] Iată și un exemplu cu două obiecte directe pe lîngă același verb: *Dar, de la zece ani. . ., bătrînul puse pe el neînduplecată stăpînire* (Sadoveanu). Se verifică și aici regula, deja amintită, după care obiectul pronominal precedă pe cel substantival. Deși e vorba de două obiecte de același, fel, regula se aplică întocmai ca atunci cînd obiectul indirect e pronominal, iar cel direct substantival. Faptul prezintă o importanță deosebită, căci ne arată cum trebuie să înțelegem noțiunea de obiect personal: nu-i vorba de obiect indirect (= personal) și direct (nepersonal), ci de obiect gramatical exprimat printr-un pronume, indiferent dacă acest obiect este indirect sau direct. În acest sens trebuie modificată afirmația privitoare la caracterul personal al obiectului.

apropierea imediată a verbului, fiindcă altfel nu se simte clar, poate chiar nu se simte de loc, existența raportului dintre el și verb.

Cînd apar complemente circumstanțiale alături de obiecte gramaticale pe lîngă același verb, regula este aceasta: obiectele se așează înaintea circumstanțialelor. De pildă: . . . *mă roagă să iau prînzul deseară la dumnealor* (Caragiale); . . . *o pupăză care-și făcea cuib de mai mulți ani într-un tei foarte bătrîn și scorburos* (Creangă); *Și cînd aproape să scot pupăza afară* . . . (Idem); . . . *moș Ion Roată* . . . *nu prea punea temei pe vorbele boierești* (Idem); . . . *de-abia am scăpat de dînsul, ca prin urechile acului* (Idem); *Soarele vărsa pulbere de aur peste întinsele și rodnicele cîmpii bucovinene* (Sadoveanu); *Numai jupîneasa Dochia vărsa lacrimi în ascuns* (Idem). Această regulă reprezintă un aspect al regulii generale asupra căreia am insistat, într-o formă ori alta, mereu pînă acum: cu cît un determinant, de orice fel, este mai strîns legat de determinatul lui, cu atît el stă mai aproape de acesta. Sau, referindu-ne la formularea inițială a acestei reguli: cu cît un cuvînt aduce în propoziție un element mai nou, mai necunoscut, cu atît el se așează mai departe de cel pe care îl determină. (Ori invers: « vechiul » sau « mai vechiul » stă mai aproape de determinat.) Obiectele gramaticale arată, cu privire la acțiunea verbului, lucruri mai puțin noi decît circumstanțialele, adică, altfel spus, ele exprimă lucruri mai mult ori mai puțin « așteptate », întrucît acțiunile presupun, în mod obișnuit, obiecte asupra cărora se transmit, deci lucruri care vin înaintea celor exprimate prin circumstanțiale: logic vorbind, o acțiune se exercită mai întîiu asupra cuiva (și în folosul sau în paguba cuiva) și numai după aceea intervine ideea de loc, de timp, de mod etc., adică împrejurările în care se săvîrșește acțiunea. Evident că toate aceste raporturi, cînd există, sînt concomitente, nu vin rînd pe rînd, dar acțiunea este mai strîns legată de obiectele care-i suferă efectele decît de acelea care-i servesc drept cadru (locul, timpul etc.), drept izvor sau mijloc de săvîrșire (instrument, cauză etc.) și, prin urmare, obiectele gramaticale sînt mai apropiate de verb, arată lucruri mai puțin noi, mai puțin necunoscute decît complementele circumstanțiale.

§ 4. În ce privește c o m p l e m e n t e l e c i r c u m s t a n ț i a l e, se aplică aceeași regulă generală pe care am invocat-o mereu pînă aici sub diversele ei aspecte. Cele mai frecvente circumstanțiale sînt cele de timp, de loc și de mod, care prezintă, în comun, particularitatea de a putea fi exprimate nu numai prin substantive însoțite de prepoziții, cum se întîmplă, în mod obișnuit, la celelalte, ci și prin adverbe sau locuțiuni adverbiale. Acest amănunt interesează, cum am putut constata deja, prin faptul că determinantele « scurte » se așează deseori mai aproape de determinat, grație tocmai acestei particularități pur formale, indiferent de sensul lor: un cuvînt care se leagă direct de altul, fără intermediul unei prepoziții sau al unei locuțiuni prepoziționale, trebuie să stea mai aproape de cel pe care îl determină, pentru că altfel legătura slăbește și nu mai poate fi simțită destul de lămurit.

Dintre cele trei circumstanțiale amintite, cele de timp și de loc sînt exterioare acțiunii verbului, nu spun nimic despre conținutul ei, ci numai despre condițiile sau împrejurările în care ea se săvîrșește. Circumstanțialul de mod, dimpotrivă, ne informează cu privire la felul acțiunii, se referă, deci, la conținutul ei, are un sens calitativ (la fel cu adjectivul, care arată calitatea ființelor și lucrurilor). Urmarea acestei deosebiri este că circumstanțialele de timp și de loc se pun mai aproape de verb, așadar înaintea celui de mod: avînd o legătură mai slabă cu verbul, așezarea lor la o distanță prea mare de acesta ar îngreuia sezisarea raportului dintre ele și verb. Ex.: *Am lucrat ieri (foarte) bine; locuim aici comod; vorbim tot timpul rusește* etc.

Cînd avem un circumstanțial de timp și unul de loc pe lîngă același verb, cel de timp se pune înaintea celui de loc: deși amîndouă sînt exterioare acțiunii, deci, într-un anumit sens, formale (v. aici mai sus), circumstanțialul de loc este mai puțin « formal », datorită faptului că noțiunea pe care o exprimă e mai concretă decît cea de timp. De aceea spunem, de pildă, *l-am văzut ieri aici; îl întîlnim mîine acolo*, nu *l-am văzut aici ieri; îl întîlnim acolo mîine* [1].

La fel se petrec lucrurile, cînd în loc de adverbe avem substantive precedate de prepoziții: *am lucrat în timpul nopții cu spor; l-am văzut în primăvara asta la Iași; îl întîlnim peste două zile în munți* etc. Regula enunțată se aplică și atunci cînd circumstanțialul care stă mai departe de verb este exprimat printr-un adverb, iar celălalt printr-un grup de cuvinte, de pildă *locuim în această casă destul de comod.* Aceasta înseamnă că factorul hotărîtor în materie de topică rămîne tot funcțiunea sintactică, adică raportul existent între părțile de propoziție legate una de alta. Iată și cîteva citate propriu-zise: . . .*a plecat . . . cu intenția să sosească chiar a doua zi în Capitală* (Caragiale); *eu mă culc pe jumătatea mea de banchetă în sens invers* (Idem); *vorbea despre toate regiunile Europei civilizate, în lungul și-n latul continentului, cu mai mare siguranță decît aș îndrăzni eu să vorvesc despre mahalalele pe unde am colindat* (Idem).

În ce privește celelalte circumstanțiale, este mai greu de identificat regulile după care se orînduiesc între ele și față de verb, din cauză că apariția mai multora în aceeași propoziție este un fenomen destul de rar, iar cînd el se produce, situația diferă de la caz la caz, ceea ce îngreuiază cercetarea. Pot spune numai atît că circumstanțialele de cauză, de scop, de instrument etc. stau după cele de timp, de loc și de mod, și aceasta, din pricină că legătura lor cu verbul este mai slabă decît a acestora și totodată ele se exprimă prin substantive (sau echivalente ale substantivelor) însoțite de prepoziții, fapt care permite așezarea lor la o distanță mai mare de verb, fără să se primejduiască înțelegerea spuselor noastre.

Pînă aici ne-am ocupat de topica propoziției dezvoltate. În ciuda complexității faptelor, am putut constata că limba romînă, deși se mișcă liber în ce

---

[1] Spunem și așa, cînd vrem să insistăm asupra locului, cînd intervin, deci, situații speciale (vezi mai departe).

46*

privește ordinea elementelor alcătuitoare ale propoziției, se supune totuși unor anumite reguli, pe care am încercat să le descopăr, analizînd un material de citate, nu prea bogat, dar suficient pentru scopurile noastre.

§ 5. Și topica frazei se conformează unor norme, care nu diferă esențial de ale topicii propoziției dezvoltate, deși nu sînt și nici nu pot fi identice cu acestea. Cînd am studiat structura frazei, am văzut că, în ciuda paralelismului care există între construcția propoziției dezvoltate și aceea a frazei formate prin subordonare, aceste unități sintactice nu trebuie considerate ca simple variante formale sau simple aspecte ale aceluiași mod de a stabili legături între cuvinte sau grupuri de cuvinte. Conținutul diferă de la propoziție la frază și, în consecință, exprimarea acestui conținut nu poate fi aceeași la amîndouă, ceea ce am văzut destul de amănunțit în capitolul precedent. Este de așteptat, prin urmare, să existe deosebiri și în ce privește topica.

Nedispunînd de materialul necesar unei prezentări, fie și sumare a problemei, trebuie să mă limitez la generalități. Fraza formată prin subordonare seamănă cu o propoziție dezvoltată, dat fiind că este alcătuită din propoziții principale (cel puțin una) și propoziții secundare și că, în linii mari, acestea din urmă corespund ca funcțiune părților secundare ale propoziției. În amănunte dăm însă peste numeroase deosebiri, cum am constatat cînd am studiat de aproape structura frazei. Astfel propozițiile subiective și cele predicative sînt propoziții secundare, nu principale, cum sînt părți principale ale prepoziției subiectul și predicatul. Propozițiile atributive, la rîndul lor, îndeplinesc funcțiunea de atribut nu pe lîngă o propoziție întreagă, cum ar fi logic, dacă structura frazei ar fi aceeași cu a propoziției dezvoltate, ci pe lîngă o parte (principală sau secundară) a propoziției regente. Propozițiile secundare de timp, de loc și de mod sînt deseori relative, căci determină, la fel cu atributivele, numai o parte a propoziției regente (și care nu-i predicatul sau un verb al acesteia, ci un substantiv).

Aceste deosebiri și altele care mai există între frază și propoziția dezvoltată fac ca topica uneia și topica celeilalte să nu fie identice și nici măcar prea asemănătoare. Regula, prezentată sub diverse aspecte în discuția privitoare la așezarea cuvintelor în propoziție, este valabilă totuși, în anumite condiții, și pentru frază. Astfel propozițiile relative (atributive și circumstanțiale de timp, de loc și de mod), fie determinative, fie explicative, stau lîngă (imediat după) substantivul (sau echivalentul substantivului) din propoziția regentă pe care îl determină, pentru motivul că sînt direct legate de el (întocmai ca un atribut de substantivul lui). Ex.: ...*a înmînat-o cu mult respect unui domn membru, care a strîns toate probele* (Caragiale); *Domnul care horcăie face o mișcare* (Idem); *Intru într-un compartiment, unde văd loc gol* (Idem).

De asemenea trebuie puse imediat după predicatul propoziției regente propozițiile completive, care joacă, în frază, rolul obiectului direct și al celui indirect din propoziția dezvoltată. De pildă: — *Na! satură-te de cireșe! de acum*

să știi că ți-ai mîncat lefteria dela mine, spînzuratule! (Creangă); *Eu-s mai bucuros că s-a întîmplat asta* (Idem).

Aceeași regulă se aplică propozițiilor consecutive și celor finale, în sensul că ele stau după propoziția regentă. Consecutivele arată urmarea (efectul, rezultatul etc.) acțiunii din propoziția pe care o determină; așadar, ca să-și poată îndeplini rolul, trebuie să existe mai întîi, adică să fie exprimată mai întîi, acțiunea a cărei urmare o arată etc. Cam la fel se petrec lucrurile cu finalele [1]: pentru a putea indica scopul unei acțiuni este necesar să se enunțe în prealabil acțiunea. Ex.: *Niță ajunsese să scrie așa de frumos, încît, adesea, puse alături, caietul lui ai fi zis că este modelul de caligrafie tipărit* (Caragiale); *i-a spus că a doua zi, la ceasul fix, să se prezinte la minister, să ia parte negreșit la concurs* (Idem).

Celelalte feluri de propoziții secundare se pot așeza cînd după regenta lor, cînd înaintea ei. Chiar propoziția subiectivă, care, dată fiind funcțiunea pe care o îndeplinește (de subiect al altei propoziții), ne-am așteptat să stea totdeauna înaintea regentei, apare deseori în urma acesteia. De pildă: *Nu-i frumos ce-i frumos, e frumos ce-mi place mie* (Pop.).

§ 6. Tot ce-am spus pînă aici se referă la topica pe care o putem numi r e g u l a t ă sau o b i e c t i v ă, valabilă și aplicabilă în vorbirea «intelectuală», produs exclusiv al rațiunii, fără nici un amestec din partea stărilor psihice afective. Cînd intervin astfel de stări, situația se schimbă, și nu numai în ce privește ordinea cuvintelor și a propozițiilor. Emoțiile de toate felurile modifică aspectul vorbirii din toate punctele de vedere: al accentului și intonației, al cantității sunetelor, al structurii frazei în sens strict etc. Dacă facem abstracție de limbajul pur științific, care este prin definiție sobru, fiindcă omul de știință operează în mod obișnuit numai cu rațiunea, toate celelalte aspecte ale limbii se lasă, mai mult ori mai puțin, influențate de afect. Nici nu este posibil altfel. Omul ia atitudine față de realitatea înconjurătoare, atît cu rațiunea, cît și cu afectul. Chiar atunci cînd discută o problemă științifică abstractă sau aridă, el pune pasiune în prezentarea ei, și de aceea însuși limbajul științific se resimte adesea de intervenția afectului, măcar în ce privește accentuarea cuvintelor și în tonalitatea frazei, dacă nu și în structura ei.

Prin urmare, pe lîngă topica regulată sau obiectivă, există o topică n e r e g u l a t ă sau s u b i e c t i v ă, caracteristică pentru vorbirea afectivă. Cînd spun «neregulat», mă gîndesc la noțiunea contrară, de «regulat», în sensul că nu se aplică reguli rigide, oarecum mecanice, pe care vorbitorul să fie silit a le respecta. «Regulă», adică normă, există și în vorbirea afectivă. Izvorul ei este același ca al regulii valabile pentru vorbirea «intelectuală», și anume unitatea dintre limbă și gîndire: vorbitorul se conformează, în mod natural,

[1] Mă exprim așa, pentru că propoziția finală poate sta și înaintea regentei. De ex.: *Ca să merităm titlul de fruntaș la învățătură, trebuie să trecem cu succes toate examenele.*

acestei legi, care, după conținutul concret, diferit de la caz la caz, al gîndirii, capătă aspecte diferite în vorbire. Dacă ne referim însă la realitatea lingvistică curentă, ceea ce numesc eu aici « neregulat » (în sensul de « nefix, nerigid ») se dovedește a fi, dimpotrivă, « regulat », adică « regulă ». Căci, în marea majoritate a cazurilor, omul se lasă stăpînit de emoții, care, cum am mai spus, influențează asupra vorbirii lui, din toate punctele de vedere.

Așadar topica subiectivă diferă de cea obiectivă pe care am analizat-o pînă aici. Ea se caracterizează, în principiu totdeauna, prin inversarea membrelor frazei: elementul nou, necunoscut, ocupă locul prim, prin urmare predicatul precedă subiectul, atributul se așează înaintea substantivului etc. Această inversare este produsul stărilor psihice emoționale. În anumite momente, elementul nou al judecății pe care vrem s-o comunicăm ne poate impresiona cu atîta putere, încît simțim nevoia să-l exprimăm pe el întîi: din punct de vedere afectiv importanța lui depășește cu mult pe a celui vechi. Situația amintește de ceea ce am constatat, cu alt prilej, la accent, unde am văzut că, din cauza emoției, se ivește un accent nou, mai puternic, pe partea inițială a cuvîntului: insistența asupra începutului acestuia merge paralel cu insistența asupra elementului sintactic nou, manifestată prin așezarea lui în primul loc al propoziției (sau al grupului de cuvinte din care face parte) și, drept urmare, printr-o accentuare mai puternică.

Să vedem acum cîteva cazuri de schimbare a ordinii cuvintelor provocate de afect.

§ 7. Avem, înainte de toate, construcțiile interogative și exclamative. Întrebarea și exclamația reprezintă procedee subiective (sau stilistice) prin ele înseși: cînd întrebăm, sîntem stăpîniți de curiozitate, nerăbdare etc. [1], cînd exclamăm, ne arătăm bucuria, mirarea, temerea etc. În ambele cazuri, stări psihice afective (în parte sau în total) și, prin urmare, topică diferită de cea obiectivă. Propoziția enunțiativă *tata a venit* se schimbă în *a venit tata*? și *a venit tata!*: în astfel de situații, pe vorbitor îl interesează, din punct de vedere afectiv, acțiunea, nu autorul ei, care îi este cunoscut, și de aceea se pune predicatul înaintea subiectului.

Inversiunea se produce și la construcțiile interogative și exclamative indirecte: *Doresc să știu dacă a venit tata; Ce bine ar fi să vie (să fi venit, dacă ar veni* etc.) *tata!*

Iată cîteva citate cu propoziții interogative și exclamative: *Eu atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte*? (Creangă); *Și cînd se uită fata, ce să vadă*? (Idem); *Ce vreme splendidă! . . . Ce frumoasă trebuie să fie grădina acum către seară, sub cerul limpede de toamnă . . . Ce liniște în aer!* (Caragiale); *Sărmanul nostru bun protector, dascălul Haralambie!* (Idem); *Mă întrebam: unde poate fi? unde l-au mînat vîntu-*

---

[1] Nu toate propozițiile interogative sînt de acest fel. Putem presupune totuși că, la origine, ele au fost produse ale unor asemenea stări psihice.

rile întîmplării? (Sadoveanu); *Era straşnic om, Cozma Răcoare!* (Idem); *Ştiam eu c-am să cîştig doi galbeni! suspină Vasile, scărpinîndu-se în cap* (Idem); *Iar s-a încins pielea pe Pavel?* (Pop.); *Ce mi-e prostul, ce mi-e nebunul!* (Idem).

În aceste exemple, care conţin nu numai propoziţii, ci şi fraze sau simple construcţii interogative şi exclamative fără predicat, aşezarea cuvintelor este foarte variată. Ea poate fi identică cu aceea din propoziţiile enunţiative, ca în citatul penultim. Faptul dovedeşte ceea ce am afirmat la începutul prezentului capitol: limba noastră procedează, în general, cu destulă libertate în materie de topică. Dispunînd de numeroase mijloace pentru a face deosebirea necesară dintre diversele feluri de propoziţii (enunţiative, exclamative, interogative etc.), ea poate renunţa la topică ori de cîte ori folosirea acesteia pare de prisos. În cazul întrebării şi al exclamaţiei intonaţia este adesea suficientă pentru indicarea modalităţii, adică a naturii propoziţiei. Aşa se explică existenţa atîtor construcţii, care, strict formal vorbind, pot fi şi exclamative şi interogative: numai intonaţia ne poate lămuri dacă avem a face cu una sau cu cealaltă dintre aceste două feluri de construcţii.

Dar şi propoziţiile enunţiative pot avea topica inversată, dacă vorbitorul este stăpînit de afect. Iată două citate concludente din Creangă: *Face ea sarmale, face plachie, face alivenci, face pască cu smîntînă şi cu ouă şi fel de fel de bucate* (« Capra cu trei iezi »); *Pus-a el băieţii în rînduială, cum nu mai văzusem pînă atunci; cumpăra-ne el vara, din banii săi, cofe cu zmeură şi fel de fel de puricale, de ne da să mîncăm* (« Popa Duhu »)[1]. În ambele citate, subiectul stă după predicat, fiindcă pe vorbitor îl interesează, în primul rînd, acţiunea.

§ 8. Situaţia se prezintă mai favorabil din punct de vedere stilistic la a t r i b u t u l a d j e c t i v a l. Locul acestei părţi de propoziţie este, în vorbirea obiectivă, după substantiv, cum am arătat aici mai sus. În asemenea cazuri avem a face cu un atribut determinativ, menit să exprime constatarea unei însuşiri oarecum obişnuite, care aparţine în mod logic, natural, unui obiect. Cînd însuşirea ne impresionează puternic, punînd în joc emoţia, simţim nevoia, întocmai ca la predicat, s-o enunţăm înaintea obiectului care o posedă. Avem atunci un atribut calificativ. Să se compare *vreme frumoasă* şi *frumoasă vreme*, *vin bun* şi *bun vin*, *casă mare* şi *mare casă*, *cîine rău* şi *rău cîine* etc. Deosebirea dintre construcţiile cu atributul pus după substantiv şi cele cu el pus înainte constă nu numai în inversiunea atributului, ci şi într-un mod special de a-l accentua, cu o prelungire a duratei vocalei accentuate.

În vorbirea populară şi în cea familiară nu orice atribut adjectival poate sta înaintea substantivului. Pentru ca inversiunea să fie posibilă, se cere o însuşire aptă de a impresiona sensibilitatea noastră. Aşa sînt, de pildă, adjectivele care exprimă « răutatea » *(rău, mişel, ticălos, mizerabil, infam)*; « bunătatea »

---

[1] Această frază este continuarea imediată a frazei exclamative: *Bun mai era şi părintele Duhu, cînd se afla în toane bune, dumnezeu să-l ierte!*

(bun, plăcut, blînd, blajin); « prostia » *(prost, idiot, tîmpit, tont, nătîng)*; « deșteptăciunea » *(deștept, isteț, iscusit, vioi, dezghețat)*; « nefericirea » *(biet, sărman, sărac, nenorocit, nefericit)*; « uimirea » *(minunat, admirabil, uimitor, excelent, delicios, fain)*; « spaima » *(grozav, îngrozitor, strașnic, teribil, groaznic, oribil, înfricoșător, înspăimîntător)* etc. Ex.: *Mare foc și potop a căzut pe capul nostru!* (Creangă); *Sărmane omule! rău drum ai apucat!* (Idem); *Săracul Oarță! are ceva pe suflet* (Sadoveanu).

Unele adjective au valori semantice diferite, după cum stau înaintea sau în urma substantivului: *nenorocit om* și *om nenorocit*, *teribil om* și *om teribil* etc. În prima ipoteză, sensul este figurat, se referă, adică, la poziția morală a obiectului, în a doua avem a face cu înțelesul propriu (« om lovit de nenorociri, de nefericiri »; « om care inspiră teroare, spaimă »). Adjectivul pus înaintea substantivului arată, deci, o însușire accidentală, trecătoare, pe care vorbitorul o simte și o prezintă ca o apreciere personală, de natură afectivă, pe cînd același adjectiv, precedat de substantiv, exprimă o stare permanentă, valabilă, în mod obiectiv, pentru oricine. Cîteodată sensul afectiv predomină în așa măsură, grație și întrebuințării frecvente a adjectivului cu substantivul după el, încît inversiunea a devenit obligatorie, fără ca valoarea stilistică să sufere. Este cazul lui *biet*, care nu poate sta decît înaintea substantivului, și aceasta, din cauză că a rămas numai cu înțelesul figurat, « moral »: *un biet om* însemnează un om care-ți inspiră milă (indiferent de motive). La început a fost sinonim cu *sărac*, cum arată cuvintele slave corespunzătoare și cum dovedește vorbirea populară, unde, cînd *biet* se referă la cineva care nu mai trăiește, se adaugă *biet* (adică « sărac ») *să fie de păcate* [1].

Numărul adjectivelor care au sensuri sau nuanțe semantice diferite după cum stau înaintea sau în urma substantivului este destul de mare, și nu toate aparțin la categoria celor enumerate aici mai sus. Ex.: *cinstit*, într-o formulă ca *oamenii cinstiți din lumea întreagă luptă pentru pace*, alături de *cinstiți oaspeți* (= onorați, stimați etc.); *nou* în *carte nouă* (opus lui *carte veche*) și *o nouă carte* (= altă carte); *pur* în *expresie pură* (= curată, autentică) și *o pură expresie* (= o simplă expresie, cf. mai ales o construcție ca aceasta: *afirmația lui N. este o pură invenție)*; *simplu*: *femeie simplă* și *Suzanne Bureau, o simplă femeie franceză* (*Contemporanul*, 5 martie 1954, p. 6) [2]; *uman* în *specia umană*, alături de *umană înțelegere* (= înțelegere care dovedește omenie); *unic* în *un cugetător unic* (= un cugetător original, deosebit de alții) față de *un unic cugetător* (= un singur cugetător); *următor* în *nuvelele următoare* (= nuvelele care vin după altele, care urmează), alături de *următoarele nuvele* (= nuvelele care vin imediat în discuție, nuvelele acestea) etc.

---

[1] Cf. Creangă: *și numai așa se putea liniști biata mamă de răul nostru, biată să fie de păcate!*

[2] În acest citat, *simplă* este sinonim cu *numai*: autorul a vrut să spună că e vorba de cineva care e « numai » o femeie (franceză), o femeie franceză oarecare, nu un personaj important etc.

Sînt adjective care nu se pot așeza decît în urma substantivului, datorită faptului că exprimă însușiri inapte de a fi concepute « figurat ». Dau cîteva citate din presa noastră literară de acum 15—20 ani, în care adjectivele respective stau, greșit, înaintea substantivului: *albii cuceritori ai Americii de Sud* (*Adev. Literar*, 17 iunie 1934, p. 1); *inedită laturе* (*ibid.*, 16 febr. 1936, p. 2); *a distrage pe A. de la personalele lui perplexități* (*Viața Romînească*, febr. 1938, p. 33); *călăuzitoarea noastră conștiință* (*ibid.*, aug. 1938, p. 18); *tehnica face din trimestriala revistă* . . . (*Însemnări Ieșene* III, 7, p. 568). Cf. și *în miez de castiliană vară*, *în sala medievalului palat* (*Viața Rom.*, dec. 1950, p. 169); *franchistele bastilii* (*ibid.*, p. 169); *muncitorești*, *ochi umezi*, *sumedenii* (*ibid.*, ian. 1951, p. 5).

Tot așa există adjective sau participii cu valoare adjectivală care trebuie să stea înaintea substantivului. Și aici dau citate construite greșit, pentru că mi se par mai convingătoare: *poetul tînăr C. trimisese o poezie* (*Adev. Liter.*, 1 dec. 1935, p. 1); *redactorul spiritual emitea părerea* (*Viața Rom.*, aug. 1939, p. 131); *căpitanul numit e un fermier* (*Însemnări Ieșene*, 15 sept. 1936, p. 196).[1] Adjectivele și participiile din aceste citate aparțin, de fapt, la categoria celor care pot sta atît în urma cît și înaintea substantivului, avînd sens sau nuanță semantică diferită după poziția lor față de determinat.

O situație aparte are *așa* (cu valoare adjectivală, bineînțeles), în sensul că trebuie pus totdeauna între articolul nedefinit și substantivul pe care îl determină. Sînt greșite construcțiile de felul următoarelor: *la așa un necaz* (Ion Istrati. *Tranfafir de la Moldova*, p. 54); *așa un caiet murdar* (*ibid.*, p. 80; v. și p. 98, 339).

Deseori, în limba literară, un substantiv are două atribute adjectivale. Cine se conduce după criterii pur formale crede că un atribut trebuie pus înainte, celălalt după substantiv. Cînd și cînd această așezare corespunde conținutului, dar de cele mai multe ori nu. În orice caz, sensul trebuie să decidă. Iată cîteva exemple, unelele recomandabile, alte nu: *importante așezări omenești; echilibrul sufletesc pierdut* etc. alături de *o generală dispoziție afectivă* (*Însemnări Ieșene* III, 8. p. 270); *toată cetățeneasca suflare artistică* (*Cuvîntul Liber*, 25 apr. 1936, p. 6) etc.

Dau acum cîteva citate din scriitorii clasici: *Celebrul discipol al nemuritorului Platone, Aristotele* . . . (Caragiale); *S-au risipit straniile celeste visuri* . . . (Idem); *Dar d. inspector . . . o atribuie naturalei constrîngeri* . . . (Idem); . . . *bărbații care visau libertate pentru nenorocitele noastre țări* (Sadoveanu); *strașnic romîn!* (Idem).

Nu numai atributele adjectivale apar inversate, deși ele oferă cel mai bogat material ilustrativ. Sinonime de-ale lui *rău*, *strașnic* etc., alcătuite dintr-un grup sintactic, se întrebuințează de asemenea atît în urma, cît și înaintea substantivului, potrivit aceleiași norme și cu același rezultat din punct de vedere semantic. Vorbirea populară folosește des pe *al dracului (al naibii)*: *Măi! da al dracului onanie de om mai e și acesta!* (Creangă); *A dracului treabă!* (Idem); *Al*

[1] În citatul penultim, autorul a vrut să spună că redactorul era un om spiritual, iar în ultimul e vorba de un căpitan al cărui nume a fost pomenit ceva mai înainte.

dracului spițerul! (Caragiale). Se spune și *om al dracului*, în sens propriu (« om rău, care seamănă sau are legături cu dracul »), deosebit de *al dracului om*, care înseamnă « ciudat, curios, strașnic » (adesea cu o nuanță favorabilă, aproape ca un compliment sau o laudă). Altă locuțiune adjectivală, care poate fi amintită aici, este *de treabă: om de treabă* și *de treabă om*, cu o ușoară deosebire semantică de la o formulă la cealaltă.

Și unele atribute pronominale sînt tratate la fel cu cele adjectivale aici în discuție, dar numai în vorbirea populară (din anumite regiuni ale țării). Se știe că graiurile moldovenești întrebuințează adjectivele demonstrative *acest(a)* și *acel(a)* înaintea substantivului cu forma pronominală, terminată în *-a*. Ex.: *Dar aista cal ți l-ai ales?* (Creangă); *acela om să știi că-i tare rău* etc. Așezarea demonstrativului înaintea substantivului arată, în astfel de cazuri, insistența, de natură afectivă, a vorbitorului asupra obiectului așa cum apare el în situația respectivă, adică nu atît asupra obiectului însuși, cît asupra aspectului concret pe care îl are obiectul în împrejurarea dată.

§ 9. Constatările privitoare la atribut sînt valabile și pentru c o m p l e m e n t e l e de toate felurile. Situația se prezintă totuși ceva mai complicat, din cauza marelui lor număr și a deosebirilor care există între complementele circumstanțiale și obiectele gramaticale. În general vorbind, putem spune că, indiferent de felul lui, complementul stă, în vorbirea afectivă, înaintea verbului ori de cîte ori conținutul exprimat de el ne impresionează în mod deosebit. Aceasta, teoretic. De fapt, așezarea complementelor înaintea verbului se întîmplă destul de rar, pentru motivul că ele au, de obicei, un conținut intelectual, care atinge prea puțin sensibilitatea omului. De aceea aptitudinea lor de a fi utilizate afectiv este redusă în comparație cu a adjectivelor (= atribute): « însușirile » obiectelor, prin chiar natura lor, se adresează și sensibilității noastre, nu numai inteligenței. Există, evident, și substantive, ba încă numeroase, al căror conținut noțional ne poate impresiona, dar ele sînt, în fond, tot adjective, căci « califică », la fel cu acestea, nu obiectul exprimat de ele, ci altul, indiferent care. Substantive ca *sclav*, *tiran*, *secătură*, *pușlama* ș. a. nu exprimă stări, aspecte etc. permanente, legate indisolubil de o anumită noțiune, care le-ar personifica oarecum, ci simple caracterizări, aplicabile oricărei noțiuni similare, în condiții bine determinate. După cum *alb*, *mare*, *frumos*, *rău* etc. poate fi, teoretic, orice obiect, tot așa *tiran*, *secătură* etc. arată particularități care nu sînt rezervate în mod exclusiv unui anumit exemplar al speciei umane.

Iată un număr de citate, în care determinativele verbale stau înaintea verbului [1]: *Cu mine ți-ai pus boii în plug?* (Creangă); *(Car mi-a trebuit) car am găsit* (Idem); *(știu încaltea) că bine l-am boit. . .!* (Idem); *Tot mănăstiri să croiești. . .* Idem); *și doamne*, *mare slavă ar mai dobîndi în lume!* (Idem); *apa din fîntînă într-o*

[1] Cele mai multe construcții din cele ce urmează sînt exclamative sau interogative.

clipă a secat (Idem); *cu cățelușa încă s-a întîlnit* (Idem); *salbă de galbeni avea și acum la gît* (Idem); *Cu Ivan și-au găsit popa!* (Idem); *și cu mare ce scăpînd din labele lui*. . . (Idem); *la calic slujești, calic rămîi* (Idem); *un taur grozav la mulți bezmetici le-a curmat zilele* (Idem); *căci pe urs l-am pus eu la cale* (Idem); *Harap-Alb numai o țîră cît a stat de s-a uitat* (Idem); *Măi, măi, măi! că multe-ți mai văd ochii* (Idem); *cine poate oase roade* (Idem); *Mîine începe alegerea* (Caragiale); *grozav îmi ține*. . . (Idem); *(Eu arz de onoarea mea de familist) și lor de somn le arde* (Idem); *Ptii! al dracului mă doare!* (Idem).

§ 10. Trebuie precizat că topica inversată nu este totdeauna produsul stărilor psihice afective. Deseori intervine nevoia de ordin strict intelectual de a insista asupra cuvîntului sau grupului sintactic care, prin conținutul lui, este mai important decît celelalte, și insistența se exprimă prin așezarea lui în fruntea propoziției sau în alt loc al ei, unde ni se pare mai potrivit cu intențiile noastre. Și aceasta, numai spre a ușura înțelegerea justă a celor ce vrem să spunem. Deosebirea dintre inversiunile «intelectuale» și cele «afective» este, de obicei, ușor sezisabilă, mai ales în vorbire, datorită intonației, diferită de la un caz la altul. În scris, putem avea cîteodată îndoieli, deși conținutul general al operei, ca și cel special al construcției în discuție, ajutate de semnele punctuației (bine folosite de autor), ușurează mult găsirea interpretării juste.

Pentru încheiere, socot nimerit să reproduc cîteva pasaje din Creangă, Caragiale și Sadoveanu, cu scopul de a arăta că ceea ce am numit în cursul discuției noastre topică «regulată» sau «obiectivă» reprezintă, mai degrabă, excepția, cel puțin atunci cînd avem a face cu vorbirea curentă (în special populară) și cu limba operelor literare artistice, care se ține strîns de vorbirea curentă. Ideea aceasta mi-a venit în timpul cînd am cules material documentar pentru topica așa zisă regulată din autorii pe care îi folosesc de obicei ca izvor de informație asupra limbii romîne contemporane. Am găsit foarte greu exemple de topică «regulată», tocmai pentru că cea «neregulată» este mult mai frecventă.

La Crăciun, cînd tăia tata porcul, și-l pîrlea și-l opărea, și-l învălea iute cu paie, de-l înădușea, ca să se poată rade mai frumos, eu încălecam pe porc deasupra paielor și făceam un chef de mii de lei, știind că mie are să-mi deie coada porcului s-o frig și bešica s-o umplu cu grăunțe; s-o umflu și s-o zurăiesc după ce s-a uscat; ș-apoi, vai de urechile mamei, pînă ce nu mi-o spărgea de cap (Creangă); *Pe cînd eu nu știu cum să mai mulțumesc bunului meu amic pentru atîta bunăvoință, el pune scrisoarea-n plic, lipește plicul și scrie adresa; apoi îmi dă plicul*. . . (Caragiale); *Omul se suise de cu vreme pe corabie, să-și găsească loc bun, și se așezase jos turcește, pe chilimul lui, mai la o parte, ca să nu stea în drumul corăbierilor, care umblau de colo pînă colo serta-ferta, strîngînd frînghiile și-ntinzînd pînzele, ca pe orice vas cînd mai sînt cîteva clipe pînă să pornească dezlegat în largul apelor* (Idem); *Mai ales în nopțile de toamnă, cînd vînturile gem în livezi, mă strîngeam în culcușul cald și, cu ochii mari, țintiți în întuneric, îl priveam, îl urmăream* (Sadoveanu); *La ei mă gîndeam, pe*

cînd călăream alături de vechiul meu prietin Iorgu Busuioc spre moşia lui Oarţă (Idem); *Deodată, după ce trecurăm o ridicătură uşoară, se deschise înaintea noastră mare, pînă la poalele munţilor, într-un păienjiniş de pîcle, valea Moldovei* (Idem).

Cap. XII: Punctuaţia

§ 1. Prin punctuaţie se înţelege totalitatea regulilor potrivit cărora sînt folosite, în scris, anumite semne, cu scopul de a despărţi unele de altele părţile unei propoziţii şi ale unei fraze. Şi cum despărţirea elementelor alcătuitoare ale unei construcţii are la bază raporturile existente între ele, urmează că punctuaţia arată, de fapt, raporturile sintactice dintre părţile propoziţiei şi dintre acelea ale frazei în interiorul fiecăreia.

Punctul ei de plecare a fost, la început, vorbirea în sens strict, vorbirea acustică, dacă-i pot spune aşa: oamenii au simţit nevoia să redea în scris nu numai pronunţarea cuvintelor, ci şi pauzele care se fac în cursul vorbirii, folosind în acest scop diverse semne speciale. Pauzele coincid însă, de obicei, cu gruparea cuvintelor în propoziţii şi fraze, sau, dacă vreţi, cu chipul în care aceste unităţi sintactice se despart în elementele lor constitutive, pe baza raporturilor sintactice dintre ele. În felul acesta, punctuaţia a ajuns să arate pauzele vorbirii şi totodată să delimiteze părţile alcătuitoare ale unităţilor vorbirii.

Din cele spuse pînă aici rezultă că punctuaţia se leagă strîns de sintaxă, fiind expresia grafică a chipului cum se îmbină între ele cuvintele care alcătuiesc un grup sintactic şi cum se despart unele de altele grupurile de cuvinte, propoziţiile şi frazele.

Spre deosebire de ortografie, cu care, de altfel, n-are nici o legătură logică, dar este totuşi pusă împreună în gramaticile curente, punctuaţia pare a se supune destul de greu unor reguli, acceptabile, dacă nu pentru unanimitatea oamenilor, cel puţin pentru marea lor majoritate. Şi aceasta, din cauză că elementul subiectiv a jucat şi joacă în discuţiile privitoare la punctuaţie un rol aproape copleşitor. În problemele ortografice se poate uşor cădea de acord, datorită sentimentului că e vorba de o simplă convenţie, fără nici o semnificaţie propriu-zisă: întrebuinţarea cutărei sau cutărei litere pentru redarea unui sunet, scrierea cu majuscule sau cu minuscule a unor cuvinte şi alte chestiuni asemănătoare se referă la aspectul exterior al limbii. Punctuaţia, dimpotrivă, se leagă de conţinutul vorbirii, căci exprimă grafic ritmul gîndirii şi simţirii noastre. Acest ritm variază, în proporţii uşor perceptibile de la un vorbitor la altul şi, la acelaşi vorbitor, de la un moment la altul, întrucît depinde de condiţiile materiale ale vorbirii. Aşa se explică elementul subiectiv care intervine, vrînd nevrînd, în modul cum fiecare vorbitor înţelege să arate prin semnele punctuaţiei desfăşurarea gîndirilor şi simţirilor proprii, adică legătura dintre părţile alcătuitoare ale vorbirii sale.

Aceasta nu însemnează totuși că trebuie să se renunțe la o reglementare, fie și aproximativă, a punctuației. Dimpotrivă, tocmai pentru că în folosirea ei se amestecă mai mult decît este permis elementul individual, se impune stabilirea unor norme măcar aproximativ generale și, deci, obligatorii pentru toată lumea. De altfel, în majoritatea cazurilor nu este prea greu să se ajungă la un acord în privința folosiri semnelor de punctuație. Căci, oricît de personală ar fi gîndirea omului, în sensul că diferă prin forța imprejurărilor de la individ la individ, ea are o bază logică, aceeași pentru toți oamenii, și se supune unor legi pe care le respectă, conștient sau inconștient, oricine. Această bază logică este dictată de realitatea înconjurătoare, care se reflectă în mintea noastră, unde se transformă în materie a gîndirii. Procesul mintal se desfășoară potrivit acelorași legi la toți oamenii, fără deosebire, cel puțin atunci cînd intervine gîndirea strict logică, pe care o putem numi obiectivă, intelectuală sau rațională, ca s-o deosebim de gîndirea subiectivă sau afectivă, produs, în parte, al emoției, al stărilor psihice stăpînite de afect.

Exprimarea gîndirii obiective se supune unor norme care nu diferă în cadrul aceleiași limbi de la individ la individ și seamănă, în general, chiar de la o limbă la alta, în cadrul unui grup sau al unei familii de limbi înrudite. În acest ultim sens vorbește faptul că punctuația, așa cum o folosim noi romînii, nu se deosebește esențial de a rușilor, francezilor sau germanilor. Cînd e vorba de una și aceeași limbă, situația se prezintă mai favorabil pentru stabilirea unor norme, fiindcă, afară de legile gîndirii, adică ale logicii, intervine structura gramaticală, care s-a format de-a lungul evoluției lingvistice, prin participarea întregii colectivități, și pe care o respectă, pentru că altfel nu-i posibil, toți vorbitorii.

Numai gîndirea colorată de afect, de emoții puternice, rămîne mai mult ori mai puțin în afara posibilităților unei reglementări propriu-zise în ce privește punctuația. Dar chiar la acest aspect al gîndirii se poate constata că, în general, deosebirile de la un scriitor la altul — căci mai ales scriitorii (și, în special, poeții) trebuie avuți în vedere — sînt neînsemnate, dacă, bineînțeles, nu-i vorba de oameni care țin cu orice preț să se evidențieze între ceilalți și din punctul de vedere al felului cum întrebuințează punctuația.

Semnele punctuației sînt: virgula, punctul, punctul și virgula, două puncte, semnul întrebării și semnul exclamării[1]. Primele patru corespund, în sens strict, definiției date mai sus punctuației, căci arată, într-adevăr, cum se leagă cuvintele în grupuri și totodată cum se despart grupurile unele de altele. Celelalte două arată intonația pe care trebuie s-o dăm cuvintelor și grupurilor de cuvinte. Deoarece deseori

[1] La sfîrșitul paragrafului vor fi amintite și alte semne, asupra cărora există discuție dacă pot sau nu pot fi puse alături de acestea.

propozițiile interogative, exclamative, imperative și optative nu se deosebesc de cele enunțiative decît prin intonație [1], semnele întrebării și exclamării trebuie folosite cu cea mai mare atenție, pentru a ușura cititorului înțelegerea justă a spuselor noastre.

§ 2. Cel mai des întrebuințat dintre semnele punctuației este v i r g u l a. Și se înțelege de ce. Ea marchează pauza cea mai scurtă în gîndirea și, deci, în vorbirea noastră. Astfel de pauze sînt în mod necesar mult mai numeroase decît celelalte. De aceea, oricît de scurtă ar fi o propoziție (afară de cazul cînd e redusă la ultima expresie), ea are sau poate avea o asemenea pauză ori chiar mai multe.

Deoarece am vorbit de pauză, trebuie amintit, ceea ce știe oricine, că la virgulă vocea sau, mai exact, tonul se ridică, pentru ca ascultătorul să fie prevenit că propoziția sau fraza continuă. La punct, dimpotrivă, tonul coboară, fiindcă grupul de cuvinte a ajuns la sfîrșitul lui și vorbirea încetează definitiv sau pentru un timp oarecare. La punct și virgulă, tonul nici nu urcă de tot, nici nu coboară de tot, ci stă oarecum la mijloc între cele două extreme. Aceeași situație avem și la două puncte.

Să revenim la virgulă. Pentru a ușura înțelegerea discuției care urmează, voi începe cu propoziția și după aceea voi trece la frază. Părțile principale ale propoziției nu se despart prin virgulă. Tot așa nu se pune virgulă între subiect (sau substantiv) și atributul lui, între predicat (sau verb) și complementul lui. Aceasta, în general, cînd ordinea cuvintelor în propoziție este cea normală sau obiectivă [2], cu subiectul urmat de atributele lui și predicatul urmat de complementele lui.

Dacă intervine o i n v e r s i u n e, se simte nevoia virgulei, pentru că are loc o pauză sau o ușoară slăbire a legăturii dintre elementele alcătuitoare ale grupului sintactic respectiv. Dar nici în asemenea cazuri virgula nu-i absolut necesară, sau nu-i totdeauna. Ea p o a t e fi pusă — personal cred că trebuie pusă — și anume între predicat și complementul circumstanțial care-l precede, dacă acesta este despărțit de predicat prin alt element al propoziției și este exprimat prin mai multe cuvinte. Să se compare, de pildă, *după terminarea ședinței, tovarășii s-au întors la munca lor* cu *la capătul grădinii se află un strat de pansele* sau cu *toamna se numără bobocii*. Ex.: *Drept răspuns, confratele arată foarte discret carta de vizită plină de noroi* (Caragiale); *De astă dată trebuie să te prinz! am zis în gîndul meu* (Idem); *După amiazi, primesc de la madam Georgescu o scrisoare* (Idem); *Pe sub streșini de codru, zborul fugarilor se muia* (Sadoveanu); *De obicei, venea ea singură înapoi* (Idem); *În gangul negru, pașii lui și pintenii vuiră ca într-o biserică* (Idem).

---

[1] Fiind formate din aceleași cuvinte, așezate în aceeași ordine, cum am constatat în capitolul precedent.

[2] Vezi cele spuse în capitolul « Topica ».

Virgula este obligatorie între două sau mai multe părți de același fel ale propoziției, dacă ele nu sînt legate prin *și*[1] ori *sau*. De pildă: *bărbații, femeile și copiii sînt oameni; plantele înverzesc, înfloresc și rodesc; dintre scriitorii romîni clasici, cunosc bine pe Eminescu, pe Creangă și pe Caragiale; de la București la Cluj se poate călători cu trenul, cu automobilul sau cu avionul; economia națională a Uniunii Sovietice, a Republicii Populare Chineze și a statelor de democrație populară este în continuu progres.*

Sînt necesare unele precizări. Atributele și complementele trebuie să fie de același fel în sens strict, pentru ca virgula să-și facă apariția: atributele să fie toate genitivale sau toate prepoziționale, obiectele gramaticale, toate directe sau indirecte, circumstanțialele, toate de loc sau de timp etc. Prin urmare un atribut adjectival și unul substantival în genitiv sau cu prepoziție, un obiect direct și unul indirect, un circumstanțial de loc și unul de timp sau de cauză etc. nu se despart prin virgulă. Ex.: *La lumina spălăcită a becului Auer, chipul camaradului seamănă cu icoana unui martir în urma chinurilor* (Caragiale); *Peste cîteva momente, o birjă iese în goană pe la capul podului către șosea* . . . (Idem); . . . *portretele nemișcate ale boierilor din alt veac ne priveau cu ochii ațintiți* (Sadoveanu); *Zicînd acestea, legă roibul de belciugul bătut în stîlpul gros din fața crîșmei* (Idem).

De asemenea este indispensabilă virgula ori de cîte ori avem a face cu elemente sintactice care pot lipsi, fiindcă nu se leagă strîns de cuvintele precedente sau următoare. Izolarea lor de restul propoziției se arată cu ajutorul virgulei pusă după ele, înaintea lor, sau înaintea și în urma lor, după locul pe care îl ocupă în propoziție. Aparțin la această categorie: *a)* vocativul, *b)* interjecțiile, *c)* particulele de afirmație și de negație[2], *d)* apoziția, *e)* construcțiile incidentale, *f)* grupurile de cuvinte echivalente, ca înțeles, cu o propoziție care, dacă ar fi exprimată, s-ar despărți prin virgulă. Iată exemple pentru fiecare: a) *prietene, îți scriu din spital; dă-mi pace, omule!; mă găsesc, dragă frate, departe de tine*[3]*;* b) *vai, cît sufăr!; nu mai pot de căldură, uf!; te-a lovit, ehei, norocul!;* c) *da, am greșit; poți veni, da; doresc, da, fericirea omenirii muncitoare; nu, niciodată n-am crezut asta; ce spui tu nu se va întîmpla, nu; vei fi vrînd, nu, să te laud pentru ce-ai făcut?*; d) *Mihail Eminescu, cel mai mare poet romîn, a murit în mizerie; am vizitat Clujul, capitala Ardealului; centru carbonifer important, Petroșanii au devenit un adevărat oraș în regimul nostru de democrație populară*[4]*;* e) *științele sociale, adică marxism-leninismul, eco-*

[1] E vorba, bineînțeles, de conjuncția *și*, nu de adv. *și* « de asemenea », care se deosebește de conjuncție prin faptul că e accentuat.

[2] Cînd apar ca răspuns la o întrebare, reală sau fictivă.

[3] Dacă după vocativ se pune semnul exclamării, virgula devine de prisos. Aceeași situație avem și la interjecție. Cu vocativul, așezat la începutul propoziției, trebuie asimilate formulele cu care încep scrisorile *(iubiți părinți* etc.) și diverse acte oficiale de corespondență (cum sînt adresele, rapoartele etc.), apoi cererile adresate de particulari diverselor autorități, instituții și întreprinderi.

[4] Cînd apoziția este exprimată printr-un singur cuvînt, se desparte prin virgulă numai dacă stă după substantivul pe care îl determină: *Stolnicul Cantacuzino a studiat la Padova,* alături de *Cantacuzino, stolnicul, a studiat la Padova.*

nomia politică și materialismul dialectic și istoric, se predau în toate institutele de învățămînt superior; f) *văzînd așa, își caută înainte de treabă; fără nici o vorbă, se așeză lîngă mine; am citit, ca într-o carte, în ochii lui luminoși.* Dau și cîteva citate: *zicînd acestea, d. ministru ne salută frumos* (Caragiale); *Mersi, monșer, și la revedere...* (Idem); *Dar D., atins pînă-n suflet de malițiozitatea confraților, li se pune în cale* (Idem); *Ia ascultați, dascălilor: ca să se mîntuie toată dihonia, cărăbăniți-vă de la mine și mă lăsați în pace* (Creangă); *Pavăl, gazda noastră, și pune atunci un talger de uscături ș-o garafă cu vin dinaintea părintelui Buligă* (Idem); *Noi, bucuroși c-am scăpat numai cu atîta, ne luăm ce mai avem și ne mutăm la un fierar peste drum* (Idem); *De unde vii, Roman? întreabă deodată bătrînul* (Sadoveanu); *Iar în sufletele bătrînilor, ca o vijelie, se ridicară durerile vechi* (Idem); *Iată, întreab-o cînd a văzut întîi pe Alexandru* (Idem); *iar boierul, gîfîind sfîrșit, rămase țapăn în jilț* (Idem).

Se pune virgulă și atunci c î n d p r e d i c a t u l s a u v e r b u l c o p u l a t i v a l p r o p o z i ț i e i n u e s t e e x p r i m a t, ceea ce se întîmplă adesea în vorbirea populară și în cea familiară, apoi, cu scopuri stilistice, în limba operelor literare cu conținut artistic. Ex.: *Iară eu, amandea pe ușă afară* (Creangă); *Însă ce-i de făcut?... S-a trece ea și asta; obraz de scoarță, și las-o moartă-n păpușoi* (Idem); *ș-apoi huștiuliuc! și eu în știoalnă, de-a cufundul* (Idem); *vorba multă, sărăcia omului* (Pop.); *Banul, pasăre cu aripi* (Pop.); *este bine să fim cumpătați, aceasta, pentru a ne putea păstra sănătatea.*

Uneori virgula poate sta în loc de două puncte, și anume atunci cînd avem o enumerare. De pildă: *La noi există numeroase institute de învățămînt superior, politehnice, științifice, artistice etc.* În asemenea cazuri este mai bine să punem două puncte, pentru că virgula nu scoate suficient în relief enumerarea și totodată poate provoca confuzii.

§ 3. În linii mari, normele de punctuație amintite pînă aici cu privire la despărțirea prin virgulă a membrelor unei propoziții se a p l i c ă ș i f r a z e i, în măsura în care elementele alcătuitoare ale acesteia corespund celor din propoziție.

După cum subiectul și predicatul unei propoziții nu se despart prin virgulă, tot așa nu se pune virgulă între propoziția subiectivă și predicatul propoziției regente, nici între propoziția predicativă și subiectul regentei, indiferent de locul pe care-l ocupă una față de alta în frază. Ex.: *Cine se grăbește se pripește; Cîți scăpaseră cu viață au murit apoi de frig; Nu se știe ce s-a întîmplat în realitate; A rămas cum l-am cunoscut încă din copilărie.* Dacă cuvîntul de legătură dintre cele două propoziții este conjuncția subordonatoare *că*, inversarea lor face necesară folosirea virgulei. De pildă: *Că n-ai dreptate, este evident; Că ne vedem deseară, rămîne stabilit.*

Propozițiile de același fel, c o o r d o n a t e între ele, se despart prin virgulă, dacă nu sînt legate prin *și* ori *sau*: *și ne întoarcem noi la gazdă pe la asfințitul soarelui, mîncăm ce mîncăm ș-apoi rugăm pe moș Bodrîngă să ne cînte*

(Creangă); *Cocoana scoate coșul de sub canapea, slujnica aduce o sticlă cu vin, și d. Mihalache se pune să supeze cu coana Anica* (Caragiale); *Dar copilul acesta care învățase istoria lumii, care știa că s-au descoperit pămînturi nouă, . . . care învățase să ție discursuri după toate regulile retoricii, care făcea haz de profesorul cu ochelari pe vîrful nasului . . .* (Sadoveanu).

Trebuie precizat că se pune virgula chiar înaintea lui *și*, dacă funcțiunea lui sintactică are o nuanță adversativă, dacă, astfel spus, *și* este sinonim cu *iar* și poate fi înlocuit prin acesta. Astfel zicala populară *Apa trece, pietrele rămîn*, poate căpăta forma *Apa trece, și pietrele rămîn*, adică *Apa trece, iar pietrele rămîn*. Ex.: *Tălăzuindu-se, oamenii se priveau cu ochi mari pe fețe dintr-odată alungite parcă, și călărețul, în goană, se mistui ca-ntr-un adînc de ape* (Sadoveanu) [1].

Recunoașterea lui *și* cu nuanță adversativă se poate face ușor, înlocuindu-l prin *iar*: dacă construcția satisface regulile sintaxei, înseamnă că avem un astfel de *și*, dacă nu, valoarea lui este pur copulativă. În prima ipoteză se pune, în a doua nu se pune virgulă înaintea lui *și*. Să se compare — *Nu, frate; aștept pe soția mea, și nu mai vine* [2] . . . (Caragiale) și *Intru și salut, cînd aud o mîrîitură și văz apărînd dintr-un paneraș de lîngă cocoana capul unui cățel lățos, plin de funde, de panglici roșii și albastre* (Idem).

Sensul adversativ al lui *și* se recunoaște, la prima vedere, după faptul că cele două propoziții pe care le leagă au subiecte diferite, iar cînd au același subiect, există opoziție fie între predicatele lor, fie între determinantele predicatelor, fie, chiar, între unele și între celelalte. La exemplele de mai sus pot adăuga altele: *acasă mănîncă foarte puțin, și la retaurant nu se mai satură; iarna doarme mult, și vara suferă de insomnie; eu am să te căpătuiesc, și ai să vezi că am să-ți nemeresc întocmai după pofta inimii* (Caragiale); *A scos din brîu cuțitașul, din legătura lui o bucată de pîine, și din sac o halcă de pastramă* [3] (Idem); *Și era o lună plină și o lumină dulce în văzduh, în sat, pe iaz, pe dealuri, și liniștea stăpînea toate făpturile* (Sadoveanu); *Într-un tîrziu, prin bolțile codrului, începu să treacă o îngînare de jale, și mie mi se părea că deasupra mormîntului singuratic se desface tăcută din pielea nopții năluca lăutarului* (Idem).

Se mai despart prin virgulă propozițiile coordonate legate prin *iar*, *dar*, *însă*, *ci*, *căci*, *(nu numai) ci (dar) și*, *(atît) cît și*, *(sau . . .) sau*, *(ori . . .) ori*, *(fie că . . .) fie că*, *(nici . . .) nici*, *(parte . . .) parte*, *(pe) de o parte . . .) (pe) de altă parte*, *(cu cît . . .) cu atît* și prin adverbele sau locuțiunile adverbiale *deci*, *așadar*, *prin urmare*, *în consecință*, *de aceea*, *de asta*, *pentru aceea*, *pentru a(cea)sta*, *din această cauză* etc. Ex.: *sportul este util, dar nu trebuie exagerat; tovarășul nostru a vorbit tot timpul, căci îi place să se știe ascultat; s-a înnoptat, prin*

[1] Cf. și citatul din Caragiale dat ceva mai înainte.

[2] Adică . . . *și ea nu mai vine* = *iar ea nu mai vine.*

[3] În partea finală ar trebui o virgulă și după *sac*, fiindcă lipsește predicatul. Opoziția există aici între obiectele directe și totodată între circumstanțialele de loc ale lui *a scos.*

urmare trebuie să plecăm; omul harnic lucrează mereu, fie că are, fie că n-are nevoie; mai trăiește N., sau (ori) a murit?; *Domnul vrea să tragă afară capul, dar nu poate* (Caragiale); *Fetele nu așteptau rugate, ca pe aiurea, ci fiecare desprindea mînile a doi flăcăi, unde-i venea la socoteală, spunea bună ziua și urma jocul înainte* (Creangă); *În sobă arsese un foc strașnic; îl învălisem și astupasem, căci era ger afară* (Idem).

Deși, poate, de prisos, trebuie să arăt că virgula se pune, în cazurile amintite mai sus, numai atunci cînd propozițiile introduse prin conjuncțiile adverbiale și locuțiunile adverbiale respective apar, în aceeași frază, împreună cu o singură propoziție. Dacă fraza are mai mult decît două propoziții, situația se schimbă și, în consecință, locul virgulei îl ia punctul sau punctul și virgula. Aceasta se întîmplă cînd legătura între propoziția introdusă prin unul dintre mijloacele aici în discuție și restul frazei este mai slabă decît între celelalte propoziții. De pildă[1]: *Și mi se pare că avea mare dreptate bietul bătrîn; căci în locul bisericii sfîntului Lazăr fusese altă biserică de lemn* (Creangă); *și doar le și pîrleam eu într-o privire și le ungeam în toată sara cu său amestecat cu muc de lumînare și alună arsă; dar degeaba muncă!* (Idem); *Mi s-a întîmplat să pierz un amic, un bun amic, și nu mă pot căi îndestul de această nereparabilă pierdere; de aceea trebuie să spun oricui vrea să m-asculte trista mea întîmplare* (Caragiale).

Propozițiile s u b o r d o n a t e, în majoritatea cazurilor, se despart prin virgulă de supraordonatele lor. Punerea virgulei este obligatorie la propozițiile cauzale, introduse prin *pentru că*, *fiindcă*, *din cauză că*, *din pricină că*, *de vreme ce*, *deoarece*, *întrucît*, la cele finale, care încep cu *ca să*, *pentru ca să*, la cele consecutive, introduse prin *încît*, *că*, *de*, la cele concesive, introduse prin *deși*, *măcar că*, *cu toate că*, la cele condiționale, introduse prin *dacă*, *de*, și la cele comparative care încep cu *cum*, *după cum*, *precum*, *ca și cum*, *ca și cînd*, *parcă*. Iată cîteva exemple: *Căci, dac-ai sta să faci voie rea de toate, zău, ar trebui de la o vreme s-apuci cîmpii* (Creangă); . . .*mierîndu-mă tot atunci de ghibăcia minciunilor ce potrivisem, de-mi venea mai mai să le cred și eu singur pe jumătate* (Idem); *și mă chitesc eu în mine, cum s-o dau, ca să nu mă prindă* (Idem); *Toate aceste le privea biata mamă, uitată cu mînile subsuoară, cum e omul năcăjit, de după un dîmb de prund, aproape de mine* (Idem); *Deși dictarea mersese cam prea iute, Niță s-a uitat lung pe foaia lui. . ., a zîmbit mulțumit de sine. . .* (Caragiale); — *Nu că-mi pare rău de piatră, pentru că-n definitiv, nu-i vreo valoare grozavă* (Idem); *Da, dar scrisoarea dumitale am rătăcit-o acasă printre alte hîrtii, și lucrul este urgent: ca să nu pierd vremea căutînd-o, am venit la d-ta. . .* (Idem).

Celelalte feluri de propoziții subordonate se comportă diferit, după condițiile sintactice în care apar. Astfel propozițiile completive, introduse prin *să*, *că*, *dacă*, *cine*, *unde*, *cînd*, *ce* etc., nu se despart de regentele lor prin virgulă, dacă stau în urma acestora: *nu știu cine (cînd, dacă, unde, că* etc.) *a venit; am văzut cine a plecat; am aflat ce s-a întîmplat; te înștiințez că avem ședință la*

---

[1] Dau exemple numai pentru punct și virgulă, fiindcă prezența punctului însemnează fraze diferite

ora 20; doresc să stau cîteva zile la munte; Ș-apoi socotiți că se mîntuia numai cu atîta? (Creangă); *Mă rog, mi se dusese buhul despre pozna ce făcusem, n-aveai cap să scoți obrazul în lume de rușine* (Idem); *Și cu această ocaziune, se va vedea odată mai mult cît se poate cîștiga cînd totul merge după principiul așa numitului «schimb de bune procedeuri»* (Caragiale); *Dar, trecînd pe dinaintea tutungeriei, mi-arunc ochii să văd dacă nu e cineva acolo cu care să fi comunicat* (Idem); *Nu pot să spun ce-am simțit* (Sadoveanu); *Nici n-am înțeles cum mă pot spovedi, nu înțeleg cum mi s-a muiat sufletul, nu înțeleg. . .* (Idem); *Dar necunoscutul n-avu cînd răspunde* (Idem).

Cînd propoziția completivă stă înaintea regentei, virgula trebuie pusă între ea și aceasta, cum arată unele dintre exemplele precedente, dacă le schimbăm topica: *Ce-am simțit, nu pot să spun; . . .cît se poate cîștiga. . ., se va vedea odată mai mult; cum mi s-a muiat sufletul, nu înțeleg.*

O situație specială au propozițiile r e l a t i v e, introduse prin pronume și adverbe relative: *care, cînd, unde, cum* etc. Cînd funcțiunea lor este determinativă,[1] nu se despart prin virgulă de regentă [2]: *După aceea zvîrleam pietrele pe rînd, în știoalna unde mă scăldam* (Creangă); *Pentru mine însă numai două merțe de orz și două de ovăs a dat tata cui se cuvine* (Idem); *Învățat mai trebuie să fie și acel care face gramatici!* (Idem); *. . .iese, cine știe pentru ce, pe uscioara care duce în dosul ospătăriei* (Caragiale); *Și, cînd stau așa cum mă vedeți, să știți că așa-s eu, mă înduioșez al dracului* (Sadoveanu).

Cînd îndeplinesc o funcțiune explicativă, propozițiile relative trebuie despărțite prin virgulă de regentele lor, fiindcă, din punct de vedere pur formal, prezența lor nu este necesară, ca atunci cînd ele sînt determinative. Explicative în sens strict pot fi numai relativele atributive, introduse prin pronumele relative. Celelalte relative (temporale, locale și modale) însoțesc o propoziție, ca subordonate ale acesteia, arătînd în ce împrejurare de timp, de loc sau de mod se petrece acțiunea din regentă. Ex.: *Noroc din ceriu pînă-n pămînt că nu m-a prins melianul și haraminul de Trăsnea, care avea mare ciudă pe mine, de cînd mă zăpsise în grădina lui la furat mere domnești și pere sîntiliești* (Creangă); *Cînd ne-a fi mai rău, tot așa să ne fie* (Idem); *Cîtă vreme nu vorbesc, gîndurile lor umblă departe pe cărările pe care le-au bătut odinioară în tinerețe* (Caragiale); *La fereastra odăii de la pod, unde doarme Anghelache, perdeaua este ridicată* (Idem); *Deodată se întoarse către primar, care stătea pe scaun la căpătîiul călătorului* (Sadoveanu); *Apoi, după ce se făcu liniște, cîțiva fulgi, ca niște flori de vișini, începură să joace peste lăcașurile tăcerii* (Idem).

Propozițiile și, în general, construcțiile incidente, indiferent de funcțiunea lor pur sintactică, se pun totdeauna între virgule. Ex.: *Pe semne c-a ajuns și el în mintea copiilor, doamne iartă-mă, de i-a dat lui Ivan cel nebun atîta putere*

---

[1] Vezi cap. X.

[2] În realitate, de cuvîntul pe care îl determină.

asupra mea (Creangă); *A doua zi, printr-o întîmplare neexplicabilă, nu s-a prezentat la concursul de perfect caligraf decît doi candidați* (Caragiale); *De la șase ceasuri dimineața, pe cînd soarele nu s-a ridicat bine peste piscul Cîinelui, locuitorii vilei «Esmeralda» umbă de colo pînă colo, cuprinși toți ca de niște friguri* (Idem); *Și, nu știu cum, gîndindu-mă la ei, îmi trecea prin minte și figura luminoasă a jupînesei Ruxanda în abureala-i aurie* (Sadoveanu).

§ 4. Celelalte semne de punctuație se întrebuințează mai rar decît virgula. Așa se explică faptul că folosirea lor nu prezintă dificultăți și nu dă loc, în general, la discuții contradictorii. Situația cea mai clară o are p u n c t u l, în sensul că el se pune la sfîrșitul unei enunțări depline, indiferent de extinderea acesteia. Urmează, deci, că punctul apare nu numai după o frază, ci și după o propoziție independentă, care nu se leagă, adică, de alta, pentru a forma împreună o frază, precum și după grupuri cuvinte sau chiar după cuvinte izolate, dacă acestea sînt, în ce privește conținutul, echivalentul unei fraze sau al unei propoziții independente. Este, de pildă. cazul răspunsurilor eliptice date la diverse întrebări: *(Cine a făcut asta?) Eu. (Cînd pleci la Iași?) Deseară. (Cui i-ai scris?) Fratelui meu. (Ai terminat lucrarea?) Da.* Exemple de fraze și de propoziții nu-i necesar să dau. Trebuie precizat numai, ceea ce rezultă, de altfel, din «definiția» dată ceva mai sus, că punctul se pune numai după fraze, propoziții și echivalentele lor cu caracter enunțiativ. Dacă avem construcții interogative, exclamative, imperative sau optative, recurgem la semnele întrebării și exclamării, care indică intonația și totodată țin locul punctului, în sensul că arată, întocmai ca acesta, sfîrșitul provizoriu al celor spuse de vorbitor. Ar mai fi de adăugat că punctul poate sta și înaintea lui *și*, dacă fraza introdusă prin această conjuncție nu este o simplă coordonată a celei precedente, ci i se opune într-un fel oarecare sau reprezintă urmarea logică, continuarea firească a vorbirii. Foarte des avem, după cum știm, astfel de fraze introduse prin *și*, care nu îndeplinește funcțiunea lui obișnuită de conjuncție coordonatoare, în vorbirea familiară și, mai ales, în cea populară. Iată cîteva citate din Creangă: *Dacă auzeam așa, mă spălam binișor pe la gură și-mi căutam de nevoie... Și cum uitam ciuda, fuga iar la moș Chiorpec după curele; — Ia ad-o-ncoa la moșul, s-o drămăluiască. Și cum i-o dau în mînă, javra dracului se face a o căuta de ou... Și merge el și merge pînă ce înnoptează bine. Și cînd prin dreptul podului, numai iaca îi iesă și lui ursul înainte mornăind înfricoșat.*

După titluri de cărți, capitole etc. nu se pune punct. Amintesc acest amănunt, pentru motivul că germanii, de pildă, întrebuințează punctul în asemenea cazuri, și la fel procedau, pînă nu de mult, unii autori sovietici, pornind de la ideea, de altfel justă, că titlurile sînt niște construcții eliptice: *Introducere în lingvistică* însemnează «această carte (sau acest curs) este o introducere în lingvistică; *Despre ortografie* însemnează «(în acest capitol) vorbim despre ortografie» etc. Dacă în cele mai multe limbi nu se folosește punctul în

astfel de cazuri, faptul se datorește nevoii, justificate, de a evita semnele de punctuație oriunde prezența lor este de prisos. Un fel de elipsă avem și atunci cînd un cuvînt este scris prescurtat. Aceasta se întîmplă de obicei cu prenumele și patronimicele oamenilor: *V. I. Lenin*, *M. Eminescu*, *N. Bălcescu* etc., precum și cu unele cuvinte fie des întrebuințate, fie ușor de recunoscut: *de ex.*, *etc.*, *dec.*, *rom.*, *rus.*, *fr.*

P u n c t u l ș i v i r g u l a stă la mijloc între virgulă și punct, în sensul că pauza respectivă este mai lungă decît la virgulă și mai scurtă decît la punct. Dacă avem în vedere conținutul vorbirii, trebuie să spunem că punctul și virgula se pune între părțile coordonate ale unei fraze, care sînt ori prea lungi ori independente, într-o anumită măsură, una de alta, pentru a fi despărțite numai prin virgulă, și, în același timp, nu sînt destul de independente pentru a fi despărțite prin punct. Această caracterizare este cam vagă, ceea ce se explică printr-o anumită șovăire în ce privește folosirea semnului aici în discuție. În orice caz, el se apropie mai mult de punct decît de virgulă, și de aceea numeroși oameni [1] îl înlocuiesc adesea prin punct, cu care seamănă mai ales ca indiciu al unei enunțări aproximativ depline. Se pare că lungimea frazei hotărăște, foarte des, dacă construcția respectivă trebuie să se despartă de rest prin punct și virgulă sau prin punct. Cînd avem o frază lungă și, în special, construită simetric, cu scopuri stilistice, cele două părți ale ei, bine distincte una de alta, se despart prin punct și virgulă. Astfel de fraze se numesc perioade, iar părțile lor alcătuitoare, protază (prima) și apodoză (a doua, în ordinea succesiunii). Prezența punctului și virgulei are, în asemenea cazuri, rostul de a atrage atenția cititorului asupra arhitecturii simetrice a frazei și totodată de a ușura urmărirea legăturii dintre cele două părți ale ei.

Printre scriitorii noștri clasici, Odobescu dovedește o grijă deosebită, uneori chiar exagerată, pentru perioadă și, deci, pentru folosirea punctului și virgulei ca semn despărțitor între părțile alcătuitoare ale unei astfel de fraze. Iată un citat: *Eu n-am uitat nici pe răposatul Caraiman, veselul și priceputul staroste al vînătorilor Tămădăieni, care putea să înghită în largile sale pîntece atîtea vedre, cît și o butie de Dealul Mare; nici pe iscusitul moș Vlad, în căruța căruia ai adormit tu adesea, pe cînd el, cu ochii de vulpe, zărea creștetul delicat al dropiei mișcînd printre fulgii coliliei; nici pe bietul Gheorghe Geantă, cel care, cu o rugină de pușcă, pe care orice vînător ar fi zvîrlit-o în gunoiu, nimerea mai bine decît altul cu o carabină ghintuită și care pe mine, nemernicul, m-a adus de multe ori cu vînat la conacul de amiazi* [2]. Poate fi amintit, ca un fel de continuator al lui Odobescu, Calistrat Hogaș, îmbibat și el de cultură clasică și stăpînit de tendința, cam artificială, de a construi fraza după toate regulile artei (ale unei arte destul de formaliste și, deci, necorespunzătoare vremii noastre).

---

[1] Printre care mă număr și eu.

[2] Perioada aceasta are, de fapt, trei părți, ceea ce nu-i schimbă caracterul.

Alți autori clasici folosesc des punctul și virgula, fără să urmărească însă scopuri de felul celor arătate chiar acum. De pildă: — *Nică, dragul mamei! vezi că tată-tău e dus la coasă, căci se scutură ovăsul cela pe jos; și eu asemene nu-mi văd capul de trebi; tu mai lasă drumurile și stăi lîngă mămuca, de-i fă țevi și leagănă copilul; c-apoi și eu ți-oiu lua dela Folticeni o părăriuță cu tăsma ș-o curăluşă de cele cu chimeriu, știi colè, ca pentru tine* (Creangă); *Eu mă apropiu de masa unde sînt damele, salut politicos, iau cornetul și-l pun cu deschizătura cea mică în urechea domnului; domnul și-l așează cum știe mai bine; apropiu gura de deschizătura cea largă și zic tare și răspicat* (Caragiale); *Înainte, se ridica zidul verde al pădurii; frunzele tremurau vesele în lumină. La dreapta se adînceau văile, cu iazurile umflate de ploi; deasupra lor pluteau pînze leneșe de aburi sinilii* (Sadoveanu).

Un semn exterior pentru cunoașterea cazurilor în care se pune (sau se poate pune) punctul și virgula este prezența locuțiunilor adverbiale *de aceea, prin urmare, așadar, în consecință, cu alte cuvinte* etc. la începutul frazei. Faptul că am invocat aceste locuțiuni și atunci cînd ne-am ocupat de virgulă nu constituie o contradicție: ele pot fi precedate atît de virgulă, cît și de punct și virgulă, după criteriile amintite mai sus, pe care urmează să le aplicăm de la caz la caz.

D o u ă p u n c t e se pun înaintea unei enumerări, înaintea vorbelor altcuiva pe care le reproducem întocmai (vorbire directă), înaintea unei explicații proprii mai lungi etc. Ex.: *Înspre apus-miazăzi mănăstirile: Agapia, cea tăinuită de lume, Văraticul, unde și-a petrecut viața Brîncoveanca cea bogată și milostivă, și satele Filioara... Bălțăteștii... și Ceahlăeștii, Topolița și Ocea...* (Creangă); *Păcat că nu m-au dat să-învăț filozofia! eu ieșeam filozof, să nu crezi că spun mofturi! filozof: asta era nacafaua mea, nu negustor!* (Caragiale); *Boierul se opri în mijlocul iatacului și ținti ochii albaștri ai jupînesei. Apoi zise, rar: — De unde știi că-i Ilie?* (Sadoveanu); *După aceea, necontenite tînguiri: îi era greu singur, urîtul și întristarea îi rodeau sănătatea, bătrîneța venea timpurie și-i presăra omăt în păr...* (Idem).

Acest semn de punctuație apare, de obicei, după anumite cuvinte și formule, care anunță enumerarea sau explicarea dată de vorbitori spuselor sale proprii. Cele mai frecvente sînt: *adică, și anume, de pildă, de exemplu, astfel, așa, va să zică, spre exemplu* etc.

S e m n u l î n t r e b ă r i i marchează caracterul interogativ al frazei, al propoziției sau al echivalentelor acestora, care sînt, în mod obișnuit, pronumele și adverbele interogative (*cine, care, ce; cînd, unde, cum* ș. a.) Numai după întrebările directe, care așteaptă, adică, sau pot aștepta un răspuns, se întrebuințează acest semn. Folosirea lui în construcții interogative indirecte este o greșeală. Vom scrie, deci, *doresc să știu cine a venit; voi povesti ce s-a întîmplat; am aflat unde ai fost aseară; Cînd începe iarna* (ca titlu al unui articol); *Cum se va sărbători a IX-a aniversare a* R.P.R. (idem) etc., cu punct sau cu

alt semn de punctuație la sfîrșitul construcției, nu cu semnul întrebării. Cînd exprimăm o gîndire deplină, acest semn are și valoarea obișnuită a punctului.

Se întîmplă adesea să construim o întreagă frază interogativă. În acest caz, dacă fraza e formată din mai multe propoziții, putem întîmpina greutăți, în sensul că semnul întrebării, pus la sfîrșitul întregii construcții, așadar departe de începutul ei, nu este observat dintr-odată, ceea ce ne împiedică de a da frazei intonația cerută de conținutul ei interogativ. Pentru înlăturarea acestui incovenient, limba spaniolă, de pildă, folosește semnul întrebării și la începutul frazei, nu numai la sfîrșitul ei. Ar fi de luat în considerație acest procedeu, pe care, fără să-l recomand în mod hotărît, am crezut util să-l amintesc pentru o eventuală adoptare a lui.

S e m n u l e x c l a m ă r i i se pune după o frază, o propoziție, un grup de cuvinte sau un cuvînt izolat, care exprimă o simțire, o dorință, un act de voință etc. colorate de emoție și rostite cu intonația corespunzătoare. La fel cu semnul întrebării, semnul exclamării capătă valoarea unui punct, dacă spusele noastre au un înțeles deplin, de sine stătător.

El apare după interjecții, cînd acestea stau singure (cînd, adică, sînt urmate de o pauză, ca la punct), după vocative sau grupuri de cuvinte cu caracter de chemare (urări, imprecații, invocații), după propoziții și fraze optative și imperative, complete sau eliptice, și după construcții de orice fel, fie complete, fie eliptice, care exprimă stări psihice afective, cum sînt mirarea, surprinderea, uimirea, indignarea, admirația, amenințarea etc.

Ex.: — *Încă te uiți le ei, bărbate, zicea mama, și le dai paiele! așa-i?*; — *Ha, ha! bine v-au mai făcut, poghibale spurcate ce sînteți!* (Creangă); — *Măi! al dracului venetic și ceapcîn de popă! zicem noi, după ce ne adunăm toți la un loc, înghețați de frig și spărieți* (Idem); — *Na! satură-te de cireșe! de-acum să știi că ți-ai mîncat lefteria de la mine, spînzuratule!* Idem); — *Bine, prezintă-te și tu.* — *Cu mine! la caligrafie, Ghiță?* — *Cu tine, la caligrafie . . . Eu știu că mi-a ordonat ministrul* — *Bine!* (Caragiale); — *Ei! dacă ai vrea . . .* — *Vreau.* — *Pe onoarea ta?* — *Pe onoarea mea! . . . Să-mi dai cinci poli.* — *Îți dau!* (Idem); — *Stăi, Petrache, zise popa; nu-i vorba de asta!* — *Nu! întări primarele, nu-i vorba de asta.* — *Nu! răsuflă Petrache, atunci de ce?* (Sadoveanu); *Deodată se aud tropote grăbite și zăngăniri de arme: călăreții trec în goană prin ulicioara singuratică. Se aud strigăte: — Ivanciu! Ivanciu!* (Idem).

§ 5. Sînt și alte semne de punctuație afară de cele studiate pînă aici, mai puțin importante, prin faptul că legătura lor cu sintaxa nu e așa de strînsă ca a celorlalte, și, în general, mai puțin întrebuințate.

Avem, mai întîi, p u n c t e l e d e s u s p e n s i e (. . .), care arată întreruperea vorbirii. Ele se pun atunci cînd nu exprimăm tot ce gîndim, fiindcă nu vrem sau nu socotim necesar, dar cititorul înțelege, fie și aproximativ, ceea ce lăsăm neexprimat. De asemenea sînt folosite punctele de suspensie

cînd întrerupem, pentru o clipă, spusele noastre, cu scopul de a face atent pe cititor asupra celor ce urmează. Aceasta se întîmplă mai ales în ipoteza că vrem să dăm vorbelor noastre o nuanță ironică sau să surprindem pe cititor, care se așteaptă (credem noi) la altceva etc. Ex.: *Am ajuns. Casele lui Mitică luminate a giorno... Sunăm... Graziella ne-ntîmpină radioasă...* (Caragiale); — *Ce faci, Mitică? Mă rog, a nu se conversa nimic cînd se citește!... Și citește... Voi, patruzeci și nu știu cîte mii de sfinți mucenici!... Să spui pe larg chinul meu?... de ce?... Să-și facă un martir din jertfa lui o glorie?... nu! asta i-ar întuneca aureola...* (Idem); — *Cînd colo... Închipuie-ți, pe cine mi-a fost dat să văd azi! Dar e mai bine așa... e foarte bine...*(Sadoveanu); *Multă vreme-i de-atuncea... hm! ar fi vreo cincizeci de ani, poate mai mult... parcă știe cînd și cum s-a măritat?* (Idem)î — *Stăi, omule, ascultă... înțelegi că... lucrurile nu trebuie să le știe fiecare... Chîm — chîm! vezi, dacă omul a venit călare... înțelegi... chîm! vindem calul... dacă cumperi calul...* (Idem).

L i n i u ț a (—) seamănă cu punctele de suspensie, întrucît se pune deseori acolo unde se pot pune și acestea, adică pentru a marca fie o întrerupere a vorbirii, fie o pauză mai lungă decît cele obișnuite în interiorul aceleiași unități sintactice (propoziție sau frază). Cu scopul de a arăta o pauză lungă, liniuța poate sta și la sfîrșitul unei propoziții sau fraze, după punct, precum și între două fraze ale căror conținuturi nu sînt prea strîns legate unul de altul.

În situații de felul celor enumerate, acest semn de punctuație se întrebuințează destul de rar. Obișnuit el apare în mijlocul unei propoziții sau fraze, spre a indica adaosurile mai slab legate, prin conținutul lor, de restul unității sintactice căreia îi aparțin, precum și atunci cînd, într-un singur dialog, se schimbă vorbitorul [1]. În prima ipoteză, liniuța este un echivalent al virgulei, în sensul că o înlocuiește pe aceasta, de care se deosebește totuși prin durata, mult mai mare, a pauzei. Asemănarea și totodată deosebirea față de virgulă explică faptul că mulți oameni folosesc împreună liniuța și virgula, deși fie una, fie cealaltă, arată suficient de clar (după caz) că intervine un adaos precedat și urmat de pauza corespunzătoare. De pildă: *Voiu numai, — cu științe ce se pot culege și controla acum mai lesne decît mai tîrziu —, să vă povestesc, cît se poate de precis și mai exact, un episod din luptele oștenilor noștri dincolo de Dunăre în toamna trecută* (Odobescu); *Stetesem două luni la țară în Franța — zic la țară, cum zic Francezii, fiindcă vila și mica proprietate unde mă găzduise prietenul meu Legrand...* (Caragiale); *După ce, cu oarecare invidie — mărturisesc — privesc pe englez ieșind cu portofelul plin...* (Idem); *Băieții pornesc ca niște mici dorobanți ce sînt, bătînd din talpă ostășește, foarte mîndri — onoare lor! — pe cînd d. profesor strigă după ei, pînă ce ies pe poartă* (Idem); *Eram ațîțat și, — spun drept —, îmi era frică să mă culc, cu toate că eram zdrobit de oboseală* (Sadoveanu); *La ei mă*

---

[1] De aceea i se spune adesea l i n i e d e d i a l o g și l i n i e d e d e s p ă r ț i r e (după întrebuințarea care i se dă). Vezi *Mic dicționar ortografic*, p. 67.

gîndeam, pe cînd călăream alături de vechiul prietin Iorgu Busuioc, — spre moşia lui Oarţă. (Idem)[1].

Paranteza îndeplineşte, de obicei, acelaşi serviciu ca liniuţa, fiindcă arată un adaos, eventual o precizare, în interiorul unei fraze sau al unei propoziţii. Este vorba de paranteza rotundă, cea mai frecvent întrebuinţată. Ex.: — *Închipuieşte-ţi, monşer, că acum cîteva zile nenea Andreiu, senatorul! (ştii cît ţine el la familia noastră!) vine ca după obiceiu la noi şi zice* (Caragiale); *A doua zi mă prezint cu paşaportul, cu hîrtiile toate, corespondenţă din ţară şi din străinătate (un dosar întreg), cu prietenul şi gazda mea, d. Legrand, şi cu o duzină de fotografii.* (Idem).

Există şi o paranteză dreaptă sau colţuroasă ([ ]), care se întrebuinţează ori de cîte ori în cuprinsul unui citat facem noi înşine un adaos. Are, deci, scopul de a distinge spusele altuia de ale noastre proprii, atunci cînd situaţia ne obligă să le punem împreună, amestecîndu-le. Foarte des se pune în paranteză dreaptă cuvîntul latinesc *sic* (= aşa), urmat de semnul exclamării, cu care vrem să arătăm că o greşeală, indiferent de natura ei, strecurată în textul citat, este, într-adevăr, o greşeală (bineînţeles a autorului sau a tipografiei, nu a noastră).

În sfîrşit, un ultim semn de punctuaţie sînt ghilimelele (sau ghilimetele) sau semnele citării, cu care arătăm că am reprodus întocmai spusele altcuiva. Într-o vreme se foloseau adesea în dialog: se puneau între aceste semne vorbele fiecărui personaj care participa la conversaţia relatată de scriitor. Astăzi ghilimelele apar exclusiv (sau aproape exclusiv) în lucrări ştiinţifice, cînd se fac citate din autorii puşi în discuţie sau la contribuţie. Locul lor în dialog l-a luat liniuţa amintită aici mai sus [2].

---

[1] Cu această liniuţă seamănă alta, mai scurtă, care se pune între două cuvinte legate unul de altul şi pronunţate ca şi cum ar fi unul singur *(dă-mi, spune-i* etc.) şi la sfîrşitul rîndului, cînd cuvîntul trebuie întrerupt, fiindcă nu este loc pentru el în întregime. Nici unul dintre aceste semne nu aparţine aici, ci la ortografie.

[2] Cf. acum *Îndreptar de punctuaţie*, Bucureşti 1956 (întocmit de Institutul de Lingvistică din Bucureşti).

ÎNCHEIERE

Ajuns la sfîrșitul cercetării mele asupra limbii romîne contemporane, se impune o privire de ansamblu, care să îmbrățișeze principalele aspecte ale dezvoltării ei, așa cum se prezintă în momentul de față.

O primă constatare este că limba noastră progresează în toate laturile ei: fonetică, vocabular, structură gramaticală. În ce privește sunetele, progresul constă în tendința, foarte puternică, de a înlătura ezitările de rostire a cuvintelor mai mult ori mai puțin recente, care nu s-au adaptat încă pe deplin la sistemul fonetic romînesc, și totodată de a impune pronunțarea literară într-un mare număr de cazuri, supuse și ele pînă acum unor fluctuații, venite, prin forța lucrurilor, de la graiurile regionale. Cu alte cuvinte, în domeniul foneticii, care, împreună cu o parte a vocabularului, prezintă în mai mare măsură decît celelalte compartimente ale limbii deosebiri regionale, tendința limbii actuale merge spre unificare.

La vocabular, ceea ce izbește, înainte de toate, este marea lui bogăție, de altfel mereu în creștere. Înmulțirea și intensificarea ramurilor de producție materială și spirituală duc în mod firesc la sporirea mijloacelor de expresie lexicală. Și mai important este faptul că îmbogățirea vocabularului se face, în cea mai mare parte, prin creații proprii, nu prin împrumuturi, ca în vremea regimurilor trecute, cînd principalul izvor de alimentare a lexicului erau limbile străine (în frunte cu franceza).

Cît despre structura gramaticală, care, ca și pînă acum, se dovedește a fi mai rezistentă decît celelalte sectoare ale limbii, constatăm, în primul rînd, o accentuare vizibilă a unor tendințe mai vechi, cu deosebire în domeniul flexiunii substantivului și a verbului. Aceste tendințe merg spre simplificare și spre unificare, în sensul că se elimină treptat formele aberante, excepțiile și alte particularități care dăunează regularității și simetriei oarecum de rigoare în acest compartiment al limbii. Sintaxa, dimpotrivă (și contrar așteptărilor), pare a suferi transformări mai puține și, în orice caz, mai puțin vizibile. Ea continuă, în linii mari, vechea situație, cu deosebiri mai ales de amănunt, care se referă, de obicei, la împuținarea, dacă nu chiar la eliminarea numeroaselor calcuri după sintaxa

limbilor străine, care au influențat puternic pe a noastră în ultima sută de ani. O influență străină, cea rusească, se manifestă și în momentul de față, dar nici pe departe cu aceeași forță ca influența franceză, de pildă, chiar dacă limităm comparația la începutnrile acesteia din urmă.

Aceste aspecte pozitive ale dezvoltării limbii noastre se datoresc, în fond, participării la viața obștească, sub toare formele ei, a maselor largi, care, fiind puse în condiții favorabile pentru a-și însuși o cultură din ce în ce mai potrivită cu nevoile lor, intervin, prin aceasta însăși, în viața limbii, în evoluția ei, și o îndreaptă pe căile firești, sau mai firești, ale dezvoltării ei istorice, mai conforme cu ceeace lingviștii și scriitorii romantici numeau « geniul » limbii. În acest sens vorbește legătura din în ce mai strînsă dintre creatorii de opere științifice, literare etc. și masele populare, legătură care duce în mod firesc la cunoașterea tot mai adîncă, din partea celor dintîi, a limbii întregului popor și, în special, a aspectelor ei mai mult ori mai puțin neglijate în trecut.

Un rol important în munca de cultivare, adică de îmbunătățire a limbii, cu respectarea, care se înțelege de la sine, a legilor ei interne de dezvoltare, revine Academiei R.P.R., editurilor, instituțiilor de cultură, presei, scenei și, nu în ultimul rînd, lingviștilor. Căci adînca și neîntrerupta frămîntare din viața noii societăți romînești se manifestă, cum nu-i posibil altfel (și cum am arătat, indirect, ceva mai sus) și în limbă. Mă refer anume la greșelile care se săvîrșesc tocmai ca o consecință inevitabilă a trecerii de la o alcătuire socială veche la una cu totul nouă, atît în domeniul muncii social-economice, cît și în acela al limbii: dorința de a face cît mai mult și cît mai bine duce uneori la exagerări, la călcarea, involuntară și chiar inconștientă, a legilor obiective. Forurile amintite aici au dreptul și datoria să intervină, cu autoritatea și competența lor, ori de cîte ori se produc abateri. Numeroase fapte culese de mine din limba scrisă actuală, pe care le-am înregistrat în diversele capitole ale cărții, oricît de puține ar părea ele, mai ales în comparație cu sumedenia celor lăsate la o parte, dovedesc că fervoarea de creație în domeniul cultural, foarte îmbucurătoare atît prin ea însăși, cît și prin roadele ei, neglijează adesea aspectul lingvistic al problemelor, ca și cum acesta n-ar avea importanță.

Cultivarea limbii trebuie să devină o preocupare aș zice a oricărui vorbitor, dar mai ales a scriitorilor, a gazetarilor, a oamenilor de știință și a tuturor acelora care, prin poziția lor în societatea noastră nouă, sînt chemați să servească drept model de exprimare corectă și frumoasă și sînt considerați astfel de marea masă a celor ce vorbesc romînește. Grija principală a mînuitorilor limbii noastre (mă refer la categoriile deja amintite) trebuie, cred eu, să se îndrepte spre ceea ce aș numi dezvoltarea ei autonomă. Cunoscînd, cu ajutorul evoluției și al vieții ei din momentul de față, precum și cu ajutorul vorbirii populare, legile după care se dezvolă limba romînească, nu este prea greu s-o folosim conform cu aceste legi și să contribuim astfel la întărirea specificului ei.

EXCURS

SCURT ISTORIC AL PRINCIPALELOR LUCRĂRI DE GRAMATICĂ ROMÎNEASCĂ

Structura gramaticală a limbii romîne constituie obiectul de cercetare al specialiştilor de aproximativ două secole, cum rezultă din cartea lui Romulus Ionaşcu, *Gramaticii romîni. Tractat istoric despre evoluţiunea limbii romîne de la 1757 pînă astăzi*, Iaşi 1914. Autorul ei discută, mai mult analitic decît critic, peste 60 gramatici ale limbii noastre, şi trebuie să precizez că a lăsat la o parte un număr relativ mare de lucrări, fie pentru că nu le-a putut găsi (în cazul cînd ele au apărut de multă vreme şi nu s-au păstrat în diversele biblioteci publice din ţara noastră), fie din cauza valorii lor prea modeste (această apreciere se referă aproape exclusiv la « anexele » gramaticale ale cărţilor de citire destinate cursului elementar, din epoca fixată de autor drept cadru al cercetării sale). Ar mai fi de adăugat că n-au fost luate în consideraţie nici gramaticile romîneşti scrise în limbi străine şi nici capitolele privitoare la limba romînă din gramaticile comparate ale limbilor romanice.

În cele ce urmează mă voi opri numai asupra acelor lucrări gramaticale romîneşti (relativ puţine la număr) care prezintă un interes deosebit privite din punct de vedere istoric sau din acela al nivelului ştiinţific atins de disciplina noastră în momentul de faţă.

Dacă trecem cu vederea, ca fiind simple imitaţii ale unor modele slavone şi greceşti, două gramatici, cele mai vechi, rămase pînă astăzi în manuscris, alcătuite una la 1757, de către Dimitrie Eustatie Braşoveanul, cealaltă ceva mai tîrziu, de către arhimandritul Macarie, urmează să socotim drept prima gramatică adevărată a limbii noastre pe aceea a lui Samuel Micu, apărută la Viena în 1780 sub titlul *Elementa linguae Daco-romanae sive Valachicae.* [1]

În calitatea sa de reprezentant al şcolii ardelene, care, cum ştim, căuta să dovedească prin toate mijloacele originea pur romană a poporului romîn şi ori-

---

[1] Ediţia a doua, modificată şi puţin adăugită, a fost publicată, la Budapesta, în 1805, de către Gheorghe Şincai, autorul prefeţei la prima ediţie.

ginea pur latină a limbii romîne, pentru a le folosi apoi ca argumente în favoarea cererii romînilor de peste munți de a fi tratați din punct de vedere politic la fel cu maghiarii, sașii și secuii, autorul pe de o parte s-a folosit, ca haină a conținutului operei sale, de limbă latină, cunoscută pe atunci de către toți oamenii de cultură, mai ales străini, iar pe de altă parte (și aceasta ne interesează în primul rînd aici) a dat limbii romînești, a cărei gramatică o studiază, o înfățișare menită să convingă și pe cel mai îndărătnic « adversar » al romanității poporului său și, deci, al drepturilor acestuia că este vorba de o limbă într-adevăr «pur» latină.[1] Aici stă greșeala fundamentală a acestei gramatici, care-i reduce mult din valoare și face ca importanța ei să fie, de multă vreme, aproape exclusiv istorică

Deoarece această gramatică este scrisă latinește, înseamnează că nu putem ști, ca în cazul celor două lucrări similare, amintite mai sus și rămase în manuscris, ce termeni ar fi folosit Micu (și Șincai) pentru a desemna noțiunile cu care operează de obicei autorii de opere gramaticale, dacă s-ar fi servit în prezentarea și discutarea faptelor de limba lor maternă. Dat fiind însă latinismul lor, avem dreptul să presupunem că terminologia întrebuințată de dînșii, cînd se exprimau romînește, era cea latinească, mai ales că nu numai ceilalți reprezentanți ai școlii ardelene, ci și Eustatie Brașoveanul și arhimandritul Macarie, autorii gramaticilor anterioare aceleia a lui Micu, care au avut de model, în primul rînd, opere similare slavonești și grecești, recurg adesea la termeni latinești.

Mă opresc la cîteva fapte mai interesante din diverse puncte de vedere. În domeniul foneticii, Micu dovedește că își dă seama de caracterul mai mult ori mai puțin regulat și sistematic al modificărilor suferite de sunetele limbii latine de-a lungul procesului de transformare a ei în limba romînă. Astfel el înregistrează prefacerea în *î* a lui *a* accentuat urmat de *n*, *mb* sau *mp*; diftongarea lui *é* în *ea* și a lui *ó* în *oa*, cînd silaba următoare conține un *a* sau un *e*; închiderea lui *é* (devenit *i*) și a lui *ó* (devenit *u*) sub influența lui *n*, *mb* și *mp* imediat următori; africatizarea lui *c* și *g* urmați de *e* sau *i*; schimbarea în *z* a lui *d*, în *ș* a lui *s* și în *ț* a lui *t* înaintea unui *i* etc.

Din morfologie relevez cîteva detalii, care dovedesc un spirit de observație adesea ascuțit, de pildă faptul, prezentat de Micu sub forma unei reguli, că atunci cînd substantivul este articulat se declină numai articolul (devenit astfel simplă finală a cuvîntului pe care îl însoțește). Interesantă și, mai ales, curioasă (dat fiind latinismul autorului) este afirmația că romîna cunoaște numai două genuri: masculinul și femininul. Pentru neutru, el se referă la particularitatea, bine cunoscută a limbii noastre, că forma feminină a pronumelui are sens neutral (*aceasta fie* = *hoc fiat*; *eu și tatăl unaa sentem* = *ego et pater unum sumus*). Această părere cu privire la genuri nu se poate explica decît pornind de la aspectul pur

[1] Iată cîteva exemple: *Au murit un hom. Au murit uni homeni. Aŭ murit o muliere. Nesce sau nisquali homini sau mulieri plang. Hom-ul ell mare — homeni-i elli mari* etc.

formal al substantivelor neutre romînești, care la singular seamănă cu masculinele, iar la plural cu femininele, deci nu au o formă a lor proprie, caracteristică.

Timpurile trecute ale indicativului sînt numite cu termenul latinesc *praeteritum* (= trecut), și pentru a le deosebi unul de altul le adaugă determinantele imperfect, perfect, absolut și plusquamperfect. Interesante mi se par al doilea și al treilea (care corespund respectiv perfectului compus și perfectului simplu), prin faptul că arată înțelesul de acțiune terminată (în momentul vorbirii) al unuia și pe cel de acțiune pur și simplu trecută (« absolută ») al celuilalt. În ce privește mai-mult-ca perfectul, Micu înregistrează ambele forme (simplă și compusă) răspîndite pretutindeni în sec. XVIII, spunîndu-i celei dintîi plusquamperfect absolut, iar celei de-a doua preterit plusquamperfect.

Alt fapt interesant din domeniul conjugării privește forma pronominală a verbelor, la care autorul acestei gramatici distinge două funcțiuni (mai exact două valori): una pasivă (verbul activ devine pasiv, dacă este însoțit de acuzativul pronumelui personal: *me ved* « sînt văzut »), cealaltă « neutră » (*me tem*, *me mir*).

Sintaxa ocupă, la fel ca în mai toate gramaticile limbii noastre, un spațiu restrîns (15 pagini din totalul de 75, la care se adaugă un scurt vocabular romînesc-latinesc și o serie de dialoguri).[1] Aici se vede în măsură și mai mare influența exercitată asupra lui Micu de ideea că limba noastră este «pur» latină. Astfel el afirmă că majoritatea substantivelor romînești se construiesc întocmai ca în latinește, că « instrumentul » se exprimă, la noi, prin ablativul precedat de prepoz. *cu* (de unde urmează că limba romînă posedă un ablativ), că sintaxa verbului este identică cu aceea a verbului latinesc ș.a.

Cu toate lipsurile ei, gramatica lui Micu trebuie socotită ca o realizare vrednică de atenție, și nu numai pentru vremea în care a apărut. Pe lîngă faptul că este prima gramatică tipărită a limbii noastre, ea are meritul de a fi servit multor străini, cunoscători ai limbii latine, să învețe romînește și mai ales să-și dea seama de originea latină a limbii romîne. Printre aceștia, unul, și anume Friedrich Diez, întemeietorul filologiei romanice ca disciplină cu adevărat științifică, avea s-o consacre, peste ceva mai mult de jumătate de secol (1836), cînd publică primul volum al « Gramaticii limbilor romanice », ca un idiom romanic, egal îndreptățit în ochii specialiștilor cu italiana, franceza, spaniola etc.

Trecînd peste numeroase alte opere gramaticale, scrise, în cea mai mare parte, de către ardeleni, urmează să ne oprim asupra unei gramatici care, în multe privințe, este nu numai superioară celei analizate chiar acum, ci și una dintre lucrările valoroase ale lingvisticii romînești, înainte de existența acesteia ca disciplină științifică propriu-zisă. Este vorba de gramatica lui E l i a d e-R ă d u l e s c u, apărută la Sibiu, în 1828, sub titlul de *Grammatică romînească*. Deși nu prea voluminoasă (are 200 pagini in 16°), ea tratează, sumar, firește, și cu destul de numeroase

---

[1] Prezența acestora dovedește scopul practic pe care de asemenea l-a urmărit autorul.

șovăiri sau chiar greșeli, toate problemele de ordin gramatical (în sens larg) ale limbii noastre, și anume (le înșir așa cum apar în carte și cu formularea dată de autor): I. Părțile cuvîntului (1. pentru substantiv, 2. pentru pronume, 3. pentru adjectiv, 4. pentru articol, 5. pentru verb, 6. pentru partițipie, 7. pentru prepoziții, 8. pentru adverb, 9. pentru conjugativ, adică conjuncție, 10. pentru interjecție); II. Sintax (1. sintaxul substantivului, 2. sintaxul pronumelui, 3. concordanța adjectivelor cu substantivele; complinirea adjectivelor; întrebuințarea adjectivelor posesive; întrebuințarea adjectivelor demonstrative; 4. sintaxul articolului; 5. sintaxul verbului, cu paragrafele: concordanța verburilor cu subjetul, locul subjetului, complinirea verburilor, întrebuințarea timpurilor arătătorului [= indicativului], întrebuințarea timpurilor condiționelului, pentru modul poruncitor, întrebuințarea modului suppus [= conjunctiv], adică, în «traducere», subjonctiv], pentru infinitiv; 6. sintaxul partițipii; 7. sintaxul prepozițiilor; 8. sintaxul adverbului; 9. sintaxul conjugativului [= conjuncției]; 10. pentru intereție sau sintaxul ei; 11. deprindere [= exercițiu] asupra analisului grămăticesc [adică morfologic]); III. (fără un titlu general), cu paragrafele: 1. pentru construcție [= alcătuirea propoziției și a frazei], 2. deprindere asupra construcții; IV. (la fel cu III): 1. pentru propoziții, 2. deprinderea asupra analisului loghicesc [= sintactic]; V. Pentru ortografie (1. ce este ortografia; 2. pentru litere, relația și pronunția lor; 3. întrebuințarea literelor celor mari; 4. pentru sillabe și pentru regula sillabelor; 5. pentru semnele zicerilor sau prosodie; 6. pentru punctuație).

Între diversele părți ale gramaticii, cu subdiviziunile lor, există, din punctul de vedere al întinderii, deosebiri, adesea foarte mari. Gramatica propriu-zisă ocupă 146 pagini, iar ortografia (împreună cu anexele ei, care se referă tot la aspectul grafic al limbii) 20 pagini (restul, pînă la 200, conțin prefața). Sintaxa este ceva mai dezvoltată decît morfologia, fapt vrednic de reținut, dat fiind că marea majoritate a gramaticilor noastre acordă sintaxei o atenție, în general, redusă sau chiar foarte redusă. În cuprinsul morfologiei constatăm cele mai izbitoare diferențe cantitative de la un capitol la altul. Astfel adverbul ocupă o jumătate de pagină, interjecția ceva mai mult, conjuncția aproape o pagină, iar prepoziția $1^1/_2$ pagini, în schimb verbului i se consacră 31 pagini. Și celelalte părți de vorbire prezintă deosebiri, adesea mari, de la una la alta. Despre pronume, de pildă, se vorbește în numai $3^1/_2$ pagini, pe cînd despre adjectiv în 11 pagini. Faptul se datorește concepției autorului cu privire la aceste două părți de vorbire. Pentru Eliade, pronume adevărate sînt numai cele personale în sens strict, sinonimele acestora (la pers. III: *dînsul* etc.) și cele de identitate sau de întărire (*însumi* etc.). Pe toate celelalte el le consideră adjective, și tot așa procedează cu numeralul, care, cum arată înșirarea părților de vorbire făcută mai sus, nu figurează într-un capitol aparte. Este un punct de vedere care se poate susține: atît numeralul cît și pronumele demonstrative, posesive etc., se întrebuințează, în majoritatea cazurilor, împreună cu un substantiv,

ceea ce înseamnează că, sintactic vorbind, ele nu diferă prin nimic de adjectivele calificative, adică propriu-zise. De asemenea trebuie să admitem că, la origine, cuvintele aici în discuție au avut valoare adjectivală, adică s-au întrebuințat împreună cu substantivele nume ale obiectelor cu privire la care pronumele demonstrative, posesive etc., și numeralele dădeau diverse indicații (arătau unele locul față de vorbitor, altele apartenența, altele numărul obiectelor etc.).

Să vedem acum cîteva fapte mai interesante, spre a ne da seama de concepția lui Eliade cu privire la gramatica romînească și la limbă în general. Iată mai întîi definiția gramaticii și a limbii (p. 1): « Grămmatic'a este unŭ meșteșugŭ prin care învățămŭ să cunoaștemŭ o limbă a o vorbi și a o scri întocmaĭ după însușirile și firea eĭ». «Limbă numimŭ mijlocul' acela prin care noi facemŭ cunoscutŭ și altora aceea ce cugetămŭ, adică voinț'a, părerea, trebuinț'a, ideile și altele». Dacă înlocuim, în prima definiție, « însușirile» prin « reguli » sau « legi», ne apropiem în mare măsură de concepția noastră actuală despre gramatică, pe care, tocmai pentru că are drept obiect studiul legilor unui fenomen (limba este un fenomen social), noi o numim știință (nu « meșteșug», adică « artă», cum îi spune autorul).

Gramatica lui Eliade are trei părți: 1. etimologia sau « analysŭ grămăticescŭ», 2. « syntaxŭ sau analysŭ loghicescŭ », 3. ortografie sau « dreaptă scrisoare». Prima parte, căreia noi îi spunem morfologie, și-a păstrat numele dat de Eliade (« etimologie» în sensul de « analiză», « descompunere a propoziții în elementele ei alcătuitoare») pînă la începutul veacului nostru, la fel cu diverși alți termeni folosiți de el, ca, de pildă, *singurit* pentru « singular» și *înmulțit* pentru « plural».

Declinarea substantivelor este prezentată după genuri, nu după terminații, cum vom găsi la Cipariu, de pildă, și cum o prezentăm noi astăzi. Cazurile, pe care Eliade le definește ca « întîmplări» (un fel de traducere a lat. *casus*), se formează, de la genitiv încolo, cu ajutorul prepozițiilor (*de* la genitiv, *la* la dativ, *pe* sau altă prepoziție la acuzativ, *de la* la ablativ). Despre vocativul feminin terminat în *o* ni se spune că a luat naștere prin aglutinarea interjecției *o* la substantiv. Ideea aceasta, greșită, cum am arătat în capitolul despre substantiv, apare, mai tîrziu, la Miklosich și apoi la Philippide. Prezența ablativului printre cazurile limbii noastre se datorește, foarte probabil, influenței lui Micu și, în general, a latiniștilor din prima lor epocă.

În legătură cu conjugarea sînt de observat următoarele. Verbele toate, cu excepția lui *a fi*, căruia îi spune « verb substantiv», sînt numite « verbe adjective», pentru că cel dintîi « arată firea sau ființa lucrurilor» și merge totdeauna cu un cuvînt (= « prezis») care arată « calitatea» lucrurilor, pe cînd celelalte « cuprind și verbul *a fi* și prezisul » (*înțelegi*, precizează Eliade, este egal cu *ești înțelegînd)*. Această explicație provine de la logicieni, probabil nu direct,

și prin intermediul gramaticilor « raționate », așa de numeroase în sec. XVIII și la începutul celui de al XIX-lea.

Verbele sînt grupate în patru clase (conjugări), după vocala caracteristică a infinitivului, dar ordinea acestor clase imită pe a verbelor franțuzești (*-are* I, *-ire* și *-îre* II, *-ere* III, *-eare* IV). Tot model francez a avut Eliade și pentru denumirea timpurilor: perfectul (căruia el îi zice « săvîrșit ») este definit (sau « otărît »), adică, simplu, și nedefinit (sau « neotărît »), adică compus. Cel dintîi arată, spune Eliade, că « un lucru de curînd se făcu », celălalt « arată un trecut săvîrșit, însă fără a fi hotărît cînd », cu adaosul, care contrazice, cel puțin în parte, această definiție, că « se întrebuințează încă și în loc de viitor, cînd vrem să-l arătăm mai cu repeziciune; cum: *scrie această scrisoare, dar scrisu-o-ai? Te-ai pierdut, de nu vei tăcea* ».

Un loc aparte, nu numai în cadrul verbului, ci în cadrul întregii morfologii, ocupă participiul (« partițipia »), pe care Eliade (la fel, mai tîrziu, Cipariu) îl considera ca o parte de vorbire propriu-zisă, pentru motivul (conținut în însăși denumirea acestei forme verbale) că « se împărtășește și de la verbu și de la adjectiv, cum: *vorbindu, scriindu, vorbitŭ, vorbită, scrisŭ, scrisă* ». Cum vedem, participiu (și anume prezent) este și gerunziul, ceea ce apare pînă aproape de zilele noastre în gramaticile limbii romîne. Un amănunt vrednic de a fi semnalat în legătură cu gerunziul este că Eliade îl declară neflexibil: « partițipia prezentă rămîne neschimbată în toate neamurile [= genurile], numerile și cazurile », deși în vremea aceea sau ceva mai tîrziu poeții noștri începuseră (sub influența limbii franceze) să acorde gerunziul în gen și număr cu substantivul pe care îl determină.

Din domeniul sintaxei merită a fi relevate următoarele fapte, care dovedesc spiritul de observație, adesea subtil, al lui Eliade. Topica este cînd « firească sau dreaptă » (subiect, predicat, obiect gramatical, complement circumstanțial), cînd « întoarsă sau nedreaptă ». Aceasta din urmă intervine ori de cîte ori « rîndul (firesc) al zicerilor » (adică ordinea dreaptă a cuvintelor în propoziție) « se strică au pentru armonia lor [a zicerilor], au pentru firea limbi ». Iar în alt loc arată lămurit adevărata cauză a inversiunii (de fapt, izvorul topicii în general): « ideea care mai întîiŭ ne vine în minte, sau ne face mai multă empresie, pe aceea mai întîiŭ o pronunțiem ».

Cu privire la acordul (« concordența », spune Eliade) dintre adjectiv și substantiv, se face deosebire după cum avem un singur substantiv sau mai multe și, în a doua ipoteză, după cum substantivele sînt de același gen sau de gen diferit și totodată după cum ele desemnează ființe sau lucruri. Dacă substantivele au genuri deosebite și numesc ființe, adjectivul se pune la plurالul masculin, hotărăște, deci, genul mai puternic din punct de vedere gramatical, iar dacă substantivele sînt nume de lucruri, adjectivul se acordă în gen cu substantivul cel mai apropiat (se aplică regula așa zisului acord prin atracție). Iată exemplele date de Eliade: *Bărbatul și femeia sînt potriviți*;

acest om are duh și minte pătrunzătoare; *iarna, și munții și cîmpurile sînt acoperite cu zăpadă*.

Eliade constată deosebirea de nuanță sintactică dintre *al lui* și *al său* (în felul în care am încercat și eu, în capitolul respectiv, să stabilesc o regulă): «*Său* se întrebuințează cu deosebită însemnare de *al lui*, căci arată oareșicare resfrîngere viind de la *se*, cum: *bărbatul cel înțelept cercetează faptele sale cele trecute*..., unde nu putem zice *faptele lui*; adică, zicînd *al său*, însemnează *al lui însuși*». Și dacă, în cazul lingviștilor de azi, care cer să se facă această distincție între *al său* și *al lui*, va fi intervenind, într-o măsură oarecare, influența limbii latine, la Eliade nu poate fi vorba de așa ceva, chiar dacă el știa (probabil puțin sau prea puțin) latinește.

Foarte interesante și, în multe privințe, actuale sînt părerile lui Eliade cu privire la ortografie, pe care le expune în prefață și le aplică oarecum în partea a V-a a gramaticii. Se știe că pe vremea lui, datorită școlii ardelene, se punea problema înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latinesc. Eliade este tradiționalist, în sensul că folosește pe cel dintîi, dar, dîndu-și seama că mulțimea mare a literelor și semnelor de prisos îngreuiază deprinderea scrisului de către oamenii, tot mai numeroși, care simțeau nevoia să se instruiască, purcede la o simplificare masivă a alfabetului chirilic. El înlătură nu numai «dubletele grafice» (pe al doilea *i*, al doilea *o* etc.) și diversele accente, cărora nu le corespundea nimic în realitatea lingvistică, ci și literele «compuse», de felul lui ю, ѯ, ѱ, înlocuindu-le prin semnele echivalente ale sunetelor respective (*iu*, *cs*, *ps*).

Această reformă Eliade o întemeiază pe principiul fonetic, formulat cu o simplitate și o claritate într-adevăr remarcabile: «pentru fieștecare sunet și pentru fieștecare glas cîte un semn, adică cîte o slovă». În sprijinul punctului său de vedere, el invocă pe de o parte exemplul grecilor (vechi), al romanilor și mai ales al italienilor (ortografia romînească «să semene, spune el, întru toate cu cea italienească, bun'a ei sor'»), iar pe de altă parte argumentul logic, de bun simț, prezentat sub forma unei întrebări, la care nu se poate răspunde decît în sensul vederilor lui: «Pentru ce să nu scrim după cum pronunțiem, cînd scrim pentru cei care trăiesc, iar nu pentru cei morți?». Eliade nu uită nici rostul oarecum permanent al scrierii, acela de a ajuta generațiile de oameni să comunice între ele peste veacuri, prin operele transmise de la una la alta, ceea ce nu se poate realiza ușor decît cu ajutorul unei ortografii simple.

El critică pe ardeleni, partizani ai sistemului etimologic, dînd încă odată ca exemplu ortografia italiană: Să urmăm «pe frații noștri italieni» și nu pe frații romîni din Transilvania și Banat, care n-au urmat pe italieni, «adică a scri după cum vorbim», ci s-au luat după ortografia franceză sau engleză, «care păzește derivația zicerilor, care este născută în veacurile sholasticismului și de care chiar singuri acum ar voi să se scuture».

Și în problema neologismelor, pe care o pune tot în prefață, Eliade se dovedește a fi un spirit realist și progresist totodată. Cu aceeași simplitate și cu

același bun simț stabilește criteriul după care urmează a se face împrumuturile: « Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie și cum trebuie». Apoi adaugă: « Vorbele streine trebuie să se înfățoșeze în haine rumînești și cu mască de rumîn înaintea noastră», adică să se adapteze la sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre, pentru care dă numeroase exemple, mai toate rămase pînă astăzi în forma recomandată de el.

Prefața se termină cu un îndemn mereu actual: să se cerceteze și să se învețe limba romînească și « geniul său»; pentru aceasta sînt necesare « o băgare de seamă luminată și fără prejudecăți și un paralelism al limbilor ce au relație cu dînsa».

Terminologia folosită în această gramatică este destul de amestecată în ce privește proveniența ei. Cele mai multe numiri sînt latinești, adică de origine latinească, și coincid cu ale noastre de astăzi. Deseori autorul le « traduce», desigur pentru a ușura cititorilor neinițiați înțelegerea acestor termeni, cu care luau contact pentru întîa oară: (cazul) numinativ sau « de numire», genetiv sau « de neam», dativ sau « de dare», acuzativ sau « de cauză», vocativ sau « de chemare»; ortografie sau « dreaptă scrisoare»; (pronume) interogative sau « de întrebare»; (verbe) active sau « de lucrare», pasive sau « de patimă» etc. Mult mai des întrebuințează numiri romînești, simple traduceri ale celor latinești (și internaționale) corespunzătoare: bărbătesc (= masculin), femeiesc (= feminin), singurit (= singular), înmulțit (= plural), neam (= gen), (superlativ) de sine (= absolut), prezis (= predicat), (pronume) răsfrîngătoare (= reflexive), (verbe) strămutătoare (= tranzitive), nestrămutătoare (= intranzitive), (timpuri verbale) săvîrșit (= perfect), nesăvîrșit (= imperfect), mai mult decît săvîrșit (= mai-mult-ca-perfect), (moduri verbale) arătător sau otărîtor (= indicativ), suppus (= conjunctiv), poruncitor (= imperativ), poftitor (= optativ), îndoitor (= condițional), complinire (= complement). Alți termeni, foarte puțini, sînt grecești, franțuzești și italienești (fără să putem spune totdeauna cu siguranță dacă cei dintîi provin direct din grecește), de ex. analysŭ (= analiză), syntaxŭ (= sintaxă), subjet (= subiect), condiționel (= condițional), fras (de adverb) pentru locuțiune (adverbială) și fras (plur. frasuri) frază, pronunție (din ital. pronunzia). O creație personală pare a fi conjugativ sau zicere de conjugație (= conjuncție).

Apare și un termen vechi, de origine slavă, în domeniul foneticii: glasnice (« fac glasŭ») sau vocale. Opusul acestuia (neglasnice) e înlocuit prin consunate.

Din discuția de pînă aici rezultă lămurit că Gramatica lui Eliade este, pentru vremea ei, o operă de mare valoare, care merită să stea alături de realizările cele mai remarcabile ale lingvisticii noastre. Sub anumite aspecte, ea își păstrează importanța pînă în momentul de față. Este vorba, între altele, de principiul fonetic în materie de ortografie și, mai cu seamă, de atitudinea obiectivă a autorului față de faptele lingvistice. Spre deosebire de contemporani și de foarte mulți dintre urmașii săi, Eliade s-a silit să descopere regulile limbii romînești,

fără a se lăsa influențat de idei preconcepute sau de considerații subiective, și să le formuleze așa cum i-au îngăduit împrejurările acum aproape 130 ani, cînd de-abia se puseseră bazele lingvisticii științifice (mai ales în domeniul limbilor indoeuropene), care, se înțelege, îi era total necunoscută unui om ca dînsul, cu o pregătire mai degrabă modestă, de autodidact.

Din păcate, Eliade nu se menține mult timp pe această poziție și, lăsîndu-se tot mai puternic stăpînit de idei politice reacționare, devine și rămîne pînă la sfîrșitul vieții italienist. Părerea lui, că romîna este un dialect al limbii italiene, o găsim, pentru prima oară, în nr. 53 al « Curierului Romînesc » (1839), unde imaginează, pentru a-și « dovedi » teza, un dialog între un țăran romîn și unul italian.

Timotei C i p a r i u, unul dintre reprezentanții de frunte ai curentului latinist, este autorul mai multor gramatici romînești. Cea dintîi a apărut la Blaj în anul 1854, sub titlul *Ellemente de limb'a romana dupa dialecte și monumente vechi* și are caracter istoric, fiind prima gramatică istorică a limbii noastre. Din nefericire, în ciuda părerii, justă și, la noi, cu adevărat nouă, în vremea aceea, anume că limba unui popor este « o faptă istorică » și, în consecință, gramatica « are a se funda pe basi istorice », aplicarea acestei idei se face împotriva principiului însuși, prin faptul că sînt eliminate, potrivit concepției latiniste, toate elementele nelatinești ale limbii noastre.

Un an mai tîrziu (1855), Cipariu publică, tot la Blaj, *Compendiu de gramatec'a limbei romane*, un fel de completare sau anexă a lucrării precedente, în sensul că, de astă dată, autorul neglijează aproape cu totul aspectul istoric al faptelor studiate, limitîndu-se la simpla descriere a lor.

Cea mai importantă operă gramaticală a lui Cipariu este *Gramatec'a limbei romane* în două volume, primul intitulat *Analitica* (București 1869), al doilea, *Sintetica* (București 1877), cu un total de aproape 800 pagini. Această lucrare este rezultatul participării lui Cipariu la concursul organizat de « Societatea Academică Romînă » (viitoarea Academie Romînă) pentru întocmirea unei gramatici a limbii noastre. Se știe că menirea principală a acestei instituții era să alcătuiască un dicționar și o gramatică a limbii romîne, care să servească, amîndouă, ca model de limbă literară pentru scriitori, oameni de știință, administrația statului, școli etc. Dicționarul, de care ne-am ocupat, din fugă, în partea I-a a cărții de față, a fost lucrat de Laurian și Maxim, iar gramatica, de Cipariu, și el, la fel cu ceilalți doi, membru al « Societății Academice Romîne »[1].

---

[1] Spre deosebire de dicționar, a cărui elaborare a fost încredințată, în urma unei discuții, urmată de o hotărîre a plenului Academiei, celor doi autori amintiți aici, gramatica a fost pusă la concurs. S-au prezentat în total trei lucrări: afară de Cipariu au concurat I. C i r c a și profesorul de origine italiană S p i n a z z o l a, partizan al curentului italienist, inițiat de Eliade-Rădulescu. Reproduc după R. I o n a ș c u, *op. cit.*, p. 202, începutul unui pasaj din această ultimă lucrare: « Lu studiu de la literatura greca e latina, facilitandu-ne lu studiu de la literatura italica, gallica, ispanica, ne avea incoratu a collaborare, cu le nostri pauci facultati, a la elevațiune de lu edificiu literariu de la Romania . . . ».

Reproduc în cele ce urmează « Program'a Societatei Academice romane, pentru *Gramatec'a* romana: Partea analitica. Partea analitica, se va împarţî în doue sectiuni, dein cari — Sectiunea I va fipsa: a) Numerulu suneteloru articulate dein limb'a romana, atâtu originaria, câtu sî derivate; relatiunea intre aceste doue specie de sunete, causele trecerei dein originarie in derivate, mai in colo dein derivate in alte derivate; avendu in vedere totu una data la fia-care sunetu nu numai relatiunea loru naturale, dar' sî ceea ce se afla in alte limbe latine, analoga cu cea dein limb'a romanesca. b) Numerulu litereloru dein alfabetu latinu, cari au se represente sunetele articulate ale limbei romanesci, atâtu cele originaria, câtu sî cele derivate, aratandu regule-le generali, sî speciali, ale scrierei loru, er' in casure-le de esceptiune, enumerandu tote câte intra in cadrulu acestoru casure.

De acea Sectiunea I va custà dein doua capete principali: unulu tractandu despre fonetica, sî altulu de ortografia. Er' Sectiunea II, etimologica, cuprendiendu flesiunea sî derivatiunea vorbeloru, va esaminà tote partile cuventarei, un'a dupa alt'a, intru tote formele loru, câte se afla astadi in usu in tota romanimea, dein ambele dialecte principali, sî câte s'au aflatu in usulu limbei romanesci, comparandule cu ale celoru alalte limbe latine; — va alege sî va fipsà formele cele mai corecte, pe basea principiului intre termenii limbei romanesci, sî unde va lipsi acestu criteriu, recurrendu-sî la analogi'a sî chiaru la etimologi'a celoru alalte limbe latine; — va constatà neregularitatile ce au intratu in formele limbei pretotendenea, sî va esplicà caus'a acestoru neregularitati; sî deca se va potè, inca va sî proiectà, in ce modu ar' fi cu potentia a se regulà, celu pucinu in câtu-va, forà de a lovi in usulu generale alu limbei romanesci.

Cele alalte se lasa in vederea fia-carui concurrente».

Din aceste recomandări, pe care Cipariu le-a respectat întocmai, rezultă că gramatica lui este pe de o parte descriptiv-istorică, iar pe de alta normativă Așa cum arată programa reprodusă aici, în volumul I autorul studiază sunetele și formele gramaticale ale limbii romîne, existente atît în momentul alcătuirii operei sale, cît și în epocile trecute, alegînd și fixînd pe cele socotite de el corecte. Limitele cercetării istorice nu depășesc, de obicei, cadrul limbii noastre (« intre termenii limbei romanesci»), în sensul că, în ciuda principiului etimologic, pentru stabilirea « corectitudinii» nu se recurge la limba latină și nici la limbile romanice. Totuși, cînd nevoia cere (și aceasta se întîmplă des), se folosește analogia, ba chiar comparația cu celelalte idiome neolatine, ceea ce înseamnă că gramatica lui Cipariu este, în bună parte, și comparată. Caracterul ei normativ mai apare în recomandarea, pe care de asemenea o respectă autorul, de a se înregistra și totodată de a se explica « neregularitățile », adică abaterile de la normele lingvistice consacrate. Dată fiind concepția latinistă a « Societății Academice», e ușor de înțeles că pentru ea, ca și pentru autorul acestei gramatici, el însuși latinist, « neregularitățile » nu puteau fi decît faptele nelatinești sau numai presupuse astfel (cf. pasajul «ce au intratu in formele limbei»), mai cu

seamă că, imediat după asta, se cere « regularizarea » neregularităților, măcar într-o anumită măsură.

Prima parte a gramaticii lui Cipariu am spus că poartă numele de « Analitica ». Iată cum o definește el (p. 7): « ...se ocupă cu analiza sau rezoluțiunea cuvintelor în elementele lor, care sînt atît sunetele articulate, din care sînt compuse cuvintele, cît și formele, în care sînt împreunate atît sunetele, cît și cuvintele. Tractarea despre analiza sunetelor elementare ale limbii se cheamă f o n o l o g i e [1], iar în cît ele sînt esprese cu litere, o r t o g r a f i e ; de aceea se și subîmparte în f o n e t i c ă și grafică. Iar tractarea despre formele elementare ale cuvintelor se cheamă e t i m o l o g i e [2], care și ea se subîmparte în părțile ei ».

Fonologia, care ocupă circa 160 pagini, conține, în I-a ei secțiune (« Fonetica »), foarte dezvoltată, o prezentare descriptivă și istorică (aceasta din urmă întrece cu mult, ca extindere, pe cea descriptivă) a sunetelor limbii noastre, grupate în vocale și consoane (« consunanti », spune Cipariu), fiecare fiind de cîte două feluri, și anume originare sau primitive (cînd continuă, fără nici o modificare, pe cele latinești corespunzătoare) și derivate. Consoanele mai sînt împărțite și după natura lor fiziologică: aspre *(b, p, v, f, h)*, « moliose » *(m, n, l, r)*, șuierătoare și cumnate [3] *(s, ș, t, ț d, z, c, č, g, ğ, j)*; acestea din urmă sînt tratate pe perechi, adică istoric, în sensul că *ș*, de ex., care provine din *s* latinesc urmat de *i*, este pus împreună cu *s* (tot așa *ț* cu *t*, *z* cu *d* etc.).

Schimbările fonetice sînt explicate cu ajutorul eufoniei (noi îi spunem asimilație sau, dacă luăm în considerație rezultatul, armonie vocalică, de pildă *vădu* față de *vezi)*, al analogiei *(față — fețe*, după *fată — fete)* și al accentului *(ă < a, ea < é, oa < ó;* la diftongare a intervenit și influența vocalei din silaba următoare).

Această parte a gramaticii lui Cipariu are valoare, și nu numai pentru vremea cînd a fost întocmită, prin faptul că conține o istorie a sunetelor limbii noastre, căreia noi nu i-am aduce astăzi prea multe modificări.

În ce privește morfologia, observăm, deocamdată, că gruparea cuvintelor după părțile de vorbire cărora aparțin, flexiunea și terminologia prezintă la Cipariu puține deosebiri față de cele actuale. Constata ea este în logica lucrurilor, pentru că pe de o parte încă de mai înainte se ajunsese, în bună parte, la o astfel de situație, iar pe de altă parte lingvistica romanică, precum și studiile de gramatică referitoare la diverse limbi europene căpătaseră, în linii mari, conturul pe care li-l cunoaștem. Astfel Cipariu vorbește de trei genuri (neutrului

---

[1] Acest termen are alt sens decît cel dat de noi astăzi. (Însemnează « fonetică ».)

[2] Adică « morfologie », ca la Eliade. Acest termen apare și după Cipariu (la Lambrior și Tiktin, de pildă), « curățit » însă de conținutul latinist, pe care i-l dăm noi, cînd ne referim la reprezentanții școlii ardelene și urmașii lor. Cf. și ortografie « etimologică » (diferită de ortografia « fonetică »)

[3] Sic! (E vorba de africatele *č, ğ*.) Și cu privire la limbile înrudite folosește Cipariu acest cuvînt (alături de « surori »).

îi mai spune și amestecat), de trei declinări ale substantivelor (grupate după terminații), de patru conjugări etc.

Secțiunea a II-a (« Grafica ») prezintă literele alfabetului latinesc împreună cu cele chirilice corespunzătoare și stabilește regulile scrierii (sunetele primitive se vor reda prin literele latinești respective, sunetele derivate, după etimologia lor, adică *ă* prin *a* sau *e*, *ĝe*, *ĝi* prin *ge*, *gi* etc). Se dau și « semnele ortografice »: accentul, apostroful și linioara. Problema principiilor ortografice este dezbătută în vol. II (Sintaxa).

Părțile vorbirii sînt grupate însă destul de diferit în comparație cu gramaticile actuale (și cu cele de după a lui Cipariu). Astfel numeralul este pus la adjectiv (tot așa am văzut că procedează Eliade), iar articolul la pronume. (Acest ultim fapt se explică prin concepția istorică etimologistă a autorului: articolele provin din diverse forme pronominale latinești). La rîndul lui, adjectivul este considerat ca o subdiviziune a substantivului (mai exact spus, a numelui, la care aparține împreună cu substantivul). Apare și o parte de vorbire necunoscută nouă ca atare, anume participiul (iarăși întocmai ca în Gramatica lui Eliade).

Găsim însă și destule lucruri care nu pot fi acceptate și care se datoresc atinismului autorului. Astfel chiar împărțirea în declinări a substantivelor este prezentată în așa fel, încît am putea crede că e vorba de latina tîrzie, nu de limba noastră. Căci substantivele de declinarea I se termină în *a*, cele de-a doua în *u*, cele de-a treia în *e* (fără nici o altă precizare, care ar fi absolut necesară cu privire la primele două declinări).

În cazul verbelor, Cipariu procedează la fel, întrucît vobește de *e* lung la conjugarea a II-a și de *e* scurt la a III-a (în loc de *e* accentuat, resp. neaccentuat), iar pentru a IV-a dă drept singură terminație pe *i*. Moduri propriu-zise (sau personale), el cunoaște numai trei: indicativul, conjunctivul (căruia îi spune « cojuntivu ») și imperativul. Condiționalul este socotit ca o formă a conjunctivului, și anume perfectul acestui mod (sau « condiționatu »), dar nu cel actual, adică *aș fi lăudat*, ci vechiul și dialectalul (aromîn etc.) *se laudarem*. După Cipariu, conjunctivul are și un imperfect, pe care îl numește optativ și care este, de fapt, condiționalul prezent, dat de dînsul numai sub forma inversată, ca și cum aceasta ar fi cea normală *(laudare-asi* etc.).

Timpurile verbale existente în gramatica lui Cipariu sînt mult mai numeroase decît cele reale, datorită latinismului său, care îl silește să se conducă, la întocmirea paradigmelor verbului, măcar în parte, după limba latină. Astfel găsim un așa zis perfect al II-lea, scos de el din mai-mult-ca-perfectul indicativului latinesc și care n-a avut nici odată ființă în limba noastră *(laudáram, tienúram, batúram, dormíram)*. De asemenea apare un « prea perfect II », format din imperfectul auxiliarului *avea* și participiul verbului de conjugat *(aveam laudatu* etc.), și acesta creat, adică inventat, de Cipariu, întocmai ca « prea perfectulu IV » *(eram laudatu* etc.), despre care afirmă el însuși că poate fi echivoc, întrucît la verbele tranzitive se confundă, formal, cu imperfectul pasiv.

(Şi mai-mult-ca perfectul compus: *am fost lăudat*, căruia el îi spune « prea perfectulu III», dă loc la confuzii, cu perfectul compus pasiv al indicativului).

Alături de conjugarea numită de el « generică », apare şi o conjugare « specifică »[1] sau « anomală », adică neregulată (e vorba de verbele *a da, a sta, a lua* etc.), distincţie pe care o facem şi noi, deşi altfel decît Cipariu.

Partea I a acestei gramatici (« Analitica ») conţine şi un capitol, destul de scurt, despre formarea cuvintelor. Curios mi se pare faptul că pe de o parte este luată în consideraţie numai derivarea (cu sufixe, care sînt grupate după natura morfologică a cuvintelor formate cu ajutorul lor),[2] iar pe de altă parte, acest capitol apare în cuprinsul morfologiei propriu-zise, între verb şi cuvintele « neformale », adică neflexibile: adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia.

Volumul II al Gramaticii lui Cipariu, intitulat « Sintetica », a apărut la Bucureşti, în 1877. Cred util să reproduc şi în legătură cu această parte a ei programa fixată de fosta Academie Romînă. « Partea sintactica a' gramatecei romane va cuprende: 1. Una introductiune generale, in care se voru stabilì, prein exemple trase atâtu dein limb'a propria, câtu si dein alte limbe clasice si sorori cu a' nostra, diversele relatiuni, in cari se potu pune conceptele spre enunciarea cugetariloru, stabilinduse totu una data si terminologi'a sintactica cea mai buna, ce s'ar' potè dà dupe cele mai noue lucràri gramaticali. 2. Sintasea speciale a' limbei romanesci, in care se se desvolte in detaliu tote modurile de espresiune ale fia-careia dein relatiunile stabilite in partea generale, cautandu se se dè, pentru fia-care dein aceste forme de espresiune, esemple cuvenite dein limb'a respectiva, cumu si esemple dein limbele analoge limbei romanesci; cautandu in fine, pre de una parte se se alega cele mai corecte espresiuni, er' pre de alta parte se se puna in vedere solecismii si frasile neadmisibili in limb'a nostra. 3. Topica romanesca, in care se va stabilì, pre de una parte care este constructiunea româna comune, er' pre de alt'a se voru aratà abaterile de acesta constructiune, punenduse in lumina, prein esemple indestuatoria, necesitatile de espresiune dein cari nascu inversiunile constructiunei comune. 4. Reguli-le detaliate de ortografia, cumu si punctuatiune. 5. Unu conspectu istoricu alu diverseloru fasi, prein cari au trecutu limb'a romanesca si sintasea ei, pentru cá dein acestea se se traga conclusiunile asupr'a calitatiloru generali ale frasei romanesci. Acestu conspectu inse nu se cere de rigore, ci se lasa in voli'a concurrentiloru ».

Cea mai mare parte a acestui volum este consacrată sintaxei părţilor de vorbire, pe care noi o tratăm, cum se ştie, la morfologie, strîns legată de modi-

---

[1] De altminteri şi declinarea este, după Cipariu, generică (aceea pe care o cunoaştem noi, şi nu numai de azi) şi specifică (de ex. v. rom. *tătîni, mumîni, frăţini*), deci « neregulată ».

[2] Formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor şi prin compunerea propriu-zisă este tratată în vol. II (« Sintaxa »), pentru motivul că Cipariu vede în prefixe adevărate cuvinte (la fel cu prepoziţiile, care în latineşte le stau adesea la bază), şi, prin urmare, atît prefixarea, cît şi compunerea însemnează pentru el grupuri de cuvinte, adică sintaxă.

ficările formale ale cuvintelor. Surprinde, în deosebi, dezvoltarea așa zisei recțiuni, adică raporturile existente între părți de propoziție dependente una de alta, pe care o împarte în recțiune nominală, recțiune pronominală, recțiune verbală și recțiune a « particulelor ».[1] Recțiunii, care ocupă aproape 150 pagini (din totalul de 354), Cipariu îi opune acordul (el îi spune « concordatiune »), existent între părți de propoziție legate una de alta prin raporturile. după dînsul, de coordonare (subiect-predicat, substantiv-atribut sau apoziție etc.). Acordul, studiat în bună parte tot după natura morfologică a părților propoziției (« concordatiunea numinale », « concordatiunea verbale », « concordatiunea apositelor etc. », adică a apoziției și atributelor), este tratat în aproape 100 pagini. Sintaxei propriu-zise, pe care o reduce la topică, îi rezervă un spațiu de numai 20 pagini, pentru motivul că, precizează Cipariu, regulile de construire a propoziției (implicit și a frazei) sînt aceleași în toate limbile, dat fiind că și « gîndirea sănătoasă » nu diferă de la om la om. Nu-i greu de văzut că autorul gramaticii aici în discuție, pornind de la ideea, justă, că gîndirea logică este aceeași la toți oamenii, confundă gîndirea cu limba și logica cu gramatica. Identificarea conținutului cu forma apare direct încă de la începutul volumului, unde ni se spune (p. 10) că « legile logicii sînt totodată și legile sintacticii și au valoare pentru toate limbile, pentru că toți oamenii cugetă după aceleași legi ». Iar ceva mai departe citim: « Propozițiunea în forma sa cea mai simplă nu este alta decît ceea ce în logică se numește judecată ».

Confundarea (sau identificarea) gîndirii cu limba nu trebuie să ne surprindă la un învățat romîn de acum 80 ani. Ea este astăzi curentă la foarte numeroși filozofi și lingviști de formație idealistă, iar înainte de crearea lingvisticii științifice o găsim ca un principiu călăuzitor în gramaticile așa zise raționate (sau generale), care, de altfel, au continuat să apară sub diverse aspecte și după instaurarea metodei istoric-comparative în știința limbii.

Influența puternică a logicii idealiste se manifestă și în alte capitole ale gramaticii lui Cipariu. Ocupîndu-se de părțile propoziției, pe care le grupează în « esențiale » și « accidentale », el pune, în prima grupă, alături de subiect și predicat, copula, adică verbul *a fi*, cu precizarea că ea « este însăși enunțarea minții » și că predicatul verbal « cuprinde și copula și predicatul, numai sub altă formă: *io scriu* = *io sum scriendu* sau *sum ocupatu cu scrierea* ». În același sens vorbește, între altele, afirmația că o propoziție cu mai multe subiecte este, în realitate, un grup de propoziții care au un predicat comun, exprimat însă o singură dată. Cf. și separarea subiectului gramatical de cel logic, în care înglobează pe cel dintîi împreună cu toate determinantele lui.

Dacă acordul și « recțiunea », care ocupă mai mult de două treimi din volum, sînt totuși probleme de sintaxă; formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor și

[1] Acestea sînt adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția, despre care Cipariu spune că nu țin de analitică (= morfologie), fiindcă nu au flexiune, nici de « sintactică », fiindcă au numai recțiune. Cercetarea lor aparține « lexicografiei » (adică studiului lexicului sau vocabularului).

prin compunere, « formele dicțiunii » (dicțiunea însăși, adică formularea sau exprimarea ideilor, împreună cu figurile de stil) și ortografia nu se leagă în nici un fel de sintaxă. Ortografiei Cipariu îi acordă o atenție deosebită, și de aceea cred că trebuie să ne oprim un moment asupra ei. Ca toți latiniștii, și el adoptă principiul etimologic, deși despre cel fonetic afirmă că e « natural » și « demn de urmat », adăugînd însă imediat restricția: cînd se inventează un alfabet nou, ceea ce, firește, nu este cazul limbii noastre. Împotriva sistemului fonetic, el aduce și « argumentul », binecunoscut, că prezintă numeroase șovăiri și inconsecvențe oarecum inerente lui, deci inevitabile, precum și faptul că, din cauza relativei sărăcii a alfabetului latin, sîntem nevoiți să ne folosim de « cedile » (= semne diacritice), aplicate la diversele lui litere *(ă, ş, ţ* etc.). Principiul etimologic, deși mai greu de însușit, « pentru că recere studiu », este însă « mai demn de caracterul unei limbi de origine latină, ca și alfabetul », cum dovedesc, precizează autorul, toate celelalte idiome romanice. Argumentul cel mai puternic în favoarea acestui principiu îl constituie, în ochii lui Cipariu, nevoia de unitate și de corectitudine a limbii, adică, în fond, purismul. Iată ce spune el (p. 311): « ...printr-însul se regulează chiar și limba și, ce e mai mult, se unifică și se conservă nealterată, fiindcă, după acest principiu, au a se lepăda toate formele n e c o r e c t e; din mai multe varietăți de pronunție se alege u n a, cea mai regulată, și limba, în starea ei corectă și regulată se apără în contra neîncetatelor schimbări, cărora sînt expuse toate limbile necontenit ». Așadar, ortografia etimologică este menită să oprească oarecum evoluția naturală și inevitabilă a limbii și totodată să ajute la restabilirea latinității limbii romîne, care, dacă nu este, cum trebuie să fi fost, la început de tot, curat latină, aceasta se datorește condițiilor istorice de dezvoltare a poporului nostru și, deci, a limbii lui, printre ele diversele influențe străine, numeroase, iar unele puternice, și de aceea « neplăcute » unui latinist ca Cipariu. Concepția antiistorică neștiințifică a acestui învățat, care altfel are merite mari în lingvistica romînească tocmai pentru că a pus bazele studiului istoric al limbii noatre, iese în acest pasaj cu atîta putere la iveală, încît orice comentariu devine de prisos.

Greșește mai puțin, cînd se referă, tot în legătură cu unitatea limbii, la deosebirile « locale » (de la un grai la altul), care, întocmai ca cele « temporale » (de la o epocă la alta), trebuie înlăturate, și tot, cum crede Cipariu, cu ajutorul ortografiei. De astă dată intervin numai unele exagerări (« dacă voim să avem o limbă, iar nu zece-douăzeci și mai multe, după cîte sînt provinciile și ținuturile romînești, — și pentru o limbă să avem și o ortografie — ») și lipsa unei atitudini ferme în sensul « alegerii » unui grai (a celui bucureștean, pe care îl amintește) ca bază a limbii literare: deoarece romînimea nu s-a hotărît încă pentru unul dintre graiurile locale, Cipariu, bun cunoscător al limbii vechi și pe deasupra cleric, propune (p. 315) să rămînem la limba bisericească.

Pentru a sfîrși discuția asupra gramaticii lui Cipariu, voi releva cîteva fapte de amănunt, care dovedesc din partea autorului ei capacitatea de a înțelege

problemele de limbă. La p. 28 ni se spune că subiectul este partea de propoziție cea mai « nedependentă » dintre toate (predicatul, dimpotrivă, depinde oarecum de subiect), și aceasta, fiindcă, după cum am văzut la timp, punctul de plecare al judecății, deci și al propoziției, îl constituie autorul acțiunii, adică subiectul[1]. Obiectul gramatical este numit complement (ca în Gramatica Academiei R.P.R.). Între elementele alcătuitoare ale formelor verbale compuse există un raport sintactic asemănător cu cel existent între elementele alcătuitoare ale unui grup sintactic (observația este justă din punct de vedere istoric: *am scris* provine din lat. *habeo scriptum*, unde *scriptum* era un fel de complement direct, dovadă *habeo epistolam scriptam)*. Demonstrativul *acest* se întrebuințează mai des cu valoare adjectivală, adică împreună cu un substantiv (p. 168). Articolul definit *-l(u)* este numit « articol primar », iar *al(u)* « supletiv » sau « substitut » al acestuia; cf. *un tovarăș al meu*, alături de *tovarășul meu* (p. 171). Relativul *ce* se poate folosi atunci cînd numele la care se referă se află « în apropiere », iar *care*, cînd numele e « departe », de ex. *el e un om ce nu se teme de d-zeu*, dar *ei sînt făcători de rele care nu se tem* (p. 176).

Despre *al său* și *al lui* citim, la p. 180—181, că primul trebuie folosit întocmai ca *se* (cînd nominativul și acuzativul exprimă același obiect, așadar cînd *se* este reflexiv propriu-zis): « *său* se poate referi numai la subiectul propoziției în care se află, nu la al propoziției dinainte, dacă subiectul nu-i același ». Și apoi continuă: « [*său* se întrebuințează] numai cu subiect personal, iar dacă subiectul e real [= nume de lucru], se uzitează *lui* și *lor* ». Această regulă, care mi se pare conformă cu realitatea existentă în vorbirea populară și în limba marilor noștri scriitori, am recomandat-o și eu în paragraful privitor la pronumele posesiv al cursului nostru.

Conjunctivul « este destinat pentru unele conjuncții sau particule conjunctive, și așa nu are nici o însemnătate reală, ci numai curat formală » (p. 231), adică, altfel (și mai just) spus, conjunctivul este un mod dependent și, în plus, cum știm, înlocuiește foarte adesea infinitivul, care nu are valoare modală propriu-zisă *(pot să scriu — pot scrie)*.

Întrebuințarea substantivului cînd articulat, cînd nearticulat după prepoziția *cu*, Cipariu o prezintă astfel: cînd *cu* are valoare modală sau instrumentală, cere un substantiv articulat: *cu mîna*, *cu puterea*, *cu pana*, iar cînd arată « însoțire » (deci cînd avem un complement sociativ), substantivul următor poate apărea, după împrejurări, cu sau fără articolul enclitic. Topica (Cipariu îi spune « locațiune ») este « ordinară » (noi îi spunem « regulată » sau « obiectivă ») și inversată (el vorbește de « inversiune » sau « dislocațiune »). Aceasta din urmă se folosește « liber » în proză și « din necesitate » în poezie.

---

[1] De altfel, faptul că predicatul nu poate lipsi vorbește în același sens, al « dependenței » lui de subiect, mai exact spus, în sensul că reprezintă elementul nou față de subiect, elementul vechi, întocmai ca atributul față de subiect și complementul față de predicat, și, la fel cu toate elementele noi ale propoziției, prezența, adică exprimarea lui, este obligatorie.

Am insistat mult asupra Gramaticii lui Cipariu, din cauză că ea este puțin cunoscută, chiar de către specialiști, și totodată constituie un exemplu de rătăcire științifică datorită concepției greșite despre limbă a unui om care avea totuși pregătirea necesară unui bun lingvist, cum a dovedit în cercetările sale privitoare la limba veche romînească.

Alexandru Lambrior, cel dintîi lingvist romîn (în ordine cronologică) cu o formație riguros științifică,[1] are o gramatică postumă a limbii noastre, publicată de Gh. Ghibănescu sub titlul *Gramatica romînă. Fonetica și Morfologia*, Iași 1892 (255 pagini).

Din prefața editorului aflăm că acesta a folosit manuscrisele rămase de la Lambrior: « pe de-a întregul Fonetica, partea lui originală. Grosul însă al materialului l-am scos din Gramaticile nouă a lui Charles Delou și F. Brunot, din care am luat planul și generalitățile ». Partea finală a acestui pasaj este neclară, întrucît, formal, ea spune că atît materialul, cît și planul, împreună cu generalitățile (toate privitoare la « Morfologie »), provin din două gramatici franțuzești, pentru care se dau numai numele autorilor, iar, de fapt, înțelegem că materialul trebuie să-l fi găsit tot în manuscrisele lui Lambrior, din moment ce este vorba de o gramatică romînească, nu franțuzească. În acest sens se poate invoca altă lucrare, tot postumă, a lui Lambrior, anume *Carte de citire*, Iași 1890 (ed. III 1893), care, pe lîngă o bogată antologie de texte romînești, începînd cu cele mai vechi și mergînd pînă către jumătatea secolului al XIX-lea, conține o foarte prețioasă introducere istorică (85 pagini), privitoare la fonetica și morfologia limbii romîne: în această introducere apar aceleași idei de bază pe care le găsim și în gramatică.

În calitatea sa de elev al lui Gaston Paris, care, la rîndul lui, fusese elevul lui Fr. Diez, creatorul filologiei romanice, Lambrior acordă pe de o parte o atenție deosebită foneticii (el își face studiile de specialitate în momentul cînd lua ființă școala neogramatică, despre care știm că a introdus în lingvistică noțiunea de « lege fonetică », asemănătoare cu legile fenomenelor naturale), iar pe de altă parte, și mai ales, ia mereu în considerație aspectul evolutiv, adică istoric, al faptelor de limbă. De aceea, atît în « Cartea de citire », cît și în gramatică, explicațiile de ordin istoric ocupă un loc important. Trebuie să adaug imediat că Lambrior întrece cu mult din punct de vedere calitativ pe Cipariu, care, cum știm, este inauguratorul studiilor de istoria limbii la noi. Superioritatea lui Lambrior se explică nu numai prin pregătirea lui științifică foarte serioasă, ci și prin concepția justă pe care o are despre limbă, și drept consecință, prin atitudinea sa obiectivă față de faptele lingvistice. În sfîrșit, spre a termina această sumară prezentare de ansamblu a lingvistului Lambrior,

---

[1] Superior, din acest punct de vedere, lui Hasdeu, care, cum știm, a fost mai mult autodidact. Lambrior a făcut studii de lingvistică romanică la Paris, unde a avut profesor, între alții, pe Gaston Paris, conducătorul activității filologice din Franța în ultimele decenii ale sec. XIX.

trebuie să mai adaug că studiile de lingvistică romanică pe care le-a făcut în străinătate l-au pus mereu în situația de a compara limba noastră cu alte limbi neolatine. Așa se face că acestea sînt invocate ori de cîte ori i se pare că ele îl pot ajuta la înțelegerea și explicarea faptelor romînești corespunzătoare.

Mă opresc în cele ce urmează asupra ideilor și explicațiilor celor mai interesante pe care le voi aprecia din punctul nostru de vedere actual. Sunetele sînt descrise și clasificate după natura lor fiziologică, cu invocarea frecventă a stărilor de lucruri vechi și dialectale. Despre *i* nesilabic final (din formele de plural ca *ani*, *greșeli*, *nori*) ni se spune că nu sună *i*, și de aceea consoanele precedente le-am putea nota *ń*, *l'*, *r'*, adică *n*, *l*, *r* muiați (așa cum le considerăm și noi astăzi). În ce privește accentul, Lambrior înregistrează existența unor cuvinte « atone » în vorbire: « prepozițiile, pronumele conjunctive, verbele auxiliare, articulul substantival și adjectival », pe care le numește, după poziția lor față de cuvîntul accentuat de lîngă ele, enclitice sau proclitice. Ceva mai mult de jumătate din partea consacrată foneticii se ocupă de « fonologia » latinei vorbite și de principalele modificări suferite de sunetele acesteia în drumul ei de transformare, cu vremea, în limba romînă.

Din morfologie, care (împreună cu formarea cuvintelor) se întinde pe un număr de pagini aproape împătrit în comparație cu fonetica, voi releva, cum e și firesc, fapte mai numeroase. Prezintă interes actual distincția stabilită între substantivele comune, care « au înțeles general și prin care ne referim la specie, familie, gen », și substantivele proprii, care au « înțeles particular, individual, care se referă la persoană, la individ, la anumită ființă din natură » (pag. 68 a Gramaticii).

Genul neutru este al « obiectelor neînsuflețite », dar, observă Lambrior, neutrul logic nu corespunde cu neutrul gramatical (spre deosebire de masculin și feminin, la care, cum ne exprimăm noi astăzi, genul natural și cel gramatical se confundă, cînd este vorba de ființe, mai ales umane), după care adaugă: « Astăzi foarte puține nume de obiecte sînt neutre » (p. 73). Tot așa distinge el forma cazurilor de înțelesul lor: « sînt mai puține forme de caz decît înțelesuri sau raporturi » (p. 81). Într-adevăr, noi avem, în mod obișnuit, o singură formă cazuală (la singularul substantivelor feminine, două) și rareori, în plus, un vocativ în *e* sau *o*, pe cînd, din punctul de vedere al funcțiunilor, în limba noastră există cinci cazuri. Nominativul și acuzativul sînt numite « cazul drept » genitivul și dativul « cazul oblic » (terminologie împrumutată din gramatica limbii latine și a vechii franceze). Substantivului precedat de prepoziție Lambrior îi spune, după mine foarte nimerit, « locuțiune cazuală » [1]. Destul de proprii mi se par și termenii « articul pronominal » pentru *al* etc., « articul numeral » pentru *un*, *o* și « articul partitiv » pentru *niște*.

---

[1] Cf. locuțiune prepozițională, locuțiune adverbială etc.

Declinările sînt caracterizate după genuri, pentru că (citim la p. 95) «ideea de gen a predomnit asupra terminațiunii». Această împărțire a substantivelor surprinde la un lingvist ca Lambrior, care acordă, și pe bună dreptate, atenție mare aspectului istoric al problemelor de limbă: terminațiile substantivelor romînești corespund, în marea majoritate a cazurilor, terminațiilor substantivelor celor trei declinări ale latinei tîrzii. Surprinde într-o măsură și mai mare părerea (p. 99 urm.) că limba noastră posedă o declinare cu două cazuri (unul «drept», celălalt «oblic», ca în vechea franceză și în vechea provensală): «Declinațiunea cu două cazuri..., presupusă că a fost în toate limbile romanice...; ni se păstrează în o sumă de cuvinte forma nominativului latin, pe cînd cea de la acuzativ a pierit; aceasta mai ales la cuvintele imparisilabe din latinește: *om*, *drac*, *leu*, *sor* (< *soror*), *lume*, *împărat*, *dor* (< *dolor*)[1], *jude*, *sînge*. Dar avem *nime-nimene*, *șerpe-șerpete*, *oaspe-oaspete*...» (p. 101)[2].

Primul și al treilea dintre aceste exemple au avut, la început de tot, cîte o singură formă (*nimene*, *oaspe*) și numai cu vremea au căpătat pe a doua (*nime* a rezultat din *nimene*, prin fonetică sintactică, în construcții ca *ninene nu știe* etc., iar *oaspete*, prin analogie, din plur. *oaspeți*). Cît despre *șerpete* (explicat de Lambrior din lat. pop. *serpete*< clasic *serpentis,-ti* etc.), nici un dicționar al limbii noastre nu-l înregistrează, și, în ipoteza că el există, avem a face cu un derivat de la *șerpe* (suf. *-ete*, destul de răspîndit, servește la formarea de diminutive).

Superlativul relativ este considerat, așa cum am făcut și eu la locul respectiv din acest curs, ca un comparativ: «Cînd noi zicem *cîntecele cele mai frumoase*, înțelegem tot un comparativ, dar față de mai mulți termeni de comparație, pe care putem să nu-i mai exprimăm» (p. 111). Și despre numeral aflăm lucruri interesante: «Numeralul e cel mai abstract dintre cuvinte, căci nimic nu-i corespunde real în natură... Ideea de număr o căpătăm prin mijlocirea lucrurilor. Lucrurile cad sub simțurile noastre, nu numerele; de aceea în vorbire nici nu întrebuințăm numerele singure, ci în unire cu numele de ființe și de lucruri» (p.113-4).

La fel de just este definit pronumele (ca idee, nu ca formulare a ei): «Cu pronumele noi ne servim în vorbire pentru a numi lucrurile pe o cale mai generală, fără a ne referi la natura acelui lucru « (p.120). «Reflexivul *sine* schimbă mai des cu *dînsul*, rar cu *el* « (p.12 5): dacă înțeleg bine, Lambrior vrea să spună că *dînsul*, la fel cu *sine*, apare cu o prepoziție înainte, adică nu la nominativ, ca *el* (care, se înțelege, poate fi întrebuințat și cu prepoziție), ci la acuzativ (în sensul de caz precedat de o prepoziție). Îmbinărilor *eu însumi*, *tu însuți* etc. le spune pronume compuse (p.125).

Din domeniul flexiunii verbale sînt vrednice de reținut următoarele lucruri. Despre cele două forme de perfect ni se spune că «graiul [=limba vorbită]

---

[1] Etimologia adevărată a lui *dor* este lat. *dolus* « durere » (din *dolor,-ris* a ieșit rom. *duroare*).

[2] Ideea aceasta o întîlnim și la Ioan N ă d e j d e, *Istoriea limbei și literaturei române*, Iași 1886, p. 367, care arată, în prefață, că a utilizat și lucrări de lingvistică ale lui Lambrior.

face o întrebuințare mai bogată de perfectul compus, lăsînd pe cel simplu mai mult în povești. Aceasta mai ales în graiul moldovenesc, pe cînd cel muntenesc, din contra, întrebuințează mai mult aoristul [=perfectul simplu] » (p.144). Este interesantă și justă în deosebi prima parte a afirmației privitoare la perfectul simplu (în loc de « povești » ar trebui « povestiri », adică în relatarea directă, pe care o face scriitorul, nu în dialogul personajelor, unde apare perfectul compus). Mai-mult-ca-perfectul este numit « perfect anterior » (termen împrumutat din gramatica franceză), ceea ce corespunde realității, întrucît acțiunea exprimată de această formă verbală este anterioară celei exprimate de perfect. Nimerită mi se pare această denumire pentru mai-mult ca-perfectul compus (*am fost zis*), care, cum am arătat la locul cuvenit, este într-adevăr un perfect « anterior », căci arată că acțiunea se săvîrșește într-un moment anterior perfectului, dar posterior mai-mult-ca-perfectului simplu. Lambrior vorbește, așa cum facem și noi astăzi, de conjugări « vii » (=productive) și conjugări « moarte » (neproductive). Vii sînt I-a și a IV-a, moarte a II-a și a III-a. Dintre primele două « cea în *i* e staționară, pe cînd după cea în *a* conjugăm orice neologism « (p.157). La p.164 ni se dă o statistică a verbelor romînești: « ...din o sumă de 2000 verbe, 1000 sînt de conjugarea în *a*, 800 de conjugarea în *i*, și restul de 200 sînt de conjugarea în *î*, *e* aton și *e* tonic; anume vreo 20 verbe se termină în *e* tonic, vreo 150 în *e* aton și vreo 30 în *î*». După aceasta continuă: « Raportul merge apoi tot descrescînd; pe conjugarea în *a* merge orice verb nou, în detrimentul conjugării în *i*, care, deși staționară, dar ne dă adevăratele verbe romînești formate din adjective și onomatopee». Precizarea finală concordă cu constatările făcute la cursul nostru: am arătat și dovedit că verbele formate pe teren romînesc capătă, în vorbirea populară, forme de conjugarea a IV-a. La p. 170 citim: « *-ez* e grecesc (în limba latină, din care l-am primit noi), și-l găsim acolo unde a fost greu să avem forme tari [fără această finală] ; aceasta mai ales la verbele de origină străină. Să luăm, spre pildă, verbul *asocia* și vom vedea cît e de greu a avea forma tare la prezent: *asociu* față de *asociez* ». Observația este extrem de interesantă și justă totodată, în special pentru vremea lui Lambrior (și dinaintea lui), cînd, într-adevăr, mai (poate chiar) toate verbele împrumutate din franceză și trecute la conjug. I își formau prezentul cu ajutorul finalei *-ez*. După aceea modelul francez a început a influența tot mai puternic, și o bună parte dintre verbele în discuție au primit forme noi de prezent, fără *-ez*.

Ultimele 24 pagini ale gramaticii lui Lambrior se ocupă de formarea cuvintelor, căreia îi dă un sens foarte larg, întrucît, alături de « schimbarea funcțiunii gramaticale » (*om bun—bunul vieții*), de derivare (cu sufixe) și de compunere (cu prefixe și din mai multe cuvinte propriu-zise), pune « schimbarea de înțeles » (*iarbă verde — romîn verde*, *măr tomnatic — flăcău tomnatic*), care este, de fapt, un procedeu stilistic, și « împrumutul direct », adică împrumuturile de cuvinte din alte limbi.

Din prezentarea ideilor și observațiilor lui Lambrior cu privire la numeroase fapte gramaticale romînești putem trage concluzia că acest lingvist, mort de tînăr, ar fi fost foarte indicat să întocmească o gramatică cu adevărat științifică a limbii noastre, înaintea aceleia a lui Tiktin, de care ne vom ocupa îndată. Să nu uităm că gramatica lui a apărut postum, deci într-o formă neredactată definitiv de către autor, și că editarea ei se datorește unui om puțin pregătit să ducă la îndeplinire, în bune condiții, sarcina de a elabora pentru tipar notele și materialul rămase după moartea lui Lambrior.

În 1891 apare, la Iași, prima ediție din *Gramatica romînă* de H. Tiktin în două volume (I: *Etimologia*, II: *Sintaxa*) [1]. Deși manual școlar, destinat elevilor învățămîntului mediu din vremea aceea, această operă este prima gramatică cu adevărat științifică a limbii noastre și își păstrează pînă astăzi aproape în întregime valoarea inițială. Caracterul ei științific se datorește, înainte de toate, prezentării și interpretării obiective a faptelor lingvistice. Această obiectivitate se explică, la rîndul ei, prin concepția justă despre limbă și prin pregătirea de lingvist autentic a autorului. Aș adăuga, ca explicație suplimentară, aparent ciudată, amănuntul, după mine foarte important, că Tiktin, învățînd romîna ca pe o limbă străină, nu s-a lăsat dus de considerații mai mult ori mai puțin subiective, pe care cel ce alcătuiește gramatica limbii sale materne nu le poate evita totdeauna. Aș spune că el s-a găsit într-o situație asemănătoare cu a autorului unei gramatici a limbii latine sau a celei vechi grecești, în sensul că s-a întemeiat exclusiv pe realitatea lingvistică, așa cum a constatat-o în operele literare și în limba de conversație, stăpînit mereu de ideea că ar putea greși, dacă și-ar permite aprecieri izvorîte din ceea ce se cheamă, de obicei, cu un termen cam vag, simțul limbii.

Nevoia de a întocmi o gramatică romînească a simțit-o Tiktin mai întîi ca efect al muncii sale proprii de învățare a limbii noastre, apoi ca rezultat al convingerii, despre care vorbește în prefață, că « uzul corect al limbii materne » nu și-l pot însuși oamenii decît prin studiul gramaticii și că acest lucru trebuie făcut înainte de toate în școală.

Caracterul de manual didactic pentru învățămîntul mediu explică prezența în această gramatică a unui mare număr de exerciții (« deprinderi ») și de extrase din opere literare, menite și unele și altele să ajute pe elevi la învățarea regulilor gramaticale pe baze de material concret bine ales. Dîndu-și seama că cunoașterea științifică a unei limbi, oricare ar fi ea (deci și a celei materne), implică luarea în considerație și a aspectelor ei din epocile anterioare, Tiktin recurge foarte des la explicații de natură istorică, fără să se lase intimidat de ideea că ele ar putea prezenta dificultăți pentru elevi. În felul acesta, gramatica lui este

[1] După patru ani (în 1895) se tipărește a II-a ediție. În 1945, I.-A. Candrea o publică într-un singur volum (fără « deprinderi » și extrase din autori), pornind de la ideea, justă, că era atunci cea mai bună gramatică a limbii noastre.

nu numai descriptivă și normativă, ci, într-o anumită măsură, și istorică, mai exact spus, fundamentată istoric.

Pentru a ne da mai bine seama despre concepția, metoda și scopul acestei gramatici, socot necesar să reproduc pasajele cele mai caracteristice din prefața primei ediții: « În partea teoretică am căutat a aplica în mod profitabil atît ultimele rezultate ale lingvisticii moderne în general, cît și cunoștința mai adîncă despre particularitățile limbii romînești și istoria dezvoltării sale, dobîndită parte prin propriile noastre studii, parte mulțumită lucrărilor meritoase ale altora. Spre a putea ajunge acest scop, am fost nevoiți a da o redactare cu desăvîrșire nouă unora din părțile cele mai importante ale gramaticii și a transforma în mare parte terminologia întrebuințată pînă acuma. Totuși, în toate aceste novațiuni, din care mare parte se întemeiază pe exemplul unor autorități recunoscute, nu credem a fi trecut peste marginile strictului necesar». « Pornind de la convingerea că sarcina de căpetenie a gramaticii școlare este de a învăța uzul corect al limbii materne și că școala, în primul loc, e chemată a lupta contra particularităților dialectale din graiul celor culți, ne-am îndreptat luarea aminte în mod cu totul deosebit asupra chestiunii ortoepice, așa încît cu greu se va găsi un capitol în opul de față unde să nu fi dat mai la fiecare pas instrucțiuni privitoare la întrebarea: Care forme sînt de recomandat și care nu? Modul nostru de a vedea în această chestiune, expus pe larg în al nostru *Manual de ortografia romînă*, Iași 1889, p. 10 urm., este în rezumat: menținerea credincioasă a uzului consfințit prin tradiția literară, restabilirea formelor literare mai vechi, acolo unde ele se arată alterate de gramaticii și literații moderni în mod arbitrar și gratuit, în sfîrșit, recomandarea uzului muntenesc în toate cazurile unde acesta nu stă în contradicție cu tradiția. Ținem însă a observa că am căutat a ne feri de orice exclusivism pedant. Așa, am înregistrat regulat, arătîndu-le ca admisibile, deși mai puțin bune, toate formele care se află încă deobște întrebuințate la scriitorii moldoveni». « Cît pentru ortografia fonetică, urmată în opul de față, ne referim la motivarea ei teoretică dată în menționatul nostru « Manual de ortografie ». Aici vom aminti numai că nu am stat un moment la gînduri de a introduce într-o carte didactică o ortografie care, pe lîngă că e singura științifică și rațională, are și toți sorții de a deveni ortografia viitorului. Astăzi deja scrierea fonetică e adoptată de mulți dintre învățații noștri cei mai de seamă și numără destui aderenți printre membrii corpului didactic, dintre care mare parte au și introdus-o în școală. Ar fi, prin urmare, absurd, dacă am continua a deprinde pe elevi cu o altă sistemă ortografică, de care ei, odată ieșiți de pe băncile școalei, după toată probabilitatea, tot s-ar lepăda. Observările istorice presărate pe întregul op nu au pretențiunea de a forma o expunere sistematică a istoriei limbii romîne, al cărei loc n-ar fi decît într-o carte destinată pentru învățămîntul superior, ci sînt menite numai a arăta elevilor într-un mod cît se poate de simplu dezvoltarea uzului modern din cel vechi romîn sau latin ».

Trei puncte din această prefață trebuie subliniate pentru interesul lor actual deosebit de mare. Mai întîi, stăruința autorului asupra nevoii de a se unifica pronunțarea, deci, într-un anumit fel, însăși limba oamenilor cultivați, pornind de la graiul muntenesc, care încă de pe atunci căpătase prestigiu, datorită condițiilor istorice bine cunoscute, dar cu rezerva expresă de a nu se călca tradiția limbii scrise. În al doilea rînd, folosirea ortografiei fonetice, opusă fățiș celei oficiale, care era în cea mai mare parte etimologică, și atitudinea curajoasă a autorului, favorabilă uneia, ostilă celeilalte, însoțită de pronosticul, devenit astăzi realitate, că viitorul este al ortografiei fonetice. În sfîrșit, ideea, enunțată sumar, dar lămurit, că aspectul actual al limbii este produsul unei evoluții firești și că, în consecință, el nu poate fi înțeles just decît cunoscîndu-se aspectele ei anterioare.

Gramatica lui Tiktin conține trei părți: 1. fonologia (adică fonetica, cum spunem noi astăzi); 2. morfologia (în care este înglobată și formarea cuvintelor); 3. sintaxa (cu trei capitole: a) propoziția; b) fraza; c) punctuația).

Problemele teoretice, fără a fi prea dezvoltat tratate (dat fiind caracterul didactic al gramaticii), nu sînt, totuși, neglijate. Astfel se dă atenția cuvenită descrierii și clasificării sunetelor, definiției părților vorbirii, categoriilor gramaticale ș. a. Se folosește o terminologie, în bună parte nouă, de ex. singular și plural (Lambrior spunea singurit și înmulțit), apoi, la fel cu acesta, cazul drept (= nominativ-acuzativ), cazul oblic (= genitiv-dativ), complement direct (exprimat numai prin forma cazuală a substantivului) și indirect (prin substantiv cu prepoziție), cărora le spune și obiecte (cel direct e numit « obiect pasiv», fiindcă suferă acțiunea exprimată de verb), forme verbale (de perfect) tari și slabe, perfect anterior (= mai-mult-ca-perfect) etc.

Gruparea substantivelor în declinări este făcută după genuri, dar, în interiorul fiecărei grupe, după terminație. Diversele feluri de pronume (cu excepția celor personale) sînt prezentate, în titlul paragrafelor respective, ca « pronume și adjective (demonstrative, posesive etc.)». Pronumele nehotărîte sînt unele pozitive, altele (*nimeni*, *nimic* etc.) negative. Alături de prepoziții și conjuncții ni se vorbește de locuțiuni prepoziționale și locuțiuni conjuncționale. Fraza se formează prin « coordinare» sau prin « subordinare». Există fraze complexe, formate prin ambele aceste mijloace. În paragrafe speciale sînt tratate topica (« rînduiala cuvintelor», spune Tiktin) și perioada.

Alte amănunte nu cred necesar să dau cu privire la această excelentă gramatică, pentru motivul că ea este, în general, cunoscută, și, pînă la apariția Gramaticii Academiei R.P.R., a fost folosită ca un adevărat manual de către studenți, profesori și numeroși oameni de cultură.

Dintre lucrările similare apărute după a lui Tiktin mă voi opri numai la cîteva, pe care le voi prezenta destul de sumar, dat fiind că ele ori au o situație specială ori sînt cunoscute, cel puțin în linii mari, unei bune părți dintre cititorii prezentei cărți.

Situație specială are *Gramatică elementară a limbii romîne* de Alexandru Philippide (Iași 1897), cum arată autorul însuși în prefață: « Pentru istoria limbii romîne, pe care mi-am propus s-o public..., aveam trebuință de o gramatică romînească, unde să se găsească catalogate formele limbii comune, înțelesurile acestor forme [1] și numeroase exemple. Nici una din gramaticile de pînă acum nu-mi putea face însă vreun serviciu, căci, abstracție făcînd de aceea că formele se găsesc ori falș, ori în puțin număr, ori fără sistemă înșirate, exemplele sînt din cale afară de neîndestulătoare: pentru scheletul unei forme se dau trei patru cuvinte ca exemple și apoi un etcetera, iar pentru înțelesul formelor — în studiul căruia de altfel gramaticii noștri au copiat numai schematismul gramaticilor raționate străine, ori franțuzești ori nemțești — se dau, sub pretext de pedagogie, bucăți de lectură, de unde să-și aleagă, chipurile, elevul cele de trebuință». « Am fost nevoit atunci să-mi fac eu singur o gramatică, și am făcut-o, ca pe un lucru secundar, ce trebuie să servească numai la ajungerea unui țel mai înalt și căruia nu puteam să-i sacrific prea mult timp, în pripă, fără să am pretenția de a face un lucru deplin. Am cules cuvintele din dicționarul lui Cihac, singurul dicționar romînesc mai de samă, și am notat pe bazele lor formele; am cules apoi exemple din cîțiva scriitori mai cunoscuți ai limbii comune, din Creangă, Eminescu, Odobescu, C. Negruzzi, Ispirescu, Conachi, Alexandri, și pe baza lor am notat înțelesul formelor. »

Este vorba, așadar, de o gramatică menită să servească, în primul rînd, autorului, în vederea ajutorării lui la elaborarea istoriei limbii romîne, și apoi altor oameni, toți cu o pregătire, fie și foarte modestă, de lingviști, adică de cunoscători ai gramaticii nu numai practice, ci și istorice romînești. Philippide nu s-a gîndit, deci, nici la elevii din învățămîntul mediu (ca Tiktin, de pildă), nici la un cerc mai larg de cititori, care, cunoscători sau necunoscători ai limbii noastre, ar fi simțit nevoia să se lămurească, cu ajutorul regulilor stabilite de autor, asupra unor fapte și probleme de ordin gramatical.

În ce privește caracterul normativ pe care trebuie să-l aibă orice gramatică, Philippide se arată ostil, evident fără dreptate. Iată ce spune el despre atitudinea gramaticului (și a lingvistului, în general) față de faptele pe care le cercetează: « ...am fost totdeauna de părere că un gramatic trebuie, ca oricare istoric, să înregistreze numai lucrurile cum sînt, fără să facă vreo schimbare la dînsele, și să fie, prin urmare, nedumerit, atunci cînd lucrurile înseși sînt nedumerite ».

Dacă facem abstracție de această idee greșită [2] și apreciem gramatica lui Philippide numai din punctul de vedere al scopului pe care l-a urmărit autorul ei, putem spune că avem în fața noastră o operă valoroasă și extrem de utilă. Valoarea ei constă, înainte de toate, în marea bogăție și varietate a materia-

[1] « Înțelesul formelor (gramaticale) » însemnează, la Philippide, funcțiunea sintactică a cazurilor, modurilor, timpurilor etc.

[2] Numai partea privitoare la « nedumerire » merită acest calificativ, nu și afirmația « fără să facă vreo schimbare la dînsele », pe care trebuie să ne-o însușim.

lului adunat și catalogat după natura gramaticală a faptelor respective. Astfel declinarea substantivului ocupă 32 pagini, pline toate cu exemple grupate după clasa căreia aparțin, după terminație, după gen, după număr, după forma genitiv-dativ (la singularul substantivelor feminine), după modificările fonetice suferite în temă de la o formă la alta etc. Tot așa de bogate (cu diferențe cantitative de la o parte de vorbire la alta, după natura și importanța fiecăreia) sînt capitolele consacrate adjectivului (14 pagini), pronumelui (12 pagini), verbului (70 pagini), prepoziției (13 pagini), adverbului (16 pagini).

La fel de numeroase și de variate sînt faptele sintactice, care ocupă un loc mai mare chiar decît cele morfologice (împreună cu formarea cuvintelor): sintaxa cazurilor (substantivului, adjectivului etc.)[1] cuprinde 73 pagini, sintaxa verbului 84 pagini (dintre care modurile 59, timpurile 23) etc. Această parte a gramaticii lui Philippide se distinge, mai ales în ce privește sintaxa verbului, nu numai prin mulțimea și felurimea materialului, ci și prin interpretarea mai totdeauna justă, adesea subtilă, a sensurilor și nuanțelor sintactice pe care le exprimă formele gramaticale. Discuțiile teoretice sînt reduse la minimum, aproape nu există (din cauza scopului urmărit de autor; vezi aici mai sus): după ce se enunță funcțiunea formei respective, urmează citatele din autorii folosiți. De pildă: conjunctivul (p. 272 urm.) arată « a) posibilitatea, în propoziții principale și în propoziții subordinate (relative, disjunctive [fără], de loc, de timp, interogative indirecte) »; « b) dorința, în propoziții principale »; « c) voința (ordin), în propoziții principale »; « d) concesia, în propoziții principale și subordinate »; « e) îndoiala, în propoziții principale și interogative indirecte »; « f) frica, în propoziții principale »; « g) mirarea, în propoziții principale »; « h) posibilitatea, în propoziții subordinate condiționale »; « i) posibilitatea, în propoziții subordinate finale »; « j) posibilitatea, în propoziții subordinate consecutive »; « k) conjunctivul se întrebuințează în propoziții subordinate subiective pe lîngă verbele care provoacă posibilitatea..., concesia..., îndoiala..., mirarea... »; « l) conjunctivul se întrebuințează în propoziții subordinate obiective drepte pe lîngă verbele care arată posibilitate..., dorință..., voință..., concesie..., îndoială..., frică... »; « m) conjunctivul formează propoziții subordinate obiective drepte pe lîngă substantivele care arată posibilitatea..., dorința..., voința..., concesia..., îndoiala..., frica... »; « n) conjunctivul formează propoziții subordinate atributive pe lîngă aceleași categorii de substantive »; « o) conjunctivul formează propoziții subordinate atributive pe lîngă verbele *par*, *samăn* ». Pentru toate aceste funcțiuni se dau citate, care ocupă în total 20 pagini.

La sintaxa timpurilor, Philippide distinge 1. « aspectul » (acțiune « continuă » sau, cum îi spunem noi, durativă; acțiune iterativă; acțiune momentană — el o numeşte cu termenul latinesc « instans »), 2. « timpul » (în sens strict, adică

[1] E vorba de toate funcțiunile sintactice ale părților de vorbire care au forme cazuale.

momentul cînd se săvîrşeşte acţiunea) şi 3. « relaţia» (concomitenţa, anterioritatea şi posterioritatea unei acţiuni faţă de alta).

Trebuie să mai arăt, în sfîrşit, că majoritatea citatelor pentru faptele sintactice sînt luate din Creangă, adică din autorul a cărui limbă se apropie în cel mai înalt grad de vorbirea populară şi, prin urmare, trebuie considerată ca mai autentică, mai conformă cu regulile structurii gramaticale a limbii întregului popor decît a tuturor celorlalţi scriitori, indiferent de valoarea lor literară.

Gramatica limbii romîne de Iorgu Iordan, publicată, în prima ediţie, la Bucureşti (1937),[1] este, cum se arată în prefaţă, o gramatică practică şi descriptivă. Prima ei caracteristică este explicată de autor în felul următor: «...îndreptar lingvistic, aşa dar o carte la care cititorul să recurgă ori de cîte ori are îndoieli cu privire la scrierea unui cuvînt, la aspectul unei forme gramaticale ş.a.» (p. III). Astăzi noi spunem « normativă» în loc de « practică » (chiar dacă termenii nu sînt decît parţial sinonimi). În continuare este amintită dificultatea în care se găseşte autorul unei gramatici normative, din cauza presupusei imposibilităţi de a stabili reguli în cazuri îndoielnice: « Căutînd să stabileşti norme cu orice preţ, poţi greşi, adică poţi da impresia că ai greşit, atunci cînd norma respectivă nu satisface simţul pentru limbă al tuturor sau măcar al majorităţii cititorilor. Şi mai cu seamă poţi greşi faţă de limba însăşi, faţă de evoluţia ei ulterioară: ceea ce astăzi este sau ţi se pare necorect poate deveni mîine regulă generală, acceptată de toată lumea, din pricină că limba a apucat, în dezvoltarea ei, tocmai pe drumul indicat de inovaţia care în momentul de faţă este considerată ca o abatere de la normele gramaticale. Cine nu uită că limba se transformă necontenit sub ochii noştri trebuie să aibă mereu în minte acest lucru. A trecut vremea cînd gramaticul, stăpînit de o anumită concepţie, credea că poate fixa reguli absolute şi poate da sentinţe pe care să le respecte toată lumea, cu riscul unei...pedepse în caz de abatere» (p. IV). Acest pasaj vădeşte, cum s-a arătat,[2] pe bună dreptate, atitudinea obiectivistă a autorului şi totodată o anumită confuzie între munca, obligatorie, a gramaticului de a descoperi şi a formula legile obiective ale structurii gramaticale şi, în consecinţă, de a condamna abaterile de la aceste legi, şi între intervenţia, bazată pe concepţia idealistă, a acelora care cred că pot modifica legile limbii, înlocuindu-le cu produsele propriei lor minţi, cu « creaţiile» lor subiective.

În ciuda acestei greşite declaraţii de principiu, autorul gramaticii în discuţie nu se arată totdeauna indiferent faţă de abaterile de la regulile gramaticale. Dimpotrivă, el le înregistrează şi le condamnă adesea (aş zice, ori de cîte ori este convins că are de a face cu o abatere în sens strict şi nu cu o inovaţie, care, izvorînd din dezvoltarea firească a limbii, i se pare că se poate generaliza

[1] Ediţia a II-a, fără modificări, a apărut, tot la Bucureşti, în 1946. Această ediţie a servit pentru traducerea ei în limba rusă (*Grammatika rumînskogo iazîka*, Moscova 1950).

[2] Academia Republicii Populare Romîne. *Gramatika limbii romîne*, vol. I, Bucureşti 1954, p. 15.

cu vremea și poate, deci, să devină o adevărată regulă). Nu cred necesar să dau exemple, pentru motivul că cititorul atent și neprevenit le poate găsi singur.

Această gramatică a mai fost criticată (în același loc) și din cauza spațiului redus pe care îl acordă sintaxei. Este adevărat că « Morfologia » și chiar « Fonetica » ocupă un număr de pagini mai mare (prima, mult mai mare) decît sintaxa. În prefață (p. IV), autorul spune: « În majoritatea cazurilor, nedumerirea romînilor care vor să vorbească și să scrie corect se referă la fonetică și la morfologie. În *aceste* domenii se comit ori se pot comite cele mai numeroase greșeli; prin urmare, era firesc să le dau o dezvoltare mai mare. La sintaxă avem a face mai puțin cu reguli propriu-zise, cu norme asupra cărora să cădem toți de acord, tocmai fiindcă materialul respectiv nu se poate totdeauna încadra în legi fixe. Prin chiar natura ei, sintaxa reprezintă elementul cel mai personal din limbă: alcătuirea propozițiilor și a frazelor, ordinea cuvintelor etc., fără a putea fi lăsate la capriciul fiecăruia, comportă o libertate relativ mare, pe care n-o găsim nici la morfologie, nici la fonetică ». Această motivare, pe care o găsesc justă chiar din punct de vedere teoretic, mai cu seamă în partea ei inițială, a fost impusă, în primul rînd, de caracterul *practic* al gramaticii, cum dovedește, între altele, și faptul că tocmai în capitolele foneticii și morfologiei autorul a intervenit de cele mai multe ori pentru a critica și condamna abaterile de la regulile limbii.

Mai important, pentru aprecierea obiectivă a atenției acordate sintaxei în comparație cu fonetica și cu morfologia, este însă altceva. În « Gramatica Academiei R.P.R. », la locul citat (v. aici mai sus), se afirmă că « Sintaxa » ocupă numai 34 pagini (în realitate 35). S-au neglijat două fapte, după mine, foarte importante, care puteau fi ușor observate. Primul este în legătură cu punctuația, pusă de autor (în mod greșit) la « Fonetică », deși ea aparține sintaxei. Capitolul respectiv are 15 pagini, care, adăugate la cele 35 deja amintite, măresc simțitor spațiul consacrat problemelor sintactice. Al doilea fapt trecut cu vederea este arătat încă din prefață (p. V—VI), unde citim următoarele: « Dar chestiile sintactice le-am tratat scurt numai în aparență. Cititorul atent va observa ușor că *Morfologia* conține foarte multe lucruri care se discută, de obicei, la sintaxă. Este vorba, în primul rînd, de funcțiunea formelor gramaticale (cazuri, moduri, timpuri ș. a.). Teoretic, cel puțin pentru majoritatea specialiștilor, acest capitol aparține sintaxei. De fapt însă, nu putem separa forma unui cuvînt, adică aspectul lui exterior, de funcțiunea sau înțelesul pe care-l are în vorbire. Între partea formală (sau materială, cum i-am mai putea zice) și cea intelectuală a cuvîntului este o legătură indisolubilă. Cînd vorbim sau scriem, aceste elemente apar, în conștiință, amîndouă deodată, nu rînd pe rînd. Prin urmare, în cercetările noastre n-avem dreptul să le analizăm în sensul strict al termenului, ci trebuie

---

[1] Greşită este şi cifra dată pentru paginile consacrate « Foneticii » şi « Morfologiei » (205 în loc de 212).

să le prezentăm așa fel, încît nimeni să n-aibă impresia că forma unui cuvînt poate exista independent de înțelesul sau funcțiunea ei (și nici invers)». Este greu să socotim cîte pagini din partea privitoare la morfologie a acestei gramatici conțin fapte sintactice (sintaxă a părților vorbirii), dar numărul lor este, cu siguranță, mare.

Trebuie să mai adaug că din cele 140 pagini ale părții intitulate « Morfologia » urmează a fi scăzute 5, în care se discută formarea cuvintelor. În rezumat, se poate spune că faptele de sintaxă ocupă cel puțin 2/3 din spațiul acordat morfologiei propriu-zise, ceea ce înseamnă că disproporția dintre aceste două părți ale gramaticii nu este așa de mare cum pare a rezulta din cifrele pe care am crezut necesar să le rectific.

Discuția precedentă nu trebuie înțeleasă în sensul că lucrarea de care ne ocupăm aici n-ar avea greșeli, și încă destul de numeroase. Unele au fost relevate deja și recunoscute de autor. Ele sînt de natură principală, izvorîte dintr-o concepție nejustă despre rostul gramaticii. Iată acum și cîteva privitoare la fapte sau la interpretarea dată faptelor. Genul neutru este numit (p. 77) ambigen (sau eterogen), pornindu-se de la aspectul formal, ca și cum această categorie gramaticală n-ar corespunde unui conținut propriu-zis, adică unei categorii logice. *Însumi*, *însuți* etc., pronume de identitate sau de întărire, apar (p. 129) ca pronume reciproce, termen care nu spune nimic sau chiar induce în eroare. Formele personale (sau predicative) ale verbului sînt « analizate » în copulă + gerunziu: *el scrie* = *el este scriind* (p. 163), întocmai ca în gramatica lui Cipariu (v. mai sus, p. 762). Predicatul nominal este redus la numele predicativ, fără verbul copulativ însoțitor (p. 167, n. 2). Interpretarea justă a adjectivului din denumirea *viitorul exact* (= viitorul II) este cea propusă în nota 1 de la p. 172, adică « trecut », nu cea din text («fiindcă, în comparație cu viitorul I, care nu arată în ce moment viitor se petrece acțiunea, viitorul II precizează, este, deci, exact sau mai exact decît celălalt»). La p. 175 se tăgăduiește, în mod greșit, existența gerunziului și a supinului, afirmîndu-se că primul este participiul prezent, iar celălalt participiul trecut, că, prin urmare, limba noastră ar avea numai două moduri nepersonale, anume infinitivul și participiul.

Gramatica limbii romîne de Al. Rosetti și J. Byck, București 1945 (ed. II) [1]) prezintă unele particularități necunoscute lucrărilor analoage anterioare. Cea mai importantă o constituie capitolul « Stilistică » (p. 189—251), de fapt « o scurtă antologie de bucăți de lectură dirijată », cum se exprimă autorii în prefață (p. 7), alese din literatura cultă după criterii estetice și grupate după natura stilului folosit de autorii respectivi: stil oral, stil romantic, stil retoric, stil expozitiv, «sinteze nouă cu acorduri personale », stil realist, stil artistic și stil sobru. Fiecare fragment literar este însoțit de scurte explicații și comentarii menite să înlesnească citito-

---

[1] Ediția I a apărut în 1943, fără numele lui J. Byck, datorită regimului fascist din vremea aceea.

rului înțelegerea și justa apreciere a textului sub raportul stilistic. Deși problema stilului, oricum am interpreta noi această noțiune, care, începînd din 1953, preocupă foarte de aproape pe lingviștii și filologii sovietici, nu aparține domeniului de cercetare gramaticală propriu-zisă, prezența acestui capitol într-o gramatică destinată unui cerc larg de cititori, cu o formație intelectuală adesea diferită de la unul la altul, este, cred, o inovație bine venită.

Altă noutate privește fonetica (p. 11—20), unde sînt luate în considerație, pe baza lucrărilor « Cercului lingvistic de la Praga », numai fonemele, adică numai valoarea funcțională a sunetelor. Din cauza expunerii prea sumare și, mai cu seamă, a greutăților pe care le oferă înțelegerea problemelor de fonologie chiar pentru un om cu oarecare pregătire lingvistică, inovația nu cred că și-a atins scopul urmărit de autori. Aceasta, din punct de vede practic. În ce privește aspectul teoretic, trebuie considerată ca o greșeală separarea foneticii propriu-zise de fonologie, adică, altfel spus, separarea sunetelor realizate, concrete, de foneme.

Și în tratarea de amănunt a faptelor gramaticale găsim lucruri noi, sau prezentate sub un aspect nou, de pildă reducerea lui *i* final surd și asilabic la o simplă înmuiere a consoanei precedente (*lupi*, *albi* = *lup'*, *alb'*), existența unui (început de?) gen personal în limba romînă (p. 22, 29), considerarea tuturor pronumelor, cu excepția celor personale, ca pronume și adjective în același timp încă din titlurile paragrafelor respective (v. p. 54 urm.), analiza, fie și sumară, a diverselor valori pe care le are diateza reflexivă (p. 70) etc.

Aș mai adăuga, între altele, ca o calitate oarecum generală a acestei gramatici, bogăția faptelor înregistrate, dintre care multe dovedesc din partea autorilor un spirit de observație adesea subtil, atît în ce privește sezisarea, cît și interpretarea, mai cu seamă cînd ele provin din limba vorbită. Această bogăție surprinde puternic, în deosebi prin contrast cu spațiul destul de redus consacrat gramaticii propriu-zise, căreia, dacă eliminăm capitolul « Stilistica », apoi prefețele și fonetica, îi rămîn numai 166 pagini.

Cum se explică această situație aparent foarte ciudată? Autorii s-au limitat, în general, la consemnarea și la explicarea laconică a faptelor, fără o analiză, oricît de sumară, măcar din loc în loc, a materialului înregistrat. Din cauza aceasta, lectura continuă, chiar a unui număr relativ mic de pagini, devine greoaie și obositoare. Lipsesc de multe ori pînă și definițiile termenilor gramaticali, adică ale părților vorbirii, ale categoriilor gramaticale etc., care sînt de rigoare, și nu numai într-o gramatică destinată nespecialiștilor, cum este aceasta. Ai impresia că autorii au evitat în mod deliberat discuțiile de ordin teoretic și totodată s-au silit să comprime formularea însăși a constatărilor și observațiilor făcute în legătură cu faptele pînă la limita extremă a înțelegerii, ceea ce de asemenea îngreuiază lectura.

Paralel cu separarea foneticii de fonologie, amintită mai sus, merge separarea morfologiei de sintaxă. De astă dată procedeul este anunțat în prefață, unde se proclamă și se motivează necesitatea teoretică a despărțirii acestor două părți ale gramaticii: « Spre deosebire de alți autori, am separat, în cartea noastră, fap-

tele care aparțin morfologiei de acelea care aparțin sintaxei; delimitarea a fost menținută în mod consecvent, astfel încît un domeniu nu încalcă pe celălalt. În concepția noastră, morfologia operează cu semnul lingvistic (forma lingvistică sau cuvîntul) și are drept scop să descrie sistemul în care intră semnele (formele sau cuvintele) unei limbi și să lămurească funcțiunea și valoarea sau sensul acestor semne. Sintaxa, de altă parte, descrie construcția cuvintelor, relațiile și rolul cuvintelor în frază». (Din prefața ediției I, p. 6—7.)

În ediția a II-a, procedeul a fost aplicat și mai strict: « Unele fapte cuprinse în capitolul morfologiei sînt trecute aici la sinaxă, delimitîndu-se în felul acesta cu mai multă strictețe cele două domenii » (p.5).

Acest punct de vedere nu poate fi acceptat, pentru motivul că morfologia și sintaxa constituie o unitate asemănătoare cu aceea dintre « formă » și « conținut » și prin aceasta se condiționează reciproc. Dacă ne-am conforma acestei concepții, ar urma să transformăm morfologia într-un « depozit » de forme flexionare, grupate după părțile de vorbire cărora aparțin, simple scheme sau schelete, lipsite de viață. De altfel definiția pe care autorii noștri o dau morfologiei vine în contradicție cu separarea ei de sintaxă. Căci, dacă morfologia are drept scop nu numai să descrie semnele (= formele), ci să și lămurească « f u n c ț i u n e a [1] și valoarea sau sensul acestor semne », însemnează a face morfologie ș i sintaxă (a părților de vorbire) în același timp: cazul nominativ, de pildă, este o formă a substantivului și îndeplinește funcțiunea de subiect, de apoziție și de nume predicativ, așadar, potrivit definiției reproduse aici, la morfologie, unde se vorbește despre cazuri, trebuie să se arate nu numai forma, ci și funcțiunea lor sintactică.

De fapt, nu este vorba de contradicție, ci de o confuzie între « funcțiune » și « valoare sau sens », deși în pasajul citat aceste noțiuni sînt clar separate. Funcțiunea unei forme gramaticale ne trimite la sintaxă, pe cînd « valoarea » ei ne trimite la morfologie. Spunînd, de ex., că dativul are în propoziție funcțiunea de obiect indirect, facem sintaxă, pe cînd constatarea faptului că adj. *alb* capătă valoare de substantiv în formula *albul ochiului* aparține morfologiei. După mine, și echivalența « valoare » = « sens » însemnează « valoare lexicală », adică înțelesul unui cuvînt, noțiunea pe care el o exprimă. În *albul ochiului*, primul element are valoare (morfologică) de substantiv și sensul (lexical) pe care îl are *alb* și atunci cînd își păstrează valoarea de adjectiv. Totodată *alb(ul)* poate îndeplini o anumiă funcțiune în legătură cu alte cuvinte, fie că formează împreună o propoziție sau un simplu grup sintactic. Sensul (lexical) rămîne același, indiferent de valoarea (morfologică) și de funcțiunea (sintactică) a cuvîntului.[2]

---

[1] Subliniat de mine.

[2] La p. 126 se vorbește de « f u n c ț i u n i l e » genitivului, « dintre care unele pot fi grupate în categoria genitivului posesiv, explicativ, subiectiv, obiectiv, partitiv etc. », la p. 127-8, unde se discută despre sintaxa dativului, se spune că acest caz are « în afară de sensul atribuției, al destinației, al referinței, pe acela al posesiei », iar la p. 128, acuzativul este definit drept « cazul substan-

Despărțirea morfologiei de sintaxă, care merge, teoretic, pînă la o adevărată opoziție între aceste părți ale structurii gramaticale, explică, cel puțin într-o anumită măsură, și faptul că dintre cele 62 pagini consacrate sintaxei 52 se ocupă de sintaxa părților vorbirii, 4 de sintaxa părților propoziției, iar 6 de sintaxa frazei. Cu alte cuvinte, sintaxa propriu-zisă, sintaxa adevărată, care însemnează construirea propozițiilor și a frazelor, ocupă numai o cincime din spațiul acordat sintaxei părților vorbirii. Din fericire, ca să zic așa, autorii gramaticii în discuție tratează în partea privitoare la sintaxa părților vorbirii numeroase probleme de sintaxă în sens strict. De aici rezultă însă alt inconvenient, acela că se amestecă fapte de un fel cu fapte de alt fel, ceea ce poate provoca nedumerirea unui cititor mai avertizat.

În prefață (p. 6) se dă a înțelege că această gramatică este și normativă: «Atunci cînd lucrul este necesar, gramatica noastră dă indicații asupra calității unei forme lingvistice, recomandînd, eventual, evitarea ei». «Recomandarea» evitării formelor greșite se face extrem de rar, în schimb destul de des se înregistrează fără luare de atitudine fapte care reprezintă abateri de la regulile limbii literare Dau cîteva exemple. P. 71: «Astfel, verbele de conjugarea a III-a, cu accentul pe radical, devin, prin mutarea accentului, de conjugarea a II-a: *crede*, *face* > *credea*, *făcea*; *facem*, *faceți*, *credeți*, *vindem* > *făcem*, *făceți*, *credéți*, *vindém*». P. 128: «Alături de *a se asemăna cu oamenii de treabă*, se întîlnește și *a se asemăna oamenilor de treabă*; în loc de *a ajuta la crearea unei biblioteci*, se scrie *a ajuta creării unei biblioteci*; *a răspunde la apelul cuiva* și *a răspunde apelului cuiva*». P. 131: «Substantivul cu mai multe adjective desemnînd noțiuni distincte nu ia forma pluralului: *limba romînă și franceză* sau *limba romînă și cea franceză* sînt construcțiile obișnuite, iar *limbile romînă și franceză* e o imitație după construcția franceză *les langues roumaine et française*»[1]. La p. 134 se înregistrează, fără comentariu și, firește, fără a se recomanda evitarea lor construcții ca *lui doamna Vasilescu*, *lui madam Ana* ș.a. Tot așa se procedează, la p. 142, cu *mă-sa lui*. P. 146: «În loc de *omul căruia i-am dat banii*, se aude m a i a l e s[2] *omul care i-am dat banii*. Chiar construcția cu prepoziție e evitată. Se spune *lucrul care l-am luat* în loc de *lucrul pe care l-am luat*, sau *fata care m-am plimbat cu ea* în loc de *fata cu care m-am plimbat*».

Nicolae D r ă g a n u, *Elemente de sintaxă a limbii romîne*. Lucrare postumă, București 1945 (107 pagini). Din «Cuvînt înainte» aflăm că această lucrare conține «fragmente terminate», adică părți redactate definitiv, dintr-un «Manual elementar de sintaxă», la care lucra fostul profesor de la Universi-

---

tivului în f u n c ț i u n e de obiect direct», după ce la p. 126 și 128, celelalte două cazuri oblice (genitivul și dativul) fuseseră definite fără folosirea vreunuia dintre termenii de care ne ocupăm aici.

[1] Invocînd influența franceză, autorii recomandă, de fapt, fie și indirect, construcția greșită *limba romînă și franceză*. De altfel, eu mă îndoiesc că *limbile romînă și franceză* se datorește unui model străin. Ea a fost impusă de logică: din moment ce e vorba de d o u ă limbi, forma pluralului apare aș zice automat.

[2] Subliniat de mine. Ne întrebăm: în vorbirea căror oameni «se aude...»?

tatea din Cluj, N. Drăganu. Capitolele de sintaxă tratate în această carte sînt (reproduc titlurile): Propozițiunea; Mijloacele cu care exprimăm înțelesul în propozițiune; Vorbire neregulată (anormală); Belșug și scurtime în vorbire; Felurile propozițiunilor după înțeles; Propozițiunea monomembră; Propozițiunea bimembră; Acordul predicatului cu subiectul său; Atributul; Articolul substantival postpozitiv (enclitic); Complementul; Prepoziția; Conjuncția; Interjecția; Vorbire directă, indirectă și semidirectă (indirectă liberă).

Extinderea acestor capitole diferă mult de la unul la altul. Astfel « atributul » ocupă 20 pagini, adică aproape o cincime din întreaga lucrare, pe cînd « vorbirea neregulată » sau « conjuncția », de pildă, sînt tratate în cîte 2-3 pagini. Deosebirea se datorește, fără îndoială, faptului că problemele respective nu au toate aceeași importanță. La aceasta se adaugă însă un element de ordin subiectiv, izvorît, cred, din preocupările științifice ale autorului, mai susținute unele, mai puțin susținute altele, cu privire la problemele de sintaxă romînească.

O primă calitate, care se impune din capul locului, a acestei lucrări o constituie marea bogăție a citatelor. Dacă ținem seamă de volumul ei redus, putem spune că întrece, din acest punct de vedere, toate gramaticile limbii noastre. Citatele sînt nu numai foarte numeroase, ci și extrem de variate în ce privește izvoarele lor: au fost folosite texte vechi romînești, scriitorii clasici și contemporani, producțiile artistice anonime și vorbirea populară (mai ales sub forma proverbelor). Aceasta dovedește familiarizarea autorului cu literatura noastră din toate epocile, ceea ce explică, în plus, siguranța și simțul literar cu care au fost alese citatele.

Bogăția materialului nu înseamnează neglijarea aspectului teoretic al problemelor cercetate, chiar dacă uneori am fi dorit ca discuțiile cu conținut general să fie ceva mai dezvoltate. Găsim, în fiecare capitol, pe lîngă definițiile de rigoare, multe precizări și lămuriri, care completează și adîncesc conținutul noțiunilor în discuție, ajutînd astfel la înțelegerea științifică a faptelor lingvistice.

Deși, cum se arată în titlu și în denumirea capitolelor, avem a face cu o lucrare de sintaxă, autorul dă și indicații de natură morfologică, pornind de la ideea, justă, pe care n-o enunță nicăieri, dar o aplică pretutindeni, că sintaxa și morfologia alcătuiesc o unitate indisolubilă.

În general vorbind, discuțiile teoretice nu dau loc la obiecții sau la contradicții. Cele mai multe probează că Drăganu își însușise pe deplin realizările predecesorilor săi în acest domeniu și, ceea ce contează mai mult, avea o concepție personală cu privitre la anumite probleme sau fapte sintactice. Relevez, aspre exemplificare, o serie de lucruri mai caracteristice sub acest raport. P. 12 urm. tratează despre intonație, ca mijloc de exprimare a modalității (sau înțelesului) propoziției: se arată, și cu ajutorul unor scheme, felul cum se intonează diversele feluri de propoziții, și se face, între altele, observația, justă și interesantă, că « intonația propozițiunilor brahilogice (scurtate) ne ajută...

să stabilim ce părți de propozițiune sînt ele în propozițiunea completă din care ar putea face parte » (p. 15). P. 28 (și aiurea): se face distincția între propozițiile pe care autorul le numește « brahilogice (scurtate) », ca, de ex., *bună ziua!*, *ajutor!* etc., și cele eliptice propriu-zise, unde lăsarea la o parte a unora dintre elementele alcătuitoare se face în mod intenționat și de aceea completarea lor prezintă dificultăți pentru ascultător (sau cititor). P. 40: « Subiectul este partea principală de la care pleacă gîndirea... ». P. 42: «Predicatul este partea principală spre care se îndreaptă gîndirea...». P. 44—45: se descriu « stările acțiunii », adică diversele ei aspecte de durată (continuă, momentană etc.) [1]. P. 49: subiectul și predicatul, deși părți principale ale propoziției, se găsesc unul față de altul într-un raport care le știrbește independența (« nici unul nu este cu totul independent de celălalt »).

Uneori însă, explicațiile sau interpretările provoacă ori îndoieli, de pildă considerarea ca propoziții (fie și monomembre, cum le spune Drăganu) a interjecțiilor și a vocativelor, puse alături de imperative și de verbele predicative impersonale (p. 36 urm.), definirea articolului ca « un soi de atribut adjectival » (p. 74, unde se arată totuși că « azi articolul este un cuvînt fără înțeles independent »), ori opoziție, de ex., confundarea verbului ajutător cu cel copulativ (p. 45 urm.), analiza formulelor sintactice de felul lui *știe ea*, *Smaranda*, *a trecut el așa un răstimp* etc. (p. 57), identificarea numelui predicativ substantival cu un « complement în nominativ » (p. 83), explicarea denumirii de « complement direct » (« după limba franceză, unde acuzativul se leagă de verb fără prepoziție, deci direct », p. 86) sau definiția dată interjecției (« Interjecțiile sînt niște propozițiuni nedespărțite în părțile lor, cu forma unor vorbe invariabile, cu care exprimăm simțiri, voințe, ori imităm sunete și zgomote din natură », p. 99).

Și terminologia se pretează cîteodată la critică: cuvinte « autosemantice (numite de unii învățați semanteme », p. 16), « polilogie » și « propozițiuni polilogice » (cînd « rostim mai multe cuvinte decît trebuie ca să fim înțeleși »), « brahilogie » (cînd « ne mulțumim cu mai puține ») (p. 26), complement nominatival, acuzatival, datival », genitiv « respectiv » (p. 83), complement « directiv » (= indirect, p. 87) ș. a.

Cea mai nouă gramatică a limbii noastre și totodată cea mai bună este *Gramatica limbii romîne*, în două volume, publicată de A c a d e m i a R. P. R. (București 1954). Superioritatea ei față de operele similare constă, aș putea spune, în îmbinarea tuturor calităților pe care le-am constatat la unele dintre cele analizate pînă aici, ca, de pildă, atitudinea obiectivă în interpretarea faptelor, bogăția și varietatea materialului documentar, atenția deosebită acordată sintaxei ș. a. Trebuie adăugat că toate aceste calități se găsesc în această gramatică într-o măsură cu mult mai mare decît în cele mai bune dintre premer-

[1] Le găsim și în gramatica lui Philippide (ilustrate cu numeroase citate.)

gătoarele ei. Explicația acestei situații unice trebuie căutată, înainte de toate, în concepția științifică, pe baze marxiste, care a călăuzit pe alcătuitorii ei. Aceștia au folosit lucrarea lui I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, precum și numeroase studii, articole etc. ale savanților sovietici, care aplică, la cazuri concrete, învățătura stalinistă despre limbă. De mare ajutor le-a fost *Grammatika russkogo iazîka* a Academiei de Științe U.R.S.S., vol. I (1953), bogată în idei și explicații noi, întemeiate de asemenea pe doctrina marxist-leninistă.

Această gramatică a limbii noastre este descriptivă și normativă: descrie faptele gramaticale și recomandă, mai exact spus, prezintă drept forme și construcții corecte pe acelea care se conformează regulilor limbii, așa cum apar ele în operele scriitorilor buni, clasici sau contemporani, și în vorbirea curentă, familiară sau populară, reprezentată, aceasta din urmă, prin producții artistice, proverbe etc.

Deși descriptivă, Gramatica Academiei R.P.R. ia în considerație și aspectele anterioare ale limbii romîne, mai întîi prin aceea că cercetarea faptelor nu se limitează la limba secolelor al XIX-lea și al XX-lea, ci merge adesea înapoi, pentru anumite stări de lucruri, pînă la secolul al XVI-lea, apoi, și mai ales, prin scurte, dar cuprinzătoare introduceri istorice la principalele capitole, unde se înfățișează situația din latină. În felul acesta se arată legătura strînsă dintre aspectul modern al limbii romîne și fazele ei anterioare, adică, altfel spus, se ilustrează ideea că vorbirea omenească (în cazul de față limba noastră) se află în continuă transformare.

Caracterul normativ al acestei gramatici iese la iveală nu numai în formularea regulilor juste cu ajutorul citatelor, așa cum am arătat, ci și în condamnarea abaterilor de la aceste reguli.

Cred că intervenția autorilor în sensul respingerii greșelilor ar fi trebuit să fie mai frecventă și, uneori, mai hotărîtă. Căci, deși astăzi se scrie și se vorbește, în general, mai bine decît înainte de 23 August 1944, apar încă numeroase greșeli, chiar în opere literare și științifice, ca să nu mai vorbesc de traduceri, care amintesc adesea, prin imitarea servilă a originalului, textele traduse din secolele trecute.

După cum știm, gramatica, adică structura gramaticală, are două părți: morfologia și sintaxa. Autorii operei aici în discuție au crezut necesar să introducă, la începutl volumului I, două capitole, nu prea lungi, unul despre vocabular (20 pagini), celălalt despre fonetică (48 pagini), pornind de la ideea că gramatica se folosește în realizarea ei concretă de cuvinte și că cuvintele (la fel cu formele gramaticale) sînt constituite din sunete. Procedeul se justifică și din punct de vedere teoretic, căci el ilustrează legătura strînsă, indisolubilă, dintre toate elementele alcătuitoare ale limbii. Restul acestui volum (aproape 300 pagini) este consacrat morfologiei, în care sînt înglobate formarea cuvintelor și sintaxa părților vorbirii. Volumul al II-lea conține

sintaxa propriu-zisă (= sintaxa propoziției și sintaxa frazei), și are ceva mai multe pagini decît morfologia. Numeroase probleme, neglijate mai totdeauna, și nu numai în gramatici, sînt tratate în capitolul despre sintaxa frazei, și anume: vorbirea directă, vorbirea indirectă, elipsa, repetiția, cuvinte și construcții incidente, accentul și intonația.

Caracterul riguros științific al acestei gramatici se manifestă și în anexele menite să ușureze consultarea ei și controlul citatelor. Fiecare volum are, la sfîrșit, cîte o bibliografie (lista operelor din care s-a cules materialul documentar) [1], un indice de materii și un indice de cuvinte. Folosirea ei este mult ușurată și prin extrem de bogatul « cuprins » (lista capitolelor și paragrafelor: 12 pagini la volumul I, 13 pagini la volumul al II-lea).

Alte amănunte nu cred util să dau, pentru motivul că această gramatică trebuie studiată serios și consultată în orice moment de către toți oamenii care se interesează de problemele limbii noastre și, în primul rînd, de către studenții secției « romînă », viitori profesori de limba romînă. Eu m-am limitat la o prezentare de ansamblu, cu aprecieri de ordin general, al căror scop unic a fost să atrag atenția asupra acestei opere valoroase.

---

[1] Bibliografia primului volum umple 6 pagini, iar a celui de-al doilea 9 pagini.

INDICE[1]

I. MATERII

[1] Întocmit de Gr. Brîncuș și Elena Șerban, asistenți la catedra de Limba romînă, cărora le aduc și pe această cale mulțumirile mele călduroase.

II. AUTORI

A

B

C

D

Ş

T

Ţ

V

W

Z

III. Cuvinte [1]

A

[1] În lista care urmează apar nu numai cuvinte propriu-zise, ci şi afixe (prefixe, sufixe), precum şi unele forme gramaticale, toate romîneşti. Cele străine, puţine în general, au fost lăsate pe din afară, întrucît nu prezintă un interes deosebit.

C

D

E

F

H

I

Î

J

K

L

M

N

O

R

S

Ş

T

Ț

U

V

Z

CUPRINSUL

P. 469, r. 18: alcătuitoare în loc de aclătuitoare; r. 22: că foarte în loc de să foarte
P. 470, r. 8 de jos (al textului): substantivul în loc de substantivu
P. 486, r. 1: relative în loc de relativ
P. 494, r. 5: gramaticii în loc de gramatice; r. 4 de jos: apte în loc de aptă
P. 496, r. 7: (p. 231 urm.) în loc de (p. urm)
P. 504, r. 24: cele două în loc de acele două
P. 506, r. 3: cum aş în loc de cuma aş
P. 507, r. 1 de jos (al textului): aşa de în loc de aşa că de
P. 510, r. 8: exprimare în loc de exprimate
P. 529, r. 9 de jos (al textului): ca orice în loc de că orice
P. 534, r. 4 de jos (al textului): *o carte* în loc de *o varte*
P. 539, r. 8-9 *stropşitul* în loc de *srtropşitul*
P. 540, r. 8: funcţiunea în loc de funcţiuna; r. 21: adjectivul în loc de adjectuivul
P. 542, r. 2 de jos (al textului): *Muncitorii mineri* în loc de *Muncitorii minieri*; nota 2, r. 2: copitolul precedent în loc de paragraful precedent
P. 543, r. 7: tratate drept în loc de tratare drept
P. 544, r. 6: adresată în loc de ardesată
P. 545, nota 1, r. 2: Spînului în loc de Şpînului
P. 558, r. 2: *întuneric* în loc de *intuneric*
P. 559, nota 4, r. 5: ceva în loc de eeva
P. 562, nota 1, r. 1: Dimitrescu în loc de Dumitrescu
P. 565, r. 3 de jos (al textului): oficial în loc de aficial
P. 566, r. 2 de jos (al textului): *constă* în loc de *consta*
P. 570, r. 7: conlocutori în loc de conlocuitori
P. 571, r. 1 de jos (al textului): a cărui în loc de a cărei
P. 582, r. 3: Excepţie în loc de Exceptie; r. 8: studenţii în loc stndenţii
P. 584, r. 5: de aceea nu se pot în loc de de aceea se pot
P. 594, r. 3 de jos (al textului): se formează în loc de se fomează; nota 1, r. 3: auxiliarului în loc de axiliarului
P. 595, r. 1: ceea ce în loc de ceace
P. 599, r. 19: *munca noastră* în loc de *munca noastră!*:
P. 600, r. 9 de jos (al textului): existenţa în loc de existnţa
P. 602, r. 4: să se răspîndească în loc de că se răspîndească
P. 603, r. 10: *malurile* în loc de *malu ile*
P. 604, r. 10: *Viaţa Romînească* în loc de *Viaţa Romînescă*
P. 605, r. 1: caracteristică în loc de caracteristica; r. 23: *buruienile* în loc de *burienile*; r. 31: *Adev. Literar* în loc de *Adv. Literar*
P. 606, r. 22: prepoziţional în loc de prepozţional
P. 607, r. 25: chip în loc de cihp
P. 608, r. 8: unitatea în loc de unitate
P. 619, nota 1, r. 1: *-i* în loc de -
P. 623, r. 10 de jos (al textului): *dacă* în loc de *daoă*
P. 628, nota 2, r. 3: atribut în loc de atritut
P. 630, nota 1, r. 3: iar în loc de ar
P. 631, r. 7 de jos (al textului): legate în loc de legată
P. 635, r. 11 de jos (al textului): *să-l rog* în loc de *săl-rog*
P. 639, nota 4, r. 2: acord în loc de facord
P. 648, r. 12: acţiunii în loc de aţiunii
P. 652, r. 8 de jos (al textului): prepoziţii în loc de propoziţii
P. 653, r. 4: prepoziţionale în loc de propoziţionale
P. 655, r. 6: *caracter* în loc de *cararter*
P. 666, nota 6, r. 1: ţineau în loc de ţinneau
P. 671, nota 5, r.1: este în loc de erte
P. 679, r. 21: considerată în loc de consierată
P. 687, r. 10 de jos: sintactic în loc de sintactîc
P. 689, r. 4: legăturii în loc de legăturiii
P. 698, r. 14-15: *deci dară* în loc de *deci ară*
P. 712, r. 1 de jos (al textului): *crăişorule* în loc de *creăişorule*
P. 719, r. 20: substantiv în loc de substaotiv
P. 721, r. 14: obiectul în loc de dobiectul
P. 740, r. 13: grupuri de cuvinte în loc de grupuri cuvinte
P. 759, r. 5 de jos (al textului): Constatarea în loc de Constata ea
P. 760, r. 18: latinismului în loc de atinismului
P. 776, r. 14: principială în loc de principală
P. 790, r. 7: (regulată) în loc de (neregulată)

ERATĂ

P. 18, r. 7 de jos: la în loc de ia
P. 36, r. 20: corespunzătoare în loc de corespunzărtoare
P. 54, r. 6: autohtone în loc de atohtone
P. 55, r. 10: autohtone în loc de autothtone
P. 57, r. 23: specialişti în loc de specialişi
P. 58, r. 4 de jos (al textului): să se suprime de înainte de ale
P. 66, r. 1 de jos (al textului): influenţa în loc de influnţa
P. 89, r. 8: dialectale în loc de dialectate
P. 95, r. 5 de jos (al textului): puţină în loc de puţin; cronicarii în loc de cronicarîi
P. 97, r 6: privinţă în loc de privintă
P. 101, r. 4 de jos (al textului): termeni în loc de termen
P. 112, r. 20: aceasta în loc de acestea
P. 119, nota, r.1: studiul în loc de stidul
P. 125, r. 11 de jos (al textului): autorul în loc de autotul; r. 2 de jos (al textului): atitudinea în loc de atidutinea
P. 151, r. 1 de jos (al textului): *gîngie* în loc de *gîngie*
P. 157, r. 25: *privelişte* în loc de *privileştie*; r. 29: *gătesc* în loc de *gătetc*
P. 160, r. 13: slave în loc de slavei
P. 161, r.4: *băiat* în loc *baiat*
P. 173, r. 13: č, ğ se pronunţau ś, ź
P. 178, r. 23: vremea în loc de vrenea; nota 3, r 3: *bună* în loc *buna*
P. 180, r. 7-6 de jos (al textului): graiurilor în loc de graiuilor
P. 181, nota 2, r. 2: propoziţia în loc de prepoziţia
P. 183, r. 16: articulate în loc de articuate
P. 187, r.22: cu unul în loc de cun unul
P. 189, r. 1: sintactice în loc de sintactică
P. 208, r. 2 de jos (al textului): Academii în loc de academii
P. 218, r. 7: mai ales în loc de mai ale
P. 209, r. 3: terminate în loc de teminate
P. 223, r. 2: prea puţină în loc de pra puţină
P. 238, r. 5 de jos (al textului): care le posedă în loc de care o posedă
P. 244, nota 2, r. 6: întrebuinţează în loc de întrebujinţează
P. 245, r. 15: a determinatului în loc de a determinantului
P. 254, r. 19: însemnează în loc de însemenează
P. 258, r. 1: neschimbătoare în loc de nechimbătoare
P. 261, r. 2 de jos (al textului): alcătuiesc în loc de alcătuisc
P. 263, r. 20: feminin în loc de femenin
P. 267, r. 6: conjuncţiile în loc de conjucţiile; r.19: înţeles în loc de înţeleles; r.5 de jos (al textului): de ele în loc de de el; nota 1, r. 2: individualizează în loc de indivitualizează
P. 270, nota 2, r. 1: poate fi (şi în loc de poate(fi şi; r. 2: unii în loc de unuii
P. 276, r. 23: feminine în loc de feminin; nota 3, r. 1: ca nume în loc de ca anume
P. 277, nota 2, r. 1: strînsă în loc de strânsă
P. 280, r. 2: pluralul în loc de plurarul; r. 3: forme în loc de forma
P. 282, r. 12: unui cerc în loc de unei cerc
P. 291, nota 2, r. 1: *pomăduri* în loc de *pomădur*
P. 294, r. 7 de jos (al textului): subiectul în loc de subiectu; r. 5 de jos (al textului): naturii în loc de naturi
P. 296, r. 14: rezultatul în loc de rezulttul
P. 299, r. 10: la aşa zisa în loc de la şa zisa
P. 307, nota 1, r. 2: vorbirii în loc de vorbiri
P. 336, r. 4: fiindcă în loc de findcă
P. 369, nota, r. 1 :vorbirii în loc de vorbiri
P. 385, r. 9: desinenţelor în loc de de inenţelor
P. 395, r. 2: desinenţa în loc de de inenţa
P. 401, r. 3: *muşce* > în loc de *muşce*+
P. 414, r. 16: căreia în loc căruia
P. 420, r. 2 de jos (al textului): *a deveni mare* în loc de *a devenit mare*
P. 422, r. 2 de jos (al textului): valorii în loc de valori
P. 424, r. 15: momentul în loc de momentu
P. 434, nota, r. 3: identică în loc de indentică
P. 437, r. 1 de jos (al textului): puse alături în loc de puse lături
P. 440, r. 7-6 de jos (al textului): îi corespunde în loc de î corespunde

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREŞTI

c. 933

Lei ~~28~~ — 34,15